

Benkő József
Transsilvania specialis

Benkő József
Transsilvania specialis

Erdély földje és népe

**Fordította, bevezető tanulmánnyal
és jegyzetekkel közzéteszi
Szabó György**

Második kötet

**Kriterion Könyvkiadó
Bukarest • Kolozsvár**

**Megjelent a Magyar Művelődési
és Köznevelési Minisztérium
támogatásával**

ISBN 973 26 0524 3

II. KÖNYV
A SZÉKELYEK FÖLDJE

ELSŐ FEJEZET

Bevezetés

A székelyek és földjük általában

187. §

A székelyek a IV. századnak csaknem a közepén Scythiából Pannóniába érkezett Attila-törzsbeli hunok igazi ivadékai, akik ugyanazon eredetű és nemzetiségű emberek, mint a többi magyar, Magyarország és Erdély lakosai; nemesek, kiváltságosak, és szinte Erdély harmadrészének régi, törvényes és örökletes birtokosai.

Erőnkhez képest, amelynek csekély voltát ezek a lapok hallgatva is hirdetik, elég terjedelmesen foglalkoztunk a székelyek eredetével (I. 147. §); most mégis azt tűztük magunk elé, hogy legalább egy keveset újra elmondjunk róluk, a következő kérdésekre figyelve:

1) Miért és hol tapadt a hun nemzetre a *székely* név? Felelet: Nem azért, mert Scythiából vándoroltak be ezekre a tájakra, mint ahogy vélik azok, akik a székelyeknek a nevét, a latin *siculus* helyesebbnek tartják *scytulus* formában írni; hanem azért, mert amióta *ebbe* a tartományba legelőször benyomultak, Magyarország legrégebb korszakától *ezt* őrizték a legderekasabban, a háborúban fegyverrel szolgálva: a *székely* ugyanis, ahonnan a *szekelus* szó és idők múltán a *siculus* kialakult, népünk nyelvén *őrizőt* jelent. Elvetjük tehát az Otrókócsi Ferenctől (I. 34. § és I. 354. §) és másoktól gyártott származtatást a magyar *szék* + *hely*-ből, ami latinul azt jelenti: *sedis locus*.

2) De vajon a székelyek kétségtelenül a hunok utódai? Szerfölött kíváncsi korunk kétségbe vonta, hogy a hunok elismerik-e vérüknek a székely népet, ámde vesse egybe az újabb történetírókat a régiekkel, s hacsak nem tagadja azt, hogy a történelem az idők tanúbizonysága, valóban meggyőződik arról, hogy a székelyek hun nemzetség, amit nézetünk szerint már bebizonyítottunk az I. részben. Ez az igazság adva lévén, nem marad több hely Johann Eberhard Fischer¹ *Quaestio Petropolitanájának*

kérdése számára: nemde a magyarok és a hunok egykor egyazon nemzetet alkottak? A magyarok és a székelyek nyelve között ugyanis olyan fokú rokonság áll fenn, hogy mind a két nemzet pontosan ugyanazt a magyar–latin szókincset használja, bár nem tagadjuk, hogy a székelyek beszédét néhány olyan kifejezés és szólásmód tarkítja, amelyet a Székelyföldön kívül született magyar nehezen ért meg. Úgy tűnik tehát, hogy a nagy hírrű Fischertől hátrahagyott gondot magunkra vállaltuk és elsimítottuk. A magyarok és a hunok hazája nem is volt annyira különálló és elszigetelt, hogy egykor ne kormányozták volna mind a két törzset ugyanazok a királyok és törvények, amit Fischer sem tagad. Ám legyen: utoljára a hunokat a magyaroktól kiterjedt pusztaság választotta el és különböző királyoknak voltak alárendelve; ebből nyilván semmilyen következtetés sem származik az ellenkezőre.

Az erdélyi szászok (hogy a legközelebbi érvet támadjam), akiket néhány földrajzi fok távolság választ el a többi némettől, nemde velük egyazon eredetűek? Igenis azok.

A többet óhajtók a népvándorlásra irányítják figyelmüket, és Fischer sem fogja megsérteni a magyarokat azzal, hogy összehasonlíttja őket a csúnya hunokkal; mert nemcsak a magyarok és a székelyek ősapái, hanem a legműveltebb más népek ősszülei is annyira ijesztők voltak azokban a torzonborz évszázadokban, hogy külsejük manapság félelmet keltene az utódokban.

3a) Vajon valamennyi székely nemes? Mindenesetre azok, akiket a székelyek neve alá foglalunk, egytől egyig szabadok és híresek a származási nemességről. Ezt bizonyítják az előző századok nyilvános okiratai, ezt tanúsítják a haza alaptörvényei, amelyek közül a legrészletesebb [Werbőczy III. 4. dekrétum] így hangzik:

„Vannak ezenfelül az erdélyi részeken kivételezett székely nemesek (latinul *Scituli nobiles privilegiati*), akik a scythia néptől Pannóniába való jövetelük idején szakadtak el” stb. És a székelyek nemességüket Scythiából hozták magukkal [1. Werbőczy I. 3. dekrétum].

De azt mondhatod: vannak a székelyeknél nemesek, de ezeken kívül vannak lófők és gyalogosok. Úgy van, de a lófők és a gyalogosok is szabadságot élveznek. Ezzel a helyzettel egybe-

hangzóan tettek jelentést a legfenségesebb Ferdinánd király biztosai, akiket a királyi parancs kiküldött Erdélybe a királyi jövedelmek ellenőrzésére. Ezek, miután a székelyeket felülvizsgálták, a királynak ezt a jelentést készítették róluk:

„A székelyek általában valamennyien nemesek és minden adózás alól kivételezettek, azonban mégis három rendre vannak osztva; közülük a legelőkelőbbeket nemeseknek nevezik, akik mintegy a bárók vagy a patrícusok közé számítanak. Másokat az ő nyelvükön lófő székelyeknek hívnak, latinul őket ezeket *primipilus*oknak mondják, akik mondhatni a lovagrendhez tartoznak. A többiek, a gyalogosok, olyanok, mint a plebejusok, azonban – mint mondtuk – valamennyien nemesek.”

Ha mélyebben vizsgálódunk, kitűnik, hogy régente az összes székelyek két rendbe tartoztak, úgymint: a lófők vagy lovagok rendjébe és a gyalogosokéba (vagyis a puskásokéba, akiket így neveztek a német *Pixen*² után, latinul *pixidarii*); mind a két rendbéliek nemes születésűek.

A lófők rendjéből kerültek ki a székelyek között a tisztségviselők és a bírák, akik tisztséggel kitüntetve, hazai nyelven az *elsőők*, vagyis *primorok* nevet viselték, és akik, noha jószágaik nagyságával, a hadi dolgokban való jártassággal és a nemzeti jogok ismeretével leginkább kitűntek, mégis pontosan ugyanaz a nemesi előjoguk volt, mint a többi lófőnek: a tisztségeknek a fozozata, nem a nemességnek az erénye révén emelkedtek ki. Ezenfelül a birtokok és jószágok nagyobb mennyisége folytán tehetősebbek tartoztak több lovassal hadba vonulni – a többi lófő pedig, akinek csak egy telke van, egyedülálló lovasként. Puskásoknak vagy gyalogosoknak nevezték a plebejusokat (magyarul: *darabontok* és *köznépek*); ezek a plebejusok ugyan falun teljesítettek szolgálatot, de egyébként nemesek voltak, és nem voltak sem jobbágysai valakinek, sem adózásra kötelesek egészen 1562-ig, amikor a primoroktól és lófőktől eredő bajaik miatt a gyalogosok Ferdinánd királyhoz pártolva, lázadást támasztottak, és a hűtlenség bűnében találták őket; s minthogy a primorok és a lófők megmaradtak II. János hűségében, különösebb ok nélkül megkapták ajándékba amazok javait. Ámde nem valamennyi gyalogos esett teljesen a hűtlenség bűnébe, s azok sem maradtak meg mindig a szolgaság állapotában, akik a szabadsá-

got elvesztették, hanem annak a századnak a végén és a XVII. századnak a kezdetén nem kevesen visszaszerezték az ősi szabadságot.

A jelenlegi időben a székelyek négy rendet alkotnak: *primorok*, vagyis a mágnások és a nem adózó nemesek; az *armalisták*, a *lófók* és a *gyalogosok*. Sepsi-, Kézdi-, Orbai-, Miklósvár-, Csík-, Gyergyó- és Kászonszékeken a lovas- és gyalogrendű határőrkatonaságot lófókból és gyalogosokból elegyesen állították össze, sőt néhány armalistából is. A többi székben 1711-ben a katonai rend megszűnt; éppen úgy ezeknek, mint amazoknak a lakosai nemesek, és közönségesen szabad székelyeknek hívják mindazokat, akiről ismeretes, hogy a lófő- vagy a gyalogrendből származtak; armalistáknak pedig azokat hívják, akik az adózásnak alá vannak ugyan vetve, de mégis nemesek.

b/ Azt mondhatnád erre: akik a székelyek között a nemességgel igazi előjogainak örvendenek, azokat nemeseknek is nevezik, és ezzel az elnevezéssel különíthetők el a lófóktól és gyalogosoktól. Elkülöníthetők ugyan, és a mai korban ezeken felül némely szabadságot és mentességet élveznek, de a nemesség alapvető joga tekintetében egyenlők amazokkal, mert kijár nekik: 1) A fejeváltságok egyenlősége, megkülönböztetés nélkül, az összes székelyek között [Werbóczi III. 4.]; ugyanez az alapja a székeleknel beszédni szokásos bírságoknak is. 2) A peres ügyekben és jogorvoslásban való egyenlőség: valamennyien, éppen úgy, mint Erdély más nemesei, nem kötelezhetők törvény elé állni másként, csak beidézve, s ügyükkel apellálhatnak a legfőbb igazságszótóhoz, vagyis a fejedelemhez. 3) A pereskedés egyenlősége: az összes székelyeknek ugyanis szabadságukban áll perbe szállni bármiféle mágnásokkal és nemesekkel, mégpedig Erdély minden fórumán, akár vagyont, akár személyt illető keresetben. 4) A passzív pereskedés egyenlősége: mert éppen úgy, mint a többi nemes, cikkelyes büntetés terhe mellett a lófók és a gyalogosok sem idézhetők be székely örökség ügyében a Királyi Táblához, ha az ügyet előzőleg nem vizsgálta meg a székely fórum. 5) A személyes jogok egyenlősége a bűnügyekben: mert minden székely, mint igazi nemes, ha valamely büntett színhegyéről elmenekült, idézés, vagyis a törvény elé hívás nélkül nem tartóztatható le és nem verhető bilincsbe a törvény tilalma foly-

tán. 6) A potenciális büntetés egyenlősége. 7) Az utódlási jog egyenlősége: mert valamint bármely mágnás és nemes ősi jószágait másként nem idegenítheti el, csak a testvérek és a szomszédok előzetes figyelmeztetése után [Werbőczy I. 59–60.], ugyanúgy egyetlen szabad székelynek sincs joga javai eladására ilyen előzetes figyelmeztetés nélkül. 8) A királyi utódlás egyenlősége a vármegyei jószágokban: mert valamint a nemesek vármegyei birtokaiban magvaszakadtuk esetén utóduk a Szent Korona jogán a fejedelem (aki nem nemtelenek, hanem nemesek utóda szokott lenni) vagy a fiscus, nem másként van akármelyik olyan székelynek az örökségeivel, aki a gyermekek vigasza nélkül hal meg, ha történetesen a vármegyékben vásárolta örökségét. 9) Az egyenlőség a vám és a harmincad alóli mentességben [I. Comp. III. 8, 8.].

c) Azt mondhatod erre: ha valamennyi szabad székely nemes, akkor miért veszik őket számba és miért adóznak? Válasz: az adózás nem a nemtelenség jele, hiszen Erdélyben sok armalistát és úgynevezett egytelkes nemest számlálhatsz meg, akik adót fizetnek, és mégsem jogosult senkinek az az állítása, hogy ezek nem igazi nemesek. Magyarország apostoli királyai és fejedelmei alatt, egészen Izabella királynő koráig (I. 102. §), a székelyek a királynak és a fejedelemnek semmilyen pénzbeli adót nem fizettek, hanem a többi magyar nemes módjára mindössze fegyverrel szolgálták a királyokat és a hazát, s egyedül az ökörbélyegzés vagy ökörsütés (latinul *signatura boum*) állott fenn, amelynek értelmében az új, az újonnan született vagy a házasságra készülő fejedelemnek adtak minden hatodik ökröt. Miután pedig Zápolya János király halálától kezdve az erdélyiek kiváltak a pannóniai magyarok kötelékéből, Erdély magyar nemeseihez hasonlóan, de nem rendszeresen s nem egyenlő módon, a székelyek is elég gyakran kényszerültek hozzájárulni a pótagához, hogy a vármegyei adózó nép és a szász univerzitás egészen el ne gyengüljön. A töröknek a telhetetlen kapzsisága ugyanis az Izabella alatt megállapított adót az idők folyamán hatalmas összeggel megtételte (I. 103. §. 4.); ha viszont ezt az adót nem állapították volna meg, a hazát nem lehetett volna épségben megőrizni a török kegyetlen pusztításától. Ennek ellenére, a rendes kapuadóra nem tértek rá egészen I. Apafi Mihály koráig. Is-

meretes, hogy a székely nemzetet a pótdóra is ritkábban szorították rá, de egyedül a primorok és a lófők jobbágysai és zsellérei fizették.

Amikor utóbb, 1691-ben kibocsátották az óhajtott *Diploma Leopoldinumot*, ennek értelmében a székelyeket minden adótól menteseknek nyilvánították. Mégis, mivel a közjük vegyült két nemzet, vagyis a magyarok és a szászok gyakorta felszólították őket, testvéri szeretetből az 1692., 1694.³ évi és az azutáni országgyűlési cikkelyek bizonyossága szerint önként magukra vállalták az adó bizonyos összegének a kifizetését, és kifizettek 1692-ben 22 000 forintot, 1693-ban 35 000 forintot, 1694-ben 42 000 forintot, 1696-ban 66 000 forintot, 1698-ban 90 000 forintot,⁴ 1699-ben 12 000 forintot,⁵ 1700-ban 75 000 forintot, 1701-ben Erdély adózási összegének a tizedrészét, vagyis 90 000-et.

d) Szóvá teszed azt is, hogy a székelyek között menteseknek nevezett nemesek nem adóznak: eszerint az adóköteles lófők és gyalogosok nem nevezhetők nemeseknek és nem is lehetnek azok? Bizonyos, hogy az erdélyi mágnások és nemesek mentesek az adózástól, a lófők és a gyalogosok pedig adóznak, mégpedig a katonák kisebb összeget, a katonasághoz nem tartozók Udvarhely, Maros és Aranyos székekben nagyobbat; ezért azonban ezek még nem cseppennek ki a nemességből. Az erdélyi nemeseknek ugyanis, akiket mentesített birtokosoknak nevezünk, megvannak a maguk alattvalóik vagy jobbágysaik, akik megadják a császárnak, ami a császáré; a lófők és a gyalogosok ellenben, mivel híjával vannak a jobbágyoknak (tudniillik csak kevésnek van egy-kettő, és az sem állandó), a méltányosság parancsa értelmében alá kell hogy legyenek vetve a köztehernek, amelyet az egytelkes vármegyei nemesek is viselnek, valamint nem kevesen székelyek és armalisták. Az 1703 áprilisában tartott országgyűlésen⁶ határozatba ment, hogy a székely birtokos nemeseket (másként: menteseket) a vármegyei nemes birtokosokkal egyformán kezeljék: az egytelkes székely nemeseket úgy, mint az egytelkes vármegyei nemeseket, a többi kiváltságos székelyt pedig úgy, mint a vármegyékben lakó armalistákat. Amíg a székelyeknek fegyverrel kellett szolgálniuk, a hadviselést újták, amikor a királyi szó elrendelte, az adómentességet élvezték.

e) Végül azt az ellenvetést teheted: ha a székely lófők és gya-

logosok nemesek voltak és azok is, az előző időkben miért akartak sokan közülük ármális levelek útján, a fejedelmek révén a lófőiségből a nemesek sorába jutni? Az ármálisok megszerzésére a székeleyeket legelőször a becsvágy és a felesleges aggodalom vitte rá. Az azutáni időkben pedig, noha az ármálisok kezdtek szükségesnek tűnni és valamelyes előjogot szereztek, mégsem jártak soha azzal a következménnyel, hogy az ármalist kieszközlő lófő a nemtelen állapotból a nemesi állapotba emelkedett, mivel a lófők éppen úgy lovagrendi nemesek voltak, mint az ármalisták is. Ezért a régtől elfogadott mai stílus szerint is: a lovagrend a grófok és a bárók rangján kívül álló nemesek státusa, amely teljességgel hasonló azoknak a birtokos nemeseknek a státusához, akik elnyerve a grófi vagy a bárói címet, noha ezzel a ranggal elkülönülnek a tulajdonképpen vett többi nemestől, mégis éppen annál fogva semmiben sem térnek el a többi nemestől, akinek a rendjéből eredtek. Igen sok példa van az olyan gyalogosok között is, akik lófőiségi oklevelet nyerve, a lófők közé jutottak, ám ezzel az okirattal csak a lovaskatonai fokozatot szerezték meg, jóllehet azelőtt a gyalogos rendben voltak. Ebből ugyanazon a módon következik az érv az ármalistákra is.

Ismeretes a példája egy idegen, a Székelyföldön letelepedett ármalista nemesnek, aki a fejedelemtől lófőiségi okiratot szerzett, mivel az előző ármális nem akadályozta abban, hogy a lófő székeleyek lovas rendjébe sorolják. Végül számos olyan ármalistát is találhatsz a székeleyek között, akik adót fizetnek, ami tudvalevő a vármegyeciokről is, és ami szépen tanúsítja a bizonyos fokú egyenlőséget az ármalisták, lófők és gyalogosok között. Voltak régen primorok, akik bizonyos lófőiségeket örökségtől megvásároltak, amiből kitűnik, hogy a lófőiséget nem tekintették a nemtelenség ismertetőjegyének. Az ilyen vásárlók kötelesek voltak minden egyes lófőiség és a hozzá kapcsolt örökség után kiállítani egy lovast. Voltak a székeleyek között gyalogosok is, akik a fiúsítási jog birtokában lévő lófők lányait (vagyis olyanokat, akiket fiúörökös híján fiúknak számítottak és honi nyelven *fiúleányok* volt a nevük) feleségül véve, az elnyert lófő-örökség miatt a lovasok között tartoztak katonáskodni. 1505-ben a nemes székeley nemzet az Udvarhelyen tartott összejövetelen négy primort s velük egyenlő jogkör kiváltságának ör-

vendő tizenhárom bírát választott, akiket sohasem bízott volna meg, ha nemtelenek lettek volna, noha számra többen voltak, mivel ezek nemzeti bírák gyanánt Erdély vajdáival mint (rendszerint) a székelyek ispánjaival együtt gyűléseztek és együtt hoztak ítéletet a jogügyek intézésében.

A nemzeti fejedelmek alatt is, a nemzet régi szokása alapján, a székely székekben mindig voltak esküdtek is, amilyeneket a táblabírák testületébe a most dicsőségesen uralkodó királyi felség az Állandó Táblák létesítése utáni legközelebbi években a székelyeknél a legkegyelmesebben kineveztetett és felvétellett. A magyar rendszerező bizottság is a *Tripartitum*hoz 1717-ben írott észrevételekben [1. Szegedi, Tyr., Bevezetés] a székelyeket általában mint ugyanazon Szent Korona részeseit Magyarországon belül is az ország igazi nemesei közé sorolta, mert a helység megváltoztatása egyazon országon belül nem változtatja meg a személyes jogokat; Erdélyt pedig, miután Szent István, Magyarország királya legyőzte Gyula vezért, Magyarországhoz csatolták, és annak tagja volt egészen 1541-ig. Ha valakinek kedve tartja, vegye igénybe ebben a kérdésben azt a híres irományt, amelyet mi is használtunk, igen sok papirosra kijegyzetelve, s amelynek ez a címe: *Reflexiones de genuina ac legali nobilitate nationis Siculicae, ex legibus fundamentalibus, actis item publicis & judicialibus deductae, per Joannem Siménfalvi de eadem, in Inclyto Magno Transilvaniae Principatu Partibusque eidem annexis Causarum Advocatum*.⁷

4a)⁸ A székelyeket teljes joggal nevezhetjük földjük ősi és örökletes birtokosainak, mint akik a fegyverrel megszerzett területet és Erdély fennmaradó részét fegyvereikkel kitartóan megőrizték annyi évszázadon át, s a magyarokkal, legközelebbi testvéreikkel, akik Scythiából később jöttek e tájakra (mivel számbelileg náluk kevesebben voltak), egyesültek és alávetették magukat a magyarok vezéreinek.

Feljegyezték, hogy a nemes székely nemzet mindjárt a bejövétel után törzsek és nemzetségek szerint osztotta fel földjét, amit a hazai törvény is bizonyít [Werbőczy III. 4.] a következő szavaival:

„Az egészen eltérő törvénynek és szokásnak hódoló, a hadakozásban nagyon jártas székelyek törzsek, nemzetségek és nem-

zetségi ágak szerint osztják el egymás között és adják át (a régi-ek szokásának megfelelően) az örökségeket és tisztségeket.” A székelyek népe ugyanis egy régi okirat tanúsága szerint eredetileg hat törzsrre (honi nyelven: hat nemre) oszlott, úgymint: Halom, Erőslík, Jenő, Medgyes, Adorján és Ábrán. Ha azonban valaki azt állítaná, hogy több törzs is volt, nem mondok ellent. Ennek bizonyítéka az, hogy amikor 1507-ben Ulászló király alatt gyergyószárhegyalji Lázár András, akinek az utódai manapság grófi ranggal tűnnek ki, Marosszéken örök áron 1000 aranyforintért megvásárolta Székely Ferenctől Kisfalud birtokot és abban három székely örökséget, azokkal az örökségekkel együtt vásárolt három lófőiséget is, mégpedig: az elsőt, amely a Medgyes törzsen, Dudor ágon volt, a másodikat, amely hasonlóképpen a Medgyes törzsen és Körth⁹ ágon, s végül a harmadikat a Halom törzsen és Náznán ágon vagy fán. Mialatt ezeket a lófőiségeket a vásárolt örökségekkel együtt következetesen és férfiasan védte szentgyörgyi Tóth Mihály támadása ellen, s ugyanannak a vásárlónak a fia, Lázár János is, és az ügy 1538-ban János király elé került, azokat a székely örökségeket és az apjától megvásárolt lófőiségeket törvényesen neki ítélték, és formális végrehajtás útján átadták. Erről megvan az eredeti ítélet okirata a végrehajtás rendjével együtt, a megfelelő módon megszerkesztve [1. Siménfalvi].

b) Minthogy a Székelyföldet fegyverrel szereztek meg, ezért közöttük minden örökség a fegyvert viselő férfinemet illeti, s a női nem részére csak a kiházásítási jog maradt, amennyiben a székelyek férjhez menő leányai ruházatot és kellő női holmikat kapnak. A férfinem kihalásakor pedig, hogy a fegyverekről és az ősök véréről híres erény ne maradjon jutalmazatlan, a javak a leányokra szállanak; ott, ahol sem a férfi, sem a női ágon nem akad fennmaradó, a szomszédokra.

188. §

A székelyek földje Erdély keleti vidékét foglalta el, amelyet a Maros, Olt, Feketeügy, Küküllő és kisebb folyók vize öntöz. Nyugatról keletre mintegy tizenöt mérföld hosszúságú s észak-

ról délre hat vagy hét mérföld szélességre terjed. Északon Moldva, kelet felől szintén Moldva és a hegyeken túli Havasalföld, délről a szászok földje s Fehér vármegyének és Küküllő vármegyének némely részei, nyugatról a Maros-partig nyúló Torda vármegye zárja körül. Egyedül Aranyosszék helyezkedik el ezen a határokon kívül, erről el fogjuk mondani (273. §), hogy valamikor Torda vármegyéhez tartozott. Timon, aki azzal áltatta magát, hogy Magyarország és Erdély főbb dolgaiban – mint amilyen a tartományok és népek elkülönítése – aligha tévedett, az új írók koholmányainak vélve azt, hogy a székelyek Attila harcostársai voltak, azon töprengett, vajon a székely székek nem a vármegyék területeiből keletkeztek-e? [Nov. X. 57.] De nem keletkezhetek azokból, mivel a székelyek előbb megszállották földjeiket, mielőtt a magyarok utóbb Erdélybe jöve, a maguk vármegyéit.

189. §

A székely vidék bizonyos székekre, vagyis területekre vagy kisebb tartományokra oszlik, amelyek részint (amit el is lehet hinni) az ezt a földet elfoglaló székely nép első vezéreiről, részint a helyek fekvéséről, részint a kerületükön belül lévő városokról és falvakról kapták nevüket. Mánásokat, nemeseket és szabad székelyeket foglalnak magukba (az utóbbiak némely székekben a lovas és a gyalogos katonai rendhez tartoznak, másokban pedig tartománybelieknek nevezik őket, vagyis a katonasághoz be nem írottaknak), nemkülönben a mánások és adományos nemesek jobbágyait, akik vagy székely ivadékok, vagy magyar, vagy román, vagy csekély arányban még cigány eredetűek is.

A tartománybeliek irányában a törvénykezést a székek főkirálybírói és helyettesek gyakorolják a nemes Állandó Táblákkal együtt, amelyektől igazságügyekben apellálni lehet az erdélyi nagyfejedelemségben lévő Királyi Táblához. A katonákat katonai ügyekben az ezredekben és századokban hozzájuk besorozott saját tisztjeik vezetik (mert törvénykezési és egyes politikai ügyeik közösek a tartományiakkal).

1) A székelyek földjének felosztása székekre régebbi, mint a magyaroké vármegyékre. Magyarországot ugyanis (amelynek akkoriban Erdély egyik része volt) Szent István király a XI. században osztotta fel vármegyékre (3. §). De a székelyek, akik földjüket már több mint hatszáz éve birtokolták, területük felosztását jóval azelőtt elvégezték, mégpedig a történetírók és a hazai törvények tanúsága alapján biztosan állíthatjuk, hogy törzsek és nemzetségek szerint (187. §. 4.). A székeknek ezt az alkotmányát később a szent király is jóváhagyta. Azokat a határokat pedig, amelyeket láthatóan a természet létesített a kis tartományok között, észrevehetőleg őseink is ugyanúgy megtartották a felosztásnál, kivéve Miklósvár és Bardóc székeket (l. 234., 207. §).

2) Férfitől vette a nevét Sepsi-, s alighanem Gyergyó- és Kászonszék is; fekvéséről Maros- és Aranyosszék, mivel az azonos nevű folyók mentén helyezkednek el; várostól Udvarhely- és Keresztúrszék, falvaktól Miklósvár- és Bardócszék. Ezekről a maguk helyén bővebben!

3) Ami a Székelyföld lakosait illeti, ezek vagy birtokosok (mégpedig a székelyek), vagy jobbágyok. A birtokosok a mágánások, vagyis a grófok, bárók, az adományos nemesek, tehát az adótól és a hasonló terhektől mentesek, a szabad székelyek, akiket sokan szabadosok néven emlegetnek, de általában nem használják eléggé helyesen ezt a kifejezést (szabadosok tulajdonképpen azok, akiket a fejedelem vagy más földesurak felmentettek a paraszti élet igája alól, és akiket latinul *libertinus*oknak neveznek; a nemesek testületébe nem tartoznak; így nevezik őket, mivel a fejedelmen kívül senkit sem tartoznak elismerni földesuruknak); vagy pedig ármálisták (a vármegyeiek között így nevezik azokat, akiket a fejedelem birtokjog nélkül várak, tanyák, jobbágyok és hasonló adományozása által kiemelt a nemtelen szolgaságból és az igazi nemesek soraiba iktatott az ármális levelek által: azért nevezik így őket, mert közölni szokták bennük a családi címet vagy jelvényt, amellyel az ilyen nemest a fejedelem felruházza). A székelyek között azok, akikről a hadi vitézség, a tudományokban való jártasság és egyéb szerzett érdemek miatt a nemtelen szolgaságból történt kiemelésük alkalmával ünnepélyesen kijelentik, hogy a nemesek kebelében szület-

tek, noha már azelőtt, a lófők és gyalogosok rendjében is nemeknek tartották őket (187. §), abban különböznek számos adományos nemestől, hogy apáik kiléptek az alattvalók sorából, s beléptek az adózók közé. Saját törvényük alapján ugyanis az adományos székely nemések azt tartották, hogy kellő számú jobbágy megvásárlása útján akár a lófők, akár a gyalogosok a pusztá ármálislevéllel a nemességnek azt a fokozatát érték el, amelyet az adományos nemések a vármegyékben az adománylevelek útján.

A katonai székekben az ármalista lófők és gyalogosok között katonai szempontból nagyon kicsi a különbség, mivel mindenütt mindkét fajtából egyaránt felállítottak lovas és gyalogos rendet, vagy inkább visszaállítottak 1764-ben. Miután 1711-től a székely katonaság megszűnt (ami látható az I. részben), találni lehet ármalistákat és lófőket, akiknek az ősei többnyire a lovas rendet követték, most viszont önként és szívesebben követik a gyalogos rendet. A saját székely székeikben lakó lófők és gyalogosok közül igen kevesen és (amennyire tudom) alig néhányan élveznek vármegyei örökségeket; olyant ellenben nagyon sokat találász közöttük, akik a katonai helyzet felújítása előtt (amelynek a fennállása miatt nincs többé szabad költözködés), Erdély, sokan Magyarország egyes vármegyéibe mentek, s házassággal vagy más úton örökséget szerezve, azt birtokolják. A mágnások pedig, s nagyon sokan az adományos nemések közül is, akár a házassági és vásárlási jog alapján, akár az adományok erejénél fogva, a vármegyékben mindenütt sok birtokjogot élveznek.

4) A mágnások és az adományos nemések alattvalói (mert a többi székelynek csak imitt-amott nagyon kevés van), akiket közösségesen földműveseknek és jobbágyoknak nevezünk (latinul *jobbaggio* a magyar szó után), nem egyazon nemzetből valók. Egyesek közülük székely származásúak, s ha megkérdezed, hogy ezek miképpen jutottak erre az állapotra, megfelel Szegedi [Decr. 322.]: „Mindketten, akik Erdélyben laktak [a székelyek és a királyi szolgák¹⁰ – B. J.], kötelesek voltak fegyverrel szolgálni, s Magyarország királyai és Dácia fejedelmei, akik gyakran háborúztak, ilyen parancsot szoktak küldeni nekik: *mind-azok, akik a jelenlegi háborúra nem kelnek fel, elvesztik kiváltságukat és visszajutnak a paraszti állapotba*. A felkelést egy

scytha szokás utánzásával frecskelt vérrel befestett kard által tették közzé, amelyet a hunok lakhelyein a hírnök szózata mellett meghordoztak. Ez a szokás, amint Werbőczy mondja [I. 3.], a hunok közül nagyon sokat örökös paraszti sorba taszított, mert a határozat az volt, hogy az ilyen parancs áthágóinak (vagyis a fel nem kelőknek), hacsak ésszerű mentséget nem hoztak fel, késsel kihatolták a belső részeit, vagy örökös szolgaságra vetették őket.” Így ír ő.

Ettől kezdve a királyok és fejedelmek parancsai, mint hajdan a hunokat saját szokásuk (amely fennállott Géza vezérig, Szent István apjáig), a királyi szolgák közül, akik kevésbé voltak harciasak, s némelyeket a székelyek közül, akik renyheség és gyávaság miatt otthon elrejtőztek, sokat megfosztottak a nemesi kiváltságtól és a szabadságtól, s a serényebbeknek és harciasabbnak – vitézségük és bátorságuk jutalmazásául – rendelték alá parasztokként és jobbágyokként az ekéhez és röghöz kötve a királyok és fejedelmek adományából. Így vette kezdetét a jobbágyság némely székelyeknél, akik eredeti származásuknál és állapotuknál fogva, szegények és gazdagok egyaránt, valamennyien ugyanazon szabadságnak és nemesi kiváltságnak örvendtek.

A székely tájakon ma is százával vannak a királyoknak és a fejedelmeknek olyan adománylevelei (azoknak a tanúsága szerint, akik ezeket látták, olvasták vagy éppen birtokukban van), amelyek egyeseket másoknak, székelyeket székelyeknek rendelnek alá jobbágyokként. Egy igen nagy tudású férfi több hasonló történetíróval együtt feljegyezte, hogy egyes székelyeket a katonáskodás megtagadása miatt megfosztottak a nemesi kiváltságtól, de hogy ilyenek kevesen voltak, könnyű kihámozni a történelmi emlékekből, amelyek azt bizonyítják, hogy a régi székelyek mindig nagyon készségesek voltak a hadakozásra, s nem idegenkedtek a fegyverforgatástól.

A székelyek között a jobbágyság igazi kezdetét ugyanabban az elpártolásban kell keresni, amelyről megemlékeztünk a 187. §. 3-ban, s amit kétségtelenül bizonyítanak az 1562-ben Segesvárt tartott országgyűlés határozatai.¹¹ Az említett év előtt nem sok olyan fejedelmi adománylevelet bocsátottak ki, amely azt mutatná, hogy több helyen székelyeket székelyeknek vetettek

alá. Az bizonyos, hogy 1562 után, azaz miután székely jobbágyot látni már nem ment ritkaságszámba, akadtak olykor olyanok, akik az otthon maradás vágyától indítatva, kivonták magukat a háborúskodásból, és így kipottyantak a szabadságból. A tanult emberek előtt az is ismeretes, hogy a székelyek közül nem hiányoztak az olyan kapitányok, akik attól az óhajtól serkentve, hogy növeljék jobbágyaik számát, mintegy menedéket nyújtottak az inkább szolgai állapotot vállalni, mint a hadak útját követni akaró székelyeknek; nem kételkedünk abban, hogy az ilyenek közül a legtöbben az azutáni időkben visszanyerték szabadságukat. Végül az is ismeretes, hogy nem hiányoztak az olyan idők sem, amikor a gabona iszonyú drágasága és az erősen nagy ínség szorítása miatt egyes székelyek eladták szabadságukat.

A székely nemeseknek vannak magyar származású jobbágyaik is, akiket vagy vármegyei birtokaikról hoztak magukkal, vagy a kóborlók közül szereztek; de már ki tudná megkülönböztetni ezeket az előbbiektől? Vannak románok is, akik közül legtöbben a legutóbbi háborúk után vándoroltak be ezekre a tájakra (e háború magvait a jelenlegi évszázad kezdetén Rákóczi Ferenc vetette el), valamint a leírhatatlan pestis után, amely az 1718. és 1719. esztendőben a székelyek földjén szerfölött letarolta az embereket; azelőtt ugyanis a székelyek szapora népe saját földjét szinte egészen megtöltötte. A románok között vannak zsellérek is, vagy szabad költözködés jogával bíró földművesek, akiknek szabadságukban áll egyik urat elhagyva, másikat keresni maguknak. Más a helyzetük a cigányoknak, akik félve az állandó lakástól, a nemesek birtokán többnyire hitvány viskókban időzve mindenfelé kóborolnak, sőt mások – sokkal nagyobb számban – a fiscus uralmának alávetve, füstös ponyvák és sátrak alatt tengődnek.

5) Ami a tisztviselőket illeti, ezek régebben s egészen 1711-ig, amíg a székely népnél virágzott a katonáskodás, kétfélek voltak: 1) katonaiak, mégpedig főkapitányok, vicekapitányok és alacsonyabb rangú tisztségviselők; 2) polgáriak, vagyis főkirálybírók, alkirálybírók (1594-től), jegyzők és esküdtek, régebben pedig királybírók és székbírók s esküdtek a jegyzővel, amint kitűnik az 1562. évi segesvári országgyűlés irataiból.¹²

Ezért Szegedi, aki úgy vélekedik, hogy a katonai és politikai ügyeket egyedül a kapitányok intézték, felvilágosításra szorul, mert ezt írja: „Minden széknek az élén a kapitány állott, aki nemcsak háborúban, hanem otthon is nagy tekintélyre tett szert: összehívta őket és ítélték, a mi vármegyei szabályzatunk szerint az alispán tisztét látva el közöttük, ami kitűnik az *Item in quavis causa h. t. §-ból*”¹³ (Werbőczy ezzel az alispán címmel nem a szék valamely kapitányát jelöli, hanem az egész nemzet képviselőjét, aki a székelyek ispánjának a hatáskörét látta el – B. J.), „de idő múltával a kapitányoknak ez a méltósága elavult, és manapság háborúban és békében egész tekintélyük a tekintetes főkirálybíróra szállott” [Tyr. III. 152].

Bizonyos, hogy a kapitányok méltósága 1711-ben szűnt meg, a székely katonaság feloszlata miatt, s hajdani tekintélyük a főkirálybíróknál maradt fenn.

Jelenleg a polgári székekben csak tisztviselők és polgári esküdtek vannak, a katonai székekben pedig, vagy helyesebben: a katonai-polgáriakban, egymás mellett áll fenn a katonai és a polgári igazgatás. A régi időkben a kapitányokat a fejedelem nevezte ki, a királybírókat a székek közösségei választották [Appr. III. 76, 1.].

6) Régen a székelyek között a peres ügyek feljebbvitelére az ítélszéktől a vajdái fórumhoz történt, Erdély vajdái ugyanis, akiket csaknem mindig Magyarország királyai neveztek ki, a székelyek ispánjaiként is évente törvényszéket tartottak Szent György és pünkösöd ünnepe között a Székelyföldön, az ítélethozatalra maguk mellé véve egyes főbb székelyeket. Végül ettől a fórumtól a feljebb vitt peres ügyeket a három forint értéket meghaladó örökségek esetében át szokták tenni a Királyi Kúriához tüzetesebb megvitatás végett [Werbőczy III. 4.]. Werbőczy törvényei közül sok van érvényben a székelyeknél, de nem mindegyik. A többi az Appr.-ban és a Comp.-ban található.

Ezenkívül vannak a székelyeknek régi, az udvarhelyi főszer levéltárában őrzött törvényeik is, amelyeket a legfelségesebb fejedelem, I. Ferdinánd uralkodása alatt, 1555. április 28-án hagytak jóvá Erdély vajdái vagy vezetői, Dobó István és Kendi Ferenc.

Mindezen felül a székelyek okos és kötelező s az esetek gya-

koriságától kipróbált szokásokkal élnek, s így ezek az íratlan jog erejével bírnak.

190. §

A székek közül egyesek főszékek, mások fiúszékek. Nyolc főszék van, mégpedig: Udvarhely, Sepsi, Kézdi, Orbai, Miklósvár, Csík, Maros és Aranyos. Fiúszék négy van, úgymint: Bardóc és Keresztúr, amelyek Udvarhelyhez tartoznak, míg Gyergyó és Kászon Csíkhöz kapcsolódik; ezeknek ugyanaz a főbírója, aki gondot visel a főszékekre. Ezenfelül négy főszék: Sepsi, Kézdi, Orbai, valamint Miklósvár, amelyek politikailag és egyházilag is egyesültek, egy és ugyanazon főkirálybíró tiszti.

Ezekben a székekben összesen nyolc Állandó Táblát számlálhatunk meg, ugyanezeknek az élén öt főkirálybíró áll.

A székely székek (ha fiúszékek, a főszékek alá írva) abban a sorrendben követik egymást, ahogy felsoroltuk őket. De hogy a székeknek ez a rendje honnan származott, nem tudjuk teljesen kideríteni. Talán a lakosság nagy száma s az innen a közéletre áradó haszon szülte a sorrendet.

A székek közül az első Udvarhely, és ezért az ősi szokás szerint a székely nemzet hivatalos pecsétjét ennek a széeknek a főkirálybírójánál szokták őrizni. Ezért, mint a legalkalmasabb helyen, ebben a székben, többnyire Udvarhely városában tartják a székely nemzet közgyűléseit és törvénykezéseit, mert az összes szék lakosai ide könnyebben összegyülekezhetnek, mint a többi székbe.

191. §

Megfelelően a fő- és fiúszékek számának, a Székelyföld leírására tizenkét fejezetet fordítunk és azokban tárgyaljuk: Udvarhely-, Keresztúr- és Bardócszéket, amelyeket egy főkirálybíró igazgat; Sepsi-, Kézdi-, Orbai- és Miklósvárszéket, amelyeknek az élén egy másik főkirálybíró áll; a kettős Csík-, Kászon-

és Gyergyószéket, amelyeknek a harmadik főkirálybíró viseli gondját; Marosszéket, amelyet a negyedik főkirálybíró igazgat; Aranyosszéket, amely az ötödik főkirálybíró tiszteletére.

MÁSODIK FEJEZET

Udvarhelyszék

192. §

A székely székek között az első, Udvarhelyszék, nevét Udvarhely városáról vette és latinul Sedes Udvarhelynek hívják. Hosszúságban (keletről nyugatra) öt, szélességben három mérföldre terjed. Határai északról a Gyergyó- és Csíkszéket elválasztó hegyek; keletről a déli irányba nyúló híres Hargita hegység a csodálatos Almási barlanggal, valamint a Hagymás és a Rika¹⁴ erdők nyúlványai, délen a szász Kóhalomszék, Felső-Fehér vármegye kis része és Keresztúr-fülszék; nyugat felől a Kis-Küküllő folyó, amely Marosszéktől elválasztja.

1) A Hargita az erdélyi havasokhoz sorolandó, csupasz tetejű, soklejtős hegy, amely Udvarhely-, Bardóc- és Csíkszékek érintkezésénél messzire kiemelkedik. Tröster [395.] és Kreckwitz [303.], akik ezt a hegységet – nyilvánvaló tévedés folytán – a Kézdi- és Kászonszékek határánál lévő Nemere havasokkal cserélték fel, úgy vélekednek, hogy a harudok ősi népről nevezték el így; nekem azonban úgy tűnik, hogy a Hargita Hori getának felel meg (a dákok-szláv nyelven), jelentése Géták hegye, mivel hajdan vagy a géták birtoka volt, vagy szálláshelyüket határolta.¹⁵

Alig van Erdélyben hely, amelyet némely írók annyira dicsérnének, mint ez a havasi táj. Valamennyiök helyett egyedül Fasching szavait hallgassuk meg [Nov. II. 46.]:

„Ez a székelyektől Hargitának nevezett hegy szántóföldekben és legelőkben nagyon gazdag s az egészséges gyógyfüveket akkora változatosságban termi, hogy az ottlakók csaknem minden ételükhöz a fűszert – mert az idegenekét nem kedvelik – és a betegeknek való gyógyszert innen gyűjtik össze. Híres a porgom-

bárol is (*Lycoperdon cervinum*), s nem csekély számban táplál hiúzt, nyusztot, zergét, ellenben nem él itt a vaddisznó, medve, hermelin, hód, vadtulok stb., de a félelmetes sörényes bölény és egy szakállas szarvasfajta igen. Sűrű berkeiben és erdőségeiben a méz akkora bőségben fordul elő, hogy a közönséges használaton kívül nagyon finom italt is főznek belőle, amely a borhoz szokottak tetszését is könnyen megnyeri.”

Ha ezeket a szavakat egy kevéssé mérlegeljük, rájövünk, hogy túlzottak; mert tudjuk ugyan, hogy a Hargitán különféle gyógynövények nőnek (amelyeket a kellő időben talán fel is fogunk sorolni), de gyömbért (*Zingiber*) vagy hasonló fűszereket (*Aromata*), amelyekre némelyek gondolnak, nem terem. Az a „sokféle fűszer”: a fenyőmag (*Bacca Juniperi*), amelyet hajdan nemcsak ennek a vidéknek a lakosai, hanem a germánok is gyakorta konyháikon fűszer gyanánt és nem ritkán ma is használnak, amiért Etmüller [55a] és mások a germánok fűszerének nevezték, de ezt az indiai fűszerek már kiszorították.

A fenyőmag gyógynövény is, és valóban komoly gyógyhatással bír, mert hatékonyan elaltat, meghajt, fogyaszt, hevít, szikkaszt és erősít; használ a kihűlt gyomornak, elősegíti az étellek főzését, vizelethajtó stb., és ezért méltán nevezik a falusiak gyógyszerének. Ámde nem táplál a Hargita vadtulokot (a vadökor egyik fajtája), amely Ázsiában és Afrikában honos és néhány lépésenként elhullatott égető ganájával védekezik. Nincs szakállas szarvas sem, amelyen Fassching bizonyára egy kecskefajtát ért, amelyet a természettudomány alapítói Ammonnak neveztek el. Közönséges szarvast táplál ugyan, de nem sokat, őz viszont igen nagy számban akad. Továbbá nem ritka az, hogy a fák odvaiban méhek ütnek tanyát, de a mennyei adományt, a mézet, sohasem élvezheted akkora bőségben, amekkorában az említett szerző ízlelte.

2) Csudálókőnek (latinul *Lapis mirabilis*) hívják azt a kőlabirintust, amely senkitől soha meg nem számolt barlangokból áll, s amelyet a Nagymál nevezetű, meredek és sziklából összeálló hegy belseje rejt el. Ez a hegy Almás falutól kelet felé a Mirke nevű falusi hegyen át elnyúlik Vargyas, Száldobos és Füle barócszéki falvaknak egymással érintkező határáig.

Ez a hegyi labirintus megérdemel egy kevés figyelmet. A be-

járat, amelyet kapunak neveznek, három öl széles és két öl magas; nyugatról északra néző meredek oldalán két falétra fokai magasodnak, amellyel szemben nyugaton, egy keskeny völgyön túl, szakadékos sziklák meredeznek a Mirke hegy szélén.

A belépőt rögtön boltíves folyosó hívogatja kelet felé; ennek boltozata a kristályos víztől lassan, cseppenként aláhulló cseppkövekkel (*Stalactites spatosus*, németül *Tropfstein*) kedveskedik, amelyek megfagyott vízcseppek, bíborszín bimbók, a méhkirálynő sejtjei és hasonlók alakjára szilárdulnak meg és csüngnek le a lyukas tetőzetről. Ilyeneket bőségesen szedegettünk a vállalt felfedezőút egyik tagjával, nagytiszteletű száldobosi Pap Bálint bardóci lelkész úrral, a tőlünk és barátainktól nagyra becsült rokonnal és baráttal. Majd amikor a barlang belsejébe akartunk behatolni, a számtalan denevér a magunk előtt tartott két égő fáklyát majdnem kiütötte kezünkből, s erősen elrontva a levegőt, megakadályozott az abban az irányban elnyúló járatok átkutatásában. Visszatértünk tehát a kapuhoz, ahonnan elindultunk volt, s onnan ismét egy észak felé fekvő, körkörösén üreges, félelmetes barlangba léptünk. És amikor a majd magasabb, máskor alacsonyabb, itt keskenyebb, amott szélesebb kőhalma-zok között lépésről lépésre előbbre jutottunk, azon a részen, ahol a kapu volt, sziklahasadékot találtunk, amely – mint valami ablak – világosságot és légmozgást árasztott. Innen továbbhaladva, miközben úgy véltük, hogy beljebb jutottunk, újra a bejáratot köszöntöttük, amelyet elhagytunk volt. Végül ugyanazon boltívek alatt visszatérve, már ellenkező irányban kutattuk át itt is, amott is a rejtekhelyek belső kanyarulatait; ámde kőből kellenie lennie annak, aki e hely összes üregeit fel akarná kutatni, s óhajta mégse teljesülhetne. Voltak ugyanis olyanok, akik Ariadne (sőt inkább az élet) fonalával tették ki magukat a próbálkozás veszélyének, s a belső részekben folyó vizet is megkóstolták, de mégsem érték el ennek a föld alatti útnak a végét, amely egyszer tágasabb barlangokon, máskor alig járható nyílásokon halad keresztül. Mások hosszas tévelygések után is alig vergődtek a napvilágra. Ezért született meg egy mese az innen a föld belseje alatt nemcsak Csíkszékbe, hanem az alsó-szászországi Hamelnbe vezető útról, amelyen át a szászok csodálatos utazással Erdélybe jöttek (I. 151. §. 4.).

A közeli lakosok gyakran kerestek menedéket ezekben a barlangokban, amikor az előző időkben a barbár népek tűzzel-vasal mindent elpusztítottak. Ezért van az, hogy agyagurnák és más edények töredékeit láthatod itt, továbbá egy kisebb falat, mely valamikor a bejárat megerősítésére szolgált.

A hegynek a legbelső, vaksötét barlangoktól üreges részein a Vargyas folyó tör át, amely északról, a Hargita hegy lejtőjé mellett folyva el, útjában átfúrja az egész hegyet, s a hegy alatt vízi madarakat¹⁶ és fadarabokat úsztat magával. A megáradt vizek,¹⁷ amelyek a hegy üregében sehogy sem férnek el, medret hasítanak a völgyben, ahonnan felkapaszkodtunk a barlanghoz. Éljenek a barlangok! És gyönyörködtessenek bennünket a méltán így nevezett Csudálókő bejárata körül nőtt nemes növények, mint amilyenek: a kövi bodorka ([*Asplenium*] *ruta muraria*), a fekete bodorka ([*Asplenium*] *adiantum nigrum*), az évelő holdviola (*Lunaria* [rediviva]), az édesgyökerű páfrány (*Polypodium* [vulgare]), zergevirág (*Doronicum pardalianches*), egres ([*Ribes*] *grossularia*) stb. stb., és főleg a méregölő sisakvirág ([*Aconitum*] *anthora*).

3) Igen híresek a Hagymás (latinul *Ceparius*) és Rika nevezetű, a Homoród és Vargyas folyók között elterülő, egy mérföld szélességű hegyes erdők. Ezek közül amaz Udvarhelyszékből s Almás és Karácsonyfalva községekből Bardócszék Vargyas nevű falujába vezet, ez utóbbi pedig Oklándról és Homoródújfaluról Felsőrákosra (16. §) és Miklósvárszékre. Az erdők leginkább tölgyesek, amelyek makkjukkal nagy disznókondákat hizlalnak. Az ezekben a berkekben bőségesen található kő ontja a meszet, amivel kivált a karácsonyfalviak és a vargyasiak dolgoznak.

Hogy a Rika erdőnél az előző században vámhivatal működött, mutatja az Appr. [92. ed.], valamint az 1668. év 16. diétai cikkelye, mely így hangzik:¹⁸

„A Rikai útnak megcsináltatásáról íratott vala articulus nem régen, mellynek eddig kevés effectumát tapasztaltuk meg; végeztük azért, hogy ha a közelebbi húsvét napjára (ezt az articlust ugyanis január havában fogalmazták – B. J.) meg nem csináltatik illendőképpen a possessoroktól, eo facto a vámnak exigálásától supersedeáljanak, senkitől is vámot ne vegyenek.”

Ezt a vámjogot már eltörölték.

4) Ami a nyugati határt illeti, sokáig tartott a huzavona Udvarhely- és Marosszék határai miatt, amelyek felülvizsgálására szemlészeket (döntőbírókat) neveztek ki, amit feljegyzett az 1650. március 20-án elfogadott 30. diétai cikkely.¹⁹

193. §

A Küküllőtől, Homoródtól és más kisebb folyóktól öntözött szék egész területén egymást váltogatja a mezei talaj az erdős hegyivel, a síkság völgyekkel, a mezei szépségtől megfosztott talaj keveredik a változatossal, a havasival, festékessel, damasz-kuszival,²⁰ ritkábban a feketével, sőt néha mezei homok, kavics és porond is előfordul; továbbá dagadozó, fazekasságra való, de termésnek meddő agyag, mész és kréta, végül alabástrom. Éppen ezért a föld hozama is változó: a sík völgyekben és néhol a hegyekben búza, rozs, tengeri stb. igen jól megterem, az alhavasi részeken és többnyire a hegyekben is a zab dús termést hoz. A szék nagyobb részén a legelők jók, másutt kisebbek és kevésbé hasznosak, nagyszámú állatsorda látható rajtuk. A gyümölcstermő fák: alma-, körte-, dió-, szilva- és cseresznyefák sok falut úgy beborítanak, mint az erdők. A legtöbb hegyet erdő borítja, tölgy-, bükk- és nyírfákkal stb., másokat cserjék és berkek nőttek be mogyorófával (*Corylus [avellana]*), somfával (*Cornus [mas]*), kökénnyel (*Prunus spinosa*), csere galagonyával ([*Crataegus*] *oxyacantha*), varjútövissel (*Rhamus cathartica*), csíkos kecskerágóval (*Euonymus Europaeus*).

1) A folyók és patakok, amelyek ezeket a tájakat öntözik, ezek: a Nagy- és Kis-Küküllő, a szintén két, mégpedig a Nagy- és Kis-Homoród, a Küsmöd, amely Bözödújfalú és Erdőszentgyörgy között ömlik a Kis-Küküllőbe, a Gagy és a Fejér-Nyikó.

a) A Kis-Küküllőt Timonnál [Nov. XI. 68.] *Cicellus minor*-nak, gr. Lázár János úr költő alkotásában [51.] *Cuculus*-nak nevezik (1. I. 29. §. 4.). Némely régi iratokban *Kikerülő*, vagyis latinalul *Cum circuitu emanans* a neve, s ő választja el ettől a szék-től Marosszéket. Eredete a Parajdi hegyen van, ahol érinti a sófalvi és gyergyói erdőket; ezután Parajd községbe folyik alá,

és a Sófálva fölött eredő s a Korond faluról elnevezett patakot fogadja be az említett Sófálva község és a sóbányák alatt. Parajd alatt pedig, a folyó keleti partján sorakoznak fel: Szolokma, Bözödújfalva, Bordos, Szentdemeter, Udvarhely- és Keresztúrszékek birtokai; azután a Küküllő vármegyei Kiskend, Egrestő, Bonyha stb. stb. foglalják el a Kis-Küküllő nyugati partját; Parajdon túl Szováta (ahonnan az azonos nevű patak belefolyik a Küküllő vizébe), Sóvárad (és nem Várallia, amint Timon [Nov. XI. 68.] hiszi), Kibéd, Makfalva (amelyet Timon uo. talán Mantellumnak hív), Szentistván, Atosfalva, Csókfalva, Erdőszentgyörgy, Havadtő, Gyalakuta, Kelementelke marosszéki falvak, azután Balavásár, Kórod stb. stb. Küküllő vármegyéből. Nem messze Gyalakutától ebbe a folyóba torkollik bele a Küsmöd vagy Kismöd vize nevű, Udvarhelyszékből leereszkedő patak, amely Küsmöd falu fölött tör elő egy roppant nagy küsmödi szikla tövéből. Ezt a sziklát négy falu területe érinti: Sófálva, Atyha, Küsmöd és Siklód; a patak mellett pedig ezek helyezkednek el: Küsmöd, Etéd, Kőrispatak, Bözödújfalva, amely alatt elnyeli a Küküllő folyó.

b) A Nagy-Küküllő (latinul Küküllő maior, de helyesebb volna Magnus, illetve Parvus Küküllőt mondani, németül a neve Kochel, románul Tynave), amely északról délre csaknem középén szeli át a széket, a Hargita hegyből ered. Megjegyzendő, hogy e folyó mellett ebben a székből nincs egy román falu sem. Először napnyugatról kelet felé folyik, sűrű erdők és hegyek között, azután délre kanyarodik, átfolyik Zetelakán és Küküllőkeményfalván, amely fekvésénél fogva román tanyákkal van szemben (197. §. 42, 80.); majd keleti partján fogadja ezeket a falvakat: Fenyéd (amely alatt a Küküllő folyóval elvegyül egy malom hajtására alkalmas, keletről, Máréfalva község mellett elfolyó patak), Bethlenfalva, ettől nyugatra Kadicsfalva, Söményfalva,²¹ Udvarhely mezőváros; ettől alább a folyó két partján láthatók: Felsőboldogasszonyfalva, Nagyküküllőfalva, nem messze innen az udvarhelyszéki Ocfalva, Bögöz, Agyagfalva, Décsfalva; azután Nagygalambfalva, Kisgalambfalva, Betfalva, Timafalva, Keresztúrfalva, Szitáskeresztúr mezőváros, Fiatfalva, Alsóboldogasszonyfalva és Újszékely, keresztúrszéki helységek; ezeknél lennebb a keleti parton következnek:

Héjasfalva és Fejéregyház Fehér vármegyéből, amelyeket követ Segesvár szabad királyi szász város; nyugatról, Újszékely alatt vannak: Sárd és Bun, amelyekhez csatlakoznak a szászok segesvári és medgyesi székei.

c) Keresztúrszéken a nyugati oldalról a Nagy-Küküllőbe ömlik két patak, amely a Küsmöd vizével együtt a székek a két Küküllőtől közrefogott vidékét öntözi. Közülük egyik a Fejér-Nyikó (vagyis latinul Albus Niko vagy Nicolaus), amelynek a forrása Gyergyószék alatt, Farkaslaka falu területén, a Fekete Pálné nevű hegyen buzog fel. Az ő völgyében van: Farkaslaka, Szentlélek, Malomfalva, Szentmihály, Demeterfalva, Kobádfalva, Kadács, Siménfalva, Rugonfalva, amelyen túl Bethlenfalva és Timafalva között elkeveredik a Küküllő folyó vizével.

A másik, a Gagy vize nevezetű, Enlaka falunál ered, amely alatt mellette fekszik: Martonos, Gagy, Magyarandrásfalva, Szentábrahám, Csekefalva, Szitáskeresztúr, amelyen átfolyva, a Küküllő vizébe ömlik.

d) Homoród kettő van: a Nagy- és a Kis-Homoród (jóllehet szinte egyforma mennyiségű víz folyik bennük), amelyek északról délre párhuzamosan ereszkednek le s Udvarhely vidéke keletre eső részét mossák. Mindkettő a Hargita hegységből ered, s egymástól egy hegy választja el őket, amely északról délre hosszan elnyúlik, csaknem a szász Kőhalom mezővárosig. A székek ezen a részén az egyes falvak ezeknek a folyóknak a völgyeit telepítették be. A Kis- vagy Nyugati-Homoród mentén vannak: Homoródszentmárton, Recsenyéd, Homoródszentpál, Homoródszentpéter, Városfalva és Jánosfalva Udvarhelyszékből; majd Daróc, Kaca és Homoród a kőhalmi szász székből, amely alatt beleömlik a Nagy-Homoródba.

A másik Homoród az oláhfalvi erdőkből eredve, a következő falvak mentén irányítja folyását: a két Oláhfalva, Lövéte, Homoródmás, Karácsonyfalva, Oklánd, Homoródújfalva Udvarhelyszékben; Sombor és Mirkvásár²² (Homoród falu fölött) Kőhalomszékben. Egyesülése után a két Homoród egy szikla alatt Ugra község felé tart, és azután beleszakad az északról (Alsórákostól kezdve) délnek kanyarodó Olt folyóba.

2) Ebben a székekben, mivel a termelés nem mindenütt folyik dicséretes módon, a szomszédos szász székek, Segesvár és Kő-

halom nyújtják a gabona bőségét. A lakosok közül azonban sokan, nemcsak a szükségétől indítva, hanem ingyenségük kielégítése végett is, zselatint vagy zabkocsonyát (magyarul *kiszelyt*)²³ készítene, amely táplálkozásra nagyon alkalmas s ezért tanuld meg elkészíteni, a következőképpen:

A szitával megtisztított s a kemencében (kenyérsütés után) megszáritott zab lisztjéből végy, amennyit akarsz. Ezt, héjától és korpájától meg nem tisztítva, tedd bele egy tálba vagy más edénybe, és keverd össze a kezdet nem égető, annyi meleg vízzel, hogy a liszt ússzék a felszínén. Akkor tégy bele közönséges erjesztőt (kovászt), s állítsd langyos helyre, míg meg nem kel, amit mintegy tizenkét óra alatt érsz el. Azután észreveszed, hogy a zab héja nagyon sűrűn összegyűl a felszínen és repedések mutatkoznak rajta; majd a zabliszt és a korpa keverékéből a folyadékot alaposan nyomd ki kezedd el egy megfelelő edénybe; a salakját dobd egy másik edénybe, amelyet előkészítettél az utólagos kisajtolásra. Miután ily módon az egész nyersanyaggal elkészültél, a visszamaradt salakra önts újra meleg vizet, s a fentebb ismertetett módon ismét préseld ki az egészet. Azután mind a víz hozzáöntését, mind a kisajtolást addig ismételd, amíg a folyadék elveszti fehér színét, és ebből tudni lehet, hogy a zabliszt már mentesült a korpától. Végül az egész folyadékot szűrd meg, s tedd félre egy edényben, kellő hűvösségű helyre, hogy meg ne savanyodjék. Amikor fogyasztani akarod (csakis egy nap elteltével!), az edényt felrázva, a vizes anyagot keverd össze és cserépfazékban főzd fel, a tűzön gondosan kavargatva, hogy kapjon füstszagot. A kocsonya anyaga a tűzön először megvastagodik, tovább főzve magától feloldódik. Amikor annyira sűrűnek látod, hogy valamelyest megszilárdulva folyik le a kanálról, öntsd tányérokba. Ha helyesen készítették és főzték, kihűlve olyan tömötséget ér el, hogy egy ráhelyezett borítóval az egész masszát a tányérról a tenyeredre teheted, majd épségben újra vissza.

Eközben egy másik tányérba önts tejet vagy szilvalevet vagy mézzel édesített vizet (ez azonban az előzőknél sokkal gyengébb „korcsolya” lesz) vagy mézes bort, vagy valami hasonlót, és ugyanazzal a kanállal végy innen kocsonyát, amonnan levet, s igen jóízűek lesznek, ha úgy fogyasztod, hogy rágás nélkül

sietve lenyeled, mielőtt szájpaddásodhoz ragadna. Ha a massa sűrű, a kocsonyához tölts vizet egy tálba; ha túlságosan híg, apaszd el a vizet. Ha megsavanyodik, a felületen lévő vizet, a tálal megdöntve, öntsd ki (a vegyészek ezt a műveletet *dekanálásnak* nevezik),²⁴ önts hozzá friss vizet, hogy a masszával keveredjék össze és főjön fel.

Azoknak, akik hozzászoktak, kétségtelenül nagyon egészséges és igen finom húsító étel; használ a köhögőknek és a hektikusoknak. Először talán a gabona drágasága tanította meg rá az embereket, s most ebben s néhány más székben és helységben többen a gazdagok közül is nem bírják ki sokáig ez étel nélkül, mivel kiváló étvágygerjesztő.

Szinte hasonló folyadék az, amelyet Geoffrey *Materia medicája* a *zab* címszó alatt ír le [III. 230.]: „A walesiek a vízben kocsonyasűrűségűre főzött zabkeményítóből ételt készítenek, amelyet nemcsak Walesben, hanem egész Angliában nagyra becsülnek. Ezt a zabkeményítóből készített kocsonyát melegen, rudacsákra szeletelve, tejjel vagy sörrel vagy nádmézzel édesített fehér borral vegyítve tálalják.”

Ezen a vidéken sört is gyakorta főznek pusztá zabból, s ha jól elkészítik, nem sokban marad el az árpasör mögött.

3) Ezt a széket régóta igen gazdagnak tartották barmokban, de az emberek közé mégis befészkelte magát az a kósza hír, hogy a XVII. század elején a havasalföldi Mihály vajda pusztításai és Basta dühöngése következtében az egész székben csupán egyetlen bika maradt életben.

4) Szőlőből kevés jutott a széknek, amit a természet bőkezűen pótolni látszik mind a korai, mind az őszi gyümölcsök bőségével,²⁵ amelyekből – egyéb felhasználáson kívül –, ha az alma- és körtefák bőven teremnek, savanykás bort vagy lőrért készítenek (nálunk *csiger* a neve, az angoloknál *cidre*), egy borszerű italt, amely meglehetősen tápláló, üdít, a szomszédokat enyhíti, s az epegyulladást mérsékli. Gyümölcsöt azonban más székből is bőven szállítanak ide és árusítanak. Bőségesen főznek pálinkát gabonából és szilvából, néha pedig fenyőbogyóból is. A bort a szomszédos és a távol eső helységekből egyaránt szállítják, de nem adják drágábban, mint a bortelemő vidékeken.

A szék lakosai egyrészt székelyek, mégpedig mágnások, adománys nemesek, ármálisták, és sokkal nagyobb számban szabad székelyek, akiket a sok és kemény sorscsapás sem tudott megapasztani. Másrészt magyar, román és kevés cigány jobbágy. Valamennyiök között szinte egyedül a magyar nyelv hallható.

1) Ha valaki tőlem óhajtaná megtudni az összes sorscsapásokat, amelyeknek a viharai ezt a székelt is gyakorta megrázták, többet kíván, mint amennyit célkitűzésünk engedélyez; legyen elég néhányat megemlíteni.

Az 1600. és 1601. esztendőkből úgy tűnt, hogy valamint az egész Erdély, éppen úgy ez a kis tartomány is majdnem kipusztul az erőszak, éhezés és a csapások egyéb Iliászai folytán (231. §. 7.). 1661-ben csík-, sepsi-, kézdi- és orbaiszéki székely testvéreik miatt az itteni jómódú lakosok nagy anyagi kárt szenvedtek [Bethlen, Comm. III. 12. §]. Ugyanabban az évben Ali basa a barbárok teljes hadseregével betört a székbe, amelyet tűzzel-vassal, a legkegyetlenebb módon végigpusztított: elmondja ugyanaz a Bethlen [III. 18. § és köv.].

Mindazonáltal a szék fennmaradt, megmaradtak a székelyek. A megtűrt nemzetiségekből²⁶ kevesen élnek közöttük; 1671-ben ebben az egész székben és fiúszékeiben (Bardóc és Keresztúr) a románoknak mindössze négy templomát írták össze, lélekszámuk 1865 volt, a családapáké 447.

2) A magyar nyelv, a székelyek anyanyelve, annyira virágzik ebben a székben, hogy rajta kívül kevesen ismernek másikat. Sőt minden ötven román között alig akadsz egyre, aki ne felelné készségesen (majdnem anyanyelvénél könnyebben) magyarul.

Ennek ellenére a kisebb rész az, amelynek szép a kiejtése. Van néhány falu (nevezzük őket némileg eldugottaknak, mivel a többitől félreesnek és szinte el vannak rejtve), amelynek a lakosai beszédükkel olykor nevetést váltanak ki az idegen hallgatókból, noha az, amit mondanak, világosan érthető; tudniillik nagyon elnyújtva és teli szájjal ejtik ki a szavakat és felcserélik a magánhangzókat, mint ezekben a szavakban: *engömöt, münköt*,

tüktöket, Jézos Krisztos, embör, Gergőj, Nórinc, legényök, régön, Segösvár stb., ezek helyett: engemet, minket, titeket, Jézus Krisztus, ember, Gergely, Lőrinc, legények, régen, Segesvár stb.

A mezővárosokban és a könnyen megközelíthető falvakban az értelmesebbek választékosabban beszélnek, máshol pedig a nép vezetői.

195. §

Az egész szék politikai irányításának a letéteményese a főkirálybíró és helyettesei, valamint az Állandó Tábla, amely ezért a székért, úgyszintén Keresztúr-fiúszékért létesült. A főkirálybíró elnökletével itt tizenkét tényleges és ugyanannyi számfeletti esküdt ülésezik. A ténylegesek számához tartozik a két alkirálybíró, akik közül egyik Udvarhelyszék, másik Keresztúrszék képviselője, két királyi adószedő, aki az egész adóügyet igazgatja a három, mégpedig Udvarhely-, Keresztúr- és Bardócszékben; a két nótáriust (egyik a főjegyző, másik ennek a helyettese) és a többi hat esküdtet Udvarhely- és Keresztúrszékekből nevezik ki.

1) Keresztúrszéket, amelynek az állandó táblák 1764-ben törént létesítése előtt üléseit Szitáskeresztúron tartó saját törvénykezési fóruma volt, ahonnan Udvarhely-, Keresztúr- és Bardócszékek közgyűléséhez volt lehetséges az ügyekkel fellebbezni, ismétlem: Keresztúrszéket most Udvarhelyszékekkel együtt ugyanaz az Állandó Tábla irányítja, s így a kettő között alig van valamely különbség.

2) A királyi adószedők sem működnek a székek szerint elkülönítve, hanem a főszék és a két fiúszék két kerületre, felsőre és alsóra oszlik, s a felső kerület adószedőjéhez tartoznak részben Udvarhely-, részben Keresztúrszék falvai, az alsó kerület adószedőjéhez a fennmaradt falvak mindkét székéből és az egész Bardócszékéből.

Az alsó kerülethez (ahova, mint ismeretes, egyes falvak a másik kerülethől is átnyúlnak) ezek tartoznak: Abásfalva, Ábrámfalva, Agyagfalva, Almás, Árvádfalva, Bágy, Béta, Bögöz, Dálya, Décsfalva, Derzs, Dobófalva, Ege, Felsőboldogasszony-

falva, Gyepes, Homoródkeményfalva, Homoródszentmárton, Homoródszentpál, Homoródszentpéter, Homoródújfalú, Jánosfalva, Jásfalva, Kányád, Karácsonfalva, Kénos, Lókod, Lövéte, Magyaros, Mátfalva, Miklósfalva, Muzsna, Szentegyház- és Kápolnásoláhfalu, Ocfalva, Oklánd, Söményfalva, Patakfalva, Recsenyéd, Remete, Sándorfalva, Szentlászló, Telekfalva, Udvarhely, Vágás, Városfalva Udvarhelyszékből; Alsóboldogasszonyfalva, Betfalva, Fiátfalva, Keresztúrfalva, Kisgalambfalva, Nagygalambfalva, Rugonfalva, Siménfalva,²⁷ Szentmiklós, Szitáskeresztúr, Timafalva, Újszékely Keresztúrszékből; végül kilenc falu Bardócszékből.

196. §

Ebben a székben egyetlen mezőváros van: Udvarhely, a falvakat pedig felsoroljuk. Előbb a mezővárosról, azután a falvakról szólunk.

I) Udvarhely, teljesebben: Székelyudvarhely mezőváros.

Udvarhely városa a Nagy-Küküllő keleti partján, részint – nyugat felől – sík, részint dombos, egészséges helyen fekszik. Ő az egész szék feje és a legrégebb. Három faluból (Szentimre, Jánosfalva és Cibrefalva) alakult ki, és tudvalevő, hogy később a ma már elpusztult várral erősítették meg. Három temploma van (kettő a római katolikusoké, egy a helvét hitet követőké); itt rendháza van a szigorú Ferenc-rendi atyáknak, gimnáziuma a római katolikusoknak és a helvét vallásúaknak, székháza a széknek és az Állandó Táblának; van itt áru piac és elég hosszú utcák, amelyeknek a végéhez csatlakoznak a nem is kiterjedt, nem is termékeny mezők, amelyeket keletről és nyugatról hegyek és erdők határolnak.

A várost három rendhez tartozó emberek lakják: polgárok, mégpedig nemes polgárok, zsellérek és mesteremberek, akik szinte mind társulatokba tömörültek. Vannak továbbá románok és cigányok, akik az utcák végén élnek. Ez a mezőváros a taxálisok közé számít.

1) Udvarhelynek, vagyis latinul Curiae vagy Aulae locusnak nem azért nevezték el, mintha az egész székely nemzet kapitányának itt volt vagy itt lett volna az állandó rezidenciája (amint

néhány külföldi ma is véli), hanem azért, mert itt, mint a szék fővárosában, hajdan gyakrabban rendezte összejöveteleit az egész székely nemzet, és mert a vajdák – mint a székelyek ispánjai – főként ide tértek be, továbbá a nép kapitányai és a főbb emberek itt gyülekeztek, itt szereztek udvarházat.

Az újkoriak, amikor latinul beszélnek, Areopolisnak nevezik, mások Utidanának, mégpedig azok, akik azt hiszik, hogy Ptolemaeus Utidanája (72/a) ezen a helyen állott. A szászok a magyar elnevezés után *Oderhely*nek mondják, és innen a székot Oderhelyer Stuhlnak.

2) A várost a nyugatról aláfoló Küküllő mossa, amelytől Tröster (l. térképét) és Kreckwitz²⁸ nem éppen helyesen, jóval keletebbre helyezték. E vidék igen nevezetes hegyei között fekszik, mégpedig: keletről a Szarkakő, vagyis latinul *Picae lapis*, ahonnan jön a Vargapatak, latinul *Rivus cerdonum*, s átfolyik a város közepén; aztán a Serestető, vagyis latinul *Cerevisiarum collis*, amelyet így neveznek az Úr Szent Testének ünnepe²⁹ után szokásos vásár alkalmával a mindenhol ideutazóknak árusított sörről. Nyugatról, a Küküllő folyón túl van a Csicsér³⁰ és Budvára, latinul *Budii arx*, amelynek tetején még láthatók a vár biztos nyomai, déli, szakadékos oldalán pedig nőszirom és árvalányhaj (latinul *Iris pumila* és *Stipa pennata*) és más növények nőnek.

3) A város utcái: északon a Bethlen utca és a Darabont utca, amelyek Bethlenfalva, Zetelaka stb. felé vezetnek; keleten a Szent Imre utca és a vele szomszédos Varga utca, az említett patak mentén, továbbá a Fűz utca a Szent Miklós hegye alatt; délen a Botos utca, amely a többenél szélesebb; nyugaton a Küküllő utca, a Malom utca és a Vár utca, amely kinyúlik északra. Mindezekben az utcákban a legtöbb ház alacsony és fából készült, de nincsenek rosszul építve.

4) Kezdetben a város szűk és kicsi volt, de nem kevéssé megnövelte a három falu: 1) Szentimre, amelynek a helye ma is nevezetes gyümölcstermő fáról, a Szarkakő és egy Puszta (latinul *Desolatus*) nevű tölgyes alatt fekszik, és az innen kelet felé, egy dombocskára felkapaszkodó Szent Imre utcává változott; 2) Jánosfalva, amelyet Szent Girajosfalvának³¹ is mondanak, a Budvár hegye környékétől keletre feküdt, a Nagyvölgy neveze-

tű völgyben, a Jézus nevét viselő kápolnán felül (több helyen Jézus házának is nevezik), amelyet Krisztus Szent Testének ünnepén, a katolikusok nyilvános istentisztelete alkalmával évente nagy tömegben keresnek fel egész Udvarhelyszékből, Csík stb. falvaiból. Ez és Cibrefalva növesztette meg a hosszú Botos utcát; 3) Cibrefalva, amely a Küküllő folyón túl, Boldogasszonyfalván felül és a Csicsér hegy alatt fejlődött ki. Nem messze innen tártak fel egy sós forrásvízben gazdag sóskutat. A város utcáinak végénél fenyőfa kerítéssel körülvéve minden irányban számos kert és veteményes húzódik.

5) A templomok közül az első és a legrégebb a katolikusoknak máig is fő templomuk, a Szent Miklósé, amely az azonos nevű dombon fekszik (tágas épületekkel, amelyekben a Jézus-társasági atyák székeltek, valamint a katolikus ifjak szemináriumával).³²

E templom miatt a XVII. század elején a katolikusok és a helvét vallásúak között viszály támadt és lángolt fel. Tudniillik 1563-ban, Szentháromság ünnepén³³ a különböző vallású székelyek közötti nézeteltérések elsimítása végett diétai határozatba ment, hogy „szabad legyen követni mindkét (a római katolikus és a protestáns) vallást, s egyik vallás lelkésze se akadályozza a másikat a prédikálásban vagy a szentségek kiszolgáltatásában, hanem kölcsönösen várjanak, amíg az istentisztelet befejeződik; aki a másikat megzavarja, a fejedelem színe elé jusson”.³⁴

Ennek a törvénynek az érvényénél fogva a különböző hitű lakosok felváltva látogatták a templomokat; e szokásnak a nyomát meg lehet figyelni ennek a széknek Fiafalva nevű helységében, ahol a helvét vallásúak és az unitáriusok (akiket mások socinianusoknak hívnak) felváltva járnak ugyanabba a templomba.

Ámde Udvarhely városában a törvény mellőzésével folytonos perlekedések ütötték fel a fejüket. Kezdetben tehát a két fél közül, bár egészen kevés személlyel, a katolikusok voltak nagyobb számban, és így a hazai törvények erejénél fogva megállapodtak abban, hogy a vitás templom szálljon a katolikusokra, a helvét hitet követőknek pedig a két fél építsen újat. Miután ez valóra vált, a perlekedés megszűnt. A két vallás között a viszály újra

fellángolt a XVII. század közepe táján a temetőkert, az erdők és néhány más ügy miatt. Arra, hogy miképpen csendesedett le, következtetni lehet az 1666. február 23-i diétai cikkelyből, amelynek tanúsága szerint a viszálykodás megszüntetésére küldték ennek a széknak a legfőbb tisztviselőit, mégpedig a katolikus méltóságos Haller Pált, a kőhalmi lutheránus királybíró és az unitárius Pálffy Istvánt.³⁵ Ebből a törvényes intézkedésből keletkezett az a szokás, hogy amikor a különböző vallású lakosok között nézeteltérés merült fel, az országgyűlés biztosokat nevezett ki a négy bevett vallásból.

A katolikusok másik temploma a Szent Ferenc-rendi barátok kolostorában van, akik ebben a században építették fel – kellő ékességűre – a templomot éppen úgy, mint a kolostort.

A helvét vallásúak temploma, amelynek az építéséről már beszéltünk, a piactér közepén emelkedik.

A románoknak is van egy imaházuk, amelyről Lakatos ezt írta [31/r]: „Az említett három egyházon kívül mostanság, nem nagyon régen, egy görög ember kápolnát épített a románok szeretéséhez, a Botos utca végén.”

A cigányok római katolikusok és helvét vallásúak.

6) A Ferenc-rendi atyák otthona ebben a városban nagyon régi. Volt nekik ugyanis régen a város északi részén egy elég szép és tágas, 1273-ban, IV. László magyar király alatt épített kolostoruk, amelyet akkor, amikor a fejedelemség kulcsát Zápolya Zsigmond³⁶ tartotta kezében, elvettek tőlük és várrá alakítottak át. Ennek a századnak az elején Lakatos még látta a Boldogság Szűz Mária festett képét a vár déli kapujának szemöldökfáján [30/v].

7) A katolikus gimnázium és szeminárium, amely most a világi atyák gondjaira van bízva, a Jézus-társasági atyák buzgalmából épült, akik közül itt elsőnek Sámbar Mátyás telepedett le 1651-ben. Utóda a plébánián (amelyet Sámbar után a Jézus-társasági atyák vezettek) Bacsoni György lett, aki 1657-ben halt meg, majd Török, másként Gyergyai Benedek, aki 1661-ben hunyt el. Ezek ketten a Szent Miklós-templomban nyugsznak, a főoltár mellett.

8) A helvét vallásúak gimnáziuma egy kétemeletes házban van, vallásuk temploma mellett, művészi munkával megépítve;

a város számottevő épületei közé tartozik és nagyon jó toronyórával is fel van ékesítve. Ezen a helyen már a XVII. század kezdetén megnyílt egy alsó fokú iskola, amelyet később a nagy híró Bethlen János, Erdély kancellárja, aki a *Historia Rerum Transsilvanicarum*ról³⁷ nevezetes, igazi értelemben vett gimnáziummá fejlesztett, mégpedig a fejedelem és az erdélyi rendek beleegyezésével. A gimnázium céljait szolgálták másik oldalon a faépületek, amelyeket a legutóbbi években díszes kőépületekkel cseréltek fel a felséges özvegy római császárnőnek,³⁸ Erdély felséges nagyfejedelmének kegyes jóindulata folytán. Ebben a gimnáziumban mintegy száz tógás diákot számlálhatsz meg, akik a filozófiának, a teológiának és más tudományoknak szentelték magukat, továbbá kb. negyven olyan ifjút, aki a latin osztályokban végzi tanulmányait (I. I.).

9) A rezidencia, ahol ennek az országrésznek a törvénytevői a jogot és a törvényeket alkalmazzák, s ahol a közlevéltár székel, elég pompás és a piactérre tekint. Maga a piac úgy helyezkedik el a többi ház sor között, hogy kelet felől a Szent Miklós-templom tekint rá, amely tornyával az említett épületek fölé magasodik; északról van a szék központja az alatta ástott börtönnel; nyugatról a Szent Ferenc-rendi templom kettős tornyával; délről a helvét hitűek gimnáziuma, körülvéve egyik oldalról a lelkész, másiktól a professzor lakásával.

A piac elég gazdag, ha a mészárszék, a gabona és más termények alapján dicséred. Számos fabódé található itt, amelyekben főleg gabonából és szilvából különböző módon, az ízlésnek megfelelően készített pálinkát árúsítanak. A bor, sör és árpasör kimérési joga a város valamennyi lakosának szabad az év bármely szakaszában; ezt a jogot az előző században adták meg a városnak [Appr. III. 77, 1.].

Évente háromszor országos vásár van, mégpedig Krisztus testének ünnepén,³⁹ Szent Ferenc napján⁴⁰ és a nagyböjt közepén. Ezenkívül a kedden tartott hetipiac igen látogatott. Más árucikkek mellett nagy bőségben szállítanak ide Parajdról sót, amelyet a más székbeli székelőknek és a barcasági föld százasainak adnak el, akik az utazási nehézségek miatt ritkábban mennek Parajdra, noha ezen a piacon 60 vagy 63, Parajdon ellenben 50 krajcárért vásárolják a só mázsáját.

10) Udvarhely lakosai tulajdonképpen nem mind városiak vagy polgárok, hanem a legtöbben a falvak szabad székelyeihez hasonlóan nemesek, azaz lófők; másokat csaknem zselléreknek tartanak. A városnak az a része, amelyet a tulajdonképpeni, mégpedig taxális városnak neveznek, külön (bár a többivel vegyes) telkeket bír, amelyeknek a lakosai a rájuk kirótt adót nem a szék, hanem a város saját királyi adószedőjének fizetik. Pereiket és vitás ügyeiket a városi hatóság elé terjesztik, s másként nem, csak fellebbezés útján jutnak a szék nemes Állandó Táblájához. Egyszóval, saját hatóságuk van, mégpedig városbírájuk és nyolc esküdtjük, akikhez a guberniumi rendeleteket úgy küldik, miként az állandó táblákhoz, ilyen címmel: „Udvarhely város előttünk kedves érdemes bírójának, többi esküdtjének és jegyzőinek.”

A város területén több helyt vannak más, nemesieknek nevezett telkek, amelyeknek a lakosai az előző időkben, amikor a nemzeti és a székely katonaság (egészen 1711-ig) fennállott, fegyverrel szolgálták Erdély uralkodóit és a hazát, s ezért a kapitányok és a királybírók igazgatták őket, nem úgy, mint az előzőket a város hatósága. Ezért ezek most is megőrizték ősi állapotukat, és az adót (amelyet be kell szolgáltatniuk) a székkal fizetik.

Vannak végezetül a romokban heverő vár birtokosainak a tulajdonához tartozó telkek, amilyenek a régi vár sáncában, a Darabont és a Vár utcában (valakinél ennek Molnár utca a neve), négy telek a Bethlen utcában, az egyik malom és talán egyebek is. Ezeknek a lakosai a városiakkal együtt adóznak, a királyi adószedőnek fizetve, de saját adószedőjük útján, és költözködési joggal bíró zselléreként kezelik őket. A földesúrnak évente meghatározott pénzösszeget fizetnek a telekért, és darabontoknak, azaz csatlósoknak hívják őket.

Mindazonáltal a háromféle lakosság között van egy bizonyos egység: tudniillik a mesteremberek egy és ugyanazon testületébe tömörülnek a városiak, a nemesek és a lófők.

A városbíró és a tizedes a nemesek ügyes-bajos dolgait együtt intézi, mert a két fél közt ilyen megegyezés született száz arany biztosíték mellett.

Közszolgálatokra a város részéről is, a nemesek részéről is

két-két polgárt (latinul *apparitores*) állítanak, az ötödik pedig a vár telkeinek a lakosait képviseli. Ezeken a telkeken szabad az ipart űzni testületen kívül is, de ezek a piacon nem árusíthatnak. A város mesteremberei, elsősorban a vargák, mivel nagyon sokan vannak, nemcsak Udvarhelyszéket látják el, hanem a szomszéd székeket is, amelyeknek a vásárait gyakorta felkeresik.

A romokban heverő udvarhelyi vár,⁴¹ amely hajdani erejének a nyomaival tűnik ki, különleges figyelmet érdemel. Ezt a várat János Zsigmond, Magyarország volt királya és Erdély fejedelme 1563 körül építtette, és Udvarhely városának a nevével ruházva fel, birtokolta (és nem a *Székely bánja* vagy *Székely támadt* névvel, ahogy némelyek gúnyolódnak), majd az utána következő fejedelmekre hagyta. Ezek egészen 1595-ig tartották hatalmukban, amikor is – amint egyesek írják – kivették a fejedelem hatalma és fiscusa alól; de aztán újra visszatért előző fejedelmi uraihoz, akik – úgy tűnik – egészen Apafi fejedelemig birtokolták. Tőle a méltóságos marosnémeti Gyulay családra szállott át.

Ezzel a várral kapcsolatban négy kifejtetni való kérdést tűzünk magunk elé, mégpedig: 1) Ki építtette? 2) Mikor? 3) Miért? 4) Milyen nevet adott neki? Kik voltak a tulajdonosai?

1) Az első kérdésre a nagy hírű Bethlen Farkas [V. 220.] azt válaszolja, hogy János Zsigmond építtette; ezzel megegyezik az udvarhelyi Szent Ferenc-rend jegyzőkönyve. Hogy ő volt az alapító, azt világosan bizonyítja a vár falán két helyen kőbe véssett, most is látható címer. Itt ugyanis a pajzs felső részében látható a nap és a hold a négy folyóval és a kettős kereszttel (amelyek Magyarország jelvényei), továbbá koronás sas oroszlánnal az egyik oldalon, a másikon két lábon álló kutya feje és mellső tagjai, azután három emberfej. A pajzs alsó részén egyik oldalon egyszarvú van, a másikon kígyó, szájában széttárt karú emberkét tartva.

Ezt a címet bizonyára János Zsigmond használta, ő ugyanis a viszontagságok közepette is csak akkor hagyott fel a korona és Magyarország megszerzésének a reményével, amikor a halál véget vetett életének. Ezért gondja volt arra, hogy Magyarország nemzeti címerét, amelyről most megemlékeztünk, mind a pénzekben, mind a középületeken feltüntessék. Atyai címere pediglen hármas dombok közül félig kiemelkedő farkas; anyai cí-

mere a szépen kidolgozott tekerőző kígyó, amely egy kitárt karú gyermeket megragadva és harapva, torkában tart, mintha el akarná nyelni. [L. Bethlen V. 187.] A többit nem tudjuk megmagyarázni.

E címer mellé kétoldalt a következő distichon járul (amely kissé lekopott, s ha nem maradt volna fenn két helyen, nem lehetne egészen elolvasni):

Haec quicunque vides electi insignia Ducis
Pro patria grates Hungare! laetus agas.
Cur vagus extremis terrarum finibus erras?
En prope, quem multo sanguine quaeris, habes.
Quippe peregrini quam sit damnosa potestas
Principis, accepta discere clade potes.
Flecte genu Domino, felicibus utere fatis.
Sanguine sublato sicca manebit humus.⁴²

Ezek a verssorok világosan figyelmeztették az erdélyieket arra, hogy ne fordítsák szívüket Magyarország királya, I. Ferdinánd császár felé, hanem maradjanak hűségesek János Zsigmondhoz.

2) Mikor építették? Istvánffy [XXI.] Bethlen [V. 220.], Mathias Miles [90.] egybehangzó előadással 1562-re teszik. Az udvarhelyi Szent Ferenc-rendiek könyve 1565-öt említ, de nem határozottan. Ezekből arra következtethetünk, hogy a vár alapítását 1562-re kell tenni, s a munkálatok befejező részét 1565-ben végezték el. Mindenesetre egészen bizonyos, hogy a két év közti időben épült.

3) Miért építették? Megfelel erre a nagy híró Bethlen Farkas, amikor megemlékezik a székelyek felkeléséről János Zsigmond ellen. Előadja ugyanis [V. 218, 220.], hogy „Balassa Menyhárt és Székely Antal, Valkai Miklóssal, Forró Miklóssal és másokkal együttműködve, a székelyeket az említett fejedelem elleni összeesküvésre izgatták 1562-ben, s Székely Antal ösztönzésére összehívták őket Udvarhely városába. Itt, a feltüzelteteket esküvel kötelezve, mintegy negyvenezren közülük összeszövetkeztek, s a katonaság fővezérévé pálfalvi Nagy Györgyöt választották. Udvarhely városából elindulva, a Nyárád folyó melletti Vaja fa-

lunál ütöttek tábor, s gyújtogatva⁴³ és pusztítva már a nemesek birtokaira is betörték. János Zsigmond tehát, látva, hogy a székelyek napról napra jobban háborognak, s szép szóval semmiképpen sem lehet józan észre téríteni őket, nem csekély hadsereget vonva össze, ellenük küldte Majláth Gábort, aki csatározásokkal zavarta őket, majd amikor látta, hogy komoly ütközésre kényszerül, övéit rendbe szedve, behúzódott Vásárhelyre és elfoglalta a kolostort, ahol kitűnően megerősítette magát.

Míg ezek végbementek, a király Majláth segítségére küldte kétezer lovas katonával Radák Lászlót azzal, hogy ha szüksége lesz rá, nagyobb csapatokkal követni fogja. Az a kósza hír azonban, mintha török segélycsapatokkal a király személyesen érkezne, megelőzte Radákot, és hihetetlenül letörte a székelyek lelkületét. Ezért Radák roppant heves támadást intézett ellenük, s Majláth is, kitörve a kolostorból, együtt nagy vereséget mértek rájuk, sokat elfogtak és a királyhoz hurcoltak. A szelíd lelkű király azonban soknak megkegyelmezett, megelégedve nem annyira a büntetéssel, mint a bűntudatukkal. Közülük Lázár Istvánt és a nemességből más vezetőket felmentett a börtön és a büntetés alól; de hogy mégis elültesse a félelmet a többiekbe, Nagy Györgynek és a lázadás más kezdeményezőinek Segesvárt fejét vétette, némelyeknek orrát, fülét levágatta, egyeseket megcsapatott, és az ekképpen megszelídítetteket kényszerítette parancsai teljesítésére. S hogy a jövőben se kíséreljenek meg valami hasonlót, minden mentességüktől és szabadságuktól megfosztotta őket, és sóbányákat is elkoboztatta. A megmaradt hadsereg erre-arra szétszéledt.

Ennek a felkelésnek az emlékére a király elrendelte, hogy építsenek Udvarhely mezővárosban egy erődöt *Székely támadt*, mellette egy másikat *Székely bánja* néven.”

Ezt az okot Istvánffy is feljegyzi [XXI.], ahol a zavargás és befejezésének leírása után így szól: „A székelyek több székét a közepükbe épített két várral – amelyek gyeplő és zabla gyanánt szorították őket – kényszerítették munkára, egyéb szolgálatok teljesítésére és pénzbeli adózásra, noha azelőtt sok évszázadra visszamenően ilyen terhektől mentesítve, a svájciakhoz hasonlóan valamennyien egyforma szabadságot élveztek, s nem sorozták be őket más katonai szolgálatra, mint fejenként a lovas

rendire. E gyalázat eltörlése végett azután is különböző lázadásokat szítottak, amelyekkel a kétes és bizonytalan szabadságot egyszer visszaszerezték, máskor súlyos ígát és alig elviselhető szolgaságot vettek a nyakukba.”

Ugyanezt mondja Miles is [90.]. Ide tartozik Bethlennek az az elbeszélése, amelyet a X. könyvben [728.] ad elő a székelyekről, akiket 1599-ben Mihály havasalföldi vajda a régi szabadság visszanyerésének ígéretével hívogatott táborába Báthory András fejedelem ellen. „Ezeket, úgymond, és egyebeket hallva, a háromszéki székelyek, ezenfelül Csík- és Gyergyószékek lakosai azt mondták, hogy addig nem fognak fegyvert, és nem állnak Mihály pártjára, amíg le nem rombolják Várhegy várát (amelyet fentebb Székely bánja néven említett – B. J.), amelyet János Zsigmond, Magyarország választott királya már régen házájuk nyakára ültetett. Megígérték, hogy habozás nélkül támogatni fogják és nyomban csatlakoznak zászlaihoz, ha Mihály, a győzelmet megszerezve, beleegyezik abba a feltételbe, hogy visszaállítja köztük a szabadságot. Amikor ezeket előterjesztették Mihály vajdának, ő elfogadta kérésüket, de ezt aztán utóbb megtagadták a székelyektől. Azonmód összesereglettek Várhegy váránál, és azt feláldozták Vulcanusnak,⁴⁴ majd ennek elvégzése után majdnem ezren közülük fegyvert ragadtak, és – Mihály táborát akarva követni – feldúlták és tűzzel elemésztették a nemesek kúriáit. Példájuktól indítatva, a többi székely is annyira rátámadt az előkelők házaira, hogy szinte egy sem maradt mentes a pusztítástól.”

Ugyanabban a könyvben, ahol az 1600-as lécfalvi gyűlésről számol be [812.], azt írja, hogy egyéb dekrétumok mellett a következőket határozták el: „A székelyektől elpusztított erősségeket, mégpedig Udvarhelyt és Várhegyet, ugyanők építsék újjá.”

Mindez (amint az idézett szerzők vélik) arra mutat, hogy Udvarhely és Várhegy a székely nemzet gyalázatára és megfélemsére épült.

Mit is szóljunk ehhez? Kétségtelenül elismerjük, hogy Istvánffy éppúgy, mint Bethlen, igen tekintélyes szerzők, de mégse esküszünk meg minden szavukra, mert nem a szent tripuszokból⁴⁵ vették őket. Világosan látjuk ugyanis, hogy a pusztán közrendű székelyektől támasztott zavargást felróják az ösz-

szes székelynek vegyesen, és következőleg úgy vélik, hogy az említett két vár az egész nemes székely nemzet gyalázatának megörökítésére épült, noha a székelyek előkelői és a lófők (igen kevéstől eltekintve) sohasem szítottak lázadást a királyok és a fejedelmek ellen.

Ezt az egész ügyet azok ítélik meg teljes méltányossággal, akiknek a kezében járt, és akik látták az 1562 júniusában Segesvárt tartott országgyűlés iratait.⁴⁶ Itt csendesítették le ugyanis a közrendű székelyek zavargásait, itt mérlegelték az előkelők és a lófők tetteit, akikről sohasem fogod kimutatni, hogy lázadás miatt elítélték őket.

Továbbá a dicsért történetírók tévedése abban fészkel, hogy a közrendűek vétkéből egyenlően részesítetik az előkelőket és a lófőket is, mivel több helyen általánosságban „székelyekről” beszélnek, amint látható Bethlennél [VI. 293, 301.; VIII. 540, 602, 612.; X. 730.], bár Maros- és Aranyosszéket kimenti [X. 789.]. Téves az, hogy ezeket a várakat az egész székely nemzet nyakára ültették: inkább a székely nemesek védelmére szolgáltak, akiket a közrendűek a kutyánál és a kígyónál is jobban gyűlöttek, az említett közrendűeket ugyanis János Zsigmond jobbágyokként nekik rendelte alá, és így ezeknek nem szívesen mutattak engedelmességet. A két vár őrsege ezért a közrendűeket kötelességeikre szoríthatta, az előkelőknek biztonságot nyújthatott. Ámde Várhegy vára lerombolása után (alighanem Udvarhely, amire következtetni lehet Bethlen szavaiból, X. 759., ahol azt írja, hogy Báthory András Udvarhely várához vonult) és az őrség távoztával a nemesség sorsa nyomorulttá maradt [I. Bethlen i. h. és 728.].

4) Milyen nevet adott a várnak János Zsigmond? Bethlen azt feleli, hogy Udvarhelynek a Székely támadt, a másiknak pedig, amelyik a Várhegy [196. §. 10.], a Székely bánja nevet adták. Egyeseknél, és pedig Milesnél [90.] fordítva van: Várhegyet nevezi a Székely támadás vagy Székely támadt néven.

Ez az eltérés az írók között világosan mutatja, hogy ezek költött nevek, amelyeket a székelyek iránt ellenséges érzületűek ragasztottak a várakra, nevük beszennyezésére, és amelyeket számos erdélyi terjesztett, elsősorban azok, akiket a közrendű székelyek kevéssel azelőtt megsértettek. Hogy a nagy hírű Bethlen

is ezek közé tartozott, bizonyoság rá a székelyektől felpredált Bethlen-vagyon. Valójában János Zsigmond sohasem adta a váraknak azokat a neveket; másként ugyanis az építése évéhez legközelebbi évben, 1564-ben a Kézdiszékben épített várat nem Várhegynek, hanem Székely bánjának vagy Székely támadtnak nevezte volna hivatalos leveleiben (vö. 231. §. 8.). Az országgyűlési iratok erről az ügyről hallgatva is kiáltanak és azt hirdetik, hogy e megszégyenítő elnevezéseket nem a nemes rendek közös indítványára alkották meg. A várak nevei tehát: Udvarhely és Várhegy voltak.

Ami a tulajdonosokat illeti, Lakatos [30/v] 1595 utánról, amikor – mint írja – a vár a fiscus hatalmába jutott, ezeket a birtokló családokat említi meg: a homoródszentpáli Kornisokat, Kemény Boldizsárt és a Szentpáliakat, akikhez az udvarhelyi rendház protokolluma hozzáteszi (amint Baróti Szabó Barnabástól értesültünk) az Apafi-családot.

Nem vonom kétségbe, hogy a vár a felsorolt családok uralma alatt állott, de még foglalkoztat az, hogy megszakítással-e, vagy folytatólagosan. Amint a történészekről és az oklevelekből tudjuk, a legtöbb fejedelem 1595 után is hatalmában tartotta. Az 1630. év 49. diétai cikkelye⁴⁷ határozottan leszögezi, hogy Székelyudvarhelyt a várnál a fiscusnak háromhavi kocsmáltatási joga van. Az 50. cikkely pedig megjegyzi, hogy bizonyos jobbág্যokat és földeket Udvarhely várához csatoltak [vö. Appr. III. 77.].

Az erdélyi fejedelmek sorában a vár utolsó tulajdonosa Apafi Mihály, akitől a marosnémeti gr. Gyulayak méltóságos családja szerezte meg.

Nemrégiben felesége jussán a boldog emlékezetű méltóságos gr. Bethlen Imre guberniumi tanácsos úr birtokolta, de ismét visszatért a Gyulay grófok méltóságos családjához, s jelenleg a méltóságos és nagyságos gr. marosnémeti Gyulay Sámuel úr, a jeles Mária Terézia katonai rend kiskeresztjének lovagja, ő szent cs. kir. és apostoli felsége kamarása, a mezei hadak főparancsnoka, a nemes erdélyi határőr-katonaság brigadéros, a nemes katonai vegyes bizottság tagja stb. stb. birtokolja.

Végül is a várat ennek a századnak az elején lerombolták, de megmaradtak a falnak és a bástyáknak egyes részei, a régi erős-

ség tanúi; a vár udvarán pedig káposztát és más zöldséget termesztnek.

Az udvarhelyi várat a kuruc világban feladván general Richter, ez elesett Holdvilágnál; a várat báró de Tige felgyújtatta, azután Pekri is elhányatta, lévén commissariusok Szombatfalvi Péter úr, udvarhelyi Tasnádi István, akik az elhányatásban a falusi emberekre vigyáztak, a holdvilági harc után mindjárt elesett.⁴⁸

Udvarhelyszék falvai

197. §

Ehhez a székhez 82 falu tartozik, amelyek ábécérendben a következők: Abásfalva, Ábránfalva, Agyagfalva, Almás, Árvádfalva, Atyha, Bágy, Bencéd, Bethlenfalva, Béta, Bögöz, Bogárfalva, Dálya, Derzs, Décsfalva, Dobófalva, Ege, Enlaka, Etéd, Fancsal, Farkaslaka, Farcád, Felsőboldogasszonyfalva, Fenyéd, Gyepes, Hodgya, Homoródkeményfalva, Homoródszentmárton, Homoródszentpál, Homoródszentpéter, Homoród-újfalu, Jánosfalva, Jásfalva, Kadicsfalva, Kányád, Karácsonfalva, Lengyelfalva, Lókod, Lövéte, Kismöd, Korond, Küküllőkeményfalva, Kénos, Kecsedkisfalva, Magyaros, Martonos, Máréfalva, Mátisfalva, Miklósfalva, Muzsna, Nagyküküllőfalva, Oklánd, Oláhfalva, Oroszhegye, Osztfalva, Pálfalva, Parajd, Patakfalva, Remete, Recsenyéd, Sándorfalva, Siklód, Sófalva, Sükő, Szentkirály, Szentlászló, Szentlélek, Szentmihály, Szenttamás, Szolokma, Szombatfalva, Telekfalva, Tibold, Ülke, Vágás, Városfalva, Váralja, Zetelaka. Ezekhez add hozzá a Firtos nevezetű helységet.

1) Abásfalva, vagyis az Apát faluja, a Kis-Homoród mellett helyezkedik el.

2) Ábránfalvát egyesek Ábrahámfalvának nevezik, de az első név a helyes, amiről l. a 204. §. 28.-at. Timon [Nov. XI. 68.] *Abrannak* hívja, de nem helyezi a megfelelő helyre.

3) Agyagfalva, latinul *Argillae pagus*, Timonnál [Nov. XI. 72.] *Gyolcsfalva*.⁴⁹ Nevezetes a nemes székely nép 1506-ban,

Ulászló magyar király alatt rendezett nemzeti gyűléséről. A gyűlés oka a király születő fiától megtagadott ököradó miatt némely izgágáktól támasztott mozgalom volt, amelyről Istvánffy [IV.] szokása szerint terjengős előadásban számol be, de azzal a hibával, hogy az egész nemzetnek tulajdonítja azt, amit néhány pártúító vezetésével nagyobb részben közrendűek vittek végbe. Erről szólnak ugyanazon gyűlésnek az Udvarhelyszék levéltárában őrzött Constitutiói, amelyek mindenekelőtt azt követelik, hogy soha, se az előkelőknek, se a lófőknek vagy a tisztségviselőknek ne legyen szabad általános vagy részleges gyűlést meghirdetniök a haza veszedelmére s főként a király és erdélyi képviselője (a vajda) iránti köteles hűség megsértésével, és ne legyen szabad senkinek sem szövetségre lépnie elvetemült emberekkel. Viszont ha akár az egész nemzet, akár valaki egyén fölött a király képviselője hatalmaskodnék vagy ártana nekik, akkor – a lázadás hevét elkerülve – hívjanak össze egyetemes közgyűlést, és (ha a szükség megkívánja) maga a király is jelenjék meg, s ily módon az a scytha hűség, amelyet a lázadás szégyene sohasem szennyezett be, a jövőben is érintetlen marad a székelyeknél. Az ellenkezőjét cselekvők, akár primorok, akár lófők vagy közrendűek, teljesen veszítsék el becsületüket és tisztségüket, legyenek eltiltva víztől és tűztől, hacsak a fejedelem vagy a nemzet egyetemessége meg nem bocsát nekik; javaik pedig, ha volna valamijük, szabad prédává váljanak.

Ezeket a Constitutiókat égneek emelt jobbjukkal minden rend székelyei az eskü szentségével erősítették meg, s egyúttal határozatba ment, hogy a tisztségviselők az egyháztól megállapított ünnepnapokon ne üljenek törvényt, a hozott ítélet megsemmisítésének és a bíraktól behajtandó két márka büntetésnek a terhe alatt. Ha a rendes bírák ennek végrehajtását semmibe vennék, tegye meg a szék főkapitánya, ha pedig a kapitány is, akkor a végrehajtás kivitelezése a királybíróra hárul.

Azt is elhatározták, hogy ítélethozatal után a bírák, ha a perben győztesnek a vesztes fél javaiból végrehajtás útján nem állapítanak meg kielégítést, a sajátjukból fizessenek.

Ezeket a döntéseket gyergyói Lázár András vezetése alatt és a székely székek előkelőinek jelenlétében hozták [vö. Szegedi, Decr. 331.].

Ebben az oklevélben alakilag két dolog látszik figyelmet érdemlőnek. Az egyik az, hogy a tisztségviselőket és a primorokat nem a székek mai sorrendjében sorolják fel, hanem Udvarhelyszék után következik Maros, Aranyos, Csík, Kézdi, Sepsí és Orbai; úgy sejtjük, hogy ezt a sorrendet a hivatali személyek életkora szabta meg.

A másik az, hogy a székelyek földjüket Székelyországnak (latinul Regnum Siculicum) nevezték, megfelelően a hazai nyelv sajátosságának (mint ahogy a Magyarországtól elszakadt Erdélyt „ország”-nak nevezték és ezt a szót néha bármely vidékre alkalmazták), noha a Székelyföld sohasem emelkedett magasabbra a vármegye rangjánál, miként Flandria, Görz, Tirol stb. stb. vármegyék. Agyagfalva egyébként az előkelő nemes Sándor család nevezetes birtoka.

4) Almást, azaz latinul Pomos habenset, Homoródalmásnak nevezik a folyó után, mely átfolyik rajta. Kiterjedt falu, amelynek a területe, a völgyben folyó Vargyas csobogásával együtt, felöleli a szélteben-hosszában elágazó föld alatti barlangokat is (192. §).

5) Árvádfalva kicsiny helység, közel Udvarhely mezővárosához.

6) Atyha vagy Attya majdnem úgy hangzik, mint az atya, de nem tudom megmondani, hogy honnan ered ez az elnevezés.⁵⁰

7) Bágy, a Nagy-Küküllő és a Homoród folyók közötti hegyen fekvő falu, nem áll utolsó helyen ebben a székben. Nagy a kereslete annak a pokrócnak vagy szőnyegnek, amelyet itt szőnek. A falu fölötti dombon oly réges-régi várnak a romjai látszanak, amely minden emberi emlékezetet meghalad és messziről szembetűnik. Az őszibúza, amelyet itt vetnek, legnagyobb részben keverék a *Gluma albával* (őszi fejeér búza – B. J.).

8) Bencéd ha valamivel, úgy bizonyára azzal büszkélkedik, hogy itt született Székely István (I. 271. §. 24.)

9) Bethlenfalva, vagyis latinul Bethlenii pagus, Timonnál [Nov. XI. 67.] Bethlehemum, Udvarhely mezőváros fölött van (196. §. 3.). Vajon a méltóságos Bethlen családról nevezték-e el, amely itt birtokot szerzett? Nyitva hagyjuk a kérdést. A nemes Nagy család erről a faluról írja előnevét.

10) Béta talán Szent Elizabétáról kapta nevét, melyet őseink Bétának mondtak.⁵¹

11) Bogárfalva latinul tulajdonképpen *Insecti pagust* jelent, bár azt hiszem, hogy egy régi székelyről nyerte a nevét. Tény ugyanis, hogy közöttük volt Bogár férfinév.

12) Bögöz népes falu a Nagy-Küküllő (193. §. 1b) partján. Az szolgál díszére, hogy őexcellenciája br. borosjenői Korda György valóságos belső államtanácsos úr palotájával ékeskedik. A nemes veresegyházi Borsaiaknak is van itt örökségük.

13) Dálya a jeles Bágy falutól (7.) délre húzódik meg, és egy nagyon sekély pataktól vagy inkább vizesároktól öntözött sík völgyet foglal el. Gazdag lakosokban, akik között az első helyet az Ugron, Kandó nemescsaládok és mások tartják.

14) Derzsfalva, másként Derzs, elég tágas falu, nem messze fekszik az előbbitől és szintén vízhiányos. Adományos nemes lakosai is vannak, akik közül előttünk is ismert a nemes Sebesi nemzetség. Az egykor híres Petki család – János ágán – szerette szintén innen írni előnevét, amelyről br. Mikola így ír (76.): „A Petki családból a vagyon és a cím miatt nevezetes báni, kancellári és más, dicséretesen ellátott tisztségek közül Petki Farkast Báthory Kristóf, Erdély fejedelme a lugosi és karánsebesi bányasággal, nemkülönben a főkancellársággal ajándékozta meg. Ugyanannak a Petki Jánosnak a fia, ugyancsak János, Báthory Zsigmond fejedelem alatt szintén ugyanazt a legfőbb kancellári tisztséget viselte... Az ebből a törzsből származó derzsi Petki János tanácsagot Rákóczi Zsigmond, Erdély fejedelme, a bárói címmel és a sajói jószággal ruházta fel érdemdíj címén; ez, nagy tekintélynek örvendő az udvarhelyszéki székelyeknél, az ősi *királyhalmi* előnevet felcserélte kizárólag a derzsi birtokból eredő előnévvel, mert a székely nemzetnél az első helyet ennek a családnak a Csíkszékbeli való elődei, az ugyanitt lévő ősi jószágokkal együtt, állandóan megtartották... Petki János fia volt pedig Ferenc és Tamás, ennek a fia volt Lázár Erzsébettől⁵² Petki István, Erdély fejedelemeinek, mégpedig mind a két Rákóczi Györgynek a belső tanácsosa, Csík, Gyergyó és Kászon székely székek főkapitánya és ősei révén Csíkszékben jómódú birtokos. Hogy az akkori török hadsereg parancsnoka ne tegye meg Er-

dély fejedelmévé, ebben az időben a csíki hegyekbe húzódott, és nagyvonalúan kitért a főbenjáró tisztség elől.

Ennek az Istvánnak a fia Sükesd Borbálától a tisztos emlékeztető néhai Petki János úr, Csík, Gyergyó és Kászon székely székek főkirálybírója, aki hitvesétől, született Haller Krisztina bárónótól nemzette méltóságos gr. Petki Dávid urat, ő cs. kir. szent felsége valóságos kamarását, Kolozs vármegye parancsnokát, aki a maga és utódai számára a néhai felséges Lipót császártól megszerezte a grófi címet.” A kitűnő család rokoni száalai a mágnások között mindenfelé elterjedtek. A családi címer pedig pajzson és királyi koronán ülő, fiókáit önvérével tápláló pelikán.

15) Décsfalva nem esik messze Agyagfalvától, amelynek egyházi tekintetben leányegyháza.

16) Dobófalva a Nagy-Küküllő és a Fejér-Nyikó közti hegyes földet műveli meg.

17) Ege Dálya faluhoz esik legközelebb nyugat felől (13.).

18) Enlaka Pálfalva, Váralja, Atyha, Korond falvakkal azon a vidéken fekszik, amely a Firtos nevű hegyen és az ottani rezidencián a minorita atyákat táplálja.

19) Etéd, a Kismőd patak partján, vásártartási jogáról híres, lakosokban népes falu.

20) Fancsalról nem adatott megtudnom, hogy miben méltó a dicsőre; legfeljebb abban, hogy a nemes Sebestyének innen veszik előnevüket.

21) Farkaslaka, vagyis latinul Lupi habitatio, Udvarhely városával van egy magasságban, de nyugaton.

22) Farcád majdnem ugyanolyan fekvésnek örvend.

23) Felsőboldogasszonyfalva, azaz latinul Superior pagus Beatae Virginis, a Küküllő folyó mellett fekszik, igen közel Udvarhely városához.

24) Fenyéd Udvarhely városán felül, a Küküllő partján foglal helyet.

25) Gyepes fekvése Udvarhely városáéval van egy szinten, Kénos és Abásfalva között.

26) Hodgya a Budvár hegyén túl, nyugatra esik; Dobófalvával szomszédos.

27) 28) 29) 30) Homoródkeményfalva, Homoródszentmár-

ton, Homoródszentpál és Homoródszentpéter a Kis-Homoród mentén terülnek el.

28) Homoródszentmárton, amelynek a területén bőségesen található kitermelhető só és sós forrásvíz, előnevet adott néhány nemesszaládnak; ezek közül a homoródszentmártoni Bíró család régi is, most is virágzó. Feljegyzésre érdemes ugyanott a Borsai, Ugron stb. nemesszaládok birtoka.

29) Homoródszentpál kitűnik a méltóságos Bethlen, Rhédei és Toldi mágnások nemesi kúriáival és azzal, hogy nevet adott a nemes Szentpáli családnak (43. §. 2.). Az előző századokban idevalónak írta magát a híres Kornis-nemzetség (60. §. 10.) és név szerint homoródszentpáli Kornis Ferenc úr, az itteni (és több más helységben fekvő) jószágok kitűnő birtokosa.

A szentpáli határban lévő sóbányát nem nagyon régen művelik. Bőséggel terem itt a szóda (sziksó), és ettől nem nagy távolságra festékföld található a réteken, amelyek e falu és a szász Daróc (367. §. 1.) között hevernek. A székelyek egy csapata 1518-ban itt szenvedett vereséget Zápolya Jánostól, Erdély vajdájától.

30) Homoródszentpéter kisebb terjedelmű falu Homoródszentpálon alul.

31) Homoródújfalú a Nagy-Homoród nyugati partján, Oklánd alatt van.

32) Jánosfalva, latinul Joannis pagus, közel fekszik a szász Kóhalomszékhez.

33) Jásfalva Ege és Bögöz (12, 17.) falvak közé esik.

34) Kadicsfalva (193. §. 1b.) arról nevezetes, hogy a nemes Török, valamint a Tibád család kadicsfalvinak írja magát és ugyanott lakik.

35) Kányád dimbes-dombos földjével Jásfalva szomszédságában látható.

36) Karácsonfalva, vagyis latinul Gratiani pagus, a Nagy-Homoród (193. §. 1.) mellett, az erdős Hagymás hegy (192. §. 3.) tövében fekszik. Timon [Nov. XI. 66.] Caratschoniának nevezi. Ennek az erdőiben meszet égetnek.

37) Kénos Udvarhely városától egy mérföldre, kelet felé esik; a városba tartónak nehéz utat kínál, és ezért a magyar *kénröl* vagy *kínröl* kapta nevét (latinul *cruciatum*).⁵³ Egyébként a

hegyoldalt, ahol meghúzódik, dió-, alma-, szilvafákkal stb. ültették be, és olyan, mint egy szép erdő. A lakosok közül sokan sószállítással foglalkoznak, amelyet Sófalváról visznek és a háromszékieknek adnak el. Itt magasodik a nemes Daczó-udvarház.⁵⁴

38) Kecsed nincs messze Szentmihálytól (69.) és a Fejér-Nyikó patak (193. §. 1.) forrásától.

39) Kisfalu vagy Kisfalud ugyanazon a tájon terül el.

40) Kismöd vagy Küsmöd az azonos nevű patak mentén fekszik. Etédde és Siklóddal együtt valamikor egyazon egyházközséget alkotott, de 1624 körül Etéd és Siklód külön-külön lelkészlakot épített.

41) Korond Sófalva fölött, az erdős Kalanda hegy (193. §. 1a.) mellett fekszik. Híres a vörös vagy skarlátszínű cserépedényeiről és főleg hólyagos csuprairól, amelyekből ürmöst és mézzel fűszerezett bort isznak. Ásványvize is van.

42) Küküllőkeményfalva Udvarhely város (196. §. I.) fölött van, Timonnál [Nov. XI. 67.] Dura villa a neve.

43) Lengyelfalva, latinul Polonicus pagus vagy – Timonnál [Nov. XI. 68.] – Villa Polonica. Innen van az előneve a báró és nemes Orbán családnak. Tibold, Oroszhegy, Szentkirály, Szenttamás, Vágás stb. stb. falvak szomszédságában fekszik, s benne van a lengyelfalvi Orbán bárók (és az azonos nevű nemesek) címében.

44) Lókod feleúton fekszik Bágy és Kénos falvak (7, 37.) közt.

45) Lövéte vagy Lövölte, Timonnál [Nov. XI. 66.] Leveltum, fűrészmalmairól és deszkájáról híres. Dicsérik ásványvizeit, amelyek a Kéroj nevezetű határon a havasok alatt fakadnak. Nagy számban felkeresik idegenek is, akiket őexcellenciája gr. Lázár János igen választékos versekbe foglalt *Musae Transylvano-Siculae ad fontem acidum Lövetensem ludentes* című művecskéjében⁵⁵ [vö. Fridvaldszky 195.].

46) Magyaros, vagyis latinul Nuces avellanas habens, Agyagfalvával (3.) szomszédos.

47) Martonos a Gagy patak (193. §. 1.) mellett fekszik.

48) Máréfalva, Timonnál [Nov. XI. 67.] Mara faluja, noha a

Nagy-Küküllő közelében található, Timon tévesen a Homoród mellé helyezi.

49) Mátisfalva egy régi székelytől vagy Szent Mátétól kapta a nevét (Mátis ugyanis régi időkől minálunk Mátét jelentett); nem esik messze Bögöztől és Agyagfalvától.

50) Miklósfalva, vagyis latinul Nicolai pagus, Ábránfalvával együtt nincs messze Ege és Bágy falvaktól.

51) Muzsna Derzs faluval határos; egy erdős hegy lábánál fekszik, amely innen a Nagy-Küküllőig nyúlik. Ez a legszélső helység a székek ezen a részén, ahol a segesvárszéki Erkeddel szomszédos; határát azonban (Muzsnáról van szó) Timon alapítanul kirekeszti Udvarhelyszékből [Nov. XI. 67.].

52) Nagyküküllőfalva, másként Bikafalva, Felsőboldogasszonyfalva és Bögöz között, a nemes Lukácsffiak hazája.

53) Oklánd, amelyet Timon [Nov. XI. 66.] hibás írással Olcamának nevezett el, a Rika erdő lábánál fekszik, és rajta keresztül folyik alá a Nagy-Homoród. Itt van az országút az Erdővidékről és Háromszékről Udvarhely felé utazóknak; ez az út Homoródszentpálon, Recsenyében, Homoródszentmártonon, Kénoson át vezet, és innen a városba.

54) 55) Oláhfalut (latinul Valachicus pagus) neve ellenére székelyek lakják, bár kevésbé műveltek. Kettős falu, a közepén folyó Homoród osztja el, egyik részét Kápolnásoláhfalunak nevezik (mivel itt kápolnájuk van), a másikat Szentegyházsoláhfalunak (mivel ott épült fel a templom mindkét falu részére). Hihetőleg ezeknek a régi lakosai románok voltak, mert másként honnan szerezhetnék volna a román falunevet? A mai lakosok székelyek vagy magyarok.

Megjegyzés. Általános szokás az, hogy bármelyik székek a székelyeit magyaroknak mondjuk a magyar nyelv miatt, amelyet beszélnek. A magyar szót azonban keményebben ejtik ki, mint a többi falu lakosai, és bizonyos sajátos kifejezéseket is használnak. Vallásra nézve a legbuzgóbb római katolikusok. A termények és gyümölcsök hiányát, ami a talaj terméketlenségéből ered, a fűrészmalmokkal pótolják; az ezekben felvágott deszkát és zsindelyt sok mérföldre eső területekre szállítják igen magas kerekeken nyugvó, gyengén vasalt szekereikkel, és ott eladják. Nem kell csodálkozni azon, hogy egyházközsége –

amely két faluból állott össze – a fel-csíki esperesi kerülethez tartozik (253. §.), az udvarhelyitől ugyanis elszakadt a nem csekély távolság miatt.

E falvak közössége miért taxális mezővárosként (29. §.) ismert? Ugyanis saját királybírája, úgyszintén királyi adószedője van. Kiváltságait hajdan Erdély fejedelmeitől nyerte, s ezeknek értelmében kivették Udvarhelyszék tisztviselőinek hatásköre alól; utóbb azonban e kiváltságokat megnyirbálták, amint mutatja az Appr. [III. 79. és a 74. ed.], amely megszabja, hogy Zetelaka lakosai (mivel ezek is ugyanazokat a kiváltságokat élvezték) és az oláhfalviak törvénykezési ügyekben a széktől függenek, úgyszintén a fiscusnak tartoznak leróni tartozásaikat, 200 forint büntetés terhe mellett. 1674. november 7-én az országgyűlés 7. cikkelye⁵⁶ kimondta, hogy Oláhfalu és Zetelaka birtokok lakosai, akik ősidőktől szabad székelyek, mivel kiváltságait a fejedelemtől bizonyos terhek miatt nyerték, ezekben megmaradnak és csak a kiváltságokban vállalt terheket kell teljesíteniök a fiscussal szemben. Az 1680. május 18-i 9. diétai cikkely is azt az említést teszi az oláhfalviakról, hogy a fiscus hatásköre alá esnek.⁵⁷

Az először Bethlen Gábertől adományozott kiváltságlevél, amelyről megemlékeztünk, ezt tartalmazza: „1) Mostantól kezdve minden ezutáni időben semmilyen függésben nem lesznek Udvarhely székely szék kapitányaitól, fő- és alkirálybíróitól és többi tisztségviselőitől, és ezek semmilyen hatáskörrel nem bírnak fölöttük, hanem fehérvári udvarunk tiszttartója alá legyenek rendelve; ő igazgassa és kormányozza őket, de úgy, hogy a fehérvári tiszttartó egyáltalán ne háborgassa őket az ezen oklevélben lefektetett condíciókkal ellentétben és más terhek és szolgáltatások teljesítésére és vállalására semmiképpen se kényszerítse őket. 2) Mostantól kezdve az említett kapitányoknak, fő- és alkirálybíróknak és más tiszteknek a mondott Udvarhelyszékben ezután szigorúan tilos közöttük nyomozni, bármilyen terhet követelni és bármilyen végrehajtást eszközölni. Ellenkezőleg, minden terhet és bírságot, amelyet beadni kötelesek, csakis a mi embereink szedhetik be és hajthatják be, akiket mi vagy az említett fehérvári tiszttartónk küldött közéjük. Ezek a behajtott terhek és bírságok pedig nem fordítandók más célra, hanem a mi

és utódaink céljaira kell őket felhasználni. 3) Szabad legyen nekik, saját akaratuk és belátásuk szerint, bírakat és tizenkét esküdtet választani és kinevezni, a köztük eddig rendszeresen tartott erkölcs és szokás alapján. 4) Minden vitás ügyet, pert, vizsályt, amelynek az értéke 25 magyar forintnál kevesebbre van becsülve, és amelyek bármilyen ok vagy beadvány által közöttük keletkeztek, az említett bírók és a tizenkét esküdt jelenlétében tárgyaljanak meg, folytassanak és fejezzenek be. Ha pedig ezek meghaladják a 25 forint értéket, ugyanoda vigyék őket, de ha valamelyik fél nem akar megelégedni az általuk ebben az ügyben hozott ítélettel és döntéssel, akkor fellebbezés útján ugyanazok jussanak – érettebb megvitatás végett – fehérvári udvarunk törvényszékének tisztartója és esküdtjei elé, és ott véglegesen döntsenek fölöttük. Hasonlóképpen az idegen pereskedők, akik saját fórumukon indítják el pereiket, ugyanezt a jogi eljárást kövessék. 5) Ugyanazon birtokok lakosai közül semmilyen ürüggyel és címen senki se vethesse magát másnak az igájába vagy máshoz a jobbágyi állapotba, s állandó jelleggel más-hova ne költözködhessék a tőle teljesíteni szokott terhek és szolgáltatások elkerülése végett. Ha pedig valakiről kiderül, hogy ilyen szándéka van, azt el kell fogni s másként nem kell elbocsátani, csak hitelt érdemlő személyek kezessége mellett. Ha viszont valaki titokban és tudtukon kívül megszökik onnan és elrejtőzik, az ilyen szökevény lakosnak mindennemű javait, akár ingósága, akár ingatlana, háza, bármilyen néven nevezendő öröksége van, foglalják le a közösség céljára. Végül: ha Udvarhely kapitányai, fő- és alkirálybírói, tisztségviselői és mások, bármilyen rendű és állású emberek, szabadságaik és kiváltságaik ellenére valamilyen adó befizetésére vagy hadi vállalkozások szemléljére és megkezdésére kényszeríteni vetemednének és e célból mind személyükben, mind javaikban is háborgatni és károsítani törekednének őket, akkor ezeknek a lakosoknak jogukban áll megvédeni mind kiváltságaikat és szabadságaikat, mind pedig bármilyen néven nevezendő javaikat az ilyen erőszakos háborgatók és kártevők ellen, és azért, mert magukat nyilvánvalóan méltán védelmezték, ne legyenek alávetve semmilyen tehernek és bírságnak. Ellenkező esetben, ha az ilyen ügyekben nem jár-

tak el méltányosan és a megfelelő módon, másutt nem kötelesek törvény elé állni, csak fehérvári tisztartónknál.

Ezen kedvezményeikhez a következő feltételeket fűzzük és írjuk alá: 1) Évente, június havában városunkba, Fehérvárra, kötelesek saját költségükön, igásállataikkal és szekereikkel kétezer felfűrészelt deszkát hiánytalanul behozni és ideszállítani. Ennél a szolgáltatásnál személyeiket, ökreiket, szekereiket és a szállításhoz szükséges egyéb felszerelésüket tisztartónk nyomban bocsássa el és más munkák elvégzésére vagy terhek vállalására fogni ne merészelje őket. 2) Most az egyszer és nem többé, a tőlünk nekik adományozott ezen mentesség fejében részünkre az említett Szentegyházas- és Kápolnásoláhfalu területén és határjelein belül, alkalmas és hozzáférhető helyen kötelesek felépíteni egy jó és alkalmas fűrészmalmot és ugyanakkor ellátni az ahhoz szükséges fa- és nem vasalkatrészekkel, s évente a maga idejében száz nagyobb, deszka készítésére való rönköt az erdők-ből és havasokból ehhez a malomhoz idehozni és leszállítani – de úgy, hogy nem kötelezik és kényszerítik őket sem a deszkának az ezen rönkökből való kivágására, sem pedig a kivágott és feldolgozott deszkák valamely más helyre való szállítására és elvitelére, amint ezt jóváhagyjuk, elfogadjuk és megerősítjük” stb.

Ezt a kiváltságlevelet (amelyet épségben megtalálsz az oláh-falviaknál) 1614. május 8-án adták ki, és utóbb megerősítette I. Rákóczi György 1631. június 25-én, s utoljára jóváhagyta a feleséges Lipót császár 1701. február 19-én.

56) Oroszhegy, vagyis latinul Rutenicus mons, Kadicsfalvától (34.) nyugatra fekszik.

57) Osztfalva vagy Ocfalva kicsi falu Bögözön (12.) felül.

58) Pálfalva, Timonnál [Nov. XI. 68.] Villa Pauli, nincs messze a Firtostól [18.].

59) Parajd a Kis-Küküllő mellett fekszik, és Sófalva községgel szomszédos. Az előző századokban sokáig húzódó per volt közöttük határaik kiterjedése és jelzéseik miatt, ami látható az Appr. utolsó edictumából. Mindkét falu nevezetes a só bősége miatt, amiről Fridvaldszky [169.] így ír: „Az udvarhelyieknek a sóban soha el nem fogyó gazdagsága köztudomás szerint Parajdra alapozik, de széles körben az egész vidék gazdag a sóban:

tiszta sóból álló hatalmas sziklák meredeznek a magas hegyekről. Sóbányát itt egyet sem lehet látni, hanem a bányászást négszögletes gödrökben végzik, s ezeket csak annyira ássák mélyre, hogy vállukon könnyen kihozzák a kitermelt sót; mégis 500 000 mázsával gazdagítják az egész Székelyföldet.”

E falvak lakosai a nyári napokon többnyire a mezőre, ősszel és télen pedig a sóbányászatra fordítják idejüket. A sóásók vagy sóvágók megszerezték azt a kiváltságot, hogy amikor nekik tetszik, szabad legyen kilépniök a sóvágók soraiból. Az 1674. év 7. diétai cikkelye a végén így szól erről a dologról:⁵⁸ „Az udvarhelyszéki sóvágóknak is lévén privilegiumok, hogy mikor a sóvágók közül ki akarnak állani, kiállhassanak, hogy azért azok is azon szabadságokban megtarthassanak, nagyságod kegyelmességéből végeztük.”

A székely székek lakosai a régi szokásnak megfelelően szabadon kereskednek a parajdi sóval és saját székeikben akármerre szállítanak, sőt néhány száz helységbe is. Erre a kereskedelemre nézve emlékezetes az 1670. december 1-jén Fehérvárt hozott 22. cikkely, amely szóról szóra így hangzik:⁵⁹ „Lévén székely atyánkfiai közt lakó szegénységnek, akik a sóval való kereskedéssel kényszerítetnek életeket táplálni, ilyen megbántódások, hogy sokak közüllök megkárosíttatnak, városokon, sokadalmakon nem producálhatván mindenik kamaraispány vagy számtartó testimonialissát, mivel sokak közüllük Udvarhely várossában (vö. 196. §. I.) vészik a sót olyaktól, akiknek feles sójokról vagyon ugyan közönséges cédulájok, de az cédulát nem adhattyá mindenik vevőnek, akik kevés számú sót vésznek töllök, azonban az arra való inspector városokon, sokadalmokban megkárosítja őket. Kegyelmes Urunk, hogy Nagyságod arra ígéri magát, parancsol felőlle, hogy az ilyen szegény embereket meg ne károsítsák, Nagyságodnak alázatosan megszolgáljuk.” Itt le kell azt is írni, miként járt ki a nemes só a székelyeknek.

60) Patakfalva, vagyis latinul Rivi pagus, Udvarhely városától csekély távolságra, a Nagy-Küküllőbe ömlő egyik kis patak mellett, egy völgyben fekszik; nagyrészt a nemes Ferenczieknek engedelmeskedik.

61) Remete, latinul Eremita, talán onnan kapta a nevét, hogy

egy remete itt készített lakot magának. Homoródszentmártonon (28.) felül, sarjadzó erdőkben fekszik.

62) Recsenyéd Homoródszentmártonon (28.) alul, vizenyős helyen terül el. Itt nincs egyetlen felszabadított székely sem, hanem csak nemesek és jobbágyok laknak.

63) Sándorfalva, azaz latinul Alexandri pagus, nincs messze Bágytól (7.).

64) Siklód a szék felső részén helyezkedik el, ahol Parajd, Szolokma stb. fekszik. Székely lakosokat fogad be, akiknek számon tartják néhány nevetséges (talán kitalált!) tettét.

65) Sófalva, amelyet Timon [Nov. XI. 68.] a só után latinul Vicus salinarisnak nevezett, a Kis-Küküllő partján van, és nem ismeretlen falu (59.).

66) Sükő Lengyelfalva, Farcád, Vágás és Szentmihály stb. (22, 43, 70, 76.) falvakkal határosan fekszik. Elnevezése, úgy tűnik, régi scythia-székely eredetű.

67) Szentkirályt, azaz latinul Sanctus rexit I. (Szent) István, Magyarország királya tiszteletére nevezték el így.

68) Szentlászló, latinul Sanctus Ladislaus, Ábránfalva és Miklósfalva (2, 50.) községekkel szomszédos.

69) Szentlélek és 70) Szentmihály a Fejér-Nyikó patak (193. §. I.) eredeténél vannak.

71) Szenttamást a szent Tamásról nevezték el.

72) Szolokma közel esik a Kis-Küküllőhöz (193. §. 1.).

73) Szombatfalva, vagyis latinul Sabathi pagus, észak felől a legközelebbi helység Udvarhely városához. Nevezetes a Szombatfalvi és a Gálffi családok nemesi birtoka miatt, nem kevésbé az ínynek kellemetlen ásványvíze és kénes forrásai révén, amelyeknek a vize a levedző sebekre és kiütésekre javallott. Dicséri és leírja Mátyus István, az orvostudomány doktora (II. 474.).

74) Telekfalva Patakfalva (6.) alatt ugyanazt a völgyet foglalja el.

75) Tibold Kadicsfalva községhez (34.) van legközelebb.

76) Vágás Lengyelfalvával (66.) stb. határos.

77) Városfalva, vagyis latinul Civitatis (oppidi) pagus, kiterjedt község a Kis-Homoród (193. §. 1.) partján.

78) Váralja vagy latinul Arcis ima (pars), nevét a Firtos

dombon lévő várról nyerte, amelynek romjai közt a konventuális atyák választottak maguknak rezidenciát; s mivel ahhoz van legközelebb (18. és 81.), ezért Firtosváraljának kell hívni.

79) Ülke nem esik messze Lengyelfalvától.

80) Zetelaka, másként Zetalaka; Zéta vagy Zota⁶⁰ (régi helyesírással Sita⁶¹ vagy Senta) a legrégebb férfinév a scytháknál, sőt a hunoknál és a székelyeknél is, mivel Abaris, a scytha bölcselő a hun–avar nemzetségből, Senta atyától származott. Ezért az is hihető, hogy a helységet egy bizonyos Zétáról nevezték el.⁶²

Zetelaka az első ama falvak közül, amelyek a Nagy-Küküllőből isznak (193. §. 1.) és halásznak: menyhalat (Mustella [fluviatilis]),⁶³ pisztrángot (Fario), galócát (Hucho [salmo], németül Hucknes) és ilyenféle pikkelyes állatokat. Vadásznak őzre, nyúlra, farkasra, medvére, borzra s olykor szarvasra és vaddisznóra is. Termesztének rozsot, a búzának kevés, a tengerinek semmi a hozama. Háztáji vagyonukat növelik deszkával és zsindeleyel. Valaha a taxális mezővárosok rangján állott, mint az említett két Oláhfalu (54, 55.), és taxaként 100 000 zsindeleyt szállított Gyulafehérvárra (ezt azonban csupán hitelt érdemlő hallomásból tudom), s nem nyújt szállást a katonaságnak. Vedd elő itt az Appr.-t [74. ed.] és az 1674. év 7. cikkelyét,⁶⁴ amelyet idéztünk az 55.-nél, és amely így hangzik: „Mivel a két oláhfalviak s zetelakiak, míg privilegium alá nem adták magokat, székely szabadsággal éltenek, annak utána privilegium alá adván magokat, elébbeni régi boldog emlékezetű fejedelmek szép privilegiumot adtak nekik, mellyben hogy megtartassanak, Nagyságod kegyelmességéből végeztük; úgy mindazonáltal, hogy privilegiumokban specificált terehviseléseket a fiscus számára praestálják, azokon kívül praefectus atyánkfia is egyéb terehviseléssel ne erőltethesse; sőt ha erőltetné is, ne tartozzanak supportalni. Az udvarhelyszéki sóvágnak is” stb. stb., l. 59.

Jóllehet jelenleg saját királybírójuk és hatóságuk van, peres ügyekben Udvarhelyszék nemes Állandó Táblájához fellebbeznek. Hogy a község a pallosjoggal meddig élt, újólág sem tudtam meg.

81) Firtos⁶⁵ a konventuális vagy minorita atyák rezidenciája. A falvak közelségétől el van zárva és meredek dombra épült, l. 18, 78.

82) Megjegyzés: Söményfalva vagy Siménfalva (helyesebben talán Sövényfalva) Udvarhely mezőváros (196. §. I.) fölött, kevés házból áll, s nem falu a szó igazi értelmében.

Egyházi ügyek

198. §

I) A római katolikus vallásnak esperesi kerülete van ebben a székben (amelyet Udvarhelyinek neveznek), tizenhat virágzó plébániával, amelyeknek a neve: Atyha, Etéd, Farkaslaka, Kányád (nagyon kicsi plébánia), Karácsonfalva, Korond, Lövéte, Máréfalva, Oroszhegy, Parajd, Szentlélek, Szentkirály, Szenttamás, Udvarhely, Vágás, Zetelaka. Ide tartozik négy plébánia Keresztúrszékből, mégpedig: Bözödújfalú, Szentdemeter (amelyet a konventuális Ferenc-rendi atyák igazgatnak), Sztitászke-resztúr és Vécke.

Szerzetesrendek: a Ferenc-rendi atyáknak rendházuk van Udvarhelyen. A konventuális Ferenc-rendi atyáknak rezidenciájuk van a Firtos hegyen. Az egész esperesi kerületben az 1766-ban végzett számbavétel alkalmával megszámláltak tizenhat plébániát, 9862 lelket, amelyek közül az anyaegyházakban volt 3284 férfi, 3490 nő, a leányegyházakban 1591 férfi, 1497 nő.

Az emlékezet megőrizte, hogy amikor ezeken a tájakon is megerősödött a protestánsok tanítása, az Udvarhely városa fölötti, a Küküllő folyó mentén fekvő egyházközségek áttértek a helvét vallásra, de akkor, amikor látták, hogy az oltárokat eltávolították a templomokból, ismét visszatértek az ősi valláshoz.

199. §

II) A helvét valláshoz tartozóknak is kiterjedt esperesi kerületük van, az Udvarhelyi nevezetű, amelyhez tartoznak – Udvarhelyszék egyházközségein kívül – Keresztúrszék lelkészi hivatalai is és néhány Felső-Fehér, Kükküllő vármegyéből, nemkülönben a száz Kóhalomszékéből. Az 1766-os összeíráskor ebben az esperesi kerületben 51 egyházközséget találtak, a mindkét nembeliek lélekszáma 15 163 volt.

1) Az egyházközségek nevét és lélekszámát ugyanaz az összeírás így mutatja be:

Sorszám	Az egyházközségek neve	Férfiak	Nők
<i>a) Udvarhelyszékben</i>			
1	Udvarhely mezőváros	324	362
2	Hodgya	89	107
3	Farcád	128	122
4	Dobófalva	48	36
5	Sükő	82	63
6	Kecsed, Kisfalud, Szentmihály	161	153
7	Sófalva	538	537
8	Parajd	170	149
9	Siklód	273	284
10	Szolokma	100	108
11	Küsmöd	163	169
12	Etéd, Martonos	470	447
13	Agyagfalva, Magyaros, Décsfalva	243	245
14	Mátisfalva	52	45
15	Bögöz, Ocfalva	240	250
16	Felsőboldogasszonyfalva, Bikafalva, Nagykükküllőfalva, Árvádfalva	224	204
17	Patakfalva	79	93
18	Telekfalva	138	109
19	Sándorfalva	43	47
20	Homoródszentmárton	36	38
21	Homoródszentpál, Oklánd, Karácsonfalva, Recsenyéd	50	48
22	Bágy	131	143
23	Dálya	190	187

Sor- szám	Az egyházközségek neve	Férfiak	Nők
24	Ege	86	96
25	Szentlászló, Ábránfalva, Miklósfalva	101	83
26	Kányád, Jásfalva	142	135
27	Muzsna, Derzs	208	191
<i>b) Keresztúrszékben</i>			
28	Újszékely, Alsóboldogasszonyfalva	77	81
29	Fiadfalva	69	78
30	Szitáskeresztúr, Timafalva	288	352
31	Szenterzsébet	221	222
32	Kissolymos	93	73
33	Nagysolymos, Hidegkút, Zsákod	203	183
34	Bözödújfalú	110	97
35	Kórispatak	145	169
36	Csekefalva, Szentábrahám, Szentandrásfalva, Gagy	168	186
37	Rugonfalva, Kede, Siményfalva, Kadács	161	77
38	Betfalva	89	96
39	Kisgalambfalva	154	156
40	Nagygalambfalva	197	199
<i>c) Fehér vármegyében</i>			
41	Alsórákos	166	159
42	Hévíz	125	82
43	Voldorf	59	61
44	Moha	167	157
45	Sárpatak	24	23
46	Fejéregyháza	13	5
47	Héjasfalva, Sárd (Küküllő vármegye)	49	12
48	Szederjes	109	130
49	Petek	176	188
<i>d) Küküllő vármegyében</i>			
50	Nagybún, Kisbún	119	130
<i>e) Kőhalomszékben</i>			
51	Kóbor	184	176
Összesen ⁶⁶		7672	7543

Megjegyzés: Kóbor politikailag a kőhalmi káptalan alá tartozik (368. §), Fejéregyház pedig, amely magyar lakosokban szűken áll, a helvét vallású, Segesvárt szolgáló cselédlányok idejövetele révén virágzik; ezek vásár- és ünnepnapokon itt vesznek részt az istentiszteleten.

2) Ezen esperesi kerület espereseinek a névjegyzéke, amelyet ugyanannak a jegyzőkönyvből szereztünk meg, így fest: 1) Galgóczi János udvarhelyi lelkész. 2) Csulai György udvarhelyi lelkész, később püspök. 3) Veresmarti Gáspár udvarhelyi lelkész, utóbb püspök. 4) Ormányi Péter patakfalvi lelkész, meghalt Nagyalambfalván (204. §. II. 22.). 5) Csernátfalvi János etédi lelkész. 6) Ifj. Geleji Katona István udvarhelyi lelkész. 7) Kolozsvári Igaz Kálmán udvarhelyi lelkész. 8) Szentgyörgyi Dávid udvarhelyi lelkész. 9) Eszéki István udvarhelyi lelkész. 10) Veszprémi István udvarhelyi lelkész, később püspök. 11) Dályai Vas István szitáskeresztúri lelkész, ugyanott halt meg. 12) Miskolci Gáspár udvarhelyi lelkész, megválasztották 1696-ban, ugyanott szűnt meg élni és működni. 13) Nánási Mihály etédi lelkész, számkivetésben halt meg Marosvásárhelyt, 1706-ban. 14) Szokolyai A. István udvarhelyi lelkész, megválasztották 1706-ban, meghalt Udvarhelyt. 15) Jenei Sámuel udvarhelyi lelkész, megválasztották 1716-ban, ugyanott halt meg 1719-ben. 16) Szathmári Ferenc etédi lelkész, megválasztották 1719-ben, meghalt 1741-ben. 17) Zágoni Gábor udvarhelyi lelkész, megválasztották 1741-ben betegágyában, ahol meg is halt. 18) Kézdivásárhelyi Péter udvarhelyi lelkész, megválasztották 1742-ben, meghalt ugyanott 1746-ban. 19) Csernátfalusi P. Márton sófalvi lelkész, megválasztották 1746-ban, meghalt Kisgalambfalván 1762-ben. 20) Pálffi János agyagfalvi lelkész, aki a legnagyobb tiszteletre méltó; neki köszönhetjük ezt az 1775. december 1-jén lemásolt katalógust. Még elődje életében megválasztották kerületi jegyzővé. Nagytiszt. Kovásznai, a mostani lelkész, nagytiszt. Csejdi Miklósnak, a legboldogabb emlékezetű udvarhelyi lelkésznek az utóda.

200. §

III) Az unitárius esperesség a következő egyházközösségekre oszlik: Muzsna, Derzs, Jánosfalva, Városfalva, Szentpéter,

Szentpál, Recsenyéd, Szentmárton, Lókod, Kénos, Gyepes, Homoródkeményfalva, Abásfalva, Almás, Karácsonfalva, Oklánd, Homoródújfalva és a bardócszéki Vargyas. Ebben a kerületben 1766-ban számba vettek 1406 családapát és -anyát, a lélekszám 4043.

IV) A görög szertartású románoknak – egyesülteknek és nem egyesülteknek – szintén megvan a maguk esperesi kerületük; összlétszámukat l. a 194. §. 1-nél.

Művelődési ügyek

201. §

A katolikusok, reformátusok és unitáriusok alsó fokú iskoláin kívül, amelyek a székben többfelé működnek, van két gimnázium is, mindkettő Udvarhely városában, mégpedig az egyik a katolikus ifjúság szemináriumával együtt, a másik a reformátusoké. A szék kibocsátott a tudományukról híres férfiakat is.

1) A Jézus-társaság, amely Sámbar Mátyás misszionárius személyében 1651-ben gondozásába vette az udvarhelyi római katolikus egyházközséget, katolikus gimnáziumot meg iskolát is épített és szemináriumot alapított, amit megtudunk Lakatostól (32/r).

2) A helvét hitűek gimnáziumát alsó fokú iskolából a legmagasabb rangra és igazi értelemben vett gimnáziummá néhai méltóságos Bethlen János úr, Erdély kancellárja emelte és alapjairól kifejlesztette, ezért nevezik Bethlen-iskolának is. Később más jótevők is gyarapították a tanítók és tanulók fenntartása által (az I. részben előadtuk).

3) Az I. részben bemutattuk, hogy ennek a széknek a „termései” Benczédi Székely István, Zetelaki Oroszhegyi Mihály és még mások; most közéjük sorolandó Lakatos István is (akit Timon Nov. XI. 65-ben latinosított néven Serrariusnak nevez), származására nézve udvarhelyi polgár, hivatását tekintve plébános a csíkszéki Kozmásán. A Székelyföldről készített egy földrajzi leírást, amelynek a *Siculia* címet adta, és amikor 1702-ben Kolozsvárt kiadták,⁶⁷ Lenkovitz Andrásnak, a Jézus-társaság udvarhelyi házfőnökének ajánlotta. Ritka könyv, mert megjele-

nése idején a forrongások megsemmisítették példányait. A kozmási egyházközség anyakönyvében vannak történelmi feljegyzések is Thököly Imre betöréséről erre a vidékre.

Katonai ügyek

202. §

A széket nem védi sem helyőrség, sem határőr-katonaság; ellenben tábori katonaságot, más helységekhez hasonlóan, ide is elszállásolnak.

HARMADIK FEJEZET

Keresztúr-fiúszék

203. §

Keresztúr-fiúszéket Keresztúr mezővárosáról nevezték el így. Hossza két mérföld, szélessége valamivel kisebb. Határai: délről Felső-Fehér vármegye egy kis része és Küküllő vármegye; nyugatról a Kis-Küküllő folyó; északról és keletről Udvarhelyszék, amellyel egyesült, és annyira hasonló hozzá, hogy földjét, folyóit, lakosait közösen Udvarhelyszék neve alatt foglalják egybe.

A szék földjét azért tartják dúsabbnak az udvarhelyinél, mivel Keresztúr, Újszékely, Szenterzsébet, Solymos stb. szőlőt is termeszt. Folyói ugyanazok, vagyis: a két Küküllő, a Fejér-Nyikó és a Gagy (l. 193. §. 1.).

204. §

A szék áll egy mezővárosból, amelynek a neve Keresztúr, valamint 37 faluból.

Keresztúr mezőváros

Keresztúr mezőváros, teljesebben Szitáskeresztúr, közönségesen és helyes nevén Székelykeresztúr, németül Kreutz, a szomszédos Keresztúrfalva községgel a Nagy-Küküllő nyugati partján fekszik, s a Gagy patak öntözi. Vásártartási jogot élvez, s helyét vallású, továbbá az unitárius, sőt a katolikus valláshoz tartozó székelyek is lakják. Valamikor a taxális mezővárosok közé sorolták.

1) Keresztúr, helyesebben Kereszt-Úr, vagyis latinul Crucis Dominus, hogy megkülönböztessék Berekeresztúrtól, Csicsókeresztúrtól, Pókakeresztúrtól, a Székely előnevet és a bevett szokás alapján a Szitás nevet viseli, amelyet a lakosoktól szőtt fátýolszitáról kapott.

2) Azt a feltevést, hogy csupán rövid ideig sorolták a taxális helységek közé, teljessé teszik a diétai cikkelyek; az 1595. április 16-án Gyulafehérvárt elfogadott 10. articulus megjegyzi, hogy Udvarhely, Keresztúr, Csíkszereda, Tusnád és Maros-szereda⁶⁸ székely helységek azelőtt csak a töröknek adóztak kapunként, a fejedelemnek pedig semmit, de immár az ő adójukat is véderő céljára kell fordítani az egész Kászsónszékével együtt.⁶⁹

3) Ebben a mezővárosban is vannak birtokai a mágánásoknak és a nemeseknek, mint amilyenek: a Korda, Macskási,⁷⁰ Pataki családok.

Keresztúrszék falvai

A falvak neve: Alsóboldogasszonyfalva, Betfalva, Bordos, Bözöd, Bözödújfalva, Csehérdfalva, Csekefalva, Csöb, Fiadfalva, Gagy, Kadács, Keresztúrfalva, Kisgalambfalva, Kiskede, Kissolymos, Kobádfalva, Kőrispatak, Magyarandrásfalva, Magyarhidegkút, Magyarzsákod, Medesér, Nagygalambfalva, Nagykede, Nagysolymos, Rava, Rugonfalva, Siménfalva, Szent-ábrahám, Szentdemeter, Szenterzsébet, Szentmiklós, Székelyszállás, Tarcsafalva, Timafalva, Tordátfalva, Újszékely, Vécke.

1) Alsóboldogasszonyfalva, azaz latinul Inferior Beatae Vir-

ginis pagus, a Nagy-Küküllő mellett, középen van Székelykeresztúr és Újszékely között.

2) Betfalvát a Nagy-Küküllő északi partján a Kerekes, Bíró és Gálffi nemes birtokok ékesítik.

3) Bordos a Kis-Küküllőtől valamelyest keletre esik.

4) 5) Bözöd vagy Bezed és Bözödújfalu nem nagyon messze, szintén a Kis-Küküllőnél fekszik.

6) Csehérdfalva nem esik messze a Fejér-Nyikó patakától.

7) Csekefalva (Tsekefalva) a Gagy patak mellett kapott helyet.

8) Csöb.

9) Fiadfalva vagy Fiatfalva (193. §. 1b.) a Torma és a Nemes családoké.

10) Gagy az azonos nevű patak (193. §. 1.) mellett; némely írók bizonyos értelemben rossz hírért keltik. A nagy híró Bethlen János (Comm. IV. 3.) ezt írja: „Gagy dombok közt fekszik, megfosztva a biztonságos folyótól; bővelkedik ugyan dús vízű, jó ízű forrásokban, de ezek annyira ártalmasak, hogy akik gyermekkoruktól ezekből isznak, mindannyian golyvát szoktak kapni. Ezt a természeti eltorzulást könnyebben eltűrnéd, ha a többi erdélyi nem tartaná őket inkább szobroknak, mint embereknek, mivel csaknem mind gyengeelméjűek; a vallás, az emberi kapcsolatok megfelelő ismerete alig van meg náluk.”

Jóllehet mindezt Bethlen példák bemutatásával bizonyítja, nehéz elhinni, hogy ezek annyira esztelenek voltak, még ha a múltban is. Manapság láthatsz köztük teljesen golyvásakat és nagyon sok együgyűt, gyengeelméjűeket azonban nem.

Nem hiányoznak a művelt szellemű nemesek sem. Noha a természet testükön golyvával tiszteli meg őket, könnyen elhinném, hogy az csak tréfás emberek nyelvéről ragadt rájuk. Ezért nem kell terjeszteni tiszteletes Losonczy szavait is, aki ezt írja: „Gagyon sok góbé golyvás emberek laknak.” [210.]⁷¹

11) Kadácsot a Fejér-Nyikó [193. §. 1.] patak mellett kell keresni.

12) Keresztúrfalva Szitáskeresztúr mezővárossal (204. §. I.) szomszédos, sőt egyházilag összekegyedett és egyesült vele. A római katolikusok temploma, amely az unitáriusokról szállott rájuk, ebben a faluban épült. A helvét hitűeknek a város területe

tén van a templomuk, amelyet Timafalva leányegyház (35.) lakosai is látogatni szoktak.

13) Kisgalambfalva, azaz latinul *Parvus columbae pagus* (Timonnál [Nov. XI. 72.] *Columbarium*), a Küküllő déli partján fekszik.

14) Kiskede, vagyis latinul *Parvus Kede*, Nagykedével együtt Rugonfalva mellett, a hegyek között terül el.

15) Kissolymos a Kis-Küküllő folyón túl, keletre húzódik meg. Birtokosai: gr. Gyulay úr és a nemes Mátéfiak.

16) Kobádfalva Kadács (11.) fölött, ugyanabban a völgyben van.

17) Kórispatak vagy Kőröspatak, latinul *Fraxini rivus*, Etéd és Bözödújfalú között, a Küsmöd vize mentén terül el.

18) Magyarandrásfalvának (latinul *Andreae pagus Hungaricus*) azért ez a neve, hogy megkülönböztessék a Küküllő vármegyei Oláhandrásfalvától.

19) 20) Magyarhidegkutat és Magyarzsákodot szintén a *Magyar* jelző különbözteti meg Oláhhidegkúttól és Oláhzsákodtól.

21) Medesért a Gagy patak körül fekvő falvakhoz kell sorolni.

22) Nagygalambfalva, vagyis latinul *Magnus columbae pagus*, a folyó ugyanazon partján, Betfalvával szomszédos. Talán Tröster a térképén ezt látta el a „Gross Teufelsdorff”⁷² névvel a „Gross Taubesdorff” helyett. Itteni birtokosok: br. Kemény, továbbá a nemes Sándor és Sebesi családok.

23) Nagykede, latinul *Magnus Kede*, a nemes Fekete családnak nyújt otthont.

24) Nagysolymos Kissolymossal egyazon részen fekszik; szabad székely lakosokon kívül helyet adott birtokosoknak is: gr. Gyulay úrnak és a nemes Siménnek.

25) Rava vagy Rova nem esik nagyon nagy távolságra Bözödtől (4.).

26) Rugonfalva, amely a Fejér-Nyikónál (193. §. 1.) terül el, lakosai közé nemes birtokosokat is befogad; közülük előtünk sem ismeretlenek a Jeddi urak.

27) Siménfalva helyet kap a nemes Siménfalviak címében.

28) Szentábrahám vagy Szentábrahámfalva Timonnál [Nov. XI. 68.] *Abranium*, amely azonban nem azonos Ábránfalvával (197. §. 2.), a Gagy patak mellett található.

29) Szentdemeter, latinul Sanctus Demetrius, a Kis-Küküllő (193. §. 1.) mellett van. Nevezetes a Gyulaffi-birtokról, amelyről – s az ugyanott lévő kastélyról – megemlékezett a híres Bethlen János [Comm. III 12.]. A nemes Balásfi család régebben *szentdemeterinek* írta magát.

30) Szenterzsébet,⁷³ latinul Sancta Elisabetha, a szék legdélibb pontján. Az előző évszázadban híres volt Pécsi Simon uradalmáról, aki Bethlen Gábor fejedelem alatt Erdély kancellárja volt (I. 275. §. 51.); róla szállott a birtok a méltóságos Kemény családra.

31) Szentmiklós Siménfalva (27.) község szomszédságában van.

32) Székelyszállás, latinul Siculi hospitium vagy Siculi habitatio, nevét a székelyektől kapta.

33) Tordátfalva, amelyet Timon [Nov. XI. 68.] Terdatumnak írt, birtokrészt nyújt a nemes Fekete családnak, amelyet *tordátfalvinak* neveznek.

34) Tarcsafalva egyedül azon a címen ismeretes előttünk, hogy a nemes Pálffy úr innen valónak írja magát.

35) Timafalva kicsi falu Szitáskeresztúr mezőváros fölött.

36) Vécke Magyarhidegkúttal együtt Bordos (3.) faluhoz esik közel.

37) Újszékely latinul igazában Novum siculumot jelent, s Keresztúrszékét elválasztja a szomszédos Fehér és Küküllő vármegyéktől. Hihetőleg a falu onnan kapta a nevét, hogy a szék többi helységénél később fogadott be székely lakosokat, s előzőleg talán más vármegye területéhez tartozott.

Egyházi, művelődési és katonai ügyek

205. §

A római katolikusok, a helvét vallásúak és a görög szertartásúak egyházi ügyei könnyen megérthetők a 198–200. §-ból. Az unitáriusoknak pedig ebben a székben külön esperesi kerületük van, amelynek ezek az egyházközségei: Zsákod, Bordos, Rava, Bözöd, Bözödújfalva, Kőrispatak, Gagy vagy Gaty, Szentábra-

hám, Csekefalva, Szitáskeresztúr, Nagysolymos, Kissolymos, Újszékely, Alsóboldogasszonyfalva, Fiadfalva, Kiskede, Nagykeede, Szentmiklós, Medesér, Tordátfalva, Tarcsafalva, Csehérfalva, Siménfalva (vagy Seményfalva), Kiskadács, Nagykadács, Demeterfalva. Ehhez a kerülethez tartoznak (alkalmasabb fekvésük miatt) Udvarhelyszékből: Szentmihály Alsó- és Felsőbencéddel együtt, Váralja, Martonos, Enlaka, Korond; Küküllő vármegyéből: Pipe és Sárd. Sárdhoz tartozik (Fehér vármegyéből) Héjjasfalva leányegyház, Gagyhoz pedig Andrásfalva leányegyház.

Ebben a kerületben 1766-ban megszámoltak 1600 családapát és -anyát; a lélekszám 4705 volt.

206. §

A művelődési és a katonai helyzet ugyanolyan, mint Udvarhelyszék falvainál (201–202. §).

NEGYEDIK FEJEZET

Bardóc-fiúszék

207. §

A szék Bardóc községről nyerte a nevét, északi részén határokat szabnak neki: Csík vidéke, valamint Almás és Lövéte falvak s Udvarhelyszék Hargitája (192. §. 1.) és maga a csíki szék; keletről a Piliske hegy (amely Csíkszékből a Mikó-erdő határánál elfolyó Olt vizére tekint le) és a környező erdős hegységek; délről Miklósvárszék és Fehér vármegye egy részecskéje; nyugatról a Rika és a Hagymás (192. §. 1.) nevezetű erdők. Keletről nyugatra hosszúságban két teljes mérföldre nyúlik el, északról délre szélességben másfél mérföldre.

Ennek a széknek a szélei, kivéve az erdők Miklósvárszékhez délen kapcsolódó választóvonalát, keletről, északról és nyugatról hegyekben és eléggé kiterjedt erdőkben végződnek, és belső részében is, hátul a közepén keresztül, északról délre húzódik egy szembetűnő erdő borította hegy, amely különböző részein más-más nevet visel, mint: a Galambos, a Pirkó stb.⁷⁴ Ez a hegy a szék sík részét két völgyre osztja, amelyek közül mind a kettő ugyancsak két völgyecskéből tevődik össze. A nagyobbik völgyben – ez a nyugati – az egyik völgyecske, a Hagymás erdő alatt, bocsátja alá a Vargyas patakot az azonos nevű faluba; a másik folyó, a Kormos vize, Füle, Bardóc, Száldobos és Olosztelek falvakat itatva csörgedez. A túlsó kétágú völgyben a nyugatabbra eső völgyecske északról (ahonnan a Vargyas és a Kormos is leszalad) délre küldi a Barótpataka nevű vizet, amely Hermány és Kisbacon falvak között halad el; a keletebbre elterülő völgyecskét pedig a Baconról elnevezett patak öntözi és két, egyébként szomszédos falut, mégpedig Telegdibacont és Sepsibacont választ el. Ez a patak, a Kisbaconból leereszkedő előzővel együtt, Bibarcfalva fölött, Bodos falu körül egyesül, és innen Barótra siet, amely alatt, az Ágostonfalvával (16. §. 5.) szemközt köpeci földön medrével az Olthá szakad.

Az erdők nevezetesei a tölgy- és bükkmakkokról meg a vadállatokról, a patakok a pisztrángokról (Fario) és hasonló halacska-fajtákról és rákokról (Astacus). A szántóföldek búzából, rozsból, zabból, tatárkából (Fagopyrus) közepes termést adnak.

1) A Füle, Bardóc és Hermány fölött emelkedő erdős hegyek, amelyek észak felől elválasztják ezt a széket Csíktól, magasabbak a többinél, köztük csaknem középen magasodik és a többinek mintegy a feje egy kopár hegy, amelynek a neve Mezőhavas, vagyis latinul *Campestres Alpes*. Ennek a csúcsa a Kakukk-hegy (latinul *Cuculli mons*) névre hallgat, s fekete talaján terem a vörös áfonya ([*Vaccinium*] *vitis idaea*), a fekete áfonya (*Vaccinium Myrtillus*), a zsellérke (*Thesium lyncophillon*), a havasi harangrojt (*Soldanella alpina*), szemvidító (*Euphrasia* [officinalis]) nagyon szép, bíborban játszó virágával, a havasi lórom (*Rumex alpinus*), amelyet a patikákban szerzetesek rebarbarájá-

nak (Rhabarbara monachorum) neveznek, bábakalács (Carlina [acaulis]) stb. stb.

Ettől a Kakukkhegytől kelet felé haladva, a hegyek főbb csúcsai ezek: Egresfeje, Fekete nyak teteje, Fenyős feje, Kapustető, Dormófeje, Mitács (ez Bacontól a Csíkba vivő úton nyúlik el), Jáhoros tető, Piliske. Az említett Kakukkhegytől nyugatra pedig, vagy ha úgy tetszik, észak felé haladva vannak: Barót pataka feje, Deszkafenyő, Nagy Lármező, Nagy Kovács teteje, Tetőfenyő, Agesztene feje,⁷⁵ Sasfej. A hegyek e legmagasabb csúcsain mindenütt van a juhoknak egy legelő útja, amelyet közönségesen *csapás*nak neveznek; mivel ez a hegyek tetején vezet el, állítólag a lakosok azt tartják, hogy a természet maga helyezte el határ gyanánt Csík- és Bardócszék között.

Ugyanakkor pereskedés kezdődött egyfelől Bardócszék lakosai, másfelől Szentkirály, Szentsimon, Szentimre, Csatószeg (ha nem több) al-csíki falvak lakosai között az igazi határok miatt. A csíkiak azt követelték, hogy az igazi régi határokat a Jáhorosmező és a Kövespatak között, a Rakottyás mezőig kell meghúzni, s innen a Dormos⁷⁶ és Kapus patakokon át a Fenyős tetőre, onnan a Fekete patakon át a Cigánylábig, amely a Mezőhavas hegy lába, azután a Gerendfejen, Borostyánostetején, a Lugos patakon, a Köveshajó tetején, a Tetőfenyő patakán, Kormosvizén és a Tarszéken keresztül. Mivel a bardóciak tiltakoztak ez ellen, a vitás hely színére kiszállott a kiküldött ítélőmesteri törvényszék.

2) Ami a szék folyóit illeti: 1) A Vargyas, amelyet a földrajzi térképen Vargischnak neveznek, a Hargita hegységből ered, és már ott a Vargyas névre hallgat. Átfolyik Oláhfalú és Lövete falvak határán a Kéroj nevű hely ásványvizei mellett, aztán Almás falu szénafüvein, ahol emiatt Almási Vargyasnak hívják; azután a Csudálóköt (192. §. 2.) átfúrva,⁷⁷ a Vargyas Oláhfalú községet öntözi, s ez és Felsőrákos (Fehér vármegyei falu) között egyesül a Kormos vizével. Miután az említett Rákost megöntözte, a Barót patak közelében az Olt nyeli el, ahol ez még inkább észak felé fordulva, erősen elkeskenyedik. Timon [Nov. XI. 59.] azt írja, hogy a Barót és a Mitács hegyek mellett folyik el, de ezt a Barót patakára kell érteni; Kreckwitz pedig (1. térképét) Barótot tévesen a Vargyas folyó mellé helyezte. 2) A

Kormos egy Bardóc- és Csíkszék közti hegyből ered, egy sötét színű szikla tövéből, ezért nevezik Kormosnak, vagyis latinul Fuliginosusnak. Hívják Kormoslángos folyónak is (latinul Fuligineus Flammeus), kissé vöröses színe miatt. Amikor esik az eső, a roppant sűrű fenyvesek között folyó patakok beisszák ezt [a vizet – *A fordító*], és olyan szint vesznek fel, hogy úgy tűnik, mintha finom sör folydogálna. Ezek a vizek a medrükben lévő köveket feketére festik. Ahol ez a folyó még erdős ágyában gördül, szilaj hullámaival nyugat felé feltekint a Dobó nevű helyre (eszerint tévedett Timon [Nov. XI. 67.], amikor a Dobót a Vargyas folyó nyugati oldalánál helyezte el, nem tudta ugyanis, hogy a Kormos nem azonos vele), amelyről alább fogunk szólni. Ezután áthaladva egy síkságon, kettészeli Füle községet, azután Bardóc községnek a nyugati, Száldobosnak a keleti, Olaszteleknek ismét a nyugati oldalán elfolyva, alább egyesül a Vargyas vizével. 3) A Barót a Mezőhavas közelébe, a BarótpatakJefjénél ered, és zúgó folyással rohanva zúdul alá a Barótköven át, ahol évente néhány pár nemes sólyom (latinul *Falco nobilis*)⁷⁸ röppen fel. Könnyen arra a véleményre juthatnék, hogy a legrégibb időkben a Barótról ennek a pataknak a forrásához felkapaszkodó nem talált egy falut sem, de az idő múltával az emberek három falut alapítottak Barót fölött. Visszás ugyanis az a vélekedés, hogy másként nem volt semmilyen ok, amiért akár a falut a patakról, akár a patakot is, forráshelyét is a faluról nevezték volna el. Ha Hermány létezett volna, úgy hiszem, a pataknak is ezt a nevet adták volna. 4) A Bacon pataka.

209. §

A széket Udvarhelyszék lakosaihoz hasonló székeltek lakják, azzal az eltéréssel, hogy itt szabad székelő határőrkatonák vannak. Akadnak románok és cigányok is, de mindketten nagyon kevesen. A mágnásoknak és az adományos nemeseknek a legtöbb faluban gazdag birtokaik vannak, valamint számos jobbágyuk, de a szabad székeltek és főleg a katonák száma nagyobb. A mágnások előkelő családjainak birtokrészeik vannak: Vargyason, Olaszteleken, Száldoboson, Fülén stb. a gr. Danie-

leknek; Bibarcfalván a br. Hentereknek és a Barcsaiaknak; a nemeseknek pedig falvanként van birtokuk: Vargyason a Daniel uraknak, Olaszteleken a Daniel és Markó uraknak, Száldoboson a Daniel és Borbát uraknak, Bardócon a Cserei, Fekete, Osváth, Kovács, Barta, Sebesi uraknak, Fülében a Daniel, Boda uraknak, Hermányban a Daniel, Osváth uraknak, Kisbaconban a Borsai, Telegdi és Benedek uraknak, Nagybaconban a Baló, Tompa, Osváth uraknak, Bibarcfalván az Osváth és Benedek uraknak.

210. §

A kicsiny Bardócszék, amelyet Miklósvárszékkal a természet, úgy látszik, egységes tájnak vagy földnek alkotott (a kettőt együttvéve Erdővidéknek, latinul *Silvae tractus*nak szokás nevezni), Udvarhely fiúszéke, s annak a fennhatóságától függ, azonban saját kebelében közvetlen hatáskörrel bír, és vicekirálybírója, Állandó Táblája van a széekben, ahonnan az udvarhelyi Táblához szabad fellebbezni.

1) Miképpen eshetett meg, hogy mindkét szék a maga legfőbb hatóságaitól, mégpedig ez utóbbi az udvarhelyitől, Miklósvárszék pedig Háromszéktől rengeteg erdők által elválasztva él, s mégsem olvadtak össze mindketten egyetlen közösségbe, alávetve egyazon főkirálybírónak, s nem jutottak mindketten az egyik főhatósághoz, hanem kétfelé?

Ez bizony nehéz kérdés! Véleményem szerint ez a két szék később kapott székely lakosokat, mint Udvarhely- és Háromszék, s azelőtt részben a hatalmas erdők árnyainak és vadállatainak hagyták meg, részben átengedték a dákok és a rómaiak maradvékainak, akiket talán a székelyek űztek el az inkább síkföldi székekből. Az idők múltával pedig, amikor a székelyek létszáma növekedőben volt, közülük egyes családapák Udvarhelyszékből, mások Háromszékből lassan és fokozatosan átköltöztek, és utoljára az egész vidéket elfoglalták. Ily módon könnyen megeshetett, hogy az Udvarhelyszékből jövők annak a törvényhatóságát, a háromszéki származásúak pedig ennek a fennhatóságát tisztelték, és ilyen alapon Bardócszék ma is Ud-

varhelyhez, Miklósvárszék Háromszékhez csatolva maradt. Arra, hogy a dákok és a rómaiak már a székelyek előtt benépesítettek Bardócszék, kétségtől erősen bizonyítékaink vannak némely helységek nevében. Így Volál falu Száldobos fölött volt, s hogy a dákok lakták, mutatja maga az elnevezés, szláv nyelven *falut* jelent, márpedig tudvalevő, hogy ezt a dákok ismerték. A Bardóc név és a területén fekvő Garat is a dák lakosok mellett érvel. Senki sem fogja tagadni azt sem, hogy Olasztelek falu nevét régi olasz (latinul itáliai) vagy római lakosairól kapta. Olasz ugyanis nyelvünkön Italust, telek fundust jelent, és nyilván, ha a történészek tanúsága szerint a Hunyad vármegyei Vecel helység (144. §. 22.) Decebalus eltorzult nevétől nyerhette elnevezését,⁷⁹ az is hihető, hogy Olasztelek római lakosai a *Vécer* vagy *Véczer*⁸⁰ mezejét a Traianustól legyőzött Decebalus, a dákok királya emlékére nevezték el. Mert az a mező, amely a mintegy kereszt alakban vagy X-ként elhelyezkedő Olasztelek, Barót, Köpec és Felsőrákos falvak között terül el, az említett Vecel nevet viseli.

Hogy hajdanában a rómaiak maradványai, a románok, Miklósvárszéken is nagyobb számban éltek, arra biztos adatot szolgáltatnak IV. Bélának, Magyarország királyának az adománylevelei. Ezekből világosan kitűnik, hogy Bölön falu mai területén a románoknak egy Kirc (236. §. 5.) nevű faluja állott, amelynek a helyét ma is elárulják a cseréptöredékek a Korlátpataka mellett, a Felmező nevű réten.

2) A szék nemes Állandó Táblájának – amely (Erdély többi vármegyéjéhez és székely székéhez hasonlóan) 1764-ben létesült, és amelynek az elnöke ugyanaz, mint aki az udvarhelyi Tábláé is – vannak törvénybírái, mégpedig: a vicekirálybíró, aki az időközi elnök tisztét tölti be, amikor a rendes elnök Udvarhelyen elnököl, továbbá a főjegyző, és rajtuk kívül hét tényleges esküdt, akiket a számfeletti esküdtek támogatnak.

3) Bardócszék 1635-ben kelt kiváltságos levele, amelynek értelmében vegyes hatáskörrel rendelkezik, ezeket a szavakat tartalmazza (hacsak némelyiket nem másította meg – a kiváltság tényén nem változtató – másoló tolla):

„Mi, Rákóczi György, Isten kegyelméből Erdély fejedelme, a magyarországi részek ura és a székelyek ispánja, emlékezetébe

ajánljuk a jelen levél tartalmával hírül adva mindazoknak, akiket illet, hogy mivel Mi a fejedelmi magasság sajátos feladatának tartjuk, hogy Istent követve gondoskodjunk bármely alattvalónk, nagyok és kicsinyek biztonságáról mind a külső veszedelmekben, mind a belső viszályokban, és ezt az Isten tisztelete után mindenekelőtt magunk elé tűztük, arra törekedtünk, hogy ezt a jelen ügyet is mielőbb egyenlő mértékkel mérjük fel, és azoknak a népeknek a jövődöbéli nyugalma végett egyforma állandóságot biztosítsunk.

Mivel ugyanis az előző időkben a néhai nemes szentdemeteri Balassa Ferenc, egyébként udvarhelyszéki főkapitány, elhunyt után komoly nézeteltérések és viszályok támadtak a székely udvarhelyszéki Vargyas vidékén a Rika nevű erdőn túli kilenc birtokának vagy falujának a lakosai közt (ezeket a falvakat – Vargyas, Olasztelek, Száldobos, Bardóc, Füle, Hermány, Bibarcfalva, Kisbacon és Telegdibacon – közönségesen Bardóc-széknek nevezik), akiknek a pártján áll és bujtogatja őket a nemzetes, kitűnő, nemes és vitézlő vargyasi Daniel Mihály, János és Ferenc, a kisbaconi Benedek Keresztély, a száldobosi Ferenc Pál, a fülei Fosztó Mihály, a bibarcfalvi Nagy Ferenc és Osváth Bertalan, az olaszteleki Markó Pál és Keresztes Éliás, másrészt más, ugyanazon székely Udvarhelyszék összes, az előbb említett Rika erdőn innen fekvő, szintén székely lakosai között, akik mindkét részről a mi híveink, és közelebbről ugyanott a nemzetes ábrahámfalvi Ugron Pál főkirálybíró és bögözi Farkas Ferenc ugyanazon Udvarhelyszék vicekapitánya között, és mivel a lelkeknek egy ideig némi keserűségével együtt megerősödtek, végül a felek panaszos ügye eljutott hozzánk. Mivel ama Rikán túli birtokok lakosainak saját fiúszéki törvényszékük van és ügyeiket legfeljebb fellebbezés útján szokták a legfelső hatósághoz, Udvarhely városába előterjesztetni és áthelyezni, kérdezik, hogy vicekirálybíróként saját kebelükből (amint ezt óhajtják) választhatnak és tarthatnak-e, vagy pedig esetleg a Rika erdőn innen vicekapitány vagy vicekirálybíró meghatározott törvénykezési napokon köteles oda kiszállni, s a közülük kiválasztott esküdtekkel nekik törvényt tenni, dönteni az ügyekben, a pereket elintézni és így a fellebbezés útján felterjesztetteket is áttenni Udvarhely városához.

Mi pedig a panaszoknak és viszályoknak az elintézését a legközelebb elmúlt évben Szászsebes városánál felütött táborunkból az ítékezés végett kitéűzött, vízkereszt ünnepe⁸¹ utáni nyolcadik napról, amely akkor eljövendő volt, most pedig már eltelt, áttettük Segesvár városunkba, de más, súlyos gondoktól akadályoztatva, ott sem tudtuk eldönteni, és ezért szükségessé vált a csak most befejezett egyetemes diétára halasztani. Amikor tehát ugyanazon egyetemes diéta össze volt gyülekezve, ezt a vitás ügyet az említett felek között megfontolás, megvitatás, eldöntés és elintézés végett hűséges tanácsos uraink elébe terjesztettük. Miután mindkét részről igen nagy számú, írásba foglalt tanúvallomást mutattak be, s ezeket megvizsgáltuk és tekintetbe vettük, komoly és gondos tanulmányozás, a vélemények egybevetése és megvitatása után, s ugyanazon vitás kérdésnek és szokásnak az együtt ülésezőktől való előzetes megtárgyalása s ugyanazoknak a józan mérlegelése után döntöttünk, határoztunk, kihirdettük és közzétettük. Mivel az említett vitás kérdés ügye, úgy tűnik, sem az egész székely Udvarhelyszék közérdekének és nyugalmának, sem a főtisztviselők, kivált a főkapitány és a főkirálybíró tekintélyének és megbecsülésének nem árt, abból nem von el és azt semmilyen módon sem kisebbsíti, az ügyek könnyebb lebonyolítása s minden ember igazságának elérése végett méltányosabb és igazságosabb ama kilenc bardócszéki birtok közösségére gondolni, mint magánemberek hasznát és óhaját tekintetbe venni. Ezért úgy döntöttünk, hogy a Bardócszék nevezetű falvak lakosai jelöljék ki a saját kebelükből választott alkirálybíró, de ennek az ügynek az elintézésénél kötelesek megőrizni és betartani a régi gyakorlatot és szokást a főbb tisztviselők tekintélyének csorbítása nélkül, ellenben feljebbvitel útján az ügyeket a legfelsőbb Székhez, Udvarhely városába tehetik át és tartoznak áttenni. Ehhez hozzátéve a Bardócszékért ugyanazon aggodóknak az egyhangú véleménye alapján azt is, hogy az állandóan köztük lakó, igazi nemes és részbirtokos alkirálybíró, akit az elmondott módon maguk közül választanak meg és kell választaniok, minden évben köteles tiszttségétől búcsút venni, a Széktől felmentést nyerni, s akár felmentették, akár nem, hivatalától visszavonulni, ha pedig visszatartották vagy vissza akarják tartani, ugyanabban a hivatalban a második évet is eltölteni,

ugyanezekhez mi is jóindulatúan a kedvükben jártunk (mivel úgy láttuk, hogy a legkevésbé sem történhetik sérelem azokkal, akik beleegyeztek), és ezt ezen, hiteles függőpecsétünk erejével ellátott levelünk érvénye és tanúsága révén közöljük. Kelt városunkban, Gyulafehérvárt, az Úr 1635. esztendejében, június hó 13. napján. Rákóczi György s. k. Függőpecsét helye. – Márkosfalvi Márton titkár s. k. – Kihirdetve és közzétéve 1635-ben, július 8. napján, a székely Udvarhelyszék és város közös gyűlésén, a tekintetes és nagyságos Allia Sámuel és Ugron Pál főkirálybíró jelenlétében, s mivel senki sem mondott ellene, érvényben maradt. Orbán Ferenc s. k., ugyanazon szék hiteles jegyzője.”

211. §

Ennek a széknek nincs egyetlen mezővárosa sem; kilenc faluját a táj fekvése szerint soroljuk fel: közülük öt – Vargyas, Olasztelek, Száldobos, Bardóc, Füle Dobóval – a nagyobbik völgyben van (208. §); a másik völgyben Hermány, Kisbacon, Telegdibacon és Bibarcfalva.

1) Vargyas: eredetileg Varjas (ahol sok a varjú).⁸² Vargyas nagy és gazdag község; nevezetes mind a méltóságos vargyasi br. Danielek családjáról, mind az azonos nevű lovagrendi főnemesi családról, amely szintén vargyasinak szokta írni magát. 1400-ban, mielőtt a család felvirágzott volna, kitűnt Daniel Balázs, Péter és Lukács. Hosszú idővel azután Daniel Zsigmond az udvari marsall tisztségét viselte Lengyelország királya, Báthory István udvarában, akit háborúban nagy dicsőséggel követett. Zsigmond fia, Daniel Péter, hitvesével, Kornis Annával nemzetet szintén Pétert, a három székely szék kapitányát. Ennek a Péternek a fiai voltak: vargyasi Daniel Ferenc és Mihály; Ferenc elesett a brassói csatában; Mihálynak, aki Bethlen Gábor fejedelemsege alatt udvari főmarsall volt, a gyermektelen Péteren kívül fiai voltak: Daniel Ferenc és János, akiknek az ágát röviden levezetjük.

I) Ferenc Udvarhelyszék főkirálybírója és a török portánál rendkívüli követ volt, nem közönséges hatáskörrel; Béldi Judit-

tól (Pál nővérétől) nemzette Istvánt, Udvarhelyszék főkirálybíróját, a Királyi Tábla esküdtjét és Erdély rendkívüli követét a néhai felséges Lipót császárnál. Istvánt felesége, Zsófia, Kemény Péter (testvére Kemény János erdélyi fejedelemnek és fehértvári főispánnak) és Toroczkai Klára leánya, hét gyermek atyjává tette, akiknek a nevei a következők: 1) Mihály, aki a jelen század kezdetén a Kolozsvár melletti Sós völgyben vitézül harcolva esett el, hátrahagyva fiát, Istvánt, aki már szintén kimúlt az élethől s atyja volt méltóságos vargyasi Daniel Imre úrnak, a nemes Királyi Tábla esküdtjének. 2) Ferenc, amíg élt, a Királyi Tábla esküdtje volt, akinek a méltóságos fia, szintén Ferenc, még él, viszont a méltóságos György elhunyt. 3) Péter, jelen század elején Rákóczi fegyverhordozója, aki méltóságos élettársával, Sárosi Ilonával nemzette a méltóságos Daniel Zsófia úrnőt,⁸³ a néhai méltóságos és főmagasságú gr. Haller János hallerkői szabad úrnak, Erdély kormányzójának az élettársát. 4) István, a nagy hírű vitéz, aki 1684-ben az unitárius vallásban született; mintegy 25. életévében a nagy hírű Bethlen Miklós, Erdély kitűnő kancellárja udvarába ment és ott tartózkodva, felvette a helvét vallást. 1703-ban,⁸⁴ amikor a Rákóczi-féle háború elárasztotta Erdélyt, édestestvérével, Péterrel együtt Brassóban húzódott meg, hogy a felséges ausztriai ház iránti töretlen hűséget megőrizze. Nemsokára azonban, amikor a város parancsnoka mindkét testvért, Istvánt és Pétert elküldötte kifürkészni, hogy mit tesznek a rákócziánusok, fogságba estek és kényszerültek a Rákóczi-pártiakhoz csatlakozni. Hogy milyen megbecsülésnek örvendett István, azt akár abból is lemérheted, hogy a rákócziánusok egész hadserege őt tette fejévé a Havasalföldre, Brankován fejedelemhez küldött követségnek, amit nem dicsőség nélkül végzett el, és Brankován ajándékával megtisztelve tért vissza. Kevéssel azután a fivérek, Daniel Péter és István, Magyarországra távoztak; Pétert Rákóczi Ferenc fegyverhordozójává nevezték ki, Istvánt gr. Forgách Simon fővezér főhadsegédévé (adjutánsává). Azután pedig, amikor eltelt egy év, gr. Forgáchot elfogták, és akkor István visszatért Erdélybe, s itt az akkori fővezér, gr. Pekri Lőrinc, nemcsak főhadsegéddé, hanem tényleges kapitánnyá nevezte ki. Gr. Pekri halála után, 1709-ben, három árva lánya közül ágya és asztala társává tette még

abban az évben a külsejéről és erényeiről egyaránt nagy híré Pekri Polixéna grófnőt. Később, amikor 1711-ben a felséges ausztriai ház és a Rákóczi-pártiak között létrejött a béke, a megbocsátó császári kegy tudomásul vétele végett a Havasalföldön és Moldvában számkivetésben élők és nemesek nevében Istvánt küldték el. 1745-ben a legfelségesebb fejedelemszöveg akaratából királyi diplomával Udvarhelyszék főkirálybírójává nevezték ki. Ezt a tisztséget roppant hozzáértéssel viselte 1774-ig, amikor március 24-én, 90 éves korában távozott az élők közül, hátrahagyva méltóságos br. Daniel István urat, cs. kir. apostoli szent felsége kamarását és a nemes Udvarhelyszék akkori administratorát, jelenlegi főkirálybíróját, és méltóságos Daniel Polixéna bárónőt, a néhai méltóságos hadadi br. Wesselényi István úr özvegyét; mert a többi gyermekei, mégpedig Lajos, László, a másik László, Zsuzsanna, Imre, Erzsébet és Mária még atyjuk előtt követték a természet parancsát.

A nagy vitét még 1745 előtt a bárói címmel tüntette ki a felséges uralkodó, és elindította ezt a bárói ágat. Van ugyanis a méltóságos vargyasi Daniel családban egy másik bárói ág is, amelyet 1751-ben kezdett vezetni az akkor még élő Daniel Lőrinc, a nemes Királyi Tábla esküdtje. 5) Daniel Klára, akit feleségül vett Homoródszentmárton szeniora, néhai méltóságos Bíró Sámuel úr, guberniumi tanácsos. 6) Judit, méltóságos néhai br. Bánffy László, losonci szeniornak, a nemes Kraszna vármegye főispánjának a hitvese. 7) Katalin, Horváth Boldizsár – míg élt, Petrityevity szeniora – hitvese.

II) Vargyasi Daniel János, Mihály marsall másik fia, aki Bethlen Gábor fejedelem előtt kedves volt az apja emléke és saját kitűnő erényei miatt, az említett fejedelem akaratából és támogatásával tanulás és tapasztalatszerzés céljából külső országokba utazott és az akadémiák fényében forgolódott. Miután szilárd tudással felszerelve hazatért, a háromszéki főkapitányi tisztelet látta el, és amikor az említett fejedelem feleségül ohajtott a venni Brandenburi Katalint, a házassági frigyénél Jánost mint a követek között nem utolsót vette igénybe.

Jánosnak Gerendi Zsófiától (a híres Gerendi családból, amely rokonságban állott az előkelő Rákóczi-, Kemény-, Homonnai-, Apafi- stb. nemzetségekkel) született: Mihály, Ferenc és Péter.

Ezek közül Ferenc, Udvarhelyszék főkirálybírója, Bánffy Ágnes férje, gyermekek vigasza nélkül hunyt el. Mihály pedig, Háromszék főkirálybírója, feleségétől, Haller Judittól kapta: 1) Daniel Zsófiát, néhai méltóságos és excellenciás gr. Bánffy György erdélyi gubernátor hitvesét első házasságában; 2) Juditot; 3) Évát; 4) Lőrincet, méltóságos br. vargyasi Daniel Lőrincnek, a nemes Királyi Tábla esküdtjének az apját, aki nemrég távozott az élők közül, s akit a legszentebb fejedelemszöveg 1751. február 14-én kibocsátott diplomájával kegyesen felruházott az összes utódokra érvényes bárói méltósággal, miután az említett Lőrinc a Vetési ezredben a zászlótartói, a Haller ezredben a századosi tiszteletet töltve be, bizonyítékát adta a felső Ausztria iránti hűségének; 5) Jánost; 6) Józsefet is, aki (ha nem tévedek) a székely Aranyosszék főkirálybírója volt. Ennek méltóságos fiai: a) Daniel Elek; b) János, Daniel Sámuel atyja; c) Daniel Gábor, ő cs. kir. és apostoli szent felsége volt kapitánya, Daniel Erzsébet apja; d) Daniel Péter, két életben lévő lány apja.

Ez a nevezetes Daniel család ebben a székben az első azok közül, amelyek itt birtokokhoz jutottak. Vargyason kúriája van: méltóságos és nagyságos br. vargyasi Daniel István úrnak, a székely Udvarhelyszék főkirálybírójának, továbbá méltóságos Daniel Imre úrnak, a nemes Királyi Tábla esküdtjének, Ferencnek és György özvegyének Olaszteleken, méltóságos br. vargyasi Daniel Lőrinc úr özvegyének és méltóságos vargyasi Daniel Gábor úrnak. A szék legtöbb fennmaradó falujában birtokaik és jobbágyaik vannak.

2) Olasztelek, vagyis latinul *Italicus fundus* (209. §), amelyet a Daniel-kúriák ékesítenek, a többi falunál kevesebb erdővel bíró területén, mégis favágási joga van elegendő a szomszéd erdőkből, azokról az erdős hegységekről, amelyek közösek az egész szék számára, a Mezőhavasnak (211. §. 1.) nevezett hely körül, ahol a mintegy közös legelőn a juhok és a szarvasmarhák szabadon legelhetnek.

3) Száldobos egészséges ásványvizeiről híres [I. Mátyus II. 473.], amelyeket súlyos betegségében Bethlen Gábor fejedelem is használt, amit megörökölt gr. Kemény János (138.). Ezeket az ásványvizeket igen sok mágnás (főként Teleki Józsefné Bethlen Katalin grófnő) napjainkban is felkeresi. A víz a Bakos

hegye alatt buzog fel, amely Vargyas és Száldobos között fekszik (nevezetes a búza termékenységről is), ahol Száldobos, Vargyas, Olasztelek és Bardóc falvak ifjúsága máskor is, de leginkább az esti időben össze szokott gyülekezni ivás céljából (mint Nákhör kútjára, Mózes I. 24, 10–11). Vannak más ásványvizek is a Volál (patak) földjén (17. §. 8.).

4) Bardóc vagy Barduc se nem mezőváros, se nem bővelkedik sóban, ahogy Szászky (515.) vélte, aki – úgy tűnik – Bardócot összetévesztette Parajddal (197. §. 59.); nem is hívják Párducnak, azaz latinul *pantherának*, ahogy ugyanő és mások is gondolják, vasbányája sincs, ahogy Fassching hiszi [Nov. I. 45.], bár a salak tanúsítja, hogy hajdan az Egres patakocska melletti Szálas tölgyerdőben művelték. Látható itt egy barlang is, amelyet Ravaszliknak neveznek.

Ebben a faluban születtem 1740. december 20-án, amikor itt apám papi tisztséget viselt.

5) Füle: mivel a latin *auris* magyarul *fület* jelent, valószínűleg onnan kapta a nevét, hogy a szék felső szegletében fekszik.⁸⁵ Lakosai közül nem kevesen a földművelésen kívül *beverőt* vagy inkább *leverő fésűt* (borda) készítenek, és különböző vidékeken eladják. Mások malomkövet gyártanak, ismét mások galócát fognak vagy vadállatokra vadásznak; medvére, vaddisznóra, őzre stb. stb., s nemrég a Boroszlános erdőben a vadászok bölényt is láttak.

Fülén felül a legnevezetesebb hely Dobó, ahol valamikor egy ilyen nevű falu virágzott: ezt tanúsítják egy igen régi templom romjai és más jelek. Itt jelenleg az erdős talajon Szent János temploma és két remete szállása látható, ahol a Keresztelő Szent János emlékezetére szentelt napokon a római katolikusok búcsújárói Udvarhely-, Csík- és Miklósvárszékből összesereglenek s alkalmat nyújtanak a vásárosok tevékenységére is.

E helység körül a mágnásoknak és a nemeseknek sok kaszáljuk van. Látható itt egy nagy kiterjedésű nyíres is, ahol kemencékben olajat vonnak ki a nyírfa kérgéből és sima héjából a bőr és a kerekek kenésére, fazakakban pedig szurkot vagy enyvet készítenek a fonal vagy a cérna bevonásához, amellyel színezik a szalagot.

6) Hermány vagy Magyarhermány, amely eredetileg Érmány volt, nevét az *érből* kapta, ami véreteret vagy csermelyt jelent, és

a hozzájáruló *-mány* képzőből.⁸⁶ Terméketlenebb földet művel, mint a szék többi falva, de a kosárkötők és az ácsok a föld sílányságát kipótolják. A vasbányát, amelyet ennek a századnak az elején még műveltek, de felhagytak vele, tíz évvel ezelőtt kezdték újra kiaknázni. A lakosok ásványvizet isznak.

7) Kisbacont, vagyis latinul *Parvus Bacont*, egy domb választja el Nagybacontól. Nagyon egészséges ásványvizet szolgáltat. A Gyerkovács⁸⁷ kaszálón több ilyenfajta ásványvízforrás buzog fel. A közeli erdőben a komló ([*Humulus*] *lupulus*) oly nagy bőségben fordul elő, hogy Csíkszék lakosai, akiknél nem terem meg, sok nyeregtáskával szabadon hordják.

8) Telegdibacon, amelyet Szegedi [Tyr. III. 162.] egyszerűen csak Telegdinek írt, a Miklósvárszékhez tartozó Sepsibacon faluval egyetlen helységgé olvadt össze, és csupán egy patak választja el attól (I. 236. §. 1.). Van itt egy piros színű almafajta, amelyet *baconi édesnek*, vagyis *baconi édes almának* neveznek erről a faluról. Itt is ásványvizet isznak.

9) Bibarcfalva község sivár helyen fekszik, a hegyoldalakon meghúzóódó száraz földekkel, ásványvizekkel. Igen régi időkben a Barót patakon túl fekvő hegy tetejéről egy vár tekintett le rá, amely manapság a romok látható nyomait is alig mutatja. Erről Fassching [Nov. I. 37.] azt hitte, hogy Bibarcfalva néven máig is megvan. A vár helye már бүккердөвэ vált a Várpatak nevű patak partján.

10) Mind itt, mind ennek a széknek a többi falvában a legtöbb épület tölgyfából készült; ezeket néhány év óta tölgyfa zsindellyel fedik be, és ezért alig maradnak el az égetett falak mögött.

Egyházi ügyek

212. §

I) Ebben a székben a római katolikusoknak nincs egyetlen plébániájuk sem, mert csak kevés (238. §. I.) lelket tartanak számon, és ezek leányegyházként a baróti plébániához tartoznak. Nincs templomuk a görög szertartású híveknek sem, akik románok (I. 249. §).

II) A helvét vallásúaknak hét anyaegyházuk van a kapcsolattal együtt, mégpedig: Telegdibacon (Sepsibaconnal), Bibarcfalva, Kisbacon, Hermány, Füle, Bardóc, Száldobos Vargyas leányegyházal és Olasztelekkel. Ezek a Miklósvárszékben lévő egyházközségekkel közösen alkotják az Erdővidék nevezetű esperességet.

1) Az erdővidéki kerület vagy esperesség egészen 1654-ig csak alkerület volt, s ugyanaz volt az esperese ennek is, mint a sepsi kerületnek. Ámde az említett évben ez az esperesség elkülönült a sepsitől és önállóvá szervezték. Ettől az időtől kezdve ugyanazok töltötték be a felügyelői és a kurátori hivatalt is, akik ellátták az esperesi tisztséget, amint erről beszámoltunk (I. rész). Ezúttal az egyes egyházközségekről, amelyekről megemlékezünk, csupán keveset foglalunk írásba.

2) Nagybacon, latinul Magnus Bacon egyházközsége két faluból, mégpedig Telegdi- és Sepsibaconból olvadt össze és virágzik. 1741-ben leányegyházként a kisbaconi egyházközség is ehhez tartozott, 1670 előtt pedig a hermányiak is; ez kétségtelenül megállapítható a régi vizitációs jegyzőkönyvből, amelyben Nagybacon anyaegyházát Derékmegyének nevezik. Ebből megérted az okot, amiért a nagybaconi templomot a falun kívül, a Kisbaconra és Hermányra néző dombra építették. Papjai: Szokolyai István, Décsei János, Benei István, Vásárhelyi Czompó Péter, nemes bibarcfalvi Osváth László és dálnoki Székely Sándor, a kerület jelenleg működő esperese.

3) Bibarcfalva: az előző században ennek a leányegyháza volt Bodos. Lelkészei ezek voltak: László („László pap”) 1603-ban; Ajtai János 1693-ban; Baczoni Bálint 1700-ban; Ajtai András 1719-ben; Bibarcfalvi György 1724-ben, továbbá Csernátoni Márton; Köpeczi János, Máté Sámuel, Benedek Sámuel.

4) Kisbacon: amikor 1741-ben különvált a nagybaconi egyházközségtől, elég értékes edényeket és egyházi felszerelést kapott Teleki Józsefné Bethlen Katalin grófnőtől. A községi malom szombati vámja a papot illeti. Lelkészek voltak: Incze Ben-

jámin, angyalosí Gyújtó János, Benedek Sámuel, Keresztes Sámuel, Bogdán Péter, most pedig Csiszér József.

5) Hermány 1550 körül, amikor a helvét vallást hivatalosan elismerték ebben a kerületben, elutasította a régi katolikus vallás hirdetőjét; később azonban, mikor egy András nevű plébános a zászlós keresztet egy búzakévébe szúrta a verebek távoltartása végett, ezzel annyira megbolydította a falu lakóit, főleg az asszonyokat, hogy e szavakat és hasonlókat kiabálva: „Védj, Úr Isten! mi dolog ez, amit Atyám Uram cselekszik?”⁸⁸ visszatértek az előző vallásra, amelyet azonban később újra elhagytak. Ezeket a lelkészeket tudom felsorolni: Péter 1669-ben; Ajtai János 1691-ben; Baczoni Bálint 1698-ban; Vásárhelyi János 1699-ben; Ajtai János 1709-ben; Ajtai Benkő Mihály (az én apám) 1718-ban; továbbá Csernátoni Márton, Ajtai András, Máté Sámuel, Baczoni Sámuel, majd Keresztes János.

6) Fülén az isteni ige szolgálói voltak: Sárdi István 1656-ban; Árkosi István 1691-ben; Vásárhelyi János 1694-ben; Szederjesi János 1699-ben; Baczoni János 1705-ben; Bikfalvi Péter; Dálnoki Pál; Ajtai András 1723-ban; Pécsi Ferenc, Kovásznai Lukács, Bogdán Péter, Borbáth János.

7) Bardóc egészen 1710-ig a száldobosi egyházközség leányegyháza volt, amelynél ma már nagyobb. Így 1764-től iskolamester működik, akinek az egyházközségi jövedelem harmadrésztét fizetik; azelőtt az adózástól mentesített kántor tevékenykedett, mint Hermányban is 1760-ig. A lelkészek: Szokolyai István 1705-ben (nem az az esperes, akit Baconból Udvarhelyre helyeztek át); Márkosfalvi Bálint 1708-ban; ezek kétségkívül a száldobosi pap beleegyezésével működtek; Baczoni Sámuel 1718-ban; Bikfalvi István 1720-ban; Pécsi Ferenc; Ajtai Benkő Mihály 1728-tól 1752-ig; Baczoni András; Száldobosi Pap Bálint 1768-tól.

8) Száldobos, amelynek leányegyháza Vargyas, vagyis a száldobosi lelkek, akik ott nagyszámú unitárius között élnek, különösen a híres Daniel-kúriákon, a lelkész eltartásában segítséget kapnak a méltóságos vargyasi Daniel urak közül azoktól, akik ennek a vallásnak a hívei. A lelkészek: Köpeczi István 1690-ben; Baczoni Mihály 1693-tól 1709-ig; Szemerjai János;

Albisi István; Kovásznai Lukács; Pécsi Ferenc, Erdő Sámuel, Benkő Sámuel, majd ismét Erdő Sámuel.

9) Olaszteleken, ahova tartozik az a nagyon kevés személy is, aki Felsőrákoson (16. §. 4.) ehhez a valláshoz húz, ezek voltak a lelkészek: Pávai György; Udvarhelyi András; Vásárhelyi János 1691-ben, Árkosi István 1694-ben; Szederjesi János 1696-ban; Hermányi Péter 1698-tól 1708-ig, amikor Középajtára vitték; szentgyörgyi Márk István; Ürmösi Balázs; fülei Csoók György és jelenleg Benedek Sándor.

10) Az erdővidéki esperességhez tartozik az a kicsi egyházközség, amely Ürmösön, Fehér vármegyében található, unitárius lakosokkal együttélésben. Vasár- és ünnepnapokon rendes lelkész szokott odajárni, jelenleg Incze Ferenc.

11) Kegyes alapítvány ezekben az egyházközségekben úgyszólván egy sincs. Kisbácson kb. 60 magyar forint, Bibarcfalván 100 magyar forint, amelynek a kamatja az iskolamestert illeti; alapítója a nagy híró Ajtai Mihály, enyedi professzor; Száldoboson 70 magyar forint, amelynek a jövedelmét az egyház szükségleteire fordítják; alapítója az olaszteleki Markó Sándor; Bardócon 60 magyar forint, kamatját az egyházközség szükségleteire fordítják; alapítója a néhai tekintetes Patakfalvi Ferenc, Udvarhelyszék nagyra becsült alkirálybírója.

Egyes egyházközségekben a jelen évszázad kezdetén szerény bevétel volt a szántókból és az erdőkből. Ahol a gabonapálinka fogyasztása nem terjedt el annyira – hogy úgy mondjam: nem vált visszaéléssé –, azokon a vidékeken a legtöbb egyházközségnek serfőző üstjei voltak, amelyeket szabott áron bérbe adtak azoknak, akik sört akartak főzni.

12) Az 1766-os összeíráskor a következő lélekszámot találták:

Sor-szám	A helység neve	Férfiak	Nők
1	Nagybacon	319	339
2	Bibarcfalva	167	177
3	Kisbacon	154	166
4	Hermány	230	213
5	Füle	198	223
6	Bardóc	169	170
7	Száldobos	138	136
8	Vargyas	36	27
9	Olasztelek	168	176
10	Ürmös	34	32
Összesen		1613	1659

13) Idecsatolunk végül egy táblázatot, amely a felettesek parancsára 1775 szeptemberében készült az egész erdővidéki egyházkerületről, rovatokra osztva. Ezek közül az első feltünteti a családfők számát, akik egész képét fizetnek (vagyis 3 kalangya búzát, 4 kalangya zabot, 1 szekér fát, amiből két részt a lelkésznek fizetnek, a harmadikat az iskolamesternek, kivéve Kisbacon, Száldobos, Nagyajta egyházközségeket, ahol az egészet a lelkész kapja). A második rovat feltünteti a szegény sorsú családfők és özvegyek számát, akik közül ez utóbbiak 18, amazok 36 krajcárt fizetnek. A harmadik a lelkészek és iskolamesterek szántóit, a köbőlhozam szerint felmérve. A negyedik a kaszálókat. Az ötödik az egyházközségben élő római katolikus családfők számát (akik a helvét hitű lelkészeknek fizetnek, valamint a helvét hitűek Miklósváron és Baróton a római katolikus plébánosnak). A hatodik az unitáriusok számát, a hetedik az egyesült és nem egyesült görög szertartásúak számát.

Sorszám	Az egyházköztség neve	Családfelek egész képével	Szegény családfelek, özvegyek	Szántó, köből	Kaszáló, köből	Róm. kat. családfelek	Unit. családfelek	Román családfelek
1	Nagybacon	121	46	7 $\frac{1}{4}$	7 $\frac{1}{2}$	-	-	24
2	Bodos	50	21	7 $\frac{1}{4}$	2	-	-	2
3	Szárazajta	83	30	8	4	4	4	9
4	Középajta	108	44	11	1	6	-	28
5	Bölon	15	28	13	7	11	113	100
6	Nagyajta	16	16	6	1 $\frac{1}{2}$	5	106	25
7	Köpec	82	26	6	4	13	-	15
8	Olasztelek	44	18	6	1	6	1	3
9	Száldobos	44	19	-	4	1	3	9
10	Bardóc	66	14	5 $\frac{1}{4}$	3 $\frac{1}{2}$	1	-	5
11	Füle	54	25	7 $\frac{1}{4}$	4	6	-	7
12	Hermány	60	32	10 $\frac{1}{4}$	9	1	2	12
13	Kisbacon	48	8	6 $\frac{1}{4}$	4	-	-	8
14	Bibarcfalva	43	29	9 $\frac{1}{4}$	2 $\frac{1}{4}$	3	-	3

Megjegyzés: a mágnásokat és a főnemeseket ezeken a családfeleken kívül kell számítani.

214. §

III) Ebben a székben az unitáriusoknak egyetlen egyházközsegük van: a népes Vargyas, amely az udvarhelyi esperességhez tartozik.

Művelődési ügyek

215. §

Az alsó fokú iskolákban a latin nyelv és a vallás elemeit tanulják. Csaknem minden egyes egyházközsegben van ilyen is-

kola, amelyek közül legelső a nagybaconi, ahonnan igen sok ifjú jutott kollégiumokba és akadémiákra,⁸⁹ következőképpen szilárd ismeretekhez. De a többi egyházközség sem volt híjával a kebeléből kibocsátott művelt férfiaknak.

A tanult emberek közül, akiket ez a székhely indított el, a legkitűnőbbek ezek voltak: 1) Méltóságos vargyasi br. Daniel István, akinek a műveit felsoroltuk (I. 280. §. 15.). Közülük egyiket, amelynek a címe *Az örök életre vezető egyenes út*, az antitritáriusok közül némelyek, akik ellen íródott a könyv, megcáfoltak vélik, holott az a cáfolat kiadatlan, s nem érdemel más nevet, mint azt, hogy csipkelődés, mint amelynek az írója gyalázkodásai keresett fullánkjaival és gúnyolódásával nem szúr a dolog velejébe, csak a felszínébe. 2) Baczoni Máté, másként telegdibaconi Incze Máté kolozsvári lelkész, I. I. 280. §. 5. és vö. Czittinger 27. Az ő fiai Incze István és Mihály, ez utóbbi kolozsvári lelkész és a tiszteletre méltó kolozskalotai egyházkerület esperese, amaz pedig a filozófia és a matézis professzoraként a reformátusok marosvásárhelyi kollégiumában ebben az évben halt meg. Kiválóan követték atyjukat. 3) Hermányi Péter és fia, József (I. I. 280. §. 23.).

Katonai ügyek

216. §

Ennek a székhelynek a szabad székelői határőrkatonák mind a két rendből, vagyis gyalogosok és lovasok. A gyalogosok, akik a lovasokat számbelileg felülműlják, Telegdibacon, Kisbacon, Hermány, Füle, Bardóc, Száldobos és Vargyas falvakban egy századhoz tartoznak, a telegdibaconihoz, mivel ott székel a százados; az első hadnagy Fülén, a másodhadnagy Vargyason lakik. Olasztelek és Bibarcfalva községek gyalogosai a baróti századhoz tartoznak. A lovaskatonák pedig, nemcsak ebből a székből, hanem a miklósváriból is, némely sepsibeliakkal együtt alkotják a nagyajtai századot (I. 236. §. 6.).

Háromszék

217. §

A hazai nyelvünkön Háromszéknek, vagyis latinul Trisedesnek, a latinul beszélő Timonnál [Nov. XI. 59, 61. stb.] Trisedesnek, Bonbardinál [358.] és Szászkyánál [513.] a „három” után Sedes Haramiensisnek nevezett székely szék igen szép, s Erdély legszélső vidéke keleten. A Sepsi, Kézdi, Orbai széket, valamint Miklósvárat öleli fel, s ezért helyesebb volna a *Négy szék* névvel jelölni. A sepsiszéki Illyefalva mezővárostól a kézdiszéki Bereck mezővárosig nyúlik el, mégpedig nyugatról kelet felé hat mérföld hosszúságban, s annak felét téve ki szélességben. Északról Csík és Kászon székek határolják és Fehér vármegye egy darabkája; keletről Moldva; délről a hegyeken túli Havasalföld és a Barcaság széle; nyugatról Fehér vármegye egy része s Miklósvár meg Bardóc székek.

A nevezetes *Conscriptio Carolina*⁹⁰ erről a vidékről a következő előzetes leírást adja.

a) „Az általában Háromszéknek mondott terület, latinul Trisedes Siculica, az erdélyi fejedelemség legszélső része kelet felé, és a nemes székely nemzet jelentős birtoka. Határai: keletről Moldva határai, délről és nyugatról a hegyeken túli Havasalföld meg a Barcaság földje, északról az erdélyi Fehér vármegye egyik részecskéje és Udvarhely, Csík és Kászon székely székek.

b) Négy részre, kerületre vagy alkirálybírói székre oszlik, mégpedig három nagyobbra: Sepsi, Kézdi, Orbai s egy fiúszék-re (semmi módon, 235. §. 2. – B. J.), Miklósvárra, de mind a két felében egyetlen főkirálybíró kormányoz.

c) A teljes szék földrajzi fekvése alak szempontjából inkább kerekdednek mondható, mint háromszögűnek vagy négyszögűnek, s ahol hosszabban elnyúlik, ott mintegy négy magyar mér-föld hosszúságra terjed, s körülbelül ugyanannyi a szélessége is ott, ahol kiszélesedik.

d) Ennek a széknek a lakosai nagyobbára őslakó székelyek, elkeveredve kevés mágnással, igen sok nemessel, valamint jö-

vevény románokkal, akiket nemcsak alkalmaznak, hanem szorgalmasan utánuk járnak (I. 157. §. 3.), mivel mind a nyájak őrzésére, mind a szolgálattevésre természetből fogva ügyesek, vagy pedig, Havasalföldről megszökve és vándorolva, életüket tunyaságban töltik.

e) Az egész szék hatáskörébe esik 91 falu, mezőváros pedig egy se; a négy taxális mezőváros ugyanis, amely a szék kebelében helyezkedik el, mégpedig Sepsiben Illyefalva és Szentgyörgy mezőváros, Kézdiven Vásárhely és Bereck, közvetlenül a felséges Guberniumtól és a fejedelemség rendjeitől függ.

f) Maga a székely nép (a szabad székelyek) épületeit és lakásait (néhány nemesi kúrián kívül) rendesen fából készíti. Ezek egyébként remekül vannak megépítve, és igen ügyesen felékesítik őket.

g) Mint a munkára mindenképpen alkalmas s egyszersmind kemény nyakú (és robusztus természetű) nép, a juss hangzását az anya emlőjétől kezdve szeretik, s a büntetések nagyszámú terhe sem képes elcsüggeszteni őket.

h) Ami a lakosság számát illeti (nyilván, amennyire hozzávetőlegesen megállapítható), az elmúlt években eléggé népes volt, ha a roppant éhínség és a dühöngő járvány pusztítása a mostani évek előtt nem végzett volna felmérhetetlen irtást az emberek között, örökül hagyva egy szerencsétlenséget, amely emlékezetes marad mind a pusztulásért, mind pedig sok menekülőnek a máig is tartó bujdosása miatt.

i) A termények természete és hozama szempontjából a földet egész Kézdiszékből (kivéve legfeljebb két déli falut), úgyszintén a nagyobb, és pedig Sepsi meg Miklósvár székek több mint háromnegyed részében formálisan alkalmasnak és jónak mondják. Az említett székek fennmaradó mintegy negyed részében, valamint csaknem egész Orbaiszékből (három vagy négy falu csaknem fagyos, kimerült és vizenyős mezején kívül) a föld közepszerűnek látszik. Ugyanakkor mindenütt kedvezően fogadja a trágyát, s minthogy a lakosokat nem köti le a szőlősök művelése, hanem minden verejtéküket a szántóföldekbe fektetik, emiatt elegendő idő is bőven jut ellátni a földet trágyával. Ezért az egész szék bővelkedik mindenféle gabonában, ha ugyan valamelyik év rendkívüli terméketlensége és főként szárazsága

(mint 1718-ban, amely éhínséget és dögvészt hozott) meg nem csalja a lakosok reményeit.

k) A szántóföldeket az egész székben két-három ízben négy igásmarhával szántják, nem nehéz munkával, és így, mivel a föld művelése mindenütt egyforma, érthető módon a falvak leírásánál ezeknek az elmondása nem fog hiányozni.

l) A kalangyák mindenütt 25 kévéből állnak, és mennyiség tekintetében a többi szék és főként vármegye kalangyáin könnyűszerrel túltehetnének, csak hogy az évi összeírás miatti félelemért és az abból eredő adózásért a lakosok leginkább kerülnek a kalangyák számát.

m) A kaszálókat már jórészt felszámolták, annyira, hogy egyes falvakban vagy nagyon kevés van, vagy egyáltalán nincs: a birtokos uraknak az ilyen területek évente ajándék gyanánt sitnek segítségükre a fizetnivalóknál.

n) Amint látható a falvak tüzetes leírásából, e székek lakosainak kevés igásökrük és -lovuk van, leginkább azért, mivel már több év óta az adót az igásmarhák száma után szokták kivetni és behajtani (nem úgy, mint a vármegyékben, ahol három részre osztással állapítják meg), mégpedig a minden évben megismételt, esküvel kikényszerített összeírások alapján, ahonnan (a tapasztalat bizonyossága szerint) semmi egyéb haszon nem származhatott, mint ez a figyelemre méltó kettő: 1) Az eskünek az annyiszor ismételt kikényszerítéséhez teljesen hozzászokott, az adózásnak alávetett nép, hogy gondoskodjék magáról és csökkenthesse a következő kivetés rá eső összegét, már nem tudja tisztelni az eskü szentségét. 2) A lakosok, mégpedig a gazdagabb adózók közül, akiknek ugyanis inkább van módjuk maguk és övéik táplálására, hogy kevesebbet adózzanak, az igásmarhákat saját földjeiken kívül hajtják és elszerződik, gazdaságukat pedig kölcsönökkel és más úton-módon fejlesztik, az alacsonyabb sorsú és tehetőségű népnek pedig (amelynek a házitűzhely kényszerűsége miatt legkevesebb két ökröt vagy két lovat kell táplálnia) azonos terhű adót állapítanak meg, s talán egy sem veszi észre.⁹¹

o) Mivel egész Háromszék bővelkedik folyókban, patakokban és forrásokban, ezért van elegendő malma is. Noha többsé-

gük a birtokos uraké, mégis az őrlendők miatt – akárkié is legyenek – elég könnyebbséget nyújtanak a közeli lakosoknak.

p) Zsindely, gerenda és fenyőfa az épületekhez Orbaiszékből és Kézdiszék felső részében bőven akad és könnyű úton beszerezhető a maguk és más falusiak számára; meg lehet vásárolni nem messze és olcsó áron.

q) Sepsiszék közösségének megfelelő kiterjedésű bükkmakkot termő erdeje van Havasalföld határán; ezenfelül ugyanazon Sepsiszék némely, de nem sok falva, úgyszintén a kézdiek és a miklósváriak is tölgyeseket is birtokolnak, de a legtöbb erdeje Orbaiszéknek van, mégpedig bükkmakkot termő, amilyent nem minden falu mondhat magáénak. Mivel tehát az egész szék hizlalandó disznainak saját területéből nem jut elegendő, könnyű kitalálni, hogy ezt a hiányosságot a szék nem nagyon drága áron bepótolja Moldva területén és Fehér vármegyében nemeseknek a közelebb eső erdeiben.

r) Nagyon súlyos és ezért szinte elviselhetetlen beszállásolást szenved el a szék, és a helyzetet, úgy tűnik, nem a vidék peremfekvése diktálja, hanem olyankor esik meg, amikor a katonai kvártélyokat a szomszéd székekből Brassó felé költöztetik vagy valamelyik egység rendes kivonulást vagy visszavonulást végez a szomszédos szorosok felé.

s) A székhez közel Brassón kívül nincs más város, ahol a gabonát és egyéb eladnivalókat a szegény nép értékesíthetné. Brassó a szék nagyobb részétől nem esik messze: mindkettő határai és szomszédságai kölcsönösen érintkeznek. Az imént említett taxális mezővárosokból négy van: ezek közül egyedül Vásárhely az, amely mind mesteremberei révén, mind a hetipiacon eladásra kerülő terményeivel, mind marháival nagy hasznot hajt a széknek. A másik három pedig, mivel lakosaik inkább a paraszti munkával küszködnek, nem jelentenek semmilyen könnyebbséget a széknek.

t) Ami az adózást illeti: 1721 telére a tartomány vagy a nemes főbiztosság mind a katonaság részére, mind rendkívüli módon, a szék jelenlegi felügyelő biztos urától megkeresésünkre készített táblázat szerint kivetett: egész Háromszékre 26 135 rénes forintot, és a beraktározott búzán kívül némely soron kívüli természetbenieket, amelyek mindegy 171 rénes forintot tettek ki,

összesen 26 306 forint. Hozzálatva ennek elosztásához, a szék tisztségviselő urai a szokott eljárás szerint elvégezték az említett rendkívüli összeírást. Felírtak és számba vettek az egész székben 5197 1/2 ökröt és lovat, amely képes a mezőgazdaságot szolgálni; ezenkívül 641 a mesteremember és a marha nélküli lakos. Az Olton épített 12, a Feketeügy folyóra 9, a patakokra 49 malom, összesen 70-nek a molnárai. Minden marhára kiróttak 5 rénes forintot meg 10 1/2 krajcárt, fejenként pedig 3 rénes forintot meg 30 1/2 krajcárt. A molnárokra egyszer többet, máskor kevesebbet, az örlemény minősége szerint. És így az adó teljes összege kitesz 29 296 forintot s 27 1/2 krajcárt. Viszont a miklósvárszéki Bölön falu leégett kastélyáért máshonnan elvonva és – amint állítják – egyes számításokat felülvizsgálva, ugyanazon összegből elvettek 1157 rénes forintot és 54 krajcárt; maradt tehát az adózás részére megállapítva 28 138 forint és 33 1/2 krajcár.

u) Talán az egész tartományban sehol másutt nincs oly nagyszámú kivételezett, mint ebben a székben: 1) Valamennyi egyházi férfi és özvegyek, akik nemcsak személyükben és ősi javaikat illetően mentesek, hanem minden szerzeményükkel; sőt, a kegyes emlékezetű fejedelmektől rájuk ruházott és nekünk eredetiben bemutatott kiváltságaik érvényénél fogva zsellérek is kivételezhetők akármilyen adózás alól. 2) Mint mondják, ennek a széknek régi szokása az is, hogy – ha az adózásra nem hátrányos – a mágnásoknak, továbbá bármely, akár alacsony rendű birtokos nemeseknek is nemcsak az összes házi szolgálói, hanem juh- és marhapásztorai, valamint a táblabírók és bármilyen, akár a legjelentéktelenebb szolgálatban tevékenykedők, minden adótehtől mentesülnek. 3) Azok, akik a szék közterheit viselik s a biztosi, inspektori, futári vagy postási szolgálatot látják el, nem csupán saját személyüket, hanem hozzátartozóikat illetően is mentesülnek. 4) A kóborló és inkább hegyeken túli Havasalföldről vagy Moldvából megszököttek haszontalan tehtétele, akik főként Zágon faluban és néhány, ugyanazon hegy tövében fekvő szomszédos községben jelentős számot képviselhetnek, egy úrnak sincsenek alávetve, egynek sem szolgálnak, egyáltalán sincsenek hasznára a köznek; ellenkezőleg, a községek erdeit, havasait, mezőit az ott megtelepedett lakosokhoz hasonló-

an használják, egyes nemeseknek a senkitől sem vitatható védelmét könnyen megszerzik és a lehető legszabadabbak minden adózástól. 5) A többi román is, akármelyik faluban, azzal az ürüggyel, hogy a falusiak marháit, juhait, nyájait legelteti és őrzi, bár fáradozásáért fizetséget és jutalmat kap, mégis minden tehertől mentesen éli a legnyugodtabb életet. Az ilyeneknek és hasonlóknak könnyen sikerül átszökésre csábítaniok többet a vármegyei birtokosok öröklött jobbágysai közül. Úgy tűnik, hogy a kevés jobbággyért adózásnak alávétett nemések adókirovása sem állapítja meg egyenlően a terheket; ha ugyanis valakinek nincs elegendő jobbággya, mégis élvezi a kivételezést, mások pedig, noha van néhány jó jobbággyuk, tudvalevően adót fizetnek. Ezenfelül egyes egyházi személyek sógorai és rokonai, amazok mentességére való tekintettel, saját terheiket másokra hárítják át” stb.

Minthogy a következő nyolc szék leírásában ezt a *Conscriptio Carolinát* szándékozunk felhasználni, helyes lesz lejegyezni az összeíró urak általános megállapításaiból néhányat.

1) A lakosok összeírásában az armalistákat és egytelkes nemeseket vagy azokat, akik korábban a tulajdonosi adó viselésére elégséges jobbággyal rendelkeztek, most azonban vagy pedig már a nemrég eltelt években is meg voltak fosztva tőlük, tehát akiknek nem volt meg a közterhek viselésére képes két jobbággyuk, az első osztályba és állapotba soroltuk. A lófőket és a gyalogosokat (mivel ezek ketten nagyjából hasonló kiváltságot élveznek) szintén egy osztályba. A harmadikba a jobbággyokat; a negyedikbe a zselléreket, akik ugyanazon rendben hordozzák a megfelelő szolgálatot; a külső molnárokat, akiket sem zselléréknek, sem kóborlóknak nem lehet nevezni, bár ez utóbbiaknál kitartóbbak, amazoknál állhatatlanabbak, az ötödikbe; a kóborlókat, akik egyik birtokosnak sincsenek alávétve, hanem egyszer itt, máskor amott tűnnek fel és jórészt a két Havasalföldről szöknek át, a hatodikba.

2) A férfiak közül azok, akik erejük elapadtával inkább falvanként kéregetve, mint munkával keresik meg kenyerüket, az özvegyek közül pedig azok, akik nélkülözik a létfenntartás eszközeit, s az orsó meg a guzsaly segítségével nyomorultul tengődnek, a személyek számbavételéből ki vannak hagyva. Ha

mégis van valamicske földjük vagy barmuk, azokat a többiekhez adtuk hozzá, mint amelyek – haláluk esetén – az örökösökre fognak szállni.

3) Mind a lakott, mind az elhagyott telkekből annyi van felvéve, amennyi ténylegesen létezett, s a telkek negyedekből, felekből vagy nagyobbakból és kisebbekből vannak összeadva.

Megjegyzés (B. J.): A negyedeket és az összegekhez csapott hasonló részecskéket mi kihagytuk az ide átírt táblázatból. Ez idő szerint a telkek lényegesen kisebbek, mivel megsokszorozódtak a családfejek s a birtokok mindjobban megoszlottak. Ennek az összeírásnak az idején ugyanis a székekben az emberek igen nagy számát elpusztította a pestis: példa lehet Középajta – ahol most írok –, itt akkoriban az adózók 56 lakott telkét számolták meg, jelenleg pedig 140 van.

4) Bármely faluban az elhagyott területeket is, amelyeket akár földesuraik birtokolnak, akár műveletlenül hevernek, mert a parasztok kihaltak vagy megszöktek, mégpedig: a földeket és a kaszálókat, a megfelelő guberniumi utasítás értelmében a falusi javakhoz csatoltuk, nehogy az azelőtti adózásnak alávetett földet törvénytelenül megnemesítsék.

5) Hogy pontosabban tudni lehessen, mennyire termékeny a föld, meg kell vizsgálni az előző, 1720. év őszi és az 1721. év tavaszi vetését, az abból származó terméssel együtt.

Megjegyzés (B. J.): Ebben az összeírásban a botanikusok rozsát, a latin *secalét siligónak* nevezik, és a haricskát, ami latinul *fagopyrus*, kölesnek (*panicum*); a micinknek ugyanis a *fagopyrus* ugyanaz, mint a botanikusoknak a *Zea mays* (magyarul tengeri) nevezetű növénye.

6) Ha a birtokos uraknak és a nemeseknek több bérbe adandó sörös üstjük, másként sörkazánjuk van (azokat az edényeket kell érteni ezeken, amelyekben sört főznek), mint amennyi szükséges, az adózóknak pedig kevés, akkor a gabonapálinka főzésére való edényekben is (amelyekben most közönségesen a sört tisztítják) főzik a maguk árpalevét stb.

7) A lisztmalmok, akár az adózóké, akár a kivételezett nemeseké és a birtokosoké legyenek, a falu leírásában számszerűen vannak feltüntetve stb. (Egyebeket könnyen meg lehet érteni a táblázatokból.)

Nem kétlem, hogy a táblázatok és nagyon sok, ebből az összeírásból jelen művünkbe átvett más adat fölöslegesnek és unalmasnak tűnik a kívülállóknak, hiszen sem az összeírt lakosok számának, sem jószágaiknak nincs állandó állapotuk. Viszont földijeimnek kívántam kedvükben járni, akik nem gyönyörűség nélkül hasonlíthatják össze az említett felmérés idejét ezzel a mi korunkkal, amelyben mind az ebben a székből lakóknak a száma, mind az állatoké kétszeresen, háromszorosan nagyobb, mint akkor volt. Szántó is, kaszáló is most több van művelés alatt. A vidék természetes helyzetének a megismerésében ez a célkitűzés sokat jelent.

HATODIK FEJEZET

Sepsiszék

218. §

Sepsiszék (latinul Sedes Sepsi), amelyet hajdan *Sebus*nak hívtak, bájos kis vidék. Határai: észak felől a Csíkszék (247. §) elválasztó Mikó-erdő; keletről Kézdi- és Orbaiszék; délről a hegyeken túli Havasalföldnek a Bodza-szorost követően megálapított határai, továbbá a Brassói vidék és Fehér vármegye egy kis része; nyugat felől Miklósvárszék és ugyancsak Fehér vármegye néhány községe.

1) A 6. §. 2a.-ban jeleztük, hogy ez a szék régen a *Sebus* nevet viselte. Bár nem mindenki számára meggyőző a név eredete, a királyi oklevelek tekintélye miatt mégsem fér kétség a névhez, mivel nyelvünkön a melléknevek szóvégi *i*-t vesznek fel; hogy ebből lett *Sebusi*, gyorsabb kiejtéssel *Sepusi* és *Sepsi*, azt mindenki láthatja. De lesznek olyanok, akik a dákokra vonatkozó régi feljegyzések olvasásától kiművelve könnyen azt hozzák elő nekem, hogy ugyanaz a szék a legrégebbi iratokban megjelenik *Sebes*, *Sebus* és *Sebös* neveken is. Azok, akik ismerik népünknek azt a szokását, hogy övéik között megbecsülik a katonai buzgóságot és ősidőktől arról adnak nevet az iparkodó férfiaknak, valóban egyetértenek azzal, hogy ezt a nevet valamelyik

székely törzs fővezére után adták. Ezért a székely családokban ma is vannak ilyen nevek, mint Hamar (latinul Cito vagy Citus, másként Festinus), Szeles (latinul Ventosus, németül Windich) és így a Sebus (latinul Velox vagy Rapidus). Sepsi helyett egyes oklevelekben Szepsi is olvasható. Ezenkívül néha írják ezt a széket Sepsiszentgyörgy székné is (a város neve után).⁹²

2) A széket a székelyek Mikó-erdejétől a Száldobos pataka (211. §) választja el. Ennek a székné a legészakibb csücskében ezek a falvak vannak: Málnás, Oltszem, Bodok, Zoltán, Étfalva, Gidófalva, Fotos, Martonos, Angyalos; legkeletebbre ezek a falvak vannak: Besenyő és Eresztevény, amelyek Kézdiszékkal, Nagyborosnyó és Feldoboly pedig Orbaiszékkal szomszédosak. Délkelet felől a szék határát a Bozza vagy Bodza nevű terület alkotja a Havasalfölddel határos hegyek és havasok között, kellemes helyen, abban a völgyben, amelyen a Bodza patak folyik. Ez a patak a délre néző román hegygerincekről veszi eredetét, elfolyik a Hétfalu (319. §) fölött fekvő havasok között kelet felé, egészen az Orbaiszékkal való határig; a patak megnövekszik a Kis-Bodza, Deblen, Csemernek és Kraszna vizével, majd kelet és dél között átfolyik Havasalföldre, Bukarestbe szállítva azt az aranyminőséget, amelyet az aranygyűjtőknek be kell szolgáltatniok Havasalföld fejedelmének [l. Fridvaldszky 11. és 189.]. Bodza, a dús legelők, a roppant kiterjedt erdők és kaszálók vidéke a méltóságos Bédieké, Mikeseké, Nemeseké, Szentkeresztieké, a szász Prázsmár mezővárosé, az egész Sepsiszéke, Bikfalva, Zágon stb. falvaké (vö. 233. §. 9.). Brassó városából Zajzon községen át ide visz fel az út, és megy egyenesen a híres Bodzai-szoroshoz (l. I. 199. §. 2.), ahol látható a harmincadolós háza, az igazgató és a vesztegzár épülete. Nagy kereskedelem folyik itt az erdélyi és a havasokon túli kereskedők között, sokan minden évben a marhák ezreit hajtják az eladás végett Havasalföldről Erdélybe stb., stb. 1773. június 10-én öfelsége II. József római császár uralmának a Bodzai-szorostól az azonos nevű völgyön át folytatta útját, s átkelve a Ladoc nevezetű hegyen, hatalmas tömeg báméskodása közepette bevonult Zágon községbe. Az 1683. évben, május 23-án 80 000 tatár, akiket személyesen Chezai Mehemet kán és fia vezetett, s akik a törökök segítségére akartak menni, brassói területre érkeztek, és Földvár mel-

lett 25-ig időzve, május 29-én tábort ütöttek Szeben közelében, ahonnan továbbvonultak Magyarországra. Nagy volt a rémület akkoriban Erdélyben, mert a tatárok már annyiszor elpusztították hazánkat, de ez egyszer a rablástól tartózkodni látszottak, mivel a törökök fővezére 1683. április 7-én kelt levelében (amelyhez hasonlók birtokunkban vannak) a legszigorúbban megtiltotta ezt. Ennek a hadseregnek a másfelé tett útjairól a maguk helyén szólottunk.

Végezetül a történetírók megértése végett közöljük, hogy a Bodzai-szorost Miles [passim] Busz-Aw-nak hívja, Teutsch Bosau és Büsauer szorosnak [55.], másként Busana szorosnak stb. Továbbá Márkos, Nyén és Bodola egytől egyig Fehér vármegyei falvak (17. §. 4–6.), amelyek ezt a széket a brassói földdel együtt határolják; nyugatról pedig Erősd, Árapataka, Híd-vég, Nyáraspatak és Liget Fehér vármegyébe sorolt falvak. Úgyszintén észak felé haladva, Bölön, Közéapajta, Szárazajta és Sepsibacon miklósvárszéki falvak hegyes, erdős felszínükkel szomszédosak Sepsiszékkal.

219. §

A szék hosszúsága, amelyet Aldobolytól egészen Feldobolyig, vagyis nyugattól keletig mértünk, majdnem 3 mérföldet tesz ki; szélessége pedig az angyalosi föld északi határától egészen Szacsva legszélső sarkáig 2 mérföldre terjed. Ha azonban a szélességet Málnástól Bodzáig vesszük, kitelik a 3 mérföld.

220. §

Sepsiszék keletről Kézdi- és Orbaiszékkal határos, délnyugatról a barcasági földdel, amelynek tudvalevőleg sík mezője is vannak, nyugatról pedig erdő borította hegyekkel (Vecel, Retkes, Havad, Vadas, Teksa, Zalányi stb.), északról Málnás, Bodok, Étfalva, Gidófalva, Fotos, Martonos, Angyalos és Besenyő falvak havasaival és erdeivel, délkeletről erdős hegyekkel (közülük kiemelkedik a Bikfalva fölött fekvő Piliske). Középen mindenütt lapos és sík (bár kisebb dombokkal, valamint völ-

gyečekkel, amelyeket többfelé folyók érintenek, kivált az Olt és a Feketeügy öntözi) s tágas és jó minőségű szántókkal meg nagyobbrrészt igen dús rétekkel büszkélkedik (217. §), továbbá a székely lakosok és a románok számára, akik velük falvanként elkeveredtek, sok marhanyáját táplál.

Mind ennek, mind az előző §-oknak a megvilágítására hasznos lesz átírni ide a szék részletes leírását a *Conscriptio Carolinából*, amely így szól:⁹³

„Sepsi székely szék, amely Kézdi és Miklósvár között helyezkedik el, felső részével Csíkszék határainál kezdődik, s a barcasági székig terjed. Jórészt egyetlen egész völgy hosszában fekszik, ugyanott, ahol Csíkszékéből a barcasági föld széléig az Olt lefolyik, és visszafelé kevéssé felkanyarodik a Feketeügy vize körül Kézdi és Orbai székek határai felé. Itt, ahol szélesebbre kiterjed, több mint negyed mérföldet, másutt ennél kevesebbet tesz ki (sőt, nagyobb a kiterjedése – B. J.), hosszában pedig majdnem 3 mérföldet, mindkét esetben ideértve legalább a mezőket.

Harmincöt faluból áll, egyesek egészen kicsik (most ezek is már szembetűnően sokkal tágasabbak – B. J.), mások közepesek vagy nagyobbak, mind a személyek számát, mind a mezők nagyságát tekintve. A falvak, amelyeknek a földjei a síkságon fekszenek, és még inkább a folyókhoz közel esők, alkalmasak a művelésre és termékenyek, amelyeket azonban a hegyek tövében vagy oldalán művelnek s nagyobbára vöröses, agyagos a talajuk, terméketlenebbek, amint látható a falvak egyenkénti leírásából. Ez a silányabb rész az egész széknek kb. egyötödét teszi ki. Egyébként mindenütt megterem bármiféle gabona, s a föld művelése is ugyanaz, mégpedig négy ígásállat két vagy (akinek az ereje engedi) három rendben szánt és trágyáz (természetesen az őszi vetést is ideértve – B. J.).

Az említett szék a Bodza-szoros körül kiváló és valamennyi falujának közös bükkerdőt birtokol, amelynek hosszúsága közel 3 jó mérföldet, szélessége másfelet ölel fel, s alkalmas kétezer sertés hizlalására, sőt bőséges makktermés esetén még többre. Ugyanott egy kaszáló is van, szintén a szék közös tulajdona, amely mintegy százhusz szekér szénát hoz és többnyire a főhi-

vatalnok rendelkezésére szokott állni, de mivel – amint mondják – ő nem óhajtja, senki sem kaszálja le.

A szék területén malom van elegendő.

A beszállásolás – épp a fekvése miatt – nem nagyon gyakran esik meg.

A szék területén két taxális mezőváros helyezkedik el: Illyefalva és Szentgyörgy; egyébként a környező falvaknak és lakosoknak csekély hasznot hajtanak.

A lakosság anyagi helyzete a rovatokból s e szék telekkönyvi kivonatából látható.”

Ennek az 1722-ben készített összeírásnak a rovatáiból, ígéretünkre emlékezve (217. §), barátaink kedvéért most öt táblázatot készítettünk, amelyek mutatják mind a családfők számát (de csak az adózókét, mivel az adózástól mentesek nem voltak összeírva), mind pedig mindenféle ingatlan és ingó jószágukat.

I. TÁBLÁZAT

Itt az 1. rovat tartalmazza a falvak nevét, a 2. az armalisták és özvegyeik számát, a 3. a lófőket és gyalogosokét, ezeknek az özvegyeit, a 4. a jobbágyokét, az 5. a zsellérekét, a 6. a kóborlóket, a 7. a molnároket.

Sorszám	A falvak neve Sepsiszékbén	Armalisták	Lófők, gyalogosok	Jobbágyok	Zsellérek	Kóborlók	Molnárok
1	Aldoboly	2	23	17	7	-	1
2	Illyefalva falu	7	5	29	-	4	2
3	Szentkirály	5	27	5	19	-	-
4	Szotyor	7	7	9	3	-	2
5	Szemerja	10	23	5	5	2	-
6	Kilyén	2	9	16	4	1	-
7	Szentgyörgy falu	-	17	24	12	4	1
8	Árkos	6	42	26	13	3	2
9	Kálnok	1	27	19	1	1	-
10	Kőröspatak	8	22	31	6	-	3

Sorszám	A falvak neve Sepsiszékbén	Armalisták	Lóók, gyalogosok	Jobbágyok	Zsellérek	Kóborlók	Molnárok
11	Zalány	6	19	28	5	-	-
12	Bodok	1	29	34	16	-	1
13	Oltszem	-	2	47	5	-	1
14	Málnás	3	6	33	6	-	1
15	Gidófalva	5	39	10	1	2	3
16	Zoltán	-	9	4	-	2	1
17	Étfalva	-	18	18	2	1	-
18	Martonos	1	15	7	3	-	-
19	Fotos	-	12	-	-	-	-
20	Angyalos	-	18	16	-	-	-
21	Besenyő	5	5	14	4	-	-
22	Eresztevény	-	4	6	-	-	-
23	Szentivány	3	12	28	1	2	1
24	Réty	5	7	25	1	-	-
25	Komolló	3	5	19	-	-	-
26	Uzon	21	30	22	5	3	1
27	Kökös	-	21	14	3	1	-
28	Bikfalva	14	68	7	26	-	3
29	Lisznyó	8	16	14	17	2	-
30	Szacsva	1	1	3	3	-	-
31	Magyaros	-	15	2	3	-	-
32	Égerpatak	3	25	7	3	-	-
33	Kisborosnyó	2	9	22	10	-	-
34	Feldoboly	3	21	4	14	-	-
35	Nagyborosnyó	16	14	13	10	-	1
Számba vett házak							
	összesen	148	622	578	208	30	24
	Ezekből üres volt	13	74	25	-	-	-

II. TÁBLÁZAT

Az első rovatban vannak a lakott telkek, a 2.-ban az elhagyott telkek, a 3.-ban a szántóföldek köbölben, a 4. rovat a műveletlen földeket adja köbölben, az 5. a kaszálókat szekér szénában számítva.

Sor- szám	A falvak neve	Lakott telkek száma	Elhagyott telkek száma	Szántóföld köbölben	Műveletlen köbölben	Kaszáló szekérben
1	Aldoboly	20	2½	641	67	108½
2	Illyefalva falu	24	3	518½	-	117½
3	Szentkirály	36	18	1024	86	77½
4	Szotyor	16	4	289	-	37½
5	Szemerja	27	15	782	16½	145½
6	Kilyén	18	21½	352½	-	35
7	Szentgyörgy falu	29	46½	501	6	66
8	Árkos	44½	3½	1014	39	61
9	Kálnok	25½	20	627½	13	42
10	Kőröspatak	49	22½	657	14	55½
11	Zalány	26½	36	786	112½	186
12	Bodok	45	16½	847	34	112
13	Oltszem	18	-	479	9½	111½
14	Málnás	16	1½	493	1	132
15	Gidófalva	19½	6	1176	336½	131½
16	Zoltán	4	4	160	-	19½
17	Étfalva	16	4½	463	38½	67
18	Martonos	12	7½	362	39½	4
19	Fotos	5½	8	146½	6	-
20	Angyalos	15	8½	501	22½	-
21	Besenyő	19	16½	757	21	59½
22	Eresztevény	6½	4½	298	6	3½
23	Szentivány	26½	3½	569½	24½	90
24	Réty	23½	8	677	2	95½
25	Komolló	17½	3	543½	1	104½
26	Uzon	45	31½	1838½	4	370
27	Kökös	22	12½	865	-	319½
28	Bikfalva	52	12	1401½	55½	655½
29	Lisznyó	34	18	644½	19	115

Sor- szám	A falvak neve	Lakott telkek	Elhagyott száma	Szántóföld köbölben	Műveletlen	Kaszáló szekérben
30	Szacsva	3	4½	257	18	46
31	Magyaros	12½	20	402½	18	77
32	Égerpatak	23½	20½	877	37	431
33	Kisborosnyó	32½	4	447½	16	195
34	Nagyborosnyó	35½	13	1004½	15	255
35	Feldoboly	22	9	477½	63	136½
Ezekből						
	armalisták özvegyei	9	6	405	1½	67½
	Lófók, gyalogosok özvegyei	44	7	909	33	107½
	Jobbágyok özvegyei	18	2	241	4	38

III. TÁBLÁZAT

Az 1. rovat mutatja az igásökröket, a 2. a teheneket vagy bor-nyázó teheneket, a 3. a tulkokat és az üszöket, a 4. a méneket és a kancákat, az 5. a juhokat és a kecskéket, a 6. a disznókat, a 7. a méhkasokat.

Sorszám	A falvak neve	Ökrök	Tehenek	Tulkok, üszók	Mének, kancák	Juhok, kecskék	Disznók	Méhkasok
1	Aldoboly	64	64	9	30	407	44	10
2	Illyefalva falu	29	49	21	36	269	44	15
3	Szentkirály	48	52	13	49	202	112	41
4	Szotyor	27	41	11	39	46	55	30
5	Szemerja	36	63	27	62	142	114	105
6	Kilyén	14	24	5	22	57	52	9
7	Szentgyörgy falu	38	59	10	36	278	55	36
8	Árkos	67	78	17	66	344	203	65
9	Kálnok	46	53	21	36	351	129	53
10	Kőröspatak	60	57	18	25	299	109	28
11	Zalány	38	14	46	37	240	91	26
12	Bodok	40	55	5	33	173	121	29

Sorszám	A falvak neve	Ökrök	Tehenek	Tulkok, üszők	Mének, kancák	Juhok, kecskék	Disznók	Ménkasok
13	Oltszem	64	53	5	10	229	102	25
14	Málnás	69	58	26	19	428	127	17
15	Gidófalva	89	68	8	57	467	135	59
16	Zoltán	4	9	5	-	14	27	1
17	Étfalva	66	49	8	31	359	98	31
18	Martonos	27	19	6	13	142	55	16
19	Fotos	8	11	3	9	110	29	19
20	Angyalos	38	27	2	21	245	35	24
21	Besenyő	34	31	6	21	130	50	47
22	Eresztevény	6	6	2	7	26	23	19
23	Szentivány	47	56	18	29	279	62	51
24	Réty	44	45	9	14	231	67	22
25	Komolló	44	33	2	14	130	39	33
26	Uzon	56	107	29	87	518	147	34
27	Kökös	24	70	17	61	372	98	47
28	Bikfalva	71	146	32	114	773	234	52
29	Lisznyó	58	60	16	56	469	81	9
30	Szacsva	4	-	-	11	77	6	3
31	Magyaros	18	21	4	9	17	32	25
32	Égerpatak	48	53	15	42	135	106	27
33	Kisborosnyó	30	53	21	39	241	47	43
34	Nagyborosnyó	67	78	20	67	353	183	44
35	Feldoboly	40	53	14	43	270	72	35

IV. TÁBLÁZAT

A falvak neve utáni 1. rovat mutatja a búza- és rozsvetést köbőlben 1722-re; a 2. az ebből termett kalangyákat; a 3. az árpa-, zab- és tengerivetést köbőlben; a 4. az ebből termett kalangyákat; az 5. a borsó, bab és lencse vetését köbőlben; a 6. az ebből származó termést köbőlben; a 7. a kender vetését köbőlben; a 8. az ebből termett kalangyákat.

A len termését nem vettük be a táblázatba, mivel az egész székben nem több mint 7 köbölnyt vetettek, amiből termett 403 1/2 kalangya. A dohányból termett 1614 font, szintén az egész kerületben.

Sorszám	A falvak neve	Búzavetés köbölben	Ebből hány kalangya	Árpa, zab, ten- geri vetése köbölben	Ebből hány kalangya	Borsó, bab, lencse vetése köbölben	Ebből hány köböl	Kendervetés köbölben	Ebből kalangya
1	Aldoboly	142	1184	108½	1049	6½	61	9½	150
2	Illyefalva falu	117	1047	89	903	6	89	10½	184
3	Szentkirály	224	1786	180½	1514	12	153	18	378
4	Szotyor	99	819	65	623	2½	24	5½	119
5	Szemerja	248	2153	203	1835	9	65	16	211
6	Kilyén	72	581	53½	534	4	29	8½	107
7	Szentgyörgy falu	124	1192	109	1329	4	28	13½	207
8	Árkos	284	2462	218	2111	11	91½	30	436
9	Kálnok	201	1602	148½	1624	15	139	17	382
10	Kőröspatak	169	1399	122½	1499	6	49	22½	416
11	Zalány	176	1286	110	1157	4½	36½	13	343
12	Bodok	179	1452	100	1212	8	78	16	290
13	Oltszem	156	1439	88	1080	3	15	14	234
14	Málnás	185	1785	87½	1154	7	54	13½	224
15	Gidófalva	336	3190	189	2151	12½	121½	20	354
16	Zoltán	36	276	17	273	2	16	2½	54
17	Étfalva	195½	1925	118½	1735	4½	84½	13	221
18	Martonos	106½	1087	54½	515	3½	31½	5½	108
19	Fotos	60½	678	34	439	4½	48	3	71
20	Angyalos	137½	1232	74	1000	8	81	8½	187
21	Besenyő	121	849	74	957	4½	69 ½	6	144
22	Eresztevény	29	222	24½	289	5	43½	2½	50
23	Szentivány	171½	1517	131½	1877	4	42	10	210
24	Réty	140½	1316	104½	1367	3	35½	7½	145
25	Komolló	80½	787	57	863	1½	16	4½	100
26	Uzon	363	3720	259½	1356	12½	36½	28	560
27	Kökös	186½	2068	112	1398	7	91½	13	285

Sorszám	A falvak neve	Búza vetés kőből	Ebből hány kalangya	Árpa, zab, tengeri vetése kőből	Ebből hány kalangya	Borsó, bab, lencse vetése kőből	Ebből hány kőből	Kender vetés kőből	Ebből kalangya
28	Bikfalva	431½	3793	253½	2751	30	207	38	844
29	Lisznyó	172	1772	123	1543	6	49	12	222
30	Szacsva	30	770	10	95	-	-	¾	7
31	Magyarós	47	355	39	383	2½	19	4½	87
32	Égerpatak	223½	1891	109½	1540	8	96	11	187
33	Kisborosnyó	134½	1243	59½	746	6	51½	9½	83
34	Nagyborosnyó	317	3148	165	1931	16½	192	16	310
35	Feldoboly	145	1338	61	895	6½	40	8	125

V. TÁBLÁZAT

Az 1. rovat mutatja az árpasör készítésére alkalmas üstök vagy kazánok számát; a 2. a pálinkafőző üstök száma, amelyeket a gyógyszerészek és a vegyészek párolóedénynek neveznek; a 3. a téli adót magyar forintokban és dénárookban; a 4. a követelési adósság; az 5. a terhelő adósság; a 6. az, hogy a szomszéd falvak lakosainak bármely falu területén hány köblös földjük van; a 7. hány szekér szénájuk; a 8. hány malmuk.

Sorszám Üstök száma	A falvak neve	Edények száma	Adó – forintban	Adó – dénárban	Követelési adósság – forintban	Követelési adósság – dénárban	Terhelő adósság – forintban	Terhelő adósság – dénárban	Szántó kőből	Széna	Malmok
1	Aldoboly	-	-	446	44	152	-	516	06	94¾	254 1
2	Illyefalva falu	-	3	175	70	119	37	151	16	161	34 1
3	Szentkirály	-	2	480	70	245	96	755	70	28	- -
4	Szemerja	1	4	469	18	391	96	249	78	68	18 1
5	Szotyor	-	3	327	34	279	27	413	18	46	6 2
6	Kilyén	-	1	173	10	-	-	500	90	207	- -
7	Szentgyörgy falu	-	2	193	24	185	42	623	77	245	17 1

Sorszám	A falvak neve	Üstök száma	Edények száma	Adó – forintban	Adó – dénárban	Követelési adósság – forintban	Követelési adósság – dénárban	Terhelő adósság – forintban	Terhelő adósság – dénárban	Szántó közbőlben	Széna	Malmok
8	Kálnok	-	6 353	38	219	56	492	42	-	-	-	-
9	Árkos	-	9 550	41	273	61	1009	44	154½	-	5	-
10	Zalány	-	2 366	2	96	32	384	50	-	-	-	-
11	Kőröspatak	-	3 211	56	151	30	385	36	277	277	3	-
12	Bodok	-	5 301	13	94	86	494	93	48	7	1	-
13	Oltszem	-	3 161	84	81	50	-	35	125	-	1	-
14	Málnás	-	3 346	52	100	88	386	18	20	3	1	-
15	Gidófalva	-	3 743	72	981	99	620	11	316	45	1	-
16	Zoltán	-	1 72	84	69	92	185	-	41½	24	1	-
17	Étfalva	-	1 427	60	1127	10	581	30	32	-	-	-
18	Martonos	-	1 283	19	531	58	328	40	11¾	-	-	-
19	Fotos	-	1 161	67	115	40	135	-	5¼	-	-	-
20	Angyalos	-	- 328	34	33	10	382	10	-	-	-	-
21	Besenyő	-	3 212	25	78	48	259	24	50	-	1	-
22	Eresztevény	-	2 62	75	104	-	121	20	100	-	-	-
23	Szentivány	-	- 294	49	115	60	409	24	325	45	1	-
24	Réty	1	- 185	8	141	68	116	1	20	5	-	-
25	Komolló	1	2 157	56	162	-	114	80	266	65	-	-
26	Kökös	-	2 369	70	353	92	453	60	178	126	-	-
27	Uzon	-	9 677	32	260	27	489	66	355	72	1	-
28	Bikfalva	-	14 957	2	601	66	642	32	86	283	3	-
29	Lisznyó	-	3 286	86	50	20	148	70	222	34	-	-
30	Szacsva	-	1 29	5	67	50	18	50	103	18	-	-
31	Magyaros	-	- 136	93	132	-	236	48	-	27	-	-
32	Egerpatak	-	4 318	92	92	30	309	15	119	67	-	-
33	Kisborosnyó	-	2 68	53	32	32	189	30	-	-	-	-
34	Nagyborosnyó	-	5 498	79	654	64	302	44	112¾	19	1	-
35	Feldoboly	-	3 171	-	72	38	210	91	85	16	-	-

221. §

Éppen úgy, ahogy már az előző §-ba belefoglaltuk ennek a széknek a polgári és törvényszéki igazgatásából azt, ami fontosabbnak tűnt, ugyanúgy legalább a maradék ujjainkon számba vettük a székre emlékezetes dolgokat (218. §. 2.), amelyekhez most csak azt az egy tüzet kapcsoljuk, amellyel 1704-ben a német Graven alezredes majdnem egész Sepsiszéket elborította, tudniillik Rabutin generális a székelyek ellen küldte, akik a zavargások kikerülhetetlen viharától megszédülve csatlakoztak Rákóczi Ferenchez (1. 127. §).

1) Amikor ugyanis a székelyek látták, hogy a rákócziánusok nagyon szigorúan megbüntetik őket, ha el nem tántorodnak a legfelségesebb ausztriai ház iránt bensőjükben táplált őszinte hűségtől (mert a hadiszerencse változása folytán a német fegyverek nem mindig voltak kéznél a védelemre), átállottak Rákóczi pártjára. Lecsendesítésükre Graven küldték ki, akivel – mikor a barcasági Feketehalom (latinul *Czeidinum*) mezővárosához érkezett – pár ezer fegyverre kelt székely Háromszékről, Csíkből és Gyergyóból összecsapott, de ezek elvesztettek néhány száz embert, s a németek nagy vereséget mértek rájuk, mert szívesebben hívták segítségül Szászhermány borát.⁹⁴ Azután Graven győztes haderejével bevonult Sepsiszékebe, amelyet Vulcanusszal is felperzselt és megfosztott egy hatalmas összeterelt ökörcsordától is, amelyet Magyarországra hajtatott, l. Cserei [328.]. Az eseményeket nem ismerő nép mind a mai napig megvan győződve arról, hogy az elhajtott barmokat bélyegzővel jelölték meg a legszentségesebb római császár elszámolásába.⁹⁵ Ebből semmi sem igaz.

222. §

E szék egyes helységeinek a részletes leírását megkönnyítendő, szempontokat írtunk elő magunknak, amelyek segítségével az egész kerületet három darabra osztjuk. Ezek közül az I) bemutatja a szék területén lévő két taxális mezővárost, a II) az

Olt vidékén található falvakat és a III) a Feketeügy vizének a partja körül elhelyezkedő falvakat.

A két taxális mezőváros

223. §

A két taxális mezőváros közül az első Sepsiszentgyörgy, összeolvadva a hasonló nevű faluval (2.) és a helvét hitű egyház szempontjából teljesen egyesülve. Az Olt nyugati partján, ahol a városok közepén folyó patakot lebocsátó völgyecske húzódik, részint lejtős, részint sík helyen fekszik. Régebben az egész szék gyülekezőhelye és mintegy székvárosa volt. Jelenleg szállást nyújt az ezredes úrnak és a nemes székely lovas határőrezred stábjának. Évente négyszer tart igen népes nagyvásárt.

1) A Szentgyörgy név elé (latinul Sanctus Georgius) a *Sepsi* jelző járul, amely megkülönbözteti a hasonló nevű Csíkszentgyörgytől, Marosszentgyörgytől, Erdőszentgyörgytől stb. A mezővárosnak ez a neve igen régi, amelyet a nemes Báthory István erdélyi vajda 1492-ben kelt levelében helytelenül nevez Szentgyörgy városnak, noha sohasem voltak városi előjogai, hanem csak *mezővárosi*.

2) A mezőváros úgy helyezkedik el, hogy nyugatról és a völgyben, mégpedig annak déli és északi oldalán (ahol egy kelemes dombon épült fel a templom és a várfallal körülvelt torony) a lakóházak láthatók; délkeletről pedig egy síkság tárul fel: a többi lakos és a stáb kvártélyra befogadására. Ugyanott a Szentgyörgy nevezetű falu nem elkülönített helyet foglal el, hanem telkei több helyt beékelődnek a városi települések közé.

3) Régen azonban nagy volt, és ma is elég nagy az eltérés Szentgyörgy mezőváros és az azonos nevű falu között. 1) A legrégibb és számunkra ismeretlen időktől fogva ugyanis, amikor is a mezőváros tisztségét ráruházták, egészen 1711-ig, amikor a székely katonaságot hazaküldték az ekeszarvához, a *mezővárosiak* mint adófizetők és fuvarosok otthon maradtak, mentesítve a hadviseléstől; a *falusiak* ellenben mindig hadba vonultak, s ősidőktől nem voltak kötelezve adóra, csak akkor, ha mezővárosi

telkeken laktak. Ezért 1678 októberében az országgyűlésen határozatba ment a 9. cikkellyel, hogy a szentgyörgyi katonát, aki polgári telken lakik, postalovakkal való szállításra ne kötelezzék, de legyen köteles a mezővárosi telek utáni rendes adóra. A cikkely így hangzik:⁹⁶ „Sepsiszentgyörgyön civilis funduson lakó vitézlő rendek, kik zászló alatt vagynak, mivel a szükségnek idején fegyverrel kelnek fel, haza szükségére postaló adással ne terheltesse; mindazonáltal a város közé nevezet szerint az ország adójában contribuáljanak.” Ebből egyszersmind megértjük, hogy a városiak kiváltságleveleiben – ami miatt panaszt tettek a fejedelmeknél – az áll, hogy a városiaknak nem szabad engedni, hogy fegyvert ragadjanak. 2) A falu nem részese a mezőváros kiváltságainak, mint amilyenek: a) a Lajos királytól Budán, pünkösöd ünnepén adott; b) ugyanattól Budán, 1525-ben, a virágvasárnap⁹⁷ előtti hatodik vasárnap; c) ugyanattól, ugyanazzal a kelettel; d) II. Jánostól, 1564. július 5-én Gyulafehérvárt keltezve; e) Bethlen Gábertől 1622. december 18-án, Udvarhelyt, amelyet Kovácsóczi István kancellár is aláírt. Mindezeket egyetlen iratba foglalta és megerősítette I. Rákóczi György 1641. május 8-án, amikor Szalárdi János volt a helyettes titkár; f) Báthory István udvarbíró, erdélyi vajda és a székelyek ispánja 1492-ben, Ferenc hitvalló ünnepe⁹⁸ utáni első vasárnap, Segesvárt kelt levelében. Ezt megerősítette Zápolya János, a szepesi föld örökös grófja, Erdély vajdája és a székelyek ispánja 1515-ben, Szűz Szent Luca vértanú ünnepe⁹⁹ utáni első szombaton, a Királyfalvának nevezett birtokon. Ismét megújította és megerősítette Bethlen Gábor fejedelem 1620. augusztus 29-én Besztercebánya¹⁰⁰ szabad kir. bányavárosban Magyarország országgyűlése alatt. 3) A nagyvásárok jövedelme és a vásárokon való bormérés joga egyedül a mezővárosé. 4) A falu a szék királybírójának hatásköre alatt áll, a város élén viszont saját előljárósága, amely mintegy saját alsó fórumán dönt az ügyekről, ahonnan fellebbezés útján a gyors lejáratú esetek a szék nemes Állandó Táblájához jutnak, de csak polgári perek esetén: a bűnügyek itt lezárulnak, mert a városi előljáróság élet és halál jogával van felruházva. Az előljáróságot alkotják: a városbíró, aki elnököl, a jegyző és rajtuk kívül tíz tanácsos. 5) A falu adója a szék közös adószedőjé pénztárába folyik be, és a falusi bíró szedi

össze; a városnak ellenben, a többi taxális mezőváros szokásainak megfelelően, saját királyi adószedője van, aki királyi fizetést élvez, s egyenesen a tartományi pénztárba, Szebenbe viszi be az adót, s ugyanabból a pénztárból van ellátva útipénzzel. Ugyanakkor megjegyzendő nemcsak erről a mezővárosról, hanem Illyefalváról, Kézdivásárhelyről és Bereckről is, amelyek szintén taxális mezővárosok, hogy miután a mi időnkben felállították a székely katonaságot, a katonai jogkörnek itt alárendelt összes családfők, akár lovasok, akár gyalogosok, az adó rájuk eső összegét többé nem a közöttük működő adószedőnek fizetik be, hanem katonai hatóságaiknak, akik azt éppen úgy, mintha a hadi pénztárból vették volna ki (tudniillik az adószedés kevésbé kényelmes), a katonák zsoldjára fordítják. Ezekben a helységekben tehát a királyi adószedők csak a városi telkeken letelepedett jobbágyoktól, zsellérektől és kóborlóktól szedik be az adót. Ezért nem kell csodálkozni azon, hogy ebben a tágas és népes Szentgyörgy mezővárosban a jelen évre csekély összegű adót, mégpedig 253 magyar forintot és 51 dénárt szedett be a mezőváros adószedője, akinek a kimutatásában más nem is szerepel, mint 37 jobbágy, 3 jobbágyözvegy, 7 zsellér, 3 úgynevezett letelepedett cigány, 6 kóborló és az utóbbiak özvegyei hármán.

4) Napjainkban itt tartják Sepsiszek gyűléseit és a bírósági ügyvitelt. Ezért van az, hogy ugyanezt a széket némely iratokban Szentgyörgyszéknek (latinul Sancti Georgii sedes) írva olvassuk. Tehát könnyű megérteni, mit érnek a városi kiváltságok némely szavai, amelyeknek a kibocsátása után a városiakok panaszára a tisztviselők figyelmeztetést kaptak, hogy Sepsiszek tanácsstagjai a várost ne tegyék idegenek menhelyévé.

5) Az időpontok, amikor a kiváltságosan engedélyezett három nagyvásárt tartják, ezek: 1) Reminiscere vasárnap¹⁰¹ utáni péntek, de már csütörtökön is sok árucikket vásárolnak és eladnak, főként barmokat és rengeteg kendervásznat. 2) Keresztelő Szent János ünnepén.¹⁰² 3) Szent Lukács evangélista ünnepén.¹⁰³ Ulászló király, a brassói kereskedők és mesteremberek megkeresésére 1510-ben kiadott egy parancsot, hogy itt ne tartanak piacot, de 1515-ben Zápolya János, Erdély vajdája visszaadta a városnak a régi szabadságát. Az előzőkhöz járult a negyedik nagyvásár is, az április 27-i, amikor fonalat és szőtttest árul-

nak. Ezt 1740-ben a felséges uralkodónő önként, a legkegyelmesebben engedélyezte. A hetipiacokat, amelyeket a város egykor élvezett, a meg nem tartás folytán régen elvesztette, most azonban felélesztésükre gondol, és harcol érettük.

6) A város természet adta előnyeihez járul a nem éppen kitűnő savanyúvíz, amely nyári napokon a lakosok szomját oltja. A Sugás nevű erdős részen van más víz is, amely sokkal egészségesebb, de sokkal távolabb esik a mezővárostól.

7) Az 1721–1722-es *Conscriptio Carolina* a mezővárosról a következő leírást adja: „Ennek a Szentgyörgynek a lakosai, az ilyefalviakhoz hasonlóan, a Sepsiszéknak adózni köteles falusi lakosokkal keverten élnek, sőt a földeket is együtt birtokolják. Három földtáblájuk van, amelyek kevés trágyával ellátva, bármilyen gabonából jó termést hoznak. Makktermő erdő, szintén a falusiakkal közösben, elegendő van ahhoz, hogy mintegy kétszáz sertést hizlaljon. Egy nemes tulajdonosnak (mégpedig Daczó úrnak – B. J.) az Olt folyón lévő malma elégséges a városiak őrléseihez is. Brassótól két és fél mérföldre fekszik. Ugyanolyan esetekben és súllyal szenved el a beszállásolást, mint az előbb említett mezőváros.¹⁰⁴ A mintegy 59 szekér hozamú kaszálójuk, amelyet valami nemeseknek elzálogosítottak 275 magyar forintért és forintban, közös a falusiakkal. Minden évben három nagyvásár jövedelme jut a városiaknak, kb. 15 magyar forint értékben” (jelenleg többre felmegy – B. J.).

Továbbá, a leíráshoz csatolt táblázat¹⁰⁵ mutatja, hogy akkori-ban a mezőváros telkein a családapák száma ez volt: armalista 4, lófő és gyalogos 12, városi polgár 18, ezeknek az özvegyei 3. Elhagyott telek 18 3/4, lakott telek 21. Igásökör 31, tehén 40, tinó és üsző 6, mén és kanca 30, juh és kecske 56, sertés 76, méhkas 21. Szántóföld: 61 3/4 köböl; búza- és rozsvetés 1721-re 175 2/4 köböl, ebből lett 1724 kalangya. Árpa- és zabvetés 153 köböl, ebből lett 1886 1/2 kalangya. Borsó-, lencsevetés 7 3/4 köböl, ebből termett 55 köböl. Kendervetés 13 1/4 köböl, termése 240 1/4 kalangya. Széna lett 63 1/2 szekér. Párolóedény 1, a bevétel ebből 8 magyar forint. Az évi bevétel a mesteremberektől (mert vannak földműves városiak is) 18 forint. 1721-ben a téli adóból befolyt 128 magyar forint és 61 dénár. Követelési adósság 74 forint; terhelő adósság 660 forint 45 dénár. A csatolt táblázat végén

szereplő nyilvános, vagyis mind a városiaknak, mind a falusiaknak közös kaszáló mintegy 60 szekér szénát hoz. Szentgyörgy és Illyefalva mezővárosnak Sepsiszek falvaiban volt három telke, 101 2/4 köböl szántója és egy 165 szekérrel termő kaszálója.

Ezekből láthatod, hogy a nemes mezőváros mily kicsiny volt a *Conscriptio Carolina* idejében, amikor atyáink siratták a sok ezer székelyt elragadó pestis kegyetlen emlékét, és azt, hogy manapság mily sok hosszal megelőződ a régi állapotot mind a házak számát, mind akármilyen javak gyarapodását tekintve.

8a) Az azonos nevű mezővárossal összekeveredett Szentgyörgy faluba most mi is „belekeveredünk”. Fekvését és állapotját láttuk (2–3.). Természetes helyzete eléggé kitűnik a 220. §-hoz csatolt táblázatokból. Még egy keveset szóljunk a nemes birtokosokról (ti. a falu lófőiről és gyalogosairól már szó esett az idézett Táblázatokban), előrebecsátva a figyelmeztetést, hogy ezt senki se írja rovásunkra, hiszen amikor Szentgyörgyről szólunk, a falut kell érteni, nem pedig a várost. A falusiak ugyanis katonák voltak, akik az előző évszázadokban kiválóan szolgálták a hazát fegyvereikkel. A nemes, szentgyörgyinek nevezett Daczó családot, amely régi is és híres nemességű, jelenleg egyedül tekintetes sepsiszentgyörgyi Daczó József úr, a háromszéki Állandó Tábla tényleges esküdtje tartja fenn. Atyja Ferenc volt. A XVII. század végéhez közel élt Daczó János urat 1663 körül az ottomán portához követte s Csík, Gyergyó és Kászón székely székek főkapitányává nevezték ki. Olyan nagyra becsült férfi volt, hogy vetélytársai bevádolták a fejedelem előtt, mintha a portánál a fejedelemségre pályázott volna. Erről bőven ír Bethlen [Comm. IV. 3–4. §].

b) Nem pusztult ki az előkelő, nemes és ebben a székben igen régi Székely család sem, amelyet régi írásmóddal *Zekel*nek neveznek, s amelynek egyik ágáról azt olvassuk, hogy szentgyörgyinek írja magát. Ebből megnevezésre kínálkozik „Joannes Zekell de Zent Geurghi (ma Szentgyörgyöt írnak – B. J.) Auranea prior”. Ez az *Aurana*¹⁰⁶ vagy *Clavis urana* Velence Dalmáciájában van, közel egy szerény helységhez; jelenleg vár, csaknem 600 házból álló terjedelmes elővárossal. Itt 1345 táján I. Lajos, Magyarország királya, a nápolyi hadjárat során neki nyújtott hathatós támogatásért a rhodosi (most máltai) lovagok

részére híres és nagyon gazdag testületet alapított, amelynek priorját vagy parancsnokát – becsületessége és a tiszteletreméltó országgal való állandó törődése miatt, a kereszténység védelméért folytatott kitartó katonáskodása miatt és a báróságért, amelyet viselt – *magnificus*nak nevezték el. Amikor 1537-ben a törökök elfoglalták Auránát, ezek a lovagok lassanként kipusztultak Magyarországon, és rendjüket többé nem újítták meg, l. Werbőczy [II. 54.] és Szegedi Tyr. [II. 384.], valamint a *Werbőczyus illustratust* erre a címszóra [395.], úgyszintén Kercselich [279.]. Aurana első priorjává Lajos Raymundus de Bellomontét¹⁰⁷ tette meg; utána következett J. Baudorus Cornuti,¹⁰⁸ majd némi idő elteltével, mégpedig 1445-ben a mi Székely Jánosunk (másként „Joan Zekell de Zent Geurgh”), Dalmácia, Horvátország, Szlavónia bánja és Aurana priorja vagy kormányzója, és ugyanazon rangban „Thomas Zekell de Kevend” 1449-től 1461-ig [Kercselich 279–280.]. Mindebből kitűnik, hogy mekkora vitéz volt Székely János, aki vérrokonságban állott Hunyadi Jánossal is, Erdély vajdájával és Magyarország kormányzójával. Ezért egyes tudósok úgy vélekednek, hogy maga a kormányzó is ebből a Székely családból vette eredetét.

A roppant nagy tudományú és híres Kercselich apát úr így szól erről a dologról: „János (Hunyadi vagy Korvin) a Székely-nemzetségből származott, mivel Túróczi is [IV. 46.] Székely Jánost (Aurana priorját – B. J.) a kormányzó úr vérrokonának nevezte.” Istvánffy pedig ezt jegyezte fel:¹⁰⁹ „Székely János, ennek a neve Secula volt, így hívták a románok és a tiszta thrákok, míg a magyarok Hunyadnak; jobb kezét lecsapták egy ütközetben, és az erdélyi Fehérvárt nyugszik eltemetve. Vannak más, különféle vélekedések is János születéséről. Egyesek hangoztatják, hogy Zsigmond császár törvénytelen fia, mások szerint I. Lajos feleségéé, Erzsébeté, akit őexcellenciája De Monacis úr¹¹⁰ paráznsággal vádol, hogy emiatt János nemzetségét a Scaligerektől¹¹¹ vezesse le. A kormányzó János apját Demeter zágrábi püspök titokban nevelte és Hedviggel Lengyelországba engedte,¹¹² ahol János, a kormányzó, törvényes frigyből született... Én inkább akarok tudni János kormányzónak a haza ügyében szerzett kiváló érdemeiről, mint születéséről, és többre becsülöm férfias erényeit, mint származását” stb. [270.]

Mindezt a nemes Székely család dicsőségére mondtam el, és ugyanakkor Szentgyörgy faluéra. Hunyadi János családjára nézve egyébként l. 139. §. b.

224. §

Illyefalva, ebben a székben a másik mezőváros, Szentgyörgy alatt, az Olt nyugati partján, itt dombos, amott sík helyen fekszik; az azonos nevű faluval való összetévesztést, Szentgyörgyhöz hasonlóan, elviseli. Saját bírója és tizenkét személyből álló előljárósága vezeti, s dél felől a pálos atyák 1701-ben alapított rendháza zárja be.

1) Az 1721-es *Conscriptio Carolina* a mezővárosról ezt a leírást adja:¹¹³ „Illyefalva. Mivel ezt a mezővárost a falusiaktól, akik Sepsiszéknak adóznak, sem a lakások, sem a mezők tekintetében semmilyen határ nem választja és különíti el... Egyetlen nemesnek a malma elegendő az őrlendők megőrléséhez. Erdő igen kevés van; az épületfát, éppen úgy, mint a tűzifát, a marhák legeltetésével együtt, főleg Fehér vármegye közelebbi falvaiban pénzért vásárolják meg a lakosoktól; makktermő erdő, ha van egyáltalán, nem fedezi a szükségletet.

A híd jövedelméből a mezővárosnak évente jut kb. 5 magyar forint, a bor méréséből kb. 20 forint. Brassó (ahol a gabonát és egyebet eladhatják) két mérföldre esik. A Háromszékbe bemenő vagy onnan kivonuló katonaság elszállásolását a mezőváros rendszeresen elviseli. Az idézett összeíráskor számba vettek: 53 városi családapát; özvegyek száma 9, a zselléreké 4. Lakott telek 40 $\frac{7}{8}$, elhagyott telek 8 $\frac{2}{3}$. Igásökö 142, tehén 117, tinó és üsző 37, mén és kanca 103, juh és kecske 132, disznó 221, méhkas 46. Szántó föld 1717 $\frac{1}{2}$ köböl; búza- és rozsvetés 578 $\frac{3}{4}$ köböl, ebből lett 6046 kalangya. Árpa- és zabvetés 479 $\frac{3}{8}$ köböl, ebből termett 4824 $\frac{1}{2}$ kalangya. Borsó- és lencsevetés 19 $\frac{7}{8}$ köböl, ebből lett 338 $\frac{6}{8}$ köböl. Kendervetés 26 $\frac{3}{8}$ köböl, ebből termett 535 $\frac{1}{2}$ kalangya. Széna 227 $\frac{1}{2}$ szekér. Párolódény 2, a kettőből jövedelem magyar forintban: 54. Jövedelem a mesteremberek és a kereskedők után: 248 forint. A téli adó 1721-re 403 forint 24 dénár. Követelési adósság 863 forint

67 dénár; terhelő adósság 638 forint 87 dénár. A mezőváros közszükségleteire fordítanak 8 köblöt termő földet.”

Ugyanott az azonos nevű falut így írták le: „Illyefalva község egészében a síkságon fekszik, három táblával együtt, amelyek közül egyik agyaggal kevert, a másik kettőből egy darabot áradás idején víz borít. Az Olt folyó a falun innen folyik el, a halászatra alkalmas, de nem jövedelmez.”

2) A helvét vallást követők dombra épült templomát várfal övezi, amely 1612-ben – amikor Brassót és a barcasági föld egy részét a Báthory-féle viharok szaggatták – oltalmul szolgált a székelyeknek a szászok ellenében, amit tanúsít Marcus Fuchs barcasági szász, aki történelmi feljegyzéseiben 1612. szeptember 12-ről ezt írta:¹¹⁴

„Az esti szürkület táján Géczi közepes nagyságú, részint zsoldos, részint önkéntes polgárokból álló csapatával kirohanva a városból, övéivel éjszaka Ciculiába érkezett, és azt tervezte, hogy az éjszaka negyedik őrsváltásától a következő nap hajnaláig váratlanul megrohanja táborában az ellenséget, és esetleg az alvókat megölheti vagy főbb vezéreiket elfoghatja. Azok viszont, mivel figyelmeztetést kaptak, a táborba érkező micinket¹¹⁵ felkészülten várták, és bár eleinte vitézül ellenálltak, végül is elűzve, menekülésre adták magukat. A főbb vezérek: Szálasi és Béli, alig-alig kicsúszva az üldözők kezéből, lovukat elveszítve, a szomszédos Illyefalva várába húzódtak be, amelyet megostromolni Géczi – bár elfoglalásának reménye a legkevésbé sem volt kétséges és a katonák fel voltak készülve az ostromra – nem akart, lényegében katonái zúgolódása miatt, mert mint mondotta, megszánta a várba zárt szegény népet. Így tehát az ellenség megfutamítása meg szétszóródása s némelyek megölése után hazatértek, megelégedve a 300 lóból és majdnem ugyanannyi számú marhából álló zsákmánnyal. Ez alkalommal, minden okos ember vélekedése szerint, Géczi valami dicsőséget tehetett volna, de visszás módon és főleg székelyeit akarva kímélni, nekünk is, önmagának is igen sokat ártott, sőt a székelyek előtt sem szerzett semmilyen érdemet.”

Kevéssel ez előtt, mégpedig augusztus 2-án Illyefalva és Sepsiszek legközelebbi falvai környékén majdnem valami hasonló történt, amit az idézett szerző így mesél el: „Azon a napon, ami-

kor az esti szürkület táján a városi zsoldban szolgáló mintegy 150 rác lovas és velük együtt kb. 100 román gyalogos a várból (Brassó – B. J.) kiindulva éjjel betört a Székelyföldre, néhány embert megölve vagy fogságba ejtve s nagy számú marhát elhajtván, másnap az egész zsákmánnyal visszatért Prázsmárra, és ott rossz tanácsra hallgatva, elvesztegette az időt a rákövetkező teljes éjszakán, egészen világos nappalig, amely augusztus 14-e volt. Ezalatt a várakban időző székelyek, övéiktől értesülve az otthon elszenvedett kárról, tüstént megnyerték a hajdúkat, s csapataikat több szárnyra osztva, megszállták az utakat, amelyeken át amazoknak a városba kellett jönniök. Azok tehát, midőn fényes nappal, nagy zsákmánnyal megrakodva vonultak, szembe szállt velük először egy vagy két lovascsapat; miután ezeket szerencsésen elűzve megfutamították, és néhányat megöltek, rejtékhelyükről valamennyien – jó sokan! – felemelkedtek. Kevésbet a mieink közül bekerítették, és néhányat megölve, elfogták 50–60 emberünket. A többiek a lovakat hajszolva, a szomszédos erdőkben rejtőztek el, s szétszóródva és tévelyegve, a következő éjszakán és napon át ruhátlanul és fegyvertelenül a legtöbben visszatértek a városba, elvesztve az egész zsákmányt” (vö. 302. §. 2.).

3) Az ebben a mezővárosban régente rendszeresen tartott nagyvásárok megszűntek.

Az Olt vidékén fekvő 20 falu

225. §

Sepsiszek 35 falut számlál, amelyek közül 20 az Olt vidékén helyezkedik el, mégpedig: Szentkirály, Szemerja, Árkos, Kőröspatak, Kálnok és Zalány az Oltra nyugatról letekintő hegyek tövében; délről észak felé haladva, innen vissza dél felé, az északról lefolyó Olt nyugati partján: Oltszem, Zoltán, Szentgyörgy, Illyefalva, Aldoboly; innen fordított sorrendben, észak felé, a folyó keleti szélén: Szotyor, Kilyén, Gidófalva (Bedőháza földterületével), Étfalva, Bodok és Málnás. Ezekhez számít Étfalván és Gidófalván túl, keletre: Fotos, Martonos és Angyalos.

1) Szentkirály, azaz latinul Sanctus rex, Szent István király tiszteletére kapta a nevét, mégpedig a Sepsi jelzővel, a hasonló nevű más erdélyi falvaktól való megkülönböztetés végett. Egy pataknál fekszik, amely malom hajtására nem elegendő.

2) Szemerja, vagyis latinul Sancta Maria (a név ugyanis a Szent Máriából torzult el),¹¹⁶ birtok Szentkirály és Szentgyörgy között, egy patak mellett helyezkedik el, s területével túlnyúlik az Olton.

3) Árkos, latinul Fossatus, középen van Szentgyörgy és Kőrispatak között.

4) Kőrispatak,¹¹⁷ vagyis latinul Fraxini pagus, amelyet Timon [Nov. XI. 64.] Crisiusnak nevez, holott ez a név a Zaránd vármegyei Kőrös mezővárosra¹¹⁸ és az azonos nevű három folyóra (165. §) illik (mivel ezek aranyat sodornak magukkal); ha a χρυδόζ-tól származtatod,¹¹⁹ aligha talál erre a falura, amelyet aranyos homoktól mentes patak öntöz. Az ottlakók sem hívják Kőrőspataknak (ez az írásmód az említett mezővárost és a folyókat jelöli), hanem Kőrispataknak; Kőrís pedig vagy Kőrísfa hazai nyelvünkön azt jelenti, amit a latin *Fraxinus*.

A falu majdnem a híres Vadas hegy alatt fekszik (mintha latinul azt mondanád róla: Feras habens), amely az utasoknak meredek kaptatót kínál.

Ennek a helységnek nem csekély hírnevet ad az, hogy a Kálnoki grófok méltóságos családja, amely I. Lajos magyar király idejétől virágzik (I. rész), innen írja magát *kőrispatakinak*, és ugyanitt boldog tulajdonosa szinte kastély módjára épített udvarházának, valamint más házaknak, a hozzájuk tartozó földekkel és lakosokkal együtt. Különlegesen nyírt bokrokkal ékes díszkertje is van.

5) Kálnok a Teksa nevezetű hegy és erdő mellett, közel esik a hegyszorosokhoz, s Kőrispatak és Zalány között terül el.

6) Zalány a miklósvárszéki Szárazajta faluval szemközt fekszik, s a hegyek alján az előző falvaknál természetlenebb részt foglal el. Ezt a hátrányt azonban kipótolják a bőséges erdők, a borvizek és főként a gyümölcsfák: alma, körte, szilva és dió. Innen eredt a közmondás: „Tölgyelnek a zalányi tehének”,¹²⁰ vagyis virágzanak, fehérlenek az almás- és szilvásterek.

7) Oltszemét (latinul Alutae oculus) azért nevezik így, mert

ez a folyó itt győzi le a hegyek meg az erdők akadályait és szorosait, s kezdi nézegetni a mezei síkságot. Valamikor ezt a birtokot *Olthemennek* nevezték¹²¹ (ha ugyan a *h* nem az *sz* helyébe csúszott be a lemásolt okirathban), amint kitűnik Magyarország királyának, I. Lajosnak az 1366-ban kibocsátott kiváltságleveléből, amely visszaad (a híres Mikó család őseinek) a sepsiszéki székelyektől azelőtt elfoglalt némely telkeket Olthemen és Málnás birtokon. Szövege így hangzik: „Lajos... azt akarjuk, hogy a jelen levél útján mindenkinek tudomására jusson, miszerint Hídvégi Miklós fia Demeter a maga, nemkülönben édestestvére, Jákob s apai unokatestvérei, László és Domokos személyében stb., stb.” Ezen levél erejénél fogva úgy véljük, hogy – amint említettük – a mondott Oltszem és Málnás falvak ugyanahhoz a vármegyéhez tartoztak, amelyhez Sombor és Gerebenc (6. §. 1.); másként ugyanis ezekben a falvakban jobbágyi birtokok és ezek miatt viszályok aligha keletkezhetek abban az időben a sebusi (sepsi – B. J.) székelyekkel.

Ezekből azt is megértjük, miért van Málnáson oly kevés székely katona, Oltszemen pedig csak két családapa, a többi a mágánások és a nemesek jobbágyaként él.

Ezt a falut inkább *Oltszemeknek* nevezném, mint *Oltszemnek*. Az Olt ugyanis, medrét hirtelen keletről nyugat felé kanyarítva, kettévágja a nyugati domb lábánál elől lévő síkságot, s a falut elosztja; az osztás alsó része az egész falu kétharmadát, felső része egyharmadát öleli fel. A teljes felső rész Mikó-tulajdon, amelyet az ottlakók általában Mikófalvának szoktak nevezni. A Mikó-kúria, amely méltóságos gr. Mikó Miklós úr, a nemes Királyi Tábla esküdtje tulajdona, itt emelkedik egy dombságon, a rómaiak régi várának a romjain. Ezt bizonyítják az itt ma is található római pénzek és téglák. Nyilván nagyon sajnáltam, hogy amikor kutatás végett kétszer is megfordultam ott, sem pénzekhez, sem bélyeges téglákhoz nem jutottam (mert a töredékekből semmit sem tudtam kiszedni). De nem kevésbé remélem, hogy rövid idő múlva mind a kétféléből kapok olyan példányokat, amelyeknek a jóvoltából előbukkan innen a rómaiaknak egy másik, a tudósoktól eddig nem ismert, mintegy újonnan született Dacia nevű gyarmata. A Mikó-kertet ugyanis alig

egyszer ássák fel úgy, hogy ne kerüljenek elő bélyeges téglák (pénzek már ritkábban, de ezelőtt még konzuliak is).

8) Zoltán kicsiny falu, de híres, mert történetesen egyik magyar fővezérről nevezték el; Kálnok községgel szemközt, keleten fekszik.

9) Szentgyörgyöt fentebb elég terjedelmesen leírtuk.

10) Illyefalva Timonnál [Nov. XI. 64.] Ilia villa, Szentgyörgy alatt; erről szintén fentebb esett szó.

11) Aldoboly az Olt vidékén ennek a széeknek a legszélső faluja, a Barcaság határán.

12) Szotyor: úgy hiszem, így nevezték el, mivel ennek az előző lakosai a vékony varjúmákból (*Hibiscus* [trionum]) kosárkát szoktak fonni; a kosárka (*Rohr Körblein*)¹²² először a székeleyknél és a magyaroknál a *szotyor* vagy *szatyor* névre hallgat, hacsak nem akarod Szent Szótériusztól származtatni.

13) Kilyén, amelyet Szent Kiliánról neveztek el, Szentgyörgy mezőváros alatt, de az átellenes parton van.

14) Gidófalva, amely nevét Szent Guidó hitvallóról nyerte, részint dombon, részint sík terepen fekszik, s az Olt partját foglalja el. Ezt a falut 1773-ban tavasz idején a hatalmas forgószelek annyira tönkretette, hogy a románok fatemploma földig leomlott és szétesett. 1775 vége felé az itteni nemes Kövér Domokost egy éjszaka lefekvés után jobbágyai megölték. Jelenleg a háromszéki nemes Állandó Tábla büntető törvénytörvényesége az emberölésre méltó megtorlást készít elő.

Bedőfalva vagy Bedőháza (azaz latinul *Domus Bede*) hajdan Gidófalva alatt terült el; a mostani korban emlékéit az Olt partján látható malomkő őrzi.

15) Bodok szintén egy régi székeleyről vagy magyarról kapták a nevét (ennek a magyarnak vagy legalább nevének az emlékezetét őrzi a magyarországi Nyitra vármegyében a bodoki járás); régóta előnevet ad a méltóságos gr. bodoki Mikók nemes családjának, akiknek némely őseit, amint olvassuk, *hídvéginek*, másokat *oltszeminek* is hívtak. A méltóságos családot jelenleg két grófi ág tartja fenn. Az egyikben él a méltóságos gr. Mikó Miklós úr (7.), akinek az apja Ferenc volt, Miklós fia. A másikat fenntartják méltóságos gr. Mikó István és Ferenc urak, Pál fiai, aki Ferenc fia volt, aki Pált és Ferencet nemzette, és akinek az

atyja István volt, Miklós fia. Ennek az ágnak grófi címet szerzett méltóságos Mikó Pál úr: ennek, vagyis magának és ivadékainak (ha valakivel házasságra lép és gyermekei lesznek). Maga gr. Mikó Miklós úr a grófi címet magába foglaló oklevelet 1772. szeptember 23-án nyerte el, és ez felsorolja az ősök érdemeit, hűségét, saját hűségét, amelyet a bécsi nemes magyar testőrgárda hadnagyaként csorbíthatatlanul megőrzött a nagyfejedelemnő iránt.

A nemes Mikó-nemzetséghez tartozott Bethlen Gábor és I. Rákóczi György fejedelmek idején hídvégi Mikó Ferenc, az I. részben említett történeti mű szerzője, akinek a címe és címere Gyulafehérvárt birtokolt házának a falán nemrég még megvolt, ezzel a szöveggel: „1629. Francis. Miko de Hidvég. Seren. D. Gabr. Sac. Rom. Imp. et Tranniae Pps. Cons. Camer. Cubic. Supr. Sicul. Csik, Girgio et Kazon Capitan. Virtus labore nitescit.”¹²³

Mikó György 1620 körül, Mikó István 1688 körül, mindkettő Sepsi, Kézdi, Orbai székek főkirálybírója volt, Mikó Miklós 1646 táján az ottomán portánál állandó követ volt. Másokról most hallgatunk.

Bodok község büszkeségeihez tartozik az ásványvíz, amely igen egészséges. A faluhoz közel bőven található vasas agyagfesték, amelyet az ácsmesterek kiégetnek, s vele skarlátszínt adnak a gerendáknak.

17) Málnást így nevezik a *Rubus Idaeus* után (magyarul málna); igen közel van a Mikó-erdőhöz (6. §. d), s az Olt folyó szorosában foglal helyet. A Sepsiszékből Csíkba utazónak erre vezet az útja az Olt völgyén keresztül [l. Appr. 72. ed.].

18) Fotos kicsi falu, lakosai szabad székely katonák.

19) Martonosnak ugyanolyan a fekvése, mint Fotosnak; közte és Angyalos között egy hegynek a lába fekszik.

20) Angyalos (latinul olyasmi, hogy *Angelos habens*, Timonál [Nov. XI. 64.] *Angelica* a neve), dombos és sík helyen fekszik, s nagyon közel esik e szék keleti irányban legtávolibb falvaihoz, Besenyőhöz és Eresztevényhez. A falu mellett szép nyírfaerdő van „angyali” ruházattal (amely hófehér szokott lenni); ez tavasszal bemetszve, bőséges innivaló levet csorgat az

ottlakóknak, akik az esti órákban odahelyezik az edényeket és hajnalhasadtakor elviszik.¹²⁴

21) A 220. §-hoz készített I. táblázatból nem nehéz rájönni (bár az idők változása és a lakosság szaporodása miatt a mostani állapot a régitől nagymértékben eltér), hogy melyik falvakban mülják felül számbelileg az armalisták, a lófók és a gyalogosok a jobbágyokat és megfordítva. A mentesített nemeseknek pedig a legtöbb helységben sok örökségük van, de mégis többnyire azokban a falvakban van több, amelyekben a jobbágyok számosabbak. Egyébként a leírt falvak teljesebb ismeretéhez l. a nemesekre - - - , a katonákra - - - , az egyházra nézve - - - és végül a helységek egyéb kérdéseire nézve - - -.¹²⁵

A Feketeügy folyó vidékén elhelyezkedő 15 falu

226. §

A Feketeügy folyó (220. §) vidékén tizenöt falut említettünk, amelyeket ezek a nevek jelölnek: Besenyő és Eresztevény, amelyek a folyótól kissé északra húzódnak. Ezután a folyó mentén, keletről nyugatra, annak északi partján következnek: Réty, Komolló, Szentiván Laborfalvával, Uzon (az egyesülő Feketeügy és Olt szegletében, a Farkasvágó fölött), Kökös, majd átkelve a folyón és kelet felé haladva, de nem a folyó déli partján, hanem a Bodza-szoroshoz közelítő hegyek nem messze eső lábánál vannak: a Doborló¹²⁶ major fölötti Bikfalva, Lisznyó, Szacsva, Magyarós, Égerpatak, Nagyborosnyó, Kisborosnyó és Felsődoboly.

1) Besenyőt régi lakosairól, a besenyőkről nevezik így; láthatólag dombok és erdőségek választják el ennek a széknak a többi falvától.

2) Eresztevény Timonnál [Nov. XI. 63.] az Eresvinum névre hallgat, holott Eresztvény vagy Eresztevény olykor az újránövő erdőt jelenti, de gyakrabban legelőt vagy ahogy általában mondják, kieresztő helyet (latinul locus permissorius), tehát mi okból ragasztotta rá a helységre ezt a nevet? Az Eresztevénnel szom-

szédos falu, amelynek Maksa a neve (231. §. 10.), mint mondják, Háromszék közgyűlésének a helye volt, mint amely középben fekszik és bizonyos fajta prytaneum¹²⁷ volt, ahol a székelek tanácsosai – akiket a nép kivont karddal szokott körülvenni – törvényt ülve igazságot szolgáltatottak. Ezért nem hiányoznak, akik úgy vélik, hogy a templom kapujában ugyanitt látható, kőfaragótól kidolgozott ülőhelyszerű sziklák ugyanazon bírakéi voltak. Ezen összejövetelek alkalmával a legelők közös helye ott volt, ahol most Eresztevény község és területe fekszik. Megkaptad tehát az elnevezés magyarázatát.

3) Réty a folyó régi és magas partján sok nemes birtokkal büszkélkedik.

4) Komolló nevét a római Camillustól kapta,¹²⁸ aki a dákok lecsendesítése után ezen a helyen tábornokot épített (amelynek jelentéktelen nyomai máig is fennmaradtak). A nemrég eltelt években itt római pénzeket is találtak.

5) Szentiván (latinul Sanctus Ivan, vagyis Sanctus Joannes) a széktől kölcsönzött jelzővel, megkülönböztetésül Sepsiszentivánnak nevezik. Benne van a méltóságos br. sepsiszentiváni Henter urak nemes családjának a címerében. Szegedi [Decr. 329–330.] tudományosan hirdeti és törvény erejével bíró okirattal igazolja, hogy ez a roppant virágzó család az Aporokéval egyazon eredetű. Ezt írja itt: „Apor István és Lukács pedig (Mátyás fiai)¹²⁹ a hős családjának leszármazása és az elosztandó birtokok miatt egykor viszályban állván, végül is a pereskedést barátságos megegyezéssel és kölcsönös szerződéssel fejezték be (ami nagy fényességet árasztott a jeles család ügyeire). És Lukács, a Lóttól békés szándékkal távozó Ábrahámot utánozva, hogy a testvérharcokból eltávolítsa a gyújtóanyagot, fivérét, Istvánt, Bálványosvárában hátrahagyva, Sepsiszékre vonult lakni, mégpedig Keresztelő Szent János falujába, közönségesen Szentivánra, mert ott új nevű nemzetséget akart alapítani. Az idő múlásával ugyanis, mivel az Apor név lehanyatlott (közülük legragyogóbb¹³⁰ a fivére, István volt), a nép nemcsak Burtziának, ahogy ő akarta, és eltorzítva Burczának, hanem – talán apró termete és felvett szokásai miatt – mindenütt *Kis Henternek*¹³¹ kezdte nevezni. Az ő neve annyira hozzátapadt az egész híres

utókorhoz, hogy máig sem akarnak más nevet használni, mint a Hentert.

Apor, közönségesen Henter Lukács fia, Henter Máté, miután apai unokatestvérével, Apor Istvánnal bizonyos javak fölött sokat civakodtak, végül elérte, hogy a méltóságos Apor ház Sepsiszéekben birtokolt javait maga Máté úgy birtokolja, hogy a Henter vagy Burczai család férfiágon való kihaltával ugyanazok a javak vita nélkül szálljanak vissza az említett Apor családra. Amikor az erről szóló szerződő levelüket nem sok évvel ezelőtt Sepsiszék színe előtt bemutatták és hitelesnek ismerték el, elmentmondással lépett fel, ugyanakkor vagyoneosztási per kezdődött Henter Klára, a tekintetes csicsókeresztúri Torma Sámuel úr hitvese és Henter Krisztina, tekintetes uzoni Béldi Kelemen hitvese között. Mindezekből kiviláglik, hogy a ma is virágzó Henter család teljesen azonos az Apor családdal.

Ezt a falut korunkban méltóságos br. sepsiszentiványi Henter Ferencnek, cs. kir. szent felsége kamarásának s a nemes Sepsi, Kézdi, Orbai és Miklósvár székely szék főkirálybírójának az udvarháza ékesíti. Ezzel a községgel szomszédos és polgárilag hozzá van csatolva a Laborfalva nevű helység, amelynek a mező már régen megérdemelték a dicséretet termékenységükért.

6) Uzont talán egyik római parancsnokról, Ausonusról¹³² (I. 8. §. 2m.) nevezték el így, akinek a neve után elnevezett „Arx Ausoniá”-t a szorgalmas földművesek iparkodása a mellette fekvő szántóföldekkel egyenlővé tette, ha ugyan nem annak a romjaiból épült a Mikes-kastély, amely ez idő szerint néhai méltóságos gr. zabolai Mikes Antal főkirálybíró özvegyének a tulajdona, műkertészeti létesítményekkel ellátott és a hozzátartozó jóságokkal felszerelt parkkal.

A méltóságos Mikes családból az első birtokos [Uzonban – *A fordító*] a néhai méltóságos Mikes Kelemen volt, Mihály atyja, akire I. Apafi Mihály fejedelem a rendek beleegyezésével ráruházta, mégpedig azután, hogy a hozzácsatolt jóságokkal együtt Béldi Pál, a nemes hős, hűtlenség bűnével vádoltatva, elvesztette azt [l. az 1679. év 10. és 11. diétai cikkelyeit],¹³³ ugyanis a híres Béldi család birtokolta, amely uzoninak is írta magát. Ebből az igen régi s háborúban és békében számos jeles hőssel fényeskedő családban kitűntek: uzoni Béldi Benedek,

Zsigmond magyar király alatt Mars jeles fia. Ennek a fiai, Béldi Albert és Péter, mind Szentimrénél, mind a Vaskapunál Hunyadi Jánossal együtt vitézül harcoltak a törökök ellen, úgyszintén Béldi Márton a Kenyérmezőn 1479-ben Báthory István erdélyi vajda és Kinizsi Pál temesi ispán alatt. Béldi Pál, Albert fia is elnyerte a dicsőség pálmáját, amikor 1509-ben a székely csapatokkal buzgólkodva megakadályozta, hogy a Moldvában keletkezett zavargások át ne terjedjenek Erdélyre, 1514-ben pedig, a parasztok elleni hírhedt háborúban kivált arra törekedett, hogy teljesítse a király iránti hűség és a hazaszeretet parancsát. Dicsőrik továbbá Béldi Kelemen, úgyszintén Béldi Bálintot, aki János Zsigmond, Báthory István és Kristóf erdélyi fejedelmek alatt élt. Béldi János a Báthory fejedelmek uralkodása alatt az étekfogók mestere; majd mint tanácsos, 1595-ben, Zsigmond fejedelem idején a havasalföldi Gyurgyevó váránál nagy elleneséges csapatot szőtt szét. Legutoljára pedig 1599-ben fejedelem, Báthory András bíboros oldalán a Szeben melletti szerencsétlen ütközetbe két fiával, Pállal és Kelemennel annyira belemerült, hogy a csatateret – a sors kényszeréből – csak a fejedelemmel együtt hagyta el; ezenkívül menekülésében, szerencsétlenségében, és egyik fiával, Pállal, halálában is társa volt. Nevezeteseek voltak még Kelemen és János testvérek: ez utóbbi a váradi vár főparancsnoka, amaz Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelmek alatt tanácsos volt s a székely Sepsi, Kézdi, Orbai és Miklósvár székek főkapitánya. Kelemen feleségétől, losonci Bánffy Zsuzsannától kapta fiait, Pált és Jánost: ez, amikor az idősebb Rákóczi György erdélyi fejedelem fia, Zsigmond az imént említett székely székekben főkapitány volt, ugyanazokban a helyettesi hatalmat gyakorolta, az említett fejedelem udvarában pedig az étekfogók mesterének a tisztségében jeleskedett. Béldi Pál pedig – akiről fentebb megemlékeztünk – tehetségével és erejével is kitért, ezért kora fiatalságától életét a fejedelmek szolgálatában és a haza tisztségeiben töltötte. Először az előbb megnevezett Rákóczi György udvarában az étekfogók mesterének, azután a felsorolt székekben a főkirálybírónak, Belső-Szolnok és Zaránd vármegyék főispánjának, a belső tanácsosnak, a székely és később valamennyi erdélyi had legfőbb generálisának a rendkívül kitüntető tisztségét viselte. Sőt a fejedelem távollé-

tében helytartóként még Erdélyt is kormányozta. Úgy tűnik, benne szenvedte el a hanyatlást a jeles Béli család, mert Apafi fejedelem alatt megvádolva és a törökökhöz menekülve (mint br. Mikola 140. írja), a balszerencse és a szerencsétlen véletlen Konstantinápolyban, a Héttoronyban hozta el utolsó napját, s úgy rendelkezett, hogy a barbárok között, tisztesség nélkül temessék el. De a sors ereje mégse sújthatta le annyira, hogy az ősök vérének is, dicsőségének is kihaljon vele az emlékezete. Feleségétől, Vitéz Zsuzsannától maradtak fiai, Kelemen és Dávid, meg egy lánya, Zsuzsanna, aki br. Wesselényi Pálhoz ment feleségül. Miután Dávid fiúsarj nélkül halt el, Kelemen jeles gyermekeket nemzett Keresztúri Krisztinával, mégpedig Pált és Jánost, aki életében a Királyi Tábla esküdtje volt és apja Jánosnak, a főtisztelendő kanonoknak és helynöknek, a brassói római katolikus esperesnek,¹³⁴ és az Árapatakon lakó Antalnak; Henter Krisztinától Mihályt, aki először százados, azután a Királyi Tábla esküdtje volt és a királyi ajtónállók helyettes mestere; Józsefet, akit 1770-ben a legfelségesebb uralkodónő a grófi címmel és méltósággal, 1774-ben pedig Fogaras kapitányának a tisztségével tüntetett ki; Klárát, aki feleségül ment méltóságos tinkovai Macskási Farkashoz, generális főstrázsamesterhez; Lászlót, aki meghalt.

7) Kökös mélyen fekvő, de kövér talajon helyezkedik el; területének az Olt és a Feketeügy elég gyakori kiáradásai káros „italt” nyújtanak.

8) Bikfalva, latinul Fagi pagus, a hegyek lábánál és oldalán épült. A *Conscriptio Carolina* szerint „az e falu területét öntöző két patak, amikor kiárad, elég kárt idéz elő. Közülük az egyik főlé a faluban három malmot építettek, egy-egy malomkövel. Tűzifája van elegendő a falunak; a tölgyerdők az egyház tulajdonában vannak, s innen az épületekhez kb. 24 dénárért árulják a lakosoknak akármelyik fát. A bükkerdő ellenben a falu birtoka mind épületfájával, mind makkjával; itt mintegy 300 sertés hizlalható.”

A Doborló nevű tanya a bikfalvi föld határán jórészt méltóságos br. Henter Ferenc úr, főkirálybíró uralma alá tartozik. Nem meszsze esik innen, Kököstől és Aldobolytól, a Kálnoki-tulajdonnak számító híres kaszáló, a Farkasvágó nevezetű, amelyet Timon

[Nov. XI. 65.] ezekkel a szavakkal írt le: „Az Olt keleti partján Cocoschd alatt (így hangzik neki Kőkös, de hibásan – B. J.) a Bodolától lefolyó patak torkolatánál van a Farkasvágó (latinul *Scissura lupi* helyett találóbban *Lupus secans*ot vagy *caedenst* kellett volna mondani, mivel a mi farkasunk latinul *lupus*, a vágó *secans* – B. J.), ahol a föld talaja zizenyős és mocsaras.”

9) Lisznyó majdnem ugyanannak a Piliske nevű hegynek a tövében fekszik, mint Bikfalva, egy csekély hasznú patak mellett. Erdőkben elég gazdag. Ugyanabban a völgyben, a falunál feljebb, elismerést érdemel Hamar Mihály úrnak, a háromszéki nemes Állandó Tábla jegyzőjének a kertje, amely válogatott gyümölcsöket és főként a székelyeknek ezen a vidéken egyébként idegen őszibarackot terem jelentős haszonnal.

10) Szacsva falu (mondja a *Conscriptio Carolina*) erdők és völgyek közt helyezkedik el, és három földdarabja van, amelyek a már leírt falvakéinál sokkal terméketlenebbek és a helység fekvésénél fogva hidegebbek. Mivel az erdők között kiirtották a kaszálókat, erdei szénát is gondolnak. A lakosoknak bőven van tűzifájuk, de egyebük hiányzik, például a malmok is: fél mérföldet tesznek meg, amikor örölni mennek. Brassótól 3 jó mérföldre esik.

11) Magyaróst vagy Mogyoróst így nevezik a mogyoróról, latinul *Nux avellana*; a falu leírása ugyanaz, mint Szacsváé.

12) Égerpatak, vagyis latinul *Alni rivus*, földje valamivel jobb, mint az előző kettőé, de részint agyagos, részint homokos s nagyon igényli a trágyát.

13) Nagyborosnyó földjével és fekvésével elég jeles; Brassótól 3 nagy és egy fél magyar mérföldre esik (sőt többre – B. J.), Kézdivásárhelytől 2 és félre.

14) Kisborosnyó az erdők és hegyek alatt fekszik, egy völgynek a szájában; közepesen termékeny földje és elegendő tűzifája van.

15) Feldoboly (latinul *Superius Dobolum*), amely Sepsiszék határfaluja, az erdők alatt, a hegyek sima oldalán helyezkedik el, s nem kicsi patak mossa.

Kézdiszék

227. §

Kézdiszék (latinul Sedes Kézdi) mind földjei fekvésére nézve igen szerencsés, mind külsejére nézve igen tetszetős. Határai: északról (ahol Fehér vármegye egy kis része, 1. 6. §. d. is helyet kap), a Csík- és Kászonszéket ettől elválasztó erdős hegyek; keletről a Moldvába vezető Ojtozi-szoros s a vele szomszédos havasok és hegyes erdők; délről Orbaiszék; nyugatról Sepsiszék. Nyugattól keletig, vagyis Maksától Bereckig hosszában négy mérföldre s délről északra, tehát Szentkatolnától Kiskászonig szélességében két és fél mérföldre terjed. Földje sík mező, amelyet a Feketeügy, a Kászon, az Ozsdola és kisebb patakok öntöznek, s nevezetes a termékenység híréről.

1) Az írókat, akiknek a műveit Erdély történetéhez olvassuk, nem sokat foglalkoztatta az a kérdés, hogy honnan tapadt a székre a *Kézdi* név. Kétségkívül mondják, hogy a Kézdi a *Kisdi* és *Kysdi* romlott formában, vagyis *Kezdő*, amely szó latinul *inchoansot* jelent: ez ugyanis kelet felől nemcsak Háromszéket, hanem egész Erdélyt is „megkezdi”.¹³⁵ Ugyanazon az alapon nevezik a szászok egyik káptalanját *Kysdinek Kysd* mezőváros, magyarul Szászkézsd után, ehelyett, hogy Szász-Kezdő, vagyis latinul *Saxonicum inchoator* vagy *inchoatio*, mert északról kelet felé itt kezdődik a szászok földje, vagy inkább itt végződik.

2) Ennek a székeknek a határait, természetes és polgári állapotát az 1721-ben és 1722-ben készített *Conscriptio Carolina* röviden így mutatja be:¹³⁶

„A székhely Kézdiszék a teljes Háromszéknek nemcsak nevezetesebb, hanem nagyobbik és jobbik része, amennyiben hosszában felnyúlik egészen a moldvai havasokig és leereszkedik Sepsiszék határáig; ugyanazon Sepsi és Orbai székek között a mezők hossza mintegy 3 mérföld, szélessége ennek (több mint – B. J.) a fele és több helyen negyed mérföldet tesz ki. Harminc faluja van, ezek közül mintegy tíz nem valami nagy, a többi pedig vagy közepes nagyságú, vagy nagyobb kiterjedésű. Három

vagy legfeljebb négy falunak a földje és mintegy ugyanannyi falunak a magasabban, a hegyek lejtőjén fekvő mezeje terméketlen; egyébként valamennyi föld mindenütt igen jó, sehol sem szorul trágyázásra, bármely gabonát jól megterem, s az egész székben négy igásállattal, két vagy három ízben szántható. Mind tűzi-, mind épülethez való fához, akár ahhoz, ami saját területen nő, akár az olcsón beszerezhető, a szomszédokén nöthöz kevés munkával hozzá lehet jutni. A makk nem elegendő. Malom akad bőségesen. Nyomasztó és nagyarányú katonai beszállásolásnak a szék nincs kitéve, s elég szerencsés, mert a szükséges áruk eladásával Vásárhely mezőváros sokat segít rajta. Brassó városa nem esik messze azoktól, akik a szék alsó felében laknak.”

A szék arculatját egyebekben nem csekély mértékben megvilágítja a 217. §-ban megígért, következő öt táblázat, amelyet ugyanabból a *Conscriptio Carolinából* vettünk át.¹³⁷

I. TÁBLÁZAT

Ennek 1. oszlopát a falvak neve foglalja el; a 2.-at a családfők és özvegyek száma az armalisták rendjéből; a 3.-at a lófők, gyalogosok és özvegyek; a 4.-ben vannak a jobbágyok; az 5.-ben a zsellérek; a 6.-ban a külső molnárok; a 7.-ben a kóborlók. A falvak sorrendjét megtartjuk úgy, ahogy az idézett *Conscriptió*ban találtuk.

Sorszám	A falvak neve Kézdiszékben	Armalisták	Lófők, gyalogosok	Jobbágyok	Zsellérek	Molnárok	Kóborlók	Családfők összesen
1	Ozsdola	5	57	47	4	3	-	118
2	Martonos	5	2	12	4	-	-	23
3	Lemhény	22	51	67	23	5	-	168
4	Almás	4	27	11	6	-	-	48
5	Csomortány	4	11	4	-	-	-	19
6	Esztelnek	6	28	24	14	2	-	74
7	Kurtapatak	3	10	1	5	-	-	19
8	Bélafalva	-	25	18	-	-	-	43

Sorszám	A falvak neve Kézdiszékben	Armalisták	Lófők, gyalogosok	Jobbágyok	Zsellérek	Molnárok	Kóborlók	Családfelek összesen
9	Polyán	9	56	49	-	-	-	114
10	Szentlélek	12	135	90	4	2	1	244
11	Nyújtód	17	5	51	-	1	3	77
12	Szászfalu	18	6	11	-	-	-	35
13	Sárfalva	8	25	13	-	1	-	47
14	Oroszfalu	-	22	10	-	3	-	35
15	Szentkatolna	4	24	34	3	-	2	67
16	Hatolyka	2	33	14	2	-	-	51
17	Mátisfalva	2	4	5	-	1	-	12
18	Márkosfalva	6	43	28	-	1	1	79
19	Mártonfalva	9	8	24	4	-	-	45
20	Lécfalva	36	21	41	14	2	-	114
21	Bitá	-	7	18	-	-	-	25
22	Maksa	-	29	15	-	2	1	47
23	Dálnok	46	48	31	3	-	-	128
24	Albis	7	40	10	1	-	-	58
25	Felsőcernáton	9	31	15	2	3	1	61
26	Alsócernáton	18	37	56	21	4	-	136
27	Ikafalva	10	25	23	-	-	-	58
28	Futásfalva	9	46	15	2	-	-	72
29	Alsótorja	19	78	63	7	2	2	171
30	Felsőtorja	7	15	17	7	1	-	47
Házak összesen		292	949	817	126	33	13	2130
Ebből az összegből özvegyek		47	125	60	60	-	-	-

II. TÁBLÁZAT

Az 1. rovat tartalmazza a lakott telkeket; a 2. az elhagyott telkeket; a 3. a szántóföldek hozamát köbölben; a 4. a műveletlen földeket köbölben; az 5. a szénásszekerek számát; a 6. azt, hogy

az idegeneknek vagy a szomszéd falvak adózó lakosainak hány köből hozamú szántóföldjük van bármely falu területén; a 7. azt, hogy ugyanezeknek hány szekér szénájuk van; a 8. azt, hogy hány telkük van (amelyek többnyire elhagyottak); a 9. a malmok számát bármely faluban.

Malmok számai barmhely faluban										
Sorszám Lakott telkek	A falvak neve Kézdiszékben	Elhagyott telkek	Szántóföld – köből	Kaszáló – szekér	Külső birtokok – köből	Külső birtokok – szekér	Külső birtokok telkei	Műveletlen föld – köből	Malmok	
2	Martonos	21	31	586	84	33	12	-	33	-
3	Lemhény	123	21	1398	225	255	573	-	5	Megj.
4	Almás	35	31	927	159	-	-	-	17	-
5	Csomortány	17	14	468	5	199	8	1	7	-
6	Esztelnek	50	47	773	215	264	44	8	35	12
7	Kurtapatak	12	10	198	37	261	10	1	19	-
8	Béla falva	25	13	392	261	139	230	4	1	-
9	Polyán	77	34	1277	320	548	137	-	48	-
10	Szentlélek	169	33	2328	490	463	58	-	-	Megj.
11	Nyújtód	55	34	909	208	-	-	-	11	1
12	Szászfalu	20	12	594	62	271	48	4	3	-
13	Sárfalu	30	15	604	49	194	34	6	27	-
14	Oroszfalu	25	1	323	88	27	-	1	-	2
15	Szentkatolna	47	36	973	180	299	-	-	-	1
16	Hatolyka	28	5	696	72	113	6	-	-	-
17	Mátisfalva	11	14	444	114	59	-	5	-	1
18	Márkosfalva	54	21	997	198	61	-	13	9	1
19	Mártonfalva	29	19	799	97	73	-	-	-	-
20	Lécfalu	72	34	1340	234	352	30	8	-	2
21	Maksa	36	13	803	89	257	13	8	3	2
22	Bitá	28	1	320	22	57	-	1	3	-
23	Dálnok	94	32	2293	599	378	154	31	104	-
24	Albis	42	8	1016	95	100	2	5	3	-
25	Alsócsernáton	96	26	2360	171	949	2	-	-	4
26	Felsőcsernáton	33	21	840	75	853	11	8	-	4

Sorszám	A falvak neve Kézdiszékben	Lakott telkek	Elhagyott telkek	Szántóföld – kőből	Kaszáló – szekér	Külső birtokok – kőből	Külső birtokok – szekér	Külső birtokok telkei	Műveletlen föld – kőből	Malmok
27	Ikafalva	34	20	1059	79	473	-	-	10	-
28	Futásfalva	35	6	1064	93	209	12	9	7	-
29	Alsótorja	121	40	1691	42	1502	-	-	-	2
30	Felsőtorja	25	12	396	68	271	19	-	6	1

Megjegyzés: Lemhénynél és Szentléleknél a malmok számát nem írták ki, de feljegyezték, hogy van elég, és igen jók.

III. TÁBLÁZAT

A falvak neve után az 1. oszlop mutatja az ígásökröket; a 2. az ellős és nem ellős teheneket; a 3. a tinókat és üszőket; a 4. a méneket és kancákat; az 5. a juhokat és kecskéket; a 6. a sertéseket; a 7. a méhkasokat.

Sor- szám	A falvak neve	Ígás- ökor	Tehén	Tinó, üsző	Mén, kanca	Juh, kecske	Sertés	Méhkas
1	Ozsdola	82	118	24	62	445	135	34
2	Martonos	22	15	12	20	225	23	14
3	Lemhény	90	154	24	106	1205	259	28
4	Almás	34	48	10	36	489	100	11
5	Esztelnek	35	79	12	50	484	117	30
6	Kurtapatak	15	17	3	14	157	26	13
7	Béla falva	21	38	4	41	264	67	6
8	Polyán	83	122	17	83	1234	147	26
9	Szentlélek	121	194	27	137	1315	284	50
10	Nyújtód	55	68	9	56	496	154	26
11	Szászfalu	21	39	4	27	112	63	11
12	Sárfalva	43	44	4	36	383	157	26
13	Oroszfalu	16	26	2	29	25	56	5
14	Szentkatolna	58	63	6	38	572	127	42
15	Hatolyka	32	41	7	48	248	67	27

Sor- szám	A falvak neve	Igás- ökör	Tehén	Tinó, üsző	Mén, kanca	Juh, kecske	Sertés	Méhkas
16	Mátisfalva	12	19	2	9	47	19	3
17	Márkosfalva	72	70	14	63	189	155	32
18	Mártonfalva	32	44	10	48	304	80	15
19	Lécfalva	99	108	19	86	504	225	46
20	Bitá	28	32	4	21	110	40	29
21	Maksa	49	55	12	30	329	108	24
22	Dálnok	128	122	23	126	769	290	136
23	Albis	76	64	12	54	400	138	102
24	Alsócsernáton	91	103	7	132	748	249	88
25	Felsőcsernáton	39	40	7	38	260	82	14
26	Ikafalva	48	48	2	52	314	99	26
27	Futásfalva	35	77	8	79	485	148	22
28	Alsótorja	65	118	20	134	868	184	60
29	Felsőtorja	25	38	8	41	165	79	8
30	Csomortány	12	29	13	33	283	80	5

IV. TÁBLÁZAT

Az 1. sor mutatja a búza- és rozsvetést köbölben 1721-re; a 2. az innen termett kalangyákat; a 3. az árpa, zab és tengeri vetését köbölben; a 4. az ezekből termett kalangyákat; az 5. a borsó, bab, lencse vetését; az 6. a termésüket köbölben; a 7. a kendervetést köbölben; a 8. kender kalangyáinak a számát.

Sorszám	A falvak neve	Búza, rozsvetés	Ebből kalangya	Árpa, zab, tengeri vetés	Ebből kalangya	Borsó, bab, lencsevetés	Ebből köböl	Kendervetés	Ebből kalangya
1	Ozsdola	222	2088	128	1689	3	27	18	274
2	Martonos	32	317	31	411	3	14	4	66
3	Lemhény	309	3235	159	2294	14	86	32	457
4	Almás	136	1423	61	841	6	60	11	171
5	Csomortány	89	865	40	501	3	30	5	77
6	Esztelnek	197	1681	71	958	6	50	14	118
7	Kurtapatak	52	517	16	250	3	30	3	48

Sorszám	A falvak neve	Búza, rozsvetés	Ebből kalangya	Árpa, zab, tengerivetés	Ebből kalangya	Borsó, bab, lencsevetés	Ebből köből	Kendervetés	Ebből kalangya
8	Béla falva	119	1336	38	632	3	29	8	104
9	Polyán	439	5841	132	2076	6	48	26	433
10	Szentlélek	872	10428	188	2902	7	67	50	684
11	Nyújtód	279	3103	103	1564	16	136	15	270
12	Szászfalva	112	1344	35	585	7	44	7	111
13	Sárfalva	201	2464	78	1183	10	93	11	180
14	Oroszfalu	112	1407	37	563	8	48	8	155
15	Szentkatolna	210	2481	102	1856	5	53	13	222
16	Hatolyka	191	2329	68	1342	3	22	9	166
17	Mátisfalva	50	483	18	357	3	15	2	31
18	Márkosfalva	303	3298	105	1801	6	65	14	242
19	Mártonfalva	200	2194	61	948	3	41	5	105
20	Lécfalva	497	4866	191	3204	32	391	29	616
21	Bitá	92	893	44	553	5	55	6	132
22	Maksa	186	1534	123	1643	10	111	9	270
23	Dálnok	633	7026	306	4293	22	281	39	761
24	Albis	341	3574	127	1941	12	157	15	307
15	Alsócsernáton	577	5769	155	2610	13	160	27	439
26	Felsőcsernáton	139	1504	97	1471	5	57	11	175
27	Ikafalva	234	2650	87	1299	6	97	13	259
28	Futásfalva	317	3289	150	2098	12	157	18	256
29	Alsótorja	456	5294	132	2324	9	94	34	639
30	Felsőtorja	177	2088	45	2796	7	83	12	184

V. TÁBLÁZAT

Az 1. oszlop: párolóüstök (ahogy közönségesen nevezik) száma; a 2. serfőző kazánok száma; a 3. az 1721. év téli adójának összege magyar forintban és dénárban; a 4. a követelési adósság; az 5. a terhelő adósság.

1 Ozsdola	4	-	408	59	98	80	663	40
-----------	---	---	-----	----	----	----	-----	----

Sorszám	A falvak neve	Párolóüstök	Sertőzőkazánok	Adó – forintban	Adó – dénárban	Követelési adósság – forintban	Követelési adósság – dénárban	Terhelő adósság – forintban	Terhelő adósság – dénárban
2	Martonos	-	-	92	35	70	72	320	05
3	Lemhény	3	-	459	01	128	85	478	10
4	Almás	2	-	451	75	186	22	227	70
5	Csomortány	1	1	235	09	61	80	112	21
6	Esztelnek	6	-	250	71	122	22	435	38
7	Kurtapatak	-	-	143	04	20	-	105	92
8	Bélafalva	3	-	149	15	89	50	209	-
9	Polyán	3	-	494	62	346	96	575	12
10	Szentlélek	14	2	1730	20	1666	65	1706	62
11	Nyújtód	5	-	270	97	622	98	335	76
12	Szászfalu	-	-	140	65	145	68	427	52
13	Sárfalva	1	5	167	87	661	53	433	39
14	Oroszfalu	1	3	321	13	29	-	235	85
15	Szentkatolna	-	3	263	76	545	13	534	88
16	Hatolyka	-	-	325	64	141	76	395	30
17	Mátisfalva	-	-	98	35	9	-	116	-
18	Márkosfalva	-	-	585	16	696	37	1613	86
19	Mártonfalva	-	1	243	29	197	48	192	68
20	Lécfalva	1	7	1057	37	245	46	1376	66
21	Bitá	-	-	122	17	17	50	44	40
22	Maksa	-	-	288	98	322	73	145	12
23	Dálnok	-	3	1369	55	1714	73	1646	76
24	Albis	-	3	614	-	384	38	891	85
25	Alsócsernáton	-	7	681	77	404	92	966	11
26	Felsőcsernáton	-	5	307	90	62	-	802	12
27	Ikafalva	-	3	391	97	504	12	692	44
28	Futásfalva	1	7	550	95	1336	83	1330	36
29	Alsótorja	2	7	717	15	460	11	1391	23
30	Felsőtorja	-	3	250	92	139	-	280	38

A szék lakosai székelyek, akik kevés románt is bebocsátottak. A helységek, ahol laknak: két taxális mezőváros és 30 falu.

A két mezőváros

I) A főmezőváros Kézdivásárhely, vagyis latinul Forum Kézdi, németül Neumark, amely Kanta faluval (17. §. 7.) szomszédos, s a Káson vize (255. §) északi partján, szép fekvésű sík mezőn helyezkedik el. Népes helység, mint amely anyja és táplálója egy egész székely határórszázadnak a gyalogos rendből (I. 212. §), továbbá mesterembereknek, kereskedőknek és földműveseknek, akik mind egyforma előjogokat élveznek, és akiknek nem csekély hasznára vannak az évi nagyvásárok és a csütörtökön tartani szokott piacok.

A második székely gyalogos ezred parancsnokának, vagyis a tényleges ezredesnek állandó szállást nyújtó épületeken kívül kevés jobbacska épület akad, ellenben a lakóházak annyira sűrűek, hogy egyetlen telken többnyire két, ha nem több családfő lakik. A gabonapálinka párolásával csaknem mindannyian foglalatoskodnak; ezenfelül sokan kitűnnek az egész Dáciában és azon túl is népszerű mézespogácsa sütésének a művészetében. Szentegyháza, mégpedig a helyét hitűek áhíthatának szentelve, csupán egy van.

1) Ezt a várost, amely a szék után a *Kézdi* jelzőt kapta, Timon [Ant. XV. 72.] igen réginek tartja, és azonosnak véli a rómaiak Praetoria Augusta nevű városával. Úgy vélekedett ugyanis, hogy ebben a helységben előfordultak az ókor egyes bizonyosságai, de elhanyagolva, holott a szóban forgó város egyáltalán nem olyan régi, hiszen a legközelebbi falvaknál újabb. Tudniillik, amint az ősök hagyományos elbeszéléséből tudjuk, azon a letelepedésre kiválóan alkalmas földön, ahol a mezőváros látható, a szomszédos falvakból néhányan (akik történetesen nem fértek jól össze a többiekkel) a szántóföldeken megtelepedtek, s boltokat meg kocsmákat nyitottak. Mivel közülük egyesek szerencsével jártak, az itteni földtulajdonosok közül többen eme-

zekhez csatlakoztak, és deszkából építettek maguknak lakást; ezért némely történetírók ma is *Deszkavárosnak* nevezik. Így tehát, mivel akkoriban ebben a székben semmilyen vásárt nem tartottak (ami abban az időben szerencsétlenségnek számított), s a szomszédok sokasága szívesen összegyűlt a kereskedelemnek erre a gyenge helyére is, a helység mai lakosai fokozatosan megszerezték maguknak a mezőváros kiváltságait és jogait. Ezért nem lehet csodálkozni, hogy ezek a jövevények, akik a közeli falvak szomszédos határain telepedtek le, valamint utódaik a tágasabb területekről ideköltöztek.

2) A *Conscriptio Carolina*¹³⁸ ezt a leírást közli: „Kézdivásárhely mezőváros síkságon terül el, két földtáblával, amelyek annyira kicsik, hogy ha a szomszédos falvak szántóföldjeit akár vásárlás, akár elzálogosítás útján vagy legalább évi bevételre nem vehetik használatba, saját gazdaságukból a napi élelem aligha volna részükre elegendő. Földjeiket állandó trágyázással művelik, ezért bármilyen fajta gabona kiválóan terem; ezeket a földeket rendszerint hármassal vetésforgóval, négy ígással tartják szántják (a mondottak megerősítésére közöljük, hogy az idézett Conscriptio szerint Ozsdola falu területén ezeknek a városiaknak 16 köböl hozamú földjük volt és 4 szekér szénájuk; Csomortányban 2 1/4 köböl és telkenként 1/2 szekér széna; Szentlélek faluban 268 1/4 köböl és 40 szekér széna; Oroszfaluban 27 2/4 köböl, Szentkatolnán 318 köböl, Alsócsernátonban 507 köböl, Felsőcsernátonban 575 köböl, Ikafalván 28 köböl, Alsótorján 960 köböl – B. J.). Erdeje a mezővárosnak mintegy másfél mérföld távolságra, Kászon felé van, ahol az északi oldalon építésre alkalmas tölgyfa található, de a városi malom hasznára, s eltöltve más közszükségletek elől; makkban mindig terméketlenek. A déli oldalon és a hegy tetején bükkerdők vannak, de semmi más hasznuk nincs, csak az, hogy tűzrevalók. (Az 1680. május 18-án tartott országgyűlés 10. cikkelye ezt írja, hogy »mivel a pereskedés a Nemere havason lévő Sáros és Kecskés nevű helyeket illetően Kézdivásárhely és Almás, Csomortány, Lemhény, Nyújtód és Szászfalu községek lakosai között most is fennáll, a kézdivásárhelyi polgárok meghagyatnak a birtokban, a többiek pedig a törvényes eljárásra utasítatnak« [vö. Comp. III. 8, 9.]. ma is használják a peres földeket – B. J.).¹³⁹

Ugyanott kaszáló is van, minden évben mintegy 60 szekér szénával, amelyet el szoktak osztani a városiak között. A marhák eltartására a szalma szolgál, vagy a szomszédos falvakban pénzért vásárolt széna. A város birtokában van egy háromköves forgó malom, amely évente kb. 150 forintot hoz; egy másik malom a Barabás úré, és ez, amint elpanaszolják, sok bajt okoz a közmalomnak, mert igen gyakran árvizet idéz elő. A nagyvásárokból és a hetipiacokból a város évente kb. 50 forintot vesz be. Háromszék részéről ki van téve mind az ideiglenes elszállásolásnak, amikor itt az ideje, mind a bekvártélyozásnak, mégpedig a hivatali előkelőségek részére állandó jelleggel, minden évben kétszer vagy háromszor.”

Ugyanez az összeírás a mezővároshoz sorol armalista családfőt 1-et, 106 mezővárosit, özvegyeik 22-en vannak; molnár 1; kőborló 4; lakott telek 46; elhagyott 10; igásökör 6 (a lovakkal ugyanis a gazdaságot látják el és az üzleti utakat oldják meg); tehén 126; tinó, üsző 12; mén és kanca 256; juh, kecske 25; sertés 215; szántóföld köbölben 539 $\frac{2}{4}$; az 1721-es aratáshoz elvetettek búzából és rozsból 857 $\frac{2}{4}$ köböllel, ebből termett 9353 kalangya; árpa- és zabvetés 253 $\frac{2}{4}$ köböl, ebből lett 3872 $\frac{1}{2}$ kalangya; borsó- és lencsevetés 26 $\frac{2}{4}$, ebből termett 111 köböl; kendervetés 44 $\frac{3}{4}$ köböl, ebből lett 586 kalangya; serfőző üst 3 darab; pálinkafőző kazán 46; a serfőző üstök és pálinkapárolók hozama 554 forint; a malomból az évi jövedelem 150 forint; a mesteremberekből és a kereskedelemből 1919; 1721-ben termett 275 font dohány; a téli adó 1721-re 1063 forint 55 dénár; követelési adósság 1619 forint 68 dénár; terhelő adósság 3941 forint 61 dénár. Ezek után olvasható egy megjegyzés: a mezőváros közszükségleteire ugyanazon szántóföldön van egy 6 köböl hozamú, továbbá a szomszédos falvakban vásárolt 12 köböl hozamú föld. Széna 12 szekér. A székben vagy Fehér vármegyében adózó lakosoknak a szántóföldeken kívül van 3 elhagyott telkük. Nem adózik 1 armalista, aki néhány évig a város bírója volt és nemessé válva, magát az adózástól mentesnek tartja.

3) Ez a város az uralkodóktól gazdag kiváltságokat szerzett, amelyeket megemlít az Appr. [III. 78.] (ahol Torját, Sepsiszentgyörgyöt és Illyefalvát is megemlíti privilégiumaik miatt) és a Comp. [III. 8, 6.], ahol megerősítik valódi és törvényesen nyert

privilegiumaikban; azokban a dolgokban pedig, amelyekben nem élvez előjogokat, az a döntés, hogy alkalmazkodják a tartomány köztörvényeihez és a szék szokásaihoz. A következő cikkely ugyanis arra figyelmeztet, hogy a városiak ne vonuljanak be a legközelebbi katonai községek területére és erdeibe csak akkor, ha azokban békés úton szerzett birtokuk van. Majdnem az összes lakosok egyenlő rendbeli székelyek, akik a többi taxális mezőváros eljárása szerint adózóknak számítanak (az egyedüli kivétel a nemes Barabás ház), és saját királyi adószedőjük van, noha az adót most már katonai hivatalnok igazgatja (vö. 189. §. 3–4.).

4) A városiak kereskedése leginkább a torockói (ritkábban hunyadi) vas ideszállításából és eladásából áll, továbbá a bor és hasonlók árusításából. Ezenkívül csaknem minden családjánya gabonapálinkát párol; csak kevesen vannak olyanok, akiknek semmilyen párolóedényük nincs, a legtöbbször azonban kettő vagy több is van, s állandóan használják párolásra. Ezért a rozspálinka szagával (mert ebből szokták főzni, s emiatt a rozst gyakran ugyanolyan áron vásárolják, mint a búzát) sehol sem találkozol gyakrabban, mint itt. A moslékon (németül Spülicht) igen sok disznó hízik, amelyeknek a húsa szinte naponta látható a gazdag piacon. Továbbá sok asszony mézespogácsát (vásárhelyi pogácsa, németül Honig Kuchen) készít finom búzalisztból és mézből, amely jobb ízű, mint más helységekben; ebből az egész Erdélyben ismert és kedvelt cikkből nem csekély nyereségre tesznek szert. Egyes asszonyok rákaptak arra az igen rossz példára, hogy a mézet hamuzsírral elegyítik, amely erősen megszorítja; az ezzel a keverékkel készített pogácsa nem olyan finom, mint a hamisítatlan, s nem áll el sokáig. Nem számítva a nagyvásárokat, hetente tartanak igen népes piacot, ahova sokan gyakorta eljárnak csak a szórakozás kedvéért.

5) Mielőtt kitennők a lábunk a városból, megjegyezni kívánjuk, hogy tévedtek azok, akik ezt az Olt folyó mellé helyezték, és Tröster is, aki ezt a mezővárost a Feketeügy vizén túl, délen helyezte el (1. térképét). Seutter térképén pedig látható, hogy egyetlen városból három helység lett: egyik Neumark, ami rendben van; a második Kysdi Kézdi helyett, amely – mint említettük – ennek a városnak a jelzője; a harmadik Zekell Vásárhely

Székely Vásárhely helyett, amely azonban Marosszék székvárosának a helyes neve.

229. §

II) A második mezőváros, Bereck, az Ojtozi-szoroson alul fekszik, amerre Moldvába visz az út. Ősi időktől a taxális helységek közé számított, most pedig katonai jellege van, s egy gyalogrendi század parancsnokló kapitányának nyújt szállást. Az egész Bereck a római katolikus hitet vallja.

Ezt a mezővárost egyes földrajzi térképeken eltorzítva *Pretz*-nek nevezik. A *Conscriptio Carolina*¹⁴⁰ ezt a leírást adja róla: „Bereck taxális mezőváros a moldvai átjáró szorosában fekszik. Három földtáblája van, amelyek közül kettő délre, a harmadik keletre esik. Földje közepes: ha jól megtrágyázzák, az őszi gabonát és a tiszta búzát is megtermi, de alkalmasabb a rozs és a tavaszi gabonák termesztésére. A mezővároson átfolyó patak fölé két malom épült, de a vízhiány miatt a lakosok gyakran kénytelenek más falvak malmába menni. Építkezéshez és fűtéshez van elég erdő, de makktermő nem éppen. A városnak nincs semmi közjövedelme. A lakosok pedig – amint egy külön rovatra mindenkinél be van jegyezve – bormérésből és fuvarozásból (tudniillik övék az Ojtozi-szoroson át az áruknak a területükre való ki-be szállítási joga) vagy előfogatokból egyszer többet, máskor kevesebbet szereznek. Ugyanakkor a tartomány közügyeinek – mégpedig mind a moldvai átjárót itt őrző katonaságnak, mind a rendkívüli küldötteknek (amikor úgy adódik) – szolgáltatásokkal és előfogattal közkölségen rendelkezésére állanak.”

Ez a *Conscriptio Carolina* ehhez a mezővároshoz sorol 48 városi családfőt, köztük 9 özvegyasszony; zsellér 51; molnár 2; kőborló 5; telek 46; igásökör 83; tehén 118; tinó és üsző 32; mén és kanca 106; juh és kecske 914; sertés 185; méhkas 60; szántóföld köbőlben 914; műveletlen föld köbőlben 20 1/4; búza- és rozsvetés az 1721-es aratásra 340 köből; ebből lett 3462 kalangya; árpa-, zabvetés 197 köből, ebből termett 2814 kalangya; borsóvetés 12 1/4 köből, ebből termett 64 1/4 köből; ken-

dervetés 28 1/4 köből, ebből lett 409 1/2 kalangya; széna lett 363 szekér; pálinkafőző üst 4; jövedelem ezekből 25 forint; jövedelem a malomból 90 forint; kézművességből és kereskedelemről 1135 forint; dohány 80 font; adó 1721-re 414 forint 56 dénár; követelési adósság 489 forint 63 dénár; terhelő adósság 679 forint 68 dénár.

230. §

Azt gondoltuk, hogy ennek a széknak a falvait úgy kell csoportosítani, hogy első helyen a keletről Kézdivásárhely mezőváros fölött fekvőket vegyük számba, azután pedig nyugatra, a város alatt elhelyezkedőket.

I) Napkeletől tehát így következnek: Ozsdola, Martonos, Sárfalva, Szászfalu, Nyújtód, Lemhény, Almás, Csomortány, Esztelnek, Béla falva, Kurtapatak, Polyán, Szentlélek. Észak felé: Alsó- és Felsőtorja Bálványos várának a földjével és romjával; ezekhez tedd hozzá Kiskászon és Baksafalva¹⁴¹ községeket.

1) Ozsdola a hegyek és erdők szívében fekszik, de vannak síkságba átmenő mezei is, amelyek közül az egyik elég jó; a másik több helyen vizenyős, a harmadik, amely a hegyekig nyúlik, száraz és agyagos. Makkos erdeje kicsi van, tűzifának alkalmas elég nagy. Amikor a falut körül folyó patak kiárad, kárt tesz a telkekben, s még inkább a mezőkön és a réteken.

Ozsdolainak írja magát a méltóságos gr. Kun urak családja, amelyből kiváló hazafiak származtak, köztük van Kun Kocsárd az 1532. év körül, [l. Bethlen II. 63.] és ugyanott egy másik Kun Kocsárd 1630 körül, aki I. Rákóczi György fejedelem idejében nagyon hatalmas volt [l. Mikola 163., Bethlen, Comm. I. 4. §].

Ennek a helységnek az előnyei közé sorolhatók a fűrészmalmok, amelyek jó deszkát gyártanak; továbbá a zselnicemeggy (latinul Padus, Linné szerint egy Prunus-fajta, más néven *Cerasus racemosa*), nem kicsiny Bauhin-féle¹⁴² bogyóval, amelyből bőséges termést szednek le, s a lakosok olcsó áron eladják mint ennek a vidéknek az eledelét.

A másoktól zabolainak nevezett, egykor híres Basa családról

Mikola azt állítja [194.], hogy ozsdolainak szokta írni magát (l. 133. §. 14.).

2) Martonos keskeny völgyben fekszik, földje részint fekete és termékeny, részint fehér, agyagos és mindenütt trágyaigényes. Van egy kis makktermő erdeje; fát adó erdeje elegendő az építkezéshez és a tüzeléshez.

3) Sárfalva, vagyis latinul Luti (vagy *Coeni*) pagus, Timonnál [Nov. XI. 62.] Lutos villa; a helység fekvése elárulja, honnan vette elnevezését, tudniillik a Feketeügy folyócska nyugati szélén fekszik, amely csak kissé szorul trágyázásra és bármilyen fajta gabonát megterem, ahol a két földtábla egyiknek a Feketeügy, a másik kettőnek a Kászonvize pataka – Vásárhely mezőváros és Oroszfalu malma miatt több ízben kiöntve – jelentős károkat okoz s megtölti vízzel és iszappal. Tűzfát a lakosok az Ozsdola fölött fekvő havasokból szállítanak le, egyéb saját erdeik nincsenek.

4) Szászfalu, vagyis latinul Saxonicus pagus, a Feketeügy folyó keleti partján, sík helyen terül el, s termékenyséjük miatt dícséretet érdemlő sík földjei vannak, de saját erdeje egyáltalán nincs, hanem a szomszéd falvak erdeiből szabadon viszi a fát. Kézdivásárhely mezőváros ennek és a néhány legközelebbi falunak majdnem a határán helyezkedik el.

5) Nyújtód nevű falu kettő van, nevezetesen Nagy- és Kisnyújtód, latinul Magnus és Parvus Nyújtód, Timonnál [Nov. XI. 62.] Nuidodum. Igazában azonban az egész egyetlenegy falu, csak egy falusi bírója van. Síkságon, mégpedig a Feketeügy vize mellett hosszában elnyúlva, elég kiterjedt és jó szántóföldjei vannak, erdői azonban nincsenek, csupán Kézdivásárhely mezővárossal és néhány faluval közösen használnak erdőt, s ezért nyolc vagy éppen csak tíz év leforgása alatt egyszer ha hozzájutnak a makkhoz. „A havasokat (ezek az 1721-es *Conscriptio Carolina* szavai) ez a falu Csomortánnal, Lemhénnyel, Szászfaluval, Sárfalvával, Almással egykor elzálogosította 100 forintban és forintért gr. Apor úrnak úgy, hogy ugyanezen falvak részére ma is szabad a barmok legeltetése, de minden lakos évenként (egy napra) egy dolgozót kell adjon.” Nyelvünkön a *nyújtom* megfelel a latin *protendonak* vagy *prolongonak*; ezért a

hosszan elnyúló falura nem helytelenül ragadt rá a Nyújtód név, mintha *nyújtott* volna.¹⁴³

6) Lemhény sík helyen épült; szántóföldjei kiterjedtek, de az erdőket csak más falvakkal közösen használja.

7) Almás, vagyis latinul Pomosus, amely a hegy alatt fekszik, nyugati földjéről tiszta búzát, a két északiról rozsot és zabot bőven arat. Irtásra alkalmas erdője van elegendő, makkoltatásra kevesebb. Saját juhait legeltetésére közös havasi legelője van hat másik környező faluval. Kézdivásárhely városától egy mérföld távolságra esik.

8) Csomortány kicsi falu, amely ugyanazon hegy alatt terül el, mint az előbbi. Részint fekete, részint fehér és vöröses földet művel. Makktermő bükkerdőnek örül, és elegendő vágható fának.

9) Esztelnek az egymás után következő falvakkal együtt északra esik, s a síkságtól a hegy lábáig nyúlik. Két területen jobb, a harmadikon terméketlenebb földet szánt. A szomszéd falvakkal közösen tart erdőt, de makktermő szinte semmi sincs. Nevezetes a szigorú Ferenc-rendi atyák rendházáról.

10) Bélafalva elég kicsi falu ugyan, de földjei termékenysége nem csekély. Mögötte látható a Bakosfalva¹⁴⁴ nevezetű kicsiny falu.

11) Kurtapatak, vagyis latinul Curtus rivus, elég rövid és kicsi falu, amely kamaráját inkább tavaszi gabonával és téli rozs-zsal tölti meg, mint búzával. Erdei bőségesen vannak, de közösen a többi faluval.

12) Polyán: „Ez a falu (írja a *Conscriptio Carolina*) egy kelettel szembenéző hegy feljáratánál fekszik. Három tágas, annyira jó minőségű és mindenből sokat termő földtáblája van, hogy a három közül egyik sem szorul egy csepp trágyára sem. Mivel egy patakja sincs, nincs malma sem, de a mellette fekvő faluban, Szentléleken talál malmokat, amelyek közel is esnek, és szerencsések is. Erdei a fentebb leírt falvakkal közösen vannak. Van közösen egy kaszálója is, amely mintegy 150 szekér szénát hoz, és minden évben felosztják a lakosok közt stb. Ebben a helységben ásványvizek buzognak fel.”

13) Szentlélek, azaz latinul Sanctus spiritus: „Ez a falu egy magas hegy alatt, de mégis kellemes síkságon fekszik. Van há-

rom földtáblája, amely sík, tágas, termékeny, a trágyát nem nagyon igényli, négy ökörrrel felszántható, és bármilyen gabonát bőven megterem. Az erdői más falvakkal közösek, amelyik pedig egyedül ennek a falunak a sajátja, egyébre nem jó, csak tüzelőnek. A mezőváros innen kb. 1/4 mérföldre esik, ezért a lakosok – segítve a helység közelségétől – pénzszerezés végett ide vihetik mind terményeiket, amelyekkel bőségesen ellátják őket a termékeny földek, mind tűzifájukat. A Kászon patak, amely a falu közepén folyik át, főként a szénatermő részeken okoz kárt.”

Bonbardi [358.] dicséri a magas sziklán ülő, tetszetős és megerősített szentléleki várat (amelyről Losonczi is ezt mondja [209.]: „Kézdiszentlélek vár magas kősziklán ül”),¹⁴⁵ amelyet Bertalanffi [742.] Csíkszékbe tolt át. Ámde az írók szeme tévedett, amikor az átelleni hegy tetején, amelynek Perkő a neve, messziről látható, odaépült templomot kápolnának és a mellette ottlakó remete lakásának nézték, holott ennek a hegynek a lábánál a Mikes-kastély és nem messze egy tornyos templom díszel. E falu fölött fekszik Kiskászon, egy kicsiny falu. Szentlélek, Polyán és Peselnek falvak lakosai közt volt egy viszály területi kérdésekben; ennek lecsendesítésére diétai úton biztosokat küldtek ki, amit mutat az 1678. október 1-jei országgyűlés 28. és 29. cikkelye.¹⁴⁶

14) Altorja vagy Alsótorja, latinul Inferior Torja, amelyet Bonbardi [359.] mezővárosnak írt, kicsi falu, derekasan megépített kastéllyal. Egykor Feltorjával együtt Fehér vármegyéhez tartozott (5. §). Alsó- és Felső- (vagyis Inferior és Superior) Volál és Karatna, amelyek a két Torja faluval annyira összeérnek, hogy méltán nevezheted nyúlványaiknak, ebben a korban is ugyanahhoz a vármegyéhez számítanak (17. §. 8.). Kétségkívül Altorját a nagyon régi időkben a mezővárosok közé sorolták, s vásártartási és más kiváltságokat élvezett, amelyeknek a megerősítését a hazai jog szerint nyerte el [Appr. III. 78.], de mivel nem használta őket, el is vesztette. Ez a falu a Torjavize patakánál, síkságon terül el. Három igen széles földdarabja van, amely mindenféle gabona termesztésére alkalmas és csak szűken igényel trágyát. De kaszálója annyira kevés, hogy állatai legeltetésére sem elegendő. Erdeit a régi Felsőtorja faluval közösen birtokolja. Kézdivásárhely mezővárosát csaknem az ajtaja

előtt láthatja. A falu soha semmivel sem szerzett magának nagyobb hírt, mint az Apor-udvarházzal és a nemes, nagyon régi méltóságos altorjai br. Apor urak családjával.¹⁴⁷ A faluról olvassuk, hogy egykor nevezték Székelytorjának, Kézditorjának és Szentmiklóstorjának is.

Ennek a nevezetes (bár az előző század kezdetén nehéz helyzetbe jutott) Apor háznak [amire rámutat Szegedi, Decr. 302–331.] sok régi ékessége tárul fel az olvasó előtt a haza évkönyveiben Túróczinál, Bonfininél, Istvánffynál és másoknál, valamint a különböző oklevelekben, királyi egyezményekben és más régi kéziratokban, azzal az egyedüli eltéréssel, hogy ugyanaz a család a legrégibb időkben *Opournak*, később *Opornak* (olykor *Opournak* is), végül kb. 1479-től *Apornak* írta nevét, ahol azonban a régi *Opour* névben a magyarok *ou* kettőshangzója felcserélődött a hosszú *ó*-val, és ennél fogva az *Opourt* is éppen úgy kell kiejteni, mint az *Oport*, mely csupán kezdőbetűjében tér el az *Aportól*. Egyes betűk viszont, amint Timon [Add. I. 11.] helyesen rátapint, az idők folytán könnyen megváltoznak, mint ahogy világos az *Orod* és *Arad*, *Omodé* és *Amadé* nevekben; éppen így ez az ősi család a régi bel- és külföldieknél haddan az *Opor*, a maiaknál pedig az *Apor* névre hallgat. Az *Uporius* név pedig, amelyet Corvin Mátyás idejében Lászlónak, a bécsi vicevárnagynak a nevéhez csatolt Istvánffy (ha nem a nyomdász), az *Aporból* torzult el.

Ez a híres család Árpádtól, Álmos vezérnek Attila véréből való fiától veszi eredetét, amint erre rámutatott a néhai tekintetes és nagy tudású Gyöngyösi István, a magyarországi Gömör vármegye alispánja és a magyar költők közt nyilván a legjobb [I. Szegedi i. h. 304.]. Ebből a nemzetségből elsőként, mintegy ősszülő gyanánt említik egyszerűen Opourt, akit [mint Túróczi írja II. 26.] még Taksony vezérnek, I. (Szent) István magyar király nagyapjának az idejében, amikor a magyarok háborút viseltek a görögök ellen, az egész hadsereg élére állítottak hadvezetőnek, s az ő parancsára a magyar Botond, közel Konstantinápoly kapujához, amelyet – úgy mondják – hatalmas csapással betört, egy görögöt páros viadalban legyőzött. Egyesek tudnak arról is, hogy ennek az Apornak az utódai Magyarországon (éspedig Jongelinus tanúsága szerint 1300-ban [154.]) a nádori, mások

Erdélyben a vajdai tisztségben fényeskedtek. A XIV. század elején Apor László a vajdai jelvényeket viselte, felépítette Fogaras várát, és Bajor Ottót, Magyarország királyát őrizetbe adta s Lengyelországon át csak akkor engedte Bajorországba, amikor esküvel megígérte, hogy lemond az országról és a koronáról s többé sohasem tér vissza Magyarországra; így szerezte meg a magyar koronát I. Károly számára.

Lászlónak két fia volt: András és István, mindkettő utóda a vajdaságban; István pedig 1351 körül egész Szlavónia és Horvátország bánja. E kettő atyjának, László vajdának két édesfivére volt, mégpedig Balázs comes, akit a magyarországi Nyulak szigetén, Budához közel temettek el, és János comes (6. §. 2cccc), akinek a következő négy fia volt: István, Miklós, Demeter és Péter.

Apor István nemzette Pétert, aki I. Lajos király alatt a románokkal való háborúban vitézül harcolva esett el. Péter nemzette Sándort, Sándor Istvánt és két testvérét. Ez a két pajzánabb szellemű ifjú (Szegedi szavaival élünk), aki még együtt lakott öröklött várában, Bálványosban, eszeveszettül megkívánt egy vagyonáról és szépségéről híres hajadont az igen régi Mike családból. Minthogy Apor István, Sándor fia, a szülőktől és a gondozóktól nem tudta őt megnyerni társul a házasesetre, tanácsot ülve testvéreivel úgy határozott, hogy el fogja rabolni az ünnepélyes torjai nagyvásár alkalmával. És noha a remek zsákmány miatt az emberek között támadt összecsapásban egyik testvérét épp a piacon, a másikat menekülés közben, közel a feltorjai szentegyházhoz, a Mikék háznépe megölte, István mégis megszerezte a zsákmányt, s ősi, derekasan megerősített várába, Bálványosba vitte, s a hajadon beleegyezését hízelgéssel megszerezve, a házasság kötelékével magához láncolta őt.¹⁴⁸

Az adatok szerint ebből a házasságból egyetlen gyermek származott, Ilona nevű, akit neveztek a santa Aporfinak is. Jóllehet a nagyon gazdag örökség miatt sok előkelő nemes kérője akadt Dáciában, apja, István, inkább akarta apai vagy anyai rokoni közül az Apornak nevezett Burtzia Mátét (nem találtam adatot arra, hogy Apor István vagy András, az I. Lajos alatt sokáig Itáliában harcoló vajdák unokája vagy dédunokája) hazahívni Itáliából lánya férjéül. Máté tehát ugyanazon Ilonától

nemzette Istvánt, Lukácsot és Borbálát. Borbála egyenes ági le-
származottainak teljesen magvuk szakadt, István azonban az
Apor ágat, Lukács az Apor-Henter ágat tartotta fenn (226. §. 5.).
A santa Apor Ilonával István nemzette¹⁴⁹ továbbá Istvánt, a fel-
sőtörjai templom alapítóját, és Lászlót, Bécs város vicevárna-
gyát, akit Zápolya István, Bécsből távozva, a város megvételeére
indítandó ostrom vezetésével bízott meg, amikor Corvin Mátyás
Bécsben meghalt. László fia volt Sándor, Sándoré Mihály, Mi-
hályé András, Andrásé Lázár (akinek a neve előfordul a [Comp.
III. 8, 9-ben]) és a nagy hős, altorjai Apor István úr¹⁵⁰ (akit a ró-
maiak felséges császára, a dicső Lipót, először a bárói, majd a
grófi címmel tüntetett ki), Gyergyó és Kászon székely székek
főkirálybírója s egyben a Királyi Törvénytábla esküdtje, nemkü-
lönben valamennyi erdélyi harmincad főbérleje, továbbá a fel-
séges kir. Gubernium belső tanácsosa és királyi kincstartó, úgy-
szintén az említett nemes székeknek nemcsak főkirálybírója, ha-
nem főkapitánya is, majd egyszersmind tordai főispán, és végül
egész Erdélyben a generális katonai parancsnok (vö. 244. §. 3.).

Ennek a fivére, Lázár, nemzette Jánost, János a néhai méltó-
ságos br. Apor Pétert, a nemes Sepső, Kézdi, Orbai és Miklósvár
székely székeknek e század elején több éven át főkirálybíróját
és a nemes Küüllő vármegye kiérdemesült főispánját, akit a
haza és a fejedelem iránti jeles érdemeiért 1730-ban a felséges
VI. Károly császár aranylánccal ajándékozott meg. Feleségétől,
néhai Kálnoki Borbála bárónőtől hátramaradtak örökösei, Jó-
zsef, János és László báró urak.

Az ősöktől, főleg Opor nádortól s László és István vajdáktól
az Apor család annyira sok vagyont kapott, hogy az előző szá-
zadokban (a hagyomány szerint) az Aporok, a Székelyföldről
Budára, Magyarország királyi székhelyére utazva, csak kétszer
kellett idegen birtokon áthaladjanak.

Ez a kiváló család az előző század vége felé a leggazdagabb
okleveles emlékek birtokában volt, amelyek jelentősen megvilá-
gították Erdély és Magyarország történetét, és még jobban meg-
világították volna, de tekintélyesebb részüket Apor Lázár, And-
rás fia és János apja, Konstantinápolyban véletlenül elveszítette,
amikor uzoni Beldi Pállal Apafi fejedelem ellen fondorkodott.

Megjegyzendő, hogy Lengyelország határán az Opor folyót

[l. Bethlen VIII. 519.] egykor egy Opor nevű vitéz férfiról nevezték el.

15) Fel- vagy Felsőtorja falut némely iratokban a Szent Márton tiszteletére ebben a helységben épített templomról Szentmártontorjának nevezik, mint ahogy Altorját az ottani templom után Szentmiklóstorjának. Ez a falu Altorjával együtt Kézdivásárhely mezővároshoz közös határral kapcsolódik, de mégis önálló, mert saját bírója és falusi közigazgatása van.

16) „Bálványos várát, vagyis latinul Idolatrica arxot, amelyet Zsigmond császár 1402-es, az Oporok részére a birtoklást megerősítő diplomájában Arx idolatricának nevez, mégpedig a magyar Bálványosvár után (vö. 6. §. 2ccc), egy igen nagy hatalmú székely alapította, a mai Aporok Opour nevű ősapja – amikor Szent István, Magyarország királya és apostola, leverve Erdély hercegét, Gyulát, az egész vidéket Krisztushoz akarta láncolni –, hogy az erdők rejtekeiben, a nehezen járható sziklaszorosok között, a királyi parancssal szembeszegülve, biztosabban lehessen áldozni a bálványoknak és a régi szokás szerint tisztelni a scytha isteneket; azután ezekről az istentelen szertartásokról ragadt a várra a név.” Így ír Szegedi [Decr. 300–301.] s vele egyetért Timon [Add. II. 14–15.]. Az igazság az, hogy itt azelőtt a dákoknak váruk volt, amelynek alapjából és romjaiból ezt vagy megépítették, vagy kijavították.¹⁵¹

Szegedi hitelt érdemlő kéziratok alapján az idézett helyen leírta, hogy ezt a Bálványos várát a IV. Béla korában Magyarországot és Erdélyt feldúló tatárok ellen az Aporok és a székelyek előzőleg új és szélesebbre épített falakkal derekasan megerősítették és azt mint az előkelő családok és a kincsek rejtékhelyét kitartó bátorsággal szerencsésen megvédték és utóbb IV. Béla unokája, László alatt, amikor a tatárok visszajöttek Erdély és Magyarország elpusztítása céljából, megint új bástyákkal megerősítve, ugyanolyan vitézséggel és szerencsével védték meg.

Ugyanezt a várat a fentebb említett Opor egyik ivadéka Zsigmond uralkodása alatt, kb. a XV. század elején annyira kitűnően újjáépítette, hogy Zsigmond oklevelében a vár alapítójaként említi, noha csupán helyreállította.

Bálványosvár a nemes Apor család birtokában állott (mert közben nem történt semmilyen újabb adományozás, például vá-

sárlás, csere vagy más címen, hanem egyedül a vár megszakítatlan utódlása által) egészen 1603-ig, amikor tulajdonosa, altorjai Apor András eladósodva vagy pénzügyi perben (némely királyi írnokok megveretése miatt) vagyona java részét elveszítve, Székely Mózzsal és Erdély sok előkelőségével Brassó mellett elcsett.

A vár tehát az előző században pusztulni kezdett (mivel az Apor család lakása Altorján volt, s a nehezen lakható várat már szinte csak a barbár népek betörései idején menedék gyanánt szokták használni), nem az ellenséges tevékenység, hanem a hanyagság miatt. Mégis, máig megmaradtak tátongó várfalai s a hajdani nagyságot és erősséget hirdető romjai. Itt, a palota kapuja fölött, majdnem atyáink emlékezetéig olvasható volt Opor László comesnek, Erdély vajdájának a címe, akiről Szegedi megírja, hogy Bajor Ottót, Magyarország helytartóját ide, Bálványosvárra fogolyként bezárta. Vö. 230. §. 14. Az, hogy miképpen vélekedett, vagy mondjam úgy, hogy ezt a mesét szinte valóságként kezelte a néhai méltóságos br. Apor Péter, az kitűnik Timon szavaiból, aki ezt írja [Add. I. 4.]:

„Megengedhető, hogy a tatárok évkönyveiben (ha ez a műveletlen és vad nép ismer ilyent) emlegetik a kézdi Bálványosvárat, de mivel a keresztény magyarok szorongatták őket, a többiek, akik Krisztust megvetették, kincseiket a várban elrejtve, eltávoztak és azután tatárokká váltak, ami nem lehetetlen (sőt, keletkezett egy mese arról, hogy a barbárok elfogtak és Tatárországba hurcoltak némely székelyeket, akik Bálványos várában hátrahagyva családjaikat és értékesebb dolgaikat, harcban bocsátkoztak a tatárokkal – B. J.), de nehéz elfogadni; ha csak talán Szent István király korában egyesek el nem mentek Ázsiába és utódaik a tatárokkal 1200 után betörték Európába és Erdélybe. Azt is lehet mondani, hogy a tatárok vagy a foglyoktól értesültek róla, vagy bűvös mesterkedéssel, egy rossz szellem útmutatásával tudták meg, hogy ezt a kincset egy kőkutyából lehet megkaparintani, amelyről említet azt, hogy egy tatár fedezte fel, és megkívánta, s zsákmányként a kézdi Bálványos várból elvitte, s elhurcolta ahhoz a barbárhoz, majd kinyitotta vagy összetörte, s az arany tömegét kiöntötte. Nem vonható kétségbe, hogy a kincsek felkutatásában leírhatatlan dolgok történnek.”

Ezeket teszi hozzá Timon br. Apor Péter jelentéséhez, akitől ugyanaz az atya azt is megtudta, hogy Kézdivásárhely mezővárosnál a régiségnek nincs semmilyen nyoma. Praetoria Augustát, a hajdani híres települést, amelyről feltételezte, hogy az említett mezőváros helyén virágzott, utóbb kimozdította innen, és ennek a várnak a területén vélte elhelyezendőnek, de itt a római régiségeknek egyetlen nyoma sem maradt fenn.

Az elég bőven leírt Bálványosvár körül nagy kiterjedésű, mégpedig erdős terület fekszik, amely az Apor család öröksége és a Mikó-erdővel (6. §. d) határos [l. Comp. III. 8, 2.]. Itt magasodik az a kénes hegy is, amelyről beszámoltunk.

231. §

II) A falvak, amelyek napnyugattól, Kézdivásárhely mezőváros alatt vannak, ezek: Oroszfalu, Szentkatolna, Hatolyka, Mártonfalva, Mátisfalva, Márkosfalva, Lécfalva, Várhegy és Bita, amelyek a Feketeügy folyó nyugati szélén fekszenek (220. §). Innen észak felé, a Mikó-erdőre és Csíkszékre tekintő hegyek töve mellett egyenesen haladva, egymást váltogatva következnek: Maksa, Dálnok, Albis, Alsócsernáton, Felsőcsernáton, Ika-falva, valamint Futásfalva, amely közel esik Torjához.

1) Oroszfalut, vagyis latinul Ruthenicus pagust, így nevezik kisszámú régi kisorosz lakosairól, akik – mint rámutattunk (I. 152. §. 1d) – hihetőleg ugyanazon a jogon bírták ezt a földet, mint a besenyők. A falu síkságon, Kézdivásárhely mezőváros szomszédságában terül el, amelyhez egyházilag leánygyházként tartozik, a Kászon patak partján, amely nem messze innen a Feketeügy folyó vizébe ömlik. A *Conscriptio Carolina* erről a faluról egyebeken kívül ezeket közli:¹⁵²

„Saját erdőt senkinek sem adnak, hanem megvan a lakosoknak a szabadságuk, hogy mind tüzeléshez, mind építkezéshez való fenyő- és bükkfát vágjanak ki. Egy közös rét kb. 60 szekér szénát terem, és azt minden évben felosztják a lakosok között, ha ugyan a hely vízenyőssége miatt érdemes felosztani. Ez a falu az övéen kívül máshol nem élvez kiváltságot s (utód nélkül) elhalt lakosainak a telkeit visszatartja a közösség részére, és

nem engedi átszármazni a vérrokonokra sem; ezért hat elhagyott telke van.”

2) Szentkatolnát, vagyis latinul Sanctus milest, így nevezték el a tudósok előtt híres győzelméről ismert Szent György tiszteletére. A Feketeügy és a Kászon találkozása és a Kecse révének hívott átkelőhely alatt, sík földön fekszik, és mezőinek határait szinte a mezővárosig nyújtja ki. Saját erdői (amint a *Conscriptio Carolina* írja) nincsenek; mind a tüzeléshez, mind az építkezéshez szabadon hordanak az ozsdolai erdőkből.

3) Hatolyka vagy Hatolka és Hatojka, mint vélem, nevét egy előkelő székely vezértől nyerte.¹⁵³ Lakosai (a *Conscriptio Carolina* adatai szerint) a fent említett Szentkatolnához hasonlóan, a szinte egy mérföld távolságra eső ozsdolai hegyekből szállítják a tűzifát és az építkezéshez szükségést is. Az ebben a faluban ástott némely kutak borvizet adnak inni.

4) Mártonfalva kövér szántóföldnek örvend. Mivel saját erdői (mint a *Conscriptio Carolina* mondja) ennek a falunak nincsenek, a csernátoniaktól szabad bejárással szállítják a tűzifát, noha ezek két mérföld távolságra esnek.

5) Mátsfalva síkságon épült kicsi falu, amelynek termékeny a földje. Tűzifát a két Csernáton fölötti erdőkből visz, mivel sajátja a falunak nincs [l. *Conscriptio Carolina*].

6) Márkos- vagy Márkusfalva szintén sík és kövér földön helyezkedik el. A többször idézett *Conscriptio Carolina* megjegyzi: a lakosok szabadon hordanak fát az Albis és Csernáton felé elterülő erdőkből, mivel sajátjuk nincs, még kevésbé makktermő. Ezenkívül az épületekhez vásárolnak Orbaiszékből is.

7) Lécfalvát, vagyis latinul Tigni pagust, a karókról nevezik így, amelyekkel a falu kezdetben körül volt kerítve. Majdnem az egész síkságon látható – legalábbis valamely része –, amint elhúzódik a Feketeügy kanyarulatáig. Három mezeje van, jó földdel ellátva. Jelentős erdői a falunak nincsenek, csak kerítésnek való cserjései. A tűzifát Sepsiszékből ingyen, épületekhez viszont Orbaiszékből pénzért hoznak [*Conscriptio Carolina*].

Erről a faluról főként ezek az említésre méltó dolgok. Itt tartották az erdélyiek országgyűlését 1600. október 25-én, ahol is a haza jó részének előkelői a legnagyobb erőfeszítéssel próbálták orvosolni lesújtott helyzetében a csaknem elpusztult Erdélyt.

Mihály ugyanis, a havasalföldi vajda és Giorgio Basta s a kegyetlenségben tobzódó katonái ebben a Dáciában mindent úgy tönkretettek, hogy úgy látszott, vége lett mind a polgári, mind az egyházi rendnek [l. Thuan 702, 792.]. Ezen az országgyűlésen egyéb döntések mellett elhatározták:¹⁵⁴ a) A négy bevett vallás él a maga szabadságjogaival. b) Egy pópa (román pap) sem jöhet be Havasalföldről Erdélybe. A kalugyereket pedig (vagyis a kalvigereket, amely elnevezés a román szerzeteseket jelöli) teljesen ki kell zárni Erdélyből, mert a román Mihály vajda általuk kémleltette ki Erdélyt. c) Erdély összes népei tegyék ünnepi évfordulóvá szeptember 18-át a könyörületes Isten jótéteményének emlékére, mert az ő segédelmével Erdély nemeseinek hadserege Miriszlónál legyőzte Mihály vajdát [l. Bethlen X. 811.].

8) Várhegy, vagyis latinul Arcis mons, egy kastély, amely a Feketeügy folyó nyugati partján, kisebb dombra épült, kicsiny kilenc vagy tíz jobbágyházból álló faluval. A vár az alatta fekvő faluval öccellenciája méltóságos hídvégi Nemes János gróf úrnak szolgál (1. 17. §. 1a), akinek a gondoskodásából a legfelségesebb uralkodó nemrég vásártartási jogot engedélyezett a falucskának. És jóllehet a falu kicsi, és kevés lakost, mégpedig románokat számlál, mégis keddi napon mind az áruforgalom, mind a marhavásár elég népes, mert a helység fekvése nagyon kedvező, amennyiben szinte Háromszék közepén fekszik. Mezői elég kiterjedtek is, kövérek is, de nem egyedül a Nemesek birtokai, hanem a Mikóké és Szentkeresztieké is. Érdekes mégis az, hogy a *Conscriptio Carolina* idejében, 1721–1722-ben¹⁵⁵ ezt a falut nem Kézdiszék többi falvával együtt vették számba, mivel tanyának számított és az is volt, vagyis nem a jobbágyoké volt, hanem a földesúr hatalmának volt alávetve. A várhegyi Nemes-kastély nem az a régi, amely ugyanitt ezen a néven állott, hanem annak a romjaiból építették.

Rátérek most egy igen nehéz kérdésre: vajon a régi Várhegy nevezetű vár viselte-e valaha a Székely bánja vagy pedig a Székely támadt nevet? Jóakarátú olvasó: a kérdés megértéséhez halld ezeket!

Nem hiányoznak teljesen az olyan történetírók, akik megörökölték, hogy János Zsigmond, Magyarország exkirálya és Er-

dély fejedelme, mivel a székelyek az iránta való hűségétől eltántorodtak és felkeltek ellene, gyalázatukra és megfélemezésükre két várat építtetett, s gúnyból egyiket Székely bánjának (latinul Siculum paenitet), a másikat Székely támadtnak (latinul Siculus insurrexit) nevezte el. Matthias Miles közli [90–91.], hogy a mi Várhegyünk volt közülük az egyik, mégpedig Székely támadt vagy Székely támadás. Ellenben a nagy híró Bethlen azt állítja [V. 220., X. 728.], hogy ugyanezt a Várhegyet Székely bánjának hívták és 1599-ben lerombolták.

A kérdésre megfelleltünk (a 196. §. 10-nél). Az ott elmondottakhoz most hozzátesszük II. János (Zsigmond) Gyulafehérvárt 1564. július 5-én Sepsiszentgyörgy mezővárosnak engedélyezett kiváltságlevelét, amelyben ezek olvashatók: „Ezért nektek, kitűnő híveinknek és nemeseinknek, a táborainkban és Várhegyen összegyülekezett hat székely székünk kapitányának, Petki Gábornak és más katonáinknak” stb. stb. Csak az a lyuk sajnálatos, amely ennél a résznél került az oklevélre, de a mi célunknak még így is elég szépen megfelel, mert mutatja, hogy 1564-ben a várat Várhegynek nevezték, nem pedig Székely bánjának vagy Székely támadtnak. Ha ugyanis ezt a várat maga János Zsigmond akár gúnyból is vagy Székely bánjának, vagy Székely támadtnak nevezte volna el – és ez az elnevezés meg kellett volna hogy maradjon a köztudatban –, akkor az idézett évben nyilván már nem mondott volna Várhegyet az említett levélben. Ebben az időben ugyanis a kastély egészen új volt, akár azért, mert újonnan építették, akár mert kijavították. Végül is az elhagyott várat a mellette fekvő területtel Bethlen Gábor fejedelem 1617-ben (egy oklevél tanúsága szerint) Mikó Györgynek adományozta, a székely Háromszék főkirálybírójának, akiről a mai birtokosokra szállott át.

9) Bita véleményem szerint nem Szent Erzsébetről kapta elnevezését (akinek a rövidített neve nyelvünkön Béta), hanem egy régi székelytől.¹⁵⁶ „Ez a falu a dél felé leereszkedő, nyugatnak forduló széket a maga határaival lezárva, egy alacsonyan fekvő síkságon épült, a Feketeügy folyón innen. Három sík, de keskeny földtáblája van, amelyek a gabonát jól megtermik, bár trágyázást igényelnek. A tűzifát a lakosok szabadon szállítják Sepsiszékből, mivel saját erdejük egyáltalán nincs” [*Conscrip-*

tio Carolina].¹⁵⁷ Brassó 3 nagy magyar mérföld távolságra esik, Kézdivásárhely mezőváros egy és félre.

10) Maksa (latinós helyesírással Maxa) egy hegy alatt terül el, és legnagyobb részben igen termékeny szántóföldön dolgozik. A *Conscriptio Carolina* ezt mondja: „Makktermő erdői a falunak nincsenek, csak az egyháznak, de annak is kevés (a Drázson hegyen), s ezek is igen ritkán teremnek makkot, s alig képesek harminc (jelenleg sokkal több – B. J.) sertés hizlalására. Az épületefát is Orbaiszékből vásárolják, a tűzifát pedig a lakosok a hasznavehetetlen cserjével helyettesítik.”

E falu templomának az ajtajában láthatók valamilyen kövek, amelyek a falusiak gyűléseinek céljára szolgálnak. Egyesek azt tartják, hogy ezek a régi székely előkelőkéi voltak, akik itt szoktak összejöveleteket tartani (vö. 187. §). Ennek nem mondok el- lent, de ezekről a történetírók erősen hallgatnak.

Eresztevény falu elnevezésének a magyarázata azonban meg- állhatja a helyét, mivel Háromszék kapitánya bizonyos idő múl- tán Várhegy erődítményében telepedett meg, és az oda gyüleke- ző székely katonáknak a Háromszék közös határozatából a vár- hegyi várhoz csatolt területen kívül legelőre is szükségük volt, amelyről Eresztevény falunál (226. §. 2.) emlékeztünk meg.

11) Dálnok igen híres falu, amely a *Conscriptio Carolinában* ezt a leírást kapta:¹⁵⁸ „Ez a falu szűk hegyek között elrejtett völgyben fekszik (mégis elég kellemes fekvése van – B. J.). Há- rom mezeje van, ezekből kettő, hosszan elnyúló határaival, egé- szen a Feketeügy folyásáig lebocsátkozó síkságra esik; a harma- dik ugyanabban a völgyben fekszik, mint a falu, terméketlenebb helyen, és ennek vöröses, erősen trágyaigényes a földje, míg a síkságon lévőnek jó, fekete és termékeny (kétségtelenül igen termékeny – B. J.). Malom egy sincs, mivel a folyó nem alkal- mas erre, viszont akadnak a mintegy fél mérföld távolságra eső szomszédos helységekből (főleg a Depső nevű réten, a Fekete- ügy folyó mellékén, ahol a dálnokiak kicsi kaszálói is található- k – B. J.).”

Jóllehet az egész falu az erdők alatt épült, csak tüzelésre és karó készítésére alkalmas fája van, s a nagyobb gerendákat Sepsi- és Orbaiszékből pénzért vásárolja. A falu Nádasgödör nevezetű területén jeles timsólelőhely van.¹⁵⁹

Dálnokról származott az a hírhedt Dózsa György, az ellenséges pórnép vezetője, akinek a történetét közöltük (I. 99. §. 18.) Bethlen [I. 14.] és Istvánffy [V.] után, ahol a szerző tévedéséből ezt a falut *mezővárosnak* nevezik, a nyomdász gondatlansága miatt pedig – egyetlen betű eltéréssel – *Dálvokot* írtak. Itt van a helye annak is, hogy kijavítsunk egy sort Timonnál [Nov. XI. 63.], amely így hangzik: „Csernáton alatt egy második patak mellett van Kálnok (olvasd: Dálnok, Kálnok ugyanis, vagy latinosan *Calnok*, Sepsiszéekben fekszik, innen messze – B. J.), egy harmadik mellett Maksa és ennek a torkolata mellett Eresvinum (Eresztevény – B. J.).” Kijavítandók azok a szerzők is, akik Dálnokot az Olt partjára helyezték; úgyszintén Tröster, akinek a tolla Dálnokot s vele együtt Csernátont és Kézdivásárhely mezővárost a Feketeügy folyón túl, délkeletebbre tolta (I. térképét).

12) Albis egy hegynek a lábánál terül el, s szántóföldjei és mezői a dálnokiakhoz hasonlóak. „Más kaszálói nincsenek, csak a kertekben és a falu körül; ezeket kaszáláskor gyakran körül kell venni. Legeltetésre azonban van egy Mátisfalvával közös terület. Erdeje szintén semmi. Tüzeléshez másoknak az erdeiből ingyen, épületekhez Orbaiszékből olcsó áron visznek fát a lakosok.”

Az előző században albisinak írta magát a Zólyomiak nemes családja, amelyből kitűnt Zólyomi Dávid és fia, Miklós. Dávid I. Rákóczi György támogatója volt, ez a fejedelem gazdag adományokkal jutalmazta meg. Ámde nem tudva türelemmel elviselni a jó sorsot és visszaélve a fejedelem kegyével, aki őt mind az udvari, mind a tábori seregek generálisává tette (ezenfelül Zólyomi Háromszék főkapitánya is volt), Rákóczi törvényes úton szándékozott fellépni ellene. Így aztán az 1633 augusztusában tartott országgyűlésen (a 6. diétai cikkely tanúsága szerint)¹⁶⁰ bűne rábizonyulván, Kővárban fogságra vetették, ahol tizennyolc évet letöltve, szabadságát csak a sírban nyerte vissza [I. Bethlen, Comm. I. 3. §].

Zólyomi Miklós, Dávid fia, Allia Sámuel mágnásnak a Rákóczi-cziné fejedelemasszony édesnővérétől született lányát vette feleségül, s a házasságot Rákóczi fejedelem hozta össze. Ámde a házasság, a bekövetkező válás folytán kevéssel utóbb füstbe ment, s a Zólyomi és a Rákóczi családok közti úgy-ahogy el-

szunnyadt ellenségeskedések nagyobb erőre kaptak. Hogy azután Zólyomi milyen sorsra jutott, azt bemutattuk (134. §. 1.).

13) Alsócsernáton, azaz latinul Inferior Csernáton, nevét mások Tsernátonnak írják, Timon pedig [Nov. XI. 63.] Tschernatonumnak; ő ugyanis a magyar *s*-et németes helyesírással *sch*-val adja vissza, amint látható a *Schepsi*, *Tschik*, *Cocoschdum*, *Málnásch*, *Marcoschum*, *Martonosch*, *Oschdola* stb. stb.-ben Sepsi, Csík, Kökös, Málnás, Márkosfalva, Martonos, Ozsdola stb. stb. helyett.

Ez a síkságon kezdődő és egy völgyben észak felé emelkedő falu három igen termékeny és széles mezőt birtokol, s elegendő erdeje van a tüzeléshez. Sok és kiterjedt nemesi birtok található ebben a faluban. A templomban márvány őrzi az emlékét Domokos Tamásnak és Domokosnak, a régi családból származó s jeles erényekkel ékeskedő fivéreknek, akiket Giorgio Basta parancsára 1600-ban Márkosfalva és Mátisfalva között ártatlanul megölték [l. Bod 71.].

14) Felsőcsernáton, vagyis latinul Superior Csernáton, északról szomszédos Alsócsernátonnal ugyanabban a völgyben, a hegyek és erdők torkában. Két mezeje síkságon van, a harmadik – valamivel terméketlenebb – hegyoldalon, s elég bőven akad erdeje is. A falu fölött egy dombon régi vár romjai láthatók.

15) Ika falva egy Ika nevű székely katonától kapta a nevét, mint ahogy Mikefalva, Pókafalva stb. Mikétől, Pókától és más régi magyaroktól. Művelésre és bármely gabona termesztésére kiválóan alkalmas földje s elegendő erdeje is van.

16) Futásfalva, amelyet latinul úgy nevezhetnénk, hogy *Cur-sus* vagy *Fugae pagus*, egy hegy völgyében és oldalán helyezkedik el, s a termékenység dicsőségével ékeskedő földjei vannak, amelyek csekély szélességben hosszan elnyúlnak, mert bőven vannak erdők.

Orbaiszék

232. §

Orbaiszék, latinul Sedes Orbai, egészében síkság. Egyes részei vízenyősek és sárosak, mások pedig homokosak, váltakozva másfélével, ezért olyan szép kis vidék. Délkeletre és északnyugatra kanyarodva Kézdivásárhely mezőváros alatt, a Fekete-ügy folyóval ettől elválasztott Kézdiszékre tekint; odébb nyugatra és délre érinti Sepsiszéket; végül délre a bérceken túli Havasalföldet elválasztó, erdőkkel és kopár tereppel borított igen magas hegyeket nézi, amelyeknek a gerincétől szélességben egy bő mérföldet mérve, hosszúságban pedig kettőt, véget ér. A széket az említett hegyekből aláfoló s azokról a falvakról elnevezett patakok öntözik, amelyeken átfolynak (Gelence, Kovászna, Zágón stb. stb.). Miután ezek mozgásba hozták a gabona- és fűrészmalomokat, dél és nyugat között, a szék határán elhaladó Feketeügybe ömlenek. Sokkal terméketlenebb földje van, mint Kézdiszéknek, de itt-ott elég kövér szántófölddel elegyesen.

1) Azt kérdezheted, honnan tapadt rá a székre az *Orbai* elnevezés. A magyarokkal közös nyelvet beszélő székelyek a tolvajt *orv*nak nevezik és *orvónak*; ezért náluk az epirusi: *Orbonás*, Epirus¹⁶¹ pedig az *Orbonás ország* névre hallgat, a *v*-nek a *b*-re való elváltozásával. Ezért sokáig forgattam elmémben, hogy nevét vajon nem a tolvajoktól és rablóktól kapta-é, akik a régi időkben a szomszédos Havasalföldről és a meredek hegyekből meg az erdők búvóhelyeiről (mint a brassói földet) ezt a széket is támadták? Hiszen példák is tanúsítják, hogy semmi sem lehetséges könnyebben, mint a *v*-nek és a *b*-nek a felcserélődése, amelyek ugyanazon szerv betűiként vannak jelen az *Orbóban* és az *Orvóban*. Ellenben amikor br. Apor Péter Timonnál [Add. II. 20.] azt állítja, hogy a Kézdi, Sepsi, Orbai és Csíki székek régi előkelő férfiaktól kapták nevüket, sem Kézdi-, sem Orbaiszék magyarázata nem győz meg; különösen azért, mert ismeretes, hogy Alsó-Fehér vármegyében három falut is jelöl az *Orbó* név. Ezek – úgy tűnik – elnevezésüket a magyar törzsek első vezérei

közül valamelyik férfiúnak köszönhetik. Bertalanffi a név eredetét *Orbó* városból vezetve le [743.], amely errefelé sohasem létezett, hitével megnyert más írókat is. Végül Szászky, nem tudom, milyen szemponttól vezérelve, ezt a széket latinul *Orbancensisnek* nevezi [514.].¹⁶²

2) A *Conscriptio Carolina* erről a székről a következő részletes leírást adja:¹⁶³ „A székel Orbaiszéket, amely a hegyeken túli Havasalföld határainál fekszik, Kézdiszéktől a nyugati oldalon a Feketeügy folyó választja el. Az említett szék szélessége alig egy negyed mérföld (sőt, több egy mérföldnél, de ennek a Conscriptiónak a biztos urai nem számították be a szék erdős részeit – B. J.), hosszúsága pedig két kis (magyar) mérföld. Errefelé a föld sokkal terméketlenebb, mint Kézdisben, igen nagy mértékben trágyaigényes, s kétszer vagy háromszor szántják, négy vagy hat ígásállat munkájával. Bővebben megtermi a latinul *Siligonak* (a botanikusok *Secaléja*, magyarul *rozs*) nevezett gabonát, mint a tiszta búzát, úgyannyira, hogy közönséges műveléssel is elég jól terem a verejtékező földművesnek. Az épületekhez való fenyveserdő nemcsak ennek a széknak elegendő, hanem olcsó áron egészen jól ellátja a szomszédokat is (annyira, hogy Kézdiszékel a jelesebb gerendaépületek és Sepsiszékel is igen sok az itteniekből épült). Makkos бүккердеje két vagy három falunak van, főként Zágonnak, de ez sokkal kisebb az egész szék szükségleténél. Malom van elég. A beszállásolás olyan, mint Kézdiszékelben, és nem valami jelentékeny. A lakosok mind a közeli Kézdivásárhely mezőváros, mind a három-négy vagy több-kevesebb mérföldre eső Brassó város hetipiaca-it és nagyvásárait sűrűn látogatják.”

3) A szék további bemutatásához csatolunk most öt táblázatot a *Conscriptio Carolinából*, olyan formában, ahogy a 227. §-nál készítettük:¹⁶⁴

I. TÁBLÁZAT

Sorszám	A falvak neve	Armalisták	Lófők, gyalogosok	Jobbágyok	Zsellérek	Molnárok	Kóborlók	Családfők összesen
1	Cófalva	8	2	12	4	-	-	26
2	Telek	1	6	5	3	-	-	15
3	Barátos	17	28	17	1	1	-	64
4	Páké	12	34	5	5	-	1	57
5	Papolc	12	25	45	16	3	2	103
6	Zágon	5	57	108	64	6	-	240
7	Kőrös	4	39	9	-	-	-	52
8	Kovászna	22	90	33	15	8	-	168
9	Páva	15	27	27	11	-	3	83
10	Szörcse	1	-	26	-	1	-	28
11	Zabola	14	60	86	8	2	2	172
12	Petőfalva	-	-	19	-	1	3	23
13	Tamásfalva	2	-	11	2	-	-	15
14	Imecsfalva	3	12	28	5	-	-	48
15	Haraly	2	12	10	1	-	-	25
16	Hilib	8	24	5	-	-	2	39
17	Gelence	9	34	73	10	5	14	145

II. TÁBLÁZAT

Sorszám	A falvak neve	Lakott telek	Elhagyott telek	Szántó, köből	Műveletlen, köből	Kaszáló, szekér	Idegenek telkei	Idegenek szá- n- tója, köből	Idegenek kaszálója, szekér	Malmok
1	Cófalva	16	5	386	9	259	-	64	12	-
2	Telek	7	14	701	6	68	7	599	22	-
3	Barátos	40	31	1378	31	761	2	31	167	1
4	Páké	32	11	917	49	214	-	67	4	1
5	Papolc	52	43	953	36	291	6	185	66	3
6	Kőrös	27	19	811	9	171	1	117	6	1
7	Kovászna	80	25	1964	161	330	3	52	19	-

Sorszám	A falvak neve	Lakott telek	Elhagyott telek	Szántó, kőből	Műveletlen, kőből	Kaszáló, székér	Idegének telkei	Idegének szántója, kőből	Idegének kaszálója, székér	Malmok
8	Páva	64	22	1096	104	131	-	96	16	-
9	Szőrcse	13	6	349	10	-	-	20	-	1
10	Zabola	101	36	2082	68	326	-	445	157	3
11	Petőfalva	18	12	559	6	36	-	49	-	-
12	Zágon	119	48	1770	84	608	1	31	47	8
13	Tamásfalva	8	6	371	99	183	-	-	-	-
14	Imecsfalva	28	9	499	38	102	-	50	55	1
15	Haraly	20	36	412	22	9	6	96	5	-
16	Hilib	26	14	397	14	52	7	89	33	-
17	Gelence	119	64	1499	94	475	-	327	207	15

III. TÁBLÁZAT

Sor- szám	A falvak neve	Igás- ökö	Tehén	Mén, kanca	Juh, kecske	Sertés	Tinó, Méhkas üsző
1	Cófalva	40	30	30	172	75	10
2	Telek	36	18	7	131	30	2
3	Barátos	86	103	65	201	179	39
4	Páké	38	77	55	97	144	18
5	Papolt	94	97	47	799	173	33
6	Zágon	178	248	154	2811	317	58
7	Kőrös	28	52	38	96	136	13
8	Kovászna	122	173	156	671	256	29
9	Páva	64	88	73	622	151	30
10	Szőrcse	22	22	14	99	28	4
11	Zabola	144	243	131	425	238	54
12	Petőfalva	31	29	27	245	39	9
13	Tamásfalva	18	14	8	-	15	4
14	Imecsfalva	42	54	22	133	50	12
15	Haraly	20	30	25	96	53	8
16	Hilib	39	43	26	168	74	10
17	Gelence	122	158	84	839	162	24

IV. TÁBLÁZAT

Sorszám	A falvak neve	Búza-, rozsvetés	Ebből kalangya	Árpa-, zab-, tengerivetés	Ebből kalangya	Borsó-, bab-, lencsevetés	Ebből köből	Kendervetés	Ebből kalangya
1	Cófalva	181	1812	57	567	5	69	9	156
2	Telek	71	687	20	275	1	9	3	76
3	Barátos	311	2703	216	2567	15	219	24	267
4	Páké	259	1955	190	2008	5	44	14	244
5	Zágon	511	4350	407	5120	9	88	55	879
6	Papolc	225	1657	190	2133	5	23	19	304
7	Kőrös	150	1249	159	1634	6	41	10	145
8	Kovászna	455	2927	404	1824	8	53	25	371
9	Páva	252	1865	181	1684	5	23	13	208
10	Szőrcse	65	624	15	226	2	5	2	55
11	Zabola	471	4299	299	3330	16	126	19	287
12	Petőfalva	137	1345	32	517	2	22	5	86
13	Tamásfalva	40	300	16	213	2	4	1	25
14	Imecsfalva	112	1033	44	641	2	16	6	109
15	Haraly	66	657	49	723	3	42	4	90
16	Hilib	117	1179	61	857	4	31	6	133
17	Gelence	319	2917	119	1613	4	40	23	371

1	Cófalva	-	2	227	76	85	54	106	36
Sorszám	A falvak neve	Sörfőző üst	Párolókazán	Adó – magyar forint	Adó – dénár	Követelési adósság – magyar forint	Követelési adósság – dénár	Terhelő adósság – magyar forint	Terhelő adósság
2	Telek	-	-	92	26	4	-	96	11
3	Barátos	-	8	561	53	472	58	590	89
4	Páké	-	6	387	65	725	64	351	7
5	Papolc	-	15	379	26	355	53	314	50
6	Zágon	-	9	879	56	348	16	713	24

Sorszám	A falvak neve	Sörfőző üst	Párolókazán	Adó – magyar forint	Adó – dénár	Követelési adósság – magyar forint	Követelési adósság – dénár	Terhelő adósság – magyar forint	Terhelő adósság
7	Kőrös	-	1	377	33	156	13	420	58
8	Kovászna	1	19	944	87	865	42	995	54
9	Páva	-	4	433	31	363	54	573	90
10	Szörccse	-	-	66	40	3	-	199	98
11	Zabola	-	11	637	60	366	42	734	61
12	Petőfalva	-	3	119	19	42	19	74	-
13	Tamásfalva	-	-	36	36	-	-	220	90
14	Imecsfalva	-	2	187	60	86	44	185	99
15	Haraly	-	-	123	75	7	-	26	50
16	Hilib	1	1	289	21	148	-	226	-
17	Gelence	1	6	697	35	133	85	510	45

Az adózók munkája nyomán az egész székben termett 2180 font dohány.

233. §

A székelyektől és kevés romántól lakott, mezőváros nélküli Orbaiszékben 17 falu található, mégpedig: Cófalva, Telek, Szörccse, Petőfalva a Feketeügy folyó déli szélén. A szék belsejében vannak: Imecsfalva, Tamásfalva, Barátos, Páké. A hegyek lábánál fekszenek: Zágón, Papolc, Kőrös, Kovászna, Páva, Zabola, Haraly, Gelence és Hilib.

1) Cófalva szerintem ugyanaz, mint Cziafalva, egy régi székely család, a Czia után, amelyet most Csíanak mondunk, s amelynek ősapja ezt a helységet betelepítette.¹⁶⁵ Zágonnal együtt határfalu e szék és Sepszi között. Elég kövér földjei vannak, amelyeknek egyikén a Feketeügy néha, amikor kiárad, kárt szokott okozni. Mivel semmilyen erdeje nincs, olcsó pénzért a zágoniak látják el fával is, makkal is.

2) Telek neve több, eltérő jelentésű lehet, jelent ugyanis: a)

telket és tanyát; b) műveletlen földdarabot, cserjést, füves pusztát; c) mindenféle épülettől mentes helyet. Nem értem, mi volt az oka, hogy a falunak ezt a sok jelentésű nevet adták. A *Conscriptio Carolina* így ír erről a faluról:¹⁶⁶ „Ez a falu síkságon fekszik, s nagyságra is, lakosai számát tekintve is kicsiny. Három nagy földdarabja van, amelyek bőségesen elegendők volnának még egy falunak, annyira, hogy nagyobb részük az utóbbi néhány évben mindenütt földművestől és ekétől háborítatlan, műveletlenül hevert. Földjük mindenfelé sík, fekete, de hójával a termőerőnek, hacsak meg nem segítik trágyával. Mihelyt megművelik, bármilyen gabonát megterem. Cőfalvához hasonlóan a zágoni erdőket használja.”

3) Szöröcsét a *Conscriptio Carolina* e szavakkal jellemzi: „Ennek a Feketeügy folyó vize mellett elhelyezkedő kicsi falunak három földtáblája van, szintén a tágas síkságon (ezt Páva leírása után mondják – B. J.), jobb s ha még trágyával is megsegítik, bármilyen gabonát megtermő földjével. Tűzifát és az épületekhez szükséges fenyőgerendákat más, közeli falvak fenyveseiből a lakosok szabadon szállítanak, a makktermő erdőt azonban olcsó pénzért valamiképpen bérbe veszik.”

4) Petőfalva, amelyet véleményem szerint egy Petőnek hívott régi székelyről neveztek el (akinek a családja szerencsésen elszaporodott Magyarországon is), ezzel a szöveggel vonult be a *Conscriptio Carolinába*: „Az egész székben ez a kicsi falu az egyedüli, amely tisztára jobbágyokból áll. Síkságon helyezkedik el, három táblája van, ezeknek a földje fekete, itt-ott vize nyós; inkább a tavaszi gabonát, mint az őszi bűzát termi meg, a tiszta búzát (talán a lakosok lustasága miatt – B. J.) nem annyira; a föld mindenütt trágyát kíván. Makktermő erdeje semmi; épületekhez és a tüzeléshez szükséges fenyveseket azonban, mivel az egész falu a zabolai birtokos urakhoz tartozik, találnak ott elegendő mennyiségben.” A lakosok az ivásra kiválóan alkalmas ásványvízzel büszkélkednek.

5) Imecsfalvának, amelyet Imecsről, egy régi székelyről neveztek el, három jó minőségű földtáblája van. Makktermő erdei nincsenek, de a tüzeléshez és az épületekhez valót szabadon hordanak a Gelence községhez tartozó fenyvesből.

6) Tamásfalva, azaz latinul Thomae pagus, síkságon elhe-

lyezkedő kicsi falu. Három földdarabja van, ezek trágya hozzáadásával bármilyen gabonát jól megteremnek. Erdeje egyáltalán nincs, de a kovásznai erdőkbe szabad a bemenetel.

7) Barátos, vagyis latinul *Amicos* (vagy: *Amicum*) habens (másként: Religiosos habens), szerintünk egy baráttól, mégpedig Ferenc-renditől kapta a nevét; ennek a szónak az eredetét l. Lisznyai [325].¹⁶⁷ A Kovászna patak melletti sík, vizenyős, mégis termékeny mezőket, továbbá a zágoni erdőket használja. Ide és a szomszédos falvakba minden évben eljönnek a gólyák (Marosszék kivételével ritka madár a többi székely székben), és ott lakoznak mint békákban és ilyenfajta állatokban bővelkedő nedves helyeken.

8) Páké nevét hallva, mintha scytha nevet hallanék. A falu síkságon terül el, földje vizenyős, s a szántást megnehezítik a le hulló esők is. Ez a föld a trágyát is hamar felemésztí, s a tavaszi vetést és gabonát jobban megtermi, mint a tiszta búzát. Mind a tüzeléshez és építkezéshez, mind a makkoltatáshoz van erdeje. Patakjai, amelyek Kovászna és Kőrös falvakból ereszkednek le, szinte minden évben igen nagy kárt okoznak a szénában.

9) „Zágon falu (amely szintén scytha elnevezésű – B. J.) síkságba torkolló két völgy között fekszik. Mint a többinek, úgy neki is három földdarabja van; a faluból lefolyó patakhöz közel a földje kavicsos, a kaszáló melletti porondos, vizenyős, közbül azonban elég jó, s megterem bármilyen magot, de mindenütt trágyára szorul. A fent említett patak áradás idején hirtelen lezúdulásával károkat okoz a szomszédos szántóföldeken is, de különösen a kaszálókon; egyébként a halászatra alkalmas, és valamelyes – de nem valami jelentős – hasznót hajt egy vagy két lakosnak. A falunak – a birtokos urakon kívül – van elég bükk- és fenyőerdeje, valamint makkos erdeje is, amely alkalmas mintegy kétezer sertés hizlalására. A falu zálogba adott a nemeseknek 268 forintban és forintért valami kaszálót, amelyek kb. 163 szekeret hoznak” (*Conscriptio Carolina*). A falu, amelyet Szászky [514.] méltán nevezett kiterjedtnak és gazdagnak, más, magukat zágoninak író nemescsaládokon kívül előnevet adott a nagy hírű br. zágoni Szentkereszti urak családjának, amelynek itt egy kellemes kertben udvarháza van, s amely ezen a falun kívül más helységekben is gazdag jobbágyságban és birtokrészek-

ben. Ebből a híres nemzetségből 1744 körül élt méltóságos Szentkereszti András úr, erdélyi belső tanácsos és ítélőmester; jelenleg pedig méltóságos br. zágoni Szentkereszti Sámuel úr, az Erdélyi Nagyfejedelemségben a nemes Királyi Törvénytáblánál tényleges esküdtként ülésezik erősen korlátozott hatáskörrel.

10) Papolc, amelyet Timon [Nov. XI. 64.] Papolciumnak, a híres Szászky [514.] Papulumnak, Bertalanffi [743.] Babolcsának nevezett, a hegyek lábánál fekvő falu; nevezetes az ott lakó katonaságon kívül a nemesek és mágnások birtokairól, amelyek közül kitűnik a Hentereké. A síkságon trágyára nagyon is rászoruló két földtáblája van, a harmadik – a hegyen – termékenyebb. Fenyvese van bőven. Régi közmondás az, hogy „Megvetette lábát, mint a papolci pap” (latinul: „Praestitit se tamquam sacerdos Papoltziensis”), de nem akarom kimutatni, honnan eredt ez a mondás, nehogy az említett pap módjára úgy tűnjék, hogy valakire rátámaszkodom.¹⁶⁸ A hetipiacot itt a hétfői napon keresik fel. Mialatt ezen a piacon nyújtózkodva gondolkozom a mondáson, amelynek a magyarázatától vonakodtam, ez az értelmezés hatolt be a fülembbe, nem vénasszonyok meséje nyomán, hanem mintegy álomban. Nyelvünkön a pap latinul a. m. *sacerdos*, a harc a. m. *pugna*. Megeshetett régen, hogy egy székely pap, maga mellé véve harci társak gyanánt e vidék harcias férfait, valamilyen ellenséggel (hihetőleg tatárokkal IV. Béla idejében vagy máskor, esetleg rablókkal) harcra kelt, s biztos győzelmet aratott fölöttük. Ebből az eseményből mind a helységre ráakasztották a *Papharc* és idővel a *Papolc* nevet, mind pedig a szólásra a helységet.¹⁶⁹

11) Kőrös mindenütt vizenyős és agyagos, inkább a rozsot, mint a tiszta búzát megtermő szántóföldjeivel lapos talajon fekszik. A földművelés hátrányait a lakosok kipótolják, mert szorgalmasan űzik a legeltetést (bővelkednek ugyanis hegyi legelőkben), serénykedve szítát vagy szűrőszítát készítenek (amelyekkel, mint mondtuk a 204. §-nál, a szításkeresztúriak is haszonra tesznek szert), s mindenfelé árusítják, még Havasalföldön is. Végül szíták céljára fenyőfából (amelyben dúskálnak) kör alakú forgácsot készítenek és adnak el, nem haszon nélkül. Ennek a falunak hírt szerzett az itt keletkezett és ugyanitt megszűnt pestis is, amelyről megemlékeztünk (I. 20. §). Bertalanffi [743.]

Kőrös helyett Orbaiszékhez sorolta Kőrispatakat, amelyet a 225. §-nál visszahelyezünk Sepsiszékbe.

12) Kovászna nevét a malomkövekből eredő haszonból és nyereségből vette. Ha meg akarjuk keresni a régi időkben használt alakját, akkor *Kőhasznát* vagy *Köv-hasznát* (latinul *Lapidum reditus*) íránk,¹⁷⁰ a *haszon* ugyanis és a *haszna* azt jelenti, amit a latin *usura* vagy *usufructus*, és az is ismeretes, hogy e helység ma is, de sokkal inkább a régi időkben nem csupán az ottlakókat látta el malomköveivel, hanem széles körben a szomszédos falvakat is. A *Conscriptio Carolina* a faluról ezt a leírást adja: „A hegy alatt és a síkságról a völgybe hosszan felnyúlva, ennek a falunak három, a síkságon elhelyezkedő földdarabja van; a föld az egyik táblában jórészt vízenyős, kiszáradás után pedig nehezen szántható; a másik kettőben homokos és trágyaigényes, mindazonáltal bármilyen gabonát közepes hozammal megterem (főként pedig az éhínség távol tartására alkalmas rozsféléket). A faluban elegendő malom van mind a birtokos urak, mind az adózó lakosok, sőt a szomszédos falvak őrléséhez is. Fűrészmalomuk pedig (avagy deszkakészítőjük) az adózóknak van tíz sajátjuk. Tüzeléshez és építkezéshez erdő van bőségesen, makktermő erdő egyáltalán nincs. A falu felső részét Vajnafalvának, vagyis latinul *Vajnae vicus*nak nevezik. A falu területén van egy Borcfalva nevezetű hely is, amiből kitűnik, hogy ott egykor egy ugyanilyen nevű falu létezett. A lakosok egészséges savanyúvizet isznak (de nem meleg vizet, amint vélte Szászky [514.] és akik őt követték – B. J.). A falu előnyei között említendő az, hogy minden szombaton hetipiacot tart, amikor is húst árusítanak, legalább az ottlakóknak.”

13) Páva, latinul *Pavo*, nem tudom megmondani, hogy nevét a csodálatos farktollú madártól kapta-e, avagy más dologról; ismeretes, hogy nem olyan régen a *Pávafalva* névre hallgatott. Síkságra leereszkedő hegy alatt terül el, a síkságra nedves szántóföldek következnek. A falunak jutott bőven fa, makk semmi.

14) Zabola, vagyis latinul *Frenum*, úgy tűnik, hogy nevét e helység régi várától vette, amely hajdan ezeken a tájakon megzabolázta a rablókat.¹⁷¹ „Ez a falu régtől fogva az egész széknek a tehetősebb mágnások és nemesek lakóhelye. Ami fekvését illeti, egy hegy alá esik, amely körbeveszi” (*Conscriptio Caroli-*

na). Tágas, s ha trágyával ellátják, termékeny földjei vannak. Makktermő erdeje semmi, fenyvese ellenben bőven van. Az itt készített deszkák vetekednek a kovásznaiakkal. Tröster ezt a birtokot *Zebe*nek hívja, és Gelence falu fölé helyezi el; nem nagyobb ez a tévedés, mint az, amikor *Madiaros* és *Bigfalva* birtokokat (vagyis *Magyaróst* és *Bikfalvát*, 226. §) a Kovászna folyócska partjára, Zabola helyére állítja (l. térképét). Ezt a tévedést Kreckwitz is követi.¹⁷² Más birtokosok örökségein kívül kitűnnek itt a méltóságos gr. Toldi és Mikes urak birtokai; a Mikes család éppen zabolainak írja magát. Ez a régi és híres család, amely címerében oroszlánt visel, kebeléből nem kevés derék embert adott a hazának. Az előző században híres volt két testvér, Mikes Mihály és Kelemen. Amaz II. Rákóczi György belső tanácsosa és legfőbb kancellárja, ez utóbbi I. Apafi Mihály tanácsosa, Fehér vármegye főispánja, a rendek elnöke és ítélmester. Ennek fia, Mikes Mihály, a felséges Lipót császár kegyelméből a székely Háromszék főkapitánya, a Királyi Tábla esküdtje lett; az említett császári felség előbb a bárói, majd pedig a grófi címmel tüntette ki. Utoljára a néhai felséges VI. Károly császár guberniumi belső tanácsossá tette. Majd 1721. január 6-án meghalt, s miután gyászbeszédében (kinyomtatva ezzel a címmel: *Leo fortis DaClae sagitta Lethi prostratus, gemmiv patrulae honoratus*)¹⁷³ egy kolozsvári Jézus-társasági pap méltóképpen felmagasztalta, eltemették a csíki Ferenc-rendi atyák kriptájában. Bethlen Druzsina grófnőtől hátrahagyta fiait, zabolai Mikes Ferencet és Istvánt, a dicséretre méltó vitézeket. Napjainkban méltóságos gr. Mikes István, Fehér vármegye főispánja és méltóságos gr. Mikes Antal, a székely Háromszék főkirálybírója élnek.

Továbbá, legelőiről igen híres a zabolaiak Lakóca nevű havasa. A zabolai földek s a petőfalvi legelők között látható egy terület régi épületek nyomaival: a hely neve Domokosfalva (latinul Dominici pagus). Ennek a jelenleg elhagyatott falunak a földjét az említett szomszédos falvak lakosai művelik, és nagyrészt a méltóságos Mikes háznak szolgál. Van egyfajta gyapotkendő, amellyel az egyszerű nők szokták befedni a fejüket; ezt általában zabolai kendőnek mondják, mivel a zabolai nők másoknál jobban szőnek, s a kendőket a férfiak egész Erdélyben

árusítják. A régi és híres Basa családot zabolainak írták (vö. 230. §. 1.).

Megjegyzés: Basa Ilona öltözete egy zabolai kápolna romjaiban. Kun István feleségeként ebben az 1671. évben, április 5-én temették el. A Basa család egészen kihalt. L. Nemes János *Naplóját*.¹⁷⁴

15) Haraly láthatólag a herulok régi népétől vette a nevét.¹⁷⁵ Szántóföldjeit nem kell ócsárolni termékenységük miatt, s fenyvesekben is bővelkedik.

16) Hilib neve a románok nyelvén a *Boletum bovinum*ot jelöli, amelyet a magyarok *medvegomba*, *tinógomba* és *tehégomba* néven ismernek, a németeknél *Kuhbüß* a neve. Előtte nem ismeretes, hogy a falut miért jelölték meg ezzel a névvel. A falu magát, valamint részben termékeny, részben terméketlen földjeit egy hegy emelkedőjén húzta meg. Fenyves erdeje viszont van bőven.

17) Gelence: „Ez határfalu Orbaiszék keleti részén. Kellemes völgyben fekszik, ugyanott patak is csordogál. A síkságon három földtáblája van, s a földje is elég jó, de a trágyázásra nagyon is rászorul. Különben ha a földműves megdolgozza, bármilyen gabonát megterem” (*Conscriptio Carolina*). E falunak nagy kiterjedésű fenyvesek jutottak osztályrészül, amelyek nem csupán tüzelésre és építkezésre szolgálnak, hanem a fűrészmalomokban előállított vastag, hosszú és széles deszkák készítésére és mindenhol, elsősorban Brassóban való eladására is. A falu Zernye nevezetű, Havasalföld határával érintkező hegyén nő a *Taxus baccata*, magyarul tiszafa, amelyből egyes eszközöket és edényeket szoktak készíteni, mivel szép vörös a színe. A tiszafa hordócskák a borpárlatot és a gabonapálinkát hasonló színűre festik. Venetiát a magyarok Velencének nevezik; ennek a Gelencével való összecsengéséből keletkezett a mondás, hogy „Gelence vagy Velence”, ami annyit jelent, hogy más Gelence, és más Velence. Ez arra talál, aki hasonlóságot akarva mondani, különbözőségbe botlik.

Miklósvárszék

234. §

Miklósvárszék, latinul Sedes Miklósvár, az Erdővidéki föld¹⁷⁶ része, itt mezőkkel, amott erdőkkel borítja földjét, egyik helyen síkságokkal, a másikon hegyekkel és változó termékenységű dombokkal tűnik ki. A Barót, Bacon, Ajta és Bölön nevezetű patakok öntözik. Északról délre hosszában két mérföldre, keletről nyugatra szélességben több mint egy mérföldre terjed. Körbeveszik: Bardócszék (207. §) északról, a Sepsiszéktől (218. §) elválasztó hegyek és erdők keletről, Felső-Fehér vármegye egyik részecskéje, amerre a Liget, Nyáraspatak és Hídvég (6. §. 2a. és 17. §. 11b.) helyezkednek el, délről az Olt folyó, amely a Barcaság földjét és Felső-Fehér vármegye ama részét választja el, amely Ürmös és Ágostonfalva községeket öleli fel, nyugatról. A *Conscriptio Carolina* ezt a külön leírást adja a székéről:¹⁷⁷ „A székely Miklósvár-fiúszék lakosokban a legkisebb (mármint az egész Háromszéken – B. J.). Keletről Sepsiszék, délről Fehér vármegye egy részecskéje, nyugatról a Barcaság földje, északról Udvarhelyszék (amennyiben Bardócszék Udvarhelynek a fiúszéke – B. J.) és Csíkszék havasai határolják. Hosszúságban szinte két mérföld, szélességben a közepétől egészen a mondhatni felső részéig negyed mérföldnél nagyobb (a Sepsiszékkel határos nagyobb erdőkön kívül – B. J.), az alsóbb szélén kisebb. Ennek a széknek mintegy kétharmada művelésre és gazdálkodásra alkalmas földet birtokol, a maradék harmad terméketlenebb. E harmadrésznek is kb. a fele teljesen kimerült, noha jól megdolgozva és trágyával bőségesen ellátva, nemcsak a rozsot (bár egészen nyilvánvaló, ami a magam és mások tapasztalatai alapján ismeretes, hogy ebben a székben a terméketlenebb szántóföldek a rozs termesztésére nem alkalmasak – B. J.), hanem valamelyest megtermi a búzát is, főleg a tavaszi vetést; a többi pedig kétségtelenül elég jó hozamú, ha egy kicsit is beszórják trágyával. Erdő van itt elegendő tüzeléshez is, építkezéshez is, s a makkérés idején jórészt tölgymakk (de bükk is – B. J.) a disznók hizlalására. A föld művelése ugyanolyan, mint máshol, vagyis két vagy három ízben szántanak négy igásállattal. A falvak az

örletést vagy helyben, saját területükön végzik, vagy a közelben, tehát a lakosság nem fárad hosszú utazással. A katonai elszállásolásból, úgy tűnik, ennek a fiúszéknek inkább kijut, mint tagtársai közül a többi nagyobb széeknek. Brassó városa a felső, távolabb eső résztől is legfeljebb öt mérföldre esik, az alsótól háromra.”

2) A patakok közül, amelyek ezt a széket keletről nyugatra folyva öntözik, első a Barót, amely folyásának egyik szakaszán északról a határt alkotja. Ez két kisebb vízből ömlik össze, amelyek közül egyik keletről Telegdi- és Sepsibacon (236. §. 1.) közt csordogál le, s Bibarcfalva (211. §. 9.) fölött magához veszi a másikat, amely a Barótkövértől ered, s Hermány és Kisbacon falvakat mossa. Így egyesülve jut Barótra, amelyet hosszában kettévág, s két földtábláját elválasztja a harmadiktól, majd azután Köpec falu alatt, amelynek a területét elválasztja Ágostonfalva földjétől, az Oltba ömlik. A vízi állatok közül, amelyek ebben a patakban élnek, Barót körül egyáltalán nem ritka az angolna (*Anguilla anguilla*).

A másik patak, az Ajta nevezetű, a Zalány (225. §. 6.) községhez közeli erdőkben, a Harcsában és Tölgyesben, két forrásból ered, s Zalány pataka néven e szék üveghutáját öntözi. Innen lesiet a Kakucs (236. §. 3.) nevű malomhoz, amelytől ottani nevét is kölcsönveszi. A Szárazajtáról sekély vízzel lecsorgó patakon túl, és Középjáta területén, ahol már Ajta pataka a neve, vagyis latinul *Ajtae rivus*, köves mederben csobogva folyik; magához veszi a kisebb vizű Kakast és Ülök patakát, átfolyik Középjáttán, és végül Nagyajttán, azután pedig az Oltba ömlik. Ennek a pataknak a lakói: folyami rák (*Astacus* [*fluviatilis*]), menyhal (*Mustella fluviatilis*), sebes pisztráng ([*Salmo trutta*] *fario*), kövi csík ([*Cobitis*] *barbatula*), vágó csík [*Cobitis*] *tacenia*) stb. A maga nemében mindegyik ajánlható a legtisztább forrásokból táplálkozó egészséges víz miatt, amelyben tanyáznak. A folyami rákokat, amelyek éjszakai vándorlással a forrásokból élelemszerzés végett előkígyóznak, az ottlakók meggyújtott szalmacsóva fényénél horgászbottal keresik és fogják.

A folyóvizek közül a harmadik, minthogy Bölön község erdeiben ered és rajta folyik át, azonos nevet nyert a faluval, amely alatt az Oltba siet. Maga az Olt csukát ([*Esox*] *lucius*), le-

só harsát (Silurus [glanis]) és más halakat tenyésztve, a halászat lehetőségével mindenképpen Bölön, Nagyajta, Köpec és Barót falvak hasznára van, ellenben az áradáskor kiöntve, nem ritkán ugyanazokat a falvakat több kárral sújtja.

3) Az említett három (és több, ezekbe ömlő kisebb) patak szülőanyái a Sepsiszékkal érintkező hegyek és erdők sziklás és fás területei, amerre utak nyílnak Kézdiszékbe és főként Sep-sibe, mégpedig a következő nevezetesebb átjárók tárulnak fel: 1) Sepsibaconból Torja felé (230. §. 14–15.) hosszú erdei utazással az Uzonkának hívott úton, ugyanúgy Málnásra (225. §. 12.) Csinodmagossán keresztül. 2) Szárazajtáról Zalány felé a Zalánpataka völgyén át, Üvegcsűrön keresztül, Kálnokra pedig a Teksa hegy felé. 3) Közéapajtáról Kálnok és Kőrispatak (225. §. 4.) felé, a Pisztrángos hegyen át (így nevezik a hegyet a pisztrángokat nevelő s a Kakas patak felé tartó patakról), felkapaszkodva ezután az utazóknak hús forrásvizet kínáló Várhegyre, és leereszkedve a Vadason át a meredek ereszkedő fölött elhelyezkedő Kőrispatak fölé. 4) Bölönből szinte hasonló úton Árkosra és Sepsiszentgyörgyre.

Ezek az erdők nagyrészt bükkösök, amelyek keverednek hegyi juharral ([*Acer*] *pseudoplatanus*), mezei szilfával (*Ulmus campestris*), hársfával (*Tilia*), fekete nyárfával (*Populus nigra*), égerfával (*Alnus*), fehér fűzfával (*Salix [alba]*), nyírfával (*Betula [verrucosa]*), kétmagvú galagonyával (*Padus crataegus [oxyacantha]*), barkóca berkenyével ([*Sorbus*] *tormalis*), vadalmával (*Malus silvestris*) és vadkörtevel (*Pyrus silvestris*); továbbá mogyorófával (*Corylus [avellana]*), kányabangitával ([*Viburnum*] *opulus*), málnával (*Rubus idaeus*), fekete áfonyával ([*Vaccinium*] *myrtillus*) meg más fákkal és cserjékkel. A szék falvainak a szomszédságában nem hiányoznak a tölgyesek sem, nagyszerű tölgyfákkal. A bükkmakk nemcsak disznóhizlatásra szolgál, hanem elégséges hasznot nyújt az olaj kisajtolásának lehetőségét jól értékesítő ottlakóknak. Ugyanők azt is tudják még, hogy ennek az olajnak a szaga elvész, ha évente háromszor kőkorsókba (s ha ilyen nincs elegendő, mással, agyagkorsókkal helyettesíthetők) öntik [l. Reuss, 397.]. E határmenti erdőkön kívül mások a szék közepét foglalják el, s egymással kölcsönösen érintkezve, a hegyek legtetetjén nőttek, nevezetesen a baróti

és a bodosi északról, a szárazajtai keletről, a középajtai délről, a miklósvári és a köpeci nyugatról; ezek a tölgyerdők a sertéseket hizlalják tölgymakkjukkal. Miklósvár, Köpec és Bodos falvakat az ezekből az erdőkől eredő patakok öntözik, de vizük nagyon sekély. Mivel az említett erdők fája nem elég sem a tüzeléshez, sem az építkezéshez Köpec, Barót és Bodos falvakban, ezért Barót és Bodos, úgyszintén Sepsibacon a sepsiszéki Málnással, Oltszemével és Zalánnal jórészt közösen használja erdőlésre és legeltetésre a szék keleti határán a Morgó, közönségesen a Hatoderdeje nevű erdőséget.

4) Ezeket az erdőket Diana csapata nemhiába keresi fel, mert őzek, nyulak, rókák, farkasok, nyestek és néha medvék élnek bennük. Változatos növényzetben¹⁷⁸ is bővelkednek, mint amilyenek a kerek levelű, gyöngyvirágos és ernyős körtike (*Pirola rotundifolia*, *secunda* et *umbellata*), maszlagos nadragulya (*[Atropa] belladonna*), kosborképű veronika (*Veronica orchidacea*) stb. A hegyek tövében kontyvirág (*Arum [maculatum]*), jácint (*Hyacinthus non scriptus*),¹⁷⁹ бүдös paponya (*Dentaria enneaphylla*), salamonpecsét (*Polygonatum*), tavaszi és fekete lednek (*Orobis vernus* et *niger*),¹⁸⁰ angyalgyökér (*Angelica [archangelica]*), májusi gyöngyvirág (*Convallaria [majalis]*), élő holdviola (*Lunaria rediviva*), gimharaszt (*Scolopendrium*), kőmagvű gyöngyköles (*Lithospermum officinale*), berki szellőrózsa (*Anemone nemorosa*), közönséges májvirág (*Hepatica [nobilis]*), gombernyő (*Sanicula Europaea*), juhsóska (*[Rumex] acetosella*), galambvirág (*Isopyrum thalictroides*), kék sisakvirág (*[Aconitum] napellus*), zergevirág (*Doronicum [pardalienenches]*), békabogyó (*Actaea spicata*), varázslófű (*Circaea lutetiana*), kisasszonypapucs (*Calceolus Marianus*),¹⁸¹ kutyatej (*Euphorbia [epithymoides]*), hunyor (*Helleborus*), széleslevelű bordamag (*Laserpitium latifolium*), természetes medvetalp (*[Heracleum] sphondylium*), erdei nyenyúlhozám (*Impatiens noli tangere*), tarajos, kék üstökű és erdei csormolya (*Melampyrum cristatum*, *nemorosum* et *sylvaticum*), méhfű (*Melitis melissophyllum*), szurokfű (*Origanum vulgare*), négylevelű varjúszem (*Paris quadrifolia*), aranyvessző (*[Solidago] virga aurea*), gumós görvélyfű (*Scrophularia nodosa*), ligeti csukóka (*Scutellaria galericulata*), orvosi tüdőfű (*Pulmonaria officinalis*).

nalis), erdei tisztesfű (*Stachys sylvatica*), galamólevelű virnác, borkóró virnác, sárga virnác (*Thalictrum aquilegifolium*, *angustifolium*, et *flavum*), zergeboglár (*Trollius Europaeus*), a fekete nyárfák alatt szemérmetlen csömörcsög (*Phallus esculentus*), kónya vicsorgó (*Lathraea squamaria*) stb. Úgyszintén somfa és veresgyűrű som (*Cornus mas* et *sanguinea*), kányabangita (*Lantana opulus*),¹⁸² fekete bodza (*Sambucus nigra*), kecskerágó (*Euonymus oxyacantha*), farkashoroszlán ([*Daphne*] *meze-reum*), télizöld meténg (*Vincetoxicum* *minor*) s a tölgyesekben sárga fagyöngy (*Loranthus Europaeus*), az árnyas helyeken repkény borostyán (*Hedera helix*), kapsos korpafű (*Lycopodium clavatum*), fenyő korpafű (*Selago selaginella*)¹⁸³ stb. A száraz mezőkön bugás macskamenta (*Nepeta Pannonica*), zsellérke (*Thesium lynophyllum*), vízikender (*Eupatorium [cannabium]*), vérontó pimpó (*Potentilla erecta*), egyenes pimpó (*Potentilla recta*), indás pimpó, libapimpó, tavaszi pimpó (*Potentilla reptans*, *argentea* et *verna*), borjúpázsit (*Anthoxanthum odoratum*), lózsálya (*Salvia verticillata*), muskotályzsálya (*Salvia sclarea*), vadpaprika (*Vincetoxicum telephium*),¹⁸⁴ gyászoló apácavirág (*Lycopsis pulla*),¹⁸⁵ kígyófü (*Echium vulgare*) stb. A völgyekben és a réteken örvénygyökér ([*Inula*] *helenium*), szepőlópu (*Cerinthia minor*), tavaszi hóvirág (*Galanthus nivalis*), kakasmandikó ([*Erythronium*] *dens canis*), tőzike (*Leucium aestivum*), cickafark ([*Achillea*] *ptarmica*), fekete nadálytő és bütykös nadálytő (*Symphytum officinale* et *tuberosum*), festő zsoltina (*Serratula tinctoria*), fehér zászpa (*Veratrum album*), fehér májvirág (*Parnassia [palustris]*), őszi vérfű (*Sanguisorba officinalis*), kömény (*Carum [carvi]*), réti bakszakáll (*Trogopogon pratense*), réti lórom, sóska lórom, juhsóska (*Rumex acutus*, *acetosa* et *acetosella*), libapimpó ([*Potentilla*] *anserina*), salátaboglárka (*Ficaria [verna]*) stb. A folyópartokon és a nedves helyeken: ükörke lonc (*Frangula xylosteum*),¹⁸⁶ fűzfák (*Salix*), égerfák (*Alnus*), német tamariska (*Tamarix germanica*),¹⁸⁷ hűsítő csucsorka ([*Solanum*] *dulcamara*), szeder (*Rubus caesius*), komló (*Humulus [lupulus]*), vízi peszérce (*Lycopus Europaeus*), fehér acsaló (*Petasites [albus]*), martilópu (*Tussilago alba*),¹⁸⁸ kakukk szűnyögvirág ([*Lychnis*] *flos cuculi*), réti fűzény ([*Lythrum*] *salicaria*), mocsári gólyahír (*Caltha [palustris]*), tarka kockásliliom ([*Fri-*

tillaria] Meleagris). Az Olt menti réteken: füziké (Epilobium), arany veselke (Chrysosplenium [alternifolium]), mezei macskagyökér (Valeriana officinalis), vízi lórom (Rumex aquaticus), vízi kender (Eupatorium cannabinum), csillárkamoszat (Chara vulgaris), amely között sokféle lakozik, közönséges lizinka (Lysimachia vulgaris) és fürtös lizinka ([Lysimachia] thyrsoflora), mocsári kakastaréj (Pedicularis palustris) stb. A mocsarakban és tavakban: virágkáká (Butomus umbellatus), füzéres süllőhínár (Myriophyllum spicatum), nyílfű (Sagittaria [sagittifolia]), fehér és sárga tündérrózsa (Nymphaea alba et lutea), sulyom (Trapa natans), rucaöröm (Marsilea natans),¹⁸⁹ kolokán (Stratiotes aloides), úszó békaszőlő, békaszőlő, keskenylevelű békaszőlő (Potamogeton natans, compressum et graminifolium),¹⁹⁰ békatutaj ([Hydrocharis] morsus ranae) stb. Ezek közül a legtöbb az Olt körül keresendő. A megművelt földeken: mezei csormolya (Melampyrum arvense), mezei gyöngyköles (Lithospermum arvense), madárnyelv (Stellera passerina).¹⁹¹ Középajta mellett: orvosi füstike és odvas keltike (Fumaria officinalis et bulbosa). A berkekben: erdei és mezei menta (Mentha silvestris et arvensis), mezei aszat (Serratula arvensis),¹⁹² réti és mezei veronika (Veronica arvensis et agrestis), nyári hérics (Adonis aestivalis), pipacs ([Papaver] rhoeas), mogyorós lednek (Lathyrus tuberosus), leveletlen lednek, kacstalan lednek (Lathyrus aphaca, nissolia), kaszanyűg bükköny ([Vicia] cracca), négy-magvú és borzas bükköny (Vicia tetraspermum et hirsuta), fekete bab (Vicia nigra),¹⁹³ fekete mustár (Sinapis nigra), tarlórépa (Brassica campestris), vad oroszlánszáj (Linaria [vulgaris]), fogfű (Odontites serotina), repce gomborka (Myagrum sativum),¹⁹⁴ mezei tarsóka (Thlaspi arvenses), pásztortáska ([Capsella] bursa pastoris) stb. A szántóföldek és a berkek szélén: aranyeső (Laburnum [anagyroides]), szarvaskerep (Cytisus corniculatus)¹⁹⁵ stb. A falvakban és a kövecses helyeken: ebnyelvű fű (Cynoglossum officinale), foltos bürök (Conium maculatum), mindenütt a legnagyobb bőségben; szúrós gyöngyajak ([Leonurus] cardiaca), szúrós szerbtövis (Xanthium [spinsum]), csattanó maszlag ([Datura] stramonium), mérges ádz (Aethusa [cynapium]), bolondító beléndek (Hyosciamus niger), szappanfű (Saponaria officinalis), magiszák (Asperugo procum-

bens), szegfűbogyó (*Cucubalus baccifer*), földi tök (*Bryonia alba*), torma (*Armoracia [rusticana]*), paraj libatop (*[Chenopodium] bonus Henricus*), vasfű (*Verbena officinalis*), varjúmák (*Hybiscus trionum*), bojtortjánsaláta (*Lapsana communis*), farkasalma (*Aristolochia longa*),¹⁹⁶ közönséges bojtortján (*[Arc-tium] lappa*), vérehulló fecskefű (*Chelidonium maius*), sárga viola (*Erysimum cheiranthoides*), illatos macskamenta (*Nepeta cataria*), nesitfű-üröm (*[Sisymbrium] sophia*) stb. A falvakban tenyésztik az almafát, körtefát, szilvafát, s itt-ott látható a közönséges orgona (*Syringa vulgaris*).

5) Ebben a székben Bölön, Nagyajta, Miklósvár, Köpec és Barót községeknek jobb a földjük, mint a többinek, ugyanis ezeknek a földtáblái vagy a tiszta síkságon, vagy a szelíden lejtő dombokon helyezkednek el, és talajuk fekete. Az agyagos talaj azonban nem ismeretlen egyetlen faluban sem. Ezeknek a falvaknak dús rétek is jutottak, noha az Olt áradása igen gyakran kárt okoz. Legelőjük viszont, kivéve Bölönt, szűkösebb, mint a többi faluban; Bodos, Sepsibacon, Szárazajta és Közéapajta falvak pedig legnagyobb részben agyagos, fehér és vörös talajjal kevert hegyi szántóföldeket művelnek, kevesebb síkságot és fekete talajjal borítottat. A földművesek azonban verejtékes fáradsággal trágyával (amely célra számos juhnyáját táplálnak) megjavítják, s búzát, rozsot, zabot, borsót, lencsét, babot termesztnek a nedves részeken. Ezekben a falvakban egyáltalán nincs rét, csupán a folyók szűkre szabott szélei a keskeny völgyekben, s az erdei dombos kaszálók, széna viszont van bőven, valamint az árnyéktól és a vizektől egészségesen lehűtött legelő, kivéve a bodosiak területét. Tehát legalább az állattenyésztésből közepes hasznót húznak.

6) A szék természetének utólagos megismerése végett csatoljuk a *Conscriptio Carolinából* az elkészített táblázatokat:¹⁹⁷

I. TÁBLÁZAT

Sorszám	A falvak neve	Armalisták száma	Lófók és gyalogosok	Jobbágyok	Zsellérek	Molnárok	Kóborlók	Családapa összesen
1	Bölön	21	64	27	13	1	4	130
2	Nagyajta	9	40	58	7	4	6	124
3	Középajta	5	75	28	5	3	-	116
4	Szárazajta	3	63	5	10	1	7	89
5	Sepsibacon	1	46	6	9	1	1	64
6	Bodos	1	34	3	-	-	1	39
7	Barót	11	69	43	1	1	5	132
8	Köpec	5	52	8	6	2	-	75
9	Miklósvár	-	4	40	4	-	-	48

II. TÁBLÁZAT

Sorszám	A falvak neve	Lakott telkek	Elhagyott telkek	Szántó, kőből	Műveletlen, kőből	Kaszáló, székér	Malom
1	Bölön	77	24	1187	234	238	3
2	Nagyajta	56	7	1031	25	122	4
3	Középajta	56	25	1207	219	334	3
4	Szárazajta	56	21	1016	163	363	1
5	Sepsibacon	29	3	615	53	165	1
6	Bodos	14	3	420	19	74	-
7	Barót	44	27	1683	61	371	2
8	Köpec	25	13	866	19	195	1
9	Miklósvár	21	3	594	32	135	-

Az idegenek telkei, földjei és kaszálói az összeírási könyvből való bejegyzés nehézségei miatt nincsenek feltüntetve.

III. TÁBLÁZAT

Sor-szám	A falvak neve	Igás-ökrök	Tehenek	Tinók, üszók	Mén és kanca	Juhok, kecskék	Sertések	Méhkasok
1	Bölön	113	123	39	89	463	307	50
2	Nagyajta	136	133	52	51	189	319	67
3	Középajta	175	138	45	29	787	352	49
4	Szárazajta	115	128	75	79	908	416	33
5	Sepsibacon	72	67	33	36	534	228	13
6	Bodos	61	38	63	42	329	190	20
7	Barót	196	180	80	67	633	480	41
8	Köpec	108	79	48	19	152	251	40
9	Miklósvár	76	70	30	20	494	150	20

IV. TÁBLÁZAT

Sorszám	A falvak neve	Búza-, rozsvetés kőből	Ebből kalangya	Árpa-, zabvetés kőből	Ebből kalangya	Borsó-, bab-, lencsevetés	Ebből kőből	Kendervetés kőből	Ebből kalangya
1	Bölön	365	2904	311	2382	14	63	57	984
2	Nagyajta	371	2847	175	1860	6	73	49	876
3	Középajta	490	3042	225	1877	7	70	51	814
4	Szárazajta	308	2309	269	2127	16	48	31	540
5	Sepsibacon	205	1378	156	1106	8	37	21	86
6	Bodos	141	1067	101	596	10	37	11	111
7	Barót	511	4794	405	2827	42	285	70	1009
8	Köpec	289	2717	163	1676	12	50	31	585
9	Miklósvár	180	1693	104	1141	6	32	14	264

Az adózóktól termelt dohányból ebben a székben találtak 368 fontot.

V. TÁBLÁZAT

Sorszám	A falvak neve	Sörkázánok	Pálinkaifőző üstök	Adó – magyar forint	Adó – dénár	Követelési adós- ság – magyar forint	Követelési adós- ság – dénár	Terhelő adósság – magyar forint	Terhelő adósság
1	Bölon	1	10	-	-	664	64	1884	94
2	Nagyajta	-	10	699	89	810	65	676	73
3	Középajta	-	12	691	31	234	89	644	10
4	Szárazajta	1	4	979	59	619	83	387	14
5	Sepsibacon	-	3	428	57	105	6	856	43
6	Bodos	-	5	327	37	111	83	206	51
7	Barót	2	9	1076	94	1347	98	1581	6
8	Köpec	-	1	708	99	481	80	884	21
9	Miklósvár	-	5	196	35	431	14	77	78

Megjegyzés. Bölon község az összeírás idején a tűzvész miatt teljesen mentesítve volt az adózástól.

235. §

Nemzetiségre nézve a szék lakosai székelyek, akik közé falvanként románok keveredtek. Előjogok tekintetében vagy mentesített nemesek, vagy a született nemesekkel egyenlőnek tartott és számba vett s adózó katonák, vagy végül a mentesített mágánások és nemesek jobbágyai. Az egész szék közös előjoga az, hogy noha a szék kicsi és mintegy kisebb negyedikként követi sorrendben az előző hármat, mégsem fiúszék, hanem egyenlő jogú Sepsi-, Kézdi- és Orbaiszékkal, és saját kebelében közigazgatása meg Állandó Táblája van.

1) A mágánások és nemesek nevei a falvak körzetében fekvő birtokaik szerint ezek. *Bölonben*: Nemes, Kálnoki, Cserei, Thuri, Donáth, Gazdag, Maurer, Rácz, Komjátszegi. *Nagyajtán*: Cserei, Maurer, Gazdag, Czirjék, Henter, Fekete, Szentpáli. *Középajtán*: Kálnoki, Henter, Cserei, Donáth, Maurer, Mihály.

Szárazajtán: Br. Kálnoki. *Sepsibaconban:* Baló, Borsai. *Bodoson:* Baló. *Baróton:* Dániel, Cserei, Szabó, Török. *Köpecen:* Kálnoki, Cserei, Kovács, Boda, Porzsolt. *Miklósvárt:* Kálnoki, Henter. Ámbár ma szinte minden rendből sokkal több családapa van, mint amennyit számba vettek a *Conscriptio Carolina* idején, amikor nem sokkal előbb a kegyetlen pestis a halandókat meggritkította, mégis hasonlítsd össze az I. táblázathól az armalistákat, lófőket és gyalogosokat, akiknek az utódai a katonasághoz tartoznak, másrészt viszont a jobbágyokat és zselléreket, s falvanként csaknem ugyanazt az arányt kapod a katonák és az alárendeltek között.

2) Mint látom és hallom, többen abban a tévedésben leledznek, hogy azt hiszik: ez a Miklósvárszék Háromszék fiúszéke, én azonban ezennel eltérítem őket ettől a tévelygéstől, és be fogom bizonyítani, hogy nem fiú-, hanem főszék, éppen úgy, mint Sepsi, Kézdi és Orbai. Erre a következő két érvet hozom elő.

a) Az udvar stílusa s a legfelségesebb uralkodók szavainak a tartalma teljesen távol áll attól, hogy fiúszéknek nevezze; sőt, inkább a legmeggyőzőbben és amellet jóindulatúan azt bizonyítja, hogy ennek a széknak az előző hárommal azonos kiváltságai vannak. Valahányszor ugyanis az ítélőmester akarataából törvényes királyi parancsokat küldenek a kancelláriától, azokban a fiúszékeket, amelyeket ez a cím illet meg, külön megnevezik, nevezetesen Bardóc-fiúszék stb., de Miklósvárat sohasem olvasod fiúszéknek, hanem mindig ezzel a címmel és írásmóddal látod jelentkezni: „Sepsi, Kézdi, Orbai, valamint Miklósvár is.” Ezért a köztöszónak ebből a két tagjából: *valamint és is*, minden tanult és értelmes ember, ha eltávolítja szeméből az elfogultságot, belátja, hogy nem lehet nem észrevennie azok tanítását: ez a Miklósvár igenis *szék*, és ugyanannak a méltóságnak örvend, mint Sepsi, Kézdi és Orbai.

b) Nem tagadjuk, hogy a legrégebbi időkben ez a szék nemcsak Sepsiszékhöz volt kapcsolva, hanem egy ideig alárendeltje is volt, azonban csupán egyházi ügyekben, nem pedig polgári és politikai tekintetben (l. alább a 239. §. 8-at.).

S hogy senki se gondolja, miszerint mindezeket megalapozatlanul állítom, s baráti szememet elkerülte egy jeles okirat, mondhatni a szék fontos ékessége, íme, szó szerint ez a törvé-

nyes határozatból királyi kézzel engedélyezett bizonyos kiváltság, amelyet némi lappangás és zárva tartás után (az én útmutatásommal) s a Gubernium tekintélye révén 1770-ben kiragadtak az erőszakos kezekből, s kegyesen visszaadtak székünknek. Ennek tartalma ez:

„Mi, János, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország stb. királya, emlékezetébe ajánljuk jelen levelünk tartalmával figyelmeztetve mindenkit, akit illet, hogy nemes és derék híveink, ajthoni Henter Gáspár, bölöni Illyési Bálint, baróti Litterátus Gergely, hídvégi Nemes Mihály és szárazajtai Daczó Sándor,¹⁹⁸ a maguk és többi székeink közül a Szent Miklósvár nevezetűnek a személyében és nevében bemutatták nekünk és átadták a néhai nemes Labathlány János temesi és székely ispán egyszerű papirosra írott s címeres pecsétjével ellátott bizonyos nyílt levelét, amelynek értelmében ugyanazon néhai Labathlány János ispán a felséges néhai uralkodó, Mátyár úr, Magyarország, Dalmácia, Horvátország stb. királya, boldog emlékezetű elődünk külön meghagyásából és parancsára az említett Szent Miklósvára széknek a Sepsiszentgyörgy nevezetű széktől a két székhez tartozó összes székelyek közt elindított és felszított elkülönülést vagy a végbement elszakadás tényét felülvizsgálta, és a jogrendet megőrizve, a felek között végbevitte, és végezetül a kellő módon és rendben ugyanazon levél értelmében világosabban kifejezve meghatározni méltóztatott, az alábbi tartalommal.

Könyörgést adtak be felségünkhöz: az említett Henter Gáspár, Illyési Bálint, Literáti Gergely, Nemes Mihály és Daczó Sándor az említett Szent Miklósvára szék valamennyi székelyének a személyében és nevében, hogy a nevezett néhai Labathlány János ispán ugyanazon levelét és az abban foglalt minden egyebet érvényesnek, jóváhagyottnak és elfogadottnak tartva s kiváltságlevelünkbe szóról szóra bevezetve és átíratva, az előbb említett Henter Gáspár, Illyési Bálint, Literáti Gergely, Nemes Mihály és Daczó Sándor javára meg az említett Szent Miklósvár széki székelyek teljes közössége javára megerősíteni kegyesen méltóztassunk. Mely levél tartalma pedig ilyen:

»Mi, Labathlány János, temesi és székely ispán, adjuk emlékezetére jelen levél útján mindenkinek, akit illet, hogy amikor

mi ezeken a részekben a felséges uralkodó és úr, Mátyás, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország stb. királya, a mi természetes urunk különleges engedélyével kinevezést nyertünk, őfelségétől kaptunk egy bizonyos levelet, amelyben nekünk parancsolólag meghagyja, hogy mi Szent Miklósvár székeknek a Sepsiszentgyörgy nevezetű széktől való, a mindkét székhöz tartozó összes székelyek között elindított és felszított elkülönülést vagy a végbement szétválás ügyét felülvizsgálni s a jogrend megőrzésével a felek közt végbevenni s a kellő módon befejezni tartozunk. E királyi levél tartalmát vagy ügyét, amely a felek között az előrebocsátott módon indult el, nehézsége miatt a székelyek és szászok ezen erdélyi részeinek összes nemesseivel Medgyes városában, vasárnap, mégpedig Szűz Szent Katalin akkorra eső ünnepén¹⁹⁹ tartandó általános gyülekezetre véltük elhalasztandónak alaposabb megfontolás és végleges döntés végett, amelyet mi és az ugyanott leendő valamennyi székely és szász nemes fog hozni. Végezetül, amikor a kitűzött napon megkezdődött ugyanazon székely nemesség közgyűlése az említett Medgyesen, amikor is mi és az összes lakosok összejöttünk, előttünk és e részek lakosai előtt megjelentek a derék férfiak: Kálnoki András, kerespataki Vass Mihály, kilyéni Zekkel Antal, zaláni Daczó János, Besenyei Pál és Borosnyói Péter székelyek az előbb mondott Sepsiszékből, személyesen magukért és az ugyanazon Sepsiszékhöz tartozó említett valamennyi székely nevében és személyében, s mint felperesek, felléptek Hídvégi Bálint, Ilyésfia id. Bölöni Péter, nagybaróti Ripó Damján és valamennyi többi, az említett Szent Miklósvár székhöz tartozó székely ellen és szemben, mint akiket úgy vontak be az ügybe, hogy már régen és ősidőktől fogva, amelyeknek az emlékezetét senki emberfia sem őrzi, a mondott Szent Miklósvár szék minden jog és törvény szerint Sepsi, közelebbiről a Szentgyörgyszék nevű székhöz tartozott és kellett tartoznia s magának Sepsiszékeknek az ítélete szerint mindig is alárendeltje volt. Ámde az említett székelyek, akik Szent Miklósvár székhöz tartoznak, hatalmuk révén ugyanazt a Szent Miklósvár széket az említett Sepsiszéktől és törvénykezésétől különböző ürügyekkel teljesen elidegenítették és elválasztották, ugyanazon szék hátrányára és szabadságai nagymérvű korlátozására. Majd erre fele-

letet adva az említett székely Hídvégi Bálint a maga és az előbb írott, többször megnevezett Szent Miklósvár székben élő összes székelyek személyében, az ítélkezésben velünk együtt ülő többi lakos közül felemelkedve, ezzel ellentétben elterjesztette, hogy az említett Szent Miklósvár szék sohasem tartozott a mondott Sepsiszentgyörgy székhez, és nem is volt alávetve törvénykezésének, hanem mindenekben, valamint a többi székely szék, egyedül a szabadsággal élnek, és maga Miklósvárszék is ebben a rendben élt; és hogy ez így történt, néhány erről készített irattal, jelesül a néhai felséges uralkodók oklevelei alapján Zsigmond római császár és Mátyás, Magyarország jelenkori királya jóváhagyó okirataival bizonyította. Ezért mi, meghallgatva mindkét fél előterjesztését és követelését meg indoklását, s látva és megvizsgálva az említett okleveleket és azokat átolvasva, az előbb említett valamennyi lakossal együtt, aki a mondott általános összejövetelen megjelent, ugyanazokban világosan megtaláltuk a néhai Zsigmond császár úr stb. előbb megnevezett iratainak tartalmában, s a fentebb írott Mátyás úr, jelenkori király új jóváhagyásából is tisztán megtudtuk, hogy az előbb írott Szent Miklósvár szék sohasem tartozott Sepsiszékhöz, és nem is volt alávetve törvénykezésének, hanem egyedül saját szabadságával élt, s nem kellett engedelmeskednie valamilyen jogcímen annak a széeknek. Mi pedig, jelen lévén együtt az összes lakosokkal, úgymint a háromrendű székely nemesekkel és a szászokkal az említett általános összejövetelen, így és ilyenképpen határozunk ítéletileg és törvényileg: hogy Szent Miklósvár szék sehogyan sem csatolható az előbb megnevezett Sepsiszékhöz, s nem is vethető neki alá valamilyen jogcímen, hanem ki kell tartania a szabadságban, amelyet bírt, azonban úgy, hogy mostantól a jövőben bárki Szent Miklósvár székek a hovatarozásáról, az említett Sepsiszékhöz való tartozásáról akár hallani is akarna, az olyant összes javainak elvesztése mellett a capitalis ítélettel győzzék meg a tényállásról, jelen levél érvényénél fogva. Ezért mind nektek, Therczheltven és Királykeve²⁰⁰ nevű várakba (322. §. IV. 2.) kinevezett és a jövőben kinevezendő várnagyoknak a királyi felség személyében e jelen lévő levéllel a legnyomatékosabban meghagyjuk és elrendeljük, hogy valamennyi említett székelyt, aki a megnevezett Szent Miklósvár székhöz

tartozik és akárkit közülük Szent Miklósvár székbén és az ő szabadságában védjétek meg és támogassátok, mind a gyakran említett Sepsiszékhöz tartozó székelők ellen, mind pedig bármely más törvénytelen vádaskodók és háborgatni akarók ellenében, amíg csak szükséges és illő leendő; és az igazság szeretetét más-ként ne értsétek. Miután e levelet elolvastátok, adjátok vissza a bemutatóknak. Kelt az említett Medgyesen, az általános össze-jövetel második napján, az Úr 1459. évében.»

Mi tehát az előbb említett Henter Gáspárnak, Illyési Bálintnak, Literáti Gergelynek, Nemes Mihálynak és Daczó Sándornak a maguk és a megnevezett Szent Miklósvár széki többi székelőinknek a nevében felségünkhöz az előrebocsátott módon benyújtott kérését királyi jóindulattal meghallgatva és kegyesen engedélyezve, az említett néhai kiváló Labathlány János temesi és székelő ispán fentebb írt oklevelét, amelyen nincsen törlés, sem kaparás s egyik részében sem gyanús, hanem minden hibától és javítástól teljesen mentes, s jelen kiváltságlevelünkbe bármilyen csonkítás és hozzáadás nélkül van bevezetve és beírva, mivel minden benne foglalt záradék és cím szóról szóra, ugyanolyan módon és törvényesen van kibocsátva, s erejüknél fogva az igazság érvényesül, elfogadjuk, jóváhagyjuk és megerősítjük azokat, s egyenként és összesen minden bennük levő tartalmat az említett Henter Gáspár, Illyési Bálint, Literáti Gergely, Nemes Mihály és Daczó Sándor javára és valamennyi más, a mondott Szent Miklósvár székbén lakó székelő örököseik és valamennyi utódjuk javára mindörökre érvényesnek megerősítjük jelen iratunk oltalma révén, mások jogainak tiszteletben tartásával. És hogy ama Szent Miklósvár székbén kijelölt bírák Sepsiszékhöz is mindig bírái legyenek és főszék módjára tartozzanak törvényt ülni (ezek a szavak mutatják a kapcsolatot, de tagadják a szék alárendeltségét – B. J.), e dolog emlékeztére és örökös érvényére jelen levelünket jónak láttuk kiadni függő és hiteles titkos pecsétünk megerősítésével. Kelt az erdélyi Gyulafehérvárt, tekintetes és nagyságos Werbőczy István, kancelláriánk főtitkára, őszintén kedvelt hívünk keze által Szűz Mária vizitációjának ünnepe²⁰¹ utáni csütörtökön, az Úr 1531. évében, uralkodásunknak pedig 5. évében.”

Láthatod, hogy mennyire tévednek egyesek, amikor ezt a széket fiúszéknek nevezik.

3) A szék igazgatása polgári, mégpedig civil és jogi kérdésekben az Állandó Táblán át történik, s székhelyét vagy helyét, amelyet azelőtt Köpecen bírt, most Baróton tartja, amelynek elnöke ugyanaz, aki a Háromszéki Táblának (223. §), ezáltal azonban egyik táblának a másik fölött nagyobb tekintélye nincs (mert amint a guberniumi bizottság 1775. február 23-án Szebenben kijelentette): „Miklósvárszék táblája, ami a törvényszéki ügyeket illeti, az Állandó Táblák létesítésekor kibocsátott instrukciók értelmében mentes minden alárendeltségtől a Háromszéki Tábla felé, és a fellebbezések a miklósvárszéki táblától nem az említett Háromszéki Táblához fognak jutni, hanem közvetlenül a nemes Királyi Táblához.” Minthogy azonban a nemes rendes elnök többnyire a Háromszéki Táblánál elnököl, a miklósvári tábla elnökségét a vicekirálybíró látja el mint időközi elnök.

236. §

Miklósvárszék, amelynek egyetlen mezőváros sem jutott osztályrészül, kilenc falut számlál, amelyekhez tízedikként az üveghuta járul egy kis román faluval. E falvak a kis tartomány közepén emelkedő erdők és hegyek körül háromszög alakban helyezkednek el. Az *első vonalon*, amely napkelettől délre húzódik, a Sepsiszéket (218. §) ettől elválasztó hegyek lába felé helyezkednek el: Sepsibacon, Szárazajta (e fölött van az üveghuta) és Középpajta. A *második vonalon*, amelyet délről északra az Olt húz meg, Bölön, Nagyajta, Miklósvár és Köpec található. A *harmadikon*, amely nyugatról északkeletre Köpec és Bacon felé tart, Barót és Bodos helyezkedik el.

1) Sepsibacon, amelyet csak egy patak választ el Telegdibacontól, nevéhez a széktől kölcsönözte a *Sepsi* jelzőt azért, mert ezáltal az egész Miklósvárszékkal együtt bizonyos összeköttetést tart fenn Sepsiszékkal. A falu egyik részecskéje a nagyon régen elpusztult Csinod nevű faluból keletkezett, s ezt a nevet ma is őrzi. A falunak Bodossal és Baróttal közös erdei (vannak

ugyan sajátjai is) elérik a Mikó-erdőt, közel az Olt folyóhoz és a Gohány nevezetű helyhez. A Bacon területén átfolyó Besenyő patak nevét a besenyőktől nyerte, akik egykor ugyanabban a völgyben telepedtek le. A baconi erdőkben híresek a kitűnő ásványos savanyúvizek, amelyeket felbukkanásuk helyéről Uzonkának és Pisztrángosnak neveznek; közülük manapság ez utóbbi tűnik ki, régen amaz (*Ausonus*ról l. 226. §. 6., mivel ide be szokott térni, a neve *Ausonia* lett, és eltorzítva *Uzonkának* mondták) volt híres, most pedig a körül folyó patak már szinte teljesen eltűntette. Egészséges a Sűgő nevezetű pisztrángos forrás is,²⁰² amely kéreggel vonja be a belemerített anyagot.

De miután szomjunkat eloltottuk az ásványvízzel, térjünk vissza a faluba, ahol üdvözöljük a tekintetes és nemes nagybaconi előnevű Baló családot, amelynek a haza ügyeiben szerzett egykori kiváló érdemeiről beszélnek a történészek és a dietai cikkelyek, valamint jelenleg is azok a kormányiszékek, amelyek e nemes családból származó férfiakkal büszkélkednek.

2) Szárazajta Timonnál [Nov. XI. 65.] Sicca Ajta helyen azonban Sicca Ianus. Azért nevezik Száraznak, mivel hegyipataknak minősülő csermelyén kívül más folyó nem öntözi; *ajtónak* (latinul *ianus*) pedig azért, mert Közéapaját át Sepsiszékbe, Nagyajtát át a Barcaságba nyílik átjáró. A *Conscriptio Carolina* így írja le ezt a falut: „Ez a falu kiválóan megfelelő nevének: félreeső völgyben, száraz és terméketlen helyen fekszik három mezejével együtt. Földjei java részét a hegyekben műveli; ezek nagyon sok trágyát igényelnek, a hely természeténél fogva szárazak, esős időben pedig sokáig megtartják a vizet.” A falu malma a Zalán patak fölé építve, azon a területen van, amely ma egyedül őrzi a régi *Kakucs* falu nevét, amelynek legutolsó lakosai részint Szárazajtát, részint Közéapaját köszöntötték, és mindkét faluban magukkal vitték az említett földterület jogát, bár ebbe jóval kisebbet és terméketlenebbet, mint amabba. A lakosok szárnyaival kapcsolatban meg kell említeni egy jelentéktelen és furesa, de kedvező dolgot: a szarka, amely az egész környéken széles körben ellensége a szárnyasok csibéinek és tojásainak, itt ritkán rak fészket.

3) Üvegszűr,²⁰³ amely egészében a Kálnokiak jogkörébe esik, német vezetővel és a mellette fekvő falunak a lakosaival, román

munkásokkal dolgozik, akik azt a kevés földet művelik, amelyet ezáltal szereztek, és így – életük megkönnyítése végett – összekapcsolják az állattartással, egyesek a méhek tenyésztésével is. Nemcsak zöld üveget fűjnek, hanem már kristályt is. A lakosokat egészséges ásványvizek frissítik fel. Liszt készítése céljából a Kakucs nevű meg a középajtai malomba járnak. Ebben a székben itt fordul elő a bábakalács (*Carlina acaulis*). A *Conscriptio Carolina* nem említi ezt a falut, mert akkoriban még pusztaságnak tartották.

4) Középajta, vagyis latinul Media Ianua (amit említettünk ezen §. 2. számánál), régebben általánosan *Fel-Ajta* volt (latinul *Superior Ajta*), most csak a románok nevezik így. Kellemes völgyben terül el; felső részéhez hátulról vagy délről csatlakozik egy Füle nevezetű tölgyerdő a hozzá tartozó cserjéssel. A faluval szembenéz egy magas, szakadékos és füves hegy, a Nagyoldal (itt terem a *Helianthemum*, vagyis napvirág, az *Anthyllis* [vulneraria], magyarul nyúlszapuka, sárga virággal, a *Lithospermum purpureo-caeruleum* vagy bíborkék gyöngyköles stb.) és a Szent Tiborcról elnevezett Tiprotz,²⁰⁴ amelynek tetejét a Ligetnek hívott tölgyerdő borítja árnyékba. Ezt a madarak seregei lakják, mint amilyenek a feketerigó ([*Turdus*] *merula*), kakukk (*Graculus canorus*), zöld harkály (*Picus viridis*), kis tarka harkály (*Picus minor*), a búbosbanka (*Graculus epops*), a gerle (*Turtur* [turtur]), meggyvágó (*Cocothraustes* [cocco]), rozstábláink madara, nagy ellensége káposztánknak, továbbá a nyaktekercs ([*Jynx*] *torquilla*) stb. és néha a szalonka (*Scolopla rusticola*), a császármadár ([*Tetrastes*] *bonasia*), az aranymálinkó (*Oriolus* [ordolus]), a sárga billegető (*Motacilla flava*)²⁰⁵ stb. Röpködnek, és azok, amelyek közülük énekesek, az arra a hegyre tekintő lakosok fülét dallal, édes hangzatokkal kellemesen csiklandozzák. A felszántott hegynek, amelyen keresztül Miklósvárra lehet menni, Szőlős a neve, amiből megtudjuk, hogy a régi időkben itt a szőlőt művelték. A hegyek, völgyek, erdők és mezők, amelyekre – mint a Természet megannyi lapjára – a Teremtő legbölcsebb keze gondosan beírta a növények változatos fajait, az én gyönyörűségeim, amelyeket talán egykor a *Botanika* megírásával nyilvánosságra bocsáthatok.²⁰⁶

Lakatos (41/r) falunk lakosainak tulajdonított az itteni egy

helyett két malmot, egyiket Miklósváron, a másikat a Zalán partjának mellett. A régi időkben ide jártak Kakucsról (2.). Talán ugyanaból a faluból származott és onnan kapta nevét a széke-lyek jeles nemes Kakucsi nevű családja, amelyből 1598 körül híres volt Kakucsi Illés, Istvánffynál Cacutius [I. Bethlen IX. 647.].

5) Bölön, Timonnál [Nov. XI. 65.] Belenum; a székeknek ez a falva dél felé a határ, és három részből, Nagy-, Kis- és Középbőlönből forrott egybe, és ezenfelül megszerezte egy igen régi román falu, Kirc²⁰⁷ területét. Ennek a román településnek az emléke már feledésbe ment, bár a Kollátpatakának hívott csermely északi szélén helyezkedett el, amely Miklósvárszéket Felső-Fehér vármegye egy kis részétől elválasztja. A bölöni területet és Sepsit a Somostető, Farkasvágó stb. hegyeken át nőtt erdők határolják, amelyekből kicsi, tiszta, pisztrángban és az apró halak e fajtájában gazdag erecskék csörgedeznek lefelé; még gazdagabbak volnának, ha egyes gonosz emberek, akik teljesen fáradozás nélkül akarják megfogni a halakat, nem mértek volna nagy csapást az elkábított halakra (a kutyatejjel, a m. Euphorbia epithymoidesszel együtt itt dúsan tenyésző) az erdei kutyatej (Euphorbia silvatica) levének a beöntésével. Az Olt folyó a határ e székek és a Barcaság között; egyik fele Bölön falunak, a másik Szászmagyarósnak (316. §. II.) szolgál, amíg az ő földjüket mossa; ezért mind a két falu az Oltot tölgyfa híddal kötötte össze, és egyaránt beszedik a hídvám jövedelmét. A bölöni unitárius egyház templomát erődítmény övezi, amely 1658-ban a lakosoknak menedéket nyújtott a tatárok ellen, de most is nagyon hasznos mint a gabona és más élelmiszerek raktára.

6) Nagyajta, vagyis latinul Magna ianua, amelyet Timon [Nov. XI. 65.] tévesen Illyefalva (224. §) és Miklósvár közé helyezett, Miklósvár és Bölön között fekszik, részint egy kisebb hegyen magasodva, részint a síkságon meglapulva. Itt is, mint Bölönben, az unitáriusok temploma hasonló rendeltetésű erődítménnyel van megerősítve. A falunak van elegendő makktermő erdeje, tűzi- és épületfája, mégpedig bükkerdő Középpajtával közösen, és szintén pereskedés alatt. Az Apáca (319. §. 3.) és Nagyajta között határként szolgáló Oltot egy Nagyalj nevű, a Csereiek tulajdonához tartozó kaszáló ugorja át, úgyszintén egy

kis földdarab, amelyet a folyó medrének változása az apácai föld területére sodort át. Az előkelő Cserei család nagyjaitnak írja magát (e jogukról beszéltünk e mű I. részében, ahol két férfit, Cserei Mihályt és Eleket Erdély tudósainak sorában tüntetünk fel, 279. §. 3., 280. §. 12.). Hasonlóképpen ez a falu adott előnevet a nemes nagyjait Donáth családnak, amelyből ebben az évszázadban Miklósvárszék két királybírója jeleskedett.

7) Miklósvár vagy Miklósvára, latinul Arx Nicolai, nevét Szent Miklóstól nyerte, és ezért az előző századokban Szent Miklósvárnak hívták, és valamint jelenleg a szék a Miklósvárszék elnevezést viseli, ugyanúgy akkoriban a Szent Miklósvár szék nevet hordta. Szászky, aki roppant bőkezű a mezővárosi cím osztogatásában, valamint a mezőváros címével ajándékozta meg Sepsiszékből Kőröspatakot és Bikfalvát s Orbaiszékből Zabolát, ugyanúgy Miklósvárt is törvénytelenül a mezőváros tisztségére méltatta [514.]. A falu az Olt magas partján helyezkedik el, amely a folyó áradásakor naponta gyengülve, tönkreteszi az ott fekvő birtokokat. Bonbardi ezeket írja [359.]: „Miklósvára vára, amely különleges hely, mivel a néhány évvel ezelőtt elhunyt gr. Kálnoki Sámuel udvari erdélyi kancellár bőkezűségéből az újabb építészet szabályai szerint épült...” stb. Minthogy azonban a dicsért gróf itt soha semmiféle várat sem építtetett, nem szabad készpénznek venni ezeket a szavakat „a minap még igen választékos udvarházakról, amelyek már szinte a végromlás állapotába jutottak”, és amelyek a falu java részével együtt a méltóságos gr. kőröspataki Kálnoki uraknak engedelmeknek. Nem nagyon hinném, hogy ebben a faluban valaha valamely évszázados vár virágozott volna (még rom sem maradt fenn semmi), hanem csupán egy igen kicsi vár vagy erősség, amely a Szent Miklósnak szentelt templomot vette körül, amelyről a falura és az egész székre átszállott az elnevezés. E falu területén az Olt és a mocsaraktól előntött rétek igen gazdagok réti csikban (*Cobitis fossilis*), továbbá az Olt az előző századokban a halászatra alkalmasabb volt. A tavakban található itt tőkés réce ([Anas] boschas), kendermagos réce ([Anas] strepera), nagy bukó ([Mergus] merganser), vízi guvat (*Rallus aquaticus*) stb. A vízi növények között, amelyekről megemlékeztünk (234. §. 4.), a mocsár körül megél a szürkegém (*Ardea*

cinerea), a daru (*Grus [grus]*), a bÍbic (*Vanellus [vanellus]*), a harismadár (*Crex [crex]*) vagy *Ortygometra*) stb. A tavak és a mocsarak szélét a közönséges nád (*Arundo phragmitis*), sárga vízi nőszírom (*[Iris] pseudo-acorus*) veszik körül, s ha nincs el-öntve, a keskeny levelű gyapjúsás (*Eriphorum polystrachyon*) stb. Ez a rét igen kellemes botanizálásokhoz segített.

8) Köpec egy síkságba lejtő dombon és annak tövében fekszik. Gabonában termékeny földjei vannak, valamint rétjei, amelyek alkalmasak nyári és őszi vagy késői szénának. Erdeje azonban annyira kevés van, hogy a lakosok gyakorta kényszerültek mások területéről hordani a fát a tüzeléshez. Ettől a szé- génységtől ösztönözve, több ízben gondoskodtak határmegál- lapításokról és határjelekről, hogy szomszédjaik és a határaik mentiek el ne foglaljanak valamit még e szűk erdőkből is. Ezért birtokukban van Kendi Ferenc és Dobó István erdélyi vajdák 1555-ben, Szent Lukács evangélista ünnepén²⁰⁸ kelt határmeg- állapító levele Barót, Köpec, Szárazajta és Bodos községek kö- zött. Úgyszintén az 1715. június 16-án a döntőbírószágon Apor Péter háromszéki főkirálybíró, Donáth György miklósvárszéki vicekirálybíró, Gazdag János, Cserei Mihály, Nagy István hites esküdtek és Bakcsi Gábor, az említett szék jegyzője mint királyi kiküldöttek előtt Barót, Köpec, Szárazajta és Bodos községek között az erdők ügyében készített határmegállapító levél, amely a köpeciek és barótiak jogos birtokát elválasztotta a szárazajtai- tól és a bodosítól. Kevéssel azután a Cserés oldal, másként a Szénégetőnek hívott berek fölött heves vita kezdődött Köpec és Barót között. Ennek megszüntetésére s a határjelek kitűzésére a főméltóságú Királyi Gubernium 1724. február 9-i meghagyásá- val kirendelte: Sándor Gergely ítélmestert, Ürmösi Maurer Gá- bor, homoródszentmártoni Bíró Dávid urakat és Andreas Hel- wig kőhalmai királybírókat. Amikor ezek az említett helyre 1725. augusztus 22-én megérkeztek, a barótiak ellenállásába ütköztek. Majd amikor a barótiak ellenállásuk okáról számat adni kény- szerültek, 1728. június 5-én az ügyet Szebenben, az országgyű- lésen tárgyalták le,²⁰⁹ és kimondották, hogy a barótiak ellensze- gülése nem jogos, hanem állítsanak újra biztosokat, és ők dönt- sék el a vitát. A határmegállapítás aztán 1747-ben valósult meg, és arról július 21-én Henter Dávid ítélmester, Cserei Mihály,

Nemes Ádám és Efraim Gelner kóhalmi királybíró urak okiratot készítettek. Mégis az 1751-es országgyűlésen²¹⁰ ugyanazt a nézeteltérést ismét letárgyalták, s nemrég fejeződött be a végső döntéssel, amelynek jótéteményéből a köpeciek a vitatott erdő birtokába jutottak. Vannak a faluban Miklósvárral kötött szerződéslevelek is 1600. június 24-ről és 1632. április 29-ről a Reme-te cseréje, Mélypatak és Kurtapatak nevezetű erdők tárgyában, amelyeket közösen használtak az említett Miklósvárral. Köpec község lakosai a mostani évszázad kezdetéig sok és jó minőségű s ezen a címen híres szövőbordát szoktak készíteni, amelyeket *köpecinek* neveztek, mivel egész Erdélyben árusították őket. Itt most senki sem gyakorolja ezt a mesterséget. A Kisköpecnek hí-vott hely, amelynek a lakosai egykor bevándoroltak a mai Köpecre, már szántóföld.

9) Barót²¹¹ síkságon fekszik, és elég tágas földtáblának ör-vend, de kevés közeli erdőnek; az is másfél magyar mérföld tá-volságra esik és közös Bodos és Bacon falvakkal, s így a mak-kot is, a legelőt is egyformán használják. A régebbi okiratokban a falut Nagybarótnak nevezik, mivel korábban volt egy Kisbarót is, amelynek a helye máig is megőrizte ugyanazt az elnevezést. Br. Mikó *Históriája* azt mutatja, hogy Baróton Báthory Gábor fejedelemnek volt egy birtokrésze; azt írja itt, hogy ugyanazt a birtokrészt a csíki vashámmal együtt az említett fejedelem Bethlen Gáborra, Csík, Gyergyó és Kászon székek akkori főka-pitányára ruházta.²¹² Ez a birtok most a Danielek uralma alá tar-tozik, amennyire tudom, ugyanannak a Bethlennek mint Erdély fejedelmének és Báthory utódjának az adományozásából. A gazdag Barót község dicséretéhez hozzá kell tenni, hogy itt egy esztendő leforgása alatt háromszor, mégpedig február 3-án, pünkösdi vasárnapja utáni szombaton és november 12-én igen népes nagyvásárt tartanak, ahol a kendertermesztésről híres la-kosok (akik közül kitűnnek a középpajtaiak, mert a közrendű fér-fiakból is nem kevesen a hosszú téli éjszakákon a csúf tétlensé-get és a mértéktelen alvást szövással küszöbölve ki, sok cséve fonallal szokták segíteni feleségüket) igen sok göngyöleg ken-dervásznat adnak el.

10) Bodos Baróttól keletre, egy félreeső völgyben húzódva meg, ügyes ácsokat és fuvarosokat nevel. Itt aránylag több gyü-

mölcösöst gondolnak, mint a szék más falvaiban. Dombon fekvő szántóföldeiken páratlan dicséretre méltó borsót és lencsét termesztenek. Végül: bodosi területen (és a szomszédos erdőkben) több helyen él és a fák üregeiben búvik meg a Glis sciurus egy neme,²¹³ amelyet ott a hazai nyelven *pülünek*²¹⁴ hívnak. Maktól, diótól, mogyorótól s a vadalma és vadkörte magjától őszi re kövér húsát egyesek mohón fogyasztják.

Megjegyzés. Vár és erődítmény ebben a székben nincs egy sem. Fassching ugyan [Nov. I. 37.] várat épített Baróton, de ezt Baróton hiába keresed. Középjaitai területen a legrégebbi időkben volt egy nem nagy vár, amelynek nyomai alig láthatók a Vár-hegy nevű hegyen.

Egyházi ügyek

237. §

Miklósvárszékben különböző vallások virulnak, mégpedig a római katolikus, a helvét vallás, az unitárius, az egyesült és a nem egyesült görög szertartású. Ezek közül egyik sem terjedt el valamelyik faluban annyira, hogy ugyanott ne volna más vallás is.

238. §

I) A katolikusoknak két anyaegyházuk van, amelyek a háromszéki alesperességet alkotják, mégpedig a baróti, amelyhez tartoznak Bardócszék falvainak katolikus lakosai (akik azonban kevesen vannak), valamint a köpeciek, bodosiak és szárazajtaiak Miklósvárszékben; továbbá Miklós vára, ahova Nagyajta, Bölön, Középjajta és Üvegcsűr katolikus lakosai tartoznak.

1) Barót, a lélekszám tekintetében legnépesebb egyház, dicséretet érdemel vallása örököseitől, mivel a római katolikus vallást az úgynevezett reformáció alatt s a vallásoknak Erdélyben esett annyi sok viszontagsága közepette sem hagyta el. Jól lehet ugyanis a XVI. században, amikor az egyházak ezeken a

tájakon is többféle módosított formát öltöttek, ennek lakosai a protestánsok hittételeit látszottak felkarolni, mindazonáltal a hirtelen változástól megérintett lelkek visszaadták nevüket az ősi és velük született vallásnak. Nem sorolandó ide az a sok családapa, aki a jeles Cserei családdal együtt ma a helvét hitet követi.

2) Miklósváron a parókiát elfoglalták a helvét hitűek (akik közül ma is hatvannál több lélek él). A templom és a lelkészlak 1717-ben átszállt a római katolikusokra, és a Nagyajta, Bölön, Közéapajta, Üvegsűr és Ürmös (16. §. 6.) falvakban található katolikus lelkek leányegyház gyanánt ehhez a plébániához tartoznak, Köpec, Bodos, Szárazajta pedig Baróthoz.

239. §

II) A helvét vallásúaknak hat és fél parókiájuk van, mégpedig: Köpec, Nagyajta, Bölön, Közéapajta, Szárazajta, Bodos és Sepsibacon, és ezek az egyházközségek alkotják az Erdővidéke nevű (213. §) esperesség másik részét, amelyről az I. részben bővebben szözlöttünk.

1) Köpec semmilyen alapítványnak sem örvendhet, mégis van jövedelme, ha kevés is: némi szántóföldekből, nemkülönböben két tölgyerdőből, amelyek közül egyiket északról a Lőrincpataka határolja, délről a Kurtapataka, a másiknak északról a Szénégetőnek hívott hely szab határt. Az erdővidéki helvét esperességben ez volt az első az egyházközségek közül, amelyik a templomba bevezette az orgonát.

2) Nagyajta lakosokban gazdag falu ugyan, de ezeknek csak egyötöde helvét vallású: a más vallásúakat számbelileg felülmúlják az unitáriusok. Itt az unitáriusok és a helvét hitűek között igen heves nézeteltérés uralkodott ebben a században, amelyben élünk, tudniillik amikor a ma is meglévő erődtménybe zárt templomot átengedték az unitáriusoknak, a hazai törvények értelmében a helvét vallásúak számának megfelelő szentegyházat kellett építeni közös költségen és munkával. Ám az unitáriusok nemcsak hogy szavukat nem tartották meg, hanem ráadásul, amikor a helvét hitűek a templomhoz saját költségü-

kön vásárolt anyagot be akarták rakni a vársáncon belül (ahol most szentegyházzal büszkélkednek), erőszakkal űzték el őket, s a fát és a gerendákat kidobálták, továbbá 1724. április 4-én harangszóval szólították fel ellenállásra a maguk pártjának embereit. Amazok pedig, elszenvedve a kiűzetést, az unitáriusokat idézés útján törvénybe szólították, és az ügyet előterjesztették a Kolozsvárra összehívott országgyűlés törvénykezéséhez, és biztosokat kértek. A diétai határozatból kiküldött biztosok, mégpedig: br. Apor Péter, a három székely szék: Sepsi, Kézdi, Orbai, valamint Miklósvár főkirálybírója és Kálnoki Mihály úr, a székely Orbaiszék vicekirálybírója a római katolikusok részéről; Daczó Ferenc úr és Székely Zsigmond úr, Sepsiszék vicekirálybírója a reformátusok részéről; Szentiványi Tamás úr az unitáriusok részéről Nagyajtára kiszállva, 1724. augusztus 30-án a vár keleti oldalán kijelölték a helyet, ahol a templom ma is látható. Nyomban felépült a templom, és 1726-ban kinevezték az első helyi lelkipásztort, Borosnyai Boldizsárt (mivel előzőleg az isteni ige szolgálja máshonnan jött ide prédikálni bizonyos napokon); végül 1728-ban az újdonsült egyházközség kérte a reformátusok legfőbb konzisztóriumát, hogy a korábban megszakítás nélkül fungált lelkipásztornak a Gillányi-alapítványból adatni szokott 30 magyar forintot a nagytiszteletű szuperintendens fizesse ki folytatólag a lelkésznek, de nem kapta meg. 1743-ban a néhai tekintetes (unitárius vallású) ürmösi Maurer István úr hátrahagyott özvegye fiával, Ferenc úrral kérte, hogy minden harmadik vasárnap a nagyajtai lelkész menjen át Ürmösre, és ott lássa el a szent szolgálatot, amiért fizetséget fog kapni; az erdővidéki részleges zsinat jóváhagyta a kérést, s június 25-én a Küküllővárt rendezett általános zsinat is engedélyezte, de az effajta lelkipásztori szolgálat nem vált tartós szokássá.

A törvény előírja, hogy a bármely faluközösséghez régóta tartozó egyházi földeket arányosan kell szétosztani ugyanazon falu különböző vallású egyházközségei között. Ebben bízva, a helvét vallás hívei 1732-ben a diéta elé idézték az unitáriusokat számonkérés végett, hogy adják vissza a tartományi rendek ítélete útján meghatározandó jogos részüket a lelkészi földből (szántókból és kaszálókból). Időközben az unitáriusok tisztelendő konzisztóriumra rávette őket, hogy ezt megtegyék. Mivel a

dolognak akkor mégsem lett foganatja, 1744. április 16-án újra az országgyűlés elé idézték őket, amelyet Szebenben megtartván, a nagy hírű s nagytiszteletű református konzisztórium a nemes unitárius státust rávette arra, hogy az előterjesztett ügyet barátságos egyezséggel oldják meg. Ezért az unitáriusok tisztelendő státusa kinevezte a döntés előkészítésére a maga tagjai közül id. Daniel Ferenc urat és Maurer Gábor urat, utóbb azonban különféle akadályok merültek fel, s így mind a mai napig várják az elintézését. Viszont az erődtítmény, amely az unitáriusok templomát övezi, guberniumi határozatból a katolikusoknak is, a reformátusoknak is a közös védelmét szolgálja. Nincs értelme feleleveníteni a többi összetűzést is, amely ezeket az egyházakat marcangolta.

Ennek az egyházközségnek különleges jótevői voltak: néhai tekintetes Cserei Mihály úr, aki az erdélyiek előtt közismert kéziratos históriájáról, és Bodosi István, akik közül az előbbi 100, ez pedig 60 magyar forintot adományozott 1690-ben az egyháznak. Tekintetes nagyjait Donáth Borbála hajadon ezekben a napokban készített végrendeletével 200 magyar forintot hagyományozott, amelynek a kamatját évente a működő lelkésznek engedi át, miután az alapítónő távozik e világból. Egy lakásra való telket a néhai tekintetes Daniel Mihály úr ajándékozott a lelkésznek a falunak abban a részében, amely az Előszeg névre hallgat, ő azonban csere útján a Daniel-telekkel szomszédosra váltotta át a Középtíz utcában. Majd 1734-ben, miután Kardos Mózes lófővel ezt is újra elcserélte, ott kapott helyet, ahol a pap jelenleg is lakik.

3) Bölönben az unitárius vallással áthatott nagyszámú székelylek és a görög szertartású románok között a katolikus székelylek lakóhelyet szereztek, a helvét vallásúak ezenfelül templomot és lelkészlakot is. A néhai nagy hírű Basa Tamás, Sepsikézdi, Orbai és Miklósvár székek főkapitánya életében (ő volt az, aki a lelkésznek és a kántornak lakótelket s a Hajósrévnél kaszálót adományozva, az egyházközség bőkezű jótevője lett), Bölön község székelyleit számba vették, s ötédrészüket találták helvét hitűnek. Ezért II. Rákóczi György fejedelem támogatásával az ősidóktól e székelylek-magyar egyház közösségéhez tartozó erdők, szántóföldek és kaszálók, valamint a magyarósiakkal kö-

zös hídvám-jövedelem ötödrészét e kis egyházközségnek ítélték. Ezt az ötödrészt az unitárius egyház hogy, hogy nem, az egyik félnek²¹⁵ tüstént biztosította, de 1672-ben (a vizitációs jegyzőkönyv tanúsága szerint) még nem valósult meg; az idő múlásával azonban a panaszos egyház is hozzájutott a birtok és a jövedelem ötödrészéhez, amint a mai helyzet is mutatja. Jelenleg viszont, amikor a székely lakosoknak már *több* mint ötödrésze ehhez az egyházhoz tartozik, méltán hallasz panaszokat a jogosnál kisebb jövedelem miatt.

Basa Tamáson kívül említést érdemlő alapítói voltak ennek az egyházközségnek: Barcsai Ákos fejedelem, akinek a buzgalma 25 köből búzát ajánlott fel a lelkipásztor eltartására; ennek teljesítéséről utóbb I. Apafi fejedelem is hűségesen intézkedett, amíg élt. Ez a jótétemény a mai napig sem szűnt meg, sőt még a felséges Lipót császár is a fejedelmekéhez hasonló állandó juttatásokat folyósított, hangoztatva és megerősítve az örökletes fejedelmek állandó kegyességéből fakadó jóindulatú adományokat ez iránt és némely más egyházak iránt. Nevezetesen a helvét vallásúak szuperintendense a cs. kir. kamarától átvett 3000 forint összeget, amelyről a fejedelmi kegyesség úgy rendelkezett, hogy gabonában, borban és más természetbeniekben kell kiosztani. A tiszteletre méltó püspökség tehát, amely azelőtt ebből a pénzből 100 magyar forintot szokott adni a bölöni eklézsiának, most mintegy 60 forinttal megtoldotta (a többi más egyházközségek szükségleteire fordította). Bölöni Nagy Miklós 4000 magyar forintot, más jótévők készpénzben 320 magyar forintot adományoztak az egyháznak, s ezeknek a kamatja évente a helység lelkészének és (egyharmad rész) a tanítónak jut. Néhai tekintetes Baczállári Farkas 180 magyar forintot hagyott, amelynek kamatja az egyház szükségleteit kell hogy szolgálja. Sikó György négy köből hozamú szántóföldet, azaz két holdat hagyott végrendeletileg a lelkész használatára. A kisebb jótévőkről itt nem emlékezünk meg.

1718. június 29-én az Udvarhelyt rendezett általános zsinaton elhatározták: „Minthogy a nagyajtai református egyháznak sem temploma nincs, sem a lelkész eltartására nem képes, ezért úgy döntöttek, hogy a bölöni egyházközséghez csatolják, s ennek a helységnek a papja minden harmadik vasárnap menjen át Nagy-

ajtára istentisztelet tartásáért, úgyszintén minden szerdán; az évi ünnepeknek pedig a másodnapja legyen az, amelyen a szent úrvacsorát kiosztják.”

4) Középajta: kevés székelytől eltekintve, a helvét vallás az irányadó. Jövedelmeit az egyház két tölgyerdőből, a Liget és a Füle nevezetűekből szedi be. Hogy ezeket a lakosok visszaélése ki ne irtsa és el ne pusztítsa, arról gondoskodott 1714. május 2-án a nemes komisszáriusok törvény erejével bíró okirata; mégpedig br. Daniel István úr, e kerület egyházközségeinek kurátora, Cserei Mihály úr és Markó Sándor úr, Bardócszék vicekirálybírója, akiket a méltóságos és tiszteletre méltó konzisztórium küldött ki.

5) Szárazajta olyan egyházközséget mondhat magáénak, amely a legkevésbé van összekeveredve más egyházakkal. Az erdővidékiek közül egynek sincs olyan nagyszerű jövedelme, mint amilyent ez az egyház élvez; ezt a jövedelmet az egyház tizedes földjének a területén vágható kiterjedt tölgyerdők szolgáltatják, amelyeket minden harmadik évben gyümölcsöztet, és az egyház telkére épített Kakucs (236. §. 2.) malom. Az itteni egyház fő jötevője a nagy hírű ajtai Abod Mihály úr, enyedi professzor volt, akit a maga helyén illendően megdicsértünk. A számos alapítvány között, amellyel nevének örök emlékezetet szerzett, 300 magyar forintot hagyott egy állandó alapítványra az itteni egyházközségben (ahonnan köztudomás szerint származott); ennek a kamatját mindig a helység papjának és tanítójának kell juttatni.

6) Bodosnak vannak ugyan ehhez a valláshoz tartozó lakosai, jövedelme azonban csekély, s ezeket egy szűk határok közé szorult tölgyerdőből és kevés tizedet hozó szántóföldből szedi be. Bár az előző századokban ez az egyházközség a bibarcfalival egyazon lelkészi hivatalhoz tartozott, most arra a kevés lélekre, aki Baróton él, a katolikusok között, a bodosi lelkész felügyel, és vasárnapokon, amikor ráér, Baróton szentbeszédet tart nekik egy magánházban.

7) Sepsibacon egy egyházközséget alkot Telegdibaconnal, s a kettő együtt Nagybaconként (latinul Magnus Bacon) híres, amiből nyilvánvaló, hogy a Nagybacon elnevezés egyházi jellegű. L. tehát azt, amit Telegdibaconról jegyeztünk fel (211. §. 8.).

8) Ezekben az egyházközségekben megfelelő szent edény és a templomhoz tartozó felszerelés kellő mennyiségben található. Mint az I. 237. §-ban ismertettük, a lelkészeknek és a tanítóknak ugyanazt szokták fizetni, mint a tiszteletre méltó háromszéki közösség többi egyházában. A részleges zsinatot ezekben az egyházközségekben és az egész erdővidéki esperesi kerületben a bemutatott falvak sorrendje szerint felváltva tartják, úgyszintén az ötévenkénti zsinatot is, ezt azonban nem sok évvel ezelőtt Miklósvárszék részéről Köpecen, Bardócszék részéről pedig mindig Bardócon szokták rendezni. Ez az erdővidéki egyházkerület, mivel egykor (egészen 1564-ig) a Sepsi egyházkerülethez tartozott, ebből tudható, hogy hajdan alá volt rendelve a milkovi püspökségnek is (46. §). Egyebet, ami ezekről és a többi erdővidékiről megörökítésre méltó volna, bővebben előadtuk kézzel írott, az egyházkerület egyéb okiratai között őrzött munkánkban, amelynek a címe *Filius posthumus*.²¹⁶

9) A leírt egyházközségekben a következő lelkészekre bukkantam, akiknek a nevét nem törölte el a feledés. *Köpecen*: Köpeczi György 1635 körül. Sebe György 1680. Baczoni Mihály 1690. Köpeczi István 1692. Szederjesi János 1704. Ajtai János 1707. Baczoni János 1709. Sebe Gergely, Benedek Sámuel, jelenleg Máté Sámuel tiszteletes. *Nagyajtán*: Ajtai Márton 1691. Türkösi István 1701. Borosnyai Boldizsár 1726. Bogdán Péter 1731. Bibarczfalvi György 1734. Tokos János 1738. Újra Borosnyai Boldizsár 1740–1748. Máté Sámuel 1749. Borosnyai Boldizsár harmadszor 1751. Benedek János, Köpeczi János, Ajtai András, Fetés István. *Bölönben*: Gidófalvi István 1699. Csernátfalvi János 1699–1701. Ajtai György 1707. Baróti István 1711. Sebe György 1716. Baczoni Bálint 1772. Krizbai Mihály, Baló András, Hermányi Péter, Kovásznai Lukács, Borosnyai Boldizsár, Ajtai András, Köpeczi János. *Közéapajtán*: Patakfalvi István 1627. Ajtai János, az erdővidéki kerület esperese 1699. Solymosi István, Hermányi Péter, a kerület esperese 1708-tól 1730 utánig. Baló András, Benkő Mihály 1753-tól, Benkő József, Mihály fia 1767. április 24-től. *Szárazajtán*: Ajtai András, Baróti István, Bikfalvi Péter jegyző, Ajtai András, Óvári Ferenc, Solymosi István, Baczoni András, Krizbai Mihály, Csernátoni Márton, Kovásznai Lukács jegyző, Kovásznai Gá-

bor, Lukács fia 1770-től. *Bodoson*: Zágoni János, Solymosi István, Incze Benjámín, Bogdán Péter, Csernátoni Márton, Baczoni Sámuel, Benedek János, Simon István, Bogdán Péter másodszor, Dávid Péter, aki csak néhány heti időköz alatt működött, kovásznai Kovács László.²¹⁷

10) Ezekben az egyházközségekben (nem számítva a baconit) 1776-ban 2247 lelket²¹⁸ írtak össze, mégpedig:

Sorszám	A falvak neve	Férfiak	Nők
1	Köpec	229	269
2	Miklósvár	33	26
3	Nagyajta	66	58
4	Bölön	86	83
5	Középajta	287	312
6	Szárazajta	242	254
7	Bodos	132	124
8	Barót	22	14

III) Az unitáriusok két egyházközségbe tömörülnek: a nagyajtaiba és a bölönibe, amelyek a háromszékinék nevezett esperesi kerülethez tartoznak.

IV) A görög szertartású románok, akik csak Bölönben és Köpecen élnek, a háromszéki esperességhez sorolandók.

Művelődési ügyek

240. §

Alsó fokú iskolákat ebben a körzetben is, miként Bardóc-székbén (210. §), 1755-től falvanként találsz, s nincs hiány az erről a vidékről elszármazott tanult férfiakban sem.

A szék honpolgárai közül azok, akik leginkább kitűntek tudományukkal, a következők: I) Néhai tekintetes nagyajtai Cserei Mihály és a szintén nagyajtai tekintetes Cserei Elek. Erről a jeles családról halld, amint következik. Balázs, akit a családfán a törzsnek tekinthetünk (I. I. 28. §), és aki nyolcvanévesen távozott

ebből a világból, nemzette Mátyást, Lukács apját, Ferenc nagyapját, aki Zápolya János magyar királynak volt az udvarnoka. Ferencnek a fiai Mátyás és Pál. Pál Szigetvár ostrománál Zrínyi Miklóssal együtt esett el, nagy katonai dicsőséggel, Mátyás pedig nemzette Lászlót, ez Jánost, aki nőül vette a Nagyajtán élő Henter Margitot, s lakása székhelyét áttette Nagyajtára, s ettől az időtől kezdve a barótinak címzett jeles Cserei család nagyjaitainak kezdte írni magát. János fia volt Miklós, aki atyja lett: 1) Jánosnak, a fogarasi kapitánynak, két testvér: Mihály és János apjának. I. Mihály Csíkszékből, Rákoson született 1667. október 21-én. Iskolába kezdett járni Fogarason, 1674. október 25-én; tanulmányait Udvarhelyt folytatta 1678-tól 1685-ig, amikor a nagy hírű Teleki I. Mihály udvarába ment, de azután 1686-ban betegen hazatért pátriájába, Nagyajtára. Ugyanabban az évben (a kor szokása és törvénye szerint) katonának ment a Hásság melletti táborba, ahol először Bethlen György volt az erdélyi hadseregek vezére; 1688-ban másodjára a Bodzai-szorosnál elhelyezett táborba üdvözölte Macskási Boldizsár vezér vagy generális alatt. 1690-ben újra ugyanott köszöntötte a Teleki Mihály irányítására bízott tábor. Majd a területet és a zavaros helyzetű hazát felcserélte 1691-ben; Havasalföldről 1692-ben tért vissza, és Apór István udvarába ment. 1697. október 21-én házasságot kötött Kun Mihály lányával, Ilonával. 1703-ban, a polgárháborúk viharainak kezdetén Görgény várában keresett menedéket, utóbb pedig onnan kimenve, Csík, Gyergyó és Kászon székek főinspektorává nevezték ki (akkorra ugyanis már megszűnt a főkirálybírói cím); ebben a tisztségben három évig működött. 1705-ben a háborús pusztítás zavarai elől Brassóban keresett otthont, és ott maradt hét évig és három hónapig; ez idő alatt elköltött 6079 forint készpénzt, s közben birtokaiban 18 000 forintnyi kárt szenvedett a rákócziánusoktól vagy kurucoktól. Egy idő múlva feleségét elveszítve, másikat vett, de csak az elsőből lettek gyermekei, akik közül, férfiágon az egyedüli, Cserei György, a Királyi Tábla asszesszora, 1774-ben halt meg; ő volt az atyja a méltóságos Terézianak, gr. bodoki Mikó István úr feleségének; az öregség éveit után a halandó sorsot 1756-ban töltötte be.

Mindezt Mihály tulajdon írásából azért láttuk jónak átvenni, hogy ami az I. részből kimaradt vagy nincs elég világosan feltár-

va, innen kipótolható és kijavítható legyen. Mert tehetsége, ropant bölcsessége és sok-sok tanácsa révén, amelyet számos kiváló férfi és nagy híró úrnő vett igénybe különféle jogi esetekben és egyéb ügyekben, ez a nagyszerű férfi – a hozzá intézett levelek kötegeinek a máig szóló tanúsága szerint – érdemes ember volt. Nagy volt úgy is, mint az irodalmi emlékek gyűjtője, amelyek közül nem kevés (szívesen bevallom) adományozás útján hozzám került. Az igen híres Bod Péterrel állandó levelezési kapcsolatban állott. Történeti műve az erdélyiek előtt nagyon jól ismert.

Mihály testvére, János, amíg élt, Csíkrákoson boldogan időzve, nemzette méltóságos Cserei Farkast, a nagyajtai földesurat, ő szent cs. kir. és apostoli felsége cs. kir. erdélyi udvari kancelláriájának tanácsosát és referensét. 2) Miklós fia, Farkas, a születés sorrendjében a második, atyja volt Jánosnak, az igen jó nevű férfinak; ő pedig atyja volt a tekintetes ifj. Farkasnak, aki Bölönben és a tekintetes Miklósnak, aki Nagyajtán él. 3) Miklós harmadik fia, György, Zsigmond atyja, Sámuel nagyatyja, amíg élt, Baróton és Bardócon lakott; fiai voltak: Zsigmond, a tekintetes András nemzője, a méltóságos Sámuel, ő szent cs. kir. és apostoli felsége kapitánya, György, főhadnagy, Mihály, ítélőmester, János, József, Miklósvárszék vicekirálybírója, és Dániel. 4) Miklós fia Miklós, aki a Vaskapunál harcolva, fiatalon pusztult el. 5) Mihály, aki szintén fiatalon hunyt el.

II) Szárazajtai Ajtai Abod Mihály enyedi professzor, aki még életben van (I. I.). Végül is hosszú lenne felsorolni, hogy ebből a székből hány tanult férfi, akár világi, akár egyházi, vált az ország díszévé.

Katonai ügyek

241. §

A székek ezen a vidéken a szabad székekelyek gyalogos és lovas katonák. A gyalogosoknak két századuk van: 1) a baróti, amelyben vannak: Barót, Köpec, Szárazajta, Sepsibacon, Bodos és Bardócszékből Bibarcfalva meg Olasztelek (211. §. 2. 9.). A század szálláshelye Baróton van, a főhadnagyté Szárazajtán, a

hadnagyé Köpecen; 2) a bölöni, amelyhez tartozik: Bölön, Nagyajta, Közéapajta, Miklósvár, Sepsiszékből Kőröspatak, Kálnok, Zalán, Zoltán. A század kvártélyá Bölönben van, a főhadnagyé Közéapajtán, a hadnagyé Kőröspatakon. Miklósvár és Bardóc székeknek, valamint Sepsiszek néhány községének a lovasai, akik egy századot tesznek ki, a kapitány szállását Nagyajtán tartják, a főhadnagyét jelenleg Kálnokon, a hadnagyét Vargyason.

TIZEDIK FEJEZET

Csík, Gyergyó és Kászon székek általában

242. §

A négy szék – a két Csík, Gyergyó és Kászon – ugyanannyi vicekirálybíró igazgatására van bízva, de úgy összekapcsolódnak, hogy egyetlen főkirálybírójuk van. Az erdélyi fejedelemség legészakibb részén helyezkednek el, területüket északon és keleten a Moldvát elválasztó havasok és erdők határolják, vagyis a Kárpátok vonulatai; délen Háromszék és Udvarhelyszék; nyugaton Torda vármegye egyik részecskéje és a Máramaros felé nyúló havasok. A havasok és az erdő borította hegyek minden irányban teljesen elszigetelik őket a szomszédos vidékektől és külön tájjá teszik. Hosszúsága nyugattól keletig 9 nagy magyar mérföld, szélessége déltől északig itt 2, amott 3 mérföldre terjed.

Ezt a §-t tökéletesen megvilágítja a *Conscriptio Carolina*, amely így szól:²¹⁹ „A mindkét Csík, Gyergyó és Kászon nemes székely székek általános leírása mind fekvése és helyének természete, mind lakosai tekintetében. Az előbb megnevezett székek négy vicekirálybíró igazgatása alatt, de egyetlen főhivatalnokkal az élen egymással kölcsönösen összefüggnek. Ami fekvésüket illeti, északon helyezkednek el, ahol mindegyiket igen magas havasok veszik körül: egyik irányból a Háromszék és Udvarhely székely székekhez, valamint Torda vármegyéhez, a másiktól a Moldvához tartozók. Úgy fest, hogy a nehéz megkö-

zelítés és a félreeső fekvés miatt egész Erdély testétől elszigetelten és mondhatni elszakítva élnek.

Fel-Csík és Al-Csík az érintkező szomszédsággal és sík mezőkkel kapcsolódik egymáshoz, ellenben a nyugat felé eső Gyergyószéket sziklás hegyek és sűrű erdők választják el a két Csíktól, úgyszintén a keletre eső Kászonszéket is, de szelídebbek.

Ezeknek a székeknek a szélessége (amennyiben szűk hegyek közé vannak beékelve) csekély, mint amelyek egykor természettől fogva, mielőtt az ember nyughatatlan szelleme pusztítósaival műveletlen síksággá tette volna, a havasok rejtett és fákkal borított szakadékaik kellett hogy legyenek. Ha valahol a mezők fekvése szélesebben elnyúlik (ez a Conscriptio, amikor a távolságot mérföldekben kell meghatározni, tág értelmű, ráadásul itt nem a teljes, hanem csak a mezősi területet érti – B. J.), alig $\frac{3}{4}$, majd $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$ és a legtöbb helyen $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{6}$, $\frac{1}{8}$ részét teszi ki egy mérföldnek. Hosszúsága pedig Gyergyó alsó, vagyis Torda vármegyével szomszédos határaitól Kászonszéknek a moldvai havasokkal érintkező széléig, a közbeeső hegyekkel és erdőkkel, kb. 9 mérföldre terjed; az erdős hegyeken kívül pedig az említett székek sík területe vagy a falvak és mezők fekvése kb. 6 mérföldre.

Ennek az egész (négytagú – B. J.) székeknek az örökletes lakosai bennszülött székelyek, s köztük szelléreként élnek az Erdély innenső részéből vagy Moldvából megszökött románok, akiket leginkább a csordák és nyájak őrzésére alkalmaztak, s e szolgálat miatt teljes adómentességgel »büntették« őket (tudniillik akkoriban bármelyik mezőváros vagy falu közös nyájainak a pásztorai adómentességet élveztek – B. J.). Falu van 36 (így van a kettős Csíkszékben is, ide nem értve Gyergyószék falvait, ahol akkor 9-et írtak össze, sem Kászonszék falvait, amelyekről ugyanabban a Conscriptióban azt olvassuk, hogy 4-et vettek számba – B. J.), mezőváros egy se a taxális Szeredán és a gyergyószéki Szentmiklóson kívül. Fenyőfa gerendából jól megépített, kitűnő s bármely vendéghez méltó épületeik vannak. Úgy tetszik, igásállatjuk van elegendő, úgyszintén nyájuk is, amelyekből ki kell kerekedjék a kellő pénzalap mind az élelemre és a megélhetésre, mind az adó kifizetésére. Földjeik csaknem

mind a síkságon terülnek el, kevés a hegyekben, de mind a két helyen trágyaigényesek.”

A búzát, rozstot (a Linné-féle Secaléra gondolok – B. J.) és a tavaszi vetést Al-Csík és Fel-Csík nagyobbik része elég jól megtermi, a fennmaradó rész és Kászon közepesen, Gyergyó mindkettőnél gyengébben, mert gabonáját a hideg vagy virágzásában tönkreteszi, vagy idő előtti beálltával siettetve az aratást, az arató földművest több szalmával, mint maggal csapja be. Így történt ennek a mi Conscriptiónknak az idején is, amit nem csupán fül-, hanem szemtanúk gyanánt is állíthatunk. Szükségleteikhez képest elegendő kaszálójuk van, mivel a nyájaknak és a nem ígás marháknak a havasokon való tartós legeltetése együtt jár az elfogyasztandó széna megtakarításával.

Ebben a széekben serfőző üstök és még inkább pálinkafőző kazánok bőségesen vannak, a jövedelem viszont vékonyka, vagy azért, mert a főméltóságú Gubernium ismételt rendeletei s a székek hivatalnokai egyaránt tiltják a gabonának égett itallá való lepárolását, vagy pedig azért, mert mindenki inkább saját szükségletére használja, mintsem avégett, hogy ebből nyereségre tegyen szert. Hasonlóképpen, akinek megvolt a maga edénye, az a saját családja részére készítette a sört, a többi nemesurat pedig csalogatta a serfőző kazánok csekély ára; ezeket a kazánokat ez az összeírás a *zythepsarium* mellett itt-ott *braxatorium*nak is nevezi. Ha mégis befolyt valamilyen nyereség vagy jövedelem, azt a Conscriptio feljegyezte a javaknál.

Órletésre felhasználható folyója mindkét Csíknak és Gyergyónak van, főként azért, mert a Maros Gyergyószékből, az Olt pedig Fel-Csíkban veszi eredetét, mégpedig amaz egész Gyergyó hosszában, keletről nyugatra folyik Torda vármegyébe, ez pedig nyugatról keletre, majd délre kanyarodva, Fel-Csík szélétől egészen Al-Csík határáig folyik, míg a havasok között le nem ér Sepsiszékre. Tehát az előbb említett székekben az órletéshez elegendő lisztmalom akad, kivéve Kászon-fiúszéket, amelynek szám szerint szintén volna elegendő malma, ha lenne mindenkor egyenletes vízmennyiséggel folyó saját patakja. A fűrészmalmok pedig Gyergyóban számosabbak, Csíkban kevés van, Kászonban folyó híján egy sincs.

Ezeknek a székeknek az erdői úgy-ahogy elégségesek, de a

lakosok házi szükségleteire nem tudnak kellő mennyiségű makkot szolgáltatni, részben azért, mert a hideg éghajlat vagy már csírájában elpusztítja a makkot, vagy nem engedi elérkezni a kellő érésig, részben pedig azért, mert csak a déli, kisebb területeken vannak tölgyerdők, míg a többiben fenyvesek; ezért seretéseiket kénytelenek áthajtani a szomszédos vármegyékbe (és Udvarhely meg Bardóc székely székekbe) vagy inkább Moldvába.

Katonai beszállásolás rendszerint egyáltalán nem fenyegeti ezeket a székeket a határ menti szorosok őrkatonasága miatt (a szorosok fölött ugyanis abban az időben a *plájás*nak nevezett tábori katonaság őrködött zsoldos csapatokkal), s ezért a helyét változtató katonaság részéről igen csekély hátrányt szenvednek.

Az egész székben két mezőváros található; az egyik Szentmiklós Gyergyóban, a másik Szereda a két Csík közepében; az utóbbi taxális, amaz pedig az említett szék szavára hallgat. Hetipiacokat és nagyvásárokat tartanak, amelyek mindkét mezővárost jog szerint tartoznak kiszolgálni azzal, hogy beviszik és eladják a nép terményeit; de mivel akárcsak az előbb említett székekben, nem lehet minden lakosnak terménye akkora bőségben, hogy abból lényeges jövedelmet szerezzenek (kivéve a nemeseket és az egyháziakat, akiknek a földjük jobb minőségű és adómentes s képesek eladni a terményeket is, meg kivéve a csíki széket, főként az alsóban élő lakosokat, akik a mindennapi kenyéren felül is félre tudnak tenni valamennyi gabonát), Gyergyóban és Kászonban még akkor is szinte mindig gabonahiány van, amikor a különféle gabonák kalangyái elég szép számúak. Ha egyes szegényebb sorsú lakosok családjukkal együtt külső tájakra (most ritkábban, ellenben a határőr-katonaság itteni létesítése előtt egymással versengve özönlöttek Magyarországra is, nyári munkára, jelenleg pedig főként Kézdiszéken segítik az aratást) és különösen Brassóba és a barcasági földre vándorolva a cséplési jövedelemmel élelmezik magukat és családjukat, ugyanott a gazdagabbaknak sem marad egyetlen más pénzszerezési lehetőségük, ha csak nincs bőven valamilyen jövedelem a nyájak és a sajt után, mégpedig azért, mert az említett mezővárosok nem tudnak olyan színvonalra emelkedni, hogy meggazdagítsák a körülálló népet, és így kevés haszon származik tőlük.

Az örmények pedig, akik Gyergyóban Szentmiklós mezővárosban, továbbá Fel-Csíkbán Szépvíz községben laknak, annyira távol esnek a lakosok gazdagításától, hogy (amint a tapasztalat bizonyítja) inkább úgy tűnik, még az őslakóknak is kárt okoznak, amennyiben, főleg Gyergyóban, a természetből fogva magát cicomázni kedvelő női nemet hitelbe adott olcsó árucikkeikkel igen könnyen megzavarják, és oda juttatják, hogy végezetül eladósodnak, s oktanul férjüket is vagy elborítják a sok tartozással meg azok évi kamatjával, vagy szép házaikat rendes díjért bérbe adva, mondhatni ajándékuul odaadják. Félős, hogy végül is valamiképpen minden javukból kiforgatják őket.

E székek közössége nem rendelkezik valamilyen közös követeléssel vagy tartozással, nyereséggel vagy kiadással; ha valamelyik széeknek van valamije külön, azt feltüntetjük annak a széeknek a részletes leírásánál. A székek leírásának a végéhez csatoljuk majd azt, ami az adózásról olvasható, hogy annál behatóbban meg lehessen ismerni vagyoni téren annak a kornak az arculatát. Ezeket halljuk:

„Ezekben a székekben 1201 a teljes létszámuk az olyanoknak, akik a legutóbb elmúlt téli adózás alól kivonták magukat, mégpedig: 1) az említett székek mentesített armalistái az adózók rendjéből: 13; lófők és gyalogosok: 87; jobbágyok: 1. Ezek között 37-en, a havasok (vagyis a Moldvába vezető átjárók – B. J.) őrei, legalább felerészben az adózástól mentesítve voltak a lófők közül, a többiek pedig vagy a szék komisszáriusai, adószedői, levélhordói gyanánt, vagy más közszolgálatot teljesítve, mint amilyen Gyergyóban az egyedüli harmincadoló vagy a nyolc zsoldoskatona a szeredai várban. Mentésítettek összesen: 54. 2) A községek saját kivételezettjei, vagyis a bírók és esküdtek, a csordák és nyájak közpásztorai, valamint az egyetlen kőfaragó és a szódafőző, összesen 148. 3) A szárhegyi és a somolyói rendházak barátai 42-en, akik közül Somolyón 32 egyáltalán nem adózik, Szárhegyen pedig a fele adófizető. 4) Az anyaegyházak saját kivételezettjei (mégpedig vagy az anyaegyház és a lelkészek magánföldjei miatt, vagy valamely, a vármegyékben egyáltalán nem észrevehető ok miatt) és velük együtt a harangozók s a tényleges vagy címzetes tanítók 18-an. 5) A nemes birtokosok háznépe és az udvarbéliek, szolgák, mesteremberek és

használók 70-en. 6) A lófők özvegyek mint az árvák gyámjai, vagy a betegápolók 5-en, jobbágy 1. 7) Akik 1721 telén távol voltak vagy inkább faluról falura kóboroltak: 87. 8) Akik szegénységükkel ki tudták menteni magukat: 126. 9) Akik a lakosoknál szolgáltak: 55. 10) Akik kiskorúak voltak: 31. 11) Akik tűzkárosultaknak minősültek: 64. 12) Akik arra hivatkoztak, hogy a falut segítették: 176. 13) Akik minden különös ok nélkül kivételezettek, mégpedig armalisták 4-en, özvegyeik 3-an, lófők 74-en, özvegyeik 54-en, jobbágyok 94-en, ezek özvegyei 19-en, zsellérek 20-an, molnárok 25-en, kóborlók 56-an.

Ami a termények bőségét illeti, ezeknek a székeknek a talaja nem nagyon kedveli a gyümölcsöket, egyáltalán nem a rozsot (amit a latinul beszélők Siligónak neveznek), mivel az árpát is inkább megtermi, mint a búzát, a zabot inkább, mint a tengerit, de ezeket sem akkora haszonnal, hogy a lakosokat mentesítene a külső gabona vásárlásától. Szőlő egyáltalán nem terem, ezért ismeretes, hogy teljes területükön – a mágnások és az előkelők kivételével – az egész nép hozzá van szokva a sörhöz és a gabonapálinkához. Mezei s főleg kiváló erdei és havasi legelőket használnak, ahol a lehető legnagyobb bőségben legelteti az ökröket, a lovakat s leginkább a juhokat és kecskéket. A sűrű, kiváltképpen fenyőerdők, a medvék, farkasok, rókák, borzok, szarvasok, őzek, néha bölények és más vadállatok táplálói, az énekesmadarak számára is minden helyet biztosítanak a hegyekben és a havasokban. Ezeknek a legbelsejéből fakadnak a folyók és a patakok, amelyek a síkságra kitörve, kellemessé teszik a táj fekvését.”

1) E székek elegendő gabonától megfosztott lakosai (a nemesek kivételével),²²⁰ a gabona keresése és megvásárlása végett bejárják a székelý Kézdi, Sepsí, Bardóc, Udvarhely és Maros székeket, valamint Torda vármegye felső részét, Felső-Fehér vármegyének azt a részét, ahol Rákos, Hévíz stb. területnek el, nemkülönben a barcasági földet, a százszok Kóhalomszékét és más helységeket. Néha Moldva is nem kevés gabonával besegít. Mind a csonthéjas gyümölcsöket, amilyen a szilva, őszibarack, cseresznye stb., mind az almaféléket, mégpedig az almát, körtét a szomszédos vidékekről viszik be. Ennek a tájnak nincs jövedelme a komló után sem.

2) A mágnások és a tehetősebb nemesek, akiknek akár a saját előrelátó gazdálkodása, akár hitvesük vagy őseik gondoskodása birtokaikat szőlőtermő vármegyékben helyezte el, borivók; a többiek, akik csak ezeken a székely földeken birtokosok, ősszel annyira híjával vannak a bornak, hogy erszényeiket akkor is kiürítenék, ha csupán kóstolgatva fogyasztanak a sok bort. Ezért Cerest állítva Bacchus helyébe, zab- és árpasört készítenek, s oly bőségben főzik a rozspálinkát (latinul cremutumnak hívják), hogy a szomszédos járásokba is gyakracskán kiviszik eladás végett, főként a két Csíkszékből. Nagy tömegben szedik a boróka (*Juniperus communis*) bogyóit is, amelyek a hideg hegyi tájon nagy bőségben nőnek; ebből – gabonapálinkával elegyítve – égető ital készül, honi nyelven a *fenyővíz* nevezetű (latinul *juniperi aqua*), amely belső és külső használatra javallott a fej és az idegtájak bántalmai esetén, belső fogyasztása pedig (kellő mérsékléssel) a vizeletet jócskán elősegíti. Ez az előnye, mint mondják, megvan a borókabogyó fogyasztásának is, de használata nem mindig biztonságos a veseköveseknek, amint Geoffrey tanítja [III. 983.], vö. a nagy hírű Crantius úr művével [I. 149.]. Az ottlakók a dicsért Geoffrey szerint a borókabogyókból fenyőbort is tudnak készíteni: összezúzzák őket, és hozzáöntött vízzel erjesztik, míg borízt és borillatot nem kapnak. Nem kellemetlen ital keletkezik s Franciaország egyes helységeiben a parasztnál családi ital, ha a bor elfogyott, s roppant hasznos a gyomor, a belek és a vesék hideg bántalmai ellen. A lakosság ismeri az olajesszencia készítését, mégpedig Somolyó, Fitod (ez Szentlélek egyik része), Mindszent, Nemeság,²²¹ Szentgyörgy stb. falvak lakosai a következő módon vonják ki. Leszedik a boróka bogyóit, és összezúzva, félig megtöltötenek vele egy rézedényt vagy az égettbor főzőüstjét; az üst másik részét a szájáig²²² megtöltik vízzel. Akkor lobogó tüzet raknak alája, a zúzott bogyókat kavargatni kell, míg a víz fő, s amikor lobogni kezd, beletesznek az üstbe egy lombikot, s megtörténik a párolás úgy, mint a gabonapálinkánál: alája tesznek egy elég széles edényt, amelynek a szájához viaszból tölcserő készítenek (a gyógyszerészek hippocratesi bilincse²²³ alakjára), amelynek csaknem a felső szélébe libatoll szárából csövet illesztenek úgy, hogy ez ne lépje túl a tölcserő belső oldalát. A cső alá kisebb üve-

get raknak. Ily módon a csepegő vizet a nagyobbik edény fel-fogja, az olaj ellenben a tölcsérben a víz felszínén úszva, a kellő figyelemességgel leválasztható az üvegbe. A párolás végén, ha valami olaj visszamarad a nagyobb edényben, azután elkülöníthető, a vizet pedig kiöntik, mivel fölösleges. Aki azonban a bogyókból szeszest vizet óhajt kapni, más kezdést indít be, mégpedig így: a boróka zúzott bogyóit összeszedi, s tetszés szerint egy kádban vagy hordócskában langyos vízzel jól összerázza, megkavarja, és azután feltölti annyi vízzel, amennyivel párolni is lehet, s egyben élesztőt ad hozzá, vagyis sör erjesztett habját. Ezeket elvégezve, állni hagyja tizenegy-tizenkét napig, de naponta bele kell önteni egy mérő (egy patikai unciát kitevő) fővő vizet, amellyel az egész masszát fel kell rázni és össze kell keverni. Az említett napok után a fentebb leírt módon megy végbe a párolás; s a leválasztott olajat (amelyből ezzel a módszerrel állítólag kevesebb lesz és gyengébb) félreteszik használat végett. A szeszest vizet azonban megtartják, és amíg a gabonapálinka fő, az első párlathoz öntik, és azután azzal feljavítva adja az italt, amelyet fenyővíznek hívnak. Várni kell, főként azért, mert az előírt feljavítás után, ha a lombikon át tejszínű szesz csepeg vagy folyik, ezt a fehér folyadékot a többitől, amely eltérő színnel fog csepegni, külön kell kezelni és megőrizni egy másik párolásig. Végül ha az ekképpen készített borókaszesz illata nagyon hasonlít a gyantához, addig kell elegyíteni gabonapálinkával, amíg mérsékelt borókaillatot kap.

3) A fenyvesek és a borókások között elterülő száraz és napos hegyi tetőkön s a havasi legelőkön (amelyek a karámok felé nyílnak, s a karámokat alig borítják árnyékba, annyira, hogy a kerti mákot vagy *Papaver sativumot*,²²⁴ ezt az altatót, kiválóan megtermik) tenyészik a legtöbb bégető juhnyáj, amelyből áldásosan fakadnak a tejtermékek, a szopós és kétéves bárányok, a meddő juhok és a tőrőfélék. A tőrőscseberben itt sajtokat készítenek, amelyeket aztán vagy sózva megfűstölnek és tartósítanak, s mi tulajdonképpen ezeket nevezzük sajtnak, vagy pedig sóval és köménymaggal fűszerezve bevarrják fenyőkéregbe és fenyőtűró néven ismeretesek, vagy pedig az édes sajt legnagyobb részét a fa tőrőskéssel összegyúrva és sóval telítve, fahordócskába vagy tömlőbe, vagyis kiszáritott sima juhbőrbe helye-

zik, és általában tömlőtúró néven kedvelik, s Erdély több piacán minőségénél fogva méltán szétkapkodják. Ezért szinte közmondásszámba mennek az elárusítók szavai: „Csíki túró jó túró!”²²⁵ vagyis latinul „Csikensis caseus bonus caseus”. Kiváló eledel a sajt elkészítése után újra megfőzött tejsavó, amely az ordát adja; ez egyeseknek a sajtnál is jobban ízlik. Ezenfelül a juhokkal foglalkozó lakosok azzal szereznek hasznót, hogy évente sok száz gyapjas nyáját adnak el, mind szopósokat, mind a kiselejtetteket és a berbéceket.

4) Az e széket övező erdők, a hasznon kívül, amelyet a tűzifa és a válogatott gerenda szolgáltat (az ebből készített deszkát Erdély külső tájaira is elszállítják), védőfálnak vagy legalább gát-nak számítanak a külső ellenség ellen, bár a havasok között megbúvó tájak olykor megnyíltak a tatároknak és más kártevőknek. Íme egy-két példa.

1553-ban, amikor a tisztségéről önként lemondó ecsedi Báthory András helyébe a soproni országgyűlésen Erdély vajdáivá kinevezett Dobó István és Kendi Ferenc a Szent Margitnak szentelt napon²²⁶ bejöttek Erdélybe, a moldvaiak betörték Fel-Csík körzetébe, és felégették, s Lázár Bernátot, annak a vidéknek a jeles nemesét fogságba ejtették és magukkal hurcolták [l. Bethlen IV. 187.].

1661-ben, amikor a török Ali basa I. Apafi Mihályt beiktatta a fejedelemségbe (így írja Bethlen János, Comm. III. 18.), a székelekhez intézett nyilvános levélben a magukat megadóknak eskü alatt biztonságot ajánlott, ellenben az ellenszegülő, a természet védelmében bízó és ezért a parancsot nyíltan megtagadó csíkiakat halállal fenyegette. Ali basát haragra gerjesztette az, hogy a csíkiak elutasították figyelmeztetéseit, s ezért az egész hadseregből gyalogosokat is, lovasokat is válogatva (sőt hadserege teljes erejét), Izmael budai basa vezetésével a tatárokkal együtt elküldötte megostromlásukra, míg ő maga Apafi fejedelmével az Udvarhely mezőváros mellett felállított táborban várta az ügy kimenetelét. Elindultak a kijelölt cél felé, épp azon az úton, amely az Udvarhelyszékből a Csíkba utazóknak megszokott volt. A janicsárokat és a többi gyalogost jobb oldalról vezetve, a törökök lovasságát, a tatárokat balról, s körülzárva a sáncokat és a töltéseket, amelyekkel a csíkiak, mint mondják,

jócskán megerősítették a bejáratot, megparancsolta, hogy hátulról indítsanak ellenük támadást. Ezenfelül elrendelte, hogy hátulról nagyszámú lovasság nyomuljon előre. Velük szemben a csíkiak legalább az említett utat s néhány útkereszteződést, amelyet sáncokkal és töltésekkel megerősítettek (más irányból havasait járhatatlanoknak vélve), valamennyi fegyverfogható emberükkel igyekeztek megvédeni, de vélekedésükben erősen megesalatkoztak. Miközben ugyanis az említett úton Izmaellel betörő gyalogosok támadását nagy bátorsággal feltartóztatták, sőt visszavetették, balról, az azelőtt járatlan, úttalan utakon a tatárok, mielőtt az ellenség benyomulásáról náluk valamit tudtak volna, a csíkiak összes családjait, amelyek – mint a legszebb békében – házi ügyeikkel voltak elfoglalva, kezdték elhurcolni, házaikat felégetni. Mialatt a csíkiak még mindig vitézül helytállottak a sáncoknál és töltéseknél, a török lovasok a jobb oldalukon is behatoltak. Amikor a székelyek észrevették, hogy falvaik tüzet okádnak, s őket az ellenség bekerítette, az erdőkön és havasokon át menekülni kényszerültek oda, ahova mindenkit a véletlen sodort. Az erdőben harcoló fegyvereseket aombok könnyen elrejtették, s csak keveset vágtak le, ellenben szinte az egész tartomány minden családja az ellenség kezébe került. Petki István (ezeknek a székeknek a főkapitánya, aki a megadást, valamint a neki felajánlott fejedelemséget elutasítva, alárendeltjeivel csatlakozott Kemény János fejedelemhez) nem kis nehézség árán épségben elmenekült Gyergyó felé. Annyi ezer kereszténynek a (senkitől meg nem torolt) felkoncolását és foglyul ejtését, a gyilkossággal egybekötött meggyalázást s a meggyalázással egybekapcsolt gyilkosságokat, a gyűjtogatást, a pusztítást s az őrzöngő barbárok más gáztetteit ki tudná számba venni, vagy ami sokkal nehezebb, leírni? Szánakozzatok, ó, szánakozzatok olvasók, akik nem tudatok és nem tudtok segíteni, de legalább legyetek részvétellel szerencsétlenségünk iránt! (Vö. 250. §. 28.)

1694-ben, amikor Thököly Imre török segítséggel elfoglalta Erdély fejedelemségét, a tatárok hatalmas csapást mértek a csíki székekre. Ennek a négy székeknek a lakosai ugyanis, néhány száz köből zabot ajánlva fel, kieszközölték Erdély parancsnokától, Veterani tábornok úrtól, hogy visszavezényelje a német haderőt

és bízva rájuk a tartomány határainak védelmét. Ezt megszimatozva, a tatárok éjjeltájban a mély hóban biztonságosan átkeltek a havasokon Moldvából, s az azon a részen lévő legszélső falut, Szentmihályt, majd azután másokat is, kifosztották, felégették, s hajnal előtt visszatértek övéikhez. A csíkiak és velük együtt a gyergyóiak, az elszenvedett csapástól megrázva, a székek vicekapitányának, Sándor Jánosnak a parancsára fegyvert ragadtak, de miután egy napig meggondolatlanul táboroztak az alhavasok tövében, nyomban visszatértek övéikhez. Így aztán a tatárok három nappal ezután orcátlan vakmerőséggel felfegyverkezve, újra elindultak a rablás útján, és mintegy 12 000 harcost vezetve, a csíki székekbe visszatértek, azokat kegyetlenül feldúlták, fényes nappal tűzzel-vassal tomboltak, egészen Szentkirály faluig hatolva, s néhány ezer foglyot magukkal hurcolva (köztük sóhajtott Sándor János is) és hatalmas zsákmánnyal, épségben visszamentek övéikhez, ahonnan eljöttek. Ezeknek a napoknak a teljes történetét bőségesen előadva olvashatod nagyajtai Cseri Mihály úrnál [235–236.], akinek a nagyanyja, a hetvenéves Apor Ilona, Csíkrákoson fogságba esve, szintén a barbárok szomorú szolgásgába jutott.

5) A békésebb időkben is, mint ahogy Háromszék a havasalföldiektől, ugyanúgy Csík-, Gyergyó- és Kászsószék a moldvaiaktól szenvedett különféle károkat, főként az állatállományban; ez látható az 1682. február 17-én Fogarason tartott országgyűlés 21. cikkelyéből, amely így hangzik:²²⁷ „Régtől fogva fenn forgó és az havasalföldi s moldovai szomszédok miatt károsan terjedő háromszéki, csíki, gyergyói és kászsóni sok megbántódásoknak s kárvallásoknak orvosoltatása felől Ngod kegyelmességéből Havasalföldében Székely László, Moldovában pedig Datzó János atyánkfiait rendeltük, a megbántódott atyafiak közül némelyeket más bizonyos személyekkel edgyütt adjungálván őkegyelmek mellé, instálván aláztatson Nagyságodnak, amennyiben lehet, megírt atyánkfiait a megírt sok megbántódásinknak orvoslására minél hamarébb expediálni méltóztassék, Daczó János atyánkfiait pedig de facto.”

243. §

Az egyes székek járásait ősi jogon székelyek lakják, akik közé zsellérek gyanánt több helyen románok keveredtek, és kevés cigány is. A székelyek vagy az adótól teljesen mentes mágnások és nemesek, vagy katonák, vagy végül a mágnások és nemesek jobbágysai; a románok és a cigányok viszont egytől egyig jobbágyok és zsellérek. Az örményekről l. a 65. §-t.

244. §

A mágnások és nemesek rendje s a jobbágyok és zsellérek tömege a polgáriak sorába tartoznak; ezeknek a négy szék főkirálybírója szolgáltat igazságot, s az egyes székek vicekirálybírói, továbbá két Állandó Tábla, amelyek közül az egyik Csík-szentkirályon tartja székhelyét s Fel-Csík, Al-Csík és Kászon székek élén áll, a másik Csomafalván székel s Gyergyószéket igazgatja.

1) A mágnáscsaládok közül a székben laknak a jeles sepsiszentiváni Henter bárók; birtokuk van ezekben a székekben a méltóságos sárfalvi Ferrari, a kőröspataki Kálnoki, a szárhegyi Lázár, a zabolai Mikes, a királyhalmi Petki grófi családoknak, a méltóságos altorjai Apor, kászoni Bornemisza, borosjenői Koroda, torockószentgyörgyi Toroczka báróknak.

2) E székek főnemesi és nemesi lakosai ezek: nagyabafájai Abafi, csíkszentmihályi Balla, vacsárcsi Balás, szépvízi Barabás, impérfalvi Blási, tusnádi Beteg, homoródszentmártoni Bíró, illyefalvi Biális, csíkszenttamási Boros, csíkszentkirályi Bors, csíkszentmártoni Bocskor, csíkszenttamási Bojti, delnei Csató, csíkszentgyörgyi Csedő, nagyajtai Cserei, csíkmindszenti Czikó, taplocai Domokos, csíkszentsimoni Endes, sepsiszentiványi Henter, magyarzsákodi Horváth, delnei Incze, kászoni Kászoni, Bánkfalvi Kovács, dánfalvi Kovács, kásonjakabfalvi Kovács, csíkszentimrei László, taplocai Lázár, zsögödi Mikó, csatószegei Peteffi, kozmási Potyó, csíkszentdomokosi Sándor, csíkszentmihályi Sándor, bethlenfalvi Simon, csíkszentmártoni Szabó, berekeresztúri Székely, csíkszépvízi Szűcs, tamásfalvi

Turi, csíkszentmártoni Buza, impérfalvi Bernárd, vacsárcsi Bíró, nagyberivoji Boér, nyújtódi Donáth, tusnádi Éltés, kászónújfalusi Fejér, csíkszentgyörgyi Füstös, csatószegei György, csíkszentmártoni Hozó, málnási Imre, borsovai Abos, angyalosi Angyalosi, csíkszentkirályi Kósa, csíkmindszenti Tamás, csíkszentgyörgyi Tompos.

Vannak nemesek, akik ugyan nem laknak ezekben a székekben, de birtokrészeik vannak itt; ezeknek a sorába számítanak: rétyi Antos, altorjai Apor, nagybarcsai Barcsai, nagyborosnyói Barta, uzoni Béli, zoltáni Czirjék, tordátfalvi Fekete, árapataki Geréb, olasztelki Markó, bibarcfalvi Osváth, gagy Pálffy, peselneki Rápolti, kisborosnyói Tompa.

A nemeseknek ezt a névsorát a nemes csíki Állandó Táblától szereztük; ha valamelyik család mégis kimaradt belőle, ettől a mi hibánktól még nem lesznek nemtelenek.

3) Ezekben a székekben a következő főkirálybírókra akadunk: szárhegyi Lázár András és csíkszentkirályi Szemere Mihály 1593-tól; madéfalvi Kelemen Mihály 1611-től és a következő években, I. Mikó 177–178. §; szárhegyi Lázár István 1621-től; csernátóni Domokos Tamás 1654–1656; szárhegyi Lázár István 1672-ben; derzsi Petki János is ez idő tájtban; altorjai Apor István 1692-ben; nagyajtai Cserei Mihály (főinspektor) 1703-tól 1705-ig; sepsiszentiváni Henter Benedek 1705-ben, ez azelőtt udvari referens volt; kászoni Bornemisza János 1710-ben; gr. hallerkői Haller János 1726-ban; gr. szárhegyi Lázár Ferenc 1737-től; gr. kőröspataki Kálnoki Ferenc 1743-tól; gr. hallerkői Haller Pál 1752-től; br. kászoni Bornemisza Pál 1762-től; br. sepsiszentiváni Henter Ádám úr 1765-től.

4) Az al-csíki vicekirálybírók közül ezeknek az emléke maradt fenn: csíkszentgyörgyi Litterati (Deák) Péter 1604–1615; tusnádszeretszegi Bocskor András 1628-tól; csíkszentkirályi Bors István 1630-tól; csíkszentgyörgyi Karacsi György 1634-től; szentléleki Veress Ferenc 1636–1642; csekefalvi Lacz István 1644; szentléleki Czakó Ferenc 1646; zsögödi Mikó Ferenc 1647; csíkszentkirályi Bors György 1648; angyalosi Angyalosi János 1654, ez Lázárfalván lakott; Mikó Péter 1655; szentimrei Literáti Gergely (Gergely Deák) 1656; altorjai Apor István 1666; ez azután eljutott a legfőbb méltóságig; Czerjék János

1669; Czerjék András 1671; Czerjék János újból 1676; Henter Benedek 1682-ben, ez végül főkirálybíró lett; szentimrei László Tamás (közönségesen Tamás Deák) 1692; szentmártoni Szabó Kelemen, másként Kelemen Deák (megvult ugyanis ezelőtt az a szokás, hogy akik a deákok névsorába be voltak jegyezve, azoknak a tulajdonnévéhez hozzácsatolták a *Deák*, latinul *Studiosus* vagy *Literatus* nevet) 1705; Bocskor János 1708; szentmártoni Szabó Balázs (Balázs Deák) 1709; csíkszentkirályi Bors Gergely 1710; Bors Mihály 1714; altorjai Apor Farkas 1727; sepsiszentiváni Henter László 1738; csíkszentkirályi Bors Tamás 1744; buzásbesenyői Horváth József 1745; csíkszentgyörgyi Csedő Dávid 1755; szentmártoni Szabó Ferenc 1756; csíkszentkirályi Bors Lázár 1763; szentimrei László Zsigmond 1766; csíkszentgyörgyi Csedő Dávid 1769.

245. §

A többiek (akik a székely katonaság szünetelése idején, 1711-től egészen 1764-ig, egyedül a polgári joghatóság alatt álltak) mind katonák, oly nagy számban, hogy az egész I. székely gyalogrendű határőrezredet és a három lovas századot bőven kiteszik (I.); ezeket felsőbb szervek gyanánt az ezred- és századparancsnokok irányítják, de a jogi ügyekben és a súlyosabb perekben az Állandó Táblákhoz fordulnak.

1) A legrégibb időktől, amióta a székelyek között a katonaság fennállott, Csík, Gyergyó és Kászon székekben mindig főkapitányok voltak helyetteseikkel. Mi csak ezeknek a nevét ismerjük: Makó Gergely 1600; Máti, másként Mátyus János 1603–1609 [l. Bethlen XIV. 269–270, 287, 291, 319, 326.]; Bethlen Gábor (ugyanaz, akiből később fejedelem lett) 1610; Mike Ferenc 1613–1635; Petki István 1635-ben vicekapitány volt, 1636-tól pedig sok évig főkapitány; Petki István meghalt Marosvásárhelyt, az országgyűlés alatt, 1667. január 26-án hajnaltájban, l. hídvégi Nemes János *Naplóját* erre a napra;²²⁸ 27-én temették el a csíksomlyói Ferenc-rendiek kolostorában, Nemes uo.; Kálnoki Mihály 1660; sepsiszentgyörgyi Daczó János 1664; megint Daczó János, beiktatták Csíkszeredában 1669. jú-

nius 30-án, Nemes János komisszárius és kollégája, Kálnoki Mihály jelenlétében (Nemes ezt is feljegyezte *Naplójában*,²²⁹ Daczóról I. Bethlen [Cont. 190. s köv. passim]); Szentpáli Jánost beiktatták 1667. március 28-án a fejedelem komisszáriusai, kisérei Rhédei Ferenc és zabolai Mikes Kelemen [I. az idézett *Naplót* 70.]; altorjai Apor István 1699, egyszersmind főkirálybíró is, ugyanakkor vicekapitány volt szentmihályi Sándor János; Kálnoki Sámuel ennek a századnak a kezdetén. Hogy 1564-ben Petki Gábor volt ezeknek a székeknek a főkapitánya, gyanítom abból, ami a 231. §. 8.-nál olvasható.

2) 1763-ban, amikor a székely határőr-katonaság felállításáról tárgyaltak (I. 209. §), s az ennek az ügynek a hátterét nem ismerők nyugtalankodni kezdtek, lecsendesítésükre kiszállt nem egy cs. kir. bizottság, amelyek közül híres volt az, amelynek elnöke februárban őexcellenciája kőröspataki Kálnoki Antal generális úr volt. Ugyanazon alkalommal méltóságos gr. hídvégi Nemes János úr, akit a főméltóságú gubernium küldött ki, főkirálybíróként az elnöki tisztet töltötte be a Csíkszentsimonon tartott nemesi gyűlésen.

Vallási ügyek

246. §

A római katolikus vallást, amelyet a székek számának megfelelően négy esperesség igazgat, az I. Istvántól, Magyarország apostoli királyától a legelső időkben e tartományocskába ideplántált keresztény székelyek sértetlenül és akkora odaadással őrizték meg, hogy a nehéz közlekedést engedő határ menti havasokon át ezekbe a székekbe valamely más vallás sohasem jutott el a nyilvános gyakorlásig, s közöttük nemkatolikusokat (ha nem számított azt a kevés nemest, akinek ezen a vidéken vannak ugyan birtokai, de ő maga más székekben és vármegyékben marad) a fekete tojásnál ritkábban talál sz. A katolikus vallást felvették az örmények is. A románok át vannak itatva részben a katolikus egyházzal egyesült, részben nem egyesült görög rítussal. A cigányok a katolikusokhoz, kevesen a románokhoz iga-

zodnak. Az erdélyi románok 1761-ben készített összeírása alkalmával a két Csík, Gyergyó és Kászon székekben találtak náluk 7 templomot; a mindkét nemű lélekszám 3757, a családoké 1754, pap 16, diakónus és kántor 24.

TIZENEGYEDIK FEJEZET

A két Csíkszék: Al-Csík és Fel-Csík

247. §

A kettős Csíkszék, amelyet északról Moldva, keletről Kászonszék, délről Sepsi, Bardóc és Udvarhely székek, nyugatról Gyergyószék határol, semmilyen természetes akadály nem választja el egymástól, hanem elnyúló mezői összefüggenek. Hegyközi és sík területével hosszúságban négy, szélességben mintegy egy-két mérföldre terjed. Trágyaigényes sík földjei vannak, amelyeket az Olt és a beleömlő folyócskák öntöznek. A természettől több helységben nyert sajátos kincseit járasonként fogjuk feltüntetni.

1) Csíkot egyesek *Tsik*nak írják, a németek írásmódjával *Tschik*nak, de ezek hangzásban cseppet sem térnek el egymástól. Ellenben Tröster hibásan *Czyket* ír [402.], Reicherstorffer²³⁰ hibásan *Cziiket* és *Chukot*, de a leghibásabban Kreckwitz: *Czucker Stult* vagy *Schencker Stuhlt* [315.]. Az elnevezés eredetét Tröster Ammianus Marcellinusból veszi [27, 4.], mintha a „szoros helyek” (*angustiae*) nevéből származott volna a *Sük* vagy *Tsyk*. Lakatos máshonnan vezeti le [6/r]: „Csíket – úgymond – onnan nevezték el, hogy amikor ezt a földet a székely nép egy része el akarta foglalni, a Mitács hegyen vagy havason átkelve, letelepedett az Olt folyó mentén, ahol élelmet keresve, először folyami ingolát, Lampetrát (*fluviatilis*) fogtak (ezt a halfajtát ma *Cobitis fossilis*nak nevezzük, mely magyarul a *csyknek* felel meg). Erről ezt a földet ugyanúgy nevezték el.” Br. Apor Péter pedig Timonnál [Add. II. 20.] azt állítja, hogy ez a vidék egy székely törzs valamelyik vezéréről kapta a nevét. De mi az igazsággal egyezőbbnek találjuk, hogy a vidék belső felépítése miatt

nevezték el így, amelyet noha minden oldalról amfiteátrum módjára a kinyúló Kárpátok vonulatai öveznek, mégis egészen sík terület, s ismeretes, hogy a mi *sík* szavunk ugyanazt jelenti, mint a latinban a *planities*, *planu*, *aequus*, *levis*. Tehát a síkből erősebb kiejtéssel keletkezett a *csík*, és így ez a szó *sík vidéket* jelent.²³¹ Ne gondold erőszakoltnak ezt a származtatást, hiszen nálunk a Cobitis fossilist is *csíkhálnak* vagy eredeti írásmóddal *síkhálnak* mondják (latinul *Lubricus piscis*), mivel a magyar *sík* azt is jelenti, amit a latin *lubricus*, vagyis *síkosat*, de a *sík* helyett *csíkot* ejtenek.

2) Az északkelet felé Moldvát elválasztó hegyek és havasok változatos neveket viselnek, mint amilyenek: Széphavas, vagyis latinul *Pulchrae Alpes*, Pogányhavas, vagyis *Paganac* vagy *Gentiles Alpes* stb. A Széphavason látható a Szentléleknek szentelt kápolna, a Pogányhavason a Szent László tiszteletének ajánlott, amelytől nincs messze az ugyancsak Szentlászló nevezetű forrás. Gimes pedig vagy ahogy mások akarják írni, Ghymes, Gyimes, Gycimes, a közlekedést és a kereskedelmet szolgáló híres átjáró, ahova a felmenetel Szépvíz faluból a Kabalahegyén át nyílik. Ebben az átjáróban székel a harmincadoló és a lazaretum igazgatója határőrkatonaiktól támogatva, akik ezeken az összes végeken őrszolgálatot teljesítenek. Keletről délre kanyarodva, a Nyerges erdő és hegy választja el ezt a kis tartományt Kászonszéktől. Dél felé az Olt folyása Sepsiszékekbe, a Mitács és a Láz hegyen át az út Bardócszékekbe vezet. A Nagy-erdő (latinul *Magna silva*) utat enged Udvarhelyszékekbe Oláhfalun keresztül. Északnyugatról erdős hegyek vagy ha úgy tetszik: a Székaszó és a Tarhavas rekesztik el Gyergyószéket, de nem olyan messzire, ahogyan Tröster térképe mutatja.

3) Al-Csíkszék legkiválóbb, sőt egész Erdély leghíresebb folyója az Olt, németül *Altfluss*, amelyet a magyarok bejövetelkor *Etelnek* hívtak (nyilván *Attiláról*, akit a hunok *Etelének* neveztek²³² [l. *Pray*, *Ann. Hunn.* 307.]). A vízben gazdag Tarkó hegy (amely a Marost is útjára bocsátja) déli oldaláról eredve, szinte egyenes folyással öt mérföld területen át a csíki tájat öntözi, azután keresztülfollik Sepsiszéken Málnás fölött, amelynek a szemközti nyugati parton, egy mérföldnél távolabb, *Bacon* falu felel meg *Bibarcfalvával*. Aztán ebből a székből átjut a

Barcaság földjére, ahonnan Miklósvárszék határánál északra fordul. Innen Felső-Fehér vármegye és a pálosi járás területén, az erdős hegyek szorosai közt nyugatra tartva, Alsórákostól újra délnek kanyarodik, s az említett Fehér vármegye és Kóhalom-szék határait mosva, Fogaras földjére tör be, amely a Vöröstorony mellett a hegyeken túli Havasalföldre bocsátja át. Ha onnan, ahol az Olt először érinti a Barcaságot, húzol egy vonalat nyugat felé, a fogarasi föld keleti részén át a Kucsuláta nevű faluig, félszigetet kapsz, amely ennél a vonalnál két mérföld széles, az északi szélén pedig, ha Ágostonfalvától Mátéfalváig húzod, nem éri el az egy mérföldet. Ha pedig Felsőrákostól húzod (amely között és Alsórákos között az Olt beékelődik északra) Málnás irányában, szintén félszigethez jutsz, az előzővel egyenlőhöz, amely területével felöleli Sepsiszek egy részét, Fehér vármegye egy darabkáját, ahol Hídvég, Árapatak és Erősd a Barcaságra tekintenek, valamint Miklósvárszéket. A barcasági Magyarós (Nussbach) alatt a folyót csak Fogarasnál köti össze híd, máshol a hidat helyettesítő hajóhíd; Magyarós fölött pedig Hídvégnél, Dobolynál és Sepszi meg Csík székek szinte összes falvainál fahidakat ne várj. No de a folyón Erdély legdélibb szakaszára jutva, immár száraz lábbal térjünk vissza Csíkba, főként oda, ahol az Oltot az öntözött helységek leírása során gyakrabban említettük.

A csíki részen az Olt, forrását elhagyva, áthalad Szentdomokos, Szenttamás, Jenőfalva, Karcfalva, Madaras, Rákos, Madéfalva, Szentkirály és Szentimre falvakon. Az Olt északi vagy inkább keleti szélén telepedtek meg: Göröcsfalva, alatta a folyótól kissé távolabb Csicsó, Taploca, Szereda mezőváros, aztán Zsögöd, Verebes és Tusnád, a legszélső csíki falu. Az ellentétes oldalon Karcfalva és Madaras között a folyó mentén Dánfalva fekszik. A szék többi falva az Olton túl, Moldva felé esik, Göröcs, Szereda mezőváros és Tusnád birtokoknál távolabb helyezkedve el.

Az Olt északkeletről a következő patakokat veszi magához: 1) a Székaszót, amely a Széphavasról eredve, forrása alatt Szentmihály falut öntözi és Rákoshoz közel ömlik az Olthba; 2) a Ködvize nevű kicsi patakot; 3) Szépvizét, vagyis latinul *Aquam pulchram habens*, amely átfolyik az azonos nevű községen és Csicsón; 4) a

Fisákok, amely Menaságról és keletről folyik. Ezenkívül ez a táj indítja el az Uz folyót, amely Szentgyörgy falu és Kászonszék közt eredve, miután az Ástut feje²³³ hegyek szorosaiból előtör, a Nemere hegy nyugati oldala mellett folyik át Moldvába, s felveszi a Széphavasról induló Tatros folyót és a mellette elfolyó (pisztrángokat nevelő) Gyimest. A Tatros folyótól Moldvában egy helység kapta a nevét [l. Timon Nov. XI 61.].

Tusnád község egyik hegyén van az igen mély, Szent Annáról elnevezett tó, amelynek nincs semmilyen lefolyása. Erről Fridvaldszky [200.] a következőket jegyezte fel: „Erről a tóról azt tartják, hogy összeköttetésben van Földünk legnagyobb víztárolóival vagy éppen a tengerrel, mivel háromszáz öles összekötött kötelekre nehezéket akasztva, hiába próbálták megmérni a mélységét. Hullámszik is, megdagad és visszahúzódik; bár csak feljegyezték volna, hogy ez milyen időközökben történik.”

Szentimre Láz nevezetű területén a Mezőhavas (208. §. 1.) mellett egy igen alacsony fekvésű és sötét völgyben gyógyhatású kénes víz buzog fel dús forrásból, amely medencébe vagy kádba felfogva s izzó kövekkel megmelegítve kigyógyít különböző külső és belső betegségekből: megszabadít a tályogtól, az orbáncztól és kivált a rühességtől; mindezt saját szemünkkel láthatjuk. Somlyón, Szentgyörgyön, Verebesen és (Lakatos [40/r] szerint) Szentmártonban egészséges borvizek törnek fel.

4) A természet csodái közé kell sorolni Lázárfalva közelében, a Büdöspataknak hívott pataknál látható Kénes hegyet, amely a nem több, mint harminc éve elhagyatott kénbányát siratja [vö. 6. §. ccccc.]. Gimesnél (Gyimesnél) fenkövet és ként bányásznak. Szenttamásnál, Szépvíznél és Tusnádnál mészkövet tártak fel, Timon [Nov. XI. 61.] és Lakatos [40/r, 41/r] szerint. A különböző erdőkben nő a szarvasgomba (*Lycoperdon cervinum*).²³⁴

5) Hogy ezekről a székekről nyugodtan elmondhassuk: mindezt hallottunk róluk, átadjuk most a szót a *Conscriptio Carolinának* is, amely ezeket tartalmazza: „Al- és Fel-Csík székek (amint az általános leírásban már elmondottuk – B. J.) Szereda mezővárosnál érintkező szomszédsággal kapcsolódnak egymáshoz, és sem hegy, sem erdő nem választja el őket. Ugyanazon mezők hosszúsága kb. 3 mérföld, szélessége fél mérföld, de itt-ott jobban összeszűkülnek. Lényegében mindenütt trágyát

igénylő szántóföldjeiket csaknem mind a síkságon művelik két-három vetésforgóval és négy marhával, mégpedig Al-Csíkban teljesen egyforma hozamú, minőségű és színű földeket, kivéve a terméketlen helyen fekvő három községet és némely más földtáblák széleit, amelyek együttvéve mintegy heted- vagy nyolcadrészét tehetik ki ennek a széknek. Fel-Csíkban pedig a Gyergyószéken inneni hat falu összes földjei, valamint a Moldvával szomszédos havasok felé emelkedő hegyek alatti öt másik falunak a használhatóság szempontjából hozzávetőleg együtt ugyanazon székben kb. egyötödét kitevő földjei látszanak terméketlenebbnek és nyilvánvalóan gyengébbnek a fennmaradó résznél. Azonban jól megművelve és trágyával dúsítva ezek is megteremnek minden gabonát, főleg a rozsot meg a tavaszi gabonaféléket, amazok pedig, Al-Csík már említett részeivel együtt (hacsak a levegő valamilyen káros rendellenessége és a korai hideg rendkívül mostoha hatása meg nem akadályozza) bármilyen fajta vetést, beleértve itt-ott a tiszta búzát is, jelentős kár nélkül.

Igen jó, a legkisebb nyáj részére is ügyesen megépített és cifrázott épületeik vannak. A nép dolgos, elégedett a megszokott nyugalomával, mert a súlyos kirovások és adókat, a terhes beszállásolásokat és az ezredek bekvártélyozásait, költségeiket és a gyakori előfogatokat (a két szék között épített erőd nem nagyon nehéz ellátásán kívül) megakadályozza az, hogy e székek félreeső helyen terülnek el.

Eleségüket és ruházatukat (nem valami fényesen, hanem a nép ősi szokásainak megfelelően) könnyen megszerzik, s az így folytatott életből, mivel könnyű igájával nem nehezedik a nyakukra, a felemelkedésre sóvárognak. Malom ebből a székben van elegendő, a lakosok nem szorulnak arra, hogy az őrletésért máshova menjenek. Néhány éve Al-Csíkszékből a moldvaiak egy szinte mérőföldnyi szélességben elnyúló havast erőszakkal el akartak foglalni, s az említett szék marháinak a legeltetését minden eszközzel akadályozzák ott. E székek közösségének nincs semmilyen közös kintlevőségük vagy tartozásuk, jövedelmük vagy követelésük. A közös terhek ezek: 1) A székek közepén, Szereda mezőváros fölött épített vár, ahova mintegy 300 öl tűzfát szolgáltatnak, úgyszintén egy szekeret négy ökörrel és nyolc zsoldossal, akik mentesek minden szolgálattól és adózástól;

ezek állandóan ugyanott szolgálnak, mint ahogyan Felcsíkban is, az említett gyimesi szorosban a rácok egy századának egy szekeret és két gyalogos embert tartoznak állítani. 2) A régi kiváltságok és adományok előírják a somlyói kolostor részére 32 barát eltartását a lófők és gyalogosok közül, mindennemű mentességgel. 3) A havasok vagy a tiltott átjárók őrői a megfelelő adónak csak a felét fizetik, egyébként mentesek.”

Az 1721 előtti téli adót ezekre a székekre Gyergyóval és Kászonnal együttesen rótták ki, mégpedig egyes természetbeniek árával együtt 17 233 rénes forintban; ebből kivonva a Gyergyószékre eső harmadrészt, a két Csík- és Kászonszékre esett elosztás végett 11 488 rénes forint 40 krajcár.

Most pedig íme a táblázatok, amelyeket e vidék alaposabb ismertetése végett, lerövidítve, átvettünk a *Conscriptio Carolinából*:²³⁵

I. TÁBLÁZAT								
AI-Csíkszékben								
1	Lázárfalva	2	1	12	2	14	-	31
Sorszám	A falvak neve	Armalisták száma	Lófők, gyalogosok száma	Zsellérek száma	Molnárok száma	Jobbágyok száma	Kóborlók száma	Családfők száma
2	Kozmás	-	88	-	-	27	4	119
3	Tusnád	15	117	3	-	26	-	161
4	Verebes	-	-	1	-	30	2	33
5	Csatószeg	2	40	3	2	13	-	60
6	Csekefalva	2	47	-	-	18	-	67
7	Szentmárton	13	55	2	1	29	-	100
8	Bánkfalva	8	103	3	-	27	-	141
9	Szentgyörgy	4	82	18	1	36	-	141
10	Menaság	2	75	4	-	14	1	96
11	Mindszent	-	43	-	-	21	-	64
12	Szentlélek	2	19	1	-	10	-	32
13	Zsögöd	-	36	-	2	17	1	56
AI-Csíkszékben								
14	Szentkirály	4	53	3	2	34	-	96

Sorszám	A falvak neve	Armalisták száma	Lófők, gyalogosok száma	Zsellérek száma	Molnárok száma	Jobbágysók száma	Köborlók száma	Családfők száma
15	Szentimre	4	87	5	3	61	-	160
16	Szentsimon	5	66	-	1	31	2	105

Fel-Csíkszékben

1	Szentdomokos	1	64	5	-	9	-	79
2	Szenttamás	-	58	2	-	14	-	74
3	Jenőfalva	-	55	-	-	11	-	66
4	Karcfalva	2	23	-	-	9	1	35
5	Dánfalva	3	59	-	-	6	1	69
6	Madaras	2	38	1	1	28	-	70
7	Madéfalva	-	62	2	2	19	2	87
8	Rákos	5	45	6	1	5	-	62
9	Vacsárcsi	2	24	4	-	-	-	30
10	Göröcsfalva	-	20	2	-	-	-	22
11	Szentmihály	-	30	4	2	14	23	73
12	Szépvíz	6	50	25	4	16	1	102
13	Szentmiklós	1	23	6	-	7	-	37
14	Borsova	2	11	2	-	3	-	18
15	Delne	1	22	2	-	8	-	33
16	Pálfalva	-	17	2	-	2	-	21
17	Csomortány	-	31	8	-	9	1	49
18	Várdotfalva	3	29	-	2	3	-	37
19	Csicsó	4	15	5	-	21	-	45
20	Taploca	-	46	1	1	23	-	71

Megjegyzés: 1) Ezeken kívül Zsögödön 6, Szentléleken 10, Csomortányon 7, Várdotfalván 6, Taplocán 3 barát van, és Szépvízen néhány örmény. 2) A manapság Fel-Csíkhöz tartozó Csobotfalva község a *Conscriptio Carolinába* Várdotfalvával együtt került be.

II. TÁBLÁZAT

Al-Csíkszékben

*1	Lázárfalva	20	5	187	34	108	-	89	12	5
----	------------	----	---	-----	----	-----	---	----	----	---

*2	Kozmás	66	5	1682	45	339	-	89	12	5
Sorszám	A falvak neve	Lakott telkek száma	Pusztá telkek száma	Szántóföld, kőből	Műveletlen föld kőből	Széná szekérben	Idegenek telkei a faluban	Külső földek kőből	Külső széná szekér	Malmok
*3	Tusnád	52	14	3228	195	674	-	-	-	-
*4	Verebes	14	-	473	25	149	-	-	-	-
5	Csatószeg	30	3	880	35	303	3	269	226	3
6	Csekefalva	33	7	997	14	287	-	144	17	1
7	Szentmárton	49	15	987	26	235	12	240	39	2
8	Bánkfalva	64	19	1909	82	657	2	384	73	10
9	Szentgyörgy	42	3	1802	175	602	3	170	89	19
10	Menaság	39	6	985	98	314	-	48	59	-
11	Mindszent	42	5	1345	146	247	1	341	49	-
12	Szentlélek	25	1	709	38	120	10	357	56	4
13	Zsögöd	36	2	712	45	181	1	20	11	2
14	Szentkirály	50	4	1595	88	465	-	264	117	4
15	Szentimre	93	-	2025	3	381	-	56	15	1
16	Szentsimon	53	1	1498	83	387	-	56	15	1

Fel-Csíkszékben

1	Szentdomokos	25	1	303	184	146	-	-	-	5
2	Szenttamás	29	8	518	160	126	-	-	-	5
3	Jenőfalva	19	6	512	192	118	-	-	-	-
4	Karcfalva	12	3	317	77	83	1	38	8	5
5	Dánfalva	21	12	621	244	165	-	-	-	-
6	Madaras	45	10	704	74	237	4	61	27	8
7	Madéfalva	39	5	855	28	268	1	49	10	6
8	Rákos	30	8	558	101	208	1	46	37	3
9	Vacsárcsi	14	10	450	40	114	6	150	20	3
10	Göröcsfalva	12	3	223	19	48	4	58	9	-
11	Szentmihály	30	6	527	89	262	3	114	50	4

Fel-Csíkszékben

*12	Szépvíz	41	10	939	21	347	10	148	50	9
-----	---------	----	----	-----	----	-----	----	-----	----	---

Sorszám	A falvak neve	Lakott telkek száma	Pusztai telkek száma	Szántóföld, köből	Műveletlen föld köből	Széna szekérben	Idegének telkei a faluban	Külső földdek köből	Külső széna szekér	Malmok
* 13	Szentmiklós	16	2	493	23	148	4	112	9	-
* 14	Borsova	7	1	261	-	89	1	132	16	1
* 15	Delne	20	8	538	36	115	4	88	10	-
16	Pálfalva	13	5	360	35	87	3	40	4	-
17	Csomortány	27	7	649	21	150	2	156	20	-
18	Várdotfalva	21	7	430	40	113	1	98	20	-
19	Csicsó	33	27	815	15	258	4	96	30	-
20	Taploca	25	2	879	24	285	-	194	51	-

A csillaggal jelölt falvak,²³⁶ szántóföldjeik és malmaik nem különíthetők el egymástól minden tekintetben, amint ez ki fog tűnni mindegyiknek a részletes leírásából.

III. TÁBLÁZAT

Sor- szám	A falvak neve Alcsíkszékből	Igás- ökrök	Tehe- csikók	Tinók, üszók	Mén, kanca	Juh, kacsa	Sertés	Méhkas
1	Lázárfalva	37	39	3	11	478	76	13
2	Kozmás	124	135	18	48	1274	247	25
3	Tusnád	231	256	40	72	1134	484	31
4	Verebes	50	53	9	12	394	102	12
5	Csatószeg	93	132	46	58	521	182	26
6	Csekefalva	60	101	15	57	737	203	60
7	Szentmárton	64	117	8	38	344	191	19
8	Bánkfalva	161	164	34	114	1702	301	50
9	Szentgyörgy	183	207	34	100	2040	231	77
10	Menaság	142	158	44	58	1734	168	89
11	Mindszent	124	113	22	52	1087	107	40
12	Szentlélek	71	63	9	24	458	108	25
13	Szentkirály	169	128	20	44	1020	246	45
14	Zsögöd	89	98	16	23	623	137	48
15	Szentimre	241	217	33	73	1319	333	109
16	Szentsimon	150	188	42	66	841	288	9

Sor- szám	A falvak neve	Igás- ökrök	Tehe- csikók	Tinók, üszók	Mén, kanca	Juh, kacsa	Sertés	Méhkas
--------------	---------------	----------------	-----------------	-----------------	---------------	---------------	--------	--------

sorszám	Felcsíkszékből	ökrök	nek	üszők	kanca	kecske		
1	Szentdomokos	64	78	26	28	792	57	6
2	Szenttamás	102	95	30	36	700	90	8
3	Jenőfalva	96	98	31	26	472	88	10
4	Karcfalva	48	44	15	33	453	60	7
5	Dánfalva	123	104	36	51	791	90	13
6	Madaras	122	124	23	32	611	119	30
7	Madéfalva	136	122	24	36	1032	150	47
8	Rákos	67	91	7	30	384	72	29
9	Vacsárcsi	64	55	22	31	341	109	19
10	Göröcsfalva	35	43	7	15	184	51	21
11	Szentmihály	110	146	30	75	1966	108	38
12	Szépvíz	143	199	27	73	1953	178	25
13	Szentmiklós	56	53	10	19	395	75	17
14	Borsova	36	29	1	10	267	50	32
15	Delne	54	38	5	15	387	77	10
16	Pálfalva	36	30	10	16	443	58	6
17	Csomortány	90	82	10	33	976	113	39
18	Várdotfalva	60	61	2	16	469	67	10
19	Csicsó	64	72	6	39	658	100	20
20	Taploca	157	138	35	60	1033	224	21

IV. TÁBLÁZAT
AI-Csíkszékből

1	Lázárfalva	129	970	53	451	-	-	7	59
---	------------	-----	-----	----	-----	---	---	---	----

Sorszám	A falvak neve	Búza, rozsvetés	Ebből kalangya	Árpa- zabvetés	Ebből hány kalangya	Borsóvetés	Ebből köből	Kendervetés	Ebből kalangya
2	Kozmás	516	5215	269	2687	¼	4	38	530
3	Tusnád	1075	8284	585	4821	-	-	71	893
4	Verebes	147	1475	68	775	-	-	11	138
5	Csatószeg	269	2414	164	1315	¼	2	20	246
6	Csekefalva	295	2925	209	2235	11	28	22	294
7	Szentmárton	341	3451	142	1457	2	13	23	320
8	Bánkfalva	568	5614	289	2910	6	47	50	645
9	Szentgyörgy	523	5090	209	3614	9	64	49	541

AI-Csíkszékből

Sorszám	A falvak neve	Búza, rozsvetés	Ebből kalangya	Árpa- zabvetés	Ebből hány kalangya	Borsóvetés	Ebből köből	Kednervetés	Ebből kalangya
10	Menaság	225	2440	205	1845	3¾	21	29	357
11	Mindszent	338	3081	261	2322	6	40	19	241
12	Szentlélek	232	1964	181	1217	6	48	12	178
13	Zsögöd	204	1901	128	1134	3	22	14	193
14	Szentkirály	525	5393	237	2577	2	17	30	460
15	Szentimre	761	7521	266	2862	1	10	44	608
16	Szentsimon	497	4644	273	3222	-	-	29	426

Fel-Csíkszékben

1	Szentdomokos	78	757	43	424	-	-	8	116
2	Szenttamás	134	1226	80	746	1½	⅛	13	171
3	Jenőfalva	126	1259	84	786	¾	1¼	11	148
4	Karcfalva	69	681	47	457	1	4	6	90
5	Dánfalva	166	1416	102	887	2	3	13	166
6	Madaras	169	1763	91	881	-	-	11	105
7	Madéfalva	278	2666	108	1011	1¼	12	19	216
8	Rákos	185	1806	63	653	¼	6	12	152
9	Vacsárcsi	160	1760	71	775	4	29	6	92
10	Göröcsfalva	67	709	23	244	1¾	9¾	5	55
11	Szentmihály	156	1622	67	646	3	17	11	142
12	Szépvíz	279	2696	135	1356	4	19	19	245
13	Szentmiklós	111	1059	63	575	1	7	7	82
14	Borsova	71	141	36	377	¾	1¼	4¾	61
15	Delne	124	1138	75	688	2	21	8	124
16	Pálfalva	89	906	47	505	3¾	23	6	74
17	Csomortány	149	1540	111	1034	2¾	19	13	161
18	Várdotfalva	126	1280	68	671	¼	3	10	138
19	Csicsó	137	1399	100	913	-	-	11	147
20	Taploca	254	2682	161	1578	1¾	9	19	234

Ezeken kívül fel van jegyezve Al-Csíksban: lencsevetés 23¾ köből, ebből termett 1092 kalangya, Fel-Csíksban vetés 7¾

köböl, ebből lett 244 kalangya. E székekben dohányt nem termesztettek.

V. TÁBLÁZAT

Sorszám	A falvak neve	Sörfőző üstök száma	Pálinkafőző üstök száma	Adó – forint	Adó – dénár	Követelési adósság – forint	Követelési adósság – dénár	Terhelő adósság – magyar forint	Terhelő adósság
AI-Csíkszékben									
1	Lázárfalva	-	2	57	92	33	21	86	39
2	Kozmás	2	6	607	73	518	82	1626	91
3	Tusnád	1	7	927	82	1096	7	1288	35
4	Verebes	1	1	127	52	266	78	140	50
5	Csatószeg	3	6	458	52	341	92	303	10
6	Csekefalva	3	7	375	17	559	74	939	32
7	Szentmárton	1	4	386	65	164	74	1476	63
8	Bánkfalva	6	9	845	24	317	83	2243	74
9	Szentgyörgy	3	14	787	40	1577	43	1000	97
10	Menaság	5	7	659	14	131	40	439	87
11	Mindszent	4	9	418	40	335	-	742	86
12	Szentlélek	-	4	164	11	47	50	318	14
13	Zsögöd	1	6	154	45	154	21	271	52
14	Szentkirály	5	13	571	82	185	86	1435	41
15	Szentimre	9	18	821	45	887	86	1725	85
16	Szentsimon	2	4	611	87	557	10	897	29
Fel-Csíkszékben									
1	Szentdomokos	-	-	404	95	8	64	1060	25
2	Szenttamás	1	-	422	24	386	23	1293	43
3	Jenőfalva	1	-	406	9	70	-	434	70
4	Karcfalva	-	1	176	19	386	37	152	22
5	Dánfalva	3	3	498	26	81	32	381	10
6	Madaras	2	9	423	37	35	62	156	30
7	Rákos	1	5	250	8	64	50	660	36
8	Madéfalva	2	7	559	68	28	15	142	20

Sorszám	A falvak neve	Sörfőző üstök száma	Pálinkafőző üstök száma	Adó – forint	Adó – dénár	Követelési adósság – forint	Követelési adósság – dénár	Terhelő adósság – magyar forint	Terhelő adósság
9	Vacsárcsi	1	5	276	39	296	20	340	-
10	Göröcsfalva	1	5	159	98	45	44	126	88
11	Szentmihály	2	6	254	71	607	18	503	89
12	Szépvíz	2	11	429	13	638	12	1081	57
13	Szentmiklós	1	9	193	50	261	38	318	35
14	Borsova	-	-	129	60	-	-	209	-
15	Delne	1	6	186	31	63	82	258	52
16	Pálfalva	1	1	200	48	20	68	117	36
17	Csomortány	1	9	233	90	132	30	236	96
18	Várdotfalva	-	9	262	64	22	30	297	86
19	Csicsó	-	2	241	70	68	42	298	57
20	Taploca	2	7	271	55	368	5	542	82

Megjegyzés. Manapság sörfőző kádat aligha találsz akár ezekben, akár más székely székekben, ellenben főznek székely vagy magyar sört (így nevezik) rézüstökben vagy kazánokban, amelyeket gabonapálinkához használnak.

248. §

Ezekben a székekben székelyek laknak, mégpedig vagy mentesített nemesek (vagyis adókirovás nélküliek), vagy katonák a lófők és gyalogosok (187. §. 3.) régi rendjéből, akik nemesi előjogokat élveznek, vagy a nemesek néhány jobbágya és kevés, más jövevényekkel együtt megtúrt román (vö. 243. §).

1721-ben a *Conscriptio Carolina* alkalmával Felcsíkszékben az alattvalók vagy jobbágyok házaiból vagy családapáiból 408-at írtak össze; 1721-ben kivetettek rájuk téli adóba 890 magyar forintot és 14 dénárt; most sokkal többen, jelesen 668-an vannak, s adójuk jelenleg egy évre 1666 forint, rénes forintokban 2464 forint és 41 krajcár.

Akkoriban 52 zsellért vettek számba, most mintegy ennek a

másfelét teszik ki. Az itt következő sorok azt mutatják be, hogy Fel-Csíkszékben falvanként hány jobbágy található; mindegyik falu után az első szám a jobbágyokat és a zselléreket jelenti, a második az 1771-re megállapított adó összegét rénes forintokban és krajcárookban. Sorban így következnek: Szentdomokos, ahol a jobbágy és zsellér családfők száma 53, az adó 172 rft 23 kr.; Szenttamás: 40, az adó 114 rft 4 kr.; Jenőfalva 19, adó 45 rft 40 kr.; Karcfalva 20, adó 60 rft 20 kr.; Dánfalva 29, adó 75 rft 31 kr.; Vacsárcsi 8, adó 21 rft 10 kr.; Madaras 54, adó 178 rft; Rákos 26, adó 66 rft 45 kr.; Göröcsfalva 7, adó 22 rft 16 kr.; Szentmihály 69, adó 237 rft 7 kr.; Szépvíz 59, adó 320 rft 11. kr. (megjegyzés: Szépvízen ezeken kívül van 33 örmény családfő, akiknek az adója 81 rft 3. kr.); Szentmiklós 15, adó 44 rft 34 kr.; Borsova 12, adó 38 rft 50 kr.; Delne 31, adó 98 rft 21 kr.; Pálfalva 10, adó 32 rft 54 kr.; Csomortány 18, adó 56 rft 28 kr.; Csobotfalva 9, adó 28 rft; Várdotfalva 15, adó 18 rft 6 kr.; Taploca 40, adó 138 rft 51 kr.; Csicsó 53, adó 243 rft 3 kr.; Madéfalva 24, adó 93 rft, 31 kr. És ha ezt a sorozatot egybeveted az I. sz. táblázattal, látni fogod, hogy korunk a jobbágyok számaránya szempontjából is virágzóbb. Az emlékezet megőrizte, hogy Csíkszék székelyei néhai méltóságos gr. Apor Istvántól (230. §. 14.) kölcsönkaptak 400 dukátot, vagyis 2000 magyar forintot. Minthogy ezt nem fizették vissza (mert ugyanaz a gróf Erdély polgári pénztárából felvett 17 000, a csíki székelyeknek járó forintot s a neki járónál nagyobb részt vont el magának), a mondott gróf jobbágyokká nyilvánította őket, ezek azonban sohasem vették el a szabadságot. Mutatja ezt az 1707 márciusában Marosvásárhelyt megszavazott 25. cikkely; noha (mivel törvénytelen, mondjam így: betolakodó fejedelem hirdette ki) jogosan érvénytelenítették, megemlégtük pusztán a történelmi helyzet miatt.²³⁷

249. §

Kellő leírást akarva nyújtani ezekről a székekről, először az ezen a tájon egyedülálló, Csíkszereda nevezetű mezővárost fogjuk szemügyre venni, majd Al-Csík-, végezetül Fel-Csíkszék falvait.

Szereda mezőváros

250. §

Szereda vagy Csíkszereda mezőváros Al-Csík és Fel-Csík székeket közepén álló falként elválasztja vagy inkább összekapcsolja, mert a kettő között helyezkedik el. Nincsenek széles nyílású utcái, sem nagyszámú lakossága, s szántóföldjei sem terjedelmesek, egész területe sem. Híres a nagyvásáraitól, amelyeket évente négyszer hív össze, továbbá a szeredai napon összeseregülő hetipiacáról, de mindenek közt leginkább a régen Mikóvárának nevezett szeredai várról. Ez nem messze fekszik a várostól, s szállást nyújt a nemes I. székely gyalogosrendű határőrezred ezredes urának és parancsnokának.

1a) Szereda (egyeseknél hibásan *Szerda*) mezőváros neve latinul Dies Mercurii-t jelent, ezért Timon Oppidum Mercuriumnak nevezte [Nov. XI. 60.]. Nevét a véletlennek köszönheti, annak, hogy első lakosai szerdai napon alapították meg közös telephelyüket. Igen közel áll az igazsághoz az a vélemény és hagyomány, amely szerint ennek a mezővárosnak egész területét az al-csíkszéki Zsögöd szántójából és a Fel-Csíkszékhez tartozó Taplocából hasították ki. A mezőváros ugyanis e két község területének határán terül el, s náluk újabb keletű; ezt bizonyítják *mind* földtábláinak szűkre szabott határai (csupán két földdarabja van) s legelőinek olyfokú hiánya, hogy ha elődeik régi egyezményei értelmében a városiaknak nem volna szabad tetszés szerint átjárniuk a szomszédok rétjeire is, saját területükön nem tudnák táplálni barmaikat, s a szomszéd falvakéval összekeveredett erdeik, *mind* pedig a lakosok és jószágaik nem nagy száma. Mert amint a *Conscriptio Carolina* mutatja,²³⁸ 1721-ben az egész mezővárosban összeszámoltak 49 családfőt 21 telken, 119 igásállatot, 70 tehenet, 28 tinót és üszőt, 38 mént és kancát, 118 juhot és kecskét, 145 sertést, 25 méhkast. A föld köbölben 126, búza- és rozsvetés 225 $\frac{3}{4}$, ebből termett 2318 kalangya; árpa- és zabvetés köbölben 109, ebből termett 988 kalangya; borsóvetés $\frac{1}{4}$ köböl, ebből lett 1 $\frac{1}{4}$ köböl; lenvetés 5 $\frac{1}{4}$ köböl, ebből lett 63 kalangya; kendervetés 14 $\frac{3}{4}$ köböl, ebből lett 191 kalangya; széna lett 54 szekér; serfőző kád van 5, gabonapálinka fő-

zéséhez való üst 9, téli adó 1721-re 359 magyar forint 4 dénár; követelési adósság 250 magyar forint 92 dénár; terhelő adósság 485 magyar forint 4 dénár. Nyilván a mezővárosnak csekély a vagyona.

b) Ezt a helységet azért tüntették ki a mezőváros jogával, hogy a szomszédos székeknek a kereskedelemben és a kézművességben hasznára legyen. Mivel azonban a városi kézművesek, mint akik szám szerint kevesen voltak, nem bizonyultak elegendőknek, 1655-ben törvénybe iktatták, hogy Erdélyből külső vargák is hozhatnak be eladó lábbelit. Ezt a törvényt a Comp. tartalmazza [29. ed.], s szó szerint ezt mondja: „Csíkszeredai csizmadiák mívекkel azon tartományt elégségesképpen el nem tarthatták, azért másunnan is azonféle mívес emberek szabadon bémehessenek és míveket exerceálhassák mind ott, mind más közelebb lévő falukban.”²³⁹ Ennek értelmében az udvarhelyi és a kézdivásárhelyi csizmadiák árucikkeikkel gyakran odamennek.

c) A mezőváros taxális, és a szokott módon kiküldik ide a felleges Királyi Gubernium valamennyi bizottságát, az adó beszédese viszont a katonai rend útján megy végbe.

2a) Ami a Szereda nevezetű várat illeti, arra nézve egyet és mászt alaposabban kell mérlegelni. Az előző században Mikóvárának nevezték, és ez az elnevezés még nem halványult el teljesen az emberek emlékezetében. Ha pedig azt kérdezed, hogy miért kapta a nevét Mikóról, halld a választ. A XVII. században, mégpedig 1620 körül, br. Mikó Ferenc, Csík, Gyergyó és Kápszonszékek főkapitánya építtette, és ily módon nevét az alapítótól kölcsönözte.²⁴⁰ Ezért br. Apor Péter méltán helyesbítette Timont, aki azt állította [Ant. XV. 72.], hogy Ptolemaeus *Amutrium*a [72/a] valószínűleg azonos Mikóvárával, noha itt semmilyen nyomát sem találták a Mikóvárnál korábbi várnak. Továbbá Timon azt állítja [Add. Ep. I. 5.], hogy „Mikóvárának és Kézdivásárhelynek azért tulajdonítottam nagy régiséget, mert úgy véltem, hogy ezekben a helységekben akad valamilyen bizonyítéka a régiségnek, ha elhanyagolt is, s kétségkívül ez a Mikó név bizonyos patinásságot képvisel” (nyilván így van, amennyiben a név egy családnak a neve, de nem a várra vonatkoztatva). A II. levélben hozzáfűzi [15.]: „Hozzáteszem azt,

amit a minapi levélben elmulasztottam: ha Mikóvára nem anyyira régi, Ptolemacus Amutriumát óhajtásod szerint el lehet helyezni Szépvíznél, a csíki Bálványosvárbán” [230. §. 16.]. Nem hiányoznak az olyan iratok a XVII. századból, amelyekben *Mikóújvárának* nevezik. A nagy hírű Mikó miért és mikor alapította ezt a várat? Ha akad hely az én feltevéseemnek, amelyet ugyanazon báró kéziratosa *Historiájából* szűrtem le, imigyen látom jónak magyarázni. 1611-ben, amikor Csík, Gyergyó és Kászon székek főkapitánya iktári Bethlen Gábor úr volt (utóbb Erdély fejedelme), Báthory Gábor fejedelem az említett székek vicekapitányává tette Mikó Ferencet (176. §); mint írja, ezek a székek nagyon nehezen fogadták be, mert erre felé még egy párnyi birtoka sem volt, s amint hangoztatták, a törvények és szokások megsértésével ruházták rá ezt a tisztséget. Nem hosszú idő múlva, amikor ugyanott elnyerte a főkapitányságot, hogy ne támadják azon a címen, mert nincs birtoka, hihetőleg a bennszülöttek nyelvének megfékezése végett vagy pénzen megvásárolt, vagy a fejedelemtől (akinek e kis tartományban birtokrészei voltak) adományozás címén kapott, vagy – ami még közelebb áll az igazsághoz – a két szék szomszédos területéből szerzett akkora földet, amelyre valamilyen épületet vagy várat emelhetett. És azt talán azzal a kikötéssel, hogy amikor ő elhalálozik, közös erődítmény gyanánt szálljon együttesen ezekre a székekre. A vár ugyanis, amikor az alapító távozott az élők sorából, nem szállott a nemes Mikó családra,²⁴¹ hanem – hűtlenség miatt – a többször említett székekre (azt nem tudom, hogy ki és milyen bűnért vesztette el, de nem Mikó Ferenc úr). Ezért

b) nagy nehézség támad, amikor Mikola [167.] és Kunics [51–52.] azt írja, hogy ugyanaz a Mikó Ferenc úr kocsisból (helyesebben lovászmesterből – B. J.) Bethlen Gábor erdélyi fejedelem tanácsosává előlépve s az említett fejedelem kegyéből nagy tekintélyt és vagyont szerezve, meg Csíkban a szeredai vár alapítójává válva, úgy pusztult el, hogy a mérget, amelyet Bethlen fejedelem számára készített, ugyanazon fejedelem parancsára megízlelte, majd az említett várat földig lerombolták, hogy ennek a rettenetes gaztettnek az emlékezete fennmaradjon. De távozzatok tőlem, ti vénasszonyos mesék! Tudniillik már bemutattuk (I. 275. §. 40.), hogy br. Mikó Ferencet joggal és méltán

soroltuk Erdély tudósai közé; a vár alapítója 1635-ben csendes halállal hunyt el, nem pedig az 1629-ben meghalt Bethlen Gábor idején, s nem is méreg által fejezte be életét. Akinnek kedve van, forgassa át a nagy híró Mikó ház irományait: látni fogja a fejedelmek adományait és más hiteles okleveleket, amelyekben sűrűn történik említés Ferencről mint a haza érdekében kiváló érdemeket szerzett hősről. Bizonyosra veszem, hogy emlékeztét nem így őrizték volna meg, ha az ellenség soraiba tartozott volna és elárulta volna a fejedelmet. Kétségtelen, hogy a várat 1661-ben rombolták le vagy inkább rongálták meg, amikor a törökök és tatárok a kis tartományt feldúlták (242. §. 4.). A vidék lakosai (akiknek a remélt oltalom helyett terhükre volt), nem állították helyre, s napról napra omladozott, de senki sem közli, hogy br. Mikó halála idején tönkretéve, romokban hevert. Ellenben ismeretes ennek a várnak Csíkszék régi protocollumában megörökített egyik összeírásából, hogy a rá következő időben a vár érintetlenül állott s egy kis bástyáját *Aranyosnak* nevezték. Ugyanabban az összeírásban falvanként felsorolják a név szerint megnevezett jobbágyokat is, akik tartoztak szolgálatot végezni ugyanennél a várnál. Amint a családok neveiből következtetni lehet, ezeknek az utódai jelenleg szabad székelyekként élnek. Fordulj tekintetes Kovács Tamás úrhoz, mindkét nemes Csík, Gyergyó és Kászon székek főjegyzőjéhez a nemes Állandó Táblánál, és meg fog mutatni neked egy 1654-ben Mikóvárában írott és július 6-án e székek főkirálybírójától, Domokos Tamás úrtól aláírt könyvecskét, amely azonkívül, hogy bizonyítja: ezt a várat akkoriban is Mikóvárának nevezték, arról is meggyőző, hogy a vár Mikó halálával nem ment tönkre.

c) A várat, amelyről azt mondtuk, hogy 1661-ben elpusztult, a mostani évszázad kezdetén a felséges VI. Károly császár uralma alatt Erdély parancsnokló generálisa, gr. Stephan Steinville gondoskodásából megújították és katonai munkálatokkal megerősítették, hogy aztán többé ne nevezhessék Mikóvárának, hanem Szereda várának. Nem a Mikó családé, amint Bonbardi [358.] után Szászky vélte [513.].

d) Kreckwitz és némelyek vele együtt ezen egy vár helyett hármat költöttek: egyik Csík (náluk *Tzyk* és *Czyk*), amelytől a szék elnevezését kapta, de ez nem létezett és nem létezik; a má-

sodik Szereda, amely azonban nem vár, hanem várfal nélküli, nem pedig – mint Szászky [513.] vélte – erőddel megerősített mezőváros; a harmadik a Mikóvár (l. a térképet). Ezeket az előzőkből már semmilyen módon sem javíthatod ki. A nép száján nemrég egy szellemes mondás járt, mégpedig az, hogy „Mikóvára – Székely bánja”, amelynek értelme abból eredt, amit már előadtunk, és az, hogy e székek számára katonai oltalom helyett a vár tehetetlenséget jelentett.

AI-Csíkszék falvai

251. §

AI-Csíkszék 15 falut számlál, ezek ábécérendben: Bánkfalva, Csátószeg, Csekefalva, Kozmás, Lázárfalva, Menaság, Mindszent, Zsögöd,²⁴² Szentgyörgy, Szentimre, Szentkirály, Szentlélek, Szentmárton, Szentsimon, Tusnád, Verebes.

1) Bánkfalva, vagyis latinul Benedicti pagus (mert a régi magyarok a Benedeket Bánknak mondták), Szentgyörgy faluval annyira összeér, hogy ha mind a kettő nem volna alárendelve saját külön bíróságának, teljesen egyetlen közösségnek számítana, sőt együtt Szentgyörgynek hívják őket a Szent György tiszteletének szentelt templomról, amely az egyazon plébániához tartozó két falu között középen áll. Szentgyörgy megint feloszlik két tizedre, amelyekből az egyik a Kőrisményfalva, a másik a Jenőfalva nevet viseli (nem azonos a 252. §. 8-cal). Szentgyörgy községgel egyik oldalon Újfalu szintén szomszédos, de ez Menasághoz tartozik, l. 6. A templom alatt Bánkfalva hosszacska utcával zárul: ez egy Monyasd nevezetű tanya vagy helység, amelynek a lakosai ennek az évszázadnak az elején, mármint 1700 körül létszám dolgában ugyanott álltak, mint ma. Tizenöt fegyveres katona közülük származott, de századunk említett kezdetén a lakosok áttették szálláshelyüket Bánkfalvára. Csekély időköz elteltével felépült a most tizenhét családfőt felölelő Kotormány falu is, amely Szentgyörgy falu egyik részének számít és azzal együtt van bírója, jóllehet saját földterületet használ. Ismert mondás az ottaniaknál: „Bőv búzájú

Kotormány”,²⁴³ mert jól termő búzaföldjeit nem az erdők tövében műveli, mint a többiek, hanem lenn a síkságon. A *Conscriptio Carolina* tanúsága szerint Bánkfalva „agyaggal kevert földjeinek harmadrésze hegyoldalon fekszik, a maradék síkságon; művelésre alkalmasok, s ha trágyával frissítik fel őket, gazdagon teremnek. Kb. egy mér föld távolságra elég jó erdői vannak, amelyek tűzifában és épületfában gazdagok ugyan, de makkjuk csak a disznók ideiglenes élelmezésére elegendő, rendszerint karácsony ünnepéig stb. A barmok legeltetésére szolgáló helye a Moldva felé elnyúló havasok között van” (vö. 9.).

2) Csatószegnek (latinul Csatonis angulus) mind földjei, mind bükkerdői szinte azonosak a bánkfalviakkal.

3) Csekefalva vagy Tsekefalva földjei legnagyobb részben síkságon vannak, tüzeléshez és építkezéshez fája van elegendő. Szentmártonhoz esik legközelebb: ennek templomát látogatja és egyházközségével egyesülve van.

4) Kozmás és három falu – Lázárfalva, Tusnád és Verebes – földje és egész területe nincs elválasztva semmilyen határral; a földek nagyjából síkságon helyezkednek el. A föld fekete, az Olton túl fehéres, s minden hatodik évben trágyára szorul. A bükkerdőben ritka a bőséges makktermés. [Erről és a hozzácsatolt falvakról l. Comp. III. 8, 2.]

5) Lázárfalva (vö. I. 46, 49. §) főként Toroczkai- és Béli-birtok; az előző évszázadban tulajdonosa méltóságos Petki István volt (242. §. 4.). Már hordják el a cserepet a kiválóan megépített kőházakról, amelyekben lakott.

6) Menaság vagy Meneság, amelynek az elnevezése, úgy tűnik, a *Málnásból* eredt²⁴⁴ (vagyis latinul Ramus Rubum idaeum ferens), egy északi völgyben terül el, s hegyoldalakon fekvő, a többi községnél terméketlenebb, agyagos földet művel, amelyet sok helyen kő és kavics nehezít. „A fenyő- és bükkerdők elégségesek az épületekhez és a tüzeléshez, valamint a sertések legeltetéséhez, amíg csak a hó nem jelent akadályt” (*Conscriptio Carolina*).

Újfalu, vagyis latinul Novus pagus, Szentgyörgy községgel (1.) szomszédos, s bár Menaságtól elválasztja egy kicsiny földtábla, mégis annak része, viszont állatainak a legeltetése közös és vegyes Szentgyörggyel; ezen az alapon, midőn a tulajdon-

képpen Menaságnak nevezett falu is használta, ádáz pereskedés keletkezett, mely ez idő szerint a Királyi Tábla ítélete alatt áll. Menaság egy bizonyos részét Pottyondnak nevezik.

7) Mindszent: így hívják a „minden szentek” tiszteletére. Paktól öntözött keskeny völgyben szögletről szögletre húzódik meg tíz-tizenkét házból álló csoportjaival; innen keletkezett a mondás: „Imitt-amott Mindszent.”²⁴⁵ Ehhez tartozik a Hosszú-aszó nevű falu, amely nem messze innen északra, egy völgyecs-kében fekszik. Mindszent hegyeken elterülő, terméketlen földet szánt. Egy mérőföld távolságra elég jó erdői vannak, de makktermő alig akad köztük.

8) Zsögöd vagy Zsögöt Al-Csíkszéknek a határa Fel-Csík felé. Területének a legszélén épült fel a szeredai vár. Sík, feketés, ha trágyával jól megtömik, a tiszta búzát derekasan megtermő földet használ, és elég dús erdőket. Egykor híres volt ennek a helységnek a söre.

9) Szentgyörgy, vagyis latinul Sanctus Georgius (251. §. 1.), amelyet közmondásosan „szépharmatú Szentgyörgy”-nek neveznek, a szomszédos Bánkfalvával hétfői napokon tartja a hetipiacot, továbbá évente két nagyvásárt is, szintén hétfőn, a karácsony és húsvét ünnepét megelőző héten.

10) Szentimre (Sanctus Emericus) elég kiterjedt falu az Olt mellett; ehhez a vidékhez képest jó szántóföldet művel, és nevezetes méltóságos br. sepsiszentiváni Henter Ádám úr, a nemes Csík, Gyergyó és Kászon székek főkirálybírójának birtokáról. A falu leginkább fenyvesekben bővelkedik, amelyekből léccet és deszkát szoktak hasítani az ottlakók, egészen a közmondásig.

11) Szentkirály (Sanctus Rex), amelyet Szent István, Magyarország apostoli királya tiszteletére neveztek el, szintén az Olt mellett fekszik, s hasonló talajt művel. Saját fenyőerdői közelebb, bükkerdői távolabb esnek. Székhelyet nyújt Csík és Kászon székek nemes Állandó Táblájának. 1694-ben, amikor egyik éjfél tájt betörték erre a földre a tatárok (242. §. 4.), itt a hídon, amely az Olt partjait köti össze, sokan szembeszálltak velük. Hallomásból tudom, hogy kitűnt köztük egy Lestyán nevű nemes; zsákmányukból nem keveset elvettek tőlük, és elűzték őket.

12) Szentlélek (Sanctus Spiritus) a hegyek között helyezke-

dik el; közepesen termékeny földjei, saját erdői vannak. A Fitod nevű helység ennek a falunak egyik része; erről tartja a mondás, hogy „nincsen Isten Fitodban”,²⁴⁶ amit a nép szája azért ismételt, mivel ott nem látható semmilyen templom, kápolna vagy szent kereszt, ezek ugyanis mind Szentléleken vannak.

13) Szentmárton (Sanctus Martinus) sík földön dolgozik, s nincs híjával az erdőknek sem. Itteni szólásmondás az, hogy „nagy poharú Szentmárton”²⁴⁷; ez a kupáról keletkezett, amely Szent Márton napján (akinek a tiszteletére épült a templom) fel szokta vidítani a szomszédos falvak itt összesereglett lakosait, persze az évnek abban a szakaszában, amikor már minden gabonát behordtak a csűrökbe. Ez a bőkezűség nem szokatlan, de nem volt szokatlan a többi falu lakosai előtt sem.

14) Szentsimon az Olt közelében, sáros helyet foglal el, azért általában „sárban heverő Szentsimon”-nak²⁴⁸ szokták nevezni.

15) Tusnád, Timonnál [Nov. XI. 60.] Tusnadum, amelyet a 4. számnál már leírtunk,²⁴⁹ a lelkiek és a plébánia szempontjából a jelen évszázad kezdetéig együtt volt Kozmással, de azután templomot épített Szent Ferenc tiszteletére, és külön plébániát kapott. A Tusnád alatti, Súlyomkő nevű régi várnak az emléke máig is megvan.

16) Verebes, latinul Passeres habenset jelent a neve. Leírását l. a 4. számnál.

Fel-Csíkszék falvai

252. §

Fel-Csíknak (latinul Csík superior) 21 községe van, amelyeknek a nevei ábécérendben ezek: Borsova, Csicsó, Csobotfalva, Csomortány, Dánfalva, Delne, Göröcsfalva, Jenőfalva, Karcfalva, Madaras, Madéfalva, Pálfalva, Rákos, Szentdomokos, Szentmihály, Szentmiklós, Szenttamás, Szépvíz, Taploca, Vacsárcsi, Várdotfalva. Jenőfalva, Karcfalva és Dánfalva egyetlen anyagyházat alkot, és együtt Nagyboldogasszonynak nevezik őket; hasonlóképpen Csobotfalva és Várdotfalva egyetlen egyházat

tesznek ki, s egyházi néven Somlyónak vagy Somolyónak hívják.

1) Borsova egy völgyben húzódik meg, s földjei jórészt síkságon vannak, a fennmaradó rész dombokon fekszik. Erdői fenyvesek.

2) Csicsó (vagy Tsitsó) az országúton, egy vizenyős síkságon terül el. Szántóföldjei szép, de némely részükön nedves és kavicsos mezőn helyezkednek el. Az Ölt mellett fekvő réteknek ugyanaz a folyó, amikor kiárad, károkat okoz; ellenben a jobb kaszálók, mint a szék többi falvában is, a havasok között vannak, ahol a legelő is elég kövér és bőséges. Erdő van elegendő, de a bükkmakk termékenysége ritka. Ez a falu híres a fekete agyagedényekről.

3) Csobotfalva vagy Tsobodfalva hegyalji síkságon fekszik, s földjei részint a síkságon, részint a dombokon helyezkednek el, és itt kövek akadályozzák, amott fehéres agyaggal keverték, majd máshol fekete talajban gazdagok. Az építéshez és a házi tüzeléshez elegendő fenyvese van, bükkerdői azonban többnyire nem teremnek makkot. Tudd meg, hogy ez a falu Várdotfalvával szomszédos, amelytől a Mikes-birtokok és -udvarház választja el. Csobod- vagy Csobotfalva fennebb, Várdotfalva lennebb van. Csobodfalva régebben Csomortány faluhoz tartozott, s csak csekély távolság választja el tőle, amit mutat egy ezelőtt 160 esztendővel²⁵⁰ készített jegyzék. A két falu, együttes nevén Somlyó vagy Somojó, másoknál Somlyó vagy Csíksomlyó, Timonnál pedig [Nov. XI. 60.] Schomlovia, a közepén felékesítve Szent Péter és Pál szentegyházával, nevezetes a Ferenc-rendi atyák kolostora és a gondozásuk alatt álló népes gimnázium miatt. Két Somlyó nevű hegy van, mégpedig a Nagysomlyó és a Kissomlyó (utóbbi alatt látható a kolostor és az iskolai szeminárium), amelyektől a szomszédos falvak neve származott. A Kissomlyó hegy tetején áll a Megváltó kápolnája, ahova a katolikusok buzgó serege évente népes körmenetben felvonul pünkösdi vasárnapját megelőző szombaton kb. délután két órakor, sőt pünkösdi vasárnapján reggel hat órakor is. A 32 barát nincs alávetve semmilyen köztehernek: az adózástól és a katonáskodástól mentesítve, a kolostori szolgálatot látják el. Szárhegyen most nincsenek barátok.

4) Csomortány vagy Tsomortány a hegyoldalon lévő földeket művelő helyen terül el, s semmiképpen sem nevezném Horatiusszal [Epod. 2.] egészen boldognak azt, aki itt „apái földjét szántogatja ökrivel”.²⁵¹ Ha az időjárás kedvező, saját szükségleteiket csaknem kielégítő makktermő erdőket használnak, fenyvesük viszont van bőségesen. Kézdiszéknek is van egy ezzel azonos nevű faluja (l. 227. §. 8.).

5) Dánfalva, Timonnál [Nov. XI. 60.] Dani villa, Karcfalva és Jenőfalva községekkel egyházilag egyesült, s fekvésre nézve szomszédos velük; nagyrészt sík és fekete földeket művel, a többit kopár, agyaggal és kavicsal kevert talajú hegyoldalakon. Fenyőerdeje Karcfalvával és Jenőfalvával együtt van bőven, viszont a bükkerdőt öt faluval közösen használja, mégpedig: Szentdomokos, Szenttamás, Jenőfalva, Karcfalva és Madaras; ezek ritkán hasznosak, de termékeny évben elősegítik a sertések hizlalását (l. 8, 9.).

6) Delnének Borsovával egyazon fekvése van, s vele egyforma földeknek és erdőknek a tulajdonosa.

7) Göröcs- vagy Görecsfalva szinte összenőtt Rákos, Vacsárcsi és Szentmihály falvakkal a Kőd hegye alatt; földjei is hasonlóak az azokéihoz, közülük a jobbik rész termékeny, fekete talajjal bővelkedik a síkságon, mintegy negyedrésze a völgyben és egy alacsony hegy oldalában van, fehér mészkővel elegyessen. Ezekben a falvakban a fenyőerdők elégségesek a tüzeléshez és az épületekhez; makktermő erdő egyáltalán nincs. Hogy ezt a falut régente *Gömröcsfalvának* nevezték, kitűnik bánkfalvi Kovács Tamás nótárius úr családi iratai közül egy procuratori összeírásból, amely így hangzik: „Mi, szárhegyi Lázár András és szentkirályi Szemere Mihály, Csík, Gyergyó és Kászón három székek királybírói, emlékezetébe ajánljuk... Kelt Csíkban, Gömröcsfalván, az Epiphania²⁵² utáni első pénteken, 1593-ban.” Ebből ugyanakkor megtudjuk, hogy a két királybírónak egyenlő hatalma volt, mert az 1594. február 2-án Gyulafehérvárt elfogadott diétai cikkelyben a vicekirálybírókat mindenki közül elsőnek említik.²⁵³

8) Jenőfalvának ugyanaz a leírása, mint Dánfalvának (5.).

9) Karcfalva nevét, úgy hiszem, egy Kurs nevű előkelő hunról vagy székelyről kapta.²⁵⁴ Ez az elnevezés a történelem bi-

zonysága szerint népszerű volt közöttük. Magyarországon említik *Karsz király árkat*,²⁵⁵ s e nevek hasonló hangzásúak. Karcfalva közepén van Jenőfalva és Dánfalva között, s a Boldogságos Szűz Mária dombra épített híres templomával büszkélkedik; az e három faluból összeállott egyházközségre erről ragadt rá a Nagyboldogasszony név. Hallucinál tehát Timon [Nov. XI. 60.], amikor azt írja, hogy „Dánfalva Nagyboldogasszonyfalva környékén fekszik”; Dánfalva ugyanis a Nagyboldogasszonyfalva név alá tartozik.

10) Madaras, vagyis latinul Aves habens, részint dombon elhelyezkedő síkságon fekszik, ahol az Olt folyik el, részint sík földön. Tűzfája és épületekhez való fenyőfa gerendája van bőven a falunak. Mind itt, mind Madéfalván és néhány más faluban vannak fűrészek vagy fűrészmalmok is. Az előző században Madaras híres volt vashámoráról (a német Hammer után); mint Mikó írja,²⁵⁶ Báthory Gábor tulajdona volt, és ugyanő adományozta Bethlen Gábornak. Az 1712-ben készített *Relatoria inquisitoria*²⁵⁷ pedig 70 éves tanúkkal és főleg eggyel, aki ebben a hámorban régebben a számvevő tisztét látta el, bizonyítja, hogy tulajdonosai voltak (tudniillik Bethlen után): Rákóczi György fejedelem, Barcsai Ákos, szintén fejedelem, aki Petki Istvánnak (245. §. 1.) adományozta; erről átszállott Apafi fejedelemre, és végül a felséges Lipót császárra mint örökletes fejedelemre, akinek az engedélyével gr. Bánffy György gubernátor tartotta mint a fiscalis javak árendátora vagy bérlője (gr. Apor Istvánnal és Nagy Pállal mint társakkal). Ugyanaz a szemtanú elmondja, hogy ő olvasta a hámor Zsigmond magyar király idejében kibocsátott különböző kiváltságleveléit, amelyek vagy Bíró Sámuel úrnál maradtak (aki udvari referens volt és azután a gubernátor tanácsosa), vagy Köleséri Sámuel úrnál (aki orvosdoktor volt, a bányák főinspektora, a gubernátor titkára és a végén tanácsos, I. I. 280. §. 35.).

Ehhez a hámorhoz nagyszerű birtok is tartozott, amelyet a mostani évszázad kezdetén br. kászoni Bornemisza János úr, Csík, Gyergyó és Kászón székek főkirálybírója és azután udvari tanácsos nyert a felséges fejedelemtől. Tőle átszállott Csató Zsigmond udvari referens és tanácsos úrra, akinek az özvegyétől méltóságos id. nagyajtai Cserei Farkashoz jutott, a szintén

udvari tanácsoshoz és referenshez. Régebben voltak a vashá-mornál önként szolgáló szabad székelyek is, akiket törvénybe idézni máshol nem volt szabad, csak a hámor fórumán, és csakis annak a tisztségviselői előtt lehetett őket perbe fogni. Ezt mutatja a hámor saját *Protocolluma*, amelyet 1775-ben magánkézben találtak meg, s amelyet a derék Kovács nótárius úr a nyilvános levéltárban helyezett el [vö. Comp. III. 8, 1.]. A hámorhoz tartozó munkásoknak szabad volt az erdőről fát hordaniuk [l. Comp. III. 8, 3.].²⁵⁸

11) Madéfalva, a szék régebbi protocollumában Amadéfalva,²⁵⁹ ebben a tartományban elég nevezetes birtok, amelyet az Olt szel át. A földművelést legnagyobb részben sík mezőn űzi; fában igen, de makkban nem bővelkedik. 1708. október 1-re ebbe a faluba hívták össze a székek híres közgyűlését, ahol a következőket hirdették ki: 1) Mivel Erdélyben már nem időz ellen-séges haderő (ti. az osztrák fegyverek már elűzték ebből a fejedelemségből Rákóczit, s ezért odaadó hívei számára, akiket a viharából fakadt szükségszerűség sodort hozzá, sürgetővé vált a visszatérés a törvényes fejedelemhez – B. J.), a kőborlókat nem kell többé kurucoknak tekinteni, hanem a generális úr rendeletei értelmében (ez Rabutin volt, aki ebben az évben a Rákóczitól megszállott Erdélyt visszavezette a törvényes uralkodó iránti hűségre – B. J.) rablóknak, s üldözni kell őket. 2) Mindazok, akik kapcsolatot fognak létesíteni azokkal, akik még a csíki erdőkben rejteznek, s elősegítik eltartásukat, felakasztással bünhődjenek. 3) Mindegyik falu kutassa át erdejét, és üldözzze a kőborlókat; akik másként tesznek, cinkosoknak fognak minősülni. 4) Nappal is, de főleg éjszaka, őrségeket kell állítani, és ha a rablók betörnek valamelyik faluba, harangszóval kell jelezni; aki nem kel fel, vagy a rablóknak kedvez, vagy rejtegeti őket, fejével lakol. 5) A Moldvába vezető ösvényeket le kell zárni, a búza kivitele tilos legyen, és fejvesztés terhe mellett senki se utazzék passzus nélkül a Gyimesi-szoroson. 6) Minden fegyvert a hatóság kezére kell adni. 7) Nyáját, gabonát senki se rejtse el az erdőben, és senki se húzódjék az erdőbe vagy más külső székekbe, se magában, se családjával, hanem maradjon otthon; a másként cselekvők rebelliseknek fognak számítani. 8) A szökevények vagyonát senki se rejtegetse, hanem jelentse be,

másként ugyanis nem csupán az elrejtettet kobozzák el, hanem az övét is elveszti, ezenkívül pedig, mint a rebellisek támogatója és barátja, fejével bűnhődik. 9) Akik ezen a nyáron az ellenség táborában tartózkodtak vagy Moldvából most először jöttek ki, jelentkezzenek az eskü letételére (Lipót úr hűségére – B. J.) stb.

Ezt a gyűlést megelőzte egy másik, igen népes, amelyet ugyanabban az évben, február 9-én ugyanott, Madéfalván tartottak, ahol a szék lakosainak nagy része letette az esküt a legszen-
tebb császári felség hűségére. Már azelőtt, ugyanazon év január 20-án hasonló esküt tettek le az al-csíkiak Szentsimon községben. Birtokunkban van, falvanként feljegyezve, mindazoknak a névsora, akik a két Csíkban felesküdték. Szándékosan mellőzünk egyebeket, amiket most itt még feljegyezhetnénk.

12) Pálfalva, vagyis latinul Pauli pagus, hasonló fekvésű s hasonló összetételű földeket birtokol a csomortányiakkal. Az erdők sem különböznek.

13) Rákos, vagyis latinul Cancros habens, a Kőd hegye alatt fekszik. Göröcsfalvával, Vacsárcsival és Madéfalvával egyháziilag egyesülve, egyetlen plébániává olvadt össze.

14) Szentdomokos, amelyet Szent Domokosról neveztek el így, a szék felső végén, Gyergyó tartományocska felé, a hegyek közti kicsi síkságon fekszik. Földje terméketlen, agyaggal, homokkal, kövekkel elegyes, csak kevés jó minőségű talaja van. Makktermő erdeje semmi nincs, fenyvese van jó sok. E falu és Szent Tamás fölött emelkedik a Naskalat nevű havas, amelyet megemlítve, alig türtőztetem magam, hogy ama szavakra ne fakadjak, amelyeket Dávid mondott a Gilboa hegyen Saul és Jonathán halálát siratva: „Gilboa hegyei, se harmat, se eső titeket ne szálljon”, mert az pusztult el, akit az olaj felkent [Sámuel II. 1, 21.].²⁶⁰ Tudniillik egy szerencsétlenség emlékétől megne-
mesített gyászos hely ez, ahol Báthory András fejedelmet és bíborost, a kettős fejedelemségéről²⁶¹ nevezetes hőst, a havasalföldi vajdával, Mihállyal 1599. október 28-án Szeben mellett vívott sikertelen csata után, midőn Moldvába menekülve akarta megmenteni az életét, ártatlanul meggyilkolták, balsorsának előkelő társaival együtt. Az egész tragikus esetet a fájdalomhoz illő hangnemben tárgyalja a nagy híró Bethlen [X. 760.] és Miles [250.], úgyszintén Istvánffy [XXXI.] és még néhányan

mások. Báthory Zsigmond 1701-ben, amikor visszatért a fejedelemségre, elküldte ugyanoda Székely Mózes, testvére, András megöletésének megbosszulására, a csíki székelyek nyakára. Ez engedelmeskedett a parancsnak, és odaérkezve, tombolt az öldöklésben és pusztításban a vidék és nép ellen [l. Bethlen X. 825.]. Vö. azzal, amit Báthory András fejedelemről elmondottunk (I. 111. §).

Ennek a falunak, valamint Szentmihály, Szenttamás és Jenőfalva községeknek a területén nagyobb bőségben termett, mint másutt, a szarvasgomba (*Lycoperdon cervinum*), s a zab aratása előtt szedik.

15) Szentmiklós igen közel esik Szépvízhez; бүккердеjük Borsovával is közös, s földje az övékéhez hasonlóan nagyon is trágyaigényes. Ugyanennek a három falunak a havasok között és a Gyimesi-szorosnál kaszálója is van, egyenlő részesedésben.

16) Szentmihály, amelynek a felső részét Ajnádnak hívják, ugyanolyan fekvésű, mint Göröcsfalva, s földjei is olyanok (l. 7.); havasi legelőkben gazdag.

17) Szenttamás Jenőfalva fölött, az Olt mellett, egy síkságon fekszik (ahol Gyergyószék felé megnyílik az országút); vegyesen jó és rossz, a fenyvesekig nyúló szántóföldjei vannak (vö. 14.). Nem nagyon régen ennek a falunak a területén vashámorok dolgoztak, mert széles körben az egész vidék vasban igen gazdag ásványokat tartalmaz [l. Fridvaldszky 102.].

18) Szépvíz, vagyis latinul *Pulchra aqua*, nevét a kis folyótól kapta, amely öntözi. Ez a falu két másikkal, mégpedig Szentmiklóssal és Borsovával mindenkinek útjába esik, aki Moldvába utazik. Ezért itt pihenőt tartanak mind a Moldvába menők, mind az onnan kijövők, e falu határában van ugyanis a Gyimesi- vagy (megkülönböztetésül attól a magyarországi Gyimestől, ahonnan a híres Forgách család az előnevét írja) Csíkgyimesi-szoros, amely miként Kézdiszékből az Ojtozi és Gyergyóból a Piricske, úgy ez Csíkból vezet Moldvába. Mindegyik említett átjárón a be- és kijárási nemcsak a bevett nemzeteknek szabad, hanem akármelyik megtűrtnek is, amikor megfelelő indokuk van és teljesítik az előírásokat. Régen vita volt e körül a brassói szászokkal (akik akkor is serényen foglalkoztak kereskedelemmel), amit mutatnak a brassóiak egyes kiváltságai Pomariusnál, mint

amilyen a Mátyás királyé 1464-ből: megparancsolja, hogy a székelők ne akadályozzák a brassóiakat, amikor Moldvába utaznak. Továbbá 1395-ben Zsigmond magyar király engedélyezte, hogy ugyanazok a brassóiak vasárut is szállíthatnak Moldvába.

De térjünk vissza Szépvízre. Híres a hetipiacáról, amelyet az örmények bejövetele óta szombaton szoktak tartani, mert a bennszülött székelőkön kívül kereskedést űző örmények is laknak itt (róluk l. 242. §).

19) Taploca földjei fekvés és termékenység dolgában nem térnek el a csicsóiaktól (2.).

20) Vacsáresinak csaknem ugyanaz a leírása, mint Göröcsfalvának (7.).

21) A Csobotfalvával érintkező Várdotfalva Somolyó néven együttes ismertetést kapott (3.).

22) Ennek a székelőknek a jegyzőkönyveit 1694-ben a tatárok dúlása megsemmisítette, ezért kevés okirat maradt fenn, amelyből régebbi politikai állapota megvilágítható lenne; Al-Csíkszék pedig 1600-tól használja az összegyűjtött jegyzőkönyveket.

Egyházi ügyek

253. §

A római katolikus vallásnak, amely ezekben a helységeken virágzó, két esperesi kerülete van, megfelelően a két székelők, vagyis az al-csíki és fel-csíki kerület. Az al-csíki esperesi kerülethez tíz anyaegyház tartozik, ezek: Kozmás, Menaság, Mindszent, Szentgyörgy, Szentimre, Szentkirály, Szentlélek, Szentmárton, Szentsimon, Tusnád. A fel-csíkiak ezek: Delne, Madaras, Nagybologasszony, Rákos, Somlyó, Szentdomokos, Szentmihály, Szentmiklós, Szenttamás, Szereda; ezekhez járul az udvarhelyszéki Oláhfalva, amelyet a hegyek és erdők attól a széktől a csíki határok felé közelítenek. 1766-ban az al-csíki és kászoni kerületben 12 plébániát jegyeztek fel, a lélekszám pedig így alakult: Férfi az anyaegházakban 6178, nő 5943, a leányegházakban férfi 665, nő 686. A fel-csíki kerületben 11 plébá-

nia, a lélekszám pedig: férfi az anyaegyházakban 5541, nő 5578, a leányegyházakban férfi 2640, nő 2466.

1) A Nagyboldogasszony nevű egyházközség három falut tömörít magába, mégpedig Jenőfalvát, Karcfalvát és Dánfalvát (252. §. 5, 8, 9.). Ezek az Olt szélén úgy helyezkednek el, hogy Jenőfalva a többinél fennebb van, Karcfalva közepén, Dánfalva alul látható. Viszont Dánfalvához újra két falucska tartozik, úgymint Oltfalva, amely Karcfalva és Dánfalva közé ékelődik (az utóbbitól nem esik nagy távolságra), és ehhez közel Város, a tulajdonképpeni Dánfalva alatt. A rákosi plébánia négy faluból áll, úgymint: Vacsárcsi, Göröcsfalva, Rákos és Madéfalva; temploma a Boldogságos Szűz Máriának van szentelve, itt szeptember 8-án a katolikus hívek nagy tömege szokott összeseregleni; Timon kétségtelenül ezért nevezi [Nov. XI. 60.] ezt a plébániát Kisboldogasszonyfalvának.²⁶² Most tehát meg tudjuk érteni és magyarázni szavait, amikor azt mondja, hogy „Dánfalva Nagyboldogasszonyfalva környékén van, Madaras (Madaraschum) Kisboldogasszonyfalvához közel, Város (Unroschia) közepén terül el”. Dánfalva község Város nevű részecskéjét Timon szokása szerint *Varoschiának* írta, amit a nyomdász *Unroschiára* torzított [Nov. XI. 60.], pedig igazában „Varoschia közepén van Madarasch és Dánfalva között”.²⁶³

2) A szentek nevével jelölt falvak; Mindszent, Szentgyörgy stb. nem nyomban akkor kapták ezeket a neveket, amikor a székekelyek e tájakon letelepedtek; akkor ugyanis pogányok lévén, keresztény elnevezéseket nem adhattak volna, hanem miután felvették a keresztény vallást, templomot építettek valamelyik szentnek a tiszteletére, s a falut is ugyanarról a szentről nevezték el, s a régi, tehát scytha-székely neveket megőrizték a közös plébániákba tömörített többi falu számára.

3) A románokról, akik a görög szertartást követik, l. fentebb a 246. §-t.

Művelődési ügyek

254. §

Az alsó fokú iskolákon kívül a művelődést ápolják a csíksomlyói szemináriumban és iskolákban a reformált Ferenc-rendi atyáknál, ahol a humaniórákkal serényen foglalkozó mintegy négyszáz ifjat számlálhatsz meg. A Boldogságos Szűz Máriának szentelt somlyói kolostorban nyomda is van, ahol a művelődés ügyének előmozdítására legalább kisebb könyveket nyomtatnak. E székek nagy dicsősége, hogy igen sok, a műveltségével kitűnt férfit neveltek, akik között Lakatos [35/r] hat püspököt talált.

1) Ezek a nagy hírű és tisztelendő püspökök ezek voltak: 1) Szenttamási György; 2) Pálfalvi János; 3) Szentgyörgyi Ferenc; 4) Domokos Kázmér; 5) csíkszentgyörgyi Illyés András (I.) erdélyi főpapok és 6) Csíki István samendriai²⁶⁴ püspök 1607-ben. Ezek közül az elsőt és a negyediket iktasd be a püspököknek az I. részben közölt névsorába (224. §).

2) Értesülünk, hogy a Somlyón szorgalmasan tanuló ifjúság 1694-ben épségben megőrizte az iskolát a tatárok pusztításától. Végül megjegyzendő, hogy az Appr. I. 1, 5. szavait, amelyek a csíki iskolai kollégiumról szólnak, erre a gimnáziumra vonatkoztatom.

TIZENKETTEDIK FEJEZET

Kászon-fiúszék

255. §

A kicsi Kászon-fiúszéket északról és ahol a tüzes nap a hajnalt jelzi, Moldva határolja, délről Kézdiszék és Fehér vármegye egy kis része, nyugatról Csíkszék. Körös-körül minden irányból hegyek és erdők övezik, földje a két Csíkszék minőségéhez igazodik; ennek művelői románokkal vegyes polgári és katonai székelyek.

1) Az Erdély többi földjétől ekképpen elválasztott székecskét a *Conscriptio Carolina* így ismerteti:²⁶⁵ „A székely Kászon-szék, amely Al-Csíkszékkal nyugat felé az egyedüli valamelyest kiemelkedő (Nyerges nevű – B. J.) hegy és mintegy fél mérföldet kitevő erdőség közbeékelődésével határos, keletről Moldvával, délről Kézdiszékkal és Fehér vármegye egy kis részével érintkezik, s Kézdiszék egyetlen folyócskájának, a Kászon vizének a völgyek közti lefolyása mellett köszöntve Kézdiszékot, alig egy mérföld távolságra helyezkedik el, s az imént említett völgyön kívül minden oldalról hegyekkel és erdőkkel van körülvéve. Négy községből áll, mégpedig három egymással érintkező szomszédságban, a szűk hegyek közt elhelyezkedve épült, a negyedik pedig a Csík felé vezető országúton.

A négy falunak szinte egyforma földjei vannak, mind helyük fekvésére, mind természetes minőségükre nézve. Ezenkívül egy, a szék közepén húzódó elég magas hegy okozza, hogy a síkságon alig 200 köblöt termő szántóföldet művelnek; ezért leírhatatlan fáradsággal kénytelenek felszántani és trágyával beiszórní nemcsak a hegyoldalakat, hanem a tetőket is. Az említett falvaknak nincsenek egymás között felosztott földjeik, ugyanígy erdeik sem.”

Eszerint nem szükséges ezenkívül külön leírást csatolni minden faluhoz, mert az egész széeknek ebből a rajzolatjából látható a falvak helyeinek teljes állapota, minősége és minden, ami szükséges. Ugyanezekben a hegyekben a talaj mindenütt kavicsos vagy agyagos, és csaknem minden negyedik évben szükségyszerűen trágyát kíván, s a rozsot meg a tavaszi vetésű gabonát inkább megtermi, mint a tiszta búzát. Nyilvánvaló, hogy erdeje van elegendő már a helység fekvéséből kifolyólag is, tölgyes azonban nincs közöttük, a bükk is hasznavehetetlen a makk mennyisége miatt, amennyiben a levegő korai lehűlése rendszerint csírájában tönkreteszi.

Az említett négy faluban a nemeseknek van három malmuk, az adózóknak tizenöt; kivéve egyiket, valamennyi csak egyetlen követ forgat, és mindegyik a már említett, Kászon-szék nevével elnevezett folyóvíz fölé épült. A lakosok őrléséhez mindenesetre elegendők, ha ugyan a hidegtől befagyó víz nem kényszeríti őket Kézdiszék legközelebbi malmaihoz menni.

A szék szomszédsággal egybekötött három községe nincs nagyon kitéve a beszállásolásnak, ellenben az országúton fekvő Újfalú nagyon is, amikor Csíkszékből vagy Gyergyóból, néha pedig amikor Udvarhelyszék felső részeiből a katonaság olykor Háromszék felé vonul.

2) Következnek a megígért táblázatok, amelyek nem kis mértékben megvilágítják mind a lakosok számát és vagyoni helyzetét, mind a földek termékenységét és minőségét.

I. TÁBLÁZAT

Sorszám	A falvak neve Kászsónszékben	Armalisták	Lófők, gyalogosok	Jobbágyok	Zsellérek	Molnárok	Kóborlók	Családfeők összesen
1	Jakabfalva	1	52	23	1	-	-	77
2	Felsőfalú	8	99	15	13	-	-	135
3	Impérfalva	1	50	13	15	-	-	79
4	Újfalú	2	61	-	22	1	-	86

II. TÁBLÁZAT

Sorszám	A falvak neve Kászsónszékben	Lakott telkek	Elhagyott telkek	Szántóföld kőből	Műveletlen kőből	Kaszáló szekér
1	Jakabfalva	45	5	1557	339	674
2	Felsőfalú	75	10	1947	388	1045
3	Impérfalva	43	2	894	150	431
4	Újfalú	37	6	1484	196	698

III. TÁBLÁZAT

Sorszám	A falvak neve Kászsónszékben	Irásokrók	Tehenek	Tinók, üszők	Mének, kancák	Juhok, kecskék	Sertések	Méhek
1	Jakabfalva	80	108	16	26	922	102	33
2	Felsőfalva	124	189	15	31	1490	147	33
3	Impérfalva	66	96	9	21	884	70	19
4	Újfalu	112	156	25	27	1707	198	43

IV. TÁBLÁZAT

Sorszám	A falvak neve Kászsónszék- ben	Búza- rozsvetés	Ebből kalangya	Árpa- zabvetés	Ebből kalangya	Borsó- lencsevetés	Ebből köből	Kendervetés	Ebből kalangya
1	Jakabfalva	351	2794	196	1928	4	28	28	432
2	Felsőfalva	530	4797	308	2771	10	61	42	486
3	Impérfalva	269	2117	136	1340	3	15	27	341
4	Újfalu	510	4379	207	1850	9	77	29	284

Lenvetés az egész székben $3\frac{1}{4}$ köből, ebből lett 147 kalangya; dohányból termett 141 font.

V. TÁBLÁZAT

Sorszám	A falvak neve Kászsónszék- ben	Serfőző üst	Pálinkafőző üst	Adó – magyar forint	Adó – dénár	Követelési adó- ság – magyar forint	Követelési adó- ság – dénár	Terhelő adósság – magyar forint	Terhelő adósság
1	Jakabfalva	2	6	386	96	486	-	781	97
2	Felsőfalva	1	5	789	99	282	62	401	12
3	Impérfalva	-	2	310	35	134	67	789	53
4	Újfalu	1	6	577	10	387	59	768	91

Megjegyzés. A most folyó 1766. évben ebben a székben megszámláltak 88 jobbágy családfőt, akiknek az évi adója 315 rénes forint 24 krajcár volt, zsellért 35-öt, akik ebben az évben adóztak 155 rénes forintot és 11 krajcárt.

3) Kászonszék a legrégebbi időktől önálló része volt Al-Csík-széknek, s először 1482-ben kapott kiváltságot önálló tisztviselők választására, amit utóbb megerősített Ulászló 1515-ben, Báthory Kristóf fejedelem 1580-ban, Báthory Zsigmond 1589-ben, Mihály vajda 1600-ban, Báthory Gábor 1613-ban. Ugyanazon kiváltságlevelek legfontosabb szavai ezek: „kivéve csupán a hadviselés mentességét”.

256. §

Az egész szék öt faluból tevődik össze, amelyeknek a neve: Altíz, Feltíz, Impérfalva, Jakabfalva, amelyek kölcsönösen érintkeznek és egyházilag egyesülve az egyetlen Nagykászon néven vannak feljegyezve, továbbá Kászonújfalva.

1) Az 1721-ben készült *Conscriptio Carolina* a szék falvaiból csak négyet említ, de annak az időnek három egyesített falujából utóbb négy lett, és így már kb. 1743-tól Felsőfalva helyett Altíznek és Feltíznek hívták. Altíz lefordítva annyi, mint Inferius decem, Feltíz pedig Superius decem, de ezek a nevek nyilván azt jelentik, hogy Alsó és Felső tized, amelyek véletlenül megmaradtak a helység régi katonai beosztásából. Más falvakban ugyanis szintén hasonló felosztást látunk: Alsótíz, Középtíz és Felsőtíz, vagyis latinul Superior, Medius és Inferior decuriatus.

2) Nagykászont, latinul Magnus Kászont, a Nagy jelző különbözteti meg Kiskászontól, Kézdiszék falujától. Szászky [513.] Kászont közepes mezővárosnak és Kászoni birtoknak nevezte, holott nem is mezőváros, nem is az említettek birtoka, mivel a lakosok nagyrészt szabad és katona székelyek, kevesebben pedig a mágnások és nemesek jobbágyai. Tehát azt kellett volna írnia, hogy a méltóságos br. Bornemisza család kászoninak szokta írni magát.

257. §

Az öt falu lakosai két katolikus anyaegyházhoz tartoznak, a Nagykászon és a Kiskászon nevezetűekhez, s egyetlen esperesi kerületet tesznek ki, l. I. 227. §. Elemi iskola is kettő van, ugyanazon plébániák mellett.

TIZENHARMADIK FEJEZET

Gyergyószék

258. §

Gyergyószék vagy egyszerűen Gyergyó, amelyet valamikor talán Szent Györgyről neveztek el [Pray, Spec. I. 430.], Csík-székekkel egyesülve, ugyanannak a fiúszéke. Erdély legtávolibb északi részén fekszik félreeső helyen, elzárva az erdő borította hegyektől. Északról a Kárpátoknak a Moldvát elválasztó vonulataival határos; keletről a Kárpátok ugyanazon nyúlványaival, valamint Fel-Csík hegyeivel; délről a havasoknak nevezett s Udvarhelyt és Marosszéket elválasztó erdős és hegyes helyekkel; nyugatról Torda vármegye szélével és roppant nagy erdőkkel. Belső terjedelme hosszában két, szélességében egy mérföldet ölel fel, és szép sík mezei szántóföldje van, amelyet az alig megszületett Maros és a Békény folyók öntöznek, de termékenység dolgában nem jár az élen.

1) Politikai sorrendben Csík-szék után Gyergyó-fiúszéket kellett volna bemutatni, azonban a polgári közigazgatás miatt, amely egy és ugyanazon nemes Állandó Táblából két székre, Csíkra és Kászonra egyaránt kiterjed, úgy véltük, hogy Kászon-széknek Csíkhöz kell csatlakoznia, Gyergyót pedig hátrább kell helyezni.

2) A Gyergyó elnevezés eredetének magyarázatát senkinél sem találom. Timon [Add. II. 20.] ezt írja: Engedjük át a néptömegek használatára azt, hogy Gyergyószék neve egy vén-asszony szavaiból állott össze, aki az embereket így csalogatta

ottlakásra: *Jer! Jó!*²⁶⁶ Hallottam, hogy erről a székről valaki ünnepelesen kijelentette: hasonlít Ádám kertjéhez. Tröster [415.] ezt a kis tartományt *Jergaunak* nevezi, Reicherstorffer²⁶⁷ *Gyrgiónak*, Bethlen [Comm. II. 7.] *Gyirgyónak*, de a helyes írásmódot követőknek *Gyergyónak* kell hívniuk.

3) A Kárpátok ama gerincein, amelyek ennek a széeknek a határaitól Moldváig nyúlnak, elég gyakori a szép vörös és szekrénykészítéshez kiváló tiszafa (*Taxus baccata*); a többi fa majdnem mind fenyőféle. A Kelemen-hegység szélső meredélyein bölényre²⁶⁸ vadászatsz. Messze Gyergyószentmiklós mezőváros fölött foglal helyet a Piricske szoros vagy átjáró (amelyet talán Szent László lányáról, Piriskóról neveztek el),²⁶⁹ amerre csak nyerges lovakon lehet Moldvába utazni kereskedés végett.

4) Timon azt állítja [Nov. XI 59.]: „Ha szántóföldjeit (már-mint Gyergyószéknek – B. J.) megméri, kicsinek mondd; ha erdőt és hegyeit, elég kiterjedtnek. Akkora távolságra nyúlik el ugyanis, amekkora a vele szomszédos Udvarhelyszék felső része, s föléje emelkedik a csíki szék nyugati oldala.” A szántóföld és az életmód éppen ezért nagyon hasonlít a csíkihoz. Fridvaldszky [Diss. 7.] elmeséli: „Nyilvánvaló, hogy éghajlatát a havasok fekvése határozza meg. 1739-ben a Gyergyó nevezetű kis tartományban, miután Szent Ferenc apostol²⁷⁰ vigíliája után a rettentő szél hatalmas kárt okozott az erdőben, a szék melegebb klímához jutott, annyira, hogy a háromszor tisztított szinbúza, amely azelőtt sohasem jutott el a beérésig, már rámosolyog a falusiakra.”

5) A Maros (latinul Marusius) Erdély leghíresebb folyója, amelynek eredetét és folyását leírtuk (I. 28. §. 1.), a Tarkó hegy nyugati oldalából előtörve, elfolyik Vasláb falu mellett, és mintegy félkört ír le Újfalú, Csomafalva, Alfalu, Remete és Ditró községek körül. A Békény folyó pedig a Maros nyugati vagy északi oldalán, miután átfolyik Szentmiklós mezővároson, a Marosba ömlik. Ez alatt az összefolyás alatt a Maros, átlépve a szék határait, északról felveszi a sebes pisztrángokról (*Salmo trutta* [fario]) híres Toplica patakot, amely a Torda vármegyei tágas Toplica falun áthaladva, igen gyors folyással siet a Marosba. Ezután a Maros Torda vármegyét öntözi, Marosszék, Küküllő vármegyét, Aranyosszék, Fehér vármegyét, Szászvárosszék és utoljára

Hunyad vármegyét, amely kibocsátja Magyarországra. Igen gyakran úsztatnak fenyőfa tutajokat Gyergyóból Magyarországra. Ezért 1714-ben a 19. diétai cikkelybe foglalták, hogy egy tutaj után minden malomtulajdonos csak egy polturát (vagyis másfél krajcárt) követeljen, és semmivel sem többet, articuláris büntetés terhe mellett.²⁷¹ A tordai sóbányából kivágott só t szekereken szállítják egészen Miriszló községig és Károlyfehérvárig, s ezekből a helységekből dereglyéken eresztik le Magyarországra.

De térjünk vissza a Maros eredetéhez és először medréhez, amelyről Fridvaldszky [Diss. 4.] ezt írja: „Nem kisebb érdeklődésre méltók a tölgyfák, amelyekkel a Gyergyószéknek nevezett eredetétől a Maros egész medre tele van, pedig még a legmagasabb hegyeken sem találsz egyetlen tölgyfát sem. A Maros fenekén miért sorakozik mégis megszámlálhatatlan tölgyfa? A lakosok ezeket a fákat honi nyelven vízözönfáknak nevezik. A fák a víztől sötétfeketék s talán helyettesíthetik az ébenfát.”

6) Térjünk vissza a *Conscriptio Carolinára*, amely erről a székről ezt a leírást tartalmazza:²⁷² „Gyergyószék, amely a többi széknél jóval hidegebb tájon és a minden oldalról magasodó havasok között terül el, ami a külső aspektust illeti, nagyjából és egészében elég kellemes síkságon fekszik. Földjei hosszúsága kb. két mérföld, szélessége háromnegyed mérföld; északról Moldva, nyugatról Torda vármegye, délen Udvarhelyszék havasai, keleten hegyek, erdők és a Fel-Csíkszékbe vezető országút veszi körül.

Egyébként a székeknek a közepe körül van művelésre alkalmas földje, a széleken pedig, a napkelet felé eső felsőn a földek terméshetemes terméketlensége akadályozza, az alsón majdnem tiszta szikla és kavics (annyira, hogy az ekét alig bocsátja be). Ami a gabonaféléket illeti, nyilván a hely hideg légköre megakadályozza azt, hogy a tiszta búza rendesen kicsírázzék, hacsak ott nem, ahol mind a földművesek serény gondozása, mind valamilyen év termékeny jóindulata a várakozás ellenére össze nem jön a termés kedvező előmozdítására, túl a földek termőképességén. Másként a kedvezőtlen éghajlat gyakran még a rozs virágját is elviszi, és magvait zsenge éretlenségükben kiszikkasztja, mint ahogy a zabot több éven át a korai havazással még éretlenül tönkretette, s gúnyt űzve az aratóval, a fáradságot gyalázatos jutalommal koronázta; tudjuk, mert épp az elmúlt ősszel jelenlé-

tünkben esett meg. A borsó pedig és a lencse meg a len a földbe szórt magot alig adta vissza, amint látható az összeírás adataiból, amennyiben a kalangyák számszerűen elegendők, a szalma jó vastag, viszont a hüvelyesek szem nélküli kalászokat termettek. Ellenben az árpa termesztéséhez kiválóan megfelel a trágyával feljavított és kellően megművelt föld. Az erdők közti irtásos részeken elegendő kaszáló van, de gyenge szénát terem. A marhák és a nyájak legelője a havasokon kövér, s a lakosoknak egyedülálló megélhetési lehetőséget jelent, mégpedig ruházkodást s a családnak tejjel, sajttal való ellátását.

Amennyiben szinte minden erdő fenyőfából áll, a dél felé meglévő kevés bükkfát kivéve, a makk nem elegendő a házi szükségletekre, hanem a lakosok sertéseiket hizlalás végett vagy a tartomány innenső részeibe vagy Moldvába kényszerülnek terelni. Az ebből a székből eredő Maros segítségével tűzre és épületekhez való fenyőgerendákkal bőven segítik saját területükről a tartomány külső részeit is, mert gerendát is, lécet, tűzifát, deszkát is szoktak leeresztetni, de nem valamennyien, hanem csak a Maros folyásához közel eső három vagy négy falu. Mivel az innen befolyó évi jövedelmet pontosan feljegyezni lehetetlen, a rovatokba beírtuk a nyereséget az elmúlt év teljesítménye alapján, levonva a szállítók kiadásait. Ezenfelül a károlyvárosi vár részére már néhány év óta jelentős mennyiségű fenyőfa gerendát és deszkát szállítottak, amiben hiány volt, s a múlt évért kifizettek nekik egyszerre 15 000 rénes forintot, amiről ők úgy vélekedtek, hogy az nem nehéz munkának a könnyű jutalma.

Ami az őrlést illeti, malma van elegendő, amelyek azonban ezek közül az adózó lakosok tulajdonát képezik s kisebb patakokon, lassú folyás hajtja őket, a házi szükségleteken kívül kevés hasznót hajtanak. Szentmiklós mezőváros hetipiacokat és nagyvásárokat is rendez, de a vámból eredő csekély bevétel eloszlik az egyház, a vicekirálybíró és a mezőváros között.

Az 1721-es téli adót, amelyet erre a székre a nemes Legfelső Bizottság rótt ki, le kellett szállítani, mégpedig harmadrészével, 5544 rénes forintra és 20 krajcárra. Ami a többi terhet illeti: 1) a szék tartozik Lázár gróf úrnak 1000 magyar forint összeggel, amelynek a kamatai fejében minden évben ezer dolgozót állít ki; 2) harminckét havasi pásztort eltartással vagy a fele adó elenge-

désével, tíz barátot azonos mentességgel a szárhegyi rendház kiszolgáltatására,²⁷³ s míg az előbbieket szükségből tartják szolgálatban, ezeket állandó vallási buzgóságból; ezenkívül három levélhordót Moldvába, akik (mint mondják) a tartomány közszolgálatát végzik, s ezért teljes mentességet kapnak minden alól.”

Az egész szék összeírásának a végén olvasható megjegyzés: „Amennyiben a nemes Gyergyószéket a többi előtt kellett összeírnunk és először ott kezdenünk a munkát, a felséges Guberniumtól megállapított rovatokba, valamilyen külön parancs híján, a lakosoknak személyesen kellett vallomást tenniük a megállapítandó adókról: ezt kutatni elmulasztottuk; látva pedig, hogy az összeíró urak közül némelyek szorgalmas vizsgálódással azt is kezdték feljegyezni, a többi széket, mégpedig mind a két Csíkot és Kászont a nemes tartományi komisszáriátustól kivetett adó ügyében megvizsgáltuk, és a két Csíkszék általános leírásában feljegyeztük, hogy a nevezett székek tisztviselő urai a tartományra kiróttan felül mekkora összeget követeltek.”

7) A szék természetes állapotának megvilágítására ugyanaból az összeírásból táblázatokat csatolunk ide:²⁷⁴

I. TÁBLÁZAT

Sorszám	A falvak neve Gyergyószékben	Armalisták	Lófők, gyalogosok	Jobbágyok	Zsellérek	Molnárok	Kóborlók	Családfők összesen
1	Szentmiklós mezőváros	14	180	20	9	-	31	254
2	Szárhegy	7	112	47	-	-	9	175
3	Gyitró	-	99	24	-	-	1	124
4	Remete	-	69	11	-	-	4	84
5	Alfalu	6	156	31	6	-	6	205
6	Csoma falva	1	85	3	2	-	4	95
7	Újfalu	6	97	13	5	-	-	121
8	Kilyénfalva	-	38	4	-	-	1	43
9	Tekerőpatak	1	52	17	5	-	-	75
10	Vasláb	-	-	20	-	-	3	23

II. TÁBLÁZAT

Sorszám	A falvak neve Gyergyószékben	Lakott telkek száma	Pusztai telkek száma	Szántóföld kőből	Műveletlen föld kőből	Kaszáló szekér	Malmok száma
1	Szentmiklós mezőváros	131	12	2297	942	499	néhány
2	Szárhegy	74	8	2455	812	852	-
3	Gyitró	33	6	1022	455	571	néhány
4	Remete	24	-	575	250	325	néhány
5	Alfalu	44	-	2496	248	990	néhány
6	Csomafalva	31	-	1043	281	347	4
7	Újfalu	38	2	1341	268	463	2
8	Kilyénfalva	15	-	381	99	118	3
9	Tekerőpatak	37	-	727	160	167	-
10	Vasláb	19	-	83	13	39	-

Megjegyzés. A II. táblázat rovatában néhány malom, az I. táblázatban viszont egyetlen molnár sincs feltüntetve, mivel ezek a jobbágyok és zsellérek számában találhatók.

III. TÁBLÁZAT

Sorszám	A falvak neve Gyergyószékben	Igásókrók	Tehenek	Tinók, üszők	Ménck, kancák	Juhok, kecskék	Sertések	Méhek
1	Szentmiklós mezőváros	251	271	93	198	3139	281	84
2	Szárhegy	274	266	114	133	1807	277	39
3	Gyitró	263	249	94	142	1760	186	33
4	Remete	146	120	59	65	438	107	45
5	Alfalu	310	356	141	171	1478	335	58
6	Csomafalva	112	145	63	84	659	130	25
7	Újfalu	188	186	104	186	1768	198	25
8	Kilyénfalva	83	55	11	32	550	64	2
9	Tekerőpatak	122	77	29	49	1133	44	9

10	Vasláb		42	40	9	16	287	24	10		
Sorszám	A falvak neve Gyergyó- székben	Lenvetés	Ebből kalangya	Búza- rozsvetés	Ebből kalangya	Árpa- zabvetés köből	Ebből kalangya	Borsóvetés köből	Ebből köből	Kendervetés köből	Ebből kalangya

IV. TÁBLÁZAT

1	Szentmiklós mezőváros	13	338	743	8235	404	4092	6	13	43	680
2	Szárhegy	10	246	709	7945	473	5307	16	25	40	882
3	Gyitró	8	231	470	4131	324	2967	5	4	17½	243
4	Remete	5	84	189	2027	201	1857	2	1	14	157
5	Alfalu	5	206	727	8206	569	3139	7	13	47½	808
6	Csomafalva	4	119	281½	2803	263½	2232	2	-	21	324
7	Újfalu	5½	203	388	4725	282½	2947	4½	1½	25	309
8	Kilyénfalva	1½	35	112	1096	66	767	½	-	9	109
9	Tekerőpatak	4	189	321	2397	136	1462	3	5	12	184
10	Vasláb	¾	24	47	364	20	216	¼	¼	3	43

Sorszám	A falvak neve Kászonszék- ben	Serfőző üst	Pálinkatüst	Adó – magyar forint	Adó – dénár	Követelési adós- ság – magyar forint	Követelési adós- ság – dénár	Terhelő adósság – magyar forint	Terhelő adósság
---------	-------------------------------------	-------------	-------------	------------------------	-------------	--	---------------------------------	------------------------------------	-----------------

V. TÁBLÁZAT

1	Szentmiklós mezőváros	5	16	-	-	238	4	1632	19
2	Szárhegy	2	5	-	-	127	16	481	51
3	Gyitró	2	2	-	-	304	28	469	54
4	Remete	2	2	-	-	102	59	491	84
5	Alfalu	2	1	-	-	256	40	1491	24
6	Csomafalva	2	2	5744	20	420	35	485	96
7	Újfalu	4	7	-	-	222	30	275	3
8	Kilyénfalva	1	1	-	-	24	-	59	66
9	Tekerőpatak	2	1	-	-	52	80	303	71

259. §

A tartományocskát részben mágnások és nemesek lakják magyar-székely és román jobbágyaikkal, részben székely katonák. A lakosokat ennek a széeknek az Állandó Táblája irányítja, katonai ügyekben pedig a nemes Katonai Parancsnokság.

1) A mágnások közül, akiknek ebben a széekben jutott örökség, legnevezetesebb a híres Lázár család, amelyről l. a 261. § 5.-t. A nemesek közül pedig, akiket megadatott felsorolnom, a jelesebbek ezek: nagybaconi Baló, alfalvi László, alfalvi Győrfi, oroszfájai Mikó, szárhegyi Simon, szárhegyi Puskás, tamásfalvi Turi, bethlenfalvi Simon, begei Bernárd.

2) E széeknek a nemes Állandó Táblája törvényszékként áll fenn, éppen olyan módon, ahogyan a Miklósvárszéké (234. §), s a méltóságos csíki elnöktől függ. Ez a szék az Állandó Táblák létesítése előtt is mindig a csíkinak volt a fiúszéke, s 1680 májusában az országgyűlés határozatából a 14. cikkely kimondta, hogy a gyergyóiak Csíkszéknél adózzanak, az ő legfőbb tisztviselőjétől függjenek, minden közös ügyben egyezzenek meg Csíkkal, s általános gyűléseken ott jelenjenek meg, a cikkelekben megszabott büntetések terhe alatt.²⁷⁵

260. §

A havasok közé ékelt kicsi Gyergyó tartománynak jutott egy mezőváros, Szentmiklós és kilenc falu. A terméketlen és köves síkságon fekvő Szentmiklós, vagy teljesebben Gyergyószentmiklós mezőváros, részint sík, részint dombos helyen birtokolja földjeit, amelyek székely, örmény és kevés román lakost hordoznak. Ha valami nevezetességet kell keresni a mezővárosban, az a szombati napon tartani szokott hetipiac és az évi nagyvásárok, amelyeket Szent Vitus napján²⁷⁶ és virágvasárnap előtti szombaton tartanak, valamint az, hogy ott van a szállása a székelly határőrség lovas kapitányának.

1) E mezőváros hetivásárait főként azért tartják, hogy nyitva álljanak és piacot nyújtsanak a külső mesterembereknek és leginkább az udvarhelyi vargáknak, de mindig felhajtanak marhákat is.

2) Említésre méltónak tartjuk azt a történetet, amelyet a nagy hírű Bethlen [Cont. 13.], Erdély kancellárja ekképpen örökített meg: „1663. szeptember 8-án kb. délután 3 órakor a derült égből feltűnt egy kicsi felhő, amelyből sok-sok német dob pergése hallatszott. Mikor vége lett, három közepes ágyú dörgése következett, amelyet követett két hatalmas hadsereg csatája, nagyobb és kisebb ágyúk moraja, emberek kiabálásával, jajgatásaival és a véres ütközetek más szörnyűségeivel annyira bővelkedve, hogy Szentmiklós mezőváros és a környező falvak lakosai, akik nemcsak hallották, hanem mindezt látva látták is, azt hitték, hogy elérkezett az utolsó ítélet. Egyesek futkosva búvóhelyeket kerestek, mások elgyengülve összeroskadtak; kivált az asszonyok közül igen sokan erejüket veszítve a földön hevertek. Az előkelők s a nagy haderő egy része Apafi fejedelemmel a Maros partján, a radnóti vár mellett táborozva, ezt a nagy csodát nem láthattuk, de az ágyúk dörgését ugyanúgy hallván, azt hittük, hogy valamilyen győzelem jelzése az őfelsége katonáival megerősített várak parancsnokaitól, mígnem felderítők útján megszűnt a kétely, és végül, amikor megérkezett Lázár István (Csík, Gyergyó és Kászon székek főkirálybírója), a dolog ismeretessé vált összes körülményeivel együtt. Végül a kelet felől elhelyezett hadsereg az ellenséges haderőt erős dübörgéssel és lármával Brassó felé üldözte (amely a szemben álló fél szempontjából nyugatra tekintett). Ily módon véget ért az ütközet, hallatszott a legnagyobb ágyú durranása (nem hatástalanul), és ugyanabban a pillanatban valamilyen négyszögű, kénszínű tüzes anyag, nagyságra felülmúlva a legnagyobb ágyúgolyót is, az említett Szentmiklós mezővárosra hullva, egy Sándor Mihály nevű nemesnek a házáat közepesen megrongálta (de nem gyújtotta fel), és onnan a földre hullott. Látva ezt, egy asszony a többiek közül odasietett, hogy megfogja, de megégett kezekkel kényszerült várni, míg a melege el nem enyészett, s a többször említett város lakosai darabokra törték. Egyik darabját, amelyet Lázár István elvitt Apafi fejedelemhez, magam is láttam és megérintettem. Isten tudja, mit ad hírül ez a szokatlan csoda!

Magam őszinte szívvel bevallom, roppant féltem jóságos Fejedelmünket, egész Erdélyt, sőt Magyarországot is!”²⁷⁷

3) A várost nem kevés örmény is lakja. Most nemcsak azoknak az összeírását közöljük, akiket 1721-ben ebben a városban vettek számba, hanem azokét is, akiket Szépvíz (252. §. 18.) nevelt, valamint vagyonukét is, a *Conscriptio Carolinából* átvett alábbi táblázatban:²⁷⁸

I. TÁBLÁZAT

	Szentmiklós mező- városban lakó örmények	Ugyanott örmények özvegyei	Szépvízi örmények
Családfők száma	56	10	24
A családfők igásokreinek száma	11	-	16
A családfők igástchencinek száma	65	7	25
A családfők tinóinak, üszőinek száma	24	3	10
A családfők méneinek, kancáinak száma	192	11	58
A családfők juhainak száma	156	-	41
A családfők sertéseinek száma	3	1	-
A családfők méhkasainak száma	11	1	-
Elzálogosított földek hozama, köből	1 $\frac{3}{4}$	-	-
Hány forintért vannak zálogban	8	-	-
Búza- és rozsvetés, köből	5 $\frac{1}{4}$	-	-
Ebből termett kalangya	82	-	-
Zabvetés, köből	15 $\frac{1}{4}$	-	-
Ebből termett kalangya	157	-	-
Elzálogosított kaszáló, szekér	10 $\frac{1}{2}$	-	-
Hány forintért vannak zálogban	72	-	-
Az áruk értéke forintban	36 472	1850	7085
Másoknál kihelyezett pénzük van, forintban	7075	800	763
Ők viszont másoknak adósok, forint	11 340	1100	3885
A vendéglátásokért ²⁷⁹ fizettek forintban	254	32	72

A most folyó 1776. évben *Szentmiklós* mezővárosban találtak 120 örmény családfőt, 13 özvegyet; együtt fizetnek adóba 574 rénes forintot és 16 krajcárt. *Szépvízen* családfők: 33, a fizetett adó 81 rénes forint 36 krajcár. A lakosok nagyobbik része a ka-

tonai rendhez tartozik; a többiek vagy jobbágysok, vagy zsellérek, vagy kóborlók és cigányok, számukat az olvasó szeme elé tárjuk, kiírva az 1776. év adótáblázatából:²⁸⁰

1 Szentmiklós		II. TÁBLÁZAT							
Sorszám	A birtokok neve	Jobbágysok száma	Özvegyeik száma	Zsellérek	Özvegyeik száma	Kóborlók száma	Cigányok száma	Adó – magyar forint	Adó – dénár
	mezőváros	46	4	79	-	-	13	517	40
2	Ditró								
	Várhegygyel	53	-	96	-	6	4	551	37
3	Remete	8	-	9	-	4	2	67	51
4	Alfalu	78	8	1	1	-	4	288	1
5	Csomafalva	22	1	-	-	-	2	64	36
6	Újfalu	11	1	1	-	-	1	50	10
7	Kilyénfalva	5	2	-	-	-	-	26	41
8	Tekerőpatak	4	1	-	-	-	1	169	46
9	Vasláb	21	2	-	-	-	-	109	57
10	Szárhegy	76	5	3	-	3	12	363	28

261. §

Ennek a széknek a falvai: Alfalu, Gyitró vagy Ditró, Kilyénfalva, Remete, Szárhegy, Tekerőpatak, Csomafalva, Vasláb és Újfalu. Borszék pedig az ásványvizek helysége.

1) Alfalu, vagyis latinul Inferior pagus, földjeivel együtt azon a síkságon fekszik, amelyen a Maros és a Bölkény vagy Békény vize lefolyik, és jobb földeket művel meg, mint a többi falu. Fenyvesben gazdag, úgyszintén bükkerdőben is, amely kb. egy mérföld távol esik. Az 1721. év körül a görgényi havasokban (83. §) mintegy két juhnyáj legeltetéséért a falu fizetett 8 magyar forintot; l. *Conscriptio Carolina*.

2) Ditró vagy Gyitró, Timonnál [Nov. XI. 59.] Gitrum: a szék

legszeleén, terméketlen, köves földön fekszik. Fenyőerdője van bőven, vannak fűrészmalmai is. 1721 táján két juhnyáj után fizettek 16 magyar forintot, mert bérbe szokták venni a taplociai és a görgényi havasokat, mindkettőt Torda vármegyében, l. *Conscriptio Carolina*. E község területének határán nemrég kezdett épülni és benépesedni a Várhegy nevezetű település, amelyet már 18 család fő lakik; ezeket a ditróiakkal egyazon táblázat tünteti fel.

3) Kellyénfalva, másként Kilyénfalva, azaz latinul Chiliani vagy Kiliani pagus, amely Csomafalva, Újfalú és Tekerőpatak falvaktól kölesönösen nem esik messze, azonos minőségű, mégpedig vöröses és agyagos talajt szánt. Ez is, az említett falvak is a fenyőerdőnek bőviben vannak, de makktermő erdejük kevés.

4) Remete, vagyis latinul Eremita, Timonnál [Nov. XI. 59.] Remetum, amely egy kicsiny völgyben helyezkedik el, látszólag elég jó és néha a búza termesztésére is alkalmas szántóföldet használ. Erdő van bőségesen, de csak fenyves, ellenben makkos erdő semmi. A falu alatt elfolyó Maros, amikor kiárad, kárt okoz a kaszálókban.

5) Szárhegy, vagyis latinul Cruris vagy Tibiae mons, Timonnál [Nov. XI. 59.] Sarhegium, a hegyek alatt elterülő síkságon fekszik. Földjei részint síkon, részint a hegyoldalakon helyezkednek el. E kiterjedt falunak két nevezetessége van. Egyik az, hogy itt van a reformált Ferenc-rendi atyák híres kolostora. A másik az, hogy itt tündökölt a méltóságos gr. szárhegyi Lázár urak kastélya.

Ez a híres család anyai ágon Bethlen Gábor fejedelmet adta ki öléből. I. Rákóczi György alatt innen származott Lázár István úr, Csík, Gyergyó és Kászon székely székek főkirálybírója [l. Bethlen, Comm. III. 10.]. Fia, szintén István, az említett tiszt-ségben utóda, aki I. Apafi Mihály idején a szamosújvári várban fogságot szenvedni kényszerült, ugyanitt töltötte utolsó napjait. Feleségétől, Keresztúri Krisztinától nemzette fiát, a felséges Lipót császártól grófi címmel kitüntetett Lázár Ferenc gróf urat, az erdélyi Királyi Tábla tényleges asszesszorát [l. Mikola 143.]. E híres család későbbi gyarapodása nem ismeretlen ennek a hazának a polgárai előtt.

Timon [Nov. XI. 59.] úgy hitte, hogy Szárhegy csak vár.

6) Tekerőpatakot (latinul mintha azt mondanád: Torquens vagy Gyrans rivus), amelyet – ha nem tévedek – Timon [Nov. XI. 59.] *Feketepataknak* nevezett, röviden leírtuk (3.).

7) Csomafalva igazi neve nyilván Somafalva, vagyis latinul Samuelis pagus, mert a régebbi magyarok a Sámueli Somának mondták (l. 3.).²⁸¹

8) Vasláb (a *Conscriptio Carolinában* Vas Lába), latinul Ferreus pes, Gyergyószéknek Csík felé a szélső határa, tiszta jobbágyokból, mégpedig a Lázároknak alárendelt románokból áll (erről az igen híres nemzetségről írta Timon [Add. I. 11.]: „A Lázár családról én is úgy vélem, sőt biztosra veszem, hogy más-honnan jött Gyergyószékbe, és mivel megszerezte a primorságot, már akkor is nemes volt”), akik részére azt a kevés és terméketlen szántóföldet, amelyen dolgoznak, az allodiális területekből hasították ki. Saját erdővel nem rendelkeznek, sem elegendő legelővel, s a földesúrtól veszik bérbe az erdős és füves hegyeket (*Conscriptio Carolina*).

9) Újfalú, Timonnál [Nov. XI. 63.] Nova villa, elég kiterjedt és népes falu (l. 3.).

10) Borszéket, vagyis latinul Vini sedest, az ásványvizekről nevezik így, amelyek Ditró mellett törnek fel. Ezeket egész nyáron mindenütt nagy számban keresik fel a helyiek is, az idegenek is. Üres gyomorral fogyasztva, nem okoznak semmilyen kellemetlenséget, inkább csodálatos összhangban ét- és itvágyat csinálnak minden ételre és italra. Kiválóan alkalmasak a lépből és a testnedvekből eredő betegségek ellen, és megakadályozva a szokott hasmenéses tüneteket, csodálatos, hogy mennyire használnak. Valaki sárgaságra való hajlamban szenvedve, egy másik méhgörcsöktől és görcsös daganatoktól annyira leromolva, hogy minden orvosi beavatkozás hasztalan volt, egyedül ennek a víznek a fogyasztásával, minden gyógyszert elhagyva, kivéve a gyomorerősítő elixírt és a balzsampirulákat, hatheti idő alatt visszanyerte régi egészségét.

Itt számos gyógyforrás buzog fel, amelyek csak hőmérsékletük fokában térnek el egymástól. Az, amelyik jeges hideget mutat, a lábsebek gyógyítására igen alkalmas [l. Fridvaldszky 193.].

Egyházi és művelődési ügyek

262. §

A római katolikus vallásnak, amelyen kívül ebben a kis tartományban láthatóan csak a görög rítus virul a románok között, külön esperesi kerülete van és kilenc anyaegyháznak örvend, amelyeknek a neve: Szentmiklós, Alfalu, Csomafalva, Ditró, Kilyénfalva, Remete, Szárhegy, Tekerőpatak, Újfalu. A művelődés elemeit az alsó fokú iskolákban tanítják.

1766-ban a gyergyói kerületben számba vettek 10 241 katolikus lelket, mégpedig 4979 férfit és 5262 nőt.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

Marosszék

263. §

Marosszék, latinul *Sedes Marosiensis*, németül *Der Maroscher Stuhl*, északról Torda vármegye (71. §) határaival érintkezik, keletről a Gyergyószékéből lenyúló hegyekkel és erdőkkel meg Udvarhelyszékkel, délről Küküllő vármegyével, nyugatról szintén Torda vármegyével, a Maros folyása mentén. Területén, amelyen hegyek és völgyek, erdők és mezők váltakoznak, s amelyet a Maros, Küküllő, Nyárad folyók és kisebb patakok öntöznek, bőségesen terem gabonát, bort, gyümölcsöt, barmokat és különféle, az emberi használatra való dolgokat, amelyekkel gazdagon ellátja a székely-magyar, a székelyek harmadrészt kitevő román és a kevés zsidó lakosságot.

1) Elnevezését a szék a Marosnak, másoktól Marusnak hívott folyótól nyerte, amelynek keleti partján helyezkednek el a széknek a helységei: Szentgyörgy, Marosvásárhely város, Megygyesfalva, Nyárádtő; egyesek viszont átléptek a Maroson, és a nyugati oldalán telepedtek meg, mint amilyenek: Udvarfalva, Szentanna, Remeteszeg, Egerszeg, tovább pedig, a mezőségi részen Mezőbánd, Mezőmadaras, Mezőkövesd.

A Kis-Küküllő (54. §. 2.) északról délre tartva, Marosszék keletről délre hajló határát képezi, s északra kanyarodó nyugati partján ezek a falvak terjeszkednek: Szováta, amely alábocsátja az azonos nevű patakocskát a Küküllőbe, alatta Sóvárád, Kibéd, Makfalva, Atosfalva, Csókfalva, Erdőszentgyörgy, Havadtó, Gyalakuta, Kelementelke, amelyet Küküllő vármegye (54. §) falvai fogadnak.

A Nyárád – Timonnál [Nov. XI. 69.] Naradum – két ágból ered, s ezért eredeténél a Nagy- és Kis-Nyárád névre hallgat. A Kis-Nyárád mellett, amely keletebbre esik, helyezkednek el: Remete, Magyarós, Bere, Torboszló, Seprőd, Kisfalud, Andrásfalva. A Nagy-Nyárád a Kis-Nyárádhoz hasonlóan eredetét a Gyergyószéket ettől elválasztó hegyekben veszi és délre tart; körzetében ezeket a falvakat találja: Köszvényes, Mikháza. A két patak végül Szereda mezőváros fölött egyesül; alább, a Nyárád mellett terül el: Demeterfalva, Süketfalva, Gálfalva, Szentlászló, Bálintfalva, Backamadaras, amely mellett a folyó keletről nyugatra kanyarodik egészen addig, amíg a Marosba ömlik, és így nem a Küküllővel alkot félszigetet (amint Timon [Nov. XI. 69.] vélte), hanem a Marossal. Backamadaras alatt vannak: Szentbenedek, Ákosfalva, Cserefalva, Folyfalva, Karácsonyfalva, Csiba, Káposztásszentmihály, Ilencfalva, Lukafalva, Fintaháza, amely mellett a folyó kanyart ír le, Lőrincfalva és Nyárádtó, vagyis latinul Radix Nyárádi. Szintén a Nyárád terében²⁸² helyezkednek el, mégpedig a torkolattól a forrás felé haladva: a Küküllő vármegyei Teremiújfalu, Somosd, Kisgörgény, Vaja, Harasztkerék, Szentlélek, Szentháromság, Adorján. E falvak közül nem mindegyiknek tapostuk az utcáit, de amit írunk, abban kitanítottak a derék emberek jelentései. Ez az a szék, amelyet Reicherstorffer²⁸³ Marcus Zeeknek nevez.

2) A Nyárád két ága körül terméketlenebb talajt művelnek, de a legtöbb más helyen a gabona elég kövér. Némely falvakban és főként a marosvásárhelyi területen igen sok és kiváló dohány terem, amelyet Erdély csaknem minden vidékén árusítanak. Ennek a növénynek a termesztése (Nicotiana) az előző évszázad közepén még alig volt ismeretes Erdélyben, élvezetét pedig, amint rámutattunk (I. 67. §. 3.), igen szigorú törvény tilalmazta. Mégis, ugyanannak az évszázadnak a vége felé nemcsak hogy

ez a törvény már nem volt érvényben, hanem ellenkezőleg: 1697-ben az országgyűlésen²⁸⁴ határozatba ment, hogy a dohány termesztése mindenkinek szabad, ellenben árusítása a piacon és a falvakban három évig senkinek sem szabad, kivéve a görög Zoltán Jánost és társait, akik ezért a jogért egy pénzüsszeget fizettek az ország különféle szükségleteire. Ezért azok, akik termelték, titokban árusították, hogy elkerüljék az elkobzás büntetését. Némely faluban a serény lakosok hagymatermesztésre adják magukat, így Ilencfalván, Lukafalván, Lőrincfalván stb.

3) A jelentősebb erdők ebben a székben a Bogát és a Bekes. A Bekes nincs messze Mikházától; Timon [Nov. XI. 69.] azt írja, hogy a tövében van Schallum Kereszturum, vagyis Sallyókeresztúr, és a Mantellumhoz közeli Szentanna falu. E szavak teljességgel elhibáztak: Sajó ugyanis ebben a székben nincs, hanem Selye, Szentanna pedig teljes nevén Szeredaszentanna. Hogy hol van és miféle az a Mantellum, nem tudom.

4) Mind a székelyekről, mind a többi lakosról újra el kell mondani azt, amit a 187, 189. §-ban írtunk. Nem kevés a száma a mágnáscsaládoknak, amelyeknek ebben a székben birtok jutott osztályrészül. A nemesek társasága népes. Mivel valamennyit nem tudjuk megnevezni, azokról is hallgatunk, akiket fel tudnánk sorolni, hogy meg ne sértsük a többieket. A *Titularis Dacia* [24, 35.] megemlíti néhány kiválót az előkelők és a tisztviselők közül. Ennek a széknek az állhatatosságáról, vitézségéről és hűségéről dicsérőleg szól a nagy hírű Bethlen [X. 789.].

264. §

A széket a főkirálybíró vezeti két vicekirálybíróval és a nemes Állandó Tábla esküdtjeivel. Az Állandó Tábla elnöke a főkirálybíró. Tényleges esküdt tizenkettő van, beleértve ebbe a számba a két vicekirálybíró, a két királyi adószedőt, a fő- és az aljegyzőt, az orvosdoktort és az öt rendes esküdtet. Számfeletti szintén tizenkettő van. A Táblánál szolgál két táblai írnok, ügyészek és dullók, akik a szolgabírók helyét töltik be.

265. §

Mivel a szék kiterjedt, két járásra oszlik, mégpedig a felső és az alsó járásra. Ezek közül mindkettő egyetlen főkirálybíróra van bízva, de saját királybírója és királyi adószedője van. Megelégedve a székek ezzel a felosztásával, először az alsó járásról fogunk írni, azután a felsőről.

I. A marosszéki alsó járás

266. §

Az alsó járás egy szabad királyi várossal büszkélkedik, amelynek a neve Marosvásárhely. A Maros keleti partján helyezkedik el, s egykor hat faluból összeolvadt mezőváros volt, az 1616. évben pedig elnyerte a szabad királyi város méltóságát. A város értékét emeli a kellemes fekvés, az áru piac, a templomok, a Királyi Törvénytábla ülései, a marosszéki Állandó Tábla épülete, a városi tanács, a helvét hitűek művelődési kollégiuma, Szent Ferenc szigorú rendjének székháza, úgyszintén a Szent Ferenc-rendi konventuális atyáké és a katonai helyőrség.

1) Amíg mezőváros volt, a várost Székelyvásárhelynek, latinul Forum Siculorumnak hívták; ezt jól meg kell jegyezni az erdélyi történetírók megértése végett. Az elnevezés okát közöltük (I.).

A mezőváros nagyon régi időben hat faluból olvadt össze, amelyeknek a neve: Nagy- (másként Felső-) sásvári, Kis- (másként Alsó-) sásvári, Székelyfalva, Gurdásfalva, Benedekfalva,²⁸⁵ Kisfalud. Ezeknek a lakosai önként egyetlen közösségbe tömörültek, testületüket is egybekapcsolták, és a személyek száma szerint osztották fel. Végül amikor a mezővárosiak meggyűlöltek a fegyvert, megszerezték a szabad királyi város jogát Bethlen Gábor fejedelemtől; ezt mutatja az 1616. április 29-én kibocsátott ünnepélyes oklevél, amelyet az említett fejedelem és kancellárja, Pécsi Simon írt alá, továbbá titkára, Bölöni Gáspár. Ettől az időtől Marosvásárhelynek, azaz latinul Marusii Forumnak nevezik, de némelyek, akik latin szavakat gyártanak, Agropolisnak mondják; Bethlen Farkas szerint az Agropolis az

agora = vásárhely és *polis* = város görög szavakból lett. Erdély többi királyi városában minden polgár, még a mágnások is, mint tudjuk, adózás alá esett. Ezen a téren az a sajátos, hogy mintegy húsz olyan nemesi telek van itt, amelyeknek a nemes tulajdonosai egyáltalán nem esnek adózás alá, mint ahogy ezt megtudtam Bányai Lázár úrtól, a kiváló város jegyzőjétől.

2) A város egyik része dombos helyen, a másik ez alatt, sík területen fekszik; ezért Bonbardi [356.] és vele Szászky [515.] két mezővárosról beszélt, de egy kicsit tévedett. Mert azonkívül, hogy kiváltságos város helyett mezővárosnak nevezte, úgy vélekedett, hogy az egész dombon helyezkedik el, és meglehetősen erős várral övezi, sőt, az egész város szerény területét körülveszi a vár, amely magában foglalja a helvét vallásúak templomát, a helyőrség katonai parancsnokának a székházát és még néhány épületet. A helység kellemességét növelik a polgárok szőlősei: a Nagyhegy, Trébely, Unumáj, Bodonhegy és Kishegy, továbbá a Királykútja és a Papok csorgója nevű források.

3) Mielőtt a nemes Királyi Táblát idehelyezték volna, igen gazdag volt a piac, mely most sincs érdem híjával. Nagyvásárt négyet tart: január, május, június és november hónapban, hetipiacot pedig csütörtöki napokon. Négy nevezetesebb utcája van: a Poklos utca, Szentkirály utca, Szentgyörgy utca és Szentmiklós utca. A lakosok elég sokan vannak: 1766-ban, a város összes vallásának a számbavétele alkalmával találtak 441 családfőt, családanyát 413-at, gyermekeik száma 1027, özvegyek: 149, ezek gyermekei: 176, szolgák: 59, szolgálók: 90, cigányok: 40. Nincsenek ide értve az idegenek, akik vagy a Királyi Táblához, vagy a kollégiumhoz, vagy a katonai helyőrséghez tartoznak.

4) A templomok közül kitűnik a várbéli, amely a helvét vallásúakat szolgálja. Díszesre épült; ezt megszerezték a Jézus társasági atyák, akiknek Boér Simon, a fogarasi föld főkapitánya saját lakását adta át szállás céljára akkor, amikor a jelen évszázad kezdetén bebocsátást nyertek ebbe a városba.

5) A nemes Királyi Törvénytáblát 1754 novemberében Medgyesről helyezték ide. Amikor meghatározott időközökben törvényt ülnek, itt naponta nagy a sokasága a mágnásoknak, nemeseknek és mindenféle rendű embereknek. (Erre nézve többet l. I. 193. §.)

6) A reformátusok kollégiuma népes tanulni vágyó polgárokbán. Állapotát, tanárait (kivéve a nagy hírt Szabó Sámuel, akit újabban neveztek ki az igen híres Incze István helyébe a filozófia és a matézis professzorává) stb. stb. leírtuk (I.). Ennek a tanintézetnek a külső falai a felséges császári udvar kegyes engedélye folytán immár új formát fognak kapni. A tanulóifjúság azért örvend, mivel méltóságos római szent birodalmi gr. széki Teleki József cs. kir. kamarás, a Királyi Tábla tényleges esküdtje és ebben az Athenaeumban a tudományok kurátora, állattani múzeumát Szebenből ebbe a városba helyezte át, ahol ily módon a természetrajz fáklója világoskodik.

7) A reformált Ferenc-rendi atyák 1740 táján jutottak itt rendezéshez, hiába ellenezték a konventuális atyák. Lakótelkük régebben a református vallású Nemes Jánosé volt; ez vagyoneelosztás útján egy Klemencsits nevű polgár feleségének jutott, akitől az atyákra szállott át.

8) A Szent Ferenc-rendi konventuális (közönségesen minortáknak hívott) atyák 1737 körül jöttek a városba, és megszerezték Széles²⁸⁶ Mihály városi jegyző telkét.

9) A katonai helyőrség a várat tartja megszállva, és ugyanott van a lakása is.

267. §

Az alsó járásban 66 falu van: Agárd, Ákosfalva, Backamadaras, Bálintfalva, Bárdos, Bazéd, Bergenye, Bós, Bő, Csávas, Csejd, Cserefalva, Csiba, Csittszentiván, Egerszeg, Fele, Folyfalva, Galambod, Gálfalva, Hagymásbodon, Harcó, Hídvég, Ikland, Jedd, Kál, Kakasd, Káposztásszentmiklós, Karácsonyfalva, Kebele, Kebeleszentivány, Kisfalud, Koronka, Kölpény, Lekence, Malomfalva, Maroskeresztúr, Marosszentgyörgy, Meggyesfalva, Ménes, Mezőbánd, Mezőmadaras, Mezőkövesd, Moson, Nagyernye, Názánfalva, Nyárádtó, Nyomát, Panit, Remeteszeg, Sámsond, Sárd, Sospatak, Szabéd, Szabad, Száltelek, Szentanna, Szentbenedek, Szentkirály, Szentlászló, Székes, Szentlőrinc, Tófalva, Tompa, Udvarfalva, Uraj birtokrész, Véce.

1) Backamadaras: így nevezték el a Backa nevű szőlőhegyről, amelyen kívül nevezetes a Dondor és a Bongor²⁸⁷ nevű domb. Itt készülnek a dohányhoz a pipák.

2) Harcó: innen írja előnevét a nemes Gálfalvi család.

3) Hídvég, a város mellett; a kikötő főként Lázár érdekelttség.

4) Kál előnevet ad a Kun és a Nagy nevű nemeseknek.

5) Koronka, vagyis latinul Corolla (mert úgy véljük, hogy a dáko-szláv *Korankából* lett).²⁸⁸ Nem utolsó rangú falu; nagyobb részben Toldalagi-birtok. És jóllehet a nemes Toldalagi család *nagyercseinek* írja magát, Mihályt mégis a *koronkai* előnévvel írva találom; az előző korban ugyanis többen az előkelők közül azt a helységet viselték előnevükben, ahol születtek, vagy ahol birtokuk nagyobb része volt. Mikola [125.] dicséri ebből a családból a néhai méltóságos Toldalagi Jánost, Doboka vármegye egykori ispánját, úgyszintén Ferencet, aki Apafi Katalinnal szülője volt Jánosnak, a néhai guberniumi tanácsosnak és Torda vármegye főparancsnokának, valamint Andrást. A többieket I. Mikolánál i. h. Jelenleg tényleges esküdtként a nemes Királyi Tábla fényessége méltóságos gr. Toldalagi László, míg gr. Toldalagi Ferenc úr a Marosvásárhelyi Református Kollégium gondját viseli. Végül: ez a nemzetség számos előkelő családdal, a Bethlenekkel, Toroczkaikkal, Danielekkel, Lázárokkal stb. áll rokonságban.

6) Marosszentgyörgy, közönségesen Cigányszentgyörgy, Marosvásárhely városa fölött helyezkedik el; Bonbardi [356.] dicséri gr. Petki kastélya miatt.

7) Meggyesfalva Marosvásárhely alatt régebben a Bálintt- és Kornis-kastéllyal büszkélkedett, most talán a Lázárral.

8) Mezőbánd, régebben Bándfalva, Timonnál [Nov. XI. 70.] talán a nyomdász hibájából *Jundum*, néhány elpusztult falu, mégpedig Székelygerebenes, Adosfalva, Sugosfalva,²⁸⁹ Kistelek, Kincsesfalva, Csütmöd és maga Mezőbánd megmaradt lakosaiból alakult ki, s ezért kiterjedt területet művel meg, amely számos mágnás és nemes uralmának van alávetve.

9) Mezőmadaras Timonnál [Nov. XI. 70.] *Campestris auceps* névre hallgat, pedig nem *madarász*, vagyis latinul *auceps*, hanem Madaras, tehát *Aves habens* a helyes alak. A birtokosok:

gr. Bethlen meg a Sándor, Medve, Ladányi, Szalai stb. nemes-családok.

10) Nyárádtő, vagyis latinul Nyárádi radix.

11) Náznánfalva, latinul Náznáni pagus, régi székely névvel büszkélkedik, ami kitűnik a 218. §. 1-nél mondottakból.

II. A marosszéki felső járás

268. §

A szék felső járásában az egyedüli mezőváros a Szereda, latinul Mercurium nevezetű (l. 1. §), falu pedig 60 tartozik ide,²⁹⁰ mégpedig: Abod, Andrásfalva, Atosfalva, Bede, Bere, Berekeresztúr, Buzaháza, Csíkfalva, Csíkszentmárton,²⁹¹ Csóka, Csókfalva, Deményháza, Demeterfalva, Ehed, Erdőszentgyörgy, Fintaháza, Gyalakuta, Geges, Göcs, Harasztkerék, Havad, Havadtő, Hódos, Ilencfalva, Iszló, Jobbágyfalva, Jobbágytelke, Kelementelke, Kendő, Kisadorján, Kisgörgény, Kibéd, Köszvényes, Lőrincfalva, Lukafalva, Magyaros, Mája, Makfalva, Márkod, Mikháza, Nagyadorján, Remete, Rigmány, Selye, Seprőd, Somosd, Sóvárád, Süketfalva, Szentanna, Szentháromság, Szentimre, Szentistván, Szentlélek, Szentsimon, Szereda, Szováta, Szövérd, Torboszló, Vadad, Vadasd, Vaja.

Megjegyzés. Magyarországon is van Csókfalva nevű falu, nem messze fekszik Eperjestől.²⁹²

1) Szeredát a korábbi időkben Marosszeredának hívták, és egyike volt a taxális mezővárosoknak, amit a diétai cikkelyek mutatnak. Jelenleg gúnyosan Szegényszeredának hívják, vagyis latinul *Miserum Mercurium*nak. Marosszéknek székháza van itt: ez mintegy útmutató, amely arra a feltételezésre vezet, hogy hajdan ez volt a széknek az első mezővárosa.

2) Berekeresztúr nevezetes a népes egyházközségről (l. 269. §. II.). A nemes Keresztúri család *berekeresztúrinak* írja magát (vö. 268. §. 9.).

3) Buzaháza, vagyis latinul Tritici domus, úgy tűnik, hogy a nevében nem valami jó előjelet visel, mert a régiségtől már elkopott közmondás szerint Marosszék -háza végződésű falvai nem nagyon bővelkednek a kenyérben.

4) Csíkszentmártont nem ok nélkül hívják Marosszentmártonnak,²⁹³ megkülönböztetésül a csíkszéki Szentmártontól (251. §. 13.). Csíkszék szentekről elnevezett falvainak ugyanis az a sajátosságuk, hogy a szék nevét is viselik elől, például Csíkszentimre, Csíkszentkirály stb., mert ezáltal megkülönböztethetők Erdély más, azonos nevű falvaitól; saját területükön belül viszont róluk beszélve, a lakosoknak nincs miért előretenniük ezt.

5) Erdőszentgyörgy a Kendeffi- és Rhédei-kastéllyal ékeskedik.

6) Gyalakuta, azaz latinul Gyalae puteus, amely a Kis-Küküllő (I. 29. §. 4.) mellett fekszik, onnan szerezte neve híreségét, hogy a méltóságos gr. Lázár család szabadúrként *gyalakútinak* írja magát. Ezt, és ami a híres Lázár-nemzetségről elmondandónak számított, előadtuk (I. 280. §. 37.).

7) Harasztkerék, vagyis latinul Dumi circulus vagy orbis. Nagyvásárait a Boldogságos Szűz Mária mennybemenetelének ünnepén²⁹⁴ tartja. Híres a dinnyeárusításról.

8) Kibédet 1709-ben a Rákóczi-förgeteg kifosztotta, felégette, lemészárolta [l. Cserei 427.].

9) Magyaros, vagyis latinul Nuces avellanas habens, és a körülötte fekvő falvak, mégpedig Bere, Berekeresztúr, Kendő, Mája, Márkod stb. híresek gyümölcsükről, főként almájukról és körtéjükről, amelyek egész télen át romlatlanul és ízesen megmaradnak.

10) Makfalva (193. §. 1.) nagyvásárai becsületére válnak.

11) Mikháza nevezetes a szigorú ferences atyák rendházáról. A Nyárad folyó mellett fekszik. [L. Appr. I. 1. 5.]

12) Selye, valamint Ehed, Csóka és más falvak ezen a vidéken cseresznyét termesztenek.

13) Sóvárad szuszékokat²⁹⁵ gyárt.

14) Szováta mellett volt egy hegynek támaszkodó sós tó, amely 1761-ben, amikor a töltések átszakadtak, egészében a Küküllő vizébe zúdult, s a halakat elpusztította [l. Fridvaldszky 169.].²⁹⁶

15) Szentháromság, vagyis latinul Sancta trinitas, korábbi neve eltorzult szóval *Szent Rontás*²⁹⁷ volt, latinul Sancti destructio, amiről Timon ezt mondja [Nov. XI. 69.]: „A legszentebb Háromság faluját valami elvetemült emberek a szentek vesze-

delmének nevezték el.” A falu nevezetes s nemesekkel büszkélkedik, akik közül a jeles Szeredai család szentháromságinak írja magát. (Vö. 270. §.)

16) Szentlélek, vagyis latinul Sanctus Spiritus a neve a korábban Szentgerice, vagyis Sanctus turtur nevű falunak. Ezért Szegedi [Tyr. III. 152.] ezt írta: „Szent Gerlicét a katolikusok Szent Léleknek, Szent Rontást a katolikusok Szent Háromságnak nevezik, e két nevet ugyanis az eretnokség elferdítette.” A Szentgerice név ma sem ment ki teljesen a használatból.

17) Torboszló bővelkedik kosárkötőkben.

18) Vadad Havadtó és Szentháromság között fekszik.

Megjegyzés. A teljes széknek van két mezővárosa és 126 faluja. Tehát Büsching adatait [III. 158.] meg kell toldani három faluval.

Egyházi ügyek

269. §

Ennek a széknek a járásaiban négy vallás virul:

I) A római katolikusnak tíz egyházközsége van (1766-ban kilencet számoltak össze).

II) A református vallás 56 anyaegyháznak örvend.

III) Az unitáriusoknak 13 egyházközségük van.

IV) Az egyesült és nem egyesült görög rítus.

Ia) A katolikus anyaegyházak ezek: Bő (amely korábban a Jézus társasági atyáké volt, mint a marosvásárhelyi is), Ernye, Hódos, Kál, Köszvényes, Marosszentgyörgy (amelyet a szigorú Ferenc-rendi atyák igazgatnak), Marosvásárhely, Sámsond, Szentháromság és Szováta. Ebben az esperesi kerületben, amelynek Marosszéki a neve, az 1766-os népszámlálás alkalmával az anyaegyházakban találtak: 1182 férfit, 1166 nőt, a leányegyházakban 1327 férfit, 1317 nőt.

b) Szentháromság falu (268. §. 15.) katolikus és unitárius lakosai között kevés évvel ezelőtt viszály támadt; ezt tanúsítja az 1752. július 27-én Bécsben kiadott, a felséges királyi Guberniumhoz intézett kegyelmes császári rendelet másolata, amelynek a tartalma ez volt: „Nem tetszett hallanunk mindazt, ami a szé-

kely Marosszék Szent Rontás nevű birtokában lévő templomnál történt, amelyet a katolikusok elfoglaltak, kevésbé utóbb pedig az antitrinitáriusok módfelett arcátlanul és sietősen visszafoglaltak. Ezért komolyan megparancsoljuk nektek, hogy amíg azt az egyházat (templomot), mégpedig azt, amelybe az úgynevezett antitrinitáriusok (közönségesen unitáriusok, I. 243. §. 6–7.) botrányos s a hazai törvényektől is tiltott tumultust keltve behatoltak, zárassátok be, és egészen addig tartsátok zárlat alatt, amíg erről a pártatlan vizsgálat eredményét eléink terjesztik és kibocsátjuk kegyelmes döntésünket. Legyen komoly gondotok és örködéstek, hogy a jövőben ne forduljanak elő ilyen kellemetlen, a haza belső nyugalma megzavaró esetek, s az abban a fejedelemségben bevett vallások valamelyik templomát az ezutániakban erőszakkal elfoglalni senki se merészelje, annál is kevésbé, mivel hasonló esetekben az eljárás útját-módját a hazai törvények világosan előírják.” A templom végül is a katolikusoké lett.

IIa) A helvét valláshoz tartozó egyházközségek listája (néhány hozzájuk csatolt leányegyházzal együtt) s a lélekszámmal, amelyet az 1766-os összeírás talált a Marosi esperesi kerületben, így fest:

Sorszám	Az egyházközségek neve	Férfiak száma	Nők száma
1	Marosvásárhely	1051	1113
2	Mezőmadaras	188	221
3	Harcó	40	47
4	Panit vagy Panid	271	272
5	Csittszentiván és Malomfalva	145	144
6	Bergenye	104	89
7	Mezőbánd, Száltelek	144	152
8	Sámsond, Lekence (Rücs, Pagocsa, Torda vm.)	155	160
9	Fele, Szabéd, Ménes	190	163
10	Kölpény	156	124
11	Mezőkövesd	62	64
12	Szentkirály, Hídvég, Náznánfalva, Egerszeg, Remeteszeg	126	113

Sor- szám	Az egyházközségek neve	Férfiak száma	Nők száma
13	Somosd, Csóka	129	122
14	Fintaháza	68	87
15	Káposztásszentmiklós, Csiba	191	175
16	Lukafalva, Ilencfalva	210	187
17	Lőrincfalva	78	103
18	Maroskeresztúr, Nyárádtő	88	92
19	Kakasd, Meggyesfalva	56	66
20	Hagymás-, másként Békásbodon	29	42
21	Galambod	44	50
22	Karácsonyfalva, Folyfalva	211	186
23	Mezőcsávás	125	124
24	Nyárádszentbenedek, Ákosfalva, Cserefalva	293	265
25	Backamadaras, Szentlászló, Nyomát	223	236
26	Harasztkerék	161	168
27	Szövérd	151	111
28	Kelementelke	95	88
29	Erdőszentgyörgy, Havadtő	256	258
30	Gyalakuta, Bárdos	219	204
31	Vaja, Göcs, Kisgörgény	345	359
32	Kebeleszentivány, Bós, Agárd	109	109
33	Nagyernye	137	150
34	Bő, Moson	65	59
35	Csejád	89	76
36	Koronka	120	115
37	Udvarfalva	142	153
38	Székes	172	146
39	Szereda mezőváros, Andrásfalva	114	98
40	Ikland, Kál, Vadad, Iszló	160	170
41	Tompa, Sárd, Gálfalva	116	135
42	Jedd, Marosszentgyörgy	167	175
43	Csíkfalva, Buzaháza, Csíkszentmárton, Jobbágyfalva	107	122
44	Szentimre, Torboszló, Seprőd	238	242
45	Geges	145	134
46	Havad, Kis- és Nagyadorján	210	197
47	Szeredaszentanna, Süketfalva, Demeterfalva	309	379

Sor-szám	Az egyházközségek neve	Férfiak száma	Nők száma
48	Sóvárad	333	332
49	Selye	113	139
50	Berekeresztúr, Magyaros, Bere, Kendő, Márkod	673	666
51	Szentsimon, Rigmány	131	142
52	Makfalva, Abod	332	296
53	Kibéd	462	433
54	Szentgerice, Szentháromság	155	179
55	Szentistván, Atosfalva, Csókfalva	226	203
56	Vadasd, Bede	199	276
Összesen		10 628	10 711

Az egyházak között legvirágzóbb – a marosvásárhelyi után – a hat egyesült faluból álló berekeresztúri; ezeket a következő egyszerű hexameter foglalja magában:

Márkod, Mája, Bere, Magyarós, Bere (Kendő), Keresztúr.

b) A marosvásárhelyi egyházközség lelkipásztorai – akiknek a neve nem enyészett el – ezek voltak: Göcsi Máté, aki 1571-től püspök is volt. Szilvási János (I. 271. §. 25.) 1586-tól. Piskolti Febricius Mátyás 1597-től. Batizi János (1602-től), aki a maroszéki kerület esperese is volt. Kőrösi Pál 1627-ben. Tiszabecsi István 1633-ban kerületi esperes. Veresmarti Gáspár 1642-ben kerületi esperes. Bihari György 1643-ban. Kocsárdi Miklós 1648-ban. Kézdivásárhelyi Péter 1649-ben kerületi esperes. Szentmiklósi Tóth Mihály 1651-től (rőla I. I. 275. §.). Naményi Mihály 1660-ban. Dévai János is 1660-tól. Szentgyörgyi György 1678-ban. Enyedi István, aki azután enyedi professzor lett, 1691-ben. Zilahi István 1691-ben. Felfalusi József 1692-ben kerületi esperes volt. Nádudvari Péter 1700-ban szászvárosi lelkész lett. Thabai András 1705-ben. Szokolyai István 1716-ban kerületi esperes. Dezső Mihály 1721-ben. Kapronczai György szintén 1721-ben. Bonyhai Simon György, nagy hírű férfi, 1729-ben püspök, káplánjai: a) Albisi Vas Gábor 1730-ban (I. 280. §. 61.); b) Zágoni Aranka György 1732-ben, a püspök fő nótáriusa; c) Benkő Ferenc 1734-ben. Ugyanez a Benkő Ferenc tényleges lelkész 1738-tól, meghalt 1745-ben. Berkes István 1745-ben. Zágo-

ni Aranka György Szék mezőváros lelkészéből 1746-tól, majd ugyanő visszament Székbe 1755-ben, az erdélyi helvét vallású egyházközségek püspöke lett 1765-ben (I. I. 233. §., ahol a püspökökről, és I. 280. §., ahol a XVIII. századi tudós férfiakról szólnunk). Basa István Erdélyben tanult, mégis megválasztották 1749-től. Borosnyai Lukács János 1751-től, akit méltán megdicsértünk (I. 233. §. 3., 261. §. 3., 280. §. 9.) az udvarhelyi gimnázium tanárai között is, a püspökök között is és a tudósok között is. Segédpapok voltak: a) Nemes Gábor 1752-től; b) Kacsó István 1755-től. Nemes Gábort kinevezték tényleges lelkészé 1755-ben, s a szent hivatalt a leghívebben látja el. E tiszteletre méltó és nagy hírű férfiú jóindulatának köszönjük ezt a névsort. Kacsó István 1760-ban. Borosnyai Lukács Zsigmondot, Jánosnak, a püspöknek a fiát, Nemes Gábor társát a szent tisztségben máshol megdicsértük. Amikor a nagytiszteletű és nagy hírű férfiú lemondott a generális nótáriusi tisztségről, amelyet a helvét vallásúak általános zsinatján kellett volna betöltenie (hiába ellenkezett a méltóságos legfelső konzisztórium), hivatali utódjául választotta a nagytiszteletű és nagy hírű Eperjesi Zsigmondot, a gálfalvi (63. §. 8.) egyházközség lelkészét. Az ebben a városban ezelőtt 200 évvel, egy Sárvári nevű jámbor férfitől alapított kórháznak is saját temploma van, ahol igen sok lelkész működött, de ezek közül előttünk nem ismeretesek mások, csak az időben közelebbiek: egy bizonyos Kajántói, majd Ormányi, Horváth János, Borosnyai Lukács Zsigmond, akiről az imént már megemlékeztünk, Bőjte Mózes. Jelenleg Borosnyai Lukács György, szintén Jánosnak a fia.

III) Marosszéken az unitáriusoknak is van kerületük, amely a következő egyházközségekből áll: Szabéd, Harcó, Szentkirály, Ikland, Kál, Vadad, Iszló, Csíkszentmárton, Szentlászló, Szentgerice (I. 268. §. 16.) vagy Szentgelice, Csokjaka (talán másként Csóka), Adorján, Nyomát. Ezeken az anyaegyházakon kívül van kilenc leányegyház is. 1766-ban ezekben az egyházközségekben együttesen összeszámláltak 700 családapát és családanyát, a lélekszám 2202.

IV) A görög szertartású egyesült románok esperességét ebben a székben iklandinak nevezik. A nem egyesülteknek is van (számomra ismeretlen elnevezésű) esperesi kerületük. 1761-ben a

szék két járásában a románoknak volt 36 templomuk, 50 papjuk, 60 tanítójuk, kántoruk és harangozójuk; összeszámoltak köztük 2030 családot, 11 577 lélekkel.

Művelődési ügyek

270. §

Ebben a székben két művelődési központot találunk, egy egyházit, mégpedig a helvét vallásúak Marosvásárhelyt létesített kollégiumát, ahol a latin osztályokat, a keleti nyelveket, a filozófiát, a matézist és a teológiát tanítják (vö. I. 260. §); a másik a jogtudományi, vagyis a nemes Királyi Tábla, ahol – nevezetesen a főbíróknál, vagyis az elnöknél, az ítélmestereknél és az ügyvédeknel – a hites táblai írnokok, közönségesen a kancellisták tanulják a hazai törvényeket és a polgári törvényszékek bíráskodási gyakorlatát (I. 191. §). Alsó fokú iskolák a nagyobb falvakban is vannak.

Most nem kezdek hozzá azoknak az „iskolai embereknek” (ahogy Cicero nevezi őket) a felsorolásához, akik ezen a vidéken születtek. Mutatóba legyen elég őexcellenciája néhai gr. Lázár János úr, gyalakutai szabadúr, méltóságos és főtiszteletű szentháromsági Szeredai Antal úr, a nemes Királyi Törvénytábla prelátusa stb., dr. Mátyus István orvos. Ezekről tudós szellemi termékeikkel együtt megemlékeztünk (I. 279–280. §), mert e táj alkotásait alaposan ismerjük.

Katonai ügyek

271. §

Katonai helyőrség csak egy helységben, mégpedig a marosvásárhelyi várban található. A kvártélyos katonaságot pedig, amint a parancs előírja, a polgári és katonai főkomisszáriusok falvanként elosztják.

Aranyosszék

272. §

Aranyosszék, vagyis latinul Sedes Aurata, a régi kiváltságlevelekben Terra Oronos, az azonos nevű folyótól kapta a nevét, és a Maros és Aranyos folyóktól alkotott görbe vonalak szögletében foglal helyet. Északról és nyugatról Torda vármegye, ugyanannak egy részecskéje és Fehér vármegye délről, keletről pedig a Marosnak ezt a földet Fehér vármegyétől elválasztó, északról délre tartó egyenes folyása határolja. Hosszúságban éppen úgy, mint szélességben, mintegy két német mérföldet tesz ki lejtős, délen erdős, északon és keleten fáktól letarolt, a völgyekben kevés pataktól öntözött földje, amely a kis tartomány székely és román lakosainak kínál művelésre földeket jó búzával, mosolygó réteket legelőkkal, továbbá elég nemes borral üdíti fel a szőlőtermesztőket.

1) Az Aranyos folyó, latinul Auratus, Bethlennél Crisola, egyeseknél Chrysolor, Fehér vármegye határán eredve és Torda vármegye legszéléről (72. §. 3.) leereszkedve, erre a székre Torda fölött folyik be, s az aranyos homoktól kapta nevét, amelyet a széeknek is átadott. A folyó medrének a nemismerése miatt történt, hogy egyeseknek úgy tűnik: az ő vize választja el az egész Aranyosszéket Torda vármegyétől; felső szélénél ugyanis Torockó, Torockószentgyörgy és a körül fekvő birtokok, az alsónál, mégpedig a Marosba siető partjánál, az Aranyos folyó mellett telepedtek meg: Keresztes, Gyéres mezőváros, Gyéresszentkirály, Aranyoslóna és Gerend, valamint Sósszentmárton Torda vármegyei falvak, és ezt a széket ezeken a részen eltávolították az Aranyostól.

Erről a folyóról a szakértő Fridvaldszky [64.] azt írta, hogy „ha felásnák a földnek azokat a rétegeit, amelyeket a múlt több századán át az Aranyos elöntött, s alávetnék a szokott forgatásnak, a lakosok sokkal nagyobb termést vehetnének számba, mint ha a hegyek belsejében az arany kétes ereit kutatva, éjjel-nappal gyötrődnének”.

Aranyosszék lakosai, akiknek a területét nem hosszú folyásával mossa, semmi hasznót sem húznak a kevély arany homokjából, mert földműveléssel s a tordai sónak a Maroshoz való szállításával foglalkoznak, az aranymosást átengedve a cigányoknak.

2) Azt, hogy a déli részen a szék ne legyen teljesen Fehér vármegyével határos, megakadályozza a tordai jogkörnek alárendelt Décese falu, amely a szék egész területét átugrotta és egyedül maradt Fehér vármegye határán.

3) Felvinc, Földvár mezővárosok meg Inakfalva, Veresmart, Székelykocsárd, Harasztos, Szentmihályfalva községek híjával vannak az erdőnek, mert keletre és északra tekintenek.

4) Az egyes falvak tulajdon szántóföldjein kívül a szék használ egy elég kiterjedt, az egész széknek közös jó területet is, amely Bágyon és Harasztos falvak közt fekszik és a Bogát néven ismerik. Itt akárhány hold az első foglalóé, amíg megműveli, de ha a szántást egy évben elmulasztja, más foglalja el, aki akarja. Eladási joggal senkinek sincs egy parányi földje sem.

5) A széket székelyek, egykori katonák lakják, jelenleg azonban polgárok, kivéve Bágyont, ahol látható a nemes lovasrendi határhozrezred székháza istállókkal. A székelyek között mágnások és birtokos nemesek is akadnak, akiknek ebben a székben vannak a jobbágyaik, nemzetiségre nézve szinte mind románok. Birtokosok is vannak mind a mágnások, mind a lovagrendi nemesek közül, akik bár eredetükre nézve magyarok, mégis ezen a tájon szereztek birtokot. Felvinc mezővároson kívül székely jobbágyfalvak: Keresed, Bágyon, Kövend, Aranyosrákos, Várfalva, Sinfalva, Szentmihályfalva, Mészkő, Harasztos, Székelykocsárd, Polyán, amelyekben mindenütt románok is élnek. Román jobbágyfalvak viszont: Örményes, Mohács, Hidas, Dombó, Csákó, Csegez, Földvár, Veresmart, Inakfalva. Ezek közül az utóbbi négy a földesurak hatalmának van alárendelve, s a román lakosokon kívül némelyik nemes birtokos családokat is táplál; az első öt pedig legnagyobbbrészt katona és annyira jelesen kiváltságos, hogy már a határőr-katonaság (I. 208–209. §) létesítése előtt is a románoknak ezt a részét egyformán kezelték a szabad székelyekkel, s nem voltak alávetve egyetlen földesúrnak sem, hanem egyedül a fejedelemnek. Vannak ugyan abban

az öt faluban is a nemeseknek román alattvalóik vagy jobbágyaik, de helyzetük egészen sajátos, amennyiben ezeket csak mint személyeket tartják jobbágyoknak, míg a földet, amelyet birtokolnak, a székely jog szerint művelik meg s nem bocsátják uraik hatalma alá. Ezeknek a lányai, ha szabad és nem katona románokhoz mennek feleségül, az apai örökség jogát átviszik férjükre, amennyiben ezeknek a szülei férfiörökös híjával vannak. Ennek az oka az, hogy a falvakban a jobbágyok nagyapái és mások (akik annyira szabad állapotban éltek, hogy a székelyek módjára a fejedelemnek és a hazának szolgáltak) kivonták magukat a háborúskodásból, s a törvény szerint megérdemelt fejvesztés büntetését a szolgai étellel kerülték el, amelyre önként ítélték magukat.

273. §

Ennek a széknek a területét, amely a Székelyföld testétől nagy távolságra esik, a XIII. században hasították ki Torda vármegyéből, és a magyar királyok a kézdiszéki (227. §) székelyeknek adományozták, mint akik ezt a vidéket a barbárok tombolásától vitézül megvédték.

1) Lakatos, akinek nem sikerült megtekintenie a szék kiváltásgleveleit, miután leírja, hogy Attila halála után kb. 22 000 székely Emenzur és Uzindur vezérek alatt a Maros és Körös folyók között fekvő Cegléd nevezetű magyarországi földre ment és itt a környező népek miatt (akik közül az osztrogótok és a gepidák elpusztították hétezer emberüket) nem tudva megmaradni, az abrudbányai hegyeken és Torockón át behatolt Erdélybe, és a földet, amelyet ma birtokol, hét székre osztva megszállotta, ezt az elbeszélést fűzi hozzá: „És ezt az utolsót (Aranyosszék – B. J.) kivált az örökös végett hagyták hátra az Aranyos folyónál, hogy amikor szükség leend, a keleti hegyekből (vagyis a többi székből – B. J.) is kitörve, magukat és övéiket a lehető legjobban tudják megóvni, védelmezni és megőrizni valamenynyi ellenségük ellen” [2/v]. Ezt a pusztá feltevést azonban megcáfolja a következő oklevél, amelyből megtudjuk, hogy ez a föld a XIII században jutott a székelyek hatalmába.

2) Szegedi [Decr. 298–299.] rámutat, hogy a székelyek IV. Béla uralkodása alatt, amikor a tatárok elpusztították Magyarországot és Erdélyt, a legnagyobb bátorsággal harcoltak stb., és ennek a széknek a területét kapták nagyszerű vitézségük jutalmául. Szavai így hangzanak: „Mivel (a székelyek – B. J.), főleg Kézdiszék lakosai, úgy vélték, hogy valamivel többet kell merészelní – amiért a kézdivásárhelyiek a többi székelyen túlmenően is megérdemelték, hogy külön kiváltságokkal tüntessék ki őket, amelyeknek az élvezését kifejezetten bizonyítja a Comp. [III. 8, 6.] –, elindultak Torda vármegye egy részének a megvédésére is (székely területen kívül – B. J.). És az általában Tordai hasadéknak nevezett hatalmas sziklaszorost meg az abrudbányai és torockói havasok barlangjait búvóhelyül és menedékkül használva, a vármegye síkföldi mezővárosaiban és falvaiban szétszóródott barbár ellenséget akkora bátorsággal és kitartással támadták és zaklatták, hogy annak a tartománynak a legszebb és legtermékenyebb részét – amelyet az Aranyos és Maros folyók fognak közre –, mivel a tulajdonosokat vagy megölték, vagy fogságba hurcolták a barbárok, s így a Szent Korona hatalmába visszaszálltak, IV. Béla királytól a Dalmáciából való szerencsés visszatérése után megérdemelten megkapták e nagyszerű vitézség jutalmául. Eltörölve a vármegye nevét, IV. Béla királyi tekintélyénél fogva székely székké emelte és a körül folyó Aranyos folyóról nevezttette el, egyben a székelyeknek kijáró jogok, szokások és szabadság alapján örök birtoklás, valamint megőrzés végett átadta.

E jog és szabadság nemismerése miatt gyakorta megesett, hogy ez a nemes szék (leginkább gabonában és marhákban bővelkedve) a többi székely széktől teljesen elválasztva, a vármegyeiektől sérelmeket szenvedett el. Bizonyítja ezt maga a Comp. [III 8, 4.] is, ahol némely tisztviselők igényeivel szemben az aranyosszékieket az árenda fizetésétől utóbb is menteseknek nyilvánították azért, mert az emberek emlékezete szerint (ahogy a rendek mondják) erre a fizetésre egyáltalán nem voltak kötelezve. Sőt szabadságuk elnyerése után a székelyek árendát sohasem fizettek, bár hajdan ez a föld Torda vármegyébe volt beosztva és ezért a régi (vagyis IV. Béla kora előtt készült – B. J.) árendajegyzékbe volt felvéve, ahol azokon – a székelyek sza-

badságának a megszerzése után – a telkek szabadságát kell érteni, nem pedig a személyekét, mivel Aranyosszék telkei, mint egykori vármegyeiek, kötelezve voltak a dézsmaárenda fizetésére, de utóbb Béla mentesítette őket. A személyek ellenben, mint székelyek, mindig nemesek és szabadok voltak.”

Ezekből a szavakból egyúttal jegyezzük meg azt is, hogy ebben a székben visszamaradhattak a tatárok elől nem székely személyek is, és vagy a székelyekkel együtt tanúsított bátorságuk miatt, vagy más okok miatt ajándékba kapták a székelység jogait, de csak kevesen. Ezt azonban, az ügy dokumentumainak híján, nem állítjuk határozottan, csak következtetésre alapozva feltételezzük a közös hagyományból, amely azt tartja, hogy a kézdi származású székelyek a mai napig fennmaradtak a szék felső részében, ahol az Aranyos a járhatatlan hegyekből előbukkan, vagyis Mészkő, Szentmihály, Sinfalva, Aranyosrákos, Várfalva, Kövend stb. falvakban. Viszont Felvinc mezőváros, Kocsárd, Harasztos lakosai, és talán némely mások is, eltérő eredettel büszkélkednek. Ami pedig a kérdést illeti: semmi sem bizonyosabb, mint az, hogy IV. Béla idejében a székelyek vitéz fegyverekkel harcoltak a tatárok ellen, s azt a vitézséget, amellyel Aranyosszék földjét megérdemelten megszerezték, semmiel sem kevésbé tanúsították István uralkodása alatt, 1285-ben, a tatárok ellen harcolva, akik Magyarországot és erdélyi részeit feldúlták. Utóbb Aranyos földjének első benépesítője nem IV. Béla, hanem V. István volt, amit szépen kimutatott Fridvaldszky [59. és köv.] IV. Lászlónak III. Endrétől megerősített okleveléből, amelyet most ideiktatunk azok számára, akiknek nincs meg a *Mineralogia*; szövege ez:

3a) „Endre, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galícia, Lodoméria, Kumánia és Bulgária királya, Krisztus valamennyi hívének, aki ezt a levelet látni fogja, üdvösséget kíván mindnyájunk Megváltójában. Azt akarjuk, hogy jelen levél tartalma útján mindenkinek tudomására jusson, hogy személyünk elé járulván az összes székelyek Kézdivől, akik az Aranyos földjén laknak, bemutatták nekünk jó emlékezetű igen kedves unokatestvérünk, László király kiváltságlevelét tordai várunk Aranyos nevezetű földjeinek adományozásáról, amely a Maros és az Aranyos folyók mellett és

között fekszik, kérve bennünket állhatatosan, hogy ezt a kiváltságlevelet a mondott föld adományozásáról királyi kegyünknel fogva megújítva, kegyeskedjünk helybenhagyni és megerősíteni kiváltságlevelünkkel. Ennek a levélnek a tartalma ez volt:

László, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galícia, Lodoméria, Kumánia és Bulgária királya, Krisztus minden hívének, aki ezt a levelet látni fogja, üdvösséget kíván az üdvösség ajándékozójában! Hogy a fejedelmek adományozásai örök érvénnyel legyenek ellátva és alátámasztva, meg szokás őket erősíteni vagy örökíteni az írás tanúságával, mert rendületlenül megmarad az, amit királyi oltalom erősített meg. Éppen ezért a jelen sorokkal azt akarjuk, hogy mindenkinek, mind a jelenlévőknek, mind az eljövendőknek tudomására jusson, hogy mi, tekintettel az Aranyos földjén lakozó vagy ott letelepedett székelyeink hűségére és szolgálataira, amelyeket dicséretes módon, a hűség legnagyobb buzgalmával, amilyen híven, ugyanolyan odaadással előbb István király úrnak, nagyon szeretett atyánknak és következőleg nekünk tettek, amely szolgáltatokat egyenként elbeszélni hosszú volna és fáradságot okozna, mégis beiktattunk jelen levélbe néhányat ugyanazon székelyek odaadó és érdemes szolgálatai közül. Mert amikor a kunok, a hűtlenség útjára térve, vakmerő merészséggel felemelték a lázadás zászlaját, s nem rettegetve a felségsértés bűnétől, Houdnál (Had,²⁹⁸ vagyis háború – B. J.) személyünk ellen felkeltek, ugyanazon székelyek összegyülekeztek, s nem félve a szerencse kétes kimenetelétől, ama kunokkal és azok hadoszlopaival férfiasan és dicsérendő módon szemünk láttára szembeálltak, és abban a csatában sokszorosan megnyerték tetszésünket. Ezenkívül, amikor a tatárok hitetlen népe ellenségesen és kegyetlenül rátört királyságunkra, s országunk legnagyobb részét gonosz pusztítással és fosztogatással bekalandozta, és királyságunk védtelen tömegeit nyomorult fogságba hurcolta, és ugyanazok a tatárok zsákmánnyal és javakkal megrakodva hazájukba igyekeztek, az említett székelyek hazájuk és népük megszabadítása végett Turutzkon²⁹⁹ váránál vitézül az említett tatárok dühe és rohama ellen fordultak, és ugyanazon tatárok ellen dicséretesen küzdöttek, s ebben a harcban több mint ezer embert szabadítottak ki a mondott tatárok keserves és szörnyű

rabságából. Éppen ezért mi, akik a vállalt uralkodás tisztéből kifolyólag fel kell hogy mérjük és mérlegeljünk mindenkinek az érdemeit, és viszonzunk kell minden egyes ember cselekedete meg igénye szerint, felidézve az említett székelyek derék és tisztességes szolgálatait, amelyeket István királynak és nekünk teljesítettek, tordai várunk Aranyos nevezetű földjét, vagyis azt, ami az Aranyos és a Maros folyók mellett fekszik, amelyet először ugyanazon István király úr adományozott a nevezett székelyeknek, valamennyi jövedelmükkel és tartozékukkal örök jögon és visszavonhatatlanul birtoklás végett az előbb említett székelyeknek, örökösöknek s örökösök utódainak adtuk, átruháztuk és adományoztuk ama székelyek hűséges szolgálatainak jutalmául és nyolcvan lóért, amelyeket ugyanazoktól a székelyektől szükségleteink fejében átvettünk.

Hogy tehát ezen adományunk ténye örök érvényű erőre tegyen szert, kiállítottuk ezt az oklevelet, megerősítve kettős pecsétünk erejével. Kelt a tisztelendő Gergely atya, Isten kegyelméből csanádi püspök, udvarunk kedvelt és hű vicekancellárja kezével, az Úr 1289. évében, október kalendája előtti 14. napon,³⁰⁰ uralkodásunknak pedig 18. esztendejében.

Mi tehát, említett székelyeink jogos kérését kedvező vélekedéssel fogadva, tekintettel főként a tőlük István királynak, tiszta emlékezetű és nagy híru unokatestvérünknek s a boldog emlékü László királynak, unokatestvérünknek hűségesen végzett és teljesített szolgálataikra, tordai várunk említett Oronos (Aranyos – B. J.) nevű földjét az ugyanazon Felvinchez tartozó földekkel együtt, mégpedig Eormenes, Hidasteluk, Medgyes, Dumborou, Muhachi, Kerchett, Bagum, Keuend, Thurdavar, Chiege, Igiechi, Bordog, Kerekyghaz, Hory, Viteluk, Palanteluk, Fjuzeg, Bogád, Lyukiteluk, Kuchyard, Felekház, Zeteluk, Feldvár, Ketöluk, Turotzkou, vagyis a közös vár a chiacouteluki, farkasszegi és obrethauzai emberekkel (a 230. lapon láthatólag e szék helységnevei igen rosszul vannak átírva; talán helyesebb Szeredainál [23.], ebben a formában: Felvinch, Eurmenus, Hidus Teluk, Medyes, Dumburcia, Muhack, Kerhceth, Bagium, Kuend, Turda vár, Chegez, Igethri, Pordog, Kerechigház, Hori, Viteluk, Palanteluk, Fejuzeg, Bogád, Lyukiteluk, Zetuluk, Kuchárd, Feligaz, Feuldvár, Ketöluk, Turochon vára, Csakoteluk, Zarta-

szág és Obretháza nevűekkel) és ezek minden egyéb tartozékai-
val, mégpedig az erdőkkal, kaszálókkal, rétekkel, szántóföldek-
kel, vizekkel ugyanazon székelyeinknek hagytuk birtoklás vé-
gett, de mások jogának a károsodása nélkül. Nagy hírű testvé-
rünk említett kiváltságlevelét, amelyen nincs törlés és vakarás, s
egyik részében sem hiányos, megerősítjük és elfogadjuk, mint
amely szóról szóra benne van jelen levélben, s kiváltságleve-
lünk támaszával véltük megerősítendőnek. E dolog emlékezeté-
re és örök érvényére a jelenlevőknek átadtuk ezt a levelet, kettős
pecsétünk erejével megerősítve. Kelt a tudós férfi, Theodorus
mester, a fehérvári egyházközség prépostja, udvarunk kedvelt
vicecancellárja és hívünk kezével, az Úr 1291., uralkodásunk
első évében, március idusa előtti negyedik napon,³⁰¹ amikor a
tisztelendő érsekek: Ludomir Esztergomban, János Kalocsán és
a püspökök: András Győrött, Benedek Veszprémben, Pascha
Nyitrán,³⁰² András Egerben, László Vácott, Péter Erdélyben,
Benedek Váradon, Gergely Csanádon, János Zágrábban, Pouka
Sirmiumban³⁰³ és Tamás Boszniában Isten egyházait hűségesen
kormányozták, és amikor Miklós volt a nádor és somogyi ispán,
János a főkincstartó és soproni ispán, Tamás udvarunk vicebíró-
ja, Henrik egész Szlavónia bánja, Roland Erdély vajdája és szol-
noki ispán, Mózes székelyeink ispánja, László főasztalnokmes-
terünk és más, nagyon sok báró, aki országunkban az ispánság
tisztét viselte.”

b) Ezt az oklevelet Zsigmond, Ulászló és Mátyás is megerősí-
tette, ami kitűnik az előrebocsátottakból. Szegedi nem olvasta,
noha úgy tűnik, látta a szék okleveleit, amelyeket tekintetes
és nagyságos lengyelfalvi Orbán Elek úr, ugyanazon szék fő-
királybírója megbízható helyekről hitelesen kimásolt [Decr.
299–300.].

c) Ez az oklevél 29 helységnevet sorol fel, amelyek közül ma
Medgyes, Keurud, Thurdavár, Igiechi, Bordog, Kerechigház,
Hori, Viteluk, Palanteluk, Fjuzeg, Bogád, Lyukiteluk, Felekhaz,
Zeteluk, Ketőluk, Farkasszeg és Obrethauza a falvak közül nem
léteznek, hacsak egyet-kettőt belőlük meg nem találsz területei-
ken. És ha megvolnának, most más helyesírással volnának írva,
mint: Igyecs Igiechy helyett, Kerekegyház, Ujtelek stb. A *-teluk*
végződéseket jelenleg *-telek*nek írják. A többi helységet, amely

fennmaradt, manapság így írjuk: Felvinc, Örményes, Hidas (elhagyva a *-teleket*), Dombró, Mohács, Kercsed, Bágyon, Csegez, Kocsárd, Földvár, Torockó, Csákó. Az oklevélnél újabb nevek tehát: Harasztos, Inakfalva, Kövend, Mészkő, Polyán, Rákos, Sinfalva, Várfalva, Veresmart, Bogád (ma Bogát) a szék közös területe (85. §. 13.).

d) Noha vármegyéje, vagyis Torda testéből kiszakították, hajdan mégis a vármegyékkel együtt adózott, mint látható az 1622. szeptember 29-i diétai cikkelyből,³⁰⁴ amely előírja, hogy azok, akik Aranyos földjéről az adózás elkerülése végett katonai zászló alá vonultak, mihelyt visszatérnek, tartoznak a többiekkel egyformán adózni; 1618. október 4-én pedig Kolozsvárott a diétán³⁰⁵ elhatározták, hogy Aranyosszéken a románok visszajutottak a jobbágyságba, de a királybíró előtt, a székeknél pereljenek; 1630. január 25-én a 64. cikkely kimondja:³⁰⁶ az aranyosi székelyek Tordáról Váradgyára (39. §. 28.) sószállításra kiváltságukkal ellentétben ne kényszeríttessenek. De ez már kívül esik a tárgyon.

274. §

A szék polgári igazgatása és a törvénykezés a főkirálybíró és a nemes Allandó Tábla kezébe van letéve, amelynek elnöke a főkirálybíró; esküdt pedig tizenkettő van, akik közül a főbbek ezek: a vicekirálybíró, a királyi adószedő és nótárius. Van tizenkét számfeletti esküdt is; ide tartoznak az ügyvédek, írnokok, dullók és az állomási biztosok.

275. §

Ennek a széeknek két mezőváros jutott: Felvinc és Földvár; mindkettő a Maros nyugati szélén fekszik. I) Felvincet (Felső Vintz helyett), vagyis latinul Superius Vinc, így nevezik ellentétben Alvinccel (30. §). Részben dombos, részben sík helyen terül el, székely lakosairól nevezetes. Szerencsés kiváltságlevélnek örvend, és pallosjoggal van felruházva. Odabenn a mezővá-

rosban a helvét hitűek nagyobb, a római katolikusok kisebb templomával meg a nemes Allandó Tábla székházával büszkélkedik, kint pedig termékeny mezőivel. II) Földvárat, helyesebben Székelyföldvárat, vagyis latinul Siculica terrea arxot, így hívják, noha semmiféle vára nincs, s nem ékeskedik mezővárosi ragyogással, mert ami ékességet a mágnások és nemesek udvarházaiban össze tudtak szedni, azt a román lakosok házikói felülmúlják.

1) Felvincet tisztára szabad székelyek lakják, kiváltságlevelével ugyanis vigyáztak, hogy se románok, se jobbágyok, sőt mágnások és birtokos nemesek se szerezzenek itt örökséget, mert az utóbbiak románokkal és más jobbágyokkal hígíthatták volna fel a mezővárost. Ezért maguk a mezővárosiak egyáltalán nem birtokolják földjeiket örök jogon, hogy az örök jog meg ne nyissa az utat az idegeneknek a vásárláshoz, hanem a földet kisebb részekre osztják, és azoknak adják oda, akik polgárjognak is örvendenek és nem mulasztják el leróni a városban lévő kötelezettségeiket. Amikor a városi előjáróság az élet és a halál jogáról készül dönteni, tartozik a szék három bíróját is a törvényszékre engedni. A mezőváros költött³⁰⁷ neve Földvintz.

2) Földvár inkább névleg mezőváros, mint ténylegesen. Régen székely lakosokat számlált, most leginkább a román nép lakja, a nemesek ugyanis, akiknek a hatalma alá tartozik, nagyon kevesen tartják itt állandó lakhelyüket. Egyébként kiemelendő a művelt föld termékenysége. Bágyon, Szentmihályfalva, Várfalva, Rákos, Kocsárd nem mezővárosok, amint Bonbardi [355.] és Szászky [309.] vélték.

276. §

Ennek a széknek húsz faluja van: Alsószentmihályfalva, Bágyon, Csákó, Csegez, Dombró, Felsőszentmihályfalva, Harasztos, Hidas, Inakfalva, Kercsed, Kövend, Mészkő, Mohács, Örményes, Polyán, Rákos, Sinfalva vagy Singfalva, Székelykocsárd, Várfalva, Veresmart, amelyekhez tedd hozzá a romokban heverő várat a Székelykő hegye (latinul Siculicus lapis) tején.

1) Alsó- és Felsőszentmihályfalva, vagyis latinul Superior et Inferior Sancti Michaelis pagus, a szék északi részén, egymáshoz igen közeli szomszédos falvak, amelyek az Aranyos folyó mellett, sík és nyílt helyen fekszenek.

2) Bágyon tágas falu, nem messze az előzőktől; kies völgyben húzódott meg, s a mágnások és nemesek birtokai tarkítják, nem a katonai beszállásolás.

3) Dombró vagy Dombora román katonafalu, amely a hegyek között fekszik. 1775-ben, tavasz kezdetén, a hirtelen halál sok lakost elragadott innen. A felajzott lelkek visszaemlékeztek, hogy még az előző év vége felé eltemettek egy öregasszonyt, akit a tömeg méregkeverőnek hitt. Minthogy a suttogás meg-növekedett, a hiszékeny román nép elhitette magával, hogy az öregasszony a sírból ki-kijár, s a többieknek a szívét megeszi. Emiatt a hullát kiásták: piros orcával és véres szájjal találták. Többé tehát nem volt semmi kétség, a halottat viszont büntetéssel sújtották, mégpedig kivágták a szívét, amely messze szökellő vért frecskelt, majd sót és fokhagymát helyezve a szájába, újra a földbe ásták. Ily módon elüldözték a halált (amely már nem is volt ott), ha-ha-ha!

4) Harasztos, amely egy mély völgybe ereszkedett le, Bonbarditól ezt a leírást kapta [355.]: „Kellemes dombok közt ötlík szembe Harasztos. A kastély egykor a templáriusok rendjéé volt, most pedig a Felvinczi családé; ennek a tulajdona nézetem szerint a szintén Felvinczi nevű mezőváros is” (nem az, és nem is volt soha, hanem csak éppen nevet adott a családnak – B. J.). Jelenleg a harasztosi kastélyt a néhai méltóságos lengyelfalvi Orbán Elek úr (197. §. 43.) bárói örökösei birtokolják, a falu pedig szorgalmas székely és román földművelő lakosságot fogad be.

5) Inakfalva: Inok férfinév, I. Szeredai 20. Kicsi falu Felvinc mezőváros és Décse (81. §. 7.) község között. [Hidasról I. Appr. 102. ed.]

6) Kercsed székelyeknek és románoknak ad otthont. Mágnásokat és mentesített nemes birtokosokat is befogad, s a hegyek között, a szék közepén fekszik.

7) Polyán: Torda alatt, Keresztes falu és Gyéres mezőváros között, az Aranyos folyó déli partján fekszik (72. §. 3.).

8) Kocsárd vagy Székelykocsárd: Gerend és Földvár mezővá-

ros között, kellemes síkságon, a Maros szélén terül el. A székely lakosok kevés románnal vannak elkeveredve, s igen szerencsésen foglalkoznak a földműveléssel. Birtokos nemeseknek is vannak itt lakásaik. 1707-ben a br. von Tige vezetése alatt álló császári katonákat, amikor fáradtan álomba merültek, az éjszaka derekán körülvették a rákócziánus hajdúk, akiket gr. Pekri Lőrinc jól leitatva Tordáról küldött ki; sokan elpusztultak soraikból, de a hajdúk sem maradtak teljesen épek. A hajdúk felégették az egész községet.

9) Várfalva, az Aranyos folyó mellett, Szentmihályfalva fölött, br. Jósika kúriájával ékeskedik.

10) Veresmart, vagyis latinul Rubra ripa, Földvár és Felvinc mezővárosok között középen fekszik, a Maros partja mellett. Tehát ennek a széknak a helységei a Maros völgyében ezek: Kocsárd, Földvár, Veresmart, Felvinc, Inakfalva.

11) Székelykő: igen magas hegy, kövekkel tetézve, amelynek a csúcsa alatti síkságán a mai napig látható a székelyek régi vára (Székelyvár), ennek a széknak az ékessége, amelyet a székelyek hajdan a barbárok ellen emeltek. A kíváncsiak felkapaszkodnak ennek a hegynek a csúcsára Keresztelő Szent János éjszakáján, vagyis a nyári napforduló kezdete előtt, amikor ugyanis éjfélkor látják a lemenő napot. Ennek a tövében terül el Torockó bányaváros (78. §).

Egyházi ügyek

277. §

Ebben a székbén négy vallás nyilvános gyakorlása folyik:

I) A római katolikusok négy anyaegházszal.

II) A reformátusok hét egyházközséggel.

III) Az unitáriusok hét egyházközséggel.

IV) Az egyesült és nem egyesült románok görög szertartású vallása.

I) 1766-ban a római katolikusoknak csupán egy plébániájuk volt, a felvinci, ahol a férfiak lélekszáma 52, a nőké 54 volt, a leányegyházakban pedig 85 férfi és 100 nő. A leányegyházak-

ból azóta már anyák lettek, tehát plébánia van Felvincen, Harasztoson, Bágyonban és Várfalván.

II) A reformátusoknak hét anyaegyházuk van, amelyeket a bennük talált lélekszámmal az 1766-os összeírás ekképpen mutat be:

Sor-szám	Az egyházközségek neve	Férfiak	Nők
1	Felvinc	320	421
2	Székelyföldvár	16	12
3	Székelykocsárd	132	148
4	Harasztos	191	176
5	Kercsed	105	193
6	Bágyon, Rákos	162	178
7	Szentmihályfalva, Sinfalva, Mészkő	176	152
Összesen		1102	1280

Ezek az egyházközségek az enyedi esperesi kerülethez tartoznak (I. 47. §. II.).

III) Az unitáriusok egyházközségei: Bágyon, Kövend, Aranyosrákos, Várfalva, Sinfalva, Mészkő, Szentmihályfalva; ezek a Torda vármegyei Szind, Túr, Torda, Jára, Torockó, Torockó-szentgyörgy, valamint a Fehér vármegyei Abrudbánya és Verespatak helységekkel egyetlen kerületet alkotnak, az Aranyosi nevezetűt. Mindezekben az egyházközségekben 1766-ban számba vettek 1871 családapát és családanyát, 4725 lelket.

IV) A románok a görög szertartást követik, és pedig a katonák az unitusok, a nemkatonák a disunitusok.

Művelődési ügyek

278. §

Az egész székben egyetlen vallásnak sincs gimnáziuma, hanem (Vossiuszal szólva) csak falusi iskolázottsága, de a római katolikusoknak a kolozsvári egyetem, a reformátusoknak az enyedi kollégium és a tordai iskola, az unitáriusoknak a kolozs-

vári gimnázium és a tordai iskola a szomszédjukban van. Tanult embereket egyaránt könnyen találász mind az egyházi, mind a világi társadalomban. A románok, ha művelődni vágnak, Balázsfalvára mennek.

Katonai ügyek

279. §

Ennek a széknak a székeleyeinél a határőr-katonaság alig ismeretes, egyedül Bágyon katonai falu, ellenben öt falu szabad románjai katonák; ezért a cs. kir. kvártélyos katonaságot ide is el szokták helyezni telelésre, a nem katonai helységekre.

Megjegyzések³⁰⁸ *A székeleyek földjéhez és nemzetéhez.* – Az Úr 1706. évében, március hó 28-án Marosvásárhelyt a méltóságos fejedelem úr a jeles Forró Györgyöt és rajta keresztül fiait, Pétert...³⁰⁹ és mindkét nembéli valamennyi ivadékaikat kegyesen megneemesíti, aminek jelül megfontolt lélekkel, biztos tudással és nagylelkűségével kegyesen ezt a címet, vagyis nemesi jelvényt adta: „Égszínkék, háromszög alakú pajzs, amelynek mezejében vagy udvarában egy egész ember áll hófehér ruhában, bal kezével botra támaszkodva; jobbájában pedig érett búza-kevényalábot látszik tartani; a pajzs fölé zárt sisak van helyezve” stb. (Az erdélyi egyházmegye károlyfehérvári székesegyháza káptalanjának oklevelei, a 2. számú, Forró-féle kisebb másolatból.)

Megjegyzés.³¹⁰ A fiatfalvi kastélyt bírta Huszár Mátyás nevű úr, akinek leányai voltak: 1) Margit, Toldalagi Jánosné (ezen Toldalagi Jánosnak leánya volt Ugron Jánosné). 2) Borbára, elsőben Torma Györgyné, kinek fiai: György, István, Sámuel; 2-ik férje Nemes János, kinek fiai Nemes Domokos – nőtlen, és Mátyás. Ez a Huszár Borbára Nemes Jánosné hat lovával szekerin küldötte ki a Zernyestnél elesett Teleki Mihály testét feleségének, Vээр Juditnak.

A 610. oldalhoz.³¹¹ A gyalakutai református templomban fekszik eltemetve néhai méltóságos Lázár György, akit Kemény János katonái 1660. november 29. napján kegyetlenül meggyilkoltak. L. Nemes János *Naplóját* az 1660. év ugyanazon napjára és a január 11–16. napot az 1661. évre;³¹² ugyanott nyugszik a maga korában jeles nemes Gáspár János.

III. KÖNYV
A SZÁSZOK FÖLDJE

ELSŐ FEJEZET

Bevezetés

A szászok és földjük általában

A dicső szász nemzet, amelynek származását, fejlődését, természetét, jogait stb. történelmi szempontból leírtuk (I. 151–155. §), mint a törvény szerint befogadott és egymással ünnepélyesen egyesült erdélyi Három Nemzet közül (142. §) sorrendben a harmadik, ha nem is a legjobb, mindenesetre Erdély kitűnő, a beszercei föld kivételével déli fekvésű részeit kapta Magyarország királyaitól birtoklás végett, s ebben különböző kiváltságglevelekkel megerősítve, a többfelé közéjük elegyedett románokkal együtt laknak Krisztus X–XII. századától, amikor Magyarország királya, II. Géza, Németországból nagy számban Erdélybe hívta őket.³¹³

1) Ezt a híres nemzetet magyarul az előző idők hivatalos irataiban nemritkán „betsületes” vagy „bötsületes” és néha a „tiszteletes” szavakkal illették, amelyeket az „univerzitás” főnév elébe tettek (ezek a jelzők, a szászok polgári állapotára vonatkoztatva, azt fejezik ki, mint a latin „honorabilis”). Még a nemzet helyett is gyakran csak a jelzőjét említik. Az országgyűlési határozatokban a magyar nyelv szellemének megfelelően többször „szászság”-nak nevezik őket, mintha latinul, ha szabad volna, azt mondanád, hogy „Saxonitas”; ez kitűnik a Comp.-ból [III. 2.] éppen úgy, ahogy valójában a székelyekről is úgy beszélnek, hogy „székelység”, latinul „Siculitas”.

Ezenkívül a diétai cikkelyekben Erdély két másik nemzete a dicső nemzetet szelíden „Szász Nation lévő Atyáinkfiai”-nak nevezi, vagyis latinul „Fratres Nostri in Natione Saxonica”. A magyar és a székely nemzetet „nemes”-nek, latinul „inclyta”-nak címézik, például „Nemes Magyar Natio”, „Nemes Székely Natio”. Most már a szász nemzetet is nemesnek hívják.

2) A szásznak a magyar és a székely nemzettel való egyesülését legvilágosabban az Appr. nevű hazai törvény tünteti fel [III. 1.], és következésképpen az ebből folyó különböző diétai cikkek. Azt, hogy a sok közül melyik volt az az év, amikor ez az

egyesülés először kovácsolódott össze, a történetírók nem hagyományozták ránk egybehangzóan. Magyar szerzők némely kézírataiban azt találom, hogy az egyesülés létrejöttének korát a XVI. század közepére teszik, amikor Erdély Magyarországtól független hatalommá különült el. Ám az ünnepélyes egyesülésről két szász, Franck [37.] és a kézíratos *Rationes* szerzője azt állítják, hogy már 1459-ben létrejött; 1746-ban a dicső szász nemzet Kincstartósági Hivatala igyekezett, hogy ezekkel összhangban álljon. Magam a legbiztosabbra veszem, hogy ez az egyesülés 1545. április 25-én jutott teljes érvényre, amikor a tordai országgyűlésen³¹⁴ a három nemzet egybehangzó szavazata kimondotta, hogy hármuk között a terheket egyenlően kell megosztani, mint ahogy a tartomány megőrzéséből eredő haszon is egyaránt tartozik mindnyájukra. Tudniillik az említett nemzetek helyesen vették észre, hogy Erdély – mint test a fejtől, vagyis a nagy hatalmú Magyarországtól elszakítva – gyenge lesz, ha a nemzetek egyetértése nem gyarapodik és derekasságban szövetkezve, nem virágzik.

Az egyesülés létrejötte után a szász urakat a nemzet névvel kezdték illetni. Ha pedig azt kérdezed, hogy vajon a szász nemzetet a mértani arányosság vagy egyedül a mennyiségtani szám alapján fogadták be Erdély harmadik nemzetének, azt feleljük, hogy ami a nemzeti ügyeket illeti, a mennyiségtani szám, ami pedig az olyan dolgokat illeti, amelyeket az országgyűlés és a főméltóságú királyi Gubernium szokott tárgyalni, a mértani arány alapján. Ha ugyanis a nemzeti dolgokat vesszük vizsgálat alá, a három nemzet között a magán nemzeti tisztségek tekintetében akkora eltérő különbséget veszünk észre, amekkorát a belföldi és a külföldi között: ezért nem jutnak vezető helyre a magyarokat és a székelyeket megelőzve a szászok, sem a szászok előtt a székelyek vagy a magyarok a rendőrséggel, igazságügygel, közgazdasággal kapcsolatos tisztségekben. Ezért a felesleges Lipót császár, miután 1691. december 4-én kiadott diplomájának 5. pontjában kifejtette,³¹⁵ hogy „mindenben, akár a rendőrséghez, akár az igazságszolgáltatáshoz, akár a gazdasági ügyekhez a szükséges tisztségekben használjuk fel a belföldi erdélyieket, mégpedig a magyarokat, székelyeket és szászokat,

minden tekintet nélkül a vallásra” stb., hozzáfűzte az igazoló záradékot: „akik ezekhez a méltóságokhoz hozzájuthatnak”.

Ha a politikai és közügyeket tekintjük, a mértani arány egészen világosan ki fog tűnni az országgyűlésekből, amelyeket a három nemzet egybehangzó véleménye alapján tartottak, és amelyeknek a dekrétumait így címezték: „Az Erdélyi Fejedelemség és a hozzácsatolt Részek valamennyi Karának és Rendjének cikkelyei, úgyszintén a nagyméltóságú Királyi Guberni-umtól valók, amelyben méltóságos tanácsosok fungálnak mind a magyar, mind a székely és a szász nemzetből, és amelynek az elnöke jelenleg a dicső nemzetből való, öexcellenciája méltóságos br. Brukenthal Sámuel úr, Szent István apostoli király rendjének tisztje, ő szent cs. kir. és apostoli felségének valóságos belső államtanácsosa stb.”

3) A dicső nemzet fennmaradását és gyarapodását annak az alapvető és okleveles kiváltságnak köszönheti, amelyet szóról szóra bemutatunk már (I. 152. §. 1.). Ezt a jeruzsáleminek nevezett II. Endre, Magyarország királya 1224-ben adományozta, vagyis két évvel később, mint a magyar nemeseknek azt a híres oklevélét, amelyet a *Corpus Iuris Hungarici* tartalmaz [II 40.]. Ezt *nemzeti privilégium*nak nevezik, amely meghatározza a szászok határait, leszögezi évi adójukat, a katonák számát stb.; nevezik *Endre-féle oklevél*nek is (*Andreanum*). Ezt több apostoli király megerősítette, mint például Róbert Károly 1317-ben, Lajos 1366-ban, Mária 1383-ban, Zsigmond 1387-ben, 1406-ban és 1425-ben, Mátyás 1486-ban, Ulászló 1493-ban, Ferdinánd 1511-ben; utóbb Báthory István, Erdély fejedelme és Lengyelország királya 1583-ban s utódai is.

Ez a híres kiváltságlevél³¹⁶ egyéb kisebb fejezeteken kívül kifejti: 1) Kiváltságos nemzet. 2) Az oklevél adományozásának alkalmá. 3) Kijelöli a szász földet és határait. 4) Ennek a népnek saját bírót rendel. 5) Megszabja az adókat. 6) Rögzíti a katonaságot (közönségesen *bandériumot*). 7) Jóváhagyja az egyházak patronálásának jogát. 8) Saját pecsétet engedélyez. 9) Kereskedőket mentesíti a rév- és vámpénz alól.

Jóllehet az I. részben tettünk néhány megjegyzést a kiváltságlevél megvilágítására, az olvasók engedelmevel jónak láttuk

mégis újabbakat hozzátenni és némelyeket megismételni, mégpedig a már előrebocsátott pontok mellett:

a) A Kiváltságlevél szászainkat *teutonoknak* nevezi, amely névvel a német népeket jelölik; hogy a szász nemzet is német, mutatja a neve is, s mi is bizonyítottuk.

b) A szabadságot engedélyező oklevél, amellyel II. Géza király ajándékozta meg őket, a kiváltságlevél okai között említi a panaszkodást és a nép roppant szegénységét. Ezért Szegedi (II. Endre 10. §) azt állítja, hogy a szászok Géza színe előtt szerfölött eltúlozták szegénységüket, mivel már akkor nagyon gazdag városaik és mezővárosaik voltak; de ugyanő bevallja (2. §), hogy a spalatói érsek szerint³¹⁷ a jeruzsálemi hadjáratban szerzett legfrissebb érdemek nem hiányoztak az erdélyi szászoknál, akik közül nem kevesen részt vettek abban a hadjáratban.

c) A szászok földjét a Kiváltságlevél Szeben vármegyének nevezi, közönségesen pedig Királyföldjének hívják, mivel Erdélynek ez a része attól az időtől, amikor Magyarországot és Erdélyt vármegyékre osztották fel, a király jussaként volt kihalásítva, s nem sokkal később, különböző viszontagságok révén meg is szűntek...³¹⁸ és a lakosok java része a korona tulajdonába ment át, hívják Tulajdonnak is (tudniillik a királyé) és Fiskális földnek is. Ezek az elnevezések világosan arra mutatnak, hogy ez a vidék a korona jószágai közé tartozott, és a királyi ház fenntartása volt a rendeltetése.

Továbbá Géza király ennek a földnek a művelésére s a kézműves mesterségek szabad gyakorlására serkentette a szász népet, de a Kiváltságlevél egyúttal arra is vigyázott, nehogy a szász Királyföldből eladjanak és elidegenítsenek valamit a nemeseknek. Ezt a biztosítékot még az előző évszázad végén is jóváhagyta a két másik nemzet, és Lipót császár is megerősítette, amint ki fog tűnni az alább írottakból. A határokról csak nemrég szólottunk máshol.

d) A nemzet kijelöli saját bíróját, vagyis a szebeni ispánt, aki a „nemzet ispánja” névre hallgat; továbbá kimondja, hogy a szászok fölött senki sem bíraskodik, csak a király vagy a „szebeni ispán”, helyettes bírókat viszont vagy albírókat a kerületekbe (amelyeket székeknek nevezünk) a szebeni vármegye rendel ki, amit mutatnak a Kiváltságlevél e szavai: „Bárki is legyen pedig

a szebeni ispán, az említett vármegyékbe (székekbe) senkit se merészeljen beiktatni, ha nem közöttünk való lakos, és a nép azt válassza, akiről úgy tűnik, jobban megfelel” (a Kiváltságlevél szavai ezeket látszanak állítani). Az erdélyi szász városok vagy sohasem voltak tárnokiak (vagyis a magyar kincstári hivatalnak alávetettek), vagy ha kezdetben azok voltak, ez a Kiváltságlevél mentesíti őket a tárnoki hivatal hatáskörétől, nemkülönben kiveszi őket a vajdai jogkör alól is. Ámde ha megvizsgáljuk azt a tizennégy íves kéziratos értekezést, amelynek a címe *Egybeszerkesztett és ő legszentebb felségének átnyújtandó elmékedések*,³¹⁹ és a dicső nemzet velünk közölt okait, amelyek miatt a kincstári hivatal a két másik nemzet képviselője ellen sürgősen fel akar lépni, látni fogjuk az ellenérveket, amelyekkel azt hangoztatják, hogy az erdélyi szászok Zápolya János kora előtt a tárnoki hatáskör alá voltak rendelve, s nem használták a „vármegye” elnevezést, s a Kiváltságlevélnek azok a szavai, hogy „a szászok fölött senki se bíraskodjék, csak mi, vagy a szebeni ispán, akit mi a kellő helyen és időn belül állítottunk”, nem jelent semmi egyebet, mint azt, hogy különböző intézőik fölé minden jószágban egy előljárót helyeztek el, hogy az vizsgálja felül az intézők döntéseit, de ezáltal nincsenek mentesítve a közönséges hatásköröktől, amelyeket (a dekrétum Prológusának következményeként) a közjogból vezettek be, tehát a tárnoki hatáskörtől sem. Ezeket a fő érveket hozzák fel: 1) Werbőczy István háromrészes munkájában, a *Tripartitumban*, amelyben egybegyűjtötte a korábban szétszórt magyar jogot, és a közvéleménytől helyeselve kiadta, amikor leírja Erdély jogait, törvényeit és előjogait, sohasem tesz említést a szászokról; tehát a szászoknak vagy be kell ismerniük, hogy Werbőczy korában ők a városok neve alá voltak foglalva, és így világossá válik, hogy ők is a tárnoki hivatalnak voltak alárendelve, vagy valamennyien közrendűek voltak, és bizonyos, hogy a szászok nem éltek más törvényekkel, mint amelyekről Werbőczy említést tett. A városok és majorok szokásairól írva kitűnik, hogy az erdélyi városok egészen Ulászló király koráig ugyanazt a törvényt használták, nem pedig eltérőt Magyarország törvényeitől, de utóbb kimutatja, hogy saját municipális törvényeket szereztek be Báthory István alatt, amelyeket *Statuta Nationis*nak hívtak; itt tör-

ténik először említés *univerzitásukról*, és nem az előbb kiadott köziratokban. 2) Ulászló 7. dekrétumának 3. cikkelye 1514-ben³²⁰ a Szent Korona javai között számon tartja a Királyföldjén letelepedett erdélyi szászokat is, a tárnoki hivatalhoz tartozó más magyarországi városokkal együtt. Ez a cikkely így hangzik: „Hogy pedig a királyi jószágok, jövedelmek és birtokjogok tekintetében kétely ne keletkezhessék, tetszett őket ide feljegyezni. Vannak tehát... úgyszintén Erdélyben a királyi szászok, az összes bányák és sókamarák s ugyanazon bányák helységei Kolozsvár városával, és minden huszad és század és ötvened, amit ugyanazon erdélyi részeken beszedni szokás, továbbá az ugyanoda tartozó és ott fekvő Görgény, Déva és Törcs várak.” 3) Lajos 1518-as dekrétumának 14. cikkelye szerint³²¹ a királyi szászok világosan, egy cikkely értelmében alá vannak vetve – a kincstárnak évente köteles adók miatt – a Kincstári Hivatalnak. Ez a cikkely így kezdődik: „A vár a máramarosi és erdélyi sókamarákkal és a harmincadokkal, huszadokkal, ötvenedekkel, századokkal, továbbá az arany- és ezüstkamarákkal és -bányákkal, nemkülönben a szabad és a királyi szász városokkal, amelyek ez idő szerint a kincstartó úr kezére vannak adva... a királyi felség konyhájának fenntartására és szolgálatára lesznek rendelve.” 4) Az 1523. év 47. cikkelye ezt tartalmazza: „A királyi felség számoltassa össze erdélyi szászait, hogy lássa, mennyien vannak szám szerint, és évente mekkora összeget szoktak rájuk kivetni.”³²² Ez az összeg nem a rendes adó, hanem a kincstárhoz mint földesúrhoz beadni szokásos taxa, és itt nem azt írják, hogy „a szász nemzet összeszámoltassék”, hanem azt, hogy „a szászok összeszámoltassanak”, mivel 1523-ban a szászok még nem szerepeltek nemzet néven. Ezért teljesen hibásan írja egy szász, hogy őt még Mátyás király idejében a nemzetbe emelték és a rendek közé választották, mert Mátyás király, nagybátyja, Szilágyi Mihály tanácsára, a szabad városokra is és a Királyföld lakóira, egyéb terheken kívül, támogatás címén minden egyes fejre kivetett egy forintot stb.

Ezeket az érveket nem más céllal említettük meg, mint azért, hogy a saját történetét alaposan megismerni vágyó dicső nemzet ifjúságának legyen anyaga a gyakorlásra. Egyébként úgy látom, hogy az utóbbi érvek egyedül azt mutatják, hogy a szászok föld-

je a koronajóságok közé tartozott, jövedelmeinek az adószedője pedig a kincstartó volt, de kérdés a hatáskör: hogy a tárnoki városoknak a törvényeit (amelyeket először említene) a saját bíró, mégpedig a szebeni ispán alatt a szászok használhatták-é? Ugyanakkor mi ellenkezett a szász nemzet [jogaival], még ha korábban tárnoki alárendeltségben is volt?

De a beszélgetéssel térjünk vissza a szász nemzet rendes főbírójára; a pecséteken „comes” néven szerepel, amely a tisztség és a hivatal címe, nem a népe, ugyanis nem száll át az utódokra; ezért magyarul „ispán”-nak és nem „gróf”-nak nevezik. Erdély történetében ugyanis a szász népből több „comes” nevezetűt találunk, de a régebbi időkben ezzel a címmel szólították meg mindenütt – utánozva a magyarokat – a mezővárosok és a falvak bíróit meg előljáróit, akiket ők „ispán”-nak és „kinez”-nek szoktak nevezni (140. §. 7d.). A nemzet ispánjának az ítélkezési tekintélye máig is erősen tartja magát, miközben a székek és körzetek bíróitól és biztosaitól a nemzethez és a nemzetnek Szebenben tartani szokott közgyűléséhez van fellebbezés. Mint-hogy a szászok ügyei ezeken az utakon intéződnek, a nemes Királyi Törvénytáblánál a szászok nincsenek jelen, hanem csak a magyarok és a székelyek, akiknek az említett Tábla a törvényszékük. Nem hiányzik azonban az olyan eset sem, amikor a szászok valamelyik közösségét, nevezetesen egy falut vagy várost, a Királyi Tábla elé idézik, l. alább (4.).

A törvények, amelyeket a nemzet használ, mint ahogy máshol mondtunk, ezek: Az *erdélyi szászok municipális jogszabályai*,³²³ négy könyvre osztva; ennek a kódexnek Báthory István, Lengyelország királya, Erdély fejedelme, 1583. február 18-án,³²⁴ a krakkói királyi várban adott törvényerőt Berzeviczy Mártonnak, az erdélyi ügyeket intéző kancellárjának a keze által, l. Szegedi [Tyr. III 67.]. Báthory ugyanis, noha már Lengyelország királya volt, testvérét, Kristófot vajdának állítva, az erdélyi fejedelem címét és jogait megtartotta magának azért, hogy annál nagyobb hatalma legyen védeni és előmozdítani az erdélyi ügyeket mind az ottomán Portánál, mind máshol, ugyanúgy, mint korábban. Erdélyországot annyira megtartotta uralma alatt, hogy sem Báthory Kristóf, sem fia, Zsigmond idejében, míg István király élt, tudta és megkérdése nélkül semmi fon-

tosat nem kezdhettek és nem vihettek végbe, sőt a nagyobb fontosságú okleveleket is maga erősítette meg és ő maga adott utasításokat az ügyek beindítására [l. Bethlen VI. 352.].

e) A nemzet adóit a Kiváltságlevél így határozza meg: „Nemes kamaránk hasznára pedig évente tartozzanak adni 500 ezüstmárkát: ettől az adótól nem akarunk mentesíteni egyetlen egyházi nemest sem, vagy bárki mást, aki a határainkon belül él, csak akkor, ha ezenfelül különleges kiváltságot élvez.” Így bemutatja A) az adó összegét, B) az adózókat.

A) Az adó összegét a nemzet friss érkezéséhez és szegénységtől sújtottságához mérték, de idővel, a gyarapodás és a jövedelem növekedése arányában 500 márkát tett ki, amelyek mindegyike – a hazai törvénygyűjtemény szerint – 4 magyar forintot ért, és így az adó teljes összege 2000 forintra rúgott. Azt pedig, hogy e közös adón kívül a szászok fizettek-e fejenként valamilyen taxát a királynak mint földesúrnak, nem vizsgáljuk. Bizonyos azonban, hogy a három nemzet 1545-ben létrehozott uniója szerint, valamint a másik két nemzetre, úgy a szászra is nagyobb teher hárult Erdélynek Magyarországtól való elszakadása után, mert másként a fejedelemség nem tudott volna fennmaradni.

1551-ben kettős adózás várt rájuk, mivel a töröknek 1200 forintot, Izabella királynőnek 4000 forintot adtak, s az ország szükségleteire semmit.

1556-ban a szászoknak megadták a választás lehetőségét, hogy akár egyenként, akár a két másik nemzettel együtt viseljék az adó terhét. 1564-ben határozatba ment, hogy a szászok egyezzenek meg a fejedelemmel az adó dolgában, de 1569-ben, mivel a két nemzet kérte a fejedelmet, hogy a szászok is velük azonos teher alá legyenek vetve, az adó a három nemzet között oszlott meg, bár a szászok a maguk módján, vagyis nem kapunkként, de egyébként egyenlő összeggel adóztak.

Majd 1602-ben a rendes és a rendkívüli adó mellett a Giorgio Bastától tett előterjesztésre megígérték 15 000 forintot a császári katonaság eltartására. Ebből 6000-et állottak Magyarország vármegyéi, 9000-et a szászok.

A következő, 1603. évben a követek bécsi kiadásainak a fedezését szolgáló összegből a szászok semmit sem fizettek, majd

1606-ban fizettek fejenként 100 dénárt, azaz magyar forintot, 1607-ben 60 dénárt, 1608-ban 80 dénárt. Az 1609. április 26-i 1. cikkelyben³²⁵ feljegyzik, hogy a szászok soron kívül roppant nagy összeget adtak, s határozatba ment, hogy végre ők is kapunként, vagyis a többi adózó módjára fizessenek. Ezért ugyanabban az évben október havában 2000 kapujukra vetették ki az adót, hogy kapunként fizessenek 8 forintot, mint a magyarok (akiknél a kapuk száma nincs feltüntetve).

1610 márciusában kapunként 10 forintot vetettek ki, ugyanannyit második alkalommal szeptember hónapban, mindegyik nemzet között, valamint soron kívül 3000 forintot a követségek kiadásaira, amiből a szászok egyharmad részt állottak. Ettől az évtől egészen 1663-ig szinte hasonló adót, vagyis nagyjából 20 forintot fizettek kapunként a kétszeres adóba (ugyanis egy ideig évente kétszer gyűjtötték be az adót az adószedők), a rendkívüli adókon kívül. Hogy ettől a szabálytól Erdély vészterhes korszakaiban mégis eltértek, mutatja az 1660. év, amikor kapunként 50 forintot fizettek. 1663-ban, szeptember 24-én, a 13. cikkely értelmében,³²⁶ miközben az egyes kapukra 20 forintot vagy 10 tallért vetettek ki, a szász nemzetnek a reménytelen helyzet miatt elengedtek az övéből 2400, a kapunkéntiből 400 forintot. Az 1666. február 1-jei 21. cikkely³²⁷ feljegyzí, hogy a szászok újra csökkenteni akarták a kapuk számát.³²⁸ De mivel a 400 kaput korábban már elosztották, a Rendek nem fogadták el; ellenben teljes adójukból elengedtek – következmény nélkül – 4000 tallért. Ez a fajta adózásuk, hogy ugyanis az összeírt kapuk számából elengedtek, egészen 1691-ig tartott, noha azután is eszközöltek különböző részleges levonásokat; így például az 1675. november 25-i 21. cikkely értelmében³²⁹ Medgyesszéekben és Beszterce vidékén arra az időre elengedtek 120 kaput; az 1689. január 5-i 1. cikkelynek megfelelően³³⁰ a szász univerzitás támogatására átadták a teljes Szelistye- és Talmácsszéket s a Törösvárt illető falvakat, amelyek addig a magyar vármegyéknek voltak alárendelve.

A szász nemzet azonban nem szűnt meg többet követelni; ezt világosan mutatja az erdélyi belső tanácstól a vezénylő generálishoz, gr. Veteranihoz Kolozsvárról Szebenbe küldött követeknek utasítás helyett adott irománya, amelynek a címe ez: *Sum-*

*maria praetensionum Dominorum Saxonum, vel Controversiae de Negotio Portarum Descriptio, et quae Dominis Samueli Keresztesi et Stephano Apor, 1000 Instructionis esse possit,*³³¹ Kolozsvárt, 1692. június 23-án. Ebben az évben pedig úgy egyeztek meg, hogy a vármegyékben 1000, a szász székekben 1400 kaput írnak fel.

A szerződés Erdély három nemzetének valamennyi Kara és Rendje között az itt szokásos adók és kapuk elosztásáról és számáról kelt Kolozsvárt, 1692. július 21-én:³³²

„Mi, losonci Bánffy György, Erdélynek a legszentebb cs. kir. felségtől megerősített kormányzója, és ugyanannak ugyanazon felségtől ennek az országnak az igazgatására kirendelt királyi Gubernium. Emlékezetébe ajánljuk jelen okirat tartalma által mindenkinek, akit illet, mind a jelenkoriaknak, mind az eljövendő utókornak, hogy mivel tekintetbe vettük és alaposan mérlegeltük a szász nemzethéli legkedvesebb testvéreinknek az Isten különféle csapásai által mind a polgárok megfogyatkozott számát illető, mind pedig a legújabb hosszan tartó háborútól előidézett romlását és pusztulását, amely kétségkívül annyira nyomasztó, hogy az említett nemzet semmiképpen sem hasonlítható össze régi virágzó állapotjával; továbbá, látva a legszentebb cs. kir. felsége, a mi legkegyelmesebb és legjobb indulatú uralkodónk oklevelének a 12. cikkelyét e szavakkal: »Az elosztás és a begyűjtés formája a hűséges Rendeknél és a tartományi tisztviselőknél marad, és ők kell hogy leszállítsák a helyes arányra a felek beavatkozása nélkül«, Isten, a legkegyelmesebb király és a legkedvesebb hazánk jóléte iránti köteles tartozásunknak és kötelezettségünknek tartottuk, hogy e nyomós szempontok és megfontolt okok alapján az adók, illetékek és más közterhek elosztásában a szokástól és a közöttünk mostanig használt módszertől eltérve, a jövőre nézve más eljárást vezessünk be, hogy ezáltal legkedvesebb hazánknak sem ez, sem az a része, közelebből pedig a szász nemzet, hazánk végromlására és veszedelmére, ne maradjon segítség nélkül, és ezért erre az egyezségekre és szerződésre jutottunk:

I) Mivel mind a Comp., mind más ez ideig közöttünk bevett szokások szerint a kapuk számát ebben a hazában másként határozták meg, azért nem kevésbé ezután is az erdélyi vármegyékben adóztassanak meg 1000 kaput, nem számítva bele a kapuk ezen

ezres számába a Marosvásárhely mezővárosban adózó 25 kaput, kizárva hasonlóképpen a Hét Bíró (amint nevezik) és némely száz városoknak a most következő pontban feltüntetett jószágait.

II) A szász nemzetben pedig adóztassanak meg 1400 kaput, beleértve ebbe a számba az egész Királyföldjét, a Töröcsvárhoz, valamint Vöröstoronyhoz tartozó jószágokat Szelistyeszékben, Talmácsszékben és a Hét Bíró meg a szebeniek és brassóiak Fehér és Küküllő vármegyékben fekvő jószágait, de úgy, hogy ebbe ne vonják be Bethlen Lászlónak Bolkácson és Zsidván lévő jószágait, hanem ezeket számítsák Küküllő vármegye kapuinak a számához.

III) Valamint pedig az adók vagy egyéb illetékek és más közterhek elosztásánál ez ideig szokásba volt véve, hogy mind a vármegyékben, mind a Királyföldjén lakó szász lelkészeknek külön állapítják meg az adóterhét, az ezutániakban ez ne legyen így, hanem maga a szász univerzitás nézzen utána, hogy az említett lelkészekre miképpen fogja alkalmazni kapuiknak a könnyítését; ebben az esetben azonban maguk a szász urak vigyázzanak, nehogy a szolgaságnak vagy – amint általában nevezik – a jobbágyságnak alávetett szász falvakban maradó lelkészeket erejükön felül megterheljék, hanem a helyes és illő s a mindenkitől élvezett jövedelemhez alkalmazott arány szerint.

IV) A Királyföldjén és fentebb, a szász uraknak a második pontnál feltüntetett falvaiban lakó román papoknak a helyzete hasonló legyen; de nem értendők ide a máshol élő román papok, minthogy ők megmaradnak más – a kapuk számán kívül felírt és adózó – rendeknek a kategóriájában.

V) Minden kereskedőt, még a Királyföldjén lakókat is, a szász urak használjanak fel a maguk terheinek a könnyítésére, de nem érve ide a görögöket, az örményeket és a zsidókat.

VI) Akár az adók, akár egyéb terhek elosztásánál mind a vármegyékben, mind a Királyföldjén vagy a szász nemzetnél megállapított egyes kapukra ugyanazt róják ki, vagyis azonos terhet.

VII) Valahányszor pedig az adó elosztására kerül sor, akkor a helyes és megfelelő adót vessék ki először azokra a rendekre, amelyeket a vármegyék kapuinak a számán kívül szoktak megadóztatni és összeírni, kivéve az itt fentebb megnevezett szász és román papokat; majd ezután következzenek az adók, illetékek

és más hasonló közterhek elosztása 2425 kapura. A tőlük most mind a Királyföldjén levont kapukat, mind a Fehér és Küküllő vármegyékben nekik átengedettek fordítsák a szász univerzitás leginkább lesújtott és tönkrement helységeinek a támogatására, a szétoztást gyűlésükön jó lelkiismerettel végezve el; a felosztás eredményét pedig adják át igazgatás végett az ország Guberniumának és komisszariátusának.

VIII) A szökevény parasztokat, akár a vármegyékből és a Székelyföldről a Királyföldre, akár innen amoda átmenőket mindkét részről kölcsönösen adják vissza, az eddig írott cikkeknek megfelelően.

Ezt a szebeni gyűlésen nemrég adott felhatalmazás és teljhatalom erejénél fogva készített egyezséget örök érvénnyel kötötték mindhárom nemzetre és ezen Erdélyország rendjeire nézve kötelező erővel; amit ezért a felek biztonsága és annak örök érvénye végett kiállítottunk a három nemzet pecsétje alatt. Kelt Kolozsvárt, az 1692. év július 21-én.

Bánffy György gubernátor s. k.

Bethlen Miklós kancellár s. k.

A vármegyék	A székely székek	A szász székek
P. H.	P. H.	P. H.”

Ezt az egyezséget az 1692 szeptemberében tartott országgyűlés 3. cikkelye jóváhagyta.³³³

Ugyanabban az időben, amikor ez az egyezés életbe lépett, az erdélyi Királyi Gubernium *Assecuratiót* adott a szász univerzitásnak, ebben a formában:³³⁴

„Mi, a Királyi Gubernium Erdélyben, biztosítjuk a dicső szász nemzetet, hogy mihelyt Isten a Kővári földet jelen szándékunknak megfelelően kezünkbe fogja adni, ugyanott akárhány kapuszámot tudnánk létesíteni, vagy máshonnan 400 rénes forintot,³³⁵ vagy bármely teher közös könnyítésére szolgáló alkalmat nyújtana az Isten, azt a szász urakkal közös 2425 kapu segélyezésére fogjuk fordítani, úgy, hogy ez alkalommal a szász urak az országgal arányosan részesedjenek. Ezért ugyanazoknak kiadtuk jelen biztosító iratot. Kelt Kolozsvárt, a belső tanácsban, 1692. július 21-én.

Bánffy György gubernátor s. k.

Bethlen Miklós kancellár s. k.”

Mielőtt a leírt egyezség életbe léphetett volna, a magyar és a szász nemzet (a székelynek ugyanis mint adómentesnek más volt a számítása) egyre-másra javaslatokat, határozatokat készített. Megszerkesztették az *Egyezséget*³³⁶ 1692. június 6-án, amely a szász nemzetre 1500 kaput vetett ki, Marosvásárhely városáról pedig (amely noha a Székelyföldön fekszik, polgárainak helyzete miatt mégis a vármegyékkel adózott) semmilyen említés nem történt. Ezért a szász nemzet Joachim Wallendorf és Peter Weber urak által az erdélyi tanácshoz intézett *Választ* küldött Szebenből Kolozsvárra. A guberniumi tanács 1692. június 23-án az ügyet letárgyalta és kijelentette, hogy lényeges kérdésekben nem fog eltérni a június 6-án kötött egyezségtől. Valamivel később azonban mégis eltért, és aláírta a fentebb idézett egyezséget.

A kapuknak az egyezség érvénye folytán meghatározott száma szerint igazgatták az adót 1698-ig, amikor a június 7-én kibocsátott 4. diétai cikkely értelmében, minthogy a megállapított összeg erre az évre kerek millióra emelkedett, a magyar és a székely nemzet között egyenlő adókvetés történt, de annak leszögezésével (amit ezen év október 20. napjának 1. cikkelye tartalmaz³³⁷), hogy a vármegyék a legnyíltabban kijelentették: nem fognak eltérni a kapuknak a nemzet univerzitásával szerződésileg lefektetett és meghatározott s a császártól megerősített számától. Ezalatt ugyanabban az évben minden helységbe ide-amoda nyomozókat küldtek ki abból a célból, hogy megvizsgálják az adók helyzetét a jövő felméréséért. Az 1699. január 20-i 1. cikkely azt mutatja, hogy a szász nemzetet rögtön megsegítették, noha a vármegyék ragaszkodtak a kapuknak a szerződésben lefektetett számához.³³⁸ Hasonlóképpen a következő években is egyenlő adót fizettek a vármegyék (amelyek továbbra is ragaszkodtak az egyezséghez), és a szászok, egészen 1703-ig, amikor – az adózásbeli egyenlőtlenség kiküszöbölése végett – úgy döntöttek, hogy új felmérést kell készíteni az összes rendek, még a taxalisták között is, mégpedig fegyveres összeírókkal, amit mutat ugyanazon év március 10. napjának 18. cikkelye, de a Magyarországon akkoriban keletkezett polgári zendülés³³⁹ megakadályozta a végrehajtást. Az 1705. december havában Segesvárt tartott országgyűlésen³⁴⁰ a rende-

sen kívül rendkívüli adót is kivetettek 38 240 forint, 292 hordó bor, 894 mázsa hús, 1915 köböl búza, 4633 köböl zab, 3346 szekér széna értékben, aminek a felét teljesen a székelyek, kéthatodát a vármegyék, egyhatodát fizették a szász nemzetbeliek, akik akkor – mint mondják – roppant magukra hagyottak voltak. Azt, hogy a polgári zendülés lecsendesítése után a szász nemzet miként adózott, alább fogjuk elmondani; azt pedig, hogy a sorra bemutatott években miként állapították meg a kapuk elosztását a dicső nemzetben székekre és körzetekre, öt szakaszban tárjuk fel.

Az *első* szakasz 1598 előtt volt, amikor a szebeni székek és városnak a hét szász székkal együtt (mégpedig Segesvár, Szászsebes, Nagysink, Szereda, Kóhalom, Oltzina, új nevén Újgyház és Szászváros) 8480 kapuja volt, Brassónak a maga vidékével 3800, Medgyesnek a két székkal (értsd: a medgyesivel és a helykivel) 4520, Besztercének és vidékének 320, összesen 20 000. Ne csodálkozz a kapuk ekkora nagy számán, mert abban az időben bármely adózó családfő egy kaput alkotott, amelyet utóbb tíz és helyenként még több család tett ki.

A *második* szakaszt 1598-tól 1663-ig kell számítani, amikor a vármegyék úgy egyeztek meg a szász nemzettel, hogy a vármegyék vállaljanak 2841 kaput, 2 jobbágyot, a szász nemzet pedig 2400-at úgy elosztva, hogy Szebenre a székek és a Hét Bíró úr jószágaival esik 238 kapu, Segesvárra 199, Brassóé a maga vidékével és jószágaival 456, Medgyesé a maga két székével 480, Besztercének és vidékének jut 384, Újgyháznak 100, Kóhalomnak 124, Szászvárosnak 57, Szászsebesnek 62, Nagysinknek 187, Szeredának 110; ezekhez az összegekhez hozzáadják a törtszámokat. 1609-ben a kapuk száma csak 2000 volt. Ebben az időszakban Fehér vármegyének volt 497 kapuja és 9 jobbágya, Hunyadnak 197, Küküllőnek 237, Tordának 217, Kolozsnak 315 és 4 jobbágya, Dobokának 122 és 4 jobbágya, Belső-Szolnoknak 214 és 8 jobbágya, Közép-Szolnoknak 197, Krasznának 107, Felső-Zarándnak 77, Alsó-Zarándnak 51 és 8 jobbágya, Máramarosnak (a következővel együtt ugyanis akkoriban Erdélyhez tartozott) 109, Biharnak 494 és 9 jobbágya.

A *harmadik* időszakban, amely 1663-tól 1667-ig tartott, a

nemzet könnyítést kapott, mert 1663-ban kapuinak a számát 2000-re csökkentették. 1665-ben, amikor a szász univerzitás gyűlésén a megyesi küldöttek könnyítést kértek a város és a két szék részére, együttérzésből levontak 40 kaput, amelyekből Szebennek jutott 5 kapu és 2 jobbágy, Segesvárnak 4 kapu és 3 jobbágy, Brassónak 10 kapu, Szászsebesnek 2 kapu és másfél jobbágy, Nagysinknek 5 kapu és 7 jobbágy, Kőhalomnak 5 kapu és 5 és fél jobbágy, Újegyháznak 4 kapu és 6 jobbágy, Szászvárosnak 2 kapu és 5 jobbágy.

A *negyedik* időszak alatt, amely 1667-től 1692-ig tartott, nem kevés vita folyt a nemzet székei között. A vármegyéről [I. Comp. 45. ed.].

Az *ötödik* szakasz, amely 1692-vel vette kezdetét és 1712-vel végződött, olyan volt, ahogy fentebb már bemutattuk.

1711-ben a szatmári egyezménnyel elcsendesülvén, mint mondani kezdtük, a polgári zendülés, nem ülték el teljesen a nemzetek vitái az adóról. Ezek a viták 1702-ben és 1703-ban olyan mértékben kezdtek fellángolni, hogy birtokunkban van egy halom, ebben az ügyben szerkesztett iromány. Ezek közé tartozik az (a 10. csomó), amely így kezdődik: „A mindenektől már régóta óhajtott” stb. stb., és amelyből csak kevés észrevételt vettünk át ezekbe a feljegyzésekbe. Tehát 1713-ban megejtvén az összeírást, csak a következő, 1714. év január 6-i 1. cikkely állapítja meg a katonai adót 600 000 rénes forintban (hogy a vármokról hallgassak), amiből 187 700 forintot a nemzet fizetett.³⁴¹ 1721-ben és a következő években egész Erdélyben ismét új összeírást végeztek, amelyben ha valahol hibákat fedeztek fel, utóbb azokat más komisszáriusoktól végzett helyesbítések kijavították úgy, hogy az összeírások egybevetői jól haladhattak, bár mégsem volt hibátlan, hangoztatta a dicső nemzet egy művecskében: *Considerationes et observationes Nationis Saxonicae circa difficultates et disparitates Conscriptionis*, amely a *Replica duarum aliarum nationum*mal nyolc ívet töltött meg.³⁴²

Eközben a szászok 1714-től 1736-ig mindig többet fizettek a vármegyéknél; ebben az évben panaszaitak felújították, s köztük meg a két másik nemzet között sok vitát folytattak és terjesztettek elő Szebenben, az országgyűléseken. A szász nemzet azt az ellenvetést tette, hogy I) a magyar vármegyéknek háromszor ak-

kora területük van, mint amekkora a szászok földje, tehát nagyobb adónak is kell alávetni őket. A magyarok azt felelték, hogy nem a föld kiterjedését kell számba venni, hanem a természetét, mert a) a szász nemzet Erdély legjobb részét, mintegy a velejét műveli; nagyon sok és válogatott szőlőse van, földjei termékenyebbek és kisebb számú ökörral felszánthatók, roppant dús kaszálói és rétjei vannak, saját területén és a közelben fekvő elegendő malma, halászata, fakitermelése, makktermő erdei, igen sok juh és marha legeltetésére és hizlalására kiválóan alkalmas havasai; a vármegyékben ellenben nincs havasi helység, a terméketlen alhavasok tele vannak falvakkal, nem kevés hegy kopasz, nagy a sík vidék, ahol sem egészséges folyók, sem malmok, sem erdők nincsenek, a földeket pedig természetes keménységük miatt hat vagy nyolc igásállatot befogva is nehéz munkával szokták művelni; ezért a lakosoknak két, három vagy több napi munkát kell elhanyagolniuk, amikor fáért vagy őrletésért kénytelenek messze utazni, s ezek nyolc ökör után sem jutnak annyi haszonhoz, mint a szászok négy után. b) Ha a földnek a szerzését veszik tekintetbe, világos, hogy a vármegyei nemeseknek egykor a boldog emlékeztű királyok adományozták hűséges és fegyverrel teljesített szolgálataikért, míg a dicső szász nemzetnek a teherviselésért és az adó fizetéséért engedték át. Továbbá a vármegyei mágnások és nemesek birtokolják a röghöz kötött népet (persze azért megmaradnak a fejedelemnek a bevételei, mint amilyenek a közpénzek és a dézsmaárenda); ezek a plebejusok vagy parasztok tehát, a nemesek jobbágyai, hetenként egy, két, három, négy napot a földesurak szolgálatában töltenek el, miközben a szászok, akik a szabad állapotot élvezik, minden napot saját munkájukra fordítanak: ezért méltán tartoznak a szászok nagyobb adót fizetni.

Senki részéről sem igazságos az az ellenvetés, hogy a nemesek földje mentes a közterhektől, mintha bizony a közteher egyedül az adózásban állna. A földet a nemesek birtokolják, 1) mivel a hadi vállalkozások terhe őket sújtja, és így ki vannak téve a háborúk csapásainak, a vészes háborús idők beköszöntével vagyonukra éppen úgy, mint személyükre ránehezednek a felkelés terhei, s az adónál sokkal inkább életük kockáztatásával vállalják a fejedelem és a haza katonai védelmét. Ezalatt a szászok

városaikba és váraikba bezárkózva távolról, mintegy őrhelyről nézegetik a haza viharát. Miközben a magyarok és a székelyek az ellenség minden gonoszságával küzdve épségben meg akarják őrizni a hazát, s az ellenség fegyverei napról napra pusztítják őket, verejtékük megóvjá a várfallal övezett sászt. 2) Ha valahol valamely nemesnek magva szakad, minden ingatlan jószága visszaszáll a fejedelemre vagy fiscusára, aki azokat vagy újra oda szokta adományozni, vagy eladja. A sászok polgári rendje ellenben egyetlen földesúrnak sincs alárendelve, sem az, aki városokban, sem az, aki falvakban él, és sosincs kiteve a mulandóságnak, és így a fejedelem ettől a polgári rendtől soha semmit sem remélhet.

Erre a sász nemzet felhozta azt, hogy II) a magyaroknak helységük, vagyis mezővárosuk és falujuk ötször, sőt még többször több van, mint a sászoknak: számuk valamivel több 250-nél. Megfelelt erre a magyar: nem a mennyiségtani számot kell tekintetbe venni, hanem a mértani arányt. Ugyanis a) a sász falvak nagyok és igen népeseek, a legtöbb vármegyei falu pedig kicsi és nem olyan népes, amit mutat az 1736-ban végzett népszámlálás, amikor 1362 vármegyei helységben (több van, de akkor talán nem vették őket számba – B. J.) összeírták a következő családapákat és családanyákat: szabados 5000, jobbágy 35 621, és a Királyföldje 263 helységében adófizető családapa és családanya: szabados 31 016, jobbágy 700. Ezt a népszámlálást nem tudom honnan kivonatolva, maguk a sász urak is megszerezték. b) A magyarok és a székelyek a háborúban nevelkedve és készen állva a hazát fegyverrel megvédeni, kevés vár és egyetlen város építéséről sem gondoskodtak, mint akik mindig készen állnak a kirohanásra és a hadviselésre; ezért helységeiket ismételten elpusztították és lerombolták, a halandókat a barbárok kegyetlen fogságba hurcolták, az ittmaradók pedig végső szegénységbe jutottak. A sászok viszont, nem lévén annyira kötelezve a katonáskodásra, földjeiket kiválóan megművelték, városokkal és mezővárosokkal erősítették meg, és a háború vészterhes napjaiban megóvták magukat. Miközben mások ki voltak téve a fosztogatásnak, nem szegényedtek le, hanem megdagodtak, mert házaikat méregdrága áron bérbe adták a mánások és nemesek szállása céljára, akik menteni akarták

családjukat. Ezért az előző évszázad vége felé a Királyi Gubernium nem habozott fellépni instrukciójával, amelyet a hadseregparancsnokhoz, gr. Veterani generálishoz kiküldött tagjainak, Keresztesi Sámuelnek és Apor Istvánnak adott 1692. június 29-én. A vizsgálat ki tudná mutatni, hogy a zűrzavaros időkben nem volt egy év sem, amikor a menedékül szolgáló szállásért a szászok városaiban és váraiban a többi nemzet ne fizetett volna nekik legalább 100 000 forintot, sőt többet. c) A Királyföld lakosainak, mint akik a városokban és mezővárosokban vagy a közelükben élnek, mondhatni kézügyben van az alkalom kenyeret és pénzt szerezni, a vármegyeiektől pedig távol esik. A városokban és mezővárosokban kereskedések vannak és kocsmák, vannak helyiségek a tárolásra, ahol a vármegyékből olcsó áron felvásárolt természetbenieket a legnagyobb haszonnal árusítják. d) Más országokból és tartományokból a kereskedők nyereség végett ide, innen pedig tovább akarva utazni, a szász városokban, jelesen Szebenben, Brassóban, Besztercén és más helyiségekben időznek, s áruiknak náluk való lerakásáért vagy a szállásért 40, 50, 60 és még több forintot fizetnek, ezenfelül az élelmet és az utazáshoz szükségeseket a polgároktól vásárolják, utóbbiak nagy nyereségére. e) Mindenféle kézműves nagyobb számban él városaikban; mindent, ami az élethez szükséges, készpénzünkért kell megvásárolnunk tőlük, és így azt a pénzt, amit szerzünk, városaikban kényszerülünk kiadni stb. f) A vármegyékben legtöbb a fiscalis falu, nem kevés az egyházaké, mint amilyen a fehérvári püspökség.

A szász nemzet ellene vetette: III) a városokban a katonai beszállásolások állandó jelenlétét. De a vármegye azt válaszolta, hogy az ilyesfajta terheknek a viseléséből ő sem marad ki, viszont a dicső nemzet jelentős juttatásban részesül ezekért. Ezenkívül, ahol katonák vannak beszállásolva, ott zsoldban kapott pénzüket a lakosok élelmiszerekért stb. magukhoz kaparintják.

Ezek után arra az egyezségre jutottak a nemzetek között, hogy három évig, amíg elkészíthető egy helyesebb adózási rendszer, 100 egységből vagy számból (a *kapuk* elnevezés már megszűnt és *kalkulus*nak mondják), amely magában foglalja Erdély teljes adóját, a vármegyék vállaljanak magukra 37-et, a

szász nemzet 38-at, a székelyek 17-et, a taxális helységek 8-at. És ez az adózási forma 1755-ig volt érvényben.³⁴³

Eközben ezzel nem lett vége a vitatkozásoknak, noha többen különböző tervezeteket szerkesztettek *Az adózási normákról* címmel. Ilyen volt az Alvinczi Gábor guberniumi titkár úré 1740-ben, amely 16 pontból állott.

Mivel tehát a magyar és a székely nemzet belátta, hogy ezt a vitát másként befejezni nem lehet, csak ha a három nemzetből küldöttséget állítva össze, legszentebb felségéhez menesztik, olyan alattvalókat szemelve ki ebbe, akik teljesen ismerik Erdély állapotát és az adózási normával kapcsolatban felmerülő bármely nehézséget meg tudnak oldani, és így a tartomány rendszerét híven bemutathatják őfelségének, egy ilyen küldöttség indítására határozták el magukat. Ámde a dicső nemzet ebbe nem egyezett bele. Ezért ő legszentebb felsége az 1747. február 25-i kelettel kibocsátott s a fejedelemség nemes Karaihoz és Rendjeihez intézett rendeletben, mégpedig az 1. pontban a legkegyesebben elrendelte, hogy a szász nemzet a legalázatosabban adja elő és küldje be okait, amelyek miatt nem egyezett bele a két nemes nemzettől, vagyis a magyartól és a székelytől vitatott, a felséges udvarba indítandó küldöttségbe. Így aztán a két nemzet az ugyanazon évben Szebenben tartott országgyűlésen április 14-én követelte, hogy a szász nemzet mutassa be neki és közölje vele számításait, és sürgették a következő napokon is. Ezeket ott bemutatták, és felolvasták az előző diétán is ismertetett, az adózási normáról való vélekedéssel együtt, amelyben a szász nemzet akkoriban követelte, hogy egyedül a személyeket kell az adózás tárgyának tekinteni, nem pedig a mintegy holt testnek számító földeket és a vagyont kell számításba venni, és most végül követelte, hogy azokat pártatlan, vagyis külső összeírók útján kell megcsejteni. Ennek kiharcolásáért bemutatta a még 1746-ban, az előző évben szerkesztett *Megállapításokat és Észrevételeket*. Végül májusban hozzácsatolták a két nemzet ezen *Elmélkedéseihez*, melyek a szász nemzet *Okaival*³⁴⁴ együtt nyolc ívben leírva nálam megtalálhatók. Ekkor a két nemzet hangoztat- ta, hogy a felmérés adataiból teljesen kimarad a részrehajlás, ha az összeírás egyes osztályaihoz kirendelnek egy vármegyei, egy székely, egy szász és a Kincstartó Hivatal részéről egy, a tarto-

mányt ismerő belföldit. Utoljára megegyeztek a három nemzet közötti küldöttség tekintetében is, és 1749-ben a magyarok és a székelyek részéről elindították br. Lázár János, gr. Bethlen Gábor, br. Bánffy Farkas, a szászok részéről pedig br. Henter Dávid méltóságos urakat.

A következő, 1750. évben az „Irányító Bizottság” vezetésével elvégezték egész Erdély összeírását, és 1754 vége felé a járárok és vásárhelyek sokféleségének megfelelően, fejenként valamennyi adózó személy és vagyona alapján elkészült becslés szerint kialakult az új adózási rendszer, amelynek értelmében a vármegyékből 76 425 rénes forinttal és 41 krajcárral több adó folyt be, mint a szász helységekből. Hogy milyen módosítást szenvedett utóbb ez a rendszer az itthoni kir. fegyveres hadak generális parancsnoka s a Királyi Gubernium elnöke, br. Bucow úr alatt és azután is, ezt nálam jobban tudják azok, akik érdekeltek. Mindez a diétai cikkelyek és közokiratok bizonyága szerint.

B) A Kiváltságlevél ismerteti, hogy a szászok földjén kik az adófizetők: vagyis „a határain belül letelepedett összes lakosok. Praedalistákon értjük a nemzet tehetősebb polgárait és tisztviselőit, akik még ha több jószágot és birtokot is szereztek volna, semmiképpen se legyenek mentesítve a fizetéstől. Már vannak a dicső nemzetben mágnások, mint amilyenek a Brukenthal, Möringer, Seeberg, Waldhütter báró urak; és nem kevés armalista, s ezek mégis megadják a császárnak, ami a császáré, mert noha a királyi telek, a korona javai elidegeníthetetlenek, a királyi telket és a polgárokét a nemes nem teszi nemessé. Egyenlő módon a szász falvak is kiváltságosak és szabadok az adózás tekintetében, akárcsak a mezővárosok, sőt mint a városok.”

f) A Bandériumról a Kiváltságlevél ezt mondja: „Az országon belül és az ország hadjáratára pedig 500 katonát menesszenek; az országon kívül pedig 100-at, ha a király saját személyében menne; ha azonban az országból egy alattvalót küldene (egy mágnást mint vezért), akár barátja megsegítésére, akár saját ügyeiben, csak 50 katonát tartozzanak adni. Az említett számon felül a királynak ne legyen szabad követelni, ők pedig ne tartozzanak küldeni.”

A katonák száma csekély, de a szászokat nem is hadakozni

hívták Erdélybe, hanem amint Valentin Franck írja, a mesterségek okából, amelyeknek a háborúhoz szokott magyarok híjával voltak, valamint a lakosoktól kiürült helységek megtöltésére. Minthogy a magyar Szent Korona jószágainak megtartására, megőrzésére és művelésére alkalmazták őket, az univerzitás pecsétjén és nemzeti zászlaján eléggé indokoltan ezt a feliratot olvassuk: „A Korona megőrzésére.” Az idők változásával módosult a szász katonák száma is. 1545-ben ugyanis egyenlő teherviseléssel csatlakozva a három nemzethez, egyenlően viselték a katonai szolgálatot is, sőt még 1542-ben kimondták, hogy a nemesek, a jobbágyok és a szászok fejenként kötelesek felkelni, de minden tízből egy otthon marad a város védelmére. 1548-ban határozatba ment, hogy mindegyik nemzet köteles kétezer embert tartani oltalmul minden eshetőségre. 1554-ben leszögezték, hogy az általános felkeléskor a szászok között a városok kétharmada hadigépekkel és ágyúkkal felkel a királybíró vezetése alatt, s egyharmada otthon marad; a többi szász pedig tartozik egyénenként hadba vonulni. A következő évek rendeletei is világosan mutatják, hogy a szász nemzet a másik kettővel együtt volt köteles hadakozni. 1601. január 21-én tudtul adták, hogy a rendes 1000 gyalogoson kívül a szászok másik 1000 gyalogost állítsanak ki, tehát összesen 2000-et. A különböző esetekben a katonaság kiállítása a szászoknál eltérő volt. Végül 1692-ben a szász és a másik két nemzet között olyan egyezség keletkezett, hogy a Kiváltságlevél tartalma szerint a haza védelmére a Hét Bíró jószágairól 500 gyalogost, a szebeniektől 36 jól felfegyverzett lovast, a brassóiaktól további 12 lovast küldjenek a táborba, amint alább látható az I. számnál.

g) A kegyúri jogról a Kiváltságlevélben ez olvasható: „Papjait pedig szabadon válasszák, a megválasztottakat fizessék meg, és tizedet fizessenek nekik, s minden egyházi kérdésben nekik feleljenek.” A tizedekre és az egyházi dolgokra nézve minden század királyaitól és fejedelmeitől utóbb igen sok privilégiumot kaptak, mint amilyenek: Lajos királyé 1344-ből; Zsigmondé 1395-ből és 1435-ből; Mátyásé 1484-ből; Jánosé 1539-ből; Izabelláé 1558-ból, továbbá 1559. július 10-ről és 1559. július 12-ről; János Zsigmondé 1570-ből; Báthory Istváné 1572-ből és 1573-ból; Báthory Kristófé 1576-ból és 1579-ből; Báthory Zsig-

mondé 1593. május 8-ról, 1593. június 20-ról; Mihály havasalföldi vajdái 1600-ból; Csáky István kapitányé 1600-ból; Giorgio Bastái 1602-ből és 1604-ből; Bocskay Istváné 1605-ből; Rákóczi Zsigmondé 1607-ből; Báthory Gáboré 1612-ből stb.

h) A pecsétről a Kiváltságlevélben ez áll: „Ezenfelül engedélyezzük nekik, hogy egyetlen pecsétjük legyen, amely előttünk és mágnásaink előtt legyen világosan ismert.”

i) A kereskedők szabadsága ezekben a szavakban áll: „Akárhova akarnak utazni kereskedőik, országunkban szabadon és adómentesen utazzanak oda és vissza, akadálytalanul élve jogaikkal, a királyi felség engedélyével.” Mindezt az akkori időkben meg is lehetett engedni.

4) 1692. április 23-án életbe lépett Szebenben az erdélyi három nemzet rendjei között egy *Egyezmény* (Szerződésnek nevezték), amelyet 1693-ban a dicső Lipót megerősített; azért tartottuk ideiktatandónak, hogy amint ebben a §-ban írtuk, az jobb megvilágításban kerüljön az olvasó elé. Maga a megerősítés felöleli az *Egyezményt* is: „Lipót, az isteni kegyelem kedvezéséből a mindig dicsőséges választott római császár és Németország, Magyarország és Csehország királya, Ausztria főhercege. Látva a baráti Egyezményt, amely szász városaink sérelmei ügyében közöttük s Erdély többi Karával és Rendjével a nemrég Szebenben, április 23-án tartott gyűlésen jött létre, az erdélyi hűségess rendjeinknek tőlünk 1691. december 4-én engedélyezett diploma 3. cikkelyéhez való függelék folyományaként, a legkegyelmesebben helybenhagyjuk:

I) hogy a királybírók ne kényszerüljenek személyesen követni a tábort, hanem küldjenek oda három előkelő polgárt, s mind a Hét Bíró (ahogy általában nevezik) jószágairól, mind pedig a szebeni jószágokról 36 jól felfegyverzett lovast az eddig szokásos felszereléssel; a brassóiak pedig 12 lovast; továbbá, kiváltságuknak megfelelően, a haza védelmére 500 gyalogost; többet állítani nem kötelesek. És ha a többi nemzetből, mégpedig magyarokból és székelyekből álló erdélyi hadsereg nem lépi át a haza határait, az ő gyalogosait se kötelezzék a határok átlépésére.

II) Mivel ugyanők az Appr. [III. 46. 6.] kapcsán elpanaszolták, hogy Fehér és Küküllő vármegyék tisztviselői háborgatták,

ahogy nevezik, a Hét Bíró jóságai fölötti privilégiumokra alapozott hatáskörüket, azt akarjuk, hogy ebben ilyen rendet tartsanak be. A gonosztevők általános nyomozásának idején a Hét Bíró, miként földesúr, végezze a nyomozást, amely nyomozásba tanúként ideiglenesen kapcsoljanak be egy szolgabíró, e célból: 1) hogy ha azokban a falvakban olyan gonosztevőt kell kiadni, aki esetleg a vármegyei tisztviselők hatáskörének alávetett más faluba szökött át, a szolgabíró jelenléte által ez derüljön ki és ne maradjon büntetlen; 2) azt a szolgabíró azért is kapcsolják be, hogy ha a Hét Bíró tisztségviselői a kiadott gonosztevőt nem büntetnék meg érdemei szerint, ebben az esetben a szolgabíró jelentést tesz a vármegyei tiszteknek, s a Hét Bíró tisztviselői kapjanak figyelmeztetést, hogy a kiadott gonosztevőt büntessék meg; ha ők ezt elhanyagolnák, a vármegye tisztjei tájékoztassák erről a legfőbb hivatalt vagy az ország gubernátorát, aki a Hét Bíró tisztségviselőit bírság fizetésének terhe mellett kényszerítse a gonosztevők megbüntetésére. Sőt a gonosztevők általános nyomozásán kívül is, ha a vármegyei hatóságok jogkörének alávetett falvakból valamely gonosztevő a Hét Bíró falvaiban vagy jóságain húzódnék meg, az ilyent is tartoznak megbüntetni a vármegyei hatóságok megkeresésére; ha pedig ezt nem tartanák be vagy elhanyagolnák, az imént említett módon kell eljárni velük szemben. Hasonlóképpen, ha a Hét Bíró jóságairól valamely gonosztevő a vármegyei tisztek hatáskörének alávetett falvakba menne át, a Hét Bírótól vagy az ő tisztségviselőjüktől tájékoztatott vármegyei tisztek tartoznak az ilyen gonosztevőket a fent mondott módon megbüntetni. A Hét Bíró említett jóságai-ban a vármegyei tisztek további hatáskört ne gyakoroljanak, hanem – mivel az idézett cikkely már érvénytelen – a szászok kiváltságait mindenben meg kell őrizni. Szelistyeszékben pedig maradjon meg a vármegyei tisztek hatásköre, az eddig szokásos úzus figyelembevételével.

Végül, minthogy ugyanazon Karok és Rendek az Appr. III. 81, 2. és köv. §-ai tekintetében így egyeztek meg: valamint ezt a cikkelyt mostanáig nem használták (vagyis házakat a szász városokban öröklési joggal nem vásároltak – B. J.), úgy ne használják a jövőben sem, és ezért ezt a cikkelyt tekintsék érvénytelennek, de úgy, hogy a szászok változtassák meg a szállások és

házak bérbeadásának rettenetes és szélsőséges drágaságát, s a bérbeadók kapzsiságát és követeléseit mind a városokban, mind a kastélyokban; hasonlóképpen a szerződéseket, amelyek a szászok és Erdély másik két nemzete között kötöttek, a jövőben is szigorúan tartásuk be.

Nem ellenezzük, hogy Szelistyeszékét tisztjeink ne sújtsák a méltányosnál és megszokottnál több ingyenes munkával a vizaknai sóbányánál. Ami pedig a felségsértést illető esetekre tartozik, a vétségeket vagy Királyi Guberniumunk, vagy a Rendek együtt megvizsgálhatják az országgyűlésen az eddig betartott törvények szerint, és ítéletet hozhatnak az ügyben a jogrend betartásával, de meghagyva nekünk azt a jogot, hogy a kihirdetés előtt, ha a bűnös nemest történetesen életétől, jóhíretől és vagyonától jogosan megfosztják, a meghozott ítélet híre eljusson hozzánk, és be kell várni ugyanannak a fentről kiadott jóváhagyását. Őt esetben pedig, amelyeket a Comp. [III. 13. 1.] foglal magában, Werbőczy *Tripartitum*ának rendelkezése szerint kell eljárni a szász *magánszemély ellen* a neki illetékes bíróságon, mégpedig a rendes szász bírák előtt, a *közösség ellen* pedig, mint amilyen a falu vagy a város, az ország rendes Táblájánál.

III) A pénzügyi keresetek esetében, ha valaki magánszemély ellen indít keresetet, azt a neki illetékes bíró előtt folytassa le, de megmarad a fellebbezés joga a szász nemzet univerzitásának törvényszékéhez; ha 100 forintot túllépő összeg forog fenn, annak, aki az univerzitás törvényszékének ítéletétől sújtva érzi magát, szabad legyen appellálni a Királyi Táblához. Ha pedig valaki pénzügyben valamely közösség ellen indít pert, azt a szász univerzitás törvényszékén folytassa le, ahol ügyét minden halasztás nélkül vegyék elő, és ugyanazon törvénykezés vagy gyűlés lefolyása alatt minden más ügy előtt fejezzék be az ilyen felperes ügyét. Ha az ilyen pereskedők azt akarják, hogy vagy új tárgyalásban legyen részük, vagy azt, hogy új ítéletet nyerjenek, legyen meg a szükséges idejük arra, hogy az ügyet ugyanazon ülősszak alatt el lehessen dönteni, szabad lévén a fellebbezés az ország Táblájához, ha valamelyik fél azt kívánná. Az ilyen esetekben pedig, ha valaki valamely közösséget a törvényszék elé óhajtana idézni, vagy azt akarja, hogy a közösséget az univerzitás ülősszaka megintse, a szebeni konzul – aki azon a törvény-

széken elnökölni szokott – köteles a felperes kívánságára alkalmas embert adni, akinek a jelenlétében végbemehet az intés vagy az idézés, és akinek a jelentését annak utána elfogadják; az idézés pedig, vagy a megintés a nyolcadik nap előtt meg kell hogy történjék.

Úgyszintén ki kell igazítani a Comp. 16. ediktumát úgy, hogy a szász városokból a gyűlések időtartamára zárják ki mind a szervezeteken vagy céheken kívüli, közönségesen kontáros kézműveseket, mind a henteseknek nevezett vándormészárosokat, de úgy, hogy a szászok gondoskodjanak az ellátásról, nehogy a gyűlésen részt vevők tömegei megszenvedjék a drágaságot és a szükségeselek hiányát. Egyébként valamint fentebb említett diplománk 18. cikkelyében világosan megígértük, hogy a szász nemzet polgárainál megszüntetjük az ellenük irányuló valamennyi eddigi visszaélést, hasonló módon nem akarjuk, hogy erdélyi fiscusunk és tisztjeink a méltányosságon és a bevett szokáson felül sújtsák őket a halastavak ügyében, meg a Királyföldön a közöttük fekvő makktermő erdők dolgában, és ezért megszüntetünk bármit, ami ezzel ellenkezik. Miután szász városaink e sérelmei barátságos elintézéssel véget értek, amihez hozzájárul ez a cs. kir. jóváhagyásunk, amely örök törvényként érvényben marad, okiratunk minden fejezetét mint megváltoztathatatlant és mindig sérthetetlen törvényerőre emeltük. Kelt városunkban, Bécsben az 1693. év április havának 7. napján, római császári uralkodásunk 34., magyar királyságunk 38., cseh királyságunk 37. évében.

Lipót stb.

gr. T. A. Heinrich von Strattmann

s. k.

ő cs. kir. legszentebb felsége saját parancsára

Steph. Andr. Verdenburg s. k.”

281. §

A szászok földjét körülveszik: északról Küküllő vármegye s Fehér vármegye meg a székely Udvarhelyszék bizonyos határai; keletről (az Olt folyónál) szintén Udvarhely, Miklósvár és Seps

székely székek, nemkülönben Felső-Fehér vármegye egyes részecskéi; délről a Havasalföldet elválasztó havasok megszakítatlan vonulatai; nyugatról Hunyad, Fehér és Küküllő vármegyék széle zárja be. A Barcasági vidék és Szebenszék közötti Fogarasi földet nem számítva, az e határoktól bezárt szász területbe itt-ott belevegyültek Hunyad vármegye némely kis részei is.

Ennek a földnek a déli határai, amelyek – mint mondtuk – a Havasalföldet elválasztó havasok, nagyrészt erdőkkel vannak borítva, és erdőkkel borított különböző hegyvonulataikat, ahonnan egészséges vizű patakokat bocsátanak alá, kinyújtják szász területre. Ezért a nemzeti Kiváltságlevélnek ezek a szavai: „A fentebb mondottakon kívül a románok és besenyők erdejét a vizekkel együtt való közös használat végett az imént említett románokra és besenyőkre ruházzuk át” stb., úgy tűnik, hogy leginkább ezeket az erdőket és vizeket jelzik. Erdélyben ezeknek a határait az első román gyalogosrendű határhozrend katonái őrzik. Az átjáró vagy a bemenet Havasalföldre a Vöröstoronynál van (l. 287. §. 6.).

Az így körülhatárolt szász föld kilenc székre és két földre oszlik, amelyekre nézve a közigazgatás politikai formája ezt a sorrendet szabta meg: 1) Szebenszék. 2) Segesvárszék. 3) Braszó vagy a Barcaság vidéke. 4) Medgyesszék. 5) Beszterce vidéke. 6) Szászsebeszék. 7) Szerdahelyszék. 8) Nagysinkszék. 9) Kóhalomszék. 10) Újegyházzék. 11) Szászvárosszék.

1) Ameddig csak kiterjed a szászoknak ez a földje, azt egyedül a „Szeben vármegye” név alatt adományozták a dicső nemzetnek, s ugyanezt osztatlanul birtokolta 1317-től mostanig; ezt látszik bizonyítani I. Károly magyar király megerősítő levele, amellyel az Endre-féle Kiváltságához jóváhagyását adta; ebben ugyanis nem történik említés semmilyen székről vagy vidékről, hanem csak „a szebeni szász univerzitásról”. A megerősítő levél ugyanis ezzel a szövegezéssel olvasható:³⁴⁵

„Károly, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galícia, Lodoméria, Bulgária, Kumánia stb. királya, Krisztus valamennyi hívének, aki jelen levelet olvasni fogja, üdvözetet mond mindenek Üdvözítőjében. Azt akarjuk e levél útján mindenkinek a tudomására hozni, hogy szí-

nünk elé járulván Blafuuz és Hennyng ispánok, a szászok teljes szebeni univerzitása és a szebeni székhöz tartozók részéről bemutatnak nekünk egy papirozt, amely – mint mondták – a szabadságukról fogalmazott Kiváltságlevelet tartalmazza, s állhatatosan kérték tőlünk, hogy méltóztassunk jóváhagyni, engedélyezni és kiváltságunkkal megerősíteni. Ennek tartalma a következő. A szent és oszthatatlan egységű Háromság nevében stb., kelt az Úr megtestesülésétől számított 1224., uralkodásunknak pedig 21. évében. Mi tehát az említett Blafuuz és Hennyng ispánok és a fent nevezett szászok univerzitásának kérésére hajolva, az ő említett kiváltságuk tartalmát egészében érvényesnek találjuk és ismertük el, s mint ami a jelen oklevélbe szóról szóra be van iktatva, jóváhagyjuk, sőt meg is erősítjük. Minnek emlékeztére kiadtuk a jelen okiratot kettős pecsétünk megerősítésével ellátva. Kelt az igen tisztelt férfi, János mester, a fehérvári egyház prépostja, kükküllői esperes, kedvelt hívünk, udvarunk vicekancellárja keze által május 25-én, az Úr 1317., uralkodásunknak pedig szintén 17. esztendejében.”

Nem sokkal ezután ugyanazt a földet külön székekre osztották; ezt mutatja I. Lajos magyar király 1366. július 12-én (másol július 21-et írnak) szerkesztett megerősítő levele, amelyben *hét* erdélyi szász széket említenek.

2) Most tehát vizsgáljuk meg, melyik volt az a hét széke, amelyre a szászok területe kezdetben fel volt osztva. Büsching [III. 160.] Erdély nagyfejedelemsége földrajzi felosztásánál (*Geographischer Entwurf von dem Grossfürstenthum Siebenbürgen*), amelyről hallottuk valakitől, hogy a nagy tudású erdélyi szász, főtisztelendő néhai Martin Felmer közvetítette, a szász népnek ezt a Hét Bíróját sorolja fel: a szebenit, a szászsebesit, a kőhalmit, a nagysinkit, a szerdahelyit, az újegyházit és a szászvárosit, akiket tudtommal mások sem emlegetnek másként a Hét Bíróénak nevezett jószágok kapcsán. Tehát amikor a szászok földjét először osztották fel, azokra a székekre darabolták, amelyeknek a királybíróit az imént megemlégtettük, és ez egyáltalán nem látszik távol állónak az igazságtól. De ebből adódik egy komoly nehézség, mégpedig a következő. Minthogy jelenleg már kilenc szász széke van és két vidék, ezért a helységekben nem hét, hanem tizenegy bírót (vagy főtisztviselőt) számolha-

tunk össze, és ezért végül is úgy tűnik, nem azt kellene mondani, hogy a dicső nemzet jószágai a Hét Bíróhoz tartoznak, hanem a Tizenegy Bíróhoz. Eszerint tehát akkoriban a segesvári és a medgyesi szék, valamint a brassói és a besztercei vidék a szászok földjének határain kívül, a magyarok földjén voltak? A 342. §-ban ki fogjuk mutatni, hogy ez teljes bizonyossággal érvényes a besztercei vidékre nézve. Vannak, akik a segesvári és a medgyesi székről is ugyanezt állítják, ámbár látjuk, hogy ennek az állításnak az irodalmi művekből vett bizonyítékaiból keveset tettek közzé. Ha ki is mutatják, hogy ez így van, még akkor sem lehet a szász területnek a nemzeti Kiváltságlevélben lefektetett határvonalát minden nehézség nélkül meghúzni Szászvárostól Barótig. Végül az, hogy a brassói vidék kezdettől a szász terület határai közé volt foglalva, kétségen felül áll. Lehet, hogy az utóbbi kis tartomány bíróját, tudniillik a fogarasi földön és Fehér vármegyében a kőhalmi székkal érintkező bizonyos részecskéjén, amelyet a szászok többi földjétől szakítottak el (ezért kapta a *föld* elnevezést is), a Hét Bíró számán felül számították. Mindez tehát ide vezet: mikor és miképpen kezdtek a korábban egyetlen vármegyéhez tartozó földön a szászok kilenc széket és egy vidéket számlálni, mégpedig a brassóit (a besztercei vidéknek ugyanis más a magyarázata, amint alább elő fogjuk adni).

3) A kilenc székre és két vidékre való mai felosztás, amelyet közöltünk, bizonyos és igaz, ezeket a székeket azonban nem mindenhol ugyanebben a sorrendben számlálják elő. Mi ezt a sorrendet az 1770-es és 1771-es *Calendarium Transylvanicum* *Tituláré*hoz csatolt *Mutatóból* vettük át [75–78., a *Kalendárium* közönségesen a *Titulare Dacicum* címen ismeretes], ámde a kisebb *Tituláré*ban, amelyet a közönséges naptárakhoz szoktak csatolni, Kőhalomszéket Szerdahely elé helyezik, továbbá a Büsching-féle *Magazin*ban [III. 165–166.] a nagysinkit vagy Gross-schenkit ugyanaz a kőhalmi szék megelőzi.

A szóban forgó föld felosztását és a helységek sorrendjét Franck [29.] némileg eltérően mutatja be, amikor így ír: „A szász nemzet pedig városokra és székekre oszlik. Fővárosuk Szeben, amelyet az univerzitás három városa követ, úgymint Brassó, Media, általában Medves, és Beszterce, németül Nösen. Hét szék van, ezek két városból és öt mezővárosból állanak, és

hét bíró igazgatja őket. A székek sorrendje a tanácskozásokon ez: Szebent, a fővárost nyomban követi Segesvár, azután Brassó, Medgyes, Beszterce, Szászsebes, Nagysink, Szerdahely, Kóhalom, Újegyház és Broosz vagy Szászváros, a Szászföld kezdete. Jóllehet ezek csupán a városoknak és a székeknek a nevei, összefoglalólag felölelik az összes hozzájuk tartozó falvakat.” Reicherstorffer a *Chorographia Transylvaniae*-ban, amely mellőzte a magyarok földjének felosztását, s a székely székek teljes számát sem közölte, téved a szász vidék felosztásában is, amikor ezt a hét széket sorolja fel: a szászvárosi, szászsebesi, reusmarki, szegesvári (!), olcznai, sinki, kóhalmi székek, és hozzáteszi: „Van még más kettő is elválasztva, amelyeknek a feje Megies városa.”³⁴⁶ Ugyanaz a szerző, bár erdélyi szász, nem kisebbet hibázva felsorolja és megalkotja a szászok nyolc kerületi káptalanját. Bonbardi [341. s köv.] a szász Erdélyt (ahogy ő nevezi) felosztja szebeni, besztercei, medgyesi, szászsebesi, szászvárosi, segesvári székekre, két fiúszékre, mégpedig a kóhalmira és a szerdahelyire, s három összekapcsolt székre: az újegyházira, a nagy- és kissinkire meg a barcasági vidékre. Íme, ilyen apró dologban ekkora tévedések! Ezeket Timon sem tudta elkerülni, aki [Nov. X. 46.] csak hét széket sorolt fel: a medgyesit, segesvárit, kóhalmit, nagysinkit, szebenit, sebesit és szászvárosit. Szászky [516–519.] a közigazgatás szempontjából hét széket és két vidéket különböztetett meg, a föld állapotára nézve azonban a következő öt körzetet: 1) a besztercei, 2) a weinlandi, ahova egybefoglalta a medgyesi és a segesvári széket, 3) az erdőalji, amelyben a sebesi, szerdahelyi és szászvárosi székek vannak, ezt Bertalanffi [742.] Szilágyságnak nevezte, 4) Altlandia, másként Altland, Bertalanffinál Oltság, amelyhez tartoznak: a szebeni szék Talmács és Szelistye fiúszékekkel, Nagysink, Újegyház és Kóhalom, 5) a barcasági.

De itt az ideje, hogy megőrizve saját felosztásunkat, vegyük szemügyre a szászok földjét.

Szebenszék és fiúszékei

282. §

Szebenszék, németül *Der Hermannstädter Stuhl*, latinul *Sedes Cibiniensis*, amelyet Szeben városa után neveznek így, az első a szász székek közül. Erdély legdélibb részén fekszik, s határai délről a hegyeken túli Havasalföldet elválasztó havasok, napnyugatról a szerdahelyi széket és Alsó-Fehér vármegyét érinti, északról szintén Fehér vármegye és Medgyesszék határait, keletről az újegyházi széket és az Olt folyót. E határok közé zárt, a többi patak vizének összegyűjtésével megnövekedett Szeben vizétől kellemesen öntözött erdős hegyei, sík rétjei miatt kitűnő területén termékeny szántóföldeket, nagyszerű legelőket, gyümölcstermő fákat és a természettől eredő más jótéteményeket mondhat magáénak (bort azonban keveset); ezekkel tartja el a lakosokat, mégpedig a szorgalmas szászokat és a nem kis létszámú románokat.

1) A szék határai nem állapíthatók meg mindenütt pontosan, mert főként az északi részen néhány faluja teljesen be van ékelődve más székek közé, innen nagy távolságra. Így Gross- és Klein-Probstdorff Medgyesszék és Küküllő vármegye között, Kreutz, Meschendorff és Klosdorff a segesvári és kőhalmi szász székek határain fekszenek. Az Olt folyót, amelyet a fogarasi föld elválasztójának tartanak, Freck, Kerc, Rakovica és Porcest átlépik, s a fogarasi földre esnek.

2) A Szebenvize folyó (Cibin Fluss), amely a legfontosabb az ezt a széket öntöző többi folyó közül, a Havasalföldet elválasztó hegyekben ered, terméketlen, szoros helyen. Majd jócskán megduzzadva és a síkságra leereszkedve, miután nyugatról és északról körülfolylja Szebent (egyik ágát a város alacsonyabban fekvő részébe bocsátva), nem messze Hortobágyfalva községtől felveszi a Segesvárszék határain eredő s Nagysink meg Újegyház székeken átfolyó Hortobágy (*Hartbach*) folyót, aztán azzal együtt az Olttal egyesül. A Szeben folyó fölött különféle (papír-, lőporkészítő) malmok vannak.

3) A politikai ügyvitel miatt ez a vidék három adókerületre oszlik, úgymint felsőre, középsőre és alsóra; nekünk azonban inkább megfelel a Büschingtól közölt [III. 160–161.] felosztás követése, ahol is először a tulajdonképpeni Szebenszék kertül bemutatásra, azután fiúszékei. Szólni kell tehát: 1) Szebenszékéről, 2) A Hét Bíró jószágairól, 3) Szelistyeszékéről, 4) Talmácszékéről. A *Titularis Daciá*hoz csatolt mutató szerint a felső adókerületben vannak [75.]: Boica, Szeben szabad kir. város, Moichen, Porcsesd, Rakovica, Felsősebes, Alsósebes, Talmács, Talmacsél, Vestény. A középsőben: Apesdorf, Bolkács, Gallis, Grossau, Gross Prossdorf, Klein Scheuren, Klosdorf, Kreytz, Meschendorf, Neppendorf, Omlás, Orlát birtokrész, Popláka, Reizen, Reisdorf, Sina birtokrész, Szelistye, Szibiel, Szecsel, Tiliska, Válya, Zsidve birtokrész. Az alsó adókerületben: Burgberg, Bungárd, Cód, Dolman, Freck, Földvár, Girelsau, Gross Scheuren, Hortobágy birtokrész, Hannebach, Hammersdorf, Heldau, Kastenholtz, Kertz, Kolun, Michelsberg, Neudorf, Resinár, Rothberg, Rukur, Schellenberg, Stoltzenburg, Szakadát. A helységek száma 57.

Ezeket részint szász, részint magyar elnevezésükkel soroltuk fel itt, az ezutániakban először a szász, azután a magyar meg a latin és végezetül – ahol ezek nem fognak hiányozni – a román nevükön vesszük számba.³⁴⁷

A tulajdonképpeni Szebenszék

282a. §

A tulajdonképpen vett Szebenszéknek, amely közigazgatás szempontjából egy és ugyanazon tanácsra, mégpedig a szebenire van bízva, a fiúszékekkel együtt csak egy szabad kir. városa van, amely Szeben, továbbá harminc faluja. Az egész dicső nemzetnek két, Szebenszékben és városban székelő feje van, nevezetesen: a nemzet ispánja és a tartományi konzul; az előbbi a szászok univerzitásában főtisztviségviselő, akire főként az igazságszolgáltatás gondja hárul (illetve az, aki a jogi és peres ügyeket ismeri és megoldja): ez a szebeni királybíró, aki egyben az

egész szász nemzet ispánja; mellette állnak a nemzeti gyűléseken a többi bírák is, akár főbírók, akár királybírók stb. A szebeniek tartományi konzulja pedig az, aki a nemzet ispánjával az univerzitás felé duumvirátust³⁴⁸ alkotva, az egész szász nemzet és a fiúszékek gazdasági ügyeinek az élén áll Szeben városában és a tanácsban; továbbá a rendes saját bírák és más tisztviselők.

Hogy az olvasó mindezt világosabban megértse, helyesnek látjuk itt bemutatni az 1771. év *Címtár*ából [26.] a nemes tanács teljes személyi állományát, amely a következő: a polgári konzul Johann Georg von Honnamann úr, a szebeni szász szék és a szabad kir. város tartományi konzulja; a királybíró és ispán nemes Samuel von Baussnern úr, az erdélyi nagyfejedelemségben a nemes szász nemzet megerősített ispánja, a szebeni szász szék és a szabad kir. város királybírója. Tisztviselők és tanácstagok: nemes Bartholomäus von Baussnern úr, a szék bírója; Johann Michael Kessler úr, orvosdoktor, a szelistyei szék rendes bírója; Johann von Rosenfeld úr, Hétfalu³⁴⁹ rendes bírója; Michael Wagner úr, királyi adószedő; Johann Amadäus von Reisenfels úr, királyi adószedő; Lorenz Wagner úr, városgazda; Johann Filtsch úr, a levéltár első gondozója; Andreas Soterius úr, orvosdoktor, a város első részének divisora; Michael Seivert úr, orvosdoktor, polgári jegyző; Peter von Hannenheim, az átutazók felügyelője; Daniel Klein úr, a város alsó részének divisora; Daniel von Seeberg úr, királyi adószedő; Daniel Graeser úr, a levéltár második gondozója; Lamberth von Harteneck úr, a Római Szent Birodalom lovagja, a bekvártélyozások felügyelője; Anton Offner úr, a piaci faraktár és a salétrom begyűjtésének felügyelője.

Tisztségviselők: Johann Schunn úr, aljegyző; Adam Kisling úr, a község hitszónoka; Johann Andreas von Hermansfeld úr, első levéltáros; a másodlevéltárosi állás nincs betöltve; Karl von Frankenstein úr, törvényszéki főtitkár; Karl von Sachsenfels úr, vöröstoronyi várnagy és Talmácsszék rendes bírója; Gabriel Müller úr, majoros-adószedő; Stephan Leopold Hirling úr, a nemes fogarasi föld körzetében a nemzeti kincstári javak előjárója; Johann Friedrich von Rosenfeld úr, konzuli titkár; Simon Friedrich von Baussnern úr, gyűlésttitkár; Samuel Godofred Müller úr, törvényszéki másodtitkár; Daniel von Rosenfeld úr,

szelistyei titkár; Valentin Grau úr, majorostitkár; Johann Georg Echard úr, talmácsi titkár; Johann Christian Schmidt úr, városi fizikus; Michael Brantsch úr, konzuli íródeák; Michael von Huttern úr, a szelistyei titkár segédje; Michael Hoch úr, a divisorii hivatal titkára; Johann Binder úr, a divisorialis titkár; Johann Amadäus Klein úr, bírósági segédtitkár; Michael von Wieland úr, Hétfalu titkára; Michael Valentin von Kisslingstein úr, bírósági segédtitkár; Andreas Wellmann úr, majorosgazda vagy a székház gondnoka; Valentin Amadäus von Kisslingstein úr, a város tűzfarakatárának a biztosa; Andreas Durlerer úr, a kórház felügyelője; Simon Czekelius úr, a mészáros piac felügyelője; Peter Hertel úr, a csatlósok parancsnoka; Johann G. Albrecht úr, a majorsági pénztár ellenőre és a bor írnoka; Rutkai János úr, a nemzet másodügyvédje és magyar fogalmazó; Johann Engesser úr, raktári biztos; Georg Weinhold úr, Johann Joseph Hermann úr, Andreas Binder úr, Georg Müller úr, a királyi adó begyűjtői; Michael Dendler úr, a szolgapiac felügyelője és területi tisztartó; Johann Amadäus Theil úr, majorsági számvevő; Johann Friedsam úr és Friedrich Schreyer úr, a beszállásolások intézői; Simon Sauer úr, a város kirurgusa; Johann Weber úr, a zab és széna biztosa; Johann Meltzer úr, a polgári faraktár biztosa; Georg Binder úr, a dologház gondnoka; Michael Koller úr, a katonai tűzfarakatár biztosa; Georg Benedicti úr, az éjjeliőrök parancsnoka; Johann Christian Müller úr és Martin Hertel úr, a polgári tűzfarakatár biztosai; Paul Femger úr, a csatlósok alparancsnoka; Joseph Pysistratus román fogalmazó. Ezeket a *Címertár*-ból vettem át.

283. §

Szeben, németül *Hermannstadt*, latinul *Cibinium*, románul *Szibi* [!] szabad kir. város a Szeben folyó (282. §. 2.) mellett, mocsarak és tavak között, részint dombon, részint síkságon elhelyezve. Tágas, népes és falvakkal körülvett város; ezenkívül templomokkal, tornyokkal, a cs. kir. fegyverraktárakkal s a hivatalok és a polgárok különféle épületeivel van felékesítve, s nemcsak saját székének, hanem az egész szász nemzetnek a fővárosa. Nevezetes az ide gyakran összehívott tartományi vagy

országgyűlésekről. Itt van a székhelye a főméltóságú Királyi Guberniumnak, a Királyi Kamarának vagy Kincstartóságnak és különféle más kormányshatóságok hivataloknak, úgyszintén az Erdélyi Nagyfejedelemség hadi főparancsnokának. Híres az ágostai vallásúak gimnáziumáról, a számos kézművestársulásról, a különböző nemzetiségű és állapotú emberek többnyire népes csöndületéről, valamint ennél fogva jelentős piacáról és kereskedelméről.

1) A történetírók csaknem egyöntetű véleménye szerint Szeben a körülötte folyó (Szeben nevezetű) folyóról kapta a nevét. De honnan nevezték el így a folyót? Megfelel Fassching [Nov. II. 65.]: „Így nevezték el, úgymond, a suebusok sibinus³⁵⁰ törzséről, miután a rómaiak hadserege, elkeveredve a különböző népekkel, Tiberius császár alatt megtelepedett a mediterrán Dacia határain.” Tröster [364.] szintén ugyanattól a sibinus törzstől, némelyek másként vezetik le ezt az elnevezést. De mivel a *Compendium* komoly szerzője néhány tudóssal együtt azt állítja [78.], hogy a magyarországi Szeben (amelyet ennek a megkülönböztetésére Kisszebennek, latinul Cibinum minusnak, szlovák nyelven Szobinovnak, németül Zebennek neveznek) Béla király lányától, Szabinától kapta a nevét, úgy tűnik, hogy Szebenünknek az elnevezése tekintetében is az ő véleménye került hatalmába. Ennek egyáltalán nem mond ellent az, hogy Szeben alapjait 1160-ban rakták le, IV. Béla pedig 1235-ben vette át Magyarország uralmát, tudniillik nem mindjárt kezdetben ragadt rá a városra a Sibinium (mert először így nevezték) és végül a Cibinium név, hanem az idő múlásával.³⁵¹

2) Továbbá miért nevezik a németek *Hermannstadt*-nak? Fassching [i. h.] megmondja a várostól viselt másik név eredetét, mégpedig Farmacopolis, másoknál Hermopolis, jelenleg Hermannstadt. Meibomius *Irmínsulájában* [13.] azt bizonyítja, hogy a nevet Hermestől vezették le, aki a szászoknál a hazai nyelven a Hermann névre hallgat. Ezzel szemben áll Schlöser [196.]. Egyesek hozzáteszik, hogy egykor, a gétákkal összekeveredett gótok királyának, Hermanariknak az uralkodása alatt a gétáknak épp azon a Getenberg nevű hegyén [amelynek felső része a város fölé magasodik] állott Hermes vagy Mercurius tágas szentegyháza. Ámde a névnek korunkhoz közelebb álló

származásáról tanúskodnak: a felépült város kezdetei, a világosan szóló történetírók; mégpedig Krisztus 1006. évében, midőn Bajor Gizella, avagy Henrik császár, melléknevével: a „Jám-bor” nővére és Szent István első királyunk jegyese Magyarországra bevándorolt, ebből az alkalomból Hermann, egy nürnbergi királyi udvaronc az idő múlásával Erdélybe jött, és Hermes temploma mellé majort épített, amely az emberek odaköltözködése folytán Krisztus 1160. évében megerősített várossá változott. Krisztus 1143. évében ugyanis a szászokat II. Géza király Erdélybe hívta, és amikor a jövetelüktől számított tizenegyedik évben ugyanaz a király nagy kedvezményekkel ajándékozta meg őket, elhatározták, hogy a domb tövét is várfalakkal veszik körül.

Ennek az állításnak bőséges bizonyítéka a szebeni városi pecsét, ezzel a felirattal megjelölve: „Sigillum Civium de Villa Hermannii.”³⁵² Bebizonyítottunk látszik, hogy Szeben még Szent István idejében vette kezdetét, de akkor csak falu volt, vagy „Hermann majorja” (Hermanssdorf), és úgy tűnik, hogy csak 1160-ban fejlődött mezővárossá, bár 1223-ban is „Villa Hermannii”-nak nevezik az előző névhasználat alapján abban a kiváltságlevélben, amelyet az említett „Villa Hermannii” polgárai II. Endrétől, Magyarország királyától nyertek. Az igazi értelemben vett város jogát pedig, amennyire sejteni lehet, Zsigmond magyar király idejében kapta, akiről részletesen feljegyezték, hogy némely városok fallal való körülkerítését határozta el. Szeben bölcsőjéről Timonnál [Add. II. 16.] ezeket olvassuk: „Szeben eredetéről valami újat és nevezetese fedezel fel, mégpedig azt, hogy volt egy pásztor, aki a szász nép vezetőitől akkora földet kért, amekkorát egy ökör bőrébe tud foglalni. Amikor ezt megengedték, azt a bőrt csikokra hasította, és körülkerítette azt a területet, amelyen Szeben helyezkedik el.”³⁵³ Amikor aztán a vezetők elindultak, hogy megtekintsék a helyet, megcsodálták az ember esztét, jóváhagyták a mérést és a tervet, s a helyet mezővárosnak alkalmasnak ítélték. Nem sokkal később a városnak azt a részét, amely dombon fekszik, Hermann várfallal övezte, s a nép, kivonulva Tolmatschról (Talmács), ahol addig lakott, fáradozását a városnak szentelte. Ennek az esetnek az emlékezetét később megőrizte a kút, amelyet a Pásztorénak hív-

nak. Ezzel az elbeszéléssel azt akarod bemutatni, hogy régiségre nézve Talmács megelőzi Szebent” stb. Kétségtelenül igaz az, hogy ma is létezik Szebenben a Pásztor kútja vagy pontosabban: a Disznópásztor kútja (latinul Puteus subulci), de ebből nem lehet komoly érvet kovácsolni az elbeszélés hiteléhez. Azt akár innen is könnyen el lehet dönteni, hogy a nürnbergi Hermann előtt a szász nép nem lakott Erdélyben; tehát miféle előkelők engedték át a mezőváros helyét a disznópásztornak? Végül azt, hogy vajon a szebeni földön, ahol Timon [Add. I. 5.] Ptolemaeus Ziridaváját állni vélte, egykor a dákoknak valamilyen városkája virágzott, átengedjük mások vizsgálódásainak.

3) A város alacsonyabban fekvő részét, amely a Szeben folyónál terül el, mocsarak és tavak veszik körül, amelyeknek a nagy száma miatt az ellenségnek nehéz behatolni; ezenkívül a várost magas és részben kettős, tornyokkal ellátott várfalak, valamint igen széles sáncok erősítik meg. „Ezért nem csoda, úgy mond Bonbardi [343.], hogy a császári seregek vezére – a többi város előtt – egyedül Szebent szemelte ki, hogy ott letelepedjék.” Így az ellenségnek alig akadt olyan kísérlete, amelyet ez a város meg ne hiúsított volna. Ezért Fassching [Nov. II. 67.] ezt írja: „Lajos király gyászos mohácsi pusztulása után ez a város, midőn a polgárháború dühe pusztította a tartományt, teljes hét éven át a külső népek segítsége nélkül, otthoni haderejével vitézül megőrizte és megvédte magát az ellenséges támadásoktól. Végül azonban, mégpedig 1534-ben, kényszerült megcselekedni az átadást Majláth Istvánnak, Erdély vajdájának, s átállni Zápolya János hűségére. Sohasem nyitott kaput a törököknek sem, és így, amikor egy alkalommal bűnös vakmerőséggel és csellel a törökök serege a falakon belül jutott, a polgárok nagyfokú ébersége folytán az ellenség hírére felsekcentek és kitörték, s a törököt a városból kirekesztették. Az azutáni években, visszatérve a Magyarország iránti engedelmességre, erős királyi őrseget fogadott be. Ennek az évszázadnak a kezdetén is, amikor Erdély a Rákóczi-féle polgárháborúban lángolt, a főméltóságú Gubernium ide húzódott vissza mint igen jól megerősített városba, s a törvényes fejedelem iránti hűségét csorbíthatatlanul megtartotta. Ennek az esetnek az örök tanúsága ugyanazon Gubernium 1704. augusztus 2-án kelt oklevele, amellyel Rákó-

czi Ferenc fejedelemségét megsemmisítette. Ennek örök emlékeztére íme a szövege:

a) „Mi, a Királyi Gubernium és Erdély három nemzetének meg Magyarország hozzácsatolt részeinek valamennyi Kara és Rendje, akiket a jelen általános diétára – amelyet az Úr nemrég elmúlt 1703. éve november havának 15. napjára Szeben városában törvényesen kitűztek és megtartottak – összehívtak és egybegyülekeztek, a jelen levél tartalmával emlékeztébe idézzük mindenkinek, akit illet, hogy midőn az a kárhozatos, az előző évben Magyarországon elkezdett s szerencsétlen módon az erdélyi részekbe és részekre is áttért rebellió, amelynek a rontása egyeseket Erdély lakosai közül is megfertőzött és beszennyezett, félredobva a hűséget és az odaadó engedelmességet, amellyel a legszentebb felség, vagyis a rómaiak legdicsebb császára, nekünk természetből fogva legkegyelmesebb és legjószágosabb uralkodónk s a nekik is kedves Haza, mégpedig az erdélyi tartomány iránt tartoztak, ellentétben mind az isteni, mind az emberi törvényekkel, magukat a legnyilvánvalóbb rebellió bűnével bemocskolták, némely lakosok, vagyis akik csatlakoztak ugyanahhoz a rebellióhoz, az előző napokban Rákóczi Ferenc urat a július havának nemrég eltelt 5. napjára Gyulafehérvár városába kitűzendő gyűlés kihirdetésére szólították fel az ország Karai és Rendjei nevében, amely gyűlést az ő sürgetésükre ki is hirdették, s az említett határnapon, vagyis a kitűzött, akkor még jövőbeli gyűlésen az odajövő összegyülekezett némely lakosok ugyanazon erdélyi Karok és Rendek nevében az előbb említett Rákóczi Ferenc urat a legnyilvánvalóbb felség-sértés bűnével Erdély fejedelmévé választották, és ezenkívül döntöttek néhány más, a hazára kétségtelen veszedelmet hozó dologról, és elkészítették a három nemzet hamis pecsétjét. Mivel tudjuk, hogy mindez öfélége, a legkegyelmesebb uralkodónk iránti legszentebb köteles hűség ellen történt és ennek a nagyon szerencsétlen hazának a romlására esett meg, sőt bizonyos, hogy ők semmit sem határozhattak az ország Karai és Rendjei nevében, mert az erdélyi uralom hatalmasabb bennszültői nem voltak jelen (a Karokat és Rendeket ugyanis az uralkodók szokták kinevezni – B. J.), s így nemzeti pecsétet a legkevésbé sem készíthettek, figyelembe véve tehát és tekintetbe vé-

ve a nagyon sok káros és igen veszélyes, hűtlen tettet, amelyet mind a fejedelemség, mind pedig mindenki más ellenében cselekedtek, ezeknek az ő legszentebb felsége iránti köteles hűség ellen támadó és ennek az igen szerencsétlen hazának a pusztulására szolgáló cselekedeteknek, tetteknek és történeteknek egyhangú szavazattal és egyetértésben jelen oklevél erejével nemcsak ellene mondunk és mindezeket semmisnek nyilvánítjuk és érvénytelenítjük, helytelenítjük és elítéljük, hanem az örökös hűtlenség büntetésének terhe alatt, vagyis a fej és az összes jószágok elvesztése mellett ezen egész uralom alatt s Magyarországon bármely hozzácsatolt részében az ő legszentebb felségétől ránk ruházott tekintélynél fogva, úgyszintén a haza törvényeinek erejénél fogva is mostanra és mindörökre megtiltjuk és elrendeljük, hogy az említett Rákóczi urat fejedelemnek senki el ne ismerje, ne is nevezze annak, annál kevésbé hallgassanak az említett Gyulafehérvár városában összegyülekezett ugyanazon rebellesek hűtlen tetteire, cselekedeteire és szavaira. Minek örök hitelül és bizonyságaul kiadtuk jelen oklevelünket, ő legszentebb felségének nálunk, vagyis a Királyi Gubernium kezében lévő hites pecsétjével ellátva és megerősítve. Kelt Szeben tárnoki városban, az Úr 1704. évének augusztus hava 2. napján.

A városi	A székely	A guberniumi	A szász
P. H.	P. H.	P. H.	P. H.”

Ezenkívül aláírták és saját pecsétjükkel erősítették meg: gr. Bánffy György gubernátor, gr. Apor István, Haller István elnök és több mint hatvanan mások a mágnások és nemesek rendjéből.

b) Szeben városát azonban gyakorta érték bajok is. Báthory Gábertól, Erdély fejedelmétől súlyosabb károkat szenvedett (I. I. 114. §), ezért, amint az 1614. február 24-i diétai cikkely mutatja,³⁵⁴ a szebenieknek két évre elengedik az adót a siralmas állapot miatt. Úgyszintén már azelőtt is nehézségeket okozott nekik a Giorgio Bastával a fejedelemségért viszálykodó Báthory Zsigmond, amit ugyanannak a Bastának a szebeniekhez írott levele mutat, ezzel a tartalommal:

„Tekintetes és érdemes férfiak!

Üdvözlötünket és jóindulatunkat! Hozzám küldött követetek-től néhány nappal ezelőtt megtudtam, hogy Zsigmond katonái

nem maradnak a nekik előírt határokon belül, s naponta portyázások és fosztogatások által erőszakoskodnak veletek, cseppet sem tartva tiszteletben azt a levelet, amelyet brassói polgártársatok, Bartholomäus átadott Zsigmondnak. Most újból levélben figyelmeztettem Zsigmond fejedelmet, nyomósan tiltakozva, hogy ha nem szándékszik megzabolázni katonáit és békét hagyni a császáriaknak, kivált a szebenieknek, tudja meg, hogy én a teljes hadsereggel fogok jönni a védelmükre, egészen a halálig. Hogy ez az én figyelmeztetésem eléri-e célját Zsigmondnál, azt egyáltalán nem tudom; ha ugyanis intéseimre nem hallgat s nehézségeket támaszt nekünk, a lehető leggyorsabban értesítetek, s meg fogjátok látni, hogy nem csupán szavakkal, hanem fegyverekkel is meg foglak védelmezni benneteket. Azt, ami fölött közöttem és Zsigmond között vita folyik, nem lehet oly hirtelen befejezni. Ám vegyétek biztosra és higgyétek el, hogy rövid idő alatt erős hadseregem lesz, amellyel késedelem nélkül egyenesen hozzátok igyekszem, és visszaviszem hozzátok követeteket, Anton Schirmert (a szebenit, akit Szebenből Szatmárra, onnan Prágába küldtek II. Rudolf császárhoz – B. J.); őt egyébként azért tartom magamnál, hogy saját szemével lássa érkező és hozzátok siető hadseregünket. Ezalatt ti, mint érdemes férfiak, a várost és államotokat úgy kormányozzatok, hogy az ellenfelekkel vitézül szembeszállhassatok, amint ezt meg is tettétek, hogy a megfelelő időben ő császári felségétől elnyerhessétek a legdúsbabb jutalmat; irántatok való jóindulatában nincs miért kételkednetek, hacsak ti magatok nem lesztek hozzá hűtlenek és el nem tűritek, hogy valamit követeljenek tőletek. A havasalföldi románok hitvесеivel és családjaival bánjatok tisztességesen, hogy ne lehessen jogos okuk panaszra: hadd érezzék szabadon ők is az annyira óhajtott hazatérést a hosszú számkivetés után. Ami egyebeket illet, a leghatalmasabb, mindentudó Istennek ajánllak benneteket. Kelt Szatmáron, 1602. április 30-án. Az uraságtokat nagyon szerető Georg Basta s. k.”

Ezt kimásoltuk egy könyvecskéből, amelynek címe: *Expedition Schirmeriana*, szerzője talán Andreas Gunesch kelneki lelkész 1699-ben.³⁵⁵

4) A város tágas területét várfalak zárják körül, azt azonban, úgy tűnik, eltúlózta David Frölich, amikor *Medullájában* [372.]

ezt mondja: „Fekvésénél és nagyságánál fogva Szebent általában az ausztriai Bécshez mérik.” És Fassching az idézett helyen [II. 67.]: „Kerületében nem kisebb az ausztriai Bécsnél, és ha leszámítod a mesterséges erődtést, a természettől szinte erősebb a sok tó miatt” stb. Ennek a városnak négy nagyobb és két kisebb kapuja van. A nagyobbak ezek: 1) Szag-kapu, helyesebben Seuchem-Thor, latinul Porta morbidorum,³⁵⁶ magyarul Kis Tornyi kapu, amely nyugat felől épült és ezt a kőbe vésett római feliratot viseli:

I [OVI] O [PTIMO] M[AXIMO]

IVNONI MINERVAE ET AESCVLAPIO DOMINO SEPTIM[IVS] ASC[LEPIVS] HERMES LIBERTVS NVMINIS AESCVLAPI HABENS ORNAMENTA DEC[VRIONALIA] COL[ONIAE] APVL[I] ET AVG[USTALIS] COL[ONIAE] EIVSDEM V[OTO] P[OSVIT].³⁵⁷

Nem ismeretes, hogy a követ egykor honnan hozták ide. 2) Burger-Thor, magyarul Vizaknai kapu, amelyen át Vizakna felé távoznak a városból; északra fekszik, Albert Hutter és Gallus Lutsch hivatali tisztsége idején szilárd bástyákkal és tornyokkal erősítették meg. 3) Keletre van az Elisabethen Thor (hibásan Thalsebetheen Thor), magyarul Szent Erzsébeti kapu. 4) Heltner Thor, mivel innen indul az út Heltauba; dél felé nyílik, és magyarul Disznódi kapunak nevezik.

A kiskapuk közül az első: Das Leichen Thürlein, magyarul Temető kapu, amelyről Tröster [372.] így ír: „Ennél a Leichen Thürleinnál baloldalt, a város délkeleti sarkában áll a kerek és szép Haller fogadó, amelyet a régi időkben a Haller főnemesek családja épített fel Erdélyben. Ezeknek a Hallereknek a város legnagyobb, közönségesen Nagy Ringnek hívott terén is volt egy tekintélyes házuk, benn a főtemplomban pedig gyönyörű sírhelyük, ahol a Haller család tagjait helyezték nyugalomra. A magyar nemesekkel szemben azért jutottak ehhez az előnyhöz, mert ők a nürnbergi Hallerek főnemesi nemzetségével együtt német törzsből származtak és azokhoz hasonlóan magukat „von Hallerstein”-nak írták.

Így írt Tröster a maga korában, de immár térjünk rá arra, amit ez alkalommal meg kell jegyezni. A méltóságos, a grófok rendjébe felvett Haller család bejutott a nemes magyar nemzetbe és

a magyarok vármegyéiben igen sok birtokot élvez. A *Gesta Sancti Nicetae* szerzője ennek okáról a következőket jegyezte fel [72.]: „Haller úr polgári tulajdonába ment át (ti. a hajdani szebeni prépost háza, amelyet a társas egyháztól külön, a város piacán birtokolt az ugyanott lévő csinos kápolnával – B. J.), aki azt tekejátékon (ahogy mi nevezzük) elvesztette, elnyervén tőle Leusch úr azzal a feltétellel, hogy tartsa birtokában, amíg ő maga vagy a Leusch-örökösök az élők sorában maradnak.” Leusch helyett olvass Lutsch-ot. Fassching is ezt írja [Nov. II. 69.]: „A káptalani prépost tágas, egykor tekejátékon elvesztett házát ma a Leuts-örökösök birtokolják; ennek az eseménynek az emlékét őrzi a ház falába illesztett két kő, amelyeken két kéz van; ezek közül egyik a golyót tartja, másik a tekét.”

A másik kiskaput a Bőrös torony melletti kiskapunak hívják.³⁵⁸

5) Annak, aki a városba lép, az alsóvárosból a felsővárosba kőlépcsőkön kell felkapaszkodnia. Itt-ott nagyon sok kisebb utca számolható meg, amelyeknek a legtöbbször tiszta vízű patakok folynak alá. A főbb utcák magyar nevei ezek: Ebhát, Mérsáros, Disznódi, Kis Fegyver, Nagy Fegyver, Temető, Föld, Rizskása, Sarkantyú, Szentersébeti, Vizaknai, Fazekas, Kovács utca stb. Az épületek közül egyedül azok eléggé fényesek, amelyeknek virít a tetejük a sok vörös cseréptől, amiért is a törökök ezt Vörös városnak nevezték. Tehát a tűzvészek, amelyek néhányszor elpusztították, úgy elrúttították, hogy 1556 áprilisában a különböző helyeken kiűtött tűzben szinte hatszáz ház és három kolostor égett le [l. Bethlen IV. 198. és *Annales*]. 1570-ben ismét leégett a város java része [l. *Annales*].³⁵⁹ 1711-ben, amikor a lőportoronyba becsapott a villám, elpusztult a várfal nem kis része két toronnyal, 63 házzal és – ami a csodával határosnak látszik – mindössze egyetlen személy.

6) Az épületek közül, amelyekkel a város büszkélkedik, először a templomokat kell szemügyre venni. Ezek között mind régisége, mind nagysága miatt legelső a roppant tágas bazilika, amely a szomszédos toronnyal a kisebbik piac szélén áll, és azt mondják, hogy hajdan huszonnégy oltárral épült. Két és fél évszázada, hogy ez a templom az ágostai vallású szászokat szolgálja. Vannak nekik más, kisebb templomaik is, mégpedig

egyik a Szentterzsébeti utcában, másik a kisebbik piacon; mint megtudtam, ez utóbbit régebben a svábok látogatták. A római katolikusok toronnyal ékesített nagyszerű temploma a nagyobb piacon van, amelyben – mint saját maguk építette templomban – a lelkeszi feladatokat a Lipót császár parancsára 1699-ben Szebenben letelepedett Jézus társasági atyák látják el. Ugyancsak templomuk és kolostoruk van a szigorú Ferenc-rendi atyáknak is a Föld utcában, amely egykor állítólag a Domokos-rendi apácáké volt; az pedig, amely a Rizskása utcában látható és régen a Domokos-rendi apácáké volt s azután városi magtárként szolgált, most a Pozsonyból ebben az évszázadban idehozott apácákhoz tartozik, akiket orsolyáknak hívnak. Vannak Szebenben az istentiszteletnek más hajlékai is.

7) Ami a polgári épületeket illeti, mivel valamennyi említésre méltót nem tudjuk felsorolni, helyesebbnek véljük hallgatni a polgári magánházakról. A középületek ellenben ezek: A guberniumi székház, a kincstartóság és a helytartótanács különféle levéltárai, a cs. kir. állami személyiségek szállásai stb. A XVI. és XVII. században volt egy pénzverde-épület is, ahol különböző pénzeket készítettek, mint: I. Ferdinánd közönséges aranyait 1533-ban; I. (Zápolya) Jánosét 1534-ben; II. (Zápolya) Jánosét az 1557, 1559, 1565, 1570. években; Báthory Istvánét 1573-ban; Báthory Gáborét 1613-ban; Barcsai Ákos kettős négyszögű aranyait 1660-ban; II. Rudolf tallérait 1605-ben; Báthory Gáborét az 1611, 1612. és 1613. években; Bethlen Gáborét 1613-ban; Barcsai Ákosét 1660-ban; Apafi Mihályét 1667-ben; Apafi Mihály hatszögű aranyát 1663-ban.³⁶⁰

8) Nemritkán Szebenben tartották az országgyűléseket is, példának okáért 1552-ben, I. Bethlen IV. 183.; 1566-ban Szent András apostol ünnepén;³⁶¹ 1613-ban május havában; az emlékezetre inkább méltó az volt, amelyet 1692. március 15-én ide hívtak össze³⁶² és itt tartottak, akkor ugyanis a rendek ünnepélyes küldöttsége (e szavakat épp az országgyűlési jegyzőkönyvekből vettük át), amely 1691-ben a felséges udvarba indult, visszatért s a gyűlés közepén a megfelelő tisztelettel bemutatta a legdicsebb császári felsége határozatát, őfelsége legkegyelmesebb oklevelével együtt. Amikor ezt engedelmes lélekkel és ilendő tisztelettel közzétették és meghallgatták, az összes rendek

alávetették magukat őfelsége legkegyelmesebb védelmének, és teljes szívvel atyai gondviselésébe ajánlván magukat, ugyan-ezen az országgyűlésen őexcellenciája gr. Veterani úr, legszentesebb őfelsége komisszáriusa ünnepélyes jelenlétében a gubernátor őexcellenciáját, vagyis őfelsége személyes képviselőjét, nemkülönbön ezenkívül a főkancellárt és a kincstartót, valamint a Karok és Rendek kebeléből választott némely előkelőket kijelölte, mint akiket meg kell választani és be kell sorolni a belső erdélyi tanácsba. Ennek a diétának az iratai kilenc cikkelybe foglalva olvashatók. A mostani évszázadban az országgyűléseket legtöbbször Szebenben rendezték.

9) Az erdélyi nagyfejedelemség főkormányshéki hivatalai Szebenben tartják székhelyüket vagy gyűléshelyüket, mégpedig a polgári rendben: a főméltóságú Királyi Gubernium, az adóügy főfelügyelősége, a mezőgazdaság és a kézművesség főkamara, a legfőbb polgári komisszáriátus, a könyvek cenzúrázására kirendelt Királyi Bizottság, a katonai vegyesbizottság, a postahivatal stb. A katonai rendben: a legfelső hadvezetőség, a hadi kancellária, a cs. kir. katonai kiküldött bíróság, a cs. kir. egészségügyi bizottság, a cs. kir. hadi komisszáriátus stb. A kamarai rendben: a királyi kincstartóság, a kamarai számvevőségi hivatal stb. Ezenkívül az egyháziaknak közönségesen alárendelt cs. kir. katolikus bizottság, a nagyfejedelem 1774. március 5-i rendeletével Szebenben létesített orvosi tanács, amelynek egyebek között hatalma van megvizsgálni és jóváhagyni a törvényes tanúságtételek alapján elbocsátott kirurgusok működését.

10) Mivel a polgárok is igen sokan vannak és egész Erdélyből ide özönlenek a sok kormányhivatal vezetői és tagjai, könnyű kitalálni, hogy mennyire népes a város stb. Frölich az előző évszázadban erről a városról ezt írta [372.]: „A nedves és egészségtelen levegő miatt kevésbé népes; itt néha a legszebb házakat is elhagyják az ottlakók, a polgárok a legtöbbet a köszvénytől szenvednek a meszes bor élvezete miatt.” Ha el is hiszem, hogy Frölich idejében ez az igazság látszatával bírt, ma azonban egészen másként szerzik. A város ugyanis roppant népes, a levegő nem olyan egészségtelen, a köszvény aligha pusztítóbb, mint máshol. A különböző emberek összecsődülése miatt azt mondhatnád, hogy a legtöbb napon vásárt tartanak; vannak hetipiacok

is: hétfőn, kedden és pénteken; évi nagyvásárok januárban és szeptemberben. Sok szász polgár úzi a kereskedést, de rajtuk kívül vannak sokan csak a kereskedéssel foglalkozó görögök, akiknek megvan a maguk társulata (companiájuk), amelynek a törvénykező fórumától a cs. kir. kincstartósághoz lehet fellebbezni; ez vonatkozik a brassóiak companiájára is.

11) Mielőtt Szebent elhagynók, valamit szólni kell címeréről: két keresztbe tett kard, hegyével lefelé fordítva a királyi korona alatt, alkotja a szebeniek címerét. Erről főtiszteletű Martin Felmer [167. §], ahol elmeséli az 1479-ben, Kenyérmezőnél vívott ütközetet, így szól: „Elesett ebben az ütközetben 60 000 barbár, erdélyi pedig 10 000, és ezek között nem kevés szász. Erről keletkezett utóbb egy mese: a szászok a katonai adó kifizetésével és a címer megfordított kardjaival vásárolták meg a katonáskodástól való mentességet, bár a keresztbe tett kardok a szebenieknek nem a nemzeti, hanem csak a magán címerét alkotják.” De immár hagyjuk el Szebent.

12) A város falain kívül, északi irányban, azon a szigeten, amelyet a Szeben folyó két ágra szakadva alkot, van egy előváros, ahol választékosan épített háztömb látható (más külsővel régente a vendég svábokat fogadta be); 1770-ben átalakították árvaházzá, amelyet a legfelségesebb Mária Terézia császárnő nagy kiváltságokkal ajándékozott meg, l. alább.

13) A várostól nem messze feltűnik az 1701-ben megkezdett erődítmény (citadella). Felépítésének gondját Murardo³⁶³ építésre bízta, s az egész Erdélyből ideirányított mesteremberek munkája folyton gyarapította. Ám nem sokkal a Rákóczi-féle zavargások kezdete után a munkát nem lehetett folytatni. Tovább, a város kapuján kívül – amely Szent Erzsébettől kapta a nevét – látható egy kápolna és ugyanott egy kereszt s a világ haldokló Megváltójának a képmása, amely noha méreteiben óriási, az osztrák Peter Landregen 1417-ben művészi vésővel egyetlen kősziklából faragta ki. Itt a római katolikusok buzgósága igen nagy fokú, s összejöveteleik roppant népesek.

14) Az 1599. október 28-án Báthory András erdélyi fejedelem, a Római Szent Birodalom kardinálisa és Mihály havasalföldi vajda között vívott csata helye Szeben és Schellenberg község között volt, a Burgerwiesen nevezetű réten. A mindkét részről

elesetteket összegyűjtötték és egyetlen sírba temették, amely dombként kiemelkedve ma is látható és szembe fog ötleni a következő századokban is [Bethlen X. 742–754.]. Az ebből az ütközetből menekülő Andrást pár nappal később csíkszéki székelek meggyilkolták. Ezért ki kell igazítani Czwittingert [47.] és másokat, akik azt hitték, hogy a románok fogták el és gyilkolták meg, nemkülönben azokat, akik azt írják, hogy Székely Mózes ezen a helyen, Szeben mellett vesztette el táborát és életét, holott ez Brassónál történt; ez azért egészen bizonyos, mert néhai méltóságos göncruszkai Kornis Zsigmond, a hadakozásban igen jeles vitéz, hátrahagyott egy nagyon megbízható kézírásos *Jegyzéket*, amelyben feltüntette Szebennél, Miriszlónál, Brassónál stb. megölt nemes férfiak nevét.

15) Szebeni területen van egy magyarul „zöld és szép erdő” nevezetű hely tölgyfákkal beültetve, amelyet nyári napokon olyanok látogatnak, akiknek lelki felüdülésre van szükségük. A németek *Junger Wald*nak nevezik. Ezért egy szebeni költő, a legfelségesebb II. József császár erdélyi utazását megénekelve és felidézve egyes szavait, szépen írta a következőket:

Ist dies der junge Wald
Und so viel alte Eichen!³⁶⁴
Ja! Ja! Monarch!
Dir ist er zu vergleichen:
An Jahren bist du jung,
An Weisheit aber alt.³⁶⁵

16) Akiknek megfordul a kezükben Georg Soter³⁶⁶ *Cibinium* című kéziratos műve, amelyet mi alig láttunk, tanuljanak meg többet Szebenről. Szintén forgatni kell Tröster, Kreckwitz és mások könyveit.

284. §

Szebenschéknek harminc faluja van: 1) Heltau, magyarul Nagydisznód, románul Csiznadie. 2) Städterdorf, magyarul és románul Resinár. 3) Popláka vagy Poplekó. 4) Gure-rou vagy

Gura-rou. 5) Orlát vagy Orlád. 6) Szecsel. 7) Grosz-Aue vagy Grossau, magyarul Kereszténysziget, latinul Insula Christiana, Insula Major, Insula Sancti Ioannis. 8) Reussdörffel, magyarul Rosszcsűr, románul Rusztsor. 9) Hannenbach, magyarul Kakasfalva, románul Hambák. 10) Neudorf, magyarul Szászújfalú, románul Noul. 11) Klein Scheuren, magyarul Kiscsűr, románul Suramike. 12) Gross Scheuren, magyarul Nagycsűr, románul Schure mare. 13) Rothberg, magyarul Veresmart, románul Rosie. 14) Burgberg vagy Barprig, magyarul Várpurd és Ruspurg, románul Vurper. 15) Stoltzenburg, magyarul Szelindek, románul Szlinnyik. 16) Neppendorf, magyarul Kistorony (nem Kistöröny), románul Turnisor. 17) Hamlesch, magyarul Omlás, románul Amnás. 18) Schellenberg, magyarul Sellenberk, románul Sélinber. 19) Baumgarten, magyarul és románul Bongárd és Bungárd. 20) Szád, másként Cód, románul Száád. 21) Moichen, másként Moichien, románul Moha. 22) Westen, magyarul és románul Vestény. 23) Girelsau, magyarul Fenyőfalva, latinul Gerhardinum, románul Brad. 24) Freck, magyarul Felek, latinul Africa, románul Avrik. 15) Kertz, latinul Abbatia de Candelis, románul Kirts. 26) Szakadát. 27) Kastenholtz, magyarul Hermány, románul Kastanholtz. 28) Delheim-Doulmen, magyarul Dolmány, latinul Dalmanuta, románul Dálya. 29) Schina, magyarul Sina. 30) Hammersdorf, magyarul Szentérzsébet.

Ezek közül Resinár, Popláka, Gurarou, Orlát, Szecsel, Cód, Vestény és Sina román falu, a többi szász (de több-kevesebb románnal és más jövevényekkel elkeveredve).

1) Heltau vagy Heldau, amelyet a földrajzosok a mezővárosok közé sorolnak, igen tágas és népes falu, amely nagyszámú és jól termő cseresznyefáiról nevezetes. Reicherstorffer ezt a helységet így dicséri:³⁶⁷ „Helta Szebentől délre, egy mérföldre terül el: közepes nagyságú és várral megerősített mezőváros, ahol olyan arató (szénavágó) kaszát gyártanak, amilyent sehol másutt.” Valaki pedig a kéziratában ezt jegyezte fel: „Megfigyelték, hogy egyedül a Disznódnak vagy Heltaunak nevezett községben egyetlen év leforgása alatt a magyar kereskedők 60 000 forintnál több jövedelmet vettek be a posztóért, amelyből köpönyeget szoktak készíteni (közönségesen *szűrvég* a neve); ilyen javadalmat egy vármegye sem élvez.” stb. Számunkra ez a falu azért hí-

res, mert ott született Heltai Gáspár (I. 271. §. 9.), aki végezetül nyelvében és szokásaiban magyarrá vált [l. 6.].

2) Resinár vagy Rosinár kiterjedt román jobbágyfalu, ahol az előző években a románok nem egyesült címzetes püspöke székelt.³⁶⁸

3) Grossau (Kereszténysziget) leginkább az országgyűlésért nevezetes, amelyet Thököly Imre a győztes zernesti csata után (I. 124. §) saját magának Erdély fejedelmévé való beiktatására ide hívott össze és itt tartott meg 1690. szeptember 15-én (né-melyek 12-ét írnak).³⁶⁹ Erről egy kéziratban ezt találjuk: „Thököly elfoglalta csaknem egész Erdélyt, kivéve a zárt városokat és erősségeket, és behatolva az ország belsejébe, tábort ütött Szeben mellett, a Kereszténysziget nevű falunál, és oda kényszerítette szeptember 15-re az országgyűlést. Itt fejedelemmé választotta magát, és meg is választották, de szerencsétlen előjellel, mert éppen amikor bevezették és beiktatták volna, nagyszerű paripája a betegség minden előzetes jele nélkül megdőglött. Ezen az országgyűlésen cikkelyeket is fogadtak el; ekkortájt Thököly sátrában tallérok is veretett, az előlapon saját álló képmásával, ezzel a körbefutó sorral: *Emeric[us] Teckly Dux Protest[antium] in Hvn[garia]*, a hátlapon pedig ágaskodó ló képmására ez a felirat van vésvé: *Sic virtus nescia fraeni*.³⁷⁰ A belső tanács a Karokat és Rendekeket képviselő küldöttséggel együtt Radnótról, ahol összegyűltek, Thököly betörésének kórsa hírére hallva, a császár iránti hűségben állhatatos más előkelőkkel Kolozsvárra menekült. Innen száguldó lovakkal tüstént elküldték a császári udvarba Keszei Jánost, akihez szintén a tanács jóváhagyásával csatlakozott Bethlen Miklós; ketten a császár előtt lefestették a tartomány lesújtott állapotát. Szorgalmazták Apafi fejedelem s mind az egyházi, mind a világi szabadságok megerősítését, és segítségért folyamodtak a dolgok ilyen való végső helyzetében.”

A Kolozsvárt augusztus 24-én kelt levél és a hírnök megérkezése után a legkegyelmesebb császár szeptember 4-én rendeletet adott ki. Közben Erdélybe érkezett Lajos badeni örgróf, a magyarországi császári seregek vezére, aki Thököly kiűzetése után „a Bodza-szorostól október havában visszatérve, november 15-én tábort ütött Apahida községnél (103. §. 2.), ahol 17-én az

ifjabb Apafi fejedelmet, aki Kolozsvárról néhány előkelőséggel kijött látogatására, délután két óra után különleges kedvességgel fényes ebéden fogadta, s két század kíséretében tiszteletadással küldte vissza a városba, ő maga pedig innen visszatért Magyarországra”.³⁷¹

De immár nézzünk szét Keresztényszigeten, ahol Thököly beiktatása alatt az egész hadsereg megőrizte a szabályos rendet, a trombiták, dobok és ágyúk hatalmas zengése hallatszott, s akit roppant bőséges lakoma fogadott [l. Cserei [207.]. 1599-ben Mihálynak, a hegyeken túli Havasalföld vajdájának az elvete-mült román katonái a templom szentélyébe felakasztva megöl-ték Mathias Heintzot, a grossaui szász egyház lelkészét [l. Miles 257.].

4) Baumgarten Szeben alatt, a Szeben vize mellett helyezke-dik el, s a szászokon és románokon kívül görög lakosokat is be-fogad, akiknek ott látható a templomuk. Feljegyzésre méltó, hogy a kereskedés miatt Szebenben időző görögöket, ha meg-halnak, ünnepi szertartással ide szállítják és itt hantolják el.

5) Freck az Olt folyón túl, a fogarasi föld határán fekszik, ahonnan a nevét is kapta, mutat rá Tröster [392.], azt írva, hogy e nevet a régi gótok adták, akiknek a Venusát *Friga*, *Frigo*, *Frea*, *Fria* és *Freya*, vagyis *Frau* néven hívták, s ezért a pénteket³⁷² ma is *Freytagnak* nevezik. Itt látható őexcellenciája méltóságos br. Samuel von Brukenthalnak, az erdélyi fejedelemségben a Királyi Gubernium elnökének az udvarháza és palotája, a legna-gyobb ízléssel és kellemetességgel épített kertjei szobrokkal, szökőkutakkal, terekkel, tavakkal, fácánosokkal gazdagon ellát-va. Túl az Olt folyón, amely egészen közel folyik, láthatók a girelsaui szőlősök.

6) Kertz vagy Kerc szintén a fogarasi föld szélén helyezkedik el, s nevezetes az apátság emlékéiről, amely egykor itt virágzott, s templomáról, amelyről az Annales³⁷³ ezeket hagyományozták ránk: „Az 1427. évben Zsigmond császár és Magyarország kirá-lya Brassóban lévén, az erdélyieknek elrendelte, hogy Kertzben szentegyházat építsenek” stb. Tröster [392.] úgy vélekedik, hogy ezt a helységet s a fölibe magasodó hegyeket (németül Chertzer Gebirg) egy germán eredetű nép, a cheruskok³⁷⁴ ne-vezték el. Ugyanő a Heltau (l.) mellett látható hegyről is (néme-

túl Jütenberg) úgy véli, hogy a gótok régi népe *Gothenberg*nek nevezte el [382.]. A néptömegből sokan meg vannak győződve arról, hogy a híres géták, dákok és gótok között nem kevés gigász is akadt, akiknek néhány csontját Szebenben, a szászok nagytemplomában őrzik. De emlékezzenek vissza arra, amit Beckmann ír [X. 7.]: „Ezek a gigászi csontok, úgymond, amelyeket Németország, Belgium városaiban és máshol mutogatni szoktak, s amelyeket egyszer a gigászok bordáinak, máskor lapockáinak hiszünk, nem egyebek, mint a bálnák csontjai.”

7) Szakadát az Olt nyugati partján fekszik. A Szebenszékből Fogaras földjére utazóknak ennél a helységnél van az átkelő az Olton. Tröster [392.] azt állítja (a legtöbb helység elnevezését kifacsarva és a germánokra vezetve vissza), hogy neve a zacatusok nem tudom miféle hercyniai népéről ragadt rá,³⁷⁵ pedig magyar név: régi beszédmodorral *szakadát*nak hívjuk az erdőkön és a vizeken átvezető szakadékos vagy gödrös utat.³⁷⁶

8) Sina annyira kiterjedt román katonafalu, hogy az első román gyalogos határőrezred egy teljes századát megtölti. Vestény-nyel együtt Orlát is egy teljes századot alkot.

A Hét Bíró jóságairól

285. §

A Hét Bíró jóságai közé számít: 1) Michelsberg, magyarul Kisdisznód, latinul Michaelis Mons. 2) Reussen vagy Reizen. 3) Bulkesch, magyarul Bolkács. 4) Seiden, magyarul Sidve vagy Sitve birtokrész. 5) Klein Probstdorf vagy Prosdorf, magyarul Kisekemező. 6) Gross Probstdorf, magyarul Nagyekemező, latinul Praepositura major. 7) Kreutz, magyarul Szászkeresztúr, latinul Crux. 8) Meschendorf, magyarul Mese. 9) Klosdorf, magyarul Miklóstelke, latinul Fanum Sancti Nicolai. Ezeket a falvakat fiókszékként tekintjük.

1) Ezt a felsorolást Büsching *Magazin*jából vettük át [III. 160.], amelyre emlékszünk, és közöljük, holott nem ismeretlen előttünk, hogy némely iratokban más falvakat is a Hét Bíró jóságai közé sorolnak, mint amilyenek Appesdorf, Rukur, Föld-

vár, Kollun stb. Ezek a jószágok korábban részint Fehér vármegyében voltak, mint Michelsdorf, Reuszen stb., részint Küküllő vármegyében, mint amilyen Bulkesch, Seiden, Klein és Gross Probstdorf.

2) Mechelsdorf vagy Michelsdorf Reicherstorffernél ezzel a dicsérettel szerepel: „Kevéssel Helta alatt csaknem azonos távolságra van Szent Mihály hegye, amelynek legtetőjén faragott kövekből gyönyörűen felépített híres vár áll. A helység termékeny és különféle gyümölcsökben gazdag, amelyekből a lakosok nem csekély hasznot szereznek.”³⁷⁷

3) Bulkesch pallosjoggal és börtönrel van ellátva; bővelkedik a borban.

4) Seiden birtokrész: ennek másik birtokrésze vagy darabja Küküllő vármegyéhez tartozik.

5) Klein és Gross Probstdorf Medgyes városon alul, a Nagy-Küküllő mellett terül el.

6) Kreutz, Meschendorf és Klosdorf, amelyekről azt mondtuk, hogy átkerültek a segesvári székhez, Fassching szerint [Nov. II. 72., mégpedig Miles 14. után] Crux vagyona volt, amelyről megemlékeztünk.

Szelistyeszék

286. §

Szelistyeszék, amely nevét az azonos nevű községtől nyerte, hat faluból áll, ezekkel a nevekkkel megjelölve: 1) Tiliska. 2) Szelischt, magyarul Szeliste, Szelistye, Seliste, Selistie. 3) Galisch, magyarul Gallis. 4) Valye. 5) Szibiel. 6) Kákova. Egyedül ezek román községek; az előző évszázadokban Fehér vármegyéhez tartoztak, s a vizaknai sóbányánál teljesítettek szolgálatot.

1) Hogy ez a szék a vármegyéhez tartozott, mutatja az 1692-ben készített *Egyezség*;³⁷⁸ az pedig, hogy a sóbányánál kötelezettségük volt, kitűnik az 1637. március havi 25. cikkelyből,³⁷⁹ amely elrendeli, hogy Szelistyeszék, amíg Vizaknán kiépül az új bánya, a régi szokás szerint adjon segítségül dolgozókat, vi-

szont a Királyföldje egyetlen lakója sem szorítható rá ilyen munkára, mert ellenkezik a régi hagyománnyal. Ezt a cikkelyt 1638. április havában a 17. cikkely erejénél fogva megerősítették.³⁸⁰

2) Szeliste, amelyet Szászky [518.] és mások mezővárosnak mondtak, igen nevezetes község.

Talmácsszék

287. §

Talmácsszékhez tartoznak: 1) Talmesch, magyarul Talmács és Tolmács, a szék fő községe. 2) Boica. 3) Porcest. 4) Alsósebes. 5) Felsősebes. 6) Rakovica. 7) A következő falvak: a) Appesdorf, b) Rukur, c) Földvár, d) Kollun, e) Hortobágyfalva. Ezekhez tedd hozzá Vöröstoronyt, latinul Rubra Turris, románul Turnu Rosch: erődítmény és helyőrség.

1) Ez a kis szék nyugatról az Olt felé tekint; nevét Tolmács váráról kapta, amelyet V. László, Magyarország királya 1453-ban két más várral együtt a szászoknak adományozott, az adománylevél tartalmának bizonyossága szerint, amely így fest: „Tholmáts és Lothorvár várainkat és a Verestorony tornyot az ott beszedni szokásos adóval, nemkülönb a mezőváros...”³⁸¹

2) Talmács, amelyet régen mezővárosnak neveztek, a *Titularis Daciához* csatolt mutatóban [75.] jelenleg a falvak között szerepel. Szászok és románok lakják.

3) Porcest vagy Porcsed román falu; nincs messze ettől egy barlang, tele cseppkővel, amelyet a lakosok a tej szaporítására használnak, állítja Fridvaldszky [181.]: „Az asszonyok, úgy mond, a vizet átszűrlik a likacsos sztalaktiton, de az állapotos nőknek vízzel keverten adják oda, és a kívánt hatás sohasem marad el.”³⁸² Ám úgy hiszem, ő ezt csak hallomásból ismeri.

4) Rakovica román katonafalu.

5) Hortobágyfalva az egyik birtokrésze annak a falunak, amelynek a másik része Felső-Fehér vármegyében van s a románok Kornitselnek hívják. A Hartbach vize mellett fekszik.

6) A vöröstoronyi erődítmény Erdély legdélibb részén foglal

helyet, ahol az Olt folyó Fogaras földjéről kilépve, kanyargó medrével utat keres magának Havasalföldre. Bethlen [II. 71.] ezt írja: „1533-ban Erdélyben akkora árvíz volt, hogy nemcsak az alacsonyabban fekvő helységeket öntötte el, hanem a hegyipatakok és az Olt lezúdulásától összeomlott Vöröstorony egyik része is, amely nem messze Szebentől, az Erdély felé vezető átjáróban lévő megerősített helyen, a hegyszorosban található.”

Ezt a várat a XV. században, amint az 1. számnál kimutattuk, ráruházták a szászokra, később azonban visszatért a fejedelem fiscusához, már ami az adót vagy a harmincadot illeti, amelyet 1678-ban évi 4000 forint összegért Apafi fejedelem átengedett a nemes szász nemzetnek, amint a szerződéslevelé mutatja. A Vöröstorony alatt, éppen a Havasalföldről való bejáratnál, amely roppant keskeny és veszélyes út volt, 1493-ban (nem Mátyás király idejében, amint Bertalanffi [741.] véli, mert ő 1490-ben meghalt!) kardélre hányták a törököket.³⁸³ Hasonlóképpen, amikor 1550-ben a törökök és a románok az Izabellától Szolimánnál bevádolt (időközben azonban a királynő kegyébe visszajutott) Martinuzzi Györgyön fegyverrel akartak bosszút állni, a vártnál gyorsabban György csapatokat vont össze, amelyeket „Kemény Jánosnak és a Kendeffi családból valakinek a vezérlete alatt az ország határaihoz már közeledő havasalföldiek ellen küldött. Ezek az Erdélyt koszorúzó hegyek szorosaiban Szeben fölött, a Vöröstoronynál váratlanul megtámadták az alkalmatlan és nehéz terepen körülzárt ellenséget, s a csata során nagy vereséget mértek rá, ahol – úgy mondják – ötezret levágtak és sokat elfogtak, ugyanakkor bőséges zsákmányhoz jutottak” [Bethlen IV. 161.]. E hegyek szorosaiban az Olt folyó mentén 1717-ben gr. Steinville, az erdélyi hadsereg főparancsnoka VI. Károly császár uralkodása alatt, a kövek és sziklák között megfelelő utat nyitott a havasalföldi Rimnicig;³⁸⁴ emiatt ezt Károlyútnak nevezik.

Egyházi ügyek

288. §

A római katolikus vallás ebben a székbén máshol nem erős, csak Szebenben, ahol egyházközséget és templomokat találunk, meg a reformált ferences atyák és az apácák szerzetesrendjét. A helvét vallásúak, akik Szebenbe jönnek, és ugyanott különböző testületekbe iratkozva vendégeskednek, csak imaházat használnak. Ezzel szemben az ágostai vallást követőknek, amilyenek a szászok szinte valamennyien, igen népes egyházközségeik vannak mind Szeben városában, mind a jelentősebb községekben. A görög szertartású, a római egyházzal egyesült, valamint nem egyesült vallás a román falvakban van elterjedve.

A római katolikusok, akik Szebenben laknak, jórészt németek (akikről máshol elmondottuk, hogy nem azonosak az Erdélyben már régóta honos szászokkal), s napról napra többen vannak. Van továbbá számos magyar is, aki tisztséget visel a különböző hivatalokban. A helvét hitet követők olyan magyarok, akiknek a főkonzisztórium, mint ismeretes, Szebenben tartja székhelyét. Az ebben az egész székbén lakó görög szertartású románok között 1761-ben, amikor elrendelték összeszámlálásukat, találtak 29 templomot; a lélekszám 30 450 volt, család 7999, pap 86, továbbá 75 tanító, kántor és harangozó.

289. §

Ami a római katolikus vallást illeti, valamint ebben a székbén semmi sem volt híresebb a XII. században létesült Szebeni prépostságnál, úgy jelenleg semmi sem érdemel nagyobb figyelmet, mint a Szebeni Királyi Katolikus Teréziánus Árvaház. Ezt a Legkegyelmesebb Anya, a legfelségesebb Mária Terézia 1770-ben alapította és a leggazdagabban megajándékozta, úgyszintén felékesítette az újonnan épített templommal. Az árvaház tömérdek árva példás nevelésével tűnt ki.³⁸⁵

1) A szászoktól létesített Szebeni prépostságot III. Béla, Magyarország királya kérésére Celesztin pápa hagyta jóvá a La-

teránban, 1191 januárjának kalendája előtti 13. napon³⁸⁶ kelt levelével. Ezt III. Ince pápa 1211-ben a római szék alá rendelte; II. Endre király, amikor ugyanabban az évben azt kívánta, hogy az említett Szebeni prépostság püspöki székké alakuljon át, nem tudta tőle kieszközölni. De mivel az esztergomi és a kalocsai érsek – ez utóbbi Beryhold, amaz János, Gertrud királynő testvérei – vitatkozott azon, hogy ez a prépostság lelki ügyekben melyiknek legyen közvetlenül alárendelve, végül a pereskedést az esztergomi érsek nyerte meg: maga alá rendelte a szászokat, s a milkovi püspök útján sok éven át gondozta egyházi ügyeiket [I. Timon, Nov. X. 53.].

2) Az oklevél, amellyel a szebeni árvaházat alapították, ez:

„Mária Terézia stb. Örök emlékezetül. Az uralkodás legjobb módja úgy gondoskodni az alattvalók boldogságáról, hogy annak alapján az istentisztelet álljon. Mert az isteni tanításokkal és rendelkezésekkel s magával a céllal, amelyre a királyi tisztség gyakorlásának irányulnia kell, leginkább az egyezik, hogy Akitől az országok jogai származnak, az uralkodás rendjében Annak tisztelete is különleges helyhez jusson; ettől az uralkodó koronája is tiszteltebbé, az alattvalók szerencséje is kitűnőbbé s végezetül még a birodalom helyzete és állapota is virágzóbbá válik és úgy is marad. Miközben uralkodásunk kezdetétől ez a gondolat állandóan lelkünkben lebegett, megkíséreltük rámutatni arra, hogy egyrészt melyek ennek a bizonyosságai, másrészt melyek a nép javára történt királynői és szerető anyai gondoskodásunk emlékei. Ez a felfogás irányította figyelmünket a nekünk kedves Erdélyre is, hogy midőn el van látva azokkal a dolgokkal, amelyeket a természet szokott adományozni, ne legyen híjával az olyanoknak sem, amelyek részint a polgári élet alapjai, részint úgy ismereteseek, mint amelyek az istentisztelet megerősítésére és fenntartására szolgáló emberi tettek legfontosabb céljai. Mégpedig lelkünkben azt fontolgattuk, hogy ez a mi nagyfejedelemségünk évszázadra visszamenőleg a keresztenység védőbástyája volt és most is az, s nem hiányzott belőle a sok jámbor intézmény, amelynek révén az igazi kegyesség, az őszinte vallás, végül a legjobb Isten legtisztább tisztelete ősi birtokukban megmaradtak. Az idők mostohasága folytán azonban bekövetkezett, hogy ezekből az ékességekből szégyenletes változás-

ba és ezeken át különböző tévelygésekbe keveredjék. Mindezt, ismétlem, lelünkben fontolgatva, kötelességünknek véltük, hogy szeretett örökségünknek azok az ékességei miképpen állíthatók vissza ősi jogaikba, sőt adhatók vissza tetézve. Midőn erre a célra és az ifjúság törekvéseinek a kiművelésére bővebb alkalmat kínálni és a népet a viszonyok és idők változó forgandósága révén előkerült tévelygések sötétségéből a tisztultabb tanítás világosságára kivezetni, végül az istentiszteletet mind szentegyházak, mind új plébániák létesítésével sem helyreállítani, sem terjeszteni nem szűnt meg buzgóságunk, találtunk egy másikat, nyilván nem utolsó eszközt, amellyel e kedves fejedelemségünk jóléte és boldogsága terén folytonos gyarapodást lehessen elérni. A szegény szülők elárvult, a nevelésnek és gyakran az élethez szükségeseknek is híjával lévő gyermekei az emberiségnek látni is szomorú részét alkották, s vagy az állam haszontalan tagjaivá váltak, vagy éppen rút példáivá a különböző büntetteknek, amelyeket a fegyelemhez nem szokott lélek a felületes érintkezés útján is könnyen magába szív. Tehát ezeknek az üdvösségükre is, az életvitelükre is megfelelő orvosságot kívánva nyújtani, úgy találtuk, hogy építeni és létesíteni kell itt egy katolikus Árvaházat, ahol nemcsak élelemmel és ruházattal, hanem üdvös tanítással is lássák el őket úgy, hogy majdan a köznek is hasznosan szolgálhassanak. Ennek az Árvaháznak a helyét egy szebeni elővárosban jelöltük ki, mégpedig a Szeben vagy Cibin folyó közelében, sík területen, ahol azelőtt az ausztriai Oberennsből, Karinthiából, valamint Krajnából Erdélybe vándorolt alattvalóink elszállásolására, beleegeyzésünkkel és engedélyünkkel, néhány tágas ház állott, ezek azonban azóta, mivel az ottlakók másutt kerestek lakást, üresek és szinte elhagyottak voltak. Ezt az egész házat ennek az intézménynek adjuk és ténylegesen már hozzácsatoltuk. Továbbá kerként és az ebben az Árvaházban nevelendő és kiképzendő gyermekek katonai gyakorlatozásának helyeként ugyanazon Árvaházhoz csatoltuk a szomszédos területet is, mégpedig a falu s a vizaknai kapu közöttit, egészen addig, amíg ez az út részint a legközelebbi szász városunkba, Szebenbe vezetővel egyesül, részint a polgárok elővárosi birtokaihoz vezet, e terület határainak bal oldali nyúlványán. És így mi, a szent, üdvözítő katolikus vallás iránti

és a nekünk kedves Erdély s a benne élő népek jóléte miatti különleges gondoskodásból és törekvésből, biztos tudatossággal, jól megfontolt szándékkal és érett elhatározással Annak a legszentebb Nevében, aki a legfőbb Jó és mindenkinek az Üdvössége, az előbb megnevezett helyen katolikus Árvaházat alapítunk, létesítünk, emelünk és felszentelünk. E fáradozásunkhoz és buzgólkodásunkhoz járultak a biztató kezdetek is, a tisztelendő Joannes Theophilus Delpini Jézus társasági atya hűségének és dicséretes szorgoskodásának a közreműködésével. Azt akarjuk, hogy jelen alapításunk a jövő időben örökre mindenkoron Isten nagyobb dicsőségére, a dicsőséges Szűzanya, királyi házunk és országunk patrónája és leghatalmasabb támasza tiszteletére, az igaz vallás gyarapodására, végül szeretett Erdélyünk javára és díszére szolgáljon. E célból különleges kedvezményekkel, kiváltságokkal és jövedelmekkel látjuk el és adományozzuk meg, mégpedig: 1) Ezt a Házat és területét s az ott lakó személyeket teljesen kivesszük az imént említett szebeni városunk tisztségviselőinek a hatásköre alól, s ugyanazon Házat mentessé tesszük minden rendes és rendkívüli polgári és közhertől. 2) Részint ugyanazon Ház fegyelmi és erkölcsi felügyelete végett, részint a polgári és bűnügyi esetek elbírálásáért, amelyek a benne lakozó személyekkel kapcsolatosan felmerülnek, úgy találtuk, hogy ki kell jelölni és ki is jelölünk egy bizottságot, amelynek az ülnökei lesznek erdélyi Királyi Guberniumunk elnökén kívül: a fegyelmi és polgárjogi ügyek tekintetében az erdélyi püspök és két katolikus guberniumi tanácsos, valamint egy személy erdélyi Királyi Kincstartóságunk részéről a guberniumi protokollisták vagy fogalmazók közül mellé adott, szintén katolikus jegyzővel; a bűnügyekben pedig, ahonnan a püspök kimarad papi rendje miatt, a többi felsorolt esküdthöz járul a királyi kincstartó, továbbá még egy guberniumi tanácsos és egy másik az említett kincstartóság részéről, a hetes létszám kihozása végett; az ezen bizottságtól vagy bíróságtól kimondott ítéletek ellen azonban a fellebbezést nem az említett Guberniumnál kell intézni és letárgyalni, hanem közvetlenül nálunk. Ha ez a bizottság úgy ítéli, hogy szüksége van a Királyi Gubernium jelenlétére, akkor azt akarjuk, hogy az előállott helyzethez képest ezt adja meg neki. 3) Minthogy ezt az intézményt pénz nél-

kül fenntartani nem lehet, a személyzetre, amelyet itt a ház ellátásával, úgyszintén a gyermekek létszámával és a körülmények igényeivel egyezően akarunk megállapítani, továbbá főleg a gyermekek eltartására akarunk fordítani, *először*: azonkívül, amit ez ideig a Ház céljaira adományoztunk, s Delpini atya közvetítésével kamatra ki van helyezve, a szász fiscus tizedeinek a bevételeiből évi 2000 rénes forintot adományozunk készpénzben, természetben pedig 2500 köből gabonát úgy és oly módon, hogy ez a juttatás minden évben megszakítás és csökkentés nélkül folytatódjék még akkor is, ha azokból a bevételekből, amiket most beszednek, nem marad semmi, sőt még az esetben is, ha az említett tizedeket valamikor esetleg a fiscus a kincstár gondozásából kiveszi és bérbe adja. Továbbá, *másodszor*: ennek az Intézménynek adjuk, az alaptőke általunk való növelése végett, főalakként a diszpenzációk díját, amelyet nem katolikus alattvalóink kell fizessenek, fizettek és ezután is fizetni fognak, hogy a királyi hatalom teljességétől engedélyt nyerjenek a hazai törvényektől tiltott rokonsági fokozatú házasságkötésre. *Harmadszor*: elrendeljük a nagyfejedelemségünkben sorsjáték bevezetését, amelynek jövedelmeit is öt éven át, nemkülönben *negyedszer*: a román borra kivetett új vám jövedelmét ugyanannyi évig, évente 10 000 forintban, nemkülönben *ötödször*: az elhunyt görög szertartású, nem egyesült püspök, Dionisie Novakovici örökségéből való pénzt, amelyet egyébként kincstárunk javára kellett volna befizetni azzal az összeggel együtt, amelyet ugyanazon örökség hagyatéki összegével »gratuitum donum« címén szerzett pénzként ugyanaz a püspök gyűjtött, de nem számolt el, kárpótlásul kell adnia, szintén e Ház főalapjának növelésére, következőleg ennek gazdagítására szántuk. Nem kevésbé *hatodszor*: azt az összeget, amelyet egy bizonyos, egykoron Szebenben, a katonai jogkör alatt élt Ettinger végrendeletileg hagyott a katolikus árvákra, és amit azután a katonaság lefoglalt, kamatozás végett itt kihelyezett s a kamatokkal együtt már 10 604 rénes forintra emelkedett, szintén erre a célra fordítjuk. *Hetedszer*: a kalocsai érsek, gr. Batthyány József alapítvány gyanánt ennek a Háznak adományozott 20 000 forintot, a gyermekek eltartására. Valamint ezt az ő jámbor tettét dicsérik, úgy ezt az alapítványi összeget kegyesen elfogadjuk e Ház alaptőké-

jéhez, egyesítjük vele, s együttesen a kijelölt célra fordítjuk. Ami pedig az előbb említett diszpenzációs illethekeket, a sorsjátékból, a román borra kivetett és más rendeltetésű jövedelmekből a jövőben befolyó pénzeket illeti, említett Királyi Kincstartóságunk a most folyó év kezdetétől számított minden esztendő végén írásban feltárja az Árvaház előtt, hogy az ennek az Intézménynek szánt pénzből mit vettek be és hol helyezték el kamatozás végett, hogy a továbbiakban az Árvaház a gyermekek felvételénél aszerint kormányozhassa magát. 4) Elrendeltük, hogy az egész építkezésnek a tervét – amelynek formájára fokozatosan el fognak jutni a ház elkészítendő épületei – ki kell dolgozni; a kész és nekünk bemutatott tervet jóváhagytuk, sőt gondoskodtunk a szükséges költségekről is, amelyekkel az ottlakást kényelmesebbé lehet tenni és fel lehet építeni alapjától egy templomot is toronnyal az istentisztelet céljára, szintén a tőlünk jóváhagyott alakban. 5) Mivel e Házban leginkább az istenfélelmet kell ápolni, és így a zsenge ifjúságot nemcsak az oktatás útján, hanem példákkel is erre kell nevelni, e Ház első felügyeletét és előjáróságát helyesnek tartottuk az említett Delpini atya és a tisztségben való utódai hűségére, buzgóságára, örökösére bízni nemcsak a lelki, hanem a háztartási ügyekben is úgy, hogy az intéző vagy családapa – aki egyetlen lesz a Házban – és ez utóbbi ellenőre tiszteljék őt, mint akit mi a pénzbeli kiadások végzésénél is fel akarunk ruházni azzal a rendelkezési hatalommal, hogy sem maga az intéző ne költhessen az ellenőr nélkül, sem az ellenőrnek ne legyen szabad valamit is vásárolnia vagy rendelnie annak a beleegyezése nélkül. Mind az intéző az eszközökre kiadásokról, mind az ellenőr a bevásárlásokról köteles lesz az előírt utasítás szerint elszámolni. Annál inkább 6) utasításokat adunk hitbéli dolgokban ugyanazon Delpini atyának és utódainak, és mivel egyedül nem képes ellátni akkora munkát, a lélekápolás végzésére szükségesnek tartottuk társat adni neki, aki az itteni kényelmes lakáson kívül évente kapni fog 300 forintot a maga fenntartására szolgáló eszközként. Itt következnek most főként azok, amelyek okából ezt az Intézményt létesítettük. Ezért 7) elhatároztuk és elrendeljük, hogy mind a bevett nemzetekből, mind román szülőktől származó és általában akár házasságból, akár azon kívül született szegény és

a szülőktől elhagyott gyermekek, sőt azok is, akik ugyan nem a keresztény vallásban születtek, de a szülők és a rokonok teljesen elhagyták őket vagy pedig maguk óhajtották őket beadni ebbe az Árvaházba a katolikus vallásban való neveltetés végett, legyenek ennek az Intézménynek részesei, azonban úgy, hogy a Házba csak a hetedik életévüket megkezdett gyermekeket fogadják be; a kitett csecsemőket pedig és másokat, akik még nem érkeztek el hetedik életévükig, e Házon kívül, katolikusoknál tartsák és neveljék megfelelő díjazás ellenében, amelyben meg tudnak állapodni. 8) A törvénytelen frigyból született vagy más szegényfoltot hordozó gyermekek javára azt határoztuk, hogy az ilyenek az ebbe az Árvaházba való befogadás tényénél fogva számítsanak törvényeseknek, és azt akarjuk, hogy ennek az általános kiváltságnak az eredménye ugyanaz legyen, mintha akármelyik ilyen gyermek külön megszerezte volna a törvényesítést. 9) Ebben az Árvaházba be kell fogadni nemcsak a fiú-, hanem a leánygyermekeket is, anélkül, hogy a különböző nemeknél el kellene érni az egyenlő számot, mivel egyébként is az árvaházakban a fiúgyermekek számbelileg felül szokták múlni a lányokat, és ezt az Árvaházon kívül nevelendő kisebb gyermekek esetében is kipróbálandónak tartjuk. 10) Az ebben az Árvaházban lévő mindkét nembeli ifjúságot meg kell tanítani a keresztény hittanra, a nyelvek közül a németnek az írására és olvasására, számtanra, lenből, kenderből és gyapotból való fonásra, nemkülönben az említett anyagokból való szövésre, közönséges selymekendők előállítására; különösen a lányokat rá kell állítani a finomabb szövésre, akik az ilyen tanulmányokban ügyesebbeknek bizonyulnak, az említetteken kívül a zenében, éneken, a polgári építészetben és térképrajzolásban, valamint a katonai gyakorlatokban kell kiképezni; ezenfelül gyakoroltatni kell őket a rajzolásban is, amennyire az ácsoktól, kerekeseiktől, kőművesektől, asztalosoktól és más közönséges kézművesektől ezt elvárjuk. 11) Az ellátásra, ruházatra és a napirendre nézve azt akarjuk, hogy az itteni Árvaházban fennálló és mindannyiunktól egyaránt nagyon helyeselt szabályokat kell betartani. Minden egyes gyermek évi eltartására 50 rénes aranyat állapítottunk meg. 12) Mivel kegyelmesen arra is törekszünk, hogy egyrészt többen is részesüljenek ennek az Intézménynek a jótéteményeiben, más-

részt arra, hogy az ebben az Árvaházban neveltek a jövőben is a megfelelő módon fenn tudják magukat tartani, ezért korhatárként, ameddig a fiúk is, a lányok is ebben a Házban maradhatnak, a tizenötödik életévet jelöljük ki, de azzal, hogy ha a fiúk ezen életkor előtt már megszerezték a mesterségek és művészetek gyakorlásához szükséges erőt és tudást, hamarabb elbocsáthatók legyenek, és megfordítva: ha egyesek a hittanban, olvasásban, írásban és számtanban vagy a Házban tanítani szokásos más tárgyakban különleges előmenetelt tettek, s egyszersmind ügyességet mutattak abban, hogy ezekre másokat is kiképezzenek, egyik vagy másik közülük hosszabban is visszatartható a Házban, alaposabban megtanítható a mértanra és ugyanakkor az oktatás kiegészítésébe is bevonható, távozása után pedig tanítóként alkalmazható. 13) Az ebből az Árvaházból kilépő lányok nemesekhez és polgárokhoz adhatók szolgálni a városokban és mezővárosokban, vagy alkalmazhatók a gyárakban és manufaktúrákban, s amikor utóbb tisztességesen férjhez mennek, 50 rénes forint hozományt engedélyezünk. Azoknak a gyermekeknek pedig, akiket a Házon kívül műhelyekben alkalmaznak, azt akarjuk, hogy tandíjukat s a kézművességbe való felvételükhöz és elbocsátásukhoz szükséges költségeket az Árvaház fizesse, s az inaskodás éveinek befejezésével új ruhát adjanak nekik, majd a kézműveseknél bevett szokás szerint küldjék őket vándorútra öröklött német területeinkre, levelet küldve annak a tartománynak a kereskedelmi tanácsához, ahova irányítják őket, avégett, hogy gondoskodjanak róluk. Amikor ezek hazatérnek, 50 forint segélyt kell nekik folyósítani saját műhely létesítésére, de úgy, hogy tartozzanak tanítani az ugyanabból az Árvaházból a kézművességre adandó gyermekeket. 14) Az árvák jövőbeli Házának minden legjobb módon való támogatása végett ennek a Háznak abban is különleges kiváltságot engedélyezünk e levéllel, hogy mindenkit, aki onnan kikerül, minden költség nélkül és a szokásos formások mellőzésével tartoznak befogadni a céhekbe még annál a nemzetnél is, amelyből nem származtak, így a szászok között is, s váljanak részeseivé a polgárjognak és a birtokjognak. 15) Ezenkívül e Ház javára és hasznára megengedjük, hogy a kézművesek, akiket oda felvettek az inasok kiképzése végett, vagy ezután fel fognak venni, ott szabadon úz-

hessék és tudják úzni mesterségüket a maguk számára is. 16) Egyetértünk azzal is, hogy ebbe a Házba bevegjenek egy katolikus kereskedőt is, akitől a Ház és a háziak megvásárolhassák az összes szükségeseket, és megengedjük, hogy egy ilyent ezután is befogadjanak oda, s szabad legyen árut kiraknia az említett árusítás céljából. 17) Engedélyezzük ennek a Háznak a mészárszék szabad használatát is. 18) Szabad lesz a Ház vendéglősenek vagy szakácsának bort mérnie, mind külső személyeknek, akik abban a Házban nála akarnak ételt és italt fogyasztani, mind a háziaknak. 19) Az e Háznak engedélyezett egyéb jótéteményekhez hozzáadjuk azt, hogy saját sörfőzdét is állíthasson fel odabent. 20) Ezt az így létesített, megalapított és kiváltságokkal ellátott Árvaházat, hogy jó emlékezetével utódainknak is példaképül szolgáljon a nekünk kedves Erdély javára fordított gondoskodásunk, elnevezzük és azt akarjuk, hogy nevezzék »Szebeni Királyi Katolikus Terezianum Árvaház«-nak. Pecsétet is engedélyezünk és adunk neki, hogy azt sajátjaként használja köz- és magániratok lepecsételésére. Ez a pecsét címerében magyar királyi koronánkkal ékesített babérkoszorút mutasson fel; a babérkoszorú közepét a néhai legfelségesebb római császár, hön szeretett férjünk és életében a birodalom leghűségesebb gondozója, I. Ferenc nevének kezdőbetűje, továbbá azért, hogy ahol a mienk fennmarad, ott neki mint legméltóbbnak a kegyes emléket is megőrizzék, a mi nevünk betűi, vagyis: F. M. T. foglalják el, körös-körül ezzel a felirattal: »Sigillum Orphanotropii Regii Theresiani Catholici Cibiniensis«.³⁸⁷ Tehát ekképpen megalapítottuk, létesítettük, életre keltettük, felállítottuk, elgondoltuk, elláttuk, mentesítettük ezt a katolikus Árvaházat, s mindezeket neki szántuk, adományoztuk, engedélyeztük, jóváhagytuk, megengedtük és ráruháztuk. Ezek örök hitelül és megerősítésére jelen oklevelünket saját kezűleg aláírtuk, s elláttuk nagyobbik hiteles függőpecsétünkkel. Kelt érseki városunkban, Bécsben, március hó 20. napján, éppen a legdicsőségesebb Szűzanya Annuntiatioja ünnepén,³⁸⁸ az Úr 1770., uralkodásunknak pedig 30. évében.

Mária Terézia s. k.
Nagyajtai Cserei Farkas s. k.”

Az ágostai valláshoz tartozó szászoknak ebben a székben 32 plébániájuk van, amelyekből egy tartozik az erdőalji káptalanhoz, három a segesvárihoz, négy a bolkácsihoz, egy a selykihez, a többi 23 egyházközség pedig alkotja – más nyolccal együtt, amely a magyarok helységeiben fekszik – a tiszteletre méltó szebeni káptalant.

1) Az 1766-ban végzett összeírás táblázatai között a szebeni káptalan így fest:

Sor-szám	Az egyházközségek neve a szebeni káptalanban	Lélekszám		A lelkészek cs. kir. díja rénes forintokban
		férfiak	nők	
1	Hermannstadt	3204	3353	50
2	Stoltzzenburg	269	301	70
3	Michelsburg	236	254	20
4	Neppendorf	229	277	45
5	Talmatsch	170	186	40
6	Rothberg	168	179	50
7	Kertz	170	184	35
8	Hannebach	162	179	40
9	Burgberg	342	370	70
10	Hammersdorf	138	170	50
11	Freck	96	117	60
12	Heltau	714	742	70
13	Klein Scheuren	176	187	55
14	Gross Scheuren	230	244	70
15	Dolman	98	110	25
16	Szakadát	109	118	50
17	Kastenholtz	85	100	30
18	Girelsau	215	129	50
19	Reisdörflein	70	76	10
20	Bungárd	26	27	15
21	Gross Aue	291	307	70
22	Schellenberg	201	211	55
23	Neudorf	232	248	60

Sor- szám	Az egyházközségek neve a szebeni káptalanban	Lélekszám férfiak nők	A lelkészek cs. kir. díja rénes forintokban
--------------	---	--------------------------	--

Úgynevezett leányegyházak a magyarok helységeiben

1	Salzburg	14	17
2	Clausenburg	230	245
3	Fagarasch	337	364
4	Sárkány	240	220
5	Nagyenyed	116	138
6	Torda	59	66
7	Bonchida	15	17
8	Badlinen	1	2

2) A Szebenszékből virágzó egyházközségek közül külső káptalanokhoz számítanak a következők: Hamlish a szilágyságihoz, Cloosdorf, Kreutz és Meschendorf a segesvárihoz, Bolkács, Gross Probstdorf, Klein Probstdorf és Zsidve a bolkácsihoz, Reussen a selykihez.

Johann Dietrich bolkácsi chiliasta³⁸⁹ lelkész tévelygéseit az 1714. év eleji zsinaton vizsgálták meg.

3) A szebeni lelkészeknek mint a vallásban a legjelesebb férfiaknak ezt a névsorát kaptuk meg: 1) Matthias Colomannus, római katolikus, meghalt 1521-ben. 2) Martin Pileus (Huet), római katolikus, 1535. 3) Matthias Ramaschi, az első lutheránus, meghalt 1546-ban [l. Miles 14. és Haner, Hist. 174.]. 4) Bartholomäus Altenberger, meghalt 1552. március 5-én. 5) A krajnai Paul Wiener,³⁹⁰ született Laibachban,³⁹¹ az első lutheránus szuperintendens, 1554. 6) Matthias Hebler, korponai, Magyarországról, szuperintendens, 1571. 7) Johann Auner, szebeni, 1571. október 2. 8) Georg Melas,³⁹² 1592. március 2. 9) Peter Lupinus Waldhuttensis,³⁹³ 1597. április 23. 10) Christian Lupinus, 1612. szeptember 17. 11) Peter Besiedner,³⁹⁴ szebeni, 1616. március 21. 12) Johann Funccius, akit Johann Orth konzul még fiatalon bevezetett a szebeni káptalanba, 1616. december 18-án. 13) Johann Oltard, szebeni, 1630. május 9. 14) Georg

Glockner, szebeni, 1641. december 2. 15) Peter Rihelius, szebeni, akiról Wermer ír, a brassói gimnázium rektora, kéziratoss naplójában 1645. augusztus 21-én:³⁹⁵ „A szebeniek zavargása és lázadása a lelkész (Peter Rihelius – B. J.), a konzul és az egész tanács ellen; mivel a legtöbben a tekintélyesek közül nem akartak vele egyetérteni, egy időre önkéntes száműzetésbe küldték.” Erről az ügyről David Hermann így ír:³⁹⁶ „Riheliusszal a lázadók szégyenletesen bántak, de végül kényszerültek ünnepélyesen megkövetni őt.” Rihelius meghalt 1646. október 31-én. 16) Andreas Oltardus, szebeni, 1660. október 6. 17) Johann Graffius, medgyesi, 1668. június 13. 18) M. Jakob Schnitzler, szebeni, 1684. június 19. 19) Johann Leonhardi, szebeni, 1692. április 23. 20) M. Isacus Zabarius,³⁹⁷ magyarországi, 1707. május 19. 21) Johann Klein Petrimontanus³⁹⁸ 1732. január 7. 22) Martin Leonhard, szebeni, 1742. október 13. 23) Christian Roth, szebeni, meghalt 1762. május 1-én, eltemették 3-án. 24) Andreas Schunn, azelőtt medgyesi lelkész, meghalt 1766. január 7-én, eltemették január 10-én, 43 éves korában. 25) Martin Felmer nagydisznódi lelkészből [lett püspök – *A fordító*], megérősítették február 5-én. 26) Christian Ziegler, azelőtt sellenbergi lelkész.

HARMADIK FEJEZET

Segesvárszék

291. §

Segesvárszék, németül Der Schaesburger Stuhl, latinul Sedes Schaesburgensis, nem természetes fekvésénél fogva, hanem politikai sorrendben van legközelebb Szebenhez. A Székelyföld határán áll, és így észak felé a székely Udvarhelyszékre tekint Küküllő és Felső-Fehér vármegyék némely részecskéin át, kelet felé a szász Kóhalom és Nagysink székekkel érintkezik, délről elkeveredik Fehér vármegye egyes falvaival, s szomszédos a szászok medgyesi székevel, végül nyugatról, ahol a Nagy-Küküllő folyó vize öntözi, a Küküllő vizéről

elnevezett vármegye zárja be. Egész területén váltakozva vannak hegyei, erdői és mezői, amelyek gabonát, bort, szénát stb. teremnek.

1) Ezt a Segesvár városáról elnevezett széket a nagysinkai, új-egyházi és medgyesi szék, valamint Fehér vármegye részecskéi választják el a szebeni széktől. A falvak, amelyek északról, illetőleg keletről Udvarhelyszéktől elhatárolják s Küküllő vármegyéhez tartoznak: Alsó- és Felsőbun, Sárd; Fehér vármegyéhez tartoznak: Fejéregyház, Héjasfalva és Szederjes.

2) Ami a szék nagyságát illeti, szélessége – változó határai miatt – aligha engedi magát meghatározni, hosszúsága pedig, ha azt napkelettől napnyugatig, vagyis Mehburtól (azaz Benétől) Brodig és Nagyszőlősig méred, majdnem négy német mérföldet tesz ki. Az említett Nagyszőlős és Brod falvak, úgyszintén Holdvilág, a Nagy-Küküllő folyó nyugati partján telepedtek meg, ennek a széknak a többi helysége pedig keletre tekint. Szinte az egész tartomány kiváló talajnak örvend. A fák gyümölcse és a bor Segesvár körül olyan bőségben terem, hogy méltán hivatkozatsz a 291. §-ra. Az idevaló bort, többnyire olcsó áron, Segesvár városában és más helységekből árusítják.

292. §

Kevés románnal elkeveredve, szászok lakják az egész széket, amelyet a segesvári tanács vezet. Ez áll a konzulból, a királybíróból, a székbíróból, a városgazdából, a két királyi adószedőből, a jegyzőből és a rendes tanácstagokból, akiket különböző tisztviselők követnek.

1) Ebben a széknél kevés román van, amit akár abból is lehet látni, hogy területén egyetlen színtiszta román falu sem található, s nem tudom, hogyan csúszott be az 1761. év összeírásába (ahonnan Büschingtől átvéve, olvasható egy megjegyzés ennek a széknak a románjairól [III.161.]) négy állítólagos román falu. Az említett összeírás idejében ebben a széknél megszámláltak 1006 román lelket, 165 családot, egy templomot, négy papot, öt tanítót, kántort és harangozót.

2) Ami a segesvári város és szék tanácsát illeti, annak élén a

konzul áll, legfőbb tekintéllyel a városban és a székbén. A királybíró elsősorban a várost igazgatja. A székeknek a bírójára hárulnak a szék irányításának az ügyei. A városgazda törődik a város területének a gondozásával. A többinek a tisztsége érthető a címükből. A hivatalnokok közt vannak: a városatyák szónoka, a divisor, a vicensótárius, a bírósági titkárok, a konzuli titkár, az adószedői titkárok, adóvégrehajtók stb. Feljegyzendőnek tartom, hogy a konzul rangban megelőzi a város lelkészét, ha nála idősebb, viszont amaz előtte jár, ha öregebb. A tanácstagok és a többi pap között hasonló rend van érvényben azonkívül, hogy nem a korra vannak tekintettel, hanem a rangsorra. A feleségek a férjek nyomában következnek.

I. A felső kerület

293. §

Ez a szék két kerületre oszlik, mégpedig a felsőre és az alsóra. A felsőben egy mezőváros és kilenc falu található.

294. §

Ez a mezőváros, amelyet a magyarok Szászkezdnek hívnak, a szászok Kysdnek és Keisdnek, a románok Kisdunak, a Nagy-Küküllő folyó eredetétől nem messze, egy rejtett völgyben fekszik. A falvak nevei ezek: 1) Bene (Mehburg), 2) Erked, 3) Hégen (Henndorf), 4) Nethus (Neidhaus), 5) Rádós (Radeln), 6) Segesd (Schaas), 7) Szászbuda (Budendorf), 8) Szászdálya (Dennndorf) és 9) Trappold (Trapolden).

1) Szászkezd neve épp megfelel a fogalomnak, *szász* ugyanis latinul *Saxót* jelent, a *kezd* szintén magyar szó és annyi mint a latin *incipit*, márpedig látjuk, hogy a Szászföld ott északon kezdődik. Ebből nem alaptalanul lehet következtetni arra, hogy a szászok *Kysd* elnevezése a magyar *Kézd*ből vagy *Kizd*ből keletkezett.³⁹⁹ Ennek a lakosai még szereznek valamit a szőlő-termesztéssel, de tovább, észak felé, a szőlő nem él meg.

2) Bene vagy Benne, németül Mehbürg, a Fehér vármegyei Petek és Pálos (16. §) községekhez van közel. Itt lent természetnek.

3) Erked, németül Erkeden, kiterjedt falu, amely Benétől nyugatra húzódik meg; egyéb érdemei mellett a kendertermesztéséről nevezetes. Az udvarhelyszéki Derzs faluból (197. §. 14.) lefolyó patakot széles völgyön bocsátja alá Szederjesre (15. §. 10.), amely alatt egyesül a szászkézdi patakkal. Mind a kettő igen gyors az esőzések idején.

4) Hégen, németül Henndorf vagy Hegendorf, Segesvártól messze északkeletre esik, és a Hortobágy (Hartbach, 282. §. 2.) folyócska nyugati partján fekszik. Vele szemben, a keleti napnak kitett parton helyezkedik el Réten (15. §), Fehér vármegyei falu. Ez a Hortobágy innen nem messze ered.

5) Nethus, németül Neidhausen, Hégen alatt van, ugyanazon folyó partján; vele szembenéz a nagysinkszéki Neustadt.

6) Rádost németül Radelnnek hívják.

7) Segesd, németül Schaasz vagy Schaas, tágas falu, amelynek a régi lakosai rakták le a hagyomány szerint a segesvári vár és város alapjait. Mondják ugyanis, hogy a Németországból behívott szászok néhány családja építette ezt a Segesvártól keletre vagy délre eső falut, de nem sokkal azután néhányan közülük maguknak és eljövendő utódaiknak biztosabb és erősebb helyet kerestek, s kezdték várfalakkal övezni a hegyet, amelyet ma is fallal körülvéve látunk, és amelyet a segesvári felsővárosnak nevezünk.

8) Szászbuda, németül Bodendorf, fanyar bort kínál (mint Szászkézsd is). Mocsaraiban megterem a kálmos (Calamus aromaticus).⁴⁰⁰

9) Szászdályát németül Denndorfnak hívják.

II. Az alsó kerület

295. §

Az alsó kerületben van egy szabad királyi város, amelynek a neve Segesvár, falut azonban csak ötöt számlál.

296. §

Segesvár, németül Schässburg, latinul Schaesburgum, románul Segyisore szabad királyi várost a Nagy-Küküllő alábocsátó keskeny völgyben, ugyanazon folyó délre hajló partján, 1198 körül alapították. Felső- és alsóvárosra oszlik; ezek közül a várfalakkal körülvett felső a városi hegy északi részét borítja, amelyet három templom, két torony, a lutheránusok gimnáziuma és a szigorú Szent Ferenc-rend rendháza ékesít. Végül két nagyobb és két kis kapu nyílik rajta.

Az alsóváros a felsővárost hordozó hegy lábánál, népes utcáival északról, keletről és délről húzódik; számos polgárt táplál, s heti és évi vásáraitól híres főterét keletről délre tárja ki.

1) A város latin neve, a Schaesburgum, Schász falutól, úgyszintén a magyar Segesvár vagy teljes nevén Segesdvár ugyanannak a magyar elnevezéséből látszik eredni (294. §. 7.). Ha ez így van, következőleg némelyek tévesen írnak Schesburgot Schaesburg helyett és Szegesvárt Segesvár helyett, amelyekből alkották a szintén latin Segesvarinum és Szegesvarinum neveket; egyesek még Saxoburgumnak is nevezték. Tröster [406.] és vele együtt Kreckwitz [355.] azon igyekeznek, hogy Mars régi s az ősi galloknál használt nevéből, a Hesusból vagy Schaesusból (77. §. 1.) vezessék le. Egyes történetírók azt hiszik, hogy jóval a szászok bejövetele előtt a segesvári hegyen a dákok vára, Sandava vagy Singidava állott, és a mai város falait annak a romjaira építették.

Megjegyzés. A Küküllő folyó nagyméretű kiáradása a Bayergasse és a Mählgasse utcáknak sok szerencsétlenséget hozott 1789. június 9-én.⁴⁰¹

2) A völgy, amelyen a Küküllő a városba folyik, keskeny

ugyan, de a délről északnak tartó és a Küküllő folyóba ömlő patak kivágott egy közepesen kiterjedt másik völgyet, amerre az alsóvárosnak ettől a pataktól öntözött nagyobbik része elnyúlik.

3) Az (itt-ott leomlott) falaktól körülvelt felsőváros büszkén tekint le a magashól az alsóra. De mivel annyira száraz, hogy csak a legmélyebb kutakban van víz, a legtöbb polgárnak, s leginkább a mesterségükhöz vízre szoruló kézműveseknek, jobban tetszik az alsóváros, minthogy öntözve van. Ellenben az asztalosok igen sokan vannak a felsővárosban, mert ott semmi sem hiányzik nekik. A már közölt ok miatt ez a felsőváros (Oberstadt) a XVI. században kiürült a lakosoktól, mert azok leköltöztek az alsóba, s ott elfoglalták a kegyetlen pestisben elpusztult polgárok földjeit. Utóbb királyi parancsra sokan közülük kénytelenek voltak visszatérni hajdani lakóhelyükre. Mindez a legvilágosabban kitűnik Ulászló magyar király 1513-ban, Szent Mátás ünnepén⁴⁰² kiadott parancsából, amelynek az ezeket tartalmazó szavai így hangzanak:

„Elrendeljük, ... hogy mindenkit, ... aki azelőtt ama felsővárosban élt, azonban elhagyva saját házát és lakását, az alsóvárosba költözött lakni, minden módon sürgetni és rávenni tartoztok, hogy lakását ismét és újra helyezze át a felsővárosba, kivéve azokat, akik az alsóvárosban már házakat vásároltak vagy újjáépítettek... Az összes jövevényeket, akik említett felsővárosunkba jönnek lakni, s ott új épületeket és lakásokat készítenek, mostantól kezdve hét egész éven belül a jelen levél keltétől számítva a Kamaránknak járó minden pénznek s bármilyen díjnak és adónak, az összes illetékeknek, úgymint akár rendeseknek, akár rendkívülieknek a fizetésétől mentesítődnek és kivételezendőknek véltük, sőt mentesítjük és kivételezzük ezen okirat erejénél fogva.”

4) A tőlünk annyiszor nevén nevezett felsőváros magas vára hegyen fekszik, amelyet azonban nem telepített be egészen, hanem csak az északra terjedő homlokzatát, míg délre eső része nyugati oldalán csupasz és füves, a keletin pedig részint cserjékkel van borítva az alsóváros Spitalgasse nevű utcája fölött, részint szőlőssel, amelynek Hanne-Pecker a neve és a Hilgasse fölött helyezkedik el. Tehát a várnak ez a felső része a többinél magasabb, ahol egy szép síkságon kiemelkedik a pompásan

megépített és egykor Szent Miklósnak ajánlott templom, amelyet körülvesz: északról a gimnázium auditóriumja és az ott dolgozó tanárok fölője épített lakásai; keletről az iskolai tanulók lakásai; délről, a falakon belül és kívül a temető. Innen észak felé meredek, de deszkákkal fedett lépcsőkön (amelyekhez nyugatról egy temető csatlakozik a gimnázium rektorának a lakásával, keletről pedig, egy szép gyümölcsös alatt, a tisztelendő segéd-papok és odébb a tisztelendő főlelkész lakásai) leereszkedik a vár piacára, amelyet „kisebbik”-nek hívnak; ebből napkelet és napnyugat felé egyaránt utcák indulnak a nagyobb kapuk felé. Azután, hogy hallgassak a többi utcáról és épületről, a vár északi szélén látható a szigorú ferences atyák rendháza, amelyet mintegy hét barát lakik. Itt az előcsarnok ajtaja fölött olvasható: „Ingredere benedicté Domini, cur foris stas?”⁴⁰³ [Mózes I. 24, 31.]. Ezen túl: „Paupertas fundavit, Elemosyna restauravit, mendicitas consumavit.”⁴⁰⁴ Még tovább, a falra festett feszület fölött:

„Si socius Christi vivens patiundo fuisti,
Otius et socius dum morieris, eris.”⁴⁰⁵

Végül a feszületen túl: „Habentes autem alimenta et quibus tegamur, his contenti sumus”⁴⁰⁶ [*Pál apostol levele Timotheushoz* I. 6, 8.].

Végezetül ebben a városban három, mégpedig nagyon mély kút áll a polgárok rendelkezésére. Az egyik Szent Miklós templománál és a gimnáziumból való leereszkedőnél, a második az eladó árucikkek kevésbé látogatott piacán, a harmadik a ferences atyák rendháza előtt. Mindegyiket tömlőkkel⁴⁰⁷ szokták kistisztítani, nem kis fáradsággal.

5) A három templom körül, amelyről azt mondtuk, hogy a várban vannak, kettő az ágostai vallást követőké, egy a római katolikusoké. Az előbbieik közül a régebbi hegyen van, Szent Miklós tiszteletének szentelve (4.); épült vagy legalábbis felújították az Úr 1488. esztendejében; kockakövekből emelték magasra, s a fedelmek és a nagy emberek címerai láthatók rajta, de a pompa hiányzik róla. Noha kerestem, nem találtam meg azt a régi sírkövet, amelyről Fassching [Nov. II. 97.] azt írja, hogy ebben a székesegyházban található a következő nagybetűs felirattal készítte:

D[IS] M[ANIBVS]

M. AVREL[I] CRESCENTI AVG[VSTORVM] LIB[ERTO]
VIX[IT] AN[NOS] LXI ET AVRELIAI FLORAI FILIAE
EIVS DEFVNCTAE PETOVIO VIX[IT] A[NNOS] XXIII
M[ENSES] XI DIEB[US] XX AEL[IVS] IVLIANVS
SOCERO ET CONIVGI PIENTISSI[MAE] B[ENE]
M[ERENTI] P[OSVERVNT].⁴⁰⁸

Ebben a szent házban vásár- és ünnepnapokon egész korán reggel (máskor ugyanis itt ritkán tartanak istentiszteletet) a gimnázium polgárai összegyülekeznek, az éneket szépen orgonaszóval kísérik a mindkét városból összesereglődő hallgatók népes gyülekezetében. Ebből a templomból ajtó nyílik a gimnázium régi könyveket tartalmazó könyvtárába. Ugyanannak a templomnak a nyugati szélén emelkedik egy magas torony, amely három harangot kongat. Ezek közül az első, a legnagyobbik, meg van repedve; ennek a hangjával tisztelik meg a tanácstagok temetését. A második az, amellyel vásár- és ünnepnapokon az alsó templomba (amelyikről mindjárt beszélni fogunk) hívják össze a polgárokat, mert az alsó templomhoz tartozó toronyból a délibbre eső utcákba a harangszó nem mindig hallatszik el jól, a hegy ugyanis megakadályozza. A harmadik harang az, amellyel ebbe a felső templomba gyűlésre és az alsó templomba ünnepnapokra hívnak minden jámbor embert. Fassching az idézett helyen [Nov. II. 96.] ezt írja: „Ezen (székesegyház) mellett az erdélyi püspöknek nagyszerű háza volt, s ezért *püspöki háznak* is nevezték.” Ám a püspököknek, akiket jelenleg erdélyieknek, régebb pedig fehérváriaknak hívtak, itt nem lehetett házuk, hacsak fel nem tételezzük, hogy a milkovi főpap birtokolt itt valamilyen házat, mivel a segesvári vagy szászkezdői esperesség az ő egyházmegyéjéhez tartozott; e feltételezést azonban ugyanaz az író nem látom, honnan bizonyíthatná be.

A vár keleti kapuja mellett fekvő másik ágostai vallású templom, amely látogatottság szempontjából valamennyi közül az első, belső falán ezzel a felirattal fogad:

„Duce et Auspice Christo, Aedes haec Sacra Anno 1492 fundata et extructa flamma ignis vero horrenda Anno 1676 die 30^a Aprilis misere devastata. Anno 1678 refulgente Divina Gratia, Pastore existente Clarissimo Domino Georgio Schobelio sub

auspicatissimo Reipublicae Schaesburgensis Magistratu Viro-
rum Amplissimorum Prudentum ac Circumspectorum Domino-
rum Michaëlis Helvig Consulis, Michaëlis Geoldner Procon-
sulis, Johannis Schweischer Regii, Andreae Valentini Dedis
Judicis, Georgii Hierling Villici, Georgii Craus Notarii Publici
opera industria D. D. Michaëlis Crucensis Aeditui, Michaëlis
Deli Aedilis est restaurata.”⁴⁰⁹

A templom falán volt egy igen bőséges kronológia az 1676-
os tűzvész előtt, de e szomorú tűzvész során a város nagyobbik
részét a lángok elemésztették a templommal együtt, és ez az em-
lék elpusztult, tudatja Kelpius [D 5/r]. Ebben a templomban a
középső részen helyezkednek el a nők székei, amelyeket a férfi-
ak ülőhelyei minden oldalról körülvesznek, kivéve a keleti ol-
dalt, amelyet az oltár foglal el, meg a közlekedéshez szükséges
tér. Fenn, a kórusban két orgona van, egy nagyobb és egy ki-
sebb; ezek között van a helye a kántornak és a muzsikusoknak;
továbbá a kórusnak ezen az oldalán is, azon is igen sok szék van
építve: ezeket az iskolások, amazokat a polgárok foglalják el.
Ebben a szentegyházban többnyire minden vasárnap úrvacsorát
osztanak, amelyre az azzal élni óhajtók mindig az előző szom-
bati napon délután 2 órakor készülnek fel; ugyanazon a szomba-
ton mindazok, akik ebbe a templomba járnak, nyilván jámbor
szokásból, felkeresik a szomszédokat, hogy bocsánatot kérjenek
tőlük, ha netalán megbántották volna őket. Még a házasságra lé-
pő személyeket is előzetes harangkongatás után vezetik be ebbe
a templomba, két férfi és ugyanannyi nő kíséretében, délelőtt 10
órakor. Ekkor az orgonakísérettel énekelnek, és megtörténnek a
szokásos szertartások, amelyeket befejezésül a papi áldás követ.

E szentegyház mellett megtekintésre méltó a vár keleti kapu-
jára épített, öt rend lépcsővel elérhető torony, amelynek az erké-
lye mindennap 10 órakor (a szabad királyi város szokásának
megfelelően) énekszótól lesz hangos, mintegy étvágygerjesztő-
nek az ebédhez. Ebben a toronyban őrzik a lángszínűre festett
zászlót, amelyet a vigil, ha a városban tűzvész keletkezik, ha-
rangkongatás közepette abba az irányba tűz ki, amelyre Vul-
canus rátört, tudniillik a jelzéssel riasztott polgárokat ily módon
hívják az ellenség elűzésére, Neptunus segítségével.⁴¹⁰

A harmadik templom, amely a római katolikusoké (ebben a

városban és székben kicsi a számuk), a ferences atyák rendházához csatlakozik; a falon elhelyezett alábbi felirat szerint 1725-ben renoválták (nem 1723-ban, amint Fassching írja [Nov. II. 95.]):

„Resta Vrata In honore M DIVI Iosephi NVtrICI ChrIstI.”⁴¹¹

A Krisztus képmását hordozó kereszt alatt ez a disztichon olvasható:

Aut Amor, aut Furor est, qui te, pie Christe peremit,

Est Amor et Furor est: hic meus, ille tuus.⁴¹²

Ezt a templomot, amelyről megtudtuk, hogy egykor a Jézus társasági atyáké volt,⁴¹³ minden évben ünnepi felvonulással köszöntik az erzsébetvárosi örmények Portiuncula napján,⁴¹⁴ amikor is itt örmény nyelven lehet hallani a szentmisét.

Ezekén kívül az ágostai vallást követőknek van egy tágas templomuk az alsóvárosban, a Spitalgassén, s egy másik, kicsi, a Siech-Hoff nevű külvárosban.

6) A nagyobb kapuk közül az első keletről nyílik; ezen keresztül lehet lemenni az alsóváros piacterére, ahol csütörtöki napokon hetipiacot tartanak, továbbá Szentháromság vasárnapja⁴¹⁵ utáni második vasárnapon és november eleje körül évi nagyvásárra kerül sor. A másik oldalról a nagykapun van a kijárat nyugatra, a polgárok románoktól és cigányoktól lakott házai-ba; e helyeken pedig négy kiskapu nyílik: a) északról a ferences atyák rendháza mellett, amelyre a várost hordozó hegynék a lejtős része van, amely a Küküllő vizére tekint alá; b) napkeletről, a nagyobbik kapun túl, dél felé; c) a déli oldalon azon a kapun, amelyet az iskola kapujának neveznek, ez a felirat áll: „Porta patens esto, / Nulli claudaris honesto.”⁴¹⁶ Ennek a küszöbén kívül öröködnék az árnyékuk miatt kellemes hársfák, s ez alatt látható a Hil-, Kleine-, Goldberg- és a Schäsze-gasse. d) Nyugatról, amelyen át van a bejárat a tehetős polgárok kertjeibe és gyümölcsöscsöbe. Ezekben a kertekben gyakori Gaspard Bauhin mag nélküli sóskaborbolyája (*Berberis sine nucleo*) is, amely Brassó városába átültetve magvas sóskaborbolyává (*Berberis cum nucleo*) vált.⁴¹⁷

7) Ami most már az alsóvárost illeti, ez két völgyben nyúlik el, amelyek közül az egyik délről északra egy patakot bocsátva alá a halastó és a város fűrészmalma alatt, amelyre nyugatról az említett

Wiesenberg tekint le, felmutatja a Hanne-pecker szőlőhegy tövében a Hilgasse nevű utcát, amelyet az előzőtől némiképp eltérő Spitalgasse fogad, ahol a kórház elég tágas temploma látható. Ebből az utcából északra is, keletre is átjáró nyílik, mégpedig kelet felé egy rövid utcán át lehet menni, amelynek a neve Kleinegasse; ennek a végén megint észak felé nyúlik el a Goldberg utca, dél felé a Schäszgasse, amelyen át Schäsz faluba lehet eljutni. Ez a két utca kies hegyeknek a lábához simul. Továbbá a Kórház utcából átjárás van északra a kapun keresztül az alsó vagy nagyobbik piacra, ahol innen is, onnan is nagyon szép épületek magasodnak. A piacról lejárás van a szintén kőkapun át egy hosszú, Bayergasse nevezetű utcára, amelynek a piachoz közelebbi része az Obergasse, a középső a Mittlergasse, a vége a Hintergasse nevet viseli.

Ennek a végén a másik völgyben, ahol a Küküllő folyik, terül el a szép malomról elnevezett Mühlgasse; keletről nyugatra, a felsőváros északi töve alatt húzódik el, s mivel alacsony helyen fekszik, a Küküllő folyó kiöntését néha beengedi a borospincékbe. A lakosok említett malmán felül a Küküllő vizére műhelyeket és csertörő malmokat építettek. Az, aki a Küküllő folyón átkel, keletről majorokkal, kisebb házakkal, valamint gyümölcsösökkel és kertekkel népes helyen láthatja a kovácsmesterek közös házát is, ahol ezek a kovácsok évente összegyűlve, közös erővel megjavítják az elromlott kovácsszerszámaikat. Nem kisebb érdeklődésre méltó egy igen nagy, roppant csúrhöz hasonlatos, a Küküllő folyó északi partján elhelyezett épület, amelyben a folyótól hajtott kerekek annyira termelékeny és nagy kenderetörőt forgatnak, hogy egy munkás ott egyetlen nap alatt többet végez, mint másutt száz. Ennek a területnek a nyugati részén van a Siech-Hoff utca (neve a hajdani kórháztól jött, amely itt állott);⁴¹⁸ ennek a végső kis részén található a Siech-Hoffberg szőlős lábánál elhelyezkedő kicsi templom. A Segesvár városáról eddig elmondottak legnagyobb részét saját tapasztalatom alapján adhattam elő, amelyet 1764-ben szereztem, amikor itt a német nyelv valamelyes elsajátításán fáradoztam.

8) Immár érinteni kell e város némely emlékezetes dolgait.

a) Ezek közül első helyre kerülnek az itt tartott országgyűlések, amilyenek voltak: 1540. augusztus 29-én [I. Bethlen III. 119.]; 1562. június 20-án; 1568-ban, Szűz Szent Ágnes ünne-

pén; 1574-ben, Szűz Szent Luca napján; 1616. november 9-én; 1630-ban, ahol gr. Bethlen Istvánt, néhány hétig Erdély fejedelmét megfosztották méltóságától és utána következett I. Rákóczi György [l. Bethlen, Comm. I. 2. §]; 1660. július 5-től november 1-ig; 1680. január 12-én; 1705. december 15-én; 1766. március 3-án.⁴¹⁹ Ezeken az országgyűléseken leginkább azoknak a károknak a megtérítéséről és pótlásáról volt szó, amelyeket az erdélyiek mindenfelé elszenvedtek a Rákóczi-párti és a császári seregtől. A *Határozatok* 7. cikkelyével pedig 6000 rénes forintot ígértek a szebenieknek, mivel a veszett közállapotok idején két évig ők etettek egy Szebenben időző jókora császári haderőt. Az országgyűlésekhez hozzá kell tenni a segesvári disputát, amelyet az akkori király, Szepesi János parancsára rendeztek 1538-ban vallási kérdésekben, Luther tanainak Erdély szász városaiba való befogadása miatt.

b) 1603-ban a kegyetlen pestistől mintegy 2000 polgár pusztult el, a koldusok közül pedig, akik az éhségtől űzve a kenyeret nem teljesen nélkülöző⁴²⁰ városba tódultak, több mint 700-an. Valamennyiüket a város költségén temették el (itt ma is megvannak a legnyomorultabb jövevények eltemetésére ásott sírdombok). Hogy milyen erejű járványt szenvedtek el a polgárok ennek az évszázadnak a kilencedik évében is, leírja Fassching [Nov. II. 96.]: „Ennek az évszázadnak az első rákócziánus forradalmában a vár, amikor megfosztották bástyáitól, úgy tűnt, hogy végét vetette annyi bajnak, pedig alighogy elült a polgárháború, rátört a szörnyű járvány, amelynek ereje 15 000 lakost ragadott el. Ez az általános betegség egyedül Erdélyben 100000-nél több embert pusztított el abban az időben.” Az idézettek előtt e szavakat írja: „Az 1601. évben, december 10. napján Makó György⁴²¹ a várat csellel elfoglalva, a templomok szent kincseit magával vitte, s ezenfelül a közös kifosztást is elszenvedték; ezért ettől kezdve biztonságos volt a fejedelemnek is fegyveresen a várba vonulni.” 1662-ben I. Apafi Mihály fejedelmet ebben a várban fogta ostrom alá Kemény János.

c) Segesvár városának címere a kolozsvári (98. §) tanácsház falára van festve: egyik a másikat fogva tartó két emberi kéz fölött két szőlődomb, amely egy királyi diadémből emelkedik ki, ugyanannyi szőlőfürttel.

Az a kevés falu, amelyet ennek a kerületnek a határai befogadnak, ezeken a neveken szerepel: 1) Prod vagy Prud, magyarul Bród, románul Broud. 2) Hallwägen, magyarul Holdvilág. 3) Gross-Alisch, magyarul Nagyszőlős, románul Szeleus. 4) Lassel, magyarul Szászszentlászló. 5) Dunesdorf, magyarul Dános, latinul Villa Sancti Dionysii.

1) Prod a Kis-Küküllő folyón túl, nyugatra esik; ennek a századnak a kezdetén szinte teljesen lakatlan volt.

2) Gross-Alisch vagy Gross-Olesch az eltorzult Olesch nevet a magyar *Szőlőstől* kapta (ami latinul vitiferumot jelent), ebből tehát könnyűszerrel következtethető, hogy a szászok előtt a helység lakosai magyarok voltak. Azért nevezik Nagyszőlősnek (latinul maior, és innen Timonnál [Nov. XII. 97.] a Majus Vinarium), hogy meg lehessen különböztetni a Küküllő vármegyei Kisszőlőstől. Ennek a falunak örök emlékeztet szerzett Kemény János, Erdély fejedelme, akit 1662-ben a törökökkel e falu mellett vívott csatában (és nem Segesvárnál, ahogy némelyek állítoták) a lovak lábai agyontapostak. Jelen volt ugyanabban a csatában a fia, Kemény Simon is, Kemény János, László és Simon apja. Ezt a Kemény fejedelmet a *Türkische und Ungarische Chronica* című könyvben (kiadták Nürnbergben 1663-ban, folió alakban) a 314. lapon tévesen *Hemini János*nak nevezik. [Kemény csatáját és halálát l. Bethlen, Comm. III. 23. §]

2) Hallwägen, amelynek neve szintén a magyar Holdvilágból keletkezett (ami latinul Lunae luxot jelent), Erzsébetváros mezőváros fölött, a Nagy-Küküllő nyugati partját foglalta el. Nevezetes arról a fontos vereségről, amelyet e falu közelében egy rákócziánus haderő szenvedett a császáriaktól 1704-ben. Rövid története ez: Egy zabolátlan jellemű rákócziánus kapitány, név szerint Guthi István, elfoglalva az udvarhelyi várat, a csíki és az udvarhelyi székelyeket kényszerítette fegyvert ragadni a császár ellen, s közülük pár ezret a rákócziánusok bandájával Holdvilág faluhoz vezetett; ugyanott a császári vezér, br. von Tige szembeállította velük haderejét. A rákócziánusok, akik egymásnak kölcsönösen tele torokkal sikert kívántak, már inkább borral voltak felfegyverkezve, mind karddal. Azután a néhány harci

ágyúval felszerelt németek (ágyúknak az ellenség híjával volt), lövéseikkel az ellenséget menekülésre készítették, és nem csekély vereséget mértek rá, s a székelyek közül is több mint 1300-an elpusztultak itt és a menekülésben. A többiek, akiknek a lovát és a lábát a félelem könnyebb szárnyakkal látta el, futással mentették az életüket. A harci lángtól annyira óvatlanul égő Guthit, mielőtt Tordára érkezett, Rákóczi parancsára egy bizonyos Kaszás Pál felkoncolta. Eközben br. von Tige végigperzselte Udvarhelyszéket.

4) Lasseln (Szászszentlászló) említésre méltó az egyházi káptalan miatt, amely innen vette a nevét. Dános falu alatt azt a völgyet foglalja el, amely egy patakot ereszt le a Küküllő folyóba.

5) Dunesdorf (magyarul Dános) Segesvár alatt, a Küküllő folyó keleti partján fekszik, és százszoknak meg románoknak nyújt otthont.

Egyházi ügyek

298. §

Ebben a székben legvirágzóbb az ágostai vallás; két káptalanja van, elnevezésüket önmagukról szerezték. Ezek közül az egyik, amelyet jelenleg segesvárinak neveznek, azelőtt pedig kysdinek,⁴²² tizennyolc egyházközséget számlál; ezekből tizenegy ehhez a székhez tartozik, három a szebenihez, ugyanannyi a kőhalmi székhez, egy Fehér vármegyéhez. A másik, a lasselni nevezetű káptalan (18. §. III.) nyolc egyházközségből áll, amelyekből kettő ebben a székben, hat Fehér vármegyében található. Ezenfelül van három olyan egyházközség ennek a széknek a falvaiban, amelyekről megemlékezünk a bogácsi káptalannál.

A római katolikusoknak egyetlen, nem népes plébániájuk van, mégpedig a segesvári; a görög szertartáshoz tartozó románokból sem számlálhatsz össze sokat.

1) Az 1766. év összeírása ezeket a táblázatokat nyújtja az említett káptalanokról:

Sor- szám	Az egyházközségek neve	Férfiak	Nők	Díjazás rénes forint
a) Segesvári káptalan				
1	Schaessburg (Segesvár)	1548	1714	40
2	Erked	322	348	40
3	Schaas (Segesd)	201	218	28
4	Trapold	196	219	28
5	Neidhaus (Nethus)	155	171	20
6	Henndorf (Hégen)	180	194	20
7	Denndorf (Dálya)	155	171	20
8	Kysd (Kézd)	482	526	42
9	Budendorf (Buda)	221	249	30
10	Radeln	211	242	30
11	Mehburg (Nene)	203	235	30
12	Cloosdorf ⁴²³	119	129	20
A szebeni székben:				
13	Creutz	330	387	40
14	Meschendorf	178	208	30
15	Schweischer ⁴²⁴	195	221	20
A kőhalmi székben:				
16	Draas (Daróc)	264	285	20
17	Sommerberg (Sombor)	363	405	20
Fehér vármegyében:				
18	Volckendorf	70	81	20
b) Lasselni káptalan				
1	Lasseln	240	268	20
2	Dunesdorf	64	79	10
3	Beschendorf ⁴²⁵	236	258	-
4	Keresd	176	188	-
5	Mallenkrug (magyarul Almakerék)	168	170	-
6	Neudorf (magyarul Újfalu)	202	214	-
7	Rudály	127	143	-
8	Feltze (magyarul Földszín)	43	50	-

c) A bogácsi káptalanhoz tartozó három egyházközség: Nagyszőlős, Holdvilág és Pród.

2) A római katolikusoknak egy plébániájuk van, amely a küllői esperességhez (65. §. I.) van sorolva; ennek a gondozását a szigorú Ferenc-rendi atyák látják el, akiknek a segesvári templomát a (főleg) német katonák és a székely székekből ebben a városban szolgáló cselédnányok látogatják, mert a polgárok közül csak egészen kevesen tartoznak a római valláshoz. A Ferenc-rendi atyák a méltóságos Haller gróf urak egyes földjeiről tizedet kapnak, a többi szükségeseket koldulással szerzik meg; erre az év negyedrészt fordítják, ekkor keresik fel alalmazásért az erzsébetvárosi örményeket is.

Művelődési és katonai ügyek

299. §

Ebben a székben népművelési iskolájuk másoknak nincs, csak az ágostai vallást követő szászoknak, akik a falusi elemi iskolákon kívül a segesvári gimnáziummal is büszkélkednek (I. 264. §), amely a rektorra és a vele együtt működő négy professzor gondjaira van bízva.

Helyőrségül kirendelt katonaság nincs; a hadbiztosságok beszállásolásai éppen úgy kijutnak a városnak is, mint a falvaknak.

A diákok életmódja a következő. Minden évben négy alkalommal énekszó kíséretében bezörgetnek a polgárok ajtáin, amit kántálásnak neveznek, s ezzel valamicske pénzt szereznek. Kapnak azonban egy csekély tiszteletdíjat a gyász kíséretért és a városi gyerekek oktatásáért. Ezeknek a városban főznek, szinte minden fizetség nélkül. Ugyanakkor a diákok kötelesek látogatni a templomot (mondottuk, hogy a másodikat) és Szent Miklós tornyában harangozni.

A brassói vidék vagy Barcaság

300. §

A brassói vidék vagy másképpen Barcaság Erdélynek annyira szép tája, hogy méltán kelhet versenyre Európa legszebb vidékeivel. Északról a Felső-Fehér vármegye egy részét és a székely Miklósvárszék határait elzáró Olt folyó, keletről a székelyek Sepsiszéke és szintén Fehér vármegye egy kis darabja, délről a hegyeken túli Havasalföldet elválasztó igen magas havasok, nyugatról a fogarasi földet elválasztó havasok és hegyek veszik körül, azonban a sziklák és a hegyszorosok között az átjárók nincsenek elzárva.

1) Arra nézve, hogy a magyarul Barcaság,⁴²⁶ németül Burzenland és Burgenländer Districtus, latinul Barcia, románul Czare Bartzi nevezetű vidék elnevezése honnan ered, az írók között nem teljes az egyetértés. Kelpius [A3/v.] úgy véli, hogy *Buritzerlandot* kellene mondani. Mert, úgymond, az Erdélyben jól ismert *Piurtz*, *Purtz*, *Puartz*, *Puertz*, *Puirtz* szót, amely kaput jelent, a brassóiak úgy ejtik ki, mint az említett *Puurtzot* (más íróknál arra bukkanunk, hogy a kaput hajdan *Purauenak* nevezték), nyilván azon az alapon, hogy mintegy Erdély kapuja volt Havasalföld felé, amit fájdalommal idézünk fel, valahányszor a törökök azon keresztül törnek be Erdélybe. Tröster [395.] és Kreckwitz [303.] a búrok népétől vezeti le, mégpedig ez utóbbi így ír:⁴²⁷ „Burzenland nem a Wurtzelnből jön, hanem egy régi néptől, a búroktól, akik ebben a kis országban laktak és megalapították a mai Barcaságot. Ezek a búrok azonban sváb népek voltak.” Szászky is azt mondja [518.], hogy „a Borzeland, Wurtzeland arról a gyökérről van elnevezve, amely bekerült a címerbe”. Bonbardi így ír [315.]: „Akárhogyan is, úgymond... Burtziának nevezik vagy a német Wurtzel, vagyis gyökér után, amelyről azt állítják, hogy csodálatos módon egy korona köré fonódva 1204-ben ásták ki a földből, vagy – ami valószínűbb – az azonos nevű folyóról, amely ugyanott folyik át, hogy hallgassak azoknak a tetszetős feltételezéseiről, akik azt a nevet nem

tudom miféle burius népektől származtatják, és egészen valószínű, hogy a vidéket szinte egyenlő részekre osztó Burtza folyótól kölcsönözte a nevét.” Ugyanakkor nem hiányoznak az olyanok, akik azt hiszik, hogy a Barcát régen *Baralt*ának nevezték; ezeket a *Baralt* szó vezeti, amely a szászok 1224-ben kibocsátott nemzeti kiváltságlevelében fordul elő, de ezt tudomásom szerint egyetlen régi dokumentum sem bizonyítja; ezért biztosan állítjuk, hogy az a *Baralt* a székely Miklósvárszék faluja volt, és most is az, amely *Barolt* és *Barót* néven virágzik. Kétségtelenül az idő tájt nem nevezték sem *Baryán*nak, sem *Baralt*ának, hanem *Barassu vidékének* és *a szászok brassói vidékének*, legalábbis a Zéknek nevezett föld adományozásából erre következtetünk. Ebből egyszersmind világosan kitűnik, hogy a barcasági vidék is, amelyet az apostoli királyok a szászokra ruháztak, a Királyföld szerves részét alkotta. Jelen évszázad közepén a királyi Fiscus intézője (directora) pert indított a nemes szász nemzet ellen a tizedek ügyében, és a benyújtott keresetben azt hozta fel, hogy a barcasági vidék (valamint a besztercei is és a medgyesi szék) egyáltalán nincs benne az Endre-féle kiváltságlevelében, következésképpen minden alap nélkül élnek a tized jogával. A beindult ügyben a kiváló Georg Rheter brassói quaestor egy nagyon művelt munkát szerkesztett, amelyet ezzel a címmel ismerünk: *Memorial an Ihre Majestät unsere allernädige Fürstin und Landes Mutter Mariam Theresiam Königin in Ungarn und Fürsten in Siebenbürgen, des District Burcenlandes*.⁴²⁸ A tudós férfiú sok érveléssel kimutatta, hogy a Barcaság is kezdettől fogva a szász föld szabad tagja volt, de Rheter számára leginkább az volt fontos az ügyből, hogy látta IV. Béla adománylevelét Szék földjéről, és abból megdönthetetlen érvet merített.

2) A Barcaság északi határa az Olt, amely északról áthaladva a székely Sepsiszéken, mihelyt eléri a barcasági vidék keleti határait, tovább nem kanyarodik délre, és kezd északnyugatra térni, s a szélén van Brenndorf szász falu és Marienburg mezőváros, amelyeknek a szemközti, vagyis a keleti parton megfelel a Fehér vármegyéhez tartozó Erősd, Árapataka és Hídvég falu, majd a barcasági Rotbach faluval szemben vannak az imént említett vármegyéhez tartozó Nyáraspatak és a Liget nevű tanyák, a legutolsó barcasági falvaknak, Nussbachnak és Apácának pe-

dig a székely Miklósvárszék alábbi falvai, úgymint Bölön és Nagyajta felelnek meg a folyó keleti szélén. Végezetül az Olt-nak ugyanazon a partján, ahol a barcasági vidék fekszik, a szász területet lezárja a Feketehegy, vagyis latinul Niger mons, amelyen túl észak felé ugyancsak Felső-Fehér vármegye Ürmös és Agostonfalva nevű községei láthatók.

Tudjuk meg végtére, hogy az Olt a brassóiak és a barcaságiak számára nemcsak határ volt, hanem valamikor fal is az ellenség feltartóztatására. Ha valaha, akkor ez eszünkbe jut az 1601. évnél, amikor Giorgio Basta, a császári hadsereg vezére, hiába szándékozott végső pusztulást hozni a brassóiakra, mert a megduzzadt Olt feltartóztatta. Szépen és örömmel ismerteti az esetet az akkori brassói lelkész és annak a helynek meg időnek a történése, Marcus Fuchs, *Notatio Historicájában* ezt írva: „Rudolf császár az Erdélyt tőle fegyveres erővel visszaszerezni óhajtó vesztet (értsd: Báthoryt – B. J.), magyar és német csapatokkal elküldve Bastát és a román Mihályt, augusztus 3-án Goroszló községnél nagy csatában legyőzte, Zsigmondot csúf futásra kényszerítette, s elfoglalta roppant gazdag táborát, az egész hadi felszereléssel együtt. Ezzel a csatával a teljes Erdély visszatért a Német Birodalomba, s mindenütt mindenki lecsendesedett, kivéve csupán a Moldvából visszatérő Zsigmondhoz csatlakozó brassóiakat. Amikor emiatt Basta megharagudott a brassóiakra és meg akarta semmisíteni őket, s a többi szász is, mint biztos és nagyszerű zsákmányra összecsiszódva, mohón ránk tört és még az ellenség-nél is kegyetlenebbül fenyegetett, az istenség megőrizte őket, megakadályozva az ellenséget a hosszas és nagyon bőséges eső-zéssel, amelytől az Olt annyira megduzzadt, hogy nem tudtak átkelni rajta. Ily módon, minden ember reményével és vélekedésével ellentétben és szemben, sokaknak a brassóiak ellen forralt véres tervei csodálatos módon semmivé váltak és elhárultak, mert maga Isten vetette közbe magát és érettük harcolt az égből.”

Ugyanaz a Fuchs megörökítette azt is,⁴²⁹ ami az egész utókor számára emlékezetes és a legméltóbb az örök emlékezetre: hogy a félelemtől és a veszedelemtől akkor megszabadult polgárok később, 1603-ban, amikor rettegésből és magukat menteni akarva a császártól és Bastától újra Székely Mózeshez pártolva, mit

kaptak (amikor Mózeszt megölték): „A brassóiaknak ezt az új pálfordulását, úgymond, Rudolf császár olyannyira nehezményezte, hogy Bastának vérrel írott parancsot adott: Brassó városát a földdel egyenlővé kell tenni, a mindkét nembéli felnőttektől egészen a csecsszopókig mindenkit le kell mészárolni. De isteni akaratból ez a kegyetlenség is elhárult és megenyhült, mert lefizettek büntetés címén 80 000 forintot.” De erről más alkalmammal.

3) A barcasági terület határát keletről a székely Sepsiszek Aldoboly és Kökös nevezetű falvai jelentik, amelyek szemben állnak a szász Hermány faluval és Prázsmár mezővárossal, továbbá a Felső-Fehér vármegyébe bekebelezett, a hét magyar falun felül Brassó városának alárendelt Bodola, Nyén és Márkos; Joseph Teutsch azonban (a *Besondere Nachricht von Burtzenlandban*) azt állítja, hogy a határ a legrégibb időktől az utóbb keletkezett föld felé terjeszkedett, s magába foglalta a sepsiszeki Szotyor községet és a Fehér vármegyei Nyént vagy Nient – amikor a 13. §-ban elmeséli, hogy a régi Barcaságnak a határai II. Endre idejében mások voltak, mások II. Lajos alatt és megint mások Zsigmond, Izabella stb. uralkodásakor, és a 46. §-ban ezt írja: „Itt azonban azt is meg kell jegyezni, hogy ezeken a helységekben kívül a régebbi időkben még több falut számítottak a Barcasághoz, mint: Szotyor, Nien (és amelyek napnyugat felé a fogarasi föld határaihoz esnek), Schnakendorf, Sárkány, továbbá Gritt, Holbach, Pojáne Meruluj, Komlós és mások, amelyeket azonban utóbb vagy elcseréltek, vagy visszaszereztek, és újra a régi uralom alá jutottak.” De amit mond, azt nem bizonyítja okiratokkal. Hozzáteszi még a 130. §-ban: „Izabella királynő kincstartója, Martinuzzi György alatt 1547-ben a barcasági határokat újra rendszabályozták, és privilégiumokat adtak ki róluk, amelyeket utóbb 1555-ben Ferdinánd király is megerősített.”⁴³⁰

4) A déli határok a havasok és hegyek, amelyek a Barcaságot Erdélytől mintegy természetes falként elválasztják. Négy igen magas, egymástól jól elkülönülő havas látható, amely nemcsak a brassói földre, hanem egész Erdélyre letekint magasságából. Közülük kelet felé vannak azok, amelyeket közönségesen Hét-falusi havasoknak nevezünk, mivel tövük a Brassó városának

alárendelt magyar Hétfaluban ül. Ezeket a Tömös folyócskán túl nyugatról a brassói terület fölél magasodó Brassó-havasok fogadják, vagy ahogyan nevezik, a Schulgebürge,⁴³¹ mivel jelenleg ugyan a város joghatóságához tartozik, viszont régebben a brassói iskola birtokolta. Ezeknek az északi oldalait igen sűrű fenyves borítja, amelyhez keveredik kevés erdei bükk (*Fagus silvatica*), hegyi juhar ([*Acer*] *pseudoplatanus*), madárberkenye (*Sorbus aucuparia*), bodza (*Sambucus*), mogyoró (*Corylus* [avellana]) stb.; a havasok szívesen látják földjükön a kerek levelű körtikét (*Pirola rotundifolia*), a gyöngyvirágos körtikét (*Pirola secunda*), az ernyős körtikét (*Pirola umbellata*), a *Ranunculus monspeliacus* Linnét és a *Ranunculus Lapponicus* Linnét,⁴³² a havasi harangrojtót (*Soldanella alpina*), az égszínkék és sárga virágú sisakvirágot (*Aconitum napellus*) stb., és ahol mezők akadnak, ott a kígyós keserűfűvet ([*Polygonum*] *bistorta*), havasi lóromot (*Rumex alpinus*), amelynek gyökerei szerzetesek rebarbarája (*Rhabarbara monachorum*) néven gyógyszerárainkban megtalálhatók, és más különféle növényt, amelynek a gyökereit mindenféle vaddisznóktól kitérve láttuk, biztos jelül az effajta sok vadállatnak. Sok helyen a legtisztább források ontják az achelousi⁴³³ vizet. Ugyanott a sűrű erdővel borított északi oldalon feltárul egy híres barlang is, amely két járatra ágazik, s egy igen hideg vizű patakot bocsát ki. Mindkét folyó beszögelléseiben az állandó vízfolyás révén odanő a hatalmas kőgomba (*Agaricus mineralis*) vagy holdtej, amelynek a neve Linnénél *Calx gur* (megrögzült, tapogathatatlan, lisztes).⁴³⁴ A barlangot 1774-ben fáklyákkal átvizsgálva, az egészet hősínűnek láttuk, és mindenfelé nedves a mészkő, mely erősen hasonlatos a túróhoz vagy a másodsajthoz (magyarul *orda* a neve, németül *Molken*). A barcaságiak ezt *Milchstein*nek vagy *Steinmilch*nek hívják,⁴³⁵ és azt hiszik, hogy abból nő a *Lac nutrica*, pedig tévednek, mert a *Milchstein* a *Lapis galacticus*, amelyről azt mondják, hogy a tejet szaporítja. Ezért ennek a tejnek a gyógyszerészeti használata méltán elévült.

De immár kapaszkodjunk fel a havasok fáktól mentes gerincére, ahol a sárga tárnics (*Gentiana lutea*), havasi szellőrózsa (*Anemone alpina*), gólyaorr (*Geranium macrorrhizum*), vörös áfonya (*Vitis idaea*) stb. stb. nőnek, s a kövi csigák (*Helices la-*

pidacae) éppen a sziklákról csüngenek alá. Ezek a hegygerincek egész nyáron juh- és kecskenyájukat látnak vendégül, teljes biztonságban a lentebbi helyeket felkereső farkasoktól, s olykor nem mentesen a medvék dühétől. A juhászok kényelmesre épített és zsindellyel borított kunyhóival is találkozunk. Azt, aki erről a havasról egy meredek völgyön ereszkedik alá, észak felé a románoktól Pojánának nevezett csodálatos hegyi rét fogadja; itt a brassói felső elővárosból való, e havasokat tűzifáért gyakran felkereső román népet, patkóval jól felszerelt nyerges lovaikkal együtt igen egészséges forrással s a fáradt négylábúakat zöld legelővel üdíti fel, bár a brassói hegyek nehézsége miatt fárasztó, a polgárokat a megtekintéstől távol tartó, egyébként többnyire hozzáférhetőnek vélt rét. Erről a síkságról, amely a most leírt havasok lába és az ezekkel érintkező alhavasi hegyeknek a háta, folynak le a hegyek Brassó városába, a Keresztényfalva nevezetű faluba és Rozsnyó mezővárosba, amelyeket az élővilág számos osztálya foglal el. Így bőven akad varjútövis (*Rhamnus cathartica*), nagy ezerjófű (*Dictamnus albus*), sóskaborbolya (*Berberis vulgaris*), kökörcsin (*Pulsatilla*), pusztai árvalányhaj (*Stipa pennata*), mezei üröm (*Artemisia campestris*), zsellérke (*Thesium lynophillon*), fedéli kövirózsa (*Sempervivum tectorum*), szélű (*Mercurialis perennis*), medvehagyma és sárgahagyma (*Allium ursinum et flavum*), királyharaszt (*Osmunda*), évelő holdviola (*Lunaria [rediviva]*) stb. A brassóiak számára túl a Vidombák folyón következik a Bucsecs (mások szerint Butschetsch), a dáciai nagyon magas havasok közül nem utolsósorban a régiektől kihordott fémsalak tetézett dombjai, Fridvaldszky tanúsága szerint, ma is láthatók. Csúcsán, amelyet annyira a felhők közé rejt, hogy úgy tűnik, az égi térség nem több, mint három rőfnyire nyílik, dús legelővel nevető síkság tárul fel, amely Rozsnyó mezőváros nyájait szolgálja ki. Van itt egy *phiala* is vagy amint közönségesen nevezik, tengerszem, egy nem kiemelkedő szélességű ugyan, de mérhetetlen mélységű tó, amelyet egyesek, éppen ezért nem alaptalanul, a barcasági föld egyik víztárolójának tartanak. Végül: amikor a Bucsecs havas feje a mi levegőretegünkön túljut, nem csoda, hogy az asztmásoknak igen egészséges szellő fújdogál (amit kitapasztaltam a Schulgebürgérről és más havasainkról is). Itt a felrobbantott szikla zaja sokkal ki-

sebb, mint az alacsonyabb tájakon, amit nem minden gyönyörűség nélkül észleltünk ezeken a vidékeken, valamint Frölich [339.]⁴³⁶ a Kárpátokban; úgyszintén az esővé oldódó felhők, amelyek a havasok alacsonyabb tetőin helyezkednek el. Annak, aki innen Törcsvár mellett jön ki és átkel a Barca folyón, a Tohán községre tekintő jeles hegyek koszorúján túl szembetűnik a föld legszélső, dél és nyugat közti szegletében egy nagyjából és egészében csaknem sziklás havas, amelyet az ott lakó románok Piatra aluj Kraljnak vagy Piatra Krájuľujnak (vagyis Királykőnek, latinul Petra regisnek) hívnak (vö. 322. §. 2.). Ez keletről nyugatra fordul, ahol teteje – miként a Bucsecs – igen kiemelkedő és egészében egyáltalán nem széles, oldala pedig kiugróbb; innen hasonló magassággal délnek kanyarodik, s elég messzire elnyúlik. Északi oldalán (de nem az egészen), ahol az alatta fekvő Zernest falura néz le, fákat hordoz, mint amilyen a fenyő, bükk, gyertyán, nyár, hegyi juhar, mezei juhar (*Acer campestris*), fehér nyír, kőris, és a lábánál, ahol egy kicsit nedvesebb, ostormenta ([*Viburnum*] *lantana*), kányabangita ([*Viburnum*] *opulus*), égerfák (*Alnis*), amelyeknek az árnyékában a minap találkoztam három légyölő galócával (*Amarita muscaria*), fekete pettyesekkel, amelyenket azelőtt nem láttam, s a szerzőknél sem bukkantam rájuk; azonban mégis, amint mindenütt nőni szokott, fehér lemezekkel, ámde tetején és többi oldalán tiszta összefüggő és oly csupasz kő, hogy a fákat és a növényeket a legkevésbé sem tűri meg, viszont a zergéket nem is nagyon ritkán eltartja. Délről északra van egy hasadéka vagy nyílása (a románok ezért hívják *Crepaturénak*), amelyre feljártat nyílik, de ez igen nehéz az északról bemenni óhajtók számára.

5) A nyugati határt azok a hegyek alkotják, amelyeknek a tövében délről északra haladva megtelepedett Tohán, Volkendorf, Zeiden, Vledény, Krizba, Rothbach, Nussbach és Apáca. Ezek közül a legmagasabb a Zeiden (*Zeidesberg*); közötté és a Fogarasi-havasok közt az erdők ölelésében néhány falu létesült, amely Fogaras vidékéhez tartozik ugyan, de a hely fekvése alapján alkalmas arra, hogy a Barcaság földjéhez csatolják. Továbbá ezek az erdős határok Krizba község fölött annyira megközelítik az Olt folyót, hogy vele Nussbach és Apáca falvak szántóit csupán keskeny határ tartja össze a Barcaság szélén, és amit jól meg kell je-

gyezni, miután az Olt Apácán túl, Ürmös falut túlhaladva, az Olt déli partján elhelyezkedő Ágostonfalva és az említett folyó északi széléhez közelítő Felsőrákos között nyugatra kanyarodva egészen Alsórákosig folyt le, akkor e között és Mátéfalva között folyását, amelyet Szászhermánytól egészen Ágostonfalvaig északnak irányított, ellenkező vitorlákkal megfordítja ismét délre, és a Barcaságot határoló, nyugatra fekvő hegyeket (immár megismerkedve a két Rákost elválasztó hegyek szorosai közti átjáróval) most már keletről fogadja újra, míg befolyik Fogaras földjére, meghagyva az annyszor említett hegyek lábánál egy akkora helyet, hogy kezdve a sort észak tájáról Ürmös, Apáca, Nussbach és Krizba falvakkal, ott megtelepedhetett Dák, Bogát, Hévíz.

6) Bonbardi [351.] ezt mondja: „Itt megtekintésre kínálkozik egész Erdély legszebb része, hogy ne mondjam: Új Erdély (ezen a Barcaság vidékét érti – B. J.), mivel a többi részekről mintegy leszakítva, hegyek sorozata veszi körül.” Ezzel egyezően érez David Frölich, amikor útikönyvében így ír [373.]: „A Barcaság Erdély legutolsó része (ahol a német Miatyánk, mint mondani szokták, véget ér),⁴³⁷ de roppant kellemes és tőle annyira eltérő, hogy szinte másik Erdélynek kell nevezni. Mindenfelől erdős hegyek zárják be, és égbe nyúló havasok.” Így ír ő, de nem minden tekintetben pontosan. A Barcasági vidék ugyanis keleten érinti a székely Sepsiszéket, amelynél semmi sem laposabb, észak felé nem közvetlenül a hegyek, hanem az Olt vize határolja, amelyen túl ugyanannak a folyónak a síkságán, mint mondtuk, Felső-Fehér vármegye és Miklósvárszék falvai láthatók. Mindazonáltal helyezd magad e vidék közepébe, és látni fogsz egy tájat, amelyet a hegyek és a havasok erdőktől zöldellő összefüggő láncolatai öveznek. A Szászhermány és Szentpéter falvak közt keleten, a síkságból kiemelkedő hegyek és északon az Olton túli hegyek úgy ötlenek szembe, hogy azt hihetnéd, mindkét oldalról a Barcaság határhegyei állnak ott. Talán ebből ered az a megszokott szólásmondás, hogy a barcasági lakosok, főleg a magyarok, amikor a magyarok földjére, azaz vármegyéibe utaznak, azt mondják, hogy Erdélybe fognak menni (mintha a közös Erdélyen kívül élnének). Ebben az értelemben kell fel-fogni az *Annales* 1530. évre vonatkozó szavait, hogy „a török és a román hadsereg a feketehalmi erdőn át behatolt Erdélybe”.⁴³⁸

7) Keletről és északról igen könnyű a bemenet a Barcaságba, s nem nehéz az út nyugatról sem, amely Fogaras földjéről Vledény és Feketehalom felé a város erdeinek a hatáira jön az országúton (ahol az írók „zeideni erdején” ezt a legnagyobb-részt sima utat kell érteni) és az Brassóba vezet. Délről azonban Erdély (és nem Moldva, mint Szászky [518.] vélte) határaitól a havasok és a hegyek szorosai között nagyon nehezek az utak. Mégis az annyi sok, sűrű erdővel borított, záporoktól csapdosott és a kősziklák hatalmas tömege miatt félelmetes hegy közepette, a román gabonával, borral, gyapottal, szömörcelevéllel (amelyet szkumpiának neveznek, s a tímároknak nagyon szükséges), különféle gyümölcsökkel, nyáron dinnyével stb. az erdélyieknél kereskedelmet űző emberek az utak keménységét járhatóvá tették a szekerek számára is. Van tehát két vagy ha akarod, három bejárat, amelyet közönségesen szorosnak hívunk (I. 16. §), amely a Havasalföldről a Barcaságba igyekvőt fogadja. Közülük az egyik, mégpedig a nyugatabbra eső, a Töröcsvári, németül Turtzburgi nevezetű, amelyről I. 322. §. A másik a Tömösi, amely talán Iordannes Thabasa,⁴³⁹ amelyből a Tömös keletkezhetett, s a brassói havasok háta mögött egy mély völgyben nyúlik el. A harmadik a Bodzai, amely a székelyekhez tartozik ugyan, de rajta keresztül Brassóba szállítanak különböző árucikket, onnan viszont másokat visznek ki (I. 218. §. 2.). Mindezekben harmincadot szednek, hetipiacot tartanak, látható az ispotály, vannak itt továbbá harmincadolók, ellenőrök, felügyelők és kirurgusok (vö. I. 16. §). Végül ezeken a déli határokon határőrkatonák vannak: Töröcsvár körül a nemes első román ezredből (I. 214. §); a szomszédosabb falvakban, Tömösön túl pedig, keletre, a nemes második székely ezredből (I. I. 212. §; vö. 218. §. 2.).

301. §

A Barcaság vidéke Töröcsvártól Apácaig hosszában hat, Prázsmártól Vledényig szélességben négy német mérföldre terjed ki, s kellemes, jórészt sík mezőn fekvő szántókkal és rétekkel teleítzdelt egész belső területén, amelyet egészséges források hűsí-

tenek, s a Homoród, Barca, Meindenbach, Tömös és más vizek öntöznek, az erdélyiektől termelt gabona minden fajtát meg különféle gyümölcsöket nagy bőségben nyújt a földműveseknek, s hizlalja a barmok nyájait.

1) A kis tartomány nagyságáról a szerzők nem írtak egyöntetűen. Timon [Nov. X. 56.] ezt írja: „Mint mondják, hosszúságban 5000 lépésre, szélességben 2000-re terjed.” Bonbardi [351.] így szól: „Hosszúságban 5 mérföldre, szélességben 2-re terjed.” Mindez nem igaz. Teutsch (akiről l. alább a 305. §-t) a hosszúságot a barcai szorostól Vledényig 8, a szélességet Törösvártól Apácáig szintén 8 mérföldnek írja, Szegedi [Tyr. III. 150.] Bonbardit követi.

2) A Barcasági vidék középső részén hegyek vagy dombok nincsenek, csak a Szászhermány, Szentpéter és Botfalu községek között láthatók, és a krizbai hegyeknek az a nyúlványa, amelyre Földvár települt rá. Erdőt is igen keveset láthatsz, és az is csekély kiterjedésű; ezért a Barcaság valamennyi lakosának a faellátását azok a hegyen nőtt erdők szolgáltatják, amelyeket a tartomány határvidékének mondtunk. Vannak azonban itt-ott törpe ligetek, amelyeket általában alacsony cserjéseknek neveznek, s amelyek a folyópartokon és a réteken a homoki fűzfabokorból (*Salix arenaria*), fehér nyárból (*Alba populus*), juharfából (*Acer campestre*), ostorméntából (*Lantana opulus*), kökénybokorból (*Prunus spinosa*), vadrózsából (*Rosa canina*) és effajta gyümölcsökből állottak össze. Ezek közül a fűzfa nemcsak kerítésül használatos, hanem levágva és halomba megszáritva Bachholtz⁴⁴⁰ néven a sütődékben is. Szántóban és rétekben csaknem mindegyik barcasági közösség jelesül bővelkedik. A rétek számos ökor- (és néha közéjük elegyedett, de kevesebb tehén-), ló-, juh- és sertéscsordát táplálnak s nyulaknak adnak otthont. Ugyanakkor a lovak, amelyeket a szász nemzet elsősorban használ földművelésre és a szállításra, többnyire elkülönített legelőhöz jutnak. A földeken búzát, rozsot, árpát, kukoricát (tengerit), zabot, borsót, lencsét, törökbabot, ledneket, paszulyt bőven, alakort nagyon ritkán vetnek. A lennek igen nagy a termelése. Végül a kölest tisztán és roppant bőségesen termesztik; ezt kicsépelve és sárga színűre tisztítva (köleskása) nemcsak a brassói, hanem a távoli városok és mezővárosok vásárain is szerencsé-

sen árusítják, noha a köles termesztése Erdély más falvaiban sem ismeretlen. A puliszkát leginkább az őrölt kölesből készítik; egy másik pedig a havasi juhászok kölespuliszkája, amelyet ezek úgy készítenek, hogy a fővő vízbe köleslisztet kevernek, és egy sodrófával addig kavargatnak, amíg szilárdabb állagot nyer, s ezt tejjel fogyasztják. A kukorica lisztjéből ugyanazzal a módszerrel készítik.

A vidék szászai, akiknek a föld anyagi gazdagságot nyújtott, elsősorban roppant ügyes földművelők. Ám a gabona cséplését külső emberekre, főként az otthon szegényen élő csíki széke-lyekre bízzák, s a gabonának mintegy tized vagy tizenketted részét fizetik nekik munkabérben. A serény szász nem éri be a földműveléssel, hanem azokon a dolgokon kívül, amelyekkel otthon szinte pénzbányát szervez, még a bor, só stb. szállításával is vadássza a garast. S a fából készült szép árucikkeket, éppen úgy, mint a gyümölcsöket, a vidék főként a havasok alján termeli, ahol Brassó és Hétfalu fekszik; nemritkán előfordul, hogy a félreesőbb helyeken a barcasági havasok csúcsairól a virágzó fákra lehulló hó (tudniillik nemcsak ebben az időszakban, hanem az aratáséban is, a Bucsecsen igen gyakran dért lehet látni) elorozza a gyümölcstermés reményét; ugyanazon havasok lábánál pedig a virágok sértetlenek maradnak, mintegy az árnyéktól védve a hó ártalmait ellen.

3) Fassching [Nov. II. 78.] ezt írta: „Ez a Barcasági vidék szántókkal, rétekkel és szőlősökkel igen jól ellátott kis tartomány”, noha a szőlősöket nem ismeri, ha leszámítjuk azt a néhány kis szőlőt, amelyet a Brassó város fölé emelkedő hegyeken inkább a gyönyörködtetés, mint a termelés végett művelnek (mivel bort sohasem sajtolnak). A Barcaság azonban még sincs híjával a bornak, Brassó pedig bővelkedik benne, mert csaknem Erdély valamennyi szőlőtermesztő vidékéről nagy bőségben szállítják ide. Olvassuk, hogy a bor pintjét 1573-ban három dénárért árulták Brassóban. Bámulatos nagyságú hordókban a Havasalföldről is szállítanak,⁴⁴¹ gyakorta nagy bőségben és igen jó román bort, amely a vízzel való elegyítést nem bírja éppen úgy, mint az erdélyi. Ezenfelül Brassó, ahova a méz a saját kaptárain kívül a székel székelyekből is csordogál, olyan híres méhsörrel is dicsekszik, amilyent Lengyelország sem főz.

4) Ami ennek a tájnak a vizeit illeti: a forrásokat, amelyekből számtalant magam is megízleltem az e vidéken erre-arra tett különböző útjaimon, talán egyedül Bacchus hívei nem dicsérik. A Barcaság folyói is igen tiszták egyrészt, másrészt ránevetnek a józan ínyre. Közülük az *első*: az északi járásban van a Homoród folyó (hogyan Noniusszal⁴⁴² szóljak), a vízgyűjtő, amely a Fogarasi föld felé emelkedő hegyekben – ahol kisebb patakokból áll össze – a lenyugvó naptól a felkelő felé tart, és miután Vledény és Szúnyogszeg községeket öntözi s köszönti Újfalut, Földvár alatt az Oltba siet. A *második* a Barca vagy Burca, magyarul Tisztavíz, azaz latinul *Pura aqua* nevű, amely nagyon tiszta vizet ad inni, s több erecskéből folyik össze egy vízzé. Közülük elsőnek említtem a többinek a nevét elnyelő Burcát, amelyet Zernest fölött, a Zernesti havas északi oldala alatt fekvő hegy bocsát alá, és amelyet Zernestnél az említett havas keleti lába mellett lefolyó *Rou* (magyarul *Patak*) növel meg. A Zernesti havas pediglen az, amelyről fentebb elmondottuk, hogy Piatra Krajulujnak hívják. A másik folyónak, amelyet a románok Tyrknak, a magyarok Törcsnek neveznek, a Klabucset havasán van a bölcsője. Miután érinti a Törcsvárat fenntartó kődomb nyugati tövét és ugyanazon domb keleti oldaláról a (románoktól) Valje Albénak nevezett patakocskát felveszi, kettészeli Újtohánt, és nem messze, a falu alatt medre, amelyet a csapdosó víz szélesre vágjt, köszönti az Ótohán falut északról mosó s tőle nem messze lefolyó Barcát vagy a zernesti folyót. Az ebből az egyesülésből születő Barca azután Rozsnyó mezőváros környékén ismét két ágra szakad: a keletibbre és a nyugatibbra. A keleti ág a természetes, ahol a víz legnagyobb része a dalosmadarak különféle szép lakhelyei, vagyis a fűzfafélék (*Salicta*), német tamariska (*Tamarix germanica*) és más bokrok között folyik az Újvárost Volkánytól és Vidombákot Feketehalomtól elválasztó teljesen sík mezőn, egészen a brassói és a botfalusi szántóföldek határáig, és azután beleömlik az Oltba. Az emberi szorgalom által készített nyugati ág vagy vízcsatorna szintén délről északra tart, közel a Barcaságot napnyugatról határoló hegyek tövéhez, s először átfolyik Volkányon, azután Feketehalom mezővárosához közeledik, ahonnan aztán partjait feldíszítve vesszős fagyállal (*Salix ligustrum vulgare*) és egyebekkel, Höltövény felé tart,

amelyet megöntözve, végül a Homoródba ömlik. Az előző ágnak a partjait, a roppant bővizű források vize miatt, a jég csak a legvadabb télben kapcsolja össze.

Erről meg kell hallgatni az *Annales* szavait,⁴⁴³ amelyek 1508-ra ezt mondják: „A tömösi Tzoroni Jósa mester a Barca folyó mellett ütött táborn.” Ezt Felmer [172. §] így magyarázza meg: „Uralkodásának kezdetén (Zápolya János vajda – B. J.), amikor éppen az országon kívül időzött, a törökök betörték Erdélybe, majd pedig a tömösi parancsnok, Czoroni Jósa, a Barca folyónál legyőzte és szétszórta őket.” Ugyanakkor megjegyzendő, hogy nem Czoroni Jósa, hanem Somi Jósa volt a parancsnok hibátlan néven, amit bizonyítanak Ulászló 1495-ös, 1498-as és 1500-as dekrétumai. A Barca folyó 1756-ban és 1770-ben (talán máskor is) azzal az előnnyel járt, hogy amikor kitört a pestis (I. 19–20. §), a nyugati partjánál meghúzott zárlati vonalat vízával erősítette meg, mint ahogy ezt kinnebb az Olt végezte el. A *harmadik*, a Weydenbach vagy Wiedenbach, szintén a déli határokról tör ki, kettős eredettel: ezek közül az egyik, a Gross Weidenbach, a románoknál Roumare nevezetű, a Bucsecs havas északi oldalából előjőve, csaknem ama nevezetes Schulgebürge lábát mossa (bár közte és a Bucsecs között mély völgy ereszkedik le); a másik a Klein Weydenbach, románul Roumike, amelyről Fridvaldszky [189.] azt írta, hogy ugyanannak a havasnak a nyugati oldalából eredve jött elő. Mindkettő Rozsnyó mezőváros mellett egyé folyik össze, és a mezők felé tart. Innen a folyó egyesülve folyik Keresztényfalváig, és Vidombák község mögött halad el, amelynek talán a nevét is adta, ha nem tőle kapta; végül a Barca folyóval párhuzamos folyással öntözi Brassó város földjét, amelyet szinte fél német mérföldre jobbra hagy el. Innen Botfaluba siet, s ezt a falut jobb felől érintve, beömlik az Oltba, amelyet egyik vidék sem gyarapít jobban, mint a Barcaság. A *negyedik* a Temes, amelyet Themesnek és Tömösnek is hívnak, a híres Tömösi szoroson át (300. §. 7.), a hegyszorosokon aláereszkedve a déli havasokból és (nyugatról kelet felé tartva) Brassó városán túl a város szántójának a síkságára kijutva, kisebbik ágát, amely többé nem egyesül a nagyobbik ággal, Brassó felé irányítja, ahol Bolonya elővárost és a régi várost (magyarul Óbrassót) mossa, s különféle malmokat, köz-

tük papírmalmot is hajt. Azután a Brassó utcáit tisztító, közönségesen Russbachnak nevezett patakkal elkeveredve, beleömlik a Weydenbach folyóba, amelyet ennek az igen mocskos víznek a belekeverésétől immáron – bocsánattal mondvá – Szarospataknak, azaz latinul Merdosus rivusnak hívnak, bár egyébként elég tiszta. Az nagyon említésre méltó, hogy a leírt folyók partjaira többfelé igen gazdag majorokat (Meyer Hoff) és méhesekeket telepítettek, s az odaültetett fűzfák, égerfák és főként nyárfák nagy ékességet nyújtottak nekik.

Vannak a Barcaságon kisebb patakok is, mégpedig a Türkösi, amely Türkös faluból Szentpéterre folyik alá, és azután az Oltha ömlik; a Gersin patak Hosszúfaluban ered, s miután Szászhermányt megöntözi, az Olt felé tart; a Prázmári patak is az Oltha folyik; a roppant zabolátlan Tatrangi patak a Havasalföldet elválasztó havasokból ered, átszeli Tatrang községet, és alatta, a keleti parton megnövekedve a Pürkereci patakkal és a Dobollóival (amely a Nyéniből és a Márkosiból állott össze), Bodolán túl sietve a Feketeügy folyót (220. §) köszönti. Mindezekben a folyókban és patakokban (amikor a havasi tájon folynak át) lándzsás pisztrángokat (Fario hastatus), menyhalakat (Mustella fluviatilis), kövicsíkokat (Cobitis barbatula), vágócsíkokat ([Cobitis] taenia), vitéz szemlingeket (Salmo salvelinus) és hasonlókat nem eredménytelenül halászhat. Az előnyök pedig, amelyeket a brassói föld felbecsülhetetlen folyóvizei nyújtanak, felülmúlják a belőlük származó néhány hátrányt. Ide tartoznak azok a nagyméretű árvizek, amelyeket az *Annales*⁴⁴⁴ az 1508. évnél, Teutsch pedig 1509-nél jegyez fel, nemkülönben az 1633 júniusában akkora erővel tomboló áradás, hogy azok, akik Óbrassó szélén, Szent Bertalan templománál állottak, semmit sem láthattak a barcasági terület földjén, csak vizet.

302. §

Továbbá éppen nem csoda, hogy Ceres e csúrrjének (amely elnevezéshez méltán jutott) gazdagságát nagy mohón gyakorta megkívánták mind a barbár népek, mind az itthoniak, sőt, a világ Legbölcsebb Irányítója is háborúkat, dögvészeket, sáskákat,

jégverést, szélvihart, drágaságot, földrengést és más csapásokat bocsátott a kis tartományra, hogy az oly szerencsés földet birtokló halandók szíve ne csüggyön a földi dolgokon.

1) A barbárok betörései közül megemlíthető a tatárok legrégbbi gázsága, akik 1236-ban hét éven át Erdélyben időzve, a Barcaságot is rendkívüli módon elpusztították. 1345-ben Atlán vezetésével Csíkon át a tatárok újra betörve, ugyanazt az országrészt tették tönkre. 1421-ben, amint az *Annales* leírja:⁴⁴⁵ „II. Amuráth, a törökök császára, közönségesen Muráth bég, a Barcaság földjét is tűzzel-vassal pusztítja, a brassói tanácsot elhurcolja, de a Várhegyen meghúzódó nép épségben marad.” És amint ugyanaz az *Annales* mutatja: „1438-ban Amuráth császár kudarccal fejezve be Belgrád héthetes ostromát, 10000 embert veszítve a sáncokban, visszatérőben megparancsolta Mezetnek, Európa vezérének, hogy nyomuljon be Erdélybe és csatolja birodalmához. Ez Sebest felégette, és hatalmas embertömeget hurcolt át a barcasági országrészen, miután a majorokat és az elővárosokat tűzzel felemésztette, de Somi Jósá mester, Tömösvár parancsnoka szétszórta őket (I. 301. §. 4.). 1527-ben a barcaságiak súlyosabb dolgokat szenvedtek el, mert miután Szepesi Jánost Magyarországból Lengyelországba üzték, mindenkinek, aki a Magyar Koronához tartozott, megparancsolták, hogy hagyja ott Jánost és térjen vissza Ferdinánd királyhoz. Így aztán a legtöbb erdélyi, főleg a szászok, hallgatva a szóra, Ferdinándot ismerte el. Majd a honpolgárok hűségének megőrzése végett Ferdinánd vajdája és Török Bálint válogatott csapatokkal a Barcaságba érkeztek, egészen Brassóig. De Moldva uralkodója, Péter, Szepesi János pártjához húzva, Ferdinánd hadseregét legyőzte s a Barcaság vidékét többször kifosztotta” (I. I. 96. §. 15/B.). 1530-ban (amint az *Annales* mutatja) a török Mahomed „és a havasalföldi vajda (Moise – B. J.) roppant nagy török és román hadsereggel Brassó városának az ostromlására érkeztek, s a tartományt tűzzel felemésztették; innen a feketehalmi berken át (313. §. 6.) Erdélybe törve, elhurcolták behívóiknak, a nemeseknek a feleségeit, lányait és jobbágyait.”⁴⁴⁶

Szerencsétlenek voltak a barcaságiak számára Székely Mózes hadi vállalkozásai is, amelyeket tetszik nekem Fuchs művéből⁴⁴⁷ pontosabban bemutatni, noha az íróknál abban a

részben, ami Brassó városára és a Barcaságra vonatkozik, tisztán leírva találom. „1601-ben és 1602-ben, télvíz idején, Báthory Zsigmond és Basta között tárgyalás folyt a kibékülésről, kétségtelenül csalárdul és ellenségesen. Végül is ez oda vezetett, hogy Zsigmond megelégedett Erdélynek a Maroson inneni részével, s Rudolf császárnak jutott a többi, a Maroson túl, ahol Beszterce és Kolozsvár s a legjobb várak és a nagy vármegyék voltak. Bízva ebben az ügyintézésben (amelyet hogy Fuchs helyesen jegyzett-e fel, most nem vizsgálom), Zsigmond nyomban elbocsátotta magától a török és tatár csapatokat, s így lefegyverezve, kitette önmagát árulói cselvetésének, amit kevéssel utóbb be is bizonyított az elég szomorú eredmény. Basta ugyanis, a szebeniektől és Csáky Istvántól hívatva és felszólítva, július elején megjött, és Gyulafehérvárra igyekezett, hogy az ország székhelyét elfoglalja; Zsigmond pedig, cselet szimatolva és félve, Déva várába húzódott. Éppen a Maros folyó felé vezető úton Basta szembetalálta magát a magyarok néhány válogatott lovas osztagával Szelesti János és Székely Mózes vezetésével (aki úgy vélekedve, hogy a császárral leszögezett feltételeket a legkevésbé sem kell betartani, csapatokat gyűjtött [l. Istvánffy XXXIII.]. Itt hirtelen nagy és véres ütközetre került sor, ahol a magyarok vitéz lélekkel küzdve a hazáért, az oltárokért és a tűzhelyekért, a vallonokat is megzavarták és szétszórták, de végül Basta a német erővel legyőzte és szétkergette őket, sokat elve szítve övéiből, többet megölve vagy a Marosba szorítva az ellenségéből. Maguk a vezérek elmenekültek; közülük Székely Mózes a törökhöz futott, János ugyanazzal próbálkozott, de övéi felkoncolták és fejét elküldték Bastához. Ezzel a csatával Erdély ismét függőségbe jutott; leginkább Zsigmond részére vált reménytelenné a helyzet, mert megadta magát Bastának, s ez őt Rudolf császárhoz küldte. Ezért voltak roppant nagy szorultságban a brassóiak, Zsigmond befogadói és támogatói, azonban az ő közbenjárására Basta, megszelídülve az ajándéktól, egy ezer arany értékű pohártól, megbékült velük. Szeptember 8-án (1602) Basta teljes haderejével behatolt a Barcaságba, amikor mezőink még tele voltak értékes terményekkel, amelyeket aztán a rabláshoz szokott katonaság felélt és elfogyasztott, nagy fájdalmunkra is, kárunkra is. Úgy látszott, hogy már mindenütt bé-

ke és nyugalom honol, miután a németek hatalomra jutottak, de a sors üldözte Erdélyt. Ezért a következő, 1603. esztendő is gyászos volt, mind a szerencsétlenül elindított háborús mozgolódás, mind pedig a gabonának az utókor számára hihetetlen drágasága miatt. Az előző évben a Bastától véres ütközetben legyőzött Székely Mózes ugyanis a törökök császárához vonult, akitől megszerezve Erdély fejedelemségét [vö. Istvánffy XXXIII.], ebben az évben, április havában, nagyobb hírrel, mint katonai létszámmal vagy haderővel, de hajdani szerencséjében bízva betört Erdélybe, és Bastát, a hadvezért, aki katonáit még nem vezette elő téli szállásukról, még kicsi csapatával is meg merve támadni, egy ütközetben legyőzte és megfutamította. Mindenki előtt ismeretlen volt, hogy hova jutott, nem hiányoztak az olyanok sem, akik azt állították, hogy elesett a csatában. Ezzel az esettel már mintegy vége is volt a háborúnak, s lett nagy pálfordulás és Mózeshez való csatlakozás. A főnemesség, amelynek terhes és kényelmetlen volt a németek uralma, utóbb csatlakozott hozzá. A nemesség követte a kezdeményezőket példáját és buzdítását. Néhány város szintén átállott Mózeshez, kivéve Szebent és Segesvárt, amelyeket német helyőrség tartott megszállva. Ezek Mózes ellen behívták Radult, akit Basta tett Havasalföld palatinusává. Ez először elküldött két vezért, Rácz Györgyöt és Murczát,⁴⁴⁸ s válogatott csapatokkal intézte az ügyet a Barcaság földjén; itt megállapodtak, és magukhoz kapcsolták a székelyeket, hátha Mózeset magukhoz tudnák édesgetni. Ő is először vezérei útján akarta megoldani a dolgot, s elküldve Makó Györgyöt és Imets Istvánt,⁴⁴⁹ rájuk támadt. Látni ezt a Radul-pártiak, félelmet és menekülést színlelnek, és elhagyva az alsó Barcaság vidékét, a felsőbe húzódnak, s Keresztényfalva fölött egy mellékvölgyben gyülekeznek, és a hadrendet kialakítva, szinte egész nap a közelgő ellenséget várják. Makó és Imets, azt gondolva, hogy az ijedelem és a menekülés igaz, úgy vélik, hogy sietniük kell, és ezért nagy útszakaszokat tesznek meg, és egyrészt rendetlen menetben, másrészt az ezzel együtt járó fáradtságtól kimerülten, verejtékezve megtámadják a készen állókat és jó erőben levőket: a kevés embert a sok könnyűszerrel megölte és szétugrasztotta. Imetset megölték a csatában, Makó György pedig fogságba esett; Rácz György

gúnykacajjal és szidalmazó szavakkal fogadta, majd a gyalázatot nagy és erős lélekkel viselő vezért jelenlétében megölette.

Ezt a vereséget meg akarva bosszulni, maga Mózes is a Barcaságba jött július havában seregecskéjével (csapatai csekélyek voltak), és brassói területen, a papírmalomnál foglalt állást. Innen tárgyalta először a román Radullal a kiegyezésről, s rávette, hogy szövetségre lépjen vele, amit esküvel is megfogadott, és erről az egyezségről sokak pecsétjének a rányomásával megerősített írást adott ki.⁴⁵⁰ Ez azonban román eskü volt. Ezután az erdélyi Lukács, az ékes szavú és ügyes kolozsvári ember útján a brassóiakat is meggyőzte, hogy esküdjenek fel Mózes szavára, s szereljék fel katonasággal és tábori ágyúkkal. Radul, övéitől értesülve Mózes gyenge haderejéről, mert kevés törökön és a nemesség egy részén kívül senki sem állott mellette (a székelyek ugyanis csatlakoztak a románokhoz), látva, hogy itt az alkalom remekül végrehajtani egy vállalkozást és érdemeket szerezni a németek előtt, s ezt nem tartva elmulasztandónak, esküjéről megfélemlítve, hatezer fegyveressel elindul és más csapatokkal egyesül. Ez történt július 15-én, egy napot pihenésre fordítva és mindent szabályosan elrendezve. Végül július 17-én (másutt Istvánffy [XXXIII.] nyomán 22-ét írtunk, de inkább kell hinni Fuchsnek, aki akkoriban a Barcaságban élt és érdeklődő történetíró volt – B. J.) 17 000 körüli teljes hadseregével a még táborában lézengő Mózes ellen nyomult, akit – mint jóval gyengébbet – könnyen legyőzött, és nagy vereséget mért rá. Ez a vereség annál véresebb és fájdalmasabb volt, mivel a menekülés közben egy székelytől pisztollyal lelőtt Mózesen kívül (mások, akiknek a szavait a megfelelő helyen mi is felhasználtuk, úgy örökölték meg, hogy a görög Pana lőtte le – B. J.) Magyarország és Erdély nemességének még fennmaradt virága elpusztult, s Brassó városát új, mégpedig hatalmasabb nehézségekbe, sőt végveszélybe sodorta. A győztes Radul a várost a Mózesnek nyújtott segítség miatt 20 000 forinttal büntette, hogy cserébe megkímélje az elővárosokat és a vetéseket, s elvezesse hadseregét. Azokat a nemeseket, akik a csatát túléltek, és akik közül legtöbbet sebesülten a városba vittek, kevésbé utóbb a „feltámadt” (mivel halottnak hitték – B. J.) és hadsereggel visszatérő Basta úr a németek követelésére kiadta nekik, s ezeket részint megfojtották, részint

karddal legyilkolták. Így aztán sok nemesi család teljesen ki-
pusztult, s összes javaikat elkobozták. Ez volt a brassóiak új
pusztulása, amelyet Rudolf császár erősen nehezményezett”
(amint erről beszámoltunk a 300. §. 2-ben). Az előzőkhöz a di-
csért Fuchs⁴⁵¹ hozzáteszi: „Ez az év (1604 – B. J.) a háborús
mozgalmaktól szabad és mentes volt ugyan, de amint mondot-
tuk, a leigázott Erdély a legkeményebb és csaknem fáraói szol-
gaságban sínylődött, mert a vallonok és a németek hatalmas
összegeket vittek ki belőle. A brassóiaknak is adott Basta egy
kormányzót: egy istentelen és mocskos embert (Michael Weiss
kéziratos tanúsága szerint Jacques Baurint⁴⁵² – B. J.), aki önké-
nyesen és gőgösen kormányzott egy ideig és sok jogtalansággal
illette azokat, akiket akart; a város kapuinak a kulcsait saját ha-
talmában tartotta.” Erről a nagyon szomorú időről csak annyit,
hogy a Vörös-tengernél időző zsidóknak legalább szabad volt
jajgatniok stb. (I. 109. §)

2a) A Barcaságot soha egyetlen ellenségeskedés sem merítet-
te ki annyira, mint Báthory Gábor dölyfössége, amelyet Fuchs
szemtanúként találóan írt le (I. alább 312–313. §). Ezért úgy vél-
jük, megéri ráfordított fáradságunkat, ha a dicsért történetírótól
rövidítve átvesszük a Barcaságban a szászok rovására esett dol-
gokat, különösen azért, mivel az írók között aligha találunk
másvalakit (ámbar azokból egyes eseményeket Mikó Ferenc, az
igen előkelő történész kéziratos munkája is írásba foglalt), aki
azokat helyes sorrendben, kerek előadásban felölelte volna.
Fuchs így ír:⁴⁵³ „Miután Báthory Gábor Szebent elfoglalta, ot-
tan az ügyeket tetszése szerint intézve, s elég erős helyőrséget
hagyva hátra, összes csapataival a Barcaság vidékére jött, éppen
az Úr születése napján, 1610-ben. Mivel a brassóiaknak nem hi-
ányoztak a tanácsadói, ismételten gondoskodtak saját dolgaik-
ról, a városban nagyon féltek ugyanis, hogy a szebeniekkel egy-
azon sors vár rájuk; ebből a fenyegető veszedelemből ezúttal
mégis kimentették magukat, lefizetve Imreffinek (Jánosnak – B.
J.) 14 000 forintot, hogy a fejedelem hadseregével be ne vonul-
jon a városba.” (Michael Seybriger kéziratában⁴⁵⁴ ezt írja: „A
fejedelemnek a brassóiak egy egészen ezüstlemezekkel és
ezüstszegekkel díszített s ezért nagyon értékes hintót ajánlottak
fel, hogy kiengeszteljék.”) „Tehát néhány napig Feketehalom-

ban időzve, amíg az összes csapatok összegyülekeztek, majd december 30-án, nem híján a nehézségeknek, a legnagyobb hidegben és az igen mély hóban átkelve a havasokon, betört Havasalföldre, amelyet aztán küzdelem nélkül elfoglalt.

Sok évszázad óta Havasalföld nem szenvedett akkora vereséget és pusztítást, mint amilyen ez volt. Nem kímélték a szent helyeket, sem a templomokat, sem a kolostorokat. Ugyanakkor legnyomorultabb sorsa az egyszerű népnek volt,⁴⁵⁵ ... amely a legzordabb télben az erdőkbe rejtkezve, vagy az éhségtől, vagy a hidegtől nagyrészt elemésztődött és elpusztult. Az otthon talált falusi néppel kegyetlenül elbántak... a női nemmel rettenetes és alig hihető dolgokat műveltek, soknak a mellét lemetszették... Teljes három hónapon át a fejedelem itt tartotta állótáborát egész hadseregével, miközben a brassóiak hatalmas kiadások árán ellátták a szükségeseikkel. Azután Havasalföld élére új vajdát állítva, 1611. március havában az udvari katonasággal és a nemesség nagy részével Gábor visszatért és győzelmi bevonulást tervezve, Szeben felé tartott. Nem gondolt azonban a békére, hanem teljes erejével nekifeküdt az új háborúnak, és Magyarországról újra behívta a hajdúkat, akik a román zsákmánytól kecsegtetve, ismét Erdélybe vonultak, és június 11-én megérkeztek a Barcaságra, Nagy András és Elek János főbb vezérekkel az élen, mindenütt a legnagyobb károkat okozva rablásaikkal és tűrhetetlen önkényeskedésükkel.

b) Június 12-én Nagy András cselvetése és ravaszsága folytán Brassó városát csaknem elfoglalták, de Isten jóindulata és a miénk elővigyázatossága miatt kizáratva, nem tudta végrehajtani, amit kigondolt és megpróbált. Ettől a reménytől tehát elütve és türelmetlenül viselve el a fejedelem késlekedését is (aki Szebenből – Mikó Ferenc tanúsága szerint – már a fogarasi földre érkezett – B. J.), vagy (amint Mikó Ferenc gyanítja) a brassóiaktól megvesztegetve, végül is június 18-án (Udvarhely- és Marosszéken át Kolozsvár felé – B. J.) övéivel Magyarországra távozott, és nem lehetett visszahívni [Mikó 138. §]. Végül is tehát ez az eset alkalmat adott a brassóiaknak arra, hogy megszervezzék a védelmet a fejedelem ellen, aki láthatóan ennek a városnak az elfoglalását és azonfelül az egész szász nép kiirtását vagy legalább a leggyászosabb szolgásgát tervezte el és keres-

te. Ezért a város kapuit bezárták, és az egész népet felfegyverezték. (Az ügyet Michael Weiss brassói bíró intézte, de annyira titokban, hogy a Radullal kötött szövetségről ennek Brassóba jövetele előtt Báthory fejedelem egyáltalán nem tudott – B. J.) Június 20-án maga a fejedelem jött a hadsereggel a Barcaságra, tábort verve Feketehalom és Vidombák között. A városból senkit sem küldtek ki fogadására, ami persze nem egyezett a szabályokkal és a hagyománnyal. A következő napon tehát Imrefffi János, valamit sejtve a brassóiakról, kétszáz katonával a táborból a város felé indult. Jöveteléről tudomást szerezve, előzetes tanácskozás után egy hivatali lovasember útján figyelmeztették, hogy ne közeledjék, mert nem fogják bebocsátani. Így aztán nagy zúgolódva visszatért a táborba. Mivel a helyzet ennyire szélsőségesé fajult és mindenkin úrrá lett a legnagyobb félelem, végül is tanácsi határozat született, hogy ha netalán rájuk törnek, mindnyájan ragadják meg a kellő fegyvereket a város, a hitvesek, a gyermekek s az ősökől kapott kiváltságok és szabadságok védelméért.

Eközben, noha a fejedelem és a hadsereg számára az ellátást még a város szolgáltatta, mégis a katonai féktelenség és szemtelenség az elővárosokban és a kertekben nagymértékben tobzódott: a házakban mindent összetörtek, a gyümölcsfákat kivágták, és a kerteteket feldúlták. Rettenetesen fenyegetőzött a legvégső rendszabályokkal maga a fejedelem is.

Ebbe az utolsó szorultságba jutva, a brassói város segítségül hívta a még Moldva és Havasalföld határán időző Radult (akit ezelőtt Báthory elűzött Havasalföldről – B. J.), nem nagy hadsereggel, a lengyel lovasok ugyanis alig voltak 1300-an. (A száműzött Radul ugyanis az elvesztett fejedelemséget ugyanolyan szerencsével szerezte vissza, amilyen könnyen elvesztette, miután az új vajda is futásra kényszerült – B. J.) Tehát a rábeszélő Radul július 9-én (amely nap reggelén, amint egy kéziratban valaki feljegyezte, Radul emberei a tömösi átjárónál levágták Báthory 3000 katonából álló őrségét – B. J.) a poggyászt maga mögött hagyva, rejtett hegyi ösvényeken könnyen mozgó, de a Báthoryénál jóval kisebb sereggel kiment és benyomult a Barcaságra kétnapos éhezéstől legyengült katonáival. Ezt észrevéve, a Prázsmárnál elhelyezett táborból Báthory tüstént visszavonult,

hadseregét teljes rendben a brassói síkságra vezette, és lehetőséget kínált az ütközetre, amitől nem vonakodtak Radulék sem.”

Így ír Fuchs. De Mikó ezt mondja:⁴⁵⁶ „Radu hadseregét nyomban odaérkezésekor s tüstént a brassói elővárosokba való benyomulásakor fogadták, és miután meglátta, hogy Báthory csapatai a hegyen levő várból (magyarul Fellegvár) Szentpéterre vonulva megállottak egy táborozásra alkalmatlan helyen, a mit sem sejtő Báthory-hadakra az elővárosokból harcra készen rátört. Ebben a csatában először legyőzték, megfutamították, sőt nagy részében fel is koncolták Radu gyalogságát, de végül a lovas ütközetben Isten segedelmével mégis Radu kerekedett felül, Gábort jelentős ütközetben legyőzte s teljesen megmaradt hadseregével megszalasztotta. A főbb vezéreket kardélre hányták vagy elfogták: Rácz Györgyöt a csatarendben vágták le, Imreffit futás közben ölte meg egy román, amikor a süppedős mocsárba beleragadva elfogta. Ördög Boldizsár, Elek János, a hajdúk fővezére, Nagy György, az udvari gyalogság főparancsnoka és sokan mások foglyul estek, s kevéssel azután fejvesztéssel büntették őket. Nagy György azonban pénzzel megváltotta magát, s éjszaka a város falain át elmenekült. Igen nagy volt a legyilkoltak száma, leginkább a szászoké, akiket szándékosan az első sorba, mintegy a biztos halálba küldtek... A maga részéről Radu egy lengyel nemest siratott, kétszáz lovas parancsnokát, katonáembert (akiről Seybriger azt írja,⁴⁵⁷ hogy a brassói nagytemplomban fényes pompával temették el s a latin gyászszertartást egy szerzetes végezte), és bojárjai közül az egyiket, név szerint Schiffkát, aki már-már utolérte a menekülő Báthoryt, amikor a fejedelem egyik csatlósának golyójától átütve elesett. A csata helye a papírmalomtól nem messze volt. Maga a fejedelem, golyótól talált lováról egy másikra szállva át, futással épségben megmenekült. Ezt az összecsapást részletesen leírja Seybriger, aki hozzáteszi, hogy az ebben a csatában elesettek száma 12 000-re emelkedett, az elfogott vezéreknek a kolostor kapuja előtt leütötték a fejét, és Rácz György fejét póznára tűzve kitették a kolostor kapuja fölé.

c) Menekülése során Szebenbe érkezve, Báthory a tanácsot bilincsbe verette, s a gazdagabb polgárokat minden vagyonuktól megfosztotta. Radu pedig késlekedett, és nem üldözte a futó el-

lenséget, mert feltartóztatta és akadályozta a lengyel katonaságtól kezdeményezett tábori lázadás: katonái jutalmat követeltek a kivívott győzelemért. E címen Brassó városa mintegy 34 000 forintot fizetett ki, részint pénzben, részint más árucikkekben (Seybriger azt írja,⁴⁵⁸ hogy a vajda szinte nyolc egész napig pihent brassói területen). Eközben Báthory, időt nyerve, hogy összeszedje magát, sok ígérettel megnyerte és magához láncolta a székelyeket a nemesség egy részével együtt; írt a törököknek (elküldötte hozzájuk segítségért Bethlen Gábort is [I. Mikó 147. §]) és a tatároknak, magát ajánlva nekik, s mint mondják, nem fáradozott hasztalanul. Ezalatt Forgách Zsigmond kassai generális, rájőve arra, hogy Báthorytól elfordult a hadiszerencse, mint kész zsákmányra rátámadt Erdélyre, s Kolozsvárt és Gyulafehérvárt mint csaknem semmilyen helyőrséggel meg nem erősített helységeket elfoglalta, és azután benyomult a szebeni földre; megérkezett ide Radu is, és Szebennél két tábort ütöttek. Radu délről 12 000 fegyveressel, Forgách pedig nyugatról 15 000 katonával nem annyira a várost szorongatták az ostrommal, mint inkább várták, hogy az erdélyi nemesség és a székelyek megadják magukat, azonban hiába. Míg tehát sem a székelyek nem pártoltak át Forgáchhoz és Raduhoz, sem a nemesi rendű erdélyiek nem hallgattak ugyanarra a Forgáchra, aki Medgyesre országgyűlést hívott össze, és egy időben hírt kaptak mintegy négyezer töröknek – akiket Báthory követe, Bethlen Gábor szerzett – a Vaskapunál való betöréséről, az ostromot abahagyva, mindkét hadsereg táborával Medgyes és Segesvár felé indult, s a székelyek területére érkezve, földjüket pusztítással, gyújtogatással tették tönkre. Maguk a székelyek pedig, otthon hagyva hitveseiket és gyermekeiket, nemeseik útirányát követve, összegyülekeztek a már szabad Báthorynál, akihez más segélycsapatok is jöttek; ezek a szomszédos török parancsnokságokból és Alsó-Magyarországról sereglettek össze. A Forgách-féle hadsereg és a Radué pedig hamarjában – nem tudom, mi okból – a Székelyföldről felszedve sátorfáját, Brassóba jött, ahol a városnak okozott tetemes károkon kívül Forgách a várostól újra kicsalt 14 000 forintot, és a várost királya, II. Mátyás császár hűségére térítette, védelmet ígérve Báthory ellen, amit azonban nem teljesített. Végül a harmadik napon elhagyva a várost,

Vidombák és Feketehalom között tábort ütöttek. Hírt kapva itt arról, hogy a Havasalföldön Báthorytól trónra ültetett új uralkodó a tatárokkal és a törökökkel újra betört, Radu úgy döntött, hogy övéivel hazamegy országa felszabadítása végett, és elérkezett a havasokig. Midőn itt megállapodott, hogy a havasalföldi helyzetről helyesen tájékozódjék, azalatt a török és a tatár csapatok a másik irányból, a Bosavicai úton át (a Bodza nevű szoroson) meglepetésszerűen behatoltak a Barcaságba, és mintegy nyolcvan prázsmári aratóra a mezőn rátörve, szomorú rabságba hurcolták őket. Látva ezt Forgách, egyedül maradván ismét visszatért övéivel a brassói elővárosba Szentháromság vasárnapja előtti tizenhatodik szombat. Itt kevés időt, alig néhány órát töltött, midőn hadseregével együtt őt magát is nem tudom miféle páni félelem kerítette hatalmába, s nem eléggé bízva a városban, hirtelen mindenkit összegyűjtve, eltávozott úgy, hogy elutazása meneküléshez látszott hasonlónak, s Rozsnyó mezővárosnál jelölte ki táborát. De még azon az éjszakán, mivel a rettegés és övéi lázadó hangulata innen is elűzte, követte Radu nyomdokait, és vele együtt Havasalföldre igyekezett. Mivel nem bíztak abban, hogy ezt az országot meg tudják szerezni és védeni, s a magyarok nem is akartak harcolni a törökök ellen, hirtelen eltávoztak, s haladék nélkül, úttalan utakon innen Moldvába és Magyarországra tartottak, elveszítve minden málhájukat és sokat övéik közül. Ezt az alkalmat megragadva, a törökök és a tatárok (Homiy vagy Omer basa vezetésével betörve Bodzán át – B. J.) vakmerően benyomulva, még az elővárosi részekben is nem kis félelmet keltettek mindenkiben, és Mátyás apostol előnapján Prázsmár mezővárost Hétfaluval együtt felégették. A török és tatár hadsereg pedig tábort ütött Brassó földjén, a papírmalomnál; azt nem tudnám megmondani, hogy hány ezren voltak (hogy sokan voltak, azt sejteni lehet Mikó Ferenc szavaiból, aki azt írja [173. §], hogy a barbároknak 30 000 emberből álló csapata jött Erdélybe, akik közül 26 000 Bodzán át, 4000 a Vaskapun keresztül hatolt be, s hogy a Barcaság felé tartottak, az nemsokára kitűnik).

d) Odasietett három nap múlva maga Báthory is, mint mondják, 7000 katonával, örvendve a török segítségnek és már a legbiztosabb reményben az iránt, hogy a két sereggel körülvett

Brassó városát felfalja, s tábort ütött az előbb említett helyen, miután előzőleg a székelyek útján a legszomorúbb példáját nyújtotta a rettentő kegyetlenségnek a nyomorult volkányiakkal szemben (I. 317. §. 2.) Ezután levelet küldve a városba, megadást követelt, s a végsőkkel fenyegetett, ha ez nem történik meg, de a példázat süketeknek szólt.

Homiyr török basa pedig, egy éltés férfi, mielőtt valamilyen ellenséges tetre szánta volna el magát a város ellen, odaküldött követ útján alkalmat kért a tárgyalásra. A brassóiak nem utasították el. Mihelyt erre lehetőség nyílt, nyilvános eskütétel után a megbeszélésre eljött néhány török és leült a hársfák alatt, a kolostor kapuja előtt. Ezekhez kiment Michael Albinus (Weiss) úr, Johannes Chrestels⁴⁵⁹ úrral. Miután mindkét részről megtörtént az üdvözlés, elsőnek a török kezdte el tolmács útján: mi az oka, hogy ez a város, elhagyva fejedelmét, Sorban (másként Radu) vajdához állott át, és azután a magyar Forgách Zsigmondhoz is; ezáltal sértve látják a hűséget, amellyel az ország tartozott a török császárnak. Báthory ugyanis szinte naponta küldött hírnökök és levelek útján arról győzte meg az ő urát (a szultánt), hogy a szászok készülnek átállni a töröktől a németekhez. A basát tehát nem annyira Báthory megsegítése végett küldték, mint azért, hogy megvizsgálja és jobban megismerje az ország helyzetét és azt, hogy van-e valamilyen panasz. És ha úgy látszik, hogy igazat jelentettek, segítséget kapna (Báthory Gábor) és visszakerülne a régi helyére; ha nem, az ő mellőzésével jobban gondoskodnak a tartományról.

Erre hosszadalmasan azt válaszolták, hogy a brassóiak helyeslik a szebeniek példáját, s védekezésük végett tették, ha bármi is történnék. Így hát a sok sérelmet a török követ felszólítására megírták Bastának is, aki megértve ügyünk méltányosságát, védekezésünknek úgy adott helyet, hogy azt állította: jogtalan ügyben nem fogja támogatni Báthoryt, hanem el fogja vezetni seregét és vissza fog térni urához, amit két nappal utóbb teljesített is. Báthory tehát, haragját dühöngésre fordítva, övéinek engedélyt adott, hogy miként csak tehetik, ártsanak a brassóiaknak, és gyújtogatókat küldve, egyszerre lángba borította a három legkiterjedtebb elővárost. Történt ez szeptember 25-én, a török helytelenítése ellenére; ezek, mihelyt kivilágosodott, fel-

szedték táborukat, s elvonultak azon az úton, ahol jöttek. Báthory pedig, a gyűjtogatásokkal és rablásokkal a Barcaságot pusztasággá változtatva, a feketehalmi berken át Szebenbe húzódott, s látva, hogy hiába támaszkodik az erőszakra és a fegyverekre, október 20. napjára⁴⁶⁰ meghirdette a Kolozsvárt tartandó országgyűlést.⁴⁶¹ Ezen visszaszerezte egész Erdélyt: még a segesváriak is behódoltak és büntetés címén néhány ezer forintot fizettek, mivel azelőtt maguk is felesküdték Mátyás király szavára; így magukra maradtak a brassóiak, akik a fejedelemtől megvádolva és ellenségnek bélyegezve, ki voltak téve mindenki prédájának. Minthogy újra beköszöntött a legkegyetlenebb tél, az alsó Barcaság mezővárosainak és falvainak a lakosai, nem bírva elviselni a hideg erejét a várakban (amint ezt maguk előadták), anyavárosukat elhagyva, átálltak a székelyekhez. Az átállást a földváriak és a botfalusiak kezdték el, és ez a példa ugyanennek a megtételére csábította a szomszédos szászhermányiakat és prázmáriákat is, mivel látták, hogy a magukat megadókat jobb szemmel nézik és kedvezőbb állapotban vannak, mint a többiek a következő 1611. esztendőben.

e) Február 17-én Gábor fejedelem visszatért Magyarországról (ahova azért ment, mert békét akart kötni Mátyás királlyal), és levelet küldve mindazoknak, akik koruknál fogva fegyvert hordani képesek voltak, összehívta a katonaságot, és készült a barcasági háborúra, és március elején Fogarasra jött. Innen levél útján magához szólítja a barcasági föld minden mezővárosából és falvából az előkelőket, a legkegyetlenebbül fenyegetőzik, ha nem engedelmeskednének, ha viszont igen, akkor teljes kegyét és jóindulatát ígéri. Erre a felhívásra a korábban neki behódolt alsó barcaságiak hozzáutaztak, minden mezővárosból és faluból ketten. Ezeket megdicsérte, majd övéihez visszaküldte azzal a megbízatással, hogy gondoskodjanak a hadsereg számára ellátásról és gabonáról. Azután Báthory, benyomulva a Barcaságra, március 23-án elfoglalta Feketehalmot (313. §. II.); utóbb innen továbbmenve, Vidombák és Keresztényfalva várak meghódoltak és helyőrséget fogadtak be (316. §. 4. és 317. §. 1.). Március 27-én a fejedelem Rozsnyó mezőváros felé indult, amely aztán megadta magát (314. §. III.). Innen ment Törcsvárhoz, amely szintén behódolt (322. §. IV.), és mindezt tizennégy napi idő

alatt érte el. Április 6-án pedig egész hadseregével leereszkedett a hermányiakhoz, akik azelőtt felesküdték Báthoryra és egyesültek a székelyekkel, de megrémülve azoknak a példájától, akiket váraikból kiűztek, lefegyvereztek és minden pénzüktől megfosztottak, amikor azt parancsolták nekik, hogy adják át fegyvereiket és a várat, nem engedelmeskedtek, hanem felkészültek szabadságuk megvédésére (316. §. 1.). Majdnem ugyanaz történt a prázsmáriakkal is. A földváriak megadták magukat Báthorynak, aki innen hadseregével Szebenbe vonult, hátrahagyva azonban az elfoglalt várakban őrségeit a hajdúk és a székelyek egy csapatával, akik a várost a közelből szorongatták, a földművelést akadályozták és mindennapos kitöréseikkel, gyilkolással és fosztogatással rettenetesen garázdálkodtak. Tervük az volt, hogy elfoglalják a környék megerősített helyeit, lezárjanak minden utat, és a város számára az ellátást minden oldalról megakadályozzák.

f) Május 15-re ismét országgyűlést hirdetett Szebenbe,⁴⁶² ahol a brassóiak makacsságára panaszkodott, és buzdította az összes rendeket a háborúra, hogy fegyverrel és haddal büntessék meg ezeket, mert így végre visszaállítható lesz a köznyugalom és a biztonság. Az ország rendjei látva az ügy veszedelmességét, s kímélni is óhajtván a várost, mindannyiuk közös elhatározása és szavazatai alapján követség indult a brassóiakhoz; ebben részt vettek négyen a nemességből, mégpedig mind a magyarok, mind a székelyek részéről ketten-ketten, a szászok közül szintén ketten: Georg Franck, a beszercei bíró és David Weyrauch, Kőhalomszék királybírója, akik június 7-én Brassóba jöttek. Ezek megkérdezték a templomba összegyűjtött városi és elővárosi tömegeket, hogy hajlandók-e Báthory Gábort fejedelmüknek elismerni és neki engedelmeskedni. Valamennyien egyhangúlag azt felelték, hogy ezt nem teszik meg, és amikor a követek az ebből eredő veszélyeket említették, azt válaszolták, hogy inkább el fognak szenvedni bármit, mintsem megtegyék azt, amit tőlük kértek, és ebben megmaradtak. Ennek a vonakodásnak nagy oka volt: az előző őszen Báthory Gábor elküldötte Géczi Andrást a konstantinápolyi portához a fejedelemsége megerősítése végett és azért, hogy a brassóiakat kényszerítse visszatérni kötelességükhöz. Mert amíg az országgyűlésen a brassóiak ügyében az

említettek végbementek, hírnökök jöttek Brassóba Géczi Andrásról, hozva a török császár és főként a *kaymakannak* hívott vezír levelét, amelyet mind a brassóiakhoz, mind Erdély összes rendjeihez intéztek. Ebben egyenként és összesen mindenkinek megparancsolták, hogy Báthorytól szakadjanak el, és amilyen módon csak tehetik, üldözzék, mert a császár határozata igenis az, hogy ezt a szerfölött rossz fát ki kell vágni. A követek tehát (miután utoljára Michael Weiss bírónál összejöttek és határozott választ kértek), visszatérve, amikor a brassói döntést mindnyájuk jelenlétében felolvasták, bár megértették a császár akaratát, mégis az erre a bajra alkalmazandó orvosszerről tárgyaltak. A nemesség is, meglágyulva és meggyőzve a fejedelem bőkezű ígéreteitől, elvállalta védelmét, és pecséttel megerősített levélben tisztára mosta őt a török előtt mint ártatlan és jó uralkodót, s közbenjárót. Maga a fejedelem ajándékokkal is megvesztegette és meghódította a törökök, leginkább a budai basa lelkét, hogy semmiféle ellenséges dolgot ne tervezzenek Báthory ellen, akinek a parancsait elfogadták, bár vádlott volt, hanem járjanak közbe érte a császárnál is. Ennélfogva Géczi vállalkozása nemcsak késedelmet szenvedett, hanem teljesen semmivé vált.

Látva ezt a havasalföldi palatinus [Radu Mihnea], aki erősen húzott a Báthory-ügyhöz és a brassóiakat gyűlölte az előző Radu miatt, bár a török udvartól parancsot kapott, hogy teljes erejével támogassa Géczit, Báthory fejedelemségétől jót remélve, megtagadta a segítséget Géczitől. Végül Konstantinápolyból mégis más parancsot kapva, csekély létszámú csapatok kíséretében a hegyeken át Brassóba küldi [Géczit]. Ezek a csapatok, mint amelyek ezt a katonáskodást kénytelenül vállalták, a vajda akarata ellenére, a bejöveteltől eltelt negyedik napon, amikor is már nem kis kárt okoztak, uruktól olyan parancsot kapva, Géczit elhagyták, és ugyanazon az úton, amelyen jöttek, hazatértek, magukkal vive azokat is, akik zsoldért szegődve katonáskodtak a városnál. Megtudva ezt a hajdúk és a székelyek, Némethi György vezetésével vígan és örvendezve a székely táborokból visszatérnek a Barcaságra, és tábort ütve brassói területen, a papírmalomnál, rögvest behajtanak a már érett vetésekre, s részint sarlóval learatva és szekerekre rakva a Székelyföldre szállítják, részint Sámson példájára tüzet vetve rá,⁴⁶³ megpróbálják fel-

égetni, vagy legalább a lovak patáival összetapossák és letiporják, úgy vélekedve, hogy az aratás reményétől elütött, az éhségtől kényszerített város bé fog hódolni stb.

g) Ily módon a román Radu gazsága és hitszegése miatt megbuktak Géczi András ügyei és tervei. Géczi kímélni akarta a székelyeket, mivel közülük származott; hadsereg nélkül, csupán kb. harminc törökre támaszkodva az ő vármegyéjében, oda ment, attól a biztos reménytől vezérelve, hogy – megértve a császár akaratát – egész Erdély sóvárogva fogja megragadni ezt az alkalmat a haza felszabadítására. Ismétlem, ettől a reménységtől elütve, midőn az összesek közül senki sem akadt, aki hozzá akart volna csatlakozni, teljesen szükségesnek ítélte követséget küldeni a Portához, hogy a követség az ő ottani védnökei ezekről a dolgokról tájékoztassa. A követséget a török Mahomet bég vállalta, az előkelő magyar, de mohamedánná vált Macskási Pál Törökországban született fia, akinek két, Brassóból száműzött szász volt a társa: a szebeni Peter Kammer és a segesvári Michael Jeckel, mindketten a szenátori rendből, akik július 29-én keltek útra. És amikor távozásuk után Géczi rájött, hogy a román Radu Báthory érdekében a legszörnyűbb hamisságokat írta Konstantinápolyba, tizennégy nap múltán elküldött egy másik követséget, hogy megcáfolja azokat a mendemondákat. De mindezek semmit sem értek el, s ügyeink és Géczi tervei is Konstantinápolyban elbuktak. Ily módon a mi dolgaink nem valami szerencsésen alakultak (ugyanis követeket küldtek Magyarország királyához is).

Mialatt követeink mind Magyarországon, mind Törökországban távol voltak, a barcasági földön változó szerencsével sok csatározás folyt, s a győzelem egyszer ide, máskor meg amoda hajlott. A brassóiak ugyanis védelmükre saját zsoldjukkal fizetendő katonákat fogadtak a törököktől, tatároktól, románoktól, rácoktól, németektől és más nemzetektől, hogy őket az ellenség nyugtalanítására használják, amint ezt Seybriger feljegyezte.⁴⁶⁴ Szeptember 14-én Mehemet bég, a Géczitől fél hónappal előbb Konstantinápolyba küldött követ visszatért, ugyanott hagyva a szövetséges követeket, a Mátyás királytól jövő magyarországi követség érkezése miatt. Ő ugyanis határozott reményt táplált az ellenségeink elleni segítség dolgában, de semmit sem ért el. Vé-

gúl október 8-án megkezdtek a szerencsétlen és sajnálatos Géczi- és Weiss-féle hadjáratot a székelyek ellen, ahol – mivel nem *egynek* a tekintélye irányított mindent, hanem Géczinek és Michael Weissnak egyforma hatalma volt és ez utóbbi Géczinek semmiben sem akart engedni – szükségszerűen minden rendetlenül ment (I. 312. §. 4.).

Ezt 1612. november 28. napján mind a politikai, mind az egyházi szász univerzitás közbenjárásával elintézve, a tizedeket, amelyeket 1609. május 5-én a kolozsvári országgyűlésen⁴⁶⁵ a szász lelkészektől elragadott és csak egy – mint nevezik – negyedét hagyott meg nekik, a lelkészeknek visszaadta, megtartva magának egy negyedét, mégpedig minden árenda fizetése nélkül. De nem ingyen adta vissza, hanem szerződésileg letett 10 000 forint ellenében.

h) 1613. január 13-án Johann Benckner Konstantinápolyból visszatérve, szomorú és kedvezőtlen hírt hozott Báthory fejedelemségének megerősítéséről, és levelet Brassó városához, hogy a kedvező helyzetben egyezzek ki a tartomány büszkeségének helyreállítása érdekében. Titokban azonban Benckner arra figyelmeztetett, hogy ez a béke nem igazi és nem fog sokáig tartani, mert a török visszavonhatatlanul elhatározta, hogy Báthoryt félreállítja.

Január 20-án Bencknert a török követ követte, aki a császár nevében írott levéllel – közbeszúrt fenyegetésekkel is – sürgette a Báthoryval való megegyezést. E dolgoktól indíttatva, a brassóiak, bár akaratuk ellenére, végül is ráadták lelküket a békére. Tehát február 20-án megkezdődött a kibékülés a fejedelemmel, s Báthory túsza Brassóba jöttek. A brassói követek pedig Szebenbe indultak, meghatározott feltételeket akarva szabni; e feltételektől, leginkább Szeben visszaadásától, Báthory, mint aki nem tűri, hogy neki előírjanak valamit, hanem maga parancsol másoknak, hevesen felfingerült, s szétváltak az ügy elintézése nélkül, de mégis úgy, hogy a béke reményét nem irtották ki teljesen: csak a brassóiaktól javasolt néhány feltétel vagy maradjon ki, vagy kapjon enyhébb formát. Tehát a békétárgyalást valamelyes időre felfüggesztették, mígnem ide-oda levelet küldve úgy egyeztek meg, hogy mindkét részről nagyobb méltóságú és tekintélyű túszoikat és követeket küldjenek teljhatalmú meg-

bízatással. Így aztán a fejedelem a fent említett túsokhoz küldte a magyarországi származású Thököly Miklóst, míg a városból épp Géczit küldték ki, aki a tanács akaratából hozzá csatlakozó Johann Chrestels quaestor úrral és Bartholomäus Kattnerrel a béke ügyében Szebenbe utazott. Ez történt április 5-én. Géczi ezer esküvel fogadta, hogy magánügyét félretéve, a város közügyeit híven fogja intézni, ámde hiányzott belőle a hűség. Mert nyomban az első összejövetelen, egyedül ő lévén a szószóló, teljesen átadta magát a fejedelemnek (a fejedelem attól kezdve leginkább csak benne bízott), de eközben azt akarta, hogy úgy tűnjék, mintha a mi ügyünket intézné. Végül is sok és heves vita után⁴⁶⁶ június 3-án a közbéke és a nyugalom visszaszerzése végett ismét felesküdték Báthory Gábor fejedelem szavára, bár ez a város a régi mentességek és kiváltságok helyreállítása és ki-
harcolása érdekében három évig állotta a körülzárást és szinte a roppant nehéz és veszélyes ostromot is, miközben körös-körül minden út és átkelőhely el volt zárva és meg volt szállva, nehogy valamit is behozzanak a táplálkozáshoz szükségesek közül. A búza ára mégsem emelkedett 2 forint 50 dénár fölé. Vö. azzal, ami az I. 114. §-ban van, ahol Báthory Gáborról van szó. A barcaságiak a II. Rákóczi Ferencről keltett zavargások idején is igen sok súlyos dolgot szenvedtek, amelyeket azonban szándékosan mellőzünk, mivel így is bőbeszédűbbek voltunk a kelleténél.

3) A pestis a barcasági vidéken főként az alábbi években dühöngött: 1454-ben, amely szinte a világ minden táját végigpusztította; 1480-ban hatalmas pestis volt az egész barcasági vidéken; nem volt mentes tőle az 1490-es év sem; 1495-ben Brassóban és a barcasági tartományban garázdálkodott. 1530-ban ugyanaz a csapás kiújult. Az 1553-as évre Ziegler írja:⁴⁶⁷ „Július 28-án a pestishozó ragály, amely eddig a szomszédos gétákat (a románokat – B. J.) nyomorultul sanyargatta, betört Brassóba, és szörnyen garázdálkodott, főleg a fiatalabbak között. Először a következő év február 21-én csendesült meg, miután a város bel- és külterületein kb. 4000 embert pusztított el.” 1536-ban újra dühöngött, amint sejteni lehet ugyanannak a Zieglernek a szávaiból, amikor ezt írja: „Az 1536. évben, szeptember 21-én pestisben elhunyt a tisztelendő férfiú, Wolfgang Paulini, brassói

egyházi doktor.” Ugyanő az 1572. évhez feljegyezte, hogy a pestis tombolt és ebben sokan elpusztultak. November 13-án halt meg a dühöngő pestisben a legnagyobb tiszteletre méltó férfi, Jakob Mellenbriger, a brassói egyháznak mintegy tizenöt évig igen nagyérdemű lelkésze, aki elsőnek viselte a papi tisztséget Szászsebesen, és a nagy Honterus veje volt. 1603-ban oly igen kegyetlen pestisjárvány dült, hogy egyedül Brassó városában ez év májusának némely napján 70–100 embert temettek el. Ugyanebben a városban 1660-ban Joseph Trausch tanúsága szerint meghaltak 1436-an. 1718-ban és 1719-ben a barcasági földön pestisjárványban elpusztult 18 460 személy, amint leírja Thomas Tartler *Naplójában* 1720. január 7-nél:⁴⁶⁸ „A szószékéről közölték, hogy Brassóban és elővárosaiban elhunyt 4575, ezalatt megkereszteltek 163-at, összeeskettek 70 párat, végül úrvacsorához járult 5640.” Hogy milyen volt a legutolsó, 1756-os pestis, bemutatja a kitűnő orvosdoktor, e Nagyfejedelemség főorvosa s a nemes cs. kir. bizottság egészségügyi tanácsosa, Adam Chenot úr értekezésében: *De peste Transylvanica*,⁴⁶⁹ amelynek a 26. oldalán elhelyezett táblázatból látható, hogy a Barcaságon fertőzött volt szinte 6677 személy, ezekből meghalt 4303, felépült 2374, mégpedig: 1) Brassó városában és két elővárosban, Óbrassóban és Bolonyában fertőzött volt 62, meghalt 51; 2) a románok elővárosaiban fertőzött volt 2532, meghalt 1711; 3) Prázsmár mezővárosban fertőzött volt 114, meghalt 62; 4) négy faluban, amelyeknek a neve közönségesen Hosszúfalu, Csernátfalva, Bácsfalva és Türkös, s a szomszédos kertekben és malmokban fertőzött volt 2777, meghalt 1589; 5) Szentpéter faluban fertőzött volt 178, meghalt 128; 6) Zernest községben fertőzött volt 711, meghalt 522; 7) Zajzonban fertőzött volt 112, meghalt 82; 8) Hermányban fertőzött volt 10, meghalt 9. És a fogarasi földhöz tartozó falvakban: 9) Pojana meruluj: fertőzött volt 127, meghalt 109; 10) Holbákon fertőzött volt 54, meghalt 40.

4) A rovarok, amelyeket közönségesen vándor sáskáknak nevezünk s Linnénél és a természettudomány más professzorainál *Grillus migratorius* néven szerepelnek és Tatárországból,⁴⁷⁰ ahol mintegy otthonukban laknak, a különböző években Európába szálltak, és Flora népének hadat üzentek (l. Linné III. 354.),

Erdélyre is bajt hoztak, mintegy sűrű felhőbe borítva a szemek látását. Egy levélben olvassuk, hogy ezek a sáskák 1338-ban a Barcaságon garázdálkodtak. Ismét nagy bőségben látták őket 1542-ben. 1609-ben (amint Fuchs írja),⁴⁷¹ augusztus 16-án a sáskák roppant sűrű rajokban átrepültek a hegyeken túli Havasalföldről a Barcaság vidékére, s leereszkedtek Hóltövény és Földvár területén; elűzésüket mindenütt trombitákkal, dobokkal és más hangszerekkel próbálták meg. Elűzetve, átrepültek a feketehalmi berken, és szebeni földön ereszkedtek le, s ugyanott maradtak a télen át. Ugyanaz a Fuchs úgy vélekedik, hogy ezek megjósolták Báthory Gábort és hadseregét, amellyel Szebent elfoglalta. 1619. augusztus 28-án sűrű rajokban újra átrepültek Brassó városa fölött a feketehalmi berkek irányába. 1690-ben és 1747-ben is megjelentek a Barcaságon.

5) A szélviharok és a forgószelek közül, amelyeket a Barcaság átélt, csak kettőt említünk meg Fuchs feljegyzéseiből.⁴⁷² 1607. január 1-jén és 26-án két éjszaka igen erős és szokatlan volt a szélfúvás, amely nemcsak a házak tetejét rongálta meg, hanem igen sok épületet romba döntött. „A fák közül pedig (jegyz meg egy másik) számtalan gyökerestül kifordult.” Ugyanaz a Fuchs pedig az 1611-es évnél ezt írja: „Ezt a vereséget (amelyet Radu a papírmalomnál szenvedett, l. 302. §. 2/B. – B. J.) megelőzte az előtte való napon és éjjelen a rettentően viharos időjárás és oly szörnyű villámlások, hogy a heves forgószélről a táborban összedőltek a sátrak, még a fejedelemé is. Az elővárosban néhány csűr is leomlott. Nemritkán jégeső is hullott, főként 1608-ban, tyúktojás nagyságúak.”

6) Ami a gabona és más élelmiszerek drágaságát illeti: 1238-tól három éven át az emberek Erdélyben nem tudtak vetni a tatárok miatt, ami kétségkívül Brassót is sújtotta. 1535-ben, amikor egy köböl búza 6 forintot ért, sokan éhen veszttek. 1603-ban a gabona drágasága az utódok számára hihetetlen volt, az előző évben ugyanis, amikor az ígásállatokat elhurcolták, az emberek húzták az ekét. Így aztán a saguntumi éhség⁴⁷³ a barcasági földön is a legcudarabbul felerősödött. Az volt a hír, hogy egy pint óbort 1 forintért vásároltak, egy hordó bort 200 forintért. Általában az újbor ára pintenként 25–35–40–45 dénár volt, egy köböl

búza 8 forint, az árpa 5 forint, a bab 6 forint, a köles 4 forint, a tengeri (a szaracén gabona) 5–6 forint, a zab 2 forint.

A falusi tömeg, Fuchs tanúsága szerint,⁴⁷⁴ leginkább főtt füveken és makkon éledegélt, amiből nagyon súlyos csapás származott, nevezetesen a pestis mindent megtöltött könnyekkel és mocsokkal, s ez a betegség Erdély más vidékeibe is behatolt. 1718-ban, június, július és augusztus hónapokban egyáltalán nem esett eső, és innen eredt a gabona drágasága: egy köből búza 7 magyar forintra emelkedett, sokan ehetetlen dolgokat fogyasztottak, s mint mondtuk, ezt követte a pestis. Az 1739-es és 1740-es évben egy köből búza 8 forint volt, a marhahús 6 dénárba, a disznóhús 10 dénárba jött. 1770-ben és 1772-ben egy köből búza ára 5–6–7 forint volt, a gabonának ezt a drágaságát azonban a nép könnyebben leküzdötte, mint az előzőket, mert ebben az időben a pénz bősége nagyobb volt, mint a régi korokban.

7) Földrengést a Barcaság több ízben észlelt; ilyesmit 1516-ban és 1523-ban az *Annales*ben jegyeztek fel; ugyanez a mű 1531-ről két ízben, és 1570-ről, nemkülönb 1571-ről tanúsítja, hogy a föld rengett.⁴⁷⁵ Az 1590. évnél Fuchs feljegyzi,⁴⁷⁶ hogy április 28-án kb. déli 2 órakor rengett a föld, augusztus 10. napján este 9 órakor egymás után háromszor, gyorsan ismétlődve, szörnyű földrengés volt. Ez a rengés annyira megmozgatta az épületeket szinte a barcasági vidék valamennyi helységében, hogy a következő napon repedések és hasadások tűntek elő, Brassóban megkondultak a harangok (ami ugyanott 1681-ben is megesett). A templom boltozata az oltár fölött nemcsak megrepedt, hanem egyik része be is omlott. 1682-ben egy reggel 5 és 6 óra között, december 6-án este 9 és 10 között, valamint 1691. január 7-én estefele a brassói vidék újra megmozdult. 1740. április 3-án este 9 órakor az egész Barcaság rengett.

303. §

A terület lakosai főként a szászok, akik a kiváltságok erejénél fogva a föld törvényes birtokosai. Egy roppant virágzó városban (vagyis Brassóban, a különféle népekből származó emberek el-

tartóában), kiterjedt mezővárosokban és szépen megépített falvakban laknak. Vannak továbbá magyarok is meg mindenféle románok, akik ezen a vidéken állandó lakhelynek örvendenek. Mezővárosaikban és falvaikban a szászoknak váraik vagy erődítményeik vannak, amelyek legtöbbször templomaikat veszik körül; ezek az ellenséggel szemben menedéül szolgálnak, a gyalogosoknak erődítmény gyanánt, a gabona és az ingóságok megőrzésére raktárak szoktak lenni. 1761-ben ezen a földön a románokat nem számlálták össze, noha nincsenek kevesen.

304. §

Az irányítás s az egész vidék polgári ügyeinek a vezetése Brassó város jeles tanácsától függ, amely a címerét is közösen használja ezzel a földdel. Vannak azonban olyan szász községek, amelyek a peres ügyek első feljebbvitelében és az igazságszolgáltatásban a Barcaság néhány mezővárosára hallgatnak.

1) Mivel tehát a tényleges brassói bírák az egész vidéknek a vezetői voltak, feladatunknak tekintjük felsorolni nevüket (akikét a feledés nem temette el). A brassói vidék és város bírói voltak tehát: 1) Lucas Hirscher 1238. 2) Christoph Hirscher 1353. 3) Peter Revel 1380. 4) Jakob ispán 1364–1387. 5) Johann bíró 1391. 6) Johann Seidenschwanz 1405. 7) Valentin Godofredi 1419. 8) Nicolas Weyrauch 1420. 9) Simon Rendel 1425. 10) Mathias Tumfex vagy Seiler. 11) Peter Graf ispán 1447. 12) Bartholomäus Schunkobunk 1450. 13) Vinzenz Zacharias 1453. 14) Caspar Kraiss 1454. 15) Peter Revel 1474. 16) Caspar Lang 1475. 17) Bartholomäus Schunkobunk 1494. 18) Daniel Fronius a 111. életében. 19) Johann Schirmer 1506. 20) Mathias Seiler vagy Tumfex 1509. 21) Johann Benckner 1511. 22) Clemens Weyrauch 1520. 23) Lukas Hirscher vagy Kleine 1527. 24) Johann Draudt, a szíjgyártó 1540. 25) Johann Fuchs 1541. 26) Vinzenz Schainder, másként Tartler 1547. 27) Johann Benckner 1547. 28) Simon Goldschmidt 1553. 29) Michael Roth 1554. 30) Lukas Hirscher 1562. 31) Újra Johann Benckner, akit Martin Ziegler a gimnázium legbökezübb patrónusának nevez, s feljegyz, hogy meghalt 1565. július 11-én, amit ez a kronosztichon jelez:

32) Johann Graeff 1569. 33) Peter Hirscher 1577. 34) Johann Fuchs 1591. A bírák jegyzékében így találok, de Martin Ziegler feljegyzi, hogy a hivatalban őt más már megelőzte, azt írja ugyanis, hogy 1588-ban meghalt a nagyérdemű és tekintetes Matthias Fronius úr, a brassói város bírása, a tartományi (természetesen szász – B. J.) szabályzat alapítója. 35) Cyrill Greising 1593. 36) Valentin Hirscher 1599. 37) Johann Draudt 1604. 38) Matthias Fronius 1608. 39) Michael Weiss 1612. 40) Johann Greising 1614. 41) Johann Chrestels 1615. 42) Daniel Fronius, azelőtt városgazda, 1622. december 26-án vette át a bírói tisztiséget; róla Martin Ziegler itt feljegyezte: „1631. március 19-én a kerítők gonoszsága folytán elhunyt Daniel Fronius úr, élt 52 évet, 9 hónapot.” 43) Chirstoph Hirscher 1628. 44) Andreas Georg 1632. november 25-én lett bíró, meghalt pestisben 1633. augusztus 28-án. 45) Jakob Draudt 1641. február 20-án halt meg vízkórságban. Ugyanabban az évben Christoph Hirscher (43.) is meghalt szeptember 25-én, 63 éves korában, harmadnapos lázban. 46) Michael Goldschmidt 1639; Martin Ziegler írja: „1645. december 25-én választották meg, de másodjára.” 47) Michael Hermann, városgazdából választották bírónak 1646. december 26-án; Martin Zieglernél ezeket olvashatjuk róla: „1658. január 16-án a nagyérdemű és tekintetes Michael Hermann úr brassói bírót a három rend az újonnan választott Rhédei Ferenc fejedelem tanácsosává szemelte ki, amely méltóságban őt Rákóczi is megerősítette. 1658. június 16-án, amikor Rákóczi fejedelem a törökök ellen indult, Michael Hermann Barcsai Ákossal és Petki Istvánnal együtt helytartóvá tették. 1660. augusztus 28-án halt meg, élete 59. évében, az itt dúló pestisben.” 48) Joseph Boltosch nem egy teljes esztendeig volt bíró, meghalt 1661. augusztus 4-én, 47 évesen. 49) David Sák, 1662, meghalt 1676. augusztus 29-én, 63 évesen. 50) Lorenz Wolf, másként a lőporkészítő, helyettes városgazda és brassói bíró, Ziegler tanúsága szerint meghalt 1663-ban. 51) Simon Brandt⁴⁷⁸ 1664. október 29-én halt meg, ebben az évben választották bírónak. 52) Georg Chrestels 1666, meghalt 1672. január 1-én, 56 éves korában,

miután bíróhelyettes volt ugyanannyi évig. 53) Georg Chrestels 1669. 54) Simon Deidrich (Ditrich) 1673; a fejedelem tanácsosa és brassói bíró tíz éven át, meghalt 1683. augusztus 3-án, 61 évesen. 55) Georg Draudt 1680, bíróhelyettes másfél évig, majd bíró, meghalt 1687. augusztus 5-én, 54 évesen, eltemették augusztus 7-én a nagytemplomban. 56) Michael Filstich 1687-től 1688-ig. 1690. december 26-án ismét bírónak választották. 57) Simon Draudt 1688. december 26-án városgazdából választották meg. 58) Johann Mankesch 1694-ben, városgazdából. 59) Georg Jeckelt megválasztották 1699. december 26-án. 60) Andreas Rezner 1701, meghalt 1707. január 19-én, 85 évesen. 61) Bartholomäus Seuler 1709. 62) Georg Draudt 1711. 63) Stephan Filstich 1715, ismét 1735, meghalt 1736. október 10-én. 64) Lucas Seuler orvosdoktor 1733, meghalt 1735. augusztus 30-án, 74 éves korában. 65) Samuel Herbert guberniumi tanácsos 1737, meghalt 1747. december 26-án, 54 évesen. 66) Paul Chrestels 1741. 67) Martin Closius 1748. 68) Christoph Seewald 1749. 69) Johann Seuler 1755, meghalt 1759. 70) Andreas Tartler 1759. 71) A nagyérdemű Joseph Traugott von Schobel úr 1770-től.

2) Akik kétségbe vonják azt, hogy a barcasági vidék bele volt foglalva az András-féle kiváltságlevélbe, azoknak kedvezni látszik az elnevezés, amellyel ezt némely régi okiratokban „Brassó vármegyé”-nek mondják, és ezért előfordul „Brassó vármegyé” említése; a szóban forgó kiváltságlevél erejénél fogva ugyanis a szebeni kivételével a szászoknak adott földön megszűntek az összes vármegyék, s nevüket teljesen eltörölték. Ebből azonban nem következik az, hogy tulajdonképpen értelemben vett vármegyeként állt fenn, sem az, hogy szász polgári magisztrátus irányította a Barcaságot. Mert amint az igen nagy tudású Felmer⁴⁷⁹ előadja, a Barcaság határaihoz igen közeli egyes helységek, amelyek természetes fekvésüknél fogva a brassói vagy a koronai földhöz kapcsolódtak (mint amilyen Törcsvár és az úgynevezett Hétfalu és néhány más), mégis Fehér vármegyéhez tartoztak, és ott volt a katonai helyőrség (mivel ezek a helységek szomszédosak voltak a Székelyfölddel), a székelyek ispánjának a vezetése alatt, és egyedül ebből az okból viselték néha a székelyek ispánjai a „brassói ispán” nevet. Ugyanakkor bizonyos,

hogy a szászok bejövetele előtt az egész barcasági föld Fehér vármegyéhez tartozott; ezért a Brassóban készített iratokban és a főjegyzői küldeményekben ez olvasható: „Kelt a Fehér vármegyei Brassó városában.” Fehér vármegye még sincs Brassó és vidéke hatáskörének alárendelve, de ez egymagában igazolja e vidék igen régi állapotát is.

3) A legfelső körzeti fórum, ahova fellebbezés útján bármely fontos ügy eljuttatható, Brassóban létesült. Ugyanakkor az egyes barcasági mezővárosoknak megvan a maguk bírójuk, a falvaknak az elöljárójuk, akik bármelyik közösség ügyeit intézik, megőrizve a függőséget a brassói tanácstól. A Földvár, Feketehalom, Rozsnyó és Prázsmár falvak bíróságairól feljebb vihető ügyek közvetlenül a brassói törvényszékhez jutnak. Ugyanakkor Hőltövény, Veresmart és Magyarós falvakból Földvár mezőváros törvényszékénél, Keresztényfalva és Volkány falvakból pedig az ügyeket először Rozsnyó mezőváros fórumán tárgyalják újra; innen, ha jónak látják, a kellő tisztelettel, érettebb felülvizsgálat végett a brassói fórumhoz kerülnek. A városhoz tartozó, nemesi jogú magyar és román falvak ugyanazt a törvényhatóságot tartják tiszteletben.

4) A címer, amelyet közügyekben és kiadványokban ez a föld egykor használt, állott: háromszögletű pajzson elhelyezett liliumból, amely fölött növekvő hold látszott és egy csillag. A pajzson kívül, annak két oldalán, két holló látható, és a pajzs fölött ötágú csillag, rajta korona, amelyet két angyal tart. Ma ugyan nem használják, de a régi okiratokon és egyes épületeken megtalálható. Az egész Teutsch így írta le:⁴⁸⁰ „A címer, amelyet a barcaságiak hivatalos ügyben használnak, áll egy háromszögű pajzson elhelyezett liliumból; a lilium fölött a növekvő hold áll és egy csillag, e fölött korona, amelyet két angyal tart. Manapság már nem használatos, de még látható a vidék egyes régi rendeletein, valamint a városi nagytemplomon és a kolostori templom szép fedelén.”

Ma már azt a brassói címert használják, amely egészen a XV. századig egyedül a koronából állott, ezzel a felirattal: „S[igillum] Civium de Corona Civi[tate].”⁴⁸¹ Az 1420. év után pedig egy tudatlan festő vagy másvalaki a korona alá gyökeret

festett, amint Thomas Tartler írja:⁴⁸² ily módon ma a gyökér koronát hordoz.

305. §

A barcasági föld minden egyes helységét topográfiailag le akarva írni, célunk módszerül az a sorrend kínálkozik, hogy először mutassuk be Brassó szabad királyi várost, azután a négy szabad kir. mezővárost, majd a szabad kir. szász községeket és végül a város nemesi jószágait, amelyek a magyar és a román falvakat egészítik ki.

1) A néhai tiszteletes Joseph Teutsch, a nagy tudású hermányi lelkész, kiváló érdemeket szerzett a Barcaság ismertetése terén kéziratos értekezésével, amelynek a címe *Besondere Nachricht von Burzenland in Siebenbürgen*. Ebben közölte valamennyi helység topográfiáját, amelyet mi e vidék leírásánál igen gyakran felhasználtunk. Művében azt a sorrendet követte, hogy tárgyalta: 1) Brassó városát, 2) a négy mezővárost, 3) a brassói magisztrátus jogkörének közvetlenül alárendelt négy szász falut, 4) a Földvár mezőváros törvényszékétől irányított három falut, 5) a rozsnyói fórumhoz igazodó két falut, 6) a Brassó városának alárendelt magyar és román falvakat.

Majdnem ezt a sorrendet találjuk Büschingnél is [III. 162.]. Reméljük azonban, hogy sorrendünkkel senkit sem fogunk megsérteni.

2) A *Titularis Dacia* [76.] a királyi adóhivatalok számának megfelelően ezt a földet három körzetre osztotta, úgymint felsőre, középsőre és alsóra. A felső körzethez tartoznak: Bácsfalva, Brassó szabad kir. város, Csernátfalu, Hosszúfalva, Pürkerec, Türkös, Tatrang, Zajzon. A középsőhöz: Feketehalom mezőváros, Höltővény, Keresztényfalva, Rozsnyó mezőváros, Tohány, Törösvár vára, Vidombák, Vledény, Volkány, Zernest. Az alsóhoz: Apáca, Botfalva, Földvár mezőváros, Hermány, Krizba, Magyarós, Prázsmár mezőváros, Szentpéter, Újfalva, Veresmart. Ez áll ott.

Brassó város

306. §

Brassó,⁴⁸³ németül Kronstadt, latinul Corona, románul Brassov szabad kir. várost, amely a Barcaságot délről szegélyező gyönyörű hegyeken belül fekszik, a XIV. század végétől Zsigmond magyar király támogatásával várfalakkal övezték. Az erdélyi szász városok között politikai sorrendben a harmadik, de ragyogásban és népességben Szeben után a második. Ő a Barcaság központja és kelet felé az egyetemes német név határa. Hosszú utcái miatt, amelyeket az ott folyó patakok öntöznek, mind egyházi, mind világi épületei, az evangélikus gimnázium, a ferences atyák rendháza, a nagy híru piac, ékes főtere, jeles magisztrátusa, számos kézművescéhe, az itt született és itt fungált tudósok, a három várossal felérő, különböző nemzetiségekkel tele három elővárosa és sok más emlékezetes dolog folytán keveseknek kijutó dicsőséget mondhat magáénak.

1) A város neve latinul Corona, egyeseknél a magyar név után Brassovia, a görögösítők pedig Stephanopolisnak hívják. Nevének etimológiája nem kis perlekedést váltott ki a szakírók között. A fáma a névnek ezt a magyarázatát terjesztette el: Amikor azon a helyen, ahol a polgárok kúriája vagy a tanácsház épült, a piac közepén, a föld szokatlanul nagy darab zsinórt vetett ki. Midőn a mélyben ennek szálai kibonyolódni igyekeztek, a természet ügyessége folytán összefonódva olyan koronaformára csomózódtak, amilyent a polgárok pecsétgyűrűje visel. Majd ez a zsinór-korona, gyökerétől eltépve, nemcsak a város címerének helyébe lépett, hanem az eset emlékezetére Zsigmond magyar király itt állította fel a polgárok székházát. Ezt a zsinórt, a koronával együtt, sok évszázadon át megőrizték, de 1689-ben elégett. Egy medgyesi író viszont egy nem tudom mi-féle aranykoronából vezette le a név eredetét, amikor kéziratában így szól:⁴⁸⁴ „A brassóiak 1467-ben Corvin Mátyás magyar királynak – ennek nagy álmélkodására – mutattak ilyen természetes aranyból való koronát.” Hasonló megbízhatósággal állítják ugyanis, hogy az alap lerakásakor találtak egy koronát természetes aranyból, a gyökérrel összefonódva. Mások szerint azért

nevezik (latinul) Coronának, mert a vidék tetején helyezkedik el és körös-körül hegyek koszorúzzák.⁴⁸⁵ Némelyek azt gondolják továbbá, hogy azért kapta a Corona nevet, mivel ékességével megkoronázza az egész barcasági vidéket, pedig elnevezése korábbi, mint az ékesség, amelyet az azutáni évszázadokban kapott, ugyanis az oklevelekben Corona néven először 1355-ben fordul elő. De immár szóljunk a tárgyról.

A Corona városát övező sáncnak mintegy feje a Cenk nevezetű, igen kiterjedt, a városra letekintő hegy; ennek a tetején egykor vár állott, amely kőboltozataival a fejre helyezett koronához hasonlított: úgy hiszem, hogy emiatt koronának nevezték, és később ez az elnevezés átszállott a városra is. Szinte ugyanilyen módon okoskodik Teutsch, azt írva, hogy: „Így aztán azt tartjuk, hogy városunk nevét a vár első erődítményéről kapta, amely valaha a tetőn állott, és amelynek a romjai még láthatók. Ez ugyanis hihetőleg Ptolemaeus *Pinnuma* volt (mert azt a helyet még most is *Zinnének* hívják), ami alkalmat nyújtott a város alapításához és ahhoz, hogy *Coronának* nevezzék el, főként mivel ez a vár tornyaival koronához hasonlított.”

Ha tehát ebben a városban valaki valaha valamilyen aranykoronácskát látott, azt az utóbbi korban készítették, amikor a címer már megvolt, és ha valaki ma ugyanazt tenné, nem hinném, hogy a város elnevezése innen eredt; annak a zsinór-koronának a létezését pedig, amelyről a szakírók azt hagyták örökbe, hogy 1689-ben elégett, valóban nem tagadnám, hanem inkább azt hinném, hogy az ő emlékezetére egy leleményes valaki kitalálta, hogy a kései utódok is tiszteljék. A völgy, amelyre Brassó rátelepült, a város alapítása előtt lentábla volt, s a régi város lakosai a biztonság végett apránként ezekre a magasabb helyekre vándoroltak. Mert amint a nagy hírű Paul Roth írja *Ötödik fejeletében*, „a hagyomány szerint ismert tény az, hogy Óbrassó volt a mi régi városunk, amelyből lassanként ilyen messze kiköltöztek lent természetlen, a nagyobb biztonság kedvéért”.⁴⁸⁶

Az előzőnél nem könnyebb feleletet keres ez a kérdés: Miért nevezik a magyarok és a románok ezt a várost Brassónak vagy Barassónak? Az én értelmezésem szerint Barassó (mert észrevettük, hogy az előző évszázadokban a latinul beszélők is ezt a formát használták) ugyanaz, mint a *város* vagy *váras* főnév, az-

az latinul *civitas*, a *varosu* pedig melléknév, vagyis *civitatem habens*; szokásban van ugyanis mind a mai napig magyarjainknál és legkivált székelyeinknél, hogy a hozzájuk legközelebbi várost, sőt a vásárokat tartó mezővárosokat is átvitt értelemben nevezzék el, úgyannyira, hogy példának okáért amikor Udvarhelyszék székelyei az azonos nevű városba vagy pedig Kézdivászhely lakosai Kézdivászhely mezővárosba, a barcasági föld magyarjai Brassó városába igyekeznek, vagy egymást kölcsönösen odahívják, nem hallok tőlük Udvarhely, Kézdivászhely és Brassó nevét, csak a fogalomét, vagyis azt, hogy város. Annál is inkább, mert amikor azokban a régi időkben, amikor ezeken a tájakon egyetlen város sem létezett, s a város mintegy új szokás alapján nőtt ki és Coronából vásárhely lett, őt városnak nevezték el, mellőzve a külön nevet, ami sokfelé csodálatosnak fog tűnni. Senki tudós ember sem fogja tagadni, hogy sem a rómaiaknál, sem más népeknél ez nem jött használatba.⁴⁸⁷ Ellenben azt mondhatod, hogy nagy a különbség a *Város* és a *Barassó* között (l. 345. §). (Barassót ugyanis a *crasis* miatt mondunk.) Nekem pedig kicsinek tűnik, mert a *b* és a *v* a görögöknél is, nálunk is egyazon [hangképző] szervhez tartoznak, és ezért igen könnyen felcserélhetők; a szóvégi *o* pedig az *u*-ból alakult át, s vagy a melléknév jele, vagy régi főnévre mutat, régen ugyanis a szóvégi *u*, amit a szokás már elvetett, több mássalhangzóhoz járult, amint a *Borsu* – *Bors* helyett, *Zubolsu* – *Zabolts* helyett, *Thosu* – *Thos* helyett, *hetu* – *hét* helyett stb. világosan mutatják. IV. Béla 1252-ben latin nyelven szerkesztett adománylevelében (amelyet az 1. lapon a szászok történetében idéztünk) *Barassu* olvasható. Ezenkívül azt, amit az átvitt értelmű elnevezésről mondtunk, megerősíti a szászok nemzeti kiváltságlevele is, amelyben András király *Szászvárost* tisztára ez ok miatt *Városnak*, vagyis latinul *Civitasnak* nevezi.⁴⁸⁸ Aki azonban az igazsághoz közelebb álló eredetet ki fogja mutatni, az egyedül megkapja tőlünk a mandulafát.⁴⁸⁹ Nem hiányoznak az olyanok sem, akik úgy vélik, hogy Ptolemaeus *Patroissája* (72a.) itt feküdt, és a *Brassó* szó innen vette eredetét. Tröster [397.] és Kreckwitz [303.] pedig nem tudom miféle ókori teuton népek, a *buriosok* után *Buris Aunak* (azaz a burisok mezejének) és utóbb Barassónak vélik

neveztetni. Semmilyen érv sem szól amellett, hogy ezekre válaszoljunk.

2) A Brassó városát második várfalként mindenfelől övező hegyek, amelyekről azt mondanád, hogy a hegyi nimfák itt ütöttek fel tanyájukat, ebben a sorrendben tűnnek elő:

a) Kelet felé magasodik a Várhegy, németül Schlossberg, amelyet (vagy ha úgy akarsz, a Szent Márton-templomot fenntartó északi nyúlványát) Szent Márton hegynek, németül Martinsbergnek is mondanak. Ezen emelkedik egy vár vagy várkastély, amelyet magyar nyelven Fellegvárnak, vagyis latinul Arx nubisnak vagy Polybaeusszal Aeropolisnak hívunk. Hajdan itt egy földhányással övezett fabástya állott, amelyet 1529-ben Petru, Moldva vajdája megostromolt és feldúlt. A mai erődőt 1553-ban és a következő években a császári generálisok mint ispánok mintegy várnak építették (akiket Castaldo 1552-ben Brassóba küldött, hogy az I. Ferdinándhoz csatlakozó szászokat megvédjék az ellenséggel szemben, l. Istvánffy XVII. Ezért a történetíróknál *Új vár* (das neu Schloss) néven szerepel. Ennek a várnak a föld alatti rejtekhelyein szokták őrizni értéktárgyaikat a keleti kereskedők; jelenleg a császári helyőrség sokféle muníciójával vannak tele. 1623-ban, Johann Chrestels bírósága alatt, kutat ástak benne. 1618. október 18-án az örök lakásából Vulcanus rátört a várra. 1688-ban egyes zendülők, be akarva bocsátani Lipót császár helyőrségét, ide fészkeltek be magukat, de hamarosan megadásra kényszerültek. Erről az esetről Martin Ziegler⁴⁹⁰ a következőket jegyezte fel: „1688. május 5-én a brassói bíró és Johann Ziegler, őexcellenciája Anton Caraffa generális úr parancsára Szebenbe utaztak, ahol tőlük azt követelték, hogy bocsássák be várukba a helyőrségeiket, majd e követelés után elengedték őket. Ugyanazon hónap 10-én visszatértek Brassóba, és a polgároknak előterjesztették Caraffa követeléseit; ezek zavargást keltve, szembeszálltak a tanáccsal és a klérussal, s nemcsak azt mondták, hogy a helyőrséget nem bocsátják be, hanem felfegyverzett csapattal a várba menekültek. Ezenfelül Michael Filstich bírót és a legtöbb tanácstagot mint *a haza árulóit* (így gyalázták őket) foglyokként a várba hurcolták, fejevesztésre akarták őket ítélni, s a városban ellenség módjára garázdálkodtak egészen e hó 26-ig. Ekkor a német csapatok, gr.

Veterani vezetésével közelebb nyomulva a várhoz és két ágyúgolyót löve rájuk, a rebellis polgárokat megadásra készítették, és így a várat helyőrséggel erősítették meg; a tanácsurak így nyerték vissza szabadságukat.

Ugyanazon hó 27-én a tanács követeket küldött Szebenbe őexcellenciája Caraffa úrhoz, mégpedig a szenátori rendből Valentin Plecker urat, Georg Jeckelt, Johann Zieglert, Johann Maukschot,⁴⁹¹ Thomas Kluscht, Valentin Igelt és Jakob Fischert; a centumvirek rendjéből Georg Henneck urat, Paul Neidelt, Bartholomäus Seulert, Samuel Vallischt és Johann Lorenzet, hogy ezek könyörögve kiengeszteljék a megtörtént hibát. Caraffa parancsára tüstént őrizetbe adták őket, ahol három napig voltak fogva tartva. Június 4-én ezt a tizenkét küldöttet rettentő tömlöche vetették, de a következő napon ismét kivették őket, és arra kényszerítették, hogy a városban maradjanak egészen a következő hónapig; ennek 25. napján hazatértek, négy túszt hagyva ott, mégpedig Mauksch, Klusch, Henneck és Seuler urakat, akiket augusztus 19-én Lez, Zimmermann, Böss és Mengler urak megérkezése váltott ki. Szeptember 28-án őexcellenciája Veterani generális Brassóba jött, mégpedig csapatait Vidombák közelében hagyva. Október 9-én csapataival Prázsmárra vonult, ott tábornokot vert, ahonnan 16-án indult el, és a székely falvakba távozott. December 26-án négy lovas regimenttel Veterani elindult a Barcaságról, a rend kedvéért hátrahagyva a városban egy ezredest, akinek a lovaskatonái a körzetben maradtak.

Az 1689. évben, január 3. napján Szebenből Brassóba jött az ezredes helyettese öt századdal, úgyszintén br. von Eck öt századdal. Május 16-án Heissler generális úr Brassóba jött, hogy az erdélyi csapatok élére álljon. Szeptember 19-én a brassói rebellis polgárok korifeusait, Kaspar Kreisch aranyművest, Stephan Beer vargát, Stephan Steiner süvegest, Jakob Geizer vargát és Andreas Lang mészárosát a brassói piacon lenyakazták, mivel vonakodtak átadni a várat a császári felség őrségének, s makacsul ellenszegültek a nagyméltóságú fejedelem, a rendek és a tanácsosok parancsainak, mi több, ennek a bármilyen áron való meggyilkolására törekedtek. E gaztett emlékére fejüket karóra tűzve kirakták, mégpedig az első kettőt a váron kívül, a harmadiknak a piacon egy rúdra, a többiekét a kapura elhelyezve.

1704-ben, amikor a közönségesen kurucoknak nevezett rákócziánus katonák ezt a hegyi várat támadták, a várból egészen az Északi kapuig (Kloster Thor) látszott, hogy az utat egy sor bevert cölöppel erősítették meg (mit Pallisaden besetztter Gang), amelynek nem kevés nyoma a hegyen is felismerhető.

A tetején erődítményt viselő Szent Márton várhegy oldalai gypesek, kivéve a nyugatit, amely a régi Brassóra néz le; az olajbogyó helyett szőlőfürtöket termő venyigéket nevel, és – mint mondják – a lábánál fenntartja az evangélikusok tágas templomát. A hegy déli oldala pedig marhavásár céljára szolgál, amely alatt a földhányásig széles és tágas piactér terül el, ahova igen nagy bőségben szoktak szállítani sót, szénát, fát és más eladnivalókat.”

b) Délkelet felől a város fölött roppant kiemelkedő hegy magasodik, amelynek németül Cinne vagy Zinne, a csúcsán elhelyezett kápolnáról Kapellen-Berg a neve, latinul Pinna, magyarul Cenk vagy Cenktető. Ez a hegy egyik nyúlványa a Schulgebürge havasnak, és oldalán vagy délre tekintő szelíd lejtőjén igen régi vár romjai vannak, túloldalt pedig, keletre, a tetőn kápolna. A romokban megmaradt várról Fassching [Nov. II. 78.] ezt írja: „A második vár (ti. a Fellegvár után – B. J.) egy igen magas hegy – németül Die Zinne – csúcsán emelkedik; hajdan a polgároknak menhely volt, amikor erősebb ellenség tört be. Jelenleg belül és körös-körül a réges-régi várfalak romosak, s elhagyottan tátonganak attól az időtől kezdve, hogy a brassói magisztrátus, a tatároktól elhurcoltatva és hatalmas váltságdíjért nagy későre kiváltva, visszatért.” A jóember azt hiszi, hogy a várat a tatárok 1421-ben pusztították el, holott ez később történt, amint majd előadjuk. Most vizsgáljuk meg a keletkezését. A szakírók közül némelyek úgy vélekednek, hogy alapítása még Krisztus születése előttre esik, de semmi bizonyosat nem tudunk megállapítani ebben a régiségtől oly homályos ügyben. Legyen elég annyi, hogy igen régi volt, s nemcsak a régi Brassó lakosainak nyújtott menedéket, hanem kívülállóknak is. Talán erről a hegyről és várról szólnak Chalcocondylas szavai [II. P. 41.], amikor az 1397. évről azt írja, hogy Bajazetes, a törökök császára, átkelve a Dunán, háborút indított Myrcha, Havasalföld vajdája ellen a Zsigmondnak nyújtott segítség miatt. Myrcha pe-

dig az asszonyokat és gyermekeket a Brassobus hegyen elhelyezve, összegyűjtötte seregét, vitézül a törökre támadt, s kényszerítette övéihez visszafordulni.⁴⁹²

Ezt a várat az *Annales*⁴⁹³ Várhegynek nevezi, és azt állítja, hogy a hátramaradt nép 1421-ben épen megmaradt benne.

Tudnivaló, hogy amikor később Amurát elpusztította a Barcaságot, Brassó városánál két vár volt; egyik az, amelyről most van szó, a másik a régi Brassót határoló hegyen volt elhelyezve, amelynek a Gesprengberg⁴⁹⁴ nevet adták, s ez utóbbit az említett évben Amurát a földdel egyenlővé tette. Az viszont nem ismeretes előttem, hogy vajon ebből (ami nekem valószínűtlennek tűnik) vagy amabból a várból csalt ki Amurát tárgyalás végett néhány kimagasló személyt a tanácsból és az előkelőkből a brassói földre, ahonnan fogságba vitte őket. Végül is ezeket hurcolták rabságra: Nicolas Weyrauch bíró, Stephan Fülen városgazda, Johann Revel tanácsstag, Caspar Winrich, Valentin Gottwart, Peter Herzog, Nicolaus Plecker, Thomas Schan, Johann Ruperti, Peter Konrad, Jakob Schenkeburg, Jakob Longus és Michael Comitis.

1712-ben Johann Draudt, a római katolikus egyházba áttért tanácsstag és utóbb brassói quaestor, a Barcaság néhány ezer lakosával a Cinne hegyre kápolnát építtetett; azelőtt ezen a helyen csupán kereszt állott a Megfeszítettel. Erről Fassching [i. h.] így ír: „Ezen a helyen most kereszt áll (vagyis azt hiszi, hogy az említett vár romjain áll, de az előző szavak mutatják, hogy nem így van – B. J.), szenteltvízzel meghintve; a keresztények vigasztalására 1696-ban emelte Houchin mester császári gyalogezrede.”

A Cinne hegy keleti csupasz oldala könnyebb felmenetelt enged, viszont a nyugati oldal, amely meredeken tekint a városra és fenyegetni látszik kiugró sziklái lezuhanásával, legnagyobb részt megmászhatatlan, és sötét erdő borítja, ahol bükk, juhar, nyír (Fagus, Acer, Betula) stb. nő. Az erdő alatt a hegy töve babakaláccsal (Carlina [acaulis]), ördög szemmel (Scabiosa), közönséges orbáncfűvel (Hypericum [perforatum]), szemvidítóval (Euphrasia [officinalis]), vadpaprikával (Vincetoxicum [Telephium])⁴⁹⁵ stb.-vel ékes legelő, amelyen át a város falából az erdőbe ágaznak egyes falrészletek: ellenséges időkben ide zárják

be a polgárok nyájait. Itt látható a Fekete nevezetű torony is (die schwarze Thurn), amelybe 1599. július 23-án belecsapott a villám, és megfeketítette (noha azután renoválták). Az említett erdő fáit 1595-ben mind kivágták a mellvédek védőráncsozatához (schantz Körber).

A Cenk keleti oldalának a közepén át mesterségesen levezetett patak folyik s a hegy homlokzata alatti köves mederben nyugatra kanyarodik, és rohanó folyással az aranyművesek gyümölcsösein és más kerteken át – amelyekben más növényekkel együtt bőségesen megterem a gyöngyvessző és Vénusz-köldök (*Spicea capillus et Umbilicus Veneris*), kövi bodorka (*[Asplenium] ruta muraria*), arany veselke (*Chrysoplenium [alternifolium]*), szélfű (*Mercurialis perennis*), iszalag bérce (*[Clematis] vitalba*), télizöld meténg (*Vinea minor*) – tovasiet, s átfolyva a városon, szökőkutaknak szolgálat kiindulópontot.

A Cenk hegyéről immár ereszkedjünk le a román városrészbe, amely délről csatlakozik a városhoz, és innen kapaszkodjunk fel

c) a Raupenberg⁴⁹⁶ nevezetű, a városhoz nyugatról közeledő hegyre, amelyet – mint olvassuk – a rovarokról hívnak így. Erről a kiváló Paul Roth ezt írja:⁴⁹⁷ „A Raupenberg egyes vélemények szerint talán azért kapta ezt a nevet, mert Michael Weiss úr jelentése szerint 1603. július 25-én hatalmas tömeg rovar és más férgek tűnt fel a levegőben azon a helyen.” Teutsch úr ezt mondja:⁴⁹⁸ „Brassóban, a Raupenbergben sok év eltelte után is látni lehet egy sajátos szúnyog-férget, amely mozgásában olyan, mint-ha ott juhok ballagnának, és ez a jelenség mintegy két órát tart.”

A Fehérnek nevezett tornyot (der weisse Thurn) 1494-ben építették erre a hegyre; 1689-ben tűz emésztette el, de 1723-ban ismét megújították. Ez a hegy a keleti oldalán kellemes dombban végződik, és kies völgyet hordoz, ahol mindenfelé különböző gyümölcstermő fákat láthatsz erdő gyanánt. Igen nagy bőségben pompás cseresznyét teremnek, amilyent aligha láthatsz Erdélyben; ugyanilyen híre van a körtének és az almának is.

3) Északról Óbrassó tűnik szembe a várossal. Ha ebből az Óvárosból akarunk bemenni a városba, előttünk áll Zsigmond magyar királynak és utóbb római császárnak a Kolostor utca (Clostergasse) kapujánál, a fal szemközti részén elhelyezett, 1747-ben renovált képmása, amelyen jelenleg ez a felirat olvas-

ható: „Sigismundus Imperator. Renovatum Anno 1747.”⁴⁹⁹ Ez a képmás a város alapítóját vagy helyesebben (amint Bonbardi [352.] előadja) helyreállítóját tárja elénk, s arra figyelmeztet, hogy mielőtt belépnénk a városba, tekintsük meg távolról a várfalakat és körülötte a kapukat. Arról, hogy ennek a városnak (Újbrassónak) az alapjait mikor vetették meg, az írók nem nyilatkoznak egybehangzóan; Timon [Epit. 23.] azt állítja, hogy Brassoviát (amint ő nevezi) 1203-ban alapították. Ugyanez a felfogása Fasschingnak [Nov. II. 73.]. A tisztelendő Felmer *Collectaneájában*⁵⁰⁰ [12. §] azt írja, hogy az 1203. év előtt, és valaki azt, hogy 1180-ban alapították. Ezeket az éveket azonban nem a brassói várfalak kialakítására kell érteni, hanem csak arra, hogy azon a helyen, amelyet utóbb falakkal öveztek, megjelentek az első épületek. Látható ugyanis, hogy kezdetben a várost földhányással és mélyen fekvő sánccal vették körül, egészen Zsigmond király koráig, akinek a támogatásával először kezdtek emelkedni a falak. És ezt a brassói feljegyzések 1383-nál említik, így szólva: „1383-ban Zsigmond Brassóba jön és azt megerősítteti.” Zsigmond megfordult Brassóban más években is, mégpedig 1395-ben és 1398-ban, s főként 1427-ben, amikor fél esztendeig itt időzött teljes udvari kíséretével, és kétségkívül mindegyik jövetelekor sürgette a várfalak építését, legkivált 1421 után, amikor a Barbár elhurcolta a brassói tanácsot.⁵⁰¹ Megengedte, hogy a brassóiak adóját néhány évig erre a célra fordítsák. Amikor aztán Zsigmond távozott Erdélyből, azt tartják, hogy ezeket mondotta Brassóról: ő olyan várost épített, amelynek nem vas- és ólomgolyókra van szüksége a maga védelmére, hanem arany- és ezüstgolyókra, vagyis Brassó nem dőfegyverekkel, hanem pénzzel tartsa távol az ellenséget. Mert amint Bonbardi [352.] mondja, „itt sok mindent találsz a biztonság érdekében, de még többet a csín és pompa céljából; ne nézd le a várfalakat, bástyákat és földhányásokat, amelyekkel ez a város az ellenség támadásaival szemben elszáncolta magát, ám a mindenfelől meredező hegyek miatt az erősebb ellenfél fenyegetéseit és cselvetéseit, úgy látszik, nehezen tudja elhárítani.” A falat azonban nem fejezhették be Zsigmond idején, ezért Hunyadi János, Erdély vajdája 1450-ben elrendelte, hogy a Cinne hegyen látható várat semmisítsék meg és magát a várost erősít-

sék meg. Corvin meghagyása így szól: „Tekintetbe véve, hogy Brassó királyi város polgárai Brassó városát és a brassói várat, amelyet éppen a város fölé építettek az ellenség támadásai ellen... fenntartani és megőrizni nem tudják, engedélyeztük, hogy Brassó városát, annak érdekében, hogy az említett ellenség támadásainak biztosabban ellenállhasson, király urunknak hűségesek szolgálatokat teljesíthessen és önmagát megvédhesse, megerősítsék és felszereljék. A város fölött alapított brassói várat pedig meghagytuk, hogy pusztítsák el.”⁵⁰²

Azokat a falakat, amelyek ma övezik, a város mégsem mind Corvin korában fejezte be, legalábbis a kettős fal, úgy, amint jelenleg jóformán mindenütt megvan, akkor a legkevésbé sem volt meg. Példának okáért a külső falat és kaput, amelyen át a román elővárosba lehet menni, 1559-ben alapozták, a belső kaput pedig Zsigmond idejében építették. Daniel Nekesch (*Naplója*) bizonyossága szerint⁵⁰³ a Purtzenthor és a Klosterthor nevű kapuk közti várfalat 1640 körül építették fel először. A nagy híró Paul Roth e szavakkal meséli el a dolgot:⁵⁰⁴ „Az előző évszázad első részében a Purtzenthor és a Klosterthor között a sírokon kívül még csak egy védőkosarakkal és a közöttük álló ágyúkkal elfoglalt földsánc volt.” Ebben az időben először 1639. július 4-től 1641. szeptember 17-ig látták el falakkal és a közből álló bástyákkal. Ezt mutatja az említett bástyán, a városcímer alatt kőbe vésett felirat is: „Hoc opus absolutum est Anno 1641mo Judice P. I. Amplissimo Dno Christopho Hirschero, anno Judicatus ejusdem 14, cum coeptum esset Anno 1639 Judice D. Michaelle Goldschmidt” (ez a felirat az aranyművesek bástyáján van).⁵⁰⁵ Épp ezeknél a falaknál vannak a céhek odazárt gyümölcsösei, mégpedig a süvegeseké, a szabóké, a mészárosoké, a szíjgyártóké, a szűcsöké, a takácsoké, az asztalosoké, a vincelléréké, az aranyműveseké, a tímároké stb. A takácsoknak, a kovácsoknak, a szíjgyártóknak, a kötélverőknek és a késeseknek vannak tornyaik vagy bástyáik is. 1660-ban (amikor a törökök Erdély-szerzte garázdálkodtak) puskaporral tele két kádat tartalmazott, amelyek az örök vigyázatlansága miatt elsült puskaportól meggyulladván, a torony leégett, amit mutat az előző oldalon olvasható felirat: „Ebrietas vigilum, quam turrim pulvere nitri

furente bello fregerat Anno 1660mo, Simon Deidricius Judex, tum providus Urbis suis paravit sumptibus A[nno] 1677.”⁵⁰⁶

Különböző alkalmakkor kijavították a falakat, tornyokat és bástyákat, amint látható a nagy hírű Paul Roth *Feleleteiből* és bizonyos Peter Bartosch *Naplójából*, aki ugyanezeket adja elő. Példának okáért a város felső részén, ahonnan kapu nyílik a román elővárosba, 1526. augusztus 24-én hatalmas árvíz tette tönkre a falat, amelyet újra kellett építeni. 1671-ben Neptunus mondhatni újra itt öntötte ki haragját, mert amint Martin Ziegler leírja a *Collectanea Historiában*: „1671. augusztus 11-én éjjel Brassó elővárosaiba úgy betört a víz, hogy nemcsak sokat ártott az épületeknek és a kerteknek, hanem szétmállasztotta a falak nagy részét is. De a falon lévő felirat mutatja, hogy visszaállították a régi formában.” Az 1673-as, Simon Deidrich brassói bíró idején készített felirat szerint a falaknak az a 18 öl hosszú része szinte háromhavi idő alatt épült fel, noha az 1671. augusztus 11-én éjjel a víz folyásától alapjáig összeomlott. A város külső sáncánál és töltésénél 1552-ben Árkosi Bódog és Baptista ispánok [Istvánffy LXXVII.] parancsára végeztek erősítést, legkivált a Takácsok tornyától a Román kapuig.

Ha ebbe a városba be akarunk lépni, egyetlen kapu sem tárul fel előttünk addig, amíg kíváncsi szemmel azokat is végig nem néztük. A város három kaput nyit, *első* a Klosterthor (magyarul Klastrom kapu) nevezetű, amelynek falára – mint mondtunk – Zsigmond király képe van festve. 1689-ben, amikor Brassó leégett, ez épségben megmaradt, de 1738. június 11-én a földrengés megrongálta. *Második* a Purtzenthor, amelyhez 1630-ban külső sánc készült, híddal. Itt kezdték el 1650. április 24-én a belső tornyot, és befejezték 1651. június 16-án; ezt Georg Draudt bíró úr újjáépíttette 1724-ben és 1725-ben. A kapu 1689. április 21-én elhamvadt, amint 1718. augusztus 4-én is, de azután felújították. *Harmadik* a Román kapu, vagyis az, amely a román elővárosba vezet (németül Obere vagy Valachische Thor); ez kívül (vagy a hídnál) 1559-ben épült, amit ez az 1559-es felirat mutat:

Condita haec porta annis cum bis quinque Joannes
Bencknerus gereret Judicis officium.⁵⁰⁷

Ezen a kapun belül malom épült, hogy ostrom idején kiszol-

gálja a várost. Erről Ziegler így ír: „1656-ban a nagy tekintélyű brassói bíró, Michael Hermann úr parancsára a Felső kapunál felépült a vízimalom épülete. Itt ugyanis a román elővároson átfolyó patak beereszkedik a városba.”

Immár a városba való bemenetelt senki sem akadályozza számunkra, s így sétáljunk végig legnevezetesebb utcáin.

4) Brassó sok utcát számlál, de a többit megelőzve, hármat kell megnevezni közülük. *Első* a Klastrom utca, németül Klostergasse, latinul Platea Claustri, az azonos nevű kapunál, amelyen át az érkezőnek bejárat nyílik Óbrassóból a város piacára. *Második* a Nagy utca, vagyis latinul Magna platea, németül Pürtzen- vagy Portzengasse, más néven Háromszéki kapu (latinul Trisedensis platea), mivel a három székelő szék – Sepsi, Kézdi és Orbai – lakosai, Bolonya elővároson át belépve, erre mennek a piac felé. *Harmadik* a Heiligeleichnamgasse, magyarul pedig Szentlélek utca⁵⁰⁸ (vagyis latinul Platea Sancti Spiriti), amely dél felé a Román kapun át elvezet az azonos nevű elővárosba.

Deutsch [713. b.] így sorolja fel valamennyi utcát: „Clostergasse, Rossmarkt, Catharinengasse, Obere-, Mittere- és Untere Burggasse, Fleischmarkt, Kuhmarkt, Schwarzegasse, Spitals neugasse, Porzengasse”, amelyeket a magyarok a nekik megfelelő nevekkal jelölnek.

Az építkezés előhaladását a jeles Paul Roth így mutatja be:⁵⁰⁹ „A legkellemesebb részen először a Purtzengassét helyezték el, ott, ahol a hegyekből jövő patak lefolyik, s ahol most a Klostergasse és a Schwarzegasse van. Ugyanennek a Purtzengassénak volt először kapuja is, amelyen át kellett haladnia minden árunak; ennek a Purtz kapunak a régi elnevezése után kaphatta nevét az utca. Mivel még a legelőkelőbb családok is ide építkeztek, Herrengassénak is hívták. Ezután épült a Klostergasse és a Schwarzegasse, végül a Spitalgasse, avagy Neugasse, a Burggasse mellett. A Nonnengasse és a Szentlélek utca egyik oldala valószínűleg a reformáció után keletkezett. Az első piac minden bizonnyal a Rosenanger volt, és a mostani nagypiacot csak akkor jelölték ki a kereskedelem számára, miután a körül levő házak elkészültek.”

Végül: egyes utcákat patakok öntöznék, piszkukat lemossák,

s ezért a brassói levegőt igen egészségesnek mondhatod, ha összehasonlítod a többi várossal, bár egy ekkora városban hiába óhajtasz teljesen tiszta levegőt. Ugyanazok a (román elővárosból lefolyó) patakok Óbrassót is mossák, folytonos csobogással; ebből könnyen sejtheted, hogy szinte valamennyi kézművesre mekkora előny hárul. Ezenkívül szökőkutak üdítik a polgárokat.

5) A városban négy szentegyház számolható meg.

I) A Székesegyház vagy Nagytemplom, amelyet a szakírók többnyire a „brassói bazilika” névvel jelölnek, Fassching állítása szerint [Nov. II. 75.] az égbe felvett Istenanyának van szentelve. Negyvenévi idő alatt, kockakövekből épült fel, fenségesen, a legnagyobb költséggel. Úgy mesélik, hogy hét évet az alapozásra fordítottak, a fennmaradó időt a további építkezésre. Ezeknek az éveknek a kezdetét e templomnak a falakra írott Annalesei (sok közülük azonban későbbi) az 1385. évre teszik, így módon: „1385. Zsigmondot Magyarország királyává választják; császárrá 1410-ben. 51 évig uralkodik, eltemetik Váradon. Ugyanabban az évben folytatják a brassói templom építését.” Teutsch 1334-et tüntet fel, a *Fasti Coronenses* pedig, amelyre hivatkozunk, azt állítja, hogy a munka megkezdésének éve 1383, befejezésének pedig 1423. Az 1383. évet feltüntetők így írnak: „1383-ban lerakták az alapját a brassói nagy plébániatemplomnak, és negyven év alatt felépítették.”⁵¹⁰

Ha azt kérdezed, hogy mekkora költséggel jutottak el az utolsó kőig, egy névtelen ezt írja: „Az 1385. évre negyven év alatt kockakövekből felépült a Boldogságos Szűz Máriának szentelt brassói székesegyházi templom a franciák, angolok, hollandok és a német fejedelmek támogatásával, de 1689-ben egy végzetes tűzvész elemésztette.”

Vannak, akik arról is írtak, hogy a kórusban látni lehetett a költségekhez hozzájáruló fejedelmek címerét. Mások viszont hangoztatják, hogy a polgárok hozzájárulásán kívül egyedül Zsigmond király fordította rá a barcasági vidék adóját. Úgyszintén egy Tamás nevű plébános birtokainak bizonyos részét ugyanerre a célra fordította, amit mutatnak egy kiváltságlevél ezeket tartalmazó szavai: „A szentágotai Thomas Sander brassói plébános volt; Zsigmond király ráruházta Zernest és Thovan birtokok egy részét, amelyet azután ő maga az 1413. évben a

brassói bazilika építésének előmozdítására odaajándékozott a Krisztus Teste fraternitásnak.”⁵¹¹

Ezekből a szavakból könnyű arra következtetni, hogy a templom ügyintézése Luther tanításának felvétele előtt a plébánosra volt bízva (aki a fraternitás vezetője volt), valamint Krisztus Teste fraternitására, s a legközelebbi utcára ezért ragadt rá a Heilig Leichnamgasse elnevezés. Amíg ez a nagyszerű bazilika épült, munkásokat hoztak ide Bulgáriából (nem akarván erre saját munkát fordítani, mert a barcasági vidék falvaiban is ugyanebben az időben építették a hiányzó templomokat és várakat) és más országokból. A bolgárok, lenyűgözve az építkezés hosszú idejétől és a helység kellemességétől, itt maradtak, és a Nagy Tekintélyű Magisztrátus engedelmével, mint mondják, a román elővárosban telepedtek le.

Híres az *Annales Templi Coronensis* (Schwandtnernél [885–888.] is megtalálható, de nem elég pontos), amelyből az, ami 1143-tól egészen 1510-ig bezárólag olvasható, vagyis az, ami az *első* oszlopon látható, az északi oldalon, a vargák székei fölött van; a *második* oszlopon az 1514-től egészen 1541-ig feljegyzettek olvashatók, a kelet felé szomszédos első falon. És ez az egész oszlop, mint a következő is, 1535-ben új betűkkel volt bevonva. A *harmadik* oszlopra, a délkeleti oldalon vagy a bejárat és a lelkész széke fölött az emlékeztető dolgokat 1541-től egészen 1560-ig bezárólag jegyezték fel. A *negyedik* (ezen az oldalon a második) a vele szomszédos falon, dél felé, mutatja a különleges eseményeket 1561-től 1571-ig. Itt a fali évkönyvek abbamaradnak; ezeket Istvánffy és mások anyagából Martin Ziegler 1592-ig folytatta, de csak papirosra. A földrengések, amelyek 1516-ban és 1534-ben a templom boltozatát összetörték, ártottak az évkönyveknek is, ezeket azonban 1535-ben, mint rámutattunk, felújították. A boltozat pedig 1538-ban épült újjá, amint *Naplójában* feljegyezte Tartler és Hedgyes,⁵¹² de az 1689-es tűzvész jóval nagyobb romlást hozott rájuk, és így, amikor utóbb, az 1772. évben a falakat kijavították, az évkönyvek megsemmisültek. Ellenben birtokunkban van a kézirata két tudós férfinak, aki azokat átmásolta. Közülük egyik Martin Ziegler, aki a másolatnak ezt a címet adta: *Breve Cronicon Barciae, quod parietibus Basilicae Coronensis inscriptum et ab iis*

*bona fide anno 1691 mense apr[ili]i descriptum est per Martin Zieglerum Coronensis Gymn[asii] P[ublicus] Lector.*⁵¹³ A másik Marcus Tartler, aki írását ezzel a szavakkal fejezte be: „A legnagyobb pontossággal és szorgalommal magam másoltam le 1700. április 20-án, miután újraolvastam és egybevetettem két másik példánnyal, az egyik még kéziratos, a másikat a nagy tűzvész előtt kinyomtatták. Ez hozzá volt csatolva az 1666-os hanoveri kiadású Bonfinihez, amelyet Lenormantius Tranianus⁵¹⁴ adott ki, ahogy azt megkapta Paul Kertzius brassói orvosdoktortól,⁵¹⁵ Marcus Tartler.”

Ezek a másolók egyes helyeken eltérnek egymástól, de nem a dolgok lényeges pontjaiban. Amikor erre nézve panaszkodtam, a jeles Paul Roth ezekkel a szavakkal vigasztalt: „Az *Annales Templi Coronensis* másolói közti eltérésen nem nagyon csodálkozom, mert nehéz volt kiolvasni a szöveget. Ugyanakkor inkább bízom a mi Marcus Tartlerünkben; nagy szorgalmú ember volt, aki mindent megtett és mindent kritikai szemmel vizsgált. Végül is ezeknek a sorrendje Schwandtnernél zavarodott össze.”

A nagy emberek síremlékeit ebben a templomban helyezték el, de mi egyedül a Honteruséről emlékezünk meg, amelyről Frölich [373.] ezt írta: „Johannes Honterus elsőnek vezette be Brassóba a reformációt. Hamvait a templomban lévő sírhelyből az előző időkben meggondolatlanul kiásták, és egy közönséges embernek a tetemével helyettesítették.” Ezen azonban azt kell érteni, hogy a holttest temetési helye az oltár alatt volt, és amikor (amint a szokás tartotta) egy másik egyházi személynek a pusztá csontjait is odavitték, a már régen eltemetett Honterusét is kiásták, de tiszteletadással újra átadták a földnek [vö. Schmeizel 37.].

A templomot, amelyről méltán számoltunk be terjedelmesebb előadásban, legutoljára az 1771. és 1772. évben újították fel, éppen elég költséggel, a nagy tekintélyű és tapasztalt Stephan Closius orvosdoktor és szenátor úr felügyelete alatt, de a külső falak és a kő támasztékok (amelyeknek a tetejében elhelyezve a szentek kőszobrai láthatók) megtartották ősi ragyogásukat, mert nem szorultak rá az új színre.

Ha felkapaszkodsz a templom tornyába, öt öntött harangot

láthatsz ott (azok helyett, amelyeket Vulcanus 1689-ben el-
emésztett). A legnagyobbnak (die grosse Glocke), amelyet a fel-
irat és a Draudt-címer tanúsága szerint Simon Draudt bíró költ-
ségén 1690-ben öntöttek, aligha akad párja Erdélyben nagyság-
ra, ugyanis 130 mázsa a súlya, alsó szélének átmérője pedig ki-
tesz 7 lábat. Ez 1750. február 10-én, éppen egy temetési haran-
gozás alkalmával lezuhant anélkül, hogy az embereket veszé-
lyeztette volna, de újra helyretették. Ugyanez megtörtént már
1605. február 21-én, amikor a nagyharang még megvolt, amint
Thomas Tartler jelenti Bánfi *Diariuma* nyomán.⁵¹⁶

A második a Sonntags Glocke, amely 1696-ban készült. A
harmadik a Werkeltags Glocke, ezt 1696-ban öntötték. A ne-
gyedik az Achtuhr Glocke. Az ötödik a Glöckhen, amelyet
Lucas Baum ezüstműves 1691-ben ajánlott fel az egyháznak.⁵¹⁷
Egy felirat bizonyosága szerint ugyanott óramutató is készült
1692-ben.

Ezen a helyen, ahol a torony és a templom áll (mégpedig a
város piacán túl, a Római kapu felé), a feljegyzések szerint pa-
takmeder, sőt Teutsch állítása alapján halastó volt. A halastó he-
lyén, a templom körül jelenleg sírokat találsz. 1526-ban azon-
ban úgy vélheted volna, hogy maga a templom is a tóba fordult,
amit Teutsch a következő elbeszélésbe foglalt:⁵¹⁸ „1526. au-
gusztus 24-én este akkora eső hullott, hogy az áradás a Felső ka-
punál kilépett a tóból, a városkaput éppen úgy leszakította, mint
a városfalakat is a szabók bástyájánál, és rátört a városra úgy,
hogy a nagytemplomban halakat lehetett fogni.”

Utoljára azt említjük meg, hogy a templomot az egyházi sze-
mélyek házai, az iskolák és a könyvtár veszik körül.

II) A városban a lutheránusok másik temploma kicsi, s az Új
utcában a kórházhoz csatlakozik; ez nemcsak 1689-ben, hanem
1718-ban is leégett. Amint következtetni lehet, ez a kórházzal
együtt Zsigmond király idejében épült, aki a Barcasági vidék
akkoriban állandó 300 dukát adóját elengedte addig, amíg ott
felépültek a várak és a templomok. Ezeket az összegeket utóbb
kegyes célokra s a földvári és a brassói kórházra lehetett fordí-
tani.

A városban két templomuk van a római katolikusoknak is,
ezek a következők.

III) A Kolostor utcai (Clostergasse) Szent Péter és Pál-templom a XV. században épült; erről Fassching [Nov. II. 75.] ezt írja: „Szent Péter és Pál elhagyatott temploma, Domonkos úr mellette fekvő rendházával együtt, amelyhez a most is Hétfalu néven ismert hét falu tartozik, a Szent Ferenc rendnek jutott; ezt a konventuálisok használják. Ez a rend, miután megreformálták, azon a címen telepedett le itt, hogy a reformálást elfogadják a Székelyföldre jussanak, a reformálás ellenzői viszont menjenek Bulgáriába. Amikor 1530-ban, a lutheri tanítás megerősödésekor a katolikusok egész gyülekezetével együtt a reformált atyákat is kiűzték a városból, s a csíki rendházba vonultak, ezt a rendházat átalakították a város gabonaraktárává, amelyet 1698-ban (1689-et kellett volna írni – B. J.) április 21-én, a város leégésekor a lángoktól érintetlenül megóvott a császári katonaság. Néhány év múlva a szigorú ferences atyák ismét elfoglalták székházukat (ebben az állításban kételkedem – B. J.). Ezt a templomot 1718-ban a Jézus társasági atyáknak adományozták, akik azután a kisebb iskolákkal együtt a plébániát is igazgatták. Jelenleg a szigorú Ferenc-rendi atyák gondjára van bízva.”

IV) A negyedik a Szent János-templom, akiről az utca is kapta a nevét; Luther előtt hozzá volt csatolva a Szent Istenanya apácakolostora; az 1689-es tűzvész után a templomot ugyan rendbehozták, de a rendházat nem. 1716-ban a templom átment a jezsuita atyák kezébe, miután ezek 1712-től a szabók csarnokában (Schneider Laube) tartották az istentiszteletet. 1718-ban újra tűz emésztette el, és ezért a jezsuita atyáknak adták a Szent Péter és Pál-templomot. Az 1724-ben helyreállított János-templomot pedig, amely mintegy hat évig nyögte a lángokat, átadták a szigorú ferences atyáknak, akik egészen eddig az időpontig a Nonnengasse nevű utcában, egy házban tartották az istentiszteletet (I. 326. §. 2.).

6) Ami az iskolai épületeket illeti, mielőtt ezekről szólanék, néhány szót idézek Matthias Wermernek, a gimnázium néhai rektorának a kéziratából, mégpedig ezeket:⁵¹⁹ „Az 1644. évben, május 9. napján volt rektorságom alatt az első nyilvános vizsga (március 29-én lépett elő lektorból – B. J.), miután a nyilvános vizsgákat húsz éve megszüntették. Május 18-án volt

az első nyilvános lakoma.⁵²⁰ Július 2-án került sor gimnáziumunk reformálására, mind a falak, mind az erkölcsök tekintetében.⁵²¹ Október 12-én reggel 6 és 7 között a hirtelen sötétség a várost úgy elborította, hogy a templomban és az iskolákban gyertyákra volt szükség; erre hallatlanul nagy hó következett, amelytől igen sok fa gyökerestül kifordult. November 15-től egészen 22-ig volt a másik nyilvános vizsga. December 1-jén nagy ünnepséggel ültém meg a brassói gimnázium jubileumát, mivel ez volt századik éve a reformációnak is, a gimnázium létesítésének is.”

A Múzsáknak itt két hajlékuk van: 1) A nagyobb iskola Johannes Honterus kezdeményezésére és tanácsára 1547-ben épült. 2) A kisebbik iskoláról nem ismeretes, hogy mikor alapították, de azt tudjuk, hogy a Szent Katalinnak szentelt kápolna és szentély előtt volt, a templom másik oldalán pedig Szent Lőrinc kápolnája. Mint aki az I. részben, Erdély művelődési helyzetét bemutatva, szólottam a brassói gimnáziumról is (264. §), most hallgatok, s keveset átmásolok az említett gimnázium *Névtárából*.⁵²² Tudniillik „1544. december havában Valentin Wagner mester vezetésével összeállították a tanulók névsorát, akik a brassói iskolában a szabad tudományok elsajátításán fáradoztak. Valamennyi közül az első polgár a brassói Matthias Fronius volt, aki Wagnert követte a rektorságban. 1655-ben a medgyesi Martin Albrichius mester rektorsága alatt a rektor javadalmazása 40 forinttal növekedett, ugyanis azelőtt csak 60 forintot kapott, s hozzáadtak 40-et, hogy összesen 100 forintot kapjon (és ezenfelül kenyeret). Ezt a fizetésemelést a célból végezték, hogy ezután a rektorok hosszasabban maradjanak meg tisztségükben, mint azelőtt, mert nagyon ártalmasnak tartották a rektorok gyakori változásait. Egyébként a hajdani javadalmazás, amelyet Wermer és Marcus Deidrich⁵²³ alatt gyarapítottak, ebben az évben 48 bennlakó növendék biztos és rögzített számára csökkent,⁵²⁴ noha a tanulók látszáma 90-re, az ifjaké pedig 25 főre növekedett. 1656-ban a gimnázium rektora, Albrichius, a brassói iskolában minden igyekezetével új tanrendet szándékozott bevezetni azzal az elgondolással, hogy a tanulók élén a rektor álljon egy lektorral; az ifjak élén pedig a konrektor egy másik lektorral, akik a poézist és a nyelveket tanítsák. Ám jólle-

het mindazt, amit a közjóról megtanácskoztak, élénk helyeslés mellett és a köztekintély folytán érvényesen döntöttek el, dicséretes javaslatával a rektor úr a legkevésbé sem tudott használni a sok és különféle akadály folytán, amelyet az ellenszegülők miatt még nem hárítottak el. Ugyanezt a kősziklát már Albrichius mester előtt görgették ennek az iskolának a leghíresebb fényességei, Peter Meder mester, jeles brassói lektor⁵²⁵ és Matthias Wermer, de semmivel se jobb eredménnyel.”

Ezeket mondja el Ziegler a *Névtárban*. Ugyanott feljegyzi, hogy 1645. január 2-án elhunyt főtiszt, Georg Günther, a brassói egyházközség segédpapja tizenegy éven át, aki élete 42. évében halt meg; az iskolára – addig az ideig ritka példamutatással – 200 forintot hagyott.⁵²⁶

A gimnázium könyvtára, amely régen roppant gazdag volt, annyira, hogy nem alaptalanul a barcaságiak Vatikánja nevet érdemelte meg, mondják, számos könyvet birtokolt Corvin Mátyás magyar király könyvtárából, vö. a hegyvidéki magyar⁵²⁷ Wallaszky i. m. Fassching [Nov. II. 75.] ezt mondja: „Ennek (ti. a brassói könyvtárnak – B. J.) nem volt párja Magyarországon azután, hogy Szolimán szétszórta Corvin Mátyás könyvtárát, ide ugyanis Budavára eleste után sok szekérrel szállították a tudományos munkákat a Múzsák ama híres budai hajlékából.”

Ám az 1689. év áprilisának ama fekete 21. napja mindent elpusztított, annyira, hogy amikor 1773-ban a legdicsőbbnek nevezett római császár a könyvtárat meglátogatta, hiába kereszte a korvinák köteteit. Az, hogy jelenleg mekkora gyarapodáshoz jut, leginkább a nagy híru rektorok és közelebbről kiváltképpen a jeles Paul Roth buzgalmának és gondoskodásának köszönhető.

7) Annak, aki a világi épületeket akarja szemügyre venni, magas tetejével mindegyik közül először ötlik szembe a Tanácsház vagy helyesebben Tanácstorony, amely a piactér közepén 1420-ban épült. A legrégebbi időkben, mint mondják, a Samuel Draudt-féle ház volt a tanácsosok rezidenciája, azon a helyen pedig, ahova most hívják össze a tanácsot, a szűcsceh pénztára volt elhelyezve. Az említett céh birtokában van az erről az ügyről készített szerződés, ellátva a Barcaság liliumot viselő régi

pecsétjével. Ebben az épületben a legfelső helyet a toronyóra követeli magának; közepét foglalja el a tanácsház, legalsó szintjén, a vásárbíró szobáin kívül, itt van az állomáshelye a német helyőrségi katonáknak 1774-től, amikor az épület új formát és ólomból húzott pléhfedeleet kapott, míg azelőtt (ez az állomáshely) e tanácsház között és a házak keleti sora között állott alkalmatlan s a gabonát árusítók szekereinek kitett helyen.

Nem utolsó helyen kerül megemlítésre a kézművesek épülete (Handwerks Gebäude). Ez egy tágas épület a halpiacon, amelyet a felirat bizonyossága szerint építtetett „Domini Lucae Hirscheri relictæ coniux Apollonia F[acere] C[uravit] 1545”.⁵²⁸ Ennek az alsó részét foglalták el a besózók helyiségei, a felső részén vagy a tetején a lábbelikészítők, tímárok, szíjgyártók, kötélverők, lakatosok stb. stb. rakják ki áruikat vásárnapokon.

Az olvasó megun, ha teljes leírást nyújtok a cs. kir. épületekről, mégpedig a Szent János utcai gabonaraktráról, a postamester és a harmincadoló Kolostor utcai házairól, ugyanott a Seuler-féle nyomdáról, a gyógyszerárakról, amelyekből jelenleg ötöt számolhatunk meg. Továbbá a vendéglő, amely most épül igen szépre a Purtzengassén; a dologház vagy kijózanító stb. stb. Ezenfelül a legtöbb, főként a piacra néző vagy hozzá közeli épület elég díszes, bár a különböző tűzvészek korábban elcsúfították őket. Íme néhány példa ezekből. Az 1519. év május 4. napján a Rózsapiacon (Rosenanger, latinul Forum Roseum) keletkezett tűz ezt a piacot, a Nonnengassét, a Johannis Neugassét és a Purtzengasse felét meg az ide tartozó kaput elemésztette. 1529. július 25-én, valamint 1559-ben és 1560-ban több tűzvész dühöngött a városban. 1641. augusztus 6. napján hirtelen ropant tűzvész keletkezett Brassóban, a város Felső utcáján, ahol 43 ház égett le, I. Matthias Vermerus.⁵²⁹

Mindegyik közül azonban a leggyászosabbak azok a lángok voltak, amelyek 1689. április 21-én szinte egyetlen tűztengerbe borították az egész várost és a templomokat, a tanácsházat, az iskolákat a könyvtárral (itt a különböző nyomtatott köteteken kívül füstté vált 120 igen régi kézirat, amelyek között a *Biblia* nagyon régi példányai is fellelhetők voltak), a polgárok házaiból és az emberekből legalább 280-at elemésztettek. 1759. márciusának 16. napján a Felső kapu gyulladt ki.

A régebbi épületek közül a legnevezetesebb kellett volna hogy legyen a már csak nevről ismert Pénzverde, amely Brassóban állott. Ebben verték: Báthory Gábor közönséges aranyait 1612-ben; Báthory Zsigmond tallérjait 1601-ben, Barcsai Ákoséit 1660-ban, Apafi Mihályéit 1666-ban és 1667-ben; Báthory Zsigmond négyszögű érméit 1601-ben; Apafi Mihály hetesét 1673-ban [l. Fridvaldszky 112.].⁵³⁰

Brassó hírnevéhez nem csekély mértékben járul hozzá az itt vert négy pénzféleség: 1) a brassóiak aranypénze 1602-ből, amely egyik oldalán fejet mutat hármas arccal, ezek közül egyik (a bal oldali) szakálltalan ifjú, a második hátul (vagyis a jobb oldali) szakállas öreg, a harmadik kiemelkedve felfelé vagy az égre néz c szöveggel: *Deus*. A felül látható arc lecsüngő szakállával eltakarja az első, szakálltalannak a homlokát. A fiatal arc mellé van írva: *Occidens*, az öreg mellé: *Oriens*.⁵³¹ Körkörös en ez olvasható: *Terrena consid[er]es, vt coelica possideas*. A visszáján ez áll: *A te[r]go et fronte malvm tandem propitiare Deus. An[no] M. D. C. II. fatali Transsylvaniae*.⁵³² Két egész és egy negyed dukátot ér, kifejezi Erdély szerencsétlenségeit, amelyeket annak az időnek a szánalomra méltó forrongásaiban elszenvedett; úgyszintén a brassóiak szorongattatásait úgy, amint a felirat szavai közlik; mert amint Köleséri írja [139.], „a brassóiak szorultak, és mintegy kalapács és üllő között, kétségben vergődtek, hova forduljanak, mert betört Stefan, Moldva vajdája, a török Székely Mózzsal és Giorgio Basta erős hadsereggel”,⁵³³ vö. Haner [Hist. 309.]. 2) A brassóiak arany- és ezüstpénze, egyik oldalán a fejdíszben vagy koronán belüli téren felirattal: *Ille in eqvis et cvrribus*; a másik oldalán a város címere, a korona gyökerekkel, oldalain: *C. B.*, vagyis *Civitas Brassó*. A szegélyén a *Nos in nom[in]e Dom[in]i confidimvs*⁵³⁴, az 1612-ben Michael Weiss bírósága idején Báthory Gábor fejedelem ellen indított hadjáratra utal. A pénz ötszögű, s a Báthory-félével volt szembeállítva, mert Báthory Gábor (akit ugyanis a brassóiak mind a Havasalföldre való bemenetelkor, mind a kijövetelkor személy szerint vendégként fogadtak, de hadsereg kíséretében nem engedtek be, amint Mikó írja) tízszeres aranyat veretett, amelynek egyik oldalán volt egy elől tollakkal díszes süveges fej képe, bekecsben, ezzel a felirattal: *Gabriel Báthori D. G.*

Princeps Transsilvaniae.⁵³⁵ A visszáján páncélba és sisakba öltözött katona, jobbájában dárdát tartva, futásra ösztökélt lovon ülve; az előbbiek alatt Brassó városa hegyekkel körülvéve, hátul meghajlott zászlókkal a városra támadó hadsereg, alul: 1612, felül: *Part[ium] Regni Hung[ariae] Dom[inus] et Sic[ulorum] Cl[omes]*,⁵³⁶ 1. Köleséri 142. 3) A brassóiak egyszerű pénze, amelyen egyik oldalt van a város címere, ezzel a felirattal: *Devs protector noster*, a visszáján a Boldogságos Szűz, jobbján a Kiszűzussal, e felirattal: *Patrona Vngariae 1613*.⁵³⁷ 4) A brassói ezüstgaras, egyik oldalon: a koronás gyökér, amely a város címere, és körkörösén: *Gross[us] Civita[tis] Brassó 1613*. A másik oldalon: sas, körös-körül ezzel a felirattal: *Devs protector noster*.⁵³⁸ E közönséges garast érő pénznek az igen ritka példányát Nagysármáson (103. §. 22.) találtam meg 1762. július 29-én, különböző más pénzekkel együtt egy lány nyakán (mert szokás a fiatal román lányoknál nagyon sok pénzt – gyöngyök gyanánt – hosszan lecsüngeneti a nyakból).

8) A brassói piac annyira népes, hogy szinte azt hinnéd, naponta nagyvásárt hívnak össze; a hetivásárokon kívül ugyanis, amelyeket csütörtökön és pénteken tartanak, két egészen általános évi nagyvásár is van, mégpedig Krisztus testének napja⁵³⁹ után és november 2-án, amelyekre magyarok, németek, románok, bolgárok, örmények, görögök, trákok, törökök és zsidók gyűlnek össze. Teutsch a brassóiaknak vásártartási jogot tulajdonít; az 1776. november 21-én kibocsátott 13. diétai cikkely ezt mondja: „Azokat a brassóiakat, akik a Havasalföldről jönnek, a quaestoroknak az articulusokban megszabott büntetés terhe mellett tilos megakadályozniok akár abban, hogy akarattuk ellenére Brassóba bemenjenek, akár abban, hogy ugyanott eladás végett kirakják áruikat, vagy kényszerítve, azokat a fuvarosokat fogadják be, akiket nem akarnak, vagy másként a szabad üzletkötésben – de mégis úgy, hogy régi szokásaik legyenek tiszteletben tartva.” A brassóiak a vám, másként sóvám kiváltóságát is élvezik, amelyet azelőtt a földváriak szereztek meg. A só huszadrésze minden árustól őket illeti, kivéve a székely katonákat, akik a katonaság 1764-es létesítése óta mentesek ettől a tehertől.

A brassói piac kettős, úgymint a külső és a belső; ez az utób-

bi négyszögletű, s minden oldalról csinosan és rendben épített házakkal ékeskedik, és mind nyugati, mind keleti oldalán famegderbe terelt patakok csordogálnak. A piactér művészien ki van rakva kövekkel. A keleti vagy inkább déli oldalon a zöldség-, hal-, kenyér-, édesség- stb. piac látható. A bormérés a városban az összes polgároknak szabad, de tilos a borpárlat, a gabonapalinka, valamint a dohány árusítása; a külterületeken tilos a bormérés is (mivel a város hasznára létesítették).

9) A nagy tekintélyű tanács áll a bíróból, a quaestorból vagy városgazdából és ezeken kívül tíz tanácsosból. Ezenfelül vannak még, ahogy nevezik, különféle tisztségviselők, mégpedig: a királyi adószedők, a három osztály titkárai, a majorsági felügyelők, a jószágintézők, a kvártélyok mesterei és ellenőrei stb. stb. A bíró urak névsorát közöltük a 304. §-nál; most a quaestor urak jegyzékét mutatjuk be az olvasónak úgy, ahogy találtuk: 1) Johann Knoys 1238-ban. 2) Jakab ispán, Sándor Miklós fia 1353-ban. 3) Johann Pannier 1380-ban. 4) Johann Mainfeld 1405-ben. 5) Simon Rendel polgármester 1415. 6) Stephan Füllen 1421-ben. 7) Simon Rendel 1424-ben másodszor. 8) Matthias Seuler vagy a kötélverő 1425-ben. 9) Johann Benckner 1428-ban. 10) Jakab 1437-ben. 11) Vinzenz Zacharias 1450-ben. 12) Martin Seuler 1453-ban. 13) Johann Schirmer 1494-ben. 14) Johann Benckner 1506-ban. 15) Johann Graumann 1510-ben. 16) Georg Hirscher 1512-ben. 17) Johann Mansfeld 1513-ban. 18) Clemens Weyrauch 1514-ben. 19) Matthias Cramer 1515-ben. 20) Clemens Weyrauch 1516-ban másodszor. 21) Petrus Engel 1519-ben. 22) Johann Tischler⁵⁴⁰ 1522-ben. 23) Climes Jacob⁵⁴¹ 1523-ban. 24) Lucas Hirscher 1525-ben. 25) Johann Benckner 1527-ben. 26) Georg Blesch⁵⁴² 1528-ban. 27) Martin Draudt⁵⁴³ 1531-ben. 28) Jakob Hirscher 1532-ben. 29) Vinzenz Sartor vagy Tartler 1535-ben. 30) Johann Kemmel, a bőrös, 1537-ben. 31) Sigmund Gsemár, a bőrös, 1538-ban. 32) Vinzenz Tartler 1539-ben, másodszor. 33) Johann Hoch 1540-ben. 34) Valentin Tartler 1541-ben. 35) Johann Kemmel 1542-ben. 36) Jakob Hirscher 1543-ban, másodszor. 37) Vinzenz Tartler 1544-ben, harmadszor. 38) Johann Benckner 1544-ben. 39) Christian Hirscher 1546-ban. 40) Mathaeus Graeff 1547-ben. 41) Stephan Greissing 1549-ben. 42) Chris-

tian Hirscher 1550-ben másodszor. 43) Michael Roth 1551-ben. 44) Stephan Greissing 1552-ben másodszor. 45) Georg Hirscher, a szűcs, 1553-ban. 46) Stephan Greissing 1554-ben. 47) Simon Goldschmidt 1555-ben. 48) Lucas Hirscher 1556-ban. 49) Johann Graeff vagy Graeb 1560-ban. 50) Hannes Tartler 1562-ben. 51) Simon Jeckel 1562-ben. 52) Johann Graeff 1565-ben másodszor. 53) Simon Jeckel 1566-ban másodszor. 54) Lorenz Kertsch 1569-ben. 55) Peter Hirscher 1571-ben. 56) Matthias Fronius 1573-ban. 57) Peter Hirscher 1575-ben másodszor. 58) Andreas Kemmel 1577-ben. 59) Johann Fuchs 1579-ben. 60) Cyrill Greissing 1582-ben. 61) Andreas Kemmel 1587-ben. 62) Ifj. Lucas Hirscher 1588-ban. 63) Valentin Heltner 1590-ben. 64) Valentin Hirscher 1591-ben. 65) Johann Draudt 1596-ban. 66) Johann Hirscher 1600-ban, meghalt 1602-ben. 67) Matthias Fronius 1603-ban. 68) Marcus Schunkobunk 1604-ben. 69) Matthias Fronius 1607-ben másodszor. 70) Michael Weiss 1608-ban. 71) Georg Heltner 1609-ben. 72) Johann Greissing 1612-ben. 73) Johann Chrestels 1613-ban. 74) Johann Benckner 1615-ben. 75) Caspar Kirschner 1617-ben. 76) Daniel Fronius 1620-ban. 77) Caspar Rosenauer 1622-ben. 78) Christian Hirscher 1623-ban. 79) Andreas Hedgyes 1626-ban. 80) Christian Hirscher 1627-ben másodszor. 81) Andreas Georg 1628-ban. 82) Georg Jeckel 1631-ben. 83) Georg Nadescher 1632-ben. 84) Michael Goldschmidt 1633-ban. 85) Forgács Bálint 1637-ben. 86) Johann Chrestels 1640-ben. 87) Petrus Plecker 1641-ben. 88) Martin Schnevaisz 1643-ban. 89) Michael Hermann 1645-ben. 90) Franz Chrestels 1647-ben. 91) Petrus Plecker 1650-ben. 92) Franz Chrestels 1652-ben másodszor. 93) Johann Stentzel 1656-ban. 94) Joseph Boltosch 1660-ban. 95) Czakó Dávid 1661-ben. 96) Lucas Hirscher 1662-ben. 97) Simon Draudt 1663-ban. 98) Georg Chrestels 1664-ben. 99) Simon Deidrich 1666-ban. 100) Caspar Reuss 1672-ben, meghalt 1674. augusztus 14-én. 101) Johann Chrestels 1675-ben. 102) Georg Draudt 1677-ben. 103) Petrus Traydner 1680-ban. 104) Barthes Hirscher 1681-ben. 105) Michael Filstich 1683-ban. 106) Valentin Plecker 1684-ben. 107) Simon Draudt 1686-ban. 108) Georg Jeckel 1689-ben. 109) Johann Mankesch 1691-ben. 110) Andreas Rheter 1699-ben. 111) Bartholomäus Seuler

1700-ban. 112) Georg Draudt 1705-ben. 113) Stephan Filstich 1709-ben. 114) Czakó György 1711-ben. 115) Lucas Seuler orvosdoktor 1716-ban. 116) Czakó György 1718-ban másodszor. 117) Lucas Seuler 1721-ben másodszor. 118) Czakó György 1723-ban harmadszor, meghalt 1726. augusztus 4-én. 119) Lucas Seuler 1726-ban harmadszor. 120) Michael Fronius 1728-ban. 121) Martin Schnevaisz 1729-ben. 122) Valentin Tartler és Johann Draudt 1732-ben. 123) Johann Draudt és Paul Chrestels 1733-ban. 124) Valentin Tartler 1734. 125) Paul Chrestels 1735-ben másodszor. 126) Christoph Neidel 1736-ban. 127) Martin Closius 1739-ben. 128) Christoph Neidel 1741-ben másodszor. 129) Christoph von Seevald 1743-ban. 130) Martin Closius 1745-ben másodszor. 131) Christoph Seevald 1746-ban másodszor. 132) Johann Seuler von Seulen 1747-ben. 133) Georg Rheter 1753-ban, meghalt Szebenben 1757-ben. 134) Andreas Tartler 1757-ben. 135) Georg Hermann 1759-ben. 136) Martin Closius 1764-ben. 137) A nagy tekintélyű Michael Enyetter úr.

Többen nemegyszer töltötték be a quaestor, úgyszintén a bíró tisztét.

10) A kézművesek céhei, amint akár az előző megjegyzésekből is kitűnik, egyrészt igen számosak, másrészt csaknem valamennyi kézműves mesterséget felölelik. A céhjogot nemcsak a városban, hanem a külterületeken is élvezik. Senkinek sem engedélyeznek állandó letelepedést, ha nem német szász; ezt a kiváltságot a szászok többi városa is élvezni akarja. Vannak azonban nagyon sokan a magyarok közül is, akik örökölt házhoz jutottak a feleségük jogán. Ha pedig valaki a görögök vagy más nemzetbéliek közül a városban lakik, bérelt szállást vesz igénybe. Brassón túl, kelet felé, a németek sem büszkélkednek sehol a város jogával, mégis a kereskedés végett főként a havasalföldi Bukarestben élő szászokat saját lutheránus lelkésszel, sőt gyógyszerésszel találod. 1761-ben számba vettek ebben a városban 801 örökségre jogosult családapát, 195 özvegyet. A három külterületen volt 654 családapa, 190 özvegy, valamennyien adózók.

11) A tudós férfiakról, akikkel Brassó büszkélkedik, l. 310. §.
2. Az egyházi ügyeket l. 323. §.

A külterületek közül az első a régi város, németül Alstadt, magyarul Óbrassó, vagyis latinul *Vetus Corona*, amely két utcában részint a szász kézművesek házait, részint a tehetős polgárok majorjait és kertjeit foglalva magában, roppan hosszan elnyúlik észak felé, s a szász lutheránusok két templomával az áhítatot szolgálja.

1) Vannak, akik azt állítják, hogy itt állott a régi Patroissa és azután a rómaiak *Praetoria Augustája*. Mi azonban (I. 8. §. 2i.) „eltávolítottuk” innen, bár nem a messzi Havasalföldre, mint a lexikográfus Hederich [1029.]. A külterületnek a városhoz legközelebbi részén nem kevés lépésnyire egy utcát találsz, amely leginkább a kovácsoknak és az ácsoknak nyújt otthont; ehhez egy másik utca csatlakozik kőkapuval, amely az elmenőknek mutatja a koronás gyökeret, a város címerét, az Üdvözítő kép-másával együtt, ezzel a felirattal:

Effigiem Christi, dum transis, semper honora,
Non tamen effigiem, sed quem designat, adora.⁵⁴⁴

A kaput elhagyó előtt két utca tárul fel, amelyekben szászok laknak, igen kevés magyarral és románnal együtt. Ezt a külterületet (a két másikkal) 1611. szeptember 25-én Báthory Gábor *Vulcanus*nak adta át, miután előzőleg átengedte a katonák fosztogatásának, azt mondván, hogy így ugyanis el fogja végezni a pogányok *proptervia* nevezetű áldozatát (ha szabad lesz Cato választékos tréfáját – l. Macrobius, *Saturnalia* II. 2, 4. – oly szomorú esetben utánozni).⁵⁴⁵ 1688-ban is, amikor – mint előadtuk – a brassóiak vonakodtak bebocsátani a császári helyőrséget, ennek a városrésznek a lakosai átélhették jószágaik nagymérvű felprédálását, amit elmesél Cserei [183.]. Ugyanez megesett a jelen évszázad kezdetén is, amikor Rákóczi katonasága garázdálkodott.

2) Ebben a városrészben egy templom van, a Szent Mártoné, az azonos nevű hegyen; ezt látogatják e külterület felső lakosai. Ezt pedig 1235-ben építették, s amennyire következtetni lehet, Lucas Hirscher viselte a kiadásokat. Úgyszintén 1395-ben is lá-

togatták, amint mutatja egy oklevél, előadva, hogy ugyanabban az időben Zsigmond a brassói vagy coronai hegyen épített Szent Márton-kápolnában bizonyos napokon néhány misét mondatott. Valaki azt tartja, hogy ama kápolna építésének a kezdeményezője a szűcscéh volt, s ugyanakkor azt állítja, hogy a XVI. században, amikor Brassó befogadta Luthert, a kápolna is templommá alakult át.

A másik a Szent Bertalannak szentelt templom, magyarul Árvaleány temploma, vagyis latinul Pupillae templum, amely Óbrassó nyugatibb utcáját határolja. Régebbinek hiszem a városban látott székesegyházi templomnál, mivel maga a város is újabb a külterületnél. Ez a szent épület hajdan Óbrassó köldökénél állott, s az utca egészen a „Steinere Weydenbachs Brücke” nevezetű kapuig húzódott, amire bizonyítékot szolgáltatnak a szavahihető hagyományok és az elszórt romok. A melléje épült toronyban három harang kapott helyet, s mint a Szent Mártonénak, úgy ennek is van óraütéses időmutatója. A hegyet, amelynek a tövében a Szent Bertalan-templom helyet foglal, *Gesprenberg*nek nevezik, s tetején régen kerek bástya volt (rondella), amelyet 1421-ben Amurát dühe lerombolt, de mindenfelé megmaradtak a romok és a sánc, amely 200 közönséges lépésnél hosszabbra nyúlik. Ennek a kopasz hegynek a nyugati tövéből igen bővizű forrás fakad, a Königs Brun nevezetű, amely hamarosan patakká alakul át; ennek partján vidrafű (*Menyanthes trifoliata*) és effajta növények nőnek.

308. §

A másik külterület, amely a nap nyári kelte felé széles dombok között fekszik s a kertek sokasága miatt igen kies, a németeknél a Blumenau, a magyaroknál a Bolonya nevet viseli. Magyar, szász és román lakosokat fogad be; az utóbbiaknak itt nincs egyetlen szentegyházuk sem, míg a magyar és a szász lutheránusok saját templomuknak örvendenek. Ellenben a helvét vallású magyarok szent vasárnapjaikat magánházban ülik meg.

1) A magyarok ebben az elővárosban sokan vannak, de nem az állandó letelepedés jogával. Mert ámbár nekik és a románok-

nak jogukban áll házakat és birtokokat vásárolni, viszont a szász lakosnak joga van a magyart vagy a románt kitérni, ha leteszi a vételárat. Egyébként ugyanezt a jogot élvezik a románokkal szemben az elővárosi letelepedéssel megajándékozott magyarok is. De emlékezzenek vissza a szász urak az erdélyi App.-ra [III. 81, 1, 2.], ahol a három erdélyi nemzet egyesülésének és egyetértésének kívánalma alapján, leginkább Brassó városra való tekintettel, határozat olvasható, amely szerint akármelyik bevett nemzet és rend bármely lakosát az egyes városokban megilleti az örökségvásárlás, -eladás és -elcserélés sérthetetlen joga.

2) E Bolonya és Óbrassó között fekszik a Szent Márton-hegy. Az előváros déli dombjai pedig azokat az utcákat cipelik, amelyeken a varjútövis (*Rhamnus cathartica*), kököresin (*Pulsatilla*), falrontófű (*Parietaria [officinalis]*) stb. maguktól nőnek. Az előváros szélén a Tömös patak egy ága folyik el, amelynek a partján lisztmalmok fekszenek (brassói területen ezek mind a város közös használatára vannak rendelve Zsigmond király 1427-ben kiadott adománylevele értelmében), és főként a Seuler-féle hatalmasra épített papírmalmok. Bolonya és maga a város között nem nagy távolságra, de nagyon sok kunyhóban a cigányok tömege él, akik elsősorban kovácsokként tevékenykednek. 1740. március 13-án, amikor ezeknek a soraiból meghalt egy bizonyos Konstantin, a gyerekeinek 6000 forintra becsült jószágokat hagyott hátra, ami kétségtelenül hatalmas összeg a mi vidékünkön egy szegény cigánynak.

3) Itt két templom van: 1) a kőből való, a magyar lutheránusok birtokában, akiknek lelkészük és rektoruk van; 2) a fából épült, amely a szászoké. Régebben a szászoknak is volt kőből, amelyet téli időben látogattak, a fát pedig nyári napokon. A katolikusoknak is van egy kápolnájuk (a temetőben), amely 1712-ben épült, nagyrészt Fábri parancsnok úr költségén. Talán erre kell érteni Fassching szavait, aki [Nov. II 77.] ezt írja: „Blumenau mindössze egy kápolnával van ellátva, amely a fertőző betegek kórháza mellett fekszik.”

4) A helvét vallást követő magyarok nemcsak ebben az elővárosban laknak, amelyet magyar városrésznek is neveznek, hanem benn a városban is nagyon sok személy cselédeskedik a gyengébb nemből. A polgároknak ugyanis szokásukká vált ma-

gyar vagy székely lányokat fogadni szolgálóknak, akár katolikusok, akár reformátusok vagy unitáriusok; ezért nem csoda, hogy a brassóiak jártasak a magyar nyelvben. Látna az említett valláshoz tartozó lelkek nagy számát, Apafi Mihály fejedelem és ugyanúgy gondolkodva Erdély nemes rendjei, nagyon is szükségesnek vélték, hogy részükre templom céljára telket adjanak. Midőn ezt szelíden kérték a brassói tanácstól és a kívánt célt ily módon próbálkozva nem érték el, akkor 1680-ban az országgyűlésen az erdélyi Karok és Rendek a hely kijelölését megszavazták, de a brassóiak semmiképpen sem engedélyezték azt, hogy a kijelölt helyet szentegyházzal ékesítsék, s készen állottak vállalni az engedetlenség bűnét, ha az ügyet le nem állították volna, 1. a gyulafehérvári országgyűlés 2. cikkelyét, 1680.⁵⁴⁶ Martin Ziegler elmeséli, hogy az egész eset a következőképpen történt. 1677. április 28-án Nemes János urat a fejedelem kinevezte a brassói magyar templom felügyelőjévé, de a tanács nem járult hozzá. Június 25-én Brassóba érkezett a fejedelemtől küldött magyar református lelkész, hogy a brassói tanácstól megtudja, vajon beleegyeznek-e abba, hogy a magyar városrészben megtartsák vallásuk szabályai szerint a szent gyülekezetet. Őt a centumvirek rendjének határozatából tagadó válasszal bocsátották el. 1680. augusztus havában a fejedelem és a református rendek igyekeztek rábírní a brassóiakat, hogy az elővárosban kálvinista templom épülhessen. Ez okból kifolyólag augusztus 28-án négy küldött: Valentin Plecker úr, Georg Jeckel úr tanácsosok, Johann Leiss úr, Georg Blasius úr centumvirek Radnótra utaztak, hogy kérjék ennek az ügynek a felfüggesztését. Mivel ezek nem sokat értek el, és a fejedelem sürgette a dolgot, szeptember 15-én magisztrátusunk más tanácsosokat küldött Radnótra, az országgyűlésbe, mégpedig Valentin Plecker urat, Georg Jeckel urat, Johann Leiss urat és Andreas Krauszt,⁵⁴⁷ amazokat a tanácsosok, ezeket a centumvirek közül, de ezek is dolgukvégetetlen tértek haza szeptember 24-én. 1681. május 6-án a fejedelem komisszáriusai, Nemes János úr, Mikes Kelemen úr és Mikó István úr másodjára is Brassóba jöttek, hogy a belvárosban felépítendő magyar kálvinista templom számára kijelöljék a helyet. Ezeknek a tanács azt válaszolta, hogy a magisztrátusnak nem áll hatalmában az egész város, főként a szász uni-

verzitás beleegyezése nélkül ezt megengedni; egyben kérte, hogy a fejedelem ne fossa meg kiváltságaitól ezt a hűséges várost. A válasz vétele után más úton is megkísérelték dűlőre vinni ezt az ügyet. Nevezetesen, ugyanazon hó 28-án a kálvinista lelkész a magyar városnegyedbe jött, s a fejedelem és Nemes János úr nevében szabadságot követelt magának ahhoz, hogy magánházban prédikáljon, de ezt nem engedték meg. Minthogy ily módon semmire sem mentek, erőszakkal fogtak hozzá a dologhoz, és június 3-án néhány székelyt ásókkal és cölöpökkel ellátva az elővárosba küldtek, hogy ott körülkerítsenek egy templomnak szánt bizonyos helyet. Ezek le is vertek ott öt cölöpöt, amelyeket azonban a tanács és centumvírek meghagyására és parancsa folytán kirántottak és a tűzbe dobtak.

309. §

A harmadik a román vagy bolgár városrész, németül die obere vagy valachische Vorstadt, másként Belgerey, románul Skei, magyarul Bolgárszeg, vagyis latinul Bulgarius angulus nevezetű, amely roppant hosszan a kertektől zöldellő, a városba tartó pataktól öntözött déli völgyet foglalja el. Amikor először kezdtek lakni benne, csak bolgár lakosokat fogadott be, de jelenleg ezeket a románokká vált bolgárokat a valódi román néppel és a szász nemzettel együtt tartja el, és szép, görög szertartású templommal büszkélkedik.

1) A városnegyedet nagyon sok gyümölcsös és kert ékesíti. Ezek között kitűnnek a tekintetes és nagyságos Joseph Franz von Schobel bíró úréi,⁵⁴⁸ ahol holdfény lilium (Jucca gloriosa), medvetalp kaktusz (Opuntia),⁵⁴⁹ rozmaring (Rosmarinus [officinalis]), különböző tőzikek (Leucoja), narancs (Malus aurantium)⁵⁵⁰ és citromfélék (Citria) legeltetik a szemet, továbbá olyan növények, amelyeket télikertek védenek a dér kártevéseitől. Ezeket a kerteket sohasem érte akkora kár, mint az 1645. június 24-i hatalmas árvíz alkalmával.

Az itt élő szászok a kézművescéhek jogait élvezik, a románok ellenben nem. Ezek tehát ettől és egyéb okoktól indítatva, 1736 körül a felséges Királyi Guberniumhoz emlékiratot terjesztettek

be, 37 pontba tömörítve az évszázados ügyeket. Majd a brassói magisztrátus a kézművesek ügyeit illetően replikájában azt válaszolta, hogy a magyar királyok egyedül a szász polgároknak adták meg kiváltságként a kézművescéhek jogait. Akkor ugyanazok a románok egyebek mellett a 23. pontban így panaszkodtak: „A saját szőlőseinkben (vagyis a Havasalföldön – B. J.) termett bort szabad nekünk eladnunk.” Erre a magisztrátus felelete az volt: „Senki sem tiltja, hogy eladják boraikat, amelyek saját szőlőseikben termettek, mint ahogy azokat valóban el is adják, de tilos a kocsmai bormérés.” A 15. pontban: „A szegényebb sorsú emberek részére nálunk söritalt szoktak készíteni (köleslisztből és kevés malátából főzik – B. J.); ezt a brassói magisztrátus 12 forint büntetés mellett már megtiltotta, illetőleg söritalt készíteni szabad a házi szükségletre” stb. A 16. pontban: „Az itthoni gyümölcsöt, kenyeret, gyertyát tilos pénzért árusítani.” Válasz: „Ez a kijelentés módosításra szorul. A felső városnegyedben, nem messze a templomtól, egy bizonyos helyen, amelyet mi Angernek nevezünk, ahol nemegyszer kíséreltek meg nyilvános piacot létesíteni, a románoknak nem szabad ilyen árukat eladás végett kirakni, amennyiben a piac joga a falon kívüliekre nem érvényes. A városban azonban nincsenek akadályozva, hiszen a város piacán mindennap nyilvánosan nagy bőségben árusítanak ilyen cikkeket, a kenyér kivételével, mert a kenyér eladására egyedül a pékek jogosultak.” A 20. pont: „Amikor a vásár céljaira kereskedőink egyes javakat exportálnak, annak rendkívüli harmincadját fizetjük a brassói uraknak is.” Válasz: „A felsőleges fejedelem engedélye folytán Brassó városát megilleti az idegen áruval való kereskedés joga, amelynek erejénél fogva mindenemű árucikk, amelyet Törökországból a Törösvári- és a Tömösi-szoroson át hoznak be Erdélybe, a városban a törvény szerint lerakandó és ott három napon át kirakandó. Ennek az időnek az elteltével szabad aztán az árusoknak áruikat oda vinni, ahova tesszik. (Pomariusnál egészében megvan Mátyás király 1462-ben kelt kiváltságlevele, hogy a külföldi románok áruikat rakják le Brassóban, valamint Ulászló királyé 1469-ből, ahonnan az ugyanezen jogot élvező más városok példájára a kiszállítandó áru minden mázsája után a szemléért egy csekély és mérsékelt taksát fizetnek a város kapujában, nem pedig harmincadot; ne-

vezetesen a gyapot mázsájáért 12 dénárt, a halért 5-öt, a dohányért 3-at, a sajtért 12-t, a lenolajért 5-öt.) Úgy gondoljuk, hogy ezt elődeink valószínűleg azért vezették be, hogy a fent említett árukat ne vigyék ki túlságosan nagy mennyiségben. A 25. pont-ra a válasz: „Nemcsak Brassóban, hanem Szebenben és máshol is szokás, hogy a városba behozandó borért egy meghatározott kapunál pénzkvótát fizetnek.” A 35. pont: „Mivel városrészünk-ből a kútvíz csatornákon át befolyik a városba, a polgárok ivása és bármely más szüksége céljára alkalmazva, akkor, amikor ez az ügylet létrejött, mindenkinek közölünk, akiknek a telkükön ivóvizük volt és a brassói urak tisztességes érdeklődésére önként beegyeztek abba, hogy az ilyen forrásokat csatornákon át az említett használatra elvezessék, az írásos adományozás szerint az adók és bármely terhek alóli mentességet engedélyeztek, majd pedig több ízben újra megkapták ezeket a mentességeket és azokból a mentességekből akárhányat is élveztek azelőtt, most mindenféle terhek sújtják és szorongatják őket.” Válasz: „Nem tagadjuk, hogy az olyan házak némely tulajdonosainak (de nem mindenkinek), ahol a városba folyó víznek a forrása van, elődeink mentesítő írást adtak, ez azonban nem kötelezettségből történt, mert az ilyen irathoz mindig csatolva van egy záradék, mégpedig az, hogy *a magisztrátus tetszése szerinti időre*; de egyedül amiatt, hogy a forrásokat tisztán és jó állapotban őrizték meg.”

2) A bolgárok, akik nevüket adták ennek a városrésznek, 1385-ben ütötték itt tanyát, és 1395-ben fából egy szűk templomot építettek, amely száz évig tartott ki. Tudniillik 1495-ben (Deutsch⁵⁵¹ az 1512. évre teszi, de a román évkönyvek méltán ragaszkodnak az előző évszámhoz)⁵⁵² Havasalföld fejedelme, Negoe Rekovice Bassaraba közbenjárására a nagyságos brassói magisztrátus engedélyezte egy (akkor kicsire épített) kőtemplom felállítását, amelyet 1583-ban kibővítettek s 1730–1739-ben, valamint 1740–1741-ben különféle módon felékesítettek. A román és a görög kalmárok leginkább ezt a szentegyházat látogatják. A városnegyedben a városhoz legközelebbi részt legfőképpen lutheránus szászok lakják, akik a templomtól nincsenek megfosztva, de a temetőtől igen.

3) Ebben a városrészben a Báthory-féle sereg 1612-ben jelen-

tős vereséget szenvedett Marcus Fuchs állítása szerint,⁵⁵³ tudniillik ezt mondja: „A Barcaság összes említett váraiból a helyőrségi katonák, maguk is valamilyen dicséretes tettet óhajtva véghezvinni a brassóiak ellen, magukhoz vettek mintegy 100 válogatott hajdút, és 300 főnyi sereget létesítve, augusztus 22-én (épp abban az időben, amelyről a 302. §. 28-ban megemlégtünk, hogy váltakozó szerencsével sok csatározás esett meg a Barcaságon – B. J.), az erdőkön és a hegyeken át rátörtek a Bolgárszegre vagy a felső elővárosra, s közülük némelyek nagy vadul szinte éppen a várfalakig beszáguldozva azt, tánccal és ugrándozással sértegették és gúnyolták a mieinket, mint akiket az előző vereség teljesen megtört. Azután a várost fegyverbe szólították. Mind a polgárokat, mind a zsoldos katonákat a tanács és Géczi sokáig hátravonta és visszatartotta a városban, mivel cselvetésre gyanakodtak. Végül mégis kiengedték őket a kapun; az ellenség ellen heves támadást intéztek, amelyet azok nem bírva kiállani, visszavonultak és leereszkedtek a völgybe. Itt a mieink körülvették és vagy lekaszábolták őket, vagy élve a hatalmunkba jutottak. Alig fele részük menekült meg, a mieink közül csak három vagy négy hiányzott. Az ellenségtől négy katonai zászlót ragadtunk el. Ebben az összecsapásban az ellenségből elesett vagy fogságba került néhány százados és tizedes, vitéz férfiak, akiket a legnagyobb váltságdíj árán is kiváltottak volna, ha lehetőségük nyílt volna rá.”

310. §

A városban és Óbrassóban a katonai rendnek megfelelően éjjel-nappal császári katonaság őrökdi 1688-tól, amikor – mint rámutattunk – először bocsátották be őket a városba.

1) Itt parancsnokok voltak: 1) De Pace generális, akit 1688 decemberében Veterani generális nevezett ki. 2) Von Eck báró 1689-ben. 3) Gr. Guttenstein, aki 1691. november 1-én jött Brassóba. 4) Leiningen 1696-ban. 5) Dietrich von Klöckelsberg 1701-ben. 6) Br. Vellenstein 1704-ben. 7) Franz Karl Fabri 1709. június 29-én vonult be Brassóba, 1712. október 3-án halt meg. 8) Br. Johann Karl von Tige 1716-ban. 9) Philipp Langlet 1726-ban, meghalt 1727. október 5-én. 10) Georg Schram von

Otterfeld 1728-tól, meghalt 1735. április 9-én, 87 évesen. 11) Römer, eltávozott 1736. október 25-én. 12) Damnitz, Bécsbe ment 1737. október 8-án. 13) Időközi helyőrségi parancsnok. 14) Lentulus Brassóba jött 1742. március 1-én; kálvinistából lett katolikussá. 15) Georg Stentz úr 1745. július havában köszöntötte Brassót, meghalt 1760-ban. 16) Br. Johann Bapt. von Albersdorf 1761-től. 17) Br. Christian von Eichholtz úr, a helyőrség generális parancsnoka.

2) Már el kell hagynunk Brassót, ahol az illendőnél hosszabb időt töltöttünk, de előbb hadd mutassuk be a barcasági írókat, akiknek a kéziratai alapján Brassó (sőt az egész vidék) megvilágítható; a legtöbbet láttuk, de többet kívántunk volna átnézni, amikor írtunk. Ezek pedig: 1) Hieronymus Ostermeyer német nemzetiségű brassói orgonista *Chroniconja* 1520-tól 1570-ig.⁵⁵⁴ 2) Simon Nösner *Chroniconja* 1570-től 1619-ig.⁵⁵⁵ 3) Andreas Hedgyes brassói quaeator 1570-től 1619-ig.⁵⁵⁶ 4) Marcus Fuchs brassói lelkész *Notatio historicája* 1586-tól 1619-ig, akit azonban egyes kéziratokban megelőznek: először egy ismeretlen szerzőnek, majd Simon Massának, Fuchs elődjének a *Chronicája*,⁵⁵⁷ a folytatást pedig megírták Christian Lupinus és Johann Oltardus szebeni lelkészek. A Fuchs-féle *Chronicon* kiadását megígérte Schwandtner, de az eredmény várat magára. 5) Michael Weiss brassói bíró (aki 1569-ben Medgyesen született) *Annalesei* 1586-tól 1612-ig.⁵⁵⁸ 6) Andreas Hedgyes brassói quaeator *Chroniconja* 1570-től 1618-ig.⁵⁵⁹ 7) Bánfi Márton *Történelmi feljegyzései* 1586-tól 1626-ig.⁵⁶⁰ 8) Bánfi Péter brassói tanácsos *Naplója* 1593-tól 1602-ig, amelyhez járul egy névtelennek a folytatása 1661-ig.⁵⁶¹ 9) Michael Seybriger brassói aranyműves *Chroniconja* 1599-től 1611-ig.⁵⁶² 10) Johann Benckner brassói városgazda *Chroniconja* 1600-tól 1618-ig.⁵⁶³ 11) Paul Sutoris *Chronicon temporumja* 1619 körül.⁵⁶⁴ 12) Daniel Birthelmer, másként Henrik *Chroniconja* 1646-tól 1680-ig.⁵⁶⁵ 13) Daniel Schuller ab Nekesch brassói vámos *Chroniconja* és *Önéletírása* Krisztus születésétől, de főleg 1606-tól 1664-ig.⁵⁶⁶ 14) Johann Alzner *Diariuma* 1687-től 1716-ig,⁵⁶⁷ hozzacsatolva egy névtelentől az 1700–1707 (évek). 15) Daniel Rhein újbárosi lelkész *Chroniconja* 1704-től 1715-ig.⁵⁶⁸ 16) Thomas Tartler prázsmári lelkész és káptalani jegyző *Diariuma* 1716-től 1750.

április 19-ig és az ő egyéb művei.⁵⁶⁹ 17) Joseph Teutsch hermanni lelkész *Besondere Nachricht von Burtzenlandja* 1767-ben.⁵⁷⁰ 18) Paul Roth rektor *Válaszai*.⁵⁷¹ Ezekhez tedd hozzá Martin Ziegler prázsmári lelkésztől a *Virorum Coronae eximiorum ac illustrium vita, honores et morsot*⁵⁷² 1549-től 1687-ig és folytatja 1691-ig;⁵⁷³ Lorenz Kusch brassói centumvír *Diariumát*;⁵⁷⁴ az előző évszázadból Forgács Mihály *Diariumát*.⁵⁷⁵ Ez a Mihály, Forgács Bálint fia, Raum Gertrudtól született 1563. szeptember 24-én, hivatására nézve mészáros, méltóságát tekintve 1596. december 28-án lett centumvír, 1604. december 28-án tanácsos, meghalt 1636. január 16-án, 70 éves korában.

A négy mezőváros

311. §

A brassói körzet négy szabad királyi mezővárost számlál, mégpedig: Földvár, Feketealom, Rozsnyó és Prázsmár. Ezeket a politikai sorrend és a megszokás szerint soroljuk fel, nem pedig a lakosság száma alapján, amint ez kitűnik az 1761. év összeírásából. Ekkor számba vettek jószág és egyebek utáni adófizetésre Földváron 149 családapát és 21 özvegyet, Feketealomban 432 családapát és 109 özvegyet, Rozsnyón 295-öt és 51 özvegyet, Prázsmáron 298 családapát és 55 özvegyet.

312. §

I) Földvár, németül Marienburg, románul Feldioara, latinul Mariaeburgum vagy Terrea Arx, régi és különleges jogú mezőváros az Olt déli partján, várral. Egy keletről nyugat felé hosszan elnyúló dombon fekszik, a lángok gyakran elpusztították, de mégsem csúnya, amint két mérföld távolságból délre, Brassó városra tekint. Kétségtelenül ennek a jogköre alá van rendelve három falu: Hőltövény, Veresmart és Magyarós. Pallosjoggal is fel van ruházva.

1) Timonnál [Nov. XI. 65.] a város neve Mergenburg,

Szászkynál [518.] Marienburg, Kreckwitz pedig [344–345.] két mezővárost gyárt az egyből: egyik Merenburg, a másik Mergendorff. Teutschnál azt találom, hogy a régi időkben Mayer Gist, az úr adománya vagy ajándéka volt a neve.

2) Hogy nagyon régi, azt többek közt bizonyítja a templom is, amely Krisztus születése után az 1000. évben már fennállott. Nem hiányoznak az olyanok sem, akik azt állítják, hogy ez a mezőváros volt az egész Barcaság feje, amikor a szászokat először megajándékozták ezzel a vidékkel. Különleges kiváltságai vannak, mert nemcsak ennek a mezővárosnak a lakosai, hanem a felsorolt falvak is az idevaló tanács elé terjesztik ügyes-bajos dolgaikat. Van itt egy bíró, városgazda és hat esküdt az öregek közül (Alt Schafft), ezenkívül a negyven személyből álló tanács. Timon ezt írja [Add. 1, 8.]: „Hálával tartozom neked (Apor Péternek – B. J.), mivel felvilágosítottál, hogy az Olt folyó leginkább Földvárnál (Terrea arx) kezd északra kanyarodni, s előljárója, akit bírónak neveznek, nem méltóságánál fogva, hanem sorrendben megelőzi a brassóit, kétségkívül a város régisége miatt.” Egykor nagyon gazdag kiváltságai voltak, a legtöbbet fokozatosan elvesztette. Az 1500. év előtt sóvámot birtokolt, de az említett évben ezt a brassóiaknak adták. 1417-ben hetipiacot nyert Zsigmond királytól, de jelenleg a legkevésbé sem él ezzel a jogával sem. A mezőváros címerét három vár alkotja, ugyanannyi toronnyal, amelyek a hatáskörének alárendelt három falut jelentik.

3) A vár, amely a mezővárostól nem messze keleten, egy dombocskán helyezkedik el, a lakosok lerakata, ahol a gabonát és az egyéb ingóságokat őrzik. Ennek élén fizetett várnagy áll, akihez éjszaka felváltva néhány városlakó csatlakozik őrködés céljából. Ezt a dombocskát a várost hordozó, napnyugat felé elnyúló domb követi, s ahol a mezővárosnak vége van, ott szélesen elterpeszkedik. Ez a domb északról és délről egyaránt meredek, és innen a Homoród folyóra, amonnan az Oltra tekintve, nem szélesebb, mint maga a mezőváros, amelynek házai két sorban vagy rendben sorakoznak; közöttük utca húzódik, amelyet a napnyugatról, Krizba mellett leereszkedő patak öntöz. A szentegyház (amelyben a lelkész, a kispap, a rektor, a harangozó, a kántor és az orgonista végzi szolgálatát) a mezőváros kele-

ti részén, fallal körülzárva épült, szemben a várral. Mellette, amikor 1772-ben egy nagyon mély kutat ástak, a föld gyomrából csodálatos nagyságú (általunk látott) csontvázra bukkantak, amelyről mindenkinek a szeme felismerte, hogy nem erdélyi állaté (legalábbis nem olyané, amilyent a mi korunkban találni lehetne). Sokan arra gyanakodtak, hogy a vízözön idején temetődött el. A mezőváros déli oldalán, a Homoród partján, számos román telepedett meg, akik egy fatemplommal is büszkélkednek.

4) A mezőváros erdőknek híjával van, ellenben bármilyen gabonát megtermő, nagy kiterjedésű síkságot művel meg, leginkább Brassó irányában. Ezek azok a mezők, amelyek nemegyszer Marsnak szolgáltak. 1529. június 22-én egy emlékeztető csata volt Földvárnál, ahol Ferdinánd királynak Majláth Istvántól vezérelt csapatai súlyos vereséget szenvedtek. Ugyanúgy ott, ahol a Homoród Földvárhoz közelít, és nem messze a malomtól egy mocsaras területen folyik át, a brassói sereget a megsemmisülésig lekaszabolták 1612. október 16-án abban a hadjáratban, amelyet Michael Weiss, a brassói bíró október 8-án indított el a székelyek ellen. A székelyek ugyanis értesítették Báthory Gábor fejedelmet, hogy hadseregével siessen, mondván, hogy most van alkalom a brassóiak ellen sikeresen intézni a dolgot, amikor a város egész ereje a mezőn van. Ez alkalommal nagy gyorsasággal összevont csapatokat is felhasznált. Ugyanakkor nem hiányoztak még a székelyek közül sem az olyanok, akik mindezekről értesítették a brassóiakat, a brassói vezéreknek azonban akkora volt a biztonságérzetük, hogy az egészet ki-nevezték és lenézték. Miután tehát a brassóiak megadás útján elfoglalták az uzoni és az ilyefalvi várat, Földvárra vonultak a hadsereggel (amelyet Fuchs 7000 emberből állónak mond,⁵⁷⁶ Mikó is 1000 lovasról és 6000 gyalogosról emlékezik meg, noha egyes írók a 6000 helyett 600-at közöltek),⁵⁷⁷ és a mezőváros nyugati szélén lévő dombon tábort ütöttek. Báthory serege ezalatt az Olt folyó mellé húzódott, ahol a víz Hídvég falut mossa; itt az Olton gázlót keresve, a jobbszárny Morsoni György, a bal-szárny Folti Gergely vezetésével átkelt, s mindjárt hajnalban váratlan támadással viharként tört a brassói csapatokra. Itt Géczi András, aki Weisshez csatlakozott, a hadsorokat elrendezve,

felkészült az ellenállásra, de cserbenhagyta a Radultól küldött román katonaságtól, amely akár szégyenteljes félénkség, akár bűnös fondorlat miatt az ellenségnek nemhogy legalább egy támadását, hanem még a látványát sem bírta ki, sőt rút futásba csapva át, ebbe magával rántotta a brassóiak fizetett rácait is (akik nyomban sietve Havasalföldre igyekeztek), és végül még Géczit is, aki teljes felszerelését hátrahagyva, alig siklott ki az üldözők markából.⁵⁷⁸ Ily módon a gyalogosok, akik nagyrészt polgárokból és a tanulóifjúságból, továbbá a falusi népből állottak, a lovasok minden támogatásától megfosztva, arra törekedtek, hogy a futásban keressenek menedéket, de sokat közülük vagy lemészároltak, vagy elfogtak; másik részük szétszóródott, és félmeztelenül bolyongva tért vissza másnap a városba. A foglyok közül nagyon sokat jelentős összegű pénzért visszaváltottak.

Ez a vereség leginkább Michael Weiss bíró és Georg Heltner brassói quaestor halála miatt volt fájdalmas. Amikor ezek élve ugyan, de halálosan megsebesülve az ellenség hatalmába jutottak s nem sok reményük maradt az életre, fejvesztést szenvedtek. Mikó Ferenc vagy inkább a folytatója írja [196. §], hogy Weiss fejét egy sáros és homokos gödörben Tunyogi Gergely vágta le, és elküldte Báthoryhoz Szebenbe, ahol karóra tűzve a piacon állott október 22-ig, amikor egy hatalmas vihar keletkezvén, titokban levették. A holttesteket pedig, amelyeket az eltemetés végett roppant váltságdíj ellenében adtak ki, Brassóban földelték el. Számos polgár siratta őket, mások azonban, akiknek a férjei, fiai és rokonai odavesztek a háborúba, átkozták Weissot; a brassói diákok kezüket és velük lévő könyveiket az égnék emelve esdettek kegyelmet, de hiába.

5) Feljegyezték, hogy 1663-ban Földvár lakosai erősen nyomorult állapotban és nagyon kevesen voltak.

II) Feketehalom, vagyis latinul Niger tumulus vagy Czeidinum, Cidium, a kiváltságlevelekben Czeida, németül Zeiden, románul Kotle, sorrendben a második, fekvésre nyugat felé a Barcaság legszélő mezővárosa, amely csinos is, népes is. Az azonos nevű hegy tövében, kissé dombos, széles mezőkre és rétekre nyíló helyen fekszik. Nagyon jó erődítménye van, amely körülveszi a templomot, úgyszintén pallosjoga és néhány kiváltsága.

1) Erről a mezővárosról Teutsch ezeket írja levelében:⁵⁷⁹ „Az 1198. év táján a polgárok ebben a helységben voltak, de az óvárosiak vagy brassóiak nem akarták odaengedni őket, s egy bizonyos végzés révén fölénybe kerekedtek, amint erre a tudós brassói rektor, Martin Draudt egy beszédében rámutat.” A város pecsétje koronát visel egy fa gyökerével, amelyeket a brassóiak is címerként használnak, de alul helyezett gyökérrel, amint akár ebből is könnyű kikövetkeztetni (vö. 300. §. 1.). Ugyanennek a pecsétnek a körirata ez: „Sigillum seniorum et consulatus de Cidino.”⁵⁸⁰

2) A mezőváros nagyon rendezett; sok lakályos utcája van, amelyek közül a legszebbekben a szászok laknak; a családapák száma 500-on felül emelkedik. Vannak románok is (templom nélkül) és cigányok, ez utóbbiak 30-nál, amazok 80-nál nem kevesebben, de leginkább az utcák végén laknak. A piactér a vár körül kényelmesen és szélesen elnyúlik, de vásártartása nincs, bár régen megvolt ez a joga. Igen jó források és nem messze erdő, a malmok forgatásához elegendő vizű patakok üdítik fel a mezővárost. A magisztrátus tagjai: a bíró, a városgazda és nyolc esküdt, akiket követ az ötven tanácsos testülete.

3) Ez a mezőváros várral büszkélkedett, amelynek – Erdély több Trójjával együtt – még a helyét is betemette a feledés; erre mutatnak a barcasági lelkészek 1357-ben szerkesztett feljegyzései és I. Lajos király 1364. június 3-án kibocsátott kiváltságlevele. Amint Timon állítja,⁵⁸¹ István, Erdély hercege, amikor apja, IV. Béla meghalt, ide vonult vissza 1268-ban. A mai erőd vagy vár az, amely az említett patakból kiásott sáncaiba halas vizet nyerve, az 1601-es, 1634-es, 1762-es stb. renoválási éve-

ket feltüntető falaival körülveszi a jól megerősített (a hívek számához képest elég tágas) templomot, a tornyot és a városlakók raktárait. Az egyházközségben tevékenykedik: a lelkész, két segédpap, a rektor, a harangozó, a kántor és az organista.

4) Ezzel a várral soha szomorúbb dolog nem történt, mint a Báthory-féle ostromkor, mert – amint Marcus Fuchs előadja⁵⁸² – 1612. március 23-án az éjszaka első őrsege idején Fekete-halom mezővárost Báthory emberei ostromzárral vették körül, és azután a legközelebbi házaknál elhelyezett ágyúkkal azon az egész éjszakán és a rákövetkező napon szünet nélkül ostromolták, de hiába. Jóllehet a fal egyik része sem omlott össze, és elfogyott az ellenség puskapora az ágyúkhöz, amazok a harmadik napon mégis önként megadták magukat az ellenségnek, és beengedték az őrseget a várba. Nemcsak ezt tették, hanem ezenfelül páratlan hitelességgel a brassói katonákat, szám szerint harmincötöt, akiket ők kértek a brassói tanácstól és akiket ők fizettek, kiadták; az ellenség nem sokkal utóbb részint megfojtva, részint karóba húzva, kegyetlenül meggyilkolta őket. Mikó Ferenc azt állítja [187.§], hogy harmincketten voltak, s ugyanakkor közli, hogy a fejedelem vicekapitányát ezeknek a golyója ütötte át, és ezért dühödött meg annyira Báthory, hogy közülük húszat karóba húzatott, tizenegynek fejét vétette harminckettedik társukkal. Ez, miután Vidombák és Újfalu között mindezt végrehajtotta és szabadon engedték, Brassóba jött, ahol Michael Weiss parancsára a hóhérmunka miatt megfosztották életétől. Fuchs előadása szerint⁵⁸³ augusztus 29-én nagyszerű stratagémával a fekete-halmi vár szinte vér nélkül jutott a báthoryánusok kezére, az előző éjszaka ugyanis néhány katonánk valamilyen fekete-halmi száműzöttekkel csendben odament és elrejtőzött a várral szomszédos egyik pincében. Amikor reggel lett, a vár parancsnoka, Szigethi István, néhány emberével kijőve, a várral szomszédos pincéket megvizsgálta övéivel, és nem vette észre az ott rejtőző katonákat. Tehát biztonságot merítve, övéi közül kettővel vagy hárommal lóra szállt és Vidombákra indult, a szomszédos várba. Az őrkatonák az ő távozásakor szintén kijöttek, és nyitva hagyták a kaput. Ezt látva a mieink, a pincékből nagyon gyors futással a nyitott kapun át betörtek a külső várba, az ellenszegülő két ajtónállót lenyakazták, s a belső kaput erőszakkal nem

minden nehézség nélkül betörve, a vár belsejébe hatoltak és végül elfoglalták, a magát megadó helyőrségnek kegyelemből meghagyva az életét.

5) Ennél a várnál 1595-ben a székelyek nagy számban összegyülekeztek, hogy elkísérjék Báthory Zsigmondot a havasalföldi hadjáratra (I. I.), amint előadja Istvánffy [XXIX.] akinél a város neve Feketedomb.⁵⁸⁴ Szintén itt szórták szét a székelyeket 1704-ben, tudniillik Rabutin generális az említett évben ideküldte von Graven alezredest a székelyek ellen, akiket Háromszékről, valamint Csíkból és Gyergyóból erre a földre vezettek. A győztes Graven az egész Sepsiszéket felperzselt, s azután sok zsákmánnyal távozott [I. Cserei 328.].

6) Feketehalmot Timon [Nov. XI. 73.] tévesen nevezte falunak s helyesen írta Szászky, hogy Brassótól nem keletre fekszik; nála e mezőváros neve Zajdena [518.].

314. §

III) Rozsnyó, latinul Rosnavia és egyeseknél Rosae, németül Rosenau, a legtöbb kiváltságlevélben Rosnyó, románul Rosno, jeles mezőváros a vidék déli szélén. Ugyanazoknak a havasoknak a tövében fekszik, mint Brassó. Egy hegy tetején elhelyezkedő várral, szélesen kitáruló, Földvárról is erre lejtő földdel és régi kiváltságokkal büszkélkedik.

1) Az egyes nyelveken nevét a rózsáktól kapta, amelyekből a mezőváros pecsétjén és címerében egyetlen szívből kinőve három van. Azért van három rózsza, mert hajdan három falu, úgy mint Keresztényfalva és Volkány, amelyek mostanáig fennmaradtak, nemkülönben Erdenburg, amelyet 1345-ben a tatárok földültek, közvetlen jogköre alá volt vetve.

2) Ezt a mezővárost Szászky [518.] a legkeletibb részre helyezte, holott délen fekszik, mégpedig sík helyen, a brassói hegyvidék havasainak a nyúlványai között. Számos utcája van, népes lakossága, akik között nem kevés román található; ezeknek saját templomuk, pópájuk és tanítójuk (dászkel) van. A szászok templomát, ahova lelkész, két segédpap, rektor, harangozó, kántor és orgonista tartozik, elég erős fal övezi. Ez az egész plé-

bánia s a teljes mezőváros 1237-ben és 1345-ben a tatárok, 1421-ben és 1513. november 20-án a törökök dúlását szenvedte el. 1585. június havában pedig a mezőváros nagyobb része hamuvá vált; helyreállításához Báthory Zsigmond fejedelem 500 magyar forinttal járult hozzá.

3) Az igen régi vár egy hegynek vagy inkább kősziklának a tetejére épült, s a keleti oldalról közeledőket elég nehezen bocsátja fel. Belsejében van egy 80 öl mély kútja. Ebben a várban őrzik a gabonát és a mezőváros értékesebb holmiját, s ezért a rendes várnagyhoz minden éjszakára a mezővárosból négy őr csatlakozik. Miután Báthory fejedelem a feketehalmi várat, a vidombáki és az újavárosi erődöket bevette, 1612. március 27-én, amint Marcus Fuchs előadja,⁵⁸⁵ összes csapataival elindult Rozsnyó mezővárosba, amelynek roppant magas dombon elhelyezett vára van; ez nyilván bevehetetlen lett volna a fekvése miatt, ha lett volna vize. Ezért aztán egy tölgyes környékén kezdett ostromtornyokat felállítani, ágyúkat elhelyezni és a régi várat (amelyet felgyújtottak) ágyúkkal rombolni. De mivel a mezőváros igen vitézül védekezett, az ostrom néhány napig elhúzódott. A városiak közül a várban volt néhány pártütő, aki a brassóiak iránti gyűlöletből a helyzetet Báthory javára kívánta megváltoztatni. A rozsnyóiak maguk közé fogadtak sok románt is, akikkel az említett pártütő polgárok kezdték kifőzni a megadás tervét úgyannyira, hogy azzal fenyegetőztek: az ellenszegülő bírót megköttözve átadják Báthorynak, ha bele nem egyezik a tervükbe. Mivel tehát ezek számra is, erőre is fölényben voltak s kezdtek szenvedni a vízhiány miatt is, ráadásul ehhez járult más, behódolt vidékiek rábeszélése, végül április 3-án, előzőleg megegyezve az ostromlókkal a kiváltságok megőrzését és bánatatlanságukat illetően, hatalmukba adták magukat. A következő napon azonban az adott szó ellenére a bebocsátott katonaság elvette tőlük a várat, még a dühös románokat is benn visszatartották. Míko elmondja [188. §], hogy Brassóból is küldtek segítségül katonákat, akik a vár feladása előtt épségben visszatértek a városba.

4) A régi időkben a Barca folyó mellett, Rozsnyó és Keresztényfalva között volt egy Erdenburg nevű vár, menedéket nyújtva az otthagóknak, valamint egy falu azonos névvel. Amikor

1345-ben ezek elpusztultak (l.), a földek nagyrészt a rozsnyói-akra szálltak át, akik azelőtt is birtokolták a mezőket anélkül, hogy szoros határjelek szegélyezték volna azokat. Így aztán szántóföldjük nagy bőségben van, de mint akik ezzel nincsenek megelégedve, ügyességüket faárusítással, borszállítással, mészégetéssel és hasonlókkal teszik próbára.

5) A kiváltságok közül, amelyek nyilván hajdan ékesítették a várost, egyesek már megszűntek. Ezek közt nem a legutolsó volt a Zsigmond királytól 1427-ben kibocsátott, a mezővárosnak hetivásárt adományozó, de azt most nem tudom megmondani, hogy a rozsnyóiak éltek-e vele valaha.

315. §

IV) Prázsmár, németül Tartlau, latinul Prasmarum, románul Prasmar, egy régi és szép mezőváros a Barcaság délkeleti szélén, sík, alacsony és vizenyős helyen fekszik, s szántóföldekben és rétekben gazdag, de erdőkben nem.

1) A „prásmár” szó magyar nyelven tudomásom szerint semmit sem jelent: mégis magyar név, s ha helye van következtetésünknek, a „forrás”-ból keletkezett (latinul *Fons* vagy *Scaturigo*), mintha azt mondanád: *forrásmány* vagy *forrásvány*, a *-mány* és a *-vány* ugyanis szóvégi képzők, amelyekkel a magyarok sok szót alkotnak, mint amilyen a *csinálmány* és az *alkotvány* stb. A magyar nyelvben jártasak, mint hiszem, ezzel könnyen egyetértenek, leginkább azok, akik tudják, hogy a mezőváros forrásokban gazdag helyen fekszik és ezenfelül a legtöbb székely *Prásmárnak* nevezi. Ezenkívül nyelvünkben a *p* és az *f* nagyon könnyen felcserélődnek.

Ugyanakkor Teutsch⁵⁸⁶ a dákok régi nyelvéből vezeti le, így írva: „A székelyek Prázsmárnak nevezik, amely a dák nyelv szerint kétségtelenül annyi, mint egy »press mohr«, mocsaras és ingoványos hely.” Ez a származtatás azonban nem állja meg a helyét. Tartlennek, Tartlaunak és Tartelannak az ott elfolyó, malmot hajtó Tortel patakról nevezik. Istvánffynál [XVIII.] Prasmarum, Zeilernél viszont, talán a nyomdász hibájából, Prusmarum a neve.⁵⁸⁷

2) A mezőváros címerében földgörgyben álló keresztet használ. Irányítását a bíró, a városgazda, tíz esküdt és nyolcvan tanácsos végzi. Élet és halál fölött joga van, de az ítélethozatalnál mindig jelen kell lennie valakinek a brassói magisztrátusból. A szászok templomát erőd zárja körül; benne hivatásánál fogva az istentisztelettel foglalkozik a lelkész, két segédlelkész, az iskola rektora, a harangozó, a tanító és az orgonista. Az itten népes románoknak is van templomuk, lelkészük és tanítójuk.

3) A balsors gyakran sújtotta ezt a mezővárost. 1529-ben, Simon és Júdás előtti napon⁵⁸⁸ Petru, Moldva vajdája felgyújtotta; 1551-ben Majláth István elfoglalta a templomerődöt, de egy összegre pénz ellenében visszaadta a lakosoknak; 1552-ben a fal egy részét Stefan moldvai vajda rombolta le, mivel a város Ferdinánd királyhoz csatlakozott, de a belső részt nem tudta hatalmába keríteni; 1599. október 20-án Mihály havasalföldi vajda csapatai annyira elpusztították az egész várost, hogy lakásra alkalmas ház sem maradt; 1602. július 21-én Giorgio Basta hadserege tűzzel emésztette el; 1611. szeptember 17-én a törökök és a tatárok nyolcvan prázsmári személyt a mezőről fogságba hurcoltak; 1704. január 17-én a rákócziánusok (a kurucok) a templom várát dúlták fel, s elvitték a szászok és nemesek javait. Gyakran pusztított itt a tűzvész is; nemrég, mégpedig 1767. február 23-án mintegy 200 ház vált hamuvá, s a károkat 15 000 rénes forintra becsülték.

A szabad királyi falvak

A Barcaságon a szászoknak kilenc szabad királyi falujuk van, amelyeket három §-ban mutatunk be, mivel ők is hármas rendben vannak. Nevezetesen az elsőben: Hermány, Szentpéter, Botfalu és Vidombák közvetlenül Brassó város hatásköre alatt állanak. A második: Hőltövény, Veresmart és Magyarós, amelyeknek bírósági ügyekben az első fellebbezési fórumuk Földváron van. A harmadik végül Keresztényfalva (Neapolis) és Volkány, amelyek a jogszolgáltatásban először Rozsnyó mezővárost tisztelik meg.

I) Hermány, németül Honigberg, latinul Mellimontum vagy Mons mellis, románul Hermán, kelet felé a Barcaság utolsó faluja. Szentpéter az azonos nevű domb tövében, keletről közelít Brassóhoz, Botfalu és Vidombák a Vidombák folyó mellett terülnek el.

1a) Hermány falu latin és német neve a Honigberg hegyről ered, amely a Honigbach nevű patakot bocsátja alá. A hegy azonos neve a rajta lakozó méhek hajdani bőségéből származott. A kiváltságlevelekben „Mons mellis” közönségesen „Mellimontum” névre hallgat. Címere a pecséten: földgörgőre helyezett T. és F. betűk összekapcsolódva, amelyek talán azt jelenik, hogy „Terra Flavi”.⁵⁸⁹ A magyar nevet nem a *Hermann*ből, nem tudom miféle falu alapítójától kell származtatni, hanem az *Ér*-ből, ami latinul *venát* jelent, mintha azt mondanák: *Érmány* (211. §. 6.).⁵⁹⁰

b) A falu nagyon termékeny és roppant kiterjedt szántóföldeknek örvend, mégpedig ezeket északról az Olt folyó, délről a csernátfalvi hegyek határolják, s a földhiánnyal küszködő Hétfalunak is nyitva állnak a művelésre a megfelelő egyezség alapján. Sem kiterjedt, sem mindenütt jó szénát hozó rétjei nincsenek. Fakitermelő helye elég távol, Zajzon fölött van. A falut a Hosszúfaluból lefolyó patak öntözi. Magyarország királya, László, 1454 áprilisában Hermányt Brassó városának vetette alá abban, hogy annak végezzen évente kétheti munkát s nem békés időben nyújtson segítséget a város őrzéséhez – amit Zsigmond már 1395-ben és 1433-ban elrendelt. A Barcaság összes falva fölött azzal a szabadsággal él, hogy a brassói piacon, a pénteki napot kivéve, a botfalusiaknak egy napon sem szabad kirakniuk süteményt vagy kalácsot (latinul *placenta*) eladás végett.

c) A falu régisége felismerhető a várral körülvett templomról, amelyet 1117-ben építettek, valamint a három közül a legnagyobb, 1422-ben öntött harangról. A templomra és a kegyeszekre a lelkész, a segédpap, a rektor, a harangozó, a kántor és az orgonista visel gondot. A románoknak is van egy fatemplomuk és pópájuk. A polgári igazgatás a folnagyra, öt esküdtre és négy tanácstagra hárul, akik a kisebb dolgokban ítélik és dönte-

nek, míg a komolyabbakat előterjesztik a nemes brassói magisztrátusnak.

d) Ha valaki meg akarja ismerni Hermány viszontagságait, ha nem is mindet, de a legfontosabbakat most ismertetem. 1236-ban a tatárok, 1421-ben a törökök pusztították el. 1552. július 14-én Stefan, Moldva vajdája rabolta ki, azután pedig kiszolgáltatta Vulcanusnak. 1593. április 21-én a vár, a templom és az egész falu hamuvá vált, s huszonkét személyt a lángok elemésztettek. 1599-ben és 1600-ban súlyos esetek történtek itt Mihály vajda részéről. 1602. július 21-én a románok lángba borították. 1603. július 18-án Basta katonái kegyetlenül garázdálkodtak. 1612. április 6-án Báthory Gábor egész győztes hadseregével Törösvárból leereszkedett a hermányiakhoz, akik azelőtt letették az esküt Báthoryra és csatlakoztak a székelyekhez. „Ám megijedve azoknak a példaitól, akiket városaikból kidobtak, lefegyvereztek és minden pénzüktől megfosztottak, nem engedelmeskedtek a felszólításnak, hogy fegyvereiket és a várat adják át. Ellenkezőleg, felkészültek szabadságuk megvédésére. Erre a célra a városhból az ágyúk kezeléséhez értő embereket kértek. Kaptak is, a többi között egy nemzetiségére nézve cseh, Jánost, aki mesterségére nézve festő volt, a hadi dolgokban igen járatos és buzgó ember, akinek a bátorsága folytán – az isteni segedelem mellett – a jól megerősített vár ép maradt. Így tehát ostrom alá vették őket azon a napon, s mivel komolyan és sérényen védekeztek, s napról napra mind többet terítettek le a báthoriánusok közül, továbbá sem fenyegetésekkel, sem szép szóval és meggyőzéssel nem lehetett rávenni őket a megadásra, végül is, amikor elfogyott az ostromágyúkhöz a puskapor, a reménytelen helyzetben, miután az összes épületet felégették (és a legtöbb ingóságot elhordták), április 10-én Báthory abbahagyta az ostromot, és seregével együtt eltávozott” [Fuchs].⁵⁹¹

1658. augusztus 19-én a várat a moldvaiak fogták ostromzár alá, de mivel bevenni nem sikerült, augusztus 25-én a falut Vulcanusnak adták át. 1718. június 17-én újra elhamvadt az egész falu egy végzetes tűzvészben, amely az emberek közül is sokat elpusztított. Ennek az évszázadnak az elején sokat szenvedett a rákócziánusoktól is. Az emlékezet megőrizte, hogy hajdanában Zsigmond király valamelyest itt időzött a lelkészakban.

2) Szentpétert, latinul Petrimontum vagy közönségesen Mons Sancti Petri, románul Szentpéter, a kiváltságlevelekben így nevezték az ott fekvő azonos nevű hegy után. Címerként a Szent Péterét használja, vagyis két X alakban egymásra helyezett kulcsot. Mezői tágasak is, dúsak is, de esős időben és főként az ugyanitt folyó patak kiöntésekor sárosak. Rétekben és erdőkben nem bővelkedik.

A falu elég csinos, noha gyakorta elpusztult, így: 1600. szeptember 18-án, 1658. augusztus 25-én a tatárok borították lángba, de nem ritkán békeidőben is megszenvedett. 1713. február 27-én összeomlott a torony, amely ma is csonkán látható. Ebből a helységből sem hiányoznak a románok.

3a) Botfalut I. Lajos 1377-es kiváltságlevelében Brogendorffnak nevezik, és némely régi iratokban Bringendorffnak; ezeket az elnevezéseket talán ma helyesen fejezi ki Bruckendorff, a Vidombák folyóra fektetett híd után, mivel a falu címerként is kettévágott gyűrűt használ, tudniillik ez a kettévágás, úgy hiszem, a Vidombákra épített hidat jelenti. Latinul Brenndorf a neve, magyarul használatosabb a Bodfalva; valószínűleg ez az elnevezés érvényben volt már azelőtt, hogy a szászok erre a vidékre jöttek volna. A románoknál a neve *Bott* és *Pott*. A falu régiségét hirdeti a helység 1444-ben öntött harangja. Van itt templomuk a románoknak is. Igen termékeny földjei vannak, erdeje kevés. A botfalusi mező nedves részein bőségesen előfordul a vízi gamandor (*Teucrium scordium*), amely Dácia e részein elég ritka növény. A falut a folnagy, négy esküdt, tizennégy tanácsos vezeti, akiknek – mint más helységekben is – van egy ügyvédjük.

b) 1611-ben egy Matthias Quinten nevű kiváló lakos és folnagy kezdeményezésére és rábeszélésére Botfalu az összes közül elsőnek átállott Báthoryhoz; ám 1612. augusztus 5-én a cseh János (akit említettünk az 1. számnál) bor végett idejött húsztársával a hermányi várból, mert az ittenieknek volt. Amint Fuchs leírja,⁵⁹² „a botfalusi várat éppen őrizetlenül látva s úgy vélve, hogy a legkevésbé sem kell elszalasztania az alkalmat arra, hogy elfoglalja a székeknek ezt a menedékhelyét és a városnak visszaadja, övével sebtibe betört, elfoglalta és a következő éjjel megerősítette az odaküldött nagyobb őrséggel. Hara-

gudott ezért Matthias Quinten, aki – midőn nem sokkal ezután úgy látszott, hogy új dolgokban töri a fejét⁵⁹³ s a várat átadja az ellenségnek – a brassói bíró parancsára fejével bűnhődött (augusztus 12-én). Ebből a várból az említett János sok csapást mért a ciculusokra (olvasd: székelyekre – B. J.). Ettől a szégyentől magát és övéit megszabadítani s az elvesztett várat visszaszerezni akarván, Báthory seregének a fővezére, Némethi György nyolc nap letelte után, az első éjjeli őrség idején összes csapatával Brassót megrohanta, és odahordott létrák segítségével megpróbálta elfoglalni, s ezen fáradozott egész éjjel. Az őrség azonban a falusi néppel együtt nagyszerűen védte magát, s visszavetette a székelyeket, akik nagy vereséget szenvedtek. Magát György vezért, akit lábán, az ágyéka alsó része körül golyó ért, a táborba vitték, s néhány nap múlva sebe gyógykezelése végett eltávozott a táborból, de végül is belehalt, nagy bánattára a fejedelemnek, mivel igazi katonaember volt.”

c) Ismerjük az *Íliász*ba illő csapásokat, amelyek a falut sújtották, de valamennyit felsorolni nem visz rá a lélek. Ám ezeket nem tudjuk elhallgatni: 1611-ben a tűz martaléka lett, amint a botfalusi miscskönyv tanúsítja. 1679. március 29-én újra leégett az egész falu, csupán tíz ház maradt meg a Székelyföldre tekintő részen. És hogy hallgassak a többi tűzvészről, 1736. október 10-én este 10 órakor a legtöbb ház, a lelkészlakkal együtt, koromra változott.

4) Vidombákot (németül Weydenbach, latinul Wiedenbachum, románul Videnbak) nem Szent Vitusról, hanem az azonos nevű patak után nevezik így. Pecsétjében három rózsa van. Brassó és Feketehalom között fekszik, s bővelkedik a kiterjedt, kiváló gabonát termő földekben, erdői azonban szinte teljesen hiányoznak, kivéve valamicske égerfást. A szász lakosokon kívül van néhány román családapa is. Tűztől, ellenségtől különféle csapásokat állott ki. A falunak folnagya van, négy esküdtje és tizennégy tanácsosa.

II) Höltövény, Veresmart és Magyarós a vidék északabbi táján húzódnak meg, és a földvári joghatóság alá esnek.

1) Höltövény, a kiváltságlevelekben általában Heltevén, latinul Heldvinum, románul Heltjen, Timonnál [Nov. XI. 73.] Olteva és Olteve, Földvár és Feketehalom között helyezkedik el. Bővelkedik szántóföldekben, de nem erdőben. Címerében egy harcos van, jobbában buzogányt (Streitkolb), baljában almát (Reichsapfel) tartva, amiből egyenesen adódik a következtetés, hogy a falu neve a Heldből ered, ami hőst jelent.⁵⁹⁴ Ebben a faluban bizonyára semmi régibb nincs, mint a három harang közül a legnagyobb, amelynek születésnapja visszanyúlik 1431-re. Az itt lakással bíró románoknak se templomuk, se pópájuk nincs. A falu nem mentesült az ellenség és Vulcanus gaztetteitől. Itt salétromgyár működik.

2) Veresmart, németül Rothbach, latinul Rothbachium, románul Rotbak elnevezése az Oltba itt beömlő pataknak a vörös partjáról ered, amit tanúsít I. Lajos kiváltságlevele 1377-ből, ahol Ruffa ripának, Veresmartnak nevezik. A falu címere három gyűrű. A románoknak nincs se templomuk, se pópájuk. 1559. május 5-én az egész falu elhamvadt a tűzvészben. 1600. szeptember 18-án ugyanarra tüzet vetettek. 1603. július 18-án kirabolták őket Rácz Györgynek, Basta kapitányának a hajdúi; hasonlóképpen 1611. július 11-én Serban, Havasalföld vajdája. Végül a lakosokra nézve végzetes tűzeseteket, mint amilyen 1773-ban is bekövetkezett, ezúttal hallgatásba burkoljuk.

3) Magyarós, I. Lajos kiváltságlevelében Villa nucum, németül Nussbach, latinul Nussbachinum, románul Magyarush. Címerében mogyorófát visel, s mint Veresmart, szintén az Olt nyugati partját szállta meg. Szász lakosai vannak, de bebocsátott románokat is, akik híjával vannak a templomnak és a pópának; úgyszintén kevés cigányt, akik a többi faluhoz is úgy hozzászórtak, mint a gombák és az élősködő növények. 1421-ben és 1438-ban a törökök elpusztították. Ugyanők és a székelyek újra feldúlták 1600. szeptember 18-án. Az 1611. év július havának 11. napján Serban vajda katonái hamuvá változtatták, s a lelkeszt, Rozsnyai Benedeket, a templomban felkoncolták. Tedd

hozzá Martin Ziegler *Collectanea Historicájából*: „Az 1690. év október havának 24. napján Bádeni Lajos csapataival a Barcaság földjére érkezett és Földvár mellett tábornokot ültetett, először Magyaros községet dűlve fel és rabolva ki. A községre gyakran rászabadította dühét a végzetes tűz is. Az itteni malom a kiváló hántolt kölesről híres.”

317. §

III) A rozsnyói törvényszékhez tartozik: Keresztényfalva, amely Rozsnyó és Vidombák között látható, meg Volkány, amely Rozsnyó és Feketehalom mezővárosokkal határos s igen híres a lentermesztéséről.

1) Keresztényfalva vagy a Lajos-féle kiváltságlevél szerint Nova civitas, németül Neustadt, latinul másként Neapolis vagy Vicus Christianus, románul Christian. A szász lakosok előtt (akikhez románok is csatlakoztak) a magyar település magyar és román nevét a magyaroktól kapta, akik a XI. században, ragaszkodva a keresztény valláshoz, egy csepp teret sem engedtek a pogányságnak. Három harangja közül a legnagyobbat 1153-ban öntötték. A község címerét egyetlen tölgyemlék alkotja, két falevéllal, amelyek – mint sejteni lehet – jelzik a lakosoknak a tölgyesekből eredő hasznait (pedig vannak fenyveseik is). Az ott lakók a földművelésen kívül téglát égetnek, deszkát készítenek, fehér agyagot ásnak stb., amikkel jövedelmüket szaporítják. 1432-ben, nemkülönben 1658. augusztus 20-án, amikor a moldvaiak tüzet vetettek rá, az egész falu porrá égett.

2) Volkány, németül Wolkendorf, a Lajos-féle kiváltságlevélben és románul Volkány, latinul Wolkinum, pecsétjén keresztet hordoz. Már a XII. században felvirágzott, bővelkedik szántóföldekben és erdőkben. 1432-ben az egész falu leégett. A Báthory-haragot egy évszázadnál tovább nyögte, Báthory Gábor ugyanis 1611. szeptember 20-án nyomorultul elpusztította a szerencsétlen volkányiakat, amikor elfoglalta megerősített várakat és felgyújtatta egy nagy halom odavitt szalmával a tornyot, amelybe a szerencsétlenek behúzódtak. Valamivel kevesebb mint 300 ember veszett oda; csak kevesen maradtak élve, akiket

az ellenség elfogott s a feketehalmiak és a rozsnyóiak nehéz váltságdíjjal kiváltottak [Fuchs].⁵⁹⁵ Hogy ezt a falut Hermánynyal, Szentpéterrel, Botfalual és Höltvénnyel együtt mennyire elpusztították a XV. században, mutatja Zsigmond oklevele 1431-ből, amellyel ezeknek elengedte az adót arra az évre.

A barcaságiak szíves figyelmébe ajánljuk, íme, az ebben az időben e földön összesen elhaltaknak és a pestis miatt megürült házaknak a jegyzékét:⁵⁹⁶

Sorszám	A helység neve	Halottak	Elhagyott házak
1	Brassó	4509	-
2	Földvár	387	73
3	Feketehalom	188	6
4	Rosznyó	1166	57
5	Prázmár	1481	188
6	Hermány	449	43
7	Szentpéter	368	7
8	Botfalu	448	26
9	Vidombák	96	-
10	Höltvény	553	29
11	Veresmart	233	5
12	Magyarós	295	10
13	Keresztényfalva	422	39
14	Volkány	20	1
15	Hétfalu	2961	567
16	Krizba	357	-
17	Apáca	811	-
18	Zernest	1693	158
19	Tohán	715	110
20	Vledény	227	188
21	Barcaújfalu	434	20
22	Földeken, tanyákon	477	-
Összesen [18 270]		[1527]	

A város nemesi községei

318. §

Brassó város nemesi községei háromfélék: közülük kilenc magyar, három román, egy vegyes, amelyekhez járul – koronaként – Törösvár.

319. §

I) A kilenc magyar falu: Bácsfalu, Türkös, Csernátfalu, Hosszúfalu (amelyek összefüggők, nem választja el őket semmilyen határ), Tatrang, Pürkerec és Zajzon, amelyek a Déli-Kárpátok övéhez csatlakoznak, és hozzájuk kapcsolódik az említett Hétfalu, úgyszintén Krizba és Apáca.

1a) Az előző hét falut a német lakosok erről a számról nevezik Siebendörfernek vagy Ungarische oder Seklerische Dörfernek, sőt az együttlakó románok is Bleschdörfernek hívják, latinul Septem pagi. Fassching [Nov. II. 75.] azt állítja, hogy ezek egykor a brassói Szent Péter és Pál templomhoz tartoztak, de nem tudtam kideríteni, hogy milyen alapon; ismeretes viszont az, hogy Törösvárhoz tartoztak és Fehér vármegyéhez sorolták őket (I. 322. §).

b) E falvak lakosai nem szűkölködnek erdőkben, de mivel nagyon kevés a szántóföldjük, brassói, szentpéteri, hermányi és prázsmári területen bérelt földeken gazdálkodnak. Zajzon falunál és a tatrangi erdőben borvizek buzognak fel. A Hosszúfalu fölött elterülő völgyben látható az Ósánc.

c) Bácsfalu és Türkös falvak lakosai szentegyház nélkül vannak, s azt a templomot látogatják, amely (az egykor Mihályfalunak nevezett) Csernátfalut ékesíti. Hosszúfalunak (latinul Longus pagus, németül Langendorff) saját temploma van. Türkösön figyelmet ébreszt a római katolikus templom. Tatrang ősi templommal ékes. Zajzon és Pürkerec különböző kis völgyeket foglalnak el Tatrangon túl, de a mostani év előttig beérték egyetlen, középpont elhelyezett templommal. E falvaknak a magyar lakosai a magyar nyelvet beszélik, de egyes helységekben csak a közön-

ségestől eltérőt. Hosszúfaluban a románoknak is van templomuk.

2) Krizba vagy Krizbak neve a Krebs-bachból, vagyis a „rák patakjá”-ból ered, ezért a földvári oklevelekben gyakran Rákospataknak nevezik, tehát latinul Cancerosus rivusnak, bizonyára azon az alapon, hogy a Rákospatak, vagyis a magyar elnevezés régebbi, mint a Krebs-bach.⁵⁹⁷ A malmot kiszolgáló patakból, amely nevet adott a falunak (mivel egykor rákokban gazdag volt), a falu fölött nem sokkal egy vizesárok elnyel kevés vizet, amelyet Földvára bocsát alá. A földváriak, akik másként nélkülöznék a mezővárost locsoló patakot, mint mondják, három láb földért vásároltak a krizbaiaktól egy kevés vizet. Minden évben egy kaszáló átengedése árán szerződöttetett emberek van Krizbán, aki gondot visel arra, hogy a csatornától a vizet el ne térítsék. A falura északnyugatról a nem messze fekvő hegyek tekintenek le, amelyek között egyiknek a tetején elhelyezett, igen régi várnak a romjai és falai láthatók, s van egy járhatatlan föld alatti ürege (vö. 301. §. 2.).

3) Apáca, azaz latinul Monialis vagy Monacha, németül Geist, észak felé a Barcaság legszélső falva. A magyar falu (van itt kevés román is, éppen úgy, mint Krizbán) a székely miklósvárszéki Nagyajta faluval (236. §. 6.) szemközt helyezkedik el, az Olt nyugati partján, és a régi időkben Fehér vármegyéhez tartozott. Hagymatermesztéséről híres. Az Olt folyó közelében fennmaradtak itt egy hajdan mocsárral körülvett szerzeteskolostornak az öregségtől romba dőlt falai; ebben a közel lakók menedékhöz jutottak az ellenséges betörések idején. Homályosak Timon szavai, aki ezt írja [Nov. XI. 73.]: „A vidék közepén van egy hegy, Apáca, amelynek a tövében Fogaras és Brassó között Olteva (Olteve) és Feketealom (Niger tumulus) fekszik, egymástól hosszabb távolságra.” Apáca nem hegy, hanem falu, s nem Brassó és Fogaras között, hanem Fogaras és Miklósvárszék között van. Ezzel tehát a feketehalmi hegyet akarta mondani (l. 313. §).

4) Az egyes itteni falvak élén (mint a következőkben is) az udvarbírók állnak, akiket a brassói tanács bízott meg. A lakosok pedig életük fenntartása végett is meg azért, hogy megfizessék a köteles járandóságot Brassó városának, amelyet közvetlen uruk-

nak (mi úgy mondjuk: földesuruknak) tartanak, a földművelésen és az állattenyésztésen kívül fát fuvaroznak a brassói piacra, gabonaszeszt vagy pálinkát párolnak (kivéve az apácaikat), amely nem nagyon tömény, de Erdély-szerte sokfelé mérik stb.

320. §

II) A három román falu neve: Zernest, Tohán és Vledény, amelyek a Barcaság nyugati részét foglalják el úgy, hogy Zernest és Tohán a délnyugat felől a vidéket bezáró havasoktól és hegyektől alkotott szögletben fekszik. Ezen az oldalon, Volkányon és Feketehalmon túl, észak felé elnyúlva Vledény tűnik szembe, amely a Brassóból és Fogarasból érkező posta mes-terének nyújt szállást.

1a) Zernest, a szászoknál Sernest, a Királykő alatt, a Barca és a Rou (301. §. 4.) találkozásánál fekszik. Kétszáz családapánál több román lakost számlál, a legtöbbször zsindellyel fedett házakban laknak (itt nem kevesen élnek olyanok, akik zsindelyt készítenek és árusítanak). Temploma kettő van (a harmadik ugyanis szinte elhagyatott), és hat működő pópája. Ezeken az épületeken kívül kiemelkedik a (brassóiak) „Úri háza” (Herren Hof). A zernestiek keveset vetnek, és azt sem ősze, ellenben tavaszbúzáat és rozsot állandóan, tudniillik a földek nem nagyon terjedelmesek.

b) A zernesti községnek és mezőnek soha semmilyen esemény sem szerzett akkora hírt, mint a török hadseregtől támogatott Thököly Imre összecsapása a német és erdélyi seregekkel 1690. augusztus 21-én, ahol a római szent birodalmi méltóságos gr. széki Teleki Mihály úr, a vitéz lelkű és katonai tapasztalatokban gazdag vezér elesett. L. az I. részt (123. §), ahol I. Apafi Mihályról beszéltünk. Az idevaló néptömeg száján aligha akad valami gyakoribb, mint ennek az ütközetnek az emléke és Tokoli (így nevezik Thökölyt), Constantin vajda, valamint Bulessan⁵⁹⁸ bojár (román előkelőség vagy báró) felidézése. A hely, ahonnan Thököly Havasalföldről betört, úgy mondják, a Királykő és Töröcsvár között, a Padina Lupulujnál volt. Az elmúlt 1755. évben október 24-én errefelé tett utazá-

som alkalmával kíváncsian fürkésztem, hogy az említett hős, gr. Teleki Mihály úr, miután súlyos sebeket kapott, hol esett el, s az ottlakók egyhangúan azt állították, hogy biztosan ott halt meg, ahol a zernesti és ótoháni mezők határán holmi kőkereszteket tisztelnek. Semmilyen emléket nem állítottak egy ilyen fontos eseménynek!

c) Némely tudósok ebben a helységben keresték a rómaiak régi *Colonia Zernensis*-ét, amelyről Cellarius [I. 602.] így ír: „Az újabb térképeken Cerne (Zerne helyett – B. J.) helység látható, szinte középen Szeben és Brassó között, amely név megegyezik a *Colonia Zernensium*mal; hogy valóban az-e, nem állíthatom.” Köleséri pedig [39.] ezt a *Coloniát*, amelyet *Zernetestine*k nevez, *Tsernecznél* lokalizálja, amely Havasalföld határközsége a Dunánál, Orsova alatt, egészen közel Hadrianus hídjához.⁵⁹⁹ És ezt a véleményt Bochmerus *Dissertatio praeliminaris*a – a Kemény-féle *Commentatio historico-iuridica de jure succedendi serenissimae domus Austriacae in regnum Hungariae*-hoz – valószínűnek véli [vö. Seivert 372.].⁶⁰⁰ Mi azonban, akik jól tudjuk, hogy mind a régi barcasági írók, mind a felső Barcaság mai lakosai Zernest községet *Zernen*nek nevezik, továbbá nem olyan régen ugyanitt nagy bőségben találtak római pénzeket, nem engedjük elvinni innen a rómaiak *Colonia Zernensis*-ét. Én, aki a római város nyomait kerestem, semmilyen szembetűnő falmaradványra nem bukkantam, ebből azonban mégsem következtettem arra, hogy az ókori római népet erről a területről ki kell űzni. Ellenben könnyen meggyőztem magam, hogy az egyesült Barca és Rou (301. §. 4.) erős sodrása – amely miatt Zernest községnél a folyó mindkét partjáról láthatók a felszín jelentős elváltozásai és nagyon sok, a folyók erejétől odahordott kőhalom – a római falak maradványait lerombolta, elpusztította és betemette.

2) Tohán kettő van, mégpedig Ó- és Újtohán. Újtohán, amely a brassóiak birtokai közé tartozik, 1764-ben keletkezett és állott össze Ótohán ama lakosaiból, akik nem vállalták a királyi határőrszolgálatot és ezért kiparancsolták őket a székből. A falu a Törös folyó mindkét partján, Törösvár alatt épült fel. A brassóiak nemesi kúriája a folyó nyugati szélén emelkedik.

Tohán, a szászoknál Techen és Teuchen, amely Zsigmond

király egyes adományleveleiben Thován néven fordul elő, teljesen katonai falu. Száznyolcvan, a vármegyék külső falvaiból ide átengedett családapa van, akik a jobbágyi állapotból a szabad helyzetbe jutottak azzal, hogy vállalták a katonai fegyvereket. A régi lakosokból már csak két családapa él. Ennek a falunak egyetlen, kőből épült temploma van és három pópája, s a legtöbb házat zsindellyel fedik (a katonai állapot létesítése előtt ezek a házak sokkal számosabbak voltak, mint jelenleg). Ez a falu, valamint a folytatólag bemutatásra kerülő Szúnyogszeg is, serfőzdével, de nem a legjobb sörrel büszkélkedik.

Végül Ótohán, románul Tohán véty (az Újnak náluk nincs neve), amennyire tudom, egyetlen vármegyének vagy széknek sem esik a jogkörébe, hanem mindenben egyedül a katonai hatóságoktól függ. Az első román határőrezred hadnagyának nyújt kvártélyt.

3) Vledény, amely a Homoród patak mellett fekszik, egészében román. Ugyanazon patak mellett, ez alatt terül el egy tiszta román falu, Szúnyogszeg, vagyis latinul Culicis angulus, románul Czintzare; ez a szó az ő nyelvükön *szúnyogot* jelent. Katonai lakosai vannak, akiknek a kapitánya itt van, és az ennek a katonaságnak a létesítése előtt Mikes-háznak nevezett nemesi kúriában lakik (a fiscus engedélyével). Hogy Brassó városának ez az egykori faluja, amelyet a barcasági szászok területe egészen körülzár, miféle csere útján szállott a fiscusra s ennél fogva Fehér vármegyére, megvilágítja az 5. §. 2.

321. §

III) A szász, magyar és kevesebb román lakosból összekeveredett Újfalu, németül Neudorf, latinul Nova Villa vagy Neovilla, románul Noe nevezetű falu Szúnyogszeg és Földvár között, a Homoród folyó északi partját szállotta meg.

1) Az ebben a faluban összetömörült evangélikus egyházat egy szász nemzetiségű lelkész egyedül, segédpap nélkül legelteti, s a magyarok részére, akik a szászokat számbelileg felülmúlják, igen gyakran magyar nyelven tart szentbeszégeket.

2) Nem messze innen, Höltövény fölött, a XVI. században

még látszott magyarul Komlósnak, németül Hopfzeifennek vagy Hopfzappennek hívott falu, amelyet csekély számú lakosai 1561-ben elhagytak.

322. §

IV) Töröcsvár, latinul Castrum Törts, németül Türtzburg, a Seutter-féle térképen⁶⁰¹ Turtzfeld, a történészeknél Terch. Magyarország királya, I. Lajos, 1377-ben építtette a *Dietrichstein* nevezetű vár helyébe. Noha különféle események rázkódtatták meg, mégis sértetlenül áll, őrséggel van megerősítve, és Brassó város hatáskörébe tartozik.

1) A történészek egybehangzó tanúsága arról világosít fel, hogy ez a vár Lajos parancsára épült, s egyszersmind ugyanannak a királynak az 1377-ben kibocsátott adományleveléből értesülünk, hogy azon a helyen korábban már állott Dietrichstein vára. Túróczi [III. 38.] ezt írja: „És akkor a király (Lajos – B. J.) ugyanott először Zewrin várát és néhány év leforgása után Brassóban (vagyis brassói területen – B. J.) épített egy Terch nevezetű igen erős várat Havasalföld határa táján, s a vár őrizetét fegyveres néppel, gyalogosokkal és angol íjászokkal erősítve meg, meghagyta a maga hatalmában.” Bonfini is ugyanezt mondja (II. 10, 358.): „Akkor Lajos király, hogy a románok fölött biztonságosabban uralkodjék, Severinum mezővárost stb., úgyszintén a Hierassus folyónál (amiből kiviláglik, hogy a Törts vagy Turk folyót hajdan Hierassusnak hívták – B. J.) várat épített, amelyet Terchumnak neveznek, s mindkettőben őrséget helyezett el.” Istvánffy pedig [XXIX.], ahol azt írja, hogy Lajos építette, egyúttal azt is állítja, hogy már Hunyadi János kibővítette. Elég lesz végül idézni a közönséges *Annalet*-et, amely ezt írja:⁶⁰² „Ő (Lajos – B. J.) legyőzte a moldvai vajdát, [V]laikot, és adót vetett ki rája; a havasalföldi vajdát is le akarta győzni, de a Törös folyónál vereséget szenvedett. Ezután építette fel Lajos Törös várát *Teodorik kövére* vagy *Dietrichstein-ra*.”⁶⁰³ Ugyanakkor ezeknek a szavaknak a veleje megvan főtiszteletű Haner úrnál, Kön. 232. §.

2) A nemes Miklósvár székely szék kiváltságlevelében ezeket

a szavakat olvassuk:⁶⁰⁴ „Nektek, a Thertzheltwén és Királykeve nevezetű várak most kinevezett várnagyainak... meghagyjuk” stb. Cseppet sem kétlem, hogy 1459-ben, amikor ezeket írták, „Thertzheltwén” névvel Törösvárat jelölték. Az pedig, hogy más vár (vagy legalább őrállomás) Királykeve, vagy mai helyesírással Királyköve, azaz latinul Regis lapis (Regis petra) néven az azonos nevű hegynél (300. §. 4.) létezett, nem felel meg az igazságnak. Romjait (ha mégis vár lett volna) nyilván itt kellene kutatni, ámbár tudom, hogy a Tömösnél nem emlékszem, hogy keresték.

3) Hogy az azonos nevű folyónál sziklára épített Törösvár milyen viszontagságokat látott 1617-ben, elmeséli Marcus Fuchs:⁶⁰⁵ „Augusztus 8-án, úgymond, este 8 és 9 óra között, a hirtelen keletkezett viharban a villám belecsapott Törösvárba, és felgyújtotta a puskaport, s a golyókkal és vaságúkkal együtt a többi hadi felszerelést is csodálatosan szétvetette, de a vár valamennyi őrzője ép maradt.” 1612-ben Báthory Gábor, miután a rozsnyói várat feladás útján elfoglalta, megtámadta és hatalmába kerítette Törösvárat, amit az említett Fuchs így ad elő:⁶⁰⁶ „Innen azután Türtsch várához indult, amelyet nem annyira hadigépekkel, mint fortéllyal támadott meg, odavive meggyőzés végett nagyszámú parasztot a környékről, s többek között a szomszédos rozsnyóiakat is, akiknek a példája erősen hatott az őrkatonákra. Abban az időben a parancsnokok nem tudom milyen meggondolatlanságából és biztonságérzetéből kifelélyőlag ez a nagy vár teljesen tapasztalatlan és bűnökbe merült emberek hűségére és gondjára volt bízva, akik vagy a parasztok szavaitól meggyőzve, mintha már a várost (Brassót) is feladták és elfoglalták volna, vagy (amint beszéltek) arannyal meghódítva, április 5-én a legyőzhetetlen várat átadták ellenségüknek. Kevéssel utóbb, amikor ezek visszatértek a városba, elvették tettük méltó jutalmát.” Azt írja ugyanis a nagy híró Mikó a vár kapitányáról [189. §], hogy Michael Weiss brassói bíró parancsára leütötték a fejét. 1690-ben, amikor Thököly Imre betört Erdélybe, katonáinak néhány egysége szétverte azokat a marosszéki székeleyeket és a németeket, akik Törösvár őrizetét látták el [l. Cserei 197.].

4) Ez a vár, a leírt kilenc magyar faluval együtt, valamikor

Fehér vármegyéhez tartozott, s Brassó, vagyis a tisztán fiscalis jószágok közé volt sorolva. Végül 1498-ban a várat és az említett kilenc falut elzálogosították a brassóiaknak. Azután 1625-ben és utoljára 1651-ben csere útján örökre eladták nekik, amint ezt mutatja az Appr. [III. 82.]. Tudniillik, amint ez a cikkely tartalmazza:⁶⁰⁷ Törösvára, valamint az erdélyi Fehér vármegyében fekvő jószágok, úgymint Bácsfalú, Türkös, Csernátfalu, Hosszúfalú, Tatrang, Zajzon, Pürkerec, Apáca és Krizba nevű faluk is jog szerint és ősi időktől fogva egészen és teljesen ahhoz tartoztak; azután néhai Bethlen Gábor nagyságos fejedelem az eszes és körültekintő brassói uraktól visszakapta és örökre a királyi fiscushoz csatolta, de alázatos kérésükre II. Rákóczi György bizonyos feltételek mellett újra rájuk bízva, örök csere útján átadta nekik, ezekkel a feltételekkel:

- A brassóiak azonnal és ténylegesen letettek az ország pénztárába 11 000 magyar forintot;

- Ugyanazok a brassóiak Grid, Persány, Holbach teljes és egész birtokaikat a fogarasi földön, a Fehér megyei Parótot örök jogon, Sárkányt egy időre s a barcasági területen lévő Szúnyog-szeget átadták a fiscusnak. Ezenfelül azt a 15 000 forint összeget, amelyről azt állítják, hogy méltóságos néhai gr. Forgách Zsigmond nekik tartozik ezzel, átírták Bethlen Gábor fejedelemre;

- A brassói polgárok kötelesek a törösvári vár élére – a fejedelem tudtával és beleegyezésével – magyar nemzetiségű várnagyot állítani;

- Szükség idején a brassóiak tartozzanak a törvényes fejedelem első parancsára ugyanabba a várba akkora őrséget befogadni, amekkorára tőle rendeletet kapnak stb.;

- Ugyanők tartoznak minél jobban megerősíteni az őrséget azáltal, hogy élelemmel és hadigépekkel látják el;

- Háborús expedíció idején tizenkét jól felszerelt lovast állítanak ki egészen a háború végéig oly módon, ahogyan a hét szász bíró a vármegyékben lévő józágaikról mint adományozók, a nemesek közötti gyakorlatozás végett;

- Valamint az ország különböző alkotmányai ezt diktálják és mivel maguk is az ország tagjai, s közös a megmaradás is, a pusztulás is, sőt ugyanazt állítja előző szerződésük is, a brassói polgárok tartoznak a szükségben mindenkor más nemzeteket és

bármiféle hazaiakat városukba egész családjukkal és dolgaikkal együtt bebocsátani, befogadni és nekik szállást nyújtani, ott szelíden és keresztényi szeretettel bánni velük, családjaikat és javaikat védelmezni stb., amint mindez bővebben olvasható az idézett törvénygyűjteményben.

5) Ami Töröcsvár leírását illeti, ott fekszik, ahol a Töröcs vize mindkét partja fölött magasodó hegyek miatt a völgy össze-szűkül. Ez a vár dél felé a harmincadoló, a számvevő, a jószág-igazgató és a főtiszteletű lelkész lakására tekint, akiket ehhez a szoroshoz rendelték. Túl ezeken a házakon, a már szétnyíló völgyben látható a harmincad helye és a piacé, ahol főleg hét-főn, szerdán és szombaton az erdélyiek és a havasalföldiek között folyik a vásár. Keleten, a vár alatt, Brassó város fogadója van, néhány más házzal és kerttel. Várnagy kettő van, az egyik magyar, a másik brassói polgár; ezek havonta váltással látják el tisztüket. Ezenfelül elég erős katonai őrséget ültettek ebbe az erődbe. Töröcsvár fölött, jobbra egy hegységben, van egy sztalaktitot növelő barlang.

Egyházi ügyek

323. §

Bizonyos, hogy Szent István, a magyarok első apostoli királya előtt a Barcaság földjén is a pogányság divatozott, de a dicső király akaratából a babona sötétjéből kiragadtatva, Erdélyt a római katolikus vallás vette birtokába csaknem a XVI. század közepéig, amikor Johannes Honterus és társai működése nyomán a lutheránus vallás az előző hitet kiűzte ebből az egészen kicsi tartományból.⁶⁰⁸

1) Mielőtt az Igazság napja rásütött volna erre a tartományra, ott Venus tisztelete virágzott; nem tévedés erre következtetni Teutsch szavaiból, aki ezt írja Brassó városával kapcsolatban:⁶⁰⁹ „A Venus-kultuszról negyven évvel ezelőtt még volt a városban egy emlék, amennyiben az óvárosi (306. §. 3.) lányoknak szokásuk volt a nagyböjt negyedik vasárnapján összegyülekezni a Szent Márton hegyen, maguk előtt hordva egy sárga fátylas,

egész ruhájában szalmával kitömött női alakot, aki körül ők felvonulást rendeztek és egyházi énekeket énekeltek. Amikor ennek vége lett, ezt a képmást levitték a várhegy alá, egy titkos helyre, átöltöztették, és a szalmát bedobták a szemébe. Ezzel bemutatták, bár nem is tudták, mit cselekszenek, hogy ezt az istennőt a pogányságban szolgálták, de a kereszténység felvétele után ugyanazzal így bántak el; és ezt úgy hívták, hogy »a halottat kivinni«.»⁶¹⁰

2) Honterusról és az általa ezen a vidéken terjesztett lutheránus vallásról hallunk főtiszteletű Illia Andrástól, aki ezeket írja [29–30.]: „Ezek (a brassóiak – B. J.) 1530-ban, a szebeniek példáját követve, a katolikus papokat száműzetésbe küldték; a szeráfikus rend⁶¹¹ tagjait, akik Szent Péter és Pál apostolok templomában látták el az istentiszteletet, kényszerítették a csíki tartományocskába távozni, a prédikátorokat pedig a templomot és a kolostort a hét faluval elhagyni. Napról napra nőtt a baj Honterus munkája nyomán, aki miután a különböző tudományokkal s Luther tanításával telítve Bázeltől visszatért származási helyére, Brassóba, nyomdát létesített, hogy földrajzi munkáit és a Luther tanításait tartalmazó könyvecskéket előállítsa. Azt mondják, hogy a hazában elsőnek hirdette a szószékről Luther evangéliumát, amikor is anyja szembefordult vele és átkot szórt fiára. Miután a hittankönyvecskék és az ágostai vallás elterjedtek, továbbá a misének az egy szín alatti áldozatát eltörölve (ami 1542-ben történt, amely év október havában Honterus és Johann Fuchs brassói bíró fáradozására a székesegyházi templomban beszüntették a misét s az úrvacsorát mindkét szín alatt kiszolgáltatták Brassóban és kevésbé azután az egész barcasági földön – B. J.), az úrvacsorát mindkét szín alatt kiszolgáltatta, s iskolát nyitott, hiába szállott vele szembe Paul Benckner, a városból száműzött főáldozár.” Honterus pedig 1533-tól, amikor Margit ünnepe körül hazatért, egészen 1549. január 23-ig, amikor meghalt, a vallás ügyeit intézte. Nemcsak az említett szerző, hanem Timon is azt írja 1542-ről [Epit. 143.], hogy Honterus előzte a városból Paul Bencknert; viszont a barcasági történetírók egybehangzó állítása szerint 1535-ben maga Benckner önként mondott le tisztségéről. Vö. Miles [26. és 54.] és Lampe [694.]. Nem volt (legalábbis akkor) Honterusnak

akkora tekintélye, hogy a brassói lelkészt száműzetésbe tudta volna küldeni. Hasonlóképpen az, amit méltóságos br. Apor Péter adatai nyomán Timon [Add. 1, 4–5.] közölt a száműzetésbe küldött brassóiakról, most kerül megvilágításra, ugyanis ezt írja: „Nekem is elkerülte a figyelmemet, hogy amikor Luther tanaival megfertőzték Brassót, a régi várat lakó renitens és száműzött polgárok Havasalföldön telepedtek le, s utódaik ma is katolikusok”, de a brassói tudósok némely naplóiban és más emlékekben, amelyek terjedelmesen elmesélik a lutheránus vallás terjesztése körül esett dolgokat, szorgalmas kutatások után sem találtam semmit erről az esetről, s a tudósoktól sem tudtam meg. Ezért az igazsággal egyezőnek látszik, hogy ez az álhír a száműzött ferences atyákról maradt vissza és alkalmazták a szászokra, akik Erdélyben a kereskedés útján jutottak állandó lakhelyhez, vagy a huszitákról, akik Zsigmond uralkodása alatt Magyarországon üldöztetve, Moldvába költöztek.

1543-ben Martinuzzi, váradi főpap tanácsára, Izabella királynő országgyűlést hirdetett Kolozsvárra,⁶¹² ahol az előkelőknek a vallási ügyeket is előterjesztette, a polgáriakon kívül. Meghívta ide a lutheránus tanítást vallókat, s a többi között (ezek Illia szavai – B. J.) Honterust, némelyekkel a brassói tanácsból. Mivel Honterus úgy vélte, hogy nagy veszedelemre megy oda, maga mellé vette társul Calvinus Matthásst (olvass Matthiast – B. J.), tanulva a váradi tanító példájából, akire Martinuzzi súlyosan megneheztelt (megparancsolva, hogy égessék meg – B. J.), mivel ökölcsapást mért egy kép előtt térden állva könyörgéseket ontó asszonyra; de vallási ügyből kifolyólag semmilyen büntetést se róttak ki rá azon a gyűlésen. Amennyire ugyanis Martinuzzi megfeddette Luther követőit (követelve, hogy vessék tűzre őket), annyira megvédte őket Petrovics (ezenkívül Batthyány Orbán, a történész Gioviótól dicsért [II. 236–238.] királyi tanácsos, Csáky Mihály, szintén királyi tanácsos és Adrianus orvosdoktor, dobokai esperes, akik a váddal és a figyelmeztetéssel az ügyet lezárandónak tekintették), sőt még lelkeket szerzett azzal, hogy erőszakot tettek a templomokon és az oltárokon. Erre az országgyűlésre, amint a brassói káptalan levéltárában meglévő okiratok tanúsítják, Johann Fuchs brassói bíró (két tanácsos kíséretében) Honterus helyett Matthias Calvi-

nus, Jeremias Jeckel brassói lelkész, Nicolaus Stephani rozsnyói pap, a barcasági káptalan dékánja és Valentin⁶¹³ höltövényi pap utazott el. Az országgyűlés végén ezek épségben visszatértek hazájukba, egyáltalán nem távolodva el Luthertől. Honterusnak végül Fuchson, Calvinuson és másokon kívül hűséges és szilárd támasza volt Valentin Wagner, akiről Illia [31.] ezeket jegyezte fel: „Valentin Wagner a görögök átszorgatása végett az új istentisztelet alapelveit (a catechesist – B. J.) görög nyelven terjesztette” stb.

324. §

A lutheránus vallást – kevés kivétellel – a százok jelenleg is őrzik mind Brassó városában, mint a Barcaság szász és magyar mezővárosaiban és községeiben. Vannak azonban, főként Brassóban, sokan római katolikusok, helvét hitűek kevesebben, az unitáriusok még kevesebb számban, görög szertartású románok (és velük együtt görögök) nagyon sokan. Ezekről egyenként szólunk.

325. §

I) A Barcaságon szász lutheránus egyházközség 14, magyar 10 található, s ezek alkotják a brassóinak nevezett káptalant (I. I. 241. §. 3.), amely a legrégebbi időkben a lelki ügyekben az esztergomi érsekségnek alárendelt milkovi püspökséghez (46. §. 2.) tartozott.

1) Mivel ez a káptalan hajdan a milkovi püspökre hallgatott, amikor ez a püspökség megszűnt, mind ez, mind a szebeni káptalan átkerült a szebeni prépostsághoz, és nem volt alárendelve a fehérvári püspök jogkörének. Ezért, minthogy a lutheránus szuperintendens a medgyesi (339. §. 1.) káptalanban székelt, amely egykor a fehérvári püspökséghez tartozott, általában a barcasági vagy brassói káptalan dékánjával püspöki jogok gyakorlásának örvend, megmaradván azonban (amint Schmeizel állítja [79, 12. j.] a szuperintendens elsőse és jogai, amelyekkel ennek és a

szebeni káptalannak mintegy valamilyen engedékenysége folytán és a választás egyetértése által felruházták stb. De ezek érthetők a 46. §. 2-ből. A káptalan szász lelkészei évente Szent György ünnepe körül dékánt választanak maguk közül. Lakatos [12/r.] azt állítja, hogy régente ehhez a dékánátushoz tartozott az úgynevezett Háromszék is, valamint Udvarhely, Csík, Gyergyó és Kászón székek. David Hermann erről a dékánátusról ezeket jegyezte fel: „1617-ben a szász egyházközségek vizitációja elrendelve a fejedelem parancsára – ezt a brassóiak elutasították. Úgyszintén 1650-ben az erdélyi szász egyházközségek vizitációja: a brassóiak az ajándékokkal megnyert szuperintendenst a Barcaságról kitessékelve azt állították, hogy a barcasági egyházközségek vizitációs joga ősi időktől rájuk tartozik.”⁶¹⁴

2) A szász és a magyar egyházak között nem csekély eltérés áll fenn, ugyanis:

a) bármely falusi szász lelkésznek megvan a maga segédpapja (a lelkészek ülve prédikálnak, palást nélkül, a segédpapnak azonban az istentiszteleten állnia kell),⁶¹⁵ némely mezővárosinak éppen kettő is, akiket maga a lelkész fizet a tized neki járó jövedelméből, mint ahogy Brassó városában is, ahol öt segédpap van, a maguk kisegítőivel, továbbá vannak rektorok, harangozók, kántorok és orgonisták, akik fizetésüket a falvaktól kapják. A magyar falvaknak ellenben ritkán van segédpapjuk, s nem kapnak igazi értelemben vett parókiákat, hanem csak a leányegyházak részére jönnek számításba.

b) A szász lelkészek a káptalan tisztelendő dékánjától függenek; a magyarokat régebben, egészen tisztelendő Peter Closius, az isteni ige brassói szolgájának a haláláig, lelki ügyekben a brassói főlelkész igazgatta, most pedig a nemes brassói tanács látja el az ellenőrzést és helyezi át a lelkészeket; beiktatásuk a szent hivatalba és kiküldetésük mégis a káptalan dékánját illeti, és a magyar egyházközségekből a válási esetek és más súlyosabb ügyek a káptalan elé jutnak.

c) A szász lelkészek régen kötelesek voltak a püspöknek adózni, a magyarok nem, amit mutat az alábbi táblázat harmadik rovata. Végül arra már rámutattunk (I. 203. §. 4.), hogy hadjáratok alkalmával a szász lelkészek milyen támogatást

voltak kötelesek adni. Csaknem valamennyi barcasági egyházközség, a szászok éppen úgy, mint a magyarok, 1754-ben és 1758-ban renoválták templomaikat. Ennek a káptalannak a lelkészei és egyházközségei a többi erdélyi szással közös szertartást őriznek az istentiszteleten. Csak ezt az egyet szeretném megjegyezni: amikor fiú csecsemőt keresztelnek, jelen van két koma és egy komaasszony, ha leányt, akkor két komaasszony egy komával.

A szász lutheránusok szertartásairól l. Schmeizel [66–78.].

3) Az 1767-ben készített táblázat, amely mutatja a brassói káptalan egyházközségeinek a nevét, nemkülönbén a lélekszámot és a taksa vagy a szász papi adó⁶¹⁶ összegét (vö. 378. §), így fest:

Sorszám	Az egyházközségek neve	Férfiak száma	Nők száma	Összeg rénes forintban
1	Brassó és az elővárosok	3408	3762	70
2	Feketehalom	984	1071	70
3	Rozsnyó	661	731	70
4	Keresztényfalva	635	677	50
5	Prázsmár	662	650	70
6	Hermány	385	395	70
7	Szentpéter	345	380	70
8	Földvár	325	350	50
9	Höltövény	485	508	50
10	Botfalu	323	335	40
11	Vidombák	323	357	45
12	Magyarós	271	293	30
13	Volkány	241	268	35
14	Veresmart	228	243	20
Városias faluk				
1	Újfalu	284	292	
2	Krizba	312	324	
3	Apáca	321	337	

Sor- szám	Az egyházközségek neve	Férfiak száma	Nők száma	Összeg rénes forintban
4	Csernátfalu	247	266	
5	Türkös	419	458	
6	Bácsfalu	186	199	
7	Hosszúfalu	458	498	
8	Tatrang	317	334	
9	Pürkerec	211	233	
10	Zajzon	88	97	

A lutheránus lelkék összlétszáma⁶¹⁷

ezekben a helységekben: [12 119] [12 986]

Az 1701. évben Brassóban megkereszteltek 198-at (ebből 23 fattyú), összeeskettek 165 hites párt, megszámláltak 6660 áldozót.

326. §

A barcasági klérust régi időktől mindig igen híresnek tartották, és azon belül a brassói lelkészeket annyira becsülték, hogy kevés kivétellel a dékán tisztségével tüntették ki őket.

1) Íme, a brassói lelkészek névjegyzéke.⁶¹⁸ Mielőtt Luther tanításai ezen a földön megerősödtek, a barcasági tudósok gyűjteményében csak ezeket a brassói katolikus plébánosokat találtuk: 1) Nicolaus dékán és brassói lelkész, akiről (mint némely másokról is) az olvasható, hogy brassói püspöknek is nevezték, mivel a püspöki jogok gyakorlásával élt (vö. 325. §. 1.). Ez és Christian, a vidombáki lelkész, 1351-ben Istvántól, Erdély hercegétől elnyeri a kiváltságot a barcasági káptalantól a törcsvári várnagyok által törvény és jog ellenére elvett negyedézsma visszaadására. Erről a Nicolausról említés történik az 1355., 1364., 1378. és 1361. évek kiváltságaiban is, és ebben az utóbbiban Lajos, Magyarország királya saját káplánjának nevezik. 2) Johann Ruder (ha róla mégis ezen a helyen kell megemlékezni) brassói prépost, akinek a neve előfordul a barcasági káptalan és a politikai rend egyezségében 1380-ban arról, hogy az igazságot mindkét fél a megfelelő módon szolgáltassa. 3)

Thomas Sander, a szentágotai Matthias Sander fia, brassói plébános 1383-tól egészen 1413-ig, I. 5. §. 2b., ahol elmondotuk, hogy toháni és zernesti jószágait Krisztus teste fraternitásának adományozta, s ezt az adományát megerősítette Zsigmond, Magyarország királya, valamint Csáky Miklós, Erdély vajdája 1416-ban, és Mátyás, Magyarország királya 1462-ben és 1466-ban. A kiváltságlevelek mutatják, hogy 1348-ban a dékáni tisztséget viselte. Sírfelirata tanúsága szerint egyben a legfőbb kezdeményezője volt a Boldogságos Szűz Máriának szentelt brassói székesegyháznak. 4) Johann brassói és botfalusi plébános 1423-ban. 5) Johann Despeter vagy talán Peter Closius, aki 1427-ben működött. 6) Franz Bartholomäus Lapacius, az említett felszentelt brassói püspök, akit Jenő pápa 1442-ben inkvizítorként küldött Magyarországra [I. Timon, Epit. 64.]. 7) Johann Guff vagy Gutsch mester, brassói plébános 1445-ben és 1446-ban, a Colbius-féle *Codex privilegiorum*⁶¹⁹ [48.] tanúsága szerint, és 1450-ben a káptalan nagyobbik törvénykönyvének tanúsága szerint [11.]. 8) Matthias Fronius, aki úgy tűnik, Guff előtt élt. 9) Christoph brassói püspök 1447-ben, akinek a függőpecsétjével megerősített hiteles másolat a fejedelmi parancsról megvan a szebeni levéltárban: „Az egyháziak ne elegyedjenek bele a világiak hatáskörébe.”⁶²⁰ 10) Bánffy István brassói püspök és apostoli küldött [I. Bonfini III. 7, 481.]. 11) Johann Reidel (Rendel)⁶²¹ mester 1455-ben, 1456-tól 1478-ig, 1483-ban brassói plébános; működése alatt hagytak végrendeletileg a brassói lelkésznek egy malmot (die Pfaffen Mühle a Gesprenbergről), a káptalannak egy pékséget és a barátoknak a Barátok kertjét (1461-ben Brassóban a Szent Péter és Pál monostor prépostja Stephan volt). 12) Anton Ruth⁶²² mester 1480-ban brassói plébános, akit néhány kézirat hibásan Keutschnak nevez. 13) Anton Revel mester, a szabad művészetek baccalaureusa és dékán 1507-ben és 1516-ban; ez X. Leó pápától búcsút szerzett a brassói Boldogságos Szűz Mária egyházközségnek. 1516. január 1-je előtti negyedik napról megvan Vajda Ferenc erdélyi fehérvári püspök hozzá írt levele a káptalani akták nyolcadik kötetében.⁶²³ 14) Marcellus Jacobinus 1520-ban brassói választott plébános és káptalani dékán, aki 1527-ben eltávozott oda, ahol többen vannak [vagyis meghalt – A fordító]. 15) Paul

Benckner jogi licenciátus, akit megválasztottak és meghívtak 1527. január 21-én; ez 1535-ben (nem tudni, milyen okból) önként lemondott tisztségéről. 16) Lukas Plecker (másként Pleckner), azelőtt a város segédlelkésze, akit – mivel Luther tanítását látszott magáévá tenni, amelynek magvait Honterus már 1535-ben elhintette – megválasztottak, de a lelkésséget elnyerve, szembefordult a lutheránusokkal. Meghalt 1536. november 17-én.

Következnek a lutheránus lelkészek: 1) Jeremias Jeckel vagy Jackel Berethalomból; akit 1536. december 5-én választottak meg, de 1544. február 16-án állomáshelyét elhagyva prázsmári lelkész lett. Egy *Napló*ban⁶²⁴ ez olvasható róla: „1542-ben, azon a vasárnapon, amelyet az »Ujjongás szavá«-nak⁶²⁵ neveznek, a kitűnő Jeremias plébános úr házasságát ünnepelte, amelyen részt vettek az összes káptalani atyák; ajándékba adtak neki egy 7 forint értékű szőnyeget.” A Káptalani Levéltárból:⁶²⁶ „De a Barcaság valamennyi plébánosa közül elsőnek a dipsei Peter, a botfalusi lelkész vett feleségül 1541-ben egy botfalusi hajadont.” 2) Johannes Honterus mestert 1544. április 22-én mindenkinek az egyhangú akaratából választották meg, elhunyt 1549. január 23-án déli 11 és 12 óra között. 3) Valentin Wagner mester, a görög és a latin nyelv kiváló szakértője s mindkettőn szerföltött gyakorlott szónok és költő. Először brassói rektor, majd tanácsos volt, lelkésszé 1549. január 29-én választották; meghalt 1577. szeptember elején. Az ő helyébe megválasztották Caspar Heltus (Heltai) kolozsvári lelkészt, de a meghívást nem fogadta el. Ettől kezdve üres volt a lelkési szék teljes három évig, amikor is Johann Benckner bíró helyettes prédikátorok útján vezette az egyházközséget s felvette a jövedelmet. 4) Titus Amicinus, Michael Amicinus vidombáki lelkész fia; Németországból visszatérve, 1561. május havában választották meg, s Benckner, a bíró vezette be a templomba, s az oltárhoz állítva hirdette ki mint lelkészt, és beajánlotta a népnek, egyáltalán nem törődve a dékánnal, az egész káptallal, de amikor ezt az egyházközséget a szakramentárius tanítással megzavarta, ugyanazon év július 13-án a szenátus letette. Kolozsvárott, ahova elvonult, a szocinianizmus⁶²⁷ gyanújával fejezte be élete napjait 1566-ban, ilyen sírfeliratot hagyva magának: „Hic Titus ille

jacet”⁶²⁸ stb. 5) Jacob Mellenbringer Szebenből, Honterus veje, szászsebesi lelkész, akit 1561. augusztus 12-én választottak meg s szeptember 1-jén erősítették meg; 1572. november 13-án a pestis oltotta ki életét. 6) Petrus Apust (vagy Bognert) a nemes brassói Bogner családból, iuris utriusque doktort, 1572. december 15-én választották meg; hat éven át világi öltözetben járva, az 1578-as megyesi zsinaton Báthory István lengyel király beleegyezésével vezették be a szent tisztségbe; 1591. július 28-án gutaütéstől kimúlt. 7) Simon Massa, megválasztották ugyanazon év augusztus 29-én, meghalt 1605. november 8-án. Meg volt fertőzve (amint a lutheránus írók állítják) a kálvinizmus rejtett tévedésével, és könyveivel útjában állt az egyetértésnek. 8) Marcus Fuchs, másként Vulpinus, meghívták 1605. november 28-án, meghalt 1619. január 28-án, 62 éves korában. Azelőtt hermányiból lett rozsnyói lelkész volt. 9) Simon Albeliust brassói rektorból hívták meg 1619. április 4-én, meghalt 1654. július 19-én délelőtt 9 órakor, 62 évesen; Brassó koronájának⁶²⁹ nevezték. 10) Johann Plecker, brassói, akit a rozsnyói lelkésszégből hívtak meg ugyanazon év augusztus 18-án; meghalt, mielőtt megerősítették volna, október 19-én. 11) Peter Meder, feketehalmi, meghívták 1654. november 19-én, meghalt 1670. január 11-én. 12) Johannes Honterus mester, a második,⁶³⁰ az elsőnek a dédunokája, akit rektorból hívtak meg, s Martin Harnung dékán erősítette meg 1678. augusztus 24-én, meghalt 1691. augusztus 30-án, 59 évesen. 13) Martin Harnung botfalusi lelkészt és a káptalan dékánját meghívták 1691. szeptember 12-én, meghalt 1703. április 13-án; nem tudom ki feljegyezte egy kéziratban,⁶³¹ hogy „Harnung hátrahagyott néhány kézikönyvet”, s azt írja, hogy ez az ember eleinte egyszerű is volt, félénk is, akit valóban a szenvedés, a gyakorlat meg az ügyesség tett csodálatossá. Kijutott neki a keresztszemmi rellő felesége révén. A botfalusiakkal sokáig rosszul fért össze. Gyermekei felnőtt korban haltak meg. Marcus Froinius után Simon Deidrich volt a barátja. Azután erre a férfira rámosolygott a szerencse, s a városnak is hasznára volt, versenytársát, Albrichiust félreállította, s lelkében is helyreállott a nyugalom, de amikor látását elvesztette, a boldogságának vége lett. Xantippéje⁶³² előtt elszólították az emberi dolgok

közül. 14) Marcus Fronius mester 1703. november 22-től 1713. április 17-ig, amikor elhunyt, 1709-től a káptalan dékánja volt. 15) Paul Neidelt utolsó előtti segédpapból hívták meg ugyanazon év április 26-án; megerősítették május 16-án, meghalt 1735. augusztus 23-án, 61 éves korában. Tíz éven át dékán volt. 16) Valentin Igel 1735. szeptember 2-től 1751. január 30-ig, amikor meghalt. 17) Marcus Tartler, brassói, meghívták 1751. február 6-án, kimúlt 1757. július 29-én. 18) Peter Clos, brassói, nagyon tiszteletreméltó férfiú, akit rozsnyói lelkészségéből hívtak meg 1757. augusztus 4-én 41 szavazattal, megerősítették augusztus 24-én, elhunyt 1771. január 6-án; ma is él az özvegye és egyetlen leánya. 19) A nagytiszteletű és nagy hírű Georg Peidt úr Feketehalomból, akit harmadik segédpapból választottak meg és hívtak meg 1771. január 14-én.

2) A Szent János leányegyház lelkészei (306. §. IV.).

Ezt a templomot, amely Honterus idejétől a közmagtár szerepét töltötte be, a hívek miatt 1664-ben a terményektől megtisztították, és egészen renoválva, július 29-én Simon Albelius ünnepi beszédével felavatták, és vejét 1) Petrus Spoeckeliust tették meg a templom első prédikátorává, akit a következő évben a székesegyházi templomhoz vittek át. 2) Johann Matthäust, a serfőzőt, 1645-ben hívták meg, s 1647-ben elvitték a székesegyház szolgálatára. 3) Martin Lassel követte 1648-ban, a szószékre lépett 1650-ben. 4) Stephan Hermann, tisztségét elfoglalta 1653-ban. 5) David Böhm, másként Schreiber, ebben a tisztségben halt meg 1656. augusztus 21-én. 6) Johann Rauss, szószékre lépett 1658-ban. 7) Emmerich Fock, tisztségébe iktatták 1659. december 6-án. 8) Nicolas Sinonius következett december 17-én, állását elfoglalta 1660-ban. 9) Peter Fronius következett utána 1660. október 4-én, szószékre lépett 1662-ben. 10) Andreas May következett március 6-án, ugyanabban az évben meghívták Földvára június 10-én. 11) Martin Nell, tisztségébe lépett 1662. június 26-án. 12) Thomas Graeff, szószékre lépett 1677. december 5-én. 13) Martin Friedrich, meghalt 1678-ban. 14) Melchior Thomae, állását elfoglalta 1685. október 29-én. 15) Michael Schmeizel követte ugyanabban az évben és napon, meghalt beiktatása előtt, december 11-én. 16) Johann Nösner, hivatalba lépett 1690. november 14-én. 17)

Johann Barbenius, rozsnyói, szószékre lépett 1691. október 31-én. 18) Daniel Croner, állását elfoglalta 1693. december 2-án. 19) Peter Closius, hivatalba lépett 1694. március 24-én. 20) Martin Rauss, gyerekkorától vak, elvitték Szent Márton hegyére 1696. március 16-án. 21) Georg Herbert, állásába lépett 1701. október 17-én. 22) Christian Schaeser, tisztségébe lépett 1706. augusztus 16-án. 23) Andreas Schuller, szószékre lépett 1712. október 8-án. 24) Jakob Tutius, elvitték Szent Márton hegyére 1713. január 26-án. 25) Peter Pertsch, tisztségét elfoglalta 1716. október 18-án. 26) Nathaniel Trausch (született 1679. augusztus 17-én, atyja Paul Trausch, a székesegyház néhai segédpapja, aki elhunyt 1691. július 17-én), ugyanabban az évben és napon választották meg, de miután háromszor prédikált, tisztségétől megfosztották. Tudniillik a templom átszállott a katolikusokra, akik ugyan a következő évben a kolostorba helyezték át istentiszteletüket, de a tőlük mégis megtartott templomot az 1718. augusztus 4-én keletkezett tűzvész elpusztította. 1724-ben pedig a katolikusok újra kijavították. A lutheránus lelkész pedig a székesegyházi egyházközség segédlelkésze lett 1719. augusztus 27-én, és így ettől az időtől a János-templom prédikátorai lettek a székesegyházi lelkésznek a segédei. 27) Valentin Igel, szószékre lépett 1729. december 15-én. 28) Georg Nösner (Johann fia, l. 16.), hivatalba lépett 1720. szeptember 1-jén.⁶³³ 29) Johann Weiss, elvitték a Szegényházba 1721. november 24-én. 30) Stephan Schöffjenius,⁶³⁴ elvitték Szent Márton hegyére 1723. április 11-én. 31) Lukas Rauss (Martin fia, l. 20.), elvitték a Szegényházba 1724. január 25-én. 32) Michael Adler, hivatalba lépett 1724. április 2-án. 33) Wendelin Mylius, állását elfoglalta 1729. december havában. 34) Peter Burg, elvitték a Szent Bertalan-templomba 1731. július havában. 35) Georg Czultner, tisztségét elfoglalta 1734. március havában. 36) Johannes Honterus, állásba lépett 1735. szeptember havában. 37) Andreas Teutsch, tisztségét elfoglalta 1738. január 11-én. 38) Bartholomäus Scheipner, meghívták ugyanabban az évben és napon, s állását elfoglalta 1740. január havában. 39) Johann Birk, meghívták ugyanabban az évben és napon, s elvitték Szent Márton hegyére 1743. október havában. 40) Peter Closius,

megválasztották ugyanabban az évben és hónapban, tisztségébe lépett 1744. július 30-án.

3) A Szegényház és Bolonya lelkészei (308. §).

1) Georg Bader, meghívták Volkányba 1603-ban. 2) Jakob Vranaeus,⁶³⁵ elvitték Szent Márton hegyére 1610-ben. 3) Michael Kemmel, meghalt 1653-ban. 4) Ifj. Johann Bogner, elvitték Sárkányba. 5) Bartholomäus Bogner, hivatalba lépett...⁶³⁶ 6) Simon Welcker, meghalt ugyanott 1655-ben. 7) Simon Capito vagy Keyling, szószékre lépett...⁶³⁷ 8) Georg Greissing, rozsnyói, meghalt 1658. július 9-én. 9) Christian Schelker,⁶³⁸ kissinki, meghalt 1660. január 29-én. 10) Simon Ladislai, a székesegyházi templomba vitték 1663-ban. 11) Georg Lahmuis, meghalt 1666. október 3-án. 12) Georg Teutsch, vidombáki, meghalt 1678. október 17-én. 13) Johann Wagner,⁶³⁹ hivatalba lépett 1678. július 23-án. 14) Johann Benckner, meghívták a székesegyházi templomba 1694. január 26-án, a meghívást nem fogadta el, meghalt a Szegényházban 1707. december 3-án. 15) Johann Lang az első, akit a lektorságból ide meghívtak 1708. január 2-án, átvitték a székesegyházi templomba 1716. február 27-én. 16) Johann Gokesch, kántorból hívták meg ugyanazon évben, március 22-én, elvitték Szent Márton hegyére 1719-ben. Ennek az idejében, 1718. augusztus 4-én a Szegényház templomát a János-templommal együtt elemészttette a tűz, s ennek a helyreállítását, a pestis után, nagyobbitással kezdték, de azután elakadt; ezért ettől az időtől a lutheránusok csak Bolonya előváros kórházának a templomában tartottak prédikációt és istentiszteletet. 17) Lukas Friedrich következett, a kollégiumból, 1719. november 3-án, átvitték Szent Márton hegyére 1720. február 4-én. 18) Christian Servatius, meghívták ugyanabban az évben, január hó 29. napján, tisztségét elfoglalta 1721. november 24-én. 19) Johann Weiss, meghívták 1721. november 24-én, elvitték a székesegyházi templomba 1727. január 25-én. 20) Lukas Rauss, 1724. január 25-től, elvitték a székesegyházi templomba 1729. december 7-én. Elsőnek ez kapott és foglalt el új lakást Bolonyában (Bologna vagy Blumenau) a templomnál. 21) Michael Nussbächer, meghalt 1733. március 22-én. 22) Martin Seewald, lektorságból hívták meg ugyanabban az évben, március 24-én, elvitték Szent

Márton hegyére 1733. november 29-én. 23) Michael Bellt ekkor hívták meg a kántorságból, és elvitték Szent Márton hegyére 1735. szeptember havában. 24) Christian Schaeser, meghívták ugyanabban a hónapban, de elvitték Szent Márton hegyére október 6-án. 25) Gabriel Froniust öt társa közül hívták meg 1735. október 6-án, elvitték a székesegyházi templomba 1739. október havában. 26) Johann Dürr, a dögvészesek papjából és botfalusi helyettesből állították oda ugyanabban a hónapban, elvitték Újfaluba 1741. november havában. 27) Johann Seidner, keresztényfalvi, brassói kántorságból állították oda ugyanabban a hónapban, elvitték a Szent Bertalan-templomba 1747. január 23-án. 28) Johann Francisci a helyébe állott ugyanazon a napon, elvitték a székesegyházi templomba 1751. március havában.

4) Szent Márton hegyén (307. §. 2.).

1) Petrus, Isten szolgája Szent Márton hegyén 1447-ben. 2) Laurentius egyháznagy Szent Márton hegyén (egy kiváltság-levélből). 3) Jacobus Balbust⁶⁴⁰ fiával, Johannal együtt levágták. 4) Martin Plecker, átvitték Volkányba 1578-ban. 5) Michael Arenius, prázsmári, ugyanabban az évben helyezték át Volkányból. 6) Thomas Wagner, elvitték a Szent Bertalan-templomba 1588-ban. 7) Michael Andreae. 8) David Sturm. 9) Simon Deck. 10) Simon Nösner, meghívták 1595. október 16-án, tisztségét elfoglalta 1597. január 14-én; azután 1601. január 9-én újra a hegyre, és innen végül 1604. április 10-én elvitték Szent Bertalan templomához. 11) Georg Prasmarius. 12) Lorenz Alnaeus, alcinai. 13) Id. Johann Bogner, elvitték Szent Bertalan templomához. 14) Johann Almiannus. 15) Franz Schlemm, rozsnýói, meghalt 1610. október 27-én. 16) Jakob Usaneus, meghalt 1611. február 21-én. 17) Peter Rosaeus, brassói, elvitték Volkányba 1613-ban. 18) Andreas Capito, elvitték Földvára 1619-ben. 19) Marcus Schnell, elvitték Magyarósra 1633-ban. 20) Andreas Goldner, beszercei, elvitték Veresmartra 1626-ban. 21) Kövér György, feketehalmi, meghalt 1627-ben. 22) Martin Deck, elvitték Magyarósra 1633-ban. 23) Johann Kosak, elhunyt pestisben, alig valamivel a beiktatása után, 1633-ban. 24) Georg Teinsius, Volkányba vitték 1645-ben. 25) Lukas Seuler, tisztségét elfoglalta. 26) Simon Entz vagy Entzius, elvitték a székesegyházi templomba. 27)

Johann Krauss vagy Maurer, tisztségét elfoglalta 1658-ban. 28) Georg Closius, elvitték Volkányba 1659-ben. 29) Johann Fuchs, elvitték a székesegyházi templomba 1670-ben. 30) Paul Greising, elvitték a székesegyházi templomba. 31) Andreas Friedrich, elvitték a székesegyházba. 32) Marcus Draudt, elvitték a székesegyházba. 33) Bartholomäus Ambrosii, meghalt 1680. január 4-én. 34) Marcus Francisci, másként Litterati, tisztségét elfoglalta december 21-én. 35) Martin Enyetter, elvitték a székesegyházba 1686. november 21-én. 36) Molnár György, hivatalba lépett 1691-ben. 37) Peter Sturm vagy Birthelmer, elvitték Magyarósra 1692. június havában. 38) Michael Bell (ismeretlen nemzetiségű, kisgyerekként vásárolták a tatároktól 1658-ban, s eltartója így nevezte el), elvitték a székesegyházba 1696-ban. 39) Martin Rauss, vak volt gyermekkorától, meghalt 1712. április 12-én. 40) Johann Böhm, tisztségét elfoglalta 1713. június 12-én. 41) Jakob Tutius, meghalt pestisben 1719. július havában. 42) Johann Rauss, a vak Martin fia, elvitték a Szent Bertalan-templomhoz 1719. szeptember 10-én. 43) Michael Eckhardtot hét társa közül hívták meg, de elhunyt pestisben, mielőtt felszentelték volna, szeptember 15-én. 44) Johann Jokesch, elvitték a székesegyházba 1720. január 20-án. 45) Lukas Friedrich, elhunyt 1723. március 21-én. 46) Stephan Schöffjenius, elhunyt 1733. november 22-én. 47) Martin Seewald, elhunyt 1735. augusztus 21-én. 48) Michael Bell, meghívták Bolonyából szeptember 19-én, de a beiktatás előtt meghívták a Szent Bertalan-templomhoz, és elvitték október 6-án. 49) Christian Schaeser, meghívták október 6-án, elvitték Veresmartra 1743. október 1-én. 50) Johann Birk, hermányi, megválasztották ugyanabban a hónapban, elvitték a székesegyházba 1744. április havában. 51) Paul Lang, meghívták ugyanabban a hónapban.

5) Lelkészek Szent Bertalan templománál (307. §. 2.).

1) Paulus, plébános Szent Bertalannál 1512-ben. 2) Ambrosius, Feketehalomból. 3) Paul Kürmesch. 4) Joseph Hermann, meghalt 1588-ban. 5) Thomas Wagner, meghalt 1594. február 8-án. 6) Georg Hellowpocus, medgyesi, meghalt 1596. november 14-én. 7) Martin Klutsch, prázsmári, elvitték Szentpéterre 1604-ben. 8) Simon Schwartz vagy Nösner, meghívták 1604. november 16-án, elvitték Veresmartra 1605. január havában. 9) Johann

Bogner, elvitték Veresmartra 1613-ban. 10) Georg Reichmann vagy Reichmes, meghalt 1632-ben 11) Georg Regis, másként Mybrod, földvári, meghalt 1647-ben. 12) Marcus Wagner, kapusi, meghalt 1656-ban. 13) Peter Fromm, másként Koch, elvitték a székesegyházba. 14) Johann Habermann, brassói, meghalt 1660. november 13-án. 15) Johann Greissing, meghívták Keresztényfalvára, meghalt a megerősítés előtt, 1685. október 14-én. 16) Andreas Bogner, meghívták Botfaluba 1703. december 21-én. 17) Andreas Krauss, elvitték a székesegyházba 1706. augusztus 17-én. 18) Lukas Römer, vidombáki, meghívták Magyarósra 1707. március 14-én. 19) Marcus Francisci, másként Litterati, elvitték a székesegyházba. 20) Daniel Birt-helmer, elvitték Veresmartra 1713-ban. 21) Martin Hermann, Újfaluból helyezték ide, elhunyt pestisben 1719. július 25-én. 22) Johann Rauss, meghívták Volkányba 1731. július 18-án. 23) Peter Burg, elhunyt 1735. szeptember 29-én. 24) Michael Bell, meghalt 1747. január 20-án. 25) Johann Seidner,⁶⁴¹ helyébe lépett január 23-án. 26) Peter Rimmer 1757. október havától; a székesegyház segédpapja lett 1758-ban. 27) Samuel Croner 1763. június havában szentpéteri lelkész lett. 28) Stephan Erke-der, fiatalabb segédpapságból meghívták ide, de ismét elvitték szolgálatra. 29) Johann Dresnandt, székesegyházi segédpapból meghívták 1768. november 15-én, elhunyt 1770. december 28-án. 30) Johann Freund, meghívták 1771. január 18-án.

327. §

A Barcaságon Brassó városán kívül sem találsz egyetlen mezővárost vagy falut sem, ahol az egyházközségi nyáj élén ne számos tudós férfi állott volna, mind lutheránusok, mind pedig azok előtt római katolikusok.

1) Feketehalmi lelkészek,⁶⁴² mégpedig: a) római katolikusok: 1) Henricus, plébános Feketehalomban és brassói dékán 1420-ban. 2) Johann, plébános Feketehalomban 1423-ban. 3) Johann, a kánonjog doktora, plébános Feketehalomban, brassói dékán 1470-től egészen 1483-ig, l. a *Káptalan nagyobbik törvénykönyve* 179–181.⁶⁴³ 4) Johann Geytsch. 5) Henricus. 6) Johann

Lam vagy Lani.⁶⁴⁴ 7) Christianus. 8) Johann Clarae, doktor és feketehalmi plébános 1495-ben. 9) Matthäus, kánonjogi doktor, feketehalmi plébános, brassói dékán 1512-ben (a brassói káptalan nagyobb kódexéből); 1516-ban az esztergomi székhelyről való elutazása során a keresztesek összes javaitól megfosztották, *Codex privilegiorum* 107.⁶⁴⁵ Sok fáradozással védelmezte a káptalan szabadságait, és 1529-ben még élt, l. a *Káptalan nagyobbik törvénykönyvét* 197.⁶⁴⁶ 10) Johann Muldner, hermányi, meghalt 1536-ban. 11) Lukas Weigender (úgy is olvasható, hogy Weingender), teológiai doktor, lelkész tizenhét éven át, meghalt 1555-ben.

b) lutheránusok: 1) Bartholomäus Melas, brassói, meghalt 1564-ben. 2) Peter Arensinus vagy Bogner, meghalt 1572. szeptember 19-én. Ilyen sírfeliratot készített magának:

Vixi dum potui, volui dum Christe volebas:
Nec mihi vita brevis, nec mihi longa fuit.⁶⁴⁷

3) Georg Helner, besztercei, meghalt gutaütéstől 1576. március 16-án. Sírfelirata:

Hac cineres Helneri sui tumulantur in urna
Spiritus aeternae munera lucis habet.⁶⁴⁸

4) Georg Hirscher, brassói (Marcus Schunkobunk veje), 27 éven át; meghalt 1603. október 5-én. 5) Bartholomäus Siegerus, brassói, meghalt 1616. március 14-én. 6) Ifj. Daniel Reipchius, brassói, meghalt 1625. február 14-én. Azelőtt brassói lektor, segédpap és vidombáki lelkész s dékán hat éven át. 7) Marcus Benckner, brassói, meghalt 1626. május 22-én. 8) Paul Spoeckelius,⁶⁴⁹ brassói, meghalt Feketehalomban dékánként 1641-ben. 9) Georg Hermann, szászkézdi, azelőtt brassói kántor és volkányi lelkész, meghalt 1653-ban. 10) Peter Meder magiszter, feketehalmi (l. 327. §. 7.) 11) Marcus Neapolitanus vagy Neustädter, brassói, azelőtt prázsmári lelkész, meghalt 1684. február 24-én, életének 90. évében. Dékán volt. 12) Nicolaus Sinonius, feketehalmi lektor és brassói segédpap, továbbá prázsmári lelkész; a feketehalmi lelkészségben megerősítve 1684. március 23-án, dékánságot viselt abban az évben, amely-

ben – 1706. február 3-án – meghalt. 13) Johann Draudt, brassói, a brassói gimnázium lektora volt, veresmarti, vidombáki lelkész, dékánként halt meg (megválasztották 1713. május 2-án) 1720. április 24-én. M. Draudt dékán 200 forintra büntette őt simónia miatt. 14) Simon Draudt, brassói, a bíró fia, brassói lektor egészen 1709-ig, veresmarti lelkész 1713-ig, vidombáki 1720-ig; meghalt 1729. november 14-én gutaütésben. 15) Ifj. Johann Barbenius, a rozsnyói pap fia, igen jártas a „szabad művészetek”-ben. Művelt lektor, majd segédpap volt Brassóban, ahol bevezette a magán bibliai beszélgetéseket és a jámbor gyakorlatokat, amelyeket némelyek titkos gyűléseknek szoktak nevezni, de az 1727-ben tartott zsinat betiltotta. 16) Nathanael Trausch (327. §. 12.), miután Barbenius 1731. június 29-én, élete 48. évében aszkórban meghalt, a volkányi lelkészségből, ahol 1721. június 18-án erősítették meg, 1731. július 11-én választották meg Feketehalomba, s ugyanott Paul Neidel, a dékán megerősítette. Dékánhelyettes volt, meghalt 1768. augusztus 21-én. 17) Johann Rauss, brassói, brassói lektor volt, lelkész Sárkányban, Fogaras földjén, Botfaluban 1753-ban, Keresztényfalván 1756-tól, Feketehalomban 1768-tól, dékán négy éven át; meghalt 1774. október 25-én. 18) Georg Draudt, a nagytiszteletű Peter Closius brassói lelkész veje, brassói rektorból lett ugyanott segédpap és 1771-től volkányi lelkész; 1774. november 13-án meghívták Feketehalomba, és 24-én odaautazva, kiváló hozzáértéssel vezeti a remekül virágzó egyházközséget. Az igen nagy tudású férfiúnak a hatalmas történelmi gyűjteményéből nagyon sokat kedvezően ajánlottak nekem, s szívesen forgatom fejemben, hogy ezek segítségével mutassam be a Barcaságot.

2) Rozsnyó mezőváros lelkészei:⁶⁵⁰ a) római katolikusok: 1) Nicolaus. 2) Stephanus, rozsnyói plébános 1384-ben. 3) Simon, rozsnyói plébános 1483-ban. 4) Stephanus. 5) Stephanus fia, Nicolaus magiszter, rozsnyói plébános 1541-ben, a fényes káptalan dékánja. Ez saját költségén felépíttette azt a remek magas plébániai épületet, majd önként átengedte a helységnek az 1543-ban Brassóban is megváltozott vallás miatt; meghalt 1556-ban.

b) lutheránusok: 1) Christian Massa, meghalt 1578. február 18-án (Ziegler 28-át ír). 2) Georg Melas, szebeni, meghívták

Höltövényből, átvitték Keresztényszigetre (Grossau) 1530-ban. 3) Simon Massa, elvitték Brassóba 1591-ben. 4) Marcus Albelius, brassói, meghalt 1602. január 25-én. 5) Marcus Fuchs, elvitték Brassóba 1605. november 28-án. 6) Michael Wagner, szintén brassói, meghalt 1613. július 5-én dékánként. 7) Stephan Heyderus, meghívták Muzsnára 1614-ben. 8) Paul Spoeckelius, elvitték Feketehalomra 1626. július 2-án. 9) Georg Deidrich, brassói, elhunyt 1651. december 5-én. 10) Johann Plecker, meghívták Brassóba 1654-ben. 11) Marcus Deidrich, brassói (másként Deidricius), a Deidrich-nemzetségből, amely 1690. október 16-án kihalt a 26 évesen elhunyt Johann Deidrichhel (a pap pestisben pusztult el Brassóban, 1660. augusztus 27-én). 12) Martin Albrichius mester (gyerekkorában mendikáns diák), akit brassói rektorságból hívtak meg 1660. október 4-én; meghalt 1694. szeptember 27-én. 13) Valentin Greissing, a wittenbergi filozófiai fakultás adjunktusa; brassói rektorból hívták meg, Brassóban, a nyílt utcán halt meg gutaütésben, 1701. szeptember 17-én reggel 10 órakor. Amint egy hiányos *Napló*⁶⁵¹ írja, „Valentin Greissing magiszter úr a Rózsapiac terén leesett, és holtan szedték fel.” 14) Marcus Fronius magiszter, elvitték Brassóba 1703. november 22-én. 15) Johann Barbenius, meghalt 1734. január 20-án. 16) Lucas Colbius, meghalt 1753. november 1-jén. 17) Peter Closius, botfalusi⁶⁵² lelkészségéből átvitték Brassóba 1757-ben. 18) Stephan Roth, magyarosi lelkészből 1757. szeptember havában Váradra hívták; a káptalan dékánja.

3) Prázsmár mezőváros lelkészei:⁶⁵³ a) katolikusok:

1) Conradus. 2) Conradus II. 3) Nicolaus. 4) Johannes. 5) Andreas. 6) Lukas Hofnagel, plébános és dékán 1464-ben. 7) Martinus, plébános Prázsmáron 1507-ben. 8) Georg mester, dékán 1521–1528 [l. káptalani iratok VII. kötet, 5. §].⁶⁵⁴ Mint mondják, Christianust, a földvári plébánost, aki Rómába akart utazni, hogy üldözöt az egyházi rend legfőbb vezetője előtt bevádolja, gyalázatos módon erőszakkal és fegyveres szolgák csapatával visszahozatta [l. Cod. Coll. 117–120.].⁶⁵⁵ A Szent Szék pedig méltán üldözte, mivel a következő vádpontokat szegeztek vele szemben: a) hogy néhányszor teherbe ejtette a szakácsnőjét; b) hogy ama plébános házának udvarán a ganéban

a disznók egy csecsemőt találtak és széttépték; c) hogy plébániáját másikkal akarta felcserélni; d) hogy Marcellust, a brassói lelkészt és dékánt nem akarta elismerni bírójának. 9) Thomas Gyell, dékán 1540-ben.

b) lutheránusok: 1) Jeremias Jacobinus, németül Jäckel, aki elhagyva a brassói plébániát, vagy inkább Honterus kezére bízva, elfogadta ezt 1544-ben; meghalt 1551. február 22-én. 2) Lukas Grüngrass, szászkézdi, meghalt 1554. szeptember 2-án. Ez azelőtt, 1528 körül brassói közjegyző volt, akkoriban írta az 1526-tól 1528-ig történt dolgok *Emlékeztető feljegyzését*,⁶⁵⁶ amelyet a piaci torony gombjába kellett bezárni. 3) Andreas Baysodius, prázsmári, akit a falusiak Brössbartnak neveztek; meghalt 1579-ben. 4) Andreas Siegerus (a varga Ziegler fia), apoldi, ezért általában „der Pöldner”, meghalt 1595-ben. 5) Cornelius Honterus, Johannes fia, elhunyt pestisben, 1603. augusztus 13-án. 6) Peter Fronius, brassói, 1610. július 28-án elragadta a pestis. 7) Johann Fischer, brassói, meghalt 1615. július 7-én. 8) Id. Johann Matthäus Zytopacus,⁶⁵⁷ brassói, 1628 táján; meghalt Brassóban, 1631. október 19-én. 9) Andreas Ziegler orvosdoktor, meghalt 1632. március 17-én. 10) Ifj. Michael Wagner, meghalt 1634. augusztus 5-én. 11) Johann, a szűcs fia, közönségesen Bloch, meghalt 1641. március 30-án; hermányi lelkész is volt. 12) Martin Neustädter, elvitték Feketehalomba⁶⁵⁸ 1645-ben. 13) Johann Ernestius, meghalt 1659. január 7-én. 14) Georg Draudt, meghalt 1672. július 14-én. 15) Nicolaus Sino-nius, elvitték Feketehalomba 1684-ben. 16) Andreas Friederich, meghalt 1685. augusztus 26-án. 17) Thomas Graeff, meghalt 1686. február 15-én. 18) Jakob Jeckelius, garati, ezért közönségesen Steiner,⁶⁵⁹ meghalt 1692. április 27-én. 19) Martin Nell, meghalt 1704. december 25-én. 20) Martin Ziegler, brassói rektorságból hívták meg 1705. január 31-én, de a háborús zavargások miatt csak december havában lépett hivatalba. Visszavitték Botfaluba 1713. február 23-án, és ott halt meg 1716. október 6-án. Ezután áthozták ide 21) Andreas Bognert, aki 1719. augusztus 7-én pestisben kimúlt. 22) Lukas Römer, vidombáki, meghalt 1721. április 30-án. 23) Georg Herbert, volkányi, meghalt 1731. augusztus havában. 24) Joseph Schobel, meghalt Brassóban, 1739. szeptember 18-án. 25) Marcus Tartler, brassói,

meghívták Brassóba 1751. február 6-án. 26) Simon Matthiae, meghalt gutaütésben 1751-ben. 27) Thomas Tartler (aki 1731-ben tért vissza a hallei Akadémiáról), meghalt 1770. február 8-án. 28) Johann Dresnandt, magyarósi lelkészségéből hívták meg ugyanazon év február 18-án.

4) Földvári plébánosok:⁶⁶⁰ a) katolikusok:

1) Franciscus, földvári plébános 1384-ben. 2) Andreas, földvári, 1413-ban. 3) Nicolaus, a szabad művészetek magisztere, földvári plébános és brassói dékán 1420–1423-ban. 4) Andreas, földvári plébános 1452–1454-ben (megjegyzés: 1455-nél olvashatunk a földvári Kórház magiszteréről, Jacobusról, a *Káptalan nagyobbik törvénykönyve* 73.). 5) Andreas, földvári plébános 1464. július 3-án. 6) Valentinus. 7) Henricus. 8) Franciscus. 9) Nicolaus. 10) Henricus, földvári plébános, brassói dékán 1500–1501 [Cod. Coll. 19.]. 11) Nicolaus, a szabad művészetek magisztere, földvári plébános 1513-ban. 12) Petrus. 13) Andreas, Veresmartról. 14) Christianus, 1521-ben. 15) Melchior, 1521-től 1541-ig plébános, újonnan választott dékán.

b) lutheránusok: 1) Jakob Fischer, Szászkezd mezővárosból származott, született Peter Fischer és Ursula Teylman fiaként 1524. július 25-én. 1545. július 24-én Honterus megtette a brassói egyházközség hitoktatójának. 1557. augusztus 29-én Wittenbergbe utazva, ott vette fel a szent rendeket, és visszatérve földvári lelkész lett 1552. december 26-án. Miután ezt a hivatalt (és házasságát) 25 évig viselte, a dékánságot pedig 8 évig, meghalt 1577. október 4-én. 2) Jakob Fischer, az előzőnek a fia, meghalt 1601. január 28-án; ennek a lányától született Lukas Seuler, a hermányi lelkész, akinek az apja Lukas Seuler orvosdoktor volt. 3) Bartholomäus Fuchs, brassói, meghalt 1591-ben. 4) Georg Klettner, meghalt pestisben 1603. május 8-án. 5) Wolfgang Göbel, meghalt 1613. április 6-án. 6) Johann Almianus, meghalt 1619. április 5-én. 7) Andreas Capito vagy Keyling, meghalt 1631. július 9-én. 8) Ifj. Marcus Fuchs, meghalt 1633. március 18-án. 9) Johann Ernestius, elvitték Prázmára 1655. január 12-én. 10) Bartholomäus Bogner, elvitték Keresztényfalvára 1659. január 23-án. 11) Simon Entz, meghívták 1659. február 27-én, meghalt 1662. december 12-én. 12) Andreas May, meghívták 1663. június 13-án, meghalt 1684.

szeptember 3-án. 13) Id. Marcus Draudt, meghalt 1706. november 25-én. 14) Ifj. Marcus Draudt, meghalt 1724. március 4-én dékánként. 15) Andreas Bogner, Bartholomäus unokája, meghalt 1749. március havában, 71 évesen. 16) Andreas Teutsch, az esperességből hívták meg ugyanabban az évben, meghalt 1767. december 19-én. 17) Johann Smidts, Veresmartról hívták meg 1768. január 3-án.

5) Keresztényfalvi lelkészek:⁶⁶¹ a) katolikusok:

1) Jacobus. 2) Ladislaus, a keresztényfalvi lelkész, Szent Luca egyházközsége javára alamizsnát kér az ebben a helységben építendő templom javára. 3) Stephanus. 4) Nicolaus. 5) Nicolaus. 6) Gaspar. 7) Sigismund Crantz,⁶⁶² 1483. 8) Mathias Knoblauch, magiszter 1514-ben. 9) Georg Brenndörfer, más-ként Sartoris, 1542-ben. 10) Paul Benckner.

b) lutheránusok: 1) Nicolaus Fuchs vagy Vulpinus, brassói, meghívták 1549. február 4-én, elvitték Hermányba 1556-ban. 2) Dominicus Lucillus, meghívták 1556-ban, meghalt 1562. január 8-án. 3) Georg Helner, besztercei, meghívták 1562-ben, elvitték Feketehalomba 1572-ben. 4) Georg Hirscher, brassói, meghívták 1572-ben, elvitték Feketehalomba 1576-ban. 5) Andreas Trapoldinus vagy Siegerus, meghívták 1576-ban, elvitték Prázsmárra 1580-ban. 6) Georg Gräffius, brassói, meghívták 1586-ban, meghalt pestisben dékánként 1603-ban. 7) Georg Sadler, meghívták 1603-ban, meghalt 1604. április 9-én. 8) Michael Wagner, brassói, 1604-től 1606-ig, amikor elvitték Rozsnyóra; meghalt Brassóban 1613-ban. 9) Stephan Heyderus, fogarasi, elvitték Rozsnyóra 1613-ban. 10) Matthias Serwatianus, meghalt 1615. március 20-án. 11) Johann Bogner, brassói, meghalt 1630. november 17-én. 12) Michael May, brassói, meghívták 1631-ben, meghalt 1658. december 21-én, a dékáni tisztségben. 13) Bartholomäus Bogner, Johann fia, meghívták 1659-ben, meghalt ugyanazon év április 7-én. 14) Georg Thein, prázsmári, megválasztották 1659. június 9-én, meghalt 1667. április 9-én. 15) Peter Fronius, szebeni, meghívták 1667-ben, meghalt 1685. augusztus 28-án. 16) Johann Greissing, brassói, meghívták 1685-ben, meghalt ugyanazon év október 14-én, mielőtt megerősítették volna. 17) Gaspar Rauss, brassói, meghívták 1685-ben, meghalt 1707. február 23-án Brassóban.

18) Daniel Rhein, botfalusi, brassói rektorságból választották meg 1707. március 18-án, megerősítették április 6-án, meghalt 1719. január 15-én. 19) Marcus Francisci, brassói, meghívták 1719-ben, meghalt ugyanazon év május 24-én. 20) Daniel Henrici vagy Birthelmer, meghívták 1720-ban, meghalt podagrában 1741. január 9-én, 71 éves korában. 21) Martin Schullerus, brassói, meghívták 1741. január 19-én, meghalt 1756. április 21-én. 22) Johann Rauss, brassói, meghívták 1756. május 2-án, elvitték Feketehalomba 1768. szeptember 18-án. 23) Peter Roth, meghívták Magyarósról ugyanazon év szeptember 25-én.

6) Hermányi lelkészek:⁶⁶³ a) katolikusok:

1) Andreas. 2) Jacobus. 3) Balusius, Nicolaus. 4) Johannes. 5) Hermannus. 6) Bartholomäus. 7) Antonius, dékán 1447-től egészen 1449-ig. 8) Laurenz Karg Hermányban a Szent Miklós egyházközség plébánosa 1457-ben. Az ő helyébe választották meg 9) Gaspar Bervertot vagy Berbertet. 10) Simon Tutsch, másként Bakkalaur, 1482-ben és 1483-ban. 11) Zacharias. 12) Leonhard Bresler. 13) Jacobus. 14) Antonius, a baccalaureus, akinek igen heves viszálya volt Johannes Honterusszal, a lutheránus dogmák hirdetőjével.

b) lutheránus lelkészek: 1) Matthias Calvinus vagy Glazius, meghívták 1547 körül, elvitték Régenbe 1556-ban. 2) Nicolaus Fuchs, brassói, tanult és tudós férfi, meghívták 1556. április 6-án; titkos kálvinizmus miatt (ahogy az ilyeneket nevezték) Németországba küldték. Meghalt 1569. április 16-án. 3) Simon Massa, meghívták 1569-ben, elvitték Rozsnyóra 1580-ban. 4) Wolfgang Göbel, prázsmári, meghívták 1580. július 19-én, meghalt 1590. január 6-án. 5) Id. Marcus Fuchs, meghívták 1590-ben, elvitték Rozsnyóra 1602-ben. 6) Johann Fischer, brassói, meghívták 1602. április 5-én, elvitték Prázsmára 1610-ben. 7) Johann Scherkanger, brassói, meghívták 1610-ben, meghalt 1612. január 12-én. 8) Simon Roth, höltövényi, meghívták 1613. június 18-án, meghalt 1615. január 12-én. 9) Id. Stephan Hermann, brassói, meghívták 1615. január 10-én, meghalt 1617. december 28-án. 10) Johann, a szűcs fia vagy Lupinus, brassói, meghívták 1618. január 31-én, elvitték Prázsmára 1634. október 10-én. 11) Johann Alesius vagy Alischer, meghívták

1634. november 9-én, meghalt 1649. november 20-án. 12) Peter Meder magiszter, baccalaureus, meghívták 1649. december 16-án, áthelyezték Feketehalomba 1653-ban. 13) Lukas Seuler, brassói, meghívták 1653. augusztus 27-én, meghalt 1667. január 27-én dékánként. 14) Paul Greissing, brassói, meghívták 1667. március 9-én, meghalt 1687. június 25-én. 15) Andreas Schoppel, brassói, meghívták 1687-ben, meghalt 1694. november 12-én. 16) Joseph Boltosch, brassói, meghívták 1694-ben, meghalt ugyanabban az évben, a megerősítés előtt. 17) Andreas Henning vagy Meschner, brassói, meghívták 1695-ben, meghalt 1710. szeptember 2-án hasmenésben. 18) Paul Teutsch, brassói, meghívták 1710-ben, meghalt pestisben 1719-ben. 19) Daniel Fronius, brassói, meghívták 1719-ben, dékán lett 1741-ben, meghalt 1743. augusztus 31-én, élete 72. évében. 20) Stephan Fronius, brassói, meghívták 1743-ban, meghalt bánatában 1751. augusztus 8-án Brassóban, 33. életévében. 21) Wendelin Mylius, brassói, meghívták 1751-ben, meghalt 1754. február 22-én. 22) Christian Francisci, brassói, meghívták 1754-ben, meghalt 1755. március 11-én. 23) Joseph Teutsch, brassói (takácsból lett deák), meghívták 1755-ben, meghalt 1770. március 13-án. 24) Johann Theophil Barth, meghívták Botfaluból ugyanazon év március 25-én, meghalt 1777. augusztus 31-én. 25) Stephan Erkedder, meghívták Magyarósról ugyanabban az évben, szeptember 21-én.

7) Szentpéteri lelkészek:⁶⁶⁴ a) római katolikusok:

1) Johannes Abel. 2) Georgius. 3) Nicolaus. 4) Martinus. 5) Petrus. 6) Stephanus. 7) Georg Zeylecker dekretális licenciátus, szentpéteri plébános, a barcasági vidék dékánja 1444-től egészen 1456-ig, amikor is ama templom boltozatát készítette el (egy feliratból). 8) Paulus magiszter. 9) Jacobus. 10) Georgius. 11) Laurentius. 12) Johann Burg. 13) Antonius 1523-tól egészen 1540-ig. 14) Thomas Hermann, szentpéteri plébános, a káptalan adószedője 1538-tól 1541-ig.

b) lutheránus lelkészek: 1) Thomas Usdranus, meghalt 1563-ban. 2) Andreas Fronius, brassói, meghalt 1567. augusztus 16-án. 3) Callixtus Honterus, brassói, meghalt 1571. április 6-án. 4) Andreas Roth, brassói, meghívták 1571-ben, meghalt 1604. október 12-én. 5) Martin Klutsch, prázsmári, meghívták 1604-

ben, meghalt 1607. március 11-én. 6) Andreas Hermelius, brassói, meghívták 1607-ben, meghalt 1613. május 13-án. 7) Johann Melius, szentpéteri, meghívták 1613. november 21-én, meghalt 1616. május 13-án. 8) Georg Deidrich, brassói, meghívták 1616. június 16-án, elvitték Rozsnyóra 1626. július 22-én. 9) Ifj. Simon Roth, brassói, meghívták 1626-ban, meghalt 1630. január 24-én. 10) David Benckner, brassói, meghívták 1630. március 12-én, meghalt 1647. augusztus 21-én. 11) Valentin Brawer, brassói, meghívták 1647-ben, meghalt 1652. március 22-én. 12) Marcus Schnell, brassói, meghívták 1652. április 22-én, meghalt 1654. augusztus havában, vízkór-ságban. 13) Martin Lassel, brassói, meghívták 1655-ben, meghalt 1659. október 1-én, élete 37. évében. 14) Johann Rauss, brassói, meghívták 1659-ben, és november 21-én a háborús zűrzavar miatt Brassóban, a nagytemplomban erősítették meg; meghalt 1661. december havában Brassóban. 15) Peter Wolff vagy Klesskes, meghívták 1662. február 8-án, meghalt 1678. október 9-én. 16) Georg Closius, brassói, meghívták 1678-ban, meghalt 1696. január 14-én. 17) Martin Enyetter, brassói, meghívták 1696. március 14-én, meghalt 1712. november 13-án. 18) Andreas Krauss, brassói, meghívták 1712. december 13-án, dékán lett 1738-ban, meghalt 1751. november 14-én, életének 83. évében. 19) Paul Lang, brassói, meghívták 1751. november 21-én, meghalt 1763. május 22-én. 20) Samuel Croner, meghívták 1763. június 5-én.

8) Höltvényi vagy heltsdorfi lelkészek:⁶⁶⁵ a) római katolikusok: 1) Johannes, az Úr 1483. évében. 2) Henricus. 3) Johann Hirscher. 4) Johann Witsch. 5) Johann Ortvin. 6) Nicolaus Keilhau. 7) Hieronymus magiszter. 8) Lukas Graeff, földvári, 1514-ben. 9) Johann Schirmer, doktor. 10) Thomas. 11) Valentin Weinhold 1543-ban.

b) lutheránus lelkészek: 1) Valentin Weinhold, a fenti, meghalt 1571-ben. 2) Johann Bogner, meghalt 1571-ben. 3) Peter Schirmer, meghívták 1571. október havában, meghalt 1586-ban. 4) Cornelius Honterus, Johannes fia, meghívták 1586-ban, elvitték Prázmárra 1595-ben. 5) Matthias Knettlér, megválasztották 1595-ben, meghalt 1597. január 9-én. 6) Michael Wagner, brassói, megválasztották 1597. július 31-én;

1604-ben elvitték Keresztényfalvára. 7) Johann Roth, brassói, megválasztották 1604-ben, meghalt 1618-ban. 8) Simon Nösner (327. §. 5, 13.), meghívták 1618-ban, meghalt 1619. április 13-án. Minthogy Báthory Gábor fejedelem pártján állott, szemben az összes többi barcasági történetíróval, *Krónikájában* „fenséges, békés, legkegyelmesebb fejedelem”-nek nevezi, Bethlen Gábor pedig szerinte cigánnyá és [Báthory] fejedelem iránt hit-szegővé vált. 9) Johannes Honterus, Cornelius fia, megválasztották 1619. május 23-án, meghalt 1622. november 29-én. 10) Ifj. Marcus Fuchs. 11) Peter Kemelius, brassói, meghívták 1623-ban, meghalt 1648. június 17-én. 12) Johann Hegyes, brassói, meghívták 1648-ban, meghalt 1650. április 12-én. 13) Michael Enyetter, brassói, meghívták 1650-ben, meghalt 1659. december 18-án. 14) Jacob Klutsch, brassói, meghívták 1660-ban, meghalt 1662. október 10-én. 15) Martin Grosthais vagy Thaddaeus, meghívták 1663-ban, meghalt 1690. augusztus 13-án. 16) Andreas Henning vagy Meschner, meghívták 1690-ben, elvitték Hermányba 1695-ben. 17) Marcus Fronius magiszter, Peter Fronius fia, meghívták 1695-ben, elvitték Rozsnyóra 1701-ben. 18) Daniel Croner, brassói, meghívták 1701-ben, meghalt 1740. április 23-án, élete 85. évében, mint dékán-helyettes. 19) Georg Czultner, brassói, meghívták 1740-ben, meghalt 1765. február havában. 20) Georg Clomp, brassói, meghívták 1765-ben.

9) Botfalusi lelkészek:⁶⁶⁶ a) római katolikusok:

1) Johannes. 2) Martinus, Botfalu község plébánosa és rektora 1415-től 1421-ig. 3) Johannes 1423-ban. 4) Nicolaus. 5) Jacobust, a zalatnai János fiát, 1456-ban Dénes esztergomi érsek beiktatta a botfalusi (Brenndorf) egyház lelkészévé és rektorává, fejére helyezve a birétumot, s az érsek megparancsolta a szentpéteri és a vidombáki plébánosnak, hogy „vezessék be őt az említett egyházközség tényleges birtokába, a beiktatás után védjék meg és hassanak oda, hogy a hasznokat és a jövedelmeket mindig élvezhesse, az ellentmondókat és törvénytelenül birtoklókat egyházi fenyítéssel tartsák féken”. Mindezeket az említett érseknek a kolozsvári Zaas (Szász) János által ugyanahhoz a plébánoshoz fogalmazott leveléből [írtam le]. Még 1464-ben is ő vezette a lelkészi hivatalt. 6) Hieronymus

Rewchin,⁶⁶⁷ brassói, 1474-től 1477-ig. 7) Lorenz Schin, botfalusi presbiter, plébános 1507-ben. 8) Lorenz Bloch⁶⁶⁸ (vagyis Valachus).

b) lutheránus lelkészek: 1) Peter, Dipséről, római katolikusból lett lutheránus, aki elsőnek vett feleségül egy botfalusi hajadont, és ezért tisztségéből elmozdították, de újra visszahívták. 2) Matthias Calvinus, kőhalmi, elvitték Hermányba. 3) Matthias Servatianus, vidombáki, meghívták 1551-ben, meghalt 1592. április 11-én. 4) Peter Klein vagy Litterati, meghívták 1592-ben, meghalt 1601. január 23-án. 5) Andreas Balthasari.⁶⁶⁹ 6) Simon Roth, höltövényi, elvitték Hermányba 1613-ban. 7) Georg Bader, brassói, meghívták 1613-ban, meghalt 1626. január 14-én. 8) Simon Patilinus, magyarósi, meghívták 1626-ban, meghalt 1628. február 16-án. 9) Michael May, brassói, meghívták 1628-ban, elvitték Keresztényfalvára 1630-ban. 10) Marcus Schnell, brassói, meghívták 1631. február 26-án, elvitték Keresztényfalvára 1652-ben.⁶⁷⁰ 11) Johann Zytopaeus, Marcus Zytopaeus prázsmári lelkész⁶⁷¹ fia, meghívták 1652-ben, elvitték Vidombákra 1657-ben. 12) Ifj. Stephan Hermann, brassói, meghívták 1657-ben, meghalt 1658. október 24-én. 13) Martin Harnung, brassói, meghívták 1658-ban, elvitték Brassóba 1691. szeptember 12-én. 14) Martin Enyetter, brassói, meghívták 1691-ben, elvitték Szentpéterre 1696-ban. 15) Johann Barbenius, rozsnyói, meghívták 1696-ban, elvitték Rozsnyóra 1703. december havában. 16) Id. Andreas Bogner, brassói, meghívták 1703-ban, elvitték Prázsmára 1713-ban. 17) Martin Ziegler, Prázsmárról idejött 1713-ban, meghalt 1716. február 6-án. 18) Daniel Fronius, brassói, meghívták 1716-ban, elvitték Hermányba 1719-ben. 19) Johann Lang, brassói, meghívták 1719-ben, meghalt 1741. október 11-én, életének 43. évében. 20) Franz Rheter, brassói, meghívták 1741-ben, meghalt 1751. szeptember 8-án. 21) Peter Closius, brassói, meghívták 1751-ben, elvitték Rozsnyóra az Úr 1753. évében. 22) Johann Rauss, brassói, meghívták 1753. november 18-án Sárkányból; 1756. május 2-án elvitték Keresztényfalvára. 23) Georg Matthiae, höltövényi, meghívták 1756-ban, meghalt 1768. november 1-jén. 24) Johann Theophilus Barth, berethalomi, meghívták 1768. november 9-én, elvitték Hermányba 1770. március 25-

én.⁶⁷² 25) Johann Tartler, az egyházi sáfárkodásból hívták meg ugyanazon év április 1-jén.

10) Vidombáki lelkészek:⁶⁷³ a) római katolikusok:

1) Christian, az Úr 1351. évében. 2) Johann Messerschmied. 3) Michael 1413-ban. 4) Michael. 5) Wilhelm Tileman. 6) Petrus, vidombáki plébános és brassói dékán 1449-ben. 7) Nicolaus, vidombáki plébános 1483-ban. 8) Johann Schöl, az Úr 1483. évében. 9) Laurenz Weidenbacher 1512-ben, a Boldogságos Szűz Mária ottani kápolnájának alapítója; ez 1740-ben teljesen összeomlott. Meghalt ugyanott 1524-ben. 10) Valentin Spohrer, prázsmári. 11) Thomas Gyller, földvári. 12) Matthias. 13) Michael Amicinus 1529; 1539-ben meghívták a szebeni katedrara, de ezt a meghívást nem fogadta el. Meghalt 1557. szeptember 12-én. Apja volt Titusnak. 14) Valentin Höltdövényből, meghalt 1543-ban. Ez a két utóbbi talán elhagyta a római katolikus hitet és átállott a lutheránusokhoz.⁶⁷⁴

b) lutheránus lelkészek: 1) Melchior Goldinus,⁶⁷⁵ brassói, meghívták 1557-ben, meghalt 1574. február 18-án. 2) Wolfgang Göbel, prázsmári, meghívták 1574-ben, elvitték Hermányba 1580-ban. 3) Daniel Reipchius, brassói, meghívták 1613. január 4-én; a lelkészi szék nagyon sokáig üres volt, mivel a Báthory embereitől egész éven át megszállva tartott várból a lakosok ki voltak rekesztve. 1616-ban elvitték Feketehalomba. 5) Johann Sieger, brassói, meghívták 1616-ban, meghalt 1643. október havában. 6) Johann Greissing, brassói, meghívták 1643-ban, meghalt 1657. január 28-án. 7) Johann Matthäus Zytopacus, brassói, meghívták 1657. április 5-én. Az ő lelkészisége idején 1658. augusztus 28-án a tatárok elfoglalták a vártemplomot s a lakosokat rabszolgaságba hurcolták. 8) Peter Fromm, másként Koch, meghívták 1662. december 26-án, miután elődje december 5-én elhunyt, de meghalt a megerősítés előtt. 9) Johann Fuchs, brassói, meghívták 1663-ban, meghalt 1686. július 15-én Brassóban. 10) Marcus Francisci, brassói, meghívták 1686-ban, meghalt 1691. szeptember 20-án. 11) Johann Draudt, brassói, meghívták 1691-ben, elvitték Feketehalomba 1706-ban. 12) Ifj. Jakob Czultner,⁶⁷⁶ meghívták 1706-ban, meghalt 1713. május 20-án. 13) Simon Draudt, brassói, meghívták 1713-ban, elvitték Feketehalomba 1720-ban. 14) Joseph⁶⁷⁷ Schobel, brassói,

meghívták 1720-ban, elvitték Prázsmára 1731. augusztus 22-én. 15) Johann Gokesch, brassói, meghívták 1731-ben, meghalt 1751. november 26-án. 16) Bartholomäus Scheipner, brassói, meghalt 1758. augusztus havában. 17) Johann Kleinkauff, brassói, meghívták 1758. augusztus havában.

11) Magyarósi lelkészek:⁶⁷⁸ a) római katolikusok:

1) Nicolaus, az Úr 1430. évében. 2) Andreas. 3) Johannes. 4) Michael. 5) Egidius Kromer magyarósi plébános 1542-ben.

b) lutheránus lelkészek: 1) Bartholomäus Jeckelius. 2) Peter Litterati, másként Klein, meghívták 1568-ban, elvitték Botfaluba 1592-ben. 3) Peter Bernhardi, meghívták 1592-ben, elvitték Botfaluba⁶⁷⁹ 1601-ben. 4) Wolfgang Göbel, magyarósi, meghívták 1601-ben, elvitték Volkányba 1602-ben. 5) Peter Melas, nagyekemezői, meghívták 1602-ben, meghalt pestisben 1603-ban. 6) Benedikt Rozsnyóról, meghívták 1603-ban; 1611-ben egy éjszaka rablók gyilkolták meg a lelkészlakban. 7) Johann Krauss, másként Crantzius, brassói, meghívták 1613-ban, miután a katedra teljes három évig üres volt, mert a háborús zűrzavar miatt az egyházközség szétszóródott. Meghalt 1623. május 29-én. 8) Marcus Schnell, brassói, meghívták 1623-ban, elvitték Botfaluba 1631. február 26-án. 9) Johann Ernestius, prázsmári, meghívták 1631-ben, elvitték Földvárba 1633-ban. 10) Martin Deck (egyesek Deliusnak írják), botfalusi, meghívták 1633-ban, meghalt 1641. április 14-én. 11) Georg Fronius vagy Pistoris, magyarósi, meghívták 1641-ben, meghalt 1659. december 3-án. 12) Mathaeus Boldichius, felsőbajomi, meghívták 1659-ben, meghalt 1660. február 16-án Brassóban. 13) Jakob Czultner vagy Seeligstädt, meghívták 1660-ban, elvitték Volkányba 1692-ben. 14) Peter Sturm, meghívták 1692-ben, meghalt 1707. február 22-én. 15) Lukas Römer, vidombáki, meghívták 1707-ben, elvitték Prázsmára 1719. szeptember 11-én. 16) Johann Lang, brassói, meghívták 1719-ben, néhány nap múlva, október havában elvitték Botfaluba. 17) Lukas Colbius, brassói, meghívták 1719. november 6-án a lektorságból, elvitték Rozsnyóra 1734. január 28-án. 18) Johann Weiss, brassói, meghívták 1734-ben, meghalt 1735. szeptember 25-én. 19) Franz Rhetter, brassói, meghívták 1735-ben, elvitték Botfaluba 1741-ben. 20) Simon Binder, brassói, meghívták

1741-ben, elvitték Prázsmárra⁶⁸⁰ 1751. szeptember 22-én. 21) Peter Closius, brassói, meghívták 1751. február 28-án, elvitték Botfaluba 1751. szeptember 12-én. 22) Christian Francisci, brassói, meghívták 1751-ben, elvitték Hermányba 1754. március 6-án. 23) Joseph Teutsch, brassói, meghívták 1754. március 13-án az egyházi sáfárkodásból, elvitték 1755. március 25-én Hermányba. 24) Stephan Roth, brassói, meghívták 1755-ben az egyházi sáfárkodásból, elvitték Rozsnyóra 1757. augusztus 14-én. 25) Peter Roth, brassói, meghívták 1757-ben, elvitték Keresztényfalvára 1768. szeptember 25-én. 26) Johann Theophilus (Gottlieb) Barth, segesvári, meghívták 1768-ban, ugyanabban az évben november 9-én elvitték Botfaluba. 27) Johann Dresnandt, meghívták 1768-ban, elvitték Prázsmárra 1770. február 18-án. 28) Stephan Erkedder, meghívták 1770-ben, elvitték Hermányba 1774. szeptember 21-én. 29) Samuel Bogner, az egyházi sáfárkodás esperestársa, meghívták 1774. október 2-án.

12) Volkányi lelkészek:⁶⁸¹ a) római katolikusok:

1) Nicolaus. 2) Jacobus. 3) Paulus. 4) Petrus. 5) Nicolaus. 6) Simon 1542-ben.

b) lutheránus lelkészek: 1) Michael Arenius, prázsmári, 1578-ban a volkányiakkal való nézeteltérései miatt Brassóba távozott, Szent Márton hegyére. 2) Martin Plecker, brassói, meghívták 1578. május 15-én, meghalt 1586-ban. 3) Christian Ruffinus vagy Roth, meghívták a havasalföldi Campolongóról 1586-ban, meghalt 1591. március 25-én. 4) Georg Klettner, meghívták 1591-ben, elvitték Földvára 1601-ben. 5) Peter Bernhardi, besztercei, meghívták 1601-ben, meghalt 1602-ben. 6) Ifj. Wolfgang Göbel, magyarósi, meghívták 1602-ben, elvitték Földvára 1603-ban. 7) Georg Bader, brassói, meghívták 1603-ban, elvitték Botfaluba 1613-ban. 8) Peter Rosaeus, brassói, meghívták 1613-ban, meghalt 1633. szeptember 12-én. 9) Georg Hermann, szászkézdi, meghívták 1633-ban, elvitték Feketehalomba 1641-ben. 10) Paul Sutoris vagy Weindenbacher, brassói, meghívták 1641-ben, meghalt 1645-ben. 11) Georg Thein, prázsmári, meghívták 1645-ben, elvitték Keresztényfalvára 1659-ben. 12) Georg Closius, brassói, meghívták 1659-ben, elvitték Szentpéterre 1678-ban. 13) Martin Nell, brassói, meghívták 1679-ben, elvitték 1692-ben. 14) Jacob Czultner,

boldogvárosi, meghívták 1692-ben, meghalt 1693. szeptember 27-én. 15) Johann Wagner, brassói, meghívták 1694-ben, meghalt 1706. február 22-én gutaütésben. 16) Paul Teutsch, brassói, meghívták 1706-ban, elvitték Hermányba 1710. október 4-én. 17) Georg Herbert Botfaluban született a sekrestyében, meghívták 1710-ben, elvitték Prázsmára 1721. május 14-én. 18) Nathaniel Trausch, brassói, meghívták 1721-ben, elvitték Feketehalomba 1731. július 11-én. 19) Johann Rauss, brassói, meghívták 1731-ben, meghalt 1737. december 15-én. 20) Georg Czultner, brassói, meghívták 1737-ben, elvitték Hőltövénybe 1740. május 8-án. 21) Wendelin Mylius, brassói, meghívták 1740-ben, elvitték Hermányba 1751. augusztus 24-én. 22) Johann Birk, hermányi, meghívták 1751-ben, meghalt 1771. november 13-án. 23) Johann Onyert, vidombáki, meghívták 1771-ben, meghalt 1774. február 13-án. 24) Georg Draudt, brassói, meghívták 1774-ben a brassói egyházi sáfárkodásból, elvitték Feketehalomba 1774. november 13-án. 25) Johannes Honterus, meghívták Sárkányból 1774. november 20-án.

13) Veresmarti lelkészek:⁶⁸² a) római katolikusok:

1) Martinus. 2) Joannes. 3) Thomas. 4) Simon. 5) Andreas Cervinus. 6) Laurentius plébános Ruderbachon (vagyis roth + erd + bach, ezért régen Rubra ripának nevezték).

b) lutheránusok: 1) Andreas Ahenarius. 2) Christian Tobiae, brassói, beiktatták 1572. november 26-án, meghalt 1589. november 26-án. 3) Andreas Regius, brassói, meghívták 1589. január 31-én,⁶⁸³ meghalt 1598-ban. 4) Id. Simon Roth, prázsmári, meghívták 1599. szeptember 17-én, elvitték Botfaluba 1601-ben, és ott ugyanabban az évben meghalt. 5) Simon Nösner, rozsnyói, meghívták 1601-ben, elvitték Brassóba, a Szent Bertalan-templomba 1604-ben, mivel a falut elpusztították s a lakosok máshova telepedtek, l. Nösner *Diariumát*.⁶⁸⁴ Végül innen elvitték 1618-ban Hőltövénybe, ahol 1619-ben meghalt. 6) Johann Melius, szentpéterei, elvitték 1613-ban Szentpéterre. 7) Johann Bogner, brassói, meghívták 1613-ban, elvitték Keresztényfálvára 1615-ben. 8) Ifj. Simon Roth, brassói, meghívták 1615-ben, elvitték Szentpéterre 1626. szeptember 16-án. 9) Andreas Goldner, besztercei, meghívták 1626-ban,

meghalt 1630. július 29-én. 10) Thomas Victoris, brassói, meghívták 1630-ban, meghalt 1633. július 2-án pestisben. 11) Jakob Klutsch, brassói, meghívták 1633. november 9-én, elvitték Höltdövénybe 1660-ban. 12) Peter Gagesch, rozsnyói, meghívták 1660-ban, elhunyt ugyanazon év december 7-én. 13) Martin Grosthais, meghívták 1661-ben, elvitték Höltdövénybe 1663. november 18-án. 14) Johann Blum, meghívták 1663-ban, elhunyt 1670. január 7-én. 15) Simon Ladislai, hermányi, meghívták 1670-ben, elhunyt 1673. május 2-án. 16) Jakob Jecckelius, garati, meghívták 1673-ban, elvitték Prázsmárra 1686. március 7-én. 17) Johann Draudt, brassói, meghívták 1686-ban, elvitték Vidombákra 1691. október 18-án. 18) Jakob Gaal, meghívták 1691-ben, elhunyt 1709. január 11-én. 19) Simon Draudt, brassói, meghívták 1709-ben, elvitték Vidombákra 1713. május 31-én. 20) Daniel Birthelmer vagy Henrici, brassói, meghívták 1713-ban, elvitték Keresztényfalvára 1719. március 29-én. 21) Joseph Schobel,⁶⁸⁵ brassói, meghívták 1719-ben, elvitték Vidombákra 1720. május 29-én. 22) Johann Gokesch, brassói, meghívták 1720-ban, elvitték Vidombákra 1731. szeptember 4-én. 23) Martin Schullerus, brassói, meghívták 1731. október 12-én, elvitték Keresztényfalvára 1741. január 19-én. 24) Stephan Fronius, Martin Fronius unokája, meghívták 1741-ben, elvitték Hermányba 1743-ban. 25) Christian Schaeser, brassói, megválasztották 1743-ban, elhunyt 1744. március 17-én. 26) Johannes Honterus, brassói, megválasztották 1744-ben, elhunyt 1749. október 9-én Brassóban. 27) Gabriel Fronius, brassói, meghívták 1749-ben, elhunyt 1751. március 11-én. 28) Johann Dürr, brassói, meghívták 1751. március 22-én Újfaluból, meghalt 1760-ban. 29) Johann Schmidts, brassói, meghívták 1760-ban. 30) Michael Albrich, nagysinki, meghívták 1768. január 10-én.

14) Ha azt kérdezed, hogy ezeket a névsorokat honnan szedtem össze, halld: mások gyűjteményéből és az egyház-
községek anyakönyveiből. Thomas Tartler prázsmári lelkész szorgalmasan összehordta a *Brassói bírók és lelkészek névjegyzékét*, ugyanakkor a *Barcasági káptalan lelkészeinek névjegyzékét*,⁶⁸⁶ az ő ökreivel szántottunk, de úgy, hogy folytatás gyanánt a mi korunk néhány nevét is hozzáadtuk. Egyes

plébánosokat a XIV., XV. és XVI. századból, főbb tetteikkel együtt Georg Matthiae botfalusi lelkész *A művelt Barcaságjából*⁶⁸⁷ írtunk ki (ezen a címen forognak kezünkben néminemű jeles töredékek, és nem hiányoznak e művelt férfiú más gyűjteményei sem, valamint a szerző buzgalmát tanúsító művek).

15) Az eddigiekből kiviláglik, hogy mindig a brassói káptalan volt a leghíresebb, s ezért nem alaptalanul csodálkozni fogsz, hogy a püspöki széket ennek a káptalannak a testvérei közül senki sem nyerte el. Egy bizonyos Marcus Tartler, brassói lelkész, 1741-ben, Haner elhunytá után az üres püspöki szék jelöltje lévén, 32 szavazatot kapott, de ezekkel nem nyerte el a tisztséget. Azt, hogy általános zsinatot itt egyáltalán nem rendeztek, nézetem szerint a helység távolságának kell tulajdonítani, amely ezt a káptalant a többitől mintegy elkülöníti. A törvények, amelyeket a káptalan használ, ezek: *Statuta Capituli Barcensis revisa et rejectis inutilibus, communi fratrum censura quibusdam novellis aucta et proposita Capitulo ab eodemque approbata in Petersberg, die 2a Junij 1590.*⁶⁸⁸

328. §

II) Brassói földön a katolikusoknak jelenleg csak két plébániájuk van, úgymint a brassói és a türkösi, bár hajdan az egész vidék a katolikus hitet vallotta, és abban a korban éltek azok a káptalani atyák, akik a királyok előtt is tiszteletnek örvendtek, tőlük adományokat szereztek s a káptalan minden téren virult, szinte a többi törvényt megelőzve.

1a) Azt a plébániát, amelyet a Szent Péter és Pál templom közelében az alsóbb fokú iskolákkal együtt a Jézus társasági atyák igazgattak, most Brassóban a reformált ferences atyák gondozzák, akiknek a kolostora Szent János templománál van. Ezt a templomot, a katolikus polgárokon kívül, buzgón látogatják sokan a császári katonaságból, amely helyőrséggént itt időz.

b) A Türkösen most látható újonnan alapított vagy inkább feléledett plébánia a legrégibb időkben Csernátfaluban működött (amelyet akkoriban Szentmihálynak hívtak), és ehhez tartozott Türkös, Bácsfalu és Hosszúfalu vagy régen Nagyfalu, azaz

latinul Magnus pagus. Abban az időben mindegyiket Fehér vármegyéhez sorolták, és a törcsvári uradalomhoz kapcsolódtak, amit tanúsít László királynak 1456-ban ezzel a tartalommal kibocsátott levele: „László, Isten kegyelméből Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország királya stb., Ausztria és Stájerország főhercege, valamint Morvaország őrgroffja stb. Nemes híveinknek, a székelyek ispánjainak és azok helyetteseinek, a jelenlevőknek és eljövendőknél, akik ismerik jelen levelünk tartalmát, üdvözlötünk és kegyünk. Előadja nekünk hívünk, Krisztusban a legtisztelendőbb atya, Dénes bíboros úr, esztergomi érsek, legfőbb kancellárunk, hogy ámbár Zenthmihalban, Nagyfalwban (most Hosszúfalunak, azaz latinul Longus pagusnak hívják – B. J.), Thwrkesterben, Bachfaluban⁶⁸⁹ holmi eretnek valachusok laktak, azonban utóbb, miután e valachusokat elűzték, ezek a falvak a keresztények kezére jutottak, amely keresztények egyházi tizedüket az előbb említett Zenthmihalban alapított Szent Mihály egyházközség plébániájának méltán tartoznak fizetni; ezeket a tizedeket ti most elvettétek, s az elvetteket Türts nevezetű várunkban elsajátítottátok és az elsajátítottakat az említett várban időző várnagyaitok jelenleg is ezen anyaegyház hátrányára és kárára használják. És mivel a tizedet az isteni jog folytán nem a világiaknak, hanem az egyháziaknak kell adni, ezért hűségteknek és közületek mindenkinek erősen meghagyva elrendeljük, hogy megkapva ezt a levelet és a dolgok így állván, mostantól kezdve az effajta, a Szent Mihálynak nevezett anyaegyházat illető tizedekből semmit el ne mulasszatok, hanem azokat teljesen és egészen adassátok át az előbb említett egyházközségnek. Az előrebocsátottak dolgában másként cselekedni ne merészeljete, jelen levelet elolvasás után visszaadva a felmutatónak. Kelt Budán, az Úr mennybemenetelének ünnepén, magyarországi uralkodásunk tizenhatodik, a csehországinak pedig harmadik évében. P. H.”

2a) A brassóiak káptalanjainak Magyarország királyainál való tekintélyéről több kiváltságlevél szól, de most csak egyet említünk meg, a Lajosét, amely 1360. december 28-i⁶⁹⁰ keltezéssel így emlékezik meg Nicolaus dékánról: „Azt akarjuk, hogy mindenkinek a tudomására jusson, miszerint a Krisztusban tisztelendő atya, Nicolaus úr, ugyanazon apostoli kegyelemből

esztergomi érsek és ugyanannak a helységnek örökös ispánja, a tanult férfival, Nicolaus brassói dékánnal, saját káplánunkkal együtt felségünk elébe járulván” stb.

A kiváltságleveleket és a bennük foglalt javakat, amelyeket a barcasági káptalan mind a római katolikus, mind a lutheránus dékánság idejében különböző uralkodóktól szerzett, Lukas Colbius, a rozsnyói egyházközség lelkésze és a káptalan dékánja *Codex privilegiorum Capituli Coronensis*⁶⁹¹ című kéziratában tárta fel; 1753. január 27-én, élete 73. évében távozott az életből, s még halálos ágyán sem feledkezett meg nagy szorgalommal összehordott okiratgyűjteményéről.

A világi rend részéről is alig lehet felsorolni, hogy a barcasági föld az egyes évszázadokban milyen sok kiváltságot szerzett. Ezt bizonyítja Christianus Pomarius, aki 1553-ban egyedül Brassó városának csak kétszáz kiváltságos levelét vette számba a kézirat *Litterarum Civitatis Coronensis privilegialium congestióban*.⁶⁹²

b) A káptalan kisebb-nagyobb ügyeit írott törvények útján oldották meg. Ezt bőségesen bizonyítja a *Statuta...*,⁶⁹³ amelyben írásban szabályozták és adták elő a lelkészek szolgálóinak a kötelezettségeit. Azok számára, akik kedvelik a régi dolgokat, úgy vélem, cseppet sem járok el helytelenül, ha ezeket közzéteszem. A *Codex Capituli*ban így hangzanak:

„A Barcasági Káptalanhoz tartozó lelkészek szolgálóinak az 1493. évben szerkesztett szabályai.

Mostantól számítva némi idő óta úgy látszik, nézeteltérések és veszekedések ütötték fel a fejüket a Barcasági Káptalan jó és tiszteletet érdemlő plébánosainak a szolgálói között, és szinte minden egyes összefüggésben egyeseket bűnösöknek akarnak kikiáltani, akár túlzásaik, akár hiányosságaik miatt, s ezen ügyekben igen gyakran nyilvánvalóan letérnek a helyes útról, vagy azért, mert egyeseket felmentenek a részrehajlás segítségének a közbenjárására, vagy azért, mert másokat az irigység ösztökéjével ingerelnek, ilyen esetekben semmilyen törvényt sem véve igénybe, csak a sajátot. Ezért elrendeltük az említett szolgálókra vonatkozó rendeletek összegyűjtését és összeírását.⁶⁹⁴

1) Ha a lovas szolgálók közül valaki az urát viszi, legalább két védőfegyvere legyen, mégpedig kardja és pajzsa meg két sar-

kantyúja. Ha ezek közül valamelyiknek híjával van, egy aszper legyen a büntetése.

2) Ha valaki szekéren viszi az urát, kardja és egy sarkantyúja legyen, ugyanazon büntetés terhe mellett.

3) Egy se merészeljen reggelit követelni.

4) Az uraknak bármilyen gyűlésén érvé be legkevesebb három tál étellel. Ha pedig valaki az urak közül ezenfelül többet kérne, tetszése szerint rendelkezésére áll.

5) Adjanak nekik elegendő sört egészen az utolsó tál ételig, azután háromnak egy pint bort.

6) Ha úgy adódik, hogy közéjük ül valamilyen vendéglátó, barát vagy előkelő személy, ne merészeljenek tőle semmit kicsikarni, ahogy eddig szokták tenni. Ha viszont másvalaki elegyedne közéjük, a vendéglátó parancsa nélkül kérhetnek tőle valamit.

7) A vendéglátó szolgálai az ebéd végeztével tiszteljenek meg másokat egy pint borral.

8) A fent említett büntetés terhe mellett, senki se részegedjék meg.

9) Ha valaki a másikat megütné, bírójuk büntesse meg egy aszperre bírság gyanánt és egy veder borra a közösség javára.

10) Ha valaki a lovait vigyázatlanul kötné meg, úgy, hogy hanyagsága folytán eloldódtak, egy pint bor legyen a büntetése.

11) Ha valakit azon fognak meg, hogy rosszindulatból másnak a lovait eloldja, két pint bor legyen a büntetése.

12) Ha valaki másnak a szekerét az első kerekével megcsapja, két pint bor a büntetése, ha pedig a hátsóval, akkor egy pint bor. Ugyanezt tartsák be a kapuszárnyak sarkainál is.

13) Ha valaki nem a kellő módon vet bogot a kötélre és ezért a lovak szőre kitépődik, bűnhődjön egy pint borral.

14) Ha valaki nem fésűli meg rendesen a sörényt, az említett büntetés alá esik.

15) Minden újonc egy pint borral váltsa meg magát.”

329. §

III) A helvét valláshoz tartozók Brassóban, főleg a magyar elővárosban, nem kevesen laknak (308. §), de a templom híján ezek magánházban szokták tartani az istentiszteletet akkor, amikor vallásuk lelkésze a székely Sepsiszek (219. §) esprességéből odalátogat.

330. §

IV) A görög szertartású vallás a brassói román elővárosban, három román faluban: Zernesten, Tohánban és Vledényben, sőt a többi szász és magyar mezővárosban és faluban, az említett helységekben mindenütt élő románok között van elterjedve és eléggé virágzó.

1a) Brassóban, a román elővárosban laknak a románok és a szokásokban, viseletben és nyelvben velük már összekeveredett bolgárok (309. §), akikről van egy német nyelven szerkesztett *Egyházi évkönyv a brassói bolgárokról*,⁶⁹⁵ amely azt állítja, hogy a bolgárok a világ 6900., Krisztusnak pedig 1391. évében telepedtek le itt. Ezeknek csaknem az előváros közepében van itt egy pompásan megépített templomuk, amelyhez hasonló Erdélyben egy sincs a románoknak, a balázsfalvin kívül (vö. 44. §. 2a.). Ezt nemcsak a mi románjaink látogatják, hanem a bojárok is (vagyis Havasalföld nemesei), valahányszor a zavarások miatt hazájukból elűzve, Brassóban keresnek menedéket, ősi időktől Magyarország királyainak és elsősorban Ulászlónak az engedélyével. Az ő 1493-ban kibocsátott oklevele beleegyezett abba, hogy „a bojárok a törökök beütései idején javaikat Brassóba beviuessék és onnan kivihessék”.⁶⁹⁶ Ezért azok a külföldi románok méltán támogatják ezt a templomot és az itt lakó románokat, amint állítja Filstich, ezt írva [19.]: „Mindkét Havasalföld⁶⁹⁷ fejedelmei védelmezik a mi románjainkat mint testvéreiket, sőt a román templom építéséhez, amely a brassói felső elővárosban áll, igen nagy pénzüsségeket küldtek, s minden nehéz ügyben mellettük állnak, segítő kezét nyújtanak, minden lehetséges módon segítenek, sőt a császárok-

nál és királyoknál is közbenjárnak értünk.” A templom mellett vannak a papok (a pópák) és a tanítók (akiket daszkelnek neveznek) házai, elég tágas temetővel. 1774. szeptember 24-én nyolc papot, egy segédpapot és négy román iskolai tanítót számoltam meg.

b) Ezek az elővárosi románok 1736 körül panaszt tettek a magas Királyi Guberniumnál benyújtott *Memorial*ében, amelynek nyolc pontja az egyházi helyzetre vonatkozott (vö. 309. §), hogy „a nemes brassói magisztrátus magának tartja fenn azt a jogot, hogy föléljük egyházi vezetőket állítson”; a magisztrátus azonban a *Repliká*ban ezt felelte: „A magisztrátus nem tartja fenn magának azt a jogot, hogy föléljük egyházi vezetőket állítson, hanem az elővárosban emelt román templomnak már a megépítésétől egészen a mai napig patrónusi jogot élvez a románok említett egyházközsége fölött, amelynek erejénél fogva valamelyik pópa elhunytá esetén a magisztrátus tudta és előzetes hozzájárulása nélkül emlékezetet meghaladó idő óta (nehogy az aljanép körében zavargások üssék fel a fejüket) a románoknak nem volt teljes joguk a magisztrátus akarata és tilalma ellenére maguknak pópává választani ezt vagy amazt, aki magát velük nem fogadtatta el. Sőt fennmaradtak a visszamenőleges időkre nézve is példák arra, hogy a pópákat a magisztrátus, ha megtagadták az engedelmességet, kitiltotta a városból, mint ahogy ezt bőségesen bizonyítja a kivonat az egyházközség s az élére állított pópák ide csatolt történetéből, kezdve a román templom eredetétől... Rosszalljuk tehát mi, alárendelt helyzetűek, hogy nem állítottunk a fejünk fölé pópákat, hanem a három vagy több derék férfi közül megválasztottat – a magisztrátus beleegyezésével – igazi megválasztottnak ismertük el, és ugyanezt, a ránk szállott ősi szokásnak megfelelően, ajánlólevéllel fel szoktuk terjeszteni a püspökökhöz.”

Ugyanazon alkalommal panaszkodtak, hogy a náluk házasságot kötni szándékozó köteles a királybíró úrnak egy forintot fizetni. Erre azonban azt felelték: „Régóta bevezették, hogy bárki, még a városban vagy környékén született szászok közül is – s ez alól még a bíró vagy a tanácsosok fiai sem kivételek –, ha házasságot akar kötni és polgárjogot akar szerezni magának, előzőleg tartozik bemutatkozni a magisztrátus vagy a főbíró

előtt, s ő legszentebb felsége iránti tisztelete kimutatásáért egy magyar forintot lefizetni. Ennek megtörténte után nevét beírják a polgárok névjegyzékébe. Aki pedig a külső szász városokban és helységekben született és a brassóiak között szándékozik letelepedni s ott házasságot kötni, az ilyen a polgárjog elnyeréséért tartozik befizetni a magisztrátushoz 25 forintot... és akár ebből is kiviláglik, hogy a románok jövevények, mivel a főbíró úr vagy a magisztrátus engedélye nélkül pópáiknak nem szabad a románok közül senkit sem összeesketniök.”

2) Mind az elővárosi, mind a brassói föld mezővárosi és falusi románjai, mint akik a vallásban szoros kapcsolatot tartanak a havasalföldiekkel és a moldvaiakkal, nem fogadták el az egyesülést a szent római katolikus egyházal, sőt a szűnyogszegiek, akik a Barcaság határain belül esnek ugyan, de Fehér vármegyéhez számítanak, noha a katonáskodást elvégzik, mégis a nem egyesült görög szertartású vallást követik, a román ezredek utasításaival ellentétben (mint ahogy a szebenszéki resináriak is). Viszont Ótohán lakosai hűségesen tisztelik a római katolikus egyházal való uniót.

3) Az elővárosi lelkészek ruházata és külseje városi módon alakult; a többiek pedig láthatóan nem sokban különböznek ruházatban a mezővárosi és falusi, vagyis népi híveiktől. Ugyanezt állítja mindennapos tanúként Deutsch, ezt írva: „A román lelkészek ruházatban nem sokat különböznek más románoktól, kivéve azt az eltérést, hogy hosszú hajat viselnek.”⁶⁹⁸ Mivel azonban „nem a ruha teszi a barátot”,⁶⁹⁹ így hát övéik eléggé tisztelik őket.

ÖTÖDIK FEJEZET

Medgyesszék

331. §

Medgyesszék (németül Mediascher Stuhl, latinul Sedes Mediensis) Medgyes városáról nevezték el így; másként hívják „a két szék székének” is (ezek a már egyesült Medgyes és Selyk

székek voltak). Nyugatról Küküllő vármegye határolja, ugyanaz északról is (nem Torda vármegye, amint Bonbardi [346.] vélte), továbbá Segesvárszék, ugyanaz és a nagysinki szék keletről, az újegyházi, a szebeni szék és Fehér vármegye egy kis része délről. Bort és gabonát termő hegyes földje van, s nyugati partját a Nagy-Küküllő folyó öntözi.

1) Noha most Medgyesszékéről beszélünk, hajdan két székből állott, mégpedig Medgyesből (latinul Mediensis) és Selykből; nagyszerűen mutatja ezt Mátyásnak, Magyarország királyának 1464-ben, az Úr körülmetéltetésének ünnepe⁷⁰⁰ előtti legközelebbi vasárnapon szerkesztett parancsa a szavaknak ezzel a rendjével: „Megparancsoljuk, hogy mihelyt a jelen levél tartalma ismeretessé válik, minden olyan jobbágyaitokat, akik, mint mondják, élve a szabadsággal, a megfelelő földválság letévése után és más tartozásaikat kifizetve birtokaitokról... a Medgyes és a Selyk nevezetű két szász székre akarnak átköltözni, hogy ott éljenek, valamennyi dolgaikkal és javaikkal együtt, szabadon elmenni és elvonulni engedjétek, minden ellenkezés és alkalmatlankodás nélkül.”

Hasonlóképpen, ugyanaz a Mátyás király 1474-ben, Szent András ünnepe utáni első szerdán kibocsátott rendeletében ezek olvashatók: „Felségünknek előadták két szász székünkben, Selyken és Medgyesen élő valamennyi szász hívünk képviselőjében súlyos panasz alatt, hogy vannak közületek románokat birtoklók, akiknek a románjai, juhnyájaikkal ugyanazon panasztevők területein legeltetés színe alatt, a juhokat ide-oda terelve, igen sokféle gaztettet, mégpedig lopásokat, fosztogatásokat, rablásokat, betöréseket és károkat meg tűzvészeket szoktak elkövetni” stb.

Az ebben a kettős székben fekvő falvakról, amelyeket a 335. §. 1–4. alatt írtunk le, azt mondtuk, hogy az említett Medgyesszékhez tartoznak. Selykszéket a Kaltbach patak öntözi.

2) Medgyesszék földjét a kiváló és bőséges bortermés után Vinlandiának nevezik, amelyről Timon [Nov. X. 56.] így ír: „Bortermő földje van, legtöbb dicséretet a Berethalom körüli érdemi.” A magyar borról hibásan ítélt Hortilius és Tröster [410.], akik ennek a földnek a borát egyenlőnek mondták a

tokajival.⁷⁰¹ A Comp. [42. ed.] mutatja, hogy ezt a széket az előző évszázad közepe táján nem kis mértékben elpusztították.

332. §

A szék lakosai leginkább szászok, de nem hiányoznak a románok sem, nagyon kevés (alig említendő) magyarral. Medgyes város tanácsa törvényt ül az egész szék fölött; a tanács tagjai: a konzul, a királybíró, a székbíró, a városgazda, a jegyző, két királyi adószedő és hét vagy nyolc rendes tanácstag. Vannak ezenkívül különböző tisztségviselők, mint a két bírósági és ugyanannyi konzuli titkár, egy osztó, majorsági adószedő, a közösségi ügyvéd, a város századosa, a majorsági tisztartó, két királyi adóvégrehajtó, három állomási biztos stb.

1) Az 1761. évben végzett számbavétel alkalmával ebben a székben találtak 5623 román lelket, 1364 családot, 7 templomot, 25 papot, 23 tanítót, kántort és harangozót. Magyar családapák Kiskapuson élnek.

2) Medgyesszék és város konzuljairól ezt a névsort kaptuk. Medgyesváros konzuljai az első konzulságtól kezdve: 1) Simon Pellio, az első medgyesi konzul, unokájának, Simon Zachariae-nak ma is létező sírfelirata szerint. 2) Joachim Koch, meghalt 1585. február 19-én. 3) Georg Czehe iskolamester, meghalt 1579. február 21-én. 4) Johann Schuller, meghalt 1586. július 28-án. 5) Simon Weiss, kereskedő, megválasztották 1582-ben, meghalt 1586-ban. 6) Philipp Kirschner. 7) Michael Fleischer szabó. 8) Martin Weiss szabó, meghalt 1606-ban. 9) Franz Czehe szabó. 10) Michael Goldschmidt. 11) Acatius Kirschner. 12) Acatius Schiemert varga, meghalt 1604-ben. 13) Simon Zachariae szabó, meghalt 1612-ben. 14) Peter Gotterbarmet varga, meghalt 1623. július 13-án, konzulsága kilencedik évében. 15) Andreas Fleischer. 16) Peter Hann, megválasztották 1626-ban, meghalt 1627. március 26-án. 17) Georg Lender szűcs, meghalt 1638. december 24-én, ugyanazon a napon, amelyen utódja is. 18) Franz Reytsch szabó, megválasztották 1631-ben és meghalt 1638. december 24-én. 19) Martin Clausenburger szabó, megválasztották 1639-ben, meghalt 1643-ban. 20)

Mathias Herbert deák, megválasztották 1649-ben, meghalt 1653. december 15-én. 21) Peter Gotterbarmet szabó, megválasztották 1644-ben. 22) Michael Dimonis aranyműves, megválasztották 1651-ben, meghalt 1657. május 9-én. 23) Stephan Maurer mészáros, megválasztották 1657. március 28-án. 24) Andreas Seidner szabó, megválasztották 1660. május 4-én. 25) Michael Rucesch szabó, megválasztották 1664. április 23-án. 26) Johann Auner varga, megválasztották 1669-ben. 27) Michael Czekelius, megválasztották először 1679-ben, másodszor 1683-ban, meghalt ugyanazon év november 5-én. 28) Stephan Gneser aranyműves. 29) Matthias Times szabó. 30) Samuel Conrad beszercei deák, megválasztották 1689-ben, 1695-ben felvették Erdély Királyi Guberniumába, 1697-ben Lipót római császártól új címet kapott nemesi címerrel, és mint Samuel Conrad von Heydendorftól üdvözltek. 31) Peter Hermann szabó, megválasztották 1692-ben, ismételtén 1698-ban, 1699-ben és 1701. december 21-én, meghalt 1706. május 18-án, a királybírói tisztségben. 32) Johann Auner sarukészítő, Johann Auner fia, megválasztották 1706-ban. 33) Martin Clausenburger, nemes, megválasztották 1710-ben, meghalt 1718. november 17-én. 34) Daniel Gross, közönségesen Kurtscher, rézműves, megválasztották 1714-ben. 35) Peter Auner, megválasztották 1715-ben, meghalt 1721. május 18-án. 36) Andreas Hann mészáros úr, megválasztották 1720-ban, meghalt 1745-ben. 37) Johann Schuller úr, megválasztották 1762-ben, sok éven át érdemdús konzul volt. 38) Andreas Hann von Hannenheim úr, megválasztották 1754-ben, szintén számos éven át kiválóan bevált konzulként. 39) Matthaeus Czeppelt úr, megválasztották 1770-ben, igen nagyérdemű konzul.

I. A felső kerület

333. §

Ez a szék két kerületre oszlik, mégpedig a felsőre és az alsóra; a felsőben van egy szabad királyi város, Medgyes, kilenc faluval.

Medgyes, Medses és Megyes, latinul Media vagy Megyesinum, németül Medvis, Medvisch és Medäss szabad királyi várost 1146-ban kezdték alapítani a Nagy-Küküllő folyó keleti, vagy ha akarod, déli partján.⁷⁰² A XII. század közepe tájától kellemes fekvésű helyzetével, templomokkal, tornyokkal és polgári házakkal ékeskedett, s fallal volt övezve; a reformált Ferenc-rendi atyák kolostorával, a kegyes iskolák atyáinak otthonával, az ágostai valláshoz tartozók gimnáziumával, piaccal stb. büszkélkedik.

1) Arról, hogy a város honnan vette nevének eredetét, Fasching [Nov. II. 92.] így ír: „A szászoknak ezt a városát latinul Mediának nevezik azért, mert a szászok a tartomány közepén, keleti irányban építették, mégpedig a rómaiaktól Media Coloniának nevezett ősrégi város romjain.” De az ő és némely más történetíró e véleményét hibásnak vélem, mivel a latinul szerkesztett régi oklevelekben és iratokban nem Mediát mondanak, hanem Medgyest; ezért úgy gondolom, hogy a Media szót a magyar Medgyesből vagy Medjesből formálták. Ezért egyetértek Timonnal [Nov. X. 46. 50.]. Úgy tetszik, ezen a nézetén volt a szász nemzet néhai ispánja, Valentin Franck [30.], aki a Medjes névhez csak hozzácsatolta a latin *-us*, végződést, és így alkotta meg a *Mediesus* elnevezést.⁷⁰³

A szászok bejövetele előtt kétségkívül a magyarok, akikhez képest a szászok későbbi lakosai Erdélynek, adtak a városnak nevet, amely „meggyben gazdag” helyet jelent, a magyarban ugyanis a *medgy*, *medj*, *meggy* nyilván a latin *Cerasum acidumot* jelenti, amelyben – mint egyéb gyümölcsökben is – ez a vidék bővelkedik. Arra pedig, hogy ennek a városnak a földjén valaha a rómaiak *Media* nevű települése létezett volna, semmilyen ókori emlék nem mutat. Valamennyi más erdélyi szász város előtt ez szerezte meg a bölcsőjét, a szászokat ugyanis 1143-ban hívták Erdélybe, vagy, amint a *Fasti vulgares* közli, 1142-ben, s rá a harmadik évben, vagyis 1146-ban már kezdték a várost fallal övezni, és 1150-ig annyira előrehaladtak a munkával, hogy az ellenség már kirekesztettnek számított.

2) Az egész várost, mint Szebent, fal veszi körül. A kerteken,

majorokon, továbbá a cigányokon kívül csak igen kevés más ottlakó található a falakon kívül. A város belső részei elég szépek. Fassching [Nov. I. 93.] ezt írja: „Jeles volna (a város – B. J.), ha az ellenség gyakori betöréseitől és gyűjtogatásaitól elpusztított némely épületeit helyreállítanák; ezek kiválóak ugyan, de semmiképpen se fogják visszaszerezni a rájuk fordított költségeket.” Bonbardi ezt mondja: „Gazdagsága révén igen erős volna ez a város, ha az ellenség gonoszsága folytán gyakorta megszállva és felégetve, nem szerzett volna nehezen kiheverhető csapást” [347.].

A város kellős közepén, kiemelkedőbb helyen (nem hegyen, amint Frölichnél olvasható [374.]), vár módjára megerősített templom van, magas toronnyal. A piactér tágas, ide gyűlnek össze csütörtöki napokon a szomszédos helységek a hetipiacokra, évente három alkalommal pedig nagyvásárra. Arra, hogy valamikor igen híres vásárokat rendeztek itt, joggal következtethetünk abból, hogy a havasalföldi románok ezt a várost vásárhelynek szokták nevezni. Reicherstorffer azt írja,⁷⁰⁴ hogy ez a város Erdély közepén fekszik, bortermő és jól el van látva minden más dologgal, ami elősegíti a közhasznót és a megélhetést.

A XVI. században az idevaló polgárok és a brassóiak között viszály ütötte fel a fejét a kereskedelem miatt, amit bizonyít János király idézése 1537-ben a medgyesi polgárokhöz, hogy jelenjenek meg a vajda előtt és adjanak számot, miért akarják megakadályozni a brassóiakat üzleteik lebonyolításában, továbbá Majláth István levele ugyanazon évből és tartalommal.

3) A városból kilépő számára délkelet felé sík mező tűnik fel. Nyugatra, ahol a Küküllő (két partját) mindenki használatára kitűnő híd köti össze, igen magas, s az Enyed felé tartók számára nehézségekkel telis-tele hegy emelkedik.

4) Mielőtt azonban ide vagy amoda indulnánk, illőnek látszik Medgyes város néhány emlékezetes dologát megörökíteni.

a) Gyakran tartottak itt országgyűlést, mint 1459-ben, amit Miklósvárszéknak a kiváltságlevele bizonyít (235. §. 2.); 1569-ben, a Boldogságos Szűz Mária ünnepén;⁷⁰⁵ 1570-ben, az Úr körülmetéltetésének ünnepén; 1574-ben [I. Bethlen VI. 304.]; 1576. január 28-án; 1588. december havában, ahol a Jézus tár-

sasági atyákat kiűzték, itthagya egy rossz erkölcsűt, a fejedelem nevelőjét, és egy prédikáló s gyóntató szerzetest. Fuchs⁷⁰⁶ 1588-ra és 1599. március 20-ra is jelez egyet [l. Bethlen X. 681.]; 1602. augusztus 23-án; 1610. szeptember 29-én; 1614. február havában, ahol Szilasi János és Ladányi Gergely nemesembereket, mivel 1613. október 23-án megölték Báthory Gábor fejedelmet, a várfalak egyik tornyából kidobták, s a földre zuhanva, nyomorultul pusztultak el. Tudniillik ötven fiatal katonával ezek voltak Váradon a kezdeményezői annak, hogy Báthoryt megöljék; ennek az országgyűlésnek az idején tehát, mivel üldözték őket azok, akik Báthory pártján állottak, szolgálóikkal egy bástyába húzódtak, és egy ideig férfiasan védekeztek. Végül azonban a Báthory-pártiak legyőzték, kidobták és megölték őket (vö. I. 114. §); 1630. július 10-én; 1637. március 1-jén; 1658. január 24-én stb.⁷⁰⁷ A Királyi Törvénytábla is ebben a városban tartotta székhelyét néhány éven át, majd 1754-ben innen áthelyezték Marosvásárhelyre. Az ágostai vallásúak igen gyakran zsinatokat is tartottak itt.

b) Lodovico Grittiti, Magyarország kormányzóját, Czibak Imre 1534-ben méltatlanul esett megöletése miatt itt fogták el és ölték meg [l. *Annales*⁷⁰⁸ 1534. év, Istvánffy XII., Bethlen II. 70–71.].

335. §

Az ebben a kerületben fekvő kilenc falu neve: 1) Almen, magyarul Szászalmás. 2) Bogesdorf, magyarul Bogács. 3) Bozenen vagy Baassen, magyarul Felsőbajom, románul Bazne. 4) Eibesdorf, magyarul Szászivánfalva, románul Igisdorfu. 5) Kirtsch, magyarul Körös, másként Kirtsel, románul Krisch. 6) Meschen, magyarul Muzsna. 7) Nimesch, magyarul Nemes, románul Nyemse. 8) Reichesdorf (mezőváros), magyarul Riomfalva, románul Richisdorff. 9) Wölzen, magyarul Völce, románul Veltz.

1) Bogesdorf, magyarul Bogács, nevet adott a bogácsi káptalannak (339. §).

2) Baassen, magyarul Felsőbajom falu, amelynek forrásáról

Fridvaldszky így szól [196.]: „Felsőbajom falunál közönséges sóban gazdag forrás tör fel, de annyira bűdös a kéntől, hogy ha fáklyát vagy égő szalmaköteget közelítenek hozzá, tüstént láng-ra lobban, bár ez az érdekes jelenség nedves vagy viharos időjárás esetén sohasem következik be.” Marsigli [III. 49.] így ír: „Ezt a forrást 1685-ben a nyájak pásztorai találták meg, akik a közeli mocsárból nádat gyűjtve tüzet gyújtottak a forrás közelében és lángra lobbantották a vizet.”

3) Muzsnát a mezővárosok közé sorolta Bonbardi, aki ugyanott [347.] a segesvári székhez tartozó Erked falut ebbe a székbe helyezte át.

4) Reichesdorf, magyarul Riomfalva (mezőváros), vásártartási jognak örvend.

II. Az alsó kerület

336. §

Az alsó kerületben van három mezőváros, mégpedig Berethalom, Nagyselyk és Kisselyk, valamint tizennégyszék falu.

337. §

1) Berethalom, latinul BIRTHALMINUM vagy BIRTHALBINUM, németül BIRTHELM (amelyből az előző nevek keletkeztek), tágas és csinos, szőlőtermő helyen fekvő mezőváros, amely az ágostai vallásúak püspökének a székhelyéről és szikladombra épült vártemplomáról nevezetes.

2) Nagyselyk, németül Markt Schelken, latinul MAGNUM SELYKINUM, Medgyes város alatt, a Kaltbach patak mellett fekszik.

3) Kisselyk, németül Kleinschelken, latinul PARVUM SELYKINUM, románul Sejka miki, ugyanannál a pataknál terül el, és arról nevezetes, hogy 1661. november 29-én I. Apafi Mihályt itt iktatták be Erdély fejedelmévé. E mezővárosok mindegyike vásártartási jogot élvez.

4) Berethalomról Bonbardi ezeket jegyezte fel [347.]: „Berethalom mezővárosra felhívja a figyelmet mindenekelőtt a házak között egy igen magas szikla, amelynek a tetején tekintélyes és igen tágas templom tűnik fel, amely várhoz hasonlóan háromszoros fallal és bástyákkal van megerősítve; a belső és az ellenséges zavargások közepette a mezővárosiaknak és a szomszédoknak igen célszerű menedéket nyújtott.” Olvassuk, hogy az evangélikusok általános zsinatait több ízben itt rendezték meg; ilyen volt az 1752. augusztus havi is, ahol elhatározták, hogy a gyónási vagy bűnbánati napot minden január, április, július és október első vasárnapján kell tartani.

5) Kisselyk mezőváros területéről a királyi fiscusnak járó tizedrészt a néhai méltóságos Teleki Mihálynak fizették, amint mutatja a Comp. IV. 12, 9., amit méltóságos örökösei ma is tartanak.

338. §

Ennek a területnek a falvai ezek: 1) Váldhíd, németül Waldhütten, románul Valdhidu. 2) Nagykapus, németül Gross Kopsch, románul Koptsa mare. 3) Szászsáros, németül Scharesch. 4) Paratěj, németül Pretey, románul Bráté. 5) Tóbiás, németül Tobesdorf. 6) Ecel, németül Hetzeldorf, románul Atzel. 7) Buzd és Szászbuzd, németül Buss, Buszd. 8) Baromlaka, németül Wurmloch. 9) Mardos, németül Mordisch, románul Moardesch. 10) Sály, németül Schalendorf, Schnell, románul Seoala. 11) Hásság, németül Haschagen vagy Hoschogen. 12) Asszonyfalva, németül Frauendorf, románul Freu. 13) Egerbegy, németül Arbegen, románul Agregyits. 14) Kiskapus, németül Klein Kopsch, románul Koptsa mika.

1) Sáros nevezetes az ebben a faluban lévő forrásról [l. Fridvaldszky 197.].

2) Ecel vásártartási jogáról nevezetes; Miles [167.] azt írja, hogy 1594. április 12-én ebben a faluban, úgyszintén az imént említett Sárosban és Holdvilágon (297. §. 2.) véreső hullott. Az ilyen jelenségeket a természet világának kutatói fogják megmagyarázni.

3) Kiskapusnak magyarokkal vegyes szász lakossága van.

Egyházi ügyek

339. §

Az ágostai vallásúaknak ebben a székbén két káptalanjuk van. Egy a medgyesi, amely tizenhárom egyházközséget ölel fel; a másik a selyki, amelyhez ebből a székből tíz falu tartozik, egy a szebeniből, tizenegy Fehér vármegyéből (18, 49. §), két egyházközség pedig, Bogács és Kőrös a bogácsi káptalanhoz, ugyanannyi a bolkácsihoz ment át, mégpedig Felsőbajom és Völcs.

A római katolikusoknak csak egy egyházközségük van, Medgyes városában, s az sem valami népes; ez a reformált Ferenc-rendi atyák gondjára van bízva.

Kiskapuson igen kevés helvét vallású lelket találasz; ezekre a mikeszászi lelkész vigyáz.

A románok számosabbak, ők a görög rítust követik.

1) Az ágostai vallást követőket és egyházközségeiket az 1766. év összeírása alapján a következő táblázatok tüntetik fel:

a) Medgyesi káptalan				
Sor-szám	Az egyházközség neve	Férfiak s z á m a	Nők	Taksa rénes forintban
1	Medgyes	1013	1076	40
2	Berethalom	363	394	250
3	Muzsna	244	246	70
4	Riomfalva	205	221	60
5	Ecel	184	189	45
6	Váldhíd	180	187	35
7	Nagykapus	179	192	33
8	Sáros	172	184	25
9	Paratérj	124	133	32
10	Buzd	110	115	20
11	Nemes	110	122	25
12	Szászalmás	100	109	22
13	Tóbiás	72	79	20

b) Selyki káptalan

Sor- szám	Az egyházközség neve	Férfiak s z á m a	Nők	Taksa rénes forintban
1	Kisselyk	263	280	25
2	Nagyselyk	171	179	22
3	Baromlaka	149	161	25
4	Szászegerbegy	95	101	20
5	Szászivánfalva	131	144	20
6	Mardos	94	108	20
7	Hásság	138	151	22
8	Mártonfalva	230	241	24
9	Martontelke	242	266	24
10	Sálya	118	126	20
11	Kiskapus	172	182	15
12	Péterfalva	78	92	20
13	Asszonyfalva	138	149	20
14	Rüsz	207	116	15
15	Monora	240	271	15
16	Sorostély	77	85	15
17	Csanád	189	204	15
18	Csicsóholdvilág	148	151	15
19	Mihályfalva	75	82	15
20	Bolya	70	74	15
21	Vessződ	42	44	15
22	Ingodály	46	48	15

2) Helyesnek tartjuk közölni a Medgyes városi tisztelendő lelkészek névsorát, amelyet a nagy hírű férfitől, Daniel Georg Duldner-től, a medgyesi gimnázium rektorától szereztünk meg a konzulok névsorával együtt. Tehát: 1) Bartholomäus Altenberger, az első ágostai vallású lelkész, elvitték Szebenbe 1547. március 10-én. 2) Matthias Hentzius, szebeni. 3) Georg Graiel, medgyesi. 4) Georg Salzburger 1560-ban. 5) Christian Sche-saeus, medgyesi, megválasztották 1569-ben, meghalt 1585. január 30-án. 6) Simon Hermann, medgyesi, megválasztották 1586-ban. 7) Martin Oltard, szebeni, megválasztották 1590-ben. 8) Franz Valentinus, medgyesi, megválasztották 1591-ben. 9)

Matthias Schiffbaumer, barcaújfalusi, megválasztották 1597-ben, meghívták Berethalomba 1601-ben, meghalt 1610-ben. 10) Simon Kirtscher, medgyesi, megválasztották 1610-ben, meghalt 1621-ben. 11) Georg Theyselius, szentágotai, megválasztották 1621-ben, meghívták Berethalomba 1627-ben, meghalt 1646. november 13-án, élete 44. évében. 12) Georg May, segesvári, megválasztották 1628-ban, meghalt 1632-ben. 13) Paul Gräffius, benei, megválasztották 1632-ben, meghalt 1645-ben. 14) Matthias Miles, medgyesi, megválasztották 1645. július 16-án, meghalt 1649-ben, Szent András ünnepén. 15) Johann Scharsius, fülelki, megválasztották 1650. február 2-án, meghalt 1657. december 14-én. 16) Stephan Adami, szászkeresztúri, megválasztották 1658. május 7-én; miután 1666. november 8-án Medgyesen szuperintendenssé választották, meghívták Berethalomba január 3-án; meghalt 1679-ben. 17) Johann Czekelius, nagyszőlősi, megválasztották 1667. február 6-án, meghalt 1668. február 20-án. 18) Lukas Gräffius, medgyesi, megválasztották 1668. február 26-án, meghalt 1671. szeptember havában. 19) Michael Pancratius, szászsebesi, jogász, mindkét jog doktora, megválasztották 1671. október 4-én, szuperintendens lett 1586-ban, meghalt 1690. július 11-én. 20) Lukas Hermann, a szuperintendens Lukas Hermann fia, beiktatták Baromlakán 1687-ben, szuperintendenssé választották 1691. január 30-án, meghalt 1707-ben. 21) Stephan Gundhard, medgyesi, azelőtt szászsebesi lelkész és a káptalan dékánja, megválasztották 1691. július 25-én, meghalt 1698. december 28-án. 22) Lukas Gräffius, Lukas fia, Paul unokája, Kisselykről, meghívták 1699. március 24-én, szuperintendenssé választották 1712-ben, meghalt 1736-ban. 23) M. Georg Haner, segesvári, meghívták 1713. február 20-án, generális dékán volt tizenhét éven át, szuperintendenssé választották 1736-ban, meghalt 1740. december 15-én. 24) Aegidius Mangesius, azelőtt a szerdahelyszéki Felsőapold lelkésze és az erdőálji káptalan dékánhelyettese, meghívták 1737. február 14-én, meghalt 1740. július 20-án. 25) Georg Jeremias Haner, Georg fia, Kisselykről meghívták 1740. augusztus 3-án, amikor is főgondnok volt; szuperintendenssé választották 1759. augusztus 7-én. 26) Andreas Schunn, szebeni, a szebeni érsekségből, meghívták 1759. október 15-én, aztán megválasztották szebeni

lelkésszé 1762. május 2-án. 27) Főtisztelendő és jeles híró Nathanael Schuller úr, nagykapusi, azelőtt zágori lelkész és a bogácsi káptalan dékánhelyettese, jelenleg pedig a tiszteletré méltó káptalan érdemdús generális dékánja.

4) A berethalmi lelkészeket mint szuperintendenseket máshol szedtük lajstromba.

Művelődési és katonai ügyek

340. §

A római katolikus művelődést Medgyesen a kegyes iskolák atyái ápolják. Az ágostai vallás követői a medgyesi gimnáziumban, a berethalmi iskolában és más kisebbekben művelődnek.

Ebben a székből nincs sem határőr-katonaság, sem helyőrség.

HATODIK FEJEZET

Beszterce vidéke

341. §

Beszterce vidékét (németül Bistricer vagy Nösner Districtus, latinul Districtus Bistriciensis), amely nevét Beszterce városáról kapta, északról Kis- vagy Vörös-Oroszországnak a Lengyelországhoz tartozó Lembergi vajdaságát és a Moldvát elválasztó hegyek határolják, keletről Doboka vármegye határai, délről Belső-Szolnok s ugyanaz nyugatról is. A Lengyelország felé húzódó hegyek nyúlványai közé zárva, hegyekkel határolt jó földnek örvend, amelyet a Nagy-Szamos és kisebb patakok öntöznek.

1) Timon ezt a vidéket széknak nevezi, és határaitól ezeket írja: „A széket Doboka és Belső-Szolnok vidéke zárja körül, s ezért a jogok szükségképpen összekeveredtek, és némely százsz helységek lakosai immár Doboka vármegye előjáróinál jegyeztetik fel magukat” [Nov. X. 56.]. A jogoknak az ilyesféle ele-

gyedése azonban jelenleg nincs meg, és nem hinném, hogy meglett volna, amióta Timon visszaemlékezhetik.

Ezt a tájat földnek nevezik, mert a magyarok földjéből szervezték meg vagy szakították ki önálló egységgé és hatáskörrel (l. 170. §).

2) A vidék folyóiról Timon az idézett helyen ezeket írja: „A széket három nevezetesebb folyó szeli át: a Sajó, a Beszterce és a Nagy-Szamos, amelyeket a Kárpátok indítanak el. Ezek a folyók Beszterce alatt egyesülnek, de a szék határain kívül.” Ámde szavait ki kell bővíteni, és a táj megismerése végett helyesbíteni kell. Erről a három folyóról külön kell szólni:

a) A Nagy-Szamos a Radna fölött elhelyezkedő hegyek tövéből eredve elfolyik Radna, Májer és Szentgyörgy falvak között, s keleti szélén fogadja Párva, Nagydemeter, Szépnýr, Törpény falvakat és Preszlopot Belső-Szolnok vármegyéből. A napnyugati oldalon fekvő partja a következő patakokat fogadja be: 1) Ilva, az azonos nevű faluról elnevezve, amely mellett vannak: Nagyrebra, Magura, Szentjózsef, Ilva. 2) Azon terület után, amely Földrát és Váralját fogja közre, a Szamosba siet egy másik patak, amelynek a völgyében helyezkednek el: Lunka Sinuluj, Kisrebra. 3) Egy nem valami kiterjedt távolság után ismét egy patak tart a Szamos medre felé, ennél fekszenek a következő falvak: Romuluj, amely fölött fűrészmalom látható, Gaurén a pataktól kissé távolabb, Telos, amelyről a patakot elnevezték, Hordó, Szálva; e patak és a Szamos egyesülése fölött nevezetes Naszód, a leghíresebb a falvak közül e vidék nyugati részén. 4) Ugyanazon az oldalon egy negyedik patakot is felvesz, amely mellett terülnek el: Runk, Pojén, Szupláj, Zágra, amelytől nincs messze Makód, a Nagy-Szamos mellett; ugyanazon a részen, ahol Runk, fekszik Bikis is. Makód alatt, Szézármánál a Szamos, a felvett patakoktól jól megnövekedve, Belső-Szolnok vármegyébe folyik át, és ott felveszi a Beszterce vizét magával hozó Sajót vagy Schajót.

b) A Besztercevíze, latinul Bistricius, a Doboka vármegyei Borgó⁷⁰⁹ fölötti havasokból ered, és miután elfolyik Beszterce városa mellett (amely azonban ettől a folyócskától valamelyest nyugatra fekszik), a Doboka vármegyéhez tartozó Sófálva község alatt a Sajóba ömlik. Ezt a patakot ugyan Besztercének

hívják, mert a nyugati partjára engedte Besztercét, de a tulajdonképpeni Beszterce vagy Besztercevíze (latinul Bistriciensis aqua) egy másik folyóvíz, amely e vidék havasaiból eredve Moldva felé folyik; ez, ahol a Dorna patakot a havasok között magához veszi, ott éppen Erdélyt választja el Moldvától, amint megírja az Appr. III. 83, 1.

c) A Sajó vagy Schajó a besztercei föld határain kívül ered és folyik; a Maros felé, vagyis keleti irányban haladókkal mint átkelendő folyó áll szemben (amiből kitűnik, hogy a besztercei föld nem érintkezik a Maros folyóval és a marosszéki széke-lyekkel); medre elhalad Nagysajó (amelytől Kissajó nem esik messze), Bilak és Sárvár Doboka vármegyéhez tartozó falvak mellett. Sárvár alatt felvesz egy, a Sajóhoz hasonlóan északon eredő patakot, amely Oláhbudak, Magyar- vagy Kisbudak, Simontelke és Szászbudak mellett elhaladva, egyesül vele, s bizonyos távolság után a Sajó a Beszterce patakot is felszívja Sajóudvarhely község fölött. Mégis megőrzi a Sajó nevet addig, amíg belcömlik a Nagy-Szamosba. Ez a Szamos pedig a Kis-Szamoszal Dés mezőváros fölött egyesülve, a Szamost olyan folyóvá teszi, amelyhez hasonló egy sincs Erdélyben a Maros és az Olt után.

342. §

Ezt a szászok többi székétől nagy távolságra északon elhelyezkedő vidéket egykor Doboka és Belső-Szolnok vármegyéből (110, 118. §) hasították ki, és Beszterce vármegye névvel megjelölve, Magyarország királya örökletes birtokként adományozta Hunyadi Jánosnak (akit László király, miután helytartóként több évig szerencsésen kormányozta Magyarországot, a XV. század közepén Beszterce ispánjává nevezett ki), valamennyi ivadéka utódlási jogával. Ámde a vidék nagy részét lakó szászok János fiától, Mátyástól, Magyarország királyától megszerezték a maguk számára, nagy pénzüsszeg lefizetése árán.

1) Annak nem akadok nyomára, hogy ez a vidék, amelyet Tröster, nem éppen helyesen, 50 német mérföldre esőnek mond

Brassó városától (holott mintegy 30 mérföldre esik),⁷¹⁰ mikor szakadt ki Doboka és Belső-Szolnok vármegyékből. Sőt még az is kétséges, hogy vajon dobokai területből vagy pedig szolnokiból hasították ki, vannak ugyanis, akik azt állítják, hogy egykor Doboka vármegye tagja volt, de vannak olyanok is, akik azt, hogy Szolnok vármegyéé. E vidék fekvéséből és az említett vármegyék határai alapján, amelyekkel a besztercei földdel érintkeznek, magam úgy vélem, hogy a besztercei vidéket mindkét vármegye területéből tépték ki. Ha azonban bizonyítják az ellenkezőjét, vélekedésemet szívesen megváltoztatom.

2) Hogy ezt az akkoriban Beszterce vármegye néven nevezett vidéket Hunyadi Jánosnak adományozták, mutatja maga az adományozási oklevél, amelyről Palma [II. 244.] ezt írja: „Nem sok nap múlva megjelent Bécsben Hunyadi János, s a tőle hét éven át viselt kormányzói méltóságról önként lemondott. László király, hogy megjutalmazza kiváló hűségét s az ő és az ország érdekében való annyi sok fáradozását, Bécsnek egy kiemelkedő közterén aranyos széken ülve s pompás királyi köpenybe öltözve, neki adta ajándékba Erdélyben Beszterce vármegyét, és ezzel együtt ama tartomány örökös ispánjává nevezte ki az azután Budán kiállított ünnepélyes okirattal” (vö. 139. §. b, c.). Amikor Corvin Mátyás, János fia következett a magyar trónra, ő nagybátyját, Szilágyi Mihályt nevezte ki besztercei ispánnak [I. Palma II. 294.]. Utána más besztercei ispánról nem olvasunk, mert Mátyás király ennek a tartománynak a szász lakosait arra a szabadságra emelte, amelyet Hunyadi János kora előtt élveztek: így vélekedik alaptalanul Timon, aki – mivel br. Apor Péter kioktatta – úgy vélte, hogy Hunyadi János is besztercei ispán volt, azon az alapon, hogy a besztercei vidékről királyi adót szedett, nem pedig azért, mintha a város ura lett volna [Add. I. 7.].

3) Azt, hogy a szászok, akik e vidéket hatalmukba kerítették, mikor és honnan jöttek ide, sejteni lehet azokból, amiket az I. 152. §-nál feljegyeztünk: vagy azoknak a szászoknak a csapatával érkeztek, akiket Géza király 1142 körül hívott Erdélybe és azután a szászok földjéről ide átvándoroltak, vagy a magyarországi szepesi földről érkeztek. Nekünk egy és ugyanaz, de

bizonyos, hogy ők az első időkben Beszterce vármegye földesurának voltak alárendelve, és csak később forrottak egygyé a nemes erdélyi szász nemzet univerzitásával. Mindenesetre tekintélyes férfiak azt a véleményt hangoztatták, hogy az összes besztercei szászok akkor egyesültek az egész szász nemzettel, amikor földjüket Báthory Zsigmond fejedelem sajátjának akarta megszerezni Báthory Andrástól, a későbbi fejedelemtől, amit látni lehet a 85. §. 28.-nál.

343. §

Ugyanazoknak a szászoknak az utódai ma is hatalmukban tartják a vidék jobbik részét, mert ők lakják a felső kerületet. Az alsó kerületet pedig a szászok jogkörének alárendelt románok lakják, akik már a határőrkatonasághoz tartoznak, tehát ezeket a románokat katonai törvények irányítják. A városi és emellett az egész földről való, mindenütt a románokkal elkeveredett szászok élén teljes tekintéllyel a besztercei magisztrátus áll, amely a főbíróból, tisztekből és tanácsosokból tevődik össze, akikhez különböző hivatalnokok tartoznak.

1) A besztercei tanács tagjai: a főbíró és tíz tanácsos, köztük az albíró, a királyi adószedő és a városgazda. A tisztek ezek: a közjegyző, az aljegyző, az ügyvéd, a titkárok, a levéltáros, a két számvizsgáló biztos stb. A vidék két kerületre: felsőre és alsóra oszlik, amelyek közül ez utóbbit mai nevén radnai járásnak hívják, amazt pedig a tulajdonképpeni besztercei vidéknek nevezik.

I. A felső kerület

344. §

A felső kerületben van: Beszterce huszonhárom faluval. Beszterce, németül Bistritz vagy Nösen, latinul Bistricium szabad királyi város, a völgy igen tágas, bájos síkságán épült 1206 körül. Mindkét oldalon szőlőtermő dombok és ezek

mögött távolról az erdők sűrű rengetegei övezik, közelről várfalak és tornyok, s bár gyakran érezte a barbárok, sőt a keresztények sanyargatását is, mégis kitűnik templomtornyaival, épületeivel, utcáival, a kegyes atyák iskolájával, valamint a szerzetesek lakásaival, az ágostai vallást követők gimnáziumával, a kertek és gyümölcsösök ápolásával. Végül igen híres nagyvásárokat hív egybe.

1) Egyes történetírók azt állítják, hogy Beszterce az ott elfolyó vízről kapta a nevét, ez pedig a hajdani *basztarn* lakosokról. Ennek és a Nösen elnevezésnek az eredetét Tröster [440.] így ismerteti: „Niosen vagy Nöessen Strabon idejében Niosenau névre hallgatott, kétségtelenül az ónémet *niosna* a. m. kutatni, szaglászni szó után, mert Niosenau abban az időben még egy bájos és vidám vadászterület volt, amikor kutya-idomítóikkal vagy – ahogy az emberek ezeket még nevezik – hajtóikkal a vadat a legeredményesebben felkutathatták és felhajthatták... A német Niosenaut a görög Strabon nem tudta helyesen kiejteni, hanem elnevezte Nesindavának, Bistriciumnak vagy Besztercének azonban a német *basztarn* népről nevezik, akik Strabon [VII. 305.] és Plinius [IV. 12.] szerint ezen a környéken laktak. Appianus bizonyossága szerint⁷¹¹ Augustus a dákokkal együtt ezeket is meg akarta támadni.”

Én viszont úgy vélem, hogy Szent Bestertus püspök vagy inkább prépost (akit Szent Gellért és Buldo püspökökkel és másokkal együtt a pogányságra visszatérő magyarok a keresztény vallásért megöltek) emlékére és tiszteletére nevezték el így a helység lakosai, a magyarok, akik korábbiak voltak a szászoknál.⁷¹²

2) Ez a város és vidéke közel esik Lengyelország és Moldova határaihoz, s ezért az előző évszázadokban a pogányok és mások betörései újra meg újra sanyargatták. A jelen évszázad tizenhetedik évében is betört ide 1500 tatár (l. I. 128. § jegyzete).⁷¹³ Petru, Moldova fejedelme, miközben 1529-ben és a következő évben egymás után ötször feldúlta Erdélyt, ezt a várost és környékét is kifosztotta [l. Bethlen I. 39. és 50–58.]. Még az egy Basta generálist, császári kapitányt Erdélyben említtem meg, és hadseregét, amelyet a katonai zabolátlanság és kapzsiság sok csábítása vonzott. Hogy Beszterce városa mennyi

bajt szenvedett tőle, elpanaszolja Istvánffy [XXXIII.]. Majd 1602-ben rettentő éhínség tört ki, 1609-ben pedig hatalmas földrengés rázta meg a vidéket.

3) A vár falait és kapuit a XVI. század közepén megújította és bástyákkal erősítette meg a lutheránus Matthaeus Teutscher (aki a városban mindkét előljáróságot, vagyis az egyházit és a világit is elnyerte), akiről Fassching [Nov. II. 90.] ezeket írja: „Címerét a legkülső, a polgári kapuval szomszédos várfal mutatja, amely részen a Magyar utca lezárul. Ez a kő így fest:

Arma eximiii Domini Mathaei, Plebani istius Civitatis
MDXLII⁷¹⁴

A pajzson látható egy karddal és bottal felfegyverzett kéz, ezekkel a sziklába vésett betűkkel: M. T. A. I. V., vagyis: „Matthaeus Teutscher Arbitr Iuris Vtriusque.”⁷¹⁵

A piactéren áll a plébániatemplom, és az ágostai vallásúaknak szolgál. Nem messze a város kapujától látható a rendházzal épített templom, amely valamelyik erdélyi püspök adománycént az Úr 1336. évében a Ferenc-rendi szerzetesekre szállott át, és VI. Károly császár újra visszaadta nekik.

4) Ennek a városnak a polgáraitól a történetírók nem ítélték egybehangzóan. Frölich [374.] ilyeneket mond: „Ezek a polgárok tisztábban beszélnek németül, mint a többi városban, de a levegő és a víz hibájából a plebejusok közül sokan golyvások, süketnémák, hígvelejük.”

Timon [Nov. X. 56.] így ír: „Lapos mezőváros, kevés lakossal. Sok polgár torz külsejű a természet hibájából, és a testek rossz növése révén.” De talán helyesebb az, amit Fassching [Nov. II. 88.] így ír le: „Patakoktól öntözött utcái csinosak, de nem valami tágasak. A város ragyog a polgárok és házak gondozottsága miatt, amazok ugyanis számbelileg és vagyoniilag is jól állnak s a meggazdagodás reményében igen serények is.” A hetipiacot keddi napon tartják.

5) Diétát vagy országgyűlést tartottak ebben a városban: 1575-ben Szent Miklós ünnepén;⁷¹⁶ 1610. március 25-én; 1622. szeptember 29-én; 1659. február 26-án és 1661-ben [I. Comp.

III. 12. 2.]; 1668. június 10-én, ahol főként a zsidók ellen léptek fel.⁷¹⁷

345. §

A felső kerület huszonhárom falva a következő: 1) Aldorf, németül Walendorf és Walldorf, latinul Villa latinensis. 2) Aszúbeszterce vagy Kisbeszterce, németül Klein Bistritz, latinul Bistricia arida. 3) Besenyő, németül Heydendorf. 4) Dipse, németül Dürrbach. 5) Fejéregyház, németül Weisskirchen. 6) Jád, németül Jadt. 7) Királynémeti, németül Bayersdorf, románul Krajnémethi, latinul Bavaria. 8) Kisdemeter, németül Walthersdorf, románul Dumitritze. 9) Lekence, németül Lechnitz, románul Letyintze. 10) Malomárka, németül Malemarchen vagy Minarchen, románul Monar. 11) Nagydemeter, németül Mettersdorf, románul Dumitre. 12) Petrés, németül Petersdorf, románul Pietris. 13) Péntek, németül Pintach, románul Pintyik. 14) Selyk, németül Schelken, románul Zseiku. 15) Szolna, németül Sendorf vagy Dendorf, románul Zselna. 16) Szépnýr, németül Zepner, másként Zippendorf, románul Szikanyin. 17) Szentgyörgy, németül Sankt Görgen, románul Szinzsorzs. 18) Szászbudak. 19) Tacs, németül Tatsch, románul Tontsa. 20) Törpény vagy Terpény, németül Treppen, románul Terptyi. 21) Szászújfalú, németül Neudorf. 22) Vermes, németül Wermösch. 23) Vinda, németül Windau, románul Gynda.

1) Besenyő nevét a besenyőkről kapta.

2) Királynémeti, vagyis latinul Regis Germani, nevét a bajoroktól vette, Németország egyik népétől, amelyet valamelyik király Bajorországból ideengedett.

3) Malomárka, Péntek, Selyk, Vermes magyar elnevezések, amelyekből a szászok német neveket alkottak. A magyarok ugyanis ezeket a tájakat már a szászok előtt benépesítették.

4) Sendorf [Szolna] Tröster szerint [439.] valószínűleg a senonok népétől, Budak a budinoktól kapta a nevét.

II. Az alsó kerület

346. §

Az alsó kerület a következő falvakat foglalja magába: 1) Bikis. 2) Gaurény. 3) Földra vagy Feldra. 4) Illova. 5) Hordó. 6) Les, németül Lesch. 7) Kisrebra vagy Rebre, románul Rebriso-ra. 8) Mititej vagy Mititai. 9) Makód, németül Malkendorf. 10) Májer, németül Mayerhoff. 11) Nagyfal, németül Grossdorf. 12) Nagyrebra, románul Rebra mare. 13) Naszód, németül Nussdorf. 14) Pojén. 15) Runk. 16) Radna, németül Roden. 17) Szálva. 18) Szentgyörgy, németül Sankt Görgen, románul Szinzsorzs. 19) Szentivány, Szentiván, németül Johannesdorf. 20) Szuplat. 21) Telcs, németül Teltsch. 22) Voralja, németül Woraire, románul Vorastye. 23) Zágra.

Ezekén kívül vannak új, a határőr-katonasággal együtt létesült falvak, mint: Lunka vagy Párva, Neposz és Romuli. Szintén ebben a kerületben fekszik a falvak névsorából kifelejtett vagy más néven hívott Szentjózsef. Ennek a Radnavideknek hívott kerületnek a lakosai románok, mégpedig határőrkatonák (vö. I. 214. §, I. még 133. §).

1) Naszód a Szamos északi partján helyezkedik el; csinosságra a határőr-katonaság létesítése után tett szert, és ennek a vidéknek mintegy a fővárosa lett, mert otthont nyújt a második román határőrezred ezredesének, és minden csütörtöki napon hetipiacot tart. A helység területén látható egy kis szőlős, de a kerület többi falvának a földjén semmi. Naszódról a Szamoson át kelet felé egy hídon van az átjárás és elvezet Priszlop faluba (126. §), innen Szépnýírré, Nagydemeterre és azután Besztercére.

2) Radna, másként Rudna, amelyet Szászky [516.] és némely mások a mezővárosok közé sorolnak, hosszú időre visszamenőleg ezüst-, ólom- és vasbányáiról igen híres község, amelyet jelenleg részben bányászok, részben határőrkatonák laknak. Ma a nem annyira gazdag, mint híresebb ólombányákat művelik. Ezüstabányákat is művelnek, amelyeknek a korát Fridvaldszky [108.] egy oklevél hitele alapján az 1310. évre teszi, noha Rogerius az alább bemutatandó helyen azt tanúsítja, hogy itt

már IV. Béla magyar király idejében művelték az ezüstbányákat. Egykor ezekben a hegyekben a kiváló minőségű vasat több bányából fejtették, ahonnan a Moldvának és a szomszédos népeknek szállított vas roppant nagy forgalmat bonyolított le. Az ásványtartalmú hegyek ezeken a neveken szerepelnek: Benges, Göce, Gyalu-popi, Blasa, Gyalu-korni, Magura, Kornuj stb. Vannak magántársaságok is, amelyek a föld belsejének a feltárásával foglalkoznak; egy ilyen létesült 1699. március 29-én, az erről készített oklevél tanúsága szerint. A radnai bányákról I. Fridvaldszky 105–110. Híresek a radnai borvizek is, amelyek Radna és Major falu között buzognak fel; ezekről Fridvaldszky [149–150.] azt állítja, hogy bóraxot tartalmaznak. Egyszersmind elmeséli ezekről [195.]: „Hogy ezek a vizek hány betegséget és milyeneket űznek el, sokan jól hirdetik: idejönnek az aranyeresek, a köszvényesek, a vesekőben szenvedők, de a hektikásokat távol tartják... Azok, akik összeállott köveket vizelnek ki a víz lerakódásából, meleg italként használják ezeket a borvizeket és a meleg vízbe bújnak, hogy ne csak ivással, hanem fürdővel is segítsenek magukon. Az pedig egyedülálló, hogy az állatok mohón várják a forrás vizét akkor, amikor rosszul vannak, világos példájára annak, hogy a legértékesebb eszes lények közé kell soroljuk őket.”

Íme most a történelmi kitérő, amelyet Rogerius *Carmen miserabiléjából* [XX.] vettünk át: „Cadan király (IV. Béla magyar király korában egy a tatárok vezérei közül – B. J.) Oroszország és Kumánia között az erdőkön át háromnapos úttal vagy utazással megérkezett a gazdag Rudanához (Radnára – B. J.), a teutonok nagy hegyek közt fekvő helységébe, a király ezüstbányájához, ahol a nép megszámlálhatatlan sokasága élt (a sok ház romjai ma is beszélnek a régi Radna népes voltáról – B. J.). De mivel harcias emberek voltak és nem szűkölködtek fegyverekben, értesülve amazok jöveteléről, szembementek velük a helységen kívül, az erdőkön és a hegyeken át. Cadan pedig, látva a fegyverek sokaságát, hátat fordított, menekülést színelve előttük. Akkor a népek győzelemmel hazatértek, s letéve a fegyvereket, kezdtek a bortól megrészegedni, amint a furor teutonicus⁷¹⁸ kívánja. A tatárok azonban hirtelen előjöttek, s mivel sánc, fal vagy valamilyen erődítés nem volt, több oldalról beha-

toltak a faluba; amikor ebből aztán nagy vereség származott, a nép látva, hogy nem elég erős nekik ellenállni, teljesen megadta magát amazok kényére-kedvére. Cadan azonban védelmébe fogadta a várost, a város ispánját, Ariscaldust hatszáz válogatott fegyveres teuton katonájával magához vette, s velük kezdett kóborolni az erdők körül.”

3) A havasok tövében fekvő falvak lakosai ezekben az években tanulták meg azt, hogy összekötözött gerendákat szállítsanak a Szamoson Magyarországra.

Egyházi ügyek

347. §

Ebben a körzetben kevés római katolikus számlálható össze, s az egyedüli plébániájuk a kegyes iskolák atyáinak gondjaira bízott besztercei (105. §). Az ágostai vallású szászok a beszterceinek nevezett káptalannal büszkélkednek (amely huszonöt egyházközségből áll, közülük kettőt a magyarok földjétől csatoltak ide). Mindkét kerületben igen nagy számú görög szerzetesű román van, főleg az alsóban, amelyet (kivéve a Radnán lakó nem nagy számú bányásznépet) egyedül ezek laknak.

1) A római katolikusok, akik ezt a földet lakják, csaknem valamennyien Besztercén élnek, ahol két szerzetesrend van, mégpedig a kegyes iskolák atyái és Szent Ferenc konventuális atyái.

2) Az ágostai vallást követők besztercei káptalanjában az 1766. évi felmérés szerint találtak:

Sor-szám	Az egyházközség neve	Férfiak	Nők	Cs. kir. takserénes forintban
1	Beszterce	1240	1364	50
2	Nagydemeter	412	420	40
3	Besenyő	113	121	25
4	Lekence	203	233	25
5	Szentgyörgy	183	174	21
6	Törpény	249	224	24

Sor- szám	Az egyházközség neve	Férfiak	Nők	Cs. kir. taksa rénes forintban
7	Valdorf	152	141	20
8	Jád	335	329	25
9	Szolna	109	123	20
10	Szászbudak	104	124	21
11	Dipse	149	120	20
12	Királynémeti	110	130	21
13	Vinda	145	125	20
14	Aszúbeszterce	164	138	22
14	Fejéregyház	89	92	20
15	Kisdemeter	77	73	20
17	Selyk	144	124	20
18	Újfalu	89	81	20
19	Malomárka	83	80	20
20	Petrés	131	126	20
21	Tacs	60	59	20
22	Szépnýír	71	55	20
23	Péntek	110	93	20
24	Vermes	136	116	20
25	Radna	73	82	20
26	129. §. Szuptlány (Csupan, Csépán)	72	74	20
27	115. §. Bilak	71	51	20

Luther tanainak elterjesztésében a XVI. században különleges munkát fejtett ki Matthaeus Teutscher besztercei plébános, egy bizonyos Christian, lekencei lelkész, és Adam Pomarius, besenyői lelkész.

3) 1771-ben, amikor az egész fejedelemségben összeszámtolták a románokat, a besztercei földön találtak náluk 30 templomot, 17 581 lelket, 3840 családot, 66 pópát vagy papot, 68 tanítót, kántort és harangozót.

Művelődési ügyek

348. §

A római katolikus ifjak részére Besztercén a kegyes iskolák atyáinál, az ágostai vallást követőknek a besztercei gimnáziumban és a falvaikban nyitott kisebb iskolákban továbbítják a művelődést.

Katonai ügyek

349. §

Beszterce szabad kir. várost a felső kerület cs. kir. katonai helyőrsége oltalmazza. Az alsó kerület pedig, amelyet már Radnai földnek neveznek, egészében katonai jellegű és Torda, Kolozs és Doboka vármegyék kevés falvával együtt szállást ad az egész második román gyalogos határőrezrednek. Ennek a második román ezrednek a felépítését már bemutattuk (I. 215. §), és ezért az olvasót oda utaljuk.⁷¹⁹

HETEDIK FEJEZET

Szászsebessék

350. §

Szászsebessék, németül Müllenbacher Stuhl, latinul Sedes Sabaesiensis, nevét Sebes városától nyerte. Hegyes tájon fekszik, és a Maros felé tartó Sebes folyócska öntözi. Mind nyugatról, mind északról Alsó-Fehér vármegyével (21. §) határos, keletről Szerdahelyszékkel, délről a Havasalföldre tekintő havasokkal. Földje gabonát és bort terem, s füvet a juhnyájaknak. A széket szászok és románok lakják, akik Szászsebes város magisztrátusának a parancsaira hallgatnak.

A szászsebesi magisztrátusban vagy tanácsban vannak: a

királybíró, a székbíró, a királyi adószedő, a városgazda, a jegyző és hét rendes tanácsos. Vannak továbbá más tisztviselők is. Ezt a Sebesi dékánságnak is nevezett széket már 1203-ban említi egy egyezkedési okirat [Szeredai 5.].

Ennek az egyetlen kerületből álló székeknek csak egy város jutott, mégpedig Szászsebes, falu pedig tíz (351. §).

Szászsebes (jelentése latinul Saxo sebes), németül Müllenbach, latinul Sabaesus, románul Sebes, szabad kir. város, 1150 körül épült, s az ott folyó Sebes patakról nevezték el. Síkságra kirúgó fekvése és igen egészséges levegője miatt nagyon kellemes. Hajdan várfalaival, templomaival, a polgárok százaival stb. fényeskedett, de ma a barbárok és más harcosok gyakori ellenséges betöréseitől lesújtva siratja hajdani szépségét. Mégis, jelenleg is fal védi, s az ágostai vallásúak roppant tágas és igen régi temploma díszíti. Nagyon népes vásároknak örvend. Szebentől mintegy öt, Károlyfehérvártól két német mér-föld választja el.

1) Ezt a várost a latinul beszélők a magyar Sebes vagy Szászsebes név után Sabasusnak, Sabasiumnak, Zabetesnak, Szasz Sebesiusnak hívják. A magyarok pedig, akik ezt a tartományt a szászok előtt lakták, a városnak vagy mezővárosnak, amely ennek a szász városnak a létesítése előtt ebben a térségben virult, ezt az elnevezését a közelben folyó vízről vették, amely gyors folyása miatt a Sebes (latinul Rapidus) nevet kapta; ezért úgy látom, latin végződéssel inkább a Sebesus, mint a Sabesus nevet kell adni a városnak. A németek Müllenbachnak nevezik ugyanarról a halakban gazdag s malmok hajtására alkalmas folyóvízről, amelynek a Mühlenbach nevet adták. Iordanes⁷²⁰ ezt a folyót Muliarénak nevezte, és ezért egyesek úgy vélekedtek, hogy az itt létesített régi település egykor a rómaiaknál a Muliare Coloniae névre hallgatott. Ennek a vélekedésnek azonban eddig semmilyen bizonyítékát nem találtam, s nem hiszem, hogy valaha is meg fogom találni.

2) Az éghajlat és a Sebes folyóba siető patakok egészségesége meg a hely egyéb kellemességei miatt Zápolya Jánosnak, Magyarország királyának a város annyira megtetszett, hogy tervbe vette kibővítését szélesebb kiterjedésűre. Brutus, a történetíró állítja [39.], hogy ezen a nézeten volt fia, János Zsigmond

is. Egyedülálló esetről szerzünk itt tudomást: ugyanaz a János király, Zsigmond apja, 1540. július 21. napján életét ebben a városban fejezte be, amelyet annyira szeretett. Halálának története szépen leírva olvasható Istvánffyánál [XIII.] és Bethlennél [II. 110–111.].

3) Az ágostai vallásúak templomában a jelen évszázadig megőrizték az Istenanyának egy igen régi szobrát, amelyet őexcellenciája gr. Kornis Zsigmond úr, Erdély gubernátora az egyháztól elkért magának, s jelenleg a Küküllő vármegyei Kórodon, Kornis-birtokon tisztelik [I. Fassching, Nov. II. 98–99.].

4) A sok ellenségeskedésből, amelyet ez a város elszenvedett, csak néhányat említünk meg. 1438-ban a törökök dúlták fel, olvassuk az *Annales*ben,⁷²¹ amely ezeket írja: „Amurát császár, miután Belgrád héthónapos ostromát kudarccal fejezte be, elveszítve a sáncokban 10 000 embert, visszatérőben parancsot adott Mezetnek, Európa vezérének, hogy törjön be Erdélybe és csatolja birodalmához. Ez feldúlta Szászsebest, s a brassói tartományon keresztül hatalmas embertömeget hurcolt el, tűzzel emésztve el a tanyákat és az elővárosokat.” A II. Rákóczi György iránt ellenséges törökök szintén kegyetlenül felprédálták ezt a várost. Végül óriási kárt szenvedett 1704-ben a Rákóczi-pártiaktól.

5) Ebben a városban nemegyszer tartottak országgyűlést, példának okáért: 1556-ban Oculi vasárnapjára⁷²² Petrovics Péter hívta össze, és ott Izabellának és fiának Lengyelországból való megérkezéséig Balassa Menyhártot helytartóvá nevezték ki, miközben Erdély vajdái – a Ferdinánd ügyét képviselő Dobó István és az Izabellával tartó Kendi Ferenc – egymással viszálykodtak [I. Bethlen IV. 196.]. Országgyűlés volt még 1598. október 31-én,⁷²³ 1659. május 24-én.⁷²⁴

351. §

Ebben a székben Tröster [435.] tizenhét királyi falut számolt össze, de csak tíz van, ezekkel a nevekkkel jelölve: 1) Dál. 2) Kelnek, németül Kelling, románul Külnik. 3) Lámkerék, németül Langendorf, románul Lamker. 4) Lomány. 5) Oláhpian,

németül Wallachisch Pien, Olah Pien. 6) Péterfalva, németül Petersdorf. 7) Rehó vagy Rihó, németül Reichenau. 8) Rekite. 9) Szászpián vagy Alsópián, németül Deutsch Pien. 10) Sztrugár.

Ezek közül Dál, Lámkerék, Lomány, Oláhpián, Rehó és Sztrugár román falvak, a többi pedig szász.

Egyházi ügyek

352. §

Ebben a székben a római katolikusoknak csupán egyetlen plébániájuk van, amely Sebesen található és az ugyanabban a városban rendházzal bíró szigorú Ferenc-rendi atyák gondjára van bízva (47. §. 2.).

Az ágostai vallásúak plébániáinak a száma hat (noha Rehó és Lámkerék falvakban a plébánián kívül a házakat a szászok elhagyták); ezek Szerdahelyszék egyházközségeivel és néhány Fehér vármegyeivel, valamint szebenszékivel alkotják az erdőalji káptalant.

A görög szertartású románok az ágostai vallású szászokat számbelileg felülmúlják.

1) A tiszteletre méltó erdőalji káptalan táblázata az 1766-ban készített összeíráskor így festett:

Sor-szám	Az egyházközség neve	Férfiak	Nők	Cs. kir. taksa rénes forintban
Sebesszékbén				
1	Szászsebes	440	468	65
2	Kelnek	167	180	60
3	Péterfalva	145	151	72
4	Szászpián	62	69	20
5	Rehó	1	1	20
6	Lámkerék	2	3	10

Sor- szám	Az egyházközség neve	Férfiak	Nők	Cs. kir. taksa rénes forintban
Szerdahelyszékben				
7	Szerdahely	193	205	38
8	Szászorbó	257	278	65
9	Nagyapold	297	318	65
10	Doborka	136	151	65
11	Récse	76	79	20
12	Kisapold	5	7	35
13	Nagyludas	8	9	29
14	Toporcse	1	1	20
Szebenszékben (282. §)				
15	Omlás	196	206	35
Szászvárosszékben (373. §)				
16	Szászváros	247	257	40
17	Elsterdorf	36	43	-
18	Romosz	59	66	-
Fehér vármegyében (21. §)				
19	Buzd	88	90	-
20	Vingárd	200	213	-
21	Berve	148	158	-
22	Gergelyfája	264	283	-
23	Nagycserged	46	52	-
24	Kiscserged	179	199	-
25	Pókafalva	76	82	-
26	Kisludas	101	107	-
27	Károlyfehérvár	9	8	-

2) 1761-ben, amikor összeszámolták a románokat, ebben a székben számba vették 9 templomukat; a lélekszám 3651 volt, a családoké 887, pap 16, tanító, kántor és harangozó 17.

Művelődési és katonai ügyek

353. §

Ebben a kicsi székben alig akad helyük még az alsó fokú iskoláknak is, kivéve Szászsebes városát. Sem helyőrségi katonaság, sem határőrség nincsen. A sorkatonaságnak, más helységek szokása szerint, ez is szállást nyújt.

NYOLCADIK FEJEZET

Szerdahelyszék

354. §

Szerdahelyszék, németül Reussmarkter Stuhl, latinul Sedes Mercuriensis, amelyet Bonbardi [350.] fiúszéknek nevez, Szászsebesszék, Fehér vármegye, Szebenszék és a Havasalföldet délről elválasztó havasok között fekszik. Nem rossz a földje, amelyet a Szerdahely mezőváros tanácsának engedelmeskedő szászok és románok laknak.

Szerdahelyszék tanácsában ezek a hivatali személyek vannak: a királybíró, a vicekirálybíró, a székbíró, a királyi adószedő, a jegyző, a titkár, akikhez tizenkét esküdt tartozik.

355. §

Ez a szék egyetlen mezővárost szerzett: Szerdahelyet, németül Reussmarkt, latinul Mercurium, románul Myerkur, amely egészében elég szép és az azonos nevű szék központja. 1200 körül, kellemes helyen épült, s nagyvásároknak, úgyszintén minden szerdai napon az eladásban és vásárlásban kitűnő hetipiacoknak örvend. Egyesek úgy vélik, hogy itt állott Ptolemaeus Zoridanája (72a.).

356. §

A szám szerint tizenegy falunak ez a neve: 1) Doborka, németül Dobreng, románul Dibirka. 2) Kerpenyes, németül Kerpenesch. 3) Kisapold, németül Klein Polden, románul Apold gyin Zsosz. 4) Nagypold, németül Grosspolden, románul Apold gyin Szusz. 5) Nagyludas, németül Lodges, románul Ludos, amit a magyarból torzítottak el. 6) Pojána. 7) Récse, németül Retsch vagy Rötsch. 8) Ród. 9) Szászorbó, németül Urwegen, románul Girbova. 10) Toporcse, Toporcsa, németül Tschapertsch, románul Tupurtsa. 11) Weisskirch (tanya).

Doborka, Nagypold, Szászorbó falvak, valamint Szerdahely mezőváros lakosai leginkább szászok. Récse, Kisapold és Nagyludas falvakban kevés szász él, több a román. Kerpenes, Pojána, Ród, Taporcsa (ahol a szász plébánosnak háza és jövedelme van) és Weisskirch román települések.

Egyházi, művelődési és katonai ügyek

357. §

Ebben a székben a római katolikusoknak egy plébánia jutott, mégpedig Szerdahelyen (47. §. 2.).

Az ágostai vallás szászai az erdőalji káptalanhoz csatolt nyolc plébániához tartoznak.

A görög szertartású románok az előzőknél számosabbak.

Az iskoláknak és a katonaságnak ugyanaz a helyzete, mint Szászsebecsben.

1761-ben ennek a széknek a területén számba vették a görög szertartású románok 6 templomát; a lélekszám 5825 volt, család 1447, pap 28, tanító, kántor és harangozó 20.

Nagysinkszék

358. §

Nagysinkszéket – németül Grossschenker Stuhl, latinul Sedes Nagysinkensis – keletről egy darabon az Olt folyó, délről Újgyházszék, nyugatról Medgyesszék, északról Kóhalomszék határolja. Hegyes, de termékeny és szép földekkel büszkélkedik, amelyeket a Hortobágy vagy Hartbach folyó öntöz.

1) Nagysinkszékéről Bonbardi [350.] azt állítja, hogy össze van kapcsolva Kissink és Újgyház székekkel, pedig Kissinkszék sohasem létezett, hanem csak egy ilyen nevű falu, mégpedig Nagysinkszékben; Újgyházszék pedig, amelyről a tizenegyedik fejezetben fogunk beszélni, külön és ettől teljesen önálló szék.

359. §

A szék lakosai szászok, sokfelé románok; ezeknek Nagysink mezőváros és szék magisztrátusa szolgáltat igazságot. Ebben helyet foglal: a királybíró, a vicekirálybíró, a székbíró, két királyi adószedő, a jegyző, a titkár stb. Ezeken kívül van tíz tanácsos és a szék hat esküdtje.

A szék feloszlik felső és alsó kerületre; közülük az első egy mezővárost számlál, Nagysinket meg tíz falut, ez utóbbi pedig szintén egy mezővárost, Szentágotát és tíz falut.

I. A felső kerület

360. §

A felső kerület mezővárosa a magyaroknál a Nagysink, a németeknél a Gross Schenk, a románoknál a Sinkumáre névre hallgat; első a székből, amelynek a nevét adta, s közepes

nagyságú a kiterjedése; azon a területen, amelyet az Olt és a Hortobágy folyók fognak közre, szép fekvéssel bíró helyet foglal el, ahol igen népes országos vásárokat is, hetipiacokat is tart.

Ezt a mezővárost egyesek Nagysingnek hívják; ez az elnevezés latinul Magna ulnát jelent. Mások Nagy Singhnek írják, ami ugyanazt jelenti, de semmilyen indokom sincs azt állítani, hogy a mezőváros és a szék ettől a magyar szótól kapta nevét. Miles [passim] és Kelpius [D] úgy vélekedik, hogy a német Schenk név az eredeti, mert (amint vélik) egy bizonyos, Németországból eredő Schenkerről hiszik azt, hogy a nagysinkiek őse volt. Ebbe a városba hívták össze 1664. január 31-re az országgyűlést, és meg is tartották.⁷²⁵

361. §

A falvak neve: 1) Brullya, németül Braller. 2) Gerdály, németül Girtlen. 3) Kálbor, németül Kaltenbrunnen, románul Kálba. 4) Kissink, németül Kleinschenk. 5) Lesses, németül Schönberg. 6) Mártonhegye, németül Martinsberg. 7) Prázsmár, németül Tertle. 8) Nádpatak, németül Rohrbach. 9) Szász-vessződ, németül Zied. 10) Vérd, németül Werd.

1) Kissink, vagyis latinul Parvum Sinkinum: így nevezik, viszonyítva Nagysink mezővárosához, amely mintegy középen fekszik közte és az Olt között.

2) Prázsmár azonos nevű a Barcaság mezővárosával.

II. Az alsó kerület

362. §

Ebben a kerületben van Szentágota mezőváros, németül Agnetheln vagy Agnitlen, amely a Hortobágy folyó nyugati partján terül el; hírnevét vásárainak köszönheti.

A magyar Szentágota név latinul Sancta Agathát jelent; ebből alkotta Toppeltinus [206.] a latin Agnatetiumot, amelyet azon-

ban – amennyire tudom – mások nem használnak. Kelpius közli,⁷²⁶ hogy ez a mezőváros valamikor megtagadta az engedelmességet Nagysinknek. Az Izabella királynőtől ide összehívott országgyűlésről I. I. 105. §.⁷²⁷ Kreckwitz úgy tudta, hogy ez a mezőváros Szebenzékhez tartozik [B2 v.].

Ebben a kerületben a következő falvak sorolhatók fel: 1) Báránykút, németül Bekokten, latinul Fons agni. 2) Boholc. 3) Jakabfalva, németül Jockersdorf, azaz Jacobsdorf. 4) Morgonda, németül Mergeln. 5) Újváros. 6) Prépostfalva, németül Probstdorf. 7) Rozsonda, németül Roslen. 8) Sáros, németül Gross-Scharesh. 9) Boldogváros. 10) Százhalom, németül Hundert Bücheln, latinul Centum colles.

Újváros, Prépostfalva, Rozsonda és Százhalom a Hortobágy folyó mellett fekszenek, amely a segesvári szék határain eredve, medrével majd egy, majd másfél mérföldre távolodik el nyugatra az Olttól.

2) Százhalom nevét attól a sok dombocskától nyerte, amely bájosan körülveszi. Ezért egyesek tévesen nevezik Szászhalomnak is, vagyis latinul Saxonicus collisnak. Híres a nagyvásáraitól. Magyarországon is van egy Százhalom, Tárnokon túl, a Pázmándra tartó út körül [I. Pray, Ann. Hunn. 72.]. Reichertorffer a *Centum colles* névről azt hitte, hogy egy vidékre vonatkozik, nem pedig egy falura.

Egyházi ügyek

363. §

Ebben a székben a római katolikusoknak csak egy plébániájuk van, mégpedig Nagysinken. Az ágostai vallásúaké a Nagysinkről elnevezett káptalan (másként Gross-schenki káptalan). A románok, akik a szászoknak a fél számát csaknem elérik, a görög rítust követik.

1) Ebben a káptalanban 1766-ban írták össze az ágostai valláshoz tartozókat:

Sor- szám	Plébániák	Férfiak	Nők	Taksa rénes forintban
1	Nagysink	584	625	55
2	Szentágota	522	536	44
3	Lesses	217	239	44
4	Sáros	203	221	44
5	Kissink	195	208	44
6	Prázsmár	106	121	26
7	Nádpatak	160	175	35
8	Mártonhegye	287	315	44
9	Vesszöd	112	130	34
10	Gerdály	98	103	33
11	Vérd	107	121	26
12	Brullya	232	255	40
13	Marienthal	159	175	15
14	Halmágy (Kőhalomszék)	182	304	34
15	Felmér (Kőhalomszék)	132	105	34

A szász lelkészeknek kiváltságlevelük van Sink és Kőhalom székeken, Alcinán, a szászkézdi káptalanban és a hozzá tartozókban, Báthory Zsigmond fejedelemtől kiadva 1588. március 28-án; ez elrendeli, hogy a parasztok a lelkészeknek a tizedeket ne kévékben, hanem kalangyákban adják át (Gyulafehérvárt).⁷²⁸

2) Ebben a széken a görög szertartású románoknak 2 templomát írták össze 1761-ben; a lélekszám 3324, a családoké 968, pap 16, tanító, kántor és harangozó 10.

Művelődési és katonai ügyek

364. §

Az ágostai vallású szászoknak kezdő fokú iskoláik vannak, főleg Nagysink és Szentágota mezővárosokban. A cs. kir. biztosok igazságos és méltányos módon ebbe a székebe is el szoktak helyezni szállásra állandó katonaságot.

A nagysinki iskola régi, s nagy hírű rektorai voltak, amelyen: 1) Simon Teutsch, meghalt 1676. március 22-én. 2) Johann Tröster, akiről 1. I. 276. §. 3) M. Maurer stb.

TIZEDIK FEJEZET

Kóhalomszék⁷²⁹

365. §

Kóhalomszék, németül Der Repser Stuhl, latinul Sedes Rupensis, a kisebb székek közé tartozik, területe 7 négyzetmérföld, szomszédos Felső-Fehér vármegyével és Nagysinkszékkel. Élén a szék és Kóhalom mezőváros magisztrátusa áll.

366. §

Egyetlen mezővárosa van, ez Kóhalom, németül Reps, latinul Rupes, románul Kohalm. A mezőváros fölött romokban heverő sziklavár látható szép kilátással a brassói és fogarasi havasokra. Az alsó, középső és felső várat jókora távolság választja el egymástól. A háromszoros várfal nemegyszer nyújtott menedéket a vidék lakosságának, amely élelmiszereit is itt tárolta. 1324 szeptemberében Tamás erdélyi vajda az Endre-féle kiváltságlevél megsértése miatt fegyvert fogó szászok ellen indulva, ostrom alá fogta a várat. 1421-ben a várat a török dúlta fel, s helyreállítását több falu népe együtt végezte el. Mutogatnak itt egy pár hatalmas bilincset, amelyet David Weyrauch viselt; ő volt az, aki az egyik törökellenes ütközetben megmentette Báthory Gábor fejedelem életét. Az alsó vár kútja 1623-tól 1629-ig készült. Híres a vár oldalán található „büdöskút”, amelynek a vize salétromízű és erősen kénzagú; ezt gyógyfürdőként használják. Van egy sós kút is, amelyet lezárva tartanak; a lakosság hetenként egyszer vihet belőle szükségleteire.

A kóhalmi várban egy kőre ez az írás van vésve: „A[nno]

1678. Én Bánfi András itt fogva voltam die 25a Jul.”, de ez nem fogott lenni a Bárci Bánffi famíliából.

367. §

Ebben a székben a következő falvak vannak: 1) Daróc, németül Draas, eredetileg Daraus. 2) Fejéregyház, németül Weisskirch, románul Gyiskrits. 3) Felmér, németül Felmer. 4) Garád vagy Garat, németül Stein, románul Styéna. 5) Halmágy, németül Halmagen, románul Hélmázá. 6) Homoród, németül Hamrod vagy Hameruden. 7) Kaca, németül Katzendorf. 8) Kóbor, németül Kibern, románul Kubura. 9) Lebnek, németül Lebelang, románul Lovnik. 10) Mirkvásár, németül Steritforth, románul Martyása. 11) Oláhtyúkos, németül Walachisch Tekes, románul Gainár. 12) Zsiberk, németül Seyburg. 13) Zsombor, németül Sommerburg, románul Simbor. 14) Szépmező, németül Schönen, románul Sonág. 15) Sövényszeg, németül Schweicher, románul Csiser. 16) Szásztyúkos, németül Deutsch Tekes, románul Gelinár. 17) Ugra, németül Galt.

1) Daróc a Szászföld határközsége, amely az Endre-féle kiváltságlevél kibocsátásakor nem tartozott a Szászföldhöz. Erre enged következtetni az, hogy Kóhalomszék szélső falva, a Székelyföld határán; az a közmondás járja róla, hogy „itt véget ér a német Vater unser”. Erre mutat az is, amit Szászvároszról írtunk (373. §). Bástyákkal és kőfallal övezett, nagyon szép román stílusú lutheránus templomát egész sor régi (XVII, XVIII. századi) festett pad díszíti.

2) Fejéregyház ékessége a Haller-kastély.⁷³⁰

3) Felmér arról nevezetes, hogy Czibak Imrét, Erdély vajdáját, a püspököt, Gritti itt gyilkoltatta meg. Az itteni lakosok nagyon jó borsót termesztenek.

4) Garaton több sós forrás tör fel; a falut Garádnak is nevezik.

5) Halmágyot a Törc patak öntözi.

6) Homoród a szék egyik legnagyobb és legjelentősebb faluja.

7) Kacán régi templomerőd látható.

8) Zsomboron a falu fölötti hegyet egy kis vár maradványai koszorúzzák.

9) Ugrán is láthatsz egy vártemplomot.

Egyházi, művelődési és katonai ügyek

368. §

A székben főleg a lutheránus és a görög unitus vallás van elterjedve. A lutheránus egyházközségeket a kőhalmi káptalan tömöríti.

Az alsó fokú iskolák közül legnevezetesebb az, amelyet az ifjúság Kőhalomban látogat.

Kőhalom mezővárosnak állandó helyőrsége nincs, időről időre azonban katonaságnak ad szállást.

TIZENEGYEDIK FEJEZET

Újegyházszer

369. §

Újegyházszer, németül Der Leschkircher Stuhl, latinul Sedes Leschkirchensis, a Szászföld része, amely Felső-Fehér vármegye, továbbá Nagysink- és Medgyesszer szomszédságában fekszik, de nem tartozik hozzá (vö. 358. §). Területe 4 négyzetmérföld. Élén az újegyházi előjáróság áll.

370. §

A szer központja Újegyház mezőváros, németül Leschkirch, románul Nokrich, latinul Nova Ecclesia. Egykor a mezőváros területén megkövesedett fákat találtak.

371. §

A szék területén a következő falvak találhatók: 1) Bendorf, németül Bägendorf. 2) Cikendál, németül Zikenthal, románul Cikingyál. 3) Fofeld, németül Hochfeld, románul Fofelgye. 4) Glimboka, németül Hännerbach. 5) Holcmány, németül Holzmandel vagy Holzmengen. 6) Illenbák, németül Ulenbach vagy Eckbach. 7) Körpöd, németül Kirchberg, románul Kurpej. 8) Magaré, németül Magarey, románul Magria. 9) Márpod, németül Marpode vagy Magerpolden. 10) Alcina, németül Olzen, Altzen, Olzna. 11) Szászház, németül Sachsenhausen.

1) Alcina a szék egyik legnagyobb faluja, régen ez volt a központ. Itt birtokrésze volt a Gerendi családnak, amely jogtalanul magához ragadta a királybírói tisztséget és önkényeskedett a lakossággal, annyira, hogy majdnem mindenki elköltözött onnan. Ez felhívta rájuk a figyelmet, és sikerült helyreállítani a rendet; ekkor került át a bírói tisztség és a szék központja Újegyházára. A Gerendiek udvarháza most is megvan, jelenleg tiszti kvártély. A templomban sírfelirat őrzi ennek a családnak az emlékét.

2) Holcmányban egy ritka nagyságú állat fogaira bukkantak.

3) Körpöd, Márpod és néhány románoktól lakott más falu sok búzát, zabot, lent és kendert termeszt.

Egyházi, művelődési és katonai ügyek

372. §

Újegyházon lutheránus esperesi kerület székel. A lakosok lutheránusok (a szászok) és a görög rítust követik (a románok).

Katonai helyőrség nincs, csak alkalomadtán szállásolnak el katonákat.

Szászvárosszék

373. §

Szászvárosszék, latinul Sedes Szászvárosiensis vagy Sedes Saxopolitana, szászul Der Szászvároscher vagy Broser Stuhl, a Szászok földjének délnyugat felé eső része, északról Fehér vármegye egyik délre nyúló részével szomszédos, keleten a hegyeken túli Havasalföldet elválasztó havasokra tekint, délről Hunyad vármegye zárja be, nyugatról a Maros mossa. Széltében-hosszában körülbelül 2 mérföldre terjedő földnek örvend, amely gabonában, borban, gyümölcsökben roppant termékeny, mivel keletről mintegy kerítésként sötétlő erdők védik, s több helyen a tartomány belsejében árnyékba borul, és így az Erdélyben közönséges vadállatoknak búvóhelyet nyújt. Végül a vidék vonzerejét növelik a mindenfelé feltörő, üvegnél tisztább források, nemkülönben a ragyogó patakok, például a Sebes, a Városvíze és a Romoszról meg a Kenyérről elnevezettek, amelyek a többi kisebbel együtt bővelkednek sebes pisztrángban (*Salmo trutta fario*), menyhalban (*Mustella fluviatilis*) és ilyenfajta halakban. Ezek alapján azt mondhatod, hogy a jóakarató természet semmit sem vont meg ettől a széktől, ami az élet szépségéhez, az egészséghez, a haszonhoz tartozik.

1) A kis vidék elnevezését Szászváros mezővárostól kapta, amely a széknak a feje. Ennek a vidéknek a lenyugvó nap felé eső nagyon sík része igen gazdag különféle terményekben, a keleti, délre hajló rész pedig a havasok tövéig nyúló völgyekben végződik, amelyek roppant egészséges és ízre kellemes patakokat bocsátanak alá. A széknak szinte a déli szélén folyik le a sodró folyásáról Sebesnek (latinul *Rapidus*) nevezett folyócska, amely mellett helyezkedik el Sebeshely és Kasztó, és miután a Városvíze nevű patakot felveszi és elhalad Berény falu mellett, végezetül Szászváros mezővároson folyik keresztül, majd azután a Marost köszönti. E fölött (észak felé indulva) az említett havasokból ereszkedik le a Romosz patak, amelyet így neveznek a tőle öntözött faluról. Tovább van Kenyérvíze, latinul mintha

Panis aquae-t mondanál, mert a havasokban eredve és Kudzsír faluból lefolyva, Felkenyér és Alkenyér, vagyis latinul Superior és Inferior panis falvakon halad át.

374. §

Jóllehet a törökök, tatárok és más népek betörései és pusztításai ezt a széket, mint amely a Vaskapun (132. §. 1.) behatoló ellenség útjába esett, gyakorta cudarul megviselték és lakosaitól majdnem megfosztották, a jelen évszázad azonban a kétfejű sas szárnyai alatt Erdély lecsendesített vidékét teljesen megtöltötte pótlakosokkal, mégpedig magyarokkal, szászokkal és románokkal. A románoknak pedig, bármennyire is felülmúlják számbelileg a többiekét, mivel a haza törvényei szerint bevett és ünnepélyesen egyesült nemzetekhez (I. 143. §) nincsenek odaszámítva, mint csak megtúrt népnek, nincs semmilyen tekintélyük a közügyekben, nincs semmilyen jogkörük, hanem a szászoktól és a magyaroktól függenek. Ebben a székből ugyanis az a sajátos, hogy noha a szászoknak ebbe a tartományba való első bejövetelétől a szászok földjéhez tartozott, a szászokkal együtt éppen úgy a magyaroknak is megvan a polgárjoguk, s Szászváros magisztrátusa, amely az egész székből törvényt ül, mindkét népből áll.

1) A szék mai lakottsága (ha szabad Arnobiusszal szólnom) kitűnik az 1775. év adójegyzékéből, amelynek Nagy János szászvárosi komisszárius úrtól velem közölt kivonatát bemutatni, úgy véltem, kétségkívül megéri a fáradságot, mégpedig a következő módon: a) feljegyzi a szék helységeinek a nevét, b) minden faluban az adózó családapák számát, c) közli az egy személyre eső adó összegét minden faluban. Íme tehát:

Sorszám	A helységek neve Szászvárosszékből	Adózó családapák száma	Az adó összege rft. krajcár	
1	Alkenyér	171	880	51
2	Balomir	94	480	44
3	Berény	207	1268	12
4	Felkenyér	234	1039	36
5	Kasztó	132	708	11
6	Szászváros mezőváros	707	4507	36
7	Vashámoz	68	65	45
8	Perkász	150	927	28
9	Romosz	266	1516	01
10	Romoszhely	270	1371	33
11	Sebeshely	109	550	30
12	Szereka	85	502	27
13	Tordos	161	1531	57
14	Vajdáj	265	1648	10
15	N. B. Kudzsír	21	81	19
Összesen 2940			16 580	440

2) Hogy ezt a székelt még a szászok első bejövetelekor nekik adományozták, mutatják a szászok részére II. Endre magyar királytól 1224-ben engedélyezett nemzeti kiváltságlevélnek szavai, amelyek így hangzanak: „Az egész nép kezdve Warastól egészen Boraltig, a székelyek Sebus földi földjével együtt és Daraus földjével egyetlen nép legyen”⁷³¹ stb. Jóllehet e szavaknak az ismert és a városra nézve hibás magyarázatától eltérő értelmezését megadtuk (az I. részben, ahol a szászokról szövegtünk, vö. I. 152. §) és annak igaz voltát kimutattuk, ahol azt hirdettük, hogy „Sebus földjén” Seps (vagy Sebusi) székely székelt, „Boralt”-on a székely Miklósvárszék ma is Barótnak nevezett híres faluját szokás érteni, „Waras” azonban, mind a mi értelmezésünk, mind a közönséges szerint tagadhatatlanul Szászváros mezővárost jelöli az azonos nevű székkel. „Waras” ugyanis a Szászok földjébe belefoglalt határ, „Sebus” pedig és „Boralt” abból kirekesztett. Ugyanakkor arra, hogy ezt a székelt Hunyad vármegyei területből hasították ki és így csatolták a Szászok földjéhez, következtetni lehet Piskinc, Bencenc és

Gyalmár falvakból, amelyek ámbár csaknem Szászvárosszék közepén helyezkednek el, mégis az említett vármegyéhez tartoznak. Ezzel az is összefügg, hogy két birtokrész, a Hunyad vármegye jogkörének alárendelt Alsóvárosszék és Felsővárosszék (140. §) a „Város” nevet viseli – latinul ezek jelentése Inferior oppidi (vagy civitatis) aqua és Superior oppidi aqua. De talán azt veted ellene, hogy ezeket a neveket a Városvize folyótól kölcsönözték! Jól van, de ez a patak (373. §) honnan vette a nevét? Nyilván Szászváros mezővárostól, amelynek ugyanis egyszerűen Város volt a neve, ugyanis az említett folyócska, a Sebes vizével összelevegőve, itt folyik el.⁷³²

3) Polgári és bírósági ügyekben a várost Szászváros mezőváros magisztrátusa vagy tanácsa igazgatja, amelynek tagja tizenkét tisztségviselő és tanácsos, mégpedig: a királybíró, aki az elnök, a vicekirálybíró, a székbíró, a városgazda, a királyi adószedő, az allodiális adószedő és a rendes tanácsstagok. Ezekhez csatlakozik ugyancsak tizenkét tisztviselő, ezek mostanság: két számfeletti tanácsos, a főjegyző, a titkár, a közösség ügyvédje, a számvevő biztos, az állandó biztos, az ügyész, a végrehajtó, az íródeák, két kvártélymester. Ez a tanács teljes függőségben van a szász univerzitástól, amely fölött a nemzet grófja elnököl. Az Endre-féle kiváltságlevélén kívül ugyanis, amelyet fentebb említettünk, van Ulászló magyar királynak egy 1491-ben kelt rendelete, amelyben az a határozat olvasható, hogy Szászvárosszék örökre a szász nemzethez és az ő jogköréhez tartozzék. És már azelőtt, nevezetesen 1459-ben, Szent Prisca szűz és vértanú ünnepén⁷³³ kibocsátották a magyarok Nagy Sándorának, Corvin Mátyásnak ebben az ügyben így rendelkező oklevelét: „A Zászvárosban és a hozzá tartozókban időző bírót, esküdteket és más polgárainkat és parasztjainkat, akiket egy bizonyos levélben... mindenben kifejezetten a hét szász szék jogkörének és főleg a szebeni gróf ítéletének és bírászkodásának alávetve lenni ismertünk el, ezért mi ugyanazon polgárokat és parasztokat bármely várunk szolgálatától... teljesen elkülönítve, a régi jogkör alá utalandóknak és csatolandóknak tartottuk”⁷³⁴ stb. [l. Haner, Kön. 342. §].

Ezekből könnyen következtetni lehet arra, hogy a szászvárosiak a külső magisztrátusra panaszkodtak.

Fennmaradt továbbá Báthory István erdélyi fejedelem 1572-ben kiadott parancsa arról, hogy ennek a széknek a tanácsába a magyar és szász alattvalók közül egyenlő számban kell felvenni.⁷³⁵

4) Ennek a vidéknek a megtisztelésére legyen szabad most közölni a szék és Szászváros mezőváros királybíróinak a névsorát, amelyet (nem a szék létrejöttétől, hanem csak az előző század közepétől) megtalálva, a nemes és derék Bruz László orvos úr – származására és hivatására nézve szászvárosi – néhány más emléikkel együtt, amelyet e szék leírásánál nagy haszonnal forgattunk, nekünk barátilag eljuttatott s ugyanannyi szóban ártírtuk.

„Szászvárosszék és mezőváros királybíróinak névsora:” Perényi Gábor; Losádi István; Fényi András; Bruz Lőrinc; Deák István; Fodor István követ az ottomán portánál, akinek a helyébe lépett időközben Monói Borsos Gergely; Medve Péter 1662-ben; Barcsi János 1663-ban és 1665-ben; Varga György 1664-ben; Marosvásárhelyi Nyerges Mihály 1667-ben és 1669-ben; Erős György 1668-ban, 1670-ben és 1673-ban; Varga András 1674–1675-ben; Szöllősi István 1678-ban, 1681-ben és 1683-ban; Takács András 1679-ben; Varga Tamás 1682-ben; Orbai Mihály 1684-ben és 1685-ben; Doborkai György 1686-ban; Monói Borsos János 1687-ben; Szászvárosi Eperjesi Gergely 1689-ben; Szócs János 1694-ben, 1696-ban, 1697-ben; Szócs György 1695-ben, 1698-ban, úgyszintén 1700-ban és 1701-ben; Alvinczi György, másként Szabó, 1699-től egészen 1715-ig; Hám János 1702-ben és 1703-ban; Bruz Péter 1704-ben; Schelm György 1706-ban; Erős János 1707-ben; Krizbai Imre 1708-ban; Barcsi György 1709-ben; Magarai János 1711–1712-ben és 1719-ben; Bányai Zsigmond 1713-ban, 1717-ben, 1718-ban; Barcsi János 1716-ban; Kerekes Pál 1720-ban, 1722-ben; Monói Borsos István 1726-ban, 1727-ben, 1728-ban; Tömösvári János helyettes 1723-ban és 1724-ben; Kisvárdai Péter 1725-ben; Czigler János 1726-tól 1729-ig, 1730-ban és 1733-ban; Dálnoki Veres Gergely 1731-ben, 1732-ben, 1734-ben és 1735-ben; Török Mihály 1738–1739-ben, 1742-ben, 1743-ban, 1744–1746-ban, 1747-ben; Kauntz György az 1739, 1740, 1741, 1745, 1748, 1749, 1753, 1754, 1755. és 1756. években; Eperjesi László az 1757, 1758, 1759,

1760, 1761, 1762, 1769, 1770. és 1771. években; Grotostzki János Szaniszló 1763-ban, 1764-ben és 1765-ben; Benedicti János 1766-ban, 1767-ben és 1768-ban; Daniel Montech 1772-ben, 1773-ban és 1774-ben; Koller György 1775-ben és 1776-ban.

375. §

Ebben a kis tartományban egy mezővárost és tizennégy falut laknak. A mezőváros nemcsak ebben a székben, hanem egész Erdélyben nevezetes; magyarul Szászváros, régies írással Zázváros és Waros, szászul Bross, latinul Saxopolis és régen Saxonica; Bonfininél [IV. 6, 627.] Saxobánya (ezt magyarul úgy mondhatod: Szászbánya), románul Orestyie névre hallgat. 1199-ben és 1200-ban alapították igen szép helyen, ahol most is virágzik elegáns épületeivel – bár a legtöbb alacsony –, a három vallás templomával, a szigorú Ferenc-rendi atyák székházával, az ev. ref. iskolával, valamint a városi élet minden ágában kiművelt és különböző mesterséget űző magyar, szász és ezenfelül román polgárokkal. Kitűnik mind nagyvásáraival, mind a szombati napokon összegyülekező hetipiacáival és végül gabonahozamának és borának a dicsősége miatt jeles földjével.

1) A mezővárost, amelyről szólni kezdtünk, némely történetírók városnak nevezték, és Fassching [Nov. II. 101.] „nagy kiterjedésű városnak”, ámbár sohasem emelkedett a mezőváros előjogai fölé – ők viszont nem sokat törődtek azzal, hogy mi a különbség a város és a mezőváros között. Sőt azok az írók ezt a mezővárost azzá a várossá tették, amelyet a szászok a kolozsvári város helyébe állítottak, mint amely régóta magyarrá vált és János Zsigmond számkivetett magyar király és erdélyi fejedelem idejében átállott a socinianusokhoz. Azt hiszem, hogy lényegében a XVI. század közepe táján, amikor Erdélyben és főleg Kolozsvárt erőre kapott és nagy fejlődésnek indult az antitrinitárius vagy socinianus hit, terjedt el a nép között az a szóbeszéd, hogy a szászok készen állottak arra az elhatározásra, hogy a socinianus vallás miatt előttük gyűlöletes kolozsváriakat megfosszák a szász város jogától. De kérдем én, honnan sze-

rezték a tekintélyt feltett szándékuk valóra váltásához? Különösen akkor, amikor még János Zsigmond fejedelem is felvette ugyanezt a vallást, és ezt negyedikként hozzácsatolták a három korábban bevett valláshoz. Ha azonban be kell vallani – ami a valóság –, hogy Kolozsvár városa, mint amely a szász területen kívül fekszik, fokról fokra lassan kiszakadt a szászok sorsközösségéből, mert túlsúlyra jutottak benne a magyar lakosok, s még a szászok is átalakultak magyarokká: helyébe sohasem vették fel Szászvárost a szabad királyi városok számába. Eszerint ki kell javítani Bonbardit [349.], Fasschingot [Nov. II. 101.] és több helyen más szerzőket, akik lelkükben melengetik az előadott tévedést, és rá kell mutatni Timonra [Nov. X. 55.], aki vélekedésében ezt a nézetet fejti ki: „Szászváros, amelyet a szászok csatoltak vagy – amint maguk mondják – filiálénak neveztek, talán azért, mivel Kolozsvárt elvesztették.” Ugyanis nem azért nevezték filiálénak, hanem mivel a szászokon kívül polgárjognak örvendő magyarokban is bővelkedett, akiket a jogkör szempontjából a törvények engedélyével⁷³⁶ felvettek a szász nemzet társulásába. Ilyen értelemben kell felfogni Tröster szavait is [436.], aki ezeket mondja: „A német leányváros, Szászváros”⁷³⁷ stb.

2) Ami a város elnevezését illeti, Valentin Franck [14.] a „szász föld” kifejezés értelmezése alkalmával, amelyet bemutatunk az Endre-féle kiváltságlevélből (I. 152. §. 1.), úgy véli, hogy a Város folyóról kapta nevét. Ezzel szemben azonban kétségen kívül áll, hogy az említett folyó a Várostól nyerte elnevezését, *Város* ugyanis magyar nyelven azt jelenti, amit a latin *civitas* és *oppidum*. A legrégebbi időkben, amikor Erdélyben csak elvétve voltak láthatók mezővárosok, ezt, amelyről beszélünk, antonomáziával⁷³⁸ egyszerűen Városnak nevezték. Végre 1199-ben és 1200-ban, miután a vendég szászok megfelelően elrendezett új épületekkel ékesítették, ugyanóké Szászvárosnak, azaz latinul *Saxonum civitas*nak vagy *Saxonum oppidum*nak nevezték el; ebből keletkeztek ezek a nevek: *Saxonica*, *Saxopolis* és Szászbánya, azaz latinul *Saxonica fodina*.

A mezőváros szász vagy német elnevezéséről, a Brosról Fassching [Nov. II. 101.] ezt írja: „A Bros elnevezést a város egy igen régi templomról szerezte, amelynek ma csak a romjai

állanak; Szent Ambrusnak volt szentelve, az erdélyi szászok nyelvén ugyanis az Ambrust Brosnak mondják.” E szószármaztatás helyessége⁷³⁹ abból is kitűnik, hogy (amint a helységben élő barátunktól megtudtuk) 1600-tól 1704-ig ez a mezőváros Ambrus pecsétjét használta. Mégis, mivel ezek kevésbé állják meg a helyüket, gyanítom, hogy a Városhból összevonás által Uras lett és azután Brossá alakult; vö. azzal, amit Brassó nevének eredetéről írtunk. A régieknél a mezőváros helytelen neve Kenyérváros volt, németül Brodstadt, azaz latinul Panis civitas, kétségtávol a föld termékenysége miatt, amelyet szorgalmasan művel. A borok, amelyeket ezen a vidéken szüretelnek, gyengék és kissé savanyúak, ízre elég kellemesek, és ezért kiválóan megfelelnek az iszákos természetnek.

376. §

Az ábécérendbe állított tizennégy falu a következő: Alkenyér, Balomir, Berény, Felkenyér, Kasztó, Kudzsir, Vashá-mor,⁷⁴⁰ Perkász, Romoszhely, Romosz, Sebeshely, Szereka, Tordos, Vajdáj.

1) Alkenyér, azaz latinul Inferior Panis, németül Unter Brodsdorff, románul Sibot, román falu és híres a Kenyérmezőkről (a kenyér latinul *panis*, a mező pedig *campus*), amelyeket különleges termékenységük miatt neveznek így, és amelyek szélesen kitérülve, Alvinc mezőváros és Szászváros között terülnek el, egymástól nem valami nagy távolságra. Az *Annales Schwandtnernél* [886.] ezeket a mezőket Royujernek nevezik; erről az elnevezésről Fassching [Nov. II. 101.] azt tartja, hogy román, holott a magyar nyelv nemismerése folytán a *kenyér* szóból keletkezett sajtóhibáról van szó. Hajdan itt és a Torda melletti Keresztesmezőn voltak az erdélyi kvártélyos katonaság pontos határjelekkel elválasztott legelői, amit bizonyít az 1659. február 26-i diéta 16. cikkelye.⁷⁴¹

Végül a Kenyérmezőt minden időkre emlékeztetéssé tette a törökök és a magyarok közti nagyon híres ütközet, amelyet Corvin Mátyás király idejében vívtak. Mégpedig 1479-ben, amikor Ali bég a törökök hatalmas sokaságával a Vaskapun át

betört Erdélybe s a Maros vidékét szélteben-hosszában feldúlta. Báthory István, Erdély vajdája (nem fejedelem, amint Bonbardi [349.], Kreckwitz [302.] és Tröster [436.] vélték), Kinizsi Pál temesi bán segítségével teljes győzelmet aratott a törökök fölött minden csapattal. Mindkét részen akkora volt az öldöklés, hogy az ugyanarról a mezőről elnevezett Kenyérpatak, amely azt a síkságot közepén átszeli, túlzás nélkül véres hullámokat görgetett, amint a szemtanúk egybehangzóan állították. A győzelem azonban a keresztény félnek jutott, ahonnan 10 000 ember és az erdélyi püspök 200 páncélos lovasa esett el, elpusztítva 60 000 törököt, amint Bethlen írja [VI. 283.], noha Nadányi és még néhányan 30 000-et [192.], Kreckwitz pedig [302.] az *Annalesszel*⁷⁴² 65 000-et közölt. Báthory István szemből, Kinizsi Pál hátulról tört rá az ellenségre. Maga Ali bég is csak alig tudott a csatából és a vidékről álruhában elmenekülni. Történt ez 1479-ben, amint az *Annales*, Ziegler és Timon [Epit. 83.] közlik, október 13-án, ámbár Bonfini [IV. 6, 626.], Baksai,⁷⁴³ Ortelius [I. 36.] és mások 1480-ra teszik. L. alább a 4. számot.

2) Balomir vagy Balamir román falu; az igazsággal megegyezik az, hogy nevét Volomirról, a dákok királyáról kapta.⁷⁴⁴

3) Berény népes falu, amelyet a románok – mivel az ő településük – Perjnek hívnak.

4) Felkenyér, azaz latinul Superior Panis, a román lakosoké lett; ugyanók Vinyerának, a németek Ober Brodsdorfnak nevezik. Ennek és Alkenyér falunak a mezőiről, amelyeket Bethlen Farkas Kenyérmezőknek nevez, minden termény tizedét, Izabella királynő adományából, állandó jelleggel Szászváros mezőváros szedte be egészen addig, amíg elzálogosította néhai galaci Buda Jánosnak.

Nemcsak ezt a két falut, hanem szinte az egész körzetet méltán kell kenyérmezőnek tartani, bár nem hiányoztak a sors kemény idői, amikor ezt a vidéket is elpusztították. Olvassuk a feljegyzésekből, hogy az éhínség főleg 1536-ban sanyargatta roppant kenyérhiánnyal ezt a kis országrészt is. Nem is lehet ezen csodálkozni, hisz ugyanabban az évben, amint Bethlen [II. 77.] előadja, hallatlan éhínség dúlt Erdélyben, annyira, hogy az emberek eszelőssé válva, minden korúak és mindkét nembéliek, szinte meztelenül estek össze és tisztátalan dolgokkal táplálkoztak.

tak. Így aztán néhány ezer ember legyengült az éhezéstől, a nyílt utcákon sokak szeme láttára rábukkanva a holtak tetemeire, egyesek felfalták saját gyermekeiket. 1600-ban és 1601-ben ezt és Erdély többi részeit szintén végigpusztította az éhínség.⁷⁴⁵

5) Kasztó, románul Kuszto, román lakosokat fogad be.

6) Kudzsir, románul Kuser, szintén román falu, nagyrészt a nemes első román határőrezredhez tartozó katona lakosokat szállásolja el, akik a rájuk rótt adót a századparancsnoknak fizetik. Nem hiányoznak közülük néhányan a tartományiak vagy nemkatonák, akiknek a számát és évi adóját bemutattuk.

7) Vashámor, románul Baja gye Fjér, Sebeshely falu mellett, az azonos nevű folyócska partján helyezkedik el, amelyre a kalapácsok hajtását bízta. Vajdahunyad jogköre alatt áll.

8) Perkász, amelyet a *Titularis Daciában* hibásan Berek-szásznak írva látunk [78.], a román Prikáz nevet viseli.

9) Romoszhely vagy Romoshely, azaz latinul Romos locus, románul Romosel, román lakosokkal, akik csaknem mind golyvásak. Ha ennek a bajnak az okát keresed, megtudod Cel-sustól, aki ezt mondja [I. 9.]: „Ezek ugyanis, akik a havasalji erdőkben és bercek között élnek, a vízzel együtt, amelyet igen hidegen isznak, magukhoz veszik a betegséget.” A falunak igen híresek a cseresznyefái, leginkább arról, hogy ezeknek a tetemes jövedelméből hatalmas összeget láthatsz kikerekedni a nyomorult golyvásoknál, annyira, hogy alig állnak szóba az idegenekkel. Télen ellenben és a terméketlen években csodálkozol, hogy milyen alázatosak, akiket ha hazájukról kérdeznek, azt felelik, hogy ők „gyin tsel szek gye Romosel”, vagyis: „az aszott Romoszhelyről” valók.⁷⁴⁶

10) Romosz kiterjedt falu, amelyet szászok laknak és számos román. Itt fehér alabástromot bányásznak. Erről a faluról Fas-sching, akinél a *Rumos* névre hallgat, a következőket írja [Nov. II. 102.]: „Rumos híres templommal ékes, amelynek egyik külső sarkában fehér márványból faragott szobor látható szerény paláttal borítva; a rómaiak e helyen sokáig megmaradt telepesei ezt Dea Romuliának nevezték. Ezenkívül ebben a helységben sűrűn találnak leginkább Nero-, Trajanus-, Domitianus-, valamint Faustina-aranypénzeket és több régi császár érmeit. Igen ritka az olyan, amilyent néhány évvel ezelőtt egy

földműves talált és a szász hitű lelkésznek ajándékozott. Ez az aranypénz zsákmánnyal tele négyfogatú szekeret ábrázol, amelyen babérkoszorús homlokú imperátor ül, baljában lándzsát, jobbjában a légiók sasmadarát tartva, ezzel a felirattal:

T. CAES. IMP. VESP. PONT. TR. POT. F. P. P. P.

Ennek ezt az értelmezést adtuk:

Titus Caesar, Imperator Vespasianus, Pontifex, Tribunitiae Potestatis, Futuri Perpetuo Patriae Patrea.

Vagy, aki inkább akarja, fogadja el a következőt:

Titus Caesar, Imperator Vespasiani Pontificis Tribunitiae Potestatis Filius, Publicus Patriae Pater.⁷⁴⁷

Mindenesetre Titust Rómába visszatérőként említik, amikor apjával, Vespasianusszal diadalt ült Júdea felett. Az érem hátlapján alázatos térden álló emberalak van, fejét kezére támasztva, mellette disznóval. Ez volt az ábrázolása az elfoglalt Júdeának, s az a disznó az ottani nép gyalázatára van odatéve, mint ahogyan olvassuk, hogy a Hadrianustól létesített díszkapun is ki volt faragva a disznó.” A márványszobrot, amelyet említ, ma hiába keresed abban a helységben.

11) Sebeshely vagy Sebes-hely, vagyis latinul Sebesi locus, az ott lakó románoktól Sibiselnek nevezett faluban Romoszhelyhez (9.) hasonlóan golyvás lakosok élnek.

12) Szeréka, románul Szeréka, román falu.

13) Tordos, románul Thurdas és Vajde vagy Vajdáj, illetve románul Vájdei, nagy román falvak, amelyek közül az előbbi kevés magyart is befogadott s egykor egészen magyar volt.⁷⁴⁸

Egyházi ügyek

377. §

Ebben a székben ezek a vallások találtak helyet: a római katolikus, a református vagy helvét hit, a lutheránus vagy ágostai vallás, meg a románok egyesült és nem egyesült görög rítusa.

I) A római katolikusok kevesen vannak, és azok is a fehérvári kerülethez (I. 227. §) tartozó Szászváros mezővárosban laknak. A plébániát a reformált Ferenc-rendi atyák igazgatják, akiknek a

birtokában van az Erzsébet magyar királynőtől épített és ebben a században ismét felújított kolostor, a mellette fekvő templommal együtt.

A régi történetírók előadják, hogy Szászvároson hajdan káptalan és prépostság virult.

378. §

II) A helvét vallásúaknak két egyházközségük van, mégpedig a szászvárosi, ahol két lelkész fungál, meg a tordosi, amelyet nemcsak a magyar, hanem a román lakosok részéről is fizetni szokott lelkész vezet. A szászvárosiak szintén élvezik a tizedeket, és a székesegyházi adót vagy a cs. kir. taksát a szokásos módon fizetik s a lutheránus szuperintendens jogköre alatt állnak.

1) Arra nézve, hogy ezekben az egyházközségekben az 1766-ban készített felmérés alkalmával hány lelket találtak és mekkora volt az évi cs. kir. taksa (325. §), röviden halld ezeket. Az említett évben számba vettek Szászvároson 260 helvét hitű férfit, 180 nőt; Tordoson 50 férfit, 30 nőt. A szászvárosi főlelkésztől befizetendő összeg 50 rénes forintot tesz ki, a másodlelkészé 40 rénes forintot, a tordosié 25 rénes forintot.

2) Íme, a szászvárosi lelkészek névsora (akiknek a nevét az idő nem törölte el), amelyet Nádudvari Péter, a szászvárosi egyházközségnek, míg élt, nagy hírvé alesperese 1726. január 1-jén írt le: 1) Károlyi Sebestyén 1554-ben, akit 87 másik jelölttel együtt avattak fel az első magyarországi helvét hitű szuperintendens alatt.⁷⁴⁹ 2) Kis Tamás 1570-ben. 3) Vízaknai György 1583-ban. 4) Fabricius Mátyás, a molnár fia, 1592-ben. 5) Szilvási János, aki 1595-ben átállott a római katolikusokhoz; további életét és írásait l. I. (271. §. 25., 274. §. 6.), a XVI. század tudósai között. Az említett 1595. évtől 1691-ig a lelkészek munkakörét káplánok látták el. 6) Rettégi János 1601-ben. 7) Kecskeméti Buzás Balázs, akit alvinci lelkészből 1601-ben Szászvárosra vittek, ettől az évtől 1603-ig a reformátusok szuperintendense volt. A szászvárosi főlelkésznek az egészből fizetendő tizedek fele részét, azoknak az időknek a nyomorúságos

körülményei miatt, elzálogosította a mezővárosnak évi 100 forint értékű összeg fejében (amelyet árendának nevezünk); végezetül Vásárhelyi András, a helység főlelkésze 1742-ben, sok keserőséget nyelve le, ezt visszautasította, nem fogadva el a 100 forintot, amit a városiak vissza akartak adni. 8) Dési István 1619-ben. 9) Nádudvari Gergely 1626-ban. 10) Nádudvari András 1636-ban. 11) Füleki János 1651-ben. 12) Lengyel István. 13) Nádudvari Gergely másodsor. 14) Kaposi Pál. 15) Szombati István. 16) Váraljai Dániel 1709. 17) Nádudvari Péter 1709–1726; róla és magyar nyelven közzétett beszédeiről szólottunk (I. 280. §. 42.) a század kiváló tudósai között. 18) Vásárhelyi Mihály. 19) Kamarási Pál 1727–1729. 20) Vásárhelyi Péter. 21) Vásárhelyi András 1735–1742. 22) Fogarasi Pap Máté 1742. 23) Bardocz Pál 1745-től. 24) Szigeti Gyula Sámuel 1763. 25) Demeter Ferenc 1767. 26) Fogarasi Pap József, Máté fia, 1774-től, aki a tudós világ előtt nem ismeretlen.⁷⁵⁰ Ezeken kívül, amikor feltárták Szent Erzsébet templomának az alapjait (a templom a Ferenc-rendi atyáké), megtalálták két lelkész síremlékét. Egyik a Sebeni Antalé, aki meghalt 1539. június 9-én, a másik Kis Tamásé (róla megemlékeztünk), aki 1570-ben hunyt el. A reformátusok plébániatemploma vártemplom gyanánt épült.

379. §

III) Lutheránusok Szászvároson, Romoszon és a szászvárosi plébániához csatolt néhány faluban találhatók. 1766-ban Szászvároson számba vettek 247 férfit, 257 nőt; az ide tartozó helységekben 36 férfi, 43 nő, Romoszon 59 férfi, 66 nő volt. A szászvárosi lelkészre háruló taksa 40 rénes forint, a romoszira 70 rénes forint. Ezek a plébániák, egyesítve a reformátusok egyházközségeivel és a lutheránus szuperintendensnek alárendelve, az „Öt testvéri káptalan” nevet viselik arról az öt lelkésztől, aki Szászvároson, Romoszon, Tordoson működik, valójában azonban ez a káptalan a szászvárosinak a függvénye és az erdőálji káptalanhoz tartozik (I. I. 241. §. 5.).

380. §

IV) A románok a görög szertartású vallást követik, mégpedig részben a római katolikus vallással egyesültet, részben (amint nevezik) a disunitus vallást. 1761-ben ebben a székben a két román vallásnak megszámlálták 15 templomát; a mindkét nem-béli lélekszám 7476 volt, család vagy ház 1771, pap 31, tanító, kántor és harangozó 30.

Művelődési ügyek

381. §

A római katolikusokat, a lutheránusokat és a románokat alsó fokú iskolákban tanítják. A reformátusok magasabb iskolának örvendenek, amelyben nemcsak a mezőváros ifjai, hanem Hunyad vármegyéből is többen összegyűlnek és a humaniórákkal foglalkoznak. A klasszistákon kívül – ahogy nevezzük őket – számos togatus vagy talárba öltözött diák van, akiket egyetlen rektor irányít. Az iskola togatusai az év három ünnepén Hunyad vármegye mágnásaihoz és nemeseihez mennek, hogy prédikáljanak, és adományokat hoznak tőlük.

A románok, nem számítva a papokat és más egyházi személyeket, ezen a vidéken, éppen úgy, mint Erdély többi táján, nagyon műveletlenek, mert fiataljaik csaknem egytől egyig ritkán jutnak irodalmi kiképzéshez. Tehát Reicherstorffer szavai,⁷⁵¹ amikor azt mondja, hogy „itt (Szászvároson – B. J.) a nép nagyon városias és ruházatban meg életmódban nem kevésbé hasonló a románok viseletéhez és szokásaihoz; ezek a körüllevő pusztá (mármint Reicherstorffer idejében – B. J.) mezőkön valamilyen birtokokon többfelé élnek” stb., tehát, mondom, ezeket és Fasschingnak az innen kölesönzött szavait „cum grano salis”⁷⁵² kell fogadni. A mezővárosiak ugyanis nem tartoznak az elhanyagolt ruházatú és gondozatlan néphez. Ellenben az igen kevés magyar és szász velük keverten élve, alkalmazkodik az együttlakókhoz.

Katonai ügyek

382. §

Kudzsir falu számos lakosán kívül ennek a széknak a területén nem lakik határőr-katonaság. Kvártélyos katonákat viszont, ahányszor az alkalom megköveteli, arányosan elszállásolnak a mezővárosban és a falvakban.

Vége a Szászok földjének.⁷⁵³

Jegyzetek a II. és III. könyvhöz

¹ J. E. Fischer (1697–1771) Szentpétervárott volt gimnáziumi igazgató. 1739-ben részt vett egy kamcsatkai expedíción. Göttingában (é. n.) adta ki *Quaestiones Petropolitanae*-ját, 1. Jöcher.

² Irodalmi nyelven: Büchse.

³ EOE XXI. 118, 212.

⁴ Ms. A. 208: csak 900-at ír.

⁵ Ms. A. 208: csak 1200-at ír.

⁶ Vö. Gál I. 23–27.

⁷ Siménfalvi művének címe magyarul: *Elmélkedések a székelj nemzet született és törvényes nemességéről az alapvető törvények, úgyszintén a polgári és bírói iratok alapján.*

⁸ Szabó András csak innen fordítja a szöveget.

⁹ Így Ms. 217, de Ms. 218 és Szabó András: *Kürt.*

¹⁰ Az eredetiben: *Rutheni.* L. Bartal Antal: *A magyarországi latinság szótára.* Bp. 1901. 584.

¹¹ EOE II. 202.

¹² Uo.

¹³ Magyarul: „Úgyszintén, abban az időben bármely ügyben”: így kezdődik az egyik paragrafus.

¹⁴ Az *Imago inclytae nationis Siculicae* c. művében Benkő azt állítja (18–20.), hogy a Rika-erdő neve Attila király feleségétől, Rékától vette eredetét, Réka ugyanis Havasalföldről jövet halt meg. Vö. Tóth Béla: *Mendemonádák.* Bp. 1896. 9.

¹⁵ A *Hargita* etimológiája ismeretlen, csak többé-kevésbé alátámasztott feltevések vannak róla.

¹⁶ Szabónál hibásan: *méheket*, ő ugyanis a latin *aves* helyett *apest* olvasott.

¹⁷ Ez a szövegrész (egészen a 193. §. b-ig) csak az Ms. 218-ban olvasható.

¹⁸ Vö. EOE XIV. 324.

¹⁹ EOE XI. 80.

²⁰ Damaszkuszi föld: kövér, agyagos, vöröses föld, amely főleg Damaszkusz környékén fordul elő. Egy héber hagyomány szerint Isten ilyen földből alkotta meg Ádámot.

²¹ Szabó András szerint *Felsősiménfalva*, amely ma már beolvadt Bethlenfalvába.

²² Szabó András helyesbíti *Miklósvárra*, holott *Mirkvásár* valóban létezik.

²³ Kriza János: *Erdélyi tájszótár.* Bp. é. n. 55.: *kiszi* néven említi ezt az eledelt. Vö. Kövi Pál: *Erdélyi lakoma.* Buk. 1980, ahol Szócs István is *kiszi* néven ír róla (17.).

²⁴ Dekantálás a. m. ülepítés, leszűrés.

²⁵ Itt, valamint az előző két bekezdésnél Szabó András hiányos szöveget használt, s ezért fordítása teljesen eltér a mientől.

²⁶ A korabeli szóhasználatban „megtűrték” voltak mindazok, akik nem tartoztak a három teljes jogú nemzet tagjai közé. Az azonos társadalmi funkció és

jogállás alapján a középkori Erdélyben a vármegyei nemesség, a katonarenden levő székelység és a (zömmel polgári renden lévő) szászság alkotta a kiváltságosok rétegét. Az erdélyi románság képviselői a *Supplex libellus valachorum*-ban tiltakoztak az ellen, hogy a „megtúrt” minősítést rájuk is alkalmazzák, mert „nem létezik semmiféle törvény, amely akár a valachok nemzetét, akár az egyházát jogaitól, következképp törvényes létezésétől megfosztotta volna, és megtúrtnek jelentette volna ki”. (L. *Supplex libellus valachorum*. Fordította és jegyzetekkel ellátta Köllő Károly. Buk. 1971. 88. 1.)

²⁷ Benkő külön községnek veszi a fentebb említett *Söménysfalvát* és *Siménfalvát*, holott a kettő azonos, viszont később (197. §. 82.) már egynek mondja a kettőt.

²⁸ Kreckwitz sehol sem ír erről, Benkő bizonyára emlékezetből idéz.

²⁹ Pünkösöd nyolcadát követő csütörtök.

³⁰ *Az Emke úti-kalauz Magyarország erdélyi részében*. Kv. 1891. 243. szerint: *Csikér*.

³¹ Ms. 217: *Szent Gyárosfalva*, Ms. u. 1950.: *Szent Gyarasfalva*.

³² E templomra nézve l. Entz Géza: *A székelyudvarhelyi római katolikus plébánia templom*. = *Közlemények* III/1. 1943. 99.

³³ A pünkösdre következő vasárnap.

³⁴ EOE II. 218.

³⁵ EOE XIV. 193.

³⁶ Így nevezi a szöveg János Zsigmond fejedelmet.

³⁷ Benkő kéziratban olvasta a szöveget; a kinyomtatott könyv címe: *Commentarii de rebus Transsilvanicis*. Viennae 1779.

³⁸ Mária Teréziáról van szó.

³⁹ L. a 29. sz. jegyzetet.

⁴⁰ Október 4.

⁴¹ Vö. B. Nagy Margit: *Várak, kastélyok, udvarházak*. Buk. 1979. 28. és Lukinich Imre: *Az udvarhelyi vár története*. = EM 1903. 425–446.

⁴² A szöveget és fordítását némileg módosítva közölte Jakab Elek: *Udvarhely vármegye története* 1849-ig. Bp. 1901. 265. Fordításunkban: „Magyar, bárki légy, aki választott fejedelmed címerét látod, örvendezve adj hálát [Istennek] hazáért. Miért kalandozol, kóborolsz a föld szélső határain? Íme, közeledben van az, amit sok vándorlással keresel. Azt, hogy milyen káros az idegen uralkodó hatalma, a kapott csapásokból megtanulhatod. Hajts térdet urad előtt, élj sorsod szerencséjével, ha eltűnik a vér, száraz marad a [haza] földje.”

⁴³ Innen kezdve a szöveg sok kéziratból (pl. Ms. 217.) hiányzik.

⁴⁴ Vagyis felégették.

⁴⁵ Vagyis: nekik sem Apolló tárta fel az ismeretlen dolgokat Delphi jósdájában.

⁴⁶ EOE II. 202.

⁴⁷ EOE IX. 99.

⁴⁸ A bekezdés magyar nyelvű.

⁴⁹ Latinul: *Lini vicus*, tehát lehet *Lenfalvának* is nevezni.

- ⁵⁰ Az *atya* köznévből ered.
- ⁵¹ Szláv eredetű személynévből keletkezett.
- ⁵² Ms. 609. és Ms. 615. (Mikola: *Historia genealogica*) szövegében: *Sükösd Erzsébet*, l. KvEKvt.
- ⁵³ A helynév alapja valószínűleg a *kénes* melléknév, amint Benkő is véli.
- ⁵⁴ Ms. 217: *Batzó*.
- ⁵⁵ L. Joannes Lázár: *Opera poetica*. H. n. 1765. 151.
- ⁵⁶ EOE XV. 462.
- ⁵⁷ EOE XVII. 97.
- ⁵⁸ Magyar nyelvű idézet, l. EOE XV. 462.
- ⁵⁹ A bekezdés végéig magyar szöveg, l. EOE XV. 176.
- ⁶⁰ Ms. 218: *Zöta*.
- ⁶¹ Ms. 217: *Szuta*.
- ⁶² Vö. FNSz 719.
- ⁶³ A menyhal mai tudományos neve: *Leta leta*.
- ⁶⁴ Magyar nyelvű idézet, l. EOE XV. 462.
- ⁶⁵ Valószínűleg Benkő külön falunak tekinti *Firtost* és *Váralját* (78.), ugyan- is mind a kettőben minoritákat helyez el.
- ⁶⁶ Ha a férfiak és nők létszámát összeadjuk, az összeg 15 215, tehát 52-vel több, mint amennyit Benkő közölt (199. §. II.).
- ⁶⁷ Sem Szinnyei, sem Szabó Károly nem tud arról, hogy Lakatos műve megjelent volna.
- ⁶⁸ Ma: *Nyárádszereda*.
- ⁶⁹ EOE III. 471.
- ⁷⁰ Ms. 217: *Munkácsi*.
- ⁷¹ Magyar nyelvű idézet.
- ⁷² Magyarul: *Nagyördögfalva*.
- ⁷³ Vö. Roth Viktor: *A székelyzsombori és a szenterzsébeti oltárok*. Kv. 1910.
- ⁷⁴ Szabónál ezeken kívül: *Tirkú*.
- ⁷⁵ Nyilván: *A gesztenye feje*.
- ⁷⁶ Szabónál: *Dombos*.
- ⁷⁷ Vö. Haáz Ferenc–Jodál Károly: *A vargyasvölgyi barlangok*. = EM 1941. 366–376.
- ⁷⁸ Mai nevén: *Falco peregrinus*, vándor sólyom.
- ⁷⁹ Vö. jelen mű I. kötetének 568. sz. jegyzetével.
- ⁸⁰ Szabónál: *Vitzer*.
- ⁸¹ Január 6.
- ⁸² Valóban, a helységnév a *varjas* melléknév nyelvjárási *vargyas* formájából alakult át tulajdonnévvé.
- ⁸³ Az *úrnő* (latinul *heroina*) szóból kreálta Szabó a *Hervina* keresztnévet.
- ⁸⁴ Egyes szövegekben az *1703-ban* az előző mondat befejezése.
- ⁸⁵ Lehet, hogy a helység neve valóban a *fül* szóból eredt, de az is lehet- séges, hogy a *Fülöp* személynév rövidülése.

⁸⁶ Téves magyarázat; a szó a német *Hermann* (a. m. hadfi, harcos) származéka.

⁸⁷ A másolatokkal ellentétben Szabónál: *Gyertyános*.

⁸⁸ Magyar nyelvű mondat.

⁸⁹ Pl. az enyedi kollégiumban 1662 és 1839 közt Kis- és Nagybacon együtt az igen előkelő 61-es létszámot mutatja fel, l. Jakó Zsigmond–Juhász István, i. m. 64.

⁹⁰ Vö. *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában*. MStK XII. (Kiadta Acsády Ignác) Bp. 1896. 464.

⁹¹ Azt ugyanis, hogy egyenlő adójuk van, noha nem egyenlő a jövedelmük.

⁹² A lakosság valóban a mai Szászsebes vidékéről költözött 1224–1252 között mai telephelyére és a sebusi > sebesi > sepsi származtatás megállja a helyét.

⁹³ MStK III. 464.

⁹⁴ Az eredetiben: *Szászhermány Bacchusát*.

⁹⁵ Tehát naivul azt hitték, hogy Graven elszámolandó adóba vitte el a csordát, holott rablásról volt szó.

⁹⁶ Magyar nyelvű idézet, l. EOE XVI. 608.

⁹⁷ Húsvét előtti vasárnap.

⁹⁸ Október 4.

⁹⁹ December 13.

¹⁰⁰ Ma: *Banska Bistrica* (Szlovákia).

¹⁰¹ Nagyböjt harmadik vasárnapjának neve a miseszöveg után.

¹⁰² Június 21.

¹⁰³ Október 18.

¹⁰⁴ Mivel a szöveg itt idézet, csak sejteni lehet, hogy *Illyefalváról* van szó.

¹⁰⁵ Vö. MStK XII. 218, 465.

¹⁰⁶ *Vrána* (Jugoszlávia) a máltai, más nevén johannita lovagrend egyik központja volt.

¹⁰⁷ Raymundus de Bello Monte volt az említett lovagrend első perjele 1345-ben. L. Pray, Georgius: *Dissertatio historico-critica de prioratu Auranae*. Viennae 1773. 14.

¹⁰⁸ Baudonus vagy Balduin Cornuti 1358-tól töltötte be ugyanazt a tisztséget a máltai lovagrendben, l. uo. 19.

¹⁰⁹ Istvánffy sehol sem ír erről.

¹¹⁰ Laurenzio de Monacis Turóczy krónikájának egyik fő forrása volt, l. Turóczy krónikáját Schwandtnernél, I. 200.

¹¹¹ Tulajdonképpen Scala, latinul Scaligeri család, amely Verona ura volt 1260–1387 között.

¹¹² Hedvig Nagy Lajos király lánya volt, Jagello lengyel király felesége, akit Demeter püspök – akkoriban már esztergomi érsek és főkancellár – elkísért Lengyelországba mint a pápa követe Magyar- és Lengyelországban.

¹¹³ Vö. MStK XII. 218, 465. A szöveg első mondata csonka, ezt jelzik a pontok.

¹¹⁴ Trausch, FLO 262.

¹¹⁵ A „mieinket” szó a szászokra vonatkozik, ti. itt Trausch szavairól van szó.

¹¹⁶ Helyes etimológia.

¹¹⁷ Idáig a kéziratokban mint *Kőröspatak* fordult elő, itt pedig egyszerre *Kőrispatak* jelenik meg. A régi iratokban (l. Suciú II. 226.) a két név váltja egymást. Ugyanígy a keresztúrszéki *Kőrispatak* esetében, bár ott a régi névforma is csaknem mindig ez (Suciú I. 176.).

¹¹⁸ Benkő nyilván *Kőrösbányára* gondol.

¹¹⁹ Vagyis az aranyat jelentő görög szóból.

¹²⁰ Latinul: „Ubera gerunt” – de Benkő magyarul is adja.

¹²¹ Minden bizonnyal elírásról vagy régies helyesírásról van szó.

¹²² Magyarul: *nádkosárka*.

¹²³ Magyar fordításban: „1629. Hídvégi Mikó Ferenc, Gábor úrnak, a Római Szent Birodalom és Erdély fejedelmének tanácsosa, kamarása és főkomornyikja, a székely Csík, Gyergyó és Kászon főkapitánya. Az erény a küzdelemben tündököl.” A Mikó családról l. *Emlékkönyv az Erdélyi Múzeum-Egyesület félszázados ünnepére* (szerk. Erdélyi Pál). Kv. 1942. III. fejj.: *Mikó Imre és a Mikók* (227–325.).

¹²⁴ A székelyeknél ma is szokásban van a nyírfá megcsapolása; a műveletnek *viricselés* a neve.

¹²⁵ Benkőnek nem volt ideje az utalások elvégzésére, nyilván ezt jelzik a vonalak.

¹²⁶ Ms. 218: *Bodorló*.

¹²⁷ Így hívták Athénban az épületet, ahol a vezetők összegyűlekeztek.

¹²⁸ A helység neve a *komlóföld* értelmű *komló* köznévből keletkezett.

¹²⁹ Ez a Mátyás azonos Apór IV. Istvánnal, alias Burtzia Mátéval; a Máté és Mátyás neveket a latinban a másolók fel-felcserélték.

¹³⁰ Így írja Ms. 217, de Ms. 218: *legújabb, legutolsó*.

¹³¹ A *Henter* név valószínűleg a szász *Heltner* (a. m. *Heltauból* származó) magyarosított alakja.

¹³² Benkő elmélete hibás: az *Uzon* összefügg a középkori török úz népcsoport nevével. Vö. 236. §. 1.

¹³³ EOE XVI. 666.

¹³⁴ Az 1789-es *Schematismus* (146.) Béldi Jánost így nevezi meg: „D. Joannes Béldi de Uzon, S. Francisci Salesii Vicarius Foraneus, Archi-Diaconus Miklosvariensis, et Parochus Coronensis.” Ezt azért jelezzük, mert Benkő szövegében ez áll: „Reverendissimus Canonicus Vicarius et Decanus Romano-Catholicus Coronensis Gugvitiús Paurista.” Az utóbbi két név értelmét nem ismerem. Az Ms. 217-ben *Tugvitiús* olvasható.

¹³⁵ Valószínűleg a *Keszi* törzs -d képzős származéka.

¹³⁶ L. MStK XII. 218, 465.

¹³⁷ Uo.

¹³⁸ Vö. MStK XII. 486.

¹³⁹ EOE XVII. 98.

¹⁴⁰ MStK XII. 227, 484.

¹⁴¹ Sic Ms. 217, viszont Ms. u. 1950.: *Buksafalva*, azonosítatlan; talán azonos a 10. számnál említett *Bakosfalvával*.

¹⁴² Gaspard Bauhin, latinosan Bauchinus (1560–1624) kora kiváló svájci botanikusa, akiről Linné egy növényi speciest nevezett el. L. *Biographie universelle ancienne et moderne*. III. Paris 1811. 559.

¹⁴³ A magyar *Nyújtó* személynéből ered.

¹⁴⁴ Ma a Bélafalvához közeli Kézdialmás egyik utcáját hívják *Baksának*, ez a falu legrégebbi része (az adatot Rancz Lajosnak köszönöm). Feltehetően azonos a fentebb említett Baksafalvával is.

¹⁴⁵ Magyar nyelvívő mondat.

¹⁴⁶ EOE XVI. 614.

¹⁴⁷ Az Aporokra nézve l. Bíró Vencel: *Altorjai gróf Apor István és kora*. Kv. 1935.

¹⁴⁸ Így adja elő az eseményeket Orbán III. Pest 1869. 88. és Pálmay József: *Háromszék vármegye nemes családjai*. Sepsiszentgyörgy 1901. 20.

¹⁴⁹ A szöveg itt nyilván hibás, hisz a „sánta” Apor Ilona az előző nemzedékhez tartozik.

¹⁵⁰ L. Bíró Vencel, i. m.

¹⁵¹ Vö. B. Nagy Margit, i. m. 19. és Dávid László: *A középkori Udvarhelyszék művészeti emlékei*. Buk. 1981. 10.

¹⁵² Vö. MStK XII. 464.

¹⁵³ A helynév bizonytalan eredetű.

¹⁵⁴ EOE IV. 551–559.

¹⁵⁵ MStK XII. 465.

¹⁵⁶ A falu neve szláv eredetű személynéből keletkezett.

¹⁵⁷ MStK XII. 465.

¹⁵⁸ Uo.

¹⁵⁹ Dálnok műemléktemplomáról l. Mike Bálint–Kósa Ferenc: *A dálnoki református templom és rovásfelirata*. = Korunk 3/1981. 214.

¹⁶⁰ EOE IX. 379.

¹⁶¹ Epirus lakosairól az athéniaiak nem voltak jó véleménnyel, és sok ironikus megjegyzést tettek rájuk.

¹⁶² A helységnév a *fűzfá* jelentésű szláv szóból alakult ki.

¹⁶³ MStK XII. 465.

¹⁶⁴ MStK XII. 219.

¹⁶⁵ A falunév előtagja valóban személynév lehetett.

¹⁶⁶ MStK XII. 465.

¹⁶⁷ Lisznyai K. Pál: *Magyarok cronicaja*. Debrecen 1692. 325. a *barát* szót a cseh és a szlovák *brátumból* eredezteti.

¹⁶⁸ Vagyis: erősen áll a lábán, valakire támaszkodik.

¹⁶⁹ Papolc etimológiája ismeretlen.

¹⁷⁰ Kovászna neve a *savanyú víz* jelentésű szláv szóból ered.

¹⁷¹ Eredete a szláv *Zebła* személynév.

¹⁷² Kreckwitz semmit sem ír erről.

¹⁷³ A szerzőt a könyv sehol sem nevezi meg. A kronosztichon az 1721-es évet adja.

¹⁷⁴ Ez a megjegyzés csak az Ms. 218-ban olvasható. Nemes János *Naplóját* l. a KvEKvt-ban, Ms. 414, 94.

¹⁷⁵ A falu neve ismeretlen eredetű, de bizonyára nem a herulok a névadók.

¹⁷⁶ Az egész Erdővidékre nézve hasznos felvilágosításokkal szolgál Kisgyörgy Zoltán: *Erdővidék*. Sepsiszentgyörgy 1973.

¹⁷⁷ Vö. MStK XII. 464–465.

¹⁷⁸ Erdővidék flórájáról becses összefoglalást nyújt: Rác Gábor–Rác Erzsébet Johanna: *Erdővidék flórája Benkő József (1740–1814) kézírataiban*. Klny. az Alutából, Sepsiszentgyörgy 1972.

¹⁷⁹ Mai nevén: *Endymion non-scriptus*.

¹⁸⁰ Mai neve: *Lathyrus vernus*, illetve *Lathyrus niger*.

¹⁸¹ Valószínűleg azonos a mai *Cypripedium calceolus*szal.

¹⁸² Mai nevén: *Viburnum opulus*.

¹⁸³ Mai neve: *Lycopodium selago*.

¹⁸⁴ Mai neve: *Cynanchum vincetoxicum*.

¹⁸⁵ Ma: *Nonea pulla*.

¹⁸⁶ Ma: *Lanicera xylosteum*.

¹⁸⁷ Ma: *Myricaria germanica*.

¹⁸⁸ Ma: *Tussilago farfara*.

¹⁸⁹ Ma: *Salvinia natans*.

¹⁹⁰ Ma a két utóbbi neve: *Potamogeton acutifolium*, *Potamogeton gramineum*.

¹⁹¹ Ma: *Thymelaea passerina*.

¹⁹² Ma: *Cirsium arvense*.

¹⁹³ Ma: *Vicia faba*.

¹⁹⁴ Ma: *Camelina sativa*.

¹⁹⁵ Ma: *Lotus corniculatus*.

¹⁹⁶ Ma: *Aristolochia clematidis*.

¹⁹⁷ Vö. MStK XII. 219.

¹⁹⁸ Ms. 217: *Lajos*.

¹⁹⁹ November 25.

²⁰⁰ Törshöltövény és Királykő.

²⁰¹ Március 25.

²⁰² Kisgyörgy, i. m. 11. közli, hogy ma már nincs meg ez a forrás.

²⁰³ A 234. §-nál közölt táblázatokat Benkő a *Conscriptio Carolinából* vette át, s mivel ott még nem jelent meg ez a falu, nem szerepelteti, itt azonban, megfelelően a realitásnak, ír róla. Orbán, i. m. III. 17. *Zalányi üvegcsűr* néven említi és részletesen ismerteti keletkezését.

²⁰⁴ Benkő nézetét egyes mai nyelvészek is osztják.

²⁰⁵ Benkő ezt a madarat *Galbula* néven említi.

²⁰⁶ Benkő botanikusi munkásságának rövid ismertetését l. a bevezető tanulmányban, de művei lajstromából is látható, mit közölt e téren.

²⁰⁷ Orbán, *i. m.* III. 21. szerint e falu lakosai a tatárdúlás miatt települtek át Bőlönbe.

²⁰⁸ Október 18.

²⁰⁹ Gál I. 214.

²¹⁰ Gál I. 234.

²¹¹ Barótról sok értékes adatot közöl Veszely Károly: *A baróti plébánia*. Brassó 1868.

²¹² Mikó nem ír erről, csak Bethlen Gábor csíki kapitányságáról.

²¹³ Ma az erdei pele tudományos neve *Glis glis*, rokona, a mókus pedig a *Sciurus vulgaris*.

²¹⁴ Ms. 217: *pulu*.

²¹⁵ Vagyis a maga számára.

²¹⁶ L. Ms. 189/a, b, c, a ProtTeolKvt-ban.

²¹⁷ A listából látható, hogy az erdővidéki lelkészek kevés kivétellel sorra megfordultak a kerület szinte valamennyi egyházközségében, feltehetően anyagi okok miatt.

²¹⁸ Benkő hibázott a számolásban, mert az adatokból csak 2237 jön ki.

²¹⁹ Vö. MStK XII. 463.

²²⁰ A nemeseken kívül ugyanide sorolja Benkő a *sapluitit*; e szó jelentésére nem sikerült ráakadnom.

²²¹ Hibás másolás *Menaság* helyett.

²²² Ezt a szót használtuk, mert ismertebb, noha itt Benkő adja a magyar szót: *szorosság*.

²²³ E. Littré: *Dictionnaire de médecine, de chirurgie, de pharmacie*. Paris 1908. A megfelelő címszónál azt írja, hogy kúp alakú gyapjűszövet, mely a nagyon sűrű szirup szűrésére szolgál; ha a lerakódás akadályozza a szűrést, eltávolítják a fenékre erősített zsinór útján, s a szűrés újra megkezdődik.

²²⁴ Ma: *Papaver somniferum*.

²²⁵ Magyarul.

²²⁶ Június 10.

²²⁷ EOE XVII. 257., magyar szöveg.

²²⁸ Ms. 614, 69. (a KvEKvt-ban), de az ezután említett csíksomlyói temetésről nem ír, csak azt közli, hogy 30-án „tötték koporsóba a Petki István testét, ott lévén Urunk Ő Nga, Gróf Tököly István Uram s az országnak színei is”.

²²⁹ Ms. 614, 85.

²³⁰ Schwandtnernél: I. 786.

²³¹ Bizonytalan eredetű: lehet, hogy személynévből keletkezett, mások szerint török eredetű szó, amely egykori határerősítésre utal.

²³² Valószínűleg dák eredetű folyónév, amely szláv közvetítéssel jutott nyelvünkbe.

²³³ A szöveg itt az értelmetlen *Aeli Schaji* hegyek szorosait említi. Orbán Baláznál bukkantam rá a helynévre, amelyet sok más névhez hasonlóan a másolók eltorzítottak. *I. m.* II. Csíkszék. Pest 1869. 55. Az *Aeli Schajit* egyébként vagy a másoló, vagy talán Benkő Timontól vette át (Nov. XI. 61.). Az idézett EMKE-útikalauz említi e tájon *Aklost* is (317.).

²³⁴ Nov. XI. 59–61., ahol Csík földrajzáról ír, Timon nem említi ezt a gombát, sem más növényt.

²³⁵ Vö. MStK XII. 217–218.

²³⁶ A 12–15. sz. falvakat csak az Ms. A. 208 jelöli csillaggal.

²³⁷ Vö. Gál I. 200.

²³⁸ Vö. MStK XII. 227.

²³⁹ Magyarul.

²⁴⁰ Vö. B. Nagy Margit, *i. m.* 28.

²⁴¹ Kemény József *Transsilvania possessionaria* c. gyűjteménye, Tomus XIV.-ben a *Csíkszereda* címszónál írja: „E nem égyezik egészen azzal, amit a várról Benkő József Specialis Transilvaniájában írt, hol mondatik, hogy a vár Mikó Ferenc halála után nem szállott légyen fent említett fiára...” Ms. A. 248 (a RAKvt-ban).

²⁴² Benkő a *Sögöd* írásmód alapján sorolja ide ezt a falut, holott a másoló *Zsögöd*-je folytán a felsorolás végére kellett volna jutnia.

²⁴³ Magyarul.

²⁴⁴ Hibás etimológia. Valójában vagy pataknev, ahol a *Ménes*, *Ménas* formához járult a mellékfolyót jelentő *ág* szó, vagy a *ménes* főnévhez járult a régi *ság* szó, amelynek jelentése: *domb*, *erdős magaslát*.

²⁴⁵ Magyarul.

²⁴⁶ Magyar mondat.

²⁴⁷ Magyarul.

²⁴⁸ Magyar szöveg.

²⁴⁹ A *leírás* szó túlzás, hiszen ezt is, Verebest is alig hogy megemlítette.

²⁵⁰ Vagyis 1610 körül.

²⁵¹ Ford. Kardos László.

²⁵² Vízkereszt, január 6.

²⁵³ EOE III. 429.

²⁵⁴ Eredete pataknev vagy szláv személynév.

²⁵⁵ Más névformák: *Csörsz*, *Csersz*, *Kurzán*, *Kurza*, ezek azonban nem egy „előkelő hunt vagy székelyt” jelölnek, hanem az *ördög* szó szláv névváltozatai.

²⁵⁶ Mikó nem ír ilyesmiről.

²⁵⁷ Magyarul: *Vizsgálati jelentés*.

²⁵⁸ A hámorrról I. Orbán, *i. m.* II. Pest 1869. 85.

²⁵⁹ Uo. 61.

²⁶⁰ A mondat első része bibliai szöveg (ford. Károli Gáspár), a második rész – idézőjel nélkül – a bibliai szöveg parafrázisa Benkőtől.

²⁶¹ Célzás Báthory András papi és világi tisztségére.

²⁶² Ti. a katolikus egyház szeptember 8-án Kisboldogasszony, másként Kisasszony napját ünnepli.

²⁶³ Benkő, helyesbítve Timon tévedését, egyúttal gúnyolódik helyesírásával.

²⁶⁴ *Samendria* ma: *Szmederevo*, Duna-parti városka Jugoszláviában.

²⁶⁵ Vö. MStK XII. 218, 463.

- ²⁶⁶ Némelyek egy *György-folyó* értelmű magyar víznevet keresnek benne.
- ²⁶⁷ Schwandtnernél: I. 786.
- ²⁶⁸ Így írja Ms. 218 (latinul: *uros*), ellenben Ms. 217: *medvékre* (latinul: *ursos*).
- ²⁶⁹ Téves adat, igazában szláv eredetű, eléggé vitatott szó, jelentése *folyó-melléke, folyó-vidék*.
- ²⁷⁰ Fridvaldszky téved, mert az említett Szent Ferenc nem tartozott az apostolok közé.
- ²⁷¹ Gál I. 207. Vö. Garda Dezső: *Gyergyói tutajosok a XVII–XVIII. században*. = Művelődés 1981/5. 42–44.
- ²⁷² L. MStK XII. 463.
- ²⁷³ A 252. §. 3-nál Benkő azt írta, hogy „Szarhegyen most nincsenek barátok”: ott saját adatát közölte, itt a *Conscriptio Carolina* után idéz.
- ²⁷⁴ Vö. MStK XII. 218.
- ²⁷⁵ EOE XVII. 99.
- ²⁷⁶ Június 15.
- ²⁷⁷ Bethlen *i. m.* hivatkozik Lázár István főkirálybíróra, Lázár pedig szemtanúkra. Minden bizonnyal meteorit-beccsapódásról lehetett szó. Ott, ahol Bethlen szövege kezdődik, valaki latinul ezt a széljegyzetet tette: „A Csíkbán látott égi jelenség, mielőtt Apafi indult volna a török táborba.” Vö. Kővári V. 126.
- ²⁷⁸ MStK XII. 218.
- ²⁷⁹ A *hospitium* szó jelent vendégeskedést, vendéglátást, de szegényházat is.
- ²⁸⁰ MStK XII. 218.
- ²⁸¹ A szláv *Csoma* személynévből, amelynek etimológiája tisztázatlan.
- ²⁸² Benkő kifejezése.
- ²⁸³ Schwandtnernél: I. 786.
- ²⁸⁴ EOE XXI. nem ír erről.
- ²⁸⁵ Suciú II. 297. szerint: *Benefalva*.
- ²⁸⁶ Ms. 218: *Székelv*.
- ²⁸⁷ Ms. 217: *Zongor*.
- ²⁸⁸ Eredete ismeretlen, vö. bolgár *Koronka*: személynév.
- ²⁸⁹ Ms. 217: *Sugófalva*.
- ²⁹⁰ Benkő nem 60, hanem 61 falut sorol fel, mert a listára felvette Nyárád-szeredát is.
- ²⁹¹ Benkő vagy a másoló teljesen indokolatlanul használja a *Csíkszentmárton* falunevet, holott itt *Nyárádszentmárton* következik.
- ²⁹² *Prešovo* (Szlovákia).
- ²⁹³ Mint fentebb írtuk, itt nem *Csíkszentmárton*, nem is *Marosszentmárton* a szóban forgó helységnév, hanem *Nyárádszentmárton*.
- ²⁹⁴ Augusztus 15.
- ²⁹⁵ A szót Benkő magyarul is, latinul is közli.
- ²⁹⁶ Fridvaldszky nem említi *Szovátdát*, hanem *Parajdról* és környékéről ír.
- ²⁹⁷ A *Rontás* nem egyéb, mint a *Trinitas* > *Trontas* eltorzult alakja.

- ²⁹⁸ *Documente privind istoria României, veacul XIII. C. Transilvania II.* Buc. 1952. 154. sz. szerint *Hódmezővásárhely*, tehát Benkő itt nyilván téved.
- ²⁹⁹ Torockó.
- ³⁰⁰ Vagyis szeptember 18-án.
- ³⁰¹ Vagyis március 12-én.
- ³⁰² Ma: *Nitra* (Szlovákia).
- ³⁰³ Ma: *Mitrovica* (Jugoszlávia).
- ³⁰⁴ EOE VIII. 115.
- ³⁰⁵ EOE VII. 492.
- ³⁰⁶ EOE IX. 103.
- ³⁰⁷ Ms. 218-ban: *elavult*; nyilván a másoló felcserélte a *tritumot* a hibás *fictummal*.
- ³⁰⁸ A Megjegyzések nincsenek benne mindegyik másolatban, pl. Ms. 217-ből is hiányoznak.
- ³⁰⁹ Bár többes számot ír, a többi Forró fiú neve hiányzik.
- ³¹⁰ A bekezdés magyar nyelvű.
- ³¹¹ A számozás nyilván Benkő eredeti kéziratára vonatkozik.
- ³¹² Ms. 614, 39, 41.
- ³¹³ Az erdélyi szászok letelepedéséről jó áttekintést nyújt: Göllner, Carl: *Muncă și năzuințe comune*. Buc. 1972. 11–14.
- ³¹⁴ EOE I. 217.
- ³¹⁵ Szász 123.
- ³¹⁶ Ez a híres *Andreanum*, l. *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. Szerk. Franz Zimmermann–Carl Werner. I. Hermannstadt 1892. 32. Vö. Ritoók János: *Kettős tükrök*. Buk. 1979. 9.
- ³¹⁷ Tamás spalatói érsek művéről van szó, l. Schwandtner III. 573.
- ³¹⁸ Hiány a szövegben.
- ³¹⁹ Eredeti címén: *Reflexiones adconcionnatae ac suae Majestati sacratissimae porrigendae*.
- ³²⁰ CJH II. 270–271.
- ³²¹ Uo. II. 294.
- ³²² *CJH – Magyar Törvénytár 1000–1526.* (szerk. Márkus Dezső) Bp. 1899. 823.
- ³²³ *Statuta Jurium Municipalium Saxonum in Transilvania*.
- ³²⁴ Vö. Veress Endre: *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése* II. Kv. 1944. 212.
- ³²⁵ EOE VI. 118.
- ³²⁶ EOE XIII. 256.
- ³²⁷ EOE XIV. 191.
- ³²⁸ Az ezutáni szövegrész – egészen a 282. §-t pár sorral megelőző falufel-sorolás közepéig – csak az Ms. 139-ben és az Ms. 488-ban olvasható.
- ³²⁹ EOE XVI. 229.
- ³³⁰ EOE XX. 156.
- ³³¹ A cím magyarul: *A szász urak követelésének summája avagy vita a kapuk számbavételének ügyéről, és amely Keresztési Sámuel és Apor István uraknak instrukció helyett szolgálhat.*

- ³³² Vö. Szász 237.
³³³ EOE XXI. 120.
³³⁴ Vö. Szász 242.
³³⁵ Bár mindegyik másolat 400-at közöl, Szásznál (i. h.) 400 000 van, és ez a reális.
³³⁶ *Accorda*.
³³⁷ L. Gál I. 171, 179.
³³⁸ Uo. I. 181.
³³⁹ Így nevezi a lojális Benkő Rákóczi Ferenc mozgalmát.
³⁴⁰ Kővári VI. 72.
³⁴¹ Gál I. 203.
³⁴² A két latin cím magyarul: *A szász nemzet megjegyzései és észrevételei az összeírás nehézségeivel és méltánytalanságaival kapcsolatban* és *A két másik nemzet replikája*.
³⁴³ Vö. Szász 237–241., Kővári VI. 12.
³⁴⁴ Az eredetiben a négy cím: *Considerationes, Observationes, Reflexiones* és *Rationes*.
³⁴⁵ Szövegét 1. *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* I. Hermannstadt 1892. 323.
³⁴⁶ Schwandtnernél: I. 790.
³⁴⁷ Itt a szövegek nagyon hiányosak és eltérés van a teljes és a csonka példányok között.
³⁴⁸ A szövegekben ugyan *decemviratus* áll, de ez elírás, hisz *ketten* nem alkothatnak *tíztagú* testületet.
³⁴⁹ Itt is, valamint alább, a tisztviselőknél említett Hétfalu nyilván nem azonos a Barcaságból ismert tájegységgel, hanem valószínűleg Szeben fiúszéket, a „Hét bíró jóságát” érti rajta a szerző.
³⁵⁰ A sabinusok germán törzs, amely a marcomannusoknak fizetett adót.
³⁵¹ Benkő összekeveri II. (Vak) Bélát, akinek csakugyan volt egy Szabina nevű lánya, és IV. Bélát, aki a monda szerint elrabolt egy Szabina nevű szép lányt. A *Szeben* helységnév valószínűleg szláv eredetű.
³⁵² Magyarul: „Hermann falu polgárainak pecsétje.”
³⁵³ Az ókoriaknál ugyanezt a történetet mesélték Karthágóról, fellegvára, Byrsa neve alapján, amely bőrt jelent (a görög bürsa). Vö. Vergilius: *Aeneis* I. 367.
³⁵⁴ EOE VI. 412.
³⁵⁵ Trausch (45.) szerint a szerző nem Gunesch, hanem Thomas Bordan. Ennek a neve alatt közli Kemény József is: *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens*. Klausenburg 1839. 224–250., ezzel a címmel: *Virtus Coronata oder Ursach und Lohn Expeditionis Schirmerianae*.
³⁵⁶ Magyarul: *Betegek kapuja*.
³⁵⁷ CIL III/1, 1079.; a felirat Gyulafehérvárról került Szebenbe. Fordítása: „A legjobb, a legnagyobb Jupiternak, Junónak, Minervának és Aesculapius úrnak Septimius Asclepius Hermes Aesculapius istenségének szabadosa, Apu-

lum coloniának és ugyanazon város augustalis coloniája tanácsosi kinttétésének birtokosa fogadalomból állította.”

³⁵⁸ Benkő németül közli a kapu nevét: „Das Thürlein beim Lederer Thurm.”

³⁵⁹ Schwandtnernél mindkét hivatkozás az *Annales*re hiányzik; ezek helyett I. *Quellen* IV. 8. és IV. 10.

³⁶⁰ L. Resch 8, 10, 14, 16, 18, 74–75, 83, 149–150, 160, 156.

³⁶¹ November 30.

³⁶² Az említett gyűlésekre nézve I. EOE II. 321, VI. 273, Szász 130.

³⁶³ Helyes nevén Morando, Givanni Visconti († 1717), cs. kir. mérnök. Szebenen kívül tervet készített többek között a kolozsvári Fellegvár átépítéséhez is. L. Zádor Anna–Genthon István (szerk.): *Művészeti lexikon* IV. Bp. 1968. 697.

³⁶⁴ „E szavakat maga a császár mondotta a Junger Waldban”, Benkő megjegyzése a vers két első sorához.

³⁶⁵ A vers szövege magyarul: „Ez a Fialat erdő s benne oly sok öreg tölgy. Igen, igen, királyom! Hozzád kell hasonlítani: években fiatal vagy, de bölcsességben öreg.” A költő ugyanaz a Daniel Filtsch (1730–1793), aki még egy versikével szerepel e műben, I. az I. kötet 32. sz. jegyzetét, illetve Göllner–Stănescu, i. m. 124.

³⁶⁶ Soterius, Georg, I. Seivert, Johann: *Nachrichten von Siebenbürgischen Gelehrten*. Pressburg 1785. 419–423.

³⁶⁷ Schwandtnernél: I. 790.

³⁶⁸ Vö. Păcală, Victor: *Monografia comunei Rășinariu*. Sibiu 1915.

³⁶⁹ L. EOE XX. 405.

³⁷⁰ Magyarul: „Thököly Imre, a protestánsok vezére Magyarországon” és „Az erény nem ismer korlátozást”, I. Resch 226.

³⁷¹ Mind ez, mind a pár sorral fentebbi idézet egy azonosítatlan kéziratból való.

³⁷² Latinul *Dies Veneris*, vagyis *Venus napja*.

³⁷³ L. *Quellen* IV. 2.

³⁷⁴ Ismert germán néptörzs, I. Tacitus: *Annales* I. 56, 64, II. 17. stb.

³⁷⁵ *Hercyniai erdő*: a mai Cseh-erdő, az Érchegység és a Szudéták vidéke.

³⁷⁶ Helyes etimológia.

³⁷⁷ Schwandtnernél: I. 791.

³⁷⁸ L. Szász 329.

³⁷⁹ EOE IX. 596.

³⁸⁰ EOE X. 143.

³⁸¹ Itt a szöveg megszakad. Az oklevél hiányzó részét I. *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* V. (bearbeitet von Gustav Gündisch) Buk. 1975. 375.

³⁸² Fordításunk csak egyik lehetséges értelmezése Fridvaldszky szövegének, amelynek kritikus része az eredetiben így hangzik: „... sed animantibus foeminis aquae mixtam praebent...” Arra gondoltunk, hogy a mésztejjel hígított tej magzatvesztést idéz elő.

- ³⁸³ L. *Quellen* IV. 4.
- ³⁸⁴ Râmnicu Vâlcea.
- ³⁸⁵ Vö. W. Schmidt: *Stiftung des katholischen Theresianischen Waisenhaus bei Hermannstadt*. Hermannstadt 1869.
- ³⁸⁶ Vagyis 1190. december 20-án.
- ³⁸⁷ Magyarul: „A szebeni Királyi Katolikus Teréziánus Árvaház pecsétje.”
- ³⁸⁸ Március 25-i katolikus ünnep, magyar nevén Gyümölcsoltó Boldogasszony.
- ³⁸⁹ Chiliasta az, aki azt vallja, hogy a szenvedésektől Krisztus rövidesen beköszöntő ezeréves uralkodása szabadítja meg a világot (*khiloi* görögül a. m. ezer).
- ³⁹⁰ Ms. 139: *Veiner*.
- ³⁹¹ Ma: *Ljubljana* (Jugoszlávia).
- ³⁹² Eredeti nevén valószínűleg *Schwartz*, mert a *Melas* görögül ezt jelenti.
- ³⁹³ Itt is hasonló névről van szó: eredeti neve nyilván *Wolf* volt, míg a *Waldhuttensis* a származására, születési helyére utal, Váldhíd falura (ma: Valchíd, Szeben m.).
- ³⁹⁴ Ms. u. 1950: *Bosodnerus*, Ms. lat. 488: *Bozodnerus*.
- ³⁹⁵ *Quellen* VI. 66.
- ³⁹⁶ „*Annales Ecclesiastici Rerum Transylvanicarum*”, kézirat, I. Trausch II. 123.
- ³⁹⁷ Ms. 217: *Rabarinus*.
- ³⁹⁸ Vagyis a Brassó vidéki *Szentpéterről* való (németül: Petersberg).
- ³⁹⁹ L. a 135. sz. jegyzetet.
- ⁴⁰⁰ Mai neve: *Acorus calamus*.
- ⁴⁰¹ Ez a megjegyzés csak az Ms. u. 1950-ben olvasható és valószínűleg későbbi betoldás.
- ⁴⁰² Február 24.
- ⁴⁰³ Magyarul: „Jöjj be, Istennek áldott embere: mit állasz ide kinn?” (Ford. Károli Gáspár).
- ⁴⁰⁴ Magyarul: „A szegénység alapította, az alamizna megújította, a nyomorúság felemésztette.”
- ⁴⁰⁵ Magyarul: „Ha életedben Krisztus társa voltál a szenvedésben, / halálod után a nyugalomban leszel társa.”
- ⁴⁰⁶ Magyarul: „De ha van élelmünk és ruházatunk, elégedjünk meg vele.” (Ford. Károli Gáspár).
- ⁴⁰⁷ Feltehetően valamilyen úszó alkalmatosság, ellenben Ms. u. 1950 szerint: „... az atyák szokták kitisztítani.”
- ⁴⁰⁸ CIL III/1, 1399. A felirat fordítása: „Az alvilági szellemeknek. M. Aurelius Crescensnek, az Augustusok szabadosának, aki élt 61 évet és Petovumban elhunyt lányának, Aurelia Florának, aki élt 23 évet, 11 hónapot, 20 napot, Aelius Iulianus állította apósának és legjámborabb, érdemdús hitvesének.”
- ⁴⁰⁹ Magyarul: „Ezt a szentegyházat, amelyet Krisztus vezetésével és védelme alatt 1492-ben alapoztak meg és építettek fel, a szörnyű tűzvész az

1676. év áprilisának 30. napján nyomorultul elpusztította. Az 1678. évben, amikor az Isteni Kegyelem tündökölt, s a nagy hírv Georg Schobel úr volt a lelkipásztor, a Segesvári Köztársaság nagy tekintélyű, okos és körültekintő férfiaiak, úgymint Michael Helvig konzul, Michael Geoldner prokonzul, Johann Schweischer királybíró, Andreas Valentini székbíró, Georg Hirling városgazda, Georg Craus közjegyző uraknak a roppant eredményes előjárása idején újjáépült Michael Crucensis egyházi, valamint Deli Mihály felügyelő munkája és buzgalma révén.”

⁴¹⁰ Vulcanus a tűz, Neptunus a víz istensége volt a rómaiaknál.

⁴¹¹ A római számokat jelző betűk valóban az 1725-ös évet adják. A szöveg jelentése: „Restaurálták Krisztus nevelőjének, Szent Józsefnek a tiszteletére.”

⁴¹² Jelentése: „Vagy a Szeretet, vagy az Örjögés az, ami Téged, kegyes Krisztus, elpusztított; megvan a Szeretet és megvan az Örjögés is: ez utóbbi az enyém, amaz a Tied.”

⁴¹³ Ms. 139 és Ms. lat. 488: *a klarisszáké*.

⁴¹⁴ Augusztus 2.

⁴¹⁵ Pünkösd vasárnapjára következő vasárnap.

⁴¹⁶ Magyarul: „Légy nyitva, kapu, / Ne zárulj be egyetlen tisztességes ember előtt sem.”

⁴¹⁷ L. a kötet 142. sz. jegyzetét. Itt valószínűleg a *Berberis vulgaris*-ről van szó.

⁴¹⁸ A név két tagja *szenvedést*, illetve *reményt* jelent.

⁴¹⁹ L. EOE I. 40, II. 202, 552, VII. 386, IX. 56, XII. 442, XVII. 75, Kővári VI. 72. Megjegyzendő, hogy az EOE megfelelő kötete szerint 1568-ban Segesvárt nem volt országgyűlés. Szent Ágoston ünnepe január 21, Szent Lukácsé december 3.

⁴²⁰ Ms. u. 1950 szerint: *teljesen nélkülöző*.

⁴²¹ Egyes kéziratokban – ellentétben Fassching idézett szövegével – Makó György helyét Rákóczi György foglalja el.

⁴²² Szászkezdí.

⁴²³ *Cloosdorf* igazában Szebenszékben fekszik.

⁴²⁴ Benkő téved, mert ez a falu (magyarul *Sövénység* vagy *Sövényszeg*) nem Szebenszékhez tartozik, hanem Kóhalomhoz.

⁴²⁵ Benkő nem jelzi, hogy innen kezdve mindegyik falu Felső-Fehér vm.-hez tartozik.

⁴²⁶ Vö. *Das sächsische Burzenland einst und jetzt*. Kronstadt 1925. (Szerk. Johannes Reichard).

⁴²⁷ Német szöveg.

⁴²⁸ A cím magyar fordítása: *A barcasági körzet emlékirata őfelsége, a mi legkegyelmesebb uralkodónőnkhez és országunk anyjához, Mária Teréziához, Magyarországi királynőjéhez és Erdély fejedelemszonyához*.

⁴²⁹ L. Trausch, FLO 186, 216.

⁴³⁰ A Teutsch-idézetek német nyelvűek, kivéve a zárójelbe tett mondatot, amelyet a szerző latinul fogalmazott.

⁴³¹ Helyes nevén *Schulergebirge*, magyarul *Keresztényhavas*, románul *Christianul Mare*.

⁴³² Azért említjük e növényeknek csak a latin nevét, mert jelenlétük Erdély flórájában utólag nem igazolódott be, tehát Benkő nyilván két hasonló növény-nyel cserélte fel őket. Mindkettő boglárkaféle; az első a nyugati mediterrán országokban honos, a második Európa sarkvidéki tájain él. Azonosításukért Szabó Attilának tartozom köszönettel.

⁴³³ *Akhelóosz* görög folyóisten, lányai a szirének.

⁴³⁴ A vízből kicsapódó kalcium-karbonátnak több morfológiai változata van; a finom, porszerű változatot nevezik hegyi lisztnek (*Bergmehl*), a vizeset hegyi tejnek (*Bergmilch*). Vö. Balogh Ernő: *Cseppkő világ*. Buk. 1969. 160.

⁴³⁵ Az EMKE-útikalauz (264.) is *kőtejet* ír.

⁴³⁶ Az idézett helyen Frölich szép beszámolóját olvashatjuk egy 1615 júniusában szervezett kirándulásról, amelyen két iskolatársával vett részt.

⁴³⁷ A zárójeles rész német nyelvű, kivéve azt, hogy „mint mondani szokták”.

⁴³⁸ *Quellen* IV. 7.

⁴³⁹ Más kiadásokban: *Tapas*, *Tabas*, de Benkő az accusativust nemnek számította. L. Iordanes: *De Getarum sive Gothorum origine et rebus gestis*. Ed. II. Stuttgart 1866. 53.

⁴⁴⁰ Ms. 139: *Back-holtz*, Ms. u. 1950: *Buch-holtz*; nyilván az első a helyes, mert arról van szó, hogy a rőzsét a pékségekbe, a kemencék hevítésére használták.

⁴⁴¹ L. Szekfű, i. m.

⁴⁴² Nonius Marcellus római nyelvész (i. sz. IV. sz.) művének, a *De varia significatione verborum*nak legjobb kiadása 1614-ben, Párizsban jelent meg.

⁴⁴³ *Quellen* IV. 4.

⁴⁴⁴ Uo.

⁴⁴⁵ Uo. IV. 2.

⁴⁴⁶ Uo. IV. 7.

⁴⁴⁷ Trausch, FLO 203.

⁴⁴⁸ Más íróknál: *Deli Markó*, I. Kővári IV. 144–145.

⁴⁴⁹ Uo.: *Imets Mihály*.

⁴⁵⁰ Kihagytunk egy pár szavas értelmetlen mondatot.

⁴⁵¹ Trausch, FLO 227.

⁴⁵² Szádeczky Lajos: *Erdély és Mihály vajda története*. Temesvár 1893. 266, 267. szerint: *Beauri Jakab*.

⁴⁵³ Trausch, FLO 241.

⁴⁵⁴ *Quellen* V. 437.

⁴⁵⁵ Itt és az ezutániakban a pontok Benkő kihagyásait jelzik.

⁴⁵⁶ Ellentétben Benkő állításával, Mikó szövegében nincs benne a szóban forgó rész, legalábbis abban, ami nyomtatásban megjelent.

⁴⁵⁷ *Quellen* V. 440.

⁴⁵⁸ Uo. V. 441.

- ⁴⁵⁹ Ezt a nevet a másolók hol *Chrestels*nek, hol *Krestels*nek írják; mi végig a *Chrestels* formát használtuk.
- ⁴⁶⁰ Vagy Benkő tévedett, vagy a másolók: a helyes dátum október 10.
- ⁴⁶¹ EOE VI. 207.
- ⁴⁶² EOE VI. 218.
- ⁴⁶³ *Biblia*. Bírák könyve 15, 5.
- ⁴⁶⁴ *Quellen* V. 444.
- ⁴⁶⁵ EOE VI. 116, 253.
- ⁴⁶⁶ L. Trausch, FLO 268.
- ⁴⁶⁷ Ziegler művét kivonatossan I. *Quellen* IV. 528–533., VI. 226–256.
- ⁴⁶⁸ *Quellen* VII. 115.
- ⁴⁶⁹ Pontos címén: *Tractatus de peste*. Vindobonae 1766. Chenotról I. Petrescu, Gheorghe Zaharia: *Adam Chenot* (1721–1789). Academia Română, Memoriile secțiunii științifice, seria III, tomul III, memoriul 9. Buc. 1926.
- ⁴⁷⁰ Úgy hisszük, hogy *Tatárország* itt egyszerűen a keleti irányt, illetve Ázsiát jelenti.
- ⁴⁷¹ Trausch, FLO 238.
- ⁴⁷² Uo. 236., majd az azutániakban 245.
- ⁴⁷³ Titus Livius (*Ab Urbe condita* XXI. 11.) ír arról, hogy a Hannibal hadseregétől körülzárt Saguntumban (Hispania) éhínség tört ki.
- ⁴⁷⁴ Trausch, FLO 206.
- ⁴⁷⁵ *Quellen* IV. 5, 7, 10.
- ⁴⁷⁶ Trausch, FLO 83.
- ⁴⁷⁷ Magyarul: „Július 7-ét követte a negyedik felkelő nap, amely Bencknernek meghozta végzetét, ó nagyhírű.” – A nagybetűs római számokat összeadva, valóban megkapjuk az 1565-ös évet.
- ⁴⁷⁸ Ms. 139: *Draudi*, Ms. lat. 488: *Brauck*.
- ⁴⁷⁹ Benkő nem közli a mű címét. Talán ugyanarról a *Collectanea Historica*ról van szó, amelyet Benkő tévesen tulajdonít Bencknernek, pedig szerzője Martin Ziegler, I. Trausch III. 542.
- ⁴⁸⁰ Andreas Teutsch (1669–1730): *Historica, Geographica et Topographica Descriptio hodiernae Daciae Transylvaniae*. Kézirat, I. Trausch III. 371. Az idézet német nyelvvé.
- ⁴⁸¹ Magyarul: „Brassó város polgárainak pecsétje.” Ms. 217-ből hiányzik a *Civitate* szó.
- ⁴⁸² *Quellen* VII. 103–142.
- ⁴⁸³ Brassóról I. Schuller, Joseph: *Kronstadt*. Kronstadt 1898; Philippi, Friedrich: *Aus Kronstadts Vergangenheit und Gegenwart*. Kronstadt 1874; Șulutiu, Octav: *Brașov*. Buc. 1937; Cseke Domokos: *A Barcaság fővárosában*. = Az EME Székelyudvarhelyt tartott XIV. vándorgyűlésének emlékkönyve. Cluj 1938. 93.
- ⁴⁸⁴ Német szöveg. A megyesi szerzőt nem sikerült azonosítani.
- ⁴⁸⁵ A *koszorú* görögül *sztephanosz*, latinul *corona*.
- ⁴⁸⁶ Ugyanaz a Paul Roth, akinek 1773-ban II. József látogatásakor felelnie kellett a brassói bírótól feltett, persze előre ismert kérdésekre, I. Ms. A. 78 a

RAkKvt-ban (Kemény József: *Miscellanea*. Tom. V. Varia, Chronos I.). Az idézet német nyelvű.

⁴⁸⁷ A rómaiaknál igenis megvolt: Róma helyett egyszerűen *Urbs*ot mondtak, a görögök pedig Konstantinápolyba indulva mondták azt, hogy *ejsz tén polin*, újjörög kiejtéssel *isz tin polin*: ebből lett az *Isztambul* név.

⁴⁸⁸ L. Benkő I. 152. §. 1. A város neve egyébként valószínűleg szláv személynévből keletkezett.

⁴⁸⁹ Ritka mitológiai utalás egy Phyllis nevű lányra, aki mandulafává változott; Benkő nyilván *jutalom* értelemben említi.

⁴⁹⁰ L. Trausch III. 542.

⁴⁹¹ Ms. 139, Ms. lat. 488: *Mankesch*.

⁴⁹² Chalcocondylas szövegében az említett tulajdonnevek *Myrxas*, *Paiazetes* és *Prasobos* formában olvashatók.

⁴⁹³ *Quellen* IV. 2.

⁴⁹⁴ Méhely Lajos: *Brassóvármegyei turista-kalauz*. Kv. 1895. 27. szerint Fortyogó-hegy a neve.

⁴⁹⁵ L. a 184. sz. jegyzetet.

⁴⁹⁶ Orbán, *i. m.* VI. Bp. 1873. 397. *Bácsélnak* nevezi.

⁴⁹⁷ Németül.

⁴⁹⁸ *Quellen* IV. 177.

⁴⁹⁹ Magyarul: „Zsigmond császár. Renoválták 1747-ben.”

⁵⁰⁰ L. a 479. sz. jegyzetet.

⁵⁰¹ L. Kővári II. 44.

⁵⁰² L. Orbán, *i. m.* VI. 211.

⁵⁰³ L. Netoliczka 1047/41, 43.

⁵⁰⁴ Német szöveg.

⁵⁰⁵ A felirat magyar szövege: „Ezt a munkálatot 1641-ben fejezték be, a nagy tekintélyű Christoph Hirscher bírósága idején, bíróságának 14. esztendejében, miután megkezdték 1639-ben, Michael Goldschmidt bírósága alatt.”

⁵⁰⁶ Magyarul: „Azt a tornyot, amelyet az örök részegsége 1660-ban a háború dühöngése idején puskaporral ledöntött, a maga költségén 1677-ben felállította Simon Deidrich bíró, akkoriban városgazda.”

⁵⁰⁷ Magyarul: „Az a kapu akkor épült, amikor Johann Benckner kétszer öt éve viselte a bírói hivatalt.”

⁵⁰⁸ Alább megkapjuk a magyarázatát annak, hogy németül miért kapta az utca a *Szent Tetem* nevet.

⁵⁰⁹ Német nyelvű idézet.

⁵¹⁰ Német nyelvű idézet.

⁵¹¹ Azonosítatlan idézet.

⁵¹² *Quellen* VII. 103–242. és V. 505.

⁵¹³ A cím magyarul: *A Barcaság rövid krónikája, amelyet a brassói bazilika falaira írtak és onnan az 1691. év április havában híven lemásolta Martin Ziegler, a brassói gimnázium lektora.*

⁵¹⁴ Ms. 139: *Tunianus*.

⁵¹⁵ Paul Kertzsiusról 1. Szinnyei VI. Bp. 1899. 149. Igazi neve valószínűleg *Kertsch* volt.

⁵¹⁶ *Quellen* V. 419.

⁵¹⁷ A harangok neve magyarul: *Vasárnapi harang, Hétköznapi harang, Nyolcórás harang és Harangocska*.

⁵¹⁸ *Quellen* IV. 53.

⁵¹⁹ Uo. VI. 66.

⁵²⁰ Nyilván *symposion*ról van szó, ennek megfelelője a latin *convivium*.

⁵²¹ A latinban itt szójáték van: *muros* (falak), *mores* (erkölcsök).

⁵²² *Quellen* V. 99–132.

⁵²³ Ms. lat. 488: *Dietrich*.

⁵²⁴ Nyilván az ösztöndíjak számának csökkenéséről van szó.

⁵²⁵ Így oldottuk fel a P. L. C. rövidítést: *Praeclarus Lector Coronensis*.

⁵²⁶ *Quellen* V. 99–132.

⁵²⁷ A „hegyvidéki magyar” jelzőt Benkő Wallaszky könyvének címlapjáról idézi.

⁵²⁸ Magyarul: „Lukas Hirscher úr özvegy hitvese, Apollónia építtette 1545-ben.”

⁵²⁹ *Quellen* VI. 65.

⁵³⁰ L. Resch 72–73, 46, 151, 159–160, 167.

⁵³¹ A három szó jelentése: *Isten – Nyugat – Kelet*.

⁵³² A két mondat magyarul: „Vess számot a földi dolgokkal, hogy az égieket birtokolhasd” és „Hárítsd el végre, Istenem, a bajt szemből és hátból. Erdély végzetes évében, 1602-ben.” L. Resch 221.

⁵³³ Ez az esemény nem 1602-ben, hanem 1603-ban történt, s nem Ștefan, hanem Radu Șerban szerepelt benne; 1. Kővári IV. 145.; Giurescu, C. Constantin–Giurescu, Dinu: *Istoria Românilor*. I. Buc. 1975. (II. kiadás).

⁵³⁴ A három felirat magyarul: „Ő van a lovakon és a szekereken”, „Brassó város” és „Mi az Úr nevében bízunk”, 1. Resch 77.

⁵³⁵ Magyarul: „Báthory Gábor, Isten kegyelméből Erdély fejedelme.”

⁵³⁶ Magyarul: „A magyarországi részek ura és a székelyek ispánja”, 1. Resch 73.

⁵³⁷ A pénzen lévő két felirat magyarul: „Az Isten a mi védelmezőnk” és „Magyarország védasszonya 1613”, 1. Resch 79.

⁵³⁸ A két szöveg magyarul: „Brassó város garasa 1613” és „Az Isten a mi védelmezőnk”, 1. Resch 79. Erre vonatkozik az a Benkőtől 1771. január 22-én végzett bejegyzés, mely Gracian *Udvari embere* Faludi Ferenc készítette fordításának (Nagyszombat 1750) 220. lapján olvasható, 1. Székelyudvarhelyi Tudományos Könyvtár 2039.

⁵³⁹ Változó dátum: Úrnapia tíz nappal van pünkösöd után.

⁵⁴⁰ Ms. u. 1950: *Fischer*, Ms. 217: *Tischer*.

⁵⁴¹ Ms. 217: *Clemens Jockel*, Ms. u. 1950: *Clemens Jacob*, Ms. lat. 488: *Elimes Jakob*.

⁵⁴² Ms. lat. 488: *Belesch*.

⁵⁴³ Ms. u. 1950: *Brandt*, Ms. lat. 488: *Draudh*.

⁵⁴⁴ Magyarul: „Amikor belépsz, mindig add meg a tiszteletet Krisztus kép-
másának, de ne a képet imádd, hanem azt, akit jelöl.”

⁵⁴⁵ A rómaiak egyik ősi áldozatáról van szó, a *propterviaról*, amelyet a ked-
vező utazás érdekében végeztek, s amely úgy ment végbe, hogy tűzre vetették
a lakoma maradékát. Macrobius előadása szerint Cato azt mondta Q. Albidius-
ról, aki vagyonát felélte, majd azután leégett a háza, hogy *proptervia* áldozatot
mutatott be, vagyis tűzre vetette azt, amit nem tudott megenni.

⁵⁴⁶ EOE XVII. 13, 95.

⁵⁴⁷ Mint látható, a névsorok – az utolsó név kivételével – azonosak, pedig
„más” szenátorokról van szó.

⁵⁴⁸ Valószínűleg azonos a 304. §. 71. számnál említett bíróval, bár nevük
nem fedi egymást teljesen.

⁵⁴⁹ Itt kihagytam egy növényt – neve Benkőnél *Pseudo copsisicum* –, mert
nem sikerült azonosítani.

⁵⁵⁰ Mai neve: *Citrus aurantium*.

⁵⁵¹ *Quellen* IV. 100.

⁵⁵² Az 1512. év a helyes, mert Neagoe Basarab ekkor uralkodott.

⁵⁵³ Trausch, FLO 260.

⁵⁵⁴ *Quellen* IV. 496–522.

⁵⁵⁵ Uo. IV. 154–174.

⁵⁵⁶ Uo. V. 449–594.

⁵⁵⁷ Uo. IV. 73–86.

⁵⁵⁸ Vö. *Quellen* V. 140–263.

⁵⁵⁹ Minden kézirat – nyilván tévedésből – kétszer említi Andreas Hedgyest
(3, 6. sz.).

⁵⁶⁰ L. *Quellen* V. 264–267.; a feljegyzéseket fia, szintén Márton folytatta.

⁵⁶¹ A napló valójában 1599–1616-ig íródott, 1. *Quellen* V. 417–432.

⁵⁶² *Quellen* V. 436–444.

⁵⁶³ L. Netoliczka 1047/7.

⁵⁶⁴ *Quellen* IV. 11–40.

⁵⁶⁵ Uo. VI. 108–111.

⁵⁶⁶ Uo. IV. 219–291.

⁵⁶⁷ Uo. VII. 579–583.

⁵⁶⁸ Uo. V. 30–31.

⁵⁶⁹ Uo. IV. 65–73, 153–154.; VII. 103–242.

⁵⁷⁰ Uo. IV. 52–65.

⁵⁷¹ Ezek a válaszok a Benkőhöz írt levelek; Roth Benkő egyik adatközlője
volt. – Vö. *Quellen* VI. 617–636.

⁵⁷² Magyarul: „A jeles és híres brassói férfiak élete, tisztségei és halála.”

⁵⁷³ *Quellen* V. 99–132.

⁵⁷⁴ Uo. VI. 125–144.

⁵⁷⁵ Uo. IV. 41–52.

⁵⁷⁶ Trauschnál (FLO 264.) Fuchs csak 3000 embert említ.

⁵⁷⁷ Éppen Mikó az, aki (195. §) csak 600 gyalogost említ.

⁵⁷⁸ Trausch, FLO 247–264.

- ⁵⁷⁹ Német nyelvű idézet.
- ⁵⁸⁰ Magyarul: „A feketehalmi tanácsosok és konzulátus pecsétje.”
- ⁵⁸¹ Feketehalomról írva, Timon (Nov. XI. 73.) sehol sem szól István hercegről.
- ⁵⁸² L. Trausch, FLO 251.
- ⁵⁸³ Uo. 261.
- ⁵⁸⁴ Istvánffy valóban ír az eseményekről, de a helység nevét nem említi.
- ⁵⁸⁵ Trausch, FLO 252.
- ⁵⁸⁶ Német nyelvű idézet.
- ⁵⁸⁷ A kéziratokban több más változat is előfordul, pl. *Parismavum, Prasmavum*. A név etimológiája teljesen ismeretlen.
- ⁵⁸⁸ Október 27-én.
- ⁵⁸⁹ Magyarul: „Flavus földje”, de – a szövegromlással számolva – azt is jelentheti, hogy „Aranyásrga föld”.
- ⁵⁹⁰ L. a 86. sz. jegyzetet.
- ⁵⁹¹ L. Trausch, FLO 253.
- ⁵⁹² Uo. 259.
- ⁵⁹³ Ez az ókorból eredő kifejezés lázadást, forrongást, a fennálló renddel való szembehelyezkedést fejez ki.
- ⁵⁹⁴ A falu neve a szász *Hiltwin* személynévből ered.
- ⁵⁹⁵ Trausch, FLO 247.
- ⁵⁹⁶ A táblázat hiányzik Ms. 217-ből és Ms. u. 1950-ből.
- ⁵⁹⁷ Helyes etimológia.
- ⁵⁹⁸ Más változatok: *Bullessajn, Bulersan*; Kővárinál (V. 206.) *Balacsán*, vagyis mai helyesírással *Bălăceanu*.
- ⁵⁹⁹ Voltaképpen a hidat Traianus építtette; Hadrianus a provincia megszervezésével, belső rendjének megszilárdításával tűnt ki.
- ⁶⁰⁰ Kemény János műve 1732-ben jelent meg, vö. Benkő II. 482. Boehmerus (Böhmer), Justus Henning (1674–1749) értekezése Keményével egyazon kötetben jelent meg, ezzel a címmel: *De vestigiis et vsv antiquitatum Dacicarvm in jvre Romano*. Az idézett Seivert-hely Kemény értekezésének szerzőségét Martin Schmeizelnek tulajdonítja. Kemény értekezésének az RAKVt-ban őrzött példányának előzéklapján olvasható egy bejegyzés, mely tagadja Seivert állítását.
- ⁶⁰¹ Matthäus Seutter híres térképész 1720-ban közzétett *Transylvaniae, Moldaviae, Walachiae, Bulgariae nova et accurata Delineatio*járól van szó.
- ⁶⁰² Németül.
- ⁶⁰³ Vlaik (Vlaicu) nem Moldvában uralkodott, hanem Havasalföldön (1364–1377); Moldva vajdája ez időben Lațcu volt (kb. 1364–1377). Megjegyzendő, hogy (V)laik neve hiányzik Ms. 217-ből.
- ⁶⁰⁴ L. *Székelv Oklevéltár* (szerk. Szabó Károly) I. Kv. 1872. 181.
- ⁶⁰⁵ Trausch, FLO 288.
- ⁶⁰⁶ Uo. 253.
- ⁶⁰⁷ Kivonatos idézet.
- ⁶⁰⁸ A Marosvásárhelyi Teleki–Bolyai Könyvtárban található Ms. 389-ben

az ezutánokban betoldás következik anélkül, hogy a másoló jelezné, hogy nem Benkő szövegéről van szó. Hogy ez így van, arra a legjobb bizonyíték az, hogy a másoló többször idézi Fejér György *Codex diplomaticus Hungariae c. művét* (I–XLIII. Buda 1829–1844), amelynek első kötete 15 évvel Benkő halála után jelent meg!

⁶⁰⁹ Németül.

⁶¹⁰ A kérdés irodalmához I. Antoni, Erhard: *Deutsches Brauchtum in Südosten – das „Todaustragen“ in Siebenbürgen.* = Südostdeutsche Landpost 1941. 21. és Bächtold-Stäubli, Hanns (kiad.): *Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens* V. Berlin und Leipzig 1942. 918–922.

⁶¹¹ A Ferenc-rendiekéről van szó.

⁶¹² EOE I. 175.

⁶¹³ A későbbi szövegekből kiderül, hogy a pap teljes neve Valentin Weinhold volt.

⁶¹⁴ *Annales Ecclesiastici Rerum Transylvanicarum.* Kézirat, I. Trausch II. 123.

⁶¹⁵ A zárójeles rész német nyelvű.

⁶¹⁶ Az eredetiben: *census cathedrae*, amely a középkorban a püspöknek járt, később a fejedelemségé, majd a Habsburg-kinestaré lett.

⁶¹⁷ A kéziratok hibás összeadási eredményét helyesbítettük.

⁶¹⁸ A Benkőtől közölt neveket egybevetettük a Trausch, Joseph: *Geschichte des Burzenländer Capituls.* Kronstadt 1852 c. művében közzétett adatokkal, és ahol Benkő hibásan olvasott, ott helyesbítettünk, vagy más esetben egységesebbé tettük a helyesírást. A lényegesebb eltéréseket külön megemlítjük.

⁶¹⁹ L. Trausch I. 227.

⁶²⁰ Azonosítatlan utalás.

⁶²¹ A *Reidel* és a zárójeles *Revel* változatai: *Lejdel, Redovel, Revelet.*

⁶²² Ms. 139-ből és Ms. lat. 488-ból ez a név hiányzik.

⁶²³ Azonosítatlan utalás.

⁶²⁴ Azonosítatlan.

⁶²⁵ Ms. u. 1950 hibásan „Termékenység szavá”-t ír. A szöveg voltaképpen *Ésaiás*-idézet (48, 20.).

⁶²⁶ Azonosítatlan adat.

⁶²⁷ Szakramentáriusok: főleg Zwingli hívei, akik Lutherrel ellentétben tagadták azt, hogy Krisztus teste és vére jelen van az úrvacsorai kenyérben és borban. Szocinianizmus: az antitrinitarizmus, vagyis az unitárius vallás mérsékeltbb változata.

⁶²⁸ Magyarul: „Itt nyugszik ama híres Titus.”

⁶²⁹ A latinban szójáték: „Corona Coronae”.

⁶³⁰ A második, ti. Brassóban – mert egyébként e néven a harmadik.

⁶³¹ Azonosítatlan.

⁶³² Célzás Socrates közmondásosan házsártos feleségére.

⁶³³ A kronológiai ellentmondás a 27. és 28. sz. lelkész között mindegyik kéziratban megtalálható.

- ⁶³⁴ Névváltozatok a Ms. 217-ben: *Schöppfenius* és *Schöefffenius*.
⁶³⁵ Ms. u. 1950: *Uraeneus*, Ms. lat. 488: *Vrangus*.
⁶³⁶ A hivatalba lépés időpontja hiányzik.
⁶³⁷ Ua.
⁶³⁸ Ms. u. 1950: *Schecker*.
⁶³⁹ Ms. u. 1950: *Wachner*.
⁶⁴⁰ Ms. lat. 488: *Babhus*, Ms. u. 1950: *Bolbus*.
⁶⁴¹ Ms. 217: *Zeidner*.
⁶⁴² L. Trausch: *Gesch.* 80–81.
⁶⁴³ Azonosítatlan.
⁶⁴⁴ Ms. u. 1950: *Lamvellani*, vagyis itt a másoló a latin *Lam vel Laniból* új nevet kreált.
⁶⁴⁵ L. a 619. sz. jegyzetet.
⁶⁴⁶ A valamivel előbb és itt idézett kódex valószínűleg azonos a Colbius-féle gyűjteménnyel, l. 328. §. 2a.
⁶⁴⁷ Magyarul: „Éltem, amíg élhettem, akartam, amíg Te, Krisztus, akartad; életem nem volt sem rövid, sem hosszú.”
⁶⁴⁸ Magyarul: „Ebben az urnában Helner hamvai nyugosznak, lelke az örök fény jutalmát bírja.”
⁶⁴⁹ Trausch: *Gesch.*: *Spikelius*.
⁶⁵⁰ Uo. 80.
⁶⁵¹ A *Napló* azonosítatlan, az idézet német nyelvű.
⁶⁵² Botfaluból nem Brassóba vitték, hanem először Rozsnyóra.
⁶⁵³ Trausch: *Gesch.* 77–79.
⁶⁵⁴ Azonosítatlan.
⁶⁵⁵ Azonosítatlan.
⁶⁵⁶ Latinul: „Schaeda memorialis.”
⁶⁵⁷ A név jelentése: *serfőző*.
⁶⁵⁸ Feketchalomnál *Marcus* keresztnévvel szerepelt.
⁶⁵⁹ Ti. *Garat* község régi latin neve *Lapis* a. m. *kő*, németül *Stein*.
⁶⁶⁰ Trausch: *Gesch.* 90–91.
⁶⁶¹ Uo. 85–86.
⁶⁶² Uo. Trausch nem *Crantzot* ír, hanem *Keuthot*.
⁶⁶³ Uo. 81–82.
⁶⁶⁴ Uo. 83–84.
⁶⁶⁵ Uo. 87–88.
⁶⁶⁶ Uo. 84–85.
⁶⁶⁷ Ms. u. 1950: *Rerochin*, Ms. 139: *Hesekeri*.
⁶⁶⁸ Trausch: *Gesch.*: *Bloch, Michael*.
⁶⁶⁹ Uo. ez a név hiányzik.
⁶⁷⁰ A keresztényfalvi listán nem szerepel.
⁶⁷¹ A prázsmári listán a pap neve *Johann Matthäus*.
⁶⁷² A hermányi listán *Barth, Joseph Theophil* néven szerepel.
⁶⁷³ Trausch: *Gesch.* 86–87.
⁶⁷⁴ A szöveg itt erősen romlott.

- ⁶⁷⁵ Ms. 139: *Colvinus*.
⁶⁷⁶ Ms. u. 1950: *Johann Zultner*.
⁶⁷⁷ Más listán: *Johann*.
⁶⁷⁸ Trausch: *Gesch.* 92–93.
⁶⁷⁹ A botfalusi listán nem szerepel.
⁶⁸⁰ Prázsmár listáján nem szerepel.
⁶⁸¹ Trausch: *Gesch.* 89.
⁶⁸² Uo. 91–92.
⁶⁸³ Feltehetőleg már elődje betegeskedése alatt hivatalba lépett.
⁶⁸⁴ *Quellen.* IV. 161.
⁶⁸⁵ L. a 677. sz. jegyzetet.
⁶⁸⁶ A két mű latin címe: *Catalogus judicum et pastorum Coronensium* és *Catalogus pastorum Capituli Barcensis*.
⁶⁸⁷ Latinul: *Barcia erudita*. Kézirat, vö. Szinnyei VIII. 811.
⁶⁸⁸ Magyarul: *A brassói káptalan felülvizsgált s a haszontalanok kiiktatása után a testvérek közös határozatából némely újjakkal gyarapított és javasolt törvényei, amelyeket ugyanazon káptalan jóváhagyott Barcaszentpéteren, 1590. június 2-ik napján*. L. Netoliczka 535.
⁶⁸⁹ Ti. *Türkös, Bácsfalu*.
⁶⁹⁰ Ms. 217: 1460. december 28.
⁶⁹¹ Magyarul: *A brassói káptalan kiváltságainak gyűjteménye*.
⁶⁹² Magyarul: *Brassó város kiváltságleveleinek gyűjteménye*.
⁶⁹³ L. Netoliczka 535.
⁶⁹⁴ Romlott szöveg.
⁶⁹⁵ A szövegben: *Annales Ecclesiastici Bulgarorum Coronensium*. Azonosítatlan.
⁶⁹⁶ L. Hurmuzaki: *Documente* II/2. Buc. 1871. 347.
⁶⁹⁷ Vagyis Munténia és Olténia; az utóbbit Kis-Havasalföldnek nevezték.
⁶⁹⁸ Német szöveg.
⁶⁹⁹ Idézet Erasmusból (*Colloquia familiaria* 17.).
⁷⁰⁰ Az említett ünnep: január 1.
⁷⁰¹ Ezt Tröster nem Medgyes, hanem Berethalom borairól mondja.
⁷⁰² Egyik kézirat (Ms. 217) másolója a 213. lapon a következő német nyelvű sorokat toldja a szöveghez: „Ennek az állításnak erősebb bizonyítékra van szüksége, mint amilyenek a szokásos naptári krónikák; mert noha Medgyesnek I. Ferdinánd uralkodása előtt Berethalom és Nagyselyk vásárhelyekkel szemben nem volt elsősége, feltűnő, hogy az utókor mégis csak Medgyes keletkezési évét őrizte meg, és a két szék, Medgyes és Selyk, csak nagy későre egyesült a szász nemzettel; valószínű ilyenformán, hogy ugyanennek a német lakosai (nem egykorúak, hanem későbbi telepesek).” A zárójelbe tett rész hiányzik a kéziratból. Fentebb azért írtuk, hogy ez a rész betoldás, mert a kézirat közli ennek a szövegnek a lelőhelyét is: *Siebenbürgische Quartalschrift* V. 3, 197., márpedig ez a füzet 1797-ben jelent meg, vagyis Benkő művének lezárása után, igaz, Benkő életében.
⁷⁰³ Egy lappal előbb (29.) Franck *Medvest* írt.
⁷⁰⁴ Schwandtner I. 792.

- ⁷⁰⁵ Bizonyára a legnagyobb Mária-ünnepre, augusztus 15-re gondol.
- ⁷⁰⁶ Trausch, FLO 81, 140.
- ⁷⁰⁷ A felsorolt országgyűléseket I. EOE II. 350, 366, 574, III. 236, IV. 263, V. 133, VI. 190, 412, IX. 111, 588, XI. 30.
- ⁷⁰⁸ *Quellen* IV. 7.
- ⁷⁰⁹ Valószínűleg *Felsőborgó*.
- ⁷¹⁰ Tröster (441.) csak 25 mérföldet írt.
- ⁷¹¹ Schwandtner: III. 778.
- ⁷¹² Beszterce neve egy *sebespatak* jelentésű ószláv szóból ered.
- ⁷¹³ A jelzett helyen Benkő 20 000 tatárt írt, noha a *Transsilvania specialis* valamennyi kézírata csak 1500-at említ.
- ⁷¹⁴ Magyarul: „A kitűnő Máté úr, e város plébánosa címere. 1542.”
- ⁷¹⁵ Magyarul: „Matthaeus Teutscher, mindkét jog bírása.”
- ⁷¹⁶ December 6.
- ⁷¹⁷ Ezeket az országgyűléseket I. EOE II. 569, VI. 167, VIII. 107, XII. 157, 496, XIV. 291.
- ⁷¹⁸ Szállóigévé vált idézet Lucanus *Pharsalia* c. eposzából (1, 256.); magyarul: *német düh*.
- ⁷¹⁹ A bekezdés folytatásában egyedül a Ms. 217 utal két kiadványra; egyiknek a címe *Einige Idiotismen der Sachsen im Bistritzer Distrikte*. = SbQ V. évf. 3.; a másiknak: *Kurzgefasster Bericht von der Belagerung der Stadt Bistritz, welche... im Jahr Christi 1602 vorgenommen...* Bistritz, Bruks (?) Christian Lehman 1779. In 12°, constat paginis solummodo 8; az utóbbi néhány szó jelentése: *mindössze 8 lapból áll*.
- Ez alatt megjegyzés: „Benkő Josefé visza adni (1797. 23^a aug.)”
- A két kiadvány olyan időben keletkezett, amikor Benkő már lezárta e mű kéziratát; nyilván valamelyik másoló vélte kiegészítendőnek a szöveget a két utalással.
- ⁷²⁰ Így írják a szövegek a helyes *Iordanes* alak helyett.
- ⁷²¹ *Quellen* IV. 82.
- ⁷²² Nagybőjt harmadik vasárnapjának jelzése egy zsoltár kezdősorai után. L. EOE I. 566.
- ⁷²³ Benkő téved: az a gyűlés nem Szászsebesen volt, hanem Sebesváron, I. EOE. IV. 242.
- ⁷²⁴ EOE XII. 277.
- ⁷²⁵ Uo. XIII. 281.
- ⁷²⁶ L. térképét.
- ⁷²⁷ Ezt az országgyűlést azonban nem Szentágotán, hanem Nagysinken tartották, I. EOE I. 54.
- ⁷²⁸ Gyulafehérvár említése a mondat végén értelmetlen, legfeljebb a privilégium kibocsátási helyét jelezheti.
- ⁷²⁹ Ennek és az újgyeházi székeknek a leírása el sem készült, vagy elveszett. Hogy a kötet teljesebb legyen, pótoltuk Benkő szellemében, módszerét követve, főleg M. Lebrecht: *Versuch einer Erdbeschreibung des Grossfürstenthums Siebenbürgen*. II. kiadás, Hermannstadt 1804. 142–145. alapján. Viszont Benkő írta azt, ami a kőhalmi Bánfi fogságára vonatkozik, I. Ms. 218 végén.

⁷³⁰ Lebrecht adatait követve, benne hagytam a lajstromban Fehéregyházát is, noha ez Felső-Fehér vm-hez tartozik.

⁷³¹ L. Zimmermann, Franz–Werner, Carl, *i. m.* I. 34. és *Documente privind istoria României, veacul XI, XII și XIII. C) Transilvania* I. Buc. 1951. 208.

⁷³² L. a 487. sz. jegyzetet.

⁷³³ Január 18.

⁷³⁴ L. Hurmuzaki, *i. m.* 101. (kivonatosan).

⁷³⁵ L. Veress Endre: *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése* I. Kv. 1944. 170.

⁷³⁶ Így írja Ms. u. 1950, de Ms. 218: *a királyok engedélyével*, vagyis itt a másoló felcserélte a latin *legum* szót a *regummal*.

⁷³⁷ Német nyelvű mondat.

⁷³⁸ Stilisztikai eljárás, amely abban áll, hogy közös főnevet használunk tulajdonfőnév helyett vagy megfordítva.

⁷³⁹ A város szász neve, a *Bross* a magyar *város* szóból ered.

⁷⁴⁰ Az ábécérend itt megszakad, mert a helység latin neve: *Officina ferri*.

⁷⁴¹ L. EOE XII. 157.

⁷⁴² *Quellen* IV. 4.

⁷⁴³ L. a Zsámboki(Sambucus)-féle Bonfini-kiadást 1568-ból.

⁷⁴⁴ L. e mű I. kötetének 506. sz. jegyzetét.

⁷⁴⁵ A részben csonka mondatot kiegészítettük.

⁷⁴⁶ Mai román helyesírással: „Din cel sec Romoșel.” Hasonlót beszélnek az ozsdolaiakról is; kedvező cseresznyetermés idején, ha megkérdezik e falu valamelyik lakóját, hogy hová való, foghegyről veti oda: „Ozsdoláról, mi köze hozzá!” Ha viszont gyenge volt a termés, más a válasz és a hanghordozás: „Ozsdolán nyomorgunk, instállok.”

⁷⁴⁷ Valószínűleg hamisítvány, de az is feltehető, hogy Benkő rosszul olvasta ki a szöveget, vagy a másolók hibáztak. Vö. *The Roman Imperial Coinage* II. London 1968. 159. A két értelmezés fordítása: „Titus Caesar, Vespasianus császár, főpap tribunusi hatalommal örökösen a haza jövőendő atyjai” – vagy: „Titus Caesar, a császár, a főpap Vespasianusnak, a tribunusi hatalommal felruházott fia, a haza közös atyja.”

⁷⁴⁸ A Tordára vonatkozó részt Ms. u. 1950 után fordítottam; a különböző szövegek közt nagy az eltérés.

⁷⁴⁹ Károlyi Sebestyén érdekes egyezségére nézve l. Bod, *i. m.* 353.; Pokoly József: *Az erdélyi református egyház története* I. Bp. 1904. 44, 149, 211.; Zoványi Jenő: *Theologiai ismeretek tára* I. Mezőtúr 1898. 233.

⁷⁵⁰ L. Szigethi Gyula Mihály: *T. T. Fogarasi Pap József, a' Maros-Vásárhelyi Evang. Reformáta Ns. Kollégiumban Filozófiát és Mathesist tanító rendes Professornak, Filozófia Doktorának, élete leírása.* = Felsőmagyarországi Minerva 1832. 604., továbbá l. *Miscellanea Szigethiana*. MvTBKvt. Ms. 386, főleg 201–224, 124–149.

⁷⁵¹ Schwandtner I. 794–795.

⁷⁵² Magyarul: *csak módjával, fenntartással*.

⁷⁵³ Ms. 217 közli a másoló nevét is: Nemes görgényi Csiszár Sámuel, Ms. u. 1950-nél pedig Viski István.

Szavak és kifejezések magyarázata

Ez a jegyzék csak azokat a latin és régi magyar szavakat tartalmazza, amelyeknek a jelentése nem vagy nem eléggé érthető a szövegből a mai olvasó számára. Ezzel szemben kimaradtak a mitológiai személyek (pl. Vulcanus) és a népek (pl. cimberek, teutonok).

accedál – hozzájárul

actum – kelt

adcuratissime – nagyon pontosan

ad faciem loci – a helyszínre

adjungál – hozzácsatol, melléje állít

administrator – intéző; egy megye vagy szék élén álló megbízott

admittál – elfogad, kötelezőnek ismer el

admoneál – megfedd, megint

Aesculapius templomai – kórházak

ágáltat – eljárást lefolytat

agnoscal – elismer, felismer

alakor – gyenge termőhozamú búzaféleség

allodiális perceptor – majorsági tisztviselő

allodiális szántóföld – hűbéri szolgáltatásoktól mentes szántóföld

alphabetista – tanuló, aki az írás-olvasás elsajátításánál tart

alumnus – tanítvány, növendék, ösztöndíjas diák

ámfiteátrum – ókori szabadtéri színház emelkedő félkörös nézőtérrel

anabaptizmus – az újrakeresztelők vallása

annihilál – megsemmisít

annuentia – beleegyezés, jóváhagyás

anonomázia – stilisztikai alakzat, mely a személyt (tárgyat) neve helyett jelzőjével nevezi meg

apostoli nuncius – pápai küldött

appellál – fellebbez, felfolyamodik

apprehendál – lefoglal

archipresbíter – a protestáns egyháztanács világi tagjai közt a rangidős

árenda – haszonbér, bérlet

ármális levél – nemesi levél, címeres levél

armalista – címeres leveles szegény nemes

ármás – martalóc

articularis büntetés – a diétai cikkelyekben foglalt büntetés

articulus – cikkely, törvénycikk

aspektus – látvány

assecurál – biztosít, leköti, pl. birtokot valakinek

assecuratio – biztosíték

assessor – ülnök, táblabíró

aqzper – ezüst váltópénz a középkorban

Athenaeum – humán tudományokkal, főleg az ókorral foglalkozó intézmény

átrium – nyílt udvar, előcsarnok
auctoritas l. *authoritas*
auditorium – díszterem, nagyterem
authorál – felhatalmaz
authoritas – hatalom, tekintély

baccalaureus – a baccalaureatusi fokozatot elért személy
balibég – török méltóság
bán – királyi helytartó, kormányzó
bandérium – a hűbérurak lovas hadserege
birétum – a katolikus papok négyágú sapkája
Bucephalus – Nagy Sándor híres lova
búcsú – zárandoklás, valamint ennek jutalma: bizonyos bűnöktől való mentes-
ség a katolikus vallás felfogása szerint
bullá – pápai okmány

capitalis ítélet – fejevetsztés
capitáim – fejenként
captivál – elfog, foglyul ejt
castrum – katonai tábor
casus – eset, ügy
catechesis – hitoktatás
census – adóbecslés
centumvir – a száz férfiúból álló testület tagja
ciculus a. m. *siculus* – székely
circumscriptio – kerület, körzet
civilis – polgári
civis – polgár
claustrum – kolostor
clastrom l. *claustrum*
coadjutor – egyházi személy, rendszerint a püspök kíséretje
collatio – ráruházás
colonia – település, gyarmat
comes – ispán
comissarius – biztos
commendáns – parancsnok
commissarius l. *comissarius*
commissio – bizottság, megbízatás
communi voto – egyöntetű szavazással, egyhangúlag
compania – egyazon mesterséget űzők társasága
comperiáltatik – kitudódik
concludál – eldönt, elhatároz
conclusio – döntés, határozat, következtetés
conditio – feltétel
conferál – ráruház

confirmál – megerősít
confrater – szerzetesrend tiszteletbeli tagja
coniunctis viribus – egyesített erővel
consensus – beleegyezés
consideratio – belátás, tekintet
consistorium – egyháztanács
constitutio – alkotmány, határozat
contentál – kielégít
contentatio – elvitatás, a jog el nem ismerése és erről törvényes kereset
contentus – elégedett
continentia – tartalom
contribuál – adózik, hozzájárul valamihez
controversia – vitás ügy, vita
contumaciter – valakinek a távollétében
conveniál – egyezségre jut
convocál – összehív
corpus – mű
corroborál – megerősít
crasis – összevonás (a nyelvtanban)
cum grano salis – módjával, megfontolva (szó szerint: egy csipetnyi sóval)
curia l. *kúria*
czukk hauz – fogda

darabont – gyalogos katona
dászkel – román tanító
decemvir – tíz tagból álló testület tagja
decernáltuk – elhatároztuk
declaralt – említett, kinyilvánított
declaratio – nyilatkozat
declinista – a főnévi ragozást tanulmányozó diák
decretum – határozat, rendelet
decurio – 1) tizedes, 2) városi tanácsos
de eadem – ugyanonnan, ugyanabból (pl. a faluból)
de facto – ténylegesen
defalcál – leszámít, levon
dékán – 1) esperes a szász egyházakban, 2) utcafelelős Zilahon
dékánátus – esperesi kerület a szászoknál
dekrétum l. *decretum*
deliberatio – megfontolás, döntés, határozat
deponál – letétbe helyez, átad
de viris illustribus – a híres férfiakról
dézsma – tized, a régi adó egyik formája
diéta – országgyűlés
dirigál – vezet, irányít
discutiál – megvitát

dispenzáció – felmentés bizonyos, főleg egyházi törvények alól
dispositio – meghagyás, rendelkezés, hagykozás
distichon – pávers, egy hexameterből és egy pentameterből áll
districtum – kerület, körzet
disunitus – nem egyesült; így nevezték a görögkeleti vallás hívét és egyházát
disztichon l. *distichon*
divisor – osztoztató bíró, tisztviselő, aki az örökségeket osztja el
divisoralis – örökségelosztási
domesticus curator – otthoni ügyintéző
domidoctus – itthon kiképzett, külföldön nem járt személy
donáció l. *donatio*
donatio – adományozás
donatista – Aelius Donatus IV. századi grammatikáját tanulmányozó diák
dulló – 1) adószedő, 2) szolgabíró
duumvirátus – két férfiúból álló testület, illetve ennek uralma

ecclesia – egyház
edictum – rendelkezés, döntés
effectus – hatás, eredmény
emendate – javítva
eo facto – ennek folytán
esperes – több egyházközség munkáját irányító lelkész
etiam cum gente comitatus – akár a vármegye népének segítségével is
evocatus – meghívott
exceptio – kivétel
exciptál – kivesz, kivételez
ex consilio – higgadtságból
excursio – portyázás, kitörés (a várból)
exequáltat – kivégeztet, végrehajtat
exerceál – gyakorol
exigál – beszéd
eximál – felment, mentesít
expediál – kiküld, kirendel
exsuperabundi – gőgösek, fennhéjázók
exulalt – száműzött

fassio – 1) végrendeleti meghagyás, 2) vallomás
fassionális levél – vallomástevő irat
feudum – hűbértok
filia – leányegyház
filialé – leány(egyház, város)
fiscalis – 1) a kincstár fennhatósága alá tartozó, 2) pénzbeli
fiscus – államkincstár
flor(enus) – forint
folnagy – majoros gazda, tiszttartó, falusi előljáró

font – régi súlymérték, megfelel kb. 410 grammnak
fórum – a fellebbezésről döntő ítélőszék
fosszilis – ásatag, réges-régen megkövesedett
főinspektor – főellenőr
fraternitás – testvériség
fundamentum – alapzat
fundus – telek
fungál – működik, betölti tisztét
furor teutonicus – német harci düh

generális kapitány – főparancsnok, főkapitány
gladiátor – cirkuszi hajvívó, általában bajnok
gratuitum donum – ingyenes ajándék
gratuitus labor – ingyenes munka
gubernátor – kormányzó
gubernium – főkormánysház

haeres – örökös
harmincadoló hely – ahol a harmincad nevezetű vámot fizették
három illir ország – három délszláv ország, ti. Szerbia, Horvátország és Szlovénia
hehezet – *h*-hoz hasonló hang a szókezdő magánhangzó előtt; főleg a görögben
historia – történelem
hóstát – előváros
humaniorák – a klasszikus ókor műveltségének tanulmányozása

illir – délszláv
immunis – mentes, valamilyen tehertől mentesített
impetrál – megszerez, megnyer
indiai gabona – kukorica
indigenátus – honosítás, honosság
inquisitor – nyomozó
in reali dominio – a tényleges birtokban
inscribáltuk – ráírtuk
inscriptio – felirat
inscriptionalis summa – a zálogba vetett birtok ellenértéke, fedezete
inspector – felügyelő, tisztartó, ellenőr
instál – kér
installáltat – beiktattat
instantia – kérés
instructio 1. instrukció
instrukció – eligazítás, kioktatás
insurgál – felkel, fegyvert fog
insurgens – hadra kelt nemes, felkelő
insurrectio – nemesi felkelés, fegyverbe állás

intervallum – idő- vagy helyköz
intra 15m – tizenöt napon belül
introductio – beiktatás
iura regalia l. *regália-jogok*
iuratus – esküdt
iuris utriusque doktor – mindkét jog (ti. a világi és kánonjog) doktora
ius – jog

Jézus társaság – a jezsuita szerzetesrend
juxta quantitatem portionum possessionarium – a birtokrész nagyságának megfelelően

kalkulus – szám, számítás
kalugeritza – görögkeleti apáca
kalugyer – görögkeleti szerzetes
kancellár – a fejedelem egyik főtitkárja, aki az okiratokat szerkesztette
kánonjog – egyházjog
kanonok – a káptalan tagja; papi méltóság a római katolikus egyházban
káptalan – 1) a kanonokból álló püspöki tanács, 2) hiteles hely, ahol jogi iratokat állítottak ki
kardinális – bíboros
kasztali szesz – célzás az ókori Kasztalia forrására; aki ivott vizéből, költői tehetséget nyert
káté l. *katekizmus*
katekizmus – a vallási tanítások kifejtése kérdés-felelet formájában; vallási tankönyv
katonai tribunus – főtitkár a légióban
kaymakam – török méltóság
kirurgus – orvos
klasszisták – alsó osztályos tanulók
kongregáció – gyűlés, összejövétel
konrektor – másodtanító
konvent – 1) hiteles hely, 2) gyűlés
konviktus – diákház, bennlakás
konzisztórium l. *consistorium*
konzul – a szász városokban vezető tisztséget betöltő személy a királybíró mellett
köböl – koronként és vidékenként változó térfogatú űrmérték szemesgabona méréséhez
kurátor – a protestáns egyházközség világi elöljárója
kúria – 1) udvar, 2) nemesi családi ház

lazaretum – tábori kórház, kórház
lazurkő – sárgásfehér erzetű féldrágakő
lednek – pillangós virágú növényfélétség

lektor – 1) olvasó, felolvasó, 2) oktató
legatarius – örökös
légio – római katonai egység, kb. 3–4000 emberből állott
limitatio – korlátozás
lófő – lovon hadba vonuló székel
lustralis arany – tisztításra váró arany

magister – mester, tanító
magisztrátus – elöljáróság
malachit – világoszöld ásvány
manuteneál – védelmet nyújt
mendikáns diák – kolduló diák
metális levél – határjáró levél
metropolita – érsek
modalitas – módozat
muhar – egyfajta gyomnövény
uniál – megerősít
municipális törvény – a városi önkormányzatot illető törvény
municipium – önkormányzattal bíró város

nádor – a régi Magyarországon a király utáni legnagyobb méltóság
natio – nemzet
nobilitás – megnevesítés, nemessé tesz
non de necessitate – nem kényszerből
nótárius – jegyző
nótázás – megbélyegzés, nagy büntetéssel való sújtás
notórius – hírhedt, címeres gazember, bűnös

obligál – kötelez
obstál – ellene van
ordinál – rendel, utasít

pádimentum – padló
palatinus – 1) nádor, 2) fejedelem
pálosok – Szent Pálról elnevezett szerzetesrend tagjai
parochiális – a papi hivatással kapcsolatos, papi
parókia – 1) egyházközség, 2) papi hivatal és lakás
passzus – útlevelel
patriarcha – egyes egyházak legfőbb méltósága
penitus deficiáltak – teljesen kihaltak
perceptor – adószedő
peregrinatio – vándorlás, költözés, zarándoklás
per inquisitionem – nyomozás által
perorál – szónokol
per praesentes – a jelen (ti. okiratok) által

per testamentariam dispositionem – végrendeleti meghagyás által
pirits – priccs
pixidarius – gyalogos székelő katona
poena – büntetés
poltura – lengyel eredetű régi ezüstpénz, értéke másfél garas volt
portionatus – részjósággal bíró
possessor – tulajdonos
posteritás – utód, leszármazott
posthábéál – mellőz, figyelmen kívül hagy
praeceptor – oktató, tanító
praedialista – egyházi nemes, vagyis olyan, aki katonai szolgálatokért bir-
 tokot kapott egy főpaptól
praefectus – parancsnok, előjáró, tisztartó
praesens historicum – történelmi jelenidő, az elbeszélő történetírás egyik
 időhasználat
praesidiarius – helyőrségi katona
praesidium – őrség, helyőrség
praestál – teljesít
praetendens – igénylő
praetentio – igény
praetermittál – elmulaszt
predálni – zsákmányolni, harácsolni
prelátus – egyházi méltóság a római katolikusoknál
presbiter – a protestáns egyháztanács világi tagja
pretendál – felhánytorgat, igényt támaszt
primipilus – lófő székelő
primor – a legelőkelőbb székelők neve a XVI–XVII. században
privilegium – előjog
procedál – eljárást indít
processus – eljárás, lefolyás
procurator – ügyvéd
producál – 1) felmutat, 2) megjelenik
prokonzul – konzulhelyettes
proponál – javasol
pro securitate – a biztonság kedvéért
prospiciálnánk – gondoskodnánk
protectio – támogatás, közbenjárás
protectionalis levél – menlevél, védelmet nyújtó irat
pro tempore – ez idő szerint
protocollum – jegyzőkönyv
proventus – jövedelem

quaestor – városgazda, pénzügyigazgató
quartélyozó – beszállásolt

rác – szerb
rápiálás – megragadás, rögzítés
rebellis – zendülő, lázadó
recipiál – felvesz, átvesz, maga mellé vesz
recuperálás – visszaszerzés
referens – tisztviselő, előadó
regália – királyi haszonbér, állami monopólium
regalis – meghívó az országgyűlésre
rektor – tanító
relegál – fontolóra vesz
relicta – özvegy
rénes forint – rajnai forint
renunciál – lemond valamiről
requisitor – levéltáros, levélkereső
residentia – székház, székhely, palota, lakóhely
resolutio – döntés
resolvál – dönt, megoldást talál
restituál – helyreállít, visszaad
revelinum – elősánc
rezidencia l. *residentia*
ritus – szertartás
rovás – fába metszett jelzés adó, adósság nyilvántartására
rudimentista – az alapvető ismereteknél tartó diák

satisfactio – elégtétel
satrapa – gyalogos katona
senator – szenátor, városatya, tanácsstag
senior l. *szenior*
sententiával – ítélettel
seorsim et singillatim – külön-külön és egyenként
serio – komolyan
sessio – telek
simónia – egyházi tisztségek árusítása, lelki dolgokkal való kereskedés
specifícál – feltüntet
spekulatív teológia – elméleti hittudomány
statuáló – birtokba iktató
státus – rend, állapot
sub bona nostra fide christiana – igaz keresztény hitünk jegyében
subleválták – támogatták
subportál l. *supportál*
successor – utód
suis modis – a maga módján
supersedeál – felhagy
supplicál – kér, könyörög
supplicálás – kérés, könyörgés

supplicatio – kérés, könyörgés
supportál – elvisel, tűr, visel
syntaxista – a latin mondattant tanuló diák

szabad művészetek – az a hét tantárgy, amelyre egy kései ókori író nyomán a középkori iskolázás épült
senior – úr, földesúr
szodomita – aki állatokkal fajtalanodik
szuperintendens – protestáns, főleg lutheránus püspök
szuszék – gabonás vagy lisztes láda

taliter – olyképpen
tárnok – a kincstartó középkori neve
tárnoki város – a kincstartónak alárendelt város
tatárka – ma alig ismert gabonaféle, más nevén pohánka vagy hajdina; termését kásaként fogyasztották
taxa – adó, illeték, díj
taxális mezőváros – taksát fizető mezőváros
taxalista – városlakó, aki adó helyett ún. taxát fizet
tempore necessitatis – szükség idején
teológus – hittudománnyal foglalkozó személy
tereh – teher
terminus – határidő
testimonialis – bizonyásgtevő levél, bizonyítvány
tógás polgár – tógát viselő diák, rendszerint ösztöndíjas teológus
togatus l. *tógás polgár*
toties quoties – annyiszor, amennyiszor
tractus – kerület
tripusz – háromlábú áldozóserpenyő
turbál – zavar

tyúkmony – tyúktojás

uncia – római és középkori súly- és pénzegységek 1/12 része
unitus – görög katolikus
univerzitás – közösség, testület, egyetem
urbarium – a földesúrnak járó szolgáltatás
usus – szokás, használat
úzus l. *usus*

vasallus – hűbéres, alárendelt személy
vezír – török nagyúr, államférfi
via juris – jogi úton, törvényesen
vicenótárius – helyettes jegyző
vigil – őr, virrasztó

vigilia – nagyobb ünnepek előtti nap a római katolikus egyházban

vigore praesentis articuli – jelen cikkely erejénél fogva

vita durante – élete tartamára

vizitáció – ellenőrzés, vizsgálat

zsinat – fontos egyházi ügyekben határozó gyűlés

Személynévmutató

Benkő rengeteg személy és család nevét szerepelteti könyvében. A legelterjedtebb családneveket (Kovács, Balogh stb.) a legtöbb esetben lehetetlen egymástól elkülöníteni; épp ezért a *Kovács cs.* (Kovács család) címszó alá írtuk az összes faluban említett ilyen nevű nemesi családokat, bár nyilván más Kovács család élt Zilahon, és más Brassóban. Ugyanez az eset nem vonatkozik azokra a családokra, amelyeknél a névtől vesszővel elválasztott nemesi előnév, már ha Benkő közli, módot ad a szétválasztásra, pl. Bethlen cs., iktári és Bethlen cs., keresdi. Problémák azonban itt is adódtak, mert pl. Benkő a Wass grófok nevét is egyszerűen Vassnak írta, s így a grófi család felcserélhető volt az ezt a nevet viselő más családokkal. Nem vettük fel a névmutatóba a mitikus, biblikus, a csak egyházi szempontból fontos személyeket, továbbá a jegyzetekben itt-ott közölt névváltozatokat, a feliratos köveken, síremlékeken szereplő személyek nevét. Elhagytuk a bárói, grófi stb. címet is. A katonai parancsnokoknak több ízben csak a családnévük jelenik meg, mert szorgos utánajárással sem sikerült megtudni keresztnévüket. Ha ugyanabban a családban több azonos nevű élt, akkor a szokásos módon különítettük el őket: Apor I. István, Apor II. István stb. (s néha ezt a módszert követtük a sok, azonos nevet viselő, bár nem egyazon családból való pap esetében is). A személynév mellett egyéb adat csak akkor tűnik fel, ha az elkülönítés végett szükséges. A csupán a bevezető tanulmányban és jegyzetekben előforduló neveket dőlt betűvel szedettük, kivéve Benkő kortársait és időbeni elődeit; ugyanakkor az itt megjelenő nevekre utaló oldalszámot szintén dőlt betűvel szedettük, hogy világosan elkülönüljön a törzsanyagtól.

Aba Sámuel I. 365
Abacs János I. 19, 244, 420
Abacs H. Márton I. 312
Abafi cs., nagyabafájai II. 213
Abel, Johannes II. 497
Abod Mihály, ajtai I. 477, 511; II. 86, 201
Abos cs., borsovai II. 214
Abrudi cs. I. 451
Abstemius I. Bornemissza Pál
Acton, Karl Ludwig I. 260
Acsády Ignác II. 570
Ádám cs. I. 450
Adami, Stephan II. 523
Adi cs. I. 519
Adler, Michael II. 485
Adorján cs. I. 519
Adorján kanonok I. 603
Adrianus plébános I. Wolphardus, Adrianus
Adrianus orvos I. 406; II. 476

Ágh István I. 375, 379, 381
Ágoston György I. 371
Ahenarius, Andreas II. 504
Ahmed balibég I. 552
Ajtai András II. 84, 85, 198
Ajtai György II. 198
Ajtai János II. 84, 85, 198
Ajtai Márton II. 198
Ajtai Mihály I. Abod Mihály
Akadás I. 129
Alárd cs., kerelőszentpáli I. 261
Albelius, Marcus II. 492
Albelius, Simon II. 483, 484
Albersdorf, Johann Baptist von II. 448
Albert király I. 122, 480
Albinus, Michael I. Weiss, Michael
Albisi István II. 86.
Albrecht, Johann G. II. 329
Albrich, Michael II. 505
Albrichius, Martin II. 432, 433, 483, 492
Alesius, Johann II. 496
Algya cs. I. 567, 568
Ali basa I. 586; II. 210
Ali bég II. 558, 559
Alischer, Johann I. Alesius, Johann
Alia cs., karatnai I. 261
Allia Farkas, karatnai I. 258
Allia Sámuel II. 78, 156
Allodiatoris Irma I. 92
Almádi cs. I. 320, 386, 398
Almádi István, szávai I. 389, 391
Almási cs. I. 168, 532, 533
Almási Ferenc I. 254
Almási György I. 457
Almási Mihály I. 380
Almianus, Johann II. 487, 494
Álmos vezér II. 146
Alnaenus, Lorenz II. 487
Alpári cs. I. 411
Alsó cs. I. 283, 284, 412
Alsó János, rettegi I. 414
Alsó László, nagypestényi I. 392
Alsó Mihály, rettegi I. 414
Alsódobai cs. I. 437
Alszege cs. I. 519, 520, 532

Altenberger, Bartholomäus II. 359, 522
 Altingius, Henricus I. 436
 Alvinczi cs. I. 169, 452, 567
 Alvinczi cs., borbereki I. 168, 195, 229, 232
 Alvinczi I. Gábor, borbereki, guberniumi titkár II. 315
 Alvinczi II. Gábor, kolozsvári háztulajdonos I. 296, 343
 Alvinczi I. György vizaknai lelkész I. 246
 Alvinczi II. György szászvárosi királybíró II. 555
 Alvinczi Péter pap I. 269
 Alvinczi Péter, I. Apafi Mihály udvaronca I. 578
 Alvinczi Péter, 1702 körül I. 168, 233
 Alvinczi Péterné, özvegy I. 256
 Alzner, Johann II. 449
 Ambrosii, Bartholomäus II. 488
 Ambrosius, brassói pap II. 488
 Ambrosius Simigianus I. Somogyi Ambrus
 Amicinus, Michael II. 501
 Amicinus, Titus II. 482, 483, 501
 II. Amurát II. 390, 421, 538
 Anderkó cs. I. 520
 András, egri püspök II. 287
 András, győri püspök II. 287
 András mester, gyulafehérvári kanonok I. 356
 András, hermányi plébános II. 85
 Andrási István I. 283, 318
 Andreae, Michael II. 487
 Andreas, prázsmári lelkész II. 492
 Andreas I., földvári lelkész 1413-ban II. 494
 Andreas II., földvári lelkész 1452 körül II. 494
 Andreas III., földvári lelkész 1464-ben II. 494
 Andreas IV., földvári lelkész kb. 1515-ben II. 494
 Andreas, hermányi lelkész II. 496
 Andreas, pap Magyaróson II. 502
 Angier Kristóf I. 560
 Angyalosi cs., angyalosi II. 214
 Angyalosi János, angyalosi II. 214
 Anonymus I. 317, 349, 359, 385, 439, 522, 525
 Antal cs. I. 451
 Antal, brassói lakos
 Antal, Mihály fia 1395-ben I. 123
 Antalfi cs. I. 452, 461
 Antoni, Erhard II. 588
 Antonius I., pap Hermányban 1447 körül II. 496
 Antonius II., pap Hermányban Honterus korában II. 496
 Antonius, szentpéteri pap II. 497

Antos cs. I. 169, 269
 Antos cs., rétyi II. 214
 Antos Mátyás I. 254
 Antos Sámuel, rétyi I. 267
 Apáczai cs. I. 195
 Apáczai Csere János I. 9, 51
 Apafi cs. I. 145, 147, 259, 296, 429, 436, 484; II. 45, 80
 Apafi Ferenc I. 149, 611
 Apafi I. György, I. Apafi Mihály apja I. 147, 148, 149, 258, 610, 612
 Apafi II. György, I. Rákóczi György kamarása I. 611
 Apafi Katalin II. 271
 I. Apafi Mihály I. 32, 91, 152, 170, 175, 196, 212, 215, 221, 222, 225, 234, 247, 248, 259, 270, 296, 329, 364, 374, 380, 396, 401, 405, 406, 417, 429, 435, 436, 456, 457, 486, 488, 490, 493, 502, 521, 538, 543, 544, 566, 567, 568, 572, 578, 579, 583, 585, 586, 587, 588, 600, 612, 620, 629, 638; II. 11, 40, 125, 127, 149, 168, 196, 210, 241, 260, 263, 338, 348, 371, 435, 442, 468, 519
 II. Apafi Mihály I. 145, 146, 147, 150, 169, 179, 193, 222, 254, 255, 256, 265, 305, 319, 361, 436, 452, 566, 577, 579, 594, 597; II. 45, 343, 344
 Apafi I. Miklós, I. György apja I. 258
 Apafi II. Miklós I. 149, 611
 Apáthi cs. I. 140, 144, 155, 386
 Apáthi Ádám I. 455
 Apor cs. I. 144, 216, 386, 432; II. 124, 125, 143
 Apor cs., altorjai I. 65, 131; II. 146–149, 150, 151, 213, 214
 Apor (Opur) család I. 132, 133, 134;
 Apor I. András erdélyi vajda II. 147
 Apor II. András, Mihály fia II. 148, 150
 Apor Balázs comes II. 147
 Apor Borbála II. 148
 Apor I. Demeter (Opor Demeter)
 Apor II. Demeter, I. János fia II. 147
 Apor Farkas, altorjai II. 215
 Apor I. Ilona, III. István és Mike Ilona lánya II. 147, 572
 Apor II. Ilona, Cserei I. Miklósné II. 212
 Apor I. István, I. László fia II. 147, 149, 200, 241
 Apor II. István, I. János fia II. 147
 Apor III. István, I. Sándor fia II. 147
 Apor IV. István (Burtzia Máté) II. 124, 147, 571
 Apor V. István, Burtzia Máté és Apor I. Ilona fia II. 148
 Apor VI. István főkirálybíró I. 162, 183; II. 148, 214, 216, 230
 Apor VII. István, 1701 körül I. 168, 241, 255, 318, 519; II. 334
 Apor VIII. István I. 140, 282, 283, 390, 411, 431; II. 306, 314, 572, 577
 Apor I. János comes II. 147
 Apor II. János, Lázár fia II. 148

Apor III. János, III. Péter és Kálnoki Borbála fia II. 148
 Apor József II. 148
 Apor I. László erdélyi vajda I. 582; II. 147, 148, 150
 Apor II. László, IV. István és I. Ilona fia II. 148
 Apor III. László, III. Péter és Kálnoki Borbála fia II. 148
 Apor Lázár II. 148
 Apor Lukács I. Henter Lukács
 Apor Mátyás I. Apor IV. István
 Apor Mihály II. 148
 Apor Miklós II. 147
 Apor Péter, altorjai I. 258
 Apor I. Péter, I. János fia I. 137, 147
 Apor II. Péter, Nagy Lajos korában II. 147
 Apor III. Péter főkirálybíró I. 255; II. 148, 190, 194
 Apor Péter I. 429, 550; II. 150, 151, 158, 217, 232, 476, 527
 Apor I. Sándor, II. Péter fia II. 147
 Apor II. Sándor, II. László fia II. 148
 Aporfi Ilona I. Apor I. Ilona I. 131
 Apród cs. I. 319
 Apus, Peter I. Bogner Peter
 Aradi cs. I. 452
 Aranka I. György, zágoni, püspök II. 277, 278
 Aranka II. György, író I. 17, 41, 55, 90
 Aranyosrákosi Székely Sándor I. 94
 Ar dai cs. I. 411
 Ar dai Sámuel I. 161
 Arenius, Michael II. 487, 503
 Arensinus, Peter I. Bogner I. Peter
 Ari cs. I. 520
 Ariscaldus ispán II. 534
 Árkosi Ádám I. 254, 256, 257
 Árkosi Bódog II. 425
 Árkosi István II. 85, 86
 Arnoth cs. I. 452
 Árpád vezér I. 69, 317, 349, 416; II. 146
 Aszalai Sámuel I. 509, 635
 Asztalos cs. I. 519
 Asztalos János I. 254
 Atanasie, Anghel I. 250, 251
 Athanasius I. Atanasie, Anghel
 Atlán vezér II. 390
 Áts cs. I. 168, 282
 Attila király I. 69, 346, 504; II. 7, 16, 146, 282
 Auner, M. Johann II. 359
 Auner, I. Johann konzul (1669–1679) II. 515

Auner, II. Johann konzul (1706–1710) II. 515
Auner, Peter II. 515

Baba Novac I. Novac, Baba
Baborczy cs. I. 168
Bächtold-Stäubli, Hans II. 588
Baczallári cs. I. 452
Baczallári Farkas II. 196
Baczoni András II. 85, 199
Baczoni Bálint hermányi pap II. 84, 85
Baczoni Bálint bölöni pap II. 198
Baczoni György II. 37
Baczoni Incze István II. 89
Baczoni Incze Máté I. 373; II. 89
Baczoni Incze Mihály I. 373; II. 89
Baczoni János II. 85, 198
Baczoni Mihály II. 85, 198
Baczoni Sámuel II. 199
Bácsfalusi cs. I. 169, 232
Bácsi cs. I. 451
Bácsi György I. 413
Bádeni Lajos őrgróf II. 343, 464
Bader, Georg II. 486, 500, 503
Bagaméri cs. I. 386, 532
Bagaméri András I. 535
Bagdi György I. 219, 618
Bagosi cs. I. 519, 520
Bagotai cs. I. 262
Bagotai Farkas I. 254
Bagotai Ferenc I. 254
Bagotai Miklós I. 254
Bágyi cs. I. 411
Bágyi János I. 507
Bágyoni cs. I. 169, 262, 411
Bágyoni cs., magyarcsesztvei I. 228
Bágyoni László I. 256
Bajazetes I. Bajazid
I. Bajazid II. 420
Bajcsi András I. 245
Bajcsi Sámuel I. 245
Bajesdi cs. I. 451
Bajnai cs. I. 320
Bajoni Ferenc I. 500
Bajor Gizella II. 331
Bajor Ottó I. 403; II. 147, 150

Bajosi cs. I. 451
 Bakcsi Gábor II. 190
 Bakcsi Mihály I. 508
 Baki, törökverő hős I. 498
 Bakkalaur, Simon I. Tutsch, Simon
 Bakó cs. I. 319, 451, 452
 Bakó Pál I. 255
 Bakos cs. I. 168, 451
 Bakosi cs. I. 532
 Bakosi László I. 161
 Bakosi Miklós I. 161
 Bakosnyiczai cs. I. 452, 453, 461, 465
 Bakosnyiczai Izsák I. 453
 Baksai cs. I. 519
 Baksai Ábrahám II. 559
 Bălăceanu bojár II. 468, 587
 Baládfálvi cs., kiskendi I. 261
 Balás cs., vacsárcsi II. 213
 Balásfi cs., szentdemeteri II. 69
 Balásffy Ferenc I. 257
 Balásffy Zsigmond I. 256, 319
 Balásházi László I. 414
 Balási cs. I. 452, 520
 Balassa Ferenc, szentdemeteri II. 76
 Balassa Imre I. 226, 359, 551, 552
 Balassa Menyhárt I. 226, 291, 308, 524, 527; II. 41, 538
 Balázs cs. I. 198
 Balázs deák I. Szabó Balázs
Balázs Éva I. 624
 Balázs ispán I. 134
 Balázsházi cs. I. 520
 Balbus, Iacobus II. 487
 Balbus, Johann II. 487
 Balia cs. I. 452, 466, 497
 Balia cs., felsőszilvási I. 453, 462
 Balia cs., macsesdi I. 464
 Balia Sámuel, felsőszilvási I. 492
 Balika cs. I. 452
 Bálintfi cs. I. 451
 Bálinttitt cs. I. 283, 304; II. 271
 Bálinttitt cs., tövisi I. 216, 262
 Balka cs. I. 532
 Balla cs. I. 520
 Balla cs., csikszentmihályi II. 213
 Balla József, bálványosváraljai I. 415

Balling János I. 366, 579, 587
 Balló cs. I. 143
 Balmocs András I. 255
 Balmocs Farkas I. 255
 Balmocs Gábor I. 255
 Balmocs György I. 255
 Baló cs. II. 180
 Baló cs., nagybaconi II. 74, 180, 186, 259
 Baló András II. 198
 Baló Bálint, sepsibaconi I. 64, 593, 638, 639
 Baló Lajos, nagybaconi I. 355
 Baló I. László, nagybaconi, követ a szultánnál I. 233
 Baló II. László, nagybaconi, Benkő kortársa I. 267
 Balog cs. I. 140, 283, 319, 386, 387, 411, 412, 451, 452, 485, 486, 519, 520, 532, 568
 Balog Ferenc (XVI. sz.) I. 54
 Balog Ferenc (XVIII. sz.) I. 255, 256
 Balog I. György, szászcegeői, adószedő Benkő korában I. 415
 Balog II. György, szászcegeői (XVIII. sz. eleje) I. 390, 391
 Balog János, szászcegeői I. 389, 391
 Balog László, kocsárdi I. 414
 Balog Máté, alpestesi I. 494
 Balog Zsigmond, szászcegeői I. 255, 256, 390
Balogh Ernő II. 582
Balogh Ferenc I. 91
 Balogh János I. 386
Balogh Jolán I. 626
 Balogh József I. 79, 89
 Balogh László, radnóti I. 457, 458
 Balogi cs. I. 270
 Balthasari, Andreas II. 500
 Balusius, Nicolaus II. 496
 Bamgartus Bálint I. Baumgarten Bálint
 Bán cs. I. 283, 451, 519
 Bán Ferenc, Zsigmond kir. udvaronca I. 475
 Bán Ferenc, XVIII. sz. I. 256
 Bán Lukács I. 420
 Bancsó cs. I. 451
 Bándi cs. I. 318
 Bánffy cs. I. 144, 169, 194, 197, 230, 263, 283, 303, 319, 320, 346, 351, 354, 358, 359, 364, 365, 386, 396, 400, 410, 451, 532, 533, 538, 548
 Bánffy cs., losonci I. 224, 225, 398, 399, 400
 Bánffy I. Ágnes, V. György és Toroczka Ágnes lánya I. 402
 Bánffy II. Ágnes, Daniel V. Ferencné II. 81
 Bánffy I. Anna, III. György és Bethlen Klára lánya I. 401

Bánffy II. Anna, V. György és Toroczkai Ágnes lánya I. 402
 Bánffy Boldizsár I. 558
 Bánffy Borbála I. 401, 556, 557, 558
 Bánffy Dániel I. 386
 Bánffy I. Dénes (XVI. sz.) I. 400, 401
 Bánffy II. Dénes (XVII. sz.) I. 320, 361, 362, 388, 389, 435, 444, 494, 630
 Bánffy III. Dénes (XVIII. sz.) I. 258, 351, 359, 402, 543
 Bánffy Druzsina I. 142
 Bánffy Éva I. 401
 Bánffy I. Farkas, zentelki és losonci I. 387
 Bánffy II. Farkas, bonchidai I. 387
 Bánffy III. Farkas, losonci I. 321, 388, 400
 Bánffy IV. Farkas, táblai elnök I. 402
 Bánffy V. Farkas, gubernátor I. 318, 319, 624
 Bánffy VI. Farkas, gyulafehérvári I. 168
 Bánffy I. Ferenc, III. György és Bethlen Klára fia I. 401
 Bánffy II. Ferenc, losonci, I. László és Daniel I. Judit fia I. 533
 Bánffy III. Ferenc, Bánffy III. Zsigmond fia I. 402
 Bánffy I. Gábor (XVI. sz.) I. 558
 Bánffy II. Gábor (XVII. sz.) I. 388
 Bánffy I. György (XVI. sz.) I. 224, 225, 400, 401, 564
 Bánffy II. György, I. Dénes fia I. 41, 86
 Bánffy III. György, gubernátor I. 168, 170, 318, 320, 321, 343, 396, 399, 411, 451, 520, 568, 588, 624; II. 81, 241, 306, 308, 334
 Bánffy IV. György, III. György és Bethlen Klára fia I. 401
 Bánffy V. György, III. György és Bethlen Klára fia I. 401
 Bánffy VI. György, III. Dénes és Barcsai Ágnes fia I. 388, 435
 Bánffy VII. György, IV. Farkas fia I. 402
 Bánffy VIII. György (Torda) I. 281
 Bánffy IX. György, losonci, XVII. sz., I. 388, 402
 Bánffy I. István, püspök II. 481
 Bánffy II. István, losonci, a temesvári hős I. 400
 Bánffy István (Désfalva) I. 254
 Bánffy József I. 401
 Bánffy I. Katalin, 1669 körül I. 364
 Bánffy II. Katalin, Wesselényi II. Istvánné I. 401
 Bánffy III. Katalin, V. György és Toroczkai Ágnes lánya I. 402
 Bánffy I. Klára, Toldi I. Istvánné I. 142
 Bánffy II. Klára, Bethlen Ádámné I. 343, 401
 Bánffy III. Klára, V. György és Toroczkai Ágnes lánya I. 402
 Bánffy Kristóf I. 400
 Bánffy I. Krisztina, III. György és Bethlen Klára lánya I. 401, 404
 Bánffy II. Krisztina, II. Ferenc és Kemény Zsuzsanna lánya I. 402
 Bánffy I. László, losonci, 1702 körül I. 254, 318
 Bánffy II. László, losonci, Kraszna vm. főispánja I. 533; II. 80

Bánffy László I. 283, 402
 Bánffy Mária, Gyulai II. Ferencné I. 503
 Bánffy Márton I. 256
 Bánffy I. Mihály, III. György fia I. 400
 Bánffy II. Mihály (Désfalva) I. 254
 Bánffy III. Mihály, IV. Farkas és Bagosi Erzsébet fia I. 402
 Bánffy Mihály, Kolozs vármegye főispánja 1634-ben I. 320, 343, 598
 Bánffy II. Mihályné I. 284
 Bánffy Miklós I. 254
 Bánffy I. Pál (XVI. sz.) I. 556, 557, 558
 Bánffy II. Pál (XVII. sz.) I. 598
 Bánffy I. Péter, 1699 körül I. 598
 Bánffy II. Péter I. 228, 283
 Bánffy Sándor I. 402
 Bánffy I. Zsigmond, Belső-Szolnok vm. főispánja
 Bánffy II. Zsigmond, losonci, Alsó-Fehér vm. főispánja I. 170, 254, 413
 Bánffy III. Zsigmond guberniumi tanácsos I. 366, 402
 Bánffy IV. Zsigmond, losonci 1659 körül I. 388
 Bánffy Zsigmondné, özv. I. 256
 Bánffy I. Zsuzsanna, Béli II. Kelemenné II. 126
 Bánffy II. Zsuzsanna 1. Jósika Imréné, 2. Huguenpot Arnoldné I. 401
 Bánffy III. Zsuzsanna, V. György és Toroczka Ágnes lánya I. 402
 Bánfi András II. 548, 591
 Bánfi Márton, János fia II. 448
 Bánfi Péter II. 448
 Bánházi cs. I. 282
 Bankos cs. I. 520
 Bányai cs. I. 411, 412, 452, 519, 533, 567
 Bányai András I. Benedek András
 Bányai Lázár II. 269
 Bányai Süveges István I. 198
 Bányai Zsigmond II. 555
 Baptista, brassói ispán II. 425
 Bár cs. I. 451
 Bara cs. I. 452
 Bara Mihály I. 181
 Barabás cs. II. 140
 Barabás cs., szépvízi II. 213
 Barabás, malomtulajdonos II. 139
 Barabás András I. 392
Barabás Miklós I. 615
 Barabási Gábor I. 255
 Barakonyi Klára, Gyulai I. Ferencné I. 503
 Báráni cs. I. 140
 Baranyai cs. I. 140, 283, 284, 318

Barátosi cs. I. 168
 Barbenius, I. Johann, brassói, botfalusi, rozsnói pap II. 491, 492, 500
 Barbenius, II., Johann, brassói pap II. 485, 491
 Barcsai cs. I. 143, 168, 203, 230, 234, 365, 450, 451, 452, 485, 503; II. 74
 Barcsai cs., nagybarcsai I. 493; II. 214
 Barcsai Ágnes I. 402, 494
 Barcsai Ákos I. 193, 209, 220, 301, 364, 456, 462, 493, 579, 586; II. 196, 241, 338, 411, 435
 Barcsai András I. 579, 586
 Barcsai Gergely I. 493, 494
 Barcsai György I. 543
 Barcsai István I. 216
 Barcsai I. Mihály, nagybarcsai, Apafi tanácsosa I. 170, 364, 493
 Barcsai II. Mihály, I. Mihály fia I. 493
 Barcsai Pál, nagybarcsai I. 267
 Barcsai Sándor I. 493
 Barcsai Tamás I. 255
 Barcsi György II. 555
 Barcsi I. János szászvárosi királybíró 1663-ban II. 555
 Barcsi II. János szászvárosi királybíró 1716-ban II. 555
 Bardócz cs. I. 194
 Bardócz cs., nagybaconi I. 233
 Bardocz Pál II. 563
 Bardosi Szentgyörgyi Dániel I. Beke Dániel
 Barezon cs. I. 450
 Báróczi cs., hari I. 169, 228
 Báróczi István I. 228
 Báróczi János I. 228
 Báróczi Sámuel I. 256
Baronius, Caesar I. 633
 Báronoczki cs. I. 168
 Baróthi cs. I. 412
 Baróti cs. I. 283, 319
 Baróti István II. 198
 Baróti Szabó Barnabás II. 45
 Barta cs., nagyborosnyói II. 214
 Barta cs. I. 194, 234, 520; II. 74
 Barta Mihály I. 508
Bartal Antal II. 567
 Bártfai cs. I. 411
 Barth, Johann Theophil II. 497, 500, 503
Bartha János I. 93
 Bartholomäus, Brassó követe II. 335
 Bartholomäus, hermányi pap II. 496
 Bartók József I. 506

Bartos cs. I. 412
 Bartosch, Peter II. 425
 Bárzovai cs. I. 453
 Basa cs., zabolai II. 143, 169
 Basa Ilona, Kun Istvánné II. 169
 Basa István II. 278
 Basa Tamás II. 195, 196
 Bassaraba vajda I. 485
 Basta, Giorgio I. 230, 231, 288, 363, 377, 433, 434, 496, 536, 537; II. 153, 157, 304, 318, 334, 335, 378, 379, 391, 392, 393, 394, 400, 435, 458, 460, 529
 Básty cs. I. 532
 Baszaraba cs. I. 452
 Bátai I. György I. 373
 Bátai II. György, az előző fia I. 373
 Bator, de I. Báthory
 Bathoreus I. Báthory
 Báthorius I. Báthory
 Báthory cs. I. 183, 372, 519, 535, 536, 585
 Báthory I. András, csesdi, erdélyi vajda II. 210
 Báthory II. András, somlyói, I. István és Telegdi Kata fia I. 553, 563
 Báthory III. András erdélyi fejedelem I. 68, 158, 186, 191, 301, 308, 309, 336, 534, 536; II. 43, 44, 126, 243, 340, 341, 528, 575
 Báthory Boldizsár I. 230, 336, 337, 551, 563, 565, 636
 Báthory Borbála I. 555, 557
 Báthory Elek I. 555, 556, 558
 Báthory I. Gábor, Kraszna vm. főispánja I. 533
 Báthory II. Gábor erdélyi fejedelem I. 63, 156, 181, 312, 351, 366, 371, 426, 488, 490, 521, 534, 563, 565, 585, 586–587; II. 117, 126, 191, 233, 241, 251, 318, 334, 338, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 408, 435, 436, 440, 447, 451, 452, 453, 460, 461, 464, 472, 499, 501, 518, 547, 585
 Báthory I. István erdélyi vajda I. 513, 514; II. 110, 111, 126, 559
 Báthory II. István fejedelem, lengyel király I. 121, 208, 224, 303, 341, 352, 357, 400, 404, 469, 523, 524, 534, 535, 551, 563, 564, 565, 579, 585, 618; II. 78, 126, 299, 301, 303, 317, 338, 483, 555, 577, 592
 Báthory III. István, II. András és Majláth Margit fia I. 563
 Báthory Kristóf I. 87, 121, 199, 225, 257, 341; II. 49, 126, 251, 303, 317
 Báthory Miklós I. 181
 Báthory Péter I. 557, 558
 Báthory Zsigmond I. 121, 142, 170, 176, 230, 284, 301, 303, 305, 308, 309, 336, 350, 404, 485, 496, 501, 536, 537, 565, 607, 625; II. 49, 244, 251, 303, 317, 334, 335, 378, 391, 435, 455, 456, 528, 546
 Batizi cs. I. 168
 Batizi János I. 509; II. 277

Bátori I. Báthory
 Batthyány Ignác I. 16, 25
 Batthyány József II. 353
 Batthyány Orbán II. 476
 Batz István I. 312
 Bauhin, Gaspard II. 369, 572
 Baum, Lucas II. 430
 Baumgarten Bálint I. 378, 380
 Baumgarten János I. 70
 Baumgartus Bálint I. Baumgarten Bálint
 Baurin, Jacques I. Beauri, Jacques
 Bausssnern, Bartholomäus von II. 328
 Bausssnern, Samuel von II. 328
 Bausssnern, Simon Friedrich von II. 328
 Baxai I. Baksai
 Baysodius, Andreas II. 493
 Beauri, Jacques II. 394, 582
 Bebek Ferenc I. 218, 264, 308, 350
 Beck cs. I. 470
 Beckmann, J. J. II. 345
 Becze cs. I. 386, 412, 431
 Becsi cs. I. 168
 Becski cs. I. 169, 232, 387, 412
 Bedő Pál I. 379
 Beer, Stephan II. 419
 Behamb, Johann Ferdinand I. 504
 Beke cs. I. 520
 Beke Dániel I. 379, 421, 422, 424, 425
 Bekes Gáspár, kornyáti I. 303, 492, 551, 553, 554–565, 585
 Bekes László I. 553
 Békési cs. I. 452
 Békési Gáspár I. 209
 Békési János I. 311
 Bél Mátyás I. 60
 I. Béla I. 356
 II. Béla I. 349, 439; II. 578
 III. Béla I. 323, 327, 403; II. 349
 IV. Béla I. 128, 129, 130, 133, 154, 158, 175, 225, 235, 293, 356; II. 75, 149, 166, 283, 284, 330, 377, 417, 453, 533, 578
 Béla király névtelen jegyzője I. Anonymus
 Béli cs. I. 319, 365, 451; II. 98, 236
 Béli cs., uzoni I. 157, 158; II. 125–127, 214
 Béli, Báthory Gábor vezére II. 117
 Béli Albert II. 126
 Béli Antal II. 127

Béldi Bálint II. 126
 Béldi Benedek II. 125
 Béldi Dávid II. 127
 Béldi Elek, uzoni II. 125
 Béldi I. János, főétekfogó II. 126
 Béldi II. János, a váradi vár parancsnoka II. 126
 Béldi III. János, III. Kelemen és Bánffy I. Zsuzsanna fia II. 126
 Béldi IV. János, IV. Kelemen és Keresztúri II. Krisztina fia I. 158; II. 127
 Béldi V. János, IV. János fia, esperes II. 127, 571
 Béldi József, uzoni I. 580; II. 127
 Béldi Judit II. 78
 Béldi I. Kelemen I. 140; II. 125
 Béldi II. Kelemen, I. János fia II. 126
 Béldi III. Kelemen, Háromszék főkapitánya II. 126
 Béldi IV. Kelemen, III. Pál és Vitéz Zsuzsanna fia II. 127
 Béldi I. Klára (Lúdvég) I. 319
 Béldi II. Klára, Macskási Farkasné II. 127
 Béldi László II. 127
 Béldi Márton II. 126
 Béldi Mihály II. 127
 Béldi I. Pál, Albert fia II. 126
 Béldi II. Pál, I. János fia II. 126
 Béldi III. Pál, III. Kelemen és Bánffy I. Zsuzsanna fia I. 158; II. 126
 Béldi IV. Pál, IV. Kelemen és Keresztúri II. Krisztina fia II. 127
 Béldi Pál, uzoni I. 229, 413, 435, 543, 587; II. 125, 149
 Béldi Péter II. 126
 Béldi Zsuzsanna I. 319, 532; II. 127
 Belényesi cs. I. 168, 169, 262, 318
 Belényesi Zsigmond I. 254
 Bell, I. Michael, brassói pap 1696-ban II. 488
 Bell, II. Michael, brassói pap, †1747, II. 486, 489
 Bello Monte, Raymundus de II. 115, 570
 Bélteki cs. I. 532
 Benckner, David II. 498
 Benckner, I. Johann, brassói quaestor 1428-ban II. 410, 437
 Benckner, II. Johann, brassói quaestor 1506-ban II. 410, 437
 Benckner, III. Johann, brassói quaestor 1527-ben II. 410, 437, 583
 Benckner, IV. Johann, brassói quaestor 1544-ben II. 410, 438
 Benckner, V. Johann, brassói quaestor, török követ II. 405, 438
 Benckner, VI. Johann, brassói pap II. 448, 486
 Benckner, Marcus II. 490
 Benckner, Paul II. 475, 482, 495
 Bencze Mihály I. 255
 Benczédi Székely István II. 48, 64
 Benedek cs. I. 412; II. 74

Benedek, váradi püspök II. 287
 Benedek, veszprémi püspök II. 287
 Benedek Bálint I. 561
 Benedek András I. 581
 Benedek János II. 199
Benedek József I. 72, 94
 Benedek Keresztély II. 76
 Benedek Sámuel II. 84, 85, 198
 Benedek Sándor II. 86
 Benedicti, Georg II. 329
 Benedicti János II. 556
 Benedikt, pap Magyaróson II. 502
 Benci István II. 84
 Benger, Nicolaus I. 242, 310
 Benkő cs. I. 195, 229, 267, 461
Benkő Árpád I. 77, 85
 Benkő I. Ferenc, marosvásárhelyi pap II. 278
 Benkő II. Ferenc, enyedi pap I. 9, 80, 89
 Benkő III. Ferenc ügyvéd I. 27, 43, 78, 79, 80, 81
 Benkő György I. 8
 Benkő I. István, Benkő József nagyapja I. 8
 Benkő II. István, Benkő József unokaöccse I. 82
 Benkő I. József, Benkő József dédapja I. 8
 Benkő II. József, Benkő József fia I. 22
 Benkő III. József, Sámuel orvos testvére I. 78
Benkő Károly I. 9, 43, 78, 82
 Benkő Máté I. 8
 Benkő Mihály, ajtai I. 8, 29, 30; II. 85, 198
Benkő Samu I. 37, 60, 77, 78, 80, 81, 85, 89, 91, 92, 93
 Benkő I. Sámuel, pap I. 78, 161; II. 86
 Benkő II. Sámuel, orvos I. 9, 78
 Benkő III. Sámuel, Benkő József fia I. 22, 81
 Berbert Gaspar I. Bervert, Gaspar
 Bercsényi Miklós I. 42
 Bereczki cs. I. 320, 451
 Bereczki Zsigmond I. 255
 Beregszászi Mihály I. 592
 Beregszászi Mózes I. 420
 Beretzk Ambrus I. 561
 Berivoi cs. I. 470
 Berivoi János, pestényi I. 470
 Berkes István II. 278
 Berkeszi cs. I. 519
Berlász Jenő I. 79
 Bernárd cs., begei II. 259

Bernárd cs., impérfalvi II. 214
 Bernárd úr, alsócsernátoni I. 486
 Bernhardt, Peter II. 502, 503
 Berobista I. Byrebistas
 Bertalan cs. I. 519, 533
 Bertalan, főesperes I. 603
 Bertalanffi Pál I. 103, 110, 158, 582, 585, 589; II. 145, 159, 166, 167, 325, 348
 Bervert, Gaspar II. 496
 Beryhold érsek II. 350
 Berzenczei cs. I. 140
 Berzenczei Péter I. 255
 Berzeviczy Márton II. 303
 Besenyei Pál II. 182
 Besiedner, Peter II. 359
 Bessenyei cs. I. 205
 Besser, Carolus Christianus I. 633
 Beszprinyi cs. I. 387
 Beszprinyi György I. 389
 Beteg cs., tusnádi II. 213
 Bethlehem I. Bethlen
 Bethlem I. Bethlen
 Bethlen cs. I. 144, 145, 146, 150, 151, 153, 154, 155, 161, 169, 198, 206, 228, 268, 269, 294, 296, 297, 305, 307, 367, 368, 386, 398, 406, 410, 411, 434, 435, 436, 437, 483, 485, 486, 496, 497, 502, 519, 570; II. 49, 51, 271, 272
 Bethlen cs., iktári I. 262, 457
 Bethlen Ábel I. 145
 Bethlen Ádám I. 144, 171
 Bethlen Ádámné, özv. I. Bánffy II. Klára
 Bethlen Borbála I. 502
 Bethlen Dávid I. 260
 Bethlen I. Domokos, erdélyi vajda I. 307
 Bethlen II. Domokos, XVIII. sz. I. 358
 Bethlen Druzsina II. 168
 Bethlen I. Elek, erdélyi vicevajda I. 307
 Bethlen II. Elek, tanácsos I. 588
 Bethlen III. Elek I. 27, 168, 254, 365
 Bethlen Elek, bethleni I. 414
 Bethlen Erzsébet I. 435
 Bethlen I. Farkas, Izabella tanácsosa I. 604, 639
 Bethlen II. Farkas, iktári, Gábor fejedelem apja I. 498
 Bethlen III. Farkas, Bethlen Gábor tanácsosa I. 170, 258
 Bethlen IV. Farkas, történetíró I. 16, 46, 47, 52, 53, 69, 90, 150, 158, 170, 175, 178, 179, 182, 183, 192, 193, 204, 208, 209, 213, 226, 230, 257, 262, 264,

268, 269, 284, 286, 287, 290, 291, 297, 301, 302, 303, 304, 308, 309, 336, 337, 338, 339, 344, 347, 350, 351, 359, 365, 396, 429, 430, 432, 435, 440, 444, 497, 501, 503, 504, 512, 513, 521, 522, 524, 537, 539, 545, 551, 552, 553, 554, 563, 564, 565, 566, 570, 598, 600, 616, 623, 625; II. 40, 41, 43, 44, 142, 149, 154, 156, 188, 210, 215, 243, 244, 267, 269, 304, 337, 338, 341, 347, 370, 517, 518, 529, 538, 559, 576

Bethlen Farkas, a szamosújvári vár kapitánya I. 444

Bethlen I. Ferenc, főispán I. és II. Rákóczi György alatt I. 203

Bethlen II. Ferenc, 1701 körül I. 168, 255, 284, 411, 567

Bethlen III. Ferenc, IV. Gergely és Nalácz Borbála fia I. 502

Bethlen I. Gábor, főispán Hunyad vm.-ben I. 456

Bethlen II. Gábor fejedelem I. 69, 121, 170, 181, 184, 185, 192, 193, 194, 199, 203, 207, 216, 258, 262, 269, 288, 312, 372, 382, 404, 444, 468, 469, 470, 483, 498, 509, 514, 565, 577, 600, 627, 633, 634; II. 54, 69, 78, 80, 81, 111, 122, 126, 154, 191, 215, 233, 234, 241, 263, 268, 338, 398, 473, 499, 571, 574

Bethlen III. Gábor, főispán Doboka vm.-ben I. 388, 393

Bethlen IV. Gábor I. 145; II. 316

Bethlen I. Gergely, Zsigmond király idején I. 266

Bethlen II. Gergely, a bethleni vár alapítója I. 434

Bethlen III. Gergely, fogarasi főkapitány I. 579, 588, 637

Bethlen IV. Gergely, alezredes 1702 körül I. 15, 227, 294, 295, 343, 502

Bethlen V. Gergely, IV. Gergely és Nalácz Borbála fia I. 502, 604, 639

Bethlen I. György, hadvezető 1686-ban I. 266, 577, 637; II. 200

Bethlen II. György, I. György fia, ezredes I. 266

Bethlen Imre I. 388, 599; II. 45

Bethlen I. István, fejedelem I. 181, 184, 220, 312, 456, 469, 483, 484, 496; II. 371

Bethlen II. István, I. István fia I. 456

Bethlen III. István, 1702 körül I. 254, 255, 318

Bethlen I. János, történetíró I. 27, 46, 47, 150, 220, 223, 245, 270, 352, 360, 456, 457, 484, 538, 586, 619, 626; II. 32, 64, 67, 69, 114, 142, 156, 210, 216, 253, 260, 263, 372

Bethlen II. János (XVII–XVIII. sz.) I. 29, 170, 490; II. 38

Bethlen III. János, Sámuel és Lázár Mária fia I. 15, 153, 320, 343, 436

Bethlen IV. János, keresdi I. 284

Bethlen V. János, 1702 körül I. 411

Bethlen József I. 368

Bethlen Julianna I. 267

Bethlen I. Katalin, II. Apafi Mihályné I. 145, 146, 147, 222, 382, 579, 594

Bethlen II. Katalin, Haller Lászlóné, majd Teleki Józsefné I. 160, 233; II. 81, 84

Bethlen Klára I. 401

Bethlen Lajos I. 146, 260, 291, 436, 502

Bethlen I. László, IV. Gergely és Nalácz Borbála fia I. 502

Bethlen II. László, 1702 körül I. 256, 258, 267, 519; II. 307

Bethlen I. Mihály, Doboka vm. főispánja I. 388
 Bethlen II. Mihály, Alsó-Fehér vm. főispánja I. 170
 Bethlen III. Mihály, II. Miklós fia I. 247
 Bethlen I. Miklós, 1556 körül I. 435
 Bethlen II. Miklós kancellár I. 168, 169, 247, 260, 266, 285, 449, 576, 588, 631; II. 79, 308, 343
 Bethlen III. Miklós, kincstartó I. 265, 282, 283, 343, 359, 580
 Bethlen IV. Miklós (Bénye) I. 256
 Bethlen Pál I. 146, 260, 270, 285, 436, 604
 Bethlen Péter I. 219, 220, 221, 469, 470, 471, 605, 633, 639
 Bethlen Sámuel I. 140, 153, 168, 254, 255, 258, 260, 284
 Bethlen Sámuel özvegye I. 223
 Bethlen Sándor I. 411, 604
 Bethlen Wolfgangus I. Bethlen IV. Farkas
 Bethleni cs. I. 452
 Bethlenius I. Bethlen
 Biális cs. I. 320
 Biális cs., illyefalvi II. 213
 Biális Ignác, illyefalvi I. 267
 Bibarcfalvi György II. 84, 198
Bierbrunner Gusztáv I. 88
 Bihari cs. I. 318, 320
 Bihari György I. 592; II. 277
 Bihari I. István, a kolozsi járás szolgabírája I. 319
 Bihari II. István, szolgabíró I. 319
 Bik cs. I. 450
 Bikali cs. I. 318
 Bikfalvi cs. I. 520
 Bikfalvi István II. 85
 Bikfalvi Péter II. 85, 198
 Bilaki cs. I. 318
 Bin cs. I. 168
 Bina cs. I. 451
 Binder, Andreas II. 329
 Binder, Georg II. 329
 Binder, Johann II. 329
 Binder, Simon II. 503
 Birk, gyógyszerész I. 46
 Birk, Johann II. 485, 504
 Birla cs. I. 450
 Bíró cs. I. 169, 282, 284, 353, 354, 355, 358, 451; II. 67
 Bíró cs., homoródszentmártoni II. 51, 213
 Bíró cs., vacsárcsi II. 214
 Bíró Dániel I. 227
 Bíró Dávid, homoródszentmártoni II. 190

Bíró József I. 623
 Bíró Mózes, homoródszentmártoni I. 470
 Bíró Mózes (Kiskapus) I. 355
 Bíró Sámuel I. 255, 320; II. 80, 241
Bíró Sándor I. 78, 80, 82
Bíró Vencel I. 626; II. 572
 Birta cs. I. 519
 Birtalan cs. I. 452, 532
 Birthelmer, Daniel II. 448, 489, 496, 505
 Birthelmer, Peter I. Sturm, Peter
 Bitai Péter I. 20
Bitay Árpád I. 614
 Blafuuz ispán II. 323
Blaga, Lucian I. 82
 Blandrata György I. 212, 352, 371, 375, 380, 563
 Blanka hercegnő I. Sforza, Blanka
 Blási cs., impérfalvi II. 213
 Blasius, Georg II. 443
 Blesch, Georg II. 437
 Bloch, Johann II. 493
 Bloch, Lorenz II. 500
 Blum, Johann II. 505
 Bob, Ioan I. 26
 Bocatius János I. 615
 Bocskai cs. I. 319, 411
 Bocskai Ilona I. 218
 Bocskai István I. 181, 269, 301, 308, 483, 496, 514, 634; II. 318
 Bocski István I. 254
 Bocskor cs. I. 155, 386, 412
 Bocskor cs., csíkszentmártoni II. 213
 Bocskor András, tusnádszeretszegi II. 214
 Bocskor György, csíkszentmártoni I. 415
 Bocskor János II. 215
 Bod Péter I. 9, 28, 31, 48, 88, 93, 147, 161, 170, 181, 183, 198, 258, 511; II. 157, 201, 592
 Boda cs. II. 74, 180
 Bódis cs. I. 532
 Bodó cs. I. 140, 152, 216, 411
 Bodó György I. 256
 Bodóházy János I. Budaházi János
 Bodoki Balázs I. 389
 Bodoki János I. 389
 Bodoni cs. I. 283, 284, 305, 386, 461
 Bodoni Balázs, vajdaszentiványi I. 305
 Bodoni I. György, vajdaszentiványi I. 305

Bodoni II. György, vajdaszentiványi, I. György és Toldalagi Judit fia I. 305
 Bodoni István I. 92, 230, 305, 308
 Bodoni Klára I. 305
 Bodoni Zsigmond, vajdaszentiványi I. 305, 306
 Bodor cs. I. 411
Bodor András I. 625
 Bodosi István II. 195
 Bodosi Sámuel I. 58
 Boehmerus I. Böhmer
 Boér cs. I. 140, 144, 168, 169, 205, 267, 318, 320, 411, 412, 532, 567, 568
 Boér cs., kománai I. 569
 Boér cs., kövesdi I. 144
 Boér cs., nagyberivoji I. 568; II. 214
 Boér cs., rácsei I. 568, 569, 570, 578
 Boér alias Dobrul cs. I. 570
 Boér Antal, nagyberivoji I. 569, 570, 581
 Boér Ferenc I. 256, 283
 Boér János, berivoji és kucsulátai I. 581
 Boér József I. 228
 Boér József, berivoji I. 580
 Boér Konstantin I. 568
 Boér Krisztina I. 569
 Boér Márton I. 256
 Boér Miklós I. 256
 Boér Péter, apáti I. 389
 Boér Péter, rácsei I. 581
 Boér Sára, rácsei I. 219
 Boér Simon I. 568; II. 269
 Boér Simon, kövesdi I. 579, 580
 Boér Zsigmond, rácsei I. 581
 Bočrebista I. Byrebistas
 Boerhaave, Hermann I. 55
 Bogár cs. I. 532
 Bogáti cs. I. 269, 304
 Bogáti I. András, Belső-Szolnok vm. alispánja I. 414
 Bogáti II. András, I. János és Szentpáli Klára fia I. 219
 Bogáti Boldizsárné I. 284
 Bogáti Druzsina I. 404
 Bogáti I. János I. 219
 Bogáti II. János, I. János és Szentpáli Klára fia I. 219
 Bogáti Klára I. 219
 Bogáti Krisztina I. 219
 Bogáti László I. 218
 Bogáti Mária I. 219

Bogáti Menyhárt I. 269
 Bogáti Miklós I. 304
 Bogáti Pál I. 219
 Bogáti Sára I. 219
 Bogdán cs. I. 169, 319, 412
 Bogdán Péter II. 85, 198, 199
 Bogdándi cs. I. 519
 Bogdányi Mihály I. 245
 Bogja cs. I. 412
 Bogner cs. II. 483
 Bogner, I. Andreas, Prázsmár, Botfalu, Brassó papja II. 489, 493, 500
 Bogner, II. Andreas, Földvár papja II. 495
 Bogner, Bartholomäus II. 494, 495
 Bogner, I. Johann, pap Hőltövényben II. 498
 Bogner, II. Johann, pap Brassóban, Veresmarton II. 489, 495, 504
 Bogner, III. Johann, Brassó, majd Sárkány papja II. 486, 487
 Bogner, I. Peter, feketchalmi pap II. 490
 Bogner, II. Péter, brassói pap II. 483
 Bogner, Samuel II. 503
 Bogy cs. I. 452, 470
 Bohocz cs. I. 412
 Bojár, avar vezér I. 628
 Bojti cs., csíkszenttamási II. 213
 Bojti Gáspár I. 17
 Bokán cs. I. 452
 Boldichius, Mathacus II. 502
 Boldogfalvi cs. I. 168, 451
 Boldvai cs. I. 282
 Bolling János I. Balling János
 Boltos Mihály I. 210
 Boltosch, I. Joseph, brassói bíró II. 411, 438
 Boltosch, II. Joseph, hermányi pap II. 497
 Bolyai cs. I. 140
 Bonbardi, Michael I. 40, 103, 111, 158, 173, 204, 207, 212, 216, 235, 236, 242, 266, 268, 269, 292, 293, 298, 300, 307, 402, 440, 550, 585, 589; II. 90, 145, 189, 234, 269, 271, 289, 290, 325, 332, 376, 383, 385, 423, 513, 517, 519, 520, 541, 543, 557, 559
 Bonc, régi magyar I. 398
 Boncza Ferenc I. 254
 Boncza György I. 254
 Bonczita cs. I. 568
 Bonfini, Antonio I. 115, 173, 205, 261, 264, 326, 335, 437, 446, 471, 472, 473, 476, 477, 478, 479, 481, 483, 501, 504, 631, 633; II. 146, 429, 471, 481, 556, 559, 592
 Bongarsius, Jacobus I. 213

IX. Bonifác I. 236
 Bónis cs. I. 412
 Bónis János I. 418, 629
 Bonyhai Simon György II. 277
 Boodházy János I. Budaházi János
 Bora Márton I. 507
 Borbára cs. I. 520
 Borbát cs. II. 74
 Borbáth János II. 85
 Borbély cs. I. 519, 519, 520, 532, 533
 Borbély András I. 485
 Borbély György I. 485
 Borberekí cs. I. 168
 Bordan, Thomas II. 578
 Bordzila cs. I. 568
 Bornemisza cs. I. 143, 300, 303, 354, 367, 486, 524, 527
 Bornemisza cs., kászoni I. 227, 485; II. 213, 251
 Bornemisza Anna I. 221, 246, 259, 566, 577, 579, 585, 638
 Bornemisza I. Boldizsár, kormányzó 1595-ben I. 170
 Bornemisza II. Boldizsár, Alsó-Fehér vm. főispánja I. 553
 Bornemisza Farkas I. 435
 Bornemisza Ignác I. 291
 Bornemisza I. János, berzencei, Fogaras ura I. 551, 558
 Bornemisza II. János, Báthory Zsigmond áldozata I. 336, 337
 Bornemisza III. János, Hunyad vm. főispánja I. 305, 457
 Bornemisza János, kászoni, főkirálybíró II. 214, 241
 Bornemisza Katalin I. 401
 Bornemisza I. Pál, püspök I. 350
 Bornemisza II. Pál, főkirálybíró I. 359; II. 214
 Boronyai cs. I. 532
 Boros cs. I. 451, 532
 Boros cs., csíkszenttamási II. 213
 Boros Ferenc I. 319
Boros Fortunát I. 613
 Borosnyai Boldizsár II. 194, 198
 Borosnyai Lukács György II. 278
 Borosnyai Lukács János I. 30, 245; II. 278
 Borosnyai Lukács Mihály I. 507
 Borosnyai Lukács Simeon I. 50
 Borosnyai Lukács Zsigmond II. 278
 Borosnyai Nagy János I. 246, 620
 Borosnyai Nagy I. Márton, I. Apafi megneemesítette I. 247
 Borosnyai Nagy II. Márton, János fia I. 247
 Borosnyai Nagy Zsigmond I. 247
 Borosnyói Péter II. 182

Bors cs., csíkszentkirályi II. 213
 Bors Gergely, csíkszentkirályi II. 215
 Bors György, csíkszentkirályi II. 214
 Bors I. István, al-csíki vicekirálybíró II. 214
 Bors II. István, Doboka vm. alispánja I. 392
 Bors Lázár, csíkszentkirályi II. 215
 Bors Mihály II. 215
 Bors Tamás, csíkszentkirályi II. 215
 Borsa cs. I. 411
 Borsai cs. I. 152, 227, 229, 232, 234, 269, 386; II. 51, 74, 180
 Borsai cs., veresegyházi I. 169; II. 49
 Borsai Nagy Tamás I. Nagy Tamás
 Borsos Gergely, monói II. 555
 Borsos István, monói II. 555
 Borsos János, monói II. 555
 Borsos Tamás I. 53
Borza, Alexandru I. 88, 92
 Boskajus I. Bocskai István
 Bota cs. I. 412
 Bothfalvi cs. . 412
 Botond vezér II. 146
 Bottyáni cs. I. 532
 Botul cs. I. 568
 Bozonk ispán I. 606
 Böhm, David II. 484
 Böhm, Johann II. 488
 Böhmer, Justus Henning II. 469, 587
 Bőjte Mózes II. 278
 Bökös cs. I. 451
 Bölcskei cs. I. 532
 Bölény Zsigmond I. 598
 Bölöni cs. I. 319
 Bölöni Gáspár II. 268
 Bölöni Illés II. 182
 Bölöni Péter II. 182
 Böss, brassói polgár II. 419
 Böszörményi cs. I. 412, 532
 Brád cs., brádi I. 546
 Brandenburgi György I. 483
 Brandenburgi Katalin I. 24, 135, 144, 372, 373, 565, 566, 577; II. 80
 Brandt, Simon II. 411
 Brankován, Bassaraba I. Brîncoveanu, Constantin
 Brankován Kantakucenus I. Brîncoveanu, Constantin
 Brantsch, Michael II. 329
Brătianu, Constantin Ioan I. 636

Brătianu, Gheorghe I. I. 636
 Braun Miksa Ulysses I. 633
 Brawer, Valentin II. 498
 Brázovai cs. I. 453
 Brázul cs., lucai I. 570
 Brenndörfer, Georg II. 495
 Bresler, Leonhard II. 496
 Breynius, Johann Philip I. 55
 Brîncoveanu, Constantin I. 547, 570, 588, 590; II. 79, 468
 Brindusa cs. I. 450
 Broniovius, Martin I. 102
 Brössbart, Andreas I. Baysodius, Andreas
 Brukenthal Mihály I. 580
 Brukenthal, Samuel von I. 25, 38, 569, 589; II. 299, 316, 344
 Brutus, Giovanni Michele I. 53, 429, 570, 630; II. 537
Brúz Lajos I. 82
 Bruz László I. 305, 623; II. 555
 Bruz Lőrinc II. 555
 Bruz Péter II. 555
 Buccow, Adolph Nicholas I. 42, 43; II. 316
 Bucsesdi cs. I. 319
 Bucsí cs. I. 567
 Bucsí István I. 598
 Buda cs. I. 284, 450, 451, 452, 453, 462, 598
 Buda cs., galaci I. 452
 Buda János, Hunyad vm. alispánja I. 462; II. 559
 Buda László I. 462
 Buda Sándor I. 455
 Budaházi János I. 555, 556, 557
 Budai cs. I. 283, 411, 412, 520
 Budai cs., monostorszegi I. 412, 439
 Budai Péter, mentzeni I. 153
 Budi I. Buthi
 Bugyul cs. I. 452
 Bujdosó cs. I. 520
 Bukaviczai cs. I. 387
 Bukos, Szturza I. 561
 Buldo püspök II. 529
 Bulessan I. Bălăceanu
 Bune Sorbán I. 561
Bunta Magda I. 617
 Burcza I. Apór IV. István
 Burczai cs. I. Henter cs.
 Burg, Johann II. 497
 Burg, Peter II. 485, 489

Burnet, Thomas
 Burnetius I. Burnet, Thomas I. 157, 613
 Burtzia Máté I. Apór IV. István
 Burza cs. I. 412
 Buta cs. I. 567
 Buthi cs. I. 472
 Buthi Vojk I. 471, 472, 474, 487
 Butuza cs. I. 411, 412
 Butyka cs. I. 386, 387
 Buza cs., csíkszentmártoni II. 214
 Buzás cs. I. 411, 412
 Buzás Balázs, kecskeméti II. 562
 Buzás Ferenc, dési I. 415
 Buzinkai cs. I. 168
 Buzura cs. I. 412
 Bükkös cs. I. 452
 Bürgözdí cs. I. 319
 Büsching, Anton Friedrich II. 274, 323, 324, 327, 345, 361, 414
 Bydeskuti cs. I. 519, 532
 Byrebisca I. Byrebistas
 Byrebistas I. 261, 501

 Cacusius I. Kakucsí Illés
 Cadan király II. 533, 534
 Caesar, Julius I. 173
Caliani, Augustin I. 85
 Calvin I. Kálvin János
 Calvinus, Matthäus I. Calvinus, Matthias
 Calvinus, Matthias II. 476, 477, 496, 500
 Cantelmus bíboros I. 273
 Cantemir, Dimitrie I. 40, 638
 Capito, Andreas II. 487, 494
 Capito, Simon II. 486
 Caraffa, Anton II. 418, 419
 Castaldo, Giovanni I. 359, 429; II. 418
 III. Celesztin II. 349
 Cellarius, Christophorus (Keller) I. 448; II. 469
 Cervinus, Andreas II. 504
 Chalcocondylas II. 420, 584
 Chene I. Csene
 Chenot, Adam II. 407
 Chezai Mehemet II. 98
 Chiereny Mihály I. Cserényi Mihály
 Chionakosi I. Csolnakosi
 Cholnoki I. Csolnakosi

Chrestels, Franz II. 438
 Chrestels, Georg II. 411, 412, 438
 Chrestels, I. Johann, brassói quaestor, bíró 1615-től II. 400, 406, 418, 438
 Chrestels, II. Johann, quaestor Brassóban 1640-ben II. 438
 Chrestels, III. Johann, quaestor Brassóban 1675-ben II. 438
 Chrestels, Paul II. 412, 439
 Christian, lekencei pap II. 535
 Christian, vidombáki pap II. 480, 501
 Christianus, pap Feketehalomban II. 490
 Christianus, pap Földváron II. 492, 494
 Christoph püspök II. 481
Cipariu, Timotei I. 72, 73, 83
 Clarac, Johann II. 490
 Clausenburger, I. Martin medgyesi konzul, †1643 II. 514
 Clausenburger, II. Martin, medgyesi konzul, †1718 II. 515
 Clomp, Georg II. 499
 Closius, Georg II. 488, 498, 503
 Closius, I. Martin, brassói quaestor 1739-ben, bíró 1748-ban II. 412, 439
 Closius, II. Martin, quaestor 1764-ben II. 439
 Closius, I. Peter, brassói pap 1427-ben II. 481
 Closius, II. Peter, brassói pap 1694-ben II. 478, 485
 Closius, III. Peter, magyarósi, botfalusi stb. pap, †1771 II. 484, 491, 492, 500, 503
 Closius, Stephan II. 429
 Coccejus, Johann I. 30
 Colbius, Lukas I. 40; II. 481, 492, 502, 508, 589
 Colomannus, Matthias II. 359
 Columbus Kristóf I. 630
 Comitis, Michael II. 421
Conea, Ion I. 632
 Conradus I., prázsmári pap II. 492
 Conradus II., prázsmári pap II. 492
 Conrad, Samuel I. Heydendorf, Samuel, Samuel Conrad von
 Conradi, Petrus I. 593
 Conradus I. Konrád pap
 Constantin vajda I. Brîncoveanu, Constantin
Constantinescu, N. A. I. 624
 Cornides Dániel I. 25, 26, 39, 64, 83
 Cornuti, J. Baudonus II. 115, 570
 Cortesius, Alexander I. 479
 Corvin I. Hunyadi
 Corvinus, római cs. I. 478
Coteanu, Ion I. 88, 92
 Cotiso, dák király I. 173
 Covaciocius I. Kovacsóczy

Crăciun, Ioachim I. 89
Cramer, Matthias II. 437
Crantius I. *Crantz*
Crantz, Sigismund II. 495
Crantzius, Johann I. *Krauss, Johann*
Craus, Georg II. 368, 581
Crispinus János I. 181
Critius I. 121
Croner, Daniel II. 485, 499
Croner, Samuel II. 489, 498
Crucensis, Michael II. 368, 581
Cupido cs. I. 319
Cuspinianus, Johannes I. 478
Czakó Dávid II. 438
Czakó Ferenc, szentléleki II. 214
Czakó György II. 439
Czecz cs. I. 568
Czeczey cs. I. 519
Czeglédi cs. I. 319, 532
Czehe, Franz II. 514
Czehe, Georg II. 514
Czekelius, Johann II. 523
Czekelius, Michael II. 515
Czekelius, Simon II. 329
Czeppelt, Matthaeus II. 515
Czerjék cs. I. 143, 156, 227, 269
Czerjék András II. 215
Czerjék János II. 214, 215
Czerjéki cs. I. 143
Czia I. *Csia*
Czibak Imre II. 518, 548
Cziczoma Anna I. 193, 617
Cziczoma Miklós I. 193, 617
Czigler János II. 555
Czikere cs. I. 520
Czikó cs., *csíkmindszenti* II. 213
Czikus cs. I. 533
Czillei Ulrich I. 182, 476, 482
Czirja cs. I. 411
Czirjék cs. II. 179
Czirjék cs., *zoltáni* II. 214
Czompó cs. I. 532
Czoroni Jósá I. *Somi Jósá*
Czultner, Georg II. 485, 499, 504
Czultner, I. Jakob, volkányi és magyarósi pap II. 502, 504

Czultner, II. Jakob, vidombáki pap II. 501
Czwitteringer Dávid I. 68, 103, 350, 377, 378, 436, 472, 536; II. 89, 341

Csaholczi Áron I. 373
Csaholczi János I. 246
Csáki cs. I. 304
Csáky cs. I. 169, 320, 359, 386, 450
Csáky Gábor I. 232
Csáky I. István országos főkapitány I. 347, 524, 565, 566; II. 318, 391
Csáki II. István, Kolozs vm. főispánja 1625–1632 I. 320
Csáky III. István, Kolozs vm. főispánja 1717-ben I. 321
Csáky IV. István I. 283, 318
Csáky Istvánné I. Mikola Ágnes
Csáky László I. 232, 318, 411, 451
Csáky László, keresztszegi I. 388
Csáky Márton I. 145
Csáky Mihály I. 563; II. 476
Csáky Miklós I. 480
Csáky Pál I. 444
Csala Mihály I. 50
Csanádi cs. I. 318
Csanádi Pál I. 379, 380
Csanak Dóra, F. I. 77, 87
Csapai cs. I. 386
Csapai András I. 66, 245
Csaplár Benedek I. 93
Csapó Gáspár I. 294
Csapó József I. 64, 70
Császár István I. 508
Császkai cs. I. 411, 519
Csatári cs. I. 318
Csatári István I. 598
Csató cs. I. 204
Csató cs., delnei II. 213
Csató cs., hari I. 228
Csató Zsigmond II. 241
Csedő cs., csíkszentgyörgyi II. 213
Csedő Dávid, csíkszentgyörgyi II. 215
Cseffei László, noszolyi I. 413
Csegödi cs. I. 412
Csegödi cs. I. 412
Csegöldi András I. 506
Cseh cs. I. 411, 518
Csejdi Miklós II. 63
Cseke Domokos II. 583

Csekelaki László I. 605
 Csekelaki Péter I. 605
 Csene Balázs I. 127
 Csene Mihály I. 127
 Csene Péter I. 127
 Csengeri cs. I. 519
 Csengeri István I. 373, 420, 592
 Csepei cs. I. 452
 Csepei Ferenc I. 373
 Csepregi Mihály I. 303, 373
 Csepregi Péter I. 373
 Cserei cs. I. 140, 168, 267, 366, 461; II. 74, 179, 180, 193
 Cserei cs., nagyjait I. 33, 152, 570; II. 189, 200, 213
 Cserei András II. 201
 Cserei Balázs II. 200
 Cserei Dániel II. 201
 Cserei Elek, nagyjait I. 570; II. 189, 199
 Cserei I. Farkas, birtokos 1702-ben I. 226, 527
 Cserei II. Farkas, kancelláriai tanácsos I. 72, 81; II. 241, 357
 Cserei III. Farkas, Miklós fia II. 201
 Cserei IV. Farkas, IV. János fia II. 201
 Cserei Ferenc II. 200
 Cserei I. György, I. Mihály és Kun Ilona fia II. 200
 Cserei II. György, I. Miklós fia II. 201
 Cserei III. György, II. György fia II. 201
 Cserei I. János, László fia II. 200
 Cserei II. János, I. Miklós fia II. 200
 Cserei III. János, II. János fia II. 200
 Cserei IV. János, III. Farkas fia II. 201
 Cserei V. János, II. György fia II. 201
 Cserei János, nagyjait I. 579, 581, 587
 Cserei József I. 44
 Cserei Lajos I. 226
 Cserei László II. 200
 Cserei Lukács II. 200
 Cserei I. Mátyás, Balázs fia II. 200
 Cserei II. Mátyás, Ferenc fia II. 200
 Cserei I. Mihály, II. János fia II. 200
 Cserei II. Mihály, II. György fia II. 201
 Cserei III. Mihály I. 31, 46, 223, 260, 300, 362, 363, 435, 457, 500, 524, 526, 636; II. 109, 189, 190, 191, 195, 197, 199, 201, 212, 214, 273, 344, 440, 455, 472
 Cserei I. Miklós, I. János és Henter Margit fia II. 200
 Cserei II. Miklós, IV. János fia II. 201
 Cserei III. Miklós, II. Miklós fia II. 201

Cserei Pál II. 200
 Cserei Sámuel II. 201
 Cserei Terézia II. 200
 Cserei Zsigmond II. 201
 Cserényi cs. I. 304, 386
 Cserényi cs., alsóbalázsfalvi I. 391, 398
 Cserényi György I. 391
 Cserényi István I. 387
 Cserényi János I. 386
 Cserényi Mihály I. 304
 Cserményi cs. I. 452, 464
 Csernai cs. I. 452
 Csernátfalusi P. Márton II. 63
 Csernátfalvi János II. 63, 198
 Csernáttoni cs. I. 283, 387, 395, 452
 Csernáttoni cs., másként Vajda I. 140
 Csernáttoni György I. 390, 393
 Csernáttoni János, csomafáji I. 390, 391
 Csernáttoni József, csomafáji I. 390
 Csernáttoni Márton II. 84, 85, 199
 Csernáttoni Pál I. 270
 Csernáttoni Vajda János I. 245
 Csernáttoni Vajda Sámuel I. 64
 Cseszeliczki Boldizsár, szilvási I. 207, 337
Csetri Elek I. 616
 Csiki cs. I. 412
 Csiki cs., nagyajtai I. 234
 Csíki István II. 247
 Csikós cs. I. 412, 451
 Csinád cs. I. 451
 Csiszár cs. I. 168, 169, 195, 319, 355, 451
Csiszár Sámuel, görgényi II. 592
 Csiszér cs., varcai I. 355
 Csiszér Ferenc I. 254, 255, 257
 Csiszér József II. 85
 Csiszér László I. Rétyi Csiszér László
 Csizmadia cs. I. 411, 452, 519, 567, 601
 Csobánkai cs. I. 532
 Csóka cs. I. 452
 Csolnakosi cs., csolnakosi I. 486, 487, 491, 492, 493
 Csolnakosi András I. 488, 490
 Csolnakosi Bálint I. 488, 490
 Csolnakosi I. Dán, Jariszló fia I. 487, 489, 491
 Csolnakosi II. Dán I. 488
 Csolnakosi I. János, Jariszló fia I. 487, 490, 491

Csolnakosi II. János, I. Apafi kortársa I. 488
 Csolnakosi János I. 487, 488
 Csolnakosi László I. 487, 489, 491
 Csolnakosi Mihály I. 488, 490
 Csolnakosi Miklós I. 488, 490
 Csolnakosi I. Péter, Hunyadi János kortársa I. 487, 490
 Csolnakosi II. Péter, I. Apafi kortársa I. 488
 Csolnakosi Sandrin I. 487, 489, 491
 Csolnakosi Vojk I. 487, 489
 Csoma Miklós, rettegi I. 413
 Csomafáji cs. I. 387
 Csomor Mihály I. 255
 Csomor Péter, apáti és borzási I. 390
 Csomos István I. 508
 Csomos János, albisi I. 420
 Csónakosi Mihály I. 254
 Csónakosi I. Csolnakosi
 Csongrádi cs. I. 143, 144, 169, 195, 462
 Csongrádi János I. 246
 Csonka cs. I. 411, 412
 Csonka (Litteratus) Mihály, dési I. 414
 Csontos cs. I. 386
 Csontos Bálint I. 256
 Csoók György, fülei II. 86
 Csora cs. I. 412
 Csorba cs. I. 519
 Csorbe János I. Csolnakosi János
 Csorbe Péter I. Csolnakosi Péter
 Csorbe Vojk I. Csolnakosi Vojk
 Csuka cs. I. 451
 Csulai cs. I. 143, 168, 452
 Csulai Balázs I. 464
 Csulai Gáspár I. 464
 Csulai György I. 209, 245; II. 63
 Csulai Imre I. 464
 Csura cs. I. 452
 Csuts cs. I. 532
 Csűrész Mihály I. 581
 Csűrös cs. I. 412

 Daczó cs. I. 140, 141, 386, 387; II. 52
 Daczó cs., szentgyörgyi II. 114
 Daczó, malomtulajdonos II. 113
 Daczó I. Ferenc, gyulatelkei I. 389
 Daczó II. Ferenc, sepsiszentgyörgyi I. 396; II. 114

Daczó III. Ferenc, 1724 körül II. 194
 Daczó Gergely I. 254
 Daczó György, gyulatelkei I. 389
 Daczó János, zaláni II. 182, 212
 Daczó János, sepsiszentgyörgyi II. 114, 215, 216
 Daczó József, sepsiszentgyörgyi II. 114
 Daczó Péter I. 628
 Daczó Sándor II. 181, 184
 Dadai cs. I. 412
 Dadai János I. 312
 Dades, intéző I. 326
 Dajka János I. 436
 Dállyai Vas István II. 63
 Dálnoki cs. I. 411, 450
 Dálnoki Mihály I. 381
 Dálnoki Pál II. 85
 Dálnoki Teleki Mihály I. 64
 Dálnoki Veres Gergely II. 555
 Damnitz, katonai parancsnok II. 448
Damstra, R. I. 37
 Dán cs. I. 412
 Dán, havasalföldi vajda I. 473
 Dan, Sztán I. 561
 Danciul, Mihnea Vodă ellenfele I. 636
 Danczkai cs. I. 168, 197
 Dáné cs. I. 284
Dani, Ioan I. 92, 623
 Dániel cs. I. 140, 232, 359, 497; II. 74, 180, 191, 271
 Daniel cs., vargyasi I. 152, 203, 228; II. 73, 74, 78–81, 85
 Daniel Balázs II. 78
 Daniel Elek II. 81
 Daniel I. Erzsébet, III. István és Pekri Polixénia lánya II. 80
 Daniel II. Erzsébet, Gábor lánya II. 81
 Daniel Éva II. 81
 Daniel I. Ferenc, III. Péter fia II. 76, 78
 Daniel II. Ferenc, I. Mihály fia II. 78
 Daniel III. Ferenc, I. István és Kemény Zsófia fia II. 79
 Daniel IV. Ferenc, III. Ferenc fia II. 79
 Daniel V. Ferenc, I. János és Gerendi Zsófia fia II. 80, 81, 195
 Daniel Gábor II. 81
 Daniel György II. 79
 Daniel I. Imre, II. István fia II. 79
 Daniel II. Imre, III. István és Pekri Polixénia fia II. 80, 81
 Daniel I. István, II. Ferenc és Béldi Judit fia II. 79
 Daniel II. István, II. Mihály fia II. 79

Daniel III. István, I. István és Kemény Zsófia fia I. 270; II. 79, 80
 Daniel IV. István, III. István és Pekri Polixénia fia I. 14, 15, 270, 303; II. 80, 81, 88, 197
 Daniel I. János, I. Mihály fia II. 76, 78, 80
 Daniel II. János, III. Mihály és Haller Judit fia II. 81
 Daniel III. János, József fia II. 81
 Daniel József II. 81
 Daniel I. Judit, I. István és Kemény Zsófia lánya II. 80
 Daniel II. Judit, III. Mihály és Haller Judit lánya II. 81
 Daniel Katalin II. 80
 Daniel Klára II. 80
 Daniel Lajos II. 80
 Daniel I. László, III. István és Pekri Polixénia fia II. 80
 Daniel II. László, I. István és Kemény Zsófia fia II. 80
 Daniel I. Lőrinc, III. Mihály és Haller Judit fia II. 80, 81
 Daniel II. Lőrinc, I. Lőrinc fia II. 81
 Daniel Lukács II. 78
 Daniel Mária II. 80
 Daniel I. Mihály, III. Péter fia II. 76, 78
 Daniel II. Mihály, I. István és Kemény Zsófia fia II. 79
 Daniel III. Mihály, I. János és Gerendi Zsófia fia II. 80, 81
 Dániel Mihály I. 393; II. 195
 Daniel I. Péter, 1400 körül II. 78
 Daniel II. Péter, Zsigmond fia II. 78
 Daniel III. Péter, II. Péter és Kornis Anna fia II. 78
 Daniel IV. Péter, I. Mihály fia II. 78
 Daniel V. Péter, I. István és Kemény Zsófia fia II. 79
 Daniel VI. Péter, I. János és Gerendi Zsófia fia II. 80
 Daniel VII. Péter, József fia II. 81
 Daniel Polixénia I. 344, 626; II. 80
 Daniel Sámuel II. 81
 Dániel Tódor I. 274
 Daniel Zsigmond II. 78
 Daniel I. Zsófia, V. Péter és Sárosi Ilona lánya I. 497; II. 79
 Daniel II. Zsófia, III. Mihály és Haller Judit lánya II. 81
 Daniel Zsuzsanna II. 80
Danielis, rajzoló I. 82
 Danila cs. I. 453
Dankanits Ádám I. 87
 Darabont cs. I. 520
 Darlaczi cs. I. 261
 Daróczi cs. I. 284, 532
 Datzó János I. Daczó János
 Dávid cs. I. 452, 453, 568
 Dávid Ferenc I. 371, 375, 376, 379, 380

Dávid János I. 581
Dávid László II. 572
 Dávid Péter II. 199
 Dayka János I. Dajka János
 Deák cs. I. 195, 318, 451, 519, 520
 Deák Balázs I. 145
 Deák Gábor I. 181
 Deák István II. 555
 Deák (Litterati) Ferenc I. 413, 414
 Deák (Litterati) Gergely I. 337; II. 214
 Deák (Litterati) György I. 392
 Deák (Litteratus) István, dési I. 413
 Deák (Litteratus) János, nagyfalusi, nagysajói I. 392
 Deák (Litteratus) Péter, nagyfalusi I. 390, 392
 Deák (Litteratus) Sámuel I. 392
 Deáki József I. 373
 Deáki Pál I. 373
 Deáki Sámuel I. 373
 Debrecen Mihály, kézdivásárhelyi I. 581
 Debreceni Hentes István I. 245
 Debreczeni cs. I. 140
 Decebal I. 65, 199, 298, 461, 496, 503, 635; II. 75
 Deck, Martin II. 487, 502
 Deck, Simon II. 487
 Décsei cs. I. 169, 282, 318, 519, 532
 Décsei Bálint I. 386
 Décsei Ferenc I. 386
 Décsei István, tordai I. 234
 Décsei János, alpestesi pap I. 508
 Décsei János, fogarasi főlelkész I. 592
 Décsei János, nagybaconi pap II. 84
 Décsei Zsigmond, nagydobai I. 391
 Dédácsi cs. I. 502
Deé Nagy Anikó I. 77, 93
 Deési Péter I. 50
De Gerando Attila I. 94
 Deidrich cs. II. 432
 Deidrich, Georg II. 498
 Deidrich, Johann II. 492
 Deidrich, Marcus brassói rektor II. 432
 Deidrich, Marcus, rozsnyói pap II. 492
 Deidrich, Simon II. 412, 425, 438, 483, 584
 Deidricius I. Deidrich
 Deli Mihály II. 368, 581
 Delpini, Joannes Theophilus II. 352, 353, 354

Delius, Martin I. Deck, Martin
 Demény Sámuel I. 52
 Demeter cs. I. 411, 451
 Demeter ispán 1243-ban I. 130, 158
 Demeter, zágrábi püspök II. 115, 570
 Demeter Ferenc II. 563
 Demetrius, bíboros I. 432
 De Monacis, Laurenzio II. 115, 570
 Dendler, Michael II. 329
 Dénes, esztergomi érsek II. 499, 507
 Dénes cs. I. 520
Densușianu, Nicolae I. 89
 De Pace, katonai parancsnok II. 447
Dercsényi Dezső I. 626
 Désfalvi Farkas I. 256, 257
 Dési cs. I. 283, 410, 411, 412, 452
 Dési István I. 58, 373, 509–511; II. 563
 Dési János I. 256, 386
 Dési János, nagyiklódi I. 392
 Dési Lázár György I. 27, 161, 245
 Dési (Litterati) Ferenc I. 413
 Dési Lukács I. 629
 Dési Márton I. 270
 Despeter, Johann des Peter II. 481
 Despot I. Despot Vodă
 Despota vajda I. Despot Vodă
 Despot Vodă I. 264
Dessewffy Aurél I. 72
 Dessewffy József I. 81
 Detári cs. I. 412
 Dévai János II. 277
 Dévai Mihály I. 246
 Dézsi György I. Dési Lázár György
Dézsai Lajos I. 94
 Dézsó Mihály II. 277
 Diénes cs. I. 387
 Diénes Sámuel I. 50
 Dietrich, Johann II. 359
 Dietrich, Simon I. Deidrich, Simon
 Dima cs. I. 452
 Dimonis, Michael II. 515
 Diósi cs. I. 387, 411, 532
 Diósi András I. 254
 Diósi János, magyarköblösi I. 391
 Diószegi cs. I. 520

Diószegi cs., dési I. 411, 412, 420, 432
 Diószegi István, dési I. 414, 418
 Diószegi János I. 161, 256
 Dipsai Szabó István I. 42, 87, 210
 Dobai cs. I. 168, 320, 387, 412, 451, 462, 485, 519, 520, 532
 Dobai István, borsai I. 392
 Dobai István, író I. 170, 457, 460, 464, 465, 484, 486, 493, 494, 495, 500, 502, 503
 Dobai Péter, kisdobai I. 391, 457
 Dobó István I. 291, 429, 435, 444; II. 21, 190, 210, 538
 Dobolyi cs. I. 232
 Dobolyi, felsőbányai pap I. 58
 Dobolyi Bálint I. 168
 Doborkai György II. 555
 Dobos cs. I. 601
 Dobrai cs. I. 519
 Dobrai Péter, lesneki I. 455, 457, 502
 Dobrán cs. I. 568
 Dobrin cs. I. 568
 Dobrul cs. I. Boér
 Dobuca, régi magyar I. 385
 Dóczi László I. 254
 Dolnai cs. I. 387
 Dombi cs. I. 156
 Dombrádi cs. I. 520
 Dombráva cs. I. 284
 Dombrowka Iván I. 570
 Domokos, a brassói viceispán apja II. 431
 Domokos cs. I. 151, 267, 386, 411, 412
 Domokos cs., alsócsernátoni I. 262, 569
 Domokos cs., taplocai II. 213
 Domokos Domokos II. 157
 Domokos Ferenc I. 390
 Domokos Ferenc, alsócsernátoni I. 391, 392
 Domokos János I. 319
 Domokos Kázmér II. 247
 Domokos Péter I. 255
 Domokos Tamás, csernátoni, főkirálybíró 1654-ben II. 214, 234
 Domokos Tamás, †1600 II. 157
 Donáth cs. I. 140, 144, 152, 228, 269, 283; II. 179
 Donáth cs., nagyajtai II. 189
 Donáth cs., nyújtódi II. 214
 Donáth Borbála, nagyajtai II. 195
 Donáth Farkas, nagyajtai I. 143
 Donáth György II. 190
 Donáth Mihály I. 255

Dósa cs. I. 169, 601
 Dósa Mihály I. 254
 Dózsa György II. 156
Dózsa Dániel I. 85
 Döbner cs. I. 168
 Döbrenstei Gábor I. 71, 72
 Drága cs. I. 532
 Dragán cs. I. 452
 Drágfi cs. I. 58, 600
 Drágfi Gáspár I. 596
 Drágfi János, bélteki I. 533, 596
 Dragota cs. I. 453
 Dragotha Miklós, felsőlegenei I. 491
 Dragul, Petru I. 561
 Dragus cs. I. 519
 Draudt cs. II. 430
 Draudt, I. Georg, prázsmári pap II. 491, 493, 504
 Draudt, II. Georg, bíró Brassóban II. 412, 425, 438
 Draudt, III. Georg, bíró 1711-ben Brassóban II. 412, 439
 Draudt, Jakob II. 411
 Draudt, I. Johann, brassói bíró 1540-ben II. 410
 Draudt, II. Johann, brassói bíró 1604-ben II. 411, 438
 Draudt, III. Johann, brassói quacstor 1732-ben II. 439
 Draudt, IV. Johann, pap II. 421, 491, 501
 Draudt, I. Marcus, brassói pap II. 488
 Draudt, II. Marcus, földvári pap, †1706 II. 495
 Draudt, III. Marcus, földvári pap, †1724 II. 495
 Draudt, I. Martin, brassói quacstor II. 437
 Draudt, II. Martin, rektor II. 453, 491
 Draudt, Samuel II. 433
 Draudt, I. Simon, brassói quacstor 1663-ban II. 412, 438
 Draudt, II. Simon, brassói quacstor 1686-ban, bíró II. 412, 430, 439
 Draudt, III. Simon, veresmarti, vidombáki pap II. 491, 501, 505
 Drávai cs. I. 452
 Dresnandt, I. Johann, brassói pap II. 489
 Dresnandt, II. Johann, magyarósi, prázsmári pap II. 494, 503
 Drusán cs. I. 520
 Dubó cs. I. 412
 Dujardin cs. I. 405
 Duldner, Daniel Georg I. 63; II. 522
 Dull cs. I. 519
 Duma cs. I. 168
 Dumahidi cs. I. 140
 Dumbraviczai Mihály I. 495
 Dumbraviczai Péter I. 495

Durleser, Andreas II. 329
 Dürr, Johann II. 487, 505
 Ébeni István I. 320, 321, 329, 330, 360, 361, 444, 627
 Echard, Johann Georg II. 329
 Eck, von, katonai parancsnok II. 419, 447
 Eckhardt, Michael II. 488
 Eczke Miklós I. 560
 Ecsedi cs. I. 168
 Ecsedi András I. 256
 Éder József Károly I. 85, 91, 624
 Éder Zoltán I. 57, 71, 78, 79, 83, 85, 88
 Edroiu, Nicolae I. 90
 Egri cs. I. 320, 519, 520
 Egyed Ákos I. 628
 Egyed István I. 306
 Egyed, István fia 1324-ben I. 134
 Eheleus, torockói ispán I. 293
 Elek János II. 395, 397
 Elekes cs. I. 519
 Elekes Zsuzsanna I. 21
 Elekesi cs. I. 169
 Elekesi Kristóf I. 256
 Elekesi Miklós I. 256
 Eleonóra császárnő I. 273, 457
 Éliás, hunyadi esperes I. 603
 Éliás, örmény pap I. 273
 Éltes cs., tusnádi II. 214
 Ember cs. I. 520
 Emenzur, hun vezér II. 282
 Endes cs., csíkszentsimoni II. 213
 II. Endre I. 119, 123, 217, 235, 609; II. 299, 300, 322, 331, 350, 377, 379, 417, 547, 548, 553, 554, 557
 III. Endre I. 356, 403; II. 284
 Engel Károly (Köllő Károly) I. 77, II. 567
 Engel, Petrus II. 437
 Engesser, Johann II. 329
 Entz Géza I. 615, 629, II. 568
 Entz, Simon II. 487, 494
 Entzius, Simon I. Entz, Simon
 Enyedi cs. I. 168, 232, 269, 283, 387, 532, 570
 Enyedi cs., vonyorczi I. 569, 570
 Enyedi Bálint I. 373
 Enyedi Fazekas János I. 245
 Enyedi György I. 379, 380

Enyedi István II. 277
 Enyedi Sámuel I. 43
 Enyetter, Martin II. 439, 488, 498, 500
 Enyetter, I. Michael, höltővényi pap II. 499
 Enyetter, II. Michael, brassói quacstor
 Eösz cs. I. 533
 Eperjesi cs. I. 140, 143, 144, 169, 228, 269, 318, 319, 470
 Eperjesi András, kalotaszentkirályi pap I. 354
 Eperjesi András, az enyedi kollégium tiszttartója I. 246
 Eperjesi Erzsébet I. 246
 Eperjesi Ferenc I. 256
 Eperjesi Gábor I. 246
 Eperjesi Gergely, szászvárosi II. 555
 Eperjesi László II. 555
 Eperjesi Mihály I. 245, 246
 Eperjesi Sára I. 246
 Eperjesi Zsigmond II. 278
 Erasmus I. 55
 Erbeville, D' gróf I. 525
 Erdélyi cs. I. 319, 386, 412, 437, 519, 520
 Erdélyi István I. 284, 364
 Erdélyi Katalin I. 404
 Erdélyi Miklós I. 387
Erdélyi Pál I. 94; II. 571
 Erdő cs. I. 140
 Erdő Sámuel II. 86
 Erdőbeni cs. I. 452
 Erdődi cs. I. 520
 Erdőtelki cs. I. 532
 Erkedder, Stephan II. 489, 497, 503
 Ernestius, Johann II. 493, 494, 502
 Ernyei Gergely I. 254
Ernyei József I. 84, 92
 Ernyei Sámuel I. 254
 Erős cs. I. 412
 Erős György II. 555
 Erős János II. 555
 Erős Zsigmond I. 81
 Érsekújvári cs. I. 411, 412
 Érsekújvári István I. 86
 Erzsébet, Herbord ispán özvegye I. 605
 Erzsébet asszony I. Szilágyi Erzsébet
 Erzsébet, I. Lajos felesége II. 115
 Erzsébet, Kővágó Konrád lánya I. 124
 Esterházy cs. I. 232

Esterházy Pál I. 399
 Eszéki István II. 63
 Etel, Etele I. Attila
 Etmüller, Michael II. 24
 Ettinger, szebeni lakos II. 353
 Eugén herceg I. Szavojai Eugén

 Fábián cs. I. 168, 195, 519
 Fabri, Franz Karl II. 442, 448
 Fabricius Mátyás II. 562
 Faludi Ferenc I. 54; II. 585
 Fáncsi cs. I. 451
 Faragó cs. I. 319, 520
 Farkas cs. I. 283, 319, 386, 412, 451, 452, 493, 503, 519, 520, 532, 568, 570, 601
 Farkas cs., harinai I. 405
 Farkas cs., mohai I. 140
 Farkas Ferenc, bögözi II. 76
 Farkas Ferenc (Désfalva) I. 254
 Farkas István I. 254
 Farkas Lukács I. 561
Farkas Zoltán I. 622
 Fassching, Franciscus I. 102, 172, 173, 174, 179, 181, 183, 189, 245, 273, 281, 288, 338, 340, 341, 355, 377, 378, 382, 461, 463, 467, 468, 472, 484, 504, 587, 619, 632; II. 23, 24, 82, 83, 192, 330, 332, 336, 337, 346, 366, 367, 369, 371, 386, 420, 421, 423, 427, 431, 433, 442, 466, 516, 517, 530, 538, 556, 557, 558, 560, 581
 Fazakas cs. I. 519, 532
 Fazakas János I. 560
 Fejér cs., kásonújfalusi II. 214
Fejér György II. 588
 Fejér Mihály I. 145
 Fejérdi cs. I. 411
 Fejérpataki cs. I. 319
 Fejérvári cs. I. 386
 Fejérvári cs., mohai I. 140
 Fejérvári Sámuel I. 379
 Fejes cs. I. 405
 Fejszés cs. I. 386
 Fejszés Ferenc, dobokai I. 389
 Fékesházi cs. I. 452
 Fekete cs. I. 140, 283, 387, 451, 452, 493, 520; II. 68, 74, 179
 Fekete cs., fricsi I. 437
 Fekete cs., tordátfalvi II. 214
 Fekete István I. 256
 Fekete Lőrinc I. 256

Fekete Mihály I. 256
 Fekete Péter I. 256
 Felfalusi cs. I. 284, 451
 Felfalusi József II. 277
 Felmer, Martin II. 323, 340, 360, 388, 412
 Felsőcsernátoni Kovács Mihály I. 247
 Felszegi cs. I. 386, 536
 Felszegi János I. 254, 255
 Feltóti cs. I. 140, 570
 Felvinczi cs. II. 290
 Felvinczi Zsigmond I. 255
 Femger, Paul II. 329
 Fényi András II. 555
 Fenyő cs. I. 520
 I. Ferdinánd I. 101, 102, 218, 226, 357, 400, 404, 429, 435, 440, 512, 513, 523, 524, 527, 551, 552, 558; II. 21, 41, 299, 338, 379, 390, 418, 451, 458, 538, 590
 II. Ferdinánd I. 514, II
 III. Ferdinánd I. 514
 Ferenc bán I. Bán Ferenc
 Ferenc Pál II. 76
 Ferencz cs. I. 451
 Ferenczi cs. I. 411, 532, 601; II. 57
Ferenczi Zoltán I. 87
 Ferjeni cs. I. 532
 Ferrari cs., sárfalvi II. 213
 Fetés István II. 198
 Fiáth cs. I. 451
 Fice cs. I. 532
 Ficz István I. 555, 556, 557
 Ficsor cs. I. 140, 144, 204
 Fieczki cs. I. 569, 570
 Fileki cs. I. 318, 319
 Filep cs. I. 532
 Filetus, intéző I. 326
 Filipoczki cs. I. 168
 Filippo, milánói herceg I. 480
 Filstich, Johannes I. 549
 Filstich, Michael II. 412, 418, 438, 510
 Filstich, Stephan II. 412, 439
 Filtsch, Daniel I. 609; II. 579
 Filtsch, Johann II. 328
 Finta cs. I. 318
 Finta József I. 375
 Finta Márton I. 319
 Fischer, I. Jakab, földvári pap, †1577, II. 494

Fischer, II. Jakob, földvári pap, †1601 II. 494
 Fischer, III. Jakob, szenátor II. 419
 Fischer, Johann II. 493, 496
 Fischer, Johann Eberhard II. 7, 8, 567
 Fischer, Peter II. 494
Flegler Sándor I. 90
 Fleischer, Andreas II. 514
 Fleischer, Michael II. 514
 Flóra cs. I. 320
 Fock, Emmerich II. 484
 Fodor cs. I. 194, 283, 318, 320, 411, 451, 452, 453, 519, 520, 533
 Fodor István II. 555
 Fogarasi cs. I. 140, 232, 386, 452, 532
 Fogarasi Ferenc I. 245, 246
 Fogarasi Gábor I. 391
 Fogarasi István I. 392
 Fogarasi Litteratus András I. 581
 Fogarasi Pap cs. I. 567, 569
 Fogarasi Pap István I. 582
 Fogarasi Pap János I. 581
 Fogarasi Pap József I. 50, 51, 89; II. 563, 592
 Fogarasi Pap Máté II. 563
 Fogarasi Pap Mihály I. 581
 Fogarasi Zsigmond I. 531
 Folti cs. I. 140, 451, 502
 Folti András I. 168
 Folti Bálint I. 502
 Folti Gergely II. 452
 Fony cs. I. 520
 Forgách cs., gyimesi II. 244
 Forgách Simon I. 525; II. 79
 Forgách Zsigmond I. 493; II. 398, 399, 400
 Forgács I. Bálint, 1563 körül II. 449
 Forgács II. Bálint, brassói quaestor 1637-ben II. 438
 Forgács Mihály II. 449
 Forgis cs. I. 568
 Forró cs. I. 227, 450
 Forró György II. 293
Forró Imre I. 37
 Forró János I. 170, 336, 337
 Forró Miklós II. 41
 Forró Pál I. 227
 Forró Péter II. 293
 Fosztó cs. I. 169, 229
 Fosztó Mihály II. 76

Fosztó Zsigmond I. 256
 Földesi Gergely I. 254
 Földi János I. 64
 Földvári cs. I. 267, 283, 451, 452, 503
 Földvári cs., tancsi I. 368
 Földvári György I. 319
 Földvári Pál I. 319
 Fraczilla, Stanislaus I. 561
 Francisci, Christian II. 497, 503
 Francisci, Johann II. 487
 Francisci, I. Marcus, vidombáki, brassói pap II. 488, 489, 501
 Francisci, II. Marcus, keresztényfalvi pap II. 496
 Franciscus I., pap Földváron 1384-ben II. 494
 Franciscus II., pap Földváron (XV. sz.) II. 494
 Franck, Georg II. 402
 Franck, Valentinus II. 298, 317, 324, 516, 557, 590
 Frangepán Beatrix I. 483
 Frank vajda I. Széchényi Frank
 Frank Ádám I. 378
 Frankestein, Karl von II. 328
 Frenk cs. I. 320
 Freund, Johann II. 489
 Fridvaldszky János I. 40, 59, 66, 186, 200, 202, 204, 205, 206, 207, 262, 290, 292, 299, 327, 334, 338, 339, 343, 355, 397, 441, 445, 449, 455, 458, 470, 483, 492, 494, 497, 502, 503, 526, 538, 545, 546, 547, 589, 616, 623; II. 52, 56, 98, 220, 244, 253, 254, 264, 280, 284, 347, 388, 435, 519, 520, 532, 533, 576, 579
 Friedrich, Andreas II. 488, 493
 Friedrich, Martin II. 484
 Friedrich, Lukas II. 486, 488
 Friedsam, Johann II. 329
 Fromm, Peter I. Koch, Peter
 Fronius, Andreas II. 497
 Fronius, I. Daniel, brassói bíró II. 410
 Fronius, II. Daniel, brassói quaestor II. 411, 438
 Fronius, III. Daniel, botfalusi pap II. 497, 500
 Fronius Gabriel II. 487, 505
 Fronius, Georg II. 502
 Fronius, Marcus II. 483, 484, 492, 499
 Fronius, Martin II. 505
 Fronius, I. Matthias, brassói pap II. 481
 Fronius, II. Matthias, brassói quaestor 1573-ban II. 411, 438
 Fronius, III. Matthias, brassói quaestor 1603-ban, 1607-ben, majd bíró II. 411, 432, 438
 Fronius, Michael II. 439
 Fronius, I. Peter, prázsmári pap II. 493

Fronius, II. Peter, brassói, keresztényfalvi pap II. 484, 495, 499
 Fronius, Stephan II. 497, 505
 Frölich, David I. 103, 216; II. 335, 339, 382, 383, 429, 517, 530, 582
 Fuchs, Bartholomäus II. 494
 Fuchs, I. Johann, brassói bíró II. 410, 475, 476
 Fuchs, II. Johann, brassói quaestor II. 411, 438
 Fuchs, III. Johann, vidombáki, brassói pap II. 488, 501
 Fuchs, I. Marcus, krónikás (Vulpinus) II. 117, 378, 391, 393, 394, 397, 408,
 409, 447, 448, 451, 453, 456, 460, 461, 465, 472, 483, 495, 518, 586
 Fuchs, II. Marcus, földvári, höltövényi pap II. 492, 494, 496, 499
 Fuchs, Nicolaus II. 496
 Fulkum, szász férfi I. 128, 129, 130
 Funccius, Johann II. 359
 Furka cs. I. 451
Fuss, Michael I. 93
 Fülei Csoók Mária, Benkő Józsefné I. 10, 79
 Fülei Csoók Miklós I. 10
 Füleki cs. I. 359, 569
 Füleki János II. 563
 Fülen, Stephan II. 421, 437
 Fülep cs. I. 412
 Füstös cs., csíkszentgyörgyi II. 214
 Füzéri György I. 625
 Füzes cs. I. 411
 Füzsi Borbála I. 501
 Fycz I. Ficz

 Gáál cs. I. 140
 Gaal, Jakob II. 505
 Gábor cs. I. 318
 Gábor cs., vojlai I. 570
 Gábor György I. 254
 Gagesch, Peter II. 505
 Gajniki cs. I. 532
 Gál cs. I. 320, 374, 411, 520
Gál László II. 567, 574, 575, 576, 578
 Gál Pál I. 255
 Gál Péter I. 257
Gáldi László I. 82, 93, 632
 Galeotto, Marzio I. 183, 615
 Gálfalvi cs., harcói II. 271
 Gálfalvi György I. 145
 Gálffi cs. I. 140, 143, 283, 318, 386, 451, 452; II. 58, 67
 Gálffi János I. 230
 Gálffi Mihály I. 256

Galgói cs. I. 169
 Galgóczy János II. 63
Gálos Rezső I. 31, 78, 79, 84, 90, 93
 Gámány cs. I. 451
 Garampi, pápai nuncius I. 26
 Garázda cs. I. 183
 Garázda Péter I. 182, 615
Garda Dezső II. 576
 Gargocs cs. I. 168, 283, 450, 451, 452, 502
 Gargocs cs., váradi I. 494
 Garzó cs. I. 451
 Gáspár cs. I. 453
 Gáspár mester I. 246
 Gaspar, pap II. 495
 Gáspár János II. 294
 Gavai cs. I. 320
Gazda Ferenc I. 90, 91
 Gazdag cs. I. 386; II. 179
 Gazdag János II. 190
 Gazó cs. I. 519
 Gecze cs. I. 412
 Géczi cs. I. 532
 Géczi András I. 586, 587; II. 117, 402, 403, 404, 405, 406, 447, 452
 Géczi János I. 181
 Gecző cs. I. 387
 Geizer, Jakob II. 419
 Geleji Katona István, ifj. II. 63
 Gellérfi cs. I. 168, 451
 Gellért cs. I. 412
 Gellért püspök II. 529
 Gelner, Efraim II. 191
 Gelou I. Gelu
 Gelu erdélyi vajda I. 317, 348, 349
 Gencsi cs. I. 532
Genthon István II. 579
 Geoffrey, Stephan Franz II. 31, 208
 Geoldner, Michael I. Goldner, Michael
 Georg, prázsmári pap II. 492
 Georg, Andreas II. 411, 438
 Georgius, I. szentpéterei pap II. 497
 Georgius, II. szentpéterei pap II. 497
 Geréb cs. I. 140, 217, 269, 395, 412
 Geréb cs., árapataki I. 156; II. 214
 Geréb Afra I. 218, 264
 Geréb Benedek I. 561

Geréb Borbála I. 217
 Geréb Erzsébet I. 267
 Geréb Ferenc I. 218
 Geréb György I. 217
 Geréb Imre I. 217
 Geréb János I. 140
 Geréb Katalin I. 217
 Geréb Kelemen I. 217
 Geréb I. László, temesi és lugosi bán I. 217
 Geréb II. László, püspök I. 181, 218, 615
 Geréb Márton I. 218
 Geréb Mátyás I. 591
 Geréb I. Miklós, I. Tamás és Orsolya fia I. 217
 Geréb II. Miklós, II. Tamás fia I. 218
 Geréb III. Miklós, Márton fia I. 218
 Geréb IV. Miklós, II. Miklós fia I. 218
 Geréb V. Miklós, IV. Miklós fia I. 218
 Geréb Orbán, vizaknai I. 217
 Geréb Péter, vingárdi I. 207, 218, 591
 Geréb Potenciána I. 218, 269
 Geréb I. Tamás, I. László fia I. 217
 Geréb II. Tamás, I. Tamás és Perényi Orsolya fia I. 217
 Geréb Zsófia I. 217
 Gerendási cs. I. 519
 Gerendi cs. I. 169, 232, 297; II. 80, 550
 Gerendi János I. 284, 337
 Gerendi Zsófia II. 80
 Gergely cs. I. 519, 532
 Gergely, másként Fogarasi cs. I. 141
 Gergely, csanádi püspök II. 286, 287
 Gergely Boldizsár I. 255
 Gergely Deák I. Literáti (Deák) Gergely
 XIII. Gergely I. 341
 Gergelyfi cs. I. 452
 Gerla cs. I. 411
 Germán cs. I. 412
 Gertrud királynő II. 350
 Gerundius I. Gerendi János
 Geszti cs. I. 519
 Geszti Ferenc I. 495, 496, 634
 Geytsch, Johann II. 489
 Géza herceg I. 395
 Géza vezér I. 132, 399, 504; II. 19
 II. Géza I. 131, 327, 609; II. 297, 300, 331, 527
 Gezti I. Geszti

Gidófalvi cs. I. 320
 Gidófalvi István II. 198
 Gidófalvi János, kolozsvári pap I. 373
 Gidófalvi János, újtordai pap I. 312
 Gidófalvi Mihály I. 427
 Gillányi cs. II. 194
 Gilyén cs. I. 168, 194
 Giovio, Paolo II. 476
 Giroti Mihály I. 255
Giurescu, C. Constantin I. 636; II. 585
Giurescu, C. Dinu I. 636; II. 585
 Glazius, Matthias I. Calvinus, Matthias
 Glockner, Georg II. 360
 Gmelin, Johann Georg I. 92
 Gneser, Stephan II. 515
 Goblinus püspök I. 242
 Godofredi, Valentin II. 410
 Gokesch, Johann II. 486, 502, 505
 Gola cs. I. 453
 Goldinus, Melchior II. 501
 Goldner, Andreas II. 487, 505
 Goldner, Michael II. 368, 581
 Goldschmidt, I. Michael medgyesi konzul II. 514
 Goldschmidt, II. Michael quæstor, brassói bíró II. 410, 411, 438, 584
 Goldschmidt, Simon II. 438
 Gólya cs. I. 519
 Gombás cs. I. 318, 411
 Gombási István I. 50
Gombocz Endre I. 84, 92
 Gombos cs. I. 532
 Gombos István I. 319
 Gondos cs. I. 283
 Gordán cs. I. 520
 Goris cs. I. 532
 Gorun cs. I. 568
 Gosztoj cs. I. 450
 Gotterbarmet, I. Peter, medgyesi konzul, †1623 II. 514
 Gotterbarmet, II. Peter, medgyesi konzul 1644-ben II. 515
 Gottwart, Valentin II. 421
 Göbel, I. Wolfgang, vidombáki, hermányi pap II. 496, 501
 Göbel, II. Wolfgang, magyarósi, volkányi, földvári pap II. 494, 502, 503
 Göcz János I. Göczi János
 Göczi János, derzsi I. 389, 390
 Göcs Pál I. 377
 Göcsi Máté II. 277

Göllner, Carl I. 609, 617, 628; II. 577, 579
 Görcsöni Ambrus I. 633
 Görög cs. I. 532
Graaf, G. Henk van de I. 638
 Graeb, Johann I. Graeff, Johann
 Graeff, Johann II. 411, 438
 Graeff, Lukas II. 498
 Graeff, Matthaeus II. 438
 Graeff, Thomas II. 484, 493
 Graeser, Daniel II. 328
 Graf, Peter II. 410
 Graffius, Johann II. 360
 Gräffius, Georg II. 495
 Gräffius, I. Lukas, medgyesi pap 1668–1671 II. 523
 Gräffius, II. Lukas, medgyesi pap 1699-től, majd püspök II. 523
 Gräffius, Paul II. 523
 Graicl, Georg II. 522
 Grama cs. I. 568
 Graszai cs. I. 140
 Grau, Valentin II. 329
 Gaul cs. I. 568
 Graumann, Johann II. 437
 Graven, Ferdinand von II. 109, 455, 570
 Gravuly cs. I. 570
 Greissing, Cyrill II. 411, 438
 Greissing, Georg II. 486
 Greissing, I. Johann, brassói quæstor II. 411, 438
 Greissing, II. Johann, vidombáki pap II. 501
 Greissing, III. Johann, keresztényfalvi, brassói pap II. 489, 495
 Greissing, I. Paul, brassói pap II. 488
 Greissing, II. Paul, hermányi pap II. 497
 Greissing, Stephan II. 438
 Greissing, Valentin II. 492
 Grenzey, Samuel I. Grondzki, Samuel I. 53
 Gridi cs. I. 452
 Gritti, Lodovico II. 518, 548
 Grondzki, Samuel
 Gross, Daniel II. 515
 Grosthais, Martin II. 499, 505
 Grotostzki János Szaniszló II. 556
 Grünglass, Lukas II. 493
 Gsemár, Sigmund II. 437
 Gudele cs. I. 568
 Guff, Johann II. 481
 Gulácsi Albert I. 41

Gulya cs. I. 453, 520
 Gundhard, Stephan II. 523
 Gunesch, Andreas II. 335, 578
 Guthi cs. I. 519, 520, 532
 Guthi István II. 372, 373
 Gutsch mester I. Guff, Johann
 Guttenstein, Wenceslaus II. 447
Gündisch, Gustav II. 579
 Günther, Georg II. 433
 Gyll, Thomas II. 493
 Gyller, Thomas II. 501
 Gyrert, Klemens I. 560

Gyalai cs. I. 411
 Gyalmári cs. I. 451
 Gyárfás cs. I. 269, 282
Gyárfás Elemér I. 631, 637
 Gyárfás József I. 50
 Gyárfás Tamás I. 255
 Gyarmati cs. I. 354
 Gyarmati Péter I. 592
 Gyenge cs. I. 386
 Gyepesi cs. I. 412
 Gyergyai Benedek I. Török Benedek
 Gyergyai Pál I. 327
 Gyerkó cs., mohai I. 140
 Gyerő cs. I. 353
 Gyerőffi cs. I. 283, 284, 320, 353, 354, 411, 532
 Gyerőffi Borbála I. 404
 Gyerőffi György I. 306, 318, 320
 Gyerőffi György, gyerővásárhelyi I. 353, 388
 Gyerőffi János I. 320
 Gyerőffi Sándor I. 181
 Gyöngyösi cs. I. 532
 Gyöngyösi cs., mohai I. 140
 Gyöngyösi András I. 373
 Gyöngyösi István II. 146
 Gyöngyösi János I. 64, 161, 313, 624
 Györffi cs. I. 194, 451, 485, 493, 503
 Györffi József, csíkszentgyörgyi I. 392
 Győrfi cs., alfalvi II. 259
 György cs., csatószegei II. 214
 György barát I. Martinuzzi György
György József I. 613
 Györke cs. I. 532

Györkei cs. I. 168
 Gyújtó János, angyalosi I. 161; II. 85
 II. Gyula I. 236
 III. Gyula I. 193
 Gyula vezér I. 163, 164, 173, 180, 512; II. 14, 149
 Gyulaffi cs. I. 169; II. 69
 Gyulaffi Borbála I. 486
 Gyulaffi I. László, rátóti, Szamosújvár kapitánya I. 230, 444, 521
 Gyulaffi II. László, Kolozs vm. főispánja I. 320
 Gyulaffi László I. 232, 320, 444, 527
 Gyulaffi Sámuel, rátóti I. 484, 486
 Gyulafi Lestár I. 53
 Gyulai cs. I. 140, 144, 168, 169, 202, 284, 527, 567; II. 68
 Gyulai K. András I. 593
 Gyulai Ferenc I. 255, 486
 Gyulai László I. 254, 320
 Gyulai Mihály I. 255
 Gyulai Mihály özvegye I. 255
 Gyulay cs. I. 519, 540, 547; II. 68
 Gyulay cs., marosnémeti I. 262, 451, 502; II. 40, 45
 Gyulay I. Ferenc, I. István fia I. 502, 521
 Gyulay II. Ferenc, I. Ferenc és Barakonyi Klára fia I. 503
 Gyulay III. Ferenc, II. Ferenc és Bánffy Mária fia I. 503
 Gyulay IV. Ferenc, II. István fia I. 503
 Gyulay V. Ferenc (Kolozsvár) I. 343
 Gyulay I. István, váradi parancsnok, Pécsi Simon veje I. 502
 Gyulay II. István, I. Ferenc és Kapi Mária fia, generális I. 503, 547
 Gyulay József I. 367, 503, 599
 Gyulay Lajos I. 503
 Gyulay Mihály I. 503
 Gyulay Pál, abafáji I. 303, 337, 628
 Gyulay I. Sámuel, II. Ferenc és Bánffy Mária fia I. 30, 31, 503
 Gyulay II. Sámuel, rátóti, Doboka vm. főispánja I. 388
 Gyulay Sámuel, marosnémeti II. 45
 Gyurkó cs. I. 518
 Gyurma cs. I. 451

Haáz Ferenc II. 569
 Habermann, Johann II. 489
 Habsburg cs. I. 16
 Hagymási Kristóf I. 563
 Hahold cs. I. 399
 Hajánczki cs. I. 453
 Hajdu cs. I. 519, 532
 Haji cs. I. 386

Hajnácsi cs. I. 519
 Halász Borbála I. 229
 Halics Mihály, ifj.
 Halici, Mihail I. 9
 Haller cs. I. 145, 154, 155, 217, 260, 266, 267, 270, 320, 367, 386, 411, 412, 440; II. 336, 337, 375, 548
 Haller cs., hallerkői I. 151, 437
 Haller cs., nürnbergi II. 336
 Haller Antal I. 141, 144, 359
 Haller Antal, hallerkői I. 258
 Haller I. Gábor, Küküllő vm. főispánja I. 257
 Haller II. Gábor, I. Péter és Kemény Katalin fia I. 39, 218
 Haller III. Gábor, I. István és Kendi Judit fia I. 218
 Haller IV. Gábor, II. István fia I. 218, 220, 421, 543
 Haller I. György, II. Gábor és Bocskai Ilona fia I. 218
 Haller II. György, I. György fia I. 218
 Haller III. György, I. Sámuel fia I. 218, 414
 Haller IV. György (Balázstelke) I. 256
 Haller I. István, II. Gábor és Bocskai Ilona fia I. 218
 Haller II. István, Torda vm. főispánja I. 140, 168, 169, 218, 254, 255, 258, 282, 283, 285, 318, 320, 567, 568; II. 334
 Haller I. János, író I. 55, 587
 Haller II. János, II. István fia I. 218
 Haller III. János I. 344, 359, 497
 Haller János, hallerkői, főkirálybíró II. 214
 Haller Jánosné, özvegy I. 497, 503
 Haller József I. 218
 Haller Judit II. 81
 Haller Krisztina II. 50
 Haller László I. 218
 Haller Mihály I. 218
 Haller I. Pál, 1666 körül I. 150, 218; II. 37
 Haller II. Pál, csíki főkapitánybíró II. 214
 Haller III. Pál, hallerkői liberbárá I. 171, 226, 414, 418, 629
 Haller I. Péter, szebeni királybíró I. 218
 Haller II. Péter, Mihály és Perneszi Dorottya fia I. 218
 Haller III. Péter, II. Péter és Tarnóczi Sára fia I. 218
 Haller IV. Péter, Kraszna vm. főispánja I. 533
 Haller I. Sámuel, I. György fia I. 218
 Haller II. Sámuel, III. György fia I. 218
 Haller Zsigmond I. 218
 Halmágyi cs. I. 141, 227, 269, 406, 451
 Halmágyi cs., szilágysomlyói I. 197, 536, 569
 Halmágyi István I. 50
 Halmágyi István, szilágysomlyói I. 569

Halul bég I. 44
 Hám János II. 555
 Hamar Mihály II. 128
 Haner, Georg I. 40, 205, 235, 421, 630; II. 359, 435, 471, 506, 523, 554
 Haner, Georg Jeremias II. 523
 Hangul cs. I. 568
 Hann, Andreas II. 515
 Hann, Peter II. 514
 Hannenheim, Andreas Hann von II. 515
 Hannenheim, Peter von II. 328
 Haragos cs. I. 412
 Haranglábi cs., haranglábi I. 261
 Harasztosi György, bálványosváraljai I. 414, 432
 Harasztosi István, bálványosváraljai I. 414, 432, 433
 Hari cs. I. 318
 Harinai cs. I. 386, 405
 Harinai János I. 564
 Harinai Miklós I. 319
 Harkó András I. 255
 Harnung, Martin II. 483, 500
 Harsányi cs. I. 197, 497, 518, 519, 532
 Harteneck, Lamberth von II. 328
 Hatfaludi cs. I. 395
 Hatházi cs. I. 318, 520
 Hatvani Zsigmond, hatvani I. 387
 Havadi István, kidei I. 392
 Havasalji cs. I. 319, 320
 Havasalji cs., papfalvi I. 318, 359
 Hebler, Matthias II. 359
 Heczei cs. I. 520
 Hederich, Benjamin II. 440
 Hedgyes, Andreas II. 438, 448, 586
 Hedgyes Pál I. 246
 Hedvig királyné II. 115, 570
 Hegedűs cs. I. 532
 Hegyes, Johann II. 499
 Hegyesi cs. I. 269, 283
 Hegyesi István I. 220
 Hegyestői cs. I. 411
Heinrich Gusztáv I. 94
 Heinsius, Daniel I. 55
 Heissler, Siegbert II. 419
Hellebrant Árpád I. 647
 Heller, Christoph I. 631
 Hellopocus, Georg II. 488

Hellwing, Andreas I. 55
 Helmács cs. I. 568
 Helner, Georg II. 490, 495, 589
 Heltai Gáspár I. 335, 371, 375, 473, 476, 478, 480, 625, 633; II. 343, 483
 Heltner, Georg II. 438, 452
 Heltner, Valentin II. 438
 Heltus, Caspar I. Heltai Gáspár
 Helwig, Andreas II. 190
 Helwig, Michael II. 368, 581
 Helwyk, Lorenz I. 561
 Heming, alvinci lakos I. 605
 Hemini János I. Kemény IV. János
 Henneck, Georg II. 419
 Henning, Andreas II. 497, 499
 Henningfalvi cs. I. 204
 Hennyng, szebeni ispán II. 323
 Henrici, Daniel I. Birthelmer, Daniel
 Henricus I., feketehalmi pap 1420-ban II. 489
 Henricus II., feketehalmi pap II. 489
 Henricus III., földvári pap (XV. sz.) II. 494
 Henricus IV., höltövényi pap II. 498
 Henricus V., földvári pap II. 494
 Henrik, kolozsmonostori apát I. 356
 Henrik, bán Szlavóniában II. 287
 Henrik (Jámbor) II. 331
 Henrik, Ausztria hercege I. 131
 Henter cs. I. 150, 152, 155, 230, 267, 283, 319, 320, 367, 386, 412, 452; II. 74, 166, 179, 180
 Henter cs., sepsiszentiványi II. 124, 125, 213
 Henter Ádám I. 137; II. 214, 237
 Henter Benedek, nagyajtai I. 257
 Henter Benedek, sepsiszentiványi II. 214, 215
 Henter Dávid II. 191, 316
 Henter I. Ferenc, ítélőmester, †1771 I. 256
 Henter II. Ferenc, cs. kir. kamarás, †1788 II. 125, 127
 Henter Gábor I. 254, 256
 Henter Gáspár, ajtoni II. 181, 184
 Henter János I. Honterus, Johannes
 Henter Klára II. 125
 Henter Krisztina II. 125, 127
 Henter László, sepsiszentiványi II. 215
 Henter Lukács (Apor Lukács) II. 124, 125, 148
 Henter Margit II. 200
 Henter Máté II. 125
 Henter Mihály I. 258, 320

Henter Mihály, sepsiszentiványi I. 393
 Hentes cs. I. 519
 Hentzius, Matthias II. 344, 522
 Herba villeus I. Erbeville
 Herbert, I. Georg, brassói pap II. 485
 Herbert, II. Georg, volkányi, prázsmári pap II. 493, 504
 Herbert, Matthias II. 515
 Herbert, Samuel II. 412
 Herbord ispán I. 605
 Herbord, Miklós apja 1395-ben I. 123
 Hercze cs. I. 451
 Herczeg cs. I. 451, 519
 Herczeg I. Tokai
Herepei Gergely I. 27
 Herepei István I. 506, 508
 Hermán György I. 507
 Hermann, Nagyszeben alapítója II. 331
 Hermann, nürnbergi udvaronc II. 331, 332
 Hermann, David II. 360, 478
 Hermann, I. Georg, volkányi pap II. 490, 503
 Hermann, II. Georg, brassói quacstor II. 439
 Hermann, Johann Joseph II. 329
 Hermann, Joseph II. 488
 Hermann, I. Lukas, püspök II. 523
 Hermann, II. Lukas, medgyesi pap, püspök II. 523
 Hermann, Martin II. 489
 Hermann, Michael II. 411, 426, 438
 Hermann, Peter II. 515
 Hermann, Simon II. 522
 Hermann, I. Stephan, hermányi pap II. 496
 Hermann, II. Stephan, brassói, botfalusi pap II. 484
 Hermann, Thomas II. 497
 Hermannus, hermányi pap II. 496
 Hermansfeld, Johann Andreas von II. 328
 Hermányi Dienes József I. 9, 10, 27, 30, 58, 78, 79, 90, 91, 245; II. 89
 Hermányi Dienes Judit I. 8
 Hermányi Dienes Péter I. 30; II. 86, 89, 198
 Hermányi József I. Hermányi Dienes József
 Hermányi Péter I. Hermányi Dienes Péter
 Hermelius, Andreas II. 498
 Hernye cs. I. 452
 Herszényi György, herszényi I. 267
 Hertel, Martin II. 329
 Hertel, Peter II. 329
 Herveder, Martin I. 560

Herzog, Peter II. 421
 Hess András I. 614
 Hetei cs. I. 532
 Hévízi cs. I. 567
 Heydendorf, Samuel Conrad von II. 515
 Heyderus, Stephan II. 492, 495
 Hidi cs. I. 387
 Hidi István, ilosvai I. 414
 Hídvégi Bálint II. 182, 183
 Hídvégi Demeter II. 120
 Hídvégi Domokos II. 120
 Hídvégi Jakab II. 120
 Hídvégi László II. 120
 Hídvégi Miklós II. 120
 Hierling, Georg II. 368
 Hieronymus mester I. 87; II. 498
 Hirling, Georg II. 368, 581
 Hirling, Stephan Leopold II. 328
 Hirscher, Apollonia II. 434, 585
 Hirscher, Barthes II. 438
 Hirscher, I. Christian, brassói quaestor 1546-ban II. 437
 Hirscher, II. Christian, brassói quaestor 1623-ban II. 438
 Hirscher, I. Christoph, brassói bíró 1353-ban II. 410
 Hirscher, II. Christoph, brassói bíró 1628-ban II. 411, 584
 Hirscher, I. Georg, brassói quaestor 1512-ben II. 437
 Hirscher, II. Georg, brassói quaestor 1553-ban II. 438
 Hirscher, III. Georg, keresztfényfalvi, feketehalmi pap II. 490
 Hirscher, Jakob II. 437
 Hirscher, I. Johann, höltövényi pap II. 498
 Hirscher II. Johann, brassói quaestor II. 438
 Hirscher, I. Lukas, brassói bíró II. 410, 441, 585
 Hirscher, II. Lukas, brassói quaestor 1525-ben II. 410, 437
 Hirscher, III. Lukas, brassói quaestor 1556-ban II. 410, 438
 Hirscher, IV. Lukas, brassói quaestor 1588-ban II. 438
 Hirscher, V. Lukas, brassói quaestor 1662-ben II. 438
 Hirscher, Peter II. 411, 438
 Hirscher, Valentin II. 411, 438
 Histik cs. I. 319
 Hoch, Johann II. 437
 Hoch, Michael II. 329
 Hochmár János I. 226
 Hochmeister, Martin I. 17, 53
 Hodor Károly I. 628
 Hodosi cs. I. 168
 Hofnagel, Lukas II. 492

Hokmár cs. I. 168
 Hollaki cs., kishalmágyi I. 546
 Hollaki Pál, kishalmágyi I. 543, 546
 Homiyr basa I. Omer basa
 Homoki cs. I. 386
 Homonnai cs. II. 80
 Honnamonn, Johann Georg von II. 328
 Honterus, Callixtus II. 497
 Honterus, Cornelius II. 493, 498, 499
 Honterus, I. Johannes humanista I. 29; II. 407, 429, 432, 474, 475, 476, 477, 482, 483, 484, 493, 494, 496, 499
 Honterus, II. Johannes, höltővényi pap II. 498, 499
 Honterus, III. Johannes, brassói pap 1678-ban II. 485
 Honterus, IV. Johannes, brassói, veresmarti pap (XVIII. sz.) II. 504, 505
 Honterus, V. Johannes, volkányi pap 1774-től II. 504
 Hoprik, Valentinus I. 246
 Hóra I. Horea
 Horányi Elek I. 46, 80, 82, 84
 Horea, forradalmár I. 85, 90
 Horka, Tuhutum fia I. 349
 Horti István I. 592
 Hortilius, Johannes I. 174; II. 513
 Horváth cs. I. 140, 144, 156, 169, 205, 265, 267, 283, 297, 319, 386, 386, 451, 452, 519, 519, 520, 532, 567, 568, 601
 Horváth cs., magyarzsákodi II. 213
 Horváth cs., nagyváradi I. 569
Horváth Ambrus I. 85
 Horváth András, nagyváradi I. 580
 Horváth Boldizsár II. 80
 Horváth Dániel I. 226
 Horváth Dávid I. 256
 Horváth Ferenc, viglai I. 391
 Horváth Ferenc (Harangláb) I. 254, 255
 Horváth Ferencné, özvegy I. 255
 Horváth Gáspárné, özvegy I. 255
 Horváth István I. 254, 631
 Horváth János, marosvásárhelyi pap II. 278
Horváth János I. 615
 Horváth József, búzásbesenyői II. 215
 Horváth László I. 254
 Horváth Miklós I. 255
 Horváth Péter I. 390
 Horváth Sámuel I. 255, 256
 Horvátovich cs. I. 283
 Horvátovich István I. 582

Horvátovszky Zsigmond I. 70
 Hosszú cs. I. 452
 Hosszútelki cs. I. 555
 Hosszútelki Ferenc I. 555, 556, 557
 Houchin mester II. 421
 Houttnijn, holland írástudó I. 37
 Hozó cs., csíkszentmártoni II. 214
 Hozzoutelky Ferenc I. Hosszútelki Ferenc
 Huet, Martin II. 359
 Huguenpot, Christian Arnold I. 401
 Humanianus, Vartanus I. 273, 274, 275
 Hunniades I. Hunyadi I. János
 Hunyadi cs. I. 320, 411, 472, 520
 Hunyadi Demeter I. 376, 379, 380
 Hunyadi I. János, kormányzó I. 65, 119, 123, 181, 182, 183, 205, 214, 346,
 397, 446, 469, 470, 471–484, 486, 487, 488, 489, 492, 591, 615, 618, 625,
 632, 633; II. 115, 116, 126, 424, 471, 526, 527
 Hunyadi II. János, az előző testvéröccse I. 182, 615
 Hunyadi Korvin János I. Hunyadi I. János
 Hunyadi László I. 182, 482
 Hunyadi Márton I. 312
 Hunyadi Mátyás I. I. Mátyás
 Hunyadi Pál I. 245, 246
 Hunyadi I. Hunyadi I. János
 Hurini cs. I. 319
Hurmuzaki, Eudoxie II. 590, 592
 Huszár cs. I. 144, 303, 533
 Huszár Borbála II. 293
 Huszár József, kövesdi I. 285
 Huszár Margit II. 293
 Huszár Mátyás II. 293
 Huszár Mihály I. 161
 Huszti cs. I. 532, 567, 568
 Huszti András I. 9, 196, 286, 288, 325, 362, 371, 372, 373, 382, 465, 632
 Hutter, Albert II. 336
 Huttern, Michael von II. 329

 Iacobinus, Marcellus II. 481, 493
 Iacobus Basilius Heraclides I. Despot Vodă
 Iacșici, Dimitrie I. 636
 Ibrahim basa I. 537
 Ibrányi Ferenc I. 564
 Iffjú János I. 336, 337, 553, 563
 Igaz cs. I. 318
 Igel, I. Valentin, brassói szenátor II. 419

Igel, II. Valentin, brassói pap II. 484, 485
 Ika, székely katona II. 157
 Ikafalvi cs. I. 411
 Ikafalvi Baricz János I. 245
 Iklódi Anasztázia I. 403
 Iklódi Domokos I. 403
Ilies, Aurora I. 89
 Illia András I. 237, 239, 273, 274, 342; II. 475
 Illyefalvi cs. I. 318
 Illyés cs. I. 168, 284
 Illyés cs., karatnai I. 140
 Illyés András, csíkszentgyörgyi II. 247
 Illyés András püspök I. 242
 Illyési Bálint, bölöni II. 181, 184
 Ilye cs. I. 387
 Ilyei cs. I. 386, 411
 Imecs, régi székely II. 164
 Imets Antal, kézdíszentléleki I. 267
 Imets Fruzsina I. 144
 Imets Ilona I. 144
 Imets István II. 392
 Imets Judit I. 144
 Imets Mihály I. 144; II. 582
 Imre cs., málnási II. 214
 Imre mester I. 605
 Imreffi János II. 394, 396
 Imreh cs. I. 412
Imreh Barna I. 78
 III. Ince II. 350
 XI. Ince I. 273
 Inchoffer, Melchior I. 173
 Incze cs., delnei II. 213
 Incze Benjámín II. 84, 199
 Incze Ferenc, ürmösi pap II. 86
 Incze Ferenc, lisznyói, dévai pap I. 508, 509
 Incze István I. 64, 509
 Incze István I. Baczoni István
 Incze István, lisznyói I. 506
 Incze Máté I. Baczoni Incze Máté
 Incze Mihály I. Baczoni Incze Mihály
 Inczédi cs. I. 168, 169, 194, 207, 227, 282, 291, 353, 358, 395, 405
 Inczédi József I. 104
 Inczédi Mihályné, özvegy I. 518
 Inczédi Pál I. 168, 233, 567
 Inczédi Péter, nagyváradi I. 170

Inczédi Sámuel, nagyváradi I. 581
 Inok, nemes I. 606
 Intzédi György I. 433
Iorga, Nicolae I. 82
 Iratosi cs. I. 195
 Irsai cs. I. 283, 411, 412
 Isák cs. I. 519
 I. (Szent) István I. 115, 132, 133, 164, 176, 180, 181, 235, 317, 349, 354, 363, 512; II. 14, 17, 19, 58, 146, 149, 150, 237, 331
 V. István I. 605; II. 284, 286
 István, Moldva fejedelme I. Ștefan cel Mare
 István, Erdély hercege, Róbert Károly fia I. 121; II. 480, 587
 István, Erdély hercege, I. V. István
 István, kolozsmonostori apát I. 356
 István, Zaránd vm. főispánja I. 543
 István, hidvégi Mikó rokona I. 125
 István páter, vizaknai pap I. 246
 István cs. I. 451
 Istvánffy cs. I. 194
 Istvánffy Miklós I. 193, 215, 226, 264, 268, 269, 301, 337, 430, 439, 440, 483, 484, 485, 524, 527, 536, 537, 564, 585, 600, 618, 639; II. 41, 42, 44, 47, 146, 156, 188, 243, 391, 392, 393, 418, 425, 457, 471, 518, 530, 538, 570, 587
Ivascu, Gheorghe I. 82
 Ivuly cs. I. 453
 Izabella királynő I. 120, 176, 178, 179, 182, 218, 290, 307, 336, 339, 350, 356, 357, 359, 430, 435, 440, 492, 512, 513, 514, 517, 527, 553, 603, 604, 639; II. 11, 304, 317, 348, 379, 476, 538, 545, 559
 Izmael basa II. 210, 211
 Izsák cs. I. 532
Izsák Sámuel I. 88

 Jablanczai cs. I. 194
 Jábrodsky cs. I. 283, 386, 412
 Jábrodski János, nagyjábrocki I. 415, 436
 Jäckel, Jeremias I. Jeckel, Jeremias
 Jacob, Climes II. 437
 Jacobinus, Jeremias I. Jeckel, Jeremias
 Jacobus I., hermányi pap †1400 körül II. 496
 Jacobus II., hermányi pap †1490 körül II. 496
 Jacobus III., szentpéteri pap II. 497
 Jacobus IV., János fia, botfalusi pap II. 499
 Jacobus V., volkányi pap II. 503
 Jacobus VI., keresztényfalvi pap II. 495
 Jacobus, a földvári kórház magisztere II. 494

Jacquín, Nicolaus Joseph von I. 92
 Jagello, II. Wladislaw II. 570
 Jakab, brassói quæstor 1353-ban II. 410, 437
 Jakab, brassói quæstor 1437-ben II. 437
 Jakab mester, hidvégi Mikó fia I. 125, 126
 Jakab páter, vizaknai pap I. 246
 Jakab, Tamás brassói lelkész fivére (1395-ben) I. 122
 Jakab cs. I. 452
Jakab Elek I. 80; II. 568
 Jakabházi cs. I. 319
Jakó Zsigmond I. 77, 78, 79, 93, 622, 627; II. 570
 Jakob, brassói ispán II. 410
 Jakolcz cs. I. 412
 Jaksi cs. I. 168, 451, 523
 Jancsó András I. 508
Jancsó Elemér I. 79, 80, 82, 89, 92, 93
 Jancsó Mihály I. 593
 Jancsó Mózes I. 506
 Jani (Litteratus) cs. I. 518
Janitsek Jenő I. 77, 622
 Jankó cs. I. 519
 Jankó Péter I. 256
Jankovich Miklós I. 88
 Jankula I. Hunyadi János
 Jankus I. Hunyadi János
 János, esztergomi érsek II. 287
 János mester, ózdi esperes I. 603
 János, a zalatnai Jacobus pap apja II. 499
 János, cseh pattantyús II. 460, 461, 462
 János király I. Zápolya János
 II. János (Zsigmond) I. 120, 178, 179, 182, 209, 218, 226, 249, 264, 339, 375,
 376, 405, 422, 512, 513, 523, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557, 563, 564,
 600; II. 9, 37, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 111, 126, 154, 181, 317, 517, 537, 538,
 556, 557, 568
 János mester II. 323
 János, Domokos fia, 1349-ben I. 125
 János, főkincstartó, soproni ispán II. 287
 János ispán, Opor fia I. 134
 János, kalocsai érsek II. 350
 János, zágrábi püspök II. 287
 János, a hidvégi Mikó I. rokona I. 125
 János, a hidvégi Mikó II. rokona I. 125
 János, a brassói Tamás lelkész fivére (1395-ben) I. 122
 János Erasmus I. 376
 János Frigyes I. 240

Jánosfalvi cs. I. 140, 141
Jánosfalvi Sándor István I. 80
Jánosfi Ábel I. 41
 Jánosi cs. I. 262, 406, 450, 451
 Jánosi Péter, magyarpalatkai I. 390, 392, 393
 Janus Pannonius I. 182, 183, 615
 Járai cs. I. 283
 Járai János I. 378, 379
 Járai Sámuel I. 378
 Jarisló I. Csolnakosi Jarisló
 Jarisló Dán I. Csolnakosi Dán
 Jármi cs. I. 284
 Jármi György I. 255
 Jármi Miklós I. 256
 Jaxi I. Jaksi
 Jeckel, I. Georg brassói quaestor 1631-ben II. 412, 438
 Jeckel, II. Georg, tanácsos, brassói quaestor 1688-ben II. 419, 439, 443
 Jeckel, Jeremias II. 477, 482, 493
 Jeckel, Michael II. 404
 Jeckel, Simon II. 438
 Jeckelius, Bartholomäus II. 502
 Jeckelius, Jakob I. Steiner, Jakob
 Jeddi cs. II. 68
 Jeddi Péter I. 255, 270
 Jenci cs. I. 168, 194, 318, 412
 Jenci István I. 373
 Jenci Sámuel I. 508, 509; II. 63
 IV. Jenő II. 481
 Jeremiás cs. I. 452
 Jesenczki cs. I. 205
 Joannes I., veresmarti pap II. 504
 Jobbágy cs. I. 283
Jodál Károly II. 569
 Johann I., brassói, botfalusi, feketehalmi pap 1423 körül II. 481
 Johann II., feketehalmi pap 1423-ban II. 489
 Johann III., feketehalmi plébános, brassói dékán II. 489
 Johann IV., brassói bíró II. 410
 Johannes I., pap Botfaluban II. 499
 Johannes II., pap Hermányban II. 496
 Johannes III., pap Hóltövényben II. 498
 Johannes IV., pap Magyaróson II. 502
 Johannes V., pap Botfaluban 1423-ban II. 499
 Johannes VI., pap Prázmáron II. 492, 493
 Jokesch, Johann II. 488
 Jongelinus, Gaspar II. 146

Joó cs. I. 318
 Joó Mihály I. 296
 Jordán cs. I. 452, 453
 Jósika cs. I. 140, 169, 283, 296, 319, 450, 451, 461, 503; II. 291
 Jósika cs., branyicskai I. 450, 501, 503
 Jósika I. Dániel, II. István és Szalánczi Anna fia I. 501
 Jósika II. Dániel, Mózes és Wesselényi Mária fia I. 501
 Jósika I. Gábor, I. István és Füzi Borbála fia I. 501
 Jósika II. Gábor, 1701 körül I. 168
 Jósika I. Imre, Bánffy II. Zsuzsanna férje I. 501
 Jósika II. Imre, II. István és Szalánczi Anna fia I. 501
 Jósika III. Imre, Mózes és Wesselényi Mária fia I. 501
 Jósika IV. Imre 1701 körül I. 168, 283, 285
 Jósika I. István, I. Dániel fia I. 501
 Jósika II. István, I. Gábor és Keresztesi Zsuzsanna fia I. 501
 Jósika III. István, II. István és Szalánczi Anna fia I. 501
 Jósika IV. István I. 151
 Jósika József I. 501
 Jósika László, branyicskai I. 457
 Jósika Mária I. 501
Jósika Miklós I. 625
 Jósika Mózes I. 501
 Jósika Mózesné I. 291
 Jósika Zsigmond I. 457
 Josinczi cs. I. 194, 197, 230, 232, 367, 462
 Józsa János I. 22
 I. József I. 334
 II. József I. 11, 45, 79, 90, 110, 609; II. 98, 341, 583
 Jöcher, Christian Gottlieb II. 567
 Jövedics András I. 378, 381
 Juga cs. I. 450, 451
 Juhász cs. I. 520
Juhász István I. 78, 79; II. 570
Juhász László I. 615
 Jula I. Gyula vezér
 Juon cs. I. 568
 Jüngling István I. 191

 Kába cs. I. 450
 Kabay cs. I. 520
 Kabos cs. I. 318, 353, 386, 387
 Kabos Boldizsár I. 558
 Kabos Farkas I. 556, 558
 Kabos Farkasné I. 556, 557
 Kabos János I. 558

Kabos Sándor, gyermónostori I. 386, 389
 Kaczkói cs. I. 169
Kacsó Albert I. 93
 Kacsó István II. 278
 Kádár cs. I. 621
 Kádár István, dési I. 413
Kádár József I. 630
 Kádas cs. I. 519
 Kadia cs. I. 452
 Kaempfer, Engelbert I. 55
 Kajántói, pap Marosvásárhelyt II. 278
 Kakucsi cs. I. 304, 386; II. 188
 Kakucsi György I. 254
 Kakucsi Illés II. 188
 Kakucsi Péter I. 255
 Káli cs. I. 152
 Káli cs., petcki I. 140
 Kállai cs. I. 168, 452, 532
 Kállai János I. 539
Kálmán Farkas I. 88
 Kálnoki cs. I. 140, 386, 532; II. 127, 179, 180
 Kálnoki cs., kőröspataki II. 119, 186, 213
 Kálnoki Ádám I. 11
 Kálnoki András II. 182
 Kálnoki Antal I. 48
 Kálnoki Antal, kőröspataki II. 216
 Kálnoki Borbála II. 148
 Kálnoki Farkas I. 532
 Kálnoki Ferenc, kőröspataki II. 214
 Kálnoki István I. 41, 86
 Kálnoki László I. 285
 Kálnoki I. Mihály főkapitány 1660-ban II. 215, 216
 Kálnoki II. Mihály vicekirálybíró 1724-ben II. 194
 Kálnoki Sámuel I. 256; II. 189, 216
 Kalucz cs. I. 568
 Kalugaricza cs. I. 452
 Kálvin János I. 245, 376, 406
 Kamonya I. Kemény I. Simon
 Kamarási György I. 593
 Kamarási Pál I. 593; II. 563
 Kammer, Peter II. 404
 Kampó János I. 510
 Kamuti cs. I. 587
 Kamuti cs., drági és szentlászlói I. 395
 Kamuti Balázs, szentlászlói I. 387, 388

Kamuti Farkas I. 351
 Kandó cs. I. 452; II. 49
 Kanyó cs. I. 520
 Kapi cs. I. 284
 Kapi András, kapivári I. 320, 486
 Kapi Anna I. 486, 598
 Kapi Borbála I. 486
 Kapi György, kapivári I. 456, 457, 486, 500, 521
 Kapi János I. 386
 Kapi Mária I. 486, 503
 Kapisztrán János I. 183
 Kapitány cs. I. 386
 Kápolnay Antal I. 72
 Kaposi Pál II. 563
 Kaprinai István I. 327, 335, 624
 Kapronczai cs. I. 169, 204, 228
 Kapronczai Ádám I. 44, 64
 Kapronczai György II. 277
 Kapronczai István I. 228
 Kapusi cs. I. 532, 533
 Kapustraner, Wolphard I. 599
 Kara cs. I. 532
 Karaacs Ferenc I. 37
 Karacs György, csíkszentgyörgyi II. 214
 Karácsony cs. I. 451, 452
 Karácsonyi cs. I. 470
Kardos László II. 575
 Kardos Mózes II. 195
 Karg, Laurenz II. 496
 Károli Gáspár II. 575, 580
 I. Károly I. Róbert Károly
 VI. Károly I. 103, 104, 146, 147, 177, 187, 222, 262, 339, 354, 396, 428, 501,
 515, 521; II. 148, 168, 234, 348, 530
 Károlyi cs. I. 411, 412, 450
 Károlyi György I. 420
 Károlyi Péter I. 371, 380
 Károlyi Sebestyén II. 562, 592
 Károlyi Zsuzsanna I. 181, 216
 Karsz király II. 241
 Karuly cs. I. 386, 412
 Kása cs. I. 411
 Kassai cs. I. 519, 532,
 Kassai István, kolozsvári I. 203
 Kasza József I. 394
 Kaszás Pál II. 373

Kászoni cs. I. 168, 319, 412, 532
 Kászoni cs., kászoni II. 213
 Kászoni cs., kercsed I. 570
 Kászoni Áron, kercsed I. 582
 Kászoni János I. 168
 Kászoni Sándor, tolcsvai I. 415
 Katona cs. I. 412, 519, 532, 568, 601
 Katona István I. 598
 Katona Mihály I. 255, 598, 602
 Katona Pál I. 598
 Katonai cs. I. 169, 232
 Kattner, Bartholomäus II. 406
 Kauntz György II. 555
 Kávási cs. I. 318, 520
 Kazai cs. I. 319
 Kazalyai cs. I. 451
 Kazinczy Ferenc I. 36, 63, 72, 80, 81, 82, 84, 85, 91, 92
Kazinczy Gábor I. 642, 646
 Kechety I. Kecseti
 Keczei cs. I. 318, 319, 359, 411
 Keczei cs., farnasi I. 396
 Keczei István I. 414
 Keczei János I. 392
 Keczei László I. 392
 Keczei Sándor I. 390, 392
 Kéczi cs. I. 520
 Kecseti Erzsébet I. 555, 556
 Kecseti Ferenc I. 555, 556, 557, 558
 Kecseti István I. 555, 556, 557, 558
 Kecseti János I. 556
 Kecseti László I. 555, 556, 557, 558
 Kecseti Magdolna I. 557
 Kecseti Márton I. 555, 556, 557, 558
 Kecseti Menyhárt I. 555, 556, 557, 558
 Kecseti Pál I. 555, 556, 557, 558
 Kecseti Zsófia I. 555, 556, 557, 558
 Kecskeméti György I. 246
 Kegyes cs. I. 532
 Keilhau, Nicolaus II. 498
 Kékedi cs. I. 435
 Kelemen Deák I. Szabó Kelemen
Kelemen Lajos I. 78, 623, 625, 626
 Kelemen Mihály, madéfalvi II. 214
 Keller, Christoph I. Cellarius, Christophorus
 Kelpius, Martinus I. 111; II. 368, 376, 544, 545

Kemelius, Peter II. 499
 Kéméndi cs. I. 451, 502
 Kemény cs. I. 142, 169, 202, 282, 365, 367, 386, 406, 411, 412, 437, 532; II. 68, 69, 80
 Kemény cs., gycerőmonostori I. 225, 227, 297, 309, 353, 354
 Kemény Ádám I. 343
 Kemény I. Boldizsár, János fejedelem apja I. 170, 367, 579
 Kemény II. Boldizsár, bükkösi, I. Boldizsár és Tornyi Zsófia fia I. 169
 Kemény III. Boldizsár I. 255, 388; II. 45
 Kemény IV. Boldizsár, Kolozs vm. főispánja I. 283, 318, 320
 Kemény Farkas I. 225, 343
 Kemény György I. 353
 Kemény István I. 257
 Kemény I. János, I. Simon fia I. 353; II. 372
 Kemény II. János, I. Sámuel apja I. 414
 Kemény III. János, fejedelem I. 170, 193, 210, 225, 230, 302, 351, 367, 429, 456, 466, 579, 586, 614; II. 79, 211, 294, 348, 371, 372, 469, 587
 Kemény IV. János, a fejedelem unokája
 Kemény V. János, †1747 körül I. 46
 Kemény VI. János I. 283
 Kemény Jánosné I. 283
 Kemény József I. 41, 52, 83, 85, 86, 89, 90, 91, 92, 609; II. 575, 578, 584
 Kemény Katalin I. 218
 Kemény Lajos I. 141
 Kemény I. László, II. Simon fia II. 372
 Kemény II. László I. 169, 318, 319, 519
 Kemény III. László, gubernátor I. 225
 Kemény Miklós I. 404
 Kemény Miklósné I. Wass Krisztina
 Kemény Pál, magyargyerőmonostori I. 599
 Kemény I. Péter, I. Simon dédunokája I. 353
 Kemény II. Péter, I. Boldizsár fia I. 170
 Kemény III. Péter, 1702-ben I. 168, 283, 320
 Kemény I. Sámuel, Doboka vm. főispánja I. 388, 414
 Kemény II. Sámuel, 1800 körül I. 52
 Kemény I. Simon, a marosszentimrei csata hőse II. 372
 Kemény II. Simon, IV. János fia I. 579
 Kemény III. Simon, Alsó-Fehér vm. főispánja I. 171, 309
 Kemény IV. Simon 1701. k. I. 168, 283, 320
 Kemény Simon, magyargyerőmonostori I. 206, 353, 367
 Kemény Zsigmond I. 401
 Kemény Zsófia II. 79
 Kemmel, Andreas II. 438
 Kemmel, Johann II. 437
 Kemmel, Michael II. 486

Kende Klára I. 532
 Kendeffi cs. I. 169, 294, 296, 297, 365, 411, 412, 450, 452; II. 273, 348
 Kendeffi cs., malomvízi I. 464, 464
 Kendeffi Elek, malomvízi I. 227, 343, 457, 464
 Kendeffi I. Gábor, Miklós fia I. 464
 Kendeffi II. Gábor, I. Gábor fia I. 464
 Kendeffi Krisztina I. Kendeffi Ráchel
 Kendeffi Mihály I. 464
 Kendeffi Miklós, malomvízi I. 254, 464
 Kendeffi Pál, malomvízi I. 464
 Kendeffi Pál gubernátor I. 255
 Kendeffi Ráchel I. 294, 295, 604, 639
 Kenderesi cs. I. 450, 451, 462
 Kenderesi cs., felsőzálláspataki I. 452, 462
 Kendi cs. I. 350
 Kendi cs., szarvaskendi I. 395
 Kendi I. Antal erdélyi vicevajda I. 134, 435
 Kendi I. Ferenc, erdélyi vajda †1556-ban, 1588 I. 291, 307, 308, 435; II. 21, 190, 210, 538
 Kendi II. Ferenc, radnóti, tanácsos, †1594 I. 257, 269, 336, 337, 552
 Kendi Gábor I. 269, 336, 337
 Kendi István I. 365, 387, 426
 Kendi Péter I. 269
 Kendi Sándor I. 336, 337, 387, 563, 565
 Kengyel cs. I. 519
 Kenyeres cs. I. 520
 Kenyhészi cs. I. 168
 Kenyhészi István I. 168
 Kényi, Márton apja 1296 körül I. 356
 Kényi Márton I. 356
 Kercselich, Balthasar Adam I. 483, 570, 600; II. 115
 Kéri cs. I. 411
 Kerekes cs. I. 411, 412; II. 67
 Kerekes cs., mohai I. 140, 155
 Kerekes Erasmus I. 560
 Kerekes Pál II. 555
 Kereső cs. I. 412
 Kerestély cs. I. 533
 Keresztély, brassói polgár 1395-ben I. 122
 Keresztes cs. I. 168
 Keresztes Éliás II. 76
 Keresztes János II. 85
 Keresztes Márton József, várhegyi I. 258
Keresztes Máté I. 609
 Keresztes Mátyás I. 161

Keresztes Sámuel II. 85
 Keresztesi cs. I. 169, 412, 452, 453, 462, 465, 532
 Keresztesi Ferenc I. 284
 Keresztesi Sámuel I. 168, 169, 203, 318, 386, 412, 462, 588; II. 306, 314, 577
 Keresztesi Sámuel, nagymeggyesi I. 171
 Keresztesi Zsuzsanna I. 501
 Keresztúri cs. I. 283, 451, 519
 Keresztúri cs., berekeresztúri II. 272
 Keresztúri Gergely I. 592
 Keresztúri István, keresztúri I. 389
 Kereszturi Kristóf I. 598
 Keresztúri I. Krisztina, Lázár II. Istvánné II. 263
 Keresztúri II. Krisztina, Béli III. Kelemenné II. 127
 Keresztúri Miklós, sajókeresztúri I. 390
 Keresztúri Péter I. 508
 Kern, Philipp I. 449, 470
 Kertész cs. I. 601
 Kertsch, Lorenz II. 438
 Kertzius, Paul II. 429, 585
 Keserű cs. I. 140
 Kessler, Johann Michael II. 328
 Keszei cs. I. 168, 223, 234
 Keszei János II. 343
 Keszeli cs. I. 318
 Keszeli András I. 312
 Keszy János I. 50
 Keutsch, Anton I. Ruth, Anton
 Keyling, Andreas I. Capito, Andreas
 Keyling, Simon I. Capito, Simon
 Kézdivásárhelyi Péter dévai pap 1715-ben I. 509
 Kézdivásárhelyi Péter marosvásárhelyi pap 1649-ben II. 277
 Kézdivásárhelyi Péter, udvarhelyi pap 1742-ben II. 63
 Kimidi cs. I. 451
 Kincses cs. I. 497
 Kinizsi Pál II. 126, 559
Király Pál I. 614
 Kirlán cs. I. 568
 Kirschner, Acatius II. 514
 Kirschner, Caspar II. 438
 Kirschner, Philipp II. 514
 Kirtscher, Simon II. 523
 Kis cs. I. 284, 386, 387, 451, 519, 520, 601
 Kis cs., karatnai I. 140
 Kis cs., zabolai I. Szebeni
Kis Ferencné I. 614

Kis Gergely, backamadarasi I. 32
 Kis Henter I. Apor István
 Kis János I. 72
 Kis Tamás II. 562, 563
 Kisfaludi cs. I. 140
Kisgyörgy Zoltán I. 78, 81; II. 573
 Kisling, Adam II. 328
 Kismarjai Gábor, kismarjai I. 415
Kiss András I. 77
 Kiss Áron I. 91
Kiss Károly, Sz. I. 88
Kiss Lajos I. 643
 Kisslingstein, Michael Valentin von II. 329
 Kisslingstein, Valentin Amadäus von II. 329
 Kisvárdai cs. I. 532
 Kisvárdai Péter II. 555
 Klein, Aegidius I. 606
 Klein, Daniel II. 328
 Klein János I. Nicu (Clain), Ioan I. 223
 Klein, Johann II. 360
 Klein, Johann Amadäus II. 329
 Klein, Katalin I. 607
 Klein, Peter II. 500, 502
 Kleine, Lukas I. Hirscher, II. Lukas
 Kleinkauff, Johann II. 502
 Klemencsits, vásárhelyi lakos II. 270
 Klépán cs. I. 519
 Klesskes, Peter I. Wolff, Peter
 Klettner, Georg II. 494, 503
 Klicsovai cs. I. 194
 Klöckelsberg, Dietrich von II. 448
 Klusch, Thomas II. 419
 Klutsch, Jakob II. 499, 505
 Klutsch, Martin II. 488, 498
 Knettler, Matthias II. 498
 Knoblauch, Matthias II. 495
 Knoys, Johann II. 437
 Koch, Joachim II. 514
 Koch, Peter II. 489, 501
 Kocza cs. I. 520
 Kocsárdi Miklós II. 277
 Kócsi cs. I. 319
 Kocsis cs. I. 520
 Kodán cs. I. 452
 Kodre cs. I. 568

Kohnert, Andreas I. 560
 Kokány cs. I. 567
Kókay György I. 85, 93
 Kolbász cs. I. 319
 Kolcsár cs. I. 194, 519
 Kollát cs. I. 318
 Kollátovith cs. I. 411, 598
 Koller György II. 556
 Koller, Michael II. 329
 Kollonits Lipót I. 250
 Kolosvári cs. I. 169, 411, 412, 601
 Kolosvári István I. 411
 Kolozsvári Dengelegi Péter I. 245
 Kolozsvári Dimény Pál I. 378, 381
 Kolozsvári Igaz Kálmán II. 63
 Kolozsvári Sámuel I. 168
 Kolozsvári Zsigmond I. 507
 Kolumbán János, olaszteleki I. 538
 Kólya cs. I. 532
 Koman, Pele I. 561
 Komáromi cs. I. 143, 195, 228, 283, 319, 532, 567
 Komáromi cs., belényesi I. 569, 570
 Komáromi András I. 508
 Komáromi György I. 161
 Komáromi Lajos, belényesi I. 267
 Komics cs. I. 319
 Komjáti Gáspár, becei I. 390
 Komjáti Gáspár, derzsi I. 389
 Komjátszegi cs. I. 282, 283; II. 179
 Komlósi cs. I. 451
 Komolyai (Litterati) János I. 581
 Komornyik cs. I. 532
 Koncz cs. I. 169, 320, 412, 567
Koncz József I. 76, 89, 630, 631, 632
 Konrád pap I. 246
 Konrad, Peter II. 421
 Konstandin, gazdag cigány II. 442
 Kónya János I. 257
 Koppi Károly I. 38, 39, 64, 79, 85, 86
 Korda cs. I. 144, 284, 305, 320, 387, 395, 527; II. 66
 Korda cs., borosjenői II. 213
 Korda Ferenc I. 519
 Korda György, borosjenői, Kolozs vm. főispánja, †1786 I. 226, 291, 321; II. 49
 Korda György (Héderfája) I. 254

Korda Zsigmond I. 319
 Kornis cs. I. 155, 168, 367, 386, 405, 434; II. 51, 271, 538
 Kornis cs., göncruszkai, homoródszentpáli I. 62, 433; II. 45, 51
 Kornis Anna II. 78
 Kornis Antal I. 457
 Kornis Boldizsár I. 262, 269, 433, 434
 Kornis Farkas I. 262
 Kornis Ferenc, Farkas és Petki Katalin fia I. 262
 Kornis Ferenc, göncruszkai I. 258, 262
 Kornis Ferenc, homoródszentpáli II. 51
 Kornis Gáspár I. 262
 Kornis István I. 171, 255, 598
 Kornis I. János, Zápolya János korában I. 262
 Kornis II. János, Kolozs vm. főispánja 1636-ban I. 320
 Kornis Judit I. 262
 Kornis Mihály, göncruszkai I. 321, 599
 Kornis I. Zsigmond, Bethlen Gábor tanácsosa I. 269
 Kornis II. Zsigmond, II. Gáspár és Csáky Mária fia, gubernátor I. 69, 187,
 262, 340, 411, 433, 597; II. 341, 538
 Kornyai cs. I. 567, 568
 Kóródi cs. I. 412
Kóródi Gál János I. 77
 Korponai cs. I. 532
 Korvin I. Hunyadi János
 Korvin Erzsébet I. 483
 Korvin János, Mátyás fia I. 483
 Korvin János I. Hunyadi János
 Korvin Kristóf I. 483
 Korvin Mátyás I. I. Mátyás
 Kósa cs., csíkszentkirályi II. 214
Kósa Ferenc II. 572
 Kosak, Johann II. 487
Kosáry Domokos I. 82, 609
 Koszorús cs. I. 354, 355
 Koszta cs. I. 470, 520
 Kosztai cs. I. 532
 Kosztándi cs. I. 519
 Kovács cs. I. 140, 168, 194, 283, 318, 386, 411, 451, 519, 520, 532, 533, 601;
 II. 74, 180
 Kovács cs., bánkfalvi II. 213
 Kovács cs., dánfalvi II. 213
 Kovács cs., kászonjakabfalvi II. 213
 Kovács István I. 255, 319
 Kovács Istvánné, özvegy I. 256
 Kovács József I. 21

Kovács László, kovásznai II. 199
Kovács László I. 84
Kovács László, K. I. 635
Kovács Miklós I. 19
Kovács Sándor I. 92
Kovács Tamás, bánkfalvi I. 137; II. 234, 240, 241
Kovacsóczi cs. I. 301
Kovacsóczi Farkas I. 204, 301, 336, 337
Kovacsóczi István II. 111
Kovasotzi Farkas I. Kovacsóczi Farkas
Kovácsnai Gábor II. 199
Kovácsnai Lukács II. 85, 86, 198, 199
Kovácsnai Péter I. 312, 373
Kovácsnai Sándor I. 609
Kováts J. István I. 618
Kovatsotzius I. Kovacsóczi Farkas
Kozár vezér I. 439
Kozárvári Ferenc I. Deák (Litteráti) Ferenc
Kozárvári György I. 557
Kozma cs. I. 451
Kozolai cs. I. 451
Köblös cs. I. 168
Köblös I. Péter, váradi, Doboka vm. jegyzője I. 390, 391, 392
Köblös II. Péter, Nagyenyed parancsnoka I. 213, 618
Köblösi cs. I. 386
Kőfaragó István, tasnádi I. 219, 618
Kőházi cs. I. 140
Kökösi cs. I. 144
Köleséri cs. I. 140
Köleséri Sámuel I. 199, 281, 288, 349, 368, 545; II. 241, 435, 436, 469
Kőműves cs. I. 411
Kőműves cs. I. 451
Köntzei cs. I. 140, 194
Könyves cs. I. 519
Köpeczi cs. I. 319
Köpeczi Ferenc I. 181
Köpeczi György II. 198
Köpeczi István II. 85, 198
Köpeczi János I. 420; II. 84
Köpeczi Mihályné, özvegy I. 256
Körmendi György I. 247
Körmöndi cs. I. 452
Körmöndi György I. 245
Körmöndi Mátyás I. 373
Kőrösi cs. I. 451, 452, 520

Kőrösi János I. 427
 Kőrösi Pál II. 277
 Körtvélyesi cs. I. 452
 Körtvélyesi György I. 508
 Kőszegi Antal, galgóci I. 267
 Kővágó Konrád I. 124, 591
 Kővári cs. I. 386
Kővári László I. 72, 93, 609, 613, 617, 620, 625, 630, 631, 633, 639; II. 578, 582, 584, 587
 Kövendi Mihály I. 380
 Kövendi Kovács Tamás I. 379
 Kövér cs. I. 140
 Kövér Domokos II. 121
 Kövér György II. 487
Kövi Pál II. 567
 Kracza cs. I. 567
 Kraiss, Caspar II. 410
 Krajnik cs. I. 319, 450
 Krakкаи cs. I. 450
 Krauss, I. Andreas, brassói centumvir II. 443
 Krauss, II. Andreas, brassói pap II. 489, 498
 Krauss, I. Johann, magyarósi pap II. 502
 Krauss, II. Johann, brassói pap II. 208, 488
 Kreckwitz, Georg I. 102, 208, 210, 226, 280, 281, 286, 301, 305, 437, 459, 536; II. 23, 35, 72, 168, 217, 234, 341, 364, 376, 417, 450, 545, 559, 568, 572
 Kreisch, Kaspar II. 419
 Krestels I. Chrestels
 Kristóf pap I. 603
 Kriscsóri cs. I. 546
 Kriszta cs. I. 412
Kríza János II. 567
 Krizbai Imre II. 555
 Krizbai Mihály II. 198, 199
 Kromer, Aegidius II. 502
 Kuk cs. I. 452
 Kún cs. I. 140, 141, 268, 283, 319, 451, 453, 519
 Kun cs., káli II. 271
 Kun cs., ozsdolai I. 485; II. 142
 Kún I. Gáspár, ozsdolai, Algyógy ura 1536-ban I. 485, 633
 Kun II. Gáspár, Belső-Szolnok vm. alispánja I. 414
 Kun Ilona II. 200
 Kun I. István, birtokos 1701 körül I. 386
 Kun II. István, Hunyad vm. főispánja I. 456, 457
 Kún I. Kocsárd, budai kapitány, †1536 II. 142

Kún II. Kocsárd, II. Gáspár fia I. 633; II. 142
 Kun Mihály II. 200
 Kun Sára I. 396
 Kun Zsigmond I. 255
 Kund vezér I. 396
 Kunics András I. Kunics Ferenc
 Kunics Ferenc I. 110, 609; II. 233
 Kupsa cs. I. 386
 Kurs, előkelő hun II. 240
 Kurtscher, Daniel I. Gross, Daniel
 Kurtzböck, Joseph von I. 35, 97
 Kusailla cs. I. 568
 Kusch, Lorenz II. 449
 Kusid, magyar hírnök I. 416
 Kuthi cs. I. 519
 Küküllő, régi hun I. 252
 Küküllővári Balázs I. 312
 Kürmesch, Paul II. 488

 Labancz cs. I. 452
 Labathlány János, temesi és székely ispán II. 181, 184
 Lacz István, csekefalvi II. 214
 Laczki Jakab I. 123
 Ladányi cs. I. 519; II. 272
 Ladányi Gergely I. 587; II. 518
 Ladislai, Simon II. 486, 505
 Ladislaus, keresztfényfalvi pap II. 495
 Ladó cs. I. 318
 Lahmius, Georg II. 486
Lahovari, George Ioan I. 636
 I. Lajos I. 108, 119, 121, 122, 124, 125, 142, 235, 403; II. 114, 115, 119, 120,
 147, 299, 302, 317, 323, 453, 461, 463, 464, 471, 480, 507, 570
 II. Lajos I. 192, 485, 591; II. 111, 332, 379
 Lajos, badeni őrgróf I. Bádeni Lajos
 Lakatos cs. I. 318, 411, 451, 453, 520, 532
 Lakatos István I. 110, 242, 609; II. 37, 45, 64, 187, 217, 220, 247, 282, 478,
 569
 Lakrai cs. I. 439
 Lam, Johann I. Lani, Johann
 Lampe, Fridericus Adolphus I. 406, 456; II. 476
 Landregen, Peter II. 340
 Lang, Andreas II. 419
 Lang, Caspar II. 410
 Lang, Johann II. 486, 502
 Lang, Paul II. 488, 498

Langedorf, gyógyszerész I. 46
 Langlet, Philipp II. 448
 Lani, Johann II. 490
 Lapacius, Franz Bartholomäus II. 481
 Láposi cs. I. 520
 Laskai cs. I. 519
 Lassel, Martin II. 484, 498
 I. László I. 350, 355, 395; II. 253
 IV. László I. 133, 355, 640; II. 37, 149, 284, 285
 V. László I. 124, 334, 479, 481; II. 347, 459, 507, 526, 527
 László, váci püspök II. 287
 László, főasztalnok II. 287
 László herceg I. I. László
 László, erdélyi vajda I. Apor László
 László cs. I. 520
 László cs., alfalvi II. 259
 László cs., csíkszentimrei II. 213
 László, Domokos fia 1349-ben I. 125
 László, pap Bibarcfalván II. 84
 László Péter I. 255
 László Tamás, szentimrei II. 215
 László Zsigmond, szentimrei II. 215
 Lațcu, moldvai vajda II. 587
 Laurentius I. szentpéteri pap II. 497
 Laurentius II. veresmarti pap II. 504
 Laurentius III., brassói egyházfi II. 487
 Lázár cs. I. 169, 203, 268, 318, 412, 431, 431, 598; II. 271
 Lázár cs., pálosi I. 140
 Lázár cs., szárhegyi, gyalakuti II. 213, 263, 264, 273
 Lázár cs., taplocái II. 213
 Lázár gróf, 1721-ben II. 255
 Lázár András, gyergyószárhegyalji II. 15, 48
 Lázár András, szárhegyi II. 214, 240
 Lázár Bernát II. 210
 Lázár Erzsébet II. 49
 Lázár I. Ferenc, 1536-ban kivégezték I. 302
 Lázár II. Ferenc főkirálybíró 1737-ben II. 214, 263
 Lázár III. Ferenc, birtokos 1708-ban I. 255, 319
 Lázár I. György, †1660 II. 294
 Lázár II. György I. 140, 256, 318, 319, 386
 Lázár I. István, székely lázadó II. 42
 Lázár II. István, 1621-ben főkirálybíró II. 214, 263
 Lázár III. István, 1672-ben főkirálybíró II. 214, 260, 263, 576
 Lázár IV. István, kolozsvári tanár I. 381
 Lázár I. János 1538 körül II. 15, 27, 52

Lázár II. János, Belső-Szolnok vm. főispánja I. 414, 415, 438, 629; II. 316
 Lázári János I. 245
 Lazius, Wagner I. Lazius, Wolfgang
 Lazius, Wolfgang I. 180
Lebrecht, Michael II. 591
 Léczfalvi cs. I. 601
 Lehman, Christian II. 591
 Leiningen, katonai parancsnok II. 448
 Leiss, Johann II. 443
 Lemota cs. I. 451
 Lender, Georg II. 514
 Lengyel cs. I. 318, 386, 451, 520, 532, 567
 Lengyel István II. 563
 Lenkovitz András II. 64
 Lenormantius, Tranianus II. 429
 Lentulus, katonai parancsnok II. 448
 X. Leó I. 236, 237; II. 481
 Leonclavius, Johannes I. 44, 307
 Leonhard, Joseph I. 71
 Leonhard, Martin II. 360
 Leonhardi, Johann II. 360
 Lestyán, székely nemes II. 237
 Lészai cs. I. 567, 568
 Lészai Gáspár, fogarasi I. 391, 392
 Lészai I. György, Doboka vm. jegyzője 1677-ben I. 392
 Lészai II. György, Doboka vm. alispánja 1715-ben I. 629
 Lészai I. István, Fogaras földje jegyzője I. 568, 581
 Lészai II. István, Doboka vm. alispánja I. 389, 391
 Leukus, székely ispán I. 122
 Leusch úr I. Lutsch úr
 Leustachius, erdélyi vajda I. 403
Lévai Lajos I. 94
 Lez, brassói lakos II. 419
 Libócz cs. I. 520
 Liczkai cs. I. 519
 Liheczki cs. I. 453
 Limbai cs. I. 532
Lindner Gusztáv I. 635
 Linka cs. I. 451
 Linné, Carolus I. 33, 45, 55, 69, 70, 84, 85, 157, 214, 416, 448, 450, 613, 618;
 II. 142, 204, 380, 407, 408, 572
 Lipcei cs. I. 520
 I. Lipót I. 177, 222, 250, 273, 400, 401, 418, 543; II. 50, 56, 148, 168, 196,
 241, 243, 298, 300, 318, 321, 418, 515
 Lippai cs. I. 405

Lipsius, Justus I. 55
 Lipszky János I. 37
 Liphay I. Anna I. 555, 556, 557, 558
 Liphay II. Anna I. 555, 556
 Liphay Ferenc I. 557
 Liphay György I. 557
 Liphay János I. 557
 Liphay Katalin I. 557
 Liphay Margit I. 557
 Liphay Miklós I. 555, 556, 557
 Liphay Sára I. 557
 Lisznyai Kovács Pál II. 165, 572
 Liszthy János I. 562, 563
 Literáti Gergely, esküdt polgár I. 561
 Literáti Gergely I. Litteratus Gergely
 Literáti (Deák) Gergely I. Deák Gergely
 Litteratus (Szócs) cs. I. 168
 Litteratus I. Erdőbeni
 Litterati cs. I. 140, 411
 Litterati, másként Halmágyi I. 141
 Litteráti Ferenc I. Dési (Litteráti) Ferenc
 Litterati István I. 256
 Litterati, Marcus I. Francisci, Marcus
 Litterati Mihály I. Tordai Mihály
 Litterati Miklós I. Uzoni Miklós
 Litterati, Peter I. Klein, Peter
 Litterati (Deák) Péter II. 214
 Litteráti István
 Litteratus cs. I. 168, 451, 452, 453, 568
 Litteratus András I. Fogarasi Litteratus András
 Litterátus Gergely, baróti II. 181, 184
Litré, Émile II. 574
 Lobkovitz, Johann Georg I. 247
 Lónai Albert I. 337
 Longus, Jakob II. 421
 Lorántffy Zsuzsanna I. 566, 577
 Lorenz, Johann II. 419
 Losádi István II. 555
 Losonczy István I. 55, 90, 103; II. 67, 145
 Losonczy István I. Bánffy István
 Losonczy Márton, dési I. 414
 Lovász cs. I. 519
 Lőrinc plébános 1515-ben I. 238
 Lőrinczi cs. I. 303
 Lőrinczi Ferenc I. 254

Lövy Ferenc I. 630
 Lövvő cs. I. 520
 Löwenklav I. Leonclavius
 Lucillus, Dominicus II. 495
 Luckius, Johann Jakob I. 504
 Luczai cs. I. 283, 319, 386, 568
 Lucs I. Lutsch úr
 Ludomir, esztergomi érsek II. 287
 Lugosi cs. I. 169, 451
 Lugosi cs., peterdi I. 299, 485
 Lugosi Ferenc I. 283
 Lugosi István I. 283
 Luka cs. I. 519
 Lukács cs. I. 150, 452, 461, 462
 Lukács cs., karcfalvi I. 569
 Lukács, archipresbíter
 Lukács, kolozsvári lakos II. 393
 Lukács István, karcfalvi I. 569
 Lukácsffi cs. II. 53
Lukinich Imre II. 568
 Lunkanica cs. I. 452
 Lupinus, Christian II. 359, 448
 Lupinus, Johann I. Pellionis, Johann
 Lupinus, Peter II. 359
 Lupus Covaciocius I. Kovacsóczy Farkas
 Luther Márton I. 376, 382, 406; II. 369, 428, 431, 441, 475, 476, 477, 480, 482, 535, 588
 Lutsch úr II. 337
 Lutsch, Gallus II. 336
 Lyphthay I. Liphthay

 Máál cs. I. 532, 533
 Macerius, Ambrosius I. 245
 Macsesdi cs. I. 452, 464, 465
 Macskási cs. I. 169, 225, 227, 284, 359, 386, 450, 451, 452, 494, 497, 503, 518, 519; II. 66
 Macskási Boldizsár I. 581, 598; II. 200
 Macskási Boldizsár, szentmártonmacskási I. 414, 486
 Macskási Boldizsárné I. Kapi Anna
 Macskási Erzsébet I. 319
 Macskási Farkas, tinkovai II. 127
 Macskási Ferenc I. 170
 Macskási Imre I. 228, 318
 Macskási János, tinkovai I. 453, 486

Macskási László I. 168, 256, 283
 Macskási Mihály I. 579
 Macskási Pál II. 404
 Macskási Péter, tinkovai I. 457
 Madarász Mátyás, verebélyi I. 581
 Mádi cs. I. 168, 194
 Magarai János II. 555
 Maginus, Joannes I. 174
 Maguczán cs. I. 411
 Magulicsányi cs. I. 451
 Magyar cs. I. 519
 Magyarosi cs. I. 169, 282
 Magyarosi Sándor I. 373
 Mahlboom I. Meibomius
 Mahomed, török vezér 1530-ban II. 390
 Mahomet bég II. 404
 Mainfeld, Johann II. 437
Maiores, Petrus I. 72, 93
 Majlád, Stephanus I. Majláth István
 Majláth Gábor I. 551, 552, 553, 554, 559, 564, 565; II. 42
 Majláth István I. 302, 336, 551, 552, 553, 559, 585, 638; II. 332, 451, 517
 Majláth Margit I. 336, 553, 563, 564
 Makai cs. I. 411, 520
 Makfalvi József I. 593
 Makkai cs. I. 519
Makkai Ernő I. 89
 Makó Gergely II. 215
 Makó György II. 369, 392, 581
 Makra cs. I. 453
 Makrai cs. I. 169, 232, 411, 451, 452
 Maksai cs. I. 319, 567
 Maksai Balázs I. 319
 Maksai Ferenc I. 319
 Maksai Gábor I. 390, 392
 Maksai Mihály, nyárádtői I. 390, 391
 Málnási cs. I. 144, 204, 227, 284
 Mán cs. I. 453
 Mancz cs. I. 567
 Manger, Samuel Heinrich I. 593, 638
 Mangesius, Aegidius II. 523
 Mankesch, Johann II. 412, 439
 Mansfeld, Johann II. 437
 Mány cs. I. 412
 Mara cs. I. 283, 284, 453, 460, 462
 Mara cs., felsőszálpataki I. 452

Mara László I. 390, 391
 Máramarosi cs. I. 451
 Marcellus I. Iacobinus, Marcellus
 Marcellus, Nonius II. 582
 Marcu, Marc I. 561
 Margai cs. I. 452
 Mária Christierna I. 87
 Mária királynő I. 122; II. 299
 Mária Terézia I. 29, 35, 80, 97, 393, 415, 418, 464, 503, 538, 580, 596, 629;
 II. 340, 349, 350, 357, 568, 581
 Máriaffi Dávid, maksai I. 321
 Marienburg, Lucas Joseph I. 21, 85
 Marika cs. I. 452
 Marjai cs. I. 387, 412
 Márk István, szentgyörgyi II. 86
Márki Sándor I. 624
 Markó cs., olaszteleki II. 214
 Markó cs. II. 74
 Markó Pál II. 76
 Markó Sándor II. 86, 197
 Márkosfalvi Bálint II. 85
 Márkosfalvi István I. 254
 Márkosfalvi Márton II. 78
 Markucsán cs. I. 450, 452
Márkus Dezső II. 577
 Marosán cs. I. 386
 Marosi cs. I. 319
 Marosi Lukács I. 373, 627
 Maróthi István, felsődobófalvi I. 267
 Maróti cs. I. 151, 519
 Marsigli, Aloysius II. 519
 Marsinai cs. I. 234
 Marsinai I. Morsinai
 Martinus I., szentpéteri pap II. 497
 Martinus II., botfalusi pap II. 499
 Martinus III., veresmarti pap II. 504
 Martinus IV., prázsmári pap II. 492
 Martinuzzi György I. 179, 193, 350, 357, 404, 426, 429, 432, 444, 483, 501,
 630; II. 348, 379, 476
 Márton cs. I. 168, 451, 493, 519, 532
 Mártonfi György I. 178, 181, 273, 339
 Martonosi cs. I. 450
 Marum, van, holland tudós I. 37
 Marusán cs. I. 411
 Massa, Christian II. 491

Massa, Simon II. 448, 483, 492, 496
 Máté cs. I. 140, 519
 Máté Sámuel II. 84, 85, 198
 Mátéfi cs. II. 68
 Matthaeus, besztercei plébános II. 530, 591
 Mátis János I. 70; II. 215
 Matthäus, feketehalmi pap II. 490
 Matthäus, Johann II. 484
 Matthiac, Georg II. 500, 506
 Matthiac, Simon II. 494
 Matthias, vidombáki pap II. 501
 I. (Corvin) Mátyás I. 57, 119, 122, 124, 176, 182, 206, 218, 236, 264, 322, 328, 335, 340, 353, 397, 439, 469, 472, 473, 477, 482, 486, 491, 492, 571, 591, 615, 625, 634; II. 146, 148, 181, 182, 183, 245, 287, 299, 302, 317, 415, 433, 445, 481, 513, 526, 527, 554, 558
 II. Mátyás II. 398, 401, 404
 Mátyás, erdélyi vajda I. 605
 Mátyás (Szentágota) 1395-ben I. 122
 Mátyus István II. 58, 81, 279
 Mátyus János I. Mátis János
 Mauksch, Johann II. 419
 Mauks Tóbiás I. 46
 Maurer cs. II. 179
 Maurer cs., szárazpataki I. 140
 Maurer cs., ürmösi I. 152
 Maurer Ferenc, ürmösi I. 140; II. 194
 Maurer Gábor, ürmösi I. 140; II. 190, 195
 Maurer István, ürmösi I. 140; II. 194
 Maurer, Johann I. Krauss, Johann
 Maurer József, ürmösi I. 140
 Maurer Mihály I. 153
 Maurer M., rektor Nagysinken II. 547
 Maurer Sámuel I. 405
 Maurer, Stephan II. 515
 Maxai I. Maksai
 May, Andreas II. 484, 494
 May, Georg II. 523
 May, Michael II. 495, 500
 Meder, Peter II. 433, 483, 490, 497
 Medgyesi Pál I. 612
 Medve cs. II. 272
 Medve Péter II. 555
 Megyericsi János I. 615
 Megyesi cs. I. 318
 Méhely Lajos II. 584

Mehmed aga I. 54
 Mehemet bég I. Mahomet bég
 Meibomius, Henricus I. 645
 Melanchton, Philip I. 55
 Melas, Bartholomäus II. 490
 Melas, I. Georg, rozsnyói pap II. 359
 Melas, II. Georg, szebeni pap II. 491
 Melas, Peter II. 502
 Melchior, pap Földváron II. 494
 Melchisebet, örmény pátriárka I. 274
 Melit Klára, bribéri I. 543
 Melius, Johann II. 498, 504
 Melius Péter I. 46, 88
 Mellen, Jakob von I. 469
 Mellenbringer, Jakob II. 407, 483
 Meltzer, Johann II. 329
 Mengler, brassói lakos II. 419
 Menyhárd I. Menyhárt
 Menyhárt cs. I. 168
 Menyhárt Anna I. 555, 557
 Menyhárt Antal I. 560
 Menyhárt Gáspár I. 555, 556, 558
 Menyhárt Gergely I. 257
 Menyhárt László I. 555, 556, 557, 558
 Menyhárt Péter I. 555, 556, 557, 558
 Meschner, Andreas I. Henning, Andreas
 Messerschmied, Johann II. 501
 Mészáros cs. I. 519, 520
 Mészáros András I. 212
 Mezei cs. I. 270, 411, 519
 Mezet bég I. 205, 481, 631; II. 538
 Mezithes I. Mezet bég
 Michael cs. I. 568
 Michael, I. vidombáki pap 1413-ban II. 501
 Michael, II. vidombáki pap I. Amicinus, Michael
 Michael, III. vidombáki pap II. 501
 Michael, IV. magyarósi pap II. 502
 Michael, Crucensis I. Michael egyházi
 Micu, Samuil I. 25
 Midi cs. I. 518
 Midra Márton I. 413
 Mihács Ferenc I. 255
 Mihálcsa cs. I. 283
 Mihály cs. I. 387, 519; II. 179
 Mihály Bán I. 230

VII. Mihály I. 403

Mihály, plébános Ecelben I. 240

Mihály, milkovi püspök I. 239

Mihály, hidvégi Mikó unokatestvére I. 125

Mihály (Szentágota), 1395-ben I. 123

Mihály vajda I. Mihnea Vodă

Mihály vajda I. Vitéz Mihály

Mihnea Vodă I. 550, 636

Mike cs. I. 519; II. 147

Mike, régi magyar I. 268; II. 157

Mike Bálint II. 572

Mike Ferenc II. 215

Mike Sándor I. 78, 89, 90

Mikes cs. I. 158, 359, 411, 412, 437; II. 98, 125, 145, 239, 470

Mikes cs., zabolai I. 228, 570, 598; II. 125, 168, 213

Mikes Antal, zabolai II. 125, 168

Mikes Ferenc, zabolai II. 168

Mikes György, zabolai I. 414

Mikes István, zabolai I. 171; II. 168

Mikes Istvánné, özvegy I. 343

Mikes Kelemen, zabolai I. 159; II. 125, 168, 216, 443

Mikes I. Mihály, Kelemen fia II. 125, 168

Mikes II. Mihály, bodolai birtokos I. 140

Mikes III. Mihály, peteki I. 140

Mikes IV. Mihály I. 169, 256, 310, 318, 411, 412, 519, 520, 567

Mikla cs. I. 411

Miklán cs. I. 450

Miklós, szolnoki esperes I. 603

Miklós, Herbord fia 1395-ben I. 123

Miklós, hidvégi Mikó unokatestvére I. 125

Miklós, palatinus, somogyi ispán II. 287

Miklós páter, vizaknai pap 1340 körül I. 246

Miklós páter, vizaknai pap 1388-ban I. 246

Miklós, Brassó ispánja, erdélyi vajda I. 121, 122

Miklós, brassói plébános I. 122

Miklós János I. 506

Mikó cs. I. 144, 267, 386, 532; II. 120, 153, 233

Mikó cs., hídvégi, bodoki, oltszemi I. 130, 156, 159; II. 121

Mikó cs., oroszfájai I. 319; II. 259

Mikó cs., zsögödi II. 213

Mikó, hídvégi, 1349-ben I. 125

Mikó Anna I. 144

Mikó Erzsébet I. 144

Mikó I. Ferenc, Miklós fia II. 121

Mikó II. Ferenc, István fia II. 121

Mikó III. Ferenc, II. Ferenc fia I. 69; II. 121
 Mikó IV. Ferenc, zsögödi, al-csíki királybíró II. 214
 Mikó V. Ferenc, történetíró, főkapitány I. 8, 17, 269, 599; II. 122, 191, 214, 232, 233, 234, 241, 394, 395, 398, 399, 435, 452, 453, 456, 472, 571, 574, 575, 582, 586
 Mikó VI. Ferenc, kincstartó 1630-ban I. 135, 136, 162, 203
 Mikó VII. Ferenc, hídvégi birtokos 1702-ben I. 140, 156
 Mikó VIII. Ferenc, Benkő kortársa II. 121
 Mikó IX. Ferenc, hídvégi, udvarmester I. 207
 Mikó György I. 266; II. 122, 154
 Mikó Ilona I. 404
 Mikó Imre I. 15, 19, 20, 21, 41, 42, 43, 48, 55, 57, 72, 73, 78, 79, 80, 81, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94; II. 571
 Mikó I. István I. 598; II. 444
 Mikó II. István, Háromszék főkirálybírója II. 122
 Mikó III. István, Benkő kortársa II. 121, 200
 Mikó János I. 256
 Mikó Katalin I. 144
 Mikó I. Miklós, török követ II. 122
 Mikó II. Miklós, nemesi főbíró 1678-ban I. 128, 351
 Mikó III. Miklós, VII. Ferenc fia I. 136, 610; II. 120, 121, 122
 Mikó IV. Miklós, 1630 k. I. 144
 Mikó V. Miklós, bodoki I. 202;
 Mikó I. Pál II. 121, 122
 Mikó II. Pál II. 121
 Mikó Péter II. 214
 Mikola cs. I. 353, 354, 365, 412, 439; II. 143
 Mikola cs., szamosfalvi I. 269, 367
 Mikola Ágnes I. 398
 Mikola János I. 320
 Mikola László I. 230, 256, 262, 293, 297, 305, 318, 320, 395, 398, 399, 400, 401, 439, 440, 523; II. 49, 127, 233, 263, 271
 Mikola Pál, légeni és apáti I. 390
 Mikola Zsigmond, szamosfalvi I. 320, 351, 367
 Miksa cs. I. 169, 228
 Miksa cs., diódváraljai I. 168, 227
 II. Miksa I. 513, 514, 554, 563, 564
 Miksa I. István I. 226
 Miksa II. István I. 226
 Miles, I. Matthias, medgyesi pap II. 523
 Miles, II. Matthias, történész I. 284; II. 41, 43, 44, 99, 154, 243, 346, 359, 475, 520, 544
 Milye cs. I. 568
 Minász, Vartabried I. Vartabried, Minász
 Mindszenti cs. I. 304

Mindszenti cs., vicei I. 406
Mindszenti Benedek I. 387
Mindszenti Gábor, vicei I. 388
Mircea cel Bătrîn I. 262, 473, 474
Mircsuly cs. I. 452
Mirtse vajda I. Mircea cel Bătrîn
Miske cs. I. 140, 143, 169, 269
Miske cs., magyarcsesztvei I. 228
Miske Gábor, magyarcsesztvei I. 267
Miske József, magyarcsesztvei I. 581
Miskolczi cs. I. 140, 318, 319
Miskolczi Gáspár II. 63
Misztótfalusi Kis Miklós I. 9
Mitra cs. I. 568
Módi cs. I. 519
Mohai cs. I. 140, 152, 169, 269, 532
Mohai Gábor I. 256
Moise vajda II. 390
Moldava cs. I. 520
Moldavia cs. I. 452
Molnár cs. I. 318, 412
Molnár Ádám I. 46, 88
Molnár Gergely I. 371, 380
Molnár György II. 488
Molnár István I. 50
Molnár János I. 39, 85, 88, 612
Molnár Szabolcs I. 638
Molnar-Piuariu, Ioan I. 92
Mommsen, Theodor
Moné cs., alsóvenicei I. 569, 570
Montech, Daniel II. 556
Monya cs. I. 567
Morandi, Giambattista I. 92
Morando, Giovanni Visconti II. 340, 579
Móré cs. I. 453, 465
Móré Mózes I. 465
Morgondai cs. I. 143
Morgondai Bálint I. 561
Morsinai cs. I. 473, 475, 477
Morsinai, román nemes I. 473
Morsinai Erzsébet I. 474
Morsinai Gáspár I. 474, 475
Morsoni György II. 452
Morszinai I. Morsinai
Mósa cs. I. 227, 412

Mósa cs., sárosberkeszi I. 601
 Mósa I. László, sárosberkeszi, hites jegyző 1697 körül I. 86, 415, 598, 601
 Mósa II. László, I. László fia, †1775 I. 63, 418, 601, 639
 Motok cs. I. 568, 570
 Mózes, székely ispán II. 287
 Möringer cs. II. 316
 Mucianus, Ulpius I. 180, 239
 Muldner, Johann II. 490
 Mundrai cs. I. 568
 Munkácsi cs. I. 532
 Murányi cs. I. 411, 412
 Murányi Péter, bethleni I. 415, 436
 Murardo I. Morando
 Muráth bég I. II. Amurát
 Muratkovitz, Ioannes Abbractus I. 275
 Murcza kapitány II. 392
Mureșan, Camil I. 633
 Muzsnai cs. I. 319
 Muzsnai Mihály I. 245
 Müller, Gabriel II. 328
 Müller, Georg II. 329
 Müller, Johann Christian II. 329
 Müller, Samuel Godofred II. 328
 Mybrod, Georg I. Regis, Georg
 Mylius, Wendelin II. 485, 497, 504
 Myrchae I. Mircea cel Bătrîn

 N. esperes 1515-ben I. 238
 Nábrád I. Náprágyi Demeter
 Nadányi János II. 559
 Nádasdi Anna I. 551
 Nádasdi Tamás I. 551, 591
 Nadescher, Georg II. 438
 Nádudvari cs. I. 319, 431, 450, 451, 485
 Nádudvari András II. 563
 Nádudvari Erzsébet I. 402
 Nádudvari Gergely II. 563
 Nádudvari János, kisjenői I. 389, 391
 Nádudvari Péter I. 246, 424; II. 277, 562, 563
 Nádudvari Sámuel I. 245
 Nagy cs. I. 194, 197, 232, 270, 282, 318, 319, 386, 387, 411, 412, 450, 451, 452, 453, 461, 503, 519, 520, 532
 Nagy cs., bethlenfalvi II. 49
 Nagy cs., borsai I. 570
 Nagy cs., hévízi I. 140

Nagy cs., káli II. 271
 Nagy cs., mohai I. 140
 Nagy Ágoston I. 226
 Nagy András II. 395
 Nagy Bálint I. 561
 Nagy *Dezső* I. 78
 Nagy Ferenc (Bibarcfalva) II. 76
 Nagy Ferenc, lévai I. 598
 Nagy Gergely I. 125, 126
 Nagy György, pálfalvi II. 42
 Nagy György gyalogsági parancsnok II. 397
 Nagy István, vizaknai pap I. 246
 Nagy István, ülnök 1715-ben II. 190
 Nagy *Iván* I. 78
 Nagy János, szászvárosi komisszárius I. 64; II. 552
 Nagy János (Szőkefalva) I. 256
 Nagy *László* I. 633
 Nagy Lőrinc I. 256
 Nagy Lukács I. 561
 Nagy *Margit*, B. II. 568, 572, 575
 Nagy Mihály I. 50
 Nagy Miklós, bölöni II. 196
 Nagy Pál, ülnök, kozárvári birtokos 1702-ben I. 439
 Nagy Pál, a kincstári javak bérlője 1696 körül II. 241
 Nagy Pál, szőkefalvi birtokos 1702-ben I. 256
 Nagy I. Péter, miriszlói esperes I. 605
 Nagy II. Péter, I. Péter fia I. 605
 Nagy Tamás, tanácsos 1670-ben I. 312, 578
 Nagy Tamás, borsai I. 170, 177, 181, 232
 Nagy Zsigmond, szárazajtai I. 392, 413
Nagyajtai Kovács István I. 41, 87, 90
 Nagyajtai Nagy György I. 381
 Nagyári Benedek I. 373
 Nagyári József I. 373
 Nagysomlyosi Mihály I. 247
 Nagysomlyosi Koncz Boldizsár I. 379
 Nagyszegi cs. I. 318
 Nákhör cs. II. 82
 Nálácsi cs. I. 140, 143, 169, 284, 299, 412, 450, 451, 452, 453, 461, 464, 470, 500
 Nálácsi András I. 283, 465, 466
 Nálácsi Borbála I. 502
 Nálácsi Elek I. 500
 Nálácsi György I. 466
 Nálácsi István I. 168, 228, 282, 451, 457, 465, 466, 543, 544, 568, 588

Naláczi Istvänné I. Torna Borbála
 Naláczi János I. 466
 Naláczi József, guberniumi tanácsos I. 457, 465, 500
 Naláczi Józsefné I. Toroczka Borbála
 Naláczi Károly I. 500
 Naláczi Klára I. 142
 Naláczi Lajos I. 318, 457, 465, 466, 500
 Naláczi László I. 568
 Naláczi Sára I. 494
 Nalátzi I. Naláczi
 Naményi cs. I. 283
 Naményi Mihály II. 277
 Nánási cs. I. 532
 Nánási Mihály II. 63
 Nándra cs. I. 453
 Nápolyi cs., alóri I. 412, 440
 Náprádi cs. I. 283, 412
 Náprádi István, fülöpösi I. 320, 366
 Náprágyi Demeter I. 350, 351
 Natterman cs., kisberivoji I. 568
Naum, Teodor I. 82
Neagoe, Manole I. 83, 92
 Neagoe Basarab I. 485, 633; II. 446, 586
 Neapolitanus, Marcus I. Neustädter, Marcus
 Negoe Rekovice Bassaraba I. Neagoe Basarab
 Negrout, román vezér I. 549
 Neidel, Christoph II. 439
 Neidel, I. Paul, brassói centumvír II. 419, 491
 Neidel, II. Paul, brassói pap II. 484
 Nekesch, Daniel I. Schuller, Daniel von Nekesch
 Nell, Martin II. 484, II. 493, 503
 Némai cs. I. 319, 386
 Némai Menyhárt I. 389
 Nemes cs. I. 143, 155, 168, 194, 282, 319, 386, 387, 411, 412, 450, 452, 503,
 519, 520, 598, 601; II. 67, 98, 153, 179
 Nemes cs., hídvégi I. 140, 156
 Nemes Ádám I. 156; II. 191
 Nemes Damascianus I. 140
 Nemes Domokos II. 293
 Nemes Ferenc I. 156
 Nemes Gábor, marosvásárhelyi pap II. 278
 Nemes Gábor, hídvégi birtokos I. 140, 156
 Nemes Gábor, diódi birtokos I. 226
 Nemes György, csicsómihályfalvi I. 415
 Nemes György, hídvégi birtokos I. 140

Nemes János, pataki I. 588, 638
 Nemes János, birtokos Hídvégen I. 140, 267; II. 153
 Nemes János, gyulafehérvári prépost 1313-ban I. 306
 Nemes János, a brassói templom felügyelője II. 443
 Nemes I. János, Tamás és Mikó Zsuzsanna fia, naplóíró II. 169, 215, 294, 573
 Nemes II. János, Marosszék főkirálybírója II. 216, 270, 293
 Nemes József I. 156
 Nemes László I. 156
 Nemes Mátyás I. 104, 140; II. 293
 Nemes I. Mihály, hídvégi, 1531-ben II. 181, 184
 Nemes II. Mihály (Harangláb) I. 254
 Nemes Péter I. 283
 Nemes Tamás, hídvégi birtokos I. 140
 Németh cs. I. 452, 519, 520
 Némethi Ferenc I. 523
 Némethi György II. 403, 462
 Nepoti Fabius I. 417
Netoliczka, Oskar II. 584, 590
 Neustädter, Marcus I. Neustädter, Martin
 Neustädter, Martin II. 490, 493
 Nicolai, Elias I. 150
 Nicolaus I., keresztényfalvi pap II. 495
 Nicolaus II., szentpéteri pap II. 497
 Nicolaus III., brassói pap II. 480
 Nicolaus IV., volkányi pap II. 503
 Nicolaus V. magyarósi pap II. 502
 Nicolaus VI., vidombáki pap II. 501
 Nicolaus VII., botfalusi pap II. 499
 Nicolaus VIII., földvári pap 1420–1423 II. 494
 Nicolaus IX., földvári pap 1470 körül II. 494
 Nicolaus X., földvári pap 1513-ban II. 494
 Nicolaus XI., prázsmári pap II. 492
 Nicolaus XII., rozsnyói pap II. 491
 Nicolaus, esztergomi érsek II. 507, 508
 Nicolaus, Stephanus fia I. Stephani, Nicolaus
Nicolescu, Aurel I. 82
 Nicot, Jean I. 54
 Niger I. Negrout
 Nika cs. I. 411
 Nisovszky, Izabella kegyence I. 307
 Nisza cs. I. 411
 Noak, Baba I. Novac, Baba
 Nopcsa cs., felsőszilvási I. 453, 462
 Novac, Baba I. 346
 Nováczki cs. I. 140

Novakovic, Dionisie II. 353
Nösner, Georg II. 485
Nösner, Johann II. 485
Nösner, Simon II. 448, 487, 488, 499, 504
Nussbächer, Michael II. 486

Nyámény Sámuel I. 284
Nyárádi cs. I. 269
Nyárasdi cs. I. 451
Nyári Pál I. 269
Nyeksa cs. I. 451
Nyen cs. I. 568
Nyerges cs. I. 411
Nyerges Mihály, marosvásárhelyi II. 555
Nyikula cs. I. 568
Nyíri cs. I. 519
Nyíri Pál, bedegi I. 521, 533, 636
Nyirő cs. I. 195
Nyitrai cs. I. 451, 519
Nyugója cs. I. 568
Nyulas Ferenc I. 70

Offner, Anton II. 328
Oklocsáni cs. I. 169, 412
Oklocsányi Pál I. 228
Oláh cs. I. 412, 519, 520
Oláh Mihály I. 414
Olasz cs. I. 169
Olasz cs., bencenci I. 485, 486
Olasz Jakab I. 228
Olasz Mihály I. 486
Olosz cs. I. 140, 451, 452
Olosz I. Szilágyi
Oltard, Andreas II. 360
Oltard, Johann II. 359, 360, 448
Oltard, Martin II. 522
Oltardus I. Oltard
Ombosi János, kisdevecseri I. 392
Omer basa II. 399, 400
Omlatius, lelkész I. 376
Ónodi cs. I. 452, 519
Onyert, Johann II. 504
Opitz, Martin I. 199, 617
Opor vitéz II. 149
Opor, János ispán apja, 1311-ben I. 134

Opor I. Apor
 Oporok I. Apor cs.
 Opour palatinus I. Apor palatinus
 Opour, Opour apja, az Aporok őse II. 146, 149
 Opour, Opour fia I. 134, 146
 Opour I. Apor
 Opra cs. I. 412, 568
 Opra Bunya I. 561
 Opra, Klus I. 561
 Opra, Rekitta I. 561
 Opris cs. I. 568
 Orbai cs. I. 386
 Orbai Anna I. 266
 Orbai Mihály II. 555
 Orbán cs. I. 319, 486
 Orbán cs., lengyelfalvi II. 52
 Orbán Anna I. 8
Orbán Balázs I. 7, 622; II. 572, 573, 574, 575, 584
 Orbán Elek, lengyelfalvi II. 287, 290
 Orbán Ferenc II. 78
 Orbonás cs. I. 451, 452
 Orczy Lőrinc I. 14
 Orgonás cs. I. 470
 Orlai cs. I. 386, 411, 451
 Ormányi, marosvásárhelyi pap II. 278
 Ormányi Péter II. 63
 Oroszhegyi Mihály I. 55
 Országh Sebestyén, guthi I. 217
 Ortelius, Hieronymus I. 468, 559
 Orth, Johann II. 359
 Ortvín, Johann II. 498
 Osváth cs. I. 282, 387, 519; II. 74
 Osváth cs., bibarcfalvi II. 214
 Osváth Bertalan II. 76
 Osváth László, bibarcfalvi I. 64; II. 84
 Otrokócsi Főris Ferenc I. 280, 304; II. 7
 Otterfeld, Georg Schram von II. 448
 Ottó I. Bajor Ottó
 Ottó páter, vizaknai pap I. 246
 Óvári cs. I. 519
 Óvári Ferenc II. 198
 Oxendius I. Verzereskul Oxendius
 Ózdi Tamás I. 380

Ölvedi cs. I. 283
 Ördög cs. I. 232, 386
 Ördög Boldizsár II. 397
 Ördög István, kispjenő I. 391
 Ördög János, ördögkeresztúri I. 387
 Örvendi Pál I. 269
 Ötves cs. I. 451, 567
 Ötvös György I. Ágoston György

 Páál cs., mohai I. 140
Păcală, Victor II. 579
Pais Dezső I. 628
 Pajis cs. I. 452
 Pál cs. I. 140, 318, 532
 Pál, gyógyi ispán I. 484
 Pál István, kolozsvári pap I. 378
 Pál István, pap Borbátvizén I. 507
 Palaeolog Erzsébet I. 471
 Palaeologus Jakab I. 380
 Palánka cs. I. 519
 Palatkai cs. I. 412
 Palatkai cs., palatkai I. 319
 Palatkai István, palatkai I. 320
 Palatkai László, magyarpalatkai I. 415
 Pálfalvi János II. 247
 Pálffi cs. I. 284
 Pálffi cs., gagy I. 214
 Pálffi cs., tarcsafalvi II. 69
 Pálffi Benjámin I. 379
 Pálffi István II. 37
 Pálffi János I. 161; II. 63
 Pálffi Zsigmond I. 380
 Palkó cs. I. 452
 Pallavicini bíboros I. 272, 273
 Palma Károly Ferenc I. 110, 477, 479, 480, 483; II. 527
Pálmay József II. 572
 Pálos cs. I. 227
 Pana, görög harcos II. 393
 Pancratiusz, Michael II. 523
 Paniti cs. I. 169
 Pannier, Johann II. 437
 Pap, alias Fogarasi I. Fogarasi Pap
 Pap cs. I. 168, 194, 318, 319, 320, 411, 412, 452, 453, 464, 518, 519, 520, 532,
 598, 601
 Pap cs., koloni I. 569

Pap cs., mohai I. 140
 Pap cs., fogarasi I. Fogarasi Pap cs.
 Pap Bálint, száldobosi II. 25, 85
 Pap Dániel I. 411
 Pap Ferenc I. 254
 Pap Sámuel I. 254
 Pápai cs. I. 169, 267, 282, 283
 Pápai László, hosszúaszói I. 267
 Pápai Pál I. 227, 256, 257
 Pápai Páriz Ferenc I. 9, 28, 208, 420, 456, 625
 Pápai Páriz Imre I. 420
 Papi cs. I. 319
Papiu Ilarian, Alexandru I. 82
 Papolczi cs. I. 140
Papp Márton I. 78
Papp Miklós, K. I. 78, 89
 Paraszko cs. I. 452
 Parchia, Stanislau I. 561
 Páris cs. I. 386
 Parvus, Aegidius I. Klein, Aegidius
 Pascha, nyitrai püspök II. 287
Pascu, Ștefan I. 617, 620, 636
 Páska cs. I. 319, 386, 412
 Paskó cs. I. 140
 Paskó Kristóf I. 600
 Pásztai cs. I. 387
 Pásztóhi Ferenc I. 254
 Pásztóhi György I. 254
 Pásztói cs. I. 140
 Patai cs. I. 140
 Patai Mátyás I. 245
 Patakfalvi Ferenc II. 86
 Patakfalvi István II. 198
 Pataki cs. I. 411; II. 66
 Pataki Ferenc I. 254, 257
 Pataki István I. 327, 625
 Pataki János I. 222
 Pataki Sámuel I. 12, 55, 64, 92
 Péter Pál I. 625
 Patilinus, Simon II. 500
 Patócsi Boldizsár I. 435
 Patócsi Ferenc I. 435
 Patócsi Miklós I. 435
 Pattantyús cs. I. 411
 Pauli István I. Pál István

Paulini, Wolfgang II. 407
 Paulus I., szentpéteri pap II. 497
 Paulus II., volkányi pap II. 503
 Paulus III., brassói pap II. 488
 Páva cs. I. 453
 Pávai cs. I. 140, 168, 169, 228, 318, 386
 Pávai cs., magyarsülyei I. 570
 Pávai György II. 86
 Pávai István I. 229
Pecz Vilmos I. 632
 Pécsi cs. I. 140, 169
 Pécsi Erzsébet I. 221
 Pécsi Ferenc II. 85, 86
 Pécsi Simon I. 219, 220, 221, 262, 269, 424, 425, 502, 509, 630; II. 69, 268
 Pécsi Zsigmond I. 144
 Peidt, Georg II. 484
 Pekri cs. I. 267, 268, 283, 284, 318, 386
 Pekri Ferenc I. 303
 Pekri Lőrinc I. 168, 256, 284, 303, 305; II. 79, 291
 Pekri Lőrinc, pekrovinai I. 171, 228, 270
 Pekri Polixénia II. 80
 Pelei Gábor I. 598
 Pelei Miklós I. 598
 Pello, Simon II. 514
 Péntek cs. I. 532
Perecseni Nagy László I. 82
 Perecsényi István I. 245
 Perényi Gábor II. 555
 Perényi Imre I. 237
 Pernyeszi cs. I. 268
 Pernyeszi Dorottya I. 218
 Pernyeszi Erzsébet I. 207
 Pernyeszi Gábor I. 521, 598
 Pernyeszi István I. 268
 Pernyeszi Zsigmond, osztropányi I. 256, 268, 581
 Pertsch, Peter II. 485
 Pestényi cs. I. 464
 Pestesi cs. I. 568
 Pesti cs. I. 319
 Peteffi cs., csatószegei II. 213
 I. Péter I. 409
 Peter, botfalusi pap 1515 körül II. 500
 Peter, botfalusi pap 1541-ben
 Péter, erdélyi püspök II. 287
 Péter, esperes I. 238

Péter, zonuki esperes I. 122, 603
 Péter, hermányi pap II. 85
 Péter, plébános 1515-ben I. 238
 Péter testvér, Ágoston rendi remete
 Péter, hidvégi Mikó unokatestvére I. 125
 Péter mester, kézdi főesperes I. 126
 Péter cs. I. 387, 411
 Péter I. Petru Rareș
 Péter, Domokos fia, viceispán
 Péterffy Károly I. 350
 Péterfi László I. 311
 Petkes cs. I. 520
 Petki cs. I. 194, 319; II. 271
 Petki cs., királyhalmi I. 155; II. 213
 Petki cs., derzsi II. 49
 Petki Borbála I. 147, 148, 149, 611, 612
 Petki Dávid, derzsi II. 50
 Petki Dávid, királyhalmi I. 168, 321
 Petki Dávid (Ádámos) I. 256
 Petki Farkas II. 49
 Petki Ferenc, derzsi I. 388; II. 49
 Petki I. Gábor, birtokos 1702 körül I. 256
 Petki II. Gábor, főkapitány 1564-ben II. 154, 216
 Petki István, derzsi II. 49, 50, 211, 215, 236, 241, 411, 574
 Petki István, királyhalmi I. 258
 Petki I. János, derzsi, a család őse I. 262, 387; II. 49
 Petki II. János, derzsi, I. János fia II. 49
 Petki III. János, derzsi, Doboka vm. főispánja I. 388
 Petki IV. János, derzsi, István és Sükesd Borbála fia II. 50
 Petki János, derzsi, főkirálybíró II. 214
 Petki Katalin I. 262
 Petki Tamás, derzsi II. 49
 Petneházi cs. I. 450
 Petneházi István I. 543
 Pető, régi székely II. 164
Petrescu, Gheorghe Zaharia II. 583
 Petri Ferenc I. 592
 Petrihegyi Tamás I. 240
 Petrityevit I. Petrityevity Horváth
 Petrityevity cs., széplaki I. 503
 Petrityevity Horváth cs. I. 263
 Petrityevity Horváth Kozma I. 579
 Petrityevity I. Petrityevity Horváth
Petrovici, Emil I. 624
 Petrovics Péter I. 336; II. 476, 538

Petru Rareș I. 439, 440, 552, 553; II. 390, 418, 458, 529
 Petru vajda I. Petru Rareș
 Petrucz cs. I. 412
 Petrus I., szentpéteri pap II. 497
 Petrus II., vidombáki pap és brassói dékán II. 501
 Petrus III., volkányi pap II. 503
 Petrus IV., brassói pap II. 487
 Petrus V. földvári pap II. 494
 Petrus Zsigmond I. 318
 Petthő Gergely I. 115, 609
Philippi, Friedrich II. 583
 Pihenő cs. I. 140
 Pilcz cs. I. 451
 Pileus I. Huet
 Pilosus Matthias I. Szőrös Mátyás
 Pipa cs. I. 532
 Pipis cs. I. 519
Pippidi, D. M. I. 617
 Piriskó, I. László leánya II. 253
 Piró cs. I. 568
 Piskolti Fabricius Mátyás II. 277
 Pistaki Lukács, bongárdi I. 392
 Pistoris, Georg I. Fronius, Georg
 Pius, Antonius I. 179, 239
 II. Pius I. 235
 Plecker, Johann II. 483
 Plecker, Lukas II. 482
 Plecker, Martin II. 487, 503
 Plecker, Nicolaus II. 421
 Plecker, Petrus II. 438
 Plecker, Valentin II. 419, 439, 443
 Pleckner, Lukas, I. Plecker, Lukas
 Pócsai Ferenc, dési I. 414
 Pogadi cs. I. 569
 Pogány cs. I. 497
 Pogány cs., nagyklopotivai I. 453, 462
 Pogány János I. 455
 Pogány József I. 494
 Poják cs. I. 411
 Póka cs. I. 283
 Póka, régi magyar II. 157
 Pokol cs. I. 411
Pokoly József I. 91, 592
 Polbárth cs. I. 140
 Polgári cs. I. 451

Pollák N. János I. 94
 Polos cs. I. 283
 Polus János I. 256
 Pomarius, Adam II. 535
 Pomarius, Christianus I. 122, 123, 591; II. 244, 508
Pompiliu, Teodor I. 93
 Pongrácz cs. I. 411, 412
 Pongrácz Kelemen, dengelegi I. 217
 Ponor cs. I. 318
 Ponori cs. I. 453, 465
 Pop cs. I. 451
Pop, Emil I. 70, 88
 Popa cs. I. 450, 451, 453, 568
Popa, Mircea I. 92
 Popa, Sztán I. 561
Popovici, Dimitrie I. 82
 Porcsalmi cs. I. 519
 Porcsalmi András I. 373
 Porzsolt cs. II. 180
 Posoni András I. 255
 Posta István I. 210
 Posztós cs. I. 532
 Potyó cs., kozmási II. 213
 Pouca I. Póka
 Pouka, sirmiumi püspök II. 287
 Pozsgai Sámuel I. 312
 Pöldner, der I. Siegerus, Andreas
 Praeda cs. I. 412, 532
 Praeda, román bojár I. 151
 Prackup cs. I. 412
 Prasmarinus, Georg II. 487
 Pray György I. 40, 110, 154, 193, 236, 417, 439, 479, 483, 517; II. 218, 252, 545, 570
 Prélukai cs. I. 319, 411
 Prépostvári Zsigmond I. 533
 Pribék cs. I. 319
 Prinyi Orsolya I. 217
Pritzel, Georg August I. 84
 Prodán cs. I. 412
Prodan, David I. 636
Protase, Maria I. 93
 Ptolemaeus, Claudius I. 306, 623
 Puj cs. I. 465
Pușcariu, Ioan I. 631
 Puskás cs. I. 412

Puskás cs., szárhegyi II. 259

Putnoki cs. I. 519

Putnoki István I. 312

Pütkösd cs. I. 291

Pütkösd Mihály I. 507

Püspök cs. I. 519

Püspöki cs. I. 169

Püspöki Péter I. 168, 228

Pysistratus, Joseph II. 329

Quendi Péter I. Kendi Péter

Quendus I. Kendi

Quinten, Matthias II. 462

Rabutin, Johann Ludwig I. 577; II. 109, 242, 455

Rác cs. I. 140, 168, 283, 284, 318, 320, 355, 386, 410, 412, 439, 450, 451, 519, 520, 598; II. 179

Rác Antal, galgói I. 415

Rác Erzsébet Johanna I. 92; II. 573

Rác Gábor I. 92, 93, 94, 612; II. 573

Rác György II. 392, 397, 463

Rác István, galgói I. 234

Rác István, 1701 körül I. 168, 255

Rác Kelemen I. 161

Rác Krisztina I. 501

Rác Miklós I. 255

Ráckey cs. I. 520

Radák cs. I. 141, 142, 203, 268, 283, 319

Radák András I. 320

Radák András, szinyei I. 413

Radák István I. 256

Radák László, magyarbényei I. 264, 268; II. 42

Radetius I. Bálint, unitárius püspök I. 377, 379, 380

Radetius II. Bálint, kolozsvári tanácstag I. 377

Radna, régi magyar I. 306

Radnótfái Mózes I. 254

Radnóth, régi magyar I. 306

Radnóthi cs. I. 519

Radován Özséb I. 242

Radu I. Radu Mihnea

Radu I. Radu Șerban

Radu de la Afumați I. 192

Radu Mihnea II. 403, 404, 408

Radu Șerban I. 485; II. 392, 393, 396, 397, 398, 399, 400, 403, 452, 463, 585

Radul cs. I. 568

Radul I. Radu Șerban
 Radulo I. Radu cel Mare
 Ráduly I. Radu cel Mare
 Ráduly I. Radu de la Afumați
 Rajner cs. I. 318
 Rákóczi cs. I. 351, 566; II. 80, 157
 I. Rákóczi Ferenc I. 181
 II. Rákóczi Ferenc I. 42, 64, 288, 524, 525; II. 79, 80, 109, 242, 273, 332, 333, 334, 340, 406, 440, 538, 578
 I. Rákóczi György I. 181, 184, 199, 312, 364, 421, 456, 459, 460, 514, 533, 565, 579, 585, 638; II. 49, 56, 75, 78, 111, 122, 126, 142, 156, 157, 241, 263, 369, 372, 373
 II. Rákóczi György I. 65, 108, 149, 151, 175, 177, 184, 185, 209, 210, 223, 225, 232, 233, 259, 270, 288, 301, 351, 366, 388, 425, 426, 456, 514, 579, 599, 600, 626; II. 49, 168, 195, 411, 473, 538, 581
 Rákóczi Zsigmond I. 181, 266, 284; II. 49, 126, 318
 Rákosi cs. I. 140, 169, 228, 234, 412, 567
 Rákosi Boldizsár I. 381
 Ramaschi, Matthias II. 359
Rancz Lajos II. 572
 Ransano I. Ranzanus
 Ranzanus, Petrus I. 326
Râpeanu, Valeriu I. 636
 Rápolti cs., peselneki I. 140; II. 214
 Rápóti cs. I. 387
 Ráró Mátyás I. Szőrös Mátyás
 Rasoris I. Szőrös Mátyás
 Ráth Mátyás I. 86
 Rátoni János I. 300
 Raum, Gertrud II. 449
 Rauss, Gaspar II. 495
 Rauss, I. Johann, brassói és szentpéteri pap II. 484, 488, 498
 Rauss, II. Johann, Martin fia, brassói és volkányi pap II. 489, 496, 504
 Rauss, III. Johann, botfalusi pap II. 491, 500
 Rauss, Lukas II. 485, 486
 Rauss, Martin II. 485, 488
 Ravazdi György I. 337, 444
 Ravius I. Szőrös Mátyás
Reclus, Élisée I. 94
 Récsei cs. I. 197, 283, 568
 Récsei István I. 168
 Redmeczi Márton, széki I. 391
 Régina cs. I. 412
 Regis, Georg II. 489

Regius, Andreas II. 504
Reichard, Johannes II. 581
 Reicherstorffer, Georg von I. 101, 174, 180, 201, 216, 282, 622; II. 217, 253, 325, 342, 346, 517, 545, 564
 Reichsdorfius I. Reicherstorffer
 Reichmann, Georg II. 489
 Reichmes, Georg I. Reichmann, Georg
 Reinesius, Thomas I. 179
 Reipchius, Daniel II. 490, 501
 Reisenfels, Johann Amadäus von II. 328
 Réjin cs. I. 450
 Réka, Attila felesége II. 567
 Reidel, Johann I. Revel, Johann
 Rendel, Johann II. 481
 Rendel, Simon II. 410, 437
 Reni cs. I. 450
Resch, Adolf I. 616; II. 585
 Reschenberg, Peter Ernst I. 104
Resmeriță, Ioan I. 92
 Réthi cs. I. 532
Réthy Antal I. 85, 93
 Rettegi cs. I. 412
 Rettegi I. György, kishudaki, †1718 I. 391, 392, 627
 Rettegi II. György, kishudaki, †1786 I. 78
 Rettegi I. István, kishudaki, †1658 körül I. 413
 Rettegi II. István, kishudaki, †1675 I. 391
 Rettegi III. István, kishudaki és rettegi, †1762 I. 392
 Rettegi János II. 562
 Rettegi Mihály I. 386, 391
 Rétyi Csizsér László I. 246, 247
 Reuss, Caspar II. 438
 Reuss, Christian Friedrich I. 49; II. 172
 Revel, Anton II. 481
 Revel, Johann, brassói tanácsos II. 421
 Revel, I. Peter, brassói bíró 1380-ban II. 410
 Revel, II. Peter, brassói bíró 1474-ben II. 410
Révész Imre I. 91
 Rewa, Petrus de I. 644
 Rewchin, Hieronymus II. 500
 Reytsch, Franz II. 514
 Réz cs. I. 267
 Réz János I. 255
 Rezner, Andreas II. 412
 Rhédei cs. I. 228, 232, 268, 294, 319, 320, 386, 411, 412, 431, 621; II. 51, 273
 Rhédei I. Ferenc, kisirédei, fejedelem II. 411

Rhédei II. Ferenc, fejedelmi tanácsos I. 295, 312, 622; II. 216
 Rhédei III. Ferenc, Kolozs vármegye főispánja I. 320, 381, 598
 Rhédei László I. 318, 364
 Rhédei Mihály I. 343
 Rhédei Pál I. 386
 Rhein, Daniel II. 449, 496
 Rheter, Andreas II. 439
 Rheter, Franz II. 500, 502
 Rheter, Georg II. 377, 439
 Ribiczei cs. I. 450, 497, 502
 Ribiczei cs., ribicei I. 547
 Ribiczei Ádám I. 540, 547
 Ribis, Siegfried I. 230, 444
 Richter generális II. 46
 Ricius, Michael I. 504
 Riemer Vince I. 560
 Rigó András I. 561
 Rihelius, Peter II. 360
 Rimmer, Peter II. 489
 Rinye cs. I. 568
 Ripó Damján, nagybaróti II. 182
Ritoók János II. 577
 Robert Károly I. 217, 327, 356, 403; II. 147, 299, 322
 Robie cs. I. 568
 Rogerius, krónikás I. 175; II. 532, 533
 Rogozán cs. I. 412
Rohonyi Zoltán I. 79
 Roland, erdélyi vajda II. 287
 Román cs. I. 411
 Romocsa cs. I. 519
 Rompert, Ambrosius I. 560
 Roncsa cs. I. 568
 Rósa cs. I. 520
 Rosacus, Peter II. 487, 503
 Rosenauer, Caspar II. 438
 Rosenfeld cs. I. 155
 Rosenfeld, Daniel von II. 328
 Rosenfeld, Johann von II. 328
 Rosenfeld, Johann Friderich von II. 328
 Roskoványi György I. 50
 Rossi Péter I. 264
 Roth, Andreas II. 497
 Roth, I. Christian, volkányi pap II. 503
 Roth, II. Christian, szebeni pap II. 360
 Roth, Johann, pap II. 499

Roth, Michael II. 410, 438
 Roth, Paul I. 21, 61, 63; II. 416, 422, 424, 425, 426, 429, 433, 449, 583, 586
 Roth, Peter II. 496, 503
 Roth, I. Simon, veresmarti, botfalusi pap II. 500, 504
 Roth, II. Simon, veresmarti, botfalusi és hermányi pap II. 496
 Roth, III. Simon, veresmarti és szentpéteri pap II. 498, 504
 Roth, Stephan II. 492, 503
Roth Viktor II. 569
 Rozgoni János I. 32
 Rozgonyi János I. 373
 Rozgonyi Mihály I. 592
 Rozgonyi Varga János I. 245
 Rozsnyai cs. I. 520
 Rozsnyai András I. 254
 Rozsnyai Benedek II. 463
 Rozsnyai Dávid I. 41, 86
 Römer, Lukas II. 489, 493, 502
 Römer, brassói katonai parancsnok II. 448
 Ruber Mihály I. Tasnádi Veres Mihály
 Rubert Bálint I. 420
 Rucesch, Michael II. 515
 Rudák cs. I. 168
 Ruder, Johann II. 480
 II. Rudolf I. 308, 350, 513; II. 335, 338, 378, 379, 391, 394
 Ruffinus, Christian I. Roth, Christian
 Rum cs. I. 568
Rumy Károly I. 86
 Ruperti, Johann II. 421
 Rusori cs. I. 452, 568
 Rusori László I. 457
 Ruth, Anton II. 481
 Rutkai cs. I. 216
 Rutkai János, rutkai II. 329

 Sachs von Hartneck, Johannes I. 594
 Sachsenfels, Karl von II. 328
 Sadler, Georg II. 495
 Sáfár cs. I. 283, 318, 320
 Sáfár János I. 306
 Sáfár Pál, gyalui I. 391
 Saholczi János I. 592
 Sajgi cs. I. 520
 Sajnovics János I. 57
 Sák, Dávid II. 411
 Salamon, magyar király I. 395

Salamon József I. 78, 80, 82
 Salánki cs. I. 412
 Salánki Gábor, nagyenyedi I. 415
 Salánki József, nagyenyedi I. 415
 Salánki Mózes, nagyenyedi I. 414
 Sallai cs. I. 532
 Salzburger, Georg II. 522
 Samariai cs. I. 283
 Sámbar Máttyás II. 37, 64
 Sander, Matthias II. 481
 Sander, Thomas I. 122, 123; II. 427, 481
 Sandius, Christophorus I. 378
 Sándor cs. I. 150, 319, 411, 503, 519, 568; II. 48, 68, 272
 Sándor cs., csíkszentdomokosi II. 213
 Sándor cs., csíkszentmihályi II. 213
 Sándor fejedelem I. Lăpuşneanu, Alexandru
 Sándor, Opour fia I. 134
 Sándor András I. 123
 Sándor Gergely II. 190
Sándor Imre I. 627
 Sándor János II. 212, 216
 Sándor Mihály (Gyergyószentmiklós) II. 260
 Sándor Mihály (Dicsőszentmárton) I. 256
 Sándor Miklós II. 437
 Sándorházi cs. I. 520
 Sandrinus, N. I. 134
 Sánki cs. I. 168
 Sánta cs. I. 386, 411
 Sarádi cs. I. 386
 Sarádi Zsigmond I. 254
 Sárdi cs. I. 169, 197
 Sárdi Gáspár I. 229
 Sárdi István II. 85
 Sárdi Zsigmond I. 256
 Sárközi cs. I. 169, 318, 386, 412
 Sárközi István I. 228
 Sárközi Miklós, dobokai I. 391
 Sarmasági cs. I. 143, 232, 411, 412
 Sarmasági Péter I. 228
 Sarmasági I. Zsigmond, főispán 1595-ben I. 284
 Sarmasági II. Zsigmond, birtokos 1699-ben I. 598
 Sárosi cs. I. 195, 283, 567
 Sárosi Ilona II. 79
 Sárosi Istvánné, özvegy I. 254, 256
 Sárosi János I. 168, 256

Sárospataki mester I. Sárpataki Márton
 Sárpataki cs. I. 319
 Sárpataki cs., sárpataki I. 150, 569
 Sárpataki Elek, sárpataki I. 267
 Sárpataki István I. 255
 Sárpataki Márton I. 283, 297, 490
 Sartor, Vinzenz I. Tartler, Vinzenz
 Sartoris, Georg I. Brenndörfer, Georg
 Sasi cs. I. 168
 Saski, pap I. 346
 Sásvári, vásárhelyi lakos II. 278
 Sauer, Simon II. 329
Săvulescu, Traian I. 88, 92
 Scachum Abedin pasa I. 481
 Scala cs., I. Scaliger cs.
 Scaliger cs. II. 115, 570
 Scaliger, Iulius Caesar I. 55
 Scaligeri cs., I. Scaliger cs.
 Schabeddin I. Scachum Abedin
 Schaeser, I. Christian, brassói pap 1702–1712, II. 485
 Schaeser, II. Christian, brassói, veresmarti pap 1735 és 1744 között II. 487, 488, 505
 Schainder, Vinzenz I. Tartler, Vinzenz
 Schan, Thomas II. 421
 Scharsius, Johann II. 523
 Scheipner, Bartholomäus II. 485, 502
 Schelker, Christian II. 486
 Schelm György II. 555
 Schenkeburg, Jakob II. 421
 Schenker, német telepes II. 544
 Scherkanger, Johann II. 496
 Schesacus, Christian II. 522
 Schiemert, Acatius II. 514
 Schiffbaumer, Matthias II. 523
 Schiffka, bojár II. 397
 Schimmert, Johann Peter I. 70
 Schin, Lorenz II. 500
 Schirmer, Anton II. 335
 Schirmer, I. Johann, höltövényi pap II. 498
 Schirmer, II. Johann, brassói quaestor II. 410, 437
 Schirmer, Peter II. 498
 Schlemm, Franz II. 487
 Schlözer, August Ludwig I. 85, 88; II. 330
 Schmeizel, Martin I. 40, 91, 143, 191, 207; II. 429, 477, 479, 587
 Schmeizel, Michael II. 484

Schmidt, Georgius Andreas I. 480
 Schmidt, Johann Christian II. 329
 Schmidt, Johann II. 505
Schmidt, Wilhelm II. 580
 Schnell, Georg I. 104, 608
 Schnell, Marcus II. 487, 498, 500, 502
 Schnevaisz, I. Martin, brassói quaestor 1643-ban II. 438
 Schnevaisz, II. Martin, brassói quaestor 1729-ben II. 439
 Schnitzler, M. Jakob II. 360
 Schobel, Georg II. 367, 581
 Schobel, Joseph II. 493, 502, 505
 Schobel, Joseph Franz von II. 444
 Schobel, Joseph Traugott von II. 412
 Schoppel, Andreas II. 497
 Schöffjenius, Stephan II. 485, 488
 Schöl, Johann II. 501
 Schreiber, David I. Böhm, David
 Schreiber, Simon I. 50
 Schreyer, Friedrich II. 329
 Schuller, Andreas II. 485
 Schuller, Daniel von Nekesch II. 448
 Schuller, I. Johann, medgyesi konzul 1579–1586 II. 514
 Schuller, II. Johann, medgyesi konzul 1762-től II. 515
Schuller, Joseph II. 583
 Schuller, Nathanael II. 524
 Schullerus, Martin II. 496, 505
 Schunkobunk, I. Bartholomäus, brassói bíró 1450-ben II. 410
 Schunkobun, II. Bartholomäus, brassói bíró 1494-ben II. 410
 Schunkobunk, Marcus II. 438, 490
 Schunn, Andreas II. 360, 523
 Schunn, Johann II. 328
 Schwandtner, Johann Georg I. 102, 282, 608, 614, 618, 622, 624; II. 429, 448, 570, 574, 576, 577, 578, 579, 590, 591, 592
 Schwartz, Simon I. Nösner, Simon
 Schweischer, Johann II. 368, 581
 Scopoli, Antonio I. 69, 92
 Sebe Gergely II. 198
 Sebe György II. 198
 Sebesán cs. I. 452
 Sebesi cs. I. 155, 168, 318, 320, 452; II. 49, 68, 74
 Sebesi János I. 319
 Sebestyén cs. I. 386, 411
 Sebestyén cs., fancsali II. 50
Sebestyén, Gheorghe I. 626
Sebestyén, Victor I. 626

Sebő cs. I. 451
 Secula I. Székely János
 Seeberg, Daniel von II. 316, 328
 Seeligstädt, Jakob I. Czultner, Jakob
 Seewald, Christoph von II. 412, 439
 Seewald, Martin II. 486, 488
 Seidenschwantz, Johann I. 123; II. 410
 Seidner, Andreas II. 515
 Seidner, Johann II. 487, 489
 Seiler, I. Matthias, brassói bíró 1430 körül II. 410
 Seiler, II. Matthias, brassói bíró 1509-ben II. 410
 Seivert, Johannes I. 39, 173, 196, 199, 213, 268, 306, 326, 362, 462, 612; II. 469, 579, 587
 Seivert, Michael II. 328
 Sellyei cs. I. 168
 Senta, régi hun II. 59
 Sennyei Pongrác I. 337
 Sepessi cs. I. 140
 Séra cs. I. 319, 451
 Séra Ferenc, zalányi I. 267
 Serédi cs. I. 168, 169, 227
 Serédi István, görcsöni I. 521, 533
 Serédi István, nagyfalusi I. 533
 Seres cs. I. 318
 Serrarius I. Lakatos István
 Servatianus, I. Matthias, botfalusi pap II. 500
 Servatianus, II. Matthias, keresztényfalvi pap II. 495
 Servatius, Christian II. 486
 Seuler cs. II. 434, 442
 Seuler, Bartholomäus II. 412, 419, 439
 Seuler, Johann von Seulen II. 412, 439
 Seuler, I. Lukas, brassói és hermányi pap II. 487, 494, 497
 Seuler, II. Lukas, orvos, quaestor, bíró II. 412, 439, 494
 Seuler, Martin II. 437
 Seuler, Matthias II. 437
 Seutter, Matthäus I. 446, 631; II. 140, 587
 Severini, Johann I. 115
 Sevestri cs. I. 567
 Seybriger, Michael II. 394, 397, 398, 404, 448
 Sfentopulcher I. Szvatopluk
 Sforza, Blanka I. 483
 Siabedin I. Scachum, Abedin I. 446
 Sidi cs. I. 519
 Sieger, Johann II. 501
 Siegerus, Andreas II. 493, 495

Siegerus, Bartholomäus II. 490
 Sigerus, Petrus I. 93
 Sigmond cs. I. 169
 Siketfalvi Gergely I. 256
 Sikó György II. 196
 Silvasius I. Cseszeliczki Boldizsár
 Simai cs. I. 520
 Simén cs. II. 68
 Simén Ferenc I. 255
 Simén György I. 255
 Simén Mihály I. 255
 Siménfalvi cs. I. 262; II. 68
 Siménfalvi János II. 14, 15, 567
 Simeon páter I. 246
 Simigianus, Ambrosius I. Somogyi Ambrus
 Simon cs. I. 168, 319, 451, 486
 Simon cs., bethlenfalvi II. 213, 259
 Simon cs., polyáni I. 569
 Simon cs., szárhegyi II. 259
 Simon I., rozsnyói pap II. 491
 Simon II., volkányi pap II. 503
 Simon III., veresmarti pap II. 504
 Simon György I. 254
 Simon István I. 10, 11; II. 199
 Simon János (Désfalva) I. 254
 Simon János esperes I. 311
 Simon Mihály, polyáni, vicensótárius I. 582
 Simon Mihály, alsórákosi pap I. 161
 Simon Mihály (Désfalva) I. 254
 Simonfi cs. I. 386
 Simonfi Mihály I. 319
 Simonius, Nicolaus II. 484, 490, 493
 Şincai, Gheorghe I. 25, 26, 73, 81, 82, 83
 Sinor cs. I. 532
Sipos Gábor I. 626
 Sipos Pál I. 85
 IV. Sixtus I. 237
 Skendel pasa I. 468
 Smidts, Johann II. 495
 Socino, Fausto I. 377, 381
 Socinus I. Socino
 Sófalvi József I. 64
 Solnai György I. 256
 Soltucz cs. I. 412
 Sollyomi Péter I. Zólyomi Péter

Solymosi Áron I. 581
 Solymosi István II. 198, 199
 Solymosi Mihály I. 508, 509, 593
 Sólyom János I. 507
 Somai cs. I. 318, 386
 Somai Gergely, nagydevecseri I. 391
 Somai György, nagydevecseri I. 389
 Somai György, dellőapáti I. 390
 Somai János, nagydevecseri I. 389, 390
 Somai Sándor, dellőapáti I. 390, 392, 393
 Somai Tamás, fodorházai I. 390, 391
 Sombori cs. I. 169, 194, 318, 320, 359, 520, 532
 Sombori Gáspár I. 561
 Sombori István I. 254
 Sombori István, nagyzsombori I. 389
 Somi Józsa II. 388, 390
 Somlya cs. I. 387
 Somlyai cs. I. 198, 320
 Sommályi cs. I. 532
 Sommer János I. 380
 Somodi cs. I. 451, 452
 Somodi cs., mohai I. 140, 168
 Somogyi cs. I. 155, 411, 520, 532
 Somogyi Ambrus I. 53, 414
 Soós I. Ferenc, kolozsvári pap, püspök I. 373
 Soós II. Ferenc, I. Ferenc fia I. 373
 Sorban I. Radu Șerban
 Sorbány cs. I. 568
 Sorva cs. I. 452
 Soter, Georg I. Soterius, Georg
 Soterius, Andreas II. 328
 Soterius, Georg I. 60; II. 341, 579
 Sóti János I. 420, 508
 Sövényfalvi János I. Sövényfalvi János
 Sövényfalvi János I. 312
 Sövényfalvi Zsigmond I. 508, 509
 Spangár András I. 433
 Spatár Mihály I. 568
Spielmann József I. 88, 93
 Spoeckelius, Paul II. 490, 492
 Spoeckelius, Peter II. 484
 Spohrer, Valentin II. 501
 Spondanus, Henricus I. 472, 633
 Stancaro, Francesco I. 375
Stănescu, Heinz II. 579

Stefan cel Mare I. 264, 439
 Stefan vajda (1602) II. 460, 585
 Stegman, Joachim I. 378
 Steiner, Jakob II. 493, II. 505
 Steiner, Stephan II. 419
 Steinville, Stephan I. 187, 299, 511, 547, 616, 634; II. 234, 348
 Stentz, Georg II. 448
 Stentzel János I. 318
 Stentzel, Johann II. 438
 Stepan cs.I. 568
 Stephan, brassói prépost II. 481
 Stephani, Nicolaus II. 477
 Stephanus I., rozsnyói pap 1520 körül II. 491
 Stephanus II., rozsnyói pap 1384-ben II. 491
 Stephanus III., szentpéteri pap II. 497
 Stephanus IV., keresztfényfalvi pap II. 495
 Stibor, a Vágvidék ura I. 399
 Stiglicz Gáborné I. 228
 Strabonis I. 261, 501; II. 529
 Strattmann, Heinrich von II. 321
 Strasaly cs. I. 568.
 Sturm, David II. 487
 Sturm, Peter II. 488
 Suba cs. I. 412
Suciu, Coriolan I. 610, 632, 633, 634, 638; II. 571, 576
 Suki cs. I. 318, 365, 386, 411, 412
 Suki Mihály I. 319
 Suki Pál I. 319
Şuluţiu, Octav II. 583
 Sulyok István, szopori I. 258, 320
 Suta cs. I. 520
 Sutoris, Paul I. Weidenbacher, Paul
 Sükesd Borbála II. 50
 Sükösd cs. I. 153, 269, 283
 Sükösd Erzsébet II. 569
 Sülye cs. I. 519
 Sülyei cs. I. 229
 Sütő cs. I. 411
 Süveg cs. I. 450
 Svates I. Szvatopluk
 Svatoplugus I. Szvatopluk
Sylvester Domokos I. 78, 80, 81

Szabina, II. Béla lánya II. 330, 578
 Szabó cs. I. 140, 150, 155, 168, 267, 318, 319, 320, 386, 411, 412, 451, 519,
 520, 532, 533; II. 180
 Szabó cs., mohai I. 140
 Szabó, sárpataki I. Sárpataki
 Szabó cs., csíkszentmártoni II. 213
 Szabó Ádám I. 507
Szabó András I. 76, 78, 81, 84; II. 567, 569, 570
Szabó Attila I. 77, 88; II. 581
Szabó T. Attila I. 93, 617, 626, 629
 Szabó Balázs, szentmártoni II. 215
 Szabó Ferenc, Kolozs vm.-i szolgabíró I. 319
 Szabó Ferenc, szentmártoni, al-csíki vicekirálybíró II. 215
 Szabó Gábor I. 390
 Szabó Gábor, csíkszentmártoni I. 393
 Szabó György (Gyulas) I. 255
Szabó György I. 628
 Szabó György I. Alvinczi György
 Szabó István I. 211
Szabó István, D. I. 618
 Szabó János I. 507
Szabó Károly I. 41, 83, 86; II. 569, 587
 Szabó Kelemen, szentmártoni II. 215
Szabó László, Cs. I. 625
 Szabó Márton I. 50
 Szabó Mihály I. 254
 Szabó Sámuel, marosvásárhelyi professzor II. 270
 Szabó Sámuel, nagyfalusi lelkész I. 537
 Szabó Sándor I. 256
 Szabó Zsigmond I. 256
 Szaboszlai I. Szoboszlai
 Szabolcsi cs. I. 319
 Szacsali cs. I. 464
 Szacsvai cs. I. 319, 412
 Szacsvai Ádám, lécfalvi I. 415
 Szacs vay Sándor I. 80
Szádeczky Lajos I. 609, 625; II. 582
 Szakács cs. I. 519, 520
 Szakacsul cs. I. 568
 Szaklyáni cs. I. 520
 Szakmári Németi Mihály I. 373
 Szákony cs. I. 140
 Szalacsi cs. I. 451
 Szalacsul cs. I. 568
 Szalaházi László I. Zalaházi László

Szalai cs. I. 318, 532; II. 272
 Szalánczi cs. I. 169, 267, 453, 501
 Szalánczi Anna I. 501
 Szalánczi Gábor I. 255, 501
 Szalánczi György 1594 körül I. 337
 Szalánczi György (Csapó) I. 255
 Szalánczi Istvánné, özvegy I. 256
 Szalánczi Krisztina I. 600
 Szaláncsi László
 Szalánki cs. I. 320, 532
 Szalárdi cs. I. 412
 Szalárdi János I. 330; II. 111
 Szálasi, Báthory Gábor kapitánya II. 117
Szalay László I. 614
 Száldobosi Pap Bálint II. 85
 Szalontai cs. I. 532
 Szamariai cs. I. 168, 169
 Szamariai Péter I. 168
 Szamosközi István I. 53, 83, 287, 462, 463, 466, 468, 632
 Szamosközi Mihály, kolozsvári I. 392
 Szandruluj cs. I. 567
 Szaniszlai cs. I. 519
 Szaniszlai Sámuel I. 414
 Szaniszló cs. I. 282, 283
 Szaniszló Zsigmond I. 283
 Szántó cs. I. 168, 519, 520
 Szántói cs. I. 520
 Szarka cs. I. 140, 144
 Szarka Zsigmond I. 254
 Szarvadi cs. I. 320, 359
 Szarvadi János, botházai I. 391
 Szarvai cs. I. 567
 Szász cs. I. 194, 284, 411, 412, 519
 Szász Ferenc I. 561
 Szász János II. 499
 Szász János I. Sachs von Harteneck, Johannes
Szász Károly II. 577, 578, 579
 Szászký Tomka János I. 103, 219, 266, 269, 292, 297, 298, 304, 349, 385,
 440, 469, 545; II. 82, 90, 159, 165, 166, 167, 189, 234, 235, 251, 269, 289,
 325, 376, 384, 450, 455, 532
 Szathmári cs. I. 140, 412, 450, 519
 Szathmári, Fogaras földje vicekapitánya I. 581
 Szathmári Ferenc II. 63
 Szathmári István I. 254, 255
 Szathmári Péter I. 592

Szathmári Pap János I. 373
 Szathmári Pap Zsigmond I. 373
Szathmáry Károly, P. I. 78, 83
Szauder József I. 79
 Száva cs. I. 168, 284, 519, 532
 Száva János I. 254
 Száva Mihály I. 168, 254, 543, 544
 Száva I. Péter (Szásznernye) I. 254
 Száva II. Péter (Gogánváralja) I. 254
 Szavójai Eugén I. 580
 Szavul cs. I. 412
 Szávuly cs. I. 518, 519
 Szebelebi Bertalan I. 272
 Szebeni cs. I. 532
 Szebeni cs., zabolai I. 569
 Szebeni Antal II. 563
 Széchényi Frank I. 217
 Széchényi György I. 183
 Szécsi Dénes I. 480
 Szederjesi János II. 85, 86, 198
 Szegedi cs. I. 168, 232, 269, 411, 453, 567, 570
 Szegedi János I. 108, 111, 118, 131, 133, 162, 175, 183, 188, 216, 222, 235,
 268, 292, 304, 307, 323, 324, 325, 328, 335, 336, 342, 353, 355, 356, 357,
 358, 399, 400, 429, 464, 472, 497, 501, 582, 633; II. 14, 21, 48, 83, 115,
 124, 146, 147, 149, 150, 283, 287, 300, 303, 385
 Szegedi Miklós I. 226
 Szegedi Pál I. 256
 Szeghalmi cs. I. 282, 533
 Székely cs. I. 141, 144, 203, 269, 283, 284, 297, 318, 319, 386, 387, 411, 451,
 452, 520
 Székely cs., berekeresztúri II. 213
 Székely cs., borosjenői I. 224
 Székely cs., szentgyörgyi II. 114, 115, 116
 Székely I. Ádám, borosjenői, †1730 I. 401
 Székely II. Ádám, borosjenői, †1771 I. 38, 151
 Székely III. Ádám I. 256, 364
 Székely Antal, lázító János Zsigmond ellen II. 41, 42
 Székely Antal, kilyéni II. 182
 Székely Ferenc (Gyulas) I. 255
 Székely Ferenc, kalotaszentkirályi, jegyző I. 413
 Székely Ferenc, 1504-ben, Marosszéken II. 15
 Székely István főispán I. 543
 Székely István, bencédi I. Benczedi Székely István
 Székely János, szászszombori I. 389
 Székely János, szentgyörgyi, Hunyadi János unokatestvére I. 477; II. 114, 115

Székely László, borosjenői, cs. kir. kamarás I. 224, 578
 Székely László, Kolozs vm. főispánja I. 320, 365
 Székely László, 1682. k. II. 212
 Székely Márton I. 18
 Székely Mózes I. 537; II. 150, 244, 341, 378, 379, 390, 391, 392, 393, 435
 Székely Sándor, dálnoki I. 30; II, 84
 Székely Zsigmond II. 194
 Szekeres cs. I. 520
 Szekeresi cs. I. 520
 Szekeresi István I. 592
Szekfű Gyula II. 582
 Széki cs. I. 140, 152, 155, 229, 386
 Széki István, rettegi I. 413
 Széki Márton, dési I. 414
 Széki Sándor, dési I. 413, 414
 Szél cs. I. 412
 Szeles cs. II. 98
 Széles Mihály II. 270
 Szelesán cs. I. 452
 Szelesti János II. 391
 II. Szelim I. 514, 634
 Szemere cs. I. 520
 Szemere János, dobokai I. 389, 434
 Szemere Márton I. 500
 Szemere Mihály, csíkszentkirályi II. 214, 240
 Szemerjai János II. 85
 Szénás cs. I. 532
 Szénási András, páncélcsehi I. 391
 Szenszel cs. I. 318
 Szentábrahám Sámbar Mihály I. 379, 380, 381
 Szentes cs. I. 386
 Szentgyörgyi cs. I. 451
 Szentgyörgyi Dávid I. 508; II. 63
 Szentgyörgyi Ferenc II. 247
 Szentgyörgyi György II. 277
Szentgyörgyi Mária I. 639
 Szentgyörgyi Mihály I. 508
 Szent István király I. I. István
 Szentiványi cs. I. 319
 Szentiványi Márton I. 40, 172, 235, 465, 632
 Szentiványi Tamás II. 194
 Szentiványi Dániel Mihály I. 381
 Szentiványi Márkos Dániel I. 378, 379
 Szentjóni cs. I. 451
 Szentkereszti cs. I. 437; II. 98, 153

Szentkereszti cs., zágoni II. 165
 Szentkereszti I. András, ítélőmester I. 318; II. 166
 Szentkereszti II. András, fogarasi főkapitány I. 580
 Szentkereszti György I. 359
 Szentkereszti I. Sámuel, birtokos 1702-ben I. 256
 Szentkereszti II. Sámuel, zágoni, ülnök Benkő korában I. 267, 343; II. 166
 Szentkirályi cs. I. 140, 152, 318, 520, 532
 Szentkirályi György I. 593
 Szentkirályi József I. 50
 Szentlászai cs. I. 520
 Szent László I. I. László
 Szentmarjai cs. I. 532
 Szentmártoni cs. I. 168, 387
 Szentmiklósi Pál I. 134
 Szentmiklósi Tóth Mihály II. 277
 Szentpáli cs. I. 217, 268, 386, 412; II. 45, 51, 179
 Szentpáli Ábrahám I. 219
 Szentpáli Ádám I. 219
 Szentpáli Benjámín I. 219
 Szentpáli Ferenc, homoródszentpáli I. 218
 Szentpáli I. István, Ferenc és Boér Sára fia I. 219
 Szentpáli II. István, I. István fia I. 219
 Szentpáli I. János, Kolozs vm. főispánja I. 320
 Szentpáli II. János, Ferenc és Boér Sára fia, főkapitány I. 219; II. 216
 Szentpáli III. János, 1600 körül I. 225
 Szentpáli I. József, Ferenc és Boér Sára fia I. 219
 Szentpáli II. József, I. István fia I. 219
 Szentpáli Klára I. 219
 Szentpáli Krisztina I. 219
 Szentpáli I. László, Ferenc és Boér Sára fia I. 219
 Szentpáli II. László, homoródszentpáli, alispán Benkő korában I. 415
 Szentpáli Mária I. 219
 Szentpáli Sámuel I. 219
 Szentpáli I. Sándor, I. István fia I. 219
 Szentpáli II. Sándor, Ferenc fia I. 219
 Szentpáli Sára I. 219
 Szentpáli Zsigmond I. 219
 Szentpéteri Erzsébet I. 404
 Szenttamási cs. I. 532
 Szenttamási György II. 247
 Szennyesi Mátyás I. 524
 Szepesi János I. Zápolya János
 Széplaki cs. I. 319
 Szerdahelyi János I. 592
 Szercecsi cs. I. 453

Szeredai cs. I. 262, 267, 502
 Szeredai cs., szentháromsági I. 569
 Szeredai Antal I. 195, 230, 484, 494, 605; II. 279, 286, 290, 537
 Szeredai István I. 255, 386
 Szeredai János I. 254
 Szeredai Péter I. 386
 Szeremlyei cs. I. 532
 Szeszcsori cs. I. 140
 Szigethi Gáspár I. 592
 Szigethi György, galaci I. 389, 390
Szigethi Gyula Mihály II. 592
 Szigethi István II. 454
 Szigethi Mihály I. 50
 Szigethi Pál I. 555, 556, 557
 Szigethi Gyula Sámuel II. 563
 Szikra cs. I. 168
 Szikszai cs. I. 270, 318, 319, 411, 412, 532
 Szikszai István I. 256
 Szilacsek Pál I. 609
 Szilágyi cs. I. 169, 318, 411, 412, 450, 518, 520, 532, 533, 567
 Szilágyi cs. (másként Olosz) I. 140
 Szilágyi András, torpai I. 592
 Szilágyi Erzsébet I. 335, 469, 480, 482, 625
 Szilágyi Gábor I. 358
 Szilágyi János, veresegyházi I. 391
 Szilágyi Mihály, Mátyás király nagybátyja I. 328, 482; II. 302, 527
 Szilágyi Mihály, Fogaras földje nótáriusa I. 581
 Szilágyi Mihály dési lelkész I. 50, 420
Szilágyi Sándor I. 82, 86, 638
 Szilahi cs. I. 411
 Szilasi János I. 587; II. 518
 Sziléziai Ferenc I. Frank Ádám
 Szilvási cs. I. 319, 320, 451, 452, 464, 532
 Szilvási András, dobokai I. 390
 Szilvási András, kecsetszilvási I. 389, 390
 Szilvási Bálint
 Szilvási Demeter I. 491
 Szilvási János II. 277, 562
 Szilvási Mihály I. 491
 Szilvási Péter I. 365
 Zingye cs. I. 450
Szinmyei József, I. 27, 80, 82, 87, 609, 620, 624, 630, 632, 639; II. 569, 585, 590
 Szípoly cs. I. 519
 Szkoray cs. I. 568, 570
 Szoboszlai cs. I. 140, 144, 519, 568

Szodorai cs. I. 411, 520
 Szodorai Zsigmond, érszentkirályi I. 414
 Szokolyai cs. I. 532
 Szokolyai I. István, pap Nagybaconban, Székelyudvarhelyt I. 28; II. 63, 84, II. 277
 Szokolyai II. István, pap Bardócon II. 85
 II. Szolimán I. 209, 264, 439, 440, 512, 513, 514, 552, 553, 554, 635; II. 348, 433
 Szombatfalvi cs. II. 58
 Szombatfalvi Péter II. 46
 Szombatfalvi Sámuel I. 255, 267
 Szombati cs. I. 283
 Szombati István II. 563
Szongott Kristóf I. 91, 621, 630
 Szonuk I. Zonuk
 Szotyori István I. 145
 Szőcs cs. I. 140, 168, 318, 411, 451, 519, 532, 533
 Szőcs Ferenc, dési I. 414
 Szőcs György II. 555
Szőcs István II. 567
 Szőcs János II. 555
 Szőke cs. I. 318, 532, 532
 Szöllősi cs. I. 168, 169, 386, 387
 Szöllősi István II. 555
 Szöllősi János I. 256
 Szőrös Mátyás I. 421, 422, 424
 Sztaniszló cs. I. 450
 Sztojka cs. I. 451, 567
 Sztrejza cs., kopacseli I. 569
 Sztrimbulasz cs. I. 567
 Szturza, Bukos I. Bukos, Sztruza
 Szuba cs. I. 452
 Szucsáki cs. I. 283, 411
 Szucsáki István, némai I. 413
 Szucsányi cs. I. 232
 Szuka cs. I. 532
 Szunyog cs. I. 451
 Szűcs cs., csíkszépvízi II. 213
 Szvatopluk fejedelem I. 416, 417

 Tahi Ferenc I. 434
 Tahius I. Tahi Ferenc
 Takács cs. I. 318, 451, 519
 Takács András II. 555
 Takács Ferenc I. 561

Takács Kristóf I. 560
 Takó cs. I. 319
 Taksi cs., váradi I. 569
 Taksony vezér II. 146
 Talaba cs., szeszcsori I. 568, 569
 Talaba Mihály, szeszcsori I. 581
 Talaraba cs. I. 168, 570
 Tálás cs. I. 519
 Talhár cs. I. 450
 Talpas cs. I. 412
 Tályai cs. I. 411
 Tamás cs. I. 386, 601
 Tamás cs., csfkmindszenti II. 214
 Tamás, boszniai püspök II. 287
 Tamás, spalatói érsek II. 577
 Tamás, vicebíró a királyi udvarban II. 287
 Tamás, brassói plebános I. Sander, Thomas
 Tamás páter, vizaknai pap 1340 körül I. 246
 Tamás páter, vizaknai pap 1388 után I. 246
 Tamás, erdélyi vajda II. 547
 Tamás Deák I. László Tamás
 Tamási cs. I. 519
 Tamási György I. 28, 83
 Tamási Mihály, fogarasi I. 569
 Tar cs. I. 140
 Tarczali cs. I. 451
 Tárczi János I. 485
 Tarjáni cs. I. 143
 Tárkányi cs. I. 386
Tarnai Andor I. 79
 Tarnóczi Sára I. 218
 Tarpai cs. I. 168, 567
 Tarsoly cs. I. 282, 283, 318
 Tartler, Andreas II. 412, 439
 Tartler, Hannes II. 438
 Tartler, Johann II. 501
 Tartler, Marcus I. 60; II. 429, 484, 493, 506
 Tartler, Thomas II. 407, 414, 430, 437, 449, 494, 505
 Tartler, I. Valentin, brassói quacstor 1541-ben II. 437
 Tartler, II. Valentin, brassói quacstor 1732-ben II. 439
 Tartler, Vinzenz II. 410, 437, 438
 Tasnádi István, udvarhelyi II. 46
 Tasnádi Veres Mihály I. 245
 Tatár cs. I. 412, 519, 568
 Tatrosi cs. I. 318

Tatul cs. I. 568
 Tavaszi cs. I. 284
 Taxi I. Taksi
 Téglás Benedek I. 560
Téglás Gábor I. 76, 630, 631, 632, 634, 635
 Teinsius, Georg II. 487
 Téj István I. 256
 Teke Lukács I. 414
 Teke Lukács, magyarköblösi I. 387
 Tekei cs. I. 412
 Telegdi cs. I. 451, 452; II. 74
 Teleki cs., széki I. 203, 233, 569, 570, 590, 591, 596, 602
 Teleki cs. I. 140, 154, 197, 207, 216, 225, 229, 283, 284, 304, 306, 366, 411,
 412, 502, 567, 568, 623
 Teleki Ádám, széki I. 291, 343, 389, 396, 599
 Teleki Eszter I. 293
 Teleki Éva I. 404
 Teleki Ferenc I. 284
 Teleki I. János, a kancellár apja, jenői kapitány I. 543
 Teleki II. János, Kővár kapitánya 1718 körül I. 599
 Teleki I. József, I. Mihály és Vér Judit fia I. 39
 Teleki II. József, cs. kir. kamarás, †1796 I. 160; II. 270
 Teleki III. József, széki, 1732-ben, I. 171, 233
 Teleki IV. József I. 169, 254, 568, 580
 Teleki Józsefné Bethlen Katalin I. Bethlen II. Katalin
 Teleki Károly I. 414
 Teleki Krisztina I. 142, 569
 Teleki Lajos I. 168
 Teleki I. László, Alsó-Fehér vm. főispánja 1711-ben I. 171, 319
 Teleki II. László, guberniumi tanácsos, †1778 I. 580, 590
 Teleki III. László, 1794 körül I. 17
 Teleki Mária I. 228
 Teleki I. Mihály, I. János fia, kancellár I. 543, 590, 591; II. 200
 Teleki II. Mihály, Benkő patrónusa, †1761 I. 9, 604, 639
 Teleki III. Mihály, nagysármási birtokos 1702-ben I. 320
 Teleki Mihály, nagysólymosi lelkész I. 507
 Teleki Mihály, széki I. 170, 284, 295, 597; II. 293, 468, 520
 Teleki Mihály, főispán I. 312, 599, 601
 Teleki I. Pál, fogarasi kapitány I. 389, 580
 Teleki II. Pál (Magyarszentpál) I. 318
 Teleki Sámuel I. 25, 37, 71, 93, 258, 306, 602
 Teleki Sándor I. 168, 229
 Tempér cs. I. 431
 Teofil püspök I. 620
 Teremi cs. I. 520

Tetési cs. I. 411
 Teutsch, Andreas II. 485, 495
 Teutsch, Georg II. 486
 Teutsch, Joseph, brassói pap II. 497, 503
 Teutsch, Joseph, történetíró, †1770 I. 158; II. 99, 379, 385, 389, 413, 414, 416, 422, 426, 427, 430, 436, 446, 449, 450, 453, 457, 474, 475, 512, 581
 Teutsch, Paul II. 497, 504
 Teutsch, Simon II. 547
 Teutscher, Matthaeus II. 530, 535, 591
 Teylman, Ursula II. 494
 Thabai András II. 277
 Thaddaeus, Martin I. Grosthais, Martin
 Theil, Johann Amadäus II. 329
 Thein, Georg II. 495, 503
 Thel, Demeter ispán apja I. 130, 158
 Theodorovits Mihály I. 273
 Theodorus mester, vicekancellár II. 287
 Theoreok Péter I. 561
 Therek Bálint I. Török Bálint
 Thewde, Thomas I. 561
 Theyselius, Georg II. 523
 Tholdalagi I. Toldalagi
 Tholdi I. Toldi
 Thomae, Melchior II. 484
 Thomas I., höltövényi pap II. 498
 Thomas II., veresmarti pap II. 504
 Thomas Zekell de Kevend I. Székely Tamás, kövendi
 Thotheuri I. Tötöri
 Thököly cs. I. 204, 264
 Thököly Imre I. 43, 265, 364; II. 65, 211, 343–344, 468, 472
 Thököly István I. 484; II. 574
 Thököly Miklós II. 406
 Thuan, Jacobus, Augustus II. 153
 Thuri cs. II. 179
 Thuri Pál I. 44, 87
 Tibád cs., kadicfalvi II. 51
Tibád Levente I. 77
 Tiberius császár II. 330
 Tige, Johann Karl von II. 46, 291, 372, 448
 Tileman, Wilhelm II. 501
 Times, Matthias II. 515
 Timon, Samuel I. 40, 66, 103, 117, 130, 137, 139, 156, 159, 163, 172, 174, 215, 228, 230, 232, 235, 263, 298, 306, 307, 322, 324, 429, 432, 440, 448, 461, 462, 525, 550, 595, 610, 614, 618; II. 16, 27, 28, 47, 48, 51, 52, 53, 56, 58, 64, 68, 69, 72, 73, 90, 119, 121, 122, 123, 128, 137, 143, 146, 149, 150, 151, 156, 157,

158, 166, 186, 188, 217, 220, 231, 232, 238, 239, 240, 241, 246, 252, 253, 263,
 264, 266, 267, 271, 274, 325, 331, 332, 350, 372, 385, 423, 450, 453, 455, 463,
 467, 475, 476, 481, 513, 516, 524, 525, 527, 530, 557, 559, 574, 575, 587
 Tischler, Johann II. 437
 Tisza cs. I. 283, 450, 451, 500
 Tisza cs., borosjenői I. 500
 Tisza László I. 500
 Tiszabecsi István II. 277
 Tiszabecsi Tamás I. 373
 Tivadar, tövisi román I. 216
 Tobiac, Christian II. 504
 Tóbiás cs. I. 318
Tocilescu, C. Grigore I. 636
 Tódor Salamon I. 274
 Tótfi Mihály özvegye I. 284
 Toffán cs. I. 568
 Togyer cs. I. 450
 Tokai cs. I. 519
 Tokoli I. Thököly Imre
 Tokos István I. 578
 Tokos János II. 198
 Toldalagi cs. I. 283, 304; II. 271
 Toldalagi cs., nagyercsei I. 319, 366
 Toldalagi András I. 318, 386, 598; II. 271
 Toldalagi I. Ferenc, iklódi, főszolgabíró 1648-ban I. 389; II. 271
 Toldalagi II. Ferenc, †1803 II. 271
 Toldalagi Gábor I. 386
 Toldalagi György, iklódi I. 386, 391
 Toldalagi I. János, Doboka vm. főispánja II. 271
 Toldalagi II. János, nagyercsei, I. Ferenc és Apafi Katalin fia I. 285
 Toldalagi III. János I. 256, 423, 432
 Toldalagi Judit I. 305
 Toldalagi Katalin I. 404
 Toldalagi László I. 404; II. 271
 Toldalagi Mihály, koronkai II. 271
 Toldi cs. I. 140, 142, 144, 152, 227, 520, 567; II. 51, 168
 Toldi I. Ádám, nagyszalontai, III. György és Naláczi Klára fia I. 142, 569
 Toldi II. Ádám, I. Ádám és Teleki Krisztina fia I. 142
 Toldi Ferenc I. 142
 Toldi I. György, I. Lajos alatt titkos tanácsos I. 142
 Toldi II. György, I. Miklós fia I. 142
 Toldi III. György, II. László fia I. 142
 Toldi IV. György, I. István és Bánffy Klára fia I. 142
 Toldi V. György, IV. György fia I. 142
 Toldi VI. György, V. György és Bánffy Druzsina fia I. 142

Toldi VII. György, III. Mihály és Szalánczi Mária fia I. 142
 Toldi VIII. György, I. József fia I. 142, 598
 Toldi I. István, I. Mihály fia I. 142
 Toldi II. István, V. György és Bánffy Druzsina fia I. 142
 Toldi János, I. Miklós fia I. 142
 Toldi József, VII. György és Veszprémi Zsuzsanna fia I. 142
 Toldi I. László, I. Miklós unokája I. 142
 Toldi II. László, I. László fia I. 142
 Toldi III. László, II. László fia I. 142
 Toldi IV. László, II. István fia I. 142
 Toldi Lőrinc I. 142
 Toldi Lukács I. 142
 Toldi I. Mihály, III. György fia I. 142
 Toldi II. Mihály, I. Mihály fia I. 142
 Toldi III. Mihály, V. György és Bánffy Druzsina fia I. 142
 Toldi I. Miklós, Lőrinc fia I. 142
 Toldi II. Miklós, I. Miklós fia I. 142
 Toldi III. Miklós, József és Széki Mária fia I. 142
 Toldi Pál I. 142
 Toldi Tamás I. 142
 Toldi Zsigmond I. 142
Toldy Ferenc I. 78
 Tolnai cs. I. 519
 Tolnai István I. 373
 Tolnai János I. 145
 Tolvaj cs. I. 519
 Toma cs. I. 452
 Tombori cs. I. 519
 Tomje cs. I. 450
 Tomoreus I. Tomori Pál
 Tomori Kristóf I. 561
 Tomori Lőrinc I. 561
 Tomori Pál I. 579
 Tomorius I. Tomori Pál
 Tompa cs. II. 74
 Tompa cs., kisborosnyói II. 214
 Tompa Ádám I. 507
 Tompos cs., csíkszentgyörgyi II. 214
 Tomsa fejedelem I. Tomşa, Ştefan
 Tomşa, Ştefan I. 264
Tomuş, Mircea I. 83
 Toplicza cs. I. 452
 Toppeltinus, Laurentius I. 378; II. 544
 Torda, régi magyar vezér I. 286
 Tordai cs. I. 140, 143, 168, 318, 320, 411, 450, 451, 502, 532

Tordai Elek I. 254
 Tordai Ferenc I. 254
 Tordai Ferencné, özvegy I. 254
 Tordai János, dobokai I. 391
 Tordai Jánosné, özvegy I. 254
 Tordai József I. 255
 Tordai Mihály I. 254
 Tordai Miklós I. 254, 256
 Tordai Pál I. 254
 Tordai Sándor András I. 508
 Torma cs. 283, 284, 319, 412; II. 67
 Torma cs., csicsókeresztúri I. 412, 439
 Torma Gábor I. 267
 Torma I. György II. 293
 Torma II. György, I. György és Huszár Borbála fia II. 293
 Torma I. István, csicsókeresztúri I. 413; II. 293
 Torma II. István, giróti I. 414
 Torma III. István (Hosszúaszó) I. 256
 Torma János I. 415
 Torma Mihály I. 415
 Torma I. Miklós, giróti I. 413
 Torma II. Miklós, csicsókeresztúri I. 414
 Torma Péter, giróti I. 413
 Torma Sámuel, csicsókeresztúri I. 414; II. 125, 293
 Tornya cs. I. 452, 453
 Tornya cs., toronyfalvi I. 465
 Tornya I. Borbála, Tamás leánya, Naláczi Istvánné I. 228, 291, 466
 Tornya II. Borbála, Cserei Miklósné I. 32
 Tornya Sámuel I. 226, 367
 Tornya Tamás I. 465
 Tornya Zsófia I. 367, 466
 Tornyi I. Tornya
 Toroczkai cs. I. 140, 169, 269, 283, 292, 293, 296, 297, 299, 320, 386, 411, 412, 431, 518, 519, 527, II. 236, 271
 Toroczkai cs., torockószentgyörgyi II. 213
 Toroczkai Ágnes I. 402
 Toroczkai Borbála I. 319, 500
 Toroczkai Ferenc I. 294
 Toroczkai Gáspár I. 294
 Toroczkai István I. 256, 283, 284, 431, 486
 Toroczkai János I. 294
 Toroczkai János, torockószentgyörgyi I. 580
 Toroczkai József I. 294
 Toroczkai Klára II. 79
 Toroczkai László I. 256

Toroczkai Máté I. 377, 379
 Toroczkai Mátyás I. 256, 283, 402
 Toroczkai Mihály I. 168, 227, 283, 294, 431
 Toroczkai I. Péter (Torockószentgyörgy) I. 283
 Toroczkai II. Péter (Háporton) I. 228
 Toroczkai III. Péter (Szancsal) I. 256
 Toroczkai Zsigmond I. 291, 293
 Toroczkai Zsuzsanna I. 15
 Toronyai Máté I. 245
 Toronyi I. Torna
 Toronyi György I. 312
 Tóth cs. I. 451
Tóth Béla I. 81, II. 567
 Tóth Ferenc I. 91
Tóth István I. 87, 615
 Tóth Mihály, szentgyörgyi II. 15
 Tóth Zoltán I. 94
 Totheori I. Tötöri
 Tóthfalusi István I. 373
 Toxus I. Taksony
 Tömösvári János II. 555
 Török cs. I. 168, 169, 169, 412, 519, 520, 532; II. 180
 Török cs., algyógyi I. 485
 Török cs., enyingi I. 469, 483
 Török cs., kadicfalvi II. 51
 Török Bálint, enyingi I. 483, 552, 553; II. 390
 Török Benedek II. 37
 Török Ferenc I. 41, 456
 Török Gáspár I. 255
 Török Gáspárné, özvegy I. 255
 Török István I. 456
 Török János I. 498
 Török Kata, enyingi I. 483, 633
 Török I. Mihály, szászvárosi királybíró II. 555
 Török II. Mihály, galaci, Doboka vm. alispánja I. 391
 Török Sándor I. 37
 Török Tódor I. 146
 Tötöri cs. I. 318
 Tötöri Balázs I. 387, 555, 556, 557, 558
 Tötöri Borbála I. 555, 556, 557, 558
 Tötöri István, keresztszentkirályi I. 389
 Tövissi cs. I. 216
 Tövissi Dániel I. 256, 257
 Tövissi Péter I. 256
 Traianus I. 200, 298, 322, 323, 324, 327, 335; II. 75

Trapoldinus, Andreas I. Siegerus, Andreas
 Traszki Lukács I. 373, 509
Trausch, Joseph I. 86, 91, 609; II. 578, 580, 584
 Trausch, Joseph II. 407
 Trausch, Nathaniel II. 485, 491, 504, 570, 571, 581, 582, 583, 586, 587, 588, 589, 590, 591, 592
 Trausch, Paul II. 485
 Trauzner cs. I. 283, 297
 Traydner, Petrus II. 438
 Trevius, Christophorus Iacobus I. 103, 608
 Trew I. Trevius
 Tripána cs. I. 412
 Trombitás cs. I. 568
 Tröster, Johannes I. 102, 157, 172, 180, 191, 203, 226, 286, 292, 301, 302, 326, 327, 335, 349, 402, 446, 623; II. 23, 35, 68, 140, 156, 168, 217, 218, 253, 330, 336, 341, 344, 345, 364, 376, 417, 513, 526, 529, 531, 538, 547, 557, 559, 590, 591
 Trucza cs. I. 284
 Trypellis, tatár férfi I. 153
 Tuhutum vezér I. 317, 349
 Tumfex, Matthias I. Seiler, Matthias
 Tunyogi cs. I. 140, 519
 Tunyogi Gergely II. 452
 Túri cs. I. 319
 Túri cs., tamásfalvi II. 214, 259
 Túróczi cs. I. 267, 451
 Túróczi Anna, raksányi I. 44
 Túróczi István I. 254
 Túróczi János, történetíró I. 131, 205, 225, 286, 350, 409, 416, 417, 541, 582, 610, 622; II. 115, 146, 471, 570
 Túróczi János, birtokos I. 255, 256
 Túróczi Sámuel I. 254
 Tursellinus, Horatius I. 352
 Turzai cs. I. 282, 318
 Tutius, Georgius I. 150, 612
 Tutius, Jakob II. 485, 488
 Tutsch, Simon II. 496
 Türi cs. I. 140, 144, 216
 Türi cs., sarkadi I. 143
 Türi István, sarkadi I. 581
 Türkösi István II. 198
 Tyukodi cs. I. 519, 532
 Tzoroni Jósá I. Somi Jósá

Udvarhelyi András II. 86
 Udvarhelyi György I. 581
 Udvarhelyi István I. 145
 Ugra cs. I. 412
 Ugron cs. I. 152, 169, 205, 232, 318; II. 49, 51
 Ugron András I. 579
 Ugron István I. 226, 267
 Ugron Jánosné II. 293
 Ugron Pál, ábrahámfalvi II. 76, 78
 Ugron Pál (Dicsőszentmárton) I. 256
 Újfalvi cs. I. 270
 Újhelyi cs. I. 318
 Újhelyi Ferenc, tiszaujhelyi I. 389, 390, 392
 Újlaki cs. I. 480
 Újnémethi cs. I. 520
 Újvári cs. I. 386
 Újvárosi cs. I. 567
 I. Ulászló I. 480, 481
 II. Ulászló I. 119, 120, 123, 340, 482, 483, 485, 550; II. 15, 47, 112, 251, 287,
 299, 301, 302, 365, 388, 446, 510, 554
 Uncs Mihály I. 145
 Ungur cs. I. 255, 451, 452
 Ungvári cs. I. 519
 Uporius I. Apor
 Urai cs. I. 451, 519
 Urkodi cs. I. 532
 Ursz cs. I. 568, 570
 Usaneus, Jakob II. 487
 Usdranus, Thomas II. 497
 Uzindur, hun vezér II. 282
 Uzoni cs. I. 451, 567
 Uzoni Balázs I. 509
 Uzoni Boldizsár I. 508, 509
 Uzoni Litterati Miklós I. 581

 Űrögdi cs. I. 411
 Űrmösi Balázs II. 86

 Vaczhány cs. I. 412
 Váczi Péter I. 420
Váczy János I. 80, 81, 85, 93
Váczy Kálmán I. 77
 Vadadi cs. I. 283
 Vadas cs. I. 486
 Vadas Mihály I. 256

Vadas Mózes I. 256
 Vadon cs. I. 520
 Vágási cs. I. 140
 Vajasdi cs. I. 168
 Vajda cs. I. 140, 282, 318, 320, 386, 411, 412, 450, 451, 497, 567, 568
 Vajda Ferenc I. Várdai Ferenc
 Vajda Gábor, kackói I. 414
 Vajda György I. 508
 Vajda János, szászszombori I. 391, 405
 Vajda Mihály, némai I. 413, 414
 Vajda Péter, fogarasi vicekapitány I. 581
 Vajda Péter, csernátoni I. 420
 Vajdahunyadi Mihály I. Eperjesi Mihály
 Vaji cs. I. 169
 Vajka Lőrinc I. 373
 Vajna cs. I. 168
 Valachus, Lorenz I. Bloch, Lorenz
 Valckenaer, Ludwig Kaspar I. 593, 639
 Valentin, höltövényi pap I. Weinhold, Valentin
 Valentin, vidombáki pap II. 501
 Valentini, Andreas II. 368, 581
 Valentinus, földvári pap II. 494
 Valentinus, nótárius I. 510
 Valentinus, Franz II. 522
 Valkai cs. I. 282, 318, 411, 412
 Valkai András I. 18
 Valkai Miklós II. 41
 Valkenarius I. Valckenaer
 Vallisch, Samuel II. 419
 Valones cs. I. 282
 Válya cs. I. 470
 Váradi cs. I. 168, 169, 232, 282, 283, 319, 320, 386, 411, 412, 450, 451, 452, 462, 485, 497, 519, 520, 532, 567, 568
 Váradi cs., kéméndi I. 502
 Váradi Ferenc I. 181, 255
 Váradi János I. 255
 Váradi Kiscsengeri István I. 245
 Váradi Litterati Mátyás I. 581
 Váradi Zsigmond, nagyváradi I. 390, 391
 Váraljai Dániel II. 563
 Váraljai István, vajdahunyadi pap I. 508
 Váraljai István, váraljai alispán I. 414
 Varannai cs. I. 532
 Várdai Ferenc II. 481
 Várfalvi Kósa János I. 379

Varga cs. I. 412, 520, 532
 Varga András II. 555
 Varga György II. 555
 Varga Tamás II. 555
 Vargyasi Szolga Ferenc I. 381
 Várhegyi Mihály I. 506
 Vári cs. I. 411
 Vári János I. 373
 Varjú cs. I. 532
 Varkorize Imre I. 561
 Váró cs., bágyoni I. 233
 Varsányi cs. I. 387
 Varsányi Benedek, csekelaki I. 390, 391
 Varsányi Zsigmond I. 256
 Vartabried, Minasz I. 272, 274, 275, 621
 Vártán Humánián I. Humanianus, Vartanus
 Vas Gábor, albisi II. 277
 Vásárhelyi cs. I. 194
 Vásárhelyi András II. 562
 Vásárhelyi Czompó Mihály I. 312
 Vásárhelyi Czompó Péter II. 84
 Vásárhelyi István I. 245
 Vásárhelyi János, hermányi pap II. 85, 86
 Vásárhelyi János, ótordai pap I. 312
 Vásárhelyi János, székelyföldi pap I. 160
 Vásárhelyi Lajos I. 245
 Vásárhelyi Matkó István I. 312, 373
 Vásárhelyi Mihály II. 562
 Vásárhelyi Péter II. 562
 Vásárhelyi Sámuel I. 507
 Vasas cs. I. 412
 Vasas József, nagybányai I. 411, 414
 Vass cs. I. 140, 320, 386, 402, 412, 520
 Vass cs., dióváraljai I. 168, 227
 Vass Benedek I. 216
 Vass Benjámin, csávási I. 507
 Vass György I. 226, 320
 Vass István I. 256
 Vass József I. 78, 79, 80, 89, 94, 624
 Vass Mihály, kőröspataki II. 182
 Vass Mihály (Pócsfalva) I. 255
 Vass Mózes I. 227
 Vaszul cs. I. 568
 Vavota, Dragota I. 561
 Vay Ábrahám I. 404

Vay Judit I. 404
 Vay László I. 527
 Veér Judit I. Vér Judit
 Végh cs. I. 320, 519
 Végh (Litterati) cs. I. 140
 Végh Ferenc I. 256
 Vékony cs. I. 520
 Vellenstein I. Wellenstein, Hanibal
 Velox I. Sebus
 I. Vencel I. 403
 Venema, Herman I. 593
 Vengierski, Andreas I. 53
 Veniczai cs. I. 283, 318
 Venter cs. I. 519
 Venter László I. 50
 Ventosus I. Szeles
 Vér cs. I. 282, 291, 318, 411
 Vér György I. 330, 361
 Vér Judit I. 319, 597; II. 293
 Vérbulcsu vezér I. 170
 Verdenburg, Stephan Andreas von II. 321
 Veres Gergely, dálnoki II. 555
 Veresmarti Gáspár I. 373; II. 63, 277
 Veress cs. I. 140, 168, 318, 386, 451, 497, 519, 519, 520, 567, 568
 Veress cs., dálnoki I. 234
 Veress cs., nagyváradi I. 194
 Veress Ádám, nagyváradi I. 194
 Veress Andrei I. Veress Endre
Veress Endre I. 82, 83, 89, 608, 609, 618, 633; II. 577, 592
 Veress Ferenc, szentléleki II. 214
 Veress György I. 161
 Veress Péter, váradi I. 581
 Verestói György I. 373
 Vermerus, Matthias I. Wermer, Matthias
 Verschlius, H. Johannes I. 593, 639
 Verzereskus, Oxendius I. 272, 273, 274, 428
 Verzireskus, Oxendius I. Verzereskus, Oxendius
 Verzireski I. Verzereskus, Oxendius
 Vesenyi cs. I. 411
 Veszei Ferenc, szentlászlói I. 455
 Veszei Mihály, szentlászlói I. 455
 Veszelszki Antal I. 46
Veszely Károly II. 574
 Veszprémi cs. I. 318
 Veszprémi György I. 386

Veszprémi István I. 588; II. 63
 Veszprinyi György I. 391
 Veterani, Friedrich II. 211, 314, 339, 419, 447
 Vetési cs. I. 533
 Vezel cs. I. 504
 Viczei cs. I. 318
 Victoris, Thomas II. 505
 Vilmos, osztrák fejedelem I. 377
 Vincze cs. I. 451
 Vinczellér cs. I. 532
 Vince ispán 1252-ben I. 128, 129, 130
 Vongárdi Geréb Péter I. Geréb Péter
 Vinter cs. I. 412
 Vinter Mihály, rettegő I. 414
 Virág cs. I. 532
 Virginás István I. 330
 Viski cs. I. 386, 387
 Viski György, Doboka vm. jegyzője I. 391, 392
 Viski György, rettegő I. 392
 Viski Gyula I. 628
Viski István II. 592
 Viski János, rettegő, Doboka vm. jegyzője I. 392
 Viski János, kolozsvári pap I. 373
 Viski Krisztina I. 601
 Viski Pál I. 373
 Visolyi cs. I. 450
 Vita cs. I. 262, 283
 Vitályos Gábor I. 506
 Vitéz cs. I. 452
 Vitéz cs., magyarbikali I. 353, 354, 358
 Vitéz András I. 283
 Vitéz Anna I. 598
 Vitéz Borbála I. 183
 Vitéz György I. 354
 Vitéz János I. 183
 Vitéz Mihály I. 142, 158, 186, 230, 231, 308, 347, 352, 484, 496, 536, 537; II. 31, 43, 153, 243, 251, 318, 340, 344, 378, 458, 460, 582
 Vitéz Zsuzsanna II. 127
 Vitkai Erzsébet I. 181
 Vizaknai Bereck György I. 41, 86
 Vizaknai Gergely I. 376
 Vizaknai György II. 562
 Vizaknai Miklós I. 591
 Vízi cs. I. 169
 Vízközi cs. I. 519

Vlaicu, havasalföldi vajda II. 471, 587
 Vlaik I. Vlaicu
 Vojk Buthi I. Buthi Vojk
 Voltaire I. 88
 Vossius, Gerhard Johann I. 162, 326, 613; II. 292
 Vranacus, Jakob II. 486
 Vulpinus I. Fuchs, Marcus
 Vulpinus, Nicolaus I. Fuchs, Nicolaus

 Wagner, Johann II. 486, 504
 Wagner, Lorenz I. 180; II. 328
 Wagner, Lucas I. 612
 Wagner, Marcus II. 489
 Wagner, I. Michael, höltövényi pap II. 499
 Wagner, II. Michael, prázsmári pap II. 492, 493, 495
 Wagner, III. Michael, királyi adószedő II. 328
 Wagner, Thomas II. 487, 488
 Wagner, Valentin II. 432, 482
 Wahlbom, Johan Gustaf I. 84
 Waldhütter cs. II. 316
 Wallaszky Pál I. 335; II. 433, 585
 Wallendorf, Joachim II. 309
 Wass cs. I. 168, 284, 319, 386, 412
 Wass cs., cegei I. 195, 205, 386, 403, 485
 Wass Ádám I. 403, 404, 415
 Wass András I. 403
 Wass Anna I. 404
 Wass I. Balázs, I. Domokos és Gyerőffi Borbála fia I. 404
 Wass II. Balázs, I. Balázs fia I. 404
 Wass Chama I. 403
 Wass I. Dániel, VII. János és Ébeni Éva fia I. 404
 Wass II. Dániel, I. Dániel és Mikó Ilona fia I. 404
 Wass III. Dániel, Ádám és Toldalagi Katalin fia I. 404
 Wass IV. Dániel, cegei I. 284, 388
 Wass Desiderius I. Wass Dezső
 Wass Dezső I. 403
 Wass I. Domokos, Pál és Iklódi Anasztázia fia I. 403, 404
 Wass II. Domokos, Ádám és Toldalagi Katalin fia I. 404
 Wass Emich I. 403
 Wass Eszter I. 404
 Wass Farkas I. 404
 Wass I. Ferenc, II. György és Erdélyi Katalin fia I. 404
 Wass II. Ferenc, I. Dániel és Mikó Ilona fia I. 404
 Wass I. György, II. Mihály fia I. 403
 Wass II. György, IV. János fia I. 404

Wass III. György, I. Ferenc és Bogáti Druzsina fia I. 404
 Wass IV. György, VII. János fia I. 404
 Wass V. György, I. Dániel és Mikó Ilona fia I. 404
 Wass VI. György, cegei I. 320, 403, 598
 Wass György szénátor I. 337
 Wass István I. 403
 Wass I. János, Emich fia I. 403
 Wass II. János, I. Miklós fia I. 403
 Wass III. János, I. János fia I. 403
 Wass IV. János, I. Domokos és Gyerőffi Borbála fia I. 404, 414
 Wass V. János, I. Balázs fia I. 404
 Wass VI. János, II. György és Erdélyi Katalin fia I. 404
 Wass VII. János, III. György fia I. 404
 Wass VIII. János, VII. János fia I. 404
 Wass Julianna I. 404
 Wass I. Katalin, I. Dániel és Vay Judit lánya I. 404
 Wass II. Katalin, IV. Miklós és Teleki Éva lánya I. 404
 Wass Krisztina I. 57, 404
 Wass I. László, I. Miklós fia I. 403
 Wass II. László, I. János fia I. 403
 Wass III. László, II. Mihály fia I. 403
 Wass IV. László, I. Domokos és Gyerőffi Borbála fia I. 404
 Wass V. László, III. György fia I. 404
 Wass Loob I. 403
 Wass Lőrinc I. 403
 Wass I. Mihály, I. János fia I. 403
 Wass II. Mihály, II. Miklós fia I. 403
 Wass III. Mihály, István fia I. 403
 Wass IV. Mihály, I. Domokos és Gyerőffi Borbála fia I. 404
 Wass I. Miklós, Emich fia I. 403
 Wass II. Miklós, I. János fia I. 403
 Wass III. Miklós, II. Mihály fia I. 403
 Wass IV. Miklós, I. Dániel és Mikó Ilona fia I. 404
 Wass V. Miklós, Ádám és Toldalagi Katalin fia I. 404
 Wass VI. Miklós 1350 körül I. 320
 Wass Pál I. 403
 Wass I. Péter, Loob fia I. 403
 Wass II. Péter, I. János fia I. 403
 Wass Sámuel I. 404
 Wass I. Tamás, 1143 körül I. 403
 Wass II. Tamás, I. János fia I. 403
 Weber, Johann II. 329
 Weber, Peter II. 309
 Weidenbacher, Laurenz II. 501
 Weidenbacher, Paul II. 448, 503

Weigender, Lukas II. 490
 Weingender, Lukas, I. Weigender, Lukas
 Weinhold, Georg II. 329
 Weinhold, Valentin II. 477, 498, 588
 Weiss, Johann II. 485, 486, 502
 Weiss, Martin II. 514
 Weiss, Michael II. 394, 396, 400, 403, 405, 411, 422, 435, 438, 448, 451, 452, 453, 472
 Weiss, Simon II. 514
 Weisskircher, brassói gyógyszerész I. 46
 Welcker, Simon II. 486
 Wellenstein, Hanibal II. 448
 Wellmann, Andreas II. 329
 Werbőczy István I. 115, 221; II. 8, 10, 11, 14, 19, 21, 115, 184, 301, 319
 Wermer, Matthias II. 360, 431, 432, 433, 434
 Werner, Carl II. 577, 592
 Wesselényi cs. I. 365, 395, 405, 519, 524, 525, 528
 Wesselényi cs., hadadi I. 523
 Wesselényi Anna I. 519
 Wesselényi Boldizsár, gykei I. 387, 388
 Wesselényi Farkas I. 521, 523
 Wesselényi Ferenc, a hadadi vár ura 1585-től I. 521
 Wesselényi I. István, fejedelmi tanácsos I. 521
 Wesselényi II. István főispán, táblai elnök I. 320, 344, 401, 501, 518, 519, 520, 521, 626; II. 80
 Wesselényi Mária I. 501
 Wesselényi I. Miklós, Zápolya fegyverhordozója I. 405, 629
 Wesselényi II. Miklós, III. István és Daniel Polixéna fia I. 525
 Wesselényi Pál I. 524; II. 127
 Weszprémi István I. 353, 406
 Weyrauch, Clemens II. 410, 437
 Weyrauch, David II. 402, 547
 Weyrauch, Nicolas II. 410, 421
 Wieland, Michael von II. 329
 Wiener, Paul II. 359
 Windich I. Szeles
 Winrich, Caspar II. 421
 Winterl, Jakob Joseph I. 70
 Witsch, Johann II. 498
 Wolf, Lorenz II. 411
 Wolf, Peter II. 359, 498
 Wolphardus, Adrianus I. 339

 Zaas János I. Szász János
 Zabarius, Isacus II. 360

Zabolai cs. I. 386
 Zachariae, Simon II. 514
 Zacharias, pap Hermányban II. 496
 Zacharias, Vinzenz II. 410, 437
 Zádor Anna II. 579
 Zágoni cs. I. 140
 Zágoni Bodola Sámuel I. 15
 Zágoni Gábor II. 63
 Zágoni János II. 199
 Zágoni Márton I. 313
 Zaj cs. I. 519
 Zajk, a Zeyk cs. őse I. 494, 495
 Zajzon cs. I. 283
 Zajzon cs., réti I. 569, 570
 Zakariás cs. I. 411
 Zakariás Zsigmond, dobokai I. 390
 Zalaházi cs. I. 555
 Zalaházi Anna I. 557, 558
 Zalaházi Dorottya I. 557
 Zalaházi László I. 551, 554, 556, 557, 558
 Zalaházi Magdolna I. 557, 558
 Zalaházi Tamás I. 558
 Zalányi Péter I. 247
 Zalányi Séra Ferenc I. 267
 Zalasdi cs. I. 504
 Zámbo cs. I. 318, 354, 374, 411
 Zamosius I. Szamosközi István
 Zápolya István II. 148
 Zápolya János I. 120, 178, 226, 262, 359, 405, 406, 439, 440, 512, 551, 552, 591, 629; II. 11, 51, 111, 112, 148, 200, 301, 317, 332, 338, 371, 388, 390, 537, 538
 Zápolya Zsigmond I. János Zsigmond
 Zay Ferenc I. 524
 Zaz Ferenc I. Szász Ferenc
 Zeidner, Johann I. Seidner, Johann
 Zejk I. Zeyk
 Zekel I. Székely
 Zekkel I. Székely
 Zempér cs. I. 411
 Zenthe Gergely, szentgyeydi I. 390
 Zetelaki Oroszhegyi Mihály II. 64
 Zeyk cs. I. 452, 462
 Zeyk cs., zejkefalvi I. 168, 227, 228, 452, 494, 495
 Zeyk András I. 494
 Zeyk Dániel I. 495
 Zeyk I. István, 1131 körül I. 494

Zeyk II. István, 1631 körül I. 494
 Zeyk János I. 24, 78, 82
 Zeyk I. László (XV. sz.) I. 494
 Zeyk II. László, 1702 körül I. 226
 Zeyk Mihály I. 495
 Zeyk I. Miklós, 1377-ben I. 495
 Zeyk II. Miklós, hunyadi ispán 1585-ben I. 457
 Zeyk Péter I. 494, 495
 Zeylecker, Georg II. 497
 Ziegler, varga (XVI. sz.) II. 493
 Ziegler, Andreas II. 493
 Ziegler, Christian II. 360
 Ziegler, Johann II. 418, 419
 Ziegler, Martin I. 158; II. 406, 410, 411, 418, 425, 426, 428–429, 433, 442,
 449, 464, 491, 493, 500, 559, 583, 584
 Zigethi Pál I. Szigethy Pál
 Zilahi cs. I. 532, 533
 Zilahi István II. 277
 Zilahi Pál I. 508
 Zimmermann, túszer Caraffánál II. 419
Zimmermann, Franz II. 577, 592
 Zirind, állítólagos magyar vezér I. 541
 Zoltai György I. 255
 Zoltai Istvánné, özvegy I. 256
 Zoltán János II. 267
 Zólyomi cs. I. 456
 Zólyomi cs., albisi II. 156, 157
 Zólyomi Dávid I. 456, 469, 483, 600; II. 156
 Zólyomi Miklós I. 351, 456, 457, 484, 543, 600; II. 156
 Zólyomi Péter I. 600
 Zonuk ispán I. 122
Zoványi Jenő II. 592
 Zöldi cs. I. 168, 194, 411
 Zrínyi Miklós, a szigetvári hős II. 200
 Zrínyi Miklós, költő I. 58
 Zudor cs. I. 168, 195, 451
 Zukastira, sárkányi román ember I. 591
 Zumbor, régi magyar I. 359
 Zutai cs. I. 386
 Zutori cs. I. 318
 Zvatopolugus I. Szvatopluk
 Zwentabaldus I. Szvatopluk
 Zwentibaldus I. Szvatopluk
 Zwingli, Ulrich II. 588
 Zytopaeus, Johann II. 500

Zytopacus, Johann Matthäus II. 493, 501
Zytopacus, Marcus II. 500

Zsámboki János I. 400, 468; II. 592

Zsigmond császár I. 57, 323, 335; II. 115, 149, 183, 584

Zsigmond, magyar király I. 107, 119, 122, 123, 124, 266, 327, 339, 400, 471, 472, 474, 476, 477, 478, 479, 480, 487, 494, 571; II. 126, 149, 150, 241, 245, 287, 299, 317, 331, 344, 379, 415, 421, 422, 423, 424, 427, 430, 441, 442, 450, 456, 459, 460, 465, 470, 476, 481

Zsigmond, lengyel király I. 439

Zsigmond, zalatnai bányász I. 200

Zsigmond páter, vizaknai pap I. 246

Helynévmutató

A jegyzék a következő szempontok figyelembevételével készült. Közzöljük a helység nevét Benkő nyomán, de mai helyesírással; ezt követi – egy vonalkával elválasztva – a helység hivatalos neve és a megye, amelyhez ma tartozik; ezután zárójelben jelennek meg az esetleges névváltozatok közül a fontosabbak, továbbá, ha Benkő is közli, a falu román és német neve, itt azonban a régi helyesírással. Pl. Magyarigen – Ighiu, Fehér m. (Chrappundorf, Krapundorf). A jegyzékbe felvettük a fontosabb várakat is, továbbá a külföldi városokat. Ellenben a jegyzék egyszerűsítése végett kimaradtak az ókori helységnevek, az utca-, dűlő- és határrésznevek, az országok, hercegségek, vármegyék, székkek, hegyszorosok, hegyek, tanyák, valamint az épületek (pl. templomok, kúriák, tornyok, kapuk stb.) nevei.

Nem tartottuk szükségesnek szerepeltetni a folyók latin nevét s a falvak többnyire nyakatekert latin elnevezését sem, vagy az egyes szerzőknél előforduló hibás névformákat. Mivel az olvasó amúgy is a helységek magyar névformájából indul ki, az egyszerűség kedvéért kimaradtak az utalások, tehát pl. Krapundorf csak a Magyarigen címszó alatt szerepel, utaló címszóként azonban nem. Ha egy-egy falu időközben beolvadt egy másikba vagy összeépült vele, ezt külön feltüntetjük (pl. Hídvég – összeépült Marosvásárhellyel). Szintén jelezzük, ha a szóban forgó helység ma már eltűnt vagy azonosíthatatlan.

A helységnevek jegyzékének összeállításánál a legnagyobb gondot az jelentette, hogy Benkő a falvakat ritkán nevezte meg pontosan és teljes nevükön, s ezért utána kellett néznünk, hogy pl. Újfalun mit ért, ti. Erdélyben van Oláhújfalú, Szászújfalú, Tekeújfalú, Borsaujfalú, Komlósújfalú stb.; ezért aztán – ugyanennél a példánál maradva – az Újfalú címszónál utalunk valamennyi ilyen nevű falura. Még a kitűnően használható, Coriolan Suciu-féle *Dictionar istoric al localităților din Transilvania* (Buc. I. 1967, II. 1968) sem tudott minden esetben kiegészíteni a nevek azonosításában. Ilyenkor a Pallas Lexikon megyetérképeit böngésztem át, belelapoztam az egyes vármegyékről készült monográfiákba, sőt olykor napjaink vasúti- és autóbusz-menetrendjei segítettek ki. De biztos vagyok abban, hogy itt-ott még így is tévedtem, amiért az Olvasó szíves elnézését kérem!

Abafája – Apalina, Maros m. I. 281, 283, 302, 303, 337

Abásfalva l. Homoródadásfalva

Abod – Abud, Maros m. II. 272, 277

Abosfalva – Abuș, Maros m. I. 255, 265, 271, 276

Ábránfalva – Obrănești, Hargita m. (Ábrámfalva, Ábrahámfalva) II. 34, 46, 47, 53, 58, 62

Abrudbánya – Abrud, Fehér m. (Abrughánya, Abruk, Abruth, Avrud, Altenburg, Schlatten, Auraria, Auraria maior) I. 164, 166, 172, 190, 196, 200, 201, 204, 241, 248, 249, 605, 617; II. 282, 292

Abrudfalva – Abryd-Sat, Fehér m. (Abrud-Zeller) I. 200, 202

Abucsa – Abucea, Hunyad m. I. 499

Ácsfalva – Aciuța, Arad m. (Acsuca) I. 540, 546
 Ácsva – Avram Iancu, Arad m. (Acsuva) I. 540, 546
 Adalín – Adalín, Szilágy m. I. 394
 Ádámos – Adămuș, Maros m. I. 253, 256, 257, 265, 276, 279
 Adorján I. Görgényadorján, Kisadorján, Nagyadorján
 Adosfalva, beolvadt Mezőbándba II. 271
 Agárd – Poienița, Maros m. II. 270, 276
 Ágostonfalva – Augustin, Brassó m. I. 152, 153; II. 71, 170, 219, 378, 383
 Agyagfalva – Lutița, Hargita m. (Gyolcsfalva) II. 28, 34, 46, 47–48, 50, 52, 53, 61, 63
 Ajnád – Nădejdea, Hargita m. II. 244
 Ajta, patak II. 170, 171
 Ajton – Aiton, Kolozs m. I. 320, 363, 365, 369
 Akmár – Acmariu, Fehér m. (Okmár) I. 166, 177, 202
 Ákos – Acîș, Szatmár m. I. 520, 528
 Ákosfalva – Acățari, Maros m. II. 266, 270, 276
 Alada, Spanyolország I. 621
 Alamor – Alămor, Szeben m. I. 166, 169, 177, 207, 223, 224, 225, 243
 Albak – Albac, Fehér m. I. 205
 Albis I. Kézdiálbis
 Alcina – Alțina, Szeben m. (Altzen, Olzen, Olzna) II. 546, 550
 Aldiód I. Algyógy
 Aldoboly – Dobolii de Jos, Kovászna m. (Doboly) II. 99, 101, 103, 104, 106, 107, 118, 121, 127, 219, 379
 Aldorf – Unirea, Beszterce-Naszód m. (Valdorf, Walldorf, Walendorf) II. 531, 535
 Alfüged – Ciugudul de Jos, Fehér m. (Alsófüged) I. 296
 Algyógy – Geoagiu, Hunyad m. (Aldiód) I. 222, 447, 449, 451, 458, 484–485, 500, 505, 507, 549, 633
 Alkenyér – Șibot, Fehér m. (Sibot, Unter Brodsdorff) II. 552, 553, 558–559
 Almakerék – Mălincrav, Szeben m. (Mallenkrog) I. 145, 146, 147, 150, 161, 358; II. 374
 Almás I. Homoródalmás, Kézdiálmás, Kozmaalmás, Pusztaalmás, Szász-kisalmás I. 66
 Almás, folyó I. 316, 317, 358, 395
 Almásbalázsháza – Bălan, Szilágy m. (Balásháza) I. 394
 Almáscsáka – Ceaca, Szilágy m. (Csáka) I. 431
 Almásdál – Dolu, Szilágy m. (Dál) I. 394
 Almasel – Almășel, Hunyad m. I. 459, 499
 Almási barlang I. Csudálókő
 Almásmálom – Malin, Beszterce-Naszód m. (Málom) I. 408, 412, 431
 Almásmező – Poiana Mărului, Brassó m. (Pojana Merului, Pojâne Merului) I. 567, 570, 589, 590; II. 379, 407
 Almásnyíres – Mesteacănu, Szilágy m. (Nyíres) I. 316, 352

Almásrákos – Racîș, Szilágy m. (Rákos) I. 316, 395
 Alőr – Urișor, Kolozs m. (Alsóőr, Űr) I. 410, 412, 438, 439, 440, 442
 Alparét – Bobîlna, Kolozs m. I. 411, 431, 434, 437
 Alpestes – Peștișu Mare, Hunyad m. (Pestes) I. 447, 451, 484, 486, 505, 506, 508
 Alsóárpás – Arpașul de Jos, Szeben m. I. 567, 568, 569, 588
 Alsóbajom – Boian, Szeben m. (Bajom, Boneschdorf, Bonesdorff) I. 218, 253, 256, 264, 265, 270, 278
 Alsóbalázsfalva – Blăjenii de Jos, Beszterce-Naszód m. I. 386, 397, 398
 Alsóbán – Bănișor, Szilágy m. I. 536
 Alsóbaucár – Băuțar, Krassó-Szörény m. (Bautzár) I. 460, 461
 Alsóberekuszó – Bîrsăul de Jos, Szatmár m. I. 523
 Alsóboj – Boiul de Jos, Hunyad m. I. 499
 Alsóboldogfalva – Bodogaia, Hargita m. (Alsóboldogasszonyfalva, Boldogasszonyfalva) II. 28, 34, 36, 62, 66, 70
 Alsóborgó – Josenii Bîrgăului, Beszterce-Naszód m. I. 145, 397, 398
 Alsóbraznyik I. Briznik
 Alsóbun – Popa, Maros m. (Capfalva, Kisbun) I. 253, 255, 260, 597, 601; II. 29, 62, 361
 Alsócsernáton – Cernatul de Jos, Kovászna m. (Csernáton, Tschernatonum, Tsernáton) I. 107; II. 131, 132, 134, 135, 136, 138, 151, 152, 157
 Alsócsertés – Certejul de Jos, Hunyad m. (Csertés) I. 241, 459, 502
 Alsócsobánka – Ciubanca, Kolozs m. I. 426, 431
 Alsócsóra – Săliște, Fehér m. (Csora) I. 248
 Alsódetrechem – Tritenii de Jos, Kolozs m. I. 296
 Alsóegres – Agrișul de Jos, Beszterce-Naszód m. I. 431
 Alsófarkadin – Unirea, Hunyad m. (Farkadin) I. 452, 460, 462, 505, 506
 Alsófentős I. Kisfentős
 Alsóföld – Fildul de Jos, Szilágy m. (Föld) I. 316, 352
 Alsófüle – Filea de Jos, Kolozs m. I. 296, 316
 Alsógáld – Galda de Jos, Fehér m. (Magyargáld) I. 166, 168, 202, 248, 367, 466
 Alsógerebenes L. Alsógyékényes
 Alsógezés – Ghijasa de Jos, Szeben m. I. 143, 144
 Alsógyékényes – Jichișul de Jos, Kolozs m. (Alsógerebenes) I. 411, 430, 630
 Alsóhagymás – Hășmaș, Szilágy m. I. 431
 Alsóidecs – Ideciul de Jos, Maros m. (Idecs) I. 284, 302, 303, 310, 313
 Alsóilosva – Ilișua, Beszterce-Naszód m. I. 374, 410, 412, 437
 Alsójára – Iara, Kolozs m. (Jára) I. 283, 296, 313, 370; II. 292
 Alsókajanel – Căinelul de Jos, Hunyad m. (Káján, Kajanel) I. 496, 540
 Alsókápolna – Căpîlna de Jos, Fehér m. I. 253, 265, 266
 Alsókaznacs – Cosniciul de Jos, Szilágy m. (Alsókasznács) I. 536
 Alsókékesnyárló – Chichișa, Szilágy m. I. 394
 Alsókomána – Comana de Jos, Brassó m. (Komána) I. 567, 569, 588, 589

Alsókosály – Cășciu, Kolozs m. (Alsókusaj, Kusaj, Kusej) I. 410, 438, 439
 Alsóköhér – Chinerul de Jos, Maros m. I. 301, 302
 Alsókörtvélyes I. Déskörtvélyes
 Alsókusaj I. Alsókosály
 Alsólapugy – Lăpugiul de Jos, Hunyad m. I. 499
 Alsólunkoj – Luncoiu de Jos, Hunyad m. I. 540, 546
 Alsómarosváradja – Oarda de Jos, Fehér m. (Alsó Váradja, Maros Váradja, Váradja, Váradgya, Várda, Várhidgya) I. 165, 168, 177, 178, 202, 205, 248, 290, 605
 Alsónádasd – Nădăștia de Jos, Hunyad m. (Nádasd, Nádasdia) I. 452, 458, 484, 505
 Alsónyíresfalva – Lunca Cernii de Jos, Hunyad m. (Nyíresfalva) I. 460
 Alsóorbó – Gîrbova de Jos, Fehér m. (Orbó, Magyarorbó) I. 166, 177, 224, 228, 229
 Alsóoroszfalu – Rusu de Jos, Beszterce-Naszód m. I. 431
 Alsóoroszi – Urisiu de Jos, Maros m. I. 301, 302
 Alsópián I. Szászpián
 Alsópodsága – Poșaga de Jos, Fehér m. I. 281, 621
 Alsóporumbák – Porumbacu de Jos, Szeben m. (Porumbák) I. 222, 567, 568, 569, 582, 588, 589, 592, 638
 Alsópreszáka I. Preszáka
 Alsórákos – Racoș, Brassó m. I. 140, 152, 153, 160, 161, 162; II. 29, 62, 207, 219, 383
 Alsórépa – Rîpa de Jos, Maros m. I. 302
 Alsó Sásvári I. Kissásvári
 Alsósebes I. Sajósebes
 Alsósebes I. Oltalsósebes
 Alsósiménfalva – Simonești, Hargita m. (Seményfalva, Siménfalva, Söményfalva) II. 29, 62, 66, 68, 69, 70
 Alsósófalva – Ocna de Jos, Hargita m. (Sófalva) II. 28, 46, 52
 Alsószálláspataka – Sălașul de Jos, Hunyad m. I. 460
 Alsószentmihály – Mihai Viteazul, Kolozs m. (Alsószentmihályfalva, Szentmihály, Szentmihályfalva) I. 281; II. 289, 290, 291, 292
 Alsószilvás – Silvașul de Jos, Hunyad m. (Szilvás) I. 453, 460, 506
 Alsószivágy – Asuajul de Jos, Máramaros m. (Alsószilvágy) I. 520, 523
 Alsószolcsva – Sălcuiua de Jos, Fehér m. (Szoltsva) I. 281, 282, 296
 Alsószombatfalva – Sîmbăta de Jos, Brassó m. I. 223, 567, 568, 588, 589, 590, 594
 Alsószopor – Supurul de Jos, Szatmár m. I. 528
 Alsószovát I. Magyarszovát
 Alsószőcs – Suciul de Jos, Máramaros m. I. 426, 438
 Alsótelek – Govăjdia, Hunyad m. (Csolnakos Telek, Telek) I. 447, 449, 452, 459, 476, 500, 631
 Alsótíz I. Kászonaltíz

Alsótorja I. Torja
 Alsótök – Tiocu de Jos, Kolozs m. I. 394, 443
 Alsócsa – Ucea de Jos, Brassó m. I. 567, 568, 588
 Alsóváca I. Alváca
 Alsóvalkó – Valcăul de Jos, Szilágy m. (Magyarvalkó) I. 529, 533, 538
 Alsó Váradgya I. Alsómarosváradja
 Alsóvárca – Oarța de Jos, Máramaros m. I. 520, 528
 Alsóvárosvíz – Oraștioara de Jos, Hunyad m. (Alsóvárosvize, Orástyore) I. 458, 484, 486
 Alsóvenice – Venetia de Jos, Brassó m. I. 567, 569, 588, 589
 Alsóvist – Viștea de Jos, Brassó m. I. 567, 568, 588
 Alsóvolál – Volal, Kovászna m. I. 130, 131, 132, 155, 159; II. 145
 Alsózsuk – Jucul de Jos, Kolozs m. (Alsó Suk, Magyarzsuk, Zsuk) I. 315, 316, 319, 363, 364, 365, 367, 374, 623, 624
 Altíz I. Kászonalítíz
 Altorja I. Alsótorja
 Alun – Alun, Hunyad m. I. 499
 Alváca – Vața de Jos, Hunyad m. (Alsóváca) I. 541, 546
 Alvinc – Vințul de Jos, Fehér m. (Vinch) I. 165, 168, 172, 190, 192, 193, 194, 195, 197, 203, 241, 242, 248, 429, 501, 551; II. 558
 Andrásfalva I. Magyarandrásfalva, Nyárádandrásfalva, Oláhandrásfalva
 Angyalos – Angheluș, Kovászna m. II. 98, 99, 102, 103, 105, 106, 108, 118, 122–123
 Antos – Antăș, Kolozs m. I. 431
 Antwerpen – I. 376
 Apáca – Apața, Brassó m. (Geist) I. 154; II. 188, 377, 383, 384, 385, 414, 465, 466, 467, 473, 479
 Apáca, kipusztult helység Közép-Szolnok vm.-ben I. 528
 Apahida – Apahida, Kolozs m. (Apafalva) I. 316, 359, 363, 365, 436
 Apahida I. Kisapahida
 Apanagyfalva – Nușeni, Beszterce-Naszód m. (Nagyfalva) I. 406, 408, 431, 436
 Apát faluja I. Homoródabásfalva
 Apátfalva I. Szászapátfalva
 Apáti I. Dellőapáti
 Apesdorf I. Apátfalva
 Apold – Apold, Maros m. (Trapold, Trapolden, Trappold) II. 362, 374
 Arany – Uroi, Hunyad m. (Aranyvár, Uroi) I. 447, 459, 499, 500, 505, 507
 Aranyasfalva, kipusztult helység Kővár vidékén I. 597
 Aranyas lábú Tuson I. Tuzson
 Aranykút – Arancuta, Kolozs m. I. 319, 363, 365
 Aranymező – Băbeni, Szilágy m. (Aranyosmező) I. 596, 598, 602
 Aranyos, folyó I. 167, 205, 279, 281, 282, 286, 289, 291, 292, 296, 297, 298, 299, 621; II. 280, 282, 283, 284, 286, 290, 291
 Aranyos – Arănieș, Hunyad m. I. 496, 499

Aranyosbánya I. Offenbánya
 Aranyosegerbegy – Viișoara, Kolozs m. (Egerbegy) I. 244, 281, 282, 285, 295, 299, 314, 352
 Aranyosgerend – Luncani, Kolozs m. I. 244, 281, 283, 296, 297; II. 280, 290
 Aranyosgyéres – Cîmpia Turzii, Kolozs m. (Gyéres) I. 9, 66, 107, 244, 281, 282, 283, 285, 294–295, 314, 557, 604, 639; II. 280, 290
 Aranyosivánfalva – Cacova Ierii, Kolozs m. (Ivánfalva) I. 296
 Aranyoslóna – Luna, Kolozs m. (Lóna) I. 281, 283, 288, 296, 297; II. 280
 Aranyosmező I Aranymező
 Aranyosmohács – Măhăcești, Fehér m. (Mohács, Muhachi, Muhack) II. 281, 286, 288, 289
 Aranyospolyán – Poiana, Kolozs m. (Polyán) I. 244, 281, 298, 299, 619; II. 281, 288, 289, 290
 Aranyosrákos – Vălenii de Arieș, Kolozs m. (Rákos) I. 244, 281; II. 281, 284, 288, 289, 292
 Aranyosronk – Runc, Kolozs m. (Runk)
 Aranyosszentmiklós – Sînnicoară, Beszterce-Naszód m. (Szentmiklós) I. 398
 Aranyvár I. Arany
 Árapatak – Araci, Kovászna m. I. 125, 126, 127, 128, 130, 140, 155, 156, 157, 160; II. 99, 127, 377
 Árdány – Ardan, Beszterce-Naszód m. I. 397
 Árdó – Arduzel, Máramaros m. I. 523, 529
 Argyas – Arghișu, Kolozs m. I. 352
 Arjasch I. Mardos
 Árki – Archia, Hunyad m. I. 484
 Árkos – Arcuș, Kovászna m. I. 8, 155; II. 101, 103, 104, 106, 108, 118, 119, 172
 Árokalja – Arcalia, Beszterce-Naszód m. I. 386, 397, 406, 426
 Arpasel, üveghuta, Szében m. I. 591
 Árpástó – Braniște, Beszterce-Naszód m. I. 408, 410, 411, 430
 Árvádfalva – Arvățeni, Hargita m. II. 34, 46, 48, 61
 Aszaló, Magyarország (Assalo, Asszalo) I. 131
 Aszó – Osoi, Kolozs m. (Oszváj) I. 431
 Asszonyfalva – Săcel, Kolozs m. I. 296
 Asszonyfalva – Axente Sever, Szében m. (Frauendorf, Freu) I. 143, 169; II. 520, 522
 Asszonynépe – Asinip, Fehér m. I. 165, 223, 224, 227, 229, 234, 243
 Aszúalmás I. Százaralmás
 Aszubeszterce – Dorolea, Beszterce-Naszód m. (Kisbeszterce, Klein Bistritz) II. 531, 535
 Atosfalva – Hotești, Maros m. II. 28, 266, 272, 277
 Atyha – Atia, Hargita m. (Attya) II. 28, 46, 48, 50, 60
 Aurana I. Vrana

Báár I. Nagybár
 Bába – Baba, Máramaros m. I. 438
 Bábahalma – Bobohalma, Maros m. I. 265, 620
 Bábca – Babt̃a, Szatmár m. (Babocsa) I. 528
 Babolcsa I. Papolc
 Bábolna – Bobıl̃na, Hunyad m. I. 233, 265, 447, 451, 457, 459, 499, 500, 505, 507
 Báboñy – Băbiu, Szilágy m. I. 316, 318, 352, 370
 Báboc – Băbițiu, Kolozs m. (Babuc) I. 394, 395, 442
 Baca – Bața, Beszterce-Naszód m. I. 408, 410, 412, 437, 438
 Bacalár – Bățălar, Hunyad m. I. 447, 452, 484, 486, 505, 507
 Backamadaras – Pășăreni, Maros m. (Backómadaras) I. 32; II. 266, 270, 271, 276
 Bacon, patak II. 71, 73, 170
 Bacon I. Kisbacon, Nagybacon
 Bács – Băciu, Kolozs m. I. 316, 332, 342, 351, 352, 357, 368
 Bácsfal̃u – Băciu, Brassó m. (Bachfal̃u) I. 119; II. 407, 414, 466, 473, 480, 507
 Bácsfal̃va – Băcea, Hunyad m. I. 499
 Bácsi – Băcia, Hunyad m. I. 447, 458, 484, 505, 507
 Badacsoñy – Bădăcin, Szilágy m. I. 532, 536
 Bádok – Bădești, Kolozs m. I. 394, 442
 Bádon – Badon, Szilágy m. I. 536
 Băgendorf I. Bendorf
 Bagolyfal̃u – Hurez, Szilágy m. I. 536
 Bagos I. Szilágybagos
 Bágy – Bădeni, Hargita m. II. 34, 46, 48, 49, 52, 53, 58, 61
 Bágyon – Bădeni, Kolozs m. (Bagium, Bagun) I. 244; II. 281, 286, 288, 289, 290, 292, 293
 Baja gye Fjér I. Vashámor
 Bajesd – Băiești, Hunyad m. I. 447, 453, 460, 505, 507
 Bajnika I. Bányika
 Bajjúk I. Bályok
 Bajom I. Alsóbajom, Tasnádbajom
 Bakonya – Băcîia, Hunyad m. I. 458, 484
 Bakosfal̃va, azonosítatlan helység Kézdi székben (Baksafal̃va, Buksafal̃va) II. 142, 144, 572
 Bala – Băla, Maros m. I. 302, 306
 Balavásár – Bălăușeri, Maros m. I. 253, 255, 260, 276; II. 28
 Balázsfal̃va – Blaj, Fehér m. (Blasendorf) I. 25, 73, 85, 167, 169, 219–223, 233, 243, 250, 267, 278; II. 293
 Balázsháza I. Almásbalázsháza, Tasnádbalázsháza
 Balázstelke – Blăjel, Szeben m. I. 218, 256, 265, 266, 621
 Balcest I. Dobra
 Báld – Balda, Maros m. I. 363, 365

Báldovin – Baldovin, Hunyad m. (Baldoving) I. 541, 546
 Bálintfalva I. Nyárádbálintfalva
 Balla I. Szilágyballa
 Balomir – Balomir, Hunyad m. (Balamir) I. 447, 460, 461, 463; II. 553, 558, 559
 Balsa – Balša, Hunyad m. I. 458, 484
 Balesd I. Guradobra
 Bálványoscsaba – Ceaba, Kolozs m. (Csaba) I. 426, 431
 Bálványosvár, Kovászna m. I. 131, 132; II. 124, 142, 147, 149–151
 Bálványosvár, Bálványosváralja mellett I. 432
 Bálványosvár, Csíkszépvízen II. 233
 Bálványosváralja – Unguraș, Kolozs m. I. 368, 408, 411, 426, 430, 432
 Bályok – Balc, Bihar m. (Bajók) I. 531
 Balyom I. Tasnádbajom
 Bán, Magyarország I. 220
 Bándfalva I. Mezőbánd
 Báncsd I. Zarándbánya
 Bánffyhunad – Huedin, Kolozs m. I. 191, 316, 318, 322, 346–348, 354, 359, 361, 368, 370, 400, 469
 Bánffytótfalu – Vale, Kolozs m. (Tótfalu) I. 395
 Bánk I. Pánkszelistye
 Bánkfalva I. Csíkbánkfalva
 Bank Selistye I. Pánkszelistye
 Bánpatak – Banpotoc, Hunyad m. I. 452, 459, 499, 507
 Bányabükk – Vilcele, Kolozs m. I. 296
 Banyesd I. Zarándbánya
 Bányika – Baica, Szilágy m. (Bajnika) I. 316, 394, 395
 Bár I. Nagybár
 Báránykút – Bărcuț, Brassó m. (Bekokten) II. 545
 Barátfalva I. Mezőbarátfalva
 Baráthely – Brateiu, Szeben m. (Bráté, Paratéj, Pretey) II. 520, 521
 Barátos – Brateș, Kovászna m. II. 160, 161, 162, 163, 165
 Barca, folyó (Burtza, Burza, Tisztavíz) II. 382, 385, 387, 388, 456
 Barcaszentpéter – Sînpetru, Brassó m. (Petersberg, Petrimontum, Szentpéter) II. 383, 385, 389, 397, 407, 414, 458, 459, 461, 465, 479, 497, 500, 503, 506, 580, 590
 Barcaújfalu – Satul Nou, Brassó m. (Neovilla, Neudorf, Újfalu) I. 119, 123; II. 387, 454, 465, 470, 479, 489, 505, 523
 Barcsa I. Nagybácsa
 Bardóc – Brăduț, Kovászna m. (Barduc, Párduc) I. 8; II. 71, 73, 74, 76, 78, 82, 84, 86, 87, 88, 89, 198
 Bárdos I. Marosbárdos
 Báré – Bărăi, Kolozs m. I. 363, 365
 Baresd – Bărești Hăteșului, Hunyad m. I. 460

Baromlaka I. Nagybaromlaka
 Barót – Baraolt, Kovászna m. (Barolt, Boralt, Kisbarót, Nagybarót) II. 71, 72, 73, 75, 87, 89, 171, 172, 176, 177, 178, 179, 185, 190, 191, 192–193, 197, 201, 202, 324, 377, 553, 574
 Barót, patak (Barótpataka) II. 71, 72, 73, 83, 170, 171
 Barprig I. Vurpód
 Bástyá – Baștea, Hunyad m. I. 499
 Baszarabásza – Basarabasa, Hunyad m. I. 541, 542, 546
 Batiz – Batiz, Hunyad m. I. 447, 451, 458, 484, 505
 Batizháza – Botez, Maros m. I. 223
 Bátor – Batin, Kolozs m. (Báton) I. 426, 430
 Bátos – Batoș, Maros m. (Batosch) I. 272, 311, 313, 362, 363, 365, 367
 Batrina – Bătrîna, Hunyad m. I. 499
 Baucár I. Alsóbaucár
 Baumgarten I. Bongárd
 Bavaria I. Királynémeti
 Bazéd – Bozed, Maros m. II. 270
 Bázél, Svájce I. 51
 Bece I. Magyarbece
 Beckó, Magyarország I. 399
 Bécs, Ausztria (Vetzs, Vienna, Vindobona, Vindomana) I. 12, 13, 14, 25, 36, 39, 46, 56, 81, 98, 102, 103, 145, 147, 222, 250, 259, 273, 307, 388, 514, 563, 580, 581, 624; II. 148, 275, 304, 321, 336, 357, 448, 527
 Bede – Bedeni, Maros m. II. 272, 277
 Bedecs – Bedeciu, Kolozs m. (Bedetz) I. 351, 352
 Bedellő – Izvoarele, Fehér m. I. 296, 297
 Bedőfalva I. Bedőháza
 Bedőháza, kipusztult falu (Bedőfalva) II. 118, 121
 Békásdobon I. Hagymásdobon
 Békás-patak, Kolozsvárt I. 346
 Bekenszeg, kipusztult falu, Fehér m. I. 202
 Békény, folyó (Bölkény) II. 252, 253, 262
 Béla falva – Belani, Kovászna m. II. 130, 132, 133, 135, 136, 142, 143, 572
 Béli I. Marosbéli
 Belgrád, Jugoszlávia (Nándorfehérvár) I. 478, 537; II. 390, 538
 Bencéd – Bentid, Hargita m. (Alsóbencéd, Felsőbencéd) II. 46, 48, 70
 Bencenc – Aurel Vlaicu, Hunyad m. I. 451, 458, 484, 486; II. 553
 Bendorf – Benești, Szeben m. (Bagendorf) II. 550
 Bene I. Homoródbene
 Benedek I. Borosbenedek
 Benedekfalva – Benesat, Szilágy m. I. 519, 522, 523
 Benedekfalva, Marosvásárhely része II. 268
 Bénye I. Magyarbénye
 Bercse – Bercea, Szilágy m. I. 316, 352

Bere I. Székelybere
 Berek – Brețcu, Kovászna m. (Pretz) I. 104; II. 90, 112, 129, 141–142
 Berekeresztúr – Bîra, Maros m. II. 66, 272, 273, 277
 Berekszász I. Perkász
 Berekszó – Bîrsău, Hunyad m. I. 451, 499, 500, 505, 507
 Berence I. Kővárberence
 Berend – Berindu, Kolozs m. I. 318, 352
 Berény – Beriu, Hunyad m. (Perj) II. 553, 558, 559
 Beresztelke – Breaza, Maros m. I. 281, 283, 302, 303, 310
 Berethalom – Biertan, Szeben m. (Birthelm) I. 235; II. 482, 500, 513, 519, 520, 521, 523, 524, 590
 Berettyó, folyó I. 531, 538
 Bergenye I. Mezőbergenye
 Berkenyes – Berchieșu, Kolozs m. I. 320, 363, 365, 407
 Berkesz I. Sárosmagyarberkesz
 Berkeszpataka – Berchezoaia, Máramaros m. I. 601
 Berlád – Bîrla, Beszterce-Naszód m. I. 397
 Berlin, Németország I. 382
 Bernád – Bernadea, Maros m. I. 254, 260, 276
 Berve – Berghin, Fehér m. (Bluthroth) I. 165, 169, 177, 202, 207, 243, 248; II. 540
 Besce – Stejăreni, Maros m. (Beschendorf) I. 145, 150, 161; II. 374
 Besenyő, patak II. 186
 Besenyő I. Búzásbesenyő, Sepsibesenyő, Székásbesenyő
 Besimbák – Oltet, Brassó m. (Bessimbok) I. 567, 568, 570, 588
 Beszterce, folyó II. 525, 526
 Beszterce, patak II. 526
 Beszterce – Bistrița, Beszterce-Naszód m. (Biztritz, Niosen, Nioșeanu, Niosnau, Nöessen, Nösen) I. 108, 111, 217, 239, 240, 241, 272, 273, 309, 343, 428, 534; II. 310, 314, 324, 325, 391, 487, 490, 495, 503, 505, 524, 525, 528–531, 534, 535, 536, 591
 Besztercebánya, Szlovákia (Banska Bistrica) II. 111, 570
 Béta – Beta, Hargita m. II. 34, 46, 49
 Betfalva – Betești, Hargita m. II. 28, 34, 62, 66, 67
 Bethlen – Beclean, Beszterce-Naszód m. I. 408, 411, 429, 430, 431, 434, 435, 436, 525
 Betlen – Beclean, Brassó m. (Bedlinen, Badlinen) I. 567, 568, 569, 588, 589, 592, 593, 594; II. 359
 Bethlenfalva – Beclean, Hargita m. II. 28, 29, 46, 48–49, 567
 Bethlenkörtvélyes – Perișor, Beszterce-Naszód m. (Felsőkörtvélyes) I. 438
 Bethlenszentmiklós – Sînniclaș, Fehér m. (Szent Miklós) I. 247, 253, 256, 257, 265, 266, 268, 279
 Bezdéd – Bezdéd, Szilágy m. I. 431
 Bezce I. Bözöd

Bibarcfalva – Biborteni, Kovászna m. (Bivarcfalva) II. 71, 74, 76, 78, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 171, 202, 218
 Bigfalva l. Bikfalva
 Bikaca l. Bikács
 Bikács – Bicaz, Máramaros m. (Bikaca) I. 528
 Bikafalva – Tăureni, Hargita m. (Nagyküüllőfalva) II. 28, 46, 53, 61
 Bikalat – Făgetul Ierii, Kolozs m. I. 296
 Bikfalva – Bicfalău, Kovászna m. (Bigfalva) I. 158; II. 98, 99, 102, 103, 105, 107, 108, 123, 127, 128, 168, 189
 Bikis l. Bükkös
 Bilak – Domnești, Beszterce-Naszód m. I. 164, 386, 397, 398, 406; II. 526
 Bilgezd l. Biergezd
 Birbó l. Oláhgorbó
 Birszó l. Nagyborszó
 Birtin – Birtin, Hunyad m. (Birting) I. 541, 542, 546
 Biskáré l. Dédács
 Bisztra – Bistra, Fehér m. I. 164, 167
 Bita – Bita, Kovászna m. II. 131, 132, 134, 135, 136, 151, 154–155
 Bizánc l. Konstantinápoly
 Blenkemező – Poiana Blenchii, Szilágy m. (Blenkepoján, Polyán) I. 412, 438
 Blezsény – Blăjeni, Hunyad m. (Blesény) I. 540, 546
 Bocs – Bociu, Kolozs m. I. 352
 Bodeșt – Bodești, Arad m. (Bogyest) I. 540, 546
 Bodja – Bodia, Szilágy m. (Budgyia) I. 394
 Bodok – Bodoc, Kovászna m. I. 136; II. 98, 99, 102, 103, 104, 106, 108, 118, 121–122
 Bodola – Budila, Brassó m. I. 130, 140, 155, 157, 158, 160; II. 99, 379, 389
 Bodonkút – Vechea, Kolozs m. (Oláhbuda) I. 318, 352, 370
 Bodos – Bodoș, Kovászna m. II. 71, 88, 173, 176, 177, 178, 179, 180, 185, 190, 191, 191–192, 193, 197, 199, 201
 Bodza, patak (Bozza) II. 98
 Boérfalva – Boiereni, Máramaros m. I. 412, 438
 Bogács l. Kisbogács, Szászbogács
 Bogád l. Bogátpuszt, Marosbogát
 Bogárfalva – Bulgăreni, Hargita m. I. 66; II. 46, 49
 Bogártelke – Băgara, Kolozs m. I. 316, 318, 342, 352, 353, 357, 370
 Bogát l. Bogátpuszt, Magyarbogáta, Oláhbogáta, Oltbogát, Marosbogát
 Bogátpuszt – Bogata, Kolozs m. (Bogád, Bogát) II. 286, 287
 Bogdánd – Bogdand, Szatmár m. (Bogdán) I. 528
 Bogdánháza – Stîrciu, Szilágy m. I. 536
 Bogyafalva – Bodești, Arad m. (Gyogyest) I. 546
 Bogyest l. Bodeșt
 Boholc – Boholt, Brassó m. (Bohotz) I. 561; II. 545
 Boholt – Boholt, Hunyad m. I. 499

Boica – Boița, Hunyad m. I. 460
 Boica – Băița, Hunyad m. I. 540, 546
 Boica – Boița, Szeben m. II. 327, 347
 Boj – Boiu, Hunyad m. (Bun) I. 499
 Bojabirz – Boia-Bîrii, Hunyad m. I. 499, 501
 Boján – Boianul Crasnei, Szilágy m. (Bolyán) I. 532
 Bokajalfalu – Băcăinți, Fehér m. (Bokaj, Bokaly) I. 447, 452, 458, 484, 486, 505, 507
 Boldogasszonyfalva l. Alsóboldogasszonyfalva, Felsőboldogasszonyfalva
 Boldogfalva – Sîntămăric, Fehér m. I. 253, 256, 265, 266, 276
 Boldogfalva l. Óraljaboldogfalva
 Boldogváros – Seliștat, Brassó m. (Seeligstadt) II. 545
 Bolgárszeg, brassói előváros (Belgerey, Obere Vorstadt, Skei, Valachische Vorstadt) II. 444, 447
 Bolkács – Bălcaciu, Fehér m. (Bolkatsch, Bulkesch) I. 256, 265, 278; II. 327, 346, 359
 Bolondokvára, Magyarország I. 399
 Bolonya, brassói előváros (Blumenau) II. 407, 426, 441, 442, 486, 488
 Boly l. Mezőbő
 Bolya – Buia, Szeben m. (Bullye) I. 141, 142, 143, 160, 161, 243, 610; II. 522
 Bolya, patak I. 143
 Bolyán l. Boján
 Bonchida – Bonțida, Kolozs m. I. 316, 386, 397, 398, 400, 402, 407, 408; II. 359
 Boncnyíres – Bonț, Kolozs m. I. 386
 Bongárd – Bungard, Szeben m. (Baumgarten, Bungárd) II. 327, 342, 344, 358
 Bongárd l. Szászbongárd
 Bonyha – Bahnea, Maros m. (Bozna) I. 253, 254, 255, 260, 276, 606, 620; II. 28
 Borbánd – Bărbănti, Fehér m. I. 167, 168, 172, 177, 178, 190, 196, 197, 241, 248, 252
 Borbátvíz – Rîu Bărbat, Hunyad m. (Borbátvize) I. 452, 460, 505, 507
 Borberek – Vurpăr, Szeben m. (Borkerék, Vurper, Vurperk) I. 168, 172, 192, 193, 194, 195, 197, 248, 250
 Borcfalva, Kovászna része II. 167
 Bord – Bord, Maros m. I. 265
 Bordos – Bordoșiu, Maros m. II. 28, 66, 67, 69
 Boré l. Borrév
 Borgó l. Felsőborgó
 Borkerék l. Borberek
 Borkút – Borcut, Máramaros m. I. 412, 438, 441
 Borlyásza l. Lonkafalva
 Borosbenedek – Benic, Fehér m. (Benedek) I. 166, 172, 178, 190, 197, 203, 248
 Borosbocsárd l. Magyarborosbocsárd

Borosjenő – Ineu, Arad m. (Jenő) I. 215, 541, 542, 543, 618
 Boroskrakkó – Cricău, Fehér m. (Karkó) I. 166, 168, 177, 202, 203, 248
 Borrév – Buru, Kolozs m. (Boré) I. 281, 296, 297
 Borsa l. Kolozsborsa
 Borsaujfalu – Vultureni, Kolozs m. (Magyarújfalu, Újfalu) I. 374, 394, 442
 Borsómező – Inuri, Fehér m. (Ujnur, Inur) I. 166, 192, 202
 Borsova l. Csikborzsova
 Borsova l. Borzova
 Borszék – Borsec, Hargita m. II. 262, 264
 Borszó l. Nagyborzó
 Borzás – Boziaș, Maros m. I. 253
 Borzás l. Magyarborzás, Szilágyborzás
 Borzova l. Borsova
 Bós – Boș, Hunyad m. (Grosz Bós) I. 452, 499
 Bós l. Kolozsbós, Székelybós
 Bosoród – Boșorod, Hunyad m. I. 458, 484
 Botfalu – Bod, Brassó m. (Bodfalva, Botfalva, Bott, Brenndorf, Bringendorff, Brogendorff, Bruckendorff, Pott) II. 377, 385, 388, 401, 414, 458, 459, 461–462, 465, 479, 491, 493, 499, 500, 502, 503, 504, 506, 589, 590
 Botháza – Boteni, Kolozs m. I. 320, 363, 365, 407
 Bozes – Bozeș, Hunyad m. I. 484, 486
 Bozonta l. Kisbozinta, Nagybozinta
 Bő l. Székelybő
 Bőd – Beudiu, Beszterce-Naszód m. I. 431
 Bődön – Bidiu, Beszterce-Naszód m. I. 397
 Bögöz – Mugeni, Hargita m. II. 28, 34, 46, 49, 51, 53, 56, 61
 Bökény l. Kalotabökény
 Bölkeny l. Bekény
 Bölön, patak II. 170
 Bölön – Belin, Kovászna m. (Kisbölön, Középbölön, Nagybölön) I. 10; II. 75, 88, 94, 99, 171, 172, 176, 177, 178, 179, 185, 188, 192, 193, 195–197, 198, 199, 201, 202, 378
 Bósháza – Buișu, Szilágy m. I. 519, 523, 529
 Bözöd – Bezid, Maros m. (Bezed) II. 66, 67, 68, 69
 Bözödújfalu – Bezidul Nou, Maros m. II. 27, 28, 60, 62, 66, 67, 68, 69
 Brád – Brad, Hunyad m. I. 506, 508, 540, 542, 546, 548
 Branyicska – Brănișca, Hunyad m. (Branyiskó, Tótváranya, Tótvár hídja) I. 180, 324, 447, 450, 459, 499, 501, 502, 631
 Brassó – Brășeu, Hunyad m. I. 499
 Brassó, Brașov, Brassó m. (Barassó, Barassu, Brassov, Buris Au, Corona, Kronstadt, Stephanopolis) I. 12, 19, 21, 22, 46, 63, 105, 111, 119, 121, 122, 123, 124, 129, 156, 236, 238, 239, 343, 472, 561, 589, 591, 609; II. 79, 93, 98, 113, 116, 117, 118, 127, 128, 130, 150, 155, 159, 169, 171, 200, 205, 244, 260, 310, 314, 324, 325, 335, 341, 344, 360, 376, 379, 381, 384, 386,

388, 389, 390, 391, 393, 395, 396, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405,
 406, 407, 408, 409, 410–412, 414, 415–449, 450, 451, 452, 454, 455, 456,
 458, 459, 462, 465, 466, 467, 468, 469, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477,
 478, 479, 480, 481, 482, 483, 484, 485, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493,
 494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 506, 507, 508,
 510, 512, 527, 558, 583, 584, 585, 586, 588, 589, 590
 Breáza – Breaza, Brassó m. I. 567, 588, 589–590
 Bráza I. Brázova
 Brázova – Breazova, Hunyad m. (Bráza) I. 459, 460, 506
 Brébfalva – Brebeni, Máramaros m. I. 597, 598
 Bréd – Breb, Szilágy m. I. 522, 523
 Bretttye I. Magyarbretttye, Oláhbretttye
 Bretttyelin – Bretelin, Hunyad m. (Brettelin) I. 496, 499
 Briznik – Brîznic, Hunyad m. (Alsóbraznyik, Felsőbraznyik, Bruznyik) I. 496
 Brotuna – Brotuna, Hunyad m. I. 541, 546
 Brulya – Bruiu, Szeben m. (Braller, Brullya) II. 544, 546
 Brusztur I. Páfrányos
 Bucsosd – Buceş, Hunyad m. I. 540, 546
 Bucsonfalva – Buteasa, Máramaros m. (Butaca, Butyásza) I. 596, 597, 601,
 602
 Bucsum – Bucium, Brassó m. I. 164, 567, 588
 Bucsum – Bucium, Fehér m. I. 200, 202
 Bucsum – Bucium, Hunyad m. I. 484
 Buda, Magyarország (Budavára) I. 121, 474, 475, 485, 487, 512, 553; II. 110,
 147, 148, 433, 507, 527
 Buda I. Szászbuda
 Budatelke – Budeşti, Beszterce-Naszód m. I. 319, 363
 Budest I. Bugyfalva
 Budgyia I. Bodja
 Budurló – Budurleni, Beszterce-Naszód m. (Budurló) I. 363
 Budvár, Székelyudvarhely része II. 35
 Bugyfalva – Budeşti, Arad m. (Budest, Bugyesd) I. 546
 Bújdos – Vîlcele, Kolozs m. (Budos) I. 411, 431
 Bujtur – Buituri, Hunyad m. I. 484, 505
 Bukarest – Bucureşti (Bukurest) I. 46, 88, 455, 549; II. 98, 439
 Bukova – Bukova, Krassó-Szörény m. I. 460
 Bukuresd – Bucuresci, Hunyad m. I. 496, 540, 546
 Bulbuk – Bulbuc, Fehér m. I. 458, 484
 Bulzesd – Bulzeşti, Hunyad m. I. 540
 Bun I. Boj
 Bunyila – Bunila, Hunyad m. I. 499
 Burgberg I. Vurpód
 Burjánfalva – Păuliş, Hunyad m. I. 499
 Bursó I. Burzsuk

Burzsuk – Burjuc, Hunyad m. (Bursó, Bursuk, Burznik, Burznyik) I. 450, 459, 499, 634
 Butyásza I. Bucsonfalva
 Búvó, patak I. 282
 Buza – Buza, Kolozs m. (Busaten, Nabuca, Nabuza) I. 386, 397, 402, 407
 Buzaháza – Grîuşorul, Maros m. II. 272, 276
 Buzamező – Buzaş, Szilágy m. I. 431
 Buzásbesenyő – Valea Izvoarelor, Maros m. (Besenyő) I. 253, 265, 267, 268, 276
 Buzásbocsárd – Bucerdea Grînoasă, Fehér m. I. 165, 169, 223, 224, 225, 243
 Buzd – Boz, Fehér m. (Busd, Busz) I. 166, 169, 202, 248, 308
 Buzd I. Szászbuzd
 Büdöspatak, Lázárfalva mellett II. 420
 Bükkös – Buchigiu, Beszterce-Naszód m. (Bikis) II. 525, 532
 Bükkös I. Oláhbükkös
 Bükkőtőfalva – Stremţ, Máramaros m. (Tótfalu)
 Bűrgezd – Bilghez, Szilágy m. (Bilgezd, Bülgözd) I. 533, 536
 Bűrös – Bîrghiş, Szeben m. I. 140, 143, 160, 161, 243

 Capfalva I. Alsóbun
 Cebe – Ţebea, Hunyad m. I. 541, 546
 Cege – Ţaga, Kolozs m. I. 386, 397, 403, 405, 407
 Cegléd, Magyarország II. 282
 Celna – Ţelna, Fehér m. I. 166, 177, 202, 203, 614
 Cente – Ţentea, Beszterce-Naszód m. (Csente) I. 397
 Cerecel – Țărăţel, Hunyad m. I. 540, 546
 Cermura I. Martfalva
 Chanád I. Szászcsanád
 Chegez I. Csegez
 Cibrefalva, beolvadt Székelyudvarhelybe II. 34, 36
 Cigányi – Crişeni, Szilágy m. I. 523
 Cigányszentgyörgy I. Marosszentgyörgy
 Cikendál – Tichindeal, Szeben m. (Cikinyál, Zikenthal) II. 550
 Cikmántor – Țigmandru, Maros m. (Zickmantor, Zuckmantel) I. 253, 255, 260, 277
 Cikó – Țicău, Máramaros m. 522
 Cikud I. Mezőceked
 Cintos – Aţintiş, Maros m. I. 165, 223
 Cîmpulung, Muscel m. (Campolongo) I. 549; II. 503
 Cód – Sadu, Szeben m. (Száád, Szád) II. 327, 342
 Cőfalva – Țufalău, Kovászna m. (Ciáfalva) II. 160, 161, 162, 163, 164
 Cohesd I. Csohosd
 Cold – Țăudu, Szilágy m. I. 316, 352
 Coptelke – Pădureni, Beszterce-Naszód m. I. 363, 411, 426, 430

Copus l. Kapus
Cornesd l. Kernyesd

Csaba l. Bálványoscsaba
Csabaújfalú – Valea Unguraşului, Kolozs m. (Újfalú) I. 431
Csáka l. Almáscsáka
Csákigorbó – Gîrbou, Szilágy m. (Gorbó) I. 394
Csáklya – Cetea, Fehér m. I. 202, 203, 248
Csákó – Cicău, Fehér m. (Csakoteluk) II. 281, 286, 288, 289
Csanád, Magyarország (Sunád) II. 287
Csanád l. Erdőcsinád, Szászcsanád
Csány l. Tasnádcsány
Csapó – Cipău, Maros m. I. 253, 255, 256, 265, 267, 276
Csapószentgyörgy – Sfîntu Gheorghe, Maros m. I. 302
Császa l. Sásza
Császári – Cesariu, Kolozs m. I. 386, 397, 403, 405, 407
Csatány – Cetan, Kolozs m. (Csatán) I. 410, 430
Csatófalva – Vişoara, Maros m. (Hondorf) I. 255, 260, 276
Csatószeg – Cetăţuia, Hargita m. II. 72, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 235, 236
Csávás l. Mezőcsávás, Szászcsávás
Cséb – Cib, Fehér m. I. 484
Csegez – Pietroasa, Kolozs m. (Chegez, Chiege) II. 281, 286, 288, 289
Cseh l. Szilágycseh
Csehértfalva – Cehetel, Hargita m. (Csehértfalva) II. 66, 67, 70
Csehi l. Somlyócsehi
Csehtelke – Vişinelu, Maros m. (Csetelke) I. 363
Csejd – Cotuş, Maros m. II. 270, 276
Csekefalva l. Csíkcekefalva
Csekefalva – Cecheşti, Hargita m. (Tsekefalva) II. 29, 62, 66, 67
Csekelaka – Cecălaca, Maros m. (Oláhcekelaka) I. 165, 169, 224, 243
Csemernek, patak II. 98
Csépán – Cepan, Beszterce-Naszód m. (Csupa, Szuptlány) I. 409, 431, 442; II. 535
Cserbel – Cerbăl, Hunyad m. I. 499
Cserbia – Cerbia, Hunyad m. I. 459, 499
Cserefalva – Stejeriş, Maros m. II. 266, 270, 276
Cseres l. Szilágycseres
Cserved l. Kiscserved, Nagycserved (Fehér m.)
Cserved l. Kiscserved, Nagycserved (Maros m.)
Cserisor – Cerişor, Hunyad m. I. 452, 499
Cserna, folyó (Egereg) I. 445, 447, 469, 494
Cserna – Cerna, Hunyad m. I. 452, 458, 499, 502
Csernakeresztúr – Cristur, Hunyad m. (Keresztúr) I. 447, 451, 458, 505

Csernátfalva – Cernatu, Brassó m. (Mihályfalva, Szentmihály) I. 119; II. 407, 414, 466, 473, 480, 506
 Csernáton l. Alsócsernáton
 Csernefalva – Cernesti, Máramaros m. I. 597, 598, 601
 Csernek – Cernuc, Szilágy m. I. 394, 411, 431
 Csértés l. Alsócsértés
 Csértésköz l. Felsőcsértés
 Csetelke l. Csehtelke
 Csiba – Ciba, Hargita m. II. 266, 270, 276
 Csicsó, elpusztult vár Csicsóújfalva mellett (Cicio) I. 178, 264, 403, 415, 432, 439, 440, 444, 549
 Csicsó l. Csíkcsicsó
 Csicsógombás – Goștila, Szilágy m. (Gosztilla) I. 434, 438
 Csicsógyörgyfalva – Ciceu-Giurgești, Beszterce-Naszód m. (Oláhgyörgyfalva) I. 426, 437
 Csicsóhagymás – Hășmașul Ciceului, Beszterce-Naszód m. 437
 Csicsóholdvilág – Țapu, Szeben m. (Appesdorf, Czáp) I. 167, 223, 225, 268; II. 522
 Csicsókápolna – Căpîlna, Szilágy m. (Kápolna) I. 410, 426, 427, 438
 Csicsókeresztúr – Cristești Ciceului, Beszterce-Naszód m. I. 368, 410, 412, 438, 439; II. 66
 Csicsómező – Ciceu-Poieni, Beszterce-Naszód m. (Csicsópoján) I. 438
 Csicsómihályfalva – Ciceu-Mihăești, Beszterce-Naszód m. (Mihályest, Mihályfalva) I. 410, 412, 438, 438
 Csicsóújfalva – Ciceu-Corabia, Beszterce-Naszód m. (Újfalva) I. 426, 427, 434, 437
 Csifud l. Csufud
 Csiglen – Ciglean, Szilágy m. (Ciglen) I. 523, 528
 Csigmó – Cigmău, Hunyad m. I. 484
 Csíkbánkfalva – Bancu, Hargita m. (Bánkfalva) II. 222, 224, 225, 226, 227, 228, 235–236, 237
 Csíkborzsova – Bîrzava, Hargita m. (Borzova) II. 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 238, 239, 240, 244
 Csíkcsekefalva – Ciucani, Hargita m. (Tsekefalva) II. 70, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 235, 236
 Csíkcsicsó – Ciceu, Hargita m. (Csicsó, Tsitsó) I. 66; II. 219, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 238, 239
 Csíkcsomortán – Șoimeni, Hargita m. (Csomortány, Tsomortány) II. 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 238, 239, 240
 Csíkdánfalva – Dănești, Hargita m. (Dánfalva) II. 219, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 238, 240, 241, 246
 Csíkdelne – Delnița, Hargita m. II. 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 238, 240, 245
 Csíkfalva – Vărgata, Maros m. II. 272, 276

Csikjenőfalva – Ineu, Hargita m. (Jenőfalva) II. 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 238, 240, 241, 244, 246

Csikkarcfalva – Cırta, Hargita m. (Karcfalva) II. 219, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 238, 240–241, 246

Csikkozmas – Cozmeni, Hargita m. (Kozmás) II. 64, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 235, 236, 238, 245

Csikmadaras – Mădăraș, Hargita m. (Madaras, Madarasch) II. 219, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 238, 240, 241–242, 245, 246

Csikménaság – Armășeni, Hargita m. (Meneság, Nemeság) II. 208, 220, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 235, 236–237, 245, 574

Csikmindszent – Misentea, Hargita m. (Mindszent) II. 208, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 237, 245, 246

Csikpálfalva – Păuleni, Hargita m. (Pálfalva) II. 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 238, 243

Csikrákos – Racul, Hargita m. (Rákos) II. 200, 201, 212, 219, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 238, 240, 243, 245, 246

Csiksomlyó – Șumuleu, Hargita m. (Somlyó, Somolyó) II. 206, 208, 220, 239, 245, 247, 574

Csikszentdomokos – Sîndominic, Hargita m. (Szentdomokos) II. 219, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 238, 240, 243–244, 245

Csikszentgyörgy – Ciucsîngeorgiu, Hargita m. (Szentgyörgy) II. 110, 208, 220, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 235, 236, 237, 245, 246

Csikszentimre – Sîntimbru, Hargita m. (Szentimre) II. 72, 219, 220, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 235, 237, 245, 273

Csikszentkirály – Sîncrăieni, Hargita m. (Szentkirály) II. 72, 212, 213, 219, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 235, 237, 245, 273

Csikszentlélek – Lelicieni, Hargita m. II. 208, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 235, 237–238, 245

Csikszentmárton – Sînmartin, Hargita m. (Szentmárton) II. 220, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 235, 236, 238, 245, 576

Csikszentmárton I. Nyárádszentmárton

Csikszentmihály – Mihăileni, Hargita m. (Szentmihály) II. 212, 219, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 238, 240, 244, 245

Csikszentmiklós – Nicoleşti, Hargita m. (Szentmiklós) II. 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 244, 245

Csikszentsimon – Sînsimion, Hargita m. (Szentsimon) II. 72, 216, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 235, 238, 243, 245

Csikszenttamás – Tomești, Hargita m. (Szenttamás) II. 219, 220, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 240, 244, 245

Csikszépvíz – Frumoasa, Hargita m. (Szépvíz) I. 271, 272, 432; II. 206, 218, 220, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 233, 238, 244–245, 261

Csikszereda – Miercurea Ciuc, Hargita m. (Oppidum Mercurium, Szerda, Szereda) I. 104; II. 66, 203, 205, 215, 219, 220, 230, 231–235, 245, 575

Csíkverebes – Vrabia, Hargita m. (Verebes) I. 137; II. 219, 220, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 235, 236, 238, 575
 Csinód, elpusztult falu II. 185
 Csiser I. Sövényesség
 Csittszentiván – Sîntioana de Mureș, Maros m. II. 270, 275
 Czizér – Cizer, Szilágy m. (Csiszér) I. 536
 Csobotfalva – Cioboteni, Hargita m. (Tsobodfalva) II. 230, 238, 239, 245
 Csohosd – Țohești, Arad m. (Cohesd, Cohest) I. 540, 546
 Csóka I. Székelycsóka
 Csókás – Ciocotîș, Máramaros m. (Csokotés) I. 597, 601
 Csókfalva – Cioc, Maros m. (Csogfalva) II. 28, 266, 272, 277
 Csókfalva, Magyarország II. 272
 Csokmány – Ciocmani, Szilágy m. I. 529, 597, 598, 601
 Csokotés I. Csókás
 Csolnakos – Cincîș, Hunyad m. (Chionakos, Cholnok, Csónakos) I. 458, 484, 486–493, 505, 506, 631
 Csolnakos Telek I. Alsótelek
 Csolt – Ciolt, Máramaros m. I. 601
 Csomafája – Ciumăfaia, Kolozs m. I. 387, 394, 395, 442
 Csomafalva I. Gyergyócsomafalva
 Csomakőrös – Chiuruș, Kovászna m. II. 160, 161, 162, 163, 165, 166–167
 Csombord – Ciumbrod, Fehér m. (Zombor) I. 165, 169, 223, 224, 225, 227, 229, 230, 243
 Csomortány I. Csíksomortán
 Csomortán – Lutoasa, Kovászna m. II. 130, 132, 134, 136, 138, 142, 143, 144
 Csónakos I. Csolnakos
 Csongva – Uioara de Jos, Fehér m. I. 165, 224
 Csopca – Ciopeia, Hunyad m. (Csopéja) I. 447, 460
 Csóra I. Alsócsóra, Felsőcsóra
 Csora, patak I. 165
 Csöb – Cibu, Maros m. II. 66, 67
 Csög – Cîg, Szatmár m. I. 528
 Csömény – Podișul, Szilágy m. I. 431
 Csömörlő – Ciumărna, Szilágy m. I. 394
 Csúcs I. Halmágycsúcs, Maroscsúcs
 Csuccsa – Ciucea, Kolozs m. I. 352
 Csudálókő, Homoródmácsi barlang (Almási barlang) II. 24, 26
 Csufud – Izvoarele, Fehér m. (Csufut, Csifud) I. 167, 223
 Csugásztra I. Zsugásztra
 Csula I. Gyulaszeg
 Csula I. Kiscsula, Nagycsula
 Csungány – Ciungani, Hunyad m. I. 541, 546
 Csüdötélke – Cuștelnic, Maros m. (Csüdetelke) I. 253, 256, 265, 275
 Csüged I. Maroscsüged

Csűrűlye – Ciurila, Kolozs m. I. 296
Csütmöd, beolvadt Mezőbándba II. 271

Dabjon – Domnin, Szilágy m. (Dablyon) I. 518, 523
Dabjonújfalva – Bîrsa, Szilágy m. I. 523
Dák I. Dátk
Dál – Deal, Fehér m. II. 538, 539.
Dál I. Almásdál
Dalmár I. Dombhát
Dálnok – Dalnic, Kovászna m. (Dálvok) I. 107, 131, 132, 134, 135, 136, 151,
155–156; II. 572
Dálya I. Oláhdálya, Székelydálya
Dállya I. Dolmány
Damása földje, eltűnt helység I. 606
Damaszkusz, Szíria II. 567
Dámos – Domoşu, Kolozs m. I. 316, 352, 370
Dánfalva – Dăneştii Chioarului, Máramaros m. I. 596, 597, 598, 601
Dánfalva I. Csíkdánfalva
Dank – Dîncu, Kolozs m. I. 352
Dános – Daneş, Maros m. (Dunesdorf) II. 373, 374
Dánpataka – Vălenii Lăpuşului, Szilágy m. I. 426, 438
Dányán – Daia, Maros m. I. 254, 255, 260, 276
Darlac – Dîrlos, Szeben m. (Durlesch, Durlesz) I. 253, 254, 255, 260, 278
Daróc I. Homoróddaróc, Nádasdaróc
Daruce I. Duruzsa
Dátk – Dopca, Brassó m. (Dák) I. 152, 154, 162; II. 383
Dátos I. Marosdátos
Deblen, patak II. 98
Debrecen, Magyarország I. 15, 70
Debrek I. Nagydebrek
Debren – Dobrin, Szilágy m. I. 523
Décse I. Magyardecse, Marosdecse
Décsfalva – Dejuţiu, Hargita m. II. 28, 34, 46, 50, 61
Deda – Deda, Maros m. I. 281, 302, 304, 315
Dédács – Biscaria, Hunyad m. (Biszkáré) I. 458, 484
Dedrád – Dedrad, Maros m. (Dedráth, Zepling) I. 311, 313, 363, 365
Dedrászéplak – Gorenî, Maros m. (Széplak) I. 311, 319
Dég I. Marosdég
Dellőapáti – Apatiu, Beszterce-Naszód m. (Apáti) I. 397, 405
Delne I. Csíkdelne
Delphi, Görögország II. 568
Deményháza – Dămieni, Maros m. II. 272
Demér, Kraszna m., azonosítatlan I. 536
Demeterfalva I. Kobátdemeterfalva, Süketdemeterfalva

Demeterpatak – Dumitra, Fehér m. I. 165, 177, 202, 203, 207
 Demsus – Densuş, Hunyad m. I. 452, 460, 461, 506
 Dengeleg – Livada, Kolozs m. I. 410, 411, 430, 431, 442
 Deréte – Dretea, Kolozs m. (Derete) I. 316, 318, 352, 370
 Derzs I. Székelyderzs
 Derzse I. Magyarderzse
 Derzsfalva I. Székelyderzs
 Dés – Dej, Kolozs m. (Déés) I. 178, 190, 217, 288, 369, 410, 411, 412, 413, 415, 416–425, 431, 433, 438, 439, 440, 442, 443, 444, 536, 582, 601, 629, 630
 Désakna – Ocna Dejului, Kolozs m. I. 411, 415, 426–426, 431, 442
 Désfalva – Deaj, Maros m. I. 253, 254, 255, 260, 276, 278
 Désháza – Deja, Szilágy m. I. 520, 523, 529
 Déskörtvélyes – Curtuiuşul Dejului, Kolozs m. (Alsókörtvélyes) I. 431
 Désorbó – Gîrbăul Dejului, Kolozs m. (Orbó) I. 412, 438
 Detrethem – Drighiu, Szilágy m. (Detrek) I. 533, 536
 Déva – Deva, Hunyad m. I. 180, 300, 301, 308, 339, 430, 447, 448, 449, 450, 455, 459, 495–497, 502, 503, 504, 505, 506, 508, 509, 511, 616; II. 302, 391
 Devecser I. Kisdevecser, Nagydevecser
 Dezmér – Dezmir, Kolozs m. I. 363
 Dezsán – Dejeni, Brassó m. (Desán) I. 567, 588
 Dicsőszentmárton – Tîrnăveni, Maros m. I. 253, 256, 257, 265, 267, 275, 279, 379
 Dietrichstein, vár a későbbi Törösvár helyén (Teodorik köve, Tydrikkő) I. 119, II. 471
 Diód – Stremţ, Fehér m. (Diódváralja, Sztremetz) I. 166, 168, 224, 226, 248, 359, 552
 Diómál – Geomal, Fehér m. I. 166, 178, 224, 249, 614
 Diós – Deuşu, Kolozs m. I. 319, 352, 370
 Diósad – Dioşod, Szilágy m. I. 519, 523, 529
 Dióspatak – Vălişoara, Szilágy m. I. 597, 598
 Dipse – Dîpşa, Beszterce-Naszód m. (Dürrbach) II. 531, 535
 Disznajó – Vălenii de Mureş, Maros m. (Disznojó) I. 281, 283, 302, 304, 310
 Disznód I. Nagydisznód
 Disznópataka – Fîntînele, Szilágy m. I. 412, 426, 438
 Ditró – Ditrău, Hargita m. (Gyitró) II. 253, 256, 257, 258, 262, 263, 264, 265
 Dobófalva I. Székelydobó
 Doboka – Dăbîceni, Kolozs m. I. 438, 443
 Doboka – Dăbîca, Kolozs m. I. 386, 394, 395
 Doboka – Dobîca, Hunyad m. I. 488, 491
 Dobollói patak II. 389
 Doboly I. Aldoboly, Feldoboly
 Doborka – Dobîrca, Szeben m. (Dibirka, Dobreng) II. 540, 542

Dobra – Dobra, Hunyad m. (Balcsest, Jófő városa) I. 447, 459, 495, 496, 497–498, 504, 631, 634
 Dobróc – Dobroț, Hunyad m. I. 541, 546
 Dobrocsina – Dobrocina, Szilágy m. I. 410, 431
 Doh – Doh, Szilágy m. I. 536
 Dolmány – Daia, Szeben m. (Dálya, Delheim-Doulmen, Dolman) II. 327, 342, 358
 Domáld – Dumald, Maros m. (Malldorf) I. 253, 255, 260, 276, 277
 Dombhát – Dealul Mare, Máramaros m. (Dalmár) I. 438
 Dombó I. Küküllődombó
 Dombos – Văleni, Brassó m. (Voldorf, Volldorf, Walldorf) I. 140, 155
 Dombró – Dumbrava, Kolozs m. (Dombora, Dumborou, Dumburcia) II. 281, 286, 288, 289, 290
 Domokos – Dămcușeni, Máramaros m. (Domokosfalva) I. 412, 426, 438, 443
 Domokosfalva, Kovászna m., beolvadt Tamásfalvába II. 168
 Domokosfalva I. Domokos
 Domoszló – Dumuslău, Szilágy m. I. 528
 Dormos, patak II. 72
 Dorna, patak II. 526
 Dögmező – Dumbrăvița, Beszterce-Naszód m. I. 438
 Dörzsök puszta, Kraszna m. I. 536
 Drág – Dragu, Szilágy m. I. 386, 394, 395, 443
 Drágavilma – Vima Mică, Máramaros m. I. 597, 601
 Drágosfalva – Drăghia, Máramaros m. (Drăgia) I. 412, 438
 Dragumérfalva – Dragomirești, Máramaros m. I. 597
 Dragus – Drăguș, Brassó m. I. 567, 568, 588
 Drassó – Drașov, Fehér m. I. 166, 169, 202, 203, 248
 Dráva, folyó I. 482, 615
 Dridif – Dridif, Brassó m. I. 567, 568, 570, 588
 Drombár – Drîmbar, Fehér m. (Dorombár) I. 177, 202, 248
 Drosán, azonosítatlan helység, Hunyad vm. I. 458, 484
 Dsunk I. Zsunk
 Dumbráva – Dumbrava, Hunyad m. I. 540, 546
 Dumbravica – Dumbrăvița, Hunyad m. I. 495, 499
 Duna, folyam I. 305, 416, 417; II. 469, 575
 Dupepiatra – Dupăpiatră, Hunyad m. I. 540, 546
 Duruzsa – Duruș, Máramaros m. (Daruce, Durusfalva) I. 597, 601

 Ebesfalva I. Erzsébetváros
 Ecel – Ațel, Szeben m. (Atzel, Hetzeldorf) I. 240; II. 520, 521
 Ecsellő – Aciliu, Szeben m. I. 202, 203
 Ege – Ighiu, Hargita m. (Egeh) II. 34, 46, 50, 51, 53, 62
 Eger, Magyarország II. 287

Egerbegy I. Aranyosegerbegy, Szászegeberbegy, Szilágyegerbegy
 Egeres – Aghireș, Kolozs m. I. 316, 318, 352, 353, 359, 370
 Égerhát – Ariniș, Máramaros m. I. 523
 Égerpatak – Aninoasa, Kovászna m. II. 102, 104, 105, 107, 108, 123, 128
 Egerszeg – Cornățel, Maros m. I. 281; II. 265, 270, 276
 Egred I. Felegregy
 Egregy L. Cserna
 Egregypósa – Păușa, Szilágy m. (Pósa) I. 395
 Egres, patak II. 82
 Egrespatak – Aghireș, Szilágy m. I. 523, 529
 Egrestő – Agrișteu, Maros m. I. 253, 255, 260, 271, 276; II. 28
 Egyházfalva, beolvadt Tordába I. 289, 312
 Ehed – Ihod, Maros m. II. 272, 273
 Ekemező I. Kisekemező, Nagyekemező
 Elekes – Alecuș, Fehér m. I. 169, 224, 227, 233, 234
 Elyüs – Aleuș, Szilágy m. (Elyis) I. 536
 Emberfő – Breaza, Beszterce-Naszód m. I. 426, 437, 440
 Encs I. Szászcencs
 Enlaka – Inlăceni, Hargita m. (Enlaka) II. 29, 46, 50, 70
 Eperjes, Szlovákia, Presovo II. 272
 Ercse I. Nagyerce
 Ercenburg, elpusztult falu és vár Rozsnyó közelében II. 455
 Erdőálja – Subpădure, Maros m. I. 265
 Erdőcsanád – Pădureni, Maros m. (Erdő Csanád, Csanád) I. 280, 283, 302, 310
 Erdőd – Ardud, Szatmár m. I. 9, 58, 511
 Erdőfalva – Ardeu, Hunyad m. I. 484
 Erdőfalva – Ardeova, Kolozs m. I. 352
 Erdőfüle – Filia, Kovászna m. (Füle) II. 24, 71, 73, 74, 76, 78, 82, 84, 85, 87, 88, 89
 Erdőhát – Dumbrava, Hunyad m. I. 484
 Erdőkeresztúr I. Ördögkeresztúr
 Erdőszakál – Săcalul de Pădure, Maros m. I. 281, 302
 Erdőszengyel – Sîngerul de Pădure, Maros m. (Szengyel) I. 283, 302, 310
 Erdőszentgyörgy – Sîngeorgiul de Pădure, Maros m. II. 27, 28, 110, 266, 272, 273, 276
 Erdőszombattelke – Simbioeni, Kolozs m. (Szombattelke) I. 364
 Eresztevény – Eresteghin, Kovászna m. (Eresztvény) II. 98, 102, 103, 105, 106, 108, 122, 123–124, 155
 Érhatvan – Hotoan, Szatmár m. (Hatvan) I. 528, 529
 Érkávás – Căuaș, Szatmár m. (Kávás) I. 528, 529, 597, 639
 Erked – Archita, Maros m. (Erkeden) I. 151, 523; II. 53, 362, 363, 374, 519
 Erked I. Szászkerked, Szilágykerked
 Érkisfalu – Satul-Mic, Szatmár m. (Kisfalu) I. 520, 528

Érkőrös – Chereușa, Szatmár m. (Kőrös) I. 528, 529
 Érmány I. Magyarhermány
 Érmihályfalva – Valca lui Mihai, Bihar m. (Mihályfalva, Nagymihály) I. 399
 Érmindszent – Ady Endre, Szatmár m. (Mindszent) I. 528
 Ernye I. Nagyernye, Szászernye
 Erősd – Ariușd, Kovászna m. I. 128, 130, 155, 157, 160; II. 99, 377
 Érszakácsi – Săcășeni, Szatmár m. (Szakátsi) I. 520, 528, 530
 Érszentkirály – Eriu-Sîncraiu, Szatmár m. I. 520, 528, 529
 Érszodoró – Sudurău, Szatmár m. (Szodoró) I. 528, 530
 Erzsébetváros – Dumbrăveni, Szeben m. (Ebesfalva, Eibisdorf, Elisabethopolis) I. 116, 145, 146, 191, 253, 254, 255, 259, 260, 261, 263, 271, 274, 276, 428, 620; II. 372, 375
 Esculeu I. Nagyesküllő
 Esküllő I. Kisesküllő
 Esküllő, patak I. 395
 Esztelnek – Estelnic, Kovászna m. II. 130, 132, 133, 134, 136, 142, 144
 Esztergom, Magyarország I. 236, 237, 239; II. 287, 490
 Esztény – Stoiana, Kolozs m. (Esztevény) I. 394, 443
 Etéd – Atid, Hargita m. II. 28, 46, 50, 52, 60, 61, 63, 68
 Étfalva-Zoltán – Zoltan, Kovászna m. (Zoltán) II. 98, 99, 102, 103, 105, 106, 108, 118, 121

 Fadsacel I. Fazacscl
 Fagaras I. Fogaras
 Fajsz I. Küküllőfajsz
 Falkosány – Fălcușa, Szilágy m. (Falkusa) I. 438
 Fancsal – Fîncel, Hargita m. II. 46, 50
 Fankófalva, azonosítatlan helység Belső-Szolnok vm.-ben I. 434
 Faragó – Fărăgău, Maros m. I. 363
 Farcád – Forteni, Hargita m. II. 46, 50, 58, 61
 Farkadin I. Alsófarkadin, Felsőfarkadin
 Farkaslaka – Lupeni, Hargita m. II. 29, 46, 50, 60
 Farkasmező – Lupoaia, Szilágy m. I. 394
 Farkaspatak – Lupeni, Hunyad m. I. 460
 Farkasszeg I. Farkaszug
 Farkastelke – Lupu, Fehér m. I. 224
 Farkaszug, kipusztult falu Aranyosszéken (Farkasszeg, Fartaszág) II. 287
 Farnas – Sfăraș, Szilágy m. (Farnos) I. 316, 318, 352, 353, 370
 Fartaszág I. Farkaszug
 Fazacscl – Făgețel, Hunyad m. (Fadsacel) I. 496, 499
 Fegyér – Federi, Hunyad m. I. 460
 Fehéregyháza – Albești, Maros m. (Fejéregyház) I. 145, 150, 151, 160, 173, 218; II. 29, 62, 63, 361, 592
 Fehéregyház I. Szászfehéregyház

Fehér-Körös, folyó I. 542, 545, 546
 Fehér-Nyikó, patak (Fejér-Nyikó) II. 27, 29, 50, 52, 58, 65, 67, 68
 Fehérszék – Fersig, Máramaros m. (Fejérszeg) I. 596, 597, 598, 601
 Fehérvíz – Rîu Alba, Hunyad m. (Fejérvíz, Valle Albe) I. 453, 460, 505, 507
 Fehérvíz, patak I. 204
 Fejérd – Feiurdeni, Kolozs m. I. 318, 352, 370
 Fejéregyház I. Fehéregyház, Kisfehéregyház
 Fejér-Nyikó I. Fehér-Nyikó
 Fejérszeg I. Fehérszék
 Fejsze I. Fajsz
 Feketedomb I. Feketehalom
 Feketehalom – Codlea, Brassó m. (Czeida, Feketedomb, Jotle, Zajdena, Zeiden) II. 109, 382, 384, 387, 394, 396, 399, 401, 413, 414, 449, 453–455, 463, 464, 465, 468, 479, 483, 484, 487, 488, 489, 490, 491, 492, 493, 495, 496, 497, 501, 502, 503, 504, 587, 589
 Feketelak – Lacu, Kolozs m. I. 397, 407
 Fekete, patak Bardócszékben II. 72
 Feketügy, folyó I. 158; II. 15, 100, 123, 127, 129, 140, 143, 151, 152, 153, 155, 158, 159, 163, 164, 389
 Fel-Ajta I. Középjáta
 Feldoboly – Dobolii de Sus, Kovászna m. (Doboly) II. 98, 99, 102, 104, 105, 107, 108, 123, 128
 Feldvár I. Székelyföldvár
 Fele I. Mezőfele
 Felegregy – Agrij, Szilágy m. (Egred, Felsőegregy) I. 316, 394, 395
 Felek – Feleacu, Kolozs m. I. 302, 346, 360, 627
 Felek – Avrig, Szeben m. (Avrik, Freck) I. 145; II. 326, 327, 342, 344, 358
 Felek I. Fellak
 Felekhaz I. Feligaz
 Felenyed – Aiudul de Sus, Fehér m. I. 209, 211, 212, 224, 227, 243
 Felfalu I. Marosfelfalu
 Felgyógy – Geoagiul de Sus, Fehér m. (Dsoáds, Fel Diód) I. 166, 168, 177, 224, 226, 227, 248, 603–604
 Feligaz, kipusztult falu (Felekhaz) II. 286, 287
 Felkenyér – Vinerea, Fehér m. (Ober Brodsdorf, Vinyera) II. 552, 553, 558, 559–560
 Felkitid I. Kitid
 Fellak – Feleac, Beszterce-Naszód m. (Felek) I. 397
 Fellegvár, Brassóban (Acropolis) II. 397
 Fellegvár, Kolozsvárt (Acropolis) I. 345
 Felmér – Felmer, Brassó m. I. 561; II. 546, 548
 Felőr – Uriu, Beszterce-Naszód m. I. 408, 410, 412, 437, 440
 Felpestes I. Felsőpestes
 Felsőápold I. Nagyápold

Felsőárpás – Arpașul de Sus, Szeben m. I. 567, 570, 588, 590, 591
 Felsőbajom – Bazna, Szeben m. (Baassen, Bassnen, Bazne, Bazzen, Boznen)
 I. 253, 278, 620; II. 502, 518–519, 521
 Felsőbalázsfalva – Blăjenii de Sus, Beszterce-Naszód m. I. 386, 397
 Felsőbán – Ban, Szilágy m. I. 536
 Felsőbánya – Baia Sprie, Máramaros m. (Mediomons) I. 58, 440, 443
 Felsőbereksző – Bîrsăul de Sus, Szatmár m. I. 523
 Felsőboj – Boiul de Sus, Hunyad m. I. 499
 Felsőboldogfalva – Feliceni, Hargita m. (Boldogasszonyfalva, Felsőboldog-
 asszonyfalva) II. 28, 34, 46, 50, 53, 61
 Felsőborgó – Susenii Bîrgăului, Beszterce-Naszód m. (Borgó) I. 145, 397,
 398; II. 590
 Felsőbrzanyik I. Briznik
 Felsőbun – Boiu, Maros m. (Nagybun) I. 255, 601; II. 361
 Felsőcsernáton – Cernatul de Sus, Kovászna m. II. 131, 132, 136, 138, 151,
 152, 157
 Felsőcsertés – Certejul de Sus, Hunyad m. (Csértésköz) I. 449, 499
 Felsőcsobánka – Ciubăncuța, Kolozs m. I. 431
 Felsőcsora – Cioara de Sus, Fehér m. (Csóra) I. 165, 168, 202, 203
 Felsődetrehem – Trittenii de Sus, Kolozs m. I. 283, 296, 612
 Felsőegregy I. Felegregy
 Felsőégres – Agrișul de Sus, Beszterce-Naszód m. I. 431, 438
 Felsőfalu I. Kászonfelfűz
 Felsőfarkadin – Fărcădinul de Sus, Hunyad m. (Farkadin) I. 452, 460, 462,
 505, 506
 Felsőfentős I. Nagyfentős
 Felsőfüged – Ciugudul de Sus, Fehér m. I. 296
 Felsőfüld – Fildul de Sus, Szilágy m. I. 316, 352
 Felsőfüle – Filea de Sus, Kolozs m. I. 283, 296
 Felsőgáld – Galda de Sus, Fehér m. I. 166, 177, 178, 202
 Felsőgezés – Ghijașa de Sus, Szeben m. I. 143, 144
 Felsőgyékényes – Jichișul de Sus, Kolozs m. I. 430, 630
 Felsőidecs – Idiciul de Sus, Maros m. (Idecs) I. 302, 303, 310, 313
 Felsőilosva – Tîrlișua, Beszterce-Naszód m. (Ilosva) I. 408, 410, 426, 438,
 441
 Felsőkajanel – Căinelul de Sus, Hunyad m. (Ginel, Kajanel) I. 496, 540, 546
 Felsőkápólna – Căpîlna de Sus, Maros m. I. 253, 260
 Felsőkaznács – Cosnicul de Sus, Szilágy m. (Felsőkaznács) I. 536
 Felsőkékesnyárló – Sfîna, Szilágy m. I. 394
 Felsőkomána – Comana de Sus, Brassó m. (Komána) I. 567, 588, 589
 Felsőkosály – Rugăsești, Kolozs m. (Rubesesty) I. 438
 Felsőkőhér – Chiherul de Sus, Maros m. I. 301, 302
 Felsőkörtvélyes I. Bethlenkörtvélyes
 Felsőlapugy – Lăpugiul de Sus, Hunyad m. I. 450, 499

Felsőludesd – Ludeștii de Sus, Hunyad m. (Ludesd) I. 484
 Felsőlunkoj – Luncoiul de Sus, Hunyad m. I. 540, 546
 Felsőmarosváradja – Oarda de Sus, Fehér m. (Felsőváradja, Marosváradja, Váradja, Várda, Várhidgya) I. 290, 605
 Felsőmisztótfalu – Tăuții de Sus, Máramaros m. (Tótfalu) I. 597
 Felsőnádasd – Nădăștia de Sus, Hunyad m. (Nádasd, Nádasdia) I. 458, 484
 Felsőorbó – Cîrbova de Sus, Fehér m. I. 166, 224, 228
 Felsőoroszfalu – Rusul de Sus, Beszterce-Naszód m. I. 431
 Felsőoroszi – Urișul de Sus, Maros m. I. 301, 302
 Felsőpestes – Peștișul Mic, Hunyad m. (Fel Pestes, Pestes) I. 451, 458, 484, 505, 506
 Felsőpeterd – Petreștii de Sus, Kolozs m. I. 296
 Felsőporumbák – Porumbacul de Sus, Szeben m. (Porumbák) I. 566, 567, 582, 588, 589, 592, 638
 Felsőrákos – Racoșul de Sus, Kovászna m. I. 152, 162; II. 26, 72, 75, 86, 219, 383
 Felsőrépa – Vătava, Maros m. I. 363
 Felső Sásvári I. Nagysásvári
 Felsősebes – Sebeșul de Sus, Szeben m. I. 397; II. 327, 347
 Felső Sebes I. Sajófelsősebes
 Felsősiménfalva, beolvadt Bethlenfalvába (Siménfalva, Simányfalva, Söményfalva, Sövényfalva) II. 28, 34, 60, 70, 567, 568
 Felsősófalva – Ocna de Sus, Hargita m. (Sófalva) II. 28, 46, 56, 58, 61, 63
 Felsőszálláspataka – Sălașul de Sus, Hunyad m. I. 452, 453, 460, 462, 505, 507
 Felsőszászújfalva – Satul Nou, Beszterce-Naszód m. (Szászújfalva) II. 535
 Felsőszék – Sig, Szilágy m. (Szék) I. 528, 536
 Felsőszentmihály – Sînmihaiul de Sus, Kolozs m. (Szentmihály, Szentmihályfalva) I. 244, 281, 298, 299; II. 281, 284, 289, 290, 292
 Felsőszilvás – Silvașul de Sus, Hunyad m. (Felsőzylvás, Szilvás) I. 453, 460, 462, 491, 506
 Felsőszivágy – Asuajul de Sus, Máramaros m. I. 523
 Felsőszolcsva – Sălciua de Sus, Fehér m. I. 281, 296
 Felsőszombatfalva – Sîmbăta de Sus, Brassó m. I. 567, 568, 570, 588, 590
 Felsőszopor – Supurul de Sus, Szatmár m. I. 528
 Felsőszovát I. Magyarszovát
 Felsőszőcs – Suciul de Sus, Máramaros m. I. 412, 426, 438
 Felsőtorja I. Torja
 Felsőtők – Tiocul de Sus, Kolozs m. I. 394, 443
 Felsőtömös – Timișul de Sus, Brassó m. (Tömös) II. 384, 390
 Felsőuca – Ucea de Sus, Brassó m. I. 588
 Felsőváca – Vața de Sus, Hunyad m. I. 541, 546
 Felsőváradja I. Felsőmarosváradja
 Felsővárca – Oarța de Sus, Máramaros m. I. 528

Felsővárosvíz – Orăștioara de Sus, Hunyad m. (Varaszytie) I. 458, 484, 486
 Felsővenice – Veneția de Sus, Brassó m. I. 567, 588, 589
 Felsővíst – Viștea de Sus, Brassó m. I. 566, 567, 568, 589
 Felsővolál, összeépült Torjával, Kovászna m. I. 130, 131, 132, 155, 159, 297;
 II. 145
 Felsőzsuk – Jucul de Sus, Kolozs m. (Suk, Zsuk) I. 316, 363, 364, 365, 367,
 623
 Feltíz, Nagykaszon része II. 251
 Feltorja I. Felsőtorja
 Felvinc – Unirea, Fehér m. (Felső Vintz, Felvinch, Felvinczi, Földvintz) I.
 126, 165, 190, 244, 247; II. 281, 284, 286, 288, 290, 291, 292
 Fenes I. Szászfenes
 Fenes – Feneș, Fehér m. I. 167, 200, 203
 Fenyéd – Brădești, Hargita m. II. 28, 46, 50
 Fenyőfalva – Bradu, Szeben m. (Brad, Gerhardinum, Girelsau) II. 327, 342,
 358
 Feresd – Feregi, Hunyad m. I. 499
 Fericse – Fericea, Máramaros m. I. 597, 601
 Fiafalva – Filiș, Hargita m. (Fiadfalva) II. 28, 34, 62, 66, 67, 70
 Fületke I. Fületelke
 Fintaháza – Cinta, Maros m. II. 266, 272, 276
 Fintóág – Finteag, Hunyad m. I. 499
 Firtosmartonos – Firtănuș, Hargita m. (Martonos) II. 29, 46, 53, 56, 61, 70
 Firtosvárálja – Firtușu, Hargita m. (Firtos, Várallya) I. 534; II. 46, 50, 58–59,
 60, 70, 569
 Fisák, patak II. 220
 Fitód – Fitod, Hargita m. II. 208, 238
 Fjuzeg, azonosítatlan helység Aranyosszéken (Fejuzeg) II. 286
 Fodorháza I. Magyarfodorháza, Oláhfodorháza
 Fofeld – Fofeldea, Szeben m. (Fofelgye, Hochfeld) II. 550
 Fogaras – Făgăraș, Brassó m. (Fagaras, Fagarasch) I. 53, 118, 135, 151, 191,
 215, 222, 223, 233, 244, 300, 333, 419, 424, 456, 490, 535, 549, 550, 552,
 553, 559, 560, 563, 564, 565, 566, 567, 568, 569, 570, 577, 578, 579, 580,
 581, 582–588, 589, 590, 592, 593, 594, 637, 638; II. 127, 147, 200, 212,
 219, 328, 359, 401, 467, 468, 495
 Fojnyica, azonosítatlan helység Hunyad vármegyében I. 459
 Folt – Folt, Hunyad m. (Falt) I. 447, 451, 459, 499, 502, 505
 Folyfalva – Foi, Maros m. II. 266, 270, 276
 Fonác I. Kővárfonác
 Forgácskút – Ticu, Kolozs m. I. 352
 Fornádia – Fornădia, Hunyad m. I. 459, 499
 Forró I. Magyarforró
 Fotosmartonos – Fotoș, Kovászna m. (Fotos, Martonos) II. 98, 99, 102, 103,
 105, 106, 108, 118, 122

Földra – Feldru, Beszterce-Naszód m. (Feldra) II. 525, 532
 Földszín – Florești, Szeben m. (Feltze, Feltzendorf) I. 145, 150, 161; II. 374
 Földvár – Feldioara, Brassó m. (Feldioara, Marienberg, Marienburg, Mayer
 Gist, Merenburg, Mergenburg, Mergendorff) I. 120, 156, 557, 561; II. 98,
 328, 345, 347, 377, 385, 387, 401, 413, 414, 414, 449–452, 458, 463, 464,
 465, 470, 479, 484, 487, 494, 501, 502, 503
 Földvár I. Székelyföldvár
 Franeker, Hollandia I. 51, 593
 Frankfurt am Main, Németország I. 51, 102
 Frinkfalva – Frîncenii Boiului, Máramaros m. I. 438, 630
 Frinkfalva I. Kőfrinkfalva
 Friss – Lunca, Beszterce-Naszód m. I. 397
 Fugad – Ciuguzel, Fehér m. I. 165, 224, 227
 Furksora – Furcșoara, Hunyad m. (Furkaszora) I. 459, 499
 Futásfalva – Alungeni, Kovászna m. II. 131, 133, 134, 135, 136, 151, 157
 Füge – Figa, Beszterce-Naszód m. I. 431
 Föld I. Alsófüld
 Füle I. Erdőfüle
 Füleháza – Filea, Maros m. I. 302
 Füles I. Fenes
 Fületelke – Filitelnic, Maros m. (Filetelke) I. 255, 260, 277; II. 523
 Fűrész, patak I. 526
 Fűrémnyes – Firminiș, Szilágy m. I. 523
 Füzes I. Krasznafüzes, Ördöngösfüzes
 Füzesd – Fizeș, Hunyad m. I. 460, 499
 Füzesdbogara – Valea Poienii, Hunyad m. (Füjesbogara) I. 499
 Füzesmikola – Nicula, Kolozs m. (Nicula, Nikola, Nikula) I. 386, 398, 426,
 427
 Füzespátelek – Preoteasa, Szilágy m. (Pátelek) I. 523
 Fűzkút – Sălcuța, Beszterce-Naszód m. I. 319, 363, 408

 Gábod – Găbud, Fehér m. (Gabud) I. 224
 Gagy, patak II. 27, 29, 53, 65, 66, 67, 68
 Gagy – Goagiu, Hargita m. (Gaty) II. 29, 62, 66, 67, 69, 70
 Gainár I. Oláhtyúkos
 Galac – Galații Bistriței, Beszterce-Naszód m. I. 386, 394, 397, 452
 Galac, Fogaras része I. 143, 144, 588
 Galac – Galați, Hunyad m. I. 447, 455, 460, 462, 505, 507
 Galac I. Ompolygalac
 Galambod – Porumbeni, Maros m. I. 558, 270, 276
 Galata, Isztambul elővárosa, Törökország I. 440
 Gáld, patak I. 166
 Gáldtő – Găltiu, Fehér m. (Gáld-tőv, Gáltó) I. 166, 168, 202, 203, 248
 Gálfalva – Gănești, Maros m. I. 253, 256, 265, 267, 270, 276

Gálfalva I. Nyárádgálfalva
 Galgó – Gîlgău, Szilágy m. I. 394, 410, 412, 438, 442
 Gális – Gales, Szeben m. (Gallis) II. 327, 346
 Gálponya – Gălpîia, Szilágy m. I. 394
 Gambuc – Gîmbuț, Maros m. I. 224
 Gános – Dumbrăvenii, Beszterce-Naszód m. I. 437
 Garat – Dacia, Brassó m. (Garád, Stein, Styéna) II. 548
 Garbonácfalva I. Kőváfűred
 Gardánfalva – Gîrdani, Máramaros m. I. 523
 Gaurán I. Ompolyszáda
 Gaurény – Alunișul, Beszterce-Naszód m. (Gaurén) II. 525, 532
 Gauricsa – Livezi, Hunyad m. (Gaurica) I. 460
 Geges – Ghinești, Maros m. II. 272, 276
 Gelence, patak II. 158
 Gelence – Ghelintă, Kovászna m. II. 160, 161, 162, 163, 164, 168, 169
 Gersin, patak II. 389
 Gerdály – Gherdeal, Szeben m. (Girtlen) II. 544, 546
 Gerebenc, kipusztult falu, Brassó m. I. 125, 126, 127, 136; II. 120
 Gerebenes I. Mezőgerebenes
 Gerend I. Aranyosgerend
 Gerend – Grind, Hunyad m. I. 52, 153, 496
 Gerendkeresztúr – Grîndeni, Maros m. (Keresztúr) I. 244, 283, 296, 297
 Géres – Ghirișa, Szatmár m. I. 520, 528, 529
 Gergelyfája – Ungureni, Fehér m. (Gergersdorf) I. 166, 202, 203, 249; II. 540
 Gerla, Szamosújvár elővárosa, Kolozs m. (Gerlán) I. 426, 428
 Gernyeszeg – Gornești, Maros m. I. 281, 284, 302, 304, 310, 623
 Gese I. Marosgezse
 Gesztrágy – Straja, Kolozs m. (Gesztrág-puszt) I. 352, 353
 Gezse I. Marosgezse
 Gidófalva – Ghidfalău, Kovászna m. II. 98, 99, 102, 103, 105, 106, 108, 118,
 121
 Gijarosfalva, beolvadt Székelyudvarhelybe (Jánosfalva) II. 34, 36
 Gimes I. Csíkygimes
 Ginél I. Felsőkajanel
 Gírbó I. Oláhgorbó
 Girbova I. Szászorobó
 Girelsau I. Fenyőfalva
 Girókuta – Giorocuta, Szatmár m. I. 528
 Girolt – Ghirolt, Kolozs m. (Giot) I. 411, 430, 431, 442
 Girolt – Ghirolt, Szatmár m. I. 528
 Girtlen I. Gerdály
 Giulesd I. Goldgilesd
 Giurgiu, Ilfov m. (Gyurgyevo, S. Georgio) I. 549; II. 126
 Glédén I. Gledény

Gledény – Gledin, Beszterce-Naszód m. (Gléden) I. 315, 363, 383
 Glimboka – Glîmboaca, Szeben m. (Glomboka, Hännerbach) I. 561; II. 550
 Glod – Glod, Fehér m. (Glodhátja) I. 484, 499
 Glod I. Glodgilesd, Sósmező
 Glodgilesd – Glodghilești, Hunyad l. (Giulesd, Glod) I. 499, 634
 Glodhátja l. Glod
 Glogovác – Glogoveț, Fehér m. (Glogovica, Glugovica) I. 253, 265, 267
 Godinesd – Godinești, Hunyad m. I. 459, 499
 Gógán – Gogan, Maros m. I. 254, 260, 261, 276
 Gógánváralja – Gogan-Varolea, Maros m. (Váralja) I. 254, 255, 257, 260, 261, 276
 Golles – Goleș, Hunyad m. (Golyes) I. 499
 Gombás l. Marosgombás
 Goncága – Gîntaga, Hunyad m. I. 458, 484
 Gorbó l. Csákgorbó, Magyargorbó
 Gorbómező l. Hosszúmező
 Goroszló l. Magyargoroszló
 Gosztilla l. Csicsógombás
 Göc – Ghiolt, Kolozs m. I. 386, 397, 407
 Göcs – Găiești, Maros m. II. 272, 276
 Gömröcsfalva l. Göröcsfalva
 Göncruszka, Magyarország I. 258, 262
 Görcsön – Gîrceiu, Szilágy m. I. 523, 527, 529
 Görecsfalva l. Göröcsfalva
 Görgény, folyó I. 280, 281, 306
 Görgény l. Görgényszentimre
 Görgény, elpusztult vár Görgényszentimre mellett I. 300
 Görgényadorján – Adrian, Maros m. (Adorján) I. 301, 302; II. 266
 Görgényhodák – Hodac, Maros m. (Hodák) I. 301, 302
 Görgénykakucs – Cacuciu, Maros m. (Kakucs) I. 301, 302, 304; II. 188
 Görgényoroszfalu – Solovăstru, Maros m. (Nagy Oroszfalu) I. 302
 Görgényorsova – Orșova, Maros m. (Orsova) I. 284, 301, 303
 Görgénysóakna – Jabenîta, Maros m. I. 302, 304
 Görgényszentimre – Gurghiu, Maros m. (Görgény) I. 87, 271, 283, 300–302, 310, 581; II. 200, 302
 Göröcsfalva – Satul Nou, Hargita m. (Görecsfalva, Gömröcsfalva) II. 219, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 238, 240, 243, 244, 246
 Göttinga, Németország, Göttingen II. 567
 Grécse, patak I. 395
 Grid – Grid, Brassó m. (Gritt) I. 567, 568, 589, 590; II. 379, 473
 Grid – Grid, Hunyad m. I. 452, 484
 Grodno, Belarusz Közt. I. 585
 Grohot – Grohot, Hunyad m. I. 540, 546, 636
 Groningen, Hollandia I. 51

Gropă – Groape, Máramaros m. (Gropa) I. 597, 601
 Grós – Groș, Hunyad m. (Grosz) I. 499
 Grós I. Halmágygórós
 Grossau I. Kereszténysziget
 Gross-Probstdorff I. Nagyekemező
 Guga – Guga, Kolozs m. I. 438
 Guradobra – Gura Dobrii, Hunyad m. (Balsed) I. 499
 Gura Nyigri, Nagyarányos falu része I. 205
 Guraró – Gura Rîului, Szeben m. (Gura-rou, Gure-Rou) II. 342
 Guraszáda – Gurasada, Hunyad m. I. 499
 Guravoj I. Vojkaháza
 Gurdásfalva, Marosvásárhely része II. 268
 Gurény I. Sebestorok
 Gurzófalva – Fetindia, Szilágy m. I. 523
 Guszu I. Kisludas

 Gyákos – Geacăș, Szeben m. (Jakobsdorf, Jákos) I. 225, 255, 260, 278
 Gyalakuta – Fintînele, Maros m. II. 28, 266, 272, 273, 276, 294
 Gyálakuta – Gialacuta, Hunyad m. I. 499, 629
 Gyalár – Ghelar, Hunyad m. I. 449
 Gyalmár – Gelmar, Hunyad m. (Gyálumára) I. 451, 484, 499, 505, 507; II. 553
 Gyalu – Gilău, Kolozs m. (Fényes Gyalu) I. 191, 233, 316, 317, 318, 322, 337, 348–352, 358, 367, 370
 Gyeke – Geaca, Kolozs m. I. 365, 386, 397, 405, 408, 557, 558
 Gyepes – Ghipeș, Hargita m. II. 34, 46, 50, 64
 Gyéres I. Aranyosgyéres
 Gyéresszentkirály – Sîncrai, beolvadt Aranyosgyéresbe I. 281, 294, 296, 297; II. 280
 Gyergyóalfalu – Joseni, Hargita m. (Alfalu) II. 253, 256, 257, 258, 262, 264
 Gyergyócsomafalva – Ciumani, Hargita m. (Csomafalva, Somafalva) II. 213, 253, 256, 257, 258, 262, 263, 264
 Gyergyóremete – Remetea, Hargita m. (Eremita, Remete) II. 253, 256, 257, 258, 262, 263, 265
 Gyergyószentmiklós – Gheorgheni, Hargita m. (Szentmiklós) I. 271, 272; II. 203, 205, 206, 253, 255, 256, 257, 258, 259–262, 265
 Gyergyóújfalu – Suseni, Hargita m. (Újfalu) II. 253, 256, 257, 258, 262, 263, 264, 265
 Gyerőmonostor I. Magyargyerőmonostor
 Gyerővásárhely – Dumbrava, Kolozs m. I. 316, 318, 351, 352, 354, 370
 Gyertyános – Cărpiniș, Hunyad m. I. 499
 Gyertyános I. Kővággyertyános, Torockógyertyános
 Gyimes, patak II. 220
 Gyimes I. Csíkgyimes
 Gyógy, patak I. 449

Gyogyest I. Bogyafalva
 Gyolcsfalva I. Agyagfalva
 Gyökeres – Remeti, Máramaros m. (Gyükeres) I. 522, 596, 597, 598, 601
 Gyöngy – Giungiu, Szatmár m. I. 520, 528
 Győr, Magyarország I. 15; II. 287
 Györgyfalva – Gheorgheni, Kolozs m. I. 320, 332, 363, 369
 Györgytelek I. Hadadgyőrtetek
 Győrtetek I. Somlyógyőrtetek
 Győrtelke I. Hadadgyőrtetek
 Gyula I. Kolozsgyula
 Gyula, Magyarország I. 465
 Gyulafehérvár – Alba Iulia, Fehér m. (Alba, Alba Carolina, Alba Gyula, Belgrad, Carlsburg, Carolina, Fehérvár, Fejérvár, Feketevár, Károlyfehérvár, Károlyváros, Weissenburg) I. 25, 78, 123, 138, 142, 149, 151, 163, 164, 166, 167, 168, 172–190, 191, 196, 197, 198, 204, 207, 214, 225, 235, 236, 239, 240, 241, 242, 246, 248, 249, 250, 251, 257, 290, 294, 297, 301, 305, 306, 308, 328, 333, 347, 348, 383, 384, 421, 424, 430, 432, 454, 468, 481, 509, 526, 534, 544, 557, 558, 560, 561, 563, 581, 604, 605, 611, 614, 615, 616, 624; II. 56, 57, 59, 66, 78, 111, 115, 122, 154, 184, 240, 287, 323, 333, 334, 391, 398, 537, 540, 546, 578, 591
 Gyulas – Giulus, Maros m. I. 255, 265, 276
 Gyulaszeg – Ciula, Szilágy m. (Csula) I. 597, 598
 Gyulatelke – Coasta, Kolozs m. I. 386, 397, 405
 Gyurgyevo I. Giurgiu
 Gyurkapataka – Jurca, Kolozs m. I. 431
 Gyükeres I. Gyökeres
 Gyümölcseés – Plopiș, Szilágy m. I. 536

 Haarlem, Hollandia I. 12, 37
 Hacazsel – Hätägel, Hunyad m. (Hacadsel, Kis Hátszeg) I. 453, 460
 Hadad – Hodod, Szatmár m. I. 518, 523–524, 529
 Hadadgyőrtetek – Giurtelecul Hododului, Szatmár m. (Györgytelek, Győrtelke) I. 519, 528
 Hadadnádásd – Nadișul Hododului, Szatmár m. (Magyarnádásd, Nádásd) I. 523, 529
 Hadrév – Hădăreni, Maros m. I. 244, 281, 283, 296, 297
 Hagymás I. Tordahagymás
 Hagymásbodon – Budiul Mic, Maros m. (Békásbodon) II. 270, 276
 Hagymáslápos – Lăpușel, Máramaros m. I. 596, 597, 601
 Halle, Németország I. 247
 Halmágy – Hălmeag, Brassó m. (Halmagen, Hélmázá) I. 561; II. 546, 548
 Halmágy I. Kishalmágy, Nagyhalmágy
 Halmágycsúcs – Vîrfurile, Arad m. (Csucs) I. 540
 Halmágygórós – Groși, Arad m. (Grós) I. 540, 546

Halmosd – Halmășd, Szilágy m. I. 533, 536
 Hameln, Németország II. 26
 Hammersdorf I. Szenterszébet
 Hannebach I. Kakasfalva
 Háporton – Hopîrta, Fehér m. I. 165, 169, 224, 227
 Haragos – Preluca Veche, Máramaros m. (Preluka) I. 597, 601
 Haraklány – Hereclean, Szilágy m. I. 523
 Haraly – Harale, Kovászna m. II. 160, 161, 162, 163, 169
 Harangláb – Hărănglab, Maros m. I. 253, 254, 255, 260, 261, 262, 276, 279
 Harasztkerék – Roteni, Maros m. I. 358; II. 266, 272, 273, 276
 Harasztos – Călărași, Kolozs m. (Hori, Hory) II. 280, 281, 284, 288, 289, 290, 292
 Harasztos I. Mezőharasztos
 Harcó – Harțău, Maros m. (Hoczo) I. 558; II. 270, 271, 275, 278
 Hari – Heria, Fehér m. I. 165, 169, 224, 228, 243
 Harina – Herine, Beszterce-Naszód m. I. 386, 397, 405
 Haró – Hărău, Hunyad m. I. 451, 459, 499, 505, 507
 Hartbach, folyó I. 145; II. 347
 Hásság – Hașag, Szeben m. (Haschagen, Hoschogen) II. 522
 Hatoderdeje I. Morgó
 Hatolyka – Hătiuca, Kovászna m. (Hatojka, Hatolka) II. 131, 132, 133, 135, 136, 151, 152
 Hátszeg – Hateg, Hunyad m. (Hattzack, Hatzak, Hatzeg, Hátzeg, Hatzok, Hazag, Hazeg, Hazog) I. 265, 446, 459–460, 461, 489, 491, 504, 505, 506
 Hatvan I. Érhatvan
 Havad – Neaua, Maros m. II. 272, 276
 Havadtó – Viforoasa, Maros m. II. 28, 266, 272, 274, 276
 Héderfája – Idrifaia, Maros m. I. 253, 254, 255, 260, 262, 276
 Hégen – Brădeni, Szeben m. (Hegendorf, Henndorf) II. 362, 363, 374
 Heidelberg, Németország I. 246
 Héjjasfalva – Vînători, Maros m. (Deufelsdorf, Divaldsdorf, Teufelsdorff, Villa Dyvaldi) I. 145, 151, 160; II. 29, 62, 70, 361
 Heldau I. Nagydisznód
 Henningfalva – Henig, Fehér m. I. 165, 177, 202, 203
 Hercegány – Hărtăgani, Hunyad m. I. 540, 546
 Herepe – Herepeia, Hunyad m. I. 496, 499
 Herepe I. Oláhherepe
 Hermán I. Szászhermány
 Hermány – Cașoț, Szeben m. (Kastanholtz, Kastenholtz) I. 143; II. 327, 342, 358
 Hermány I. Magyarhermány, Szászhermány
 Herszény – Hîrseni, Brassó m. I. 567, 568, 570, 589
 Hesdát I. Szamoshesdát
 Hétbükk – Hăbic, Maros m. I. 301, 302

Hétfalu – Săcele, Brassó m. (Bleschdörfer, Seklerische Dörfer, Siebendörfer, Ungarische Dörfer) I. 123; II. 98, 386, 399, 412, 459, 465, 466
 Hétúr – Hetiur, Maros m. (Marienburg) I. 253, 255, 260, 262, 278
 Hévíz I. Olthévíz
 Hévszamos I. Melegszaamos
 Hídalmás – Hida, Szilágy m. I. 316, 387, 394, 395, 443
 Hidas I. Székelyhidas
 Hidegkút – Vidacut, Hargita m. II. 62
 Hidegkút I. Lápohidegkút, Oláhhidegkút, Olthidegkút, Pusztahidegkút
 Hidegszamos – Someșul Rece, Kolozs m. I. 351, 352, 354
 Hideg-Szamos, folyó I. 315
 Hidegvíz – Călivasăr, Maros m. (Kaltbach) I. 140, 141, 143
 Hídelve, Kolozsvár része I. 344
 Hídvég – Hăghig, Kovászna m. (Hídvége) I. 128, 130, 140, 155, 156, 160, 162; II. 99, 170, 219, 452
 Hídvég – Podeni, összeépült Marosvásárhellyel II. 270, 271, 276
 Hídvég I. Krasznahídvég
 Hilib – Hilib, Kovászna m. II. 160, 161, 162, 163, 169
 Hobica – Hobîta, Hunyad m. I. 460
 Hobicavárhely – Hobîta Grădiștei, Hunyad m. I. 460
 Hodák I. Görgényhodák
 Hodgya – Hoghia, Hargita m. II. 46, 51, 61
 Hódmezővásárhely, Magyarország II. 576
 Hodos I. Hódosfalva
 Hódos I. Székelyhódos
 Hódosfalva – Hodișu, Kolozs m. (Hodos) I. 316, 352
 Holbák – Holbav, Brassó m. (Holbach) I. 567, 589, 590; II. 379, 407, 473
 Holcmány – Hosman, Szeben m. (Holzmány, Holzmandel, Holzmenge) II. 550
 Holdvilág – Highilag, Szeben m. (Hallwägen) I. 177, 233, 253, 277; II. 46, 361, 371, 372–373, 375, 520
 Holgya – Holdea, Hunyad m. I. 499
 Hollókő vára I. 403
 Hollómező – Măgoaja, Kolozs m. (Mayvaldsz) I. 412, 437, 438, 441
 Holtmaros – Lunca Mureșului, Maros m. I. 231, 280, 283, 302, 305, 311
 Homoród, folyó I. 159; II. 26, 27, 48, 53, 385, 387, 388, 451, 470
 Homoród – Homorod, Brassó m. (Hameruden, Hamrod) II. 29, 548
 Homoród – Homorod, Hunyad m. I. 458, 484
 Homoródabásfalva – Aldea, Hargita m. (Abásfalva, Apát faluja) II. 34, 46, 50, 64
 Homoródalmás – Merești, Hargita m. (Almás) II. 24, 26, 29, 34, 46, 48, 64, 70, 72
 Homoródalmási barlang I. Csudálókő

Homoródbene – Beia, Brassó m. (Bene, Benne, Mehlburg) I. 152; II. 361, 362, 363, 523, 576
 Homoróddaróc – Drăușeni, Brassó m. (Daraus, Darótz, Draas) II. 29, 51, 374, 548
 Homoródkarácsonyfalva – Crăciunel, Hargita m. (Karácsonyfalva) II. 26, 34, 46, 51, 60, 61, 64
 Homoródkeményfalva – Comănești, Hargita m. II. 34, 46, 51, 57–58, 64
 Homoródremete – Călugăreni, Hargita m. (Eremita, Remete) II. 34, 46
 Homoródszentlászló – Vasileni, Hargita m. (Szent László) II. 34, 46, 58, 62
 Homoródszentmárton – Mărtiniș, Hargita m. II. 29, 34, 46, 51, 53, 58, 61, 80
 Homoródszentpál – Sînpaul, Hargita m. II. 29, 34, 46, 51, 53, 61
 Homoródszentpéter – Petreni, Hargita m. II. 29, 34, 46, 51
 Homoródújfalú – Satul Nou, Hargita m. II. 26, 34, 46, 51, 64
 Hondorf I. Csatófalva
 Honigbach, patak II. 459
 Hordó – Coșbuc, Beszterce-Naszód m. II. 525, 532
 Horgospataka – Strîmbu, Kolozs m. I. 438
 Hortobágy, folyó (Hartbach, Kemény folyó) I. 143, 155, 610; II. 543, 544, 545
 Hortobágy I. Hortobágyfalva
 Hortobágyfalva – Cornățel, Szeben m. (Hortobágy, Kornitzel) I. 141, 143; II. 327, 347, 363
 Horvát I. Krasznahorvát
 Hory, elpusztult falu Aranyosszéken II. 286, 287
 Hosdát – Hășdat, Hunyad m. I. 452, 484, 502, 505, 506
 Hosdó – Hășdău, Hunyad m. I. 499
 Hosszúaszó – Valea Lungă, Szeben m. (Langenthal) I. 225, 243, 253, 256, 257, 265, 267, 268, 271, 278
 Hosszúaszó, Csíkmindszent része II. 237
 Hosszúfalva – Satulung, Brassó m. (Langendorff, Nagyfalva) I. 119; II. 389, 407, 414, 459, 466, 467, 473, 480, 507
 Hosszúfalva I. Kővárhosszúfalva
 Hosszúmacskás – Satu Lung, Kolozs m. I. 387, 394
 Hosszúmező – Cîmpia, Szilágy m. I. 536
 Hosszúmező – Valea Luncii, Kolozs m. (Gorbómező) I. 431
 Hosszúpatak – Tăuni, Fehér m. (Teau) I. 265, 267
 Hosszúrév – Răstoci, Szilágy m. (Resztolc, Restolc) I. 596, 597, 601
 Hosszútelek – Doștat, Fehér m. (Hosszútelke) I. 169, 224, 248
 Hosszúújfalva – Husia, Szilágy m. I. 523
 Hovrila – Hovrila, Máramaros m. I. 597, 598, 601
 Hőltövény – Hălchiu, Brassó m. (Heldvinum, Heltevén, Heltjen, Olteva, Olteve) II. 387, 413, 414, 450, 458, 463, 465, 471, 479, 492, 498, 499, 501, 504, 505
 Hundorf – Vișoara, Maros m. (Hundorf) I. 145, 146, 278
 Hunyad I. Vajdahunyad

Hunyadbun – Boiu, Hunyad m. I. 496
 Huréz – Hurez, Brassó m. I. 567, 569, 570, 589
 Huszt, vár Ukrajnában I. 222, 230, 285

 Ida I. Nagyida
 Idecs I. Alsóidecs, Felsőidecs I. 280
 Idecspataka – Idicel, Maros m. I. 280, 302
 Igen I. Magyarigen
 Igenpataka – Ighiel, Fehér m. I. 166, 202, 203
 Igethri I. Inakfalva
 Igicchi I. Inakfalva
 Igrice – Igrita, Kolozs m. I. 394
 Igyets I. Inakfalva
 Ijnur I. Borsómező
 Ikafalva – Icafalău, Kovászna m. II. 131, 133, 134, 135, 136, 151, 157
 Ikland – Icland, Maros m. I. 281, 425; II. 270, 276, 278
 Ikland I. Kisikland
 Iklód I. Kisiklód, Nagyiklód I. 223, 253, 265, 386, 407, 410
 Iklódszentivány, falu Dengeleg mellett I. 430, 432
 Ilencfalva I. Lukailencfalva
 Illebák – Ilimbav, Szeben m. (Eckbach, Ulenbach) II. 550
 Illény – Ileni, Brassó m. (Illyén) I. 567, 568, 570, 589,
 Illésfalva – Băsești, Máramaros m. (Illyésfalva) I. 520, 523
 Illova I. Kisilva, Nagylva
 Ilondapataka – Dolheni, Szilágy m. I. 597, 601
 Ilosva, patak I. 410
 Ilosva I. Felsőilosva, Selymesilosva
 Ilva, patak II. 525
 Ilva I. Kisilva, Nagylva
 Illye I. Kisilyle, Marosilyle
 Illyefalva – Ilieni, Kovászna m. I. 104; II. 90, 91, 101, 103, 104, 106, 107,
 112, 114, 116–118, 121, 139, 188, 570
 Illyésfalva I. Illésfalva
 Imecsfalva – Imeni, Kovászna m. II. 160, 161, 162, 163
 Impérfalva I. Kászónimpér
 Inakfalva – Inoc, Fehér m. (Igethri, Igicchi, Igyets) II. 281, 286, 287, 288, 289,
 290, 291
 Inaktelke – Inucu, Kolozs m. I. 352, 370
 Incel – Ciuleni, Kolozs m. I. 316, 318, 352, 355, 370
 Indal – Deleni, Kolozs m. I. 296
 Ingodály – Mighindoala, Szeben m. (Eugenthal, Ingadály) I. 140, 141, 143; II.
 522
 Inó – Inău, Szilágy m. I. 518, 522, 523
 Ino I. Ünőmező

Inonesd l. Iionesd
 Inur l. Borsómező
 Ipp – Ip, Szilágy m. I. 529, 531, 532, 536
 Ispánlaka – Șpălnaca, Fehér m. (Ispánylaka, Istvánlaka) I. 165, 169, 224, 228
 Ispánmező – Spermezeu, Beszterce-Naszód m. I. 412, 438
 Istvánháza – Iștihaza, Maros m. (Istvánlaka) I. 165, 224, 243, 619
 Istvánlaka l. Ispánlaka, Istvánháza
 Iszló – Isla, Maros m. II. 272, 276, 278
 Isztambul l. Konstantinápoly
 Isztina – Ștenea, Szeben m. I. 141
 Ivánfalva l. Aranyosivánfalva, Oláhivánfalva, Szászivánfalva
 Ivánkattelke, kipusztult falu, Kolozs m. I. 605

 Jád – Livezile, Beszterce-Naszód m. (Jadt) II. 531, 535
 Jakabfalva – Iacobeni, Szeben m. (Jacobsdorf, Jockersdorf) I. 260; II. 545
 Jakabfalva l. Kászonjakabfalva
 Jákó l. Gyákó
 Jákótelke – Horlacea, Kolozs m. I. 316, 352, 354, 370
 Jánosfalva – Ionești, Hargita m. II. 29, 34, 46, 51, 63
 Jánosfalva l. Gijarosfalva
 Jára l. Alsójára, Marosjára
 Járamagura – Măgura Ierii, Kolozs m. (Magura) I. 296, 314
 Járászurdok – Surduc, Kolozs m. (Szurdok) I. 296
 Jás – Iași, Brassó m. (Jász) I. 567, 568, 578, 589
 Jásfalva – Iașul, Hargita m. II. 34, 46, 51, 62
 Jávorfalva – Stejera, Máramaros m. (Stizer, Sztesér) I. 597, 601
 Jáz l. Krasznajáz
 Jedd – Livezenii, Maros m. II. 270, 276
 Jéder – Iadăra, Máramaros m. (Kisjéder, Nagyjéder) I. 596, 597, 601
 Jegenye – Leghia, Kolozs m. I. 342, 352, 357, 368
 Jéna, Németország I. 472
 Jenő l. Borosjenő
 Jenőfalva, Csíkszentgyörgy része II. 219, 235
 Jenőfalva l. Csíkjenőfalva
 Jionesd l. Kőrösivánd
 Jobbágyfalva – Valea, Maros m. II. 272, 276
 Jobbágytelke – Sîmbriaș, Maros m. II. 272
 Jófő városa l. Dobra
 Jóháza – Prislop, Máramaros m. (Kisbun) I. 596
 Jóvalcsél – Vîlcele Bune, Hunyad m. I. 484
 Jövedics – Idiciu, Maros m. (Bellesdorf) I. 253, 255, 260, 262, 278

 Kabalapatak – Fîntînele, Beszterce-Naszód m. I. 431
 Kaca – Țața, Brassó m. (Katzenndorf) I. 152; II. 29, 548

Kackó – Cîțcău, Kolozs m. I. 410, 412, 438, 442
 Kadács I. Kiskadács, Nagykadács
 Kadicfalva – Cădișeni, Hargita m. II. 28, 46, 51, 56, 58
 Káján I. Alsókajanel, Felsőkajanel, Kiskaján, Nagykaján
 Kajanel I. Alsókajanel, Felsőkajanel, Kiskaján
 Kajántó – Chinteni, Kolozs m. I. 342, 352, 357, 361, 370
 Kajla – Caila, Beszterce-Naszód m. I. 397
 Kakas, patak II. 171, 172
 Kakasd I. Székelykakasd
 Kakasfalva – Hamba, Szeben m. (Hambák, Hannebach, Hannenbach) II. 327, 342, 358
 Kákova – Cacova, Fehér m. I. 202
 Kákova – Fintínele, Szeben m. II. 346
 Kakucs, elhagyott falu Szárazajta környékén II. 186
 Kakucs I. Görgénykakucs
 Kál I. Székelykál
 Kalán I. Pusztakalán
 Kálba I. Kálbor
 Kálbor – Calbor, Brassó m. (Kálba, Kaltbrunnen) II. 544
 Kálna – Calna, Kolozs m. I. 431, 434
 Kálnok – Cîlnic, Kovászna m. (Calnok) II. 101, 103, 104, 106, 108, 118, 119, 121, 156, 172
 Kalocsa – Călacea, Szilágy m. I. 394
 Kalocsa, Magyarország I. 239; II. 287
 Kalota I. Nagykalota
 Kalota, patak I. 354
 Kalotabökény – Buteni, Kolozs m. I. 352
 Kalotaszentkirály – Sîncraiu, Kolozs m. I. 316, 318, 352, 354
 Kalotaújfalu – Finciu, Kolozs m. I. 316, 352
 Kaltbach, patak I. 141
 Kályán I. Magyarkályán
 Kanta, beolvadt Kézdivásárhelybe I. 130, 131, 132, 140, 155, 158, 160, 162, 534, 610; II. 137
 Kányád – Ilieșul, Hargita m. II. 34, 46, 51, 60, 62
 Kapjon – Coplean, Kolozs m. (Káplán, Kaplyon) I. 410, 438, 440
 Káplán I. Kapjon
 Kapnikbánya – Cavnic, Máramaros m. (Kapnik, Kapnyik) I. 369, 599, 602
 Kápolna – Căpîlna, Fehér m. I. 202
 Kápolna I. Csicsókápolna
 Kápolnásoláhfalva – Căpîlnița, Hargita m. (Oláhfalva) II. 29, 34, 46, 53–56, 59, 72
 Kapor – Copru, Kolozs m. I. 397
 Káposztásszentmiklós – Nicoleşti, Maros m. II. 266, 270, 276
 Káptalan I. Maroskáptalan

Kapud – Căpuđ, Fehér m. I. 165, 169, 224, 228, 243
 Kapus, patak Bardóc vidékén II. 72
 Kapus, folyócska Kolozs m.-ben (Copus) I. 317
 Kapus l. Kiskapus, Mezőkapus
 Kara l. Kolozskara
 Karács – Căraciu, Hunyad m. I. 541, 546
 Karácsonfalva l. Homoródkarácsonyfalva
 Karácsonyfalva – Crăciunelul de Jos, Fehér m. (Gratianus faluja) I. 167, 224, 228, 243, 265
 Karácsonyfalva l. Nyárádkarácsonyfalva
 Karánsebes – Caransebeș, Krassó-Szörény m. I. 245, 346, 489, 516; II. 49
 Kárázszelek – Carastelec, Szilágy m. I. 529, 536, 538, 636
 Kárásztó – Cărstău, Hunyad m. I. 541, 546
 Karatna, összeépült Torjával, Kovászna m. (Crocna) I. 130, 132, 140, 155, 159, 160; II. 145
 Karcfalva l. Csíkkarcfalva
 Karika – Creaca, Szilágy m. I. 523, 524
 Karkó l. Krakkó
 Karna – Blandiana, Fehér m. I. 166, 192, 202
 Károlyváros l. Gyulafehérvár
 Karulyfalva – Coroieni, Máramaros m. I. 412, 426, 438
 Karulya – Coruia, Máramaros m. I. 597, 598, 601
 Kásapatak – Bogdana, Szilágy m. I. 316, 352
 Kassa, Szlovákia, Kosice I. 269, 514
 Kastenholtz l. Hermány (Szeben m.)
 Kásva – Cașva, Maros m. I. 301, 302
 Kászon, patak II. 129, 137, 143, 145, 151, 152, 248
 Kászon l. Kiskászon
 Kászonnaltíz – Plăceșii de Jos, Hargita m. (Altíz) II. 251
 Kászonzeltíz – Plăceșii de Sus, Hargita m. (Felsőfalu) II. 249, 250, 251
 Kászonimpér – Imper, Hargita m. (Impérfalu) II. 249, 250, 251
 Kászonzakabfalva – Iacobeni, Hargita m. (Jakabfalva) II. 249, 250, 251
 Kászonújfalva – Cașinul Nou, Hargita m. (Ujfalva) II. 249, 250, 251
 Kasztó – Căstău, Hunyad m. (Kusztó) II. 551, 553, 558, 560
 Katalinfalva – Cătălina, Máramaros m. (Katalin) I. 597, 601
 Katona – Cătina, Kolozs m. I. 319, 363, 368, 408
 Káun – Căoiu, Hunyad m. I. 499
 Kávás l. Érkávás
 Káváskápolnok l. Kovácskápolnok
 Kazanyesd – Căzănești, Hunyad m. I. 540, 541, 546
 Kebele – Sînișor, Maros m. II. 270
 Kebeleszentivány – Ivănești, Maros m. II. 270, 276
 Kece – Chețani, Maros m. I. 244, 281, 283, 296
 Kecsed – Aluniș, Kolozs m. (Kecset) I. 352, 363, 394, 411, 430, 432, 443

Kecsed – Páltiniş, Hargita m. II. 52
 Kecsedkisfalva – Satul Mic, Hargita m. (Kisfalud, Kisfalu) II. 46, 52, 61
 Kecsedszilvás – Pruneni, Kolozs m. I. 394, 443
 Kecsedága – Chişcădaga, Hunyad m. I. 459, 499, 507
 Kecseháta – Căprioara, Kolozs m. I. 394
 Kecskés – Cozla, Szilágy m. (Kozla) I. 597, 601
 Kecskésfalva – Sălişte, Máramaros m. (Kékesfalva) I. 528
 Kede I. Kiskede, Nagykede
 Kékes – Chiochiş, Beszterce-Naszód m. (Oláhkékes) I. 397, 405, 407, 434
 Kékesfalva – Meria, Hunyad m. I. 460
 Kékesfalva I. Kecskésfalva
 Kékesmező I. Kettősmező
 Kékesvásárhely – Tîrguşor, Kolozs m. (Szászkékes) I. 426
 Kelecel – Călătele, Kolozs m. (Kelentzel) I. 316, 352, 355
 Kelemenese – Călimăreşti-Colindeşti, Hunyad m. I. 540
 Kelementelke – Călimăneşti, Maros m. II. 28, 266, 272, 276
 Kelence – Cheliţa, Máramaros m. I. 519, 522, 523
 Kelentzel I. Kelecel
 Kelnek – Cîlnic, Fehér m. (Kelling, Külник) II. 335, 538, 539
 Kéménd – Chimindia, Hunyad m. (Kimid) I. 447, 451, 459, 499, 502, 505, 507
 Keménye – Cremenea, Kolozs m. I. 411, 431
 Kemény folyó I. Hortobágy
 Keményes I. Keménye
 Keménytelke – Chimitelnic, Maros m. I. 284, 302
 Kémer – Camăr, Szilágy m. I. 532, 536, 538
 Kend I. Magyarszarvaskend
 Kendermező – Chenderca, Szilágy m. I. 394
 Kendilóna – Luna de Jos, Kolozs m. (Lóna) I. 394, 395, 397, 442, 580
 Kendő – Cîndu, Maros m. II. 272, 273, 277
 Kendtelke I. Kentelke
 Kénos – Chinuşu, Hargita m. II. 34, 46, 50, 52, 53, 64
 Kentelke – Chintelnic, Beszterce-Naszód m. (Kendtelke) I. 386, 397, 426
 Kenyérpatak I. Kenyérvíze
 Kenyérvíze, patak (Kenyérpatak) II. 551, 559
 Kerc – Cîrţa, Szeben m. (Crux, Creutz, Kertz, Kirts) I. 129, 561; II. 326, 327, 342, 344–345, 346, 358, 374
 Kercsed – Stejeriş, Kolozs m. (Kercheth, Kerchett, Keurud) I. 244; II. 281, 286, 287, 288, 289, 290, 292
 Kercsesora I. Strezakercisora
 Kercsest I. Kersec
 Kerechigház I. Kerekyghaz
 Kerekegyház I. Kerekyghaz
 Kerekyghaz, kipusztult falu (Kerechigház, Kerekegyház) II. 286, 287

Kerelő – Chirileu, Maros m. I. 265
 Kerelószentpál – Sînpaul, Maros m. (Szentpál) I. 253, 256, 265, 267, 271; II. 64
 Keresd – Criș, Maros m. I. 52, 145, 150, 161, 225, 276; II. 374
 Kerestelke – Criștelec, Szilágy m. I. 536
 Keresztényalmás – Almașul Mic, Hunyad m. I. 451, 484, 633
 Keresztényfalva – Cristian, Brassó m. (Christian, Neustadt, Neapolis, Újváros) II. 381, 387, 388, 392, 401, 413, 414, 455, 456, 458, 464, 465, 479, 489, 491, 494, 495, 499, 500, 503, 504, 505, 589
 Kereszténysziget – Cristian, Szeben m. (Grossau, Grosz-Aue) II. 327, 342, 343–344, 358, 492
 Keresztes – Opișani, Kolozs m. I. 281, 296, 297; II. 280, 290
 Keresztesmező, Torda mellett I. 296, 298–299
 Keresztúr I. Csernakeresztúr, Gerendkeresztúr, Maroskeresztúr, Székelykeresztúr
 Keresztúrfalva, beolvadt Székelykeresztúrhoz II. 28, 34, 66, 67–68.
 Kérges – Chergheș, Hunyad m. I. 499, 502
 Kerlés – Chiraleș, Beszterce-Naszód m. I. 398, 406
 Kernyesd – Cîrnești, Hunyad m. (Kornesd) I. 453, 460, 462, 467
 Kéző – Băița, Kolozs m. I. 411, 426, 430, 442
 Kerpenyes – Cărpiniș, Fehér m. (Kerpenes, Kerpenesch) I. 164, 200, 202; II. 542
 Kerpenyes – Cărpiniș, Hunyad m.
 Kersec – Cîrjiți, Hunyad m. (Kercsest, Kerges) I. 496, 499, 634
 Kertz I. Kerc
 Kesely I. Kéthely
 Késmárk, Csehszlovákia (Caesaropolis) I. 103
 Kész I. Keszű
 Keszi – Chișău, Szatmár m. I. 528
 Keszler – Chesler, Szeben m. I. 265, 269
 Keszű – Chesău, Kolozs m. (Kész) I. 319, 363, 365, 407
 Ketely I. Kéthely
 Ketesd – Tetișu, Szilágy m. I. 370
 Kéthely – Chețiu, Beszterce-Naszód m. (Ketely) I. 386, 398
 Kéthely, kipusztult falu Aranyosszéken (Kitoklick) II. 286, 287
 Kéthelymező – Chechiș, Szilágy m. (Kékesmező) I. 316, 394, 395
 Keurud I. Kercsed
 Kéz I. Százkéz
 Kézdiálbis – Albiș, Kovászna m. II. 131, 132, 134, 135, 136, 151, 152, 156–157
 Kézdiálmás – Mereni, Kovászna m. (Almás) II. 130, 132, 133, 134, 136, 138, 142, 143, 144, 572
 Kézdióvár – Petriceni, Kovászna m. (Peselneck) I. 130, 131, 132, 140, 155, 159, 610; II. 145

Kézdimártonfalva – Márтиненi, Kovászna m. (Mártonfalva) II. 131, 132, 134, 135, 136, 151, 152
 Kézdimartonos – Mărtănuș, Kovászna m. (Martonos, Martonosch) II. 130, 132, 133, 134, 136, 142, 143
 Kézdioroszfalu – Ruseni, Kovászna m. (Oroszfalu) II. 131, 132, 133, 135, 136, 138, 143, 151
 Kézdipolyán I. Kézdiszentkereszt
 Kézdiszászfalu – Săsăuși, Kovászna m. (Szászfalu) II. 131, 132, 133, 135, 136, 138, 142, 143
 Kézdiszentkereszt – Poian, Kovászna m. (Kézdipolyán, Polyán, Szentkereszt) I. 131, 132, 133, 135, 136, 142, 144, 145
 Kézdiszentlélek I. Szentlélek
 Kézdivásárhely – Țirgu Secuiesc, Kovászna m. (Deszkaváros, Neumark, Vásárhely) I. 104, 158, 161, 190, 460, 593; II. 91, 93, 112, 128, 130, 137–141, 142, 143, 144, 145, 149, 151, 155, 156, 158, 159, 232, 417
 Khiosz, Görögország I. 380
 Kibéd – Chibed, Maros m. II. 28, 272, 273, 277
 Kide – Chidea, Kolozs m. I. 368, 374, 394, 406, 442
 Kilyén – Chilieni, Kovászna m. II. 101, 103, 104, 106, 107, 118, 121
 Kilyénfalva – Chileni, Hargita m. (Kellyénfalva) II. 256, 257, 258, 262, 263, 265
 Kimpulunyag – Cîmpul lui Neag, Hunyad m. (Kimpulunyak) I. 460
 Kincses – Chinciuș, Maros m. (Kintsi) I. 253, 265, 301, 302
 Kincsesfalva, beolvadt Mezőbándba, Maros m. II. 271
 Kintsás, elpusztult település Oltszem környékén (Kincs-ásás) I. 136
 Királydaróc – Craidorolt, Szatmár m. (Kisdaróc) I. 520, 528, 529
 Királyfalva – Crăiești, Maros m. I. 253, 256, 265, 268, 270, 276; II. 111
 Királyfalva I. Mezőkirályfalva
 Királyhalma – Crihalma, Brassó m. I. 152, 155
 Királyháza I. Pálos
 Királykeve I. Királykő
 Királykő, vár (Királykeve, Királyköve, Piatra aluj Kralj, Piatra Krájuluj) II. 183, 573
 Királynémeti – Crainimăt, Beszterce-Naszód m. (Bavaria, Bayersdorff, Kraj-némethi) II. 531, 535
 Királypataka – Craiva, Fehér m. I. 177, 202
 Kirc, kipusztult falu Bölön területén II. 75, 188
 Kircsel I. Küküllőkőrös
 Kirva – Chilioara, Szilágy m. I. 523, 529
 Kisadorján – Adrianul Mic, Maros m. (Adorján) II. 272, 276
 Kisakna – Ocișoara, Fehér m. I. 224, 228
 Kisalmás – Almășel, Hunyad m. I. 484
 Kisapahida – Păgida, Fehér m. (Apahida) I. 165, 223, 224, 227

Kisapold – Apoldul de Jos, Szeben m. (Apold gyin Zsosz, Klein Polden) II. 540, 542
 Kisaranyos – Vidra, Fehér m. (Vidra) I. 167, 202, 204, 205, 207
 Kisbacon – Băţanii Mici, Kovászna m. II. 71, 74, 76, 78, 83, 84–85, 86, 87, 88, 89, 171, 570
 Kisbánya – Băişoara, Kolozs m. I. 296
 Kisbánya I. Rézbánya
 Kisbár – Barul Mic, Hunyad m. I. 460
 Kisbarcsa – Bîrcea Mică, Hunyad m. I. 447, 451, 484, 506
 Kisbarót I. Barót
 Kisberivoj – Berivoi Mici, Brassó m. I. 567, 570, 589
 Kisberzó I. Kisborszó
 Kisbeszterce I. Aszúbeszterce
 Kis-Bodza, patak II. 98
 Kisbogács – Băgaciu, Kolozs m. (Bogács) I. 397
 Kisboldogasszonyfalva I. Nagyboldogasszonyfalva
 Kisborosnyó – Boroşneul Mic, Kovászna m. II. 102, 104, 105, 107, 108, 123, 128
 Kisborszó – Bîrsăuţa, Szilágy m. (Kisberzó) I. 597, 601
 Kisbozinta – Bozinta Mică, Máramaros m. (Bozonta, Kisbozonta) I. 596, 597, 601
 Kisbölön I. Bölön
 Kisbudak – Buduş, Beszterce-Naszód m. (Magyarbudak) I. 386, 398; II. 526
 Kisbun I. Alsóbun, Jóháza
 Kiscég – Tăgşoara, Beszterce-Naszód m. I. 319, 363, 365
 Kiscserged – Cergăul Mic, Fehér m. (Kiscsergőd, Cserged) I. 166, 177, 224, 233, 249, 253; II. 540
 Kiscserged – Cerghizel, Maros m. (Cserged) I. 265, 268
 Kiscsula – Ciula Mică, Hunyad m. (Csula) I. 460, 462, 506, 601
 Kiscsűr – Şura Mică, Szeben m. (Klein Scheuren, Suramike) II. 327, 342, 358
 Kisdaróc I. Királydaróc
 Kisdebreceen – Dumbrava, Máramaros m. I. 412, 426, 438, 441
 Kisdebreceen – Vădurele, Szilágy m. I. 522, 523, 524, 529, 628
 Kisdebrek – Dobricel, Beszterce-Naszód m. I. 438, 628
 Kisdemeter – Dumitriţa, Beszterce-Naszód m. (Dumitritze, Walthersdorff) I. 308; II. 531, 535
 Kisdenk – Dîncul Mic, Hunyad m. I. 484
 Kisdersida – Dersida, Szilágy m. I. 528
 Kisdevecser – Diviciorii Mici, Kolozs m. I. 386, 398, 405, 407, 628
 Kisdisznód – Cisnădioara, Szeben m. (Michelsberg, Michesberg, Michelsburg, Mechelsdorf, Michelsdorf, Szent Mihály hegye) II. 327, 345, 346, 358
 Kisdoba – Doba Mică, Szilágy m. (Kisdoba Alszeg, Kisdoba Felszeg) I. 519, 523, 524, 529

Kisekemező – Tîrnăvioara, Szeben m. (Ekemező, Klein Probstdorff, Klein Pruszdorf, Prösdorf) I. 253, 278; II. 326, 345, 346, 359
 Kisenyed – Sîngătin, Szeben m. (Klein Enyed, Pannia, Szingedim) I. 166, 169, 202, 204, 248
 Kisesküllő – Aşchileul Mic, Kolozs m. (Eskülé, Kisősküllő) I. 394, 396
 Kisfalu l. Érkisfalu, Kecsedkisfalu
 Kisfalud – Miceşti, Fehér m. I. 177, 202, 204
 Kisfalud, Marosvásárhely része II. 268
 Kisfalud l. Kecsedkisfalu, Maroskisfalud
 Kisfehéregyház – Albeştii Bistriţei, Beszterce-Naszód m. (Fejéregyház) II. 531, 535
 Kisfenes – Fînişel, Kolozs m. I. 296, 624
 Kisfentős – Fînteşul Mic, Máramaros m. (Alsófentős) I. 596, 597, 601
 Kisgalambfalva – Porumbenii Mici, Hargita m. II. 28, 34, 62, 63, 66, 68
 Kisgoroszló – Traniş, Szilágy m. I. 522, 523, 524, 525
 Kisgörgény – Gruişor, Maros m. II. 266, 272, 276
 Kishalmágy – Hălmăgel, Arad m. (Halmágy) I. 540, 546
 Kishavas – Muncel, Kolozs m. (Muncsel) I. 431, 438
 Kishegy – Măgura, Szilágy m. (Magura) I. 598, 601
 Kis-Homoród, folyó (Nyugati-Homoród) II. 27, 29, 46, 58
 Kisikland – Iclănzul, Maros m. (Ikland) I. 302
 Kisiklód – Iclod, Fehér m. (Ikclód) I. 223, 253, 265
 Kisilva – Ilva Mică, Beszterce-Naszód m. (Illova, Ilva) II. 525, 532
 Kisilye – Illoara, Maros m. (Illye) I. 265, 283, 302, 304, 310
 Kisjéder l. Jéder
 Kisjenő l. Szamosjenő
 Kiskadács – Cădaciul Mic, Hargita m. (Kadács) II. 29, 62, 66, 70
 Kiskaján – Căianu Mic, Kolozs m. (Káján, Kajanel, Kiaskajon) I. 410, 412, 438
 Kiskalán – Călanul Mic, Hunyad m. I. 484
 Kiskapus – Căpuşul Mic, Kolozs m. (Kapus, Magyarkiskapus) I. 316, 318, 351, 352, 355, 370
 Kiskapus – Copşa Mică, Szeben m. (Klein Koposch, Koptsa mike) I. 243; II. 514, 520, 521, 522
 Kiskászon – Caşinul Mic, Kovászna m. (Kászon) II. 129, 138, 142, 145
 Kiskede – Chedia Mică, Hargita m. (Kede) II. 62, 66, 68, 70
 Kiskend – Chendul Mic, Maros m. I. 253, 255, 260, 276; II. 28
 Kiskerek – Broşteni, Szeben m. I. 166, 224, 243
 Kiskeresztes – Cristolţel, Szilágy m. (Kiskristolc) I. 431
 Kiskörtvélyes – Curtuiuşul Mic, Máramaros m. (Körtvélyes) I. 597, 601
 Kiskristolc l. Kiskeresztes
 Kis-Küküllő, folyó (Kikerülő, Tyrnava) I. 165, 167, 219, 252, 253, 260, 263, 266, 267, 270; II. 27, 58, 65, 67, 68, 266, 273

Kisludas – Gusu, Szeben m. (Guszu) I. 166, 169, 204, 224, 228, 248, 249; II. 540
 Kismagló – Măgulița, Arad m. (Magulicsa) I. 540, 546
 Kismagora l. Nagyhegy
 Kismező – Poenița, Szilágy m. (Pojanica, Pojnica) I. 597
 Kismindszent – Mesentea, Fehér m. I. 168
 Kismuncsel – Muncelul Mic, Hunyad m. I. 499
 Kisnikápoly l. Turnu-Măgurele
 Kisnyíres – Mesteacăn, Máramaros m. I. 597
 Kisnyíres l. Szilágykisnyíres
 Kisnyújtód l. Nyújtód
 Kisnyulas – Milășel, Maros m. I. 319, 363
 Kisoklos – Ocolișul Mic, Hunyad m. I. 484
 Kisorbó l. Középorbó, Marosorbó
 Kisoroszfalu l. Marosoroszfalu
 Kisosztró – Ostrovul Mic, Hunyad m. I. 460
 Kisősküllő l. Kisesküllő
 Kispacal – Pătalul Mic, Bihar m. I. 536
 Kispéstény – Peștenița, Hunyad m. I. 460
 Kispéterfalva – Petiș, Szeben m. (Péterfalva, Petersdorf) II. 522
 Kispetri – Petrinzel, Szilágy m. I. 316, 318, 352, 355, 359, 370
 Kisprázsmár – Toarcia, Brassó m. (Prázsmár, Tertle) II. 544, 546
 Kistrápol – Rapoltel, Hunyad m. I. 499
 Kisrebra – Rebrîșoara, Beszterce-Naszód m. (Rebra, Rebrîșora) II. 532
 Kissajó – Șieut, Beszterce-Naszód m. I. 319, 363, 383, 406; II. 526
 Kissármás – Sarmășel, Maros m. (Sármás) I. 319, 363, 365
 Kissáros – Delenii, Maros m. (Sáros) I. 253, 254
 Kissáros l. Magyarsáros
 Kissásvári, Marosvásárhely része (Alsósásvári) II. 268
 Kissebes – Poieni, Kolozs m. I. 316, 352
 Kisselyk – Șeica Mică, Szeben m. (Kleinschelken, Sejka mike) II. 519, 520, 522, 523
 Kissink – Cincșor, Brassó m. (Kleinschenk) I. 560; II. 486, 544, 546
 Kissolymos – Șoimoșul Mic, Hargita m. (Solymos) II. 62, 66, 68, 70
 Kissolymos l. Kővársolymos, Magyarsolymos
 Kissomkút – Șomcutul Mic, Kolozs m. (Középsomkút, Somkút) I. 426, 431, 434
 Kis-Szamos, folyó (Zamus) I. 315, 322, 348, 385, 409, 410, 426, 433, 436, 440; II. 526
 Kisszeben, Magyarország (Szeben, Szobinov, Zebe) II. 330
 Kisszederjes – Mura Mică, Maros m. I. 303, 304
 Kisszék – Săcălaia, Kolozs m. (Székelyaj) I. 426
 Kisszentlászló – Laslăul Mic, Maros m. (Szászszentlászló) I. 222, 255
 Kisszentlőrinc – Lăureni, Maros m. (Szentlőrinc) II. 270

Kisszöllős – Seleuş, Maros m. (Klein Alyscht) I. 253, 255, 260, 277; II. 372
 Kistalmács – Tălmăcel, Szeben m. (Talmacscl) II. 327
 Kistelek, beolvadt Mezőbándba, Maros m. II. 271
 Kisteremi – Tirimioara, Maros m. (Teremi) I. 153
 Kistorony – Turnişor, Szeben m. (Kistöröny, Neppendorf, Turnisor) II. 327, 342, 358
 Kistótfalva I. Oláhtótfalu
 Kistöröny I. Kistorony
 Kisvajdafalva – Voivodenii Mici, Brassó m. I. 567, 570, 578, 589
 Kisvidombák, folyó (Klein Weydenbach, Roumike) II. 388
 Kiszsolna – Jelna, Beszterce-Naszód m. (Solna) I. 561
 Kitid – Chitid, Hunyad m. (Alkitid, Felkitid) I. 452, 484, 495, 505, 507
 Klein-Probstdorff I. Kisekemező
 Klein Scheuren I. Kiscsűr
 Klic – Cliţ, Szilágy m. I. 431
 Klopotiva – Clopotiva, Hunyad m. (Nagyklopotiva) I. 453, 455, 460, 462–464, 467, 505, 507
 Klosdorff I. Miklóslaka
 Kobátdemeterfalva – Cobăteşti, Hargita m. (Demeterfalva, Kobátfalva, Kobádfalva) II. 29, 66, 68, 70
 Kóbor – Cobor, Brassó m. (Kivern, Kubura) I. 58; II. 62, 63, 548
 Kócs – Cocioiu, Beszterce-Naszód m. I. 431
 Kocsárd I. Székelykocsárd
 Kocsoládfalva – Cuciulat, Szilágy m. (Kucsulát) I. 598, 601
 Kocsoláta I. Kucsuláta
 Kodor – Codor, Kolozs m. (Kondor) I. 233, 411, 430, 442
 Kohpataka I. Kőpataka
 Kók I. Mezőkok
 Kolcér – Colţirea, Máramaros m. I. 596, 598, 601
 Kolevár, várrom I. 464
 Kollátpataka I. Korlátpataka
 Kolozs – Cojocna, Kolozs m. (Klus Akna, Kolos, Kolozsbánya, Salzgrub) I. 315, 325, 326, 348, 362, 363, 368, 369, 374, 536
 Kolozsborsa – Borşa, Kolozs m. I. 225, 386, 394, 395, 442
 Kolozsbós – Bojus, Kolozs m. (Bós, Boós) I. 320, 363
 Kolozsgyula – Giula, Kolozs m. (Gyula) I. 394, 442
 Kolozskara – Cara, Kolozs m. (Kara) I. 315, 320, 363, 369
 Kolozskorpád – Corpadea, Kolozs m. (Korpád) I. 318, 320, 363, 624
 Kolozskovácsi – Făureni, Kolozs m. (Kovácsi) I. 394
 Kolozsmonostor – Mănăstur, Kolozs m. (Colos Monostora) I. 184, 308, 316, 323, 332, 334, 335, 350, 352, 355–358, 369, 374, 625
 Kolozsvár – Cluj-Napoca, Kolozs m. (Claudiopolis, Clausenburg, Clucs, Clus, Clus castrum, Clusch, Clws, Colus, Klucs, Klus, Klusvár, Kolosvár) I. 13, 22, 35, 38, 44, 46, 53, 56, 59, 62, 64, 68, 69, 80, 102, 104, 111, 170, 184,

191, 192, 239, 246, 266, 269, 286, 296, 301, 304, 312, 316, 317, 318, 321, 322–346, 353, 355, 359, 360, 361, 362, 365, 268, 369, 374, 376, 377, 378, 381, 382, 383, 384, 393, 401, 404, 421, 429, 433, 434, 435, 462, 465, 469, 473, 490, 509, 526, 534, 566, 606, 624, 625, 626, 627, 635; II. 64, 168, 194, 288, 305, 306, 308, 309, 343, 344, 359, 371, 391, 395, 398, 401, 405, 476, 483, 556, 557, 579

Koltó – Coltău, Máramaros m. I. 597, 601

Kolun – Colun, Szeben m. (Kollun) II. 327, 345, 347

Komána I. Alsókomána, Felsőkomána I. 222

Komjátság – Comșești, Kolozs m. I. 283, 296, 299, 313

Komlód – Comlod, Beszterce-Naszód m. I. 311, 319, 363, 365

Komlós – Trestia, Szilágy m. I. 394

Komlós, kipusztult falu a Barcaságon (Hopfzappen, Hopzeifen, Hopfziffen) I. 119, 123; II. 379, 471

Komolló – Comolău, Kovászna m. II. 102, 103, 105, 106, 108, 123, 124

Konca – Cunța, Fehér m. I. 166, 169, 202, 204, 248

Kondor I. Kodor

Konkolyfalva – Negreni, Szilágy m. I. 431

Konstantinápoly, Törökország (Bizánc, Isztambul) I. 53, 457, 553, 581, 600; II. 127, 149, 402, 403, 404, 405, 584

Kopacsél – Copăcel, Brassó m. I. 567, 568, 589

Koppánd I. Magyarkoppánd

Korb – Corbi, Brassó m. I. 567, 589

Korlát vára, Gyulafehérvár I. 188

Korlátpataka (Korláthpataka, Kollátpataka) I. 127, 129; II. 75, 188

Kormos, patak (Kormoslángos) II. 71, 72, 73

Kornislaka – Rogna, Szilágy m. (Rogna) I. 431

Kóród – Corușu, Kolozs m. I. 318, 332, 352, 370

Kóród – Coroi, Maros m. I. 253, 255, 260, 262; II. 28

Kóródszentmárton – Coroisînmartin, Maros m. I. 253, 255, 260, 276

Korolyesd – Coroești, Hunyad m. I. 460

Korond – Corund, Hargita m. I. 66; II. 28, 46, 50, 52, 60, 70

Korond I. Szilágykorond

Koronka – Corunca, Maros m. (Corolla) I. 366; II. 270, 271, 276

Korpád I. Kolozskorpád

Kosesd – Coșești, Hunyad m. I. 499

Koslárd – Coșlariu, Fehér m. I. 166, 168, 202, 204, 248

Kosztafalva – Costeni, Máramaros m. I. 438

Kosztésd – Costești, Hunyad m. I. 484

Kotormány, Csíkszentgyörgy része II. 235, 236

Kovácsi I. Kolozskovácsi

Kovácskápólnok – Făurești, Máramaros m. (Kávás Kápolnok, Kováskápolnok) I. 597, 601

Kovás – Coaș, Máramaros m. I. 601

Kovászna, patak II. 158, 165
 Kovászna – Covasna, Kovászna m. (Kőhaszna, Kővhaszna) I. 71, 107, 131; II. 160, 161, 162, 163, 165, 167, 168, 572
 Kovrágy – Covragiu, Hunyad m. I. 484
 Kozárvár – Cuzdrioara, Kolozs m. (Kozária, Vyuszt) I. 410, 412, 438, 439, 442
 Kozla I. Kecskés
 Kozmaalmás – Almaşul Mare, Bihar m. (Almás) I. 536
 Kozmás I. Csíkkozmás
 Kozmatelke – Cozma, Maros m. I. 319, 363
 Kozla I. Kecskés
 Kozolya – Cozia, Hunyad m. (Kosolja) I. 451, 496, 499
 Köáljaohába – Ohaba de sub Piatră, Hunyad m. I. 447, 460
 Köblös I. Magyarköblös
 Kőboldogfalva – Sîntămăria de Piatră, Hunyad m. (Sztrigyboldogfalva) I. 451, 458, 484, 631
 Kőbölkút – Fintănița, Beszterce-Naszód m. I. 311, 319, 363
 Kód – Cheud, Szilágy m. (Kődi Nemesség, Kődi Parasztság) I. 519, 523, 524–525
 Ködmönös – Cermeniş, Szilágy m. I. 431
 Ködvize, patak II. 219
 Kőfarka – Piatra, Beszterce-Naszód m. I. 438
 Kőfrinkfalva – Frîncenii de Piatră, Szilágy m. (Frinkfalva) I. 597, 601
 Kőhalom – Rupea, Brassó m. (Cohalm, Reps, Rupes) I. 154, 403, 561, 592; II. 29, 310, 325, 547–548, 549
 Kőhaszna I. Kovászna
 Kökény I. Kökényes
 Kökényes – Cutiş, Szilágy m. (Kökény) I. 316, 352
 Kőkös – Chichiş, Kovászna m. (Cocoschd) II. 102, 103, 105, 106, 108, 123, 127, 128, 379
 Kölce I. Kővárkölcse
 Köln, Németország I. 102
 Kőlozna – Preluci, Szilágy m. I. 431
 Kölpény I. Mezőkölpény
 Kőpataka – Cufoaia, Máramaros m. (Kohpataka) I. 426, 438
 Köpec – Chepeţ, Kovászna m. (Kisköpec) I. 14, 15, 18, 19, 23, 58, 71, 80, 81; II. 75, 88, 171, 172, 173, 176, 177, 178, 179, 180, 185, 190–191, 193, 198, 199, 201, 202
 Kőrisményfalva, Csíkszentgyörgy része II. 235
 Kőrispatak – Crişeni, Hargita m. (Kőrőspatak) II. 28, 62, 66, 68, 69, 571
 Körmöcbánya, Szlovákia (Kremnitzbánya) I. 599
 Kőrös I. Csomakőrös, Érkőrös, Kőrösbánya, Küküllőkőrös
 Kőrös, folyó I. 348, 358, 547; II. 282

Kőrösbánya – Baia de Criș, Hunyad m. (Altenburg, Keresbánya) I. 201, 215, 506, 508, 541, 545, 547, 548; II. 119, 571
 Körösfő – Izvoru Crișului, Kolozs m. (Crisfő, Koresfeu) I. 316, 351, 352, 358, 370
 Kőrösivánd – Ionești, Arad m. (Inonesd, Jionesd) I. 540
 Kőröspatak – Valea Crișului, Kovászna m. (Kőrispatak) II. 101, 103, 104, 106, 108, 118, 119, 167, 172, 189, 202
 Kőröspatak l. Kőrispatak (Hargita m.)
 Körpöd l. Kürpöd
 Körtekapu – Poarta, Maros m. (Körtvélykapus) I. 303
 Körtvélyes l. Kiskörtvélyes, Nagykörtvélyes
 Körtvélyfája – Periș, Maros m. I. 281, 283, 303, 304, 310
 Körtvélykapus l. Körtekapu
 Körtvélyrév l. Révkörtvélyes
 Köszvényes l. Nyárádköszvényes
 Kötelend – Gădălin, Kolozs m. I. 319, 363
 Kötelesmező – Trestia, Szilágy m. I. 597, 601
 Kötke – Cutca, Kolozs m. I. 398, 426
 Kővár, elpusztult vár, Máramaros m. (Kuwár, Kuwarum) I. 285, 300, 429, 595, 598, 599–600, 601
 Kővárálja – Văraiu, Máramaros m. (Váralja) I. 601
 Kővárberence – Berința, Máramaros m. (Berence) I. 598, 601
 Kővárfonác – Finațe, Máramaros m. (Fonác) I. 597, 598, 601
 Kővárfüred – Cărbunari, Máramaros m. (Garbonác, Garbonácfalva) I. 597, 601
 Kővárgyertyános – Cărpiniș, Máramaros m. (Gyertyános) I. 597, 601
 Kővárhosszúfalu – Satulung, Máramaros m. (Hosszúfalu) I. 596, 597, 601
 Kővárkölcse – Culcea, Máramaros m. (Költse) I. 596, 597, 598, 601
 Kővárremete – Remetea Chioarului, Máramaros m. (Remete) I. 596, 601
 Kővársolymos – Șoimușeni, Szilágy m. (Kissolymos) I. 601
 Kövend – Plăiești, Kolozs m. (Keuend, Kuend) I. 281; II. 281, 284, 286, 288, 289, 292
 Kövesd l. Szilágykövesd
 Kövesd – Coveș, Szeben m. (Kebesch) I. 143, 144, 160, 161, 243, 561
 Kövespatak, patak II. 72
 Középpajta – Aita Medic, Kovászna m. (Felajta) I. 8, 10, 13, 15, 18, 19, 20, 22, 30, 31, 59, 71, 90, 94, 100, 105, 156, 608, 613; II. 86, 88, 96, 99, 171, 172, 175, 176, 177, 178, 179, 185, 186, 187–188, 192, 193, 197, 198, 199, 202
 Középpalmás – Almașul de Mijloc, Fehér m. I. 484
 Középbőlön l. Bölön
 Középfalva – Chiuza, Beszterce-Naszód m. I. 412, 438
 Középföld – Fildul de Mijloc, Szilágy m. I. 316, 352
 Középlak – Cuzăplac, Szilágy m. I. 316, 318, 352, 358, 370
 Középmánya l. Mánya

Középorbó – Gîrbovița, Fehér m. (Kisorbó) I. 166, 177, 224, 228, 248
 Középpeterd – Petreștii de Mijloc, Kolozs m. I. 296
 Középsomkút I. Kissomkút
 Középvárca – Orțița, Máramaros m. I. 528
 Közfalu – Chizeni, Szilágy m. I. 431
 Kracsunesd – Crăciunești, Hunyad m. I. 540, 546
 Kraguis – Crăguș, Hunyad m. I. 460
 Krakkó I. Boroskrakkó
 Krakkó, Lengyelország II. 303
 Kraszna, folyó I. 530, 531, 534
 Kraszna, patak II. 98
 Kraszna – Crasna, Szilágy m. (Karaszna, Krászna) I. 529, 530, 532, 533, 538
 Krasznafüzes – Fizeș, Szilágy m. (Füzes) I. 394, 536
 Krasznahídvég – Măeriste, Szilágy m. (Hídvég) I. 536
 Krasznahorvát – Horoatul Crasnei, Szilágy m. (Horvát) I. 529, 531, 532, 536, 538
 Krasznajáz – Iaz, Szilágy m. (Jáz) I. 536
 Krasznamihályfalva – Mihăieni, Szatmár m. I. 520, 528
 Krasznarécse – Recea, Szilágy m. (Récse) I. 529, 532, 536
 Krasznatótfalu – Sîrbi, Szilágy m. (Tótfalu) I. 528, 536
 Krasznavarsolc I. Varsolc
 Kreutz I. Szászkeresztúr
 Kriscsor I. Kristyór
 Kristyór – Crișcior, Hunyad m. (Kriscsor) I. 506, 508, 540, 546, 548
 Krisztesd – Cristești, Arad m. I. 546
 Krivádia – Crivadia, Hunyad m. I. 460
 Krizba – Crizbav, Brassó m. (Krizbah) II. 382, 383, 414, 451, 465, 466, 467, 473, 479
 Krohát, azonosítatlan helység, Zaránd vm. I. 546
 Kucsó – Cuceu, Szilágy m. I. 519, 523
 Kucsulát I. Kocsoládfalva
 Kucsuláta – Cuciulata, Brassó m. (Kocsoláta) I. 567, 570, 589, 597; II. 219
 Kudu I. Várkudu
 Kudzsír – Cugir, Fehér m. (Kudser, Kudsir, Kuser) II. 552, 553, 558, 560
 Kulyes – Cuieș, Hunyad m. I. 635
 Kund – Cund, Maros m. I. 255, 260, 277
 Kupsafalva – Cupșeni, Máramaros m. I. 426, 438
 Kuréty – Curechiu, Hunyad m. I. 540, 542, 546, 547
 Kurtapatak – Valea Scurtă, Kovászna m. II. 130, 132, 133, 135, 136, 142, 144
 Kurtapataka, Köpec mellett II. 193
 Kusaj I. Alsókosály
 Kusaly – Coșeiu, Szilágy m. I. 519, 523, 529
 Kusej I. Alsókosály
 Kuszto I. Kasztó

Kútfalva – Cut, Fehér m. I. 202, 617
 Kutyalva – Cuci, Maros m. (Kutyfal) I. 24, 165, 169, 222, 224, 228, 277, 617
 Küküllő, folyó (Keokeoleo) I. 143, 145, 165, 166, 225, 226, 228, 232, 263, 268; II. 15, 27, 28, 29, 35, 36, 50, 60, 65, 68, 265, 273, 360, 369, 370, 373, 517
 Küküllődombó – Dîmbău, Maros m. (Dombó) I. 253, 256, 257, 279
 Küküllőfajsz – Feisa, Fehér m. (Fejsze) I. 253, 265, 270
 Küküllőkeményfalva – Tîrnovița, Hargita m. II. 28, 46, 52
 Küküllőkőrös – Curciu, Szeben m. (Kirtsch, Kiresel, Kőrös, Körösch, Krisch) I. 253, 278; II. 518, 521
 Küküllősolymos – Șoimuș, Maros m. (Oláhsolymos) II. 65
 Küküllőszéplak – Suplac, Maros m. (Széplak) I. 253, 255, 260, 263, 276, 278
 Küküllővár – Cetatea de Baltă, Fehér m. (Kockelburg, Quicullo arx) I. 63, 107, 218, 253, 256, 261, 263–265, 266, 268, 271, 276, 307, 439, 549
 Kürpöd – Chirpăr, Szeben m. (Kirchberg, Körpöd, Kurpej) II. 550
 Kűsmöd, patak (Kismöd) II. 27, 28, 29, 50
 Kűsmöd – Cușmed, Hargita m. (Kismöd) II. 28, 46, 52, 61, 68

 Lábfalva – Lelești, Beszterce-Naszód m. I. 426, 438
 Lacháza – Lăschia, Máramaros m. (Lackina, Lackonya) I. 597, 598, 601
 Lackina l. Lacháza
 Lackod – Lăscud, Maros m. I. 265
 Lackonya l. Lacháza
 Ladamos – Loamneș, Szeben m. I. 166, 224, 228
 Laibach, Szlovénia, Ljubljana II. 359
 Lámkerék – Lancrăm, Fehér m. (Lamker, Langendorf) II. 538, 539
 Landor – Nandra, Maros m. I. 224
 Lápos, folyó I. 441, 443, 595, 596, 600
 Lápos l. Magyarlápos, Oláhlápos
 Láposbánya – Băița, Máramaros m. I. 438
 Láposdebrec – Dobricul Lăpușului, Máramaros m. I. 438
 Lápshidegkút – Mocira, Máramaros m. I. 601
 Lapupatak – Ruginoasa, Szilágy m. I. 352
 Lapusnyak – Lăpusnic, Hunyad m. (Alsólaposnyak, Láposnyak) I. 450, 459, 496, 499
 Lárğa l. Tágfalva
 Lászó – Lăsău, Hunyad m. I. 496, 499
 Latorvár, elpusztult vár Vöröstorony mellett (Lothorvár) II. 347
 Láza – Laz, Fehér m. (Láz) I. 165, 202
 Lázárfalva – Lăzărești, Hargita m. I. 137; II. 214, 220, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 235, 236
 Lazur – Lazuri, Arad m. (Lazurj) I. 540, 546
 Leányvár, Kolozsvár mellett (Tündérvár) I. 358
 Leányvár, Tordán I. 286

Leásza – Leasa, Arad m. (Lyásza) I. 540, 546
 Lebnck – Lovnic, Brassó m. (Lebelang, Lovnik) II. 548
 Lécfalva – Leț, Kovászna m. I. 231; II. 43, 131, 132, 134, 135, 136, 151, 152–153
 Leccsmér – Leșmir, Szilágy m. I. 532
 Légen – Legii, Kolozs m. I. 319, 363, 365, 408
 Leiden, Hollandia I. 37
 Lekence I. Maroslekence, Szászlekence
 Lele – Lelei, Szatmár m. I. 523, 525, 529
 Lelesz – Lelese, Hunyad m. I. 499
 Lemény – Lemniu, Szilágy m. I. 596, 597, 601
 Lemhény – Lemnia, Kovászna m. II. 130, 132, 133, 134, 136, 138, 142, 143, 144
 Lengene I. Lindzsina
 Lengyelfalva I. Székelylengyelfalva
 Lengyelkék I. Spring
 Leopolis, Lengyelország (Lwow, Ilyvó, Lemberg) I. 272, 273, 275
 Lepoglava, Horvátország I. 483, 633
 Leppend – Lepindea, Maros m. I. 260
 Les – Leșu, Beszterce-Naszód m. (Lesch) II. 532
 Lesnyek – Leșnic, Hunyad m. (Lesnek) I. 499, 502, 505, 507
 Lesses – Dealul Frumos, Fehér m. (Schönberg) II. 544, 546
 Lésza – Lisa, Brassó m. I. 567, 568, 589
 Létka – Letca, Szilágy m. I. 596, 597, 598, 601
 Leyda, Hollandia I. 79, 89
 Libánfalva – Ibănești, Maros m. I. 301, 303
 Libaton – Libotin, Máramaros m. I. 426, 438
 Liget – Arini, Brassó m. I. 156; II. 170
 Liget I. Marosliget
 Limba – Dumbrava, Fehér m. I. 165, 169, 202
 Lindzsina – Izvoarele, Hunyad m. (Legene, Lengene, Lincsina, Lindsina) I. 452, 491, 492, 499, 634
 Lippa – Lipova, Arad m. I. 178, 179, 498
 Lisznyó – Lisnău, Kovászna m. II. 102, 103, 105, 107, 108, 123, 128
 Livádia I. Mezőlivádia
 Livazény – Livezeni, Hunyad m. (Livadsel) I. 460
 Ljubljana, Jugoszlávia II. 580
 Lodomér, azonosítatlan falu, Hunyad vm. I. 495
 Lodormány – Lodroman, Fehér m. I. 265, 267, 269
 Lókod – Locodeni, Hargita m. II. 34, 46, 52, 64
 Lomány – Loman, Fehér m. II. 538, 539
 Lompér I. Szilágylompért
 Lompérd – Zoreni, Beszterce-Naszód m. (Lompert) I. 319, 363, 366
 Lóna I. Aranyoslóna, Kendilóna
 Lónapoklostelke – Pîglișu, Kolozs m. (Poklostelke) I. 395

Longodár – Băișoara, Brassó m. I. 151, 152, 155, 218
 Lonkafalva – Borleasa, Beszterce-Naszód m. (Borlyásza) I. 438
 Losád I. Lozsád
 Losonc, Szlovákia (Lossontz) I. 399
 Lothorvát I. Latorvár
 Lovnik I. Lebnek
 Lozsád – JeleđintŃ, Hunyad m. (Losád, Losádi) I. 451, 484, 493, 505, 507
 Lozsárd – Lujerdiu, Kolozs m. (Losárd) I. 394, 434
 Lőrincfalva – Leordeni, Maros m. II. 266, 267, 272, 276
 Lőrincpatak, Köpec mellett II. 193
 Lőrincréve – LeorintŃ, Fehér m. I. 165, 169, 224, 243
 Lövér – Luieriu, Maros m. (Livér)
 Lövéte – Lueta, Hargita m. (Lövölte) II. 29, 34, 46, 52, 60, 70, 72
 Luc, patak I. 280, 281, 303, 363
 Luca – Luța, Brassó m. I. 567, 568, 570, 589
 Ludas I. Marosludas
 Ludesd I. Felsőludesd
 Ludisor – Ludișor, Brassó m. I. 567, 568, 589
 Lúdvég – Logig, Maros m. I. 311, 319, 363
 Lugos, patak II. 72
 Lugos – Lugoj, Temes m. I. 196, 346, 516; II. 49
 Lukácsfalva – Lucăcești, Máramaros m. I. 596, 597, 601
 Lukafalva – Gheorghe Doja, Maros m. II. 266, 267, 272, 276
 Lukailencfalva – Ilienii, Maros m. (Ilencfalva) II. 266, 267, 272, 276
 Lunka – Lunca, Maros m. I. 265, 269
 Lunka – Lunca, Hunyad m. I. 541, 546, 547
 Lunka Mare, Sárd része, Fehér m. I. 197
 Lunkány – Luncani, Hunyad m. I. 484
 Lunksóra – Luncșoara, Hunyad m. I. 540, 546
 Lupsa – Lupșa, Brassó m. I. 299, 567, 589
 Lupsa I. Nagylupsa
 Luska – Lușca, Beszterce-Naszód m. I. 431

 Lyásza I. Leásza
 Lyáuc – Leauș, Hunyad m. I. 541, 546
 Lyukiteluk, kipusztult falu Aranyosszéken (Lykiteluk) II. 286, 287

 Macesd – Zăvoiui, Hunyad m. (Matsesd) I. 460, 464, 505, 507
 Macskamező – Răzoare, Máramaros m. (Macskás, Macskásmező) I. 412, 426, 438, 441
 Mácsó – Măceu, Hunyad m. I. 484
 Máda – Mada, Hunyad m. I. 484, 505
 Madaras I. Csíkmadaras

Madéfalva – Siculeni, Hargita m. (Amadéfalva) I. 30, 42; II. 219, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 238, 242–243, 246
 Mág – Mag, Szeben m. I. 166, 202
 Magaré – Pelișor, Szeben m. (Magarcy, Magria) II. 550
 Magosfalva – Mogoșești, Máramaros m. I. 596, 597, 601
 Magosmart I. Szamosmagospart
 Magulicsa I. Kismagló
 Magura – Măgura Ilvei, Beszterce-Naszód m. I. 438; II. 525
 Magura – Măgura, Hunyad m. I. 484
 Magura I. Járomagura, Kishegy, Nagyhegy
 Magyarandrásfalva – Andreeni, Hargita m. (Andrásfalva, Szentandrásfalva) II. 29, 62, 66, 68, 70
 Magyarbagó – Băgău, Fehér m. I. 165, 224, 229, 243
 Magyarbaksa – Bocșița, Szilágy m. I. 519, 523, 529
 Magyarbece – Beța, Fehér m. (Bece) I. 165, 223, 224, 228, 243, 245, 250
 Magyarbénye – Biia, Fehér m. (Bénye) I. 244, 253, 256, 265, 268, 270, 271
 Magyarberkesz I. Sárosmagyarberkesz
 Magyarbikal – Bicălatu, Kolozs m. I. 316, 318, 352, 358, 370
 Magyarbogáta – Bogata de Sus, Kolozs m. (Bogát) I. 411, 431, 442
 Magyarborosbocsárd – Bucerdea Vinoasă, Fehér m. (Borosbocsárd) I. 166, 177, 202, 204, 248
 Magyarborzás – Boziș, Beszterce-Naszód m. (Borzás) I. 397, 407
 Magyarbölkény – Beica de Jos, Maros m. I. 280, 284, 301, 303, 310
 Magyarberéte – Bretea, Beszterce-Naszód m. (Brete) I. 431
 Magyarbrettye – Bretea Streiului, Hunyad m. (Brete, Brettye) I. 265, 459, 464, 467, 484, 496, 502, 507
 Magyarbudak I. Kisbudak
 Magyarcsaholy – Cehăluț, Szatmár m. I. 528, 530
 Magyarcsesztve – Cisteiul de Mureș, Fehér m. I. 165, 169, 224, 228, 229, 232, 242, 243
 Magyardecse – Cireșoia, Beszterce-Naszód m. (Décse) I. 66, 408, 431
 Magyardellő – Dilcui Nou, Maros m. I. 284, 303
 Magyarderzse – Țirja, Kolozs m. (Derzse) I. 387, 394, 434, 442
 Magyaregregy – Romănași, Szilágy m. I. 316, 394, 395
 Magyarfodorháza – Fodora, Kolozs m. (Fodorháza) I. 394, 410, 411, 442
 Magyarforró – Fărău, Fehér m. (Forró) I. 165, 224, 227, 228
 Magyarfráta – Frata, Kolozs m. I. 315, 320, 363, 366, 408
 Magyarfűlpös – Filpișul Mare, Maros m. I. 283, 303, 310
 Magyargáld I. Alsógáld
 Magyargorbó – Gîrbău, Kolozs m. (Gorbó) I. 316, 318, 352, 358, 370, 395
 Magyargoroszló – Guruslău, Szilágy m. (Borescho, Doroszló, Goroszló) I. 525, 529, 536–538, 636
 Magyargyerőmonostor – Mînaștirenii, Kolozs m. (Gyerőmonostor) I. 171, 316, 318, 351, 352, 353, 370

Magyarherepe – Herepea, Maros m. I. 165, 169, 224, 228, 229, 276
 Magyarhermány – Herculian, Kovászna m. (Érmány, Hermány) I. 29; II. 71, 73, 74, 76, 78, 82–83, 84, 85, 87, 88, 89, 171
 Magyarhídegkút – Vidacuta, Hargita m. II. 66, 68, 69
 Magyarigen – Ighiu, Fehér m. (Chrappundorf, Igen, Krapundorf) I. 166, 168, 172, 177, 178, 190, 197, 242, 248, 250
 Magyarkályán – Căianu, Kolozs m. (Kályán, Oláhkályán) I. 363, 364, 365, 369
 Magyarkecel – Meseșenii de Jos, Szilágy m. I. 529, 532
 Magyarkiskapus I. Kiskapus
 Magyarkoppánd – Copăceni, Kolozs m. (Koppán, Koppánd) I. 165, 283, 287, 605
 Magyarköblös – Cubleşul Someșan, Kolozs m. (Köblös) I. 394, 442
 Magyarlapád – Lopadea Nouă, Fehér m. I. 165, 224, 229, 232, 234, 243
 Magyarláros – Țirgul Lăpuș, Máramaros m. (Joszip Láros, Láros) I. 369, 409, 412, 426, 438, 441
 Magyarléta – Litenii de Sus, Kolozs m. I. 296, 370
 Magyarmacskás – Măcișu, Kolozs m. (Mezőmacskás) I. 352, 443
 Magyarnádas – Nădășelu, Kolozs m. (Nádas) I. 316, 318, 352, 370
 Magyarnádasd I. Hadadnásdasd
 Magyar-nemegye – Nimigea de Jos, Beszterce-Naszód m. (Nemegye) I. 408, 431
 Magyaró – Aluniș, Maros m. I. 280, 283, 303, 304, 310, 399
 Magyarókerék – Alunișu, Kolozs m. I. 316, 352, 358, 370
 Magyarorbó I. Alsóorbó
 Magyaros, folyó I. 445
 Magyarós I. Nyárádmagyarós, Sajómagyarós, Sepsimagyarós, Szászmagyarós, Székelymagyarós
 Magyaróság – Pădureni, Kolozs m. I. 296, 297, 304
 Magyarosd – Mănerău, Hunyad m. I. 499
 Magyarpalatka – Pălatca, Kolozs m. I. 319
 Magyarpeterd – Petrești de Jos, Kolozs m. (Peterd) I. 283, 296
 Magyarpéterfalva – Petrisat, Fehér m. (Péterfalva) I. 224
 Magyarpéterlaka I. Marospéterlaka
 Magyarrégen – Reghin-Sat, Maros m. I. 281, 283, 302, 303, 310
 Magyarsárd – Șardu, Kolozs m. (Sárd) I. 197, 318
 Magyarsáros – Delenii, Maros m. (Kissáros, Sáros) I. 253, 256, 257, 265, 276, 279, 379
 Magyarsolymos – Șoimuș, Fehér m. I. 243
 Magyarsülye – Șilea, Fehér m. (Sülye) I. 165, 169, 224, 229, 233, 276
 Magyarszarvaskend – Cornești, Kolozs m. (Kend) I. 368, 394, 443
 Magyarszentbenedek – Sînbenedic, Fehér m. (Szentbenedek) I. 165, 169, 224, 227, 233, 249, 276, 279
 Magyarszentpál – Sînpaul, Kolozs m. (Szentpál) I. 318, 352, 370

Magyarszilvás – Pruniș, Kolozs m. (Szilvás) I. 283
 Magyarzsovát – Suatu, Kolozs m. (Alsósözvát, Felsőszövát, Szovát) I. 319, 363, 374, 407
 Magyarújfalu I. Borsaujfalu
 Magyarush I. Szászmagyarós
 Magyarvalkó – Văleni, Kolozs m. (Valkó) I. 316, 318, 352, 370
 Magyarvalkó I. Alsóvalkó
 Magyarvista – Viștea, Kolozs m. (Vista) I. 316, 318, 351, 352, 359, 370
 Magyarzsákod – Jacodul, Maros m. (Zsákod) II. 62, 66, 68, 69
 Magyarzsombor – Zimbor, Szilágy m. (Sombor) I. 316, 318, 352, 359
 Magyarzsuk I. Alsózsuk
 Mája – Maia, Maros m. II. 272, 273, 277
 Májor – Maieru, Beszterce-Naszód m. (Májér, Mayerhoff) II. 525, 532, 533
 Májoshegye (Majoshegye) I. 265
 Május I. Mezőmajos
 Makfalva – Ghindari, Maros m. II. 28, 266, 272, 273, 277
 Mákófalva – Macău, Kolozs m. (Mákó) I. 316, 318, 352, 370
 Makód I. Szamosmakód
 Maksa – Moacșa, Kovászna m. (Maxa) II. 124, 129, 131, 132, 134, 135, 136, 151, 155, 156
 Malajesd – Mălăiești, Hunyad m. I. 460
 Malány I. Malyán
 Málfalva, kipusztult falu Kővár vidékén I. 597
 Málnás – Malnaș, Kovászna m. (Málnásch) I. 125, 136; II. 98, 99, 102, 103, 105, 106, 108, 118, 120, 122, 172, 173, 218
 Málom I. Almásmálom
 Malomárka – Monariu, Beszterce-Naszód m. (Malenmarchen, Minarchen, Monar) II. 531, 535
 Malomfalva – Morești, Maros m. II. 270, 275
 Malomfalva I. Nyikómalomfalva
 Malomszeg – Brăișoru, Kolozs m. I. 316, 352
 Malomszeg I. Tasnádmalomszeg
 Malomvíz – Rîu de Mori, Hunyad m. I. 452, 460, 464, 507
 Malutz I. Omlásalja
 Malyán – Măleni, Szilágy m. (Malány) I. 601
 Mánya – Maia, Kolozs m. (Középmánya) I. 411, 431
 Mányik – Manic, Beszterce-Naszód m. I. 386, 398
 Mardos – Moardăș, Szeben m. (Arjasch, Mardes, Moardesch, Mordisch) II. 520, 522
 Mardsina I. Marginen
 Máréfalva – Satul Mare, Hargita m. (Mara faluja) II. 28, 46, 53, 60
 Marginen – Mărgineni, Brassó m. (Mardsina, Marsina) I. 567, 589, 590
 Márkaszék – Marca, Szilágy m. (Szék) I. 528
 Márkod – Mărcuieni, Maros m. II. 272, 273, 277

Márkos – Mărcuş, Kovászna m. I. 130, 158; II. 98, 379
 Márkosfalva – Mărcuşa, Kovászna m. (Márkusfalva) II. 131, 132, 134, 135, 136, 151, 152, 157
 Márkosi patak II. 389
 Maró I. Moró
 Marokháza – Tăuşeni, Kolozs m. I. 386, 398
 Maros, folyó (Marus) I. 68, 164, 165, 166, 167, 175, 180, 187, 192, 194, 203, 205, 208, 211, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 252, 253, 267, 269, 280, 281, 297, 299, 303, 304, 305, 306, 307, 315, 324, 447, 448, 449, 458, 459, 463, 468, 484, 495, 497, 498, 500, 501, 502, 511, 623; II. 15, 16, 204, 252, 253–254, 260, 262, 263, 265, 266, 280, 281, 282, 283, 284, 286, 291, 391, 526, 536, 551
 Marosbárdos – Bărdeşti, Maros m. (Bárdos) II. 270, 276
 Marosbéli – Beldiu, Fehér m. I. 166, 168, 223, 248, 268
 Marosbogát – Bogata, Maros m. (Bogád, Bogát) I. 277, 281, 284, 303, 304
 Marosbrettyc – Bretea Mureşană, Hunyad m. I. 447, 450, 452, 499, 506
 Maroscsúcs – Sfîna de Mureş, Fehér m. (Csucs) I. 165, 169, 224, 226, 243
 Maroscsüged – Ciugud, Fehér m. (Csüged) I. 169, 177, 202
 Marosdátos – Dătăşeni, Maros m. (Dátos) I. 281, 302, 303, 304
 Marosdécse – Decea, Fehér m. (Détse) I. 165, 212, 231, 244, 296, 297; II. 281, 290
 Marosdég – Deag, Maros m. (Dég) I. 253, 265
 Marosfalfalu – Suseni, Maros m. (Felfalu) I. 271, 283, 302, 310
 Marosgezse – Gheja, Maros m. (Gese, Gezse) I. 165, 169, 224, 243
 Marosgombás – Gîmbaş, Fehér m. (Gombás) I. 165, 224, 227, 231, 243
 Maroshévíz – Topliţa, Maros m. (Teplicza, Toplica) I. 241, 281, 303, 304, 307, 315; II. 253
 Maroshodák – Maioreşti, Maros m. I. 303, 623
 Marosilye – Ilia, Hunyad m. (Illye) I. 447, 452, 459, 495, 498–499, 501, 502, 506, 508
 Marosjára – Iara de Mureş, Maros m. (Jára) I. 283, 303, 310
 Maroskáptalan – Căptălan, Fehér m. (Káptalan) I. 165, 224, 228
 Maroskeresztúr – Cristeşti, Maros m. II. 270, 276
 Maroskisfalud – Miceşti, Maros m. (Kisfalud) I. 168; II. 266, 270
 Maroskoppánd – Copand, Fehér m. I. 169, 224, 229, 243, 296, 299
 Maroskövesd – Pietriş, Beszterce-Naszód m. I. 303
 Maroslaka – Maioreşti, Maros m. I. 303
 Maroslekence – Lechinţa, Maros m. (Lechnitz, Lekence) I. 303, 304, 623; II. 270, 275
 Marosliget – Dumbrava, Maros m. (Liget) I. 303
 Marosludas – Luduş, Maros m. (Ludas) I. 281, 284, 303, 305
 Marosmonosfalva – Morăreni, Maros m. I. 303, 304, 305, 314
 Marosnémeti – Mintia, Hunyad m. (Mintyie) I. 447, 451, 459, 468, 500, 502–503, 505, 507

Marosorbó – Oarba de Mureș, Maros m. (Orbó) I. 296, 303
 Marosoroszfalu – Rușii Munți, Maros m. (Kisoroszfalu, Ruszi Muntzilor)
 I. 280, 281, 301, 303, 305, 314, 621
 Marospéterlaka – Petrilaca de Mureș, Maros m. (Magyarpéterlaka, Péterlaka)
 I. 283, 303, 311
 Marossárpatak – Glodeni, Maros m. (Sárpatak) I. 281
 Marossolymos – Șoimuș, Hunyad m. (Nagysolymos, Solymos) I. 447, 451,
 459, 500, 503, 505, 507
 Marosszentanna – Sîntana de Mureș, Maros m. (Szentanna) I. 281; II. 265,
 270
 Marosszentgyörgy – Sîngeorgiul de Mureș, Maros m. (Cigányszentgyörgy) I.
 281; II. 110, 265, 270, 271, 274, 276
 Marosszentimre – Sîntimbru, Fehér m. (Szentimbre, Szentimre) I. 166, 168,
 177, 202, 205, 248, 481
 Marosszentjakab – Sîniacob, Maros m. (Szentjakab) I. 224
 Marosszentkirály – Sîncrai, Fehér m. (Szentkirály) I. 165, 169, 211, 224, 230,
 233, 243, 245
 Marosszentkirály – Sîncraiu de Mureș, Maros m. (Szentkirály) II. 270, 276,
 278
 Marosszentmárton I. Nyárádszentmárton
 Marosszereda I. Nyárádszereda
 Marosugra – Ogra, Maros m. I. 155, 253, 266, 267, 276
 Marosújvár – Ocna de Mureș, Fehér m. I. 165, 169, 224, 229, 307
 Marosváradja I. Alsómarosváradja, Felsőmarosváradja
 Marosvásárhely – Țîrgu-Mureș, Maros m. (Agropolis, Forum Siculorum,
 Marusvásárhely, Székelyvásárhely, Zekellvásárhely) I. 25, 38, 53, 87, 111,
 185, 187, 191, 245, 281, 343, 467, 534; II. 42, 63, 215, 230, 265, 268–280,
 271, 274, 275, 277, 279, 293, 307, 309, 518, 587, 592
 Marosvécs – Brîncovenești, Maros m. (Béts, Vechio, Vêts, Vetschia) I. 281,
 283, 303, 307–309, 310
 Marótlaka – Morlaca, Kolozs m. (Morotlak) I. 316, 352, 358
 Márpod – Marpod, Szeben m. (Magerpolden, Marpode) II. 550
 Mártfalva – Țărmure, Arad m. (Cermura) I. 540, 546
 Martinesd – Mărtinești, Hunyad m. I. 484, 505, 507
 Mártonfalva – Metiș, Szeben m. (Martinsdorf) I. 140, 143, 144, 160, 243; II.
 522
 Mártonfalva I. Kézdímártonfalva
 Mártonhegye – Șomătin, Szeben m. (Martinsberg) II. 544, 546
 Martonos I. Firtosmartonos, Fotosmartonos, Kézdímartonos
 Mártontelke – Motiș, Szeben m. (Mertesdorff, Mortedorf) I. 140, 143, 144; II.
 522
 Máté I. Szászmáté
 Mátéfalva – Mateiaș, Brassó m. I. 152, 154; II. 219, 383
 Máthé I. Szászmáté

Mátisfalva – Mătișeni, Hargita m. II. 34, 46, 53, 61
 Mátisfalva, elpusztult helység Kézdiszékben II. 131, 132, 134, 135, 136, 151, 152, 157
 Medesér – Medișorul Mare, Hargita m. II. 66, 68, 70
 Medgyes – Mediaș, Szeben m. (Medäss, Media, Mediesus, Medjes, Medses, Medves, Medvis, Medvisch, Megies, Megyes, Megyesinum) I. 111, 177, 223, 239, 240, 241, 243, 259, 260, 271, 276, 308, 343, 564; II. 182, 184, 269, 310, 324, 325, 346, 360, 398, 448, 483, 512, 513, 514, 515, 516–518, 521, 522, 523, 524, 590
 Medgyes, elpusztult helység Aranyosszéken (Medyes) II. 286, 287
 Medvés – Medveș, Fehér m. I. 169, 224, 230, 276
 Megyerék – Meșcreac, Fehér m. I. 165, 169, 224, 358
 Megyesfalva – Mureșeni, Maros m. II. 265, 270, 271, 276
 Méhes I. Mezőméhes
 Melegföldvár – Feldioara, Kolozs m. I. 374, 386, 398, 406, 407
 Meleg-Szamos, folyó (Hév-Szamos) I. 351
 Melegszamos – Someșu Cald, Kolozs m. (Hévszamos) I. 315, 351, 352, 354
 Menaság I. Csíkménaság
 Ménaságújfalú – Armășeni Noi, Hargita m. (Újfalú) II. 235, 236–237
 Ménes I. Mezőménés
 Menyő – Mineu, Szilágy m. I. 519, 523, 529
 Méra – Mera, Kolozs m. I. 352, 370
 Meregyő – Mărgău, Kolozs m. (Méreglyő) I. 316, 318, 352
 Merisor – Merișor, Hunyad m. I. 451, 460, 500
 Mermesd – Mermești, Arad m. I. 540, 546
 Mese – Mesendorf, Brassó m. (Meschendorff) II. 326, 327, 345, 359, 374
 Meszesszentgyörgy – Sîngeorgiu de Meseș, Szilágy m. (Szentgyörgy) I. 395
 Mészkö – Cheia, Kolozs m. I. 244; II. 281, 284, 288, 289, 292
 Mesztákon – Mesteacăn, Hunyad m. I. 540, 546, 547
 Metesd – Mețeș, fehér m. (Mutesd) I. 167, 177, 178, 202
 Mezőbánd – Band, Maros m. (Bándfalva) I. 280; II. 265, 270, 271, 275
 Mezőbarátfalva – Brăteni, Beszterce-Naszód m. I. 363
 Mezőbergenye – Berghia, Maros m. (Bergenye) II. 270, 275
 Mezőbodon – Papiu Ilarian, Maros m. I. 92, 277, 280, 284, 303
 Mezőbő – Boian, Kolozs m. (Boly) I. 296
 Mezőceked – Valea Largă, Maros m. (Cikud) I. 296
 Mezőcsán – Ceanu Mare, Kolozs m. I. 283, 296
 Mezőcsávás – Ceaușu de Cîmpie, Maros m. (Csávás) II. 270, 276
 Meződomb – Dîmbu, Maros m. I. 363
 Mezőfele – Cîmpenița, Maros m. (Fele) II. 270, 275
 Mezőgerebenes – Grebenișu de Cîmpie, Maros m. (Gerebenes) I. 302
 Mezőharasztos – Frunzeni, Maros m. (Harasztos) I. 244, 363
 Mezőkapus – Căpușu de Cîmpie, Maros m. (Kapus) I. 284, 303, 351, 352
 Mezőkirályfalva – Crăești, Maros m. . 363

Mezőkók – Pădureni Kolozs m. (Kók) I. 296
 Mezőkölpény – Culpui, Maros m. (Keölpén, Kölpény) I. 558; II. 270, 275
 Mezőkövesd – Cuieşd, Maros m. II. 265, 270, 275
 Mezőlivádia – Livadia, Hunyad m. (Livádia) I. 447, 460
 Mezőmacskás I. Magyarmacskás
 Mezőmadaras – Mădăraş, Maros m. II. 265, 270, 271–272, 275
 Mezőmajos – Moişa, Maros m. (Május) I. 303
 Mezőméhes – Miheşu de Cîmpie, Maros m. (Méhes) I. 320, 363, 408
 Mezőménes – Herghelia, Maros m. (Ménes) II. 270, 275
 Mezőnyulas – Mîlaş, Beszterce-Naszód m. (Nyulas) I. 363, 374
 Mezőőr – Iuriu de Cîmpie, Kolozs m. I. 320, 363
 Mezőörke – Urca, Kolozs m. (Örke) I. 296
 Mezőörményes – Urmeniş, Maros m. I. 311, 319, 363, 365, 366
 Mezőpanit – Pănet, Maros m. (Panit) II. 270, 275
 Mezőpaszmos – Posmuş, Beszterce-Naszód m. (Paszmos) I. 319, 363, 366
 Mezőpete – Petea, Maros m. (Pete) I. 276, 303, 320, 364
 Mezőrűcs – Rîciu, Maros m. (Rűcs) I. 284, 303; II. 275
 Mezősályi – Şaulia, Maros m. I. 284, 303, 306
 Mezősámsond – Şincai, Maros m. (Sámsond) II. 270, 274, 275
 Mezőszabad – Voiniceni, Maros m. (Szabad) II. 270
 Mezőszakáll – Bărboşi, Maros m. I. 303
 Mezőszengyel – Singer, Maros m. I. 284, 303, 309
 Mezőszentandrás – Sîntu, Maros m. (Szentandrás) I. 364
 Mezőszentgyörgy – Sîngeorgiu de Cîmpie, Maros m. I. 319, 363
 Mezőszentjakab – Iacobeni, Kolozs m. (Szentjakab) I. 283, 296, 386
 Mezőszentmargit – Sînmarghita, Maros m. (Szentmargita) I. 303
 Mezőszentmárton – Sînmărtinu de Cîmpie, Maros m. (Szentmárton) I. 318, 363, 624
 Mezőszentmihály – Sînmihaiu de Cîmpie, Beszterce-Naszód m. (Szentmihálytelke, Szentmihály) I. 301, 303, 306, 319, 352, 364, 402
 Mezőszilvás – Silvaşu de Cîmpie, Beszterce-Naszód m. I. 296, 363, 426
 Mezőszombattelke – Sîmboleni, Kolozs m. (Szombattelke) I. 364, 398
 Mezőszopor – Sopor de Cîmpie, Kolozs m. (Szopor) I. 319, 364
 Mezőtőhát I. Tőhát
 Mezőújfalu – Vaideiu, Maros m. (Újfalu) I. 253, 364, 374
 Mezőújlak – Delureni, Beszterce-Naszód m. (Újlak) I. 311, 363
 Mezővelkér – Răzoare, Maros m. (Velkér) I. 364
 Mezőverese gyháza – Strugureni, Beszterce-Naszód m. (Roschie, Verese gyháza) I. 386, 407
 Mezőzáh – Zau de Cîmpie, Maros m. (Zaah, Záh) I. 284, 303, 309
 Michelsberg I. Kisdíznód
 Mihajest I. Mihalesd
 Mihálcfalva – Mihălţ, Fehér m. (Mihátschfalva) I. 165, 224, 230
 Mihalesd – Mihăieşti, Hunyad m. (Mihajest, Mihelyesd) I. 450, 496, 500

Mihalyest l. Csicsó Mihályfalva
Mihályfalva – Boarta, Szeben m. I. 140, 141, 143, 160, 161, 177, 243, 408; II. 522
Mihályfalva l. Csicsó Mihályfalva, Érmihályfalva, Krasznamihályfalva
Miheleny – Mihăileni, Hunyad m. (Mihelyen) I. 540, 542, 546
Mikanesd – Micănești, Hunyad m. I. 459, 500
Mikefalva – Mica, Maros m. I. 253, 254, 255, 260, 262, 276; II. 157
Mikeháza – Mica, Kolozs m. I. 267, 408, 410, 411, 431
Mikes – Micești, Kolozs m. I. 296
Mikeszásza – Micăsasa, Szeben m. (Feigendorf, Mikeszászai) I. 225, 243, 253, 255, 256, 265, 268, 278
Mikháza – Călugăreni, Maros m. II. 266, 267, 272, 273
Miklósfalva – Nicolesți, Hargita m. I. 222; II. 34, 46, 53, 58, 62
Miklóslaka – Cloasterf, Maros m. (Cloosdorf, Klosdorff) I. 165, 169, 224, 227, 243; II. 326, 327, 345, 359, 374
Miklósvár – Micloșoara, Kovászna m. I. 19; II. 87, 89, 90, 173, 176, 177, 178, 179, 180, 185, 188, 189–190, 192, 193, 199, 201, 202, 567
Mikófalva, kipusztult, azonosítatlan helység Fogaras földjén I. 123, 130, 591, 638
Mikola l. Füzesmikola
Mikóvára, vár Csíkszeredában (Mikóújvár, Szereda vára) II. 231, 232–235
Milkovia, Milkó, püspöki székhely I. 235, 236, 237, 238, 239, 240
Milvány – Miluani, Szilágy m. I. 394
Mindszent – Mesentea, Fehér m. I. 166, 202
Mindszent l. Csíkmindszent, Érmindszent, Kismindszent
Mirisló – Mirislău, Fehér m. (Meruslő, Miroszlao) I. 66, 165, 166, 209, 212, 224, 227, 230–231, 232, 243, 290; II. 153, 254, 341
Mirkvásár – Mercheasa, Brassó m. (Martyása, Steritforth) II. 548, 567
Mititej – Mititei, Beszterce-Naszód m. (Mititai) II. 532
Mitrovica, Jugoszlávia II. 577
Mócs – Mociu, Kolozs m. I. 315, 320, 363, 366, 368, 394, 407
Mocsolya – Valca Pomilor, Szilágy m. I. 519, 528, 529
Mogyoró, valószínűleg Sepsimagyarós
Mogyorós l. Sepsimagyarós
Móh – Mohu, Szeben m. (Moha, Michen, Moichen) I. 140; II. 327, 342,
Moha – Grîinari, Brassó m. (Muckendorf) I. 152, 155, 160; II. 62
Moha l. Móh
Mohács l. Aranyosmohács
Mohaly – Măhal, Kolozs m. I. 398
Mojgrád – Moigrad, Szilágy m. (Majgrád) I. 523
Monó – Mînău, Máramaros m. I. 520, 523, 529
Monor – Monor, Beszterce-Naszód m. I. 315, 319, 363, 383
Monora – Mănărade, Fehér m. (Donnersmarkt, Monostor) I. 167, 169, 177, 223, 224, 231, 233, 249; II. 522

Monostor – Merişor, Máramaros m. I. 601
 Monostor l. Monora
 Monostor, előváros Kolozsvárt I. 355
 Monostorkápolnok – Copalnic-Mănăstur, Máramaros m. I. 597
 Monostorszeg – Mănăsturel, Kolozs m. I. 410, 412, 438, 439
 Morgonda – Merghindeal, Szeben m. (Marienthal, Mergeln) II. 545, 546
 Móric l. Szászmóric
 Moró – Morău, Kolozs m. (Maró) I. 394
 Mosóbánya – Băița, Máramaros m. I. 528
 Moson – Moșuni, Maros m. II. 270, 276
 Muncsel l. Kishavas
 Mundra – Mîndra, Brassó m. I. 75, 567, 589
 Munkács, Ukrajna, Munkacsevo I. 579
 Muska – Mușca, Fehér m. I. 202
 Mutos – Motiș, Szilágy m. I. 523
 Muzsina – Măgina, Fehér m. (Maxina, Morosna, Nudsina) I. 166, 209, 213, 224, 231, 232
 Muzsna – Moșna, Szeben m. (Meshen) II. 492, 518, 519, 521
 Muzsna l. Székelymuzsna

 Nádas l. Magyarnádas, Szásznádas
 Nádas, folyó (Nádas vize) I. 316
 Nádasd l. Alsónádasd, Felsőnádasd, Hadadnádasd
 Nádasdaróc – Dorolțu, Kolozs m. (Daróc) I. 316, 351, 352, 353, 370
 Nádasdia l. Alsónádasd, Felsőnádasd
 Nádas vize l. Nádas
 Nádpatak – Rodbav, Brassó m. (Rohrbach) II. 544, 546
 Nagyadorján – Adrianul Mare, Maros m. (Adorján) II. 272, 276, 278
 Nagyág – Săcărimba, Hunyad m. (Szekeremb) I. 241, 449, 500, 503
 Nagyajta – Aita Mare, Kovászna m. I. 31, 32; II. 87, 88, 89, 171, 172, 176, 177, 178, 179, 185, 186, 188–189, 192, 193–195, 197, 198, 199, 200, 202, 378, 467
 Nagymás – Almașu Mare, Fehér m. I. 449, 458, 484
 Nagymás – Almașu, Szilágy m. I. 316, 318, 352, 353, 358, 370
 Nagypold – Apoldul de Sus, Szeben m. (Apold gyin Szusz, Felsőapold, Gross Polden) II. 523, 540, 542
 Nagyaranyos – Arieșul Mare, Fehér m. (Nagypatak, Reu Mare) I. 167, 202, 205, 207, 560
 Nagybacon – Bățanii Mari, Kovászna m. (Bacon, Derékmegye, Sepsibacon, Telegdi, Telegdibacon) I. 9, 10, 31, 107, 593; II. 71, 74, 76, 78, 83, 84, 87, 88, 89, 99, 171, 172, 173, 176, 177, 178, 179, 180, 185–186, 191, 193, 197–198, 201, 218, 570
 Nagybajny l. Nagybúny

Nagybánya – Baia Mare, Máramaros m. (Rivuli Dominarum, Rivulinum) I. 441, 527

Nagybár – Barul Mare, Hunyad m. (Bár) I. 447, 453, 460

Nagybarcsa – Bîrcea Mare, Hunyad m. (Barcsa) I. 447, 451, 458, 484, 493, 506

Nagybaromlaka – Valea Viilor, Szeben m. (Baromlaka, Wurmloch) II. 520, 522, 523

Nagybarót I. Barót

Nagyberivoj – Berivoii Mari, Brassó m. I. 567, 568, 570, 589

Nagyberzó I. Nagyborszó

Nagyboldogasszony, három falu – Jenőfalva, Karcfalva, Dánfalva – közös neve (Kisboldogasszonyfalva) II. 238, 241, 245, 246

Nagyborosnyó – Boroşneul Mare, Kovászna m. II. 98, 102, 104, 105, 107, 108, 123, 128

Nagyborszó – Bîrsău Mare, Szilágy m. (Birszo, Borszó, Nagyberzó) I. 410, 438, 597

Nagybozinta – Bozinta Mare, Máramaros m. (Nagybozonta, Oláhbozonta) I. 596, 597, 601

Nagybölön I. Bölön

Nagybun I. Felsőbun

Nagybúny – Boiul Mare, Máramaros m. (Nagybajny, Nagybun) I. 597, 598; II. 62

Nagycég – Tagu, Beszterce-Naszód m. I. 319, 363, 365

Nagycserged – Cergăul Mare, Fehér m. (Nagycsergőd, Cserged) I. 233, 253; II. 540

Nagycserged – Cerghid, Maros m. (Cserged) I. 177, 224, 249, 265, 268

Nagycsula – Ciula Mare, Hunyad m. (Csula) I. 452, 460, 464, 506, 601

Nagycsűr – Şura Mare, Szeben m. (Gross Scheuren, Grosz Scheuren, Schure mare) II. 342, 358

Nagydebrek – Dobric, Beszterce-Naszód m. (Debrek) I. 412, 426, 438

Nagydemeter – Dumitra, Beszterce-Naszód m. (Dumitre, Mettersdorf) I. 308; II. 525, 531, 532, 534

Nagydenk – Dîncul Mare, Hunyad m. I. 484

Nagyderzsida – Bobota, Szilágy m. I. 528

Nagydevecser – Diviciorii Mari, Kolozs m. I. 386, 398, 407

Nagydisznód – Cîsnădie, Szeben m. (Cszinadic, Disznód, Helda, Helta) II. 327, 336, 341, 342–343, 344, 358, 360

Nagydoba – Doba Mare, Szilágy m. I. 519, 523, 529

Nagyekemező – Tîrnava, Szeben m. (Ekemező, Gross Probstdorff, Gross Prossdorff, Grosz Pruszdorf) I. 253, 278, 308; II. 326, 327, 345, 346, 359

Nagyenyed – Aiud, Fehér m. (Annia via, Colonia Annia, Engedinum, Engedten, Engeten, Enhild, Enyed, Jud, Singidava) I. 9, 27, 30, 38, 42, 51, 66, 68, 78, 79, 90, 166, 168, 169, 171, 185, 190, 192, 197, 207, 208–214,

223, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 249, 288, 292, 297, 299, 305, 466, 477, 534, 618; II. 86, 277, 359, 517, 570

Nagyercse – Ercea, Maros m. (Erce) I. 311, 363, 366

Nagyernye – Ernei, Maros m. (Ernye) I. 254, 281; II. 270, 274, 276

Nagyesküllő – Așchileul Mare, Kolozs m. (Esculeu, Nagy Ösküllő) I. 394, 396, 442

Nagyfalu I. Apanagyfalu, Hosszúfalu, Sajónagyfalu, Szilágynagyfalu

Nagyfentős – Finteșul Mare, Máramaros m. (Felsőfentős) I. 596, 597, 601

Nagygalambfalva – Porumbenii Mari, Hargita m. (Gross Taubesdorff, Gross Teufeldorff) II. 28, 34, 62, 63, 66, 68

Nagygoroszló – Someș-Guruslău, Szilágy m. I. 518, 522, 523, 525, 529

Nagyhalmágy – Hălmagiu, Arad m. (Hálmágy) I. 540, 542, 546

Nagyhegy – Măgureni, Máramaros m. (Kismagura, Magora, Magura) I. 597, 598, 601

Nagy-Homoród, patak II. 27, 29, 51, 53

Nagyida – Viile Tecii, Beszterce-Naszód m. (Ida) I. 311, 319, 363

Nagyikland – Iclandul Mare, Maros m. I. 303

Nagyiklód – Iclod, Kolozs m. (Iklód) I. 394, 386, 406, 410

Nagyilonda – Ileanda, Szilágy m. I. 412, 438, 597

Nagyilva – Ilva Mare, Beszterce-Naszód m. (Illova, Ilva) II. 525, 532

Nagyjéder I. Jéder

Nagykadács – Cădaciul Mare, Hargita m. (Kadács) II. 29, 62, 66, 67, 70

Nagykaján – Căianul Mare, Beszterce-Naszód m. (Káján, Nagykajon) I. 410, 438

Nagykalota – Călata, Kolozs m. (Kalota) I. 316, 317, 352

Nagykapus – Copsa Mare, Szeben m. (Gross Kopisch, Koptsa mare) I. 308, 359; II. 520, 521, 524

Nagykapus – Căpușul Mare, Kolozs m. I. 316, 352, 353, 370

Nagykede – Chedia Mare, Hargita m. (Kede) II. 66, 68, 70

Nagykend – Chendul Mare, Maros m. I. 253, 255, 260, 276

Nagykeresztes – Cristolt, Szilágy m. (Nagykristolc) I. 431

Nagyklopotiva I. Klopotiva

Nagykörtvélyes – Curtuiuşul Mare, Máramaros m. (Körtvélyes) I. 597, 601

Nagy-Küküllő, folyó (Kochel) I. 166, 206, 219, 225, 231, 252, 253, 259, 260, 263, 267; II. 27, 28, 29, 34, 48, 49, 50, 53, 57, 59, 66, 67, 346, 360, 361, 362, 364, 372, 516

Nagyküküllőfalva I. Bikafalva

Nagylak – Noșlac, Fehér m. I. 165, 169, 224, 227, 228, 229, 232, 243

Nagylőzna – Lozna, Szilágy m. I. 411, 431

Nagyludas – Ludoș, Szeben m. (Logdes, Ludos) II. 540, 542

Nagylupsa – Lupsa, Fehér m. (Lupsa) I. 296

Nagymező – Pruni, Kolozs m. I. 431

Nagymihály I. Érmihályfalva

Nagymon – Naimon, Szilágy m. I. 519, 523, 529

Nagymonótfalu – Belenii, Szilágy m. I. 523
 Nagymuncsel – Mincelul Mare, Hunyad m. I. 496, 500
 Nagynyíres – Nireşul Mare, Máramaros m. I. 596, 597, 601
 Nagynyújtód l. Nyújtód
 Nagynyulas – Milaş, Beszterce-Naszód m. I. 319
 Nagyoklos – Ocolişul Mare, Hunyad m. (Aklus) I. 222, 448, 458, 484, 493, 495
 Nagyoklos – Ocoliş, Fehér m. I. 296
 Nagyoroszfalu l. Görgényoroszfalu
 Nagyosztró – Ostrov, Hunyad m. (Osztró) I. 449, 453, 460, 464, 467, 505, 506
 Nagyölyves – Ulicş, Maros m. I. 319
 Nagypacal – Viişoara, Bihar m. (Pacal) I. 528
 Nagypatak l. Nagyaranyos
 Nagypestény – Peşteana, Hunyad m. (Pestény) I. 447, 453, 460, 464, 467, 505, 506
 Nagypeterd – Petrestii de Jos, Kolozs m. I. 244, 299
 Nagypetri – Petrindu, Szilágy m. I. 316, 318, 352, 370
 Nagyrajtolc – Răstolţ, Szilágy m. (Rajtolc) I. 316, 352
 Nagyrápolt – Rapoltu Mare, Hunyad m. (Rápolt) I. 447, 451, 459, 500, 503, 505, 507
 Nagyrebra – Rebra, Beszterce-Naszód m. (Rebra Mare) II. 525, 532
 Nagyrunk – Runcu Mare, Hunyad m. (Runk) I. 459, 500
 Nagysajó – Şieu, Beszterce-Naszód m. I. 308, 386, 398, 405; II. 526
 Nagysármás – Şarmaşu, Maros m. (Sármás) I. 315, 320, 363, 365, 366
 Nagysáros – Şoarş, Brassó m. (Gross-Scharesch, Sáros) I. 560; II. 545, 546
 Nagysásvári, Marosvásárhely része (Felsősásvári) II. 268
 Nagysebes – Valca Drăganului, Kolozs m. I. 316
 Nagyselk – Şeica Mare, Szeben m. (Markt Schelken, Selyk, Nagyselky) I. 143, 161, 240; II. 519, 522, 590
 Nagysink – Cincul, Brassó m. (Gross Schenk, Nagysing, Sinkumáre) I. 560, 561, 592; II. 310, 325, 505, 543–544, 545, 546, 547, 591
 Nagysolymos – Şoimuşul Mare, Hargita m. II. 62, 66, 68, 70
 Nagysolymos l. Marossolymos
 Nagysomkút – Şomkuta Mare, Máramaros m. (Somkút) I. 597, 601
 Nagy-Szamos, folyó I. 109, 316, 409, 410, 434, 437, 440; II. 524, 525, 526
 Nagyszeben – Sibiu, Szeben m. (Cibinium, Farmacopolis, Hermannstadt, Hermopolis, Sibinium, Szeben, Szibi, Vörös város) I. 12, 17, 22, 25, 32, 49, 53, 56, 80, 111, 146, 150, 158, 171, 178, 191, 216, 235, 236, 239, 240, 241, 247, 343, 401, 453, 456, 509, 550, 581, 587, 589; II. 99, 112, 126, 185, 190, 243, 270, 303, 305, 309, 311, 314, 315, 318, 324, 325, 326, 327, 328, 329–341, 342, 343, 347, 348, 349, 351, 353, 358, 359, 360, 391, 392, 394, 395, 397, 398, 401, 402, 404, 405, 406, 408, 415, 418, 419, 439, 446, 469, 483, 516, 522, 523, 537, 578, 579, 580
 Nagyszederjes – Mura Mare, Maros m. I. 303

Nagyszeg – Notig, Szilágy m. I. 518, 523
 Nagyszombat, Magyarország I. 70, 223
 Nagyszőlős – Seleuş, Maros m. (Gross-Alisch, Gross Olesch, Szeleus) I. 253;
 II. 361, 371, 375, 523
 Nagytalmács – Tălmăciu, Szeben m. (Talmáts, Talmesch, Tolmats, Tol-
 matsch) I. 80; II. 327, 347, 358
 Nagyeremi – Tirimia, Maros m. I. 253, 255, 256, 257, 265, 268, 269, 276,
 278
 Nagytóti – Totia, Hunyad m. (Tóti) I. 447, 458, 484
 Nagyvajdalfalva – Voivodenii Mari, Brassó m. I. 567, 568, 569, 589
 Nagyvárad – Oradea, Bihar m. (Várad) I. 315, 334, 349, 360, 361, 419, 469,
 512, 586, 626; II. 287, 492, 518
 Nagyvidombák, folyó (Gross Weydenbach, Roumare) II. 388
 Nálácvád – Nălaţvad, Hunyad m. (Nálác) I. 452, 460, 464, 467, 505, 506
 Nándor – Nandru, Hunyad m. I. 484
 Nándorfehérvár I. Belgrád
 Nándorválya – Valea Nandrului, Hunyad m. I. 484
 Napoca, egykori város I. 306, 429
 Náprád – Năpradea, Szilágy m. I. 519, 522
 Naszód – Năşăud, Beszterce-Naszód m. (Nussdorf) II. 525, 532
 Navalyfalu I. Nyavalásfalva
 Náznánfalva – Nazna, Maros m. II. 270, 272, 276
 Nec – Neţeni, Beszterce-Naszód m. I. 398
 Négerfalva – Negrileşti, Beszterce-Naszód m. (Nyégerfalva) I. 408, 426, 438
 Néma – Nima, Kolozs m. I. 410, 411, 430, 442
 Nemegeye I. Magyar-nemegeye
 Nemes – Neamşa, Szeben m. (Nimesch, Nyemse) II. 518, 521
 Nemeság I. Menaság
 Nemeszsuk – Jucu de Mijloc, Kolozs m. (Zsuk) I. 316, 320, 363, 367, 623
 Neppendorf I. Kistorony
 Netót – Gura Văii, Brassó m. (Netot) I. 567, 589
 Netus – Netus, Szeben m. (Neidhaus, Neidhausen, Nethus) II. 362, 363, 374
 Nikápoly, Bulgária I. 552
 Nikula I. Füzesmikola
 Noszoly – Năsal, Kolozs m. (Noszaj, Noszaly) I. 386, 398, 407
 Novaly – Năoiu, Kolozs m. (Novaj) I. 320, 363, 365
 Nuksora – Nucşoara, Hunyad m. I. 460
 Nussbach I. Százmagyarós
 Nürnberg, Németország I. 102; II. 372

 Nyárád, folyó I. 253, 269; II. 42, 265, 266, 273
 Nyárádandrásfalva – Sîntandrei, Maros m. (Andrásfalva) I. 255; II. 266, 272,
 276
 Nyárádbálintfalva – Bolintineni, Maros m. II. 266, 270

Nyárádgálfalva – Găleşti, Maros m. (Gálfalva) II. 266, 270, 276
 Nyárádkarácsonyfalva – Crăciuneşti, Maros m. (Karácsonyfalva) II. 266, 270, 276
 Nyárádköszvényes – Mătrici, Maros m. (Köszvényes) II. 266, 272, 274
 Nyárádmagyarós – Măgherani, Maros m. (Magyarós) I. 255, 276, 277; II. 266, 272, 273, 277
 Nyárádremete – Eremitul, Maros m. (Remete) I. 272; II. 266, 272
 Nyárádszentanna – Sîntana Nirajului, Maros m. (Szeredaszentanna) II. 267, 272, 277
 Nyárádszentbenedek – Murgeşti, Maros m. (Szentbenedek) II. 266, 270, 276
 Nyárádszentimre – Eremieni, Maros m. (Szentimre) II. 272, 276
 Nyárádszentlászló – Sînvăşii, Maros m. (Szentlászló) II. 266, 270, 276, 278
 Nyárádszentmárton – Mitreşti, Maros m. (Csíkszentmárton, Marosszentmárton) II. 272, 273, 276, 278, 576
 Nyárádszentsimon – Sînsimion, Maros m. (Szentsimon) II. 272, 277
 Nyárádszereda – Miercurea Niraj, Maros m. (Marosszereda, Mercurium, Szegényszereda, Szereda) II. 66, 266, 272, 276, 310, 569, 576
 Nyárádtő – Ungheni, Maros m. II. 265, 266; II. 270, 272, 276
 Nyáraspatak – Iarăş, Kovászna m. I. 155, 156; II. 170
 Nyárfás – Plopiş, Máramaros m. (Plopiş) I. 601
 Nyárszó – Nearşova, Kolozs m. I. 316, 352, 370
 Nyavalásfalva – Lunca, Hunyad m. (Nyavalyafalva, Navalyfalu) I. 459, 500
 Nyégerfalva l. Négerfalva
 Nyén – Teliu, Brassó m. (Nien, Nyién, Tel) I. 130, 155, 158, 160, 613; II. 99, 379
 Nyéni patak II. 389
 Nyérce – Mierţa, Szilágy m. I. 316, 318, 352
 Nyikómalomfalva – Morăreni, Hargita m. (Malomfalva) II. 29
 Nyíres l. Almásnyíres, Szilágykisnyíres
 Nyíresfalva l. Alsónyíresfalva
 Nyírmező – Poiana Aiudului, Fehér m. I. 166, 177, 224, 232
 Nyírmező – Mermezeu, Hunyad m. I. 458, 484
 Nyírmon – Bulgari, Szilágy m. I. 523
 Nyírsid – Mirşid, Szilágy m. (Nyírsed) I. 523
 Nyitra, Szlovákia II. 287, 577
 Nyomát – Maiad, Maros m. II. 270, 276, 278
 Nyugati-Homoród l. Kis-Homoród
 Nyújtód – Lunga, Kovászna m. (Kisnyújtód, Nagynyújtód) II. 131, 132, 133, 135, 136, 138, 142, 143–144
 Nyulas l. Mezőnyulas
 Obersia – Obîrşia, Arad m. I. 541, 546
 Óbrassó, Brassó része (Altstadt, Óváros, Vetus Corona) II. 388, 407, 416, 422, 426, 427, 440, 441, 442, 447

Obrázsa – Obreja, Fehér m. (Obrása) I. 224
 Obretháza, kipusztult falu Aranyosszéken (Obrothausa) II. 287
 Ocfalva – Oteni, Hargita m. (Osztfalva) II. 28, 34, 46, 56, 61
 Ocs – Ociu, Hunyad m. I. 506, 540, 542, 546, 547
 Ocsisor – Ocișor, Hunyad m. I. 540, 546
 Offenbánya – Baia de Arieș, Fehér m. (Animberg, Aranyosbánya, Offenburg, Offunbánya, Onimberg, Umberg) I. 201, 202, 205–206
 Ohába – Ohaba, Fehér m. I. 207, 224, 232
 Ohába – Ohaba, Brassó m. I. 567, 589
 Ohába – Ohaba, Hunyad m. I. 500
 Ohásabisel – Ohaba-Sibișel, Hunyad m. (Ohába Sibis) I. 460
 Oklánd – Ocland, Hargita m. (Olcama) II. 26, 34, 46, 51, 53, 61, 64
 Oláhandrásfalva – Săcel, Szeben m. (Andrásfalva) I. 260, 262; II. 68
 Oláhbaksa – Bocșa, Szilágy m. I. 536
 Oláhbikal – Bica, Kolozs m. I. 316, 352
 Oláhbogát – Bogatul Român, Szeben m. I. 169, 224, 411
 Oláhbogát I. Oláhbogáta
 Oláhbogáta – Bogata de Jos, Kolozs m. (Oláhbogát) I. 431
 Oláhborsbocsárd – Bucerdea Vinoasă, Fehér m. I. 166, 168
 Oláhbozonta I. Nagybozinta
 Oláhbölkény – Beica de Sus, Maros m. I. 284, 301, 303
 Oláhbrettye – Bretea Română, Hunyad m. (Brettye) I. 452, 505, 507
 Oláhbuda I. Bodonkút
 Oláhbudak – Budacul de Sus, Beszterce-Naszód m. I. 398, 409; II. 526
 Oláhbükkös – Făget, Fehér m. (Bükkös) I. 165, 169, 223, 225, 243, 265
 Oláhcsaholy – Cehal, Szatmár m. I. 520, 528
 Oláhcselaka I. Cselaka
 Oláhcseszte – Cisteiu, Fehér m. I. 165, 167, 169, 224, 232
 Oláhdálya – Daia Română, Fehér m. (Dálya) I. 166, 169, 177, 178, 202; II. 374
 Oláhdellő – Dileul Vechi, Maros m. I. 276, 303
 Oláhhegerbég I. Szilágyegerbég
 Oláhfalu I. Kápolnásoláhfalu, Szentegyházasoláhfalu
 Oláhfenes – Vlah, Kolozs m. I. 318, 352, 359, 369, 624
 Oláhfodorháza – Fodora, Szilágy m. (Fodorháza) I. 431
 Oláhgorbó – Ghirbou, Fehér m. (Birbó, Girbó) I. 166, 169, 202, 203, 248, 619
 Oláhgyéres – Ghirișu Român, Kolozs m. I. 364
 Oláhgyerőmonostor – Mînașturul Românesc, Kolozs m. (Oláhmonostor) I. 316, 352
 Oláhgyörgyfalva I. Csicsógyörgyfalva
 Oláhherepe – Hăpria, Fehér m. (Herepe) I. 165, 169, 202, 205
 Oláhhidegkút – Vidacutu, Hargita m. (Hidegkút) I. 260; II. 68
 Oláhhorvát – Horoatul Cehului, Szilágy m. I. 523, 635
 Oláhsah, Alsó-Fehér vm. I. 177

Oláhivánfalva – Ighişu Vechi, Szeben m. (Ivánfalva) I. 140, 143, 144, 160, 243
 Oláhkecel – Meseşenii de Sus, Szilágy m. I. 536
 Oláhkékes I. Kékes
 Oláhkocsárd – Cucerdea, Maros m. I. 255, 265
 Oláhköblös – Cubleşu, Szilágy m. I. 352
 Oláhlapád – Lopadea Veche, Fehér m. I. 165, 166, 168, 224, 232, 243, 250
 Oláhlápos – Lăpuş, Máramaros m. (Lápos) I. 412, 426, 438
 Oláhléta – Lita, Kolozs m. I. 296
 Oláhmonostor I. Oláhgyerőmonostor
 Oláhnádas – Nadăşu, Kolozs m. I. 303, 316, 318, 352
 Oláhnemegye – Nimigea de Sus, Beszterce-Naszód m. I. 431
 Oláhnémeti – Mintiu, Beszterce-Naszód m. I. 431
 Oláhnnyires – Mireş, Beszterce-Naszód m. I. 426, 438, 441
 Oláhpian – Pianul de Sus, Fehér m. (Olah Pien, Wallachisch Pien) I. 164; II. 538, 539
 Oláhrákos – Rachiş, Fehér m. I. 224
 Oláhrákos – Vălişoara, Kolozs m. I. 296
 Oláhsályi – Şeulia de Mureş, Maros m. (Sályi) I. 265
 Oláhsolymos – Stupini, Beszterce-Naszód m. (Solymos) I. 260, 263, 364
 Oláhszentgyörgy – Sîngiorz-Băi, Beszterce-Naszód m. (Sankt Gergen, Sankt Görgen, Szentgyörgy, Szinzsorszú) II. 525, 531, 532, 534
 Oláhszentlászló – Laslăul Mare, Maros m. I. 256.
 Oláhszilvás – Silivaş, Fehér m. I. 165, 169, 224, 228, 232, 243
 Oláhtótfalu – Sîrbi, Szilágy m. I. 352
 Oláhtótfalu – Sîrbi, Máramaros m. (Kistótfalu) I. 596, 601
 Oláhtyúkos – Ticuşul Nou, Brassó m. (Gainár, Walachisch Tekes) I. 143, 144, 155; II. 548
 Oláhújfalva – Nou Român, Szeben m. (Újfalva) I. 140, 143, 144, 243
 Oláhvalkó – Valcăul de Sus, Szilágy m. I. 536
 Oláhvásárhely – Tîrguşor, Kolozs m. (Vásárhely) I. 386, 398, 426, 431, 434
 Oláhzsákod – Jacul, Maros m. II. 68
 Olasztelek – Tălişoara, Kovászna m. (Olosztelek) II. 71, 73, 74, 75, 76, 78, 81, 82, 84, 86, 87, 88, 89, 202
 Olt, folyó (Altfuss) I. 127, 128, 129, 136, 139, 144, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 159, 550, 551, 582, 583, 586, 588, 589, 610, 638; II. 15, 29, 70, 71, 72, 100, 113, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 127, 128, 140, 156, 170, 171, 172, 175, 176, 185, 186, 188, 189, 204, 217, 218–220, 236, 237, 238, 239, 241, 242, 244, 246, 321, 326, 344, 345, 347, 348, 376, 377, 378, 382, 383, 387, 388, 449, 450, 452, 459, 463, 467, 526, 543, 544, 545
 Oltalsósebes – Sebeşul de Jos, Szeben m. (Alsósebes) II. 327, 347
 Oltbogát – Bogata Olteană, Brassó m. (Bogát) I. 152, 154; II. 383
 Oltfalva, Csíkdánfalva része II. 246

Olthévíz – Hoghíz, Brassó m. (Colonia aquarum vivarum, Frissvíz telep, Hévíz, Hév-víz) I. 140, 152, 153, 154, 155, 160, 162; II. 62, 206, 383
 Olthidegkút – Fintfina, Brassó m. I. 152, 155
 Oltszakadát – Săcădate, Szeben m. (Szakadát) I. 561; II. 327, 342, 345, 358
 Oltszem – Olteni, Kovászna m. (Olthemen) I. 136; II. 98, 102, 103, 105, 106, 108, 118, 119–121, 173
 Omboz – Mureșenii de Cîmpie, Kolozs m. I. 398
 Omlás – Amnaș, Szeben m. (Amnás, Hamlesch, Hamlish) II. 327, 342, 359, 540
 Omlásalja – Măluț, Beszterce-Naszód m. (Malutz) I. 410, 431
 Ompoly, folyó (Appulus, Apulus) I. 166, 167, 187, 191, 196, 199, 200, 206, 207
 Ompolygalac – Galați, Fehér m. (Galac) I. 167, 200, 202, 207, 297
 Ompolyica – Ampoita, Fehér m. (Ompoisza) I. 167, 202, 206
 Ompolyszáda – Văleni, Fehér m. (Gaurán) I. 167, 177, 178, 202
 Onak I. Onok
 Onok – Bîrlea, Kolozs m. (Onak) I. 394
 Opor, folyó II. 149
 Oprakercisora – Cîrțișoara, Szeben m. (Oprakercesora, Oprakertsesora) I. 570, 589, 590–591
 Óradna – Rodna, Besztercen-Naszód m. (Radna, Roden, Rudana, Rudra) II. 525, 532, 533, 534, 535
 Orbaitelek – Telechia, Kovászna m. (Telek) II. 160, 161, 162, 163, 164
 Orbó I. Alsóorbó, Felsőorbó, Désorbó, Marosorbó, Középorbó
 Orlát – Orlat, Szeben m. (Orlád) I. 166, 202, 252; II. 327, 342, 345
 Orlyaboldogfalva I. Óraljaboldogfalva
 Ormány – Orman, Kolozs m. I. 411, 426, 427, 430, 442
 Ormingye – Ormindea, Hunyad m. I. 540, 546
 Oroszfája – Orosfaia, Beszterce-Naszód m. I. 311, 319, 364
 Oroszfalu I. Kézdioroszfalu
 Oroszhegy – Dealu, Hargita m. (Oroszhegye) II. 46, 52, 56, 60
 Oroszi – Orosia, Maros m. I. 224
 Oroszidecs – Deleni, Maros m. I. 303
 Oroszmező – Rus, Szilágy m. I. 410, 431
 Orsova – Orșova, Mehedinți m. II. 469
 Orsova I. Görgényorsova
 Ósebeshely – Sibișelul Vechi, Hunyad m. (Sebeshely, Sibisel) I. 449, 460; II. 551, 553, 558, 560, 561
 Ósinka – Șinca Veche, Brassó m. (Sinka) I. 567, 589
 Osztfalu I. Ocfalva
 Osztró I. Nagyosztró
 Osztrovel – Ostrovel, Hunyad m. I. 460
 Oszváj I. Aszó
 Ótohán – Tohanu Vechi, Brassó m. (Tohán, Tohán véty, Teutschen, Techen,

Tohány, Thovan) I. 119, 122, 123; II. 387, 427, 465, 468, 469–470, 481, 510, 512
 Óvárhely – Orheiul Bistriței, Beszterce-Naszód m. (Várhely) I. 398, 406
 Óváros I. Óbrassó
 Ózd – Ozd, Maros m. I. 165, 224, 232, 243
 Ozdiszentpéter I. Uzdiszentpéter
 Oszdola – Ojdula, Kovászna m. (Oschdola, Osdola) I. 66; II. 130, 132, 133, 134, 136, 138, 142, 143
 Oszdola, patak II. 129
 Ökörítő – Curitău, Szilágy m. I. 528
 Ölyves – Ulieș, Maros m. (Ölves) I. 311, 364
 Óraljaboldogfalva – Sîntămăria Orlea, Hunyad m. (Boldogfalva, Orlyaboldogfalva) I. 446, 447, 452, 460, 464, 465, 466, 467, 505, 507
 Ördöskeresztúr – Cristorel, Kolozs m. (Erdőskeresztúr) I. 394, 442
 Ördögkút – Treznea, Szilágy m. I. 316, 394, 395
 Ördögösfüzes – Fizeșul Gherlii, Kolozs m. (Füzes) I. 405, 408, 409, 426, 427, 431, 434
 Őrke I. Mezőőrke
 Örményes – Ormeniș, Fehér m. (Eormenes, Eurmenus) I. 253, 255, 260, 277; II. 281, 286, 288, 289
 Örményes – Urmeniș, Beszterce-Naszód m. I. 523
 Örményes I. Szászörményes
 Örményszékes – Armeni, Szeben m. I. 166, 169, 224, 232, 249
 Őrmező – Var, Szilágy m. I. 394
 Pacal I. Nagypacal
 Pacolka – Petelca, Fehér m. I. 165, 169, 224, 243
 Pád – Spini, Hunyad m. I. 452, 458, 484, 605
 Páfrányos – Brusturi, Arad m. (Brusztur) I. 540, 546
 Pagocsa – Pogăceaua, Maros m. I. 284, 296, 303, 306; II. 275
 Páké – Pachia, Kovászna m. II. 160, 161, 162, 163, 165
 Paklisa I. Poklisa
 Palanteluk, kipusztult falu Aranyosszéken II. 286, 287
 Palatka – Pălatca, Kolozs m. (Palotka) I. 364, 367, 407
 Pálfalva – Păuleni, Hargita m. II. 46, 50, 56
 Pálfalva I. Csíkpálfalva
 Palicka – Pleșca, Szilágy m. I. 536
 Pálos – Păloș, Brassó m. (Királyháza) I. 140, 152, 155, 162; II. 363
 Paltinyásza – Păltineasa, Beszterce-Naszód m. (Pontinásza) I. 438
 Panád – Pănade, Fehér m. I. 223, 253, 265
 Páncélsech – Pănticeu, Kolozs m. I. 387, 394, 442
 Panit I. Mezőpanit, Szilágypanit
 Pánkszelistye – Panc Săliște, Hunyad m. (Bánk, Bankselistye) I. 496, 499

Pánok I. Pányik
 Pányik – Păniceni, Kolozs m. (Pánok) I. 316, 351, 352
 Papfalva – Popești, Kolozs m. I. 318, 332, 352, 359
 Papolc – Păpăuți, Kovászna m. (Babolcsa) II. 160, 161, 162, 163, 166, 572
 Paptelek – Popteleac, Szilágy m. I. 395, 523, 536
 Paptelek I. Füzespaptelek
 Parajd – Praid, Hargita m. II. 28, 38, 39, 46, 56–57, 60, 61, 82, 576
 Párizs, Franciaország II. 582
 Paró – Părau, Brassó m. (Parró) I. 567, 589, 590
 Párospestere – Peștera, Hunyad m. (Páros, Pestere) I. 453, 546, 632
 Parró I. Paró
 Párva – Parva, Beszterce-Naszód m. (Lunka Sinului) II. 525, 532
 Paszmos I. Mezőpaszmos
 Pata – Pata, Kolozs m. I. 320, 364, 369, 462
 Patakfalva – Văleni, Hargita m. II. 34, 46, 57, 58, 61, 63
 Paucsinesd – Păucinești, Hunyad m. (Paucinesd) I. 460
 Páva – Pava, Kovászna m. (Pávafalva) II. 160, 161, 162, 163, 164, 167
 Pázmánd, Magyarország II. 545
 Pecsej – Peceiu, Szilágy m. (Pecsel) I. 536
 Pecsétszeg – Chiuiesti, Kolozs m. (Tyijeszty) I. 412, 438
 Pele I. Peleszarvad
 Peleszarvad – Sărvăzel, Szatmár m. (Szarvad, Szarvadpele, Pele) I. 520, 528, 530
 Péntek – Pentic, Kolozs m. I. 431
 Péntek I. Pinták, Szászpéntek
 Pér – Pir, Szatmár m. I. 520, 528, 530
 Perecsen – Periceiu, Szilágy m. I. 529, 531, 532, 536
 Perje – Păria, Szilágy m. I. 536
 Perkász – Pricaz, Hunyad m. (Berekszász, Prikáz) II. 553, 558, 560
 Persány – Perșani, Brassó m. I. 567, 589, 590; II. 473
 Pesclnek I. Kézdikővár
 Pest, Magyarország I. 46, 50, 475
 Pestény I. Nagypestény
 Pestere I. Párospestere
 Pestes I. Alsópestes, Felsőpestes
 Pestes – Peștera, Kolozs m. I. 431
 Pestyere – Peșterea, Hunyad m. (Pestere) I. 460, 540
 Pete I. Mezőpete
 Petek – Petecu, Hargita m. I. 140, 152, 160; II. 62
 Petele – Petelea, Maros m. (Betula, Birke, Bürke, Petelye) I. 272, 281, 283, 301, 306, 313
 Petenye – Petenia, Szilágy m., beolvadt Krasznahorváthba I. 536
 Peterd I. Nagypeterd

Péterfalva – Petrești, Fehér m. (Petersdorf) I. 141, 223, 244, 253, 256, 265, 269; II. 539
 Péterfalva l. Kispéterfalva, Magyarpéterfalva
 Péterháza – Petrești, Kolozs m. I. 283, 410, 426, 427, 430
 Péterlaka l. Marospéterlaka
 Petőfalva – Peteni, Kovászna m. II. 160, 161, 162, 163, 164
 Petőréti – Peteritea, Máramaros m. (Peteritye) I. 438
 Petrény – Petreni, Hunyad m. I. 458, 484
 Petrés – Petriș, Beszterce-Naszód m. (Petersdorf, Pietris) II. 531, 535
 Petresd – Petrești, Hunyad m. I. 500
 Petrilla – Petrila, Hunyad m. I. 460
 Petrosán – Pătrîngeni, Fehér m. I. 167, 200, 202, 206
 Petrosz – Petros, Hunyad m. I. 460, 465
 Pinták – Slătinița, Beszterce-Naszód m. (Péntek, Pintach, Pintyik) II. 531
 Pipe – Pipea, Maros m. (Pord) I. 253, 255, 260, 265; II. 70
 Pirosd – Piroșa, Szilágy m. (Pirosfalva, Pirossa) I. 597, 598, 601
 Piski – Simeria, Hunyad m. (Pyspüki, Szimere) I. 447, 451, 484, 494, 505, 507
 Piskinc – Pișchint, Hunyad m. I. 452, 458, 484, 494; II. 553
 Pitești, Argeș m. (Pitesto) I. 549
 Pleskuca – Pleșcuța, Arad m. I. 540, 546
 Plop l. Sztrigyplóp
 Plopis l. Nyárfás
 Pócsfalva – Păucișoara, Maros m. I. 253, 255, 256, 265, 269, 276
 Pócelstelke – Păucea, Szeben m. (Poschendorf, Puschendorf) I. 253, 256, 265, 278
 Podmeritzium l. Pudmeric
 Pogycle – Podele, Hunyad m. I. 540
 Pojána – Poiana, Fehér m. I. 167, 178, 202, 449, 614
 Pojána – Poiana, Hunyad m. I. 458, 484, 546
 Pojána l. Polyán
 Pojanamerului l. Almásmező
 Pojanica l. Kismező
 Pojén l. Pojény
 Pojenár – Poienari, Arad m. I. 540, 546
 Pojenicatomii – Poienița Tomii, Hunyad m. (Pojnyica) I. 500, 598, 601
 Pojény – Poieni, Hunyad m. (Pojén) I. 460
 Pojény – Poienile Zagrei, Beszterce-Naszód m. (Pojén) II. 525, 532
 Póka – Păingenii, Maros m. I. 303, 306, 310
 Pókafalva – Păuca, Szeben m. (Pókaháza, Pokicz) I. 166, 169, 224, 232, 234, 242, 243, 249; II. 157, 540
 Pókakeresztúr – Păcureni, Maros m. I. 283, 303, 310; II. 66
 Poklisa – Păclișa, Hunyad m. (Paklisa) I. 453, 460, 465, 506
 Poklos – Picișa, Fehér m. I. 166, 177, 178, 202
 Poklostelke l. Lónapoklostelke

Pokolvalcsel – Vılcele, Hunyad m. I. 484
 Polyán – Poiana Sibiului, Szeben m. II. 542
 Polyán I. Aranyospolyán, Blenkemező, Kézdiszentkereszt, Sajópolyána
 Polyána I. Sajópolyána
 Ponor – Ponor, Fehér m. I. 178, 202, 205, 614
 Ponor – Ponor, Hunyad m. I. 453, 460, 465, 505, 507
 Potinásza I. Paltinyásza
 Popesd – Popești, Hunyad m. (Popest) I. 484, 494, 496
 Popláka – Poplaca, Szeben m. (Poplekó) II. 327, 341
 Porcesed – Turnu Roșu, Szeben m. (Porcest) II. 326, 327, 347
 Pordog, kipusztult helység Kolozs m.-ben (Bordog) II. 286, 287
 Porkura – Porcurea, Hunyad m. I. 449, 458, 484
 Porumbák I. Alsóporumbák, Felsőporumbák
 Pósa I. Egregypósa
 Posorta – Pojorta, Brassó m. I. 567, 568, 589
 Pottingány – Potingani, Hunyad m. I. 540, 546
 Pozsony, Bratislava, Szlovákia I. 13, 15, 52, 71, 103, 515, 517, 518
 Praesaka I. Preszáka
 Prága, Csehország II. 335
 Prázsmár – Prejmer, Brassó m. (Prasmar, Prasmarum, Tartelan, Tartlau, Tartlen) I. 130, 158, 439; II. 118, 379, 384, 396, 399, 407, 413, 414, 419, 449, 457–458, 465, 479, 482, 487, 490, 492, 493, 494, 495, 496, 498, 500, 501, 502, 503, 504, 505, 589, 590
 Prázsmár I. Kisprázsmár
 Prázsmári patak II. 389
 Preluka I. Haragos
 Prépostfalva – Stejărișul, Szeben m. (Probstdorf) II. 545
 Preszáka – Presaca Ampoiului, Fehér m. (Alsópreszáka, Praesaka) I. 166, 167, 169, 177, 200, 202, 224, 234
 Preszlop I. Priszlop
 Prevalény – Prăvăleni, Hunyad m. I. 541, 546
 Pribékfalva – Pribilești, Máramaros m. I. 596, 597, 601
 Prihogyest – Prihodiște, Hunyad m. I. 541, 546
 Prikáz I. Perkász
 Priszlop – Liviu Rebreanu, Beszterce-Naszód m. (Preszlop) I. 431; II. 525, 532
 Pród – Prod, Szeben m. (Brod, Broud, Prud) I. 253, 278; II. 361, 372, 375
 Prodánfalva – Prodănești, Szilágy m. I. 523
 Prud I. Pród
 Pudmeric, Szlovákia (Podmeritzium) I. 525, 636
 Puj – Pui, Hunyad m. I. 447, 452, 460, 465, 505, 507
 Pujon – Puini, Kolozs m. (Pulyon) I. 386, 398, 407
 Purkerc – Purcăreț, Szilágy m. (Purkárez) I. 597, 598, 601
 Pusztaalmás – Merișor, Maros m. (Almás) I. 302

Pusztacsán – Ceanul Mic, Kolozs m. I. 296, 297
 Pusztacgres – Livada, Kolozs m. I. 296
 Pusztafentős – Pošta, Máramaros m. I. 596, 597, 601
 Pusztahidegkút – Hideaga, Máramaros m. I. 596, 597
 Pusztakalán – Crișeni, Hunyad m. (Kalán) I. 484
 Pusztakamarás – Cămărașu, Kolozs m. I. 320, 364, 367, 408, 466
 Pusztaszentmárton – Mărtinești, Kolozs m. I. 296
 Pusztaszentmihály – Sînmihaiul Almașului, Szilágy m. (Pusztaszentmihályfal-
 va) I. 316, 395
 Pusztaszentmiklós – Sînnicoară, Kolozs m. (Szentmiklós) I. 320, 364, 367,
 386
 Pusztatopa – Topa Mică, Kolozs m. (Topa) I. 352
 Pusztajfalu – Pustuța, Kolozs m. (Újfalu) I. 431
 Pürkerek – Purcăreni, Brassó m. I. 119, 414, 466, 473, 480
 Pürkerei patak II. 389

 Radna I. Óradna
 Radnót – Iernut, Maros m. (Rotnod) I. 24, 212, 218, 233, 253, 255, 256, 265,
 267, 269, 270, 271, 276, 306, 490, 623; II. 443
 Radnótfája – Iernuțeni, Maros m. I. 281, 283, 301, 303, 306, 310, 623
 Rádós – Roadăș, Brassó m. (Radeln) II. 362, 363, 374
 Radulest – Rădulești, Hunyad m. (Radulesd) I. 459, 496, 500
 Rágla – Ragla, Beszterce-Naszód m. (Ráglya) I. 398, 409
 Ragóc I. Rogoz
 Rajtolc I. Nagyrajtolc
 Rakató – Răcățau, Fehér m. I. 166, 192, 202
 Rákos I. Almásrákos, Aranyosrákos, Csíkrákos
 Rákosd – Răcăștia, Hunyad m. I. 452, 500, 503, 505, 506
 Rákospatak (Krebsbach), Krizbán II. 467
 Rakovica – Racovița, Szeben m. I. 141, 143; II. 326, 327, 347
 Rápolt I. Nagyrápolt
 Ráton – Ratin, Szilágy m. I. 529, 532, 533, 536
 Rava – Roua, Maros m. (Rova) II. 66, 68, 69
 Rea – Rea, Hunyad m. I. 460
 Rebra I. Kisrebra, Nagyrebra
 Récekeresztúr – Recea-Cristur, Kolozs m. I. 395, 396
 Récse – Reciu, Fehér m. (Retsch, Röttsch) II. 540, 542
 Récse I. Krasznarécse, Telekirécse
 Recsenyéd – Rareș, Hargita m. II. 29, 34, 46, 53, 58, 61, 64
 Rehó – Răhău, Fehér m. (Reichenau, Rihó) II. 539
 Reiszen I. Rücs
 Reisdörf I. Roszcsúr
 Rekettyefalva – Răchitova, Hunyad m. (Reketye) I. 452, 460, 465
 Rekitta – Răchita, Fehér m. (Rekite) II. 539

Remete – Rîmet, Fehér m. I. 166, 178, 202, 207, 226, 227, 614
 Remete l. Gyergyóremete, Homoródremete, Kővárremete, Nyárádremete
 Remeteszeg – Remetea, Maros m. I. 281; II. 265, 270, 276
 Renget – Renghet, Hunyad m. I. 458, 484
 Répás – Rîpaș, Hunyad m. I. 458, 484
 Resinár – Rășinari, Szeben m. (Rosinár, Städteldorf) II. 327, 341, 343, 579
 Reső, azonosítatlan helység Belső-Szolnok vm.-ben I. 434
 Restolc l. Hosszúrév
 Réten – Retiș, Szeben m. (Reteschdorf) I. 140, 145, 218; II. 363
 Retteg – Reteag, Beszterce-Naszód m. (Retteck) I. 71, 408, 410, 412, 426, 437, 438, 443
 Réty – Reci, Kovászna m. I. 247; II. 102, 103, 105, 106, 108, 123, 124
 Reusor – Rîușor, Brassó m. (Rusor) I. 567, 568, 589
 Révkápolnok – Vad, Máramaros m. (Vád) I. 597, 601
 Révkolostor – Vad, Kolozs m. (Vád) I. 410, 431
 Révkörtvélyes – Perii Vadului, Szilágy m. (Körtvélyrét) I. 597, 601
 Rézbánya – Băița, Bihar m. (Kisbánya) I. 201
 Ribice – Ribîța, Hunyad m. I. 506, 508, 540, 542, 547, 548
 Ribicsóra – Ribicioara, Hunyad m. I. 540, 542
 Rigmány – Rigmani, Maros m. II. 272, 277
 Rîmnicul Vîlcea, Vîlcea m. (Rimnic) II. 348, 580
 Riomfalva – Richiș, Szeben m. (Reichsdorf, Richisdorff, Rionfalva) I. 308; II. 518, 519, 521
 Riska – Rișca, Hunyad m. I. 541
 Riskulica – Rișculița, Hunyad m. I. 541, 546
 Ród – Rod, Szeben m. (Roth) II. 542
 Rogná l. Kornislaka
 Rogoz – Rogoz, Máramaros m. (Ragotz) I. 412, 426, 438
 Rohi – Rohia, Máramaros m. I. 412, 426, 432, 438, 441
 Róma, Olaszország I. 25, 237, 238, 273; II. 561
 Románfalva – Românești, Máramaros m. (Rományfalva) I. 597, 601
 Romlott – Romița, Szilágy m. I. 395
 Romosz, patak II. 551
 Romosz – Romos, Hunyad m. (Rumos) II. 540, 551, 553, 558, 560–561, 563
 Romoszhely – Romoșel, Hunyad m. (Romosel, Romoshely) II. 553, 558, 560, 561
 Romuli – Romuli, Beszterce-Naszód m. (Romuluj) II. 525, 532
 Róna – Rona, Szilágy m. I. 522, 523
 Roskány – Roșcani, Hunyad m. I. 450, 459, 496, 500, 503
 Roszcsúr – Rusciori, Szeben m. (Reisdörf, Reisdörflein, Reussdörfel, Ruszt-sor) II. 327, 342, 358
 Rosztócs – Rostoci, Arad m. I. 540, 546
 Rothbach l. Szászveresmart
 Rothberg l. Veresmart

Rovás – Răvăşel, Szeben m. (Rovásd) I. 141, 142, 143, 161
 Rozsnyó – Rîşnov, Brassó m. (Rosae, Rosenau, Rosnavia, Rosno, Rosnyó) II. 381, 387, 388, 399, 401, 413, 414, 449, 455–457, 464, 465, 479, 483, 484, 491, 492, 495, 496, 498, 499, 500, 502, 503, 505, 508, 589
 Rozsonda – Ruja, Szeben m. (Roslen) II. 545
 Rüd – Rediu, Kolozs m. (Rőd) I. 320, 364, 370
 Ruda – Ruda-Brad, Hunyad m. I. 500, 540, 546, 547
 Ruda – Ruda, Hunyad m. I. 452
 Rudály – Roandola, Szeben m. (Reuthal, Ruda) I. 145, 161; II. 374
 Rugonfalva – Rugăneşti, Hargita m. II. 29, 34, 62, 66, 68
 Ruhaegres – Agriş, Kolozs m. I. 296
 Rukkor – Rucăr, Brassó m. (Rucor, Rukor, Rukur) I. 143, 144, 561; II. 327, 345, 347
 Runk – Runcul Salvei, Beszterce-Naszód m. I. 296; II. 525, 532
 Runk I. Aranyosronk, Nagyrunk
 Rusor – Ruşor, Hunyad m. I. 452, 460, 505, 507
 Rusor I. Reuşor
 Russ – Ruşi, Hunyad m. I. 452, 484, 505, 506
 Rücs I. Mezörtücs
 Rüs – Ruşi, Szeben m. (Reiszen, Reussen) II. 327, 345, 346, 359, 522

 Sajgó – Şigău, Kolozs m. I. 411, 426, 430
 Sajó, folyó (Schajo, Soiou) I. 363, 366, 385, 394, 434, 436, 440; II. 525, 526
 Sajókeresztúr – Cristur-Şieu, Beszterce-Naszód m. (Sallyókeresztúr) I. 386, 398, 407, 439; II. 267
 Sajómagyarós – Şieu-Măgheruş, Beszterce-Naszód m. (Magyarós) I. 406
 Sajónagyfalu – Mărişelu, Beszterce-Naszód m. (Grossdorf, Nagyfalu) I. 410; II. 532
 Sajópolyána – Poienile Izei, Máramaros m. I. 426
 Sajósebes – Ruştior, Beszterce-Naszód m. (Alsósebes, Rustor) I. 397
 Sajósolymos – Şoimuş, Beszterce-Naszód m. (Solymos) I. 398
 Sajószentandrás – Şieu-Sfintu, Beszterce-Naszód m. (Szentandrás) I. 386, 398, 406, 407
 Sajószentiván – Sîntioana, Beszterce-Naszód m. (Johannesdorf, Szentiván, Szentivány) I. 386; II. 532
 Sajóudvarhely – Şieu-Odorhei, Beszterce-Naszód m. I. 408, 411, 431, 437; II. 526
 Salamon – Solomon, Szilágy m. I. 431
 Sárdorf – Mihăileni, Szeben m. I. 141, 142, 143
 Salkó – Şalcău, Szeben m. (Sajkó, Szalykó) I. 141, 143
 Sály – Şoala, Szeben m. (Schaal, Schalendorf, Schnell, Seoala) II. 520, 522
 Sályi I. Oláhsályi
 Sámson I. Szilágysámson
 Sámsond I. Mezősámsond

Sándorfalva – Alexandrița, Hargita m. II. 34, 46, 58, 61
 Sarapháza l. Soropháza
 Sárd – Șard, Fehér m. (Sáárd) I. 166, 167, 168, 172, 177, 178, 190, 191, 196, 197, 248, 253, 256, 352
 Sárd – Șoard, Maros m. I. 151, 197, 260, 262; II. 29, 62, 70
 Sárd l. Magyarsárd, Székelysárd
 Sárfalva – Tinoasa, Kovászna m. II. 131, 132, 133, 135, 136, 142, 143
 Sárfalva – Săulești, beolvadt Piskibe, Hunyad m. (Saulcj) I. 451, 484, 494
 Sárkány – Șercaia, Brassó m. (Schirkány) I. 123, 561, 567, 568, 569, 589, 590, 591, 592, 593; II. 359, 379, 486, 491, 500, 504
 Sármás l. Kissármás, Nagysármás
 Sarmaság – Șarmășag, Szilágy m. I. 528, 529
 Sáromberke – Dumbrăvioara, Maros m. I. 281, 283, 303, 306, 310
 Sáros l. Magyarsáros, Nagysáros, Szászsáros
 Sárosmagyarberkesz – Berchez, Máramaros m. (Berkesz, Magyarberkesz, Sárosberkesz) I. 596, 597, 598, 601–602
 Sárpatak – Șartoc, Maros m. I. 145, 150, 283, 303, 306, 310; II. 62
 Sárpatak l. Marossárpatak
 Sárvár – Șirioara, Beszterce-Naszód m. (Sárváros) I. 386, 398, 406, 407
 Sárvásár – Șaula, Kolozs m. I. 316, 352, 370
 Sásza – Sasa, Szilágy m. (Császa) I. 597, 601
 Saulcj l. Sárfalva
 Schellenberg l. Sellenberk
 Sebes, folyócska (Mühlenbach, Muliare) II. 536, 537, 551, 554, 560
 Sebes – Sebeș, Brassó m. I. 567, 589
 Sebes l. Szászsebes
 Sebeshely – Sebeșel, Fehér m. I. 202
 Sebeshely l. Ósebeshely
 Sebes-Körös, folyó I. 359, 542
 Sebestorok – Brazii, Hunyad m. (Gurény) I. 460
 Sebesvár – Bologa, Kolozs m. (Sebes vára, Sebesváralja) I. 315, 316, 318, 352, 359, 384, 385, 401, 591
 Segesd – Șaeș, Maros m. (Schaas, Schaasz) II. 362, 363, 364, 374
 Segesvár – Sighișoara, Maros m. (Saxoburgum, Schaesburgum, Schaesburgus, Schässburg, Schaesburg, Segesdvár, Segesvarinum, Segyisore, Szegesvár) I. 49, 111, 150, 161, 221, 239, 259, 260, 271, 343, 359, 406, 552, 584, 622; II. 19, 29, 42, 44, 63, 77, 111, 309, 310, 325, 361, 363, 364–371, 372, 373, 374, 392, 398, 401, 404, 503, 523, 580
 Sellenberk – Șelimbăr, Szeben m. (Schellenberg, Sélinber) II. 327, 342, 360
 Selye – Șilea Nirajului, Maros m. II. 272, 273
 Selyk l. Nagyselyk, Zselyk
 Selymesilosva – Ilișua, Szilágy m. (Ilosva) I. 529, 532, 536
 Seményfalva l. Alsósíménfalva
 Semesnye – Șimișna, Szilágy m. I. 431

Seprőd – Drojdii, Maros m. II. 266, 272, 276
 Sepsibacon I. Nagybacon
 Sepsibesenyő – Pădureni, Kovászna m. (Besenyő) II. 98, 99, 102, 103, 105, 106, 108, 122, 123
 Sepsimagyarós – Măgheruș, Kovászna m. (Madiaros, Magyarós, Mogyorós) I. 557; II. 102, 104, 105, 107, 108, 123, 128, 168
 Sepsiszentgyörgy – Sfântul Gheorghe, Kovászna m. (Sanctus Georgius, Szentgyörgy) I. 104, 161, 190, 460; II. 91, 101, 110–116, 118, 119, 121, 139, 154, 172, 181
 Sepsiszentiván I. Szentivánlaborfalva
 Sepsiszentkirály – Sîncraiu, Kovászna m. (Szentkirály) II. 101, 103, 104, 106, 107, 118, 119
 Septér – Șopteriu, Beszterce-Naszód m. I. 311, 319, 364
 Sereden – Șeredeu, Szilágy m. I. 536
 Serél – Șerel, Hunyad m. I. 452, 460, 505, 507
 Serkaica – Șercăița, Brassó m. (Sarkanitza, Szarkaitza) I. 589
 Serling – Măgurele, Beszterce-Naszód m. I. 398
 Sibisel I. Ósebeshely
 Sibot I. Alkenyér
 Siklód – Șiclod, Hargita m. II. 28, 46, 52, 58, 61
 Simbor I. Székelyzsombor
 Siményfalva I. Alsósíménfalva, Felsősiménfalva
 Simontelke – Simionești, Beszterce-Naszód m. I. 386, 398, 406; II. 526
 Sina – Jina, Szeben m. (Schina) I. 252; II. 327, 342, 345
 Sinfalva – Cornești, Kolozs m. (Singfalva) I. 244, 281; II. 281, 284, 288, 289, 292
 Sinka I. Ósinka, Újsinka
 Sófalva – Sărata, Beszterce-Naszód m. I. 386, 398, 406; II. 525
 Sófalva I. Alsósófalva, Felsősófalva
 Sojou I. Sajó
 Solna I. Kiszsolna
 Solymos I. Kissolymos, Küküllősolymos, Magyarsolymos, Marossolymos, Oláhsolymos, Sajósolymos, Szilágysolymos
 Sólyomkő – Șoimeni, Kolozs m. I. 351, 387, 395, 396, 442
 Sólyomkő, vár Tusnád alatt I. 136; II. 238
 Sólyomtelek – Cornești, Kolozs m. I. 352
 Sombor, kipusztult falu, Brassó m. I. 561; II. 120, 374
 Somkerék – Șintereag, Beszterce-Naszód m. I. 408, 411, 431, 436
 Somkút I. Kissomkút, Nagysomkút
 Somkútpataka – Văleni, Máramaros m. I. 597, 598, 601
 Somlyó I. Csíksomlyó, Szilágysomlyó
 Somlyócsehi – Cehei, Szilágy m. (Csehi) I. 536
 Somlyógyőrtelek – Giurtelecul Șimleului, Szilágy m. (Győrtelek) I. 532, 536
 Somlyószécs – Sici, Szilágy m. (Szécs) I. 519, 528, 529

Somlyóújlak – Uileacul Șimleului, Szilágy m. (Sutaújlak, Újlak) I. 529, 531, 532, 536, 538
 Sommály – Șumal, Szilágy m. I. 532, 536
 Somogyom – Șmig, Szeben m. I. 254, 255, 260, 278
 Somolyó I. Csíksomlyó
 Somos I. Szilágysomfalva
 Somosd – Cornești, Maros m. II. 266, 272, 276
 Somostelke – Șomștelnic, Maros m. (Szomostelke) I. 255, 265, 270
 Somróújfalu – Brusturi, Szilágy m. I. 395
 Sona – Șona, Brassó m. (Schönen, Sonág) II. 548
 Soropháza – Șerbeni, Maros m. (Sarapháza) I. 301, 303
 Sorostély – Sorosțin, Szeben m. (Schorten) I. 166, 167, 169, 177, 224, 233, 268, 297; II. 522
 Sósmező – Glod, Szilágy m. I. 409, 410, 412
 Sósmező – Glod, Máramaros m. I. 438, 597
 Sósptak – Șeușa, Fehér m. I. 177, 178, 202
 Sósptak I. Székelysósptak
 Sósptak, patak I. 289
 Sösszentmárton – Gligorești, Fehér m. I. 296, 301, 303; II. 280
 Sóvárád – Sărațeni, Maros m. (Várallia) II. 28, 272, 273
 Sövényfalva I. Felsősiménfalva
 Sövényfalva – Cornești, Maros m. I. 253, 256, 265, 276
 Sövényfalva I. Felsősiménfalva
 Sövényesség – Fișer, Brassó m. (Csiser, Schweicher, Schweischer, Sövényeszeg) II. 374, 548, 581
 Sövényeszeg I. Sövényesség
 Spring – Șpring, Fehér m. (Sprenk, Lengyelkék, Ryngerkirch-major) I. 166, 202, 207, 224, 248, 266, 619
 Steja – Șteia, Hunyad m. (Szteja) I. 541, 546
 Stizer I. Jávorfalva
 Strázsa I. Sztrázsa
 Strezakercisóra – Streza-Cîrțișoara, Szeben m. (Kercsesora, Sztrezjakercsesóra, Sztrézakertsesora) I. 171, 567, 568, 570, 589, 590
 Stoltzenburg I. Szelindek
 Sugág – Șugag, Fehér m. I. 202
 Sugosfalva, beolvadt Mezőbándba, Maros m. II. 271
 Sutaújlaka I. Somlyóújlak
 Süketdemeterfalva – Surda-Dumitrești, Maros m. (Demeterfalva, Süketfalva) II. 266, 272
 Sükő – Cireșeni, Hargita m. II. 46, 58, 61
 Sülelmed – Ujmeni, Máramaros m. I. 519, 522, 523
 Sülye I. Magyar sülye
 Sűtmeg – Șutu, Kolozs m. I. 296

Szabad I. Mezőszabad
 Szabéd – Sābed, Maros m. (Zabed) I. 558; II. 270, 275, 278
 Szacsal – Sācel, Hunyad m. I. 452, 460, 632
 Szacsal I. Szigyyszacsal
 Szacsva – Saciova, Kovászna m. II. 99, 102, 104, 105, 107, 108, 123, 128
 Szád I. Cód
 Szakácsi I. Érszakácsi
 Szakadát I. Oltszakadát
 Szakállasfalva – Săcălășeni, Máramaros m. I. 597, 601
 Szakamás – Săcămaș, Hunyad m. I. 500
 Szakatura – Luminișu, Szilágy m. I. 597, 601
 Szaklód, eltűnt falu Közép-Szolnok vm.-ben I. 523
 Száldobos – Doboșeni, Kovászna m. II. 24, 71, 73, 74, 75, 76, 78, 81–82, 84, 86, 87, 88, 89
 Száldobospatak (Zaldubuspatak) I. 126, 136; II. 98
 Szalonna – Solona, Szilágy m. I. 431
 Száltelek – Țiptelnic, Maros m. II. 270, 275
 Szálva – Salva, Beszterce-Naszód m. II. 525, 532
 Szalykó I. Salkó
 Szamos, folyó (Zamus) I. 316, 334, 345, 354, 358, 385, 394, 395, 398, 402, 409, 410, 415, 417, 418, 425, 428, 438, 439, 440, 443, 522, 523, 526, 595, 596; II. 525, 532
 Szamos I. Kis-Szamos, Nagy-Szamos
 Szamosfalva – Someșeni, Kolozs m. (Szomosfalva) I. 316, 320, 325, 332, 362, 364, 367, 369
 Szamoshesdát – Hășdate, Kolozs m. (Hesdát) I. 296, 397, 427
 Szamoshévíz – Toplița, Szilágy m. (Toplica) I. 597, 601
 Szamosjenő – Fundătura, Kolozs m. (Kisjenő) I. 394
 Szamosmagospart – Mogoșeni, Beszterce-Naszód m. (Magosmart) I. 431
 Szamosmakód – Mocod, Beszterce-Naszód m. (Makód, Malkendorf) II. 525, 532
 Szamosszéplak – Aluniș, Szilágy m. (Széplak) I. 364, 367, 430, 522, 523
 Szamostóhát – Tohat, Máramaros m. (Tóhát)
 Szamosudvarhely – Someș-Odorheiu, Szilágy m. I. 518, 522, 523, 526, 529
 Szamosújlak – Someș-Uileac, Máramaros m. I. 520, 523, 529
 Szamosújvár – Gherla, Kolozs m. (Armener Stadt, Armenopolis, Örményváros) I. 19, 91, 116, 191, 223, 230, 271, 273, 274, 307, 337, 361, 401, 405, 410, 415, 419, 423, 426–430, 432, 435, 444, 525, 594, 630; II. 263
 Szamosújvárnémeti – Mintiul Gherlii, Kolozs m. (Újvárnémeti) I. 408, 410, 411, 426, 427, 430
 Szancsal – Sîncel, Fehér m. I. 223, 244, 253, 256, 265
 Szántó I. Tasnádszántó
 Szántóhalma – Sîntuhalma, Hunyad m. I. 447, 451, 458, 484, 494, 496
 Szappanpataka – Săpîia, Máramaros m., beolvadt Pusztafentősbé I. 597, 601

Szarakszó – Sărăcsău, Fehér m. I. 166, 202
 Szaráta – Sărata, Szeben m. I. 566, 567, 589
 Szárazajta – Aita Seacă, Kovászna m. II. 88, 99, 119, 171, 172, 176, 177, 178, 179, 180, 185, 186, 190, 193, 197, 198, 199, 201, 202
 Szárazalmás – Almaşul Sec, Hunyad m. (Aszúalmás) I. 260, 451, 496, 500; II. 518
 Szárazpatak – Valea Seacă, Kovászna m. I. 130, 131, 132, 134, 140, 155, 159, 160
 Szárazvámtyanya – Vama Seacă, Fehér m. (Szárazvám) I. 165
 Szárhegy – Lăzarea, Hargita m. II. 206, 239, 256, 257, 258, 262, 263–264, 265, 576
 Szarkaica I. Serkaica
 Szarvadpele I. Peleszarvad
 Szarvaskend I. Magyarszarvaskend
 Szászahúz – Săsăuş, Szeben m. (Sachsenhausen) II. 550
 Szászakna – Ocniţa, Beszterce-Naszód m. (Mezőakna) I. 319, 364
 Szászalmas I. Száskisalmás
 Szászapátfalva – Apoş, Szeben m. (Apátfalva, Apesdorf, Appesdorf) I. 249; II. 327, 345, 347
 Szászár I. Zazár
 Szászbánya I. Szászváros
 Szászbányica – Băiţa, Maros m. I. 311, 319, 364
 Szászbogács – Băgaci, Maros m. (Bogács, Bogátsch, Bogeschdorf, Bogesdorf) I. 253, 277, 308; II. 374, 518, 521, 524
 Szászbogárd – Bungard, Beszterce-Naszód m. (Bongárd) I. 397
 Szászbuda – Buneşti, Brassó m. (Bodendorf, Buda, Budendorf) II. 362, 363, 374
 Szászbudak – Budacul de Jos, Beszterce-Naszód m. II. 526, 535
 Szászbuzd – Buzd, Szeben m. (Buss, Buszd, Buzd) II. 520, 521, 540
 Szászceggő – Țigău, Beszterce-Naszód m. I. 386, 398
 Szászcsanád – Cenade, Fehér m. (Chanád, Csanád) I. 166, 169, 177, 223, 225, 232, 233, 249; II. 522
 Szászcsávás – Ceuaş, Maros m. (Csávás) I. 253, 255, 260, 276
 Szászdálya – Daia, Maros m. (Dendorf, Denndorf) II. 362, 363
 Szászdisor, azonosítatlan, Hunyad m. I. 496
 Szászegerbegy – Agîrbiciu, Szeben m. (Agregyits, Arbegen, Egerbegy) II. 520, 522
 Szászencs – Enciu, Beszterce-Naszód m. (Encs) I. 145, 397
 Szászkerked – Archiud, Beszterce-Naszód m. (Erked) I. 311, 319, 364, 368
 Szászernye – Ernea, Szeben m. (Ergang, Ernye) I. 145, 146, 253, 255, 260, 263, 276, 278, 425
 Szászfalu I. Kézdiszászfalu
 Szászfőhéregyháza – Viscri, Brassó m. (Gyiskrits, Weisskirch) II. 548
 Szászfenes – Floreşti, Kolozs m. I. 316, 318, 332, 352, 357, 359, 368

Szászfülpös – Filpișul Mic, Maros m. I. 311, 319, 364
 Szászhalom I. Százhalom
 Szászhermány – Hărman, Brassó m. (Hermán, Hermány, Honigberg, Melimontum, Mons mellis) I. 124; II. 109, 379, 383, 385, 389, 407, 414, 458, 459–460, 465, 479, 483, 493, 495, 496, 499, 500, 501, 503, 504, 505, 570, 589
 Szászivánfalva – Ighișul Nou, Szeben m. (Eibesdorf, Igisdorfu) I. 620; II. 518, 522
 Szászkékes I. Kékesvásárhely
 Szászkeresztúr – Criț, Brassó m. (Kreutz, Kreytz) II. 326, 327, 345, 359, 523
 Szászkézsd – Saschiz, Maros m. (Keisd, Kézd, Kiszdu, Kizd, Kysd, Szász-Kezdő) I. 151, 240, 241; II. 362, 374, 494, 503
 Százkisalmás – Alma, Szeben m. (Almás, Almen, Szászalmás) I. 253, 254, 255, 263, 276; II. 521
 Szászlekence – Lechința, Beszterce-Naszód m. (Lechintz, Lekence, Letyintze) I. 363, 623; II. 531, 534
 Szászlóna – Luna de Sus, Kolozs m. I. 316, 351, 352, 359, 369
 Szászmagyarós – Măieruș, Brassó m. (Nussbach, Nussbachinum, Magyarós, Magyarush) II. 188, 219, 377, 382, 383, 414, 450, 458, 463–464, 465, 479, 487, 488, 489, 496, 497, 502, 503
 Szászmagyarós – Măgheruș, Maros m. (Magyarós, Manyeres) I. 260, 413
 Szászmáté – Matei, Beszterce-Naszód m. (Máté) I. 386, 398
 Szászmóric – Moruț, Beszterce-Naszód m. (Móric) I. 398
 Szásznadas – Nadeș, Maros m. (Nádas, Nadesch) I. 253, 255, 260, 263, 277
 Szásznyíres – Nireș, Kolozs m. I. 408, 411, 426, 430, 434
 Szászorbó – Gîrbova, Fehér m. (Girbova) II. 540, 542
 Szászpatak – Spatac, Fehér m. I. 167, 223, 224
 Száspéntek – Pinticu, Beszterce-Naszód m. (Péntek) I. 311, 319, 364, 430; II. 531, 535
 Szászpián – Pianul de Jos, Fehér m. (Alsópián, Deutsch Pien) II. 539
 Szászrégen – Reghin, Maros m. (Régen, Regenum) I. 281, 301, 302, 303, 309, 310, 313, 364; II. 496
 Szászszáros – Șaroșul pe Țîrnave, Szeben m. (Sáros, Scharesch) I. 145, 308; II. 520, 521, 561, 562, 563, 564, 565
 Szászsebes – Sebeș, Fehér m. (Müllenbach, Sabaesium, Sabesus, Saxosebes, Sebes, Sebesus, Szász Sebesinus, Zabetesus) I. 111, 239, 240, 241, 343; II. 77, 310, 325, 407, 523, 537–538, 539, 540, 570, 591
 Szászszentiván – Sîntioana, Maros m. (Johansdorf, Szentiván) I. 255, 260, 263, 277
 Szászszentjakab – Sîniacob, Beszterce-Naszód m. (Szentjakab) I. 398
 Szászszentlászló – Laslea, Szeben m. (Lasseln, Szentlászló) I. 161, 260, 277; II. 372, 373, 374
 Szászszentlászló I. Kisszentlászló
 Szászszilvás I. Vízszilvás

Szásztörpény – Tärpiu, Beszterce-Naszód m. (Terpény, Terptyi, Törpén, Törpény, Treppen) II. 525, 531, 534
 Szásztúykos – Ticuşul Vechi, Brassó m. (Deutsch Tekes, Gelinár) II. 548
 Szászújfalú – Corvineşti, Beszterce-Naszód m. (Neudorf) I. 398, 406; II. 531
 Szászújfalú – Nou Săseş, Szeben m. (Neudorf, Noul, Újfalú) I. 145, 161; II. 327, 342, 359, 374
 Szászújfalú I. Felsőszászújfalú, Tompaháza
 Szászújős – Fintinele, Beszterce-Naszód m. I. 386, 398
 Szászváros – Orăştie, Hunyad m. (Brodstadt, Broosz, Bros, Kenyérváros, Orestyie, Saxobénya, Saxonica, Saxonica fodina, Saxopolis, Szászbánya, Waras, Waros, Zázváros) I. 51, 239, 241, 244, 246, 449, 486, 509, 510, 511, 593; II. 277, 310, 324, 325, 540, 551, 552, 553, 554, 555, 556, 557–558, 559
 Szászveresmart – Rothbav, Brassó m. (Rothbach, Rotbak, Ruderbach, Veresmart) II. 382, 413, 414, 450, 458, 463, 465, 479, 488, 489, 491, 495, 504
 Szászvessződ – Veseud, Szeben m. (Vessződ, Waszid, Zied) I. 140, 141, 143, 160, 161, 243; II. 522, 544, 546
 Szászvolkány – Vulcan, Brassó m. (Volckendorf, Volkány, Wolkendorf, Wolkinum) I. 145, 150, 374; II. 382, 387, 413, 414, 455, 458, 464–465, 465, 468, 479, 486, 487, 488, 489, 491, 502, 503
 Szászvölgye – Valca Sasului, Maros m. I. 265
 Szászalatna I. Zalakna
 Szászsombor – Jimbor, Beszterce-Naszód m. (Sombor, Sommerburg, Szász Sombor) I. 386, 398, 407, 443
 Szatmárnémeti – Satu Mare, Szatmár m. (Szatmár) I. 247, 501, 513, 527, 528; II. 335
 Száva – Sava, Kolozs m. I. 386, 398, 407
 Százhalom – Movile, Szeben m. (Hundert Bücheln, Szászhalom) II. 545
 Százhalombatta, Magyarország II. 545
 Szeben I. Nagyszeben
 Szebenvize, folyó (Cibin Fluss, Cibin folyó) I. 610; II. 326, 329, 330, 332, 340, 344, 350
 Szécs I. Somlyószécs
 Szecsel – Säcel, Szeben m. I. 202; II. 327, 342
 Szederjes – Mureni, Maros m. I. 145, 151, 160; II. 62, 361, 363
 Szék – Sic, Kolozs m. (Zeek, Zék) I. 368, 386, 394, 396, 406, 407, 628; II. 278
 Szék I. Felsőszék, Márkaszék
 Székás patak I. 203, 204
 Székásbesenyő – Secăşel, Fehér m. (Besenyő) I. 166, 223, 255, 256
 Székaszó, patak II. 219
 Székelyaj I. Kisszék
 Székely bánja, vár (Várhegy, Udvarhely) II. 151, 153–154
 Székelybere – Bereni, Maros m. (Bere) II. 266, 272, 273, 277
 Székelybós – Bozeni, Maros m. (Bós) II. 270, 276

Székelybő – Beu, Maros m. (Bő) II. 270, 274, 276
 Székelycsóka – Corbești, Maros m. (Csóka, Csokjaka) II. 272, 273, 276, 278
 Székelydálya – Daia, Hargita m. (Dálya) I. 15; II. 34, 46, 49, 50, 61
 Székelyderzs – Ȇrjiu, Hargita m. (Derzs, Derzsfalva) II. 34, 46, 49–50, 53, 62, 63, 363
 Székelydobó – Dobeni, Hargita m. (Dobófalva) II. 34, 46, 50, 51, 61, 78
 Székelyfalva, Marosvásárhely része II. 268
 Székelyföldvár – Războieni–Cetate, Fehér m. (Feldvár, Feuldvár, Földvár) I. 244; II. 281, 286, 288, 289, 290, 291, 292
 Székelygerebenes, beolvadt Mezőbándba, Maros m. II. 271
 Székelyhíd – Săcuieni, Bihar m. I. 233, 361
 Székelyhidas – Podeni, Kolozs m. (Hidas, Hidastelek, Hidasteluk) II. 281, 286, 288, 289
 Székelyhódos – Hodoșa, Maros m. (Hódos) II. 272, 274
 Székelykakasd – Vălurenii, Maros m. (Kakasd) II. 270, 276
 Székelykál – Călușeri, Maros m. (Kál) I. 281; II. 270, 271, 274, 276, 278
 Székelykeresztúr – Cristuru Secuiesc, Hargita m. (Keresztúr, Kreutz, Szitáskeresztúr) I. 439; II. 28, 29, 34, 60, 62, 63, 65, 66, 67, 69, 70
 Székelykocsárd – Lunca Mureșului, Fehér m. (Kocsárd, Kuchárd, Kuchyard) I. 165, 244; II. 281, 284, 286, 288, 289, 290, 291, 292
 Székelylengyelfalva – Polonița, Hargita m. (Lengyelfalva) II. 46, 52, 58
 Székelymagyarós – Aluniș, Hargita m. (Magyarós) II. 34, 46, 52, 61
 Székelymuzsna – Muija, Hargita m. II. 34, 46, 53, 62, 63
 Székelyó – Săcuieni, Kolozs m. (Székelyó, Székijó) I. 316, 352, 358, 359
 Székelysárd – Șardul Nirajului, Maros m. (Sárd) II. 270, 276; II. 360
 Székelysósptak – Șăușa, Maros m. (Sósptak) II. 270
 Székelyszállítás – Sălașuri, Maros m. II. 66, 69
 Székelyszenterzsébet – Eliseni, Hargita m. (Szenterzsébet) II. 62, 65, 66, 69
 Székelyszentkirály – Sîncrai, Hargita m. II. 46, 52, 58, 60
 Székelyszentmihály – Mihăileni, Hargita m. (Szentmihály) II. 29, 46, 52, 58, 61, 70
 Székelyszentmiklós – Nicoleni, Hargita m. (Szentmiklós) II. 34, 66, 69, 70
 Székelyszenttamás – Tămașu, Hargita m. (Szenttamás) II. 46, 52, 58, 60
 Székely támadt, vár (Székely támadás, Udvarhely) II. 154
 Székelytompá – Țîmpa, Maros m. (Tompá) II. 270, 276
 Székelytorja I. Torja
 Székelyudvarhely – Odorheiu Secuiesc, Hargita m. (Arcopolis, Oderhely, Udvarhely) I. 9, 14, 23, 32, 38, 70, 161, 190, 222, 247, 460, 508; II. 13, 28, 34–46, 48, 49, 50, 52, 53, 57, 58, 60, 61, 63, 64, 66, 76, 77, 111, 196, 200, 278, 417
 Székelyzsombor – Jimbor, Brassó m. (Simbor, Zsombor, Sommerburg) I. 125, 126, 127, 136, 152, 161; II. 548, 549
 Szekeremb I. Nagyág
 Szekerestörpény – Țărpiu, Beszterce-Naszód m. (Törpén) I. 411, 430

Székes – Săcăreni, Maros m. II. 270, 276
 Székestóhát I. Tóhát
 Szeketura – Vadul Moșilor, Fehér m. I. 205
 Székijó I. Székelyó
 Székuláj – Săcălaia, Kolozs m. I. 398
 Szelecske – Sălișca, Kolozs m. I. 410, 412, 438, 439, 442
 Szelindek – Slimic, Szeben m. (Stoltzenburg, Szlinnyik) I. 240; II. 327, 342, 358
 Szeliste I. Tordaszeleste
 Szelistye – Săliște, Szeben m. (Seliste, Selistie, Szeliste, Szelischt) II. 327, 328, 346, 347
 Szelistye – Săliște, Hunyad m. I. 459, 500, 540, 546
 Szelistyora – Săliștioara, Hunyad m. I. 500
 Szélkút – Sălcud, Maros m. I. 266
 Szelnice – Sălnița, Máramaros m. I. 597, 601
 Szélszeg – Sălsig, Máramaros m. I. 519, 523
 Szemerja, beolvadt Sepsiszentgyörgybe, Kovászna m. II. 101, 103, 104, 106, 107, 118, 119
 Szénaverős – Senereuș, Maros m. (Zenders) I. 225, 253, 255, 260, 263, 277, 297
 Szengyel I. Erdőszengyel
 Szentábrahám – Avrămești, Hargita m. (Szentábrahámfalva) II. 29, 62, 66, 68, 69
 Szentágota – Agnita, Szeben m. (Agnetheln, Agnitlen) II. 523, 543, 544–545, 546, 591
 Szentandrás – Sîntandrei, Hunyad m. I. 448, 458, 484, 496
 Szentandrás I. Mezőszentandrás, Sajószentandrás
 Szentandrásfalva I. Magyarandrásfalva
 Szentanna I. Marosszentanna
 Szentbenedek – Mînăstirea, Kolozs m. I. 69, 410, 411, 430, 433, 434
 Szentbenedek I. Magyarszentbenedek, Nyárádszentbenedek
 Szentdemeter – Dumitrești, Maros m. II. 28, 60, 66, 69
 Szentdomokos I. Csíkszentdomokos
 Szentegyed – Săntejude, Kolozs m. I. 386, 398, 407
 Szentegyházassoláhfalu – Vlăhița, Hargita m. (Oláhfalu) II. 29, 34, 46, 53–57, 59, 72, 245
 Szentelke I. Zentelke
 Szentersébet – Gusterița, Szeben m. (Hammersdorf), összeolvadt Nagyszebennel II. 327, 342, 358
 Szentersébet I. Székelyszentersébet
 Szentgerice – Gălățeni, Maros m. (Szentgelice, Szent Gerlicze, Szentlélek) II. 266, 272, 274, 277, 278
 Szentgothárd – Sucutard, Kolozs m. I. 386, 398, 403, 407

Szentgyörgy, falu, beolvadt Sepsiszentgyörgybe, Kovászna m. II. 101, 103, 104, 106, 107, 110, 114, 116

Szentgyörgy I. Csíkszentgyörgy, Meszesszentgyörgy, Oláhszentgyörgy, Sepsiszentgyörgy, Sztrigyszentgyörgy

Szentgyörgyválya – Valca Sîngeorgiului, Hunyad m. I. 484

Szentháromság – Troița, Maros m. (Szent Rontás) II. 266, 272, 273–274, 275, 277

Szentimre, beolvadt Székelyudvarhelybe, Hargita m. II. 34, 35

Szentimre I. Csíkszentimre, Marosszentimre, Nyárádszentimre

Szentistván – Ștefănești, beolvadt Háromfaluba, Maros m. II. 28, 272, 277

Szentiván I. Sajószentiván, Szászszeptiván, Vasasszeptiván

Szentivánlaborfalva – Sîntionluca, Kovászna m. (Sepsiszeptivány, Szeptivány) II. 102, 103, 105, 106, 108, 123, 124–125

Szeptivány I. Sajószentiván, Szeptivánlaborfalva

Szentjakab I. Marosszentjakab, Mezőszentjakab, Szászszeptjakab

Szentjánoshegy – Nucet, Szeben m. I. 141

Szentjósef – Poiana Ilvei, Beszterce-Naszód m. II. 525, 532

Szentkatolna – Cătălina, Kovászna m. II. 129, 131, 132, 133, 135, 136, 138, 151, 152

Szentkereszt I. Kézdiszentkereszt

Szentkirály – Sîncraiu, Hargita m. = Székelyszentkirály?*

Szentkirály I. Csíkszentkirály, Marosszentkirály (Fehér m.), Marosszentkirály (Maros m.), Sepsiszentkirály)

Szentlászló I. Homoródszentlászló, Nyárádszentlászló, Szászszeptlászló, Tordaszentlászló

Szentlélek I. Csíkszentlélek

Szentlélek – Sînzieni, Kovászna m. (Kézdiszentlélek) II. 131, 132, 133, 135, 136, 138, 142, 144–145

Szentlélek – Bisericieni, Hargita m. II. 29, 46, 58, 60

Szentlélek I. Szentgerice

Szentlőrinc I. Kisszentlőrinc

Szentmargita – Sînmărgita, Kolozs m. I. 408, 410, 411, 430

Szentmargita I. Mezőszentmargita

Szentmária – Sînta Maria, Szilágy m. I. 395

Szentmárton I. Csíkszentmárton, Mezőszentmárton, Székpenyerőszentmárton

Szentmártonmacskás – Sînmartin, Kolozs m. I. 318, 398, 442, 628

Szentmártontorja I. Torja

Szentmihály I. Csernátfalva, Csíkszentmihály, Alsószentmihály, Felsőszentmihály, Mezőszentmihály, Székelyszentmihály

Szentmihályfalva I. Alsószentmihályfalva, Felsőszentmihályfalva

Szentmihálytelke I. Mezőszentmihály

Szentmiklós I. Aranyosszentmiklós, Bethlenszentmiklós, Csíkszentmiklós, Gyergyószentmiklós, Pusztaszentmiklós, Székelyszentmiklós

Szentmiklóstorja I. Torja

Szentpál I. Kerelőszentpál, Magyarszentpál
 Szentpéter I. Barcaszentpéter, Uzdiszentpéter
 Szentpéterfalva – Bozna, Szilágy m. I. 395
 Szentpéterfalva – Sînpetru, Hunyad m. I. 460
 Szentpétervár, Oroszország II. 567
 Szent Rontás I. Szentháromság
 Szentsimon I. Csíkszentsimon, Nyárádszentsimon
 Szenttamás I. Csíkszenttamás, Székelyszenttamás
 Szépkényerűszentmárton – Sînmărtin, Kolozs m. (Szentmárton) I. 319, 386, 394, 407, 628
 Széplak – Bunești, Kolozs m. I. 410, 411, 442
 Széplak I. Dedrádszéplak, Küküllőszéplak, Szamosszéplak
 Szépmező – Șona, Fehér m. (Schinen, Schöna, Schünen) I. 253, 256, 266, 270, 278; II. 548
 Szépnýr – Sigmir, Beszterce-Naszód m. (Szépnýr, Szikanyin, Zepner, Zippendorf) II. 525, 531, 532, 535
 Szépvíz, patak II. 219
 Szépvíz I. Csíkszépvíz
 Szer – Ser, Szatmár m. I. 529
 Szerda I. Csíkszereda
 Szerdahely – Miercurea Sibiului, Szeben m. (Mercurium, Nyerkur, Reussmarkt, Szebenszerdahely, Szeredahely) I. 233, 241; II. 324, 325, 540, 541, 542
 Szereda I. Csíkszereda, Nyárádszereda
 Szeredaszentanna I. Nyárádszentanna
 Szereka – Sereca, Hunyad m. (Elsterdorf, Szeréka) II. 540, 553, 558, 561
 Szeretfalva – Sărațel, Beszterce-Naszód m. I. 398
 Szeszárna – Săsarm, Beszterce-Naszód m. I. 408, 438, 440; II. 525
 Szeszcsor – Săsciori, Fehér m. I. 202
 Szeszcsor – Săsciori, Brassó m. I. 567, 568, 570, 589
 Szevesztrény – Săvăstreni, Brassó m. I. 567, 570, 589
 Szibiel – Sibiel, Szeben m. II. 327, 346
 Sziget I. Máramarossziget, Szilágysziget
 Szigetvár, Magyarország I. 245; II. 200
 Szikanyin I. Szépnýr
 Szilágybagos – Boghiș, Szilágy m. (Bagos) I. 529, 533, 536
 Szilágyballa – Borla, Szilágy m. (Balla) I. 529, 532, 536
 Szilágyborzás – Bozics, Szilágy m. (Borzás) I. 529, 533, 536
 Szilágyceh – Cehul Silvaniei, Szilágy m. (Cseh) I. 401, 519, 521, 523, 526–527, 529
 Szilágycseres – Cerișa, Szilágy m. (Cseres) I. 536
 Szilágyegerbegy – Tămășești, Máramaros m. (Egerbegy, Oláhegerbegy) I. 351, 523
 Szilágyerked – Archid, Szilágy m. (Erked) I. 519, 529

Szilágyfőkeresztúr – Cristur-Crișeni, Szilágy m. I. 523, 527, 529
 Szilágykisnyíres – Ciuta, Máramaros m. (Kisnyíres) I. 528, 601
 Szilágykorond – Corund, Szatnár m. (Korond) I. 528
 Szilágykövesd – Chieșd, Szilágy m. (Kövesd) I. 140, 519, 528, 529
 Szilágylompért – Lompirt, Szilágy m. (Lampír, Lompér) I. 529
 Szilágynagyfalu – Nușfalău, Szilágy m. (Nagyfalu) I. 225, 529, 531, 532, 536, 538
 Szilágypanit – Panic, Szilágy m. (Panit) I. 523, 529
 Szilágysámson – Șamșud, Szilágy m. (Sámson) I. 519, 528, 529
 Szilágysolymos – Șoimuș, Szilágy m. (Solymos) I. 523
 Szilágysomfalu – Corni, Máramaros m. (Somos) I. 528
 Szilágysomlyó – Șimleul Silvaniei, Szilágy m. (Somlyó) I. 401, 529, 532, 534–536, 538
 Szilágyszeg – Sălățiș, Szilágy m. I. 520, 523, 527, 529
 Szilágyszentkirály – Sîncraiu Silvaniei, Szilágy m. I. 519, 523, 529
 Szilágysziget – Sighețul Silvaniei, Szilágy m. (Sziget) I. 265, 528
 Szilágytő – Salatiu, Kolozs m. I. 410, 411, 430
 Szilágyvize, patak I. 527
 Szilvás I. Alsószilvás, Felsőszilvás, Magyarszilvás, Tasnádszilvás, Vízszilvás
 Szind – Săndulești, Kolozs m. I. 244, 296, 299, 313; II. 292
 Szinye – Răzbuneni, Kolozs m. I. 411, 431, 442
 Szirb – Sîrbi, Hunyad m. (Szirbvalje) I. 500
 Szirb – Sîrbi, Arad m. I. 540, 546
 Szita – Sita, Beszterce-Naszód m. I. 438
 Szitáskeresztúr I. Székelykeresztúr
 Szkerisora – Scărișoara, Fehér m. I. 205
 Szkorej – Scoreiu, Szeben m. (Szkore) I. 567, 568, 570, 589
 Szkrofa – Stejărel, Hunyad m. I. 540, 546
 Szlinnyik I. Szelindek
 Szocsed – Socet, Hunyad m. (Szocsed) I. 500
 Szodohol – Sohodol, Hunyad m. (Szuhotel) I. 500
 Szodoró I. Érszodoró
 Szokoly – Socolul de Cîmpie, Maros m. (Szokaly) I. 319, 364, 367
 Szolcsva I. Alsószolcsva
 Solnok, Magyarország (Zonik, Solnok) I. 44, 418
 Solokma – Solocma, Hargita m. II. 28, 46, 58, 61
 Szombatfalva – Sîmbăteni, Hargita m. II. 46, 58
 Szombathely, Magyarország I. 632
 Szombattelke I. Erdőszombattelke, Mezőszombattelke
 Szomordok – Sumurducu, Kolozs m. I. 352
 Szomostelke I. Somostelke
 Szopor I. Mezőszopor
 Szótelke – Sărata, Kolozs m. I. 395, 434

Szotyor – Coșeni, Kovászna m. II. 101, 103, 104, 106, 107, 118, 121, 379
 Szóváros – Suarăș, Kolozs m. I. 411, 431
 Szovát l. Magyarszovát
 Szováta – Sovata, Maros m. II. 28, 272, 273, 274, 576
 Sződemeter – Săuca, Szatmár m. (Lampio Szodemater) I. 528, 530
 Szőkefalva – Seuca, beolvadt Vámosgálfalvába, Maros m. I. 256, 257, 266, 270, 271, 275, 279
 Szörcse – Surcea, Kovászna m. II. 160, 161, 162, 163, 164
 Szörény, vár (Severinum, Zewrin)
 Szövérd – Suveica, Maros m. II. 272, 276
 Szpin – Lunca Țirnavei, Fehér m. I. 253
 Sztána – Stana, Kolozs m. I. 316, 352, 370
 Sztancesdohába – Sfîncești-Ohaba, Hunyad m. (Sztancesd) I. 496, 500
 Sztanizsa – Stănișa, Hunyad m. (Sztanisa, Sztanica) I. 540, 542, 546, 547
 Szteja l. Steja
 Sztesér l. Jávorfalva
 Sztojenyásza – Stoiencasa, Hunyad m. I. 500
 Sztojka falva – Stoiceni, Máramaros m. I. 426, 438
 Sztolna – Stolna, Kolozs m. I. 352
 Sztrázsa – Straja, Fehér m. (Strása, Strázsa) I. 177, 178, 202, 207
 Sztregonya – Bujoru, Hunyad m. (Szteregona, Sztregonia) I. 459, 496, 500
 Sztrigy, folyó (Isztrigy, Sargetia, Strell, Strolla, Strygius) I. 445, 447, 458, 463, 465, 473, 494, 500, 504
 Sztrigybaldogfalva l. Kőbaldogfalva
 Sztrigyohába – Ohaba Streiului, Hunyad m. I. 458, 484
 Sztrigyplop – Plopi, Hunyad m. (Plop) I. 447, 458, 461, 484, 503, 632
 Sztrigyszacsal – Strei-Săcel, Hunyad m. (Szacsal) I. 447, 458, 484, 632
 Sztrigyszentgyörgy – Streisîngeorgiu, Hunyad m. (Szentgyörgy) I. 447, 452, 458, 484, 505
 Sztrimba – Livada, Arad m. I. 541, 546
 Sztrugár – Strungari, Fehér m. II. 539
 Szucsák – Suceagu, Kolozs m. (Szucság) I. 318, 352, 359, 370
 Suzhodel l. Szohodol
 Szuliget – Sulighete, Hunyad m. I. 500
 Szűnyogszék – Dumbrăvița, Brassó m. (Czintzare, Schnakendorf, Szűnyog, Szűnyogszeg, Tzintzare) I. 140, 155, 159, 163, 567; II. 379, 387, 470
 Szupláj – Suplai, Beszterce-Naszód m. (Szuplat) II. 525, 532
 Szuptlány l. Csépan
 Szurdok – Surduc, Szilágyménzes m. I. 411, 431
 Szurdok l. Járasszurdok
 Szurdukkápolnok – Copalnic, Máramaros m. (Szurdukkápolnok, Szurdukkápolnás) I. 596, 597, 601
 Szűkerék – Corneni, Kolozs m. I. 411, 430, 434

Táblás – Dupuş, Sezen m. (Tobesdorf, Tóbiás) II. 520, 521
 Tacs – Tonciu, Beszterce-Naszód m. (Tancs, Tatsch, Tontsa) I. 363, 364, 368, 408, 426; II. 531, 535.
 Tágfalva – Larga, Máramaros m. (Lárga) I. 438
 Talács – Tălagiu, Arad m. I. 546
 Talmács I. Nagytalmács
 Tálósfalva – Bildăreşti, Kolozs m. I. 431
 Tamásfalva – Tămaşfalău, Kovászna m. I. 352; II. 160, 161, 162, 163, 165
 Tamásfalva – Tămaşa, Szilágy m. I. 318, 370
 Tamáspatak – Tămăşaşa, Hunyad m. I. 484
 Tamástelke, eltűnt falu I. 484, 494, 505, 506, 633, 634
 Tancs – Tonciu, Maros m. I. 311, 319
 Tancs I. Tacs
 Taploca – Topliţa-Ciuc, Hargita m. II. 219, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 238, 245
 Tarcsafalva – Tărceşti, Hargita m. II. 66, 69, 70
 Tardos I. Tordás
 Tárnok, Magyarország II. 545
 Tartaria – Tărtăria, Fehér m. (Tartorja) I. 168, 192, 202
 Tartorja I. Tartaria
 Tasnád – Tăşnad, Szatmár m. (Taschnad) I. 233, 520, 527, 528, 529, 530
 Tasnádbajom – Boianu Mare, Bihar m. (Bajom, Balyom) I. 528
 Tasnádbalázsháza – Blaja, Szatmár m. (Balázsháza) I. 520, 528
 Tasnádcsány – Cean, Szatmár m. (Csány) I. 520, 528
 Tasnádmalomszeg – Valca Morii, Szatmár m. (Malomszeg) I. 528
 Tasnádszántó – Santău, Szatmár m. (Szántó) I. 528, 530
 Tasnádszarvad – Sărăuad, Szatmár m. I. 520, 528, 530
 Tasnádszilvás – Silvaş, Szatmár m. (Szilvás) I. 528
 Tataresd – Tătareşti, Hunyad m. I. 500, 540, 546
 Tataresd – Tătareştii de Criş, Hunyad m. I. 541, 542
 Tatárlaka – Tătlărlău, Fehér m. (Tatterlock) I. 218, 253, 256, 264, 266, 270, 278
 Táté – Totoiu, Fehér m. I. 178, 202, 614
 Tatrang, folyó I. 158; II. 389, 466
 Tatrang – Tărlungeni, Brassó m. I. 119; II. 389, 414, 466, 473, 480
 Tatros, folyó II. 220
 Tehénpataka, elpusztult falu Kővár vidékén I. 597
 Teke – Teaca, Beszterce-Naszód m. (Tekendorff) I. 311, 362, 363, 554
 Tekerő – Techereu, Hunyad m. I. 484
 Tekerőpatak – Valca Strîmbă, Hargita m. (Feketepatak) II. 256, 257, 258, 262, 263, 264, 265
 Teles – Telciu, Beszterce-Naszód m. (Teltsch) II. 532
 Telegdibacon I. Nagybacon
 Telek I. Alsótelek, Orbaitelek

Telekfalva – Teleac, Hargita m. II. 34, 46, 58, 61
 Telekirécse – Recea, Brassó m. (Récse, Telegrécse) I. 567, 568, 589, 591
 Temes l. Tömös
 Temesvár – Timișoara, Temes m. I. 223, 487, 497
 Teremi l. Kisteremi
 Teremiújfalú – Satul Nou, Maros m. (Újfalú, Újfalva) I. 266, 276; II. 266
 Tergovisto l. Tîrgoviște
 Terpény l. Szásztörpény
 Tibód – Tibodu, Hargita m. (Tibold) II. 46, 52, 58
 Tibor – Tibru, Fehér m. (Tibur) I. 166, 177, 202
 Tihó – Tihău, Szilágy m. I. 395
 Tiliske – Tilișca, Szeben m. (Tiliska) II. 327, 346
 Timafalva, összeolvadt Székelykeresztúrral, Hargita m. II. 28, 29, 34, 62, 66, 68, 69
 Tîrgoviște, Dîmbovița m. (Tergovisto) I. 549
 Tirnáva – Târnava, Hunyad m. I. 459, 500, 546
 Tirnava – Tîrnova, Arad m. I. 541
 Tirnavica – Tîrnăvița, Hunyad m. I. 452, 459, 500, 546
 Tirnavica – Tîrnăvița, Arad m. I. 541
 Tisza – Tisa, Arad m. I. 540
 Tisza – Tisa, Hunyad m. I. 500
 Tisza, folyó I. 305, 324, 541
 Tisztavíz l. Barca
 Toderica – Toderița, Brassó m. (Todorica) I. 567, 568, 569, 578, 589
 Tófalva – Tofalău, Maros m. (Tótfalu) I. 281, 621; II. 270
 Tohán l. Ótohán, Újtohán
 Tóhát – Tăure, Beszterce-Naszód m. I. 431, 434, 523
 Tóhát – Tăureni, Maros m. (Mezőtóhát, Teuréty, Tó háta) I. 296, 299
 Tóhát – Tău, Fehér m. (Székestóhát) I. 166, 169, 224
 Tóhát l. Szamostóhát
 Told, Magyarország I. 142
 Toldalag – Toldal, Maros m. I. 303, 306, 310
 Tolmács l. Talmács
 Tomesd – Tomești, Arad m. I. 541, 546
 Tomnatyek – Tomatec, Hunyad m. I. 540, 546
 Tompa – Tîmpa, Hunyad m. I. 447, 458, 484
 Tompa l. Székelytompá
 Tompaháza l. Tompaháza-Szászújfalú
 Tompaháza-Szászújfalú – Rădești, Fehér m. (Újfalú, Szászújfalú) I. 165, 169, 224, 233, 234
 Topa l. Pusztatopa
 Topánfalva – Cîmpeni, Fehér m. I. 164, 167, 202, 207
 Topaszentkirály – Sîncraiu Almașului, Szilágy m. I. 352
 Toplica – Toplița, Hunyad m. I. 500

Toplica, patak I. 167; II. 253
 Toplica I. Maroshévíz, Szamoshévíz
 Toporcsa – Topírcea, Szeben m. (Taporcsa, Tepercse, Toporecse, Tschapertsch, Tupurcsa) II. 540, 542
 Torboszló – Torba, Maros m. II. 266, 274, 276
 Torda – Turda, Kolozs m. (Iupiterburg, Salinae, Thorda, Thorenborg, Thurdavar, Turda vár) I. 63, 135, 165, 190, 192, 197, 224, 226, 230, 244, 253, 279, 280, 281, 284, 285–291, 292, 298, 299, 309, 311, 312, 313, 314, 334, 365, 552; II. 254, 280, 286, 287, 290, 291, 292, 359, 558, 592
 Tordahagymás – Plaiuri, Kolozs m. (Hagymás) I. 296
 Tordás – Turdaş, Fehér m. (Tardos) I. 165, 169, 224, 234, 244
 Tordaszeleste – Sălişte, Kolozs m. (Szeliste) I. 296, 299
 Tordaszentlászló – Săvădisla, Kolozs m. (Szentlászló) I. 283, 296, 370
 Tordátfalva – Turdeni, Hargita m. (Terdatum) II. 66, 69, 70
 Turdatúr – Tureni, Kolozs m. (Thur, Túr) I. 244, 283, 296, 299, 313; II. 292
 Tordavilma – Vima Marc, Máramaros m. I. 412, 426, 427, 438
 Tordos – Turdaş, Hunyad m. (Tordas, Thurdas) II. 553, 558, 561, 562, 563
 Torja – Turia, Kovászna m. (Altörja, Alsótorja, Feltörja, Felsőtorja, Kézditorja, Székelytorja, Szentmártontörja, Szentmiklóstorja) I. 131, 132, 133, 134, 136, 159; II. 131, 133, 134, 135, 136, 142, 145–149, 150, 151, 172
 Torjavize, patak II. 145
 Tormapatak – Valea Hranei, Szilágy m. I. 431
 Tormás – Turmas, Hunyad m. I. 484
 Torockó – Rimetea, Fehér m. (Thorotzkó, Turochon, Turotzkou, Turutzkon, Turuzkon) I. 207, 231, 282, 285, 292–294, 297, 299, 309, 313, 622; II. 280, 282, 285, 286, 288, 291, 292, 576
 Torockógyertyános – Vălişoara, Fehér m. (Gyertyános) I. 296, 297
 Torockószentgyörgy – Colţeşti, Fehér m. I. 244, 245, 283, 292, 294, 296, 297, 299, 313, 622; II. 280, 292
 Toronyfalva, Magyarország (Torony) I. 465
 Totesd – Toteşti, Hunyad m. I. 460, 505
 Tótfalu I. Bánffyótfalu, Bükkótfalu, Felsőmisztótfalu, Krasznatótfalu, Tófalva
 Tótfalu – Țăuți, Fehér m. (Tótfalud, Tóth Falud, Toltz) I. 167, 177, 178, 202, 207, 242
 Tótfalud I. Tótfalu
 Tótháza – Crişeni, Kolozs m. I. 364
 Tóti I. Nagytóti
 Tótszállás – Briglez, Szilágy m. I. 431
 Tóttelek – Gălăşeni, Szilágy m. (Tóttelke) I. 352, 359
 Tótváragya I. Branyicska
 Tótvárhidja I. Branyicska
 Tőkepatak – Valea Groşilor, Kolozs m. I. 431, 434
 Tőkés – Groşi, Máramaros m. I. 412, 426, 427, 438

Tölgyes – Tulghias, Máramaros m. I. 596, 597, 601
 Tömös, folyó (Temes, Themes) II. 380, 385, 388, 442
 Tömös I. Felsőtömös
 Törc, patak II. 548
 Törcs, patak (Hicrassus, Turk, Tyrk) II. 387, 474
 Törcs I. Törcsvár
 Törshöltövény, vár (Therczheltven, Therczheltvén) II. 183, 573
 Törcsvár – Bran, Brassó m. (Castrum Törts, Teorch, Teorts, Teortz vár, Terch, Terchum, Therch, Thurch, Törcs, Turchau, Turtzfeld, Türtz vár, Türtz, Türtzburg) I. 119, 120, 121; II. 302, 305, 307, 382, 384, 385, 401, 412, 414, 460, 466, 468, 469, 471–474
 Törökfalva – Buciumi, Máramaros m. I. 601
 Törpén I. Szásztörpény, Szekerestörpény
 Törpény I. Szásztörpény
 Tötör – Tioltiur, Kolozs m. I. 395, 396, 443, 557
 Tövis – Teiuș, Fehér m. (Dreykirchen, Spinopolis, Tevis, Tuis, Tyiis, Tyius) I. 107, 166, 168, 177, 190, 197, 208, 214–216, 226, 228, 229, 241, 248, 249, 252, 305, 618
 Trestia – Trestia, Hunyad m. (Trestya, Tresztyán) I. 540, 546, 547
 Trimpool – Trîmpoalele, Fehér m. (Trimpujd) I. 199
 Troppa, azonosítatlan helység Kővár vidékén I. 601
 Túr I. Tordatúr
 Turbuca – Turbuța, Szilágy m. I. 523
 Turnu-Măgurele, Teleorman m. (Kisnikápoly) I. 633
 Tusnád – Tușnad, Hargita m. II. 66, 219, 220, 222, 224, 225, 226, 227, 228, 235, 236, 238, 245
 Tustya – Tuștea, Hunyad m. I. 452, 460, 466, 506
 Tusza – Tusa, Szilágy m. I. 536
 Tuzson – Tușinu, Maros m. (Aranyas lábú Tuson) I. 319, 364, 368
 Tündérvár I. Leányvár
 Tür – Tiur, Fehér m. I. 167, 223, 224, 234, 243
 Türe – Turea, Kolozs m. I. 316, 318, 351, 352, 359, 370
 Türkös – Turcheș, Brassó m. (Thwrkester) I. 119; II. 407, 414, 466, 473, 480, 506, 507
 Türkösi patak II. 389

 Tyej – Teiu, Hunyad m. I. 496, 500, 503
 Tyiulesd – Tiulești, Hunyad m. I. 541, 546

 Udvarfalva – Curteni, Maros m. I. 281; II. 265, 270, 276
 Udvarhely, vár I. Székely bánja, Székely támadt
 Udvarhely I. Székelyudvarhely
 Ugra I. Ungra
 Ugra I. Marosugra

Ugruc – Ugritü, Szilágy m. I. 395
 Újbarest – Uibăresti, Hunyad m. I. 540, 546
 Újegyház – Nochrich, Szeben m. (Leschkirch, Nokrich, Nova Ecclesia) II. 310, 325, 549
 Újfalva l. Aranyoslonka, Barcaújfalu, Borsaujfalu, Csabaújfalu, Csicsóújfalu, Gyergyóújfalu, Kászonújfalu, Menaságújfalu, Mezőújfalu, Pusztaujfalu, Szászújfalu, Tekeújfalu, Teremiújfalu, Tompaháza-Szászújfalu
 Újfalva l. Oláhújfalu, Teremiújfalu
 Újlak l. Mezőújlak, Somlyóújlak
 Újnémethi – Unimăt, Szatmár m. I. 528
 Újsinka – Șinca Nouă, Brassó m. (Sinka) I. 567, 589
 Újszékely – Secuieni, Hargita m. II. 28, 34, 62, 65, 66, 67, 69, 70
 Újteluk, kipusztult falu Aranyosszéken (Viteluk) II. 286, 287
 Újtohán – Tohanul Nou, Brassó m. (Tohán, Tehen, Teuchen, Tohány, Thován) I. 119, 122, 123; II. 382, 387, 414, 427, 468, 469–470, 481, 510
 Újtorda – Turda, Kolozs m. I. 285
 Újvágás – Lazuri, Szilágy m. I. 536
 Újvárnémethi l. Szamosújvárnémethi
 Újváros l. Keresztényfalva
 Újváros – Noiștat, Szeben m. (Neustadt) II. 545
 Ullyes – Ulieș, Hunyad m. I. 500, 635
 Uncsukfalva – Unciuc, Hunyad m. I. 460, 506
 Ungra – Ungra, Brassó m. (Ugra, Galt) II. 29, 548, 549
 Ungurfalva – Ungureni, Máramaros m. I. 412, 426, 438
 Unoka – Onuca, Maros m. I. 303, 311
 Uraly – Oroiu, Maros m. (Uraj) I. 284, 303, 307; II. 270
 Urik – Uric, Hunyad m. I. 460
 Urmenis l. Ürmös
 Uroi l. Arany
 Usztató – Păgaia, Bihar m. I. 528
 Utrecht, Hollandia I. 51
 Uz, folyó II. 220
 Uzdiszentpéter – Sînpetru de Cîmpie, Maros m. (Ozdiszentpéter, Szentpéter) I. 54, 311, 319, 364, 367, 395, 623
 Uzon – Ozun, Kovászna m. I. 158; II. 102, 103, 105, 106, 108, 123, 125–127, 571
 Ülke – Ulcani, Hargita m. II. 46, 59
 Ülök, patak II. 171
 Ünőmező – Inău, Szilágy m. (Ino) I. 426, 438, 441
 Űr l. Alőr
 Ürmös – Ormeniș, Brassó m. (Urmenis) I. 140, 152, 153, 160; II. 86, 87, 170, 193, 194, 378, 383
 Üvegcsűr, Kolozs m., azonosítatlan I. 352

Üvegcsűr – Valea Zălanului, Kovászna m. (Zalánpatak) I. 155, 159; II. 172, 186–187, 192, 193

Vác, Magyarország II. 287

Vacsárcsi – Văcărești, Hargita m. II. 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 238, 240, 243, 245, 246

Vád – Vad, Brassó m. I. 567, 589

Vád l. Révkápolnok, Révkolostor

Vadad – Vadu, Maros m. II. 274, 276, 278

Vadafalva – Odești, Máramaros m. I. 528

Vadasd – Vădaj, Maros m. II. 277

Vadverem – Odverem, Fehér m. I. 165, 169, 224, 234

Vágás – Țăietura, Hargita m. II. 34, 46, 52, 58, 60

Vāja – Vălenii, Maros m. II. 42, 266, 276

Vajasd – Oiejdea, Fehér m. I. 107, 166, 168, 172, 190, 197, 248, 252

Vajdaháza – Voivodeni, Szilágy m. I. 395, 396

Vajdahunyad – Hunedoara, Hunyad m. (Hunyad) I. 246, 346, 447, 449, 452, 455, 458, 469–484, 475, 477, 483, 484, 486, 489, 502, 505, 506, 508; II. 560

Vajdakamarás – Vaida-Cămăraș, Kolozs m. I. 319, 364, 365, 368, 407

Vajdakuta – Vaidacuta, Maros m. I. 266

Vajdarécsé – Vaida-Recea, Brassó m. I. 589

Vajdaszeg – Gura Arieșului, Fehér m. I. 281, 296

Vajdaszentiván – Voivodeni, Maros m. I. 281, 283, 303, 307, 311

Vajdjéj – Rîul Mic, Hunyad m. (Vajde, Vájdei) I. 460; II. 553, 558

Vajnafalva – Voinesti, Kovászna m. II. 167

Vajola – Uila, Maros m. I. 311, 364

Váka – Crișan, Hunyad m. I. 540, 546

Válaszút – Răscruci, Kolozs m. I. 316, 395, 396, 442

Válchíd – Valchid, Szeben m. (Valdhidu, Váldhüt, Waldhütten) I. 222; II. 520, 521, 580

Vále – Vale, Szeben m. (Valye, Vállya) II. 327, 346

Valiora – Vălioara, Hunyad m. (Valyora) I. 460

Valisóra – Vălișoara, Hunyad m. I. 500

Valje Albe, patak II. 387

Valkó l. Magyarvalkó

Valkóvárálja – Subcetate, Szilágy m. (Váralja) I. 536

Válllyabrád – Valea Bradului, Hunyad m. I. 540, 546

Válllyadilsi – Valea Dîljii, Hunyad m. I. 460, 468

Vámosudvarhely – Odrîhei, Maros m. I. 253, 260

Várad l. Nagyvárad

Váradgya l. Alsómarosváradja, Felsőmarosváradja

Váradja l. Alsómarosváradja, Felsőmarosváradja

Váralja l. Valkóvárálja, Firtosvárálja, Gogánvárálja, Kővárálja, Varoja

Váralja – Subcetate, Hunyad m. I. 447, 460, 466
 Váralia l. Sóvárada
 Várda l. Alsómarosvárada, Felsőmarosvárada
 Várdotfalva – Șumulea, Hargita m. II. 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 238, 239, 245
 Várfalva – Moldovenesti, Kolozs m. I. 281; II. 281, 284, 288, 289, 291, 292
 Vargyas, folyó II. 26, 71, 72, 73
 Vargyas – Vîrghiș, Kovászna m. (Vargisch, Varjas) II. 24, 26, 48, 64, 71, 73, 74, 76, 78–81, 82, 84, 87, 88, 89
 Várhegy – Subcetate, Hargita m. II. 262, 263
 Várhegy – Chinari, Maros m. I. 258, 281, 303
 Várhegy l. Székely bánja
 Várhely – Grădiște, Hunyad m. (Gradisca, Gradistya, Gradostya, Sarmizegethusa, Ulpia Augusta, Ulpia Traiana, Zarmis városa) I. 460, 466–468
 Várhely l. Óvárhely
 Várhidgya l. Alsómarosvárada, Felsőmarosvárada
 Várkudu – Coldău, Beszterce-Naszód m. (Kudu) I. 408, 410, 412, 438
 Vármező – Bucium, Szilágy m. I. 395, 396
 Várna, Bulgária I. 481
 Varoja – Nepos, Beszterce-Naszód m. (Nepos, Váralja, Voralja, Vorastye, Woraire) II. 525, 532
 Városfalva – Orășeni, Hargita m. II. 29, 34, 46, 58, 63
 Városvize, folyó II. 553
 Várpatak, patak Bibarcfalván II. 83
 Varsó, Lengyelország I. 224, 273
 Varsolc – Vîrșolt, Szilágy m. (Krasznavarsolc, Varsoc) I. 225, 529, 531, 532, 536, 538
 Vártelek – Ortelec, Szilágy m., Zilah része I. 523
 Vásárhely l. Kézdivásárhely, Oláhvásárhely
 Vásártelke – Stoboru, Szilágy m. I. 318, 352
 Vasasszentivány – Sîntioana, Kolozs m. (Szentiván) I. 398, 426
 Vashámor Szászvárosszékbén (Baja gye fjer) II. 553, 558, 560
 Vasláb – Voșlăbeni, Hargita m. (Vas Lába) II. 253, 256, 257, 258, 262, 264
 Vece – Veța, Maros m. II. 270
 Vecel – Vețel, Hunyad m. (Vechul, Vékul, Venetzia, Vicel, Wezel) I. 130, 451, 459, 468, 496, 500, 503; II. 75
 Veck – Escu, Kolozs m. (Vecke) I. 431
 Vécke – Veța, Maros m. II. 60, 66, 69
 Vécs l. Marosvécs
 Vecsérd – Vecerd, Szeben m. I. 143, 144, 160, 243
 Vécske l. Véza
 Véjsze l. Véza
 Velkér l. Mezővelkér
 Vercz l. Véza

Vérd – Vărd, Szeben m. (Werd) II. 544, 546
 Verebes I. Csíkverebes
 Verese gyház – Roșia de Secaș, Fehér m. I. 166, 169, 173, 224, 234, 243, 398
 Verese gyháza I. Mezőverese gyháza
 Veresmart – Unirea, Fehér m. II. 281, 288, 289, 291
 Veresmart – Roșia, Szeben m. (Rosie, Rothberg) II. 327, 342, 358
 Veresmart I. Szászveresmart
 Verespatak – Roșia Montana, Fehér m. (Rosie) I. 201, 249; II. 292
 Verespatak, patak I. 204
 Vermes – Vermeș, Beszterce-Naszód m. (Wermösch) II. 535
 Verona, Olszország II. 570
 Vértölgy – Verveghiu, Szilágy m. (Virvölgy) I. 519, 523, 527, 529
 Vestény – Vestem, Szeben m. (Westen) II. 327, 345
 Vessződ I. Szászveessződ
 Vesszős – Veseuș, Fehér m. I. 256, 266, 270, 278
 Veszprém, Magyarország II. 287
 Véza – Veza, Fehér m. (Véjsze, Vercz, Vécske) I. 167, 223, 224
 Vice – Vița, Beszterce-Naszód m. (Witze, Vitze) I. 386, 398, 406, 407, 426, 525
 Vicsa – Vicea, Máramaros m. I. 523
 Vidaly – Vidolm, Fehér m. (Vidaly-Újfalu, Vidol) I. 281, 296, 299
 Vidombák – Ghimbav, Brassó m. (Videnback, Weydenbach, Wiedenbachum) II. 387, 388, 396, 399, 401, 414, 419, 454, 458, 459, 462, 464, 465, 479, 489, 490, 491, 493, 500, 501, 504, 505
 Vidombák, folyó II. 459, 461
 Vidra – Vidra, Arad m. I. 541, 546
 Vidra I. Kisaranyos
 Vidrátszeg – Vidrașău, Maros m. I. 266
 Világos – Șiria, Arad m. I. 541
 Világosberek I. Virágosberek
 Vinda – Ghinda, Beszterce-Naszód m. (Gyinda, Windau) II. 531, 535
 Vingárd – Vingard, Fehér m. (Weingarten, Weingartskirche) I. 166, 169, 202, 207, 218, 248, 540
 Virágosberek – Florești, Beszterce-Naszód m. (Világosberek) I. 408, 431
 Visa – Vișea, Kolozs m. (Visza) I. 364, 368, 407
 Vista I. Magyarvista
 Visza, patak I. 143
 Visza I. Visa
 Viszka – Visca, Hunyad m. I. 452, 459, 500
 Viszolya – Visuia, Beszterce-Naszód m. I. 319, 364
 Vizakna – Ocna Sibiului, Szeben m. (Saltzburg, Wizagna) I. 143, 166, 190, 208, 216–219, 224, 243, 245–246, 247, 250, 301, 592, 593, 620, 623; II. 346

Vízszilvás – Silivaş, Kolozs m. (Szászszilvás, Szilvás) I. 386, 398, 403, 407, 428
 Vlădhăza – Livezile, Fehér m. I. 166, 177, 224, 232
 Vledény – Vlădeni, Brassó m. II. 382, 384, 385, 414, 465, 468, 470, 510
 Voja – Voia, Hunyad m. I. 458, 484
 Vojkaháza – Gura Văii, Arad m. (Guravoj) I. 540, 546
 Vojla – Voila, Brassó m. (Voilla) I. 567, 568, 570, 589
 Volál, beolvadt Torjába, Kovászna m. I. 610; II. 75
 Volál, patak II. 82
 Volc I. Völcs
 Volkány I. Szászvolkány
 Volkány – Vulcan, Maros m. I. 606
 Volkendorf I. Szászvolkány
 Vormága – Vărmaga, Hunyad m. I. 459, 500
 Vorca – Vorța, Hunyad m. I. 500
 Vosdocs – Voşdocii, Arad m. I. 540, 546
 Völc – Velt, Szeben m. (Veltz, Weltz, Wölzen) I. 278; II. 518, 521
 Völcs – Elciu, Kolozs m. (Volc) I. 395
 Völcsök – Ulciug, Szilágy m. (Völcség) I. 523
 Vöröstorony, vár (Turnu Rosch, Verestorony) I. 439; II. 307, 322, 328, 347–348
 Vrana, Jugoszlávia (Urana, Aurana) II. 570
 Vulcesd – Vulceş, beolvadt Herepe községbe, Hunyad m. I. 450, 496, 500, 631
 Vultur I. Zalatna-Vultur
 Vurper I. Borberek
 Vurper I. Vurpód
 Vurpód – Vurpăr, Szeben m. (Barprig, Burgberg, Ruspurg, Várpurd, Vurper) II. 327, 342, 358

 Wittenberg, Németország II. 492, 494

 Zabola – Zăbala, Kovászna m. (Zebel) I. 161; II. 160, 161, 162, 163, 167–169, 189
 Zágon, patak II. 158
 Zágon – Zagon, Kovászna m. I. 107; II. 94, 98, 159, 160, 161, 162, 163, 165–166
 Zágör – Zagăr, Maros m. (Nott) I. 253, 254, 255, 260, 263, 277; II. 524
 Zágra – Zagra, Beszterce-Naszód m. II. 525, 532
 Zágráb, Horvátország I. 480; II. 115, 287
 Záh I. Mezőzáh
 Zajkány – Zeicani, Hunyad m. (Zajkán) I. 446, 453, 460, 468
 Zajzon – Zizin, Brassó m. I. 119; II. 98, 407, 414, 459, 466, 473, 480

Zalakna – Zlagna, Szeben m. (Szászsalatna, Schlatt) I. 140, 143, 144, 160, 161, 172, 617
 Zalalövő, Magyarország I. 632
 Zalán – Zălan, Kovászna m. (Zalány) II. 102, 103, 104, 106, 108, 118, 119, 171, 172, 173
 Zalán, patak II. 171, 186, 188
 Zalánpatak I. Üvegcsűr
 Zalasd – Zlaști, Hunyad m., beolvadt Vajdahunyadba I. 452, 469, 500, 504, 506
 Zalasd, patak I. 447
 Zalatna – Zlatna, Fehér m. (Auria minor, Klein Schlatten, Schlat, Slágná, Slatna, Zalakna, Zlágná) I. 164, 167, 190, 196, 198, 199, 201, 206, 241, 243, 248, 617
 Zálha – Zalha, Szilágy m. I. 431
 Zálnok – Zalnoc, Szilágy m. (Zánok, Zolnik) I. 410, 518, 528
 Zám – Zam, Hunyad m. I. 459, 500
 Záporc – Băbdiu, Kolozs m. (Zaporc) I. 411, 434
 Zaránd – Zărand, Arad m. I. 539, 541
 Zarándbánya – Bănești, Arad m. (Bănesd, Banyesd) I. 540, 546
 Zazár – Săsar, Máramaros m. (Szászár) I. 597, 601
 Zdrápc – Zdrapți, Hunyad m. I. 540, 546
 Zebernik vára I. 195, 617
 Zeiden I. Feketehalom
 Zemlin I. Zimony
 Zenta, Szerbia (Senta) I. 580, 637
 Zentelke – Zam, Kolozs m., beolvadt Szentkirályba (Szentelke) I. 225, 316, 318, 352
 Zernest – Zărnești, Brassó m. (Cerne, Sernest, Zerna, Zerne, Zernen, Zernyest) I. 119, 122, 123, 370, 543; II. 169, 293, 382, 387, 407, 414, 427, 465, 468–469, 481, 510
 Zetelaka – Zetea, Hargita m. (Zetalaka) II. 28, 46, 54, 59, 60
 Zetuluk, kipusztult falu Aranyosszéken (Zekiteluk, Zeteluk) II. 286, 287
 Zeykfalva – Streiu, Hunyad m. (Zejkfalva) I. 452, 458, 467, 484, 494, 505, 506, 635
 Zilah – Zalău, Szilágy m. (Szilaj, Zilaj, Zyloc) I. 190, 351, 519, 521, 522, 526, 529
 Zimony, Szerbia (Zemlin, Zemplin, Zimun) I. 478, 482, 633
 Zoltán – Mihai Viteazu, Maros m. I. 145
 Zoltán I. Étfalva-Zoltán
 Zombor I. Csombord
 Zovány – Zăuan, Szilágy m. I. 225, 529, 531, 532, 536, 538–539
 Zunk I. Zsunk
 Zutor – Sutoru, Szilágy m. I. 316

Zsákfalva – Jac, Szilágy m. I. 523, 635
 Zsákod l. Magyarzsákod
 Zselyk – Jeica, Beszterce-Naszód m. (Schelken, Selyk, Zseiku) II. 531, 535
 Zsiberk – Jibert, Brassó m. (Seyburg, Siberk) II. 548
 Zsibó – Jibou, Szilágy m. (Sibó, Szibo) I. 316, 518, 522, 523, 525–526, 529
 Zsidve – Jidvei, Fehér m. (Seiden, Sidve, Sitve) I. 253, 256, 266, 270, 278; II. 327, 345, 346, 359
 Zsil, folyó (Rhabon, Catarhabon) I. 445, 448, 623
 Zsobok – Jebuc, Kolozs m. (Sobok) I. 316, 352, 370
 Zsolna – Jelna, Beszterce-Naszód m. (Dendorf, Sendorff, Szolna, Zselna) II. 531, 535
 Zsombor l. Magyarzsombor, Szászsombor, Székelyzsombor
 Zsoszány – Josani, Hunyad m. (Dsosán) I. 632
 Zsögöd – Jigodin, Hargita m. (Zsögöt) II. 219, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 231, 235, 237
 Zsugásztra – Jugăstreni, Máramaros m. (Csugásztra) I. 597, 598, 601
 Zsuk l. Alsózsuk, Felsőzsuk, Nemeszsuk
 Zsunk – Dumbrava de Jos + Dumbrava de Sus, Hunyad m. (Dsunk, Zunk) I. 540, 546

TARTALOMJEGYZÉK

II. KÖNYV. A SZÉKELYEK FÖLDJE

Első fejezet. Bevezetés	7
A székelyek és földjük általában	7
Második fejezet. Udvarhelyszék	23
Udvarhelyszék falvai	23
Egyházi ügyek	60
Művelődési ügyek	64
Katonai ügyek	65
Harmadik fejezet. Keresztúr-fiúszék	65
Keresztúr mezőváros	66
Keresztúrszék falvai	66
Egyházi, művelődési és katonai ügyek	69
Negyedik fejezet. Bardóc-fiúszék	70
Egyházi ügyek	83
Művelődési ügyek	88
Katonai ügyek	89
Ötödik fejezet. Háromszék	90
Hatodik fejezet. Sepsiszek	97
A két taxális mezőváros	110
Az Olt vidékén fekvő húsz falu	118
A Feketeügy folyó vidékén elhelyezkedő 15 falu	123
Hetedik fejezet. Kézdiszék	129
A két mezőváros	137
Nyolcadik fejezet. Orbaiszék	158
Kilencedik fejezet. Miklósvárszék	170
Egyházi ügyek	192
Művelődési ügyek	199
Katonai ügyek	201
Tizedik fejezet.	
Csík-, Gyergyó- és Kászsónszékek általában	202
Vallási ügyek	216
Tizenegyedik fejezet.	
A két Csíkszék: Al-Csík és Fel-Csík	217
Szereda mezőváros	231
Al-Csíkszék falvai	235

Felcsíkszék falvai	238
Egyházi ügyek	245
Művelődési ügyek	247
Tizenkettedik fejezet. Kászon-fiúszék	247
Egyházi és művelődési ügyek	252
Tizenharmadik fejezet. Gyergyószék	252
Egyházi és művelődési ügyek	265
Tizennegyedik fejezet. Marosszék	265
I. A marosszéki alsó járás	268
II. A marosszéki felső járás	272
Egyházi ügyek	274
Művelődési ügyek	279
Katonai ügyek	279
Tizenötödik fejezet. Aranyosszék	280
Egyházi ügyek	291
Művelődési ügyek	292
Katonai ügyek	293
Megjegyzések	293

III. KÖNYV. A SZÁSZOK FÖLDJE

Első fejezet. Bevezetés	297
A szászok és földjük általában	297
Második fejezet. Szebenszék és fiúszékei	326
A tulajdonképpeni Szebenszék	327
A Hét Bíró jószágairól	345
Szelistyeszék	346
Talmácszék	347
Egyházi ügyek	349
Harmadik fejezet. Segesvárszék	360
I. A felső kerület	362
II. Az alsó kerület	364
Egyházi ügyek	373
Művelődési és katonai ügyek	375
Negyedik fejezet. A brassói vidék vagy Barcaság	376
Brassó város	415
A négy mezőváros	449
A szabad királyi falvak	458

A város nemesi községei	466
Egyházi ügyek	474
Ötödik fejezet. Medgyesszék	512
I. A felső kerület	515
II. Az alsó kerület	519
Egyházi ügyek	521
Művelődési és katonai ügyek	524
Hatodik fejezet. Beszterce vidéke	524
I. A felső kerület	528
II. Az alsó kerület	532
Egyházi ügyek	534
Művelődési ügyek	536
Katonai ügyek	536
Hetedik fejezet. Szászsebeszék	536
Egyházi ügyek	539
Művelődési és katonai ügyek	541
Nyolcadik fejezet. Szerdahelyszék	541
Egyházi, művelődési és katonai ügyek	542
Kilencedik fejezet. Nagysinkszék	543
I. A felső kerület	543
II. Az alsó kerület	544
Egyházi ügyek	545
Művelődési és katonai ügyek	546
Tizedik fejezet. Kóhalomszék	547
Egyházi, művelődési és katonai ügyek	549
Tizenegyedik fejezet. Újegyházszerék	549
Egyházi, művelődési és katonai ügyek	550
Tizenkettedik fejezet. Szászvárosszerék	551
Egyházi ügyek	561
Művelődési ügyek	564
Katonai ügyek	565
 JEGYZETEK A II. ÉS III. KÖNYVHÖZ	567
SZAVAK ÉS KIFEJEZÉSEK MAGYARÁZATA	593
SZEMÉLYNÉVMUTATÓ	605
HELYNÉVMUTATÓ	741

A kötet szerkesztője: Szilágyi N. Zsuzsa
Műszaki szerkesztő: Géczi János
A megjelenés éve: 1999
Kiadói ívek száma: 37,5
Nyomdai ívek száma: 53
Nyomdai előkészítés
Kriterion Műhely Kolozsvár